

Ольга Морозова

*Дослідження історії України
першої половини ХХ ст.
в сучасній польській історіографії:
напрямки, концепції, дискусії*

Монографія

Миколаїв, 2020

Olga Morozowa

*Badania historii Ukrainy
pierwszej połowy XX wieku
we współczesnej historiografii polskiej:
trendy, koncepcje, dyskusje*

Monografia

Mikołajów, 2020

Olha Morozova

*Studies of Ukrainian History
of the 1st Half of the 20th Century
in Contemporary Polish Historiography:
Trends, Concepts, and Discussions*

Monograph

Mykolaiv, 2020

УДК 930.1:930.2](438:477)«19/...»
М 79

Рекомендовано до друку Вченою радою Чорноморського національного університету імені Петра Могили (протокол № 4 від 12 грудня 2019 р.).

Рецензенти:

Папакін Г. В., доктор історичних наук, професор (Інститут української археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України).

Стемпень С., доктор габілітований (Південно-Східний Науковий Інститут у Перемишлі).

Масненко В. В., доктор історичних наук, професор (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького).

Науковий редактор:

Сінкевич Є. Г., доктор історичних наук, професор (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького).

М 73

Морозова О. С. Дослідження історії України першої половини ХХ ст. в сучасній польській історіографії : напрямки, концепції, дискусії : монографія. Миколаїв : ЧНУ ім. Петра Могили, 2020. 432 с.

ISBN 978-966-336-416-2

Монографію присвячено процесу дослідження історії України першої половини ХХ ст. у новітній польській історіографії, підсумовано основні здобутки, окреслено питання, що потребують подальшого осмислення. На основі численного джерельного матеріалу, спогадів, інтерв'ю відтворено розвиток новітньої польської україністики в освітніх і наукових інституціях Польщі, періодиці, в діяльності польських українців. Акцентовано увагу на найбільш контрверсійних питаннях українсько-польських відносин. Вироблено практичні рекомендації щодо сприяння дослідженню історії України в Польщі, розвитку наукового діалогу українців і поляків.

The monograph covers the process of the History of Ukraine Studies of the First Half of the Twentieth Century in Modern Polish historiography, summarize the main results, outlines issues that need further consideration. On the basis of numerous source material, memoirs, interviews, the development of modern Polish Ukrainian studies in educational and scientific institutions of Poland, periodicals, in the activities of Polish Ukrainians is reproduced. Particular attention is dedicated to the most controversial issues of Ukrainian-Polish relations. The practical recommendations were made to promote the study of the history of Ukraine in Poland, the development of scientific dialogue between Ukrainians and Poles.

УДК 930.1:930.2](438:477)«19/...»

ISBN 978-966-336-416-2

© Морозова О. С., 2020
© ЧНУ ім. Петра Могили, 2020

Монографія присвячена усім тим, хто стоїть на позиції українсько-польського діалогу і примирення.

Авторка висловлює широкі подяку українським і польським колегам, які допомагали в процесі роботи над книгою, а також численним інституціям і фондам, які фінансово підтримали наукові пошуки в Польщі (Фонд ім. К. Скубішевського (Варшава), Фундація ім. Королеви Ядвіги Яelonської університету (Краків), Студіум Східної Європи Варшавського університету тощо).

Особлива подяка моїй родині, завдяки підтримці і розумінню якої стало можливим написання цієї монографії.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ	7
ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЧНІ, ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ	11
1.1. Стан наукової розробки теми	11
1.2. Джерельна база дослідження	27
1.3. Теоретико-методологічні засади роботи.....	41
РОЗДІЛ 2. НОВІТНЯ ПОЛЬСЬКА УКРАЇНІСТИКА: ІНСТИТУЦІЇ, ПЕРІОДИКА, ПЕРСОНАЛІЇ	48
2.1. Дослідження історії України в польських наукових та освітніх інституціях	48
2.2. Місце і роль періодики у висвітленні історії України	76
2.3. Польські україністи сучасності.....	89
РОЗДІЛ 3. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ПЕРШИХ ДЕСЯТИЛІТЬ ХХ ст. В НОВІТНІЙ ПОЛЬСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ	147
3.1. Посилення міжнаціонального протистояння на початку ХХ ст.	147
3.2. ЗУНР та польсько-українська війна 1918–1919 рр.	156
3.3. Військова співпраця часів Директорії	166
РОЗДІЛ 4. УКРАЇНСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА МІЖВОЄННОГО ЧАСУ В СУЧАСНИХ ПОЛЬСЬКИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ	177
4.1. Українці в Другій Речі Посполитій	177
4.2. Суспільно-політичне та культурне життя Наддніпрянщини	191
4.3. Українська політична еміграція.....	201
РОЗДІЛ 5. ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН 1939–1947 рр. В НОВІТНІЙ ПОЛЬСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ	215
5.1. Діяльність українського підпілля	215
5.2. Волинська трагедія.....	228
5.3. Повоєнні переселення. Операція «Вісла»	243
ВИСНОВКИ	259
STRESZCZENIE	264
SUMMARY	269
ДЖЕРЕЛА	273
БІОГРАМИ ПОЛЬСЬКИХ УКРАЇНІСТІВ	365
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	423

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

АВМ	– Академія військового мистецтва у Варшаві
АК	– Армія Крайова
ВМУ	– Вармінсько-Мазурський університет
ВУ	– Варшавський університет
ДАМО	– Державний архів Миколаївської області
ЄКПіУУ	– Європейський колегіум польських і українських університетів
ЄС	– Європейський Союз
ЗУНР	– Західноукраїнська Народна Республіка
ІНП	– Інститут національної пам'яті
ІПД	– Інститут політичних досліджень
ІСУАМ	– Східний інститут Університету ім. Адама Міцкевича в Познані
ІЦЄ	– Інститут Центральної Європи
ІЦСЕ	– Інститут Центрально-Східної Європи
КСЄ	– Колегіум Східної Європи
КУЛ	– Католицький університет ім. Яна Павла II в Любліні
НАН	– Національна академія наук
НКВС	– Народний комісаріат внутрішніх справ
НКДБ	– Народний комісаріат державної безпеки
ОУН	– Організація українських націоналістів
ПАН	– Польська академія наук
ПГУ	– Природничо-гуманітарний університет ім. Яна Длугоша в Ченстохові
ПІТ	– Польське історичне товариство
ПК	– Політехніка (Політехнічний університет) в Кошаліні
ПКНВ	– Польський комітет національного визволення
ПНР	– Польська Народна Республіка
ПСП	– Польська соціалістична партія
ПУФІ	– Польсько-український форум істориків
СЄ	– Східна Європа
УАМ	– Університет ім. Адама Міцкевича в Познані
УВО	– Українське військове об'єднання
УІТ	– Українське історичне товариство
УМК	– Університет ім. М. Коперника в Торуні
УМКС	– Університет ім. Марії Кюрі-Склодовської
УНО	– Українське націоналістичне об'єднання
УНР	– Українська Народна Республіка
УПА	– Українська повстанська армія
УПР	– Українська парламентська репрезентація
УСС	– Українські січові стрільці
ЦА	– Центральна Азія
ЦЄ	– Центральна Європа
ЦСЕ	– Центральна-Східна Європа
ЧНУ	– Чорноморський національний університет імені Петра Могили
ЯУ	– Ягеллонський університет
KZU	– журнал «Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze»
NU	– часопис «Nowa Ukraina»
PH	– періодичне видання «Przegląd Historyczny»
WZU	– часопис «Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze»
ZH	– журнал «Zeszyty Historyczne»

ВСТУП

Становлення демократичної Польщі й незалежної України наприкінці ХХ ст. супроводжувалось активізацією польсько-українських відносин. Республіка Польща всебічно підтримувала українців у їхньому прагненні до розбудови незалежної європейської держави. Актуальним питанням для обох країн стало переосмислення історичного досвіду, пов'язане з відмовою від усталених міфів і стереотипів.

Багатовікове сусідство українців і поляків, їхні різноманітні взаємини залишили у пам'яті двох народів чимало як позитивних, так і негативних моментів. Найбільш контroversійним періодом українсько-польської минувшини виявилася перша половина ХХ ст., коли обидві нації, здобуваючи право на незалежну державу, опинилися то по різні боки у протистоянні, то спільно (угода Ю. Пілсудського і С. Петлюри) боролися й перемагали ворога. Глибокий слід у свідомості обох суспільств залишили криваві зіткнення між поляками й українцями в роки Другої світової війни, що в публіцистиці Польщі отримали назву «польсько-української війни». Як відомо, у той час два народи долею обставин на певний час стали розділеними, фактично ворогами. Тоталітарні держави-агресори намагалися використати найменші непорозуміння і стереотипи для роздмухування протистояння між українським і польським населенням. Це призвело до жорсткого конфлікту ОУН і УПА з АК. Його тяжким наслідком виявилася Волинська трагедія, що позбавила життя десятки тисяч мешканців регіону з обох боків. Відлунням цього протистояння після Другої світової війни стали масові переселення українців і поляків, що завершилися сумнозвісною операцією «Вісла». Той психологічний бар'єр, що сформувався протягом віків у вигляді синдрому упередженості, негативних історичних стереотипів довгий час зберігався у свідомості обох суспільств і був головною перешкодою для формування стратегічного партнерства двох країн.

Вповні очікувано, що згадані проблеми потрапили у поле фахового обговорення польських істориків вже від перших повоєнних років. Утім, їх об'єктивному осмисленню в ПНР заважала пануюча ідеологія, натомість в діаспорних наукових осередках гостро відчувався брак історичних джерел. На зламі 80–90-х років ХХ ст. польська історіографія вступила в новий етап свого розвитку, що характеризувався свободою творчого пошуку, появою сприятливих умов для проведення ретельних наукових досліджень і був позначений достатньо активним вивченням історії України з акцентом на першу половину ХХ ст. Значний вплив на тогочасні наукові розвідки істориків Польщі справила діяльність польської еміграції, особливо проукраїнська риторика публіцистики Єжи Гедройця.

Протягом останнього тридцятиліття була здійснена серйозна робота у напрямку дослідження історії України першої половини ХХ ст. У результаті проведення численних конференцій, наукових обмінів, реалізації спільних польсько-українських проєктів з'явилися цінні джерельні видання, монографії, наукові статті, матеріали конференцій, книжкові огляди та рецензії, вийшли у світ науково-популярні та публіцистичні праці, біографічні й бібліографічні покажчики, довідкові видання й інтерв'ю. Внаслідок цього, непрості відносини між українцями і поляками набули більш об'єктивної оцінки й тлумачення. Українсько-польське протистояння на початку ХХ ст., польсько-українська війна 1918–1919 рр., військова співпраця поляків і українців часів Директорії, національна політика Речі Посполитої, діяльність ОУН у міжвоєнний період, політика уряду Української Народної Республіки (УНР), діяльність української політичної еміграції, українського підпілля, Волинська трагедія, повоєнні переселення й операція «Вісла», лемківське питання – це далеко не повний перелік проблем, які порушили вчені Польщі й України. Науковцям вдалося частково ліквідувати лакуни щодо широкого кола складних питань спільного минулого. Однак, на жаль, і до сьогодні між українцями і поляками залишається непорозуміння щодо багатьох подій історичної давнини.

Польська україністика в осмисленні згаданих проблем спільного минулого виявилася далеко неоднорідною. Серед польських учених сформувалося кілька течій. Слідом за Г. Мотикою, ми виділяємо такі напрямки: *традиціоналісти* (подають у своїх розвідках традиційний негативний образ українця), *ревізіоністи* (намагаються переглянути історіографічні стереотипи часів Польської народної республіки й образ українця зокрема), *польські вчені українського походження* (найчастіше доводять дискримінаційність політики польського уряду стосовно українців, характеризують акції українців у відповідь як самозахист). Окреме місце посідають *представники неакадемічної науки*,

котрі фокусуються на спогадах очевидців подій для доказів «злочинної» діяльності українців. Накопичений ними протягом останніх тридцяти років різноплановий історіографічний матеріал вочевидь вимагає рефлексії та певного підсумування.

З огляду на зазначене, у дослідженні здійснена спроба показати актуальний стан наукового бачення в Польщі історії України першої половини ХХ ст., відповісти на питання: що нового відбулося в польській історіографії за останнє тридцятиліття, які нові тенденції й досягнення з'явилися, як вони впливають на розвиток суспільної думки, українсько-польського діалогу, міжсусідських відносин, який досвід можемо почерпнути з них? Відповідаючи на ці питання, спробуємо виробити практичні рекомендації щодо сприяння пізнанню історії України в Польщі та розвитку наукового діалогу українців і поляків.

Отже, зважаючи на викладене вище, обрана для вивчення тема має суспільно-політичне і наукове значення. Цим і зумовлено її актуальність.

Об'єктом роботи є польська історіографія кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Предметом дослідження виступає процес осмислення польськими науковцями ключових питань історії України першої половини ХХ ст., діяльність українознавчих інституцій, а також провідні тенденції, закономірності та особливості нагромадження й інтерпретації історичних знань українознавчого характеру.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період 1989–2020 років. Нижня хронологічна межа зумовлена формуванням принципово нової ситуації в умовах розгортання демократичних процесів у Республіці Польща, початком переосмислення українсько-польських відносин, зокрема важких проблем спільної минувшини, відходом від стереотипізації образу сусіда, активізацією наукових контактів українців і поляків, поживавленням історіографічної рефлексії під впливом парадигмальних змін в історичній науці. Верхня хронологічна межа обумовлена сучасним станом розвитку українсько-польських наукових стосунків.

Розвиток польської історіографії зазначеного періоду доцільно поділити на такі періоди, визначивши критерієм зміну політичних кабінетів і пов'язану з цим модифікацію політики історичної пам'яті:

1. 1989–1995 рр. – становлення сучасної польської історіографії з проблем історії України першої половини ХХ ст., розвитку українсько-польського наукового діалогу за часів президентів Войцеха Ярузельського та Леха Валенси.

2. 1995–2000 рр. – поживавлення українсько-польської дискусії істориків, вироблення спільної позиції щодо «гострих питань» минувшини за часів першої каденції президента Александра Квасневського.

3. 2000–2005 рр. – політизація українсько-польських наукових взаємин у період другої каденції президента Александра Квасневського.

4. 2005–2007 рр. – формування «історичної політики» Польщі, головним чином на базі популяризації діяльності антикомуністичного підпілля й Армії крайової протягом першої половини правління Леха Качинського.

5. 2007–2009 рр. – політика регулярних докорів українцям за жертви на Волині й Галичині під час другого етапу президентства Леха Качинського.

6. 2009–2015 рр. – ревізія спільної політичної оцінки польсько-українського конфлікту під час Другої світової війни, законодавче затвердження спільних звинувачень часів кінця правління президента Леха Качинського та періоду президентства Броніслава Коморовського.

7. 2015–2020 рр. – процес інструменталізації історії політиками в часи президента Анджея Дуди.

Географічні межі в основному визначаються територією сучасної Польщі, де функціонують осередки з дослідження історії України й ведеться робота у напрямку вивчення новітньої історії українського народу, а також іншими теренами розвитку сучасної польської україністики (Україна, Франція, Великобританія, США).

Метою роботи є вивчення, систематизація та аналіз процесу дослідження історії України першої половини ХХ ст. й особливостей висвітлення актуальних проблем українського минулого в новітній польській історіографії.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких завдань:

– проаналізувати стан дослідження проблеми, здійснити класифікацію історіографічних джерел, сформулювати теоретико-методологічні засади роботи, запропонувати періодизацію сучасної польської україністики;

– вивчити й проаналізувати розвиток новітньої польської україністики, зокрема процес дослідження історії України в освітніх і наукових інституціях Польщі, виявити його провідні тенденції й особливості, визначити місце і роль періодики у висвітленні української історії, дослідити діяльність польських україністів;

– окреслити актуальні аспекти історії України перших десятиліть ХХ ст. в новітній польській історіографії, зокрема питання про наростання українсько-польського протистояння на початку ХХ ст., проблему польсько-української війни, військової співпраці поляків та українців;

– охарактеризувати особливості української проблематики міжвоєнного часу в сучасній польській науковій літературі, зокрема процеси на західноукраїнських землях в 1919–1939 рр., події в Наддніпрянській Україні 1920–1939 рр., функціонування української еміграції;

– дослідити бачення польськими ученими проблем українсько-польських відносин 1939–1947 рр.: діяльність українських націоналістів та УПА, причини та наслідки Волинської трагедії, перебіг операції «Вісла»;

– систематизувати й узагальнити досягнення новітньої польської історіографії у вивченні історії України першої половини ХХ ст., виявити спільні й протилежні позиції у поглядах польських і українських науковців стосовно порушених питань, окреслити проблеми, що потребують подальшого опрацювання;

– виробити практичні рекомендації щодо сприяння дослідженню історії України в Польщі, розвитку наукового діалогу українців і поляків.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше в історичній науці комплексно вивчено й проаналізовано процеси дослідження історії України першої половини ХХ ст. у новітній польській історіографії, підсумовано основні здобутки, окреслено питання, що потребують подальшого осмислення.

Уперше в українській історіографії:

– здійснено систематизацію та класифікацію історіографічних джерел із запропонованої проблеми, розкрито їх інформаційний ресурс, вироблено теоретико-методологічні засади вивчення процесу дослідження історії України першої половини ХХ ст. представниками сучасної польської історіографії;

– розроблено авторську періодизацію процесу дослідження історії України першої половини ХХ ст. в сучасній польській історіографії, що показує вплив особливостей соціально-політичного процесу в Польщі на динаміку та якість накопичення знань із зазначеної теми;

– виокремлено та проаналізовано актуальні проблеми історії України першої половини ХХ ст., українсько-польських відносин;

– з'ясовано місце польських наукових і освітніх осередків, преси та істориків в осмисленні українського минулого;

– проведено порівняльний аналіз трактування польськими та українськими вченими ключових питань української історії згаданого періоду, висвітлено перебіг дискусій із актуальних проблем минулого, визначено повноту, рівень і перспективи порушених тем;

– переосмислено низку традиційних для польської історіографії концептуальних оцінок, стереотипних та упереджених тверджень;

– залучено й систематизовано маловивчені і раніше не досліджувані джерела, проаналізовано найновіші праці польських істориків тощо;

– узагальнено здобутки польських дослідників щодо вивчення української історії першої половини ХХ ст., оцінено ключові напрями й тенденції сучасної польської історіографії, встановлено значення історичної україністики у польській історичній науці сучасного періоду;

уточнення набули:

– певні статистичні дані, погляди на спірні питання українсько-польських відносин;

– здобутки польської історіографії в аналізі, узагальненні та систематизації наукової спадщини з актуальних питань історії України першої половини ХХ ст.;

подальшого розвитку зазнали:

– критичний аналіз, наукове усвідомлення й історіографічне бачення доробку польських учених у вивченні українського минулого;

– визначення проблем історії України першої половини ХХ ст., що й сьогодні потребують дослідження та інтерпретації.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЧНІ, ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Починаючи від 1989 р. у Польщі відбулися істотні зміни в політичному, соціальному й культурному житті держави. Розвиток демократичних процесів позначився на свободі наукової думки. Було переосмислено наукові підходи до історичних досліджень, почався відхід від усталених традицій. Це вплинуло на якість історіографії, призвело до урізноманітнення тем для вивчення. Для розуміння загального процесу дослідження історії України в сучасній польській історіографії важливо комплексно і системно розглянути еволюцію наукової розробки проблеми, її джерелознавчі аспекти та методологічну базу.

1.1. Стан наукової розробки теми

Упродовж досліджуваного тридцятиліття зацікавлений оглядач історіографічних процесів у Центрально-Східній Європі відзначає постійне зростання уваги польських дослідників до історії та культури свого найбільшого східного сусіда. Це проявляється, насамперед, у перманентному розширенні кола проблематики та постійних намаганнях все проникливіше заглибитися у суть кожного питання. Це спостереження доводить чималий обсяг безперервно зростаючої польської україніки. Поза сумнівом, імпульс цьому дала викликана після 1989 р. потреба упорядкування багатьох дражливих питань, котрі віддавна тяжіли над польсько-українськими взаєминами. Їх систематичному з'ясуванню добре послужили різнопланові ініціативи, започатковані польськими та українськими інтелектуалами. Завдяки їхнім зусиллям довгий список «важких питань» вдалося суттєво скоротити чи, принаймні, дійти до узгодження багатьох позицій. Тож не варто дивуватися, що цей процес, помітно підігрітий суспільною увагою по обидва боки кордону, неодноразово ставав об'єктом історіографічного інтересу. У підсумку постав чималий компендіум різнопланової літератури (поодинокі історіографічні розвідки, вступні чи окремі історіографічні розділи дисертаційних досліджень та монографій, історіографічні огляди у наукових статтях тощо), в якій наші попередники торкалися тих чи інших аспектів сучасної польської історичної україніки в аспекті звернення її творців до проблем минулого України першої половини ХХ ст. Нижче ми спробуємо охарактеризувати головні історіографічні здобутки у висвітленні обраної теми за проблемним, інституційним та персоналістським аспектами.

Найбільш розлогою, і це зрозуміло, є історіографічна література щодо сучасних досліджень окремих проблем історії України першої половини ХХ ст. На історіографічні спостереження найчастіше натрапляємо у відповідних екскурсах у статтях, рецензіях, монографіях та дисертаційних працях. До того ж відзначимо, що в польській літературі такі огляди є зазвичай незначними і містять нерідко лише перелік праць, до котрих звертався автор у своїх розважаннях; українські ж вчені, як правило, більш ретельно та розлого оцінюють здобутки попередників. Найменш чисельною є для нас найбільш важлива група історіографічних джерел – спеціальні історіографічні розвідки щодо тієї чи іншої проблеми буремної історії України першої половини ХХ ст. Нижче розглянемо найвагомші приклади цієї літератури відповідно до обраних нами періодів українського минулого.

Стосовно початку ХХ ст. польські історики чи не найбільше фокусуються на питанні становлення українського суспільно-політичного руху на східногалицьких землях, слухно вбачаючи у тогочасних подіях корені майбутніх непростих українсько-польських взаємин. У кількох монографіях останнього часу містяться незначні історіографічні екскурси, в яких наведено зазвичай стислі, але місткі оцінки здобутків попередників.

Для прикладу наведемо історіографічний екскурс у книзі Лукаша Адамського «Прогресивний націоналіст. Михайло Грушевський і його погляди на Польщу та поляків», в якій крізь призму біографії автора «Історії України-Руси» здійснено спробу дати характеристику польсько-українським суперечкам у Габсбурзькій Галичині в останні передвоєнні десятиліття. Осмислюючи розлогу літературу предмета, польський дослідник до особливо вартісних відносить знані праці Ч. Партача та К. Міхалевської. Віддаючи їм належне, він разом із тим вказує і на недоліки тогочасних польських грушевськознавчих спостережень: «Однак, обидва автори лише повторюють спостереження, пануючі серед польської інтелігенції Галичини, закидаючи історикові негативний вплив на українську молодь, натомість не аналізують ані мотивів вчинків Грушевського, ані української реакції»¹. Ще більш суворою, але справедливою, є оцінка автором грушевськіани А. Середницького як повної фактологічних помилок і малозрозумілої, а нерідко й плутаної аргументації.

Згадана книга Л. Адамського отримала певний історіографічний резонанс і невдовзі стала об'єктом критичної рефлексії, в якій також містяться спостереження стосовно особливостей сучасної польської україніки в аспекті вивчення нею українського руху в Галичині на початку ХХ ст. Водночас, що прикметно, і український рецензент Віталій Тельвак² і його польський колега Анджей Стемпнік³ солідарно закинули Л. Адамському некритичне послуговування тезами польської публіцистики початку ХХ ст., внаслідок чого автор не зміг стати над тогочасними польсько-українськими суперечками, емоційно обстоюючи рацію своїх одноплемінників. Ця тенденція, як вказують згадані рецензенти, й до сьогодні здебільшого характерна для польської історіографії цієї проблеми.

Іншим прикладом проблемної історіографії є критичний огляд польської україніки в нещодавно виданій монографії Магдалени Новак «Два світи. Проблема національної ідентифікації Анджея Шептицького в 1865–1914 роках». Даючи оцінки своїм попередникам, авторка насамперед називає ті праці польських колег (А. Кубасіка, Г. Нуцковської, М. Вавжонка та ін.), чії спостереження стали для неї відправними у власних студіях над постаттю митрополита Андрея⁴. Поряд із їхньою позитивною оцінкою, М. Новак також не уникає згадки про здобутки націоналістичної польської історіографії, зокрема, називає відому книгу Е. Пруса⁵. Що цікаво, своє негативне ставлення до цієї праці авторка аргументує відповідними рецензіями колег по цеху. Відзначимо, що книга М. Новак дала імпульс українському історіографу Віталію Масненко до ширших спостережень стосовно польської україніки: у своєму критичному огляді він атестував її як важливе явище сучасної польської історіографії⁶.

Ще більш розлогими історіографічними сюжетами стосовно здобутків і перспектив сучасної польської україніки в аспекті вивчення її представниками проблеми українського руху в Східній Галичині на початку ХХ ст. наповнені монографічні праці українських істориків. Знову ж таки, лише для прикладу, згадаємо історіографічний підрозділ монографії В. Тельвака та В. Педича

¹ Adamski Ł. *Nacjonalista postępowy. Mychajło Hruszewski i jego poglądy na Polskę i Polaków*. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011. S. 30.

² Тельвак В. Adamski Ł. *Nacjonalista postępowy. Mychajło Hruszewski i jego poglądy na Polskę i Polaków*. Warszawa : Wud-wo Naukowe PWN, 2011. 369 s. *Український археографічний щорічник*. Нова серія. Київ : Укр. письменник, 2012. Вип. 16/17. С. 637–649.

³ Stepnik A. Mychajło Hruszewski – polska recepcja dorobku historiograficznego. *Simposium historiographicum Czercasiensium = Черкаський історіографічний симпозіум* / за ред. В. Масненка. Т. I. (Присвячений 150-річчю від дня народження Михайла Грушевського). Черкаси, 2016. С. 72–74.

⁴ Nowak M. *Dwa światy. Zagadnienie identyfikacji narodowej Andrzeja Szeptyckiego w latach 1865–1914*. Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2018. S. 25–32.

⁵ Там само. С. 26–27.

⁶ Масненко В. Nowak M. *Dwa światy. Zagadnienie identyfikacji narodowej Andrzeja Szeptyckiego w latach 1865–1914*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2018. *Вісник Черкаського університету*. 2019. № 2. С. 120–122.

«Львівська історична школа Михайла Грушевського»⁷. Детально аналізуючи польську грушевськіану останніх десятиліть, автори аргументовано показують, що польські колеги загалом тенденційно применшують масштабність науково-організаційної праці М. Грушевського у Львівському університеті, нерідко взагалі ігноруючи факт створення галицької школи українознавців. Подібну тенденційність, як показову рису польської україніки, українські історики повсякчас відנותують і стосовно більшості інших проблем.

Що ж до спеціальних історіографічних розвідок, для прикладу наведемо огляди сучасної польської грушевськіани згадуваних В. Тельвака⁸ та його польського колеги А. Стемпніка⁹. Відзначимо ту рідкісну обставину, що як український історіограф, так і його польський колега практично солідарно діагностують здобутки і прорахунки польської україніки в аспекті зацікавлення нею постаттю найбільшого українського вченого. На їхнє слушне переконання, незважаючи на загальну небайдужість польських колег до різнопланової діяльності М. Грушевського в Галичині, польська наука так і не здобулася на повноцінну інтелектуальну біографію вченого.

Досвіду осмислення феномена іншої визначної постаті українського національного руху початку ХХ ст. Андрея Шептицького у сучасній польській україніці присвячено історіографічну розвідку згадуваної вище М. Новак¹⁰. Докладно аналізуючи здобутки своїх колег, авторка аргументовано наголошує на потребі переходу від причинкарських та аналітичних розвідок до синтетичних праць. Для цього, слушно вказує дослідниця, польським україністам слід нав'язати якомога більш насичений діалог з українськими колегами, що уможливить появу праць з багатонаціональної перспективи. Підсумовуючи цей період, вкажемо, що попри насиченість історіографічної рефлексії, надалі бракує цілісного осмислення всієї польської літератури про факти та події українського минулого початку ХХ ст.

Подібні тенденції спостерігаємо й стосовно історіографічного осмислення наступних періодів українського минулого. Водночас можемо відзначити певну закономірність, котра полягає в тому, що дедалі більше загострення польсько-українських взаємин протягом першої половини ХХ ст. породжувало все більше коло спеціальної літератури, втім і рефлексивного історіографічного характеру. Оскільки до її змістових особливостей ми постійно звертатимемося в наступних частинах книги, нижче ми лише тезово окреслимо найголовніші здобутки проблемної історіографії щодо подальших ключових подій українського минулого першої половини ХХ ст.

Виплеканий багатьма поколіннями національних діячів український рух у Східній Галичині довів свою інституційну та кадрову зрілість фактом проголошення Західноукраїнської Народної Республіки. Як відомо, польське суспільство сприйняло цю подію як загрозу власному «стану посідання» на давніх землях Речі Посполитої, що спричинило вибух польсько-української війни 1918–1919 рр. Цій проблемі, як покажемо нижче, присвячене широке коло літератури, в якій неодмінно містяться більші чи менші за обсягом історіографічні спостереження. Для прикладу наведемо найбільш змістовні.

Польське бачення проблеми міжнаціональних взаємин 1918–1919 рр. знайшло відбиття у кількох спеціальних історіографічних розвідках. Ми зупинимось на аналізі найновіших праць авторства знаних дослідників-україністів Яна Писулінського та Мацея Кротофіля. Перший зі згадуваних науковців відзначив насиченість історіографічної рефлексії над згадуваною проблематикою в польській україністиці, але слушно вказав на потребу періодичного «доповнення цього образу»¹¹. Оскільки зацікавленість польської громадськості подіями польсько-українського протистояння в 1918–1919 рр. була значною, автор цілком доречно вирішив обмежитися лише

⁷ Тельвак В., Педич В. Львівська історична школа Михайла Грушевського. Львів : Світ, 2016. С. 9–43.

⁸ Тельвак В. В., Тельвак В. П. Сучасна польська та російська грушевськіана: спроба історіографічного порівняння. Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки. Черкаси, 2009. Вип. 160–161. С. 77–85.

⁹ Stępnik A. Mychajło Hruszewski – polska recepcja dorobku historiograficznego. *Simposium historiographicum Czercasiensium* = Черкаський історіографічний симпозиум / За ред. В. Масненка. Т. I. (Присвячений 150-річчю від дня народження Михайла Грушевського). Черкаси, 2016. С. 72–119.

¹⁰ Nowak M. Polskie badania nad postacią metropolity Andrzeja Szepcickiego. *Historia. Teoria*. 2017. Cz. 2. № 4. S. 177–187.

¹¹ Pisuliński J. Polityczne relacje polsko-ukraińskie 1917–1921 w badaniach polskich historyków / Українсько-польські політичні відносини 1917–1921 рр. у дослідженнях польських істориків. *Праці Українсько-Польської комісії дослідження взаємин 1917–1921 рр.* / відп. ред. В. Ф. Верстюк, Я. Я. Бруський, В. В. Скальський. Київ : Інститут історії України НАН України, 2019. Т. 1. С. 49.

академічною складовою присвяченої їм літератури. Останню ж він аналізує на широкому тлі становлення інтерпретаційних традицій в польській україністиці практично всього ХХ ст., що помітно збільшує доцільність наведених історіографічних спостережень.

Аналізуючи праці своїх колег, Я. Пісулінський доречно відзначає такі риси польської україніки останнього тридцятиліття, як помітне зростання джерельного матеріалу, творення свого дискурсу у постійному контакті з українськими колегами, аргументоване відкидання міфів і стереотипів попередньої доби (наприклад, про штучний характер тогочасного українського руху як витвору Відня та Берліну чи теза про більше сприяння габсбурзької адміністрації українцям у протистоянні за східногалицькі терени). Натомість, як справедливо вказує історіограф, з'явилися інші міфологічні сюжети в цій темі, котрі заважають спокійному польсько-українському фаховому діалогу. Тут найчастіше згадується патріотичний обов'язок, що його на себе бере частина польських істориків, емоційно обстоюючи «більші права поляків на Львів». Помітною маніпулятивністю також позначене творення в публіцистиці міфу «Львівських орлят», що впливає і на об'єктивність фахівців. Говорячи про перспективи польської україніки в цій тематичній ніші, Я. Пісулінський слушно вказує на потребу монографічних опрацювань Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР), польської політики еміграційного уряду галицьких українців, Брестського мирного договору, становища польської меншини на тогочасній Наддніпрянщині тощо.

На відміну від Я. Пісулінського, котрий стереоскопічно узагальнив всю польську літературу періоду 1917–1918 рр., його торунський колега М. Кротофіль зосередився на мілітарних аспектах польської україніки. На його справедливе переконання, «для вірного розуміння польсько-українських стосунків 1917–1921 рр. важливим є рівномірне дослідження та опрацювання всіх проблем, котрі стосуються незалежницьких змагань у тому часі»¹². З огляду на це, польський автор у першу чергу назвав найбільш досліджені теми (наприклад, проблема інтернованих у Польщі вояків УНР чи військовий феномен Українських січових стрільців), а також віддав належне упорядникам солідних джерельних збірок.

Далі дослідник зосередився на малознаних, а отже й найбільш перспективних темах, котрі б мали зауважити його колеги. До таких він у першу чергу справедливо відніс військову історію Української Центральної Ради та Української держави гетьмана Павла Скоропадського. Що не менш важливо, М. Кротофіль визначив і теми, з котрих польська наука має застарілі дослідження, котрі потребують переосмислення, адже вже не відповідають ані нововідкритому компендіуму джерел, ані стану фахового обговорення. У цьому аспекті він насамперед підносить потребу нового монографічного опрацювання польсько-української війни. У такій праці, твердить історик, збалансовано мали б бути представлені польський та український сюжети цієї складної події. До інших перспективних тем М. Кротофіль відносить опрацювання польсько-української боротьби на Волині в 1918 р. та перебування польських корпусів на Наддніпрянщині. Заохочуючи колег, він наголошує, що «доступ до відповідних джерел не становитиме для польського історика значної проблеми» у висвітленні цих тем¹³. Відзначимо, що ми цілком погоджуємося зі спостереженнями польського колеги.

Не менш насиченою є українська рефлексія стосовно здобутків польських істориків у вивченні ЗУНРу та польсько-української війни 1918–1919 рр. Тут найбільш розлогі історіографічні спостереження зустрічаємо у відповідних підрозділах дисертаційних праць. Наприклад, львівський дослідник Микола Литвин у дисертації «Українсько-польська війна 1918–1919 рр.» твердить, що у польській історіографії після 1991 р. (М. Козловський, М. Вжосек, М. Чубінський, Л. Мрочка, Г. Лукомський, Ч. Партач, Б. Поляк, С. Степень, М. Ягура, Г. Крамаж) простежується тенденція до поглиблення концептуальних підходів у вивченні новітньої історії України, зокрема українсько-польської війни. У той же час автор вказує, що вимагають переоцінки погляди польських науковців щодо етнотемографічної ситуації у краї, конфігурації східних кордонів Другої Речі Посполитої, «гуманності» ведення бойових дій легіоністами, «непоступливості» українців на переговорах з

¹² Krotofil M. Militarne aspekty stosunków polskoukraińskich z lat 1917–1921 w świetle historiografii polskiej / Мілітарні аспекти польсько-українських відносин у 1917–1921 рр. у світлі польської історіографії. *Праці Українсько-Польської комісії дослідження взаємин 1917–1921 рр.* / відп. ред. В. Ф. Верстюк, Я. Я. Бруський, В. В. Скальський. Київ : Інститут історії України НАН України, 2019. Т. 1. С. 169.

¹³ Там само. С. 179.

поляками та місіями Антанти. Особливе схвалення історика викликає монографія М. Клімецького «Польсько-українська війна за Львів і Східну Галичину в 1918–1919 рр.» (Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Wschodnią Galicję 1918–1919 r. Warszawa, 1997), у якій використані нові археографічні колекції, а також здобутки української історіографії¹⁴.

У свою чергу, інший львів'янин Олег Павлишин у дисертаційній праці «Формування та діяльність представницьких органів влади ЗУНР-ЗОУНР (жовтень 1918 р. – червень 1919 р.)» вказує на стрімке зростання інтересу сучасних польських дослідників до цієї теми, разом із тим відзначаючи значну залежність наших сусідів від інтерпретаційних традицій міжвоєнної україністики¹⁵. З огляду на це, українські історіографи з особливим інтересом фіксують факти відходу польських колег від стереотипних тверджень їхніх попередників¹⁶.

Ще більше уваги, і це зрозуміло, в сучасній польській україністиці присвячено з'ясуванню численних нюансів польсько-української військової співпраці часів Директорії. І в цьому випадку громадський інтерес до рідкісного в першій половині ХХ ст. факту польсько-українського співробітництва помітно інтенсифікує науковий пошук представників історичного цеху. Тож за останнє тридцятиліття постала чимала різнопланова польська література, котра також дочекалася кількох поважних історіографічних опрацювань. Для прикладу згадаємо історіографічні розвідки Е. Кoko¹⁷, М. Дуткевича¹⁸, Р. Розбіцької¹⁹ та ін. Ми ж звернемося до аналізу найбільш актуальних спостережень.

Насамперед дамо слово найбільш авторитетному досліднику згадуваної проблеми Я. Пісулінському, котрий і у своїх знаних монографіях (насамперед, у праці «Не тільки Петлора. Українське питання в польській закордонній політиці у 1918–1923 рр.» (Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923. Toruń, 2013), і в спеціальних історіографічних розвідках висловився стосовно здобутків і недоопрацювань його колег у вивченні багатьох аспектів польсько-української військової співпраці часів Директорії. До беззаперечних заслуг сучасної польської історіографії цієї проблеми дослідник аргументовано зараховує використання різнопланових джерел з українських архівосховищ, що врівноважили суто польські свідчення; відмову від численних стереотипів міжвоєнної україніки; всебічне дослідження передумов і процесу укладання Варшавської угоди; діяльність петлюрівської еміграції; з'ясування впливу російського чинника на українську політику Ю. Пілсудського тощо.

Серед важливих завдань для польських істориків Я. Пісулінський насамперед називає потребу врахування не лише галицького, але й наддніпрянського, ба навіть більше – центрально-східноєвропейського контексту польсько-української співпраці, що збагачуватиме дискурс і збільшуватиме коректність здійснених реконструкцій²⁰. Цілком поділяємо це спостереження польського колеги. Підсумовуючи свої історіографічні розвідки, Я. Пісулінський називає такі перспективні сюжети обговорюваної теми для польських колег: «З певністю до таких належить ситуація в Східній Галичині після завершення війни з українцями, політика польських влад щодо українського суспільства, втім і доля інтернованого українського населення [...]. Подібно є з долею емігрантів з Галичини і їхньої протипольської діяльності. Польський читач також не може запізнатися, оскільки не знає кирилиці, з силветками і поглядами чолових українських політиків того окресу (назву найважливіші прізвища: Грушевський, Скоропадський, Винниченко, Левицький, Петрушевич) [...]. Також не маємо опрацювань польсько-українських взаємин на регіональному

¹⁴ Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. Львів, 1998. С. 22–23.

¹⁵ Павлишин О. Й. Формування та діяльність представницьких органів влади ЗУНР-ЗОУНР (жовтень 1918 – червень 1919 рр.) : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2001. С. 7.

¹⁶ Кондратюк К. Дискусійні питання історії ЗУНР. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. Вип. 18. С. 710.

¹⁷ Koko E. Sojusz Piłsudski-Petlura w polskiej historiografii. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. Т. 3 / pod red. S. Kozaka. Warszawa, 1996. S. 305–314.

¹⁸ Dutkiewicz M. Sojusz polsko-ukraiński 1920 roku w świetle polskiej historiografii. *Polska i Ukraina w walce o niepodległość 1918–1920* / pod red. T. Krzastka. Warszawa, 2009. S. 361–371.

¹⁹ Rozbicka R. Polityka ukraińska Józefa Piłsudskiego w polskiej publicystyce lat 1995–2005. *Przegląd Wschodnioeuropejski*. 2011. № 2. S. 163–178.

²⁰ Pisuliński J. Nie tylko Petlura. *Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923*. Wrocław, 2004. S. 18–19.

рівні [...]. Ніхто ще не досліджував такий популярний дослідницький обшар, яким є історична пам'ять того часу»²¹.

Зі щойно наведеними спостереженнями цілком солідаризується у своїх історіографічних рефлексіях М. Кротофіль. Він також відзначає особливу прихильність своїх колег до всебічного опрацювання генези та реалізації ідеї польсько-української військової співпраці, що вилилася в укладання Варшавського договору. Ґрунтовно опрацьованою також, як слушно вказує історик, виявилася й проблема інтернованих до Польщі солдат армії УНР²². Натомість багато інших сюжетів надалі чекає зацікавленого дослідника. Для прикладу, М. Кротофіль називає перебіг Другого зимового походу. Також польській науці, на слушне переконання історика, не вистачає порівняльних і контекстуальних студій, де б були повноцінно враховані здобутки українських фахівців і постійно зростаюча джерельна база.

Цікаву спробу компаративного аналізу досягнень польської міжвоєнної та сучасної історіографії незалежницьких змагань українців у першій чверті ХХ ст. здійснив А. Смолінський. Навівши оригінальні історіографічні порівняння, автор дійшов як до аргументованого висновку про значно більшу об'єктивність сучасних польських україністів, так і до зауваження ними помітно ширшого кола проблематики та плідного використання праць українських колег. Разом із тим, підсумовує А. Смолінський, значно більше коло проблем (насамперед, узгодження польських та українських візій ключових сюжетів) надалі очікує на польського дослідника²³.

Небайдужими до здобутків польських істориків згаданої проблеми є також їхні українські колеги, чий спостереження зустрічаємо як на сторінках узагальнюючих проблемних студій, так й історіографічних розвідок. Як і в польському випадку, значна громадська зацікавленість питаннями міжсусідської співпраці помітно впливає на професійний дискурс. Більшість зі згаданих вище проблем отримали в українській науці вагоме опрацювання на дисертаційному та монографічному рівнях. У цих текстах традиційно відведено чимало уваги працям сучасних польських україністів. Для прикладу назвемо імена широко цитованих дослідників – М. Литвина, І. Срібняка, В. Верстюка, В. Сергійчука та ін., котрі одностайні у переконанні про значну зацікавленість польських колег проблемами польсько-української співпраці згаданого періоду, свідченням чого є розлога польська петлюріана.

Про насиченість історіографічної рефлексії говорить також низка ґрунтовних історіографічних розвідок, присвячених аналізу польського погляду на військову співпрацю часів Директорії. Для прикладу згадаємо спробу підсумування польського історіографічного образу міждержавного союзу 1920 р., котру запропонував В. Боримський²⁴. Автор здійснив огляд головних напрямків у сучасній історіографії зазначеного питання, взявши під увагу як історичні фахові праці, так і публіцистику. Він переконливо доводить, що у посткомуністичній польській історіографії, порівняно з попередніми періодами, більше уваги акцентується на взаємовигоді союзу 1920 р., спостерігається намагання згладити протиріччя, які мали місце у відносинах між союзниками та дещо ідеалізувати польсько-українську концепцію спільної боротьби. Більше уваги в сучасній історіографії, твердить В. Боримський, звертається на функціонування союзу та реалії польсько-української співпраці, на формування українських частин та взаємодію на фронті. Таким чином, дискусія перенеслась із площини політичних суперечок та взаємних звинувачень у скрупульозне дослідження спірних питань. Автор узасаднює, що влада УНР у сучасній польській історіографії постає як єдиний репрезентант українського народу, а українські діячі, особливо С. Петлюра, – як героїчні та

²¹ Pisuliński J. Polityczne relacje polsko-ukraińskie 1917–1921 w badaniach polskich historyków / Українсько-польські політичні відносини 1917–1921 рр. у дослідженнях польських істориків. *Праці Українсько-Польської комісії дослідження взаємин 1917–1921 рр.* / відп. ред. В. Ф. Верстюк, Я. Я. Бруський, В. В. Скальський. Київ : Інститут історії України НАН України, 2019. Т. 1. С. 71–72.

²² Krotofil M. Militarne aspekty stosunków polskoukraińskich z lat 1917–1921 w świetle historiografii polskiej / Мілітарні аспекти польсько-українських відносин у 1917–1921 рр. у світлі польської історіографії. *Праці Українсько-Польської комісії дослідження взаємин 1917–1921 рр.* / відп. ред. В. Ф. Верстюк, Я. Я. Бруський, В. В. Скальський. Київ : Інститут історії України НАН України, 2019. Т. 1. С. 175–176.

²³ Smoliński A. Ukraińskie dążenia niepodległościowe z początku XX w. oraz wojna polsko-ukraińska z lat 1918–1919 w świetle historiografii polskiej. *Історичний архів. Наукові студії.* 2017. Вип. 18. С. 124–133.

²⁴ Боримський В. Польсько-український союз 1920 р. у посткомуністичній польській історіографії. *Вісник Черкаського університету.* 2014. № 9 (302). С. 27–33.

самовіддані патріоти України. У свою чергу, союз 1920 р. представляється як об'єднання двох братніх народів перед спільною небезпекою. Така парадигма, як слушно вказує дослідник, хоч і віддзеркалює бажання налагодження приязних стосунків, однак перешкоджає критичній рефлексії польсько-української війни 1918–1919 рр. Сходяться на думці, що спір за західноукраїнські землі був гордієвим вузлом у тодішніх польсько-українських відносинах, лише дуже обмежене число дослідників наважується ствердити, що польські територіальні домагання стали одним із факторів, котрі знищили українську державу. В. Боримський також констатує, що в дослідженні польсько-українського союзу 1920 р. передують безсумнівно польські історики.

Іншим вдалим прикладом історіографічного підсумування здобутків сучасної польської історіографії є розвідка Р. Лаврецького. Він уміло порівняв висвітлення українсько-польсько-більшовицької війни 1920 р. в працях сучасних українських та польських істориків. Автор дійшов до висновку, що у сьогоденні українськими та польськими вченими здійснено різносторонній аналіз українсько-польсько-більшовицької війни 1920 р., напрацьовано значний масив фактологічного матеріалу, до наукового обігу залучено малознані архівні документи. Разом із тим, твердить Р. Лаврецький, як українські, так і польські вчені у своїх дослідженнях переважно «грішать» схильністю до описовості у викладі фактів, в оцінках навіть найголовніших подій та явищ зустрічаються кардинально протилежні погляди, національно-державна ідея часто домінує над історичною об'єктивністю. Український дослідник переконаний, що рівень вивчення цієї теми в польській історіографії дещо вищий, ніж в українській. Причиною цього явища, слушно вважає він, є відносна «молодість» української військової історіографії та загальна тенденція до пріоритетного вивчення політичної історії України. Крім того, українська наука ще не вийшла на рівень достатньо серйозних військово-історичних досліджень зарубіжних країн, зокрема, Польщі та Росії. Це, аргументовано підсумовує дослідник, негативно впливає на процес осучаснення української військової історіографії²⁵.

Ще більшим насиченням дослідницької проблематики й значною зацікавленістю польських та українських істориків характеризується наступний міжвоєнний період. Як відомо, в цей час західноукраїнські землі стали частиною Другої Речі Посполитої, уряди якої протягом двох десятиліть так і не змогли виробити таку модель внутрішньої політики, котра б відповідала природним громадсько-культурним потребам найчисельнішої української меншини держави. Це очікувано призводило до постійно зростаючих проблем і конфліктів, котрі вже від перших повоєнних років потрапили в поле зору фахового осмислення. А відкриття на зламі 80–90-х рр. ХХ ст. архівних колекцій помітно інтенсифікувало дослідницьку активність, що вилилося в численні різнопланові опрацювання, бібліографія яких на сьогодні може становити поважну за обсягом працю. Вповні очікувано, ця література вже неодноразово ставала об'єктом історіографічного осмислення²⁶. На найбільш ґрунтовних опрацюваннях зупинимось нижче.

Поважною проблемою польсько-українських відносин міжвоєнного періоду була національно-освітня політика урядів Другої Речі Посполитої, котрі обрали асиміляційну тактику стосовно етнічних меншин. Осмислюючи здобутки сучасної польської україністики у вивченні цієї проблеми, польські дослідники насамперед наголошують на новій якості джерельного наповнення праць, адже відкриті українські архіви принесли чимало незнаних фактів до розуміння всіх аспектів проблеми, підштовхуючи до постійного переосмислення усталених поглядів²⁷. У підсумку, як відзначає знаний

²⁵ Лаврецький Р. Українсько-польсько-більшовицька війна 1920 року в сучасній українській та польській історіографії. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. Вип. 18. С. 652–665.

²⁶ Koko E. Polska historiografia po 1989 roku o relacjach polsko-ukraińskich w latach 1918–1939. *Historycy Polscy i Ukraińcy wobec problemów XX wieku / pod red. P. Kosiewskiego i G. Motyki*. Kraków : Universitas, 2000. S. 132–145; Koko E. Problematyka stosunków polsko-ukraińskich w latach 1918–1939 w historiografii wydawanej w Polsce po 1945 r. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1994. Z. 2. S. 105–113; Мєдзрєcki W. Друга Rzeczpospolita w historiografii polskiej po 1989 roku. *Historycy Polscy i Ukraińcy wobec problemów XX wieku / pod red. P. Kosiewskiego i G. Motyki*. Kraków : Universitas, 2000. S. 11–20; Torzecki R. Na temat historiografii stosunków polsko-ukraińskich w latach 1918–1956. *Dzieje Najnowsze*. 1998. № 3. S. 103–111; Линкевич О. Польско-украинские отношения межвоенного периода в современной польской историографии. Белоруссия и Украина. *История и культура. Ежегодник 2005/2006 / гл. ред. Б. Флора*. Москва : Индрик, 2008. С. 360–386.

²⁷ Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie / red. A. Redzik. Kraków : Wydawnictwo Wysoki Zamek, Instytut Pamięci Narodowej, 2015. S. 37–38.

польський історіограф Єжи Матерніцький, це дозволило значно наблизити висновки українських та польських дослідників національно-освітніх процесів у міжвоєнній Польщі²⁸.

Іншою важливою проблемою, на переконання польських українців, є еволюція образу України та українців у польській політичній думці першої половини ХХ ст., що також отримала чималу за обсягом літературу. Осмислюючи здобутки своїх сучасників у з'ясуванні цього питання, Барбара Сточевська насамперед виокремлює праці, котрі «мають фундаментальне значення», і зараховує до них опрацювання Р. Тожецького, М. Папезжинської-Турек, К. Грюнберга, Б. Спренгля, Т. Стрика та інших її іменитих попередників²⁹. Далі авторка називає тексти, в яких «грунтовно в польській історіографії був опрацьований період формування українського національного руху»³⁰, називаючи студії Я. Козіка, Я. Грухали, Ч. Партача та ін. Прикметно, що пишучи про польський доробок у вивченні політичної думки міжвоєнної доби, авторка навіть виділяє дослідницькі осередки: «Поглиблені дослідження над національною проблематикою в польській політичній думці від багатьох років провадить середовище політологів з Університету Марії Кюрі-Скłodовської в Любліні»³¹. Деталізуючи це спостереження, Б. Сточевська називає представників згаданого осередку В. Міха, С. Міхаловського, Е. Май та ін.

Що важливо, вчена виокремлює менш досліджені аспекти своєї проблеми, відносячи до них потребу узгодження польських і українських інтерпретацій, як і опрацювання силуеток чоловічих українських діячів того часу. Насамкінець, підсумовуючи досягнення польської історіографії, Б. Сточевська наголошує на потребі синтетичної студії про український вимір польської політичної доктрини доби Другої Речі Посполитої: «Характеристика стану досліджень над українським питанням у польській політичній думці підводить до підсумку, що хоча безсумнівно проблема ставлення окремих напрямків до національної проблематики стала в останніх роках предметом досить поглибленого аналізу, все ж надалі відчувається нестача монографії, котра б висвітлювала цю проблему комплексно, що б уможливило проведення порівнянь у ширшій історичній перспективі»³².

Про завдання, котрі надалі чекають на польських істориків в аспекті осмислення багатьох сторін життя української спільноти в Другій Речі Посполитій, пишуть й інші польські українці. Наприклад, Ришард Тожецький наголошує на потребі спеціального з'ясування релігійного життя українців (як греко-католиків, так і православних), а також створення польських опрацювань життєписів тогочасних лідерів українського руху³³. Більшість польських українців одностайні в твердженні про потребу продовження українсько-польського історіографічного діалогу на засадах взаємоповаги та толерантності для якомога коректнішого осмислення дразливих питань минулого.

Ще більш насиченою стосовно з'ясування доробку сучасної польської україністики в аспекті осмислення її представниками життя найбільшої національної меншини Другої Речі Посполитої виявилася українська наука. Як це було у випадку попередніх тематичних сюжетів, маємо як розлогі історіографічні нариси в дисертаційних і монографічних працях, так і узагальнюючі спеціальні розвідки. Стосовно першого типу опрацювань для прикладу згадаємо нещодавно видану ґрунтовну монографію Оксани Рудої «Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20–30-х роках ХХ століття: реалізація та рецепції» (Львів, 2019). У цій праці у розлогодому історіографічному підрозділі авторка чимало уваги присвятила здобуткам її польських колег. Відзначивши різноплановість польських зацікавлень українською проблематикою міжвоєнної Речі Посполитої, дослідниця разом із тим аргументовано наголосила на необхідності переходу від причинкових і моносюжетних студій до узагальнюючих контекстуальних опрацювань, в котрих

²⁸ Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku) / red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaskilniak. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2016. S. 13–26.

²⁹ Stoczewska B. Ukraina i Ukraińcy w polskiej myśli politycznej. Od końca XIX wieku do wybuchu II wojny światowej Kraków : AFM, 2013. S. 7.

³⁰ Там само.

³¹ Там само.

³² Там само. С. 7.

³³ Torzecki R. Na temat historiografii stosunków polsko-ukraińskich w latach 1918–1956. *Dzieje Najnowsze*. 1998. № 3. S. 103–111.

було би врівноважено сусідські дискурси національно-освітньої політики урядів Польщі 20–30-х рр. ХХ ст. у контексті її впливу на політичні, освітні, мовні та релігійні процеси Галичини³⁴.

З таким висновком цілком солідаризувався дрогобицький історик Василь Футала. Підсумовуючи характеристику численних історіографічних джерел, вчений констатував, що традиції польської україністики міжвоєнного часу не втратили значення і на сучасному етапі розвитку науки. Дослідник зауважив, що на сьогодні порівняно добре вивчені питання ідеології освітньої політики польських урядів, стану українського шкільництва, діяльності українських культурно-освітніх товариств на Волині, Холмщині й Підляшші, а також культурно-освітньої праці наддніпрянської еміграції в Польщі. Разом із тим, В. Футала звернув увагу польських колег на те, що їм варто було б детальніше вивчити функціонування повітових «Просвіт» і низових ланок Українського педагогічного товариства «Рідна школа». Увагу наших західних сусідів, як вважає історіограф, також повинна привернути культурно-громадська праця «Союзу українок», «Дружини княгині Ольги», товариства «Захоронка», «Учительської громади», молодіжних товариств і фахових об'єднань. Було б добре, підсумовує вчений, якби польські колеги врахували надбання українських гуманітаріїв у вивченні цієї теми, зокрема праці Г. Білавич, А. Грицана, І. Зуляка, М. Люзняк, В. Пашука, С. Пономаренко, Б. Савчука, А. Середяк, І. Скакальської, М. Філіпович та ін.³⁵

Поглиблюючи свої рефлексії над сучасною польською україністикою, В. Футала також звернувся до праць польських дослідників, присвячених діяльності українських самоврядних організацій у Другій Речі Посполитій. З притаманною йому ретельністю він критично визначив особливості розвитку проблеми в різних соціокультурних умовах. Що важливо, дрогобицький історіограф окреслив коло недостатньо вивчених питань і перспективні напрями подальших наукових досліджень. На його переконання, історіографічні джерела засвідчують, що порівняно добре вивчено стан української освіти і шкільництва, зокрема культурно-освітні процеси на Холмщині і Південному Підляшші. Порушено, як твердить В. Футала, але не знайдено повного вирішення таких питань, як діяльність молодіжних організацій «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг» та розвиток західноукраїнської кооперації. Враховуючи досягнення українських істориків, підсумовує історіограф, польським ученим варто було б змістити акценти пошукової роботи на вивчення повсякденного життя українців у міжвоєнній Польщі, ролі еліт й інтелігенції у національній історії, а також активізувати дослідження у контексті історичної регіоналістики³⁶.

Особливістю сучасної польської україністики стала увага до регіонального виміру проблеми польсько-українських взаємин міжвоєнного часу. Чи не найбільш популярними при цьому виявилися лемківські сюжети, цікаві з огляду на те, що у міжвоєнній Польщі офіційна влада не вважала лемків за представників української національності, сприяючи формуванню так званої русинської ідентичності. Сучасне польське лемкознавство вдало підсумував Петро Гава. Він аргументовано довів, що новітня польська історіографія робить наголос на відмінності релігійних процесів на Лемківщині від інших заселених українцями територій. З огляду на це, польські історики по-різному інтерпретують досліджувані події беручи за основу той чи інший детермінуючий чинник. Таким чином, П. Гава виокремлює дві точки зору. З одного боку, дослідники намагаються розглядати зміни в церковно-релігійному житті в рамках міжконфесійних стосунків. Натомість, з іншої сторони говориться, що досліджувані події мали глибше підґрунтя і були складовою політичних процесів та вирішення національного питання в Польщі. Вартим уваги і подальших наукових пошуків, як резюмує дослідник, є питання впливу релігії на формування національної чи етнічної самосвідомості лемків³⁷.

Активність звернення істориків до різних сторін життя наших співвітчизників у міжвоєнній Польщі вилилася у значну за обсягом різнопланову літературу, котра вимагала глибокого історіографічного осмислення для кращого розуміння подальших дослідницьких перспектив. Це

³⁴ Руда О. Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20–30-х роках ХХ століття: реалізація та рецепції. Монографія. Львів : Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича., 2019. С. 12–51.

³⁵ Футала В. Національно-культурне життя українців у Другій Речі Посполитій: польське бачення. *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. Львів, 2016. Вип. 9. С. 258–264.

³⁶ Футала В. Польська історіографія діяльності українських самоврядних організацій у Другій Речі Посполитій. *Мандрівець. Всеукраїнський науковий журнал*. Тернопіль, 2011. № 6 (96). С. 26–30.

³⁷ Гава П. Релігійні процеси на Лемківщині в міжвоєнний період: сучасна польська історіографія. *Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки* : Наук. вісник : збірник наук. праць. 2014. Вип. 84 (№ 5). С. 5–8.

непросте завдання у розлогії статті реалізував Е. Коко. На його думку, після 1989 р. відчутно пошвавилось дослідження проблематики, що стосується польсько-українських відносин упродовж 1918–1939 рр. А проте, відзначає гданський історіограф, надто багато уваги історики почали приділяти питанням боротьби за Львів та Східну Галичину в 1918–1919 рр., а також союзу Пілсудський – Петлюра. Підсумовуючи, вчений вважає, що найпомітнішою лакуною є відсутність у дослідженнях теми економічного життя поляків і українців на південно-східних теренах Другої Речі Посполитої³⁸.

З українського боку спробу підсумування розлогії літератури про життя найбільшої національної меншини у Другій Речі Посполитій здійснив згаданий вище дрогобицький професор В. Футала у монографії «Історія вивчення суспільно-політичного життя українців у міжвоєнній Польщі (1921–1939)»³⁹. Чимало місця у його книзі відведено здобуткам сучасної польської україніки. Віддаючи належне дослідницьким успіхам польських колег, автор особливо підносить їхні зусилля з предметного вивчення політики Українського націонал-демократичного об'єднання (УНДО), Української Радикальної партії (УРП) та діяльності Української парламентської репрезентації; з'ясування різних аспектів і проблем культурно-освітнього життя, гімнастично-спортивного і кооперативного рухів українців у міжвоєнній Польщі; дослідження широкого спектру проблем діяльності української політичної еміграції тощо.

Поряд із цим, В. Футала вказує на широке коло перспективних для вивчення тем, адресуючи свої спостереження як українській, так і польській фаховій спільноті. До найбільш очікуваних досліджень, крім уже згаданих, він відносить потребу опрацювання організаційної структури, мережі, чисельності, соціального складу, функціонування низових ланок провідних українських легальних партій; узагальнювальних досліджень з історії українських націонал-демократичної та клерикальних партій; біографії діячів українського руху (праворадикального, комуністичного та ліворадикального напрямків), повсякденного життя українців тощо. Опрацювання цих непростих тем, слушно вказує дрогобицький професор, польські вчені повинні здійснювати у постійному діалозі з українськими колегами, що уможливить наблизити професійні дискурси та сприятиме подоланню історичних кривд.

Іншу спробу комплексного підсумування сучасної польської історіографії становища західноукраїнських земель у складі міжвоєнної Польщі у дисертаційному дослідженні здійснив згадуваний П. Гава⁴⁰. Всю сучасну україніку з цієї проблеми він поділив на три проблемні групи: студії з політичного життя, дослідження духовних і культурних процесів, наукові інтерпретації соціально-економічного життя у краї. У підсумку ретельного історіографічного аналізу дослідник дійшов до висновків про те, що вихідним пунктом вивчення життя українців у міжвоєнній Польщі є питання прав (етнічної належності) на території, де вони жили. Спеціальні дослідження з цього питання, твердить він, конструюють образ багатоетнічного мішаного простору, специфікою якого було кількісне домінування українського етносу і привілейоване становище польського (титульного). У цьому аспекті автор погодився із Р. Стобецьким, що в сучасній польській історіографії домінує державно-національний погляд на українське питання.

За спостереженням П. Гава, лівова частка польської україніки присвячена політичній історії. У цих наукових публікаціях домінує погляд, що національне питання в міжвоєнній Польщі було одним із найважчих і не знайшло задовільного вирішення. Політичне і правове становище українців зумовлювалося культурою політичної практики, а не юридичними положеннями. В окремих дослідженнях простежується спроба порівняти становище українців у Польщі та становище поляків у державах, де вони мешкали після поділів Польщі. У більшості випадків історики конструюють такий механізм стосунків українських націоналістів з польською владою: українська акція – польська контракція. Тому винятковою українському досліднику видається думка В. Серчика про

³⁸ Koko E. Polska historiografia po 1989 roku o relacjach polsko-ukraińskich w latach 1918–1939. *Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX w.* / pod red. P. Kosiewskiego i G. Motyki. Kraków : UNIVERSITAS, 2000. S. 132–145.

³⁹ Футала В. Історія вивчення суспільно-політичного життя українців у міжвоєнній Польщі (1921–1939). Львів – Дрогобич : Коло, 2010. 456 с.

⁴⁰ Гава П. М. Західноукраїнські землі в складі міжвоєнної Польщі (1919–1939): сучасна польська історіографія : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06. Черкаський національний ун-т ім. Богдана Хмельницького. Черкаси, 2016. 25 с.

те, що дії українців все частіше були відповіддю на дискримінаційну політику, яку вони перевищували своєю брутальністю.

Вивчення ж церковно-релігійного життя українців, твердить П. Гава, відбувається в таких напрямках: становище православної Церкви, діяльність греко-католиків, запровадження неоунії, релігійні процеси на Лемківщині. Специфікою практично всіх досліджень, твердить він, є представлення цієї теми з урахуванням політичних процесів, що кореспондує з міжвоєнною дійсністю, коли конфесійна належність перепліталася з національною. Натомість, на переконання дослідника, вивчення культурного життя українців, освітньої й наукової діяльності маргіналізується в структурі загальної польської історіографії українського питання, а історіографія цього напрямку характеризується фрагментарністю. Серед порушуваних основних тем переважають такі: розвиток освіти (запровадження утравквістичних шкіл, українські педагогічні товариства), науки («Просвіта», «Таємний університет») і преси. Зрештою, твердить П. Гава, соціально-економічні процеси на західноукраїнських землях висвітлені польськими істориками фрагментарно і з переважанням двох аспектів: українська кооперація й політика осадництва. Винятком із цього правила для українського дослідника є дослідження В. Менджецького про цивілізаційні зміни на Волині.

Незважаючи на таку дослідницьку активність польських колег, П. Гава вказує на перспективні напрямки досліджень. Він вважає, що окремим конкретно-історичним сюжетам потрібно приділити більше уваги. Насамперед це стосується розвитку культури та сфери економіки. Необхідно, на його думку, також звернути увагу на здійснення просопографічних досліджень і публікацію джерел. Водночас, як твердить український історіограф, нові наукові пошуки мають враховувати багатоетнічну структуру досліджуваного регіону і брати до уваги здобутки обох сусідських історіографій.

Згадані вище проблеми українського минулого та непростого польсько-українського співжиття з тою чи іншою інтенсивністю обговорювалися в польській україністиці останнього тридцятиліття, на короткий час навіть набуваючи ознак «історіографічної моди» (наприклад, угода Пільсудський – Петлюра чи діяльність представників праворадикального крила українського політикуму у міжвоєнний час). На це значною мірою впливала кон'юнктура історичної політики, котру провадили уряди наших держав. Ця ж обставина спричинила, особливо після приходу до влади у Польщі партії «Право і справедливість», безпрецедентну популярність протягом останніх років проблеми українсько-польського протистояння в часи Другої світової війни з його сумно відомими численними жертвами серед мирного населення та масовими депортаційними акціями у перші повосенні роки. Сформована у підсумку дослідницька традиція осмислення цих питань на сьогодні отримала певне історіографічне підсумування. Тож стисло зосередимося на найбільш цікавих спостереженнях.

Насамперед, звернемося до праць польських колег, а саме неодноразово згадуваного жешівського історика Я. Пісулінського. У своїй розлогій історіографічній розвідці він поставив перед собою нелегке завдання визначити провідні дослідницькі напрямки, підсумувати найвагоміші досягнення і виявити менш з'ясовані, а отже й перспективні сюжети⁴¹. До перших він відносить всебічне опрацювання найбільш вагомих для польського суспільства тем, а саме антипольських дій українського націоналістичного підпілля та депортаційних акцій. Солідним дослідник також називає археографічний доробок польської історіографії – збагачення численними джерельними публікаціями проблематики найбільш трагічного періоду польсько-українських відносин. Персоніфікуючи ці здобутки, Я. Пісулінський слушно називає імена таких знаних дослідників як Р. Тожецький, Г. Мотика, А. Л. Сова, Ч. Партач та ін. Вагомими також виявилися здобутки спільних польсько-українських конференційних проектів, серед яких найбільш знаним був конференційний цикл під спільною темою «Польща – Україна – важкі питання». Це сприяло налагодженню і укріпленню польсько-українського наукового діалогу, котрий мав вагому роль у нормалізації історіографічних обговорень багатьох складних проблем.

Незважаючи на такі чималі здобутки, Я. Пісулінський також вказує на чимале коло мало зауважених або й цілком маргіналізованих тем. До таких він відносить проблему регіонального виміру польсько-українських взаємин, діяльність Українського центрального комітету на чолі з

⁴¹ Pisuliński J. Stosunki polsko-ukraińskie 1939–1947 w polskiej historiografii – przegląd badań. <https://ipn.gov.pl/pl/nauka/polsko-ukrainskie-forum/24524,Wystapienia-uczestnikow-I-Polsko-Ukrainskiego-Forum-Historykow.html>.

В. Кубійовичем, з'ясування суспільно-релігійного життя українського суспільства в часи війни, дослідження співпраці поляків з радянськими військами в справі боротьби з українським підпіллям тощо. Поважними проблемами польської україністики жешівський професор називає домінування публіцистичного дискурсу над науковим, а також і концентрацію більшості колег винятково на власній мартирології. Почасти зарадити цьому, на його переконання, змогло б ознайомлення широкої польської громадськості з українським поглядом на найбільш дражливі проблеми шляхом перекладів праць українських фахівців. Діагностуючи цей тематичний спектр польської україністики, Я. Пісулінський відзначив: «У польській літературі на тему з даного питання ми маємо справу з плюралізмом поглядів, оцінок та думок, що часто призводить навіть до глибоких суперечок та розбіжностей. Однак, на наше переконання, ці розбіжності в жодному разі не є настільки глибокими, як їх зображують антагоністи. Так, доволі подібно представлений перебіг подій 1939–1944 рр. У польській історіографії немає сумнівів, що ініціатором та організатором волинсько-галицького злочину була бандерівська фракція ОУН. [...] Найбільші відмінності стосуються двох аспектів: причин волинсько-галицького злочину та необхідності проведення переселенських акцій в рамках операції "Вісла". [...] Суперечки з вищезазначених питань тягнуться роками і водночас чимраз більше набувають політичного характеру. Однак вищезазначені дискусії слід розглядати, хочемо ми цього чи ні, за неунікнення в плюралістичному суспільстві»⁴².

Власними історіографічними спостереженнями поділився й інший знавець згаданих проблем Г. Мотика, осмислюючи доробок сучасників у вивченні перебігу та наслідків операції «Вісла»⁴³. Подібно до своїх колег, він слушно відзначив, що в історії польсько-українських відносин є багато драматичних подій, в яких можна помітити відмінності, часом величезні, між поляками та українцями. Особливо ж важкими для колективної пам'яті поляків та українців є польсько-український конфлікт у 1943–1948 рр. та операція «Вісла». Підсумовуючи дискусії щодо другої проблеми, Г. Мотика твердить, що проблема оцінки операції «Вісла» розділяє польських істориків. Йдеться про те, що усі сходяться на думці, що ліквідація українського підпілля в Польщі була необхідною. Втім, на погляд деяких, досягти цього можна було лише шляхом примусового переміщення українців, тому вони були необхідними та виправданими. Разом із тим, на переконання інших, переміщення не були єдиним способом боротьби з УПА, але найпростішим у реалізації. Приєднуючись до прихильників другої позиції, дослідник наголошує, що застосування принципу колективної відповідальності не може бути виправданим.

Доволі подібні історіографічні спостереження висловили й інші польські дослідники. Так М. Шуміло вказує, що в контексті вивчення волинських подій польські історики чи не найбільше зосереджуються на питанні «хто розпочав» і в цьому контексті особливо гостро реагують на тезу українських колег, що «перед Волинню була Холмщина»⁴⁴. Також, описуючи ситуацію на Волині в 1943 р., польські автори частіше говорять про «масові вбивства», «знищення», «геноцид» або «антипольську акцію ОУН і УПА». У свою чергу, відзначають польські дослідники, українські автори зазвичай пишуть про «волинську трагедію», «трагедію Волині», «польсько-український конфлікт», «обопільні криваві вбивства»⁴⁵. Узагальнюючи стан польської україністики в опрацьованні згаданої проблематики, Магдалена Казік слушно вказує: «Польська історіографія досі так і не створила однорідної картини польсько-українського конфлікту на Волині та в Східній Малопольщі. Це пояснюється причинами соціального характеру (включаючи діяльність "кресових" товариств) або політичними обставинами (ідея стратегічного партнерства). Дослідження з даної теми проводилися доволі пізно, переважно у 1980-х роках ХХ століття, тож багато питань ще не були ретельно проаналізовані та проінтерпретовані. Крім того, багато дослідників не були професійними істориками, що мало вплив на емоційний тон їхніх розповідей, що призводило до

⁴² Pisuliński J. Stosunki polsko-ukraińskie 1939–1947 w polskiej historiografii – przegląd badań. <https://ipn.gov.pl/pl/nauka/polsko-ukrainskie-forum/24524,Wystapienia-uczestnikow-I-Polsko-Ukrainskiego-Forum-Historykow.html>.

⁴³ Мотика Г. Друга світова війна у польсько-українських історичних дискусіях. *Україна Модерна*. 2009. № 4 (15). С. 127–136; Motyka G. Geneza, przebieg, skutki akcji «Wisła» w polskiej historiografii. URL: <http://orka.sejm.gov.pl/Biuletyn.nsf/0/68D543AB48203F21C1257302002BB9ED>.

⁴⁴ Szumiło M. Konflikt polsko-ukraiński na Lubelszczyźnie w latach 1942–1943 a Zbrodnia Wołyńska. URL: https://old.uinp.gov.ua/sites/default/files/konflikt_polsko-ukrainski_na_chelmszczyznie_1942-1943_a_zbrodnia_wolynsk.pdf.

⁴⁵ Polska i Ukraina w latach 30–40. XX wieku. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych. T. 4. *Polacy i Ukraińcy pomiędzy dwoma systemami totalitarnymi 1942–1945*. Cz. 1. Warszawa – Kijów, 2005. S. 28.

спрощень»⁴⁶. Чимало про здобутки польських українців в осмисленні українських сюжетів Другої світової війни і перших повоєнних років пишуть і вітчизняні історіографи. Вони звертаються до аналізу польської літератури як з окремих, найбільш резонансних проблем, так і намагаються узагальнити цілісний історіографічний образ українці, присвяченої періоду 1939–1947 рр. Так, М. Литвин проаналізував праці польських колег, в яких осмислено мету, засоби і наслідки політики радянзації в західних землях України (1939–1941). Вчений дійшов висновку, що згадана тема становить не лише науковий, але й суспільно-політичний інтерес для польського суспільства. Назагал, вважає М. Литвин, професійні історики прагнуть якомога об'єктивніше реконструювати сам хід військово-політичних подій 1939–1941 рр. на «кресах», тобто західноукраїнських землях у складі СРСР-УРСР. При цьому, вказує він, не у всіх концептуальних питаннях дослідники обох країн, до того ж різних поколінь, досягли однакових поглядів, але різниця позицій меншою мірою торкається фактографічної площини, натомість більшою – інтерпретаційної. Тому автор вважає, що подальші дослідження польських і українських науковців не повинні зводитися до пошуків вини чи юридичної відповідальності якоїсь сторони за минулі події, а йти в напрямку встановлення і пояснення їх етнополітичних і психологічних причин, представлення наукових висновків для майбутнього⁴⁷.

Іншим вдалим прикладом сюжетної історіографії є спроба Романа Грицьківа підсумувати польську літературу з проблеми діяльності Української повстанської армії⁴⁸. Здійснивши комплексне узагальнення польських досліджень українського визвольного руху згідно з жанровим, тематичним, концептуальним та фактографічним наповненням, автор дійшов до цікавих висновків. Він визначив, що польська історіографія УПА жанрово, тематично і концептуально різноманітна: вона відображає національні, політичні та наукові підходи, засвідчує стан вивчення проблеми і його вплив на свідомість українського та польського суспільств. Наукова доцільність, політичні умови, національна, суспільна та політична актуальність, як твердить Р. Грицьків, зумовили польські історичні дослідження діяльності УПА. Водночас досить часто історичні дослідження чи ініціативи є своєрідним виявом захисних реакцій польського народу та конкретних середовищ. Ще однією рисою історіографічного дискурсу є те, що протягом сучасного періоду дослідження окреслених проблем часто використовують для досягнення певної політичної мети, а вироблені істориками концепції і парадигми відіграють винятково важливу роль у формуванні державної та суспільної ідеологій. Детальний аналіз польської історіографії УПА, твердить автор, допоможе дослідникам ґрунтовніше вивчити складні сторінки історії, виявити актуальні, недосліджені теми, а також уникнути помилок у процесі об'єктивного висвітлення різних проблем.

У свою чергу, польську історіографію волинської трагедії підсумував Іван Мищак. Що важливо, свій аналіз він здійснив у компаративному ключі – з урахуванням української візії цієї складної проблеми⁴⁹. Провівши ретельний історіографічний аналіз, дослідник дійшов висновку, що на сьогодні немає підстав говорити про «українське» та «польське» бачення проблеми, оскільки серед науковців двох країн виділяються кілька наукових напрямів, які по-різному інтерпретують тогочасні події. Разом з тим можна відзначити, як вказує І. Мищак, що більшість польських істориків покладають відповідальність за конфлікт на ОУН і УПА, які виступили ініціаторами виселення поляків з території Волині й Галичини. У свою чергу, більшість українських та окремі польські історики розглядають проблему значно ширше й називають серед головних причин українсько-польського протистояння дискримінаційну політику польської влади щодо українців у довоєнні роки.

Маємо на сьогодні й декілька українських спроб підсумувати цілісність польської літератури про події Другої світової війни на польсько-українському прикордонні. Наприклад, Оксана Каліщук, проаналізувавши історіографію українсько-польського конфлікту, зауважила, що

⁴⁶ Kazik M. Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie Stanowiska polskich historyków wobec konfliktu polsko-ukraińskiego w czasie II wojny światowej. URL: <https://www.polska1918-89.pl/pdf/stanowiska-polskich-historykow-wobec-konfliktu-polsko-ukrainskiego-w-c.4556.pdf>.

⁴⁷ Литвин М. Польська історіографія про мету, засоби і наслідки політики радянзації в західних землях України (1939–1941). *Україна – Європа – Світ*. Міжнарод. зб. наук. пр. / гол. ред. М. Алексієвцев. Тернопіль, 2008. Вип. 1. С. 214–220.

⁴⁸ Грицьків Р. Українська Повстанська Армія: польська історіографія проблеми. *Нова Україна*. 2012. № 12. С. 127–137.

⁴⁹ Мищак І. Сучасна українська та польська історіографії про волинську трагедію 1943 року. *Історіографічні дослідження в Україні*. 2008. № 18. С. 456–464.

дослідники поступово відмовляються від спрощених інтерпретацій складних історичних подій, від демонізації образу «іншого» у детермінованому історичним контекстом просторі, а також від беззастережного «вболівання» за «своїх». Перспективним, на думку дослідниці, є міждисциплінарний підхід до проблеми українсько-польського протистояння. На її переконання, треба ґрунтовніше вивчати соціально-економічні причини конфлікту, геополітичний контекст, міжетнічні стосунки для з'ясування причин міжетнічних конфліктів як під час Другої світової війни, так і протягом усього ХХ ст.⁵⁰

Іншу спробу історіографічного підсумування запропонував львівський учений Любомир Хахула. Він доводить, що на початку 1990-х рр. образ України й українців у роки Другої світової війни в польській суспільно-політичній свідомості носив виразно негативне забарвлення. Цьому сприяли комуністична пропаганда та її продовження у вигляді публіцистичної діяльності «кресових» товариств. Альтернативою до цього погляду на історію українсько-польських відносин, як твердить дослідник, стали нові інтерпретації польських істориків (насамперед, Р. Тожецького, Г. Мотики, Р. Внука), які на сторінках загальнопольської преси намагалися подолати застарілі стереотипи й упередження та подати польсько-українські конфлікти не лише в чорно-білих тонах, а й у всій їх складності і багатогранності. Л. Хахула стверджує, що особливе місце в сучасному польському дискурсі про Другу світову війну займала діяльність УПА. Водночас більша частина суспільства вважала, що саме вона відповідала за масове винищення польського народу. Тому повстанців часто змальовували як «різунів», «бандерівців», «гайдамаків», винних у вбивствах поляків на Волині в 1943 р. На противагу негативному образу українських повстанців, доводить дослідник, окремі наукові та публіцистичні середовища створювали новий портрет УПА як національно-визвольної армії, що боролася за незалежність українського народу, а також співпрацювала з польським підпільним рухом.

Ще одну цілісну візію сучасної польської україністики в аспекті осмислення її представниками досліджуваних проблем запропонував згадуваний вище Р. Грицьків. На його переконання, характерною рисою польської історіографії є національно заангажований підхід до проблеми. Це, вказує автор, виявилось у трактуванні українсько-польського конфлікту як епізоду суто польської історії; у зосередженні уваги на антипольському терорі УПА та вимаганні від українців засудити його; у відсуненні питання про антиукраїнську діяльність польського підпілля на другий план, а також у моралізаторському та емоційно забарвленому стилі подання матеріалу; використанні джерел, достовірність яких викликає сумніви (спогади, свідчення очевидців, твори художньої літератури тощо).

Водночас необхідно відзначити, як наголошує дослідник, що саме в Польщі було розпочато професійне вивчення українсько-польського конфлікту: польські історики першими ґрунтовно опрацювали й проаналізували факти міжнаціонального протистояння (насамперед у Закерзонні), розробили його періодизацію, зібрали й дослідили значну кількість польських історичних джерел і виробили кілька альтернативних методик дослідження проблеми. А проте Р. Грицьків зауважує, що польським ученим не завжди вдається абстрагуватись від власних емоцій, що заважає їм об'єктивно інтерпретувати українсько-польське протистояння в роки війни. Відповідно до політичної орієнтації дослідників, український учений у сучасній польській історіографії виділяє «ліберально-демократичний» і «націоналістичний» напрями дослідження проблеми українсько-польського співжиття в роки війни. Найбільшим же викликом для польських і українських колег Р. Грицьків слушно вважає потребу максимально об'єктивного осмислення сусідського бачення згаданих подій, адже «обидва народи повинні забути давні суперечки і залишити історію історикам, а не роз'ятрювати давні рани і тим самим розпалювати нову ворожнечу»⁵¹.

Маємо на сьогодні й поодинокі спроби панорамного погляду на здобутки польської україністики в аспекті вивчення українського минулого всього періоду першої половини ХХ ст. Наприклад, осмислюючи досягнення своїх колег, згадувана Б. Сточевська відзначила: «Оцінка стану досліджень над українською проблематикою схиляє до рефлексії, що більшість питань вже

⁵⁰ Калішук О. Сучасна історіографія українсько-польського протистояння у роки Другої світової війни. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2012. № 22. С. 523–535.

⁵¹ Грицьків Р. Польська історіографія українсько-польського збройного конфлікту часів Другої світової війни. *Український визвольний рух*. Наук. зб. Львів, 2003. № 2. С. 148–169.

була піддана доволі ґрунтовному аналізу. Поза сумнівом, найбільшим зацікавленням дослідників були охоплені роки Другої світової війни, насамперед криваві події на Волині та акція «Вісла». Складно назвати в цьому місці всі публікації, що відносяться до цих питань. Після 1989 року з'явилося їх щонайменше декілька десятків. Також решта етапів історії польсько-українських взаємин дочекалися ґрунтовних опрацювань»⁵².

Підсумовуючи проблемну складову історіографії нашої теми, згадаємо також про поодинокі спроби прописування української проблематики в загальному полотні сучасної польської історичної науки. З цього приводу знаний польський вчений Томаш Вісліч відзначив: «[...] Незалежність і участь у новій формі європейської і загальносвітової політики поставили перед поляками конечну потребу перебудови як пам'яті про комуністичний режим і війни ХХ ст., так і бачення контактів з іншими народами, головним чином з німцями, росіянами, українцями і євреями»⁵³.

Інша складова історіографії обраної нами теми стосується інституційного аспекту розвитку сучасної польської україністики. Польська та українська література з цього питання не є значною, адже провідні українознавчі дослідницькі осередки у Польщі постали порівняно недавно, тож стосовно історії більшості з них ще немає якоїсь суттєвої рефлексії. Разом із тим, такого осмислення дочекалися найбільш заслужені інституції, що постали на зламі 80–90-х рр. ХХ ст. Такі праці мають здебільшого ювілейний характер і з'являються з okazji відповідних річниць існування дослідницько-освітніх установ. Для прикладу згадаємо Студіум Східної Європи Варшавського університету, ілюстрована історія якого з'явилася з okazji двадцятип'ятиліття цього інституційного проекту Яна Маліцького⁵⁴. Іншим прикладом інституційної історіографії є розвідки про Південно-східний науковий інститут у Перемишлі⁵⁵. З огляду на ювілейний характер більшості публікацій про польські українознавчі інституції авторами розвідок виступають польські вчені. Відзначимо також, що подібного плану праць на сьогодні маємо чимало, але вони радше підкреслюють потребу серйозної дослідницької рефлексії щодо інституційного виміру сучасної польської україністики.

Іншою важливою польською українознавчою інституцією є періодичні видання. На сьогодні маємо поодинокі аналітичні праці щодо провідних польських українознавчих часописів. Для прикладу згадаємо ретельне опрацювання Олегом Піхом видавничого феномена знаного журналу «Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze». Львівський дослідник висвітлив функціонування часопису, який видається на основі щорічних міжнародних українознавчих конференцій – Польсько-українські зустрічі. Учений з'ясував, що у збірнику започатковано систематичні дослідження з історії літератури, мови, релігії та Церкви, національної свідомості, політичної і філософсько-суспільної думки в Україні, проблем історії українсько-польських взаємин, ролі видатних постатей, а також культурних трансформацій українсько-польського прикордоння. Підсумовуючи, О. Піх аргументовано ствердив, що на сучасному етапі «Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze» відіграють важливу роль в інтеграції українознавчих досліджень у Польщі. Адже широкий спектр публікацій з історії, літератури, мовознавства, мистецтвознавства, культурології, релігієзнавства тощо засвідчують високий науковий рівень щорічника, що став справжнім гуманітарним форумом обміну думок і міжнародної співпраці українців загалом та дослідників українсько-польських взаємин зокрема⁵⁶.

Врешті, ще однією важливою українознавчою інституцією є наукові конференції. Як відомо, про більшість з них виходять звіти у науковій періодиці. Водночас циклічні конференційні проекти в таких публікаціях нерідко висвітлюються в рефлексивному ключі, з огляду на вплив цих наукових форумів на поступ польської україністики. Серед найбільш резонансних міжнародних (а у своїй основі – польсько-українських) конференційних проектів, про котрі на сьогодні є чимало історіографічних оглядів, для прикладу назвемо «Польща – Україна – важкі питання»,

⁵² Stoczevska B. *Ukraina i Ukraińcy w polskiej myśli politycznej. Od końca XIX wieku do wybuchu II wojny światowej* Kraków : AFM, 2013. S. 7.

⁵³ Вісліч Т. *Польська історіографія 1989–2009 рр. : дуже суб'єктивні підсумки. Історіографічні дослідження в Україні*. Київ, 2013. Вип. 23. С. 45.

⁵⁴ *Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego*. Warszawa : Studium Europy Wschodniej UW, 2015. 80 s.

⁵⁵ Stępień S. *Ukrainoznawcze badania na polsko-ukraińskim pograniczu: Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyslu. Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 1998. T. 6–7. S. 373–380.

⁵⁶ Піх О. *Історія – наука – культура – релігія : дослідження українсько-польських відносин у «Варшавських українознавчих записках». Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. 2010–2011. Вип. 3–4. С. 307–328.

«Багатокультурне історичне середовище Львова в XIX і XX ст.», «Львів: місто, суспільство, культура», «Історія-ментальність-ідентичність. Місце та роль історії та істориків в житті польського та українського народів XIX та XX ст.» та ін. Про них докладніше будемо вести мову у наступному розділі книги.

Доволі багато на сьогодні написано про персоналіїну складову сучасної польської україністики. Відзначимо, що біографічні силуетки провідних польських україністів створені в багатьох жанрах. Найбільшим узагальненням позначено некрологічні тексти, в яких зазвичай цілісно підсумовано доробок українознавця, котрий відійшов у Вічність. Протягом останнього десятиліття, як відомо, не стало таких знакових знавців українського минулого, як Омеляна Вішки, Ришарда Тожецького та Владислава Серчика⁵⁷. У присвячених їм некрологах доволі ґрунтовно представлено українознавчу спадщину цих інтелектуалів.

Іншим поширеним жанром біографістики є ювілейні силуетки знаних польських україністів. Зазвичай вони пишуться з нагоди поважних іменинних дат, тож їхні автори фокусуються на визначних наукових здобутках ювілярів. Здебільшого, авторами таких ювілейних нарисів є польські вчені. Як приклад можна назвати збірний ювілейний текст, присвячений Стефану Козаку та Олександрю Колянчуку⁵⁸.

Цікавим різновидом біографістики є передмови чи післямови про авторів найбільш популярних українознавчих праць. Для прикладу згадаємо післямову І. Льюшина про Г. Мотику, котра міститься в українському перевиданні книги останнього «Від Волинської різанини до операції "Вісла". Польсько-український конфлікт 1943–1947 рр.». У цій силуетці український учений доволі докладно оповів про українознавчі зацікавлення свого польського колеги, показавши його творчий доробок на тлі всієї польської україністики сучасності⁵⁹.

Зрештою, найбільш численною групою історіографічних опрацювань персоналістичного плану є біограми польських україністів, що містяться в різнопланових енциклопедіях і довідниках, а також на сайтах наукових та освітніх установ, в яких працюють учені. Авторами цих біограм є як польські, так і українські дослідники. Зокрема, багато біограм чоловічих польських україністів сучасності міститься в академічній «Енциклопедії історії України» та «Енциклопедії сучасної України». Серед найбільш авторитетних польських енциклопедичних видань назвемо біографічний словник «Центрально-Східна Європа XX ст. Біографічний словник» (*Europa Środkowo-Wschodnia XX wieku. Słownik biograficzny*. Warszawa, 2001).

Насамкінець згадаємо, що певним внеском у розробку проблеми стали історіографічні дослідження авторки запропонованої праці. Їх багато в чому переосмислена та доопрацьована версія міститься в цій книзі.

Отже, аналіз стану наукової розробки теми свідчить, що у вітчизняній і зарубіжній історичній науці досі відсутнє комплексне опрацювання польської історіографії головних подій та явищ українського минулого першої половини XX ст., чим і зумовлена актуальність нашого дослідження, а також її змістове та теоретико-концептуальне наповнення.

⁵⁷ Тожецький Р. *Український історичний журнал*. 2004. № 2. С. 156 ; Kozłowski M. Pro memoria – dwóch badaczy dziejów Europy Wschodniej: Władysław Andrzej Serczyk (23. VII. 1935 – 5. I. 2014) i Zbigniew Wójcik (29.X.1922 – 22.III.2014). *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*. URL: file:///C:/Users/samsung/Downloads/8847-23463-2-PB.pdf/.

⁵⁸ Jubileusze naszych przyjaciół, czyli o Stefanie Kozaku i Aleksandrze Kolańczuku słów kilka. *Biuletyn Ukrainoznawczy*. 2007. № 13. S. 9–46.

⁵⁹ Льюшин І. Післямова. Мотика Г. Від Волинської різанини до операції «Вісла». Польсько-український конфлікт 1943–1947 рр. Авторизований пер. з пол. А. Павлишина, післямова д. і. н. І. Льюшина. Київ : Дух і Літера, 2013. С. 329–332.

1.2. Джерельна база дослідження

Важливою передумовою виконання якісного дослідження й досягнення його мети є наявність ґрунтовної джерельної бази – сукупності різноманітних матеріалів, що містять інформацію про досліджуване явище або процес. Особливістю джерельної бази цієї роботи є те, що вона торкається сьогодення і щодня збільшується. Інша специфіка полягає в тому, що авторами аналізованих матеріалів нерідко є люди, які були свідками досліджуваних подій або родичі котрих потерпіли внаслідок українсько-польських конфліктів. Слід мати на увазі й те, що матеріали, які стосуються різних історичних періодів (зламу 1980–1990-х рр., рубікону тисячоліть, сучасності), теж мають свою специфіку, адже нерідко характер джерела залежить від політичних процесів у країні. Ці, а також інші обставини, накладають свій відбиток на представлену в роботі позицію й змушують дослідника враховувати згадані моменти.

З огляду на ці та інші особливості, використовувані джерела потребують комплексного, системного аналізу та класифікації. Такий підхід дасть змогу виявити всі контроверсійні питання й увести їх у рамки наукової дискусії, підсумувати основні результати виконаної роботи, показати важливі невіршені моменти, які заважають становленню цілісного, об'єктивного бачення історіографічного процесу. Разом із тим, цілком поділяємо переконання Ярослава Калакури, що сучасна наука ще не виробила універсальної схеми класифікації історіографічних джерел, тобто їх наукової систематизації і групування за певними спільними ознаками. Адже для кожної епохи, країни, певного періоду, розвитку історичної науки, зрештою, для усякого дослідження властиві власні специфічні різновиди матеріалів⁶⁰. Тому при визначенні джерельної бази ми виходили з дослідницького задуму, суть якого полягає в тому, щоб показати процес осмислення в історико-науковій думці обраної проблеми в усій її багатогранності. Виходячи з походження, змісту, специфіки та характеру, джерельну базу нашого дослідження доцільно поділити на два масиви: **друковані й електронні матеріали**.

Предметом основної уваги стали **друковані джерела**. Це узагальнювальні дослідження; монографії та дисертації; наукові статті та матеріали конференцій; книжкові огляди та рецензії; документальні джерела; епістолярій та інтерв'ю; науково-популярні та публіцистичні праці; біографічні й бібліографічні покажчики та довідкові видання; справочинна документація; офіційні документи державних органів.

Найбільшою «панорамністю» презентації українського минулого першої половини ХХ ст. характеризуються *узагальнювальні дослідження*. Йдеться про академічні спроби польських науковців осмислити та представити синтез минулого свого найбільшого східного сусіда чи польсько-українських взаємин. Протягом досліджуваного тридцятиліття таких праць на польському видавничому ринку з'явилося чимало і ми зосередимося на них у наступних частинах. Що важливо, більшість із них створені в дусі «об'єднавчої» риторики, спрямованої на конструктивне проговорення та полагодження історичних кривд. Наприклад, у 2015 р. за сприяння Інституту історії Польської академії наук була видана книга «Польща. Нарис історії»⁶¹, що є яскравим взірцем продовження процесу налагодження порозуміння українського й польського народів. Ідея книги зародилася в польських істориків під час поїздки до Києва з метою обговорення спільно з українськими науковцями перспектив діалогу про спільну історію. Учені дійшли висновку, що необхідним елементом такої дискусії має бути знання про минуле, доступне широкому колу користувачів, пізнання у формі узагальнення історії Польщі, написаного з думкою про українського читача⁶².

⁶⁰ Калакура Я. С. *Методологія історіографічного дослідження* : наук.-метод. посіб. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2016. С. 51.

⁶¹ Польща. Нарис історії / ред. В. Менджецького та Є. Брацисевича ; пер. з пол. І. Сварника. Варшава : Інститут національної пам'яті, 2015. 365 с.

⁶² Там само. С. 9.

Дещо меншим ступенем узагальнення проблематики, але значно більшою глибиною з'ясування її вибраних аспектів характеризується наступна група джерел, котра охоплює *монографії та дисертації*. З огляду на змістову специфіку такого роду праць, вони сфокусовані на докладне вивчення певної наукової проблеми. У контексті досліджуваної нами проблематики особливу вагомість набув аналіз монографічних студій таких польських українців, як Ян Пісулінський («Переселення українського народу з Польщі до УРСР в 1944–1947 рр.», «Не лише Петлюра. Українське питання в польській зовнішній політиці 1918–1923 рр.»), Гжегожа Мотики («Від Волинської різанини до операції "Вісла". Польсько-український конфлікт 1943–1947 рр.» та «Пани і різуні». Співпраця АК, ВіН і УПА 1945–1947), Магдалени Новак («Два світи. Проблема національної ідентифікації Анджея Шептицького в 1865–1914 роках»), Лукаша Адамського («Прогресивний націоналіст. Михайло Грушевський та його погляди на Польщу та поляків») та ін.

Чимало значущість для нашого дослідження мають монографії історіографічного характеру, де міститься спроба узагальнення україністичних дискусій сучасності. Для прикладу назвемо ґрунтовну працю відомого польського історіографа Т. Стриєка «Якого минулого потребує майбутнє? Інтерпретація національної історії в історіографії і публічних дебатах в Україні 1991–2004»⁶³, в якій він аналізує спосіб представлення минулого України сучасними істориками, висвітлює історіографічні рефлексії над історією України в ХХ ст., політичний та ідеологічний контекст суперечок про минуле України. «Наше зацікавлення Україною концентрується [...] навколо питання справедливої оцінки конфліктів між обома народами, що має аспект історіографічний, моральний, політичний й навіть юридичний...», – стверджує вчений⁶⁴.

Важливим джерелом вивчення різнопланової проблематики історії України в польській історіографії є *дисертаційні дослідження*. А проте нерідко інформацію з історії України ХХ ст. можна знайти і в роботах, присвячених політиці Радянського Союзу. Наведемо декілька прикладів. Так, одним із таких досліджень є докторська робота польської дослідниці Анни Марії Яковської «Польські свідчення про сталінський терор, передані французькій публічній думці 1947–1951 рр.»⁶⁵. Окрім інформації про злодіяння сталінського режиму, велику частину роботи авторка присвятила аналізу політичної й літературної діяльності радянського дисидента, українця Віктора Кравченка. Дослідниця стверджує, що поява книги В. Кравченка «Я обрав волю»⁶⁶ стала переломним моментом у формуванні історичної свідомості для закордонної громадськості.⁶⁷

У свою чергу, докторська праця Ольги Лінкевич «Сільські місцеві громади на території польсько-українського етнічного пограниччя у Східній Галичині 1918–1939 рр.»⁶⁸ (керівник – В. Менджецький) присвячена міжвоєнним змінам на польсько-українському пограниччі. Автор праці описує певні аспекти життя етнічно змішаних локальних сільських громад у Східній Галичині, а також аналіз процесів будівництва національної свідомості у міжвоєнний період⁶⁹.

Ще одним добрим прикладом може бути докторська робота Гжегожа Грицюка «Поляки у Львові під радянською та німецькою окупацією в 1939–1944. Щоденне життя». Вона присвячена важливим проблемам громадського та щоденного життя польських жителів Львова та їхніх українських сусідів у 1939–1944 рр. в умовах радянської й німецької окупаційної політики. У ній автор протиставляє й порівнює обидва окупаційні режими⁷⁰.

Чимало уваги здобуткам польських українців в аспекті вивчення українського минулого першої половини ХХ ст. присвячено в дисертаціях українських істориків. Наведемо декілька прикладів. Насамперед варто згадати кандидатську дисертацію Оксани Рудої «Дослідження історії

⁶³ Stryjek T. Jakiej przeszłości potrzebuje przyszłość? Interpretację dziejów narodowych w historiografii i debacie publicznej na Ukrainie 1991–2004. Warszawa : Instytut studiów politycznych PAN, Oficyna wydawnicza Rytm, 2007. 852 s.

⁶⁴ Там само. С. 11–12.

⁶⁵ Jackowska A. M. Polskie świadectwa o terrorze stalinowskim przekazywane francuskiej opinii publicznej w latach 1947–1951. Praca doktorska. Warszawa : Polska akademia nauk, 2014. 359 s.

⁶⁶ Kravchenko V. I Chose Freedom. The personal and political life of a soviet official. London : Robert Hale Limited, 1947. 496 p.

⁶⁷ Jackowska A. M. Polskie świadectwa o terrorze stalinowskim przekazywanw francuskiej opinii publicznej w latach 1947–1951. Praca doktorska. Warszawa : Polska akademia nauk, 2014. S. 134–146, 184–195, 237–247.

⁶⁸ Linkiewicz O. Wiejskie społeczności lokalne na obszarze polsko-ukraińskiego pogranicza etnicznego w Galicji Wschodniej 1918–1939. Warszawa : Instytut historii PAN, 2008. 253 s.

⁶⁹ Там само.

⁷⁰ Hryciuk G. Polacy we Lwowie pod okupacją radziecką i niemiecką w latach 1939–1944. Życie codzienne. URL: <https://rcin.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/46332?id=46332&from=FBC>.

України в польській історіографії кінця ХІХ – початку ХХ ст.»⁷¹. Авторка проаналізувала вивчення польськими дослідниками в окреслений період основних проблем історії України, генези польсько-українських взаємин, впливу укладення Люблінської та Берестейської уній на розвиток польських і українських земель. Дослідниця з'ясувала вплив на польську історичну науку методологічних змін у європейській історіографії на зламі століть, а також тогочасних суспільно-політичних умов, що склалися в польських землях. О. Руда представила діяльність і здобутки наукових інституцій, історичних товариств і шкіл. У результаті дослідження визначено досягнення і втрати польської історіографії кінця ХІХ – початку ХХ ст. у висвітленні історії України.

У 2011 р. Іван Ярмошик захистив докторську дисертацію «Польська історіографія 1800–1939 рр. суспільно-політичного і культурно-духовного розвитку Волині»⁷². Автор поставив за мету з'ясувати тенденції розвитку процесу наукового дослідження проблем історичного минулого Волині в польській історіографії, невідомі і малознані сторінки життя та наукової діяльності польських авторів, які вивчали минуле волинського регіону, їх внесок у дослідження його історії та культури, оцінити місце доробку польських учених в українсько-польських наукових і культурних відносинах зазначеного періоду тощо.

Ще одна важлива для нашої теми докторська дисертація була захищена в 2011 р. Йдеться про працю Василя Футали «Суспільно-політичне життя українців у міжвоєнній Польщі: історіографія»⁷³. У цій роботі автор показав особливості й тенденції накопичення історичних знань про суспільно-політичне життя українців у міжвоєнній Польщі. Він аргументовано довів залежність розкриття теми від дії політичних, соціальних, культурних та інших факторів. Також дослідник запропонував класифікацію комплексу історіографічних джерел та з'ясував їх тематичну репрезентативність. Надзвичайно детально В. Футала висвітлив історіографію функціонування українського легального політичного табору, представленого політикумом національно-державницького спрямування, консервативним рухом та військово-політичною еміграцією. Учений проаналізував історичну літературу, присвячену праворадикальному та ліворадикальному політичним середовищам, узагальнив досягнення у вивченні діяльності культурно-освітніх, молодіжних і жіночих організацій, простежив розвиток досліджень господарсько-кооперативного руху західних українців. Насамкінець, історіограф представив персональний внесок наукових шкіл і вчених, включаючи і зарубіжних істориків, у вивчення теми, визначив повноту, рівень і перспективи подальшого її аналізу.

Цього ж року Тарас Гриневич захистив кандидатську дисертацію «Дослідження історії України в польській історіографії міжвоєнного періоду»⁷⁴. Робота присвячена вивченню інтерпретацій проблем історії України від часів давньоруської держави до кінця ХІХ ст. у польській міжвоєнній історичній науці та аналізу основних традицій висвітлення питань історичної україніки, пов'язаних з ними історичних міфів і стереотипів та їх переосмислення польськими істориками у 1920–1930-х рр. У дослідженні узагальнено погляди й оцінки польських істориків – представників різних наукових шкіл і напрямів – щодо головних моментів минулого України. Уперше проаналізовано значний пласт маловивчених в Україні наукових публікацій польського походження. Суттєво поглиблено аналіз й узагальнення впливів міжвоєнних суспільно-політичних процесів та ідеологічних течій у середовищі поляків на інтерпретацію польськими дослідниками багатьох проблем історії України. Визначено місце та роль історичної україніки у польській міжвоєнній історичній науці.

У 2015 р. Наталія Чорна захистила докторську дисертацію «Історіографія українсько-польських взаємин 1990-х – 2014 рр.»⁷⁵. Авторка здійснила історіографічний аналіз процесу і результатів дослідження сучасних відносин українців і поляків у зазначений період, виявила прогалини у

⁷¹ Руда О. В. Дослідження історії України в польській історіографії кінця ХІХ – початку ХХ ст. Рукопис. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06. Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2005. 238 с.

⁷² Ярмошик І. І. Польська історіографія 1800–1939 рр. суспільно-політичного і культурно-духовного розвитку Волині : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.06 / Іван Іванович Ярмошик. Київ : Б. в., 2011. 38 с.

⁷³ Футала В. П. Суспільно-політичне життя українців у міжвоєнній Польщі: історіографія : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра іст. наук : 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Київ : Ін-т історії України, 2011. 36 с.

⁷⁴ Гриневич Т. Б. Дослідження історії України в польській історіографії міжвоєнного періоду : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06. Держ. ком. арх. України, Укр. н.-д. ін-т арх. справи та документознавства. Київ, 2011. 20 с.

⁷⁵ Чорна Н. М. Історіографія українсько-польських взаємин 1990-х – 2014 рр. / Н. М. Чорна. Рукопис. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.06. Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Київ, 2015. 39 с.

вивченні проблеми та обґрунтувала перспективні напрями подальших наукових розвідок. У роботі аналізом охоплено праці українських, польських, російських, а також деяких західних учених. У дисертації вивчено здобутки науковців в обґрунтуванні концептуальних засад українсько-польських взаємин.

Досить актуальною та доречною можна вважати захищену в 2016 р. кандидатську дисертацію Ярослава Борщика на тему «Усні джерела до історії українсько-польських відносин на Волині під час Другої світової війни: типологія, інтерпретація, верифікація»⁷⁶. У цій праці автор зробив вдалу спробу типологізувати й верифікувати польські й українські колекції усних і писемних джерел з історії Волинської трагедії.

Зрештою, минулого року була захищена важлива для нашої теми докторська дисертація згадуваної О. Рудої «Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20–30-х роках ХХ століття: реалізація та рецепції»⁷⁷. У роботі комплексно досліджено національну та освітню політику урядів міжвоєнної Польської держави, спроби її реалізації в Галичині та реакцію на неї населення. Авторка простежила причини та наслідки впровадження політики національної та державної асиміляції меншин у національній сфері, а також концепцій національного та державницького виховання у шкільництві. Вона обґрунтувала, що національно-освітня та мовна політика Польщі призвели до скорочення кількості початкових і середніх шкіл з мовами навчання меншин, їх утравкізації, ускладнили непольському населенню здобуття освіти у вищих навчальних закладах. Також О. Руда проаналізувала відстоювання українськими, єврейськими та німецькими політичними партіями, культурно-освітніми товариствами, громадсько-політичними діячами та духовенством освітніх і мовних прав населення, що стало можливим завдяки активній культурно-просвітницькій роботі, суспільно-політичній і парламентській боротьбі. Розглянула дослідниця й освітню діяльність польської спільноти краю, яка, перебуваючи в Галичині у меншості, зосередилася на розвитку національного шкільництва, поширенні колонізаційних впливів і запобіганні денаціоналізації місцевих поляків.

Найбільш чисельною групою джерел є *наукові статті та матеріали конференцій*, опубліковані у тематичних збірках. Особливо багато статейних публікацій польських колег ми віднайшли, опрацьовуючи такі знані польські українознавчі та сходознавчі часописи, як «*Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*»⁷⁸, «*Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*»⁷⁹, «*Przegląd Wschodni*»⁸⁰, «*Nowy Prometeusz*»⁸¹, «*Obóz*»⁸², «*Studia Polsko-Ukraińskie*»⁸³, «*Biuletyn Informacyjny*», «*Biuletyn Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego. Badania Ukrainoznawcze*», «*Biuletyn Ukrainoznawczy*»⁸⁴, «*Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*»⁸⁵, «*Studia Polsko-Ukraińskie*»⁸⁶, «*Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze*»⁸⁷, «*Nowa Ukraina*»⁸⁸, «*Rocznik Lubelski*»⁸⁹, «*Rocznik Instytutu*

⁷⁶ Борщик Я. Усні джерела до історії українсько-польських відносин на волині під час Другої світової війни: типологія, інтерпретація, верифікація : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06. Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Київ, 2016. 239 с.

⁷⁷ Руда О. Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20–30-х роках ХХ століття: реалізація та рецепції : монографія. Львів : Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2019. 802 с.

⁷⁸ Офіційна сторінка журналу «*Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*». URL: <http://www.sdr-ihpan.edu.pl/index.php?lang=ru>.

⁷⁹ Морозова О. С. Історія України на шпальтах наукового збірника «Варшавські українознавчі записки». *Наукові праці* : наук.-метод. журн. Т. 125, Вип. 108. Миколаїв, 2012. С. 57–61. (Історичні науки).

⁸⁰ Studium Europy Wschodniej. Uniwersytet Warszawski. Warszawa, 2010. S. 44–46 ; Морозова О. Становлення й діяльність Центру східноєвропейських досліджень (Studium Europy Wschodniej) Варшавського університету (з нагоди 25-річчя Східної літньої школи). *Наукові праці* : наук.-метод. журн. Миколаїв, 2015. Т. 264, Вип. 251. С. 100–103. (Історія).

⁸¹ Офіційна сторінка журналу «*Nowy Prometeusz*». URL: <http://nowyprometeusz.pl/redakcja/>.

⁸² Obóz (czasopismo). URL: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Ob%C3%B3z_\(czasopismo\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Ob%C3%B3z_(czasopismo)).

⁸³ Stępień S. Przedmowa. *Studia Polsko-Ukraińskie*. 2006. Т. 1. Przemyśl, 2006. S. 9.

⁸⁴ Stępień S. Do czytelników. *Biuletyn Ukrainoznawczy*. 1999. С. 9.

⁸⁵ Морозова О. Становлення і розвиток українознавчих наукових періодичних видань Польщі. *Наукові записки* : зб. пр. молодих вчених та аспірантів. Київ : Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України. 2013. Т. 27. С. 575–582.

⁸⁶ Там само.

⁸⁷ Там само.

Europy Środkowo-Wschodniej»⁹⁰, «Wschód Europy. Studia humanistyczno-społeczne»⁹¹, «Scripta Historica»⁹², «Rozdroża. Polsko-ukraiński dyskurs humanistyczny»⁹³.

Чимало ми також опрацювали комплектів українських наукових часописів, де нерідко публікувалися праці польських колег чи українські вчені осмислювали їхній творчий доробок. Водночас особливої вагомості для нас набувають тексти історіографічного та теоретичного характеру. Наприклад, велику роботу з вивчення проблем методології та історіографії українсько-польських відносин ХХ ст. виконав у своїй широко цитованій статті Ігор Льюшин⁹⁴. У тексті «Актуальні проблеми методології та історіографії українсько-польських відносин ХХ ст.» історик детально описує процес розвитку українсько-польських дискусій, акцентує реакцію на нього в Польщі й Україні. Дослідник пояснює розбіжності у підходах учених до висвітлення проблематики українсько-польських відносин їхньою неглибокою обізнаністю з відповідними історичними документами⁹⁵.

Багато цінної інформації з окресленої теми міститься у тематичних збірках наукових статей. Для прикладу згадаємо, що важливою для дослідження періоду українських національно-демократичних змагань є колективне зібрання «Праці Українсько-польської комісії дослідження взаємин 1917–1921 рр.»⁹⁶, видане за сприяння Інституту історії НАН України. Тексти у цій збірці присвячені боротьбі українців і поляків за національне самовизначення, а також українсько-польським відносинам. У виданні вміщено праці на теми політичних взаємин початку ХХ ст., інтегрування цивільного населення Східної Галичини в період польсько-українського конфлікту 1918–1919 рр., військових аспектів і моментів порозуміння у відносинах українців і поляків.

Велике значення для поступу польсько-українського діалогу мають наукові конференції. У підсумку їх проведення постає такий вид джерел як *конференційні тексти* (виступи, тези, статті, матеріали). Особливістю цієї групи матеріалів є те, що в них відображені результати наукової діяльності польських учених, які були виголошені на з'їздах, форумах, симпозіумах істориків як на території Польщі, так і в Україні. Тематика конференцій, що відбуваються в Польщі, різноманітна. Однак можна виокремити такі аспекти, що стосуються досліджуваної нами проблематики: українсько-польське протистояння періоду національно-демократичних змагань, часів Другої світової війни й повоєнного періоду, Волинська трагедія, акція «Вісла» тощо. До того же простежується певна регіональна специфіка заходів: тематика порубіжжя, кордонів, міжнародних стосунків на порубіжних територіях більше представлена навчальними закладами прикордонних міст, зокрема Білостока⁹⁷. А конференції на тему «геноциду українських націоналістів» переважно відбуваються в містах, де існують «кресові товариства» тощо.

Наведемо декілька прикладів найбільш знакових наукових форумів. Так, значний розголос мала наукова конференція у Казімежу Дольнім у 1998 р. Гострі дискусії вчених розгорнулися навколо проблеми українсько-польських відносин початку ХХ ст., пацифікації, діяльності українського націоналістичного підпілля часів Другої світової війни, українсько-польського протистояння під час Волинської трагедії, операції «Вісла» тощо. Захід став підсумком досягнень істориків у дослідженні польської й української історіографії після утвердження демократичного ладу в обох державах. Основні тези науковців щодо особливостей історіографічного процесу були викладені в

⁸⁸ Морозова О. Українсько-польська дискусія крізь призму журналу «Нова Україна». *Дослідження світової політики* : зб. наук. пр. Вип. 2 (63). Київ : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. 2013. С. 161–170.

⁸⁹ Офіційна сторінка журналу «Rocznik Lubelski». URL: <http://roczniklubelski.umcs.lublin.pl/>.

⁹⁰ Rocznik Instytutu Europy Środkowo – Wschodniej. URL: <https://ies.lublin.pl/rocznik>.

⁹¹ Офіційна сторінка журналу «Wschód Europy. Studia humanistyczno-społeczne». URL: <https://journals.umcs.pl/we>.

⁹² Офіційна сторінка «Scripta historica». URL: https://ssh.apsl.edu.pl/o_nas.php.

⁹³ *Rozdroża. Polsko-Ukraiński dyskurs humanistyczny*. Częstochowa – Humań – Poznań. 2013.

⁹⁴ Льюшин І. Актуальні проблеми методології та історіографії українсько-польських відносин ХХ ст. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2007. № 16. С. 395–404 ; Ілюшин І. Волинська трагедія 1943–1944 рр.: пошук між «двома правдами». *Українська правда. Історична правда*. 2011. 13 липня.

⁹⁵ Льюшин І. Актуальні проблеми методології та історіографії українсько-польських відносин ХХ ст. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2007. № 16. С. 401.

⁹⁶ Праці Українсько-Польської комісії дослідження взаємин 1917–1921 рр. / ред. В. Ф. Верстюк, Я. Я. Бруський, В. В. Скальський. Київ : Інститут історії України, 2019. Т. 1. 276 с.

⁹⁷ Granice i pogranicza. Historia codzienności i doświadczeń / red. M. Leidke, J. Sadowskiej, J. Trynkowskiego. Białystok : Instytut historii uniwersytetu w Białymstoku, 1999. 310 s.

колективній збірці «Польські та українські історики щодо проблем ХХ ст.» за редакцією П. Кошевського та Г. Мотики⁹⁸.

У 2013 р., в річницю подій на Волині, в Катовіцах пройшла конференція з проблематики українсько-польських протистоянь часів Другої світової війни. У заході взяли участь д-р габ. Йоанна Янушевська-Юркевич і д-р габ. Кшиштоф Новак зі Шльонського університету, д-р габ. Зигмунт Вознічка, д-р Люцина Кулінська, д-р Гжегож Бенбнік й ін. Автори порушили теми генези, перебігу й результатів Волинської трагедії, відносин українців і поляків на Волині в міжвоєнний період, ідеологічного підґрунтя діяльності українських націоналістів тощо. За результатами зібрання у 2015 р. у Катовіцах було видано збірку матеріалів конференції⁹⁹.

6–7 червня 2015 р. в Кендзежині-Козьле (Опольське воєводство) відбулася конференція представників «кресової» течії польської історіографії. У ній брали участь: д-р Люцина Кулінська, проф., д-р габ. Чеслав Партач, проф., д-р габ. Лешек Язовнік, д-р Анджей Запаловський, д-р Рафал Серхула, проф. Лешек Янкевич, а також закордонні історики О. Диков, М. Вілков, О. Орленко й ін. За результатами зустрічі вийшов збірник «Геноцид ОУН-УПА на Південно-Східних Кресах. Давні Південно-Східні Креси в історичній і сучасній оптиці» («Ludobójstwo OUN-UPA na Kresach Południowo-Wschodnich. Dawne Kresy Południowo-Wschodnie w Optyce Historycznej i Współczesnej»). Доповіді представили: Л. Кулінська – «Націоналізм у сучасній Україні є серйозною загрозою для Польщі», Ч. Партач – «Ефект Люцифера, або мова про винятково жорстоке винищення поляків бандерівцями», «Експертиза щодо символіки українського, крайнього, інтегрального націоналізму», проф. д-р габ. Л. Янкевич і проф. д-р габ. Л. Язовнік – «Критичний аналіз освітніх матеріалів типу "Хто цього не бачив, ніколи в це не повірить", Волинський геноцид – історія і пам'ять, щоденне життя людей під українським терором на території сучасного Підкарпаття» тощо¹⁰⁰. Наведена тематика виступів вже свідчить про достатньо агресивний характер цього заходу.

Чимало наукових форумів проводять науково-дослідні інституції та фахові товариства. Для прикладу візьмемо наших польських колег. Так, за сприяння Інституту національної пам'яті (ІНП) виходить друком серія видань Інституту національної пам'яті Польщі, де публікуються матеріали, що є результатом регулярних зустрічей науковців¹⁰¹. Колишній голова ІНП Польщі Януш Куритка (загинув у катастрофі під Смоленськом) свого часу сказав так: «Маємо [...] зробити все, щоб стратегічний союз з Україною й народом українським був розбудований, зміцнений і реально функціонував у майбутньому»¹⁰².

10 липня 2008 р. за сприяння ІНП й Світового союзу військових Армії крайової (голова, Чеслав Цивінський, теж загинув у Смоленській катастрофі) у Варшаві відбулася наукова конференція, присвячена 65-й річниці Волинських подій. Виступи референтів відображали різні підходи, факти й висновки щодо одного й того ж явища. За результатами заходу було видано збірку матеріалів конференції «Волинь 1943 – розрахунок»¹⁰³, де подається підсумок актуального стану бачення причин й перебігу трагедії. Автори представили доробок трьох середовищ: учасників семінарів «Польща – Україна: важкі питання», співробітників Інституту національної пам'яті, а також свідків подій, представників Вроцлавського товариства увічнення жертв злочину українських націоналістів.

Як приклад наукових форумів, організованих фаховими закладами, згадаємо науковий захід, організований Польським історіографічним товариством за сприяння Інституту історії Варшавського університету й Комітету історичних наук ПАН, на тему: «Історія – минуле відображене чи створене? Ключові проблеми минулого країн Центральної та Східної Європи в історіографіях регіону, ХІХ–ХХІ ст.» (Жешув, 2019). Метою зібрання було продовження й розширення дискусії стосовно інтерпретацій, сформульованих в історіографіях регіону в ХІХ–ХХІ ст.

⁹⁸ Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX w. / pod red. P. Kosiewskiego i G. Motyki. Kraków : UNIVERSITAS, 2000. 304 s.

⁹⁹ W cieniu tragedii wołyńskiej 1943 r. 70 rocznica mordów Polaków na Kresach Południowo-Wschodnich Rzeczypospolitej / red. E. Żurawskiej, J. Sperki. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu śląskiego, 2015. 198 s.

¹⁰⁰ Ludobójstwo OUN-UPA na Kresach Południowo-Wschodnich. Dawne Kresy Południowo-Wschodnie w Optyce Historycznej i Współczesnej / red. W. Listowski. T. 7. Kędzierzyn-Koźle, 2015. 233 s.

¹⁰¹ Wołyń 1943 – rozliczenie. Materiały przeglądowej konferencji naukowej «W 65 rocznicę eksterminacji ludności polskiej na Kresach Wschodnich dokonanej przez nacjonalistów ukraińskich». Warszawa : Instytut pamięci narodowej, 2010. 152 s.

¹⁰² Там само. С. 8.

¹⁰³ Wołyń 1943 – rozliczenie. Materiały przeglądowej konferencji naukowej «W 65 rocznicę eksterminacji ludności polskiej na Kresach Wschodnich dokonanej przez nacjonalistów ukraińskich». Warszawa : Instytut pamięci narodowej, 2010. 152 s.

Захід мав важливе значення для подальших досліджень інтерпретацій подій історії, політичних умов діяльності істориків, впливу політичної ситуації на якість історіографії¹⁰⁴.

Привертають увагу також польсько-українські конференції, які відбулися на території України. Їх також чимало було проведено протягом досліджуваного тридцятиліття, про що вже йшлося у попередній частині книги. Серед останніх виокремимо такі міжнародні наукові конференції: «1918 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення незалежності УНР та 100-річчя відродження польської державності» (Харків, 2018)¹⁰⁵, «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення злуки УНР і ЗУНР» (Миколаїв, 2019)¹⁰⁶ тощо. Збірники матеріалів конференцій і тематичні випуски наукових журналів, що вийшли у світ як підсумок дискусій українських і польських учених, яскраво ілюструють рівень і стан українсько-польського наукового діалогу¹⁰⁷.

Чимале значення для розкриття нашої теми має і така група історіографічних джерел, як *книжкові огляди та рецензії*. Її специфіка полягає в рецепції творчості сучасних польських українців стосовно проблем історії України першої половини ХХ ст. Здебільшого авторами рецензійних текстів виступають польські та українські дослідники. Водночас польські оглядачі, як правило, зосереджуються на фахових аспектах монографічних праць своїх колег – ретельність зібраного джерельного матеріалу, повнота узагальнення історіографії питання, коректність зроблених висновків тощо. Зі свого боку, українські критики першочергово фокусуються на концептуальній складовій рецензованого тексту, відзначаючи більшу чи меншу розбіжність з позиціями представників «традиційного» нурту польської історіографії та українськими дослідниками. Вдалим прикладом тут можуть бути критичні огляди на неодноразово згадану монографію Л. Адамського про М. Грушевського. Польський критик Т. Стрик відзначив саме фахову сторону рецензованого тексту та обговорив обрану автором пояснювальну модель¹⁰⁸. У свою чергу, український рецензент В. Тельвак найбільше уваги присвятив проблемі того, наскільки автор зміг відійти від традиційного, сформованого у польській публіцистиці початку ХХ ст., бачення різнопланової праці автора «Історії України-Руси»¹⁰⁹. Нерідко такі рецензії породжують наукову дискусію, що сприяє кращому розумінню рації опонента полемізуючими сторонами. Тут прикладом може бути дискусія між Л. Адамським і В. Тельваком, до якої долучилися інші дослідники українського суспільно-політичного руху першої третини ХХ ст.¹¹⁰

Виразну змістову специфіку для реалізації завдань нашого дослідження має археографічна складова джерельної бази, що у своїй більшості постає у вигляді *документальних збірок*. Їх поява є свідченням дослідницької респектабельності наукового напрямку, як і його переходу на етап розширення джерельної бази для переосмислення тих чи інших тем. Сучасна польська історіографія може похвалитися чималими здобутками у сфері джерельного збагачення процесу дослідження українського минулого та міжнародних взаємин першої половини ХХ ст. До того ж більшість

¹⁰⁴ «Historia rerum gestarum – przeszłość odzwierciedlona czy wykreowana? Kluczowe problemy przeszłości krajów Europy Środkowej i Wschodniej w historiografiach regionu XIX–XXI w.» (6–7 grudnia 2019 r.). URL: <http://www.ihuw.pl/institut/dzialalnosc/wydarzenia/historia-rerum-gestarum-przeszlosc-odzwierciedlona-czy-wykreowana-kluczowe-problemy>.

¹⁰⁵ 1918 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення незалежності УНР та 100-річчя відродження польської державності : матеріали міжнар. наук. конф. м. Харків, 27–29 вер. 2018 р. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, Генеральне консульство Республіки Польща в Харкові. Харків : ФОП Панов А. М., 2019. 309 с.

¹⁰⁶ Морозова О. Міжнародна наукова конференція «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення злуки УНР і ЗУНР». *Український історичний журнал*. 2019. № 5. С. 220–223 ; Морозова О. «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення злуки УНР і ЗУНР» (міжнародна наукова конференція, 6–9 червня 2019 р.). *Історичний архів. Наукові студії*. Миколаїв, 2020. Т. 274. Вип. 262. С. 118–122.

¹⁰⁷ 1918 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення незалежності УНР та 100-річчя відродження польської державності : матеріали міжнар. наук. конф. м. Харків, 27–29 вер. 2018 р. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, Генеральне консульство Республіки Польща в Харкові. Харків : ФОП Панов А. М., 2019. 309 с. ; *Історичний архів. Наукові студії*. Миколаїв, 2019. Вип. 20. 125 с. ; *Історичний архів. Наукові студії*. Миколаїв, 2020. Вип. 21. 125 с.

¹⁰⁸ Strzyk T. Hruszewski zdemaskowany. Nowa Europa Wschodnia. 2012. Numer 3/4. S. 110–119.

¹⁰⁹ Тельвак В. : Adamski Ł. Nacjonalista postępowy. Mychajło Hruszewski i jego poglądy na Polskę i Polaków. Warszawa : Wyd-wo Naukowe PWN, 2011. 369 s. *Український археографічний щорічник*. Нова серія. Київ : Укр. письменник, 2012. Вип. 16/17. С. 637–649.

¹¹⁰ Гирич І. Чи був М. Грушевський полонофобом? Міркування у зв'язку з відповіддю Лукаша Адамського Віталію Тельваку. URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/718-ihor-hyrych-chy-buv-mhrushevskiy-polonofobom-mirkuvannia-u-zv'язku-z-vidpovidiu-lukasha-adamsko-ho-vitaliiu-telvaku>.

археографічних видань польських колег присвячено подіям польсько-українського протистояння в роки Другої світової війни. Для прикладу згадаємо найбільш солідні збірки.

Так, у 1993 р. у Варшаві за редакцією Є. Місіла був надрукований збірник документів «Акція «Вісла»»¹¹¹, який започаткував об'єктивне висвітлення в Польщі подій 40-х рр. XX ст. Згодом Є. Місіло доповнив і перевидав його у 2013 р.¹¹² Ця праця містить чи не найбільш ґрунтовний документальний матеріал з проблеми повоєнних переселень і депортацій населення.

Важливою подією в польській історіографії стало видання у 1996 р. іншої джерельної праці Є. Місіла «Репатріація чи депортація. Переселення українців з Польщі в СРСР 1944–1946. Документи». Зібравши великий обсяг документального матеріалу, автор висвітлив дискримінаційну політику Польщі щодо національних меншин¹¹³. Уже наступного року, до чергової річниці подій 1947 року історик випустив книгу «Вісла. Документи»¹¹⁴ за сприяння Фондації Українського вільного університету та Фондації дослідження Лемківщини в Америці. У 2013 р. Є. Місіло видав чергову ґрунтовну документальну збірку «Вісла»¹¹⁵.

Не менш важливе значення для істориків мав вихід у світ у 1994 р. збірника документів «Польсько-українська війна 1918–1919. Бойові дії – політичні аспекти – календар», котрий підготували Гжегож Лукомський, Чеслав Партач і Богуслав Поляк¹¹⁶. У цій книзі зібрано багатий джерельний матеріал з українсько-польських відносин міжвоєнного часу, зокрема польсько-української війни за Львів і Галичину.

У 1997 р. у Варшаві за сприяння Інституту політичних досліджень Польської академії наук була надрукована збірка документів за редакцією Гжегожа Мотики й Марека Вежбіцького «Збережений архів підпільної Польщі. Східні території II Речі Посполитої у документах із зібрання Войцеха Буката»¹¹⁷. Упорядники представили документальні матеріали, що зберігалися в т. зв. Східному бюро (діяло від 1941 р. до 30 червня 1944 р. при Департаменті закордонних справ Польщі). Установа не лише займалася збиранням інформації, а й мала вплив на формування політики на українських землях¹¹⁸. Здебільшого це інформація щодо українських територій, які свого часу були у складі Польщі. Переважають документи, що стосуються Східної Галичини й Волині. Редактори трактують події на Волині 1943 р. як «війну у війні», причиною якої бачать рішення ОУН про очищення цієї території від поляків. Наголошується й на співпраці поляків із радянськими партизанами, які стали цінним союзником у боротьбі з УПА¹¹⁹.

У 1999 р. побачила світ збірка документів «Українці в Польщі 1944–1989 рр. Боротьба за ідентичність (Документи й матеріали)»¹²⁰ за редакцією Романа Дрозда й Ігоря Галаґіди. Опубліковані матеріали свідчили про життя української меншини в Польщі в період комуністичного правління, що уможливило заповнити поважну прогалину в історіографії. Особливий джерельний акцент у виданні зроблено на ставленні комуністичної влади Польщі до українців, а також на боротьбі останніх за свої права.

Важливим для розуміння особливостей становлення та інституціоналізації сучасної польської україністики є таке історіографічне джерело як *матеріали інтерв'ю й листування*. Змістовою особливістю цього джерела є фіксація миттєвої рефлексії вченого стосовно порушених кореспондентом чи адресатом питань. У сьогоденні інтерв'ю є доволі поширеною формою діалогу

¹¹¹ Akcja «Wisła». Dokumenty, oprac. E. Misilo. Warszawa. 1993. 523 s.

¹¹² Akcja «Wisła». Dokumenty, oprac. E. Misilo, Warszawa : Archiwum Ukrainskie & Management Academy Group, 2013. 1246 s.

¹¹³ Misilo E. Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944–1946. T. 1. Dokumenty. Warszawa : Archiwum Ukrainskie, 1996. 395 s.

¹¹⁴ Місіло Є. Акція «Вісла». Документи. Нью-Йорк, 1997. 564 с.

¹¹⁵ Akcja «Wisła». Dokumenty i materiały / red. E. Misilo. Warszawa : Archiwum Ukrainskie & Management Academy Group, 2013. 360 s.

¹¹⁶ Łukomski G., Partacz Cz., Polak B. Wojna polsko-ukraińska 1918–1919. Działania bojowe – aspekty polityczne – kalendarium. Koszalin : Wyd. Uczelniane Wyższej Szkoły Inżynierskiej ; Warszawa : Adiutor, 1994. 285 s.

¹¹⁷ Ocalone archiwum Polski Podziemnej. Ziemia Wschodnie II RP w dokumentach ze zbioru Wojciecha Bukata. Warszawa : Instytut studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk. 1997. S. 4.

¹¹⁸ Torzecki R. Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej. Warszawa, 1993. S. 198–200.

¹¹⁹ Ocalone archiwum Polski Podziemnej. Ziemia Wschodnie II RP w dokumentach ze zbioru Wojciecha Bukata. Warszawa : Instytut studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk. 1997. S. 7.

¹²⁰ Drozd R., Hałagida I. Ukraińcy w Polsce 1944–1989. Walka o tożsamość (Dokumenty i materiały). Warszawa, 1999. 303 s.

вченого з суспільством. У нашій роботі ми використовували, наприклад, матеріали інтерв'ю Б. Трухан¹²¹, Г. Мотики¹²², Р. Внука¹²³ та ін. Низку інтерв'ю з польськими українцями стосовно досліджуваних у книзі проблем вдалося провести й нам.

Щодо такого джерела, як епістолярій, відзначимо, що в сучасному світі Інтернет змінив традиційні практики письмової комунікації, адже найчастіше вчені спілкуються за допомогою електронної пошти. Це загрожує зникненню епістолярних видань, адже небагато вчених архівують своє листовне спілкування з колегами. Нам вдалося нав'язати епістолярний діалог з багатьма польськими істориками-українцями: Омеляном Вішкою, Анджеєм Гілем, Гжегожем Мотиною, Станіславом Стемпенем, Томашем Стриском, Лукашем Адамським, Влодзімежом Менджецьким, Яном Яцеком Бруським, Мірославом Шумілою, Романом Висоцьким, Богданом Гальчаком, Гжегожем Скрувою, Ростиславом Жереліком, Романом Дроздом, Еугеніушем Коко, Мацеєм Кротофілем, Робертом Куснежем, Гжегожем Мазуром, Мареком Мельником, Ярославом Мокляком, Володимиром Мокрим, Вальдемаром Резмером, Александром Смолінським та ін. Здійснене листування сприяло глибшому розумінню становлення сучасного історіографічного процесу у персоналогічному вимірі.

Найширшій аудиторії читачів, зацікавлених різними проблемами українського минулого першої половини ХХ ст., адресовано таке історіографічне джерело, як *науково-популярні та публіцистичні праці*. Особливістю цих текстів є намагання їхніх творців максимально зрозумілою мовою пояснити складні історичні проблеми, котрі найбільше цікавлять громадськість. Здебільшого такі тексти представлені в різноплановій періодиці суспільно-політичного та популярного характеру. Зауважимо, що в нашому дослідженні використані публіцистичні матеріали представників різних течій польської історіографії. Водночас окрему увагу, з огляду на громадський резонанс, приділено діяльності «кресових організацій». Зазвичай представники цього напрямку польської історіографії виражають ідентичне бачення, акцентуючи увагу на Волинських подіях 1943 р., злочинній діяльності ОУН і УПА тощо. Прояви національної свідомості в Україні вони називають «відродженням українського шовінізму, що однозначно нав'язує символіку й ідеологію нацизму»¹²⁴. Для прикладу, на конференції у Кендзежин-Козьле 2010 р. на тему «злодіянь ОУН і УПА» Л. Куліньська, Б. Пазь, Ч. Партач, Я. Вільчур й ін. порушували питання «одного з найбільших геноцидів» щодо поляків¹²⁵.

Найбільшим насиченням інформації позначене таке історіографічне джерело як *біографічні й бібліографічні покажчики та довідкові видання*¹²⁶. Особливістю наведеної в них інформації полягає в максимально формалізованій, зазвичай позбавленій оцінок передачі значного обсягу даних констатуючого характеру. У нашій роботі ми доволі багато використовували такого роду видання, згадавши про деякі у попередньому підрозділі. Тут для прикладу назвемо енциклопедичне видання «Вузли пам'яті незалежної Польщі», котре є науковим проєктом Музею історії Польщі. У підготовці видання взяло участь кілька десятків знаних польських учених, істориків, соціологів, літературознавців, юристів. Книга розкриває багатокультурну й багатостічну спадщину Польщі в період і напередодні Другої світової війни. У збірці реконструйовані поняття й образи передвоєнної Польщі. Директор Музею Роберт Костро назвав збірку «енциклопедією польської пам'яті». Багато місця в книзі відведено опису східногалицьких теренів, зокрема, Львова¹²⁷.

¹²¹ Народ безсмертний: Юзеф Лободовський про українців і поляків / Ю. Лободовський ; пер. І. Сварник ; матеріали, спомини й інтерв'ю Б. Трухан ; передмова та примітки С. Стемпень. Перемишль : Південно-Східний науковий ін-т. Львів : [б. в.], 1999. 120 с.

¹²² Гавришко М. Інтерв'ю з Г. Мотиною. URL: uamoderna.com/jittepis-istory/motyka.

¹²³ Prof. Rafał Wnuk: «Polityka historyczna i polityka zewnętrzna zostały podporządkowane polityce wewnętrznej. Za to się płaci». URL: <https://dziennikbaltycki.pl/prof-rafal-wnuk-polityka-historyczna-i-polityka-zewnetrzna-zostaly-podporzadkowane-polityce-wewnetrznej-za-to-sie-placi/ar/c1-14735058>; Rzeczy już mu nie będą potrzebne. Rozmowa z prof. Rafałem Wnukiem. URL: https://wyborcza.pl/1,76842,10874614,Rzeczy_juz_mu_nie_beda_potrzebne.html.

¹²⁴ Kulińska L. Nacjonalizm na dzisiejszej Ukrainie poważnym zarożeniem dla Polski. *Ludobójstwo OUN-UPA na Kresach Południowo-Wschodnich. Dawne Kresy Południowo-Wschodnie w Optyce Historycznej i Współczesnej* / red. W. Listowski. Kędzierzyn-Koźle, 2015. T. 7. S. 9.

¹²⁵ Ludobójstwo OUN-UPA na Kresach Południowo-Wschodnich. Materiały konferencji naukowej odbytej 5 czerwca 2010 r. podczas VII Dnia Kultury Kresowej. Kędzierzyn-Koźle, 2010. S. 3–4.

¹²⁶ Bruckner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1989. 805 s. ; Gloger Z. Encyklopedia staropolska. T. 3. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1972. 350 s. ; Dzieje Polski. Kalendarium / pod red. A. Chwalby. Krakow : Wydawnictwo Literackie, 1999. 908 s.

¹²⁷ Węzły pamięci niepodległej Polski / red. Najder Z., Machciewicz A., Koczyński M., Kuźniar R., Sienkiewicz B., Stępień J., Włodarczyk W. Warszawa : Fundacja Węzły Pamięci, 2014. 1300 s.

Не менш вагомим для розуміння польсько-українських відносин воєнного й післявоєнного періоду є колективне видання енциклопедичного характеру «Атлас польського незалежницького підпілля 1944–1956 рр.»¹²⁸. У цій книзі всебічно висвітлено структурну організацію й збройну активність польського повоєнного антикомуністичного спротиву. Праця є унікальною з огляду на детальний опис історичних моментів й багатство інформації з новітньої історії.

Доволі цінним для розуміння діяльності українського підпілля є книга Г. Мазура та Є. Венгерського «Львівська конспірація 1939–1944. Біографічний словник», видана в Катовіцах у 1997 р.¹²⁹ У праці автори на багатьох прикладах розкривають героїзм та хоробрість понад 200 командирів львівського підпілля під час німецької та угорської окупації.

Надзвичайно інформативним для нас виявився біографічний словник «Центрально-Східна Європа ХХ ст.», котрий у 2001 р. видав Інститут політичних студій Польської академії наук. Метою цього видання стало узагальнення інформації про країни регіону. Словник подає основні біографічні дані публічних осіб зі світу науки і культури¹³⁰. Подібні завдання стояли перед упорядниками біографічного словника «Науково-дидактичні працівники історичного інституту Варшавського університету 1930–2010», що в 2012 р. вийшов друком у Варшаві¹³¹. Не менш інформативним є популярне серед історіографів багатотомне видання «Бібліографія Східної Європи (Польща – Литва – Білорусь – Україна – Росія)»¹³².

У нашому дослідженні також була опрацьована різнопланова *справочинна документація*. Змістовою особливістю цього історіографічного джерела є інформування громадськості про особливості функціонування різних інституцій українознавчого характеру – наукових товариств, громадських організацій, експертних польських чи міжнародних груп і комісій тощо. Для прикладу згадаємо надзвичайно змістовні для реалізації завдань нашого дослідження матеріали діяльності Українсько-польської комісії експертів з удосконалення змісту шкільних підручників з історії та географії¹³³.

Подібний до попередньої групи джерел формалізований характер мають і *документи державних органів влади*. Їхня змістова особливість полягає в передачі офіційної позиції стосовно того чи іншого питання. Особливу актуальність проблеми українсько-польських відносин у сучасному світі відображають *законодавчі акти* Президента України «Про відзначення державними нагородами»¹³⁴ осіб, які займаються дослідженням гострих тем української історії, «Про присвоєння С. Бандері звання Герой України»¹³⁵, а також *постанови й ухвали польського Сейму* щодо вшанування жертв польсько-українських конфліктів часів Другої світової війни, Волинської трагедії 1943 р.¹³⁶, зрештою – *офіційні звернення представників влади* тощо¹³⁷.

¹²⁸ Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956 / red. R. Wnuk. Lublin: Instytut pamięci narodowej, 2007. 576 s.

¹²⁹ Konspiracja lwowska 1939–1944. Słownik biograficzny / G. Mazur, J. Węgiński. Katowice : Unia, 1997. 255 s.

¹³⁰ Europa Środkowo-Wschodnia XX wieku. Słownik biograficzny / pod red. W. Roszkowskiego. Warszawa, 2001. 188 s.

¹³¹ Pracownicy naukowo-dydaktyczni instytutu historycznego uniwersytetu Warszawskiego 1930–2010. Słownik biograficzny. Warszawa : Neriton, 2012. 144 s.

¹³² Bibliografija Europy Wschodniej. Warszawa : Studium Europy Wschodniej UW, 1999. Т. 6. Bibliografija ukraińska, 1991–1993. 290 s.

¹³³ Удод О., Бондар В. Українсько-польська комісія експертів: становлення і діяльність. Українсько-польське співробітництво в галузі історичної освіти : матеріали та документи українсько-польської комісії експертів з удосконалення змісту шкільних підручників з історії та географії (1993–2013) / О. А. Удод (відп. ред.), В. В. Бондар (упоряд.). Київ : Генеза, 2013. 240 с.

¹³⁴ Указ Президента України «Про відзначення державними нагородами» від 26 листопада 2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1654/2005>.

¹³⁵ Указ Президента України «Про присвоєння С. Бандері звання Герой України» від 20 січня 2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/46/2010>.

¹³⁶ Дуда об «антибандеровском законе»: Приняли не вовремя, но диктуют условия не позволю. URL: <https://glavred.info/world/494253-duda-ob-antibanderovskom-zakone-prinyali-ne-vovremya-no-diktovat-usloviya-nepozvolyu.html>; Украина с Бандерой в Европу не войдет – Качинский. *Европейская правда*. 2017. 6 февраля; Звернення у зв'язку з порушенням парламентом Республіки Польща домовленостей щодо спільної оцінки польсько-українського протистояння у 1943–1945 роках. *Тиждень*. 2016. 30 серпня. URL: <https://tyzhden.ua/Society/172825>; Польский лидер заявил, что Варшава ожидает от Киева решительных шагов по развенчанию культов лидеров УПА. URL: <https://glavred.info/world/516020-duda-poprosil-priznat-prestupnikami-shuhevicha-i-banderu.html>.

¹³⁷ Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 lipca 2009 r. w sprawie tragicznego losu Polaków na Kresach Wschodnich. URL: [http://orka.sejm.gov.pl/opinie6.nsf/nazwa/2183_u/\\$file/2183_u.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/opinie6.nsf/nazwa/2183_u/$file/2183_u.pdf); Uchwała polskiego sejmu w sprawie uczczenia 70 rocznicy zbrodni Wołyńskiej i oddania hołdu jej ofiarom. *Kronika Sejmowa*. 2013. 15 lipca. S. 21–24.

Окремий вид джерельної бази дослідження – **електронні джерела**. Перевага цього виду документів полягає в оперативності висвітлення інформації, загальній доступності, можливості застосовувати візуальний матеріал, з'ясувати популярність представленої в Інтернеті книги, журналу чи інтерв'ю серед користувачів мережі, а також відстежити суспільну думку, коментарі щодо порушених питань тощо.

Електронні джерела, з яких почерпнуто інформацію для нашого дослідження, можна поділити на такі групи:

1. *Офіційні сайти органів влади*, де частково порушуються питання щодо діяльності навчальних закладів, зокрема сайти Міністерства освіти Польщі¹³⁸, Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій¹³⁹.

2. *Сайти-довідники, енциклопедії, досє про персон, організації*. Здебільшого така інформація подається на сайті найбільшої і найпопулярнішої універсальної багатомовної інтернет-енциклопедії «Вікіпедія»¹⁴⁰.

3. *Офіційні сайти наукових, освітніх і громадських установ*, які займаються дослідженням історії України 1917–1947 рр.: Польської академії наук¹⁴¹, Інституту історії¹⁴² й Інституту політичних досліджень¹⁴³, Південно-Східного наукового інституту в Перемишлі¹⁴⁴, Інституту Центрально-Східної Європи¹⁴⁵ й Центру Східної Європи¹⁴⁶ в Любліні, Польського історичного товариства¹⁴⁷, Польського історіографічного товариства¹⁴⁸, Українського історичного товариства в Польщі¹⁴⁹, Фундації святого Володимира¹⁵⁰, Інституту історії Варшавського університету¹⁵¹, Центру Східноєвропейських студій Варшавського університету¹⁵², Університету в Білостоку¹⁵³, Університету ім. Казимира Великого в Бидгощі¹⁵⁴, Інституту історії Університету ім. Яна Кохановського в Кельцах¹⁵⁵, Ягеллонського університету¹⁵⁶, Вроцлавського університету¹⁵⁷, Колегіуму Східної Європи ім. Яна Новака¹⁵⁸, Гданського університету¹⁵⁹, Зеленогурського університету¹⁶⁰, Сілезького університету в Катовицях¹⁶¹, Політехнічного Університету в Кошаліні¹⁶², Лодзького університету¹⁶³, Вармінсько-Мазурського університету в Ольштині¹⁶⁴, Інституту історії Вармінсько-Мазурського університету в Ольштині¹⁶⁵, Поморської академії в Слупську¹⁶⁶, Університету ім. Марії Кюрі-

¹³⁸ Ministerstwo edukacji narodowej. URL: <https://men.gov.pl/pl/zycie-szkoly/ksztalcenie-ogolne/komisje-podrecznikowe/polsko-ukrainska-komisja-ekspertow>.

¹³⁹ Офіційний сайт Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій. URL: <http://kno.rada.gov.ua/print/72900.html>.

¹⁴⁰ URL : uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%BA%D1%96%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D1%96%D1%8F.

¹⁴¹ Офіційний сайт Польської академії. URL: <https://pan.pl/>.

¹⁴² Офіційний сайт Інституту історії Польської академії наук. URL: <https://ihpan.edu.pl/en/>.

¹⁴³ Офіційний сайт Інституту політичних досліджень Польської академії. URL: <http://isppan.waw.pl/>.

¹⁴⁴ Офіційний сайт Південно-Східного наукового інституту в Перемишлі. URL: <http://www.pwin.pl/>.

¹⁴⁵ Офіційний сайт Інституту Центрально-Східної Європи в Любліні. URL: <http://www.iesw.lublin.pl/>.

¹⁴⁶ Офіційний сайт Центру Східної Європи в Любліні. URL: <https://www.umcs.pl/pl/o-centrum,11514.htm>.

¹⁴⁷ Офіційний сайт Польського історичного товариства. URL: <http://pth.net.pl/o-nas/historia>.

¹⁴⁸ Офіційний сайт Польського історіографічного товариства. URL: <http://tow.hist.ur.edu.pl/>.

¹⁴⁹ Офіційний сайт Українського історичного товариства в Польщі. URL: <http://www.uitp.org.pl/index.php/zwiazek/o-zwiazku>.

¹⁵⁰ Офіційний сайт Фундації святого Володимира Хрестителя Київської Русі. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Fundacja_%C5%9Bw._W%C5%82odzimierza_Chrcziciela_Rusi_Kijowskiej.

¹⁵¹ Офіційний сайт Інституту історії Варшавського університету. URL: <http://www.ihuw.pl/>.

¹⁵² Офіційний сайт Центру Східноєвропейських студій Варшавського університету. URL: <https://studium.uw.edu.pl/>.

¹⁵³ Офіційний сайт Університету в Білостоці. URL: <https://uwb.edu.pl/>.

¹⁵⁴ Офіційний сайт Університету ім. Казимира Великого в Бидгощі. URL: <https://www.ukw.edu.pl/>.

¹⁵⁵ Офіційний сайт Інституту історії Університету ім. Яна Кохановського в Кельцах. URL: <https://ihis.ujk.edu.pl/>.

¹⁵⁶ Офіційний сайт Ягеллонського університету. URL: <https://www.uj.edu.pl/>.

¹⁵⁷ Офіційний сайт Інституту історії Вроцлавського університету. URL: <http://www.hist.uni.wroc.pl/PL/index.php/ih/naukowi>.

¹⁵⁸ Офіційний сайт Колегіуму Східної Європи ім. Яна Новака – Єжоранського у Вроцлаві. URL: <http://www.kew.org.pl/kew/>.

¹⁵⁹ Офіційний сайт Гданського університету. URL: <https://ug.edu.pl/>.

¹⁶⁰ Офіційний сайт Зеленогурського університету. URL: <https://www.uz.zgora.pl/index.php?pl>.

¹⁶¹ Офіційний сайт Сілезького університету в Катовицях. URL: <http://admission.us.edu.pl/ukrainska>.

¹⁶² Офіційний сайт Політехнічного Університету в Кошаліні. URL: <https://www.tu.koszalin.pl/>.

¹⁶³ Офіційний сайт Лодзького університету. URL: <https://www.uni.lodz.pl/>.

¹⁶⁴ Офіційний сайт Вармінсько-Мазурського університету в Ольштині. URL: <http://www.uwm.edu.pl/>.

¹⁶⁵ Офіційний сайт Інституту історії Вармінсько-Мазурського університету в Ольштині. URL: <http://www.uwm.edu.pl/historia/index.php/institut/katedry/katedrahistoriipolski>.

¹⁶⁶ Офіційний сайт Поморської академії в Слупську. URL: <https://www.apsl.edu.pl/>.

Складовської в Любліні¹⁶⁷, Університету ім. Адама Міцкевича в Познані¹⁶⁸, Східного інституту Університету ім. Адама Міцкевича в Познані¹⁶⁹, Університету ім. Міколая Коперника в Торуні¹⁷⁰, Природничо-гуманітарного університету ім. Яна Длугоша в Ченстохові¹⁷¹, Щецинського університету¹⁷², Товариства кресов'ян в Кендзежин-Козьле¹⁷³, Літературного інституту в Парижі¹⁷⁴.

4. Сайти наукових журналів, газет, що висвітлюють проблеми історії України: Офіційний сайт журналу «Studia Ucrainica Varsoviensia»¹⁷⁵, «Схід Європи. Гуманістично-суспільні студії»¹⁷⁶, «Історична спадщина і суспільна свідомість»¹⁷⁷, «Scripta Historica»¹⁷⁸, «Наш вибір. Газета українців в Польщі»¹⁷⁹, «Наше слово»¹⁸⁰, «Dzieje Najnowsze»¹⁸¹, «Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej»¹⁸², «Roczniki Historyczne»¹⁸³, «Klio Polska»¹⁸⁴, «Kwartalnik historyczny»¹⁸⁵, «Biuletyn Historii Pogranicza»¹⁸⁶, «Czasy Nowożytne»¹⁸⁷, «Małopolskie Studia Historyczne»¹⁸⁸, «Przegląd Historyczny»¹⁸⁹, «Rocznik Łódzki»¹⁹⁰, «Rocznik Lubelski»¹⁹¹, «Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej»¹⁹², «Studia Zielonogórskie»¹⁹³, «Śląski Kwartalnik Historyczny "Sobótka"»¹⁹⁴, «Wiadomości Historyczne»¹⁹⁵, «Przegląd Historyczny»¹⁹⁶, «Przegląd Wschodni»¹⁹⁷, «Informator Wschodni»¹⁹⁸, «Biblioteka OBOZU»¹⁹⁹, «Biblioteka Europae Orientalis»²⁰⁰, «Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze»²⁰¹, «Nowa Ukraina»²⁰², «Między Sąsiadami»²⁰³, «Horyzonty Krakowskie»²⁰⁴, «Wschód Europy. Studia

¹⁶⁷ Офіційний сайт Університету ім. Марії Кюрі-Складовської в Любліні. URL: <https://www.umcs.pl/pl/>.

¹⁶⁸ Офіційний сайт Університету ім. Адама Міцкевича в Познані. URL: <https://amu.edu.pl/>.

¹⁶⁹ Офіційний сайт Східного інституту Університету ім. Адама Міцкевича в Познані. URL: <http://iadmin-pstdio.home.amu.edu.pl/>.

¹⁷⁰ Офіційний сайт Університету ім. Міколая Коперника в Торуні URL: <https://www.umk.pl/>

¹⁷¹ Офіційний сайт Природничо-гуманітарного університету ім. Яна Длугоша в Ченстохові. URL: <http://www.ujd.edu.pl/>.

¹⁷² Офіційний сайт Щецинського університету. URL: <https://usz.edu.pl/en/english/>.

¹⁷³ Офіційний сайт Товариства кресов'ян в Кендзежин – Козле. URL:

http://kresykedzierzynkozle.pl/stara_strona/kresykedzierzynkozle.home.pl/page131.html.

¹⁷⁴ Офіційний сайт Літературного інституту в Парижі. URL: <http://www.kulturaparyska.com/pl/historia/publikacje>.

¹⁷⁵ Офіційний сайт журналу «Studia Ucrainica Varsoviensia». URL: <https://studiauavar.pl/resources/html/cms/MAINPAGE>.

¹⁷⁶ Офіційна сторінка журналу «Схід Європи. Гуманістично-суспільні студії» URL: <https://journals.umcs.pl/we>.

¹⁷⁷ Офіційна сторінка журналу «Історична спадщина і суспільна свідомість». URL:

<http://www.inst-ukr.lviv.ua/uk/publications/materials/documents/?newsid=505>.

¹⁷⁸ Офіційна сторінка журналу «Scripta Historica». URL: <https://ssh.apsl.edu.pl/index.php>.

¹⁷⁹ Офіційна сторінка газети «Наш вибір. Газета українців в Польщі». URL: <https://pl.naszwybir.pl/category/gazeta-nasz-wybor/>.

¹⁸⁰ Офіційна сторінка газети «Наше слово». URL: <https://www.nasze-slowo.pl/>.

¹⁸¹ Офіційна сторінка журналу «Dzieje Najnowsze». URL: <https://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/DN>.

¹⁸² Офіційна сторінка журналу «Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej». URL: <http://www.sdr-ihpan.edu.pl/index.php?lang=ru>.

¹⁸³ Офіційна сторінка журналу «Roczniki Historyczne». URL: <https://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/RH>.

¹⁸⁴ Офіційна сторінка журналу «Klio Polska». URL: <https://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/KLIOPL/about/editorialPolicies#focusAndScope>.

¹⁸⁵ Kwartalnik Historyczny. URL: <http://www.kh-ihpan.edu.pl/index.php?lang=en>.

¹⁸⁶ Офіційна сторінка журналу «Biuletyn Historii Pogranicza». URL: <http://pth.uwb.edu.pl/biuletyn/index.htm>.

¹⁸⁷ Офіційний сайт журналу «Czasy Nowożytne». URL: <http://www.czasy-nowozytne.pl/>.

¹⁸⁸ Офіційний сайт журналу «Małopolskie Studia Historyczne». URL: <http://bazhum.pl/bib/journal/220/>.

¹⁸⁹ Офіційна сторінка журналу «Przegląd Historyczny». URL: <http://www.przegladhistoryczny.pl/>.

¹⁹⁰ Офіційна сторінка журналу Rocznik Łódzki. URL: <http://roczniklodzki.uni.lodz.pl/>.

¹⁹¹ Офіційна сторінка журналу «Rocznik Lubelski». URL: <http://roczniklubelski.umcs.lublin.pl/>.

¹⁹² Офіційна сторінка журналу «Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej». URL: <https://ies.lublin.pl/rocznik>

¹⁹³ Офіційна сторінка журналу «Studia Zielonogórskie». URL: http://katalog.czasopism.pl/index.php/Studia_Zielonog%C3%B3rskie.

¹⁹⁴ Офіційний сайт журналу «Śląski Kwartalnik Historyczny "Sobótka"». URL: <http://sobotka.uni.wroc.pl/pl/>.

¹⁹⁵ Офіційна сторінка журналу «Wiadomości Historyczne». URL: <http://aspress.com.pl/historia.html>.

¹⁹⁶ Офіційна сторінка журналу «Przegląd Historyczny». URL: <http://www.przegladhistoryczny.pl/>.

¹⁹⁷ Офіційна сторінка журналу «Przegląd Wschodni». URL: <https://studium.uw.edu.pl/wydawnictwa/przeglad-wschodni/>.

¹⁹⁸ Офіційна сторінка журналу «Informator Wschodni». URL: <http://ofop.eu/biblioteka/16395/informator-wschodni-1996>.

¹⁹⁹ Офіційна сторінка журналу «Biblioteka OBOZU». URL: <https://tezeusz.pl/wydawnictwo/biblioteka-obozu>.

²⁰⁰ Офіційна сторінка журналу «Biblioteka Europae Orientalis». URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=brief_elib&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21SRW=nz&S21P02=0&S21P03=CAT=&S21COLORTERMS=0&S21STR=4.

²⁰¹ Офіційна сторінка журналу. URL: «Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze». URL: http://www.nestor.cracow.pl/Wydawnictwo/biblioteka_pl.htm.

²⁰² Офіційна сторінка журналу «Nowa Ukraina». URL: http://www.nowaukraina.org/zeszyt_biezacy.htm

²⁰³ Офіційна сторінка журналу «Między Sąsiadami». URL: http://www.nestor.cracow.pl/Wydawnictwo/biblioteka_pl.htm.

humanistyczno-społeczne»²⁰⁵, «Studia Polsko-Ukraińskie»²⁰⁶, «Ślupskie Studia Historyczne»²⁰⁷, «Scripta Historica»²⁰⁸, «Kultura»²⁰⁹, «Orzeł biały»²¹⁰, «Zeszyty historyczne»²¹¹, «Wrocławskie studia wschodnie»²¹², «NaRubieży»²¹³, «Nad Wisłą i Dnieprem»²¹⁴, «Nowy Prometeusz»²¹⁵, «Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa»²¹⁶, «Україна модерна»²¹⁷.

5. *Інформаційні сайти*, що представляють новини України і світу, актуальні репортажі про українсько-польські відносини тощо. До цієї групи джерел можна віднести *сайт Радіо свобода*²¹⁸, де часто порушуються проблеми українсько-польської минувшини, зокрема «гострі» питання спільної історії, як-от «Волинська трагедія часів Другої світової війни»²¹⁹. Авторами дискусій є знані історики, фахівці з проблем спадщини українців і поляків: Я. Грицак, Н. Яковенко, Л. Зашкільняк та ін. Як приклад можна згадати програму «Ми український народ: національно-етнічна мозаїка». Аналогічна проблематика, зокрема питання історії України в польській історіографії, нерідко обговорюється на сайті *Польського радіо*²²⁰. Наприклад, це стаття «Історія України: що цікавить польських науковців?»²²¹.

6. *Форуми, чати, блоги, інтерв'ю*. Дедалі популярнішою в сучасному житті стає інтернет-комунікація. Її перевагами є оперативність, прилюдність, різноманітність. Аналогічні тенденції спостерігаємо також в історичній науці. Тематики історичних досліджень урізноманітнюються, наукові доробки вчених ширше популяризуються. У нагоді стає Інтернет, адже це найпростіше, найшвидше й найактуальніше джерело поширення інформації сьогодні. Усе більше науковців звертається до мережі задля швидкого донесення результатів своєї праці до широкого кола читачів у різних кутках світу. У результаті сформувалися серйозні інтернет-канали, платформи, що порушують тематику українсько-польських відносин, в обговоренні якої беруть участь фахові історики з України, Польщі й інших держав. Перевагою інтернет-спілкування є можливість прямого зв'язку з автором тексту, отримання миттєвої реакції на представлені тези, обговорення важливих, часто контroversійних моментів із широкою аудиторією, представниками протилежних думок і позицій. Позитивним моментом для автора є ознайомлення з реакцією публіки на його творчість, можливістю врахувати думку аудиторії в подальшій роботі, ставити певні прогнози. Для читачкої ж аудиторії важливим є розуміння тієї чи іншої позиції автора з його відповідей на висунуті запитання, можливістю уточнення інформації тощо.

Стосовно теми нашого дослідження вдалося почерпнути корисні матеріали з таких інтернет-ресурсів: Мультимедійної платформи іномовлення України «Укрінформ» (єдине національне інформаційне агентство України, що висвітлює інформацію про життя в Україні й за кордоном)²²², українського онлайн-ового суспільно-історичного, науково-популярного видання «Історична правда»²²³, українського інтернет-каналу «Громадське телебачення»²²⁴, платформи міжнародного інтелектуального часопису «Україна модерна»²²⁵, «Українська правда»²²⁶, «Історична правда»²²⁷,

²⁰⁴ Офіційна сторінка журналу «Horyzonty Krakowskie». URL: http://www.nestor.cracow.pl/Wydawnictwo/hk_7_8/hk_7_8_spis.htm.

²⁰⁵ Офіційна сторінка журналу «Wschód Europy. Studia humanistyczno-społeczne». URL: <https://journals.umcs.pl/we>.

²⁰⁶ Офіційний сайт журналу «Studia Polsko-Ukraińskie». URL: <http://studiapolskoukraińskie.uw.edu.pl/pl/>.

²⁰⁷ Офіційна сторінка «Scripta historica». URL: https://ssh.apsl.edu.pl/o_nas.php.

²⁰⁸ Офіційна сторінка журналу «Scripta Historica». URL: <https://ssh.apsl.edu.pl/index.php>.

²⁰⁹ Офіційний сайт журналу «Kultura». URL: <http://kulturaparyska.com/>.

²¹⁰ Офіційна сторінка журналу «Orzeł biały». URL: <http://www.pbc.uw.edu.pl/view/divisions/Orzel.html>.

²¹¹ Офіційний сайт Літературного інституту в Парижі. URL: <http://www.kulturaparyska.com/pl/historia/publikacje>.

²¹² Wrocławskie Studia Wschodnie. URL: <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.cejsh-a920d1a8-2202-4475-9d64-90051123df24>.

²¹³ Офіційна сторінка журналу «NaRubieży» URL: <http://www.narubiezy.republika.pl/>.

²¹⁴ Офіційна сторінка журналу «Nad Wisłą i Dnieprem». URL: http://opac.cbw.wp.mil.pl/integro/1742301778086/ksiazka/nad-wisla-i-dnieprem?_lang=en.

²¹⁵ Офіційна сторінка журналу «Nowy Prometeusz». URL: <http://nowyprometeusz.pl/redakcja/>.

²¹⁶ Офіційна сторінка журналу «Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa». URL: http://www.pwin.pl/Publikacje/pol_ukr4.html.

²¹⁷ Офіційний сайт журналу «Україна модерна». URL: <http://uamoderna.com/jittepis-istory/motyka>.

²¹⁸ Офіційний сайт Радіо свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/905911.html>.

²¹⁹ Волинська трагедія часів Другої світової війни. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/905911.html>.

²²⁰ URL: <http://archiwum.polradio.pl/>.

²²¹ Історія України: що цікавить польських науковців? URL: <http://archiwum.polradio.pl/5/123/Artykul/82311>.

²²² Укрінформ. URL: https://www.ukrinform.ua/info/about_agency.html.

²²³ URL: <http://www.istpravda.com.ua/themes/rev100/about/>.

²²⁴ URL: <https://hromadske.ua/about>.

²²⁵ Офіційний сайт журналу «Україна модерна». URL: <http://uamoderna.com>.

найбільшої у світі англomовної соціальної мережі «Facebook», соціальної мережі для публічного обміну інформацією «Twitter»²²⁸.

Активними авторами інтернет-дописів на актуальні теми українсько-польських відносин є польський історик, директор Центру польсько-російського діалогу й порозуміння Лукаш Адамський²²⁹, український історик і політик, колишній директор українського Інституту національної пам'яті Володимир В'ятрович²³⁰, історик і публіцист Олександр Зінченко²³¹ та ін.

7. *Аудіовізуальні джерела* є доволі важливими для реконструювання картин досліджуваних подій. Хоча серед учених часто спостерігається критичне ставлення та певна недовіра до зображальних джерел. Перевага надається класичним історичним документам. Лише окремі дослідники вміють підходити до аналізу візуальних матеріалів так само критично, як і до письмових носіїв інформації. На думку київської дослідниці Ольги Каляструк, така ситуація певною мірою передає суб'єктивізм і егоїзм ученого, який в процесі дослідження формує власне бачення подій і зображення явища часто руйнує складений образ. О. Каляструк стверджує, що фото й відеоматеріали – «це цілком самодостатні історичні джерела, які потребують такої ж джерелознавчої критики та відповідного методичного інструментарію, як і писемні документи»²³².

Сьогодні дедалі частіше трапляється так, що певні події висвітлюються лише у вигляді фото- або відеопрезентацій. Наприклад, про проведення і зміст окремих українсько-польських конференцій²³³, найсвіжіших інтерв'ю з відомими ученими щодо актуальних питань історії України тощо²³⁴ можемо дізнатися саме завдяки вказаним джерелам. Усе частіше інформація, що подається в мережу Інтернет, представлена саме в такий спосіб. На жаль, буває й так, що, окрім фото- й відеоматеріалів, дослідник може й не знайти більше інформації.

Як бачимо, джерельна база дослідження доволі презентабельна: від узагальнюючих до вузькосюжетних праць, законодавчих актів і постанов до інтерв'ю, інформаційно-довідкових і публіцистичних матеріалів тощо. Використання такого розмаїття джерел дало змогу отримати доволі об'єктивну картину про процеси дослідження історії України першої половини ХХ ст. в сучасній польській історіографії, виявити провідні тенденції, окреслити актуальні питання, що їх сьогодні порушують польські вчені у своїх працях, узагальнити здобутки польських істориків, випрацювати практичні рекомендації щодо подолання проблем польського українознавства та розвитку наукового міжусідського діалогу.

²²⁶ Офіційний сайт журналу «Українська правда». URL: <https://forum.pravda.com.ua/index.php>.

²²⁷ Офіційний сайт журналу «Історична правда» URL: <https://www.istpravda.com.ua/>.

²²⁸ URL: <https://twitter.com/lukaszadamski?lang=ru>.

²²⁹ Adamski Ł. *Polský historik: Katyňská lež aneb Dezinformační kampaň, která trvá už 80 let...* URL: https://www.reflex.cz/clanek/historie/100670/polsky-historik-katynska-lez-aneb-dezinformacni-kampan-ktera-trva-uz-80-let.html?amp=1&__twitter_impression=true.

²³⁰ Володимир В'ятрович, голова Українського інституту національної пам'яті. Спільне майбутнє України і Польщі можливе через примирення навколо тем минулого. URL: https://www.ukrinform.ua/info/about_agency.html.

²³¹ Зінченко О. Незалежність №1: коли Грушевський її оголосив, чому Винниченко сумнівався, а Єфремов був проти. *Історична правда*. 2018. 21 вересня. URL: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2015/01/26/146960/>.

²³² Каляструк О. Візуальні документи як особливі джерела історії повсякденності. URL: <http://history.org.ua/JournALL/xxx/14/16.pdf>.

²³³ *Круглий стіл «Україна-Польща: джерела, архіви, історія»*. URL: <https://chmnu.edu.ua/petro-mohyla-tv-kruglij-stil-ukrayina-polshha-arhivi-dzherela-istoriya-u-chnu-im-petra-mogili/>; *У Могилянці відбувся круглий стіл «Україна-Польща: архіви, джерела, історія»*. URL: <https://chmnu.edu.ua/25649-2/>; *Міжнародна наукова конференція «1918 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення незалежності УНР та 100-річчя відродження Польської Державності»*: розпочато роботу. URL: https://www.univer.kharkov.ua/ua/general/univer_today/photos?cat=1654&year=8200; *Міжнародна наукова конференція «1918 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя відродження польської державності»*. URL: <https://chmnu.edu.ua/mizhnarodna-naukova-konferentsiya-1918-rik-v-istoriyi-tsentralno-shidnoyi-yevropi-do-100-richchya-vidrozhennya-polskoyi-derzhavnosti/>; *У ЧНУ розпочався цикл лекцій на тему «Народження й розвиток європейської інтеграції»* Марєка Міколайчика. URL: <https://chmnu.edu.ua/chnu-rozpochavsya-tsikl-leksij-na-temu-narodzhennya-j-rozvitok-yevropejskoyi-integratsiyi-mareka-mikolajchika/>.

²³⁴ Prof. Stanisław Stepień – dyrektor Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu. URL: <https://rzyszow.tvp.pl/46533414/prof-stanislaw-stepien-dyrektor-poludniowo-wschodniego-instytutu-naukowego-w-przemyslu>.

1.3. Теоретико-методологічні засади роботи

Якість проведеного дослідження залежить від обраної логіки пізнавального процесу. Вирішальну роль у цьому відіграє методологія наукового пізнання, адже обрані методи дослідження неодмінно корелюють із отриманими новими знаннями. Сконструйована нами методологія дослідження покликана допомогти розв'язати проблему вироблення якісно нового знання про сучасний стан історичної науки в Польщі та місце в ній історії України, охопити весь діапазон висвітлення польською історіографією проблем новітньої доби українського минулого, способів інтерпретації поляками українсько-польських відносин тощо.

За такої умови, аналізуючи проблему дослідження історії України в сучасній польській історіографії, необхідно звернути увагу на врахування поглядів як польської, так і української спільноти. Важливо взяти до уваги такі моменти: залежність інформації від політичних змін у суспільстві, ідеалізацію «свого» й дегероїзацію «іншого», використання історичних фактів задля певних утилітарних інтересів, вплив динамічних процесів у сучасному наукознавстві на фахову культуру і т. ін.

Ідеологічна спрямованість, політична заангажованість інформації і час створення джерела істотно впливають на результати праці вченого. Наприклад, якщо розвідка написана в період другої половини 1980-х рр., то зазвичай для неї характерне оминання проблем історії поляків у Західній Україні, перекручення історії української спільноти в Польщі, формування образу українця, що відповідав комуністичній пропаганді²³⁵. Зацікавлення такими питаннями, як українсько-польське протистояння початку ХХ ст., паціфікація, боротьба ОУН і УПА з Армією крайовою, Волинська трагедія, акція «Вісла» активізувалося після політичного зближення України та Польщі на початку 1990-х рр. Дослідження цього періоду характеризуються постійно зростаючою джерельною базою та урізноманітненням концептуальних пропозицій²³⁶.

У працях представників «кресових товариств», поміж яких домінують учасники і свідки українсько-польського конфлікту часів Другої світової війни або їх нащадки, спостерігаються тенденції применшити роль і масштаби польського антиукраїнського підпілля, намагання довести відсутність будь-яких об'єктивних причин для їх звинувачення у розпалюванні війни з українцями, перебільшити роль учасників антипольських акцій українських націоналістів і заподіяну ними шкоду. Це робиться задля виправдання злочинів «свої» сторони проти населення «іншої». Прикладом такого підходу можуть бути праці творців концепції геноциду поляків – Юзефа Туровського і Владислава Семашка, в яких фігурують необґрунтовані цифри від 300 до 500 тис. загиблих поляків унаслідок польсько-українського конфлікту в період Другої світової війни.

У свою чергу, праці польських дослідників на зламі 1980–1990-х рр. позначені впливами нових методологічних пропозицій, а саме зверненням до культурної спадщини минулого як об'єкта переосмислення. Роботи Тадеуша Анджея Ольшанського, Анджея Хойновського, Ришарда Тожецького²³⁷ вражають своєю ґрунтовною фактологічною базою та засвідчують бажання подати картину минулого максимально об'єктивно.

На початку 2000-х рр. у дослідженнях деяких польських істориків спостерігається зміна позиції щодо трактування подій минувшини. Треба пам'ятати, що на це вплинув процес входження

²³⁵ Prus E. *Heroji spod znaku tryzuba: Konowalec-Bandera-Szuchewicz*. Warszawa : Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, 1985. 346 s.

²³⁶ Kozłowski M. *Między Sanem a Zbruczem. Walki o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*. Kraków, 1990. 311 s. ; Klimecki M. *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Wschodnią Galicję 1918–1919. Aspekty polityczne i wojskowe*, Warszawa : Oficyna Wydawnicza VOLUMEN, 1997. 292 s. ; Mroczyńska L. *Spór o Galicję Wschodnią 1914–1923*. Kraków : Wydawnictwo Naukowe WSP, 1998. 219 s.

²³⁷ Olszański T. A. *Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947. Niezależne czasopismo kulturoznawcze «JI»* 2001. № 20. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n20texts/pol/olszan-pol.htm> ; *Historia Ukrainy XX wieku*. Warszawa, [b. d.]; Chojnowski A. *Historia państw świata w XX wieku*. Warszawa, 1997. 234 s. ; Torzecki R. *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929*. Kraków, 1989. 467 s.

історичної проблематики до політичного діалогу, інструменталізація політиками українсько-польського конфлікту. Стають популярними теми, пов'язані з діяльністю антикомуністичного підпілля, Армії крайової, «проклятих» солдат тощо. Законодавче затвердження спільних звинувачень лише погіршило ситуацію. Популяризуються теми діяльності українських націоналістів та українсько-польської війни. Усі ці моменти істотно впливають на зміст і характер праць польських історіографів.

Сучасний методологічний інструментарій як «взаємозв'язаний, органічно цілісний комплекс трьох основних компонентів: принципи (правила) дослідження, методи (прийоми, способи) пізнання, термінологічний апарат» варто взяти за фундамент, і на ньому, на наше переконання, слід будувати процес дослідження²³⁸. Стосовно першої складової відзначимо, що застосована методологія вивчення процесу дослідження історії України в сучасній польській історіографії полягала у поєднанні різноманітних дослідницьких принципів – науковості, об'єктивності, історизму, системності й послідовності, цілісності та контекстуалізації.

Принцип науковості передбачав передусім розкриття важливої проблеми, використання ґрунтовної джерельної бази, яка складається з робіт авторитетних польських учених. Це комплексне дослідження проблеми за допомогою сучасних професійних механізмів і набування у результаті знань, які є важливими й необхідними для сучасної історичної науки. Наше дослідження оперте на праці знаних польських істориків, які є авторитетними у середовищі колег.

Принцип об'єктивності полягав у неупередженому аналізуванні досліджуваних джерел і поданні достовірної інформації. Важливо було брати до уваги історичну ситуацію, у якій створено аналізовані роботи. У нашому дослідженні були розглянуті різноманітні за змістом та ідейним контекстом роботи польських учених, що репрезентують різні течії польської історіографії й містять розбіжні, часто цілком протилежні, погляди на важливі проблеми історії України. Крім цього, для наближення до об'єктивної оцінки історіографічного процесу були проаналізовані праці відомих й авторитетних українських і закордонних істориків. Доробок польських науковців з дослідження минулого України першої половини ХХ ст. ми оцінювали, беручи за критерій ґрунтовність викладення матеріалу, наявність доказової бази, документального підґрунтя. Узято до уваги наявний подекуди суб'єктивний підхід до використаних істориками джерел. Наприклад, у роботах представників «кресових товариств» (В. і Е. Семашки, Л. Кулінська, В. Філяр, Є. Венгерський та ін.) є чимало матеріалів, опертих на усні свідчення учасників українсько-польського конфлікту, що внаслідок впливу емоцій заважає об'єктивному висвітленню проблеми. Водночас праці Г. Мотики, Р. Внука, Є. Місила, І. Галаґіди, Р. Дрозда та ін. базуються не лише на спогадах, а здебільшого на ґрунтовному документальному матеріалі щодо обох сторін конфлікту.

Принцип історизму передбачав пізнання досліджуваного періоду та персоналій у різних категоріях обставин, розгляд історичних подій із властивими їм тенденціями й закономірностями. Цей принцип дав змогу проаналізувати процес розвитку сучасної польської історіографії з урахуванням особливостей загального історичного процесу й ситуації в Польщі 1989–2020 рр. Усі кардинальні зміни в польському історієписанні пов'язані із загальними зрушеннями у житті польського суспільства, як-от потрапляння під вплив загальносвітових процесів і тенденцій, відхід від комуністичної ідеології та становлення демократичного ладу, політичне зближення Польщі й України, нормалізація польсько-українських відносин тощо.

Принципи системності й послідовності були застосовані при розподіленні досліджуваного матеріалу на окремі логічно завершені фрагменти, встановленні порядку їх вивчення й методики опрацювання. Відповідно до цього, увесь процес дослідження історії України першої половини ХХ ст. розглядався як цілісна система, що складається з послідовних самостійних компонентів, кожен із яких можна вивчати окремо. Скажімо, абсолютно самодостатніми є розділи монографії: «Історіографічні, джерелознавчі та методологічні аспекти дослідження», «Новітня польська україністика: інституції, періодика, персоналії», «Актуальні питання історії України перших десятиліть ХХ ст. в новітній польській історіографії», «Українська проблематика міжвоєнного часу в сучасних польських наукових дослідженнях» та «Проблеми українсько-польських відносин 1939–1947 рр. в новітній польській історіографії». Кожен із цих розділів міг би стати повноцінним

²³⁸ Ковальченко І. Д. Методы исторического исследования. Москва : Наука, 1987. С. 22.

дослідженням. Однак, розглядаючи їх у сукупності, можна скласти цілісне й усебічне уявлення про сучасні історіографічні процеси в Польщі з акцентом на українських сюжетах.

Принцип цілісності та контекстуалізації. Процес дослідження історії України в сучасній польській історіографії є окремим явищем, яке водночас відбувалося й відбувається в тісному контакті із зовнішнім середовищем, залежить від політичних, соціальних, історичних і культурних чинників. Тож задля вироблення повної картини досліджуваної проблеми, потрібно було розглянути особливості польського історіографічного процесу в контексті різноманітних зовнішніх впливів, які безпосередньо чи опосередковано позначалися на його якості. Наприклад, на інтенсивність, зміст та якість польської історіографії із проблем історії України першої половини ХХ ст. вплинули процеси постмодернізму з його відходом від усталених фахових стандартів і виробленням нового мислення, політична ситуація в Польщі кінця ХХ – початку ХХІ ст., зміна ціннісних орієнтирів у посткомуністичному середовищі, моральних засад поляків, рівня інформованості населення, культурний розвиток.

Особливістю досліджуваної теми є те, що вона має інтердисциплінарний характер. У роботі тісно переплелися теоретичні засади історії, історіографії, джерелознавства, біографістики, бібліографії, політології. Тож з огляду на це був застосований **міждисциплінарний підхід** у дослідженні. Крім цього, залучено елементи аналізу історичної пам'яті, міфологізації і стереотипізації історії, політики пам'яті.

Важливою складовою теоретико-методологічної бази нашого дослідження є **багатофакторний підхід** до вивчення процесу розвитку польської історіографії, діяльності окремих учених і наукових інституцій. Для здійснення якісного аналізу результатів діяльності польських учених вважаємо за доцільне поєднати два підходи – **історико-ситуативний та історико-ретроспективний** як противаги суто описовому методу вивчення історіографічного процесу.

Зазначені принципи реалізовані через застосування комплексу як **загальнонаукових** (метод системно-структурного аналізу, періодизації, синхронний метод, історико-порівняльний, історико-генетичний, історико-типологічний, історико-системний, проблемно-хронологічний, біографічний і просопографічний методи, методи контент-аналізу та ретроспективного й перспективного аналізу тощо), так і **спеціальних методів** історичного дослідження (історіографічний аналіз і синтез, історіографічна класифікація, а також джерелознавчі методи: класифікації джерел, текстологічного й термінологічного аналізу, історичної критики джерел тощо).

Метод системно-структурного аналізу застосований для осмислення досліджуваної теми у послідовності розгляду окремих проблем, які пов'язані між собою та є елементами єдиної системи. На основі виявлення властивостей таких аспектів проблеми, як джерельна база та теоретико-методологічні засади роботи, дослідження історії України в польських освітніх й наукових інституціях, місце і роль періодики, окремих польських українців у висвітленні української історії, українсько-польське протистояння на початку ХХ ст., проблеми польсько-української війни, військової співпраці часів Директорії, особливості розвитку українських земель часів міжвоєнного періоду, діяльність української еміграції, проблеми українсько-польських відносин воєнного й повоєнного часу в новітній польській історіографії були виявлені загальні характеристики цілої системи – «Дослідження історії України першої половини ХХ ст. в сучасній польській історіографії: напрямки, концепції, дискусії».

Метод періодизації полягав у виокремленні певних етапів досліджуваної проблеми з метою з'ясувати основні тенденції й особливості кожного з них. Тож процес вивчення польськими вченими окремих аспектів історії України першої половини ХХ ст. було проаналізовано в такій послідовності: «Актуальні питання історії України перших десятиліть ХХ ст. в новітній польській історіографії», «Українська проблематика міжвоєнного часу в сучасних польських наукових дослідженнях», «Проблеми українсько-польських відносин 1939–1947 рр. в новітній польській історіографії». Це дало змогу з'ясувати характерні тенденції розвитку польської історіографії відповідно до політичних, соціальних і культурних змін у державі в окремий період історичного розвитку задля формування загальної картини процесу сучасної польської історіографії. Цей метод також застосований під час аналізу історіографії питання.

Синхронний метод дав змогу конструювати процес становлення й розвитку польської історіографії, беручи до уваги зміни загальних політичних й культурних умов у Польщі. Таким чином, вдалося висвітлити процес появи перших спеціальних розвідок з проблем історії України

наприкінці 80-х рр. ХХ ст., існування старих міфів і стереотипів, формування нових ідей і поглядів щодо проблеми, їх еволюцію в окремі концепції тощо.

Історико-порівняльний, або метод компаративістики передбачав порівняння розвитку різних історичних концепцій, історіографії різних країн, ступенів висвітлення проблеми. Цей метод використаний для порівняння таких аспектів: розвитку особливостей історіографічного процесу в Польщі й Україні; ступеня висвітлення проблеми дослідження історії України, зокрема в різні періоди історії; концепцій представників різних течій польської історіографії (традиціоналістів, ревізіоністів, польських учених українського походження й представників неакадемічного напрямку) щодо причин, результатів і т. ін. актуальних проблем українсько-польської минувшини.

Історико-генетичний метод застосований для з'ясування причиново-наслідкових зв'язків і закономірностей процесу дослідження історії України першої половини ХХ ст. в сучасній польській історіографії. За допомогою цього методу вдалося розкрити характерні особливості історіографічного процесу в Польщі, а також діяльності освітніх і наукових інституцій, окремих польських учених, виходячи з тих чи інших причин, фактів, подій, пов'язаних з вивченням окремих аспектів української історії.

Історико-типологічний метод (метод класифікації) дав змогу класифікувати джерельну базу проблеми; установи, що займаються дослідженням історії України; періодичну літературу з української проблематики. Проаналізована діяльність таких наукових й освітніх інституцій Польщі, Європи й Америки, як-от: Інститут історії і Інститут політичних досліджень Польської академії наук, Інститут національної пам'яті, Українське та Польське історичне товариство у Варшаві, Інститут історії та Центр Східноєвропейських досліджень Варшавського університету, Інститут історії Ягеллонського університету, Центр Східної Європи Університет ім. Марії Кюрі-Склодовської в Любліні, Південно-Східний науковий інститут у Перемишлі, Інститут історії і політології Поморської академії у Слупську, Інститут сходознавства Університету імені А. Міцкевича в Познані, Інститут історії Вроцлавського університету, Польське історіографічне товариство в Жешуві, Природничо-гуманітарний університет ім. Я. Длугоша у Ченстохові, Інститут історії Білостоцького університету й Сілезького університету в Катовіцах, Інститут міжнародних відносин Університету ім. М. Коперника в Торуні, Інститут історії Вармінсько-Мазурського університету в Ольштині, Інститут історії й міжнародних відносин Щецинського університету, Інститут історії Університету ім. Яна Кохановського в Кельцах, інституції Зеленої Гури, Бидгоща, Кошаліна, Пйотркува Трибунальського та ін., а також Польський науковий інститут у Нью-Йорку, Польське історико-літературне товариство в Парижі, Польський інститут і музей ім. генерала Сікорського та Інститут Юзефа Пілсудського в Лондоні.

Польська періодика з питань історії України 1917–1947 рр. класифікована за регіональним принципом. У монографії представлена українознавча діяльність польських часописів Варшави, Перемишля, Кракова, Любліна, Слупська, Ченстохови та ін.

Історико-системний метод передбачає розгляд цілісної картини об'єкта дослідження на основі зведення до єдиного усіх його частин, дає змогу перейти від конкретного історичного знання до теоретичного. Цей метод сприяв вивченню усіх елементів історіографічного процесу в Польщі, відповідно до їх взаємозв'язку в межах єдиної системи.

Проблемно-хронологічний метод відповідає за виокремлення проблемних історіографічних блоків. Наприклад, становлення польської історіографії з проблем історії України першої половини ХХ ст. було поділено на такі проблемні періоди: **1989–1995 рр.** – становлення сучасної польської історіографії з проблем історії України першої половини ХХ ст., розвитку українсько-польського наукового діалогу; **1995–2000 рр.** – пошуків українсько-польської дискусії істориків, вироблення спільної позиції щодо «гострих питань» минувшини; **2000–2005 рр.** – політизація українсько-польських наукових взаємин; **2005–2007 рр.** – формування «історичної політики» Польщі; **2007–2009 рр.** – політика регулярних докорів українцям за жертви на Волині й Галичині; **2009–2015 рр.** – ревізія спільної політичної оцінки польсько-українського конфлікту під час Другої світової війни, законодавче затвердження спільних звинувачень; **2015–2020 рр.** – процес інструменталізації історії політиками.

Вагоме місце у нашому дослідженні посів **біографічний метод**. Цей метод був використаний задля демонстрації різних шляхів розвитку наукової думки через розкриття особистості польських українців, їх життєвого і творчого шляху. У нашому дослідженні ми надавали особливу вагу

автобіографіям, котрі зазвичай окрім загальних моментів особистого життя відображають процес формування життєвої і наукової позицій авторів, чинники, які впливали на становлення науковця. У монографії використані усні свідчення польських істориків Г. Мотики, Р. Внука, С. Стемпеня та ін. Завдяки біографічному методу вдалося укласти біограми сучасних польських українців.

Просопографічний метод полягав не лише у традиційному відтворенні біографій польських українців, а й у поглибленому вивченні особистості вченого через аналіз його наукової спадщини. Зроблено акцент на дослідженні наукових робіт польських істориків, їхніх концепцій щодо актуальних проблем історії України першої половини ХХ ст., що дало змогу з'ясувати загальні спільні тенденції й особливості розвитку польської історіографії щодо українського питання.

Метод контент-аналізу знадобився для дослідження діяльності польських учених на конференціях, з'їздах, форумах в аспекті використання термінів, понять, методів дослідження; для вивчення й аналізу змісту наукових робіт польських істориків на тему історії України першої половини ХХ ст., наукових журналів; для збору кількісних даних про існування українознавчих інституцій; для виявлення відмінностей у трактуванні однієї і тієї ж події в різних джерелах інформації і т. ін.

Методи ретроспективного й перспективного аналізу дали змогу вивчити проблему, починаючи від сучасного стану до моменту її появи з урахуванням часових змін, попереднього досвіду, відобразивши причиново-наслідкові зв'язки, закономірності подій тощо, а також навпаки, від моменту зародження проблеми й до теперішнього моменту задля прогнозування її подальшого розвитку. У монографії послідовно розкриті характерні риси, особливості й зміни розвитку польської історіографії у процесі історичного руху; виявлені причини зацікавлення польських учених питаннями історії України; виокремлено інституції, що займаються українським питанням; охарактеризовані форми вивчення української тематики; викладена основна суть концепцій польських істориків щодо актуальних питань української минувшини; розроблені практичні рекомендації щодо подальшого вивчення проблеми.

Спеціальні **методи історіографічного аналізу, синтезу й класифікації** допомогли вивчити, узагальнити, проаналізувати й класифікувати знання, здобуті на основі дослідження історіографічного матеріалу. А саме: вивчено й проаналізовано роботи польських й українських історіографів (Е. Коко, Я. Пісулінського, М. Дуткевича, Т. Вісліча, Л. Зашкільняка, О. Рудої, І. Ярмошика, Т. Гриневича, Н. Чорної, Я. Борщика та ін.) із проблем дослідження історії України в сучасній польській історіографії, діяльність окремих істориків (Г. Мотики, В. Менджецького, Р. Внука, М. Литвина, І. Льюшина, О. Каліщук, Ю. Щура, Р. Грицьківа та ін.) з наукових та освітніх установ, роботи яких мають історіографічне спрямування та які порушують проблеми української історії першої половини ХХ ст.; узагальнено й класифіковано отримані знання, виявлено причини, обставини, особливості й характерні моменти розвитку сучасної польської історичної науки щодо дослідження української історії першої половини ХХ ст.

Джерелознавчі **методи класифікації, текстологічного й термінологічного аналізу, історичної критики** дали змогу виявити джерела, їх згрупувати та класифікувати, обрати методи їх опрацювання, з'ясувати умови, в яких вони були створені та мету їх появи, оцінити їх вичерпність й неупередженість, сформувані механізми для їх дослідження, описати й проаналізувати зміст джерельного матеріалу, зіставити дані з іншими джерелами, порівняти отримані відомості з об'єктивними обставинами, оцінити достовірність й з'ясувати походження даних, що подані в джерелі, виявити специфічні терміни й увести їх у науковий обіг.

Історіографічні джерела монографії репрезентовані працями польських та українських істориків, що містять аналіз сучасної польської історіографії з проблем історії України першої половини ХХ ст. Виокремлено й проаналізовано діяльність учених і їхні роботи, які виявились визначальними у процесі дослідження історії України першої половини ХХ ст. в сучасній польській історіографії. Особлива увага звернена на використання ними певних термінів, як-от «геноцид», «етнічна чистка», «друга польсько-українська війна» та ін.

Зауважимо, що всі вищезгадані наукові методи взаємопов'язані між собою, тож задля досягнення мети дослідження потрібне їх комплексне використання. Поєднання різних методів дало змогу глибше проникнути в сутність предмета дослідження, виокремити головні аспекти проблеми та сформувані стратегію дослідження. У підсумку вдалося проаналізувати процес дослідження історії України першої половини ХХ ст. ґрунтовно та якісно.

Певне методологічне навантаження в роботі має термінологічний апарат, що дозволяє організувати емпіричний історіографічний матеріал. У дослідженні використані гносеологічні можливості ряду наукознавчих термінів – «історична думка», «наукова спадщина», «історіографічна дискусія», «історіографічна ситуація», «історіографічний процес», «історіографічна традиція», «історіографічна модель», «історіографічне джерело» тощо. Поняття «історіографія» зазвичай розглядається в широкому значенні та охоплює всю історичну літературу досліджуваного періоду, де є спроба вивчення чи інтерпретації минулого. Значення такого розширеного тлумачення предмета історіографії подвійне. По-перше, воно допомагає глибше з'ясувати соціальну значущість історичного пізнання, що пояснює звернення до його проблем широкого кола «непрофесіоналів». По-друге, воно вельми важливе саме для вивчення історії історичної думки, оскільки в досліджуваній період поширені історичні стереотипи безпосередньо чи опосередковано суттєво впливають на професійну історіографію.

Найбільш узагальнюваним зі згаданих понять є «історична думка» та «історіографічний процес». Історичну думку ми розуміємо як сукупність філософсько-історичних систем в їх онтологічних та гносеологічних складових, які формують історичну свідомість індивідуума у певні епохи та історичні періоди і є визначальними у створенні тлумачно-інтерпретативних моделей минулого для історичної науки. Як вважає Б. Могильницький, історія історичної думки – це історія взаємовідносин історичної науки та сучасності. Вона вивчає поступальний розвиток історичних напрямків та шкіл, зміну панівних концепцій та поглядів, переважно, під кутом зору соціальної значущості історичної науки. Її увагу привертає широке коло питань, пов'язаних із визначенням місця історії в суспільстві, її соціальних функцій, її значення як одної з форм суспільної свідомості»²³⁹.

Дослідження історії історичної думки дозволяє особливо рельєфно розкрити соціальну природу історичної науки, продемонструвати справжній характер взаємовідносин між розвитком історичних уявлень та суспільно-політичною практикою. Ці взаємовідносини, як відомо, мають подвійний характер. Історичні погляди та уявлення, поширені в суспільстві, не тільки відбивають панівні соціально-політичні відносини, а й через суспільну свідомість – більш чи менш суттєво – впливають на них. Вивчаючи взаємовплив історії та сучасності, історія історичної думки, як жоден інший аспект історіографічного дослідження, розкриває проблему соціальної значущості історичної науки.

Аналіз поняття «історіографічний процес», на думку сучасної дослідниці Т. Попової, зумовлює три рівні дослідження. Перший рівень – соціокогнітивний, що передбачає вивчення внутрішніх і зовнішніх впливів на перебіг історіографічного процесу. Другий рівень – це вивчення інфраструктури історичної науки, що містить висвітлення матеріально-виробничих і персональних аспектів, з одного боку, і соціально-інституційних – з іншого. Третій рівень – соціокультурна система, що передбачає врахування специфіки типу суспільства, системи суспільної свідомості, менталітету, культурних і наукових традицій тощо²⁴⁰. Загалом, категорія «історіографічний процес» виступає як дослідницький засіб, за допомогою якого можна здійснювати історіографічний аналіз.

Зрештою, щодо поняття «історіографічне джерело», то ми поділяємо його розуміння за вже згадуваним Я. Калакурою. Знаний дослідник слушно звертає увагу на ту обставину, що історіографічні джерела відображають специфіку історіографічних фактів, тобто містять відомості з історії історичної науки, інформацію про важливі події і явища в її розвитку, про осіб й осередки, що збагатили історичні знання. Відтак, історіографічне джерело є носієм історіографічної інформації, що дозволяє реконструювати пізнавальний процес історика і його надбання, дослідити історію історичної науки. Наявність історіографічних джерел створює можливість відтворити історіографічну ситуацію, з'ясувати особливості історичної свідомості, конкретно-історичні умови, у яких жив і творив історик, осмислити їхній вплив на нього, на його творчість, на розвиток історичної науки, на соціокультурне життя суспільства загалом²⁴¹.

²³⁹ Могильницький Б. Г. История исторической мысли как предмет историографического исследования. Проблемы истории общественной мысли и историографии. Москва, 1976. С. 233–243.

²⁴⁰ Попова Т. Н. О понятии «историографический процесс». История і теорія історичної науки та освіти : Харківський історіографічний збірник. Харків : Авеста, 1995. Вип. 1. С. 45–59.

²⁴¹ Калакура Я. С. Методологія історіографічного дослідження : наук.-метод. посіб. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2016. С. 50.

Таким чином, обґрунтована концептуальна модель дослідження та обраний методологічний інструментарій, а також узагальнена історіографічна література й залучений джерельний матеріал уможливають вирішення сформульованої у роботі мети та поставлених завдань. Це сприятиме, на нашу думку, не лише розширенню проблематики польської україніки, але й дозволить наблизити міжкультурні дискусії стосовно найбільш складних питань спільного минулого.

Отже, впродовж досліджуваного тридцятиліття постав чималий компендіум різнопланової літератури, в якій наші попередники порушували ті чи інші моменти сучасної польської історичної україніки в аспекті звернення її творців до проблем українського минулого першої половини ХХ ст.

Маємо на сьогодні як цілісні візії підсумку окремих фрагментів і періодів історії України, так і панорамні погляди на здобутки польської україністики в аспекті вивчення українського минулого першої половини ХХ ст. Про насиченість історіографічної рефлексії говорить низка ґрунтовних історіографічних розвідок, присвячених аналізу польського погляду на події польсько-української війни 1918–1919 рр., військову співпрацю українців і поляків часів Директорії, проблему Голодомору в Україні, діяльність українського підпілля, Волинську трагедію тощо.

Щодо інституційного аспекту розвитку сучасної польської україністики, то література з цього питання не є значною згідно з порівняно молодим віком існування провідних українознавчих дослідницьких осередків Польщі. Це підкреслює потребу серйозної дослідницької рефлексії стосовно інституційного виміру сучасних польських українознавчих студій. Важливими польськими українознавчими інституціями є періодичні видання та наукові конференції.

Джерельна база дослідження доволі презентабельна. Використання такого розмаїття джерел і літератури та обраний методологічний інструментарій робить можливим отримати доволі об'єктивну картину процесів дослідження історії України першої половини ХХ ст. в сучасній польській історіографії.

РОЗДІЛ 2.

НОВІТНЯ ПОЛЬСЬКА УКРАЇНІСТИКА: ІНСТИТУЦІЇ, ПЕРІОДИКА, ПЕРСОНАЛІ

Для розуміння загального процесу дослідження історії України в сучасній польській історіографії важливо з'ясувати стан та актуальні проблеми розвитку польської україністики, висвітлити історичний контекст її становлення, основні етапи поступу, особливості та напрями. Цінну інформацію можна почерпнути, вивчаючи діяльність польських наукових та освітніх інституцій, місце й роль періодики у процесі інтерпретації української історії. Вагоме значення має ознайомлення з новітньою польською україністикою, доробком полоністичних інституцій Європи та Америки, що посприяли розвиткові українознавчих досліджень у Польщі.

2.1. Дослідження історії України в польських наукових та освітніх інституціях

Починаючи з кінця ХХ ст., у Польщі та за її межами з'явилося багато польських наукових та освітніх інституцій, що дотепер займаються вивченням історії України. Їхня діяльність є вагомим внеском не лише у розвиток польської історіографії, а й у становлення української історичної науки загалом.

Важливе значення для активізації українознавчих досліджень в Польщі мала діяльність польських еміграційних центрів, що виникли в результаті кількох хвиль еміграції польського населення протягом останніх століть. Як наслідок, за межами Польщі постала багата культурна спадщина – надбання не одного покоління поляків, розсіяних по всьому світу. Вагомий внесок у зміну інтелектуального середовища в Польщі зробив відомий польський публіцист і громадський діяч, політик, мемуарист, активний прихильник польсько-української співпраці Єжи Гедройць (1906–2000), який сприяв заснуванню й діяльності таких потужних українознавчих платформ, як Східний інститут у Лондоні, журнал «Культура» й видавництво «Літературний інститут» у Парижі²⁴². Істотний вплив на розвиток досліджень історії України в Польщі справила діяльність Польського історико-літературного товариства в Парижі, Польського інституту і музею ім. генерала Сікорського та Інституту Юзефа Пілсудського в Лондоні, Польського наукового інституту та Інституту Юзефа Пілсудського у Нью-Йорку тощо.

Однією з найдавніших польських емігрантських інституцій в Європі є *Польське історико-літературне товариство в Парижі*. Організація заснована польськими емігрантами після Листопадового повстання 1831 р. У 1834 р. при Польській військовій місії була створена бібліотека. У 1866 р. Літературно-історичне товариство разом із бібліотекою отримало статус публічної інституції. Із початком Другої світової війни бібліотекою користувалися представники польської влади в еміграції. У наш час Польська бібліотека є під опікою Історико-літературного товариства. Книгозбірня налічує понад 200 000 друкованих видань, близько 2 600 рукописів, майже 25 000 малюнків і гравюр, 8 000 мап, атласів, картин, різьб, приблизно 1000 афіш, майже 5000 фотографій, близько

²⁴² Морозова О. Ідея незалежної України в діяльності Єжи Гедройця. *Наукові праці* : наук.-метод. журн. Миколаїв, 2016. Т. 274, Вип. 262. С. 75–79. (Історія).

600 медалей, 1000 часописів і майже 90 000 листівок. Бібліотека також має велику колекцію плакатів, нумізматики й фотографій²⁴³.

Товариство зберігає важливі джерела з історії українсько-польських відносин. Найбільше матеріалів на тему українсько-польських відносин містяться у зібранні О. Ковалковського, який у 1927–1932 рр. працював в Історичному бюро Генерального штабу Війська Польського й займався питаннями історії відродженої Польщі, зокрема польсько-української війни. Згодом, у 1932–1936 рр. був працівником Міністерства віросповідань і народної освіти, опікувався освітою національних меншин. Тож його архівна колекція містить документи з історії польсько-української боротьби за Львів, зокрема оборони Львова у листопаді 1918 р., матеріали про боротьбу за східний польський кордон у 1919–1920 рр. (накази, рапорти, звіти, листування), витяги з документів про польсько-українську війну періоду кінця 1918 р., витяги зі звітів і розвідок із питань польсько-української війни 1918–1919 рр. Тут є картотека українських діячів і військових дій часів польсько-українського конфлікту періоду від 1 листопада 1918 р. до 1 вересня 1919 р. У зібранні О. Ковалковського збережені матеріали щодо польсько-українських, політичних, національних, економічних та релігійних відносин на території Галичини й Волині²⁴⁴.

До важливих полоністичних інституцій Європи належать *Польський інститут і музей імені генерала Сікорського* та *Інститут Юзефа Пілсудського в Лондоні*. У цих закладах зберігаються переважно документи новітнього періоду української історії. *Інститут Ю. Пілсудського* фактично продовжує роботу Інституту досліджень новітньої історії Польщі, що функціонував у Варшаві в 1923–1924 рр. і в 1930 р. набув статусу правничо-адміністративного товариства. У 1935 р., після смерті маршалка, установу було перейменовано на його честь. Метою інституції стало дослідження новітньої історії Польщі. У період Другої світової війни установа не працювала, а в 1947 р. відновила свою діяльність у Лондоні. Велика частина колекцій – це документи, подаровані Інституту його працівниками²⁴⁵.

Польський інститут і музей ім. генерала Сікорського в Лондоні своїм початком мають 1945 р., коли в Лондоні було створено Історичний інститут ім. генерала Сікорського. Основна частина матеріалів установи – документи генерала Сікорського, прем'єра і Верховного командувача в 1939–1945 рр., документи наступних урядів Речі Посполитої, а також офіційні папери окремих осіб, організацій, установ. В установі зберігаються переважно документи періоду 1918–1990 рр., хоча основна їх частина охоплює межі 1918–1944 рр. Серед матеріалів Міністерства закордонних справ є документи щодо закордонної політики Речі Посполитої, зокрема відносин з УРСР, територіальних проблем, економічних, демографічних та релігійних справ за 1918–1946 рр. щодо представників польського населення на українських землях, таборів праці, переселення польської меншини за межі України, дипломатичних угод між Польщею й УРСР тощо. Тут містяться документи про заснування на території УРСР польської армії, розрив дипломатичних стосунків із Польщею за ініціативою УРСР у 1943 р. У фонді Станіслава Папроцького є відомості про українське питання часів Другої світової війни та повоєнного періоду, особливості перебування національних меншин на території Польщі 1943 р., про відомих українських діячів, польсько-українські контакти, звіти та іменна документація щодо національних меншин у Польщі в 1919–1949 рр., українознавча література. У колекції Яна Залеського можна знайти матеріали польської підпільної преси щодо українсько-польського конфлікту 1943 р., програму Організації українських націоналістів (1940 р.)²⁴⁶.

Польський науковий інститут в Нью-Йорку був заснований у 1942 р. з метою продовжити функціонування за кордоном Польської академії наук. Тривалий час інституцією керував авторитетний історик, проф. *Оскар Галецький*. В інституції збереглися праці відомих українських

²⁴³ Towarzystwo Historyczno-Literackie i Biblioteka Polska w Paryżu. URL: <https://archiwa.org/archiwa/towarzystwo-historyczno-literackie-i-biblioteka-polska-w-paryzu%5C%5Cu> ; Тельвак В. Україніка у рукописних фондах Бібліотеки Польської в Парижі. Дрогобицький краєзнавчий збірник. Вип. XI–XII. Дрогобич: Коло, 2008. С. 640–653 ; Telwak V. Ukrainica w zbiorach rękopisów Biblioteki Polskiej w Paryżu. Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie. Rok LIII. Kraków, 2008. S. 481–497.

²⁴⁴ Крохмаль А. Документи з історії України і польсько-українських відносин у зібраннях полоністичних інституцій. *Архіви України*. 2005. № 4. С. 68–69.

²⁴⁵ Instytut Piłsudskiego w Londynie. Historia Instytutu. Powstanie i rozwój. URL: <http://www.pilsudski.org.uk/pl/aktualnosc.php?news=84&wid=14>.

²⁴⁶ Крохмаль А. Документи з історії України і польсько-українських відносин у зібраннях полоністичних інституцій. *Архіви України*. 2005. № 4. С. 71–72.

діячів та документи польських організацій, які діяли за межами Польщі. Тут можна знайти матеріали українських політичних організацій Східної Польщі 1919–1945 рр., рапорти про політичну й економічну ситуацію на західноукраїнських землях часів радянської окупації 1939–1941 рр., примірники українських газет і журналів часів Другої світової війни. Науковців можуть зацікавити документи Польського посольства у Ріо-де-Жанейро за 1918–1945 рр. (листування, меморандуми польського МЗС й інших дипломатичних установ) щодо українського питання, зокрема матеріали щодо польсько-радянської війни 1920 р., діяльності Митрополита Андрея Шептицького, польсько-українських відносин часів Другої світової війни, конфлікту на Волині 1943–1944 р. Цінними є також матеріали приватних осіб, переданих на зберігання до Інституту. Наприклад, відомості про українсько-польські відносини періоду Другої світової війни зберігаються в документах Вацлава Ледницького, інформація про становище українців в окупованій Польщі міститься в матеріалах Фелікса Гросса²⁴⁷.

Інститут Юзефа Пілсудського у Нью-Йорку існує з 1943 р. Установа зберігає матеріали від другої половини XIX ст. і до сьогодення. Тут є документи з історії польсько-української війни (1918–1919), зокрема конфлікту стосовно Східної Галичини, перебігу військових подій на польсько-українському фронті, міжнародної ситуації та настроїв, які панували в суспільстві. В окремому архівному фонді містяться документи Української військової місії за 1919–1921 та 1927–1931 рр., що була створена у Варшаві у 1919 р. з метою координування військових дій УНР та Другої Речі Посполитої. Фонд містить понад 100 документів, серед яких є накази Місії, рапорти командирів українських військових одиниць, листування між Головним отаманом Симоном Петлюрою та Місією, кореспонденція про контакти української та британської і французької військових місій; інформаційні повідомлення з таборів інтернованих у Польщі; матеріали, пов'язані з ліквідацією Місії у 1920–1921 рр. Важливою частиною фонду є документи за 1929–1931 рр. з інформаційними повідомленнями Відділу II Головного штабу Війська Польського та Міністерства внутрішніх справ щодо становища українського населення в Польщі, Радянській Україні та в еміграції. Цінні матеріали з історії польсько-українського конфлікту містяться в документах, що стосуються діяльності осіб – учасників тогочасних подій. Серед паперів генерала Розвадовського зберігаються важливі документи, що стосуються польсько-українських відносин за часів конфлікту з більшовицькою Росією 1920 р.²⁴⁸

Особливістю польських еміграційних центрів є те, що вони поєднують у собі функції архіву, бібліотеки та музею. Серед різноманітної за своїм змістом документації є багато матеріалів, що демонструють життя українських емігрантів першої половини XX ст., їх зв'язків із польськими еміграційними осередками. Це, у свою чергу, є віддзеркаленням давніх українсько-польських відносин.

Закордонні польські інституції істотно посприяли дослідженням історії України в Польщі. Позбавлена політичних впливів та маючи ширший доступ до джерельної бази, діяльність закордонних польських українців стала добрим стимулом і гарним прикладом для польських істориків кінця XX ст. У результаті в польській історичній науці відбуваються процеси трансформації, розвиваються методологічні розбіжності. Під впливом закордонних науково-дослідницьких центрів наукові розвідки польських учених набули більшої свободи. Польські історики разом із представниками польської еміграції почали спільно творити новий образ минулого. Вивченням історії України в Польщі сьогодні займаються як самостійні науково-дослідні установи, так і спеціальні наукові інституції при вищих навчальних закладах Польщі.

Варшавська україністика є однією з найпотужніших у Польщі. У вивченні питань української історії вагомим є внесок *Варшавського університету*. Тут діє *кафедра україністики* – найстаріший центр україністичних досліджень у Польщі й Західній Європі. Кафедра заснована у 1953 р. Свого часу її очолював проф. *Стефан Козак*, згодом – проф. *Василь Назарук* (2009–2012 рр.). Тут

²⁴⁷ Там само. С. 63–65.

²⁴⁸ Крохмаль А. Документи з історії України і польсько-українських відносин у зібраннях полоністичних інституцій. *Архіви України*. 2005. № 4. С. 62.

працювала проф. Валентина Соболев, авторка видань з польсько-українських відносин тощо²⁴⁹. С. Козак зазначав: «Ми радіємо, що україністика є важливою і помітною науково-дидактичною дисципліною у нашому університеті. Ми горді, що сьогодні хоче її вивчати широке гроно молоді. Польща входить у Європейський союз, і ми будемо чи не найпотужнішою кафедрою україністики в Європі»²⁵⁰. За редакцією С. Козака виходили друком відомі «*Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*», що тривалий час істотно впливали на україністику в Польщі²⁵¹. Сьогодні кафедра видає новий часопис – «*Studia Ucrainica Varsoviensia*»²⁵², що спеціалізується на актуальних проблемах україністики, зокрема дослідженнях у галузі мовознавства, літературознавства й культурології.

Незамінну роботу у напрямку дослідження історії України здійснює **Центр Східноєвропейських досліджень (Studium Europy Wschodniej) Варшавського університету**, очолюваний одним із головних ідеологів цього проекту – істориком Яном Маліцьким. Підґрунтям закладу стали **Студії Східної Європи (Studia Wschodnioeuropejskie)**²⁵³, що існують з 1990 р. як продовження деяких важливих проектів: «Об'юз» – часопис, у якому висвітлювались дослідження комунізму (почав виходити таємно ще за часів «Солідарності», з 1981 р.); Інститут Східної Європи (*Institut Europy Wschodniej*, діяв підпільно з 1983 р.), мав на меті пропагування знань про Схід, дослідження комунізму й посткомунізму тощо; діяльність різноманітних шкіл (Східна літня школа, Східна зимова школа, Польсько-українська школа, Польсько-російська школа, Польсько-кавказька школа тощо), що здійснювали регулярну підготовку та об'єднання польської молоді, навчання молодих еліт, спеціалістів із сусідніх країн²⁵⁴. У травні 1985 р. діяльність Інституту була перервана внаслідок арешту Я. Маліцького й продовжилася наприкінці 1980-х рр.²⁵⁵

Повернувшись 1989 року до публіцистичної та наукової діяльності, Ян Маліцький стає співорганізатором, а від 1990-го – директором Центру східноєвропейських досліджень. Східні студії – це денні дворічні магістерські студії II ступеня, що займаються проблематикою Східної Європи (далі – СЄ), Росії, Центральної Азії (далі – ЦА), Кавказу, Центральної Європи (далі – ЦЄ), Балкан, а також вивченням східних мов. Заняття проводять найкращі викладачі з Варшавського університету та інших наукових, державних і громадських організацій світу (Ян Маліцький, Миколай Іванов, Лешек Заштовт (Варшава), Річард Пайнс (Гарвард), Норман Дейвіс (Оксфорд), Анджей Суліма-Камінський (Вашингтон), Збігнев Крушевський (Ель Пасо), Микола Рябчук (Київ), Даніель Бовуа (Париж) та ін.)²⁵⁶.

За сприяння Центру у Варшаві виходить щоквартальник «*Przegląd Wschodni*», що висвітлює історію Східної Європи й Росії як культурно-політичного регіону від середньовіччя до сучасності²⁵⁷. У 1997 р. була заснована наукова серія «*Bibliografia Europy Wschodniej (Polska – Litwa – Białoruś – Ukraina – Rosja)*», що презентує праці з історії, етнології, філософії, мистецтва, культури, політики, міжнародних відносин тощо, присвячені «східній» тематиці з найдавніших часів й до сьогодення, які були видані після 1991 р. у Польщі, Литві, Білорусі, Україні й Росії²⁵⁸. Важливою справою для працівників Центру є видання часопису «*Informator Wschodni*», що висвітлює діяльність польських

²⁴⁹ Морозова О. С. Дослідження історії України представниками української діаспори республіки Польща. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки*. Національний університет «Острозька академія», Українське історичне товариство. Острог, 2013. Вип. 21. С. 132–136.

²⁵⁰ Kozak S. Polsko-ukraińskie pogranicze: między konfliktem a dialogiem. URL: <http://www.pogranicze.sejny.pl/archiwum/krasnogruda/pismo/numer4.htm>.

²⁵¹ Морозова О. Історія України на шпальтах наукового збірника «Варшавські українознавчі записки». *Історичний архів. Наукові студії*: збірник наукових праць. Миколаїв: вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. Вип. 9. С. 112–117.

²⁵² Офіційний сайт «Варшавських українознавчих студій». URL: <https://studia.uawar.pl/resources/html/cms/MAINPAGE>.

²⁵³ Офіційний сайт Studium Europy Wschodniej. URL: <https://studium.uw.edu.pl/>.

²⁵⁴ Маліцький Ян. Польща зацікавлена мати навколо себе людей, вихованих на демократичних і європейських цінностях. *Вкурсе*. 2009. 20 листопада.

²⁵⁵ Морозова О. Становлення й діяльність Центру Східноєвропейських досліджень (Studium Europy Wschodniej) Варшавського університету (з нагоди 25-річчя Східної літньої школи). *Наукові праці*: наук.-метод. журн. Миколаїв, 2015. Т. 264, Вип. 251. С. 100–103. (Історія).

²⁵⁶ Studium Europy Wschodniej. Uniwersytet Warszawski. Warszawa, 2010. S. 57–67.

²⁵⁷ Там само. С. 44–46.

²⁵⁸ Bibliografia Europy Wschodniej. Warszawa Studium Europy Wschodniej UW, 1999. Т. 6. Bibliografia ukraińska, 1991–1993. 290 s.

інституцій й осіб, які займаються справами Сходу, пострадянського простору; серій «*Biblioteka OBOZU*», що виходить з 1981 р., й «*Biblioteka Europae Orientalis*» та ін.²⁵⁹

У 1991 р. при Центрі була започаткована *Східна літня школа для молодих істориків (Wschodnia Szkoła Letnia)* з країн колишнього Радянського Союзу. «Це своєрідна спроба побудувати мережі еліт [...] Це вже стосується сотень осіб [...] повернення (східних напрямів навчання. – О.М.) я вважаю стрижнем нашої справи», – зазначає організатор²⁶⁰. Велика увага надається проведенню наукових конференцій, зокрема Міжнародної Східноєвропейської конференції у Варшаві (*Warsaw East European Conference*)²⁶¹, у якій беруть участь провідні вчені світу й молоді науковці. Організатори сподіваються не лише на розвиток наукових досліджень учасників, а й на новий рівень відносин між народами ЦСЄ²⁶².

Вагоме місце у вивченні різних аспектів історії України посідає *Українське історичне товариство в Польщі (Ukraińskie Towarzystwo Historyczne w Polsce)*, що було засноване в 2004 р. Хоча ідея створити таку організацію виникла раніше (на зламі 80–90-х рр. ХХ ст.). Ініціаторами стали польські історики – українці за походженням – д-р габ. Роман Дрозд, д-р Ігор Галаґіда, д-р Григорій Купріянович і д-р Роман Висоцький, котрі звернулися наприкінці 2003 р. до спільноти істориків із пропозицією утворити організацію. На їхнє звернення відгукнулося близько 20 осіб. У 2004 р. було обрано керівництво Товариства на чолі з *Ростиславом Жереліком* і сформовано статут. У 2008 р. функції очільника організації перейняв на себе *Роман Дрозд*.

Українське історичне товариство (УІТ) організувало наукові конференції у Вроцлаві й Легниці в 2007 р. (обидві присвячені 60-й річниці акції «Вісла»), Варшаві, Перемишлю в 2019 р. У Польщі УІТ було співорганізатором циклу конференцій «Лемки – бойки – русини». На зламі 2008 й 2009 рр. у Вроцлаві, Зеленій Гурі, Слупську були проведені лекції в рамках «Відкритого університету».

У 2011–2013 рр. за сприяння УІТ вийшли друком три номери журналу «*Litopys*» за ред. *Ярослава Сирника*. У 2015–2018 рр. Товариство стало ініціатором вшанування пам'яті військових Української народної республіки (УНР), що в 1920 р. боролися за Польщу, зокрема Марка Безручка. До Інституту національної пам'яті було подано низку повідомлень, які стосувалися вчинення злочинів проти польських громадян української національності у 1944–1947 рр. УІТ доклало зусиль для створення Державного реєстру жертв польсько-українського конфлікту 40-х рр. ХХ ст.²⁶³

Важливим кроком на шляху українсько-польського порозуміння стала монографія Р. Дрозда «Пробачаємо й просимо пробачення», де автор рекомендує задля налагодження відносин між українцями і поляками «взаємно пробачити кривди»²⁶⁴. У 2020 р. за сприяння УІТ побачила світ книга Р. Дрозда і Б. Гальчака «Українці та їх сусіди впродовж віків». Це колективна праця польських, українських, словацьких і чеських істориків, що висвітлює українсько-польські відносини в політичному, економічному, культурному й родинному вимірах²⁶⁵.

Значний внесок в осмислення важливих моментів історії України першої половини ХХ ст. вносять також такі наукові установи Варшави, як: Польське історичне товариство, Інститут історії та Інститут політичних досліджень Польської Академії наук, Інститут історії і відділ «*Artes Liberales*» Варшавського університету, Інститут національної пам'яті тощо.

Коріння *Польського історичного товариства* (ПІТ) сягає ще 1886 р., хоча сама організація постала у 1924 р. Друкованим органом закладу є «*Kwartalnik historyczny*». Осередок Товариства спочатку був розміщений у Львові, а в 1947 р. перебрався до Варшави²⁶⁶.

Сьогодні головою ПІТ є д-р габ., проф. *Кишиштоф Мікульський* (Торунь), віцеполовами – д-р габ., проф. *Анджей Хвальба* (Краків), д-р габ. *Анджей Коритко* (Ольштин), мгр *Зофія Тереза*

²⁵⁹ Studium Europy Wschodniej. Uniwersytet Warszawski. Warszawa, 2010. S. 46–48.

²⁶⁰ Малицький Ян. Великі справи роблять ті, хто не знає про їх нездійсненність. *Український журнал*. 2009. № 4.

²⁶¹ Warsaw East European Conference. Old and new. Past, present and future of the post-communist World. Warszawa, 2012. 61 с.

²⁶² Морозова О. С. Чорноморський державний університет імені Петра Могили: польський напрямок наукових відносин. *Наукові праці: наук.-метод. журн. Миколаїв*, 2012. Т. 198, Вип. 186. С. 89. (Історичні науки).

²⁶³ Офіційний сайт Українського історичного товариства в Польщі. URL: <http://www.uitp.org.pl/index.php/zwiazek/ozwiazku>.

²⁶⁴ Там само.

²⁶⁵ Drodz R., Halczak B. Ukraińcy i ich sąsiedzi na przestrzeni wieków. Słupsk, 2020. 554 s.

²⁶⁶ Polskie Towarzystwo Historyczne 1886–1986. Zbiór studiów i materiałów / red. S. K. Kuczyński, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1990. 115 s.

Козловська (Варшава), д-р габ., проф. Цезари Кукло (Білосток). Члени президії: – д-р габ., проф. Ярослав Кіта (Лодзь), д-р габ., проф. Анна Побуг-Ленартович (Ополе). При ПІТ також працює Головна ревізійна комісія, яку очолює д-р габ., проф. Марек Вільчинський, а членами є д-р габ., проф. Тадеуш Срогош та ін.²⁶⁷.

Товариство відіграє велику роль у справі підтримки національних традицій, культивування польської історії й культури, розвитку національної самосвідомості. Організація проводить науково-популярні дискусії, історичні олімпіади, наукові конференції і т. ін. Проведено близько 5000 таких зустрічей, опубліковано понад пів тисячі книг²⁶⁸. За сприяння Товариства виходять друком «*Biuletyn Historii Pogranicza*» (Білосток), «*Biuletyn Polskiego Towarzystwa Historycznego. Zarząd Główny*» (Варшава), «*Czasy Nowożytne*», (Торунь), «*Kwartalnik Historyczny*» (Варшава), «*Malopolskie Studia Historyczne*» (Краків), «*Prace Krakowskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego*» (Краків), «*Przegląd Historyczny*» (Варшава), «*Przemyskie Zapiski Historyczne*» (Перемишль), «*Rocznik Łódzki*» (Лодзь), «*Rocznik Lubelski*» (Люблін), «*Studia Zielonogórskie*» (Зелена Гура), «*Śląski Kwartalnik Historyczny «Sobótka»*» (Вроцлав), «*Wiadomości Historyczne*» (Варшава) та ін.²⁶⁹

Інститут історії ПАН був заснований у 1953 р. як дослідницька установа ПАН. Інститут провадить роботу з вивчення історії Польщі та всесвітньої історії починаючи від середньовіччя й до сьогодення. Окремі дослідницькі проекти виконуються у співпраці з іншими науковими установами як у Польщі, так і поза її межами. Сьогодні установу очолює проф. Мацей Яновський²⁷⁰. Співробітниками Інституту є відомі польські історики Анджей Новак, Ольга Лінкевич, Марек Корнат, Єжи Ейслер, Владзімеж Менджецький та ін., які велику увагу приділяють аналізу українського питання. Важливу роль у пізнанні історії України відіграють часописи ПАН: «*Dzieje Najnowsze*», «*Studia z Dziejow Rosji i Europy*», «*Roczniki Historyczne*», «*Klio Polska*» та ін.²⁷¹

Інститут політичних досліджень Польської академії наук – важливий осередок у галузі вивчення політики та новітньої історії. Працівники Інституту проводять інтердисциплінарні дослідження суспільних і політичних змін у ХХ–ХХІ ст., з особливим акцентом на відносини Схід – Захід.

ПІД ПАН був заснований у 1990 р. Установа об'єднує знаних польських політологів, істориків й соціологів. Очолює інституцію відомий польський історик професор Гжегож Мотика (заступники – проф. Ева Налевайко, д-р габ. Агнешка Чанчара й д-р габ. Іренеуш Садовський). Від перших років функціонування заклад концентрується на дослідженні посткомуністичних суспільств і трансформацій суспільного ладу. Особлива увага приділяється історичній рефлексії щодо рухів опору й опозиційних рухів часів Другої світової війни та комуністичного режиму. Інтердисциплінарна команда істориків і політологів вивчає відносини поляків з німцями, а також з Росією та Україною (колись – з Радянським Союзом). Програма досліджень також включає регіональний погляд на Центральну та Східну Європу тощо²⁷².

Особливої уваги заслуговує діяльність **відділу ПІД ПАН з питань східних територій**. Очолює заклад відомий польський історик, політолог Томаш Стриєк (фахівець з історії України й українсько-польських відносин ХІХ і ХХ ст.). У відділі також працюють: д-р габ. Гжегож Мотика (дослідник польсько-українського конфлікту 1943–1947 рр., антирадянського підпілля, етнічних чисток тощо), Маріуш Зайончковський (фахівець з польсько-українських відносин 1939–1947 й українського підпілля часів Другої світової війни) та ін. Ці науковці здійснили вагомий внесок у дослідження історії України.

Потужний науковий потенціал реалізує **Інститут історії Варшавського університету**. Українознавча тематика частково представлена в дослідженнях д-ра габ. Катажини Блаховської (кафедра дидактики й історії історіографії). Учена висвітлює проблеми багатокультурної історичної атмосфери Львова ХІХ–ХХ ст., займається польською історіографією²⁷³. У цьому ж закладі працює

²⁶⁷ Офіційна сторінка Польського історичного товариства. URL: <http://pth.net.pl/o-nas/zarząd-główny>.

²⁶⁸ Морозова О. Польське історичне товариство: діяльність у напрямку пізнання історичної правди. *Всеукраїнська науково-методична конференція «Могілянські читання – 2014»*. «Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний». Миколаїв, 2014. С. 11–14.

²⁶⁹ Polskie Towarzystwo Historyczne. URL: <http://pth.net.pl/o-nas/historia>.

²⁷⁰ Офіційний сайт Інституту історії ПАН. URL: <https://ihpan.edu.pl/en/>.

²⁷¹ Там само.

²⁷² Офіційний сайт Інституту політичних досліджень Польської академії наук. URL: <http://isppan.waw.pl/>.

²⁷³ Dr. hab. Katarzyna Błachowska. URL: <http://ihuw.pl/instytut/o-instytucie/pracownicy/dr-hab-katarzyna-blachowska>.

д-р габ., проф. *Пйотр Кроль* – фахівець з історії козаччини й історії України нової епохи²⁷⁴. Історією козаччини займається і професор Мірослав Нагельський. Від 1994 р. за сприяння Інституту виходить часопис «*Przegląd Historyczny*», що має неоціненне значення для дослідження питань історії України.

Не можна обминути увагою діяльність *відділу Вільних мистецтв («Artes Liberales»)* *Варшавського університету* (декан – д-р габ. *Роберт Сухарський*). Це наймолодший факультет університету, існує від 2012 р., хоча його коріння сягає початку 90-х рр. ХХ ст. Науковці цього відділу займаються інтердисциплінарними дослідженнями, що пов'язані головним чином з культурою Польщі й Центрально-Східної Європи. Окрім дослідницької діяльності, що частково стосується історії України, вчені факультету видають наукові праці з цієї теми, проводять конференції, організовують літні школи, виділяють кошти на наукові дослідження, зокрема, українських учених²⁷⁵.

У середині 2000 р. у Варшаві було засновано *Інститут національної пам'яті – Комісію з розслідування злочинів проти польського населення (Instytut Pamięci Narodowej)*. Це науково-дослідний інститут з функціями слідства й обвинувачення. Має відділення у Білостоку, Гданську, Катовіцах, Кракові, Любліні, Лодзі, Познані, Жешуві, Щецині, Вроцлаві. Очільник – д-р *Ярослав Шарек* (від 22 липня 2016 р.). Серед завдань установи – розслідування злочинів 1939–1989 рр., збирання й популяризація матеріалів, пов'язаних з цими злочинами, здійснення наукових досліджень і освіта. Починаючи з 2007 р. до завдань Інституту входить також люстрація²⁷⁶.

Важливим у діяльності Інституту є вивчення стосунків поляків з іншими народами, зокрема українцями. У багатьох випадках це болісне минуле, позначене стражданнями й жертвами, однак члени Інституту переконані, що і в цих питаннях можливий діалог. Результатом здійснених наукових досліджень стали сотні конференцій, тисячі виданих книг, вихід друком понад 200 наукових і популярних часописів. Було реалізовано багато тисяч освітніх проектів. У центрі уваги науковців опинилися проблеми українсько-польської війни 1918–1919 рр., українсько-польських відносин під час Другої світової війни й у повоєнний період тощо. У 2015 р. за сприяння Інституту була видана книга «Польща. Нарис історії» (Варшава, 2015), у якій викладено польську перспективу бачення власної історії, місце в ній України й українців, а також польське трактування численних гострих епізодів українсько-польської історії²⁷⁷. 20 лютого 2020 р. за сприяння ІНП відбулися наукові дебати істориків на тему: «Генеза Київської операції». Науковці обговорили низку актуальних питань українсько-польської минушини, зокрема українсько-польський мирний договір 1920 р.²⁷⁸

Почесне місце в Польщі щодо дослідження історії України посідає **краківська україністика**. Передусім треба виділити діяльність Фондації святого Володимира й українознавчих кафедр при університетах.

Фондація святого Володимира Хрестителя Київської Русі (Fundacja św. Włodzimierza Chrzcziciela Rusi Kijowskiej) у **Кравкові** була заснована у 1987 р. українським науковцем, політичним і громадським діячем, професором Ягеллонського університету, славістом, публіцистом, лідером українського громадського руху *Володимиром Мокрим* для підтримки й популяризації української науки і християнської культури, взаєморозуміння і поєднання поляків та українців²⁷⁹.

За статутом, затвердженим 2 жовтня 1989 р. Міністерством культури і мистецтва Республіки Польща, своєю метою фундація реалізує через такі заходи, як: збирання, аналіз і збереження документів, пов'язаних з українською культурою та історією українських церков у Польщі; видавничу

²⁷⁴ Dr Piotr Kroll. URL: <http://ihuw.pl/institut/o-instytucie/pracownicy/dr-piotr-kroll>.

²⁷⁵ Wydział «Artes Liberales». URL: <https://www.uw.edu.pl/uniwerytet/wydzialy-i-jednostki/wydzial-artes-liberales/>.

²⁷⁶ Офіційний сайт Інституту національної пам'яті Польщі. URL: <https://ipn.gov.pl/>.

²⁷⁷ Польща. Нарис історії / ред. В. Менджецького, С. Брацисевича ; пер. з польської І. Сварника. Варшава : Інститут національної пам'яті, 2015. 365 с.

²⁷⁸ Офіційний сайт Інституту національної пам'яті Польщі. URL: <https://ipn.gov.pl/>.

²⁷⁹ Морозова О. Українознавча діяльність в Ягеллонському університеті. *Четверта міжнародна науково-практична конференція «Світове українство як чинник утвердження держави України у міжнародній спільноті "...землякам моїм в Україні і не в Україні..." (у рамках IV Міжнародного конгресу світового українства)»* : збірник матеріалів. Львів, 2013. С. 75–78.

діяльність; фінансування досліджень української культури та історії; допомога у проведенні наукових, видавничих і мистецьких заходів; поширення української культури; підтримка молодих творців на початку їх діяльності, призначення їм стипендій, нагород, організація конкурсів; створення бібліотеки; сприяння розвитку українського театрального, музичного і мистецького руху в Польщі і т. ін.²⁸⁰

У рамках Фондації діє видавництво «*Swiatopolk*», галерея української пластики, музей ікон, бібліотека з читальнею, книгарня «*Nestor*», кав'ярня з рестораном. У 1997 р. греко-католицьку каплицю святих Бориса та Гліба, що діяла при фундації, відвідав папа Іван Павло II. На жаль, у 2015 р., через завершення терміну дії оренди приміщень, каплицю демонтували²⁸¹.

За час своєї діяльності товариство видало чимало праць з історії українства на західних українських землях, зокрема тих, що нині входять до складу Польщі. В. Мокрий – редактор низки видань, основні з яких: «Церква у житті українців»²⁸², «Папські послання Яна Павла II»²⁸³, «Духовні джерела помаранчевої революції в Україні»²⁸⁴. Крім цього, історик є редактором періодичного видання «*Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze*», альманахів «*Między Sąsiadami*» та «*Horyzonty Krakowskie*», у яких розглядаються питання українсько-польського діалогу²⁸⁵. Здобутки краківських істориків у дослідженні минувшини, зокрема з українознавчої тематики, з 1996 р. презентує видавниче товариство «*Historia Jagellonica*»²⁸⁶.

Відчутним внеском у розвиток польсько-українського діалогу є діяльність науковців **Ягеллонського університету**, зокрема кафедри Історії Східної Європи Інституту історії (*Анджей Новак* – завідувач кафедри, фахівець з питань геополітики, культурної пам'яті у Східній Європі, *Ярослав Мокляк*, професор, фахівець з історії лемків, головний редактор журналу «*Nowa Ukraina*»), кафедри новітньої історії (*Ян Яцек Брусський*, професор, займається новітньою історією ЦСЄ, зокрема історією України), кафедри історіографії та методології історії (*Кшиштоф Заморський*, завідувач кафедри, професор, дослідник методології історії, історичної демографії, *Якуб Муховський*, фахівець з теорії й методології історії, історії історіографії, досліджень Голокосту й геноцидів), кафедри історії польської політичної думки Інституту політичних наук й міжнародних відносин (*Гжегож Мазур*, професор, дослідник історії України, українсько-польських відносин, *Іренеуш Пйотр Май*, ад'юнкт, фахівець з питань прометеїзму), кафедри сучасної історії (*Ірена Ставови-Кавка*, завідувачка кафедри, звичайний професор, фахівець з проблем ЦСЄ, національних і релігійних меншин, питань мультиетнічності, конфліктів, історіографії, *Агнешка Кастори*, ад'юнкт, фахівець з міжнародних конфліктів), кафедри польської політичної думки (*Рената Круль-Мазур*, доктор, історик, політолог, дослідниця міжнародних відносин, політики пам'яті, націоналізму, проблеми безпеки на пострадянському просторі, проблематики нацменшин), кафедри національної безпеки (*Пйотр Байєр*, ад'юнкт, дослідник закордонної політики Польщі й України).

За сприяння науковців Ягеллонського університету опубліковано такі ґрунтовні праці з українознавчої проблематики, як: «Україна», «Петлюрівці. Державний центр УНР в еміграції, 1919–1924», «Голодомор 1932–1933. Великий Голод в Україні в документах польської дипломатії й інтерв'ю» Я. Я. Брусського²⁸⁷, «В боротьбі за ідентичність українців» Я. Мокляка²⁸⁸, «Львівська

²⁸⁰ Морозова О. С. Фондація Святого Володимира й популяризація української науки і культури в Польщі. *V Міжнародна наукова конференція «Дні науки історичного факультету – 2012»*: Секція кафедри історії для гуманітарних факультетів. 12–13 квітня. Київ: Національний університет ім. Т. Г. Шевченка, 2012. С. 60–63.

²⁸¹ Fundacja św. Włodzimierza Chrzcziciela Rusi Kijowskiej. URL: http://wikipedia.org/wiki/Fundacja_św._Włodzimierza_Chzcziciela_Rusi_Kijowskiej.

²⁸² Мокрий В. Церква в житті українців. Львів – Краків – Париж, 1993. 106 с.

²⁸³ Mokry W. Papieskie posłania Jana Pawła II do Ukraińców. Kraków, 2001. 404 s.

²⁸⁴ Mokry W. Duchowe źródła pomarańczowej rewolucji na Ukrainie w 2004 roku. Kraków, 2006. 196 s.

²⁸⁵ Mokry W. Krakowskie słowo Wasyla Stefanyka o Ukrainie. *Краківські українознавчі зошити*. Т. VII–VIII. Краків, 1998. S. 91–124.

²⁸⁶ Морозова О. Становлення й розвиток українознавчих наукових періодичних видань в Польщі. *Історико-культурна спадщина Дніпровського Лівобережжя, Курського Посем'я та Слобожанщини: минуле і сучасність*: зб. матер. другої міжнар. наук.-практ. конф., присв. 95-річчю обрання Павла Скоропадського гетьманом Української держави (м. Глухів, 1 бер. 2013 р.) / редкол. О. І. Курок (гол.), В. П. Зінченко (заст. гол.), Я. М. Гирич (відп. ред.). Глухів; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М. 2014. С. 97–99.

²⁸⁷ Chojnowski A., Bruski J. J. Ukraina. Warszawa: Trio, 2006. 410 s.; Bruski J. J. Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukrainkiej Republiki Ludowej na wychodźstwie, 1919–1924. Kraków: ARCANA, 2000. 600 s.; Bruski J. J. Hołodomor

конспірація 1939–1944» Г. Мазура та Є. Венгерського²⁸⁹ тощо. Проблем Буковини торкається у своїх роботах А. Кастори²⁹⁰.

Істотну роль у розвитку українознавчого напрямку діяльності Ягеллонського університету відіграє *Фундація королеви Ядвіги (Fundacja Królowej Jadwigi)*. Це незалежна ініціатива університету, що діє поза усілякими політичними впливами, функціонує за рахунок приватних та інституційних пожертв. Головною метою Фонду є надання можливості молодим науковцям ЦСЄ здійснювати наукові дослідження в архівах та бібліотеках Кракова, а також пізнавати культурне й наукове життя Польщі. Перебування молодих учених у Кракові слугує підтримці співпраці між науковими осередками Центральної та Східної Європи²⁹¹. Фундація королеви Ядвіги є важливою ініціативою наукової спільноти Ягеллонського університету для розвитку наукового діалогу між українськими і польськими вченими.

У дослідження історії України в Кракові робить свій внесок *Гірничо-металургійна академія в Кракові (Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie)*. Серед учених-україністів належить виокремити *Люцину Кулінську*, ад'юнкта Гуманістичного факультету, історика, політолога, автора численних книг та історичних статей з польсько-українських відносин ХХ ст.²⁹². Академія є майданчиком для стажування українських істориків – лауреатів нагороди імені Івана Виговського.

Важливим українознавчим центром у Польщі є Люблін. Довгий час *україністика в Любліні* була представлена *Інститутом Центрально-Східної Європи (Instytut Europy Środkowo-Wschodniej)* – науково-дослідна установа, що була заснована за сприяння міністра закордонних справ Польщі 5 жовтня 2001 р. і діяла до 20 грудня 2018 р.

Історія Інституту почалася з виникнення Товариства інституту Центрально-Східної Європи – позаурядової організації, що була заснована на межі 1991 та 1992 років з ініціативи наукових працівників Католицького університету та Університету ім. Марії Кюрі-Склодовської. Метою Товариства було утворення наукового центру, що буде займатися дослідженням ЦСЄ. Це була наукова інституція загальнопольського напрямку, націлена на міжнародну працю у таких галузях, як історія, суспільні науки, право, політологія, економіка, екологія, а також теологія та філософія. *Єжи Ключовський, Єжи Бартмінський, Генрик Гапські, Ян Райсс, Ян Поморський, Марцін Круль, Веслав Мюллер* та ін. зробили значний внесок у дослідження історії України. До Товариства входило кількасот польських і закордонних науковців, зокрема: *Норман Дейвіс, Єжи Аксер, Збігнев Бжезіньський, Кишиштоф Скубішевський, Пйотр Вандич* та ін.²⁹³

У межах Товариства діяла *наукова група «Пограниччя»*, метою якої був аналіз функціонування просторів східного пограниччя Польщі і західного пограниччя України, Білорусії та Литви (засновник – *Єжи Бартмінський*). До складу групи ввійшли географи, екологи, історики, мистецтвознавці, мовознавці, фольклористи, філософи, політологи, юристи з Католицького університету та Університету ім. Марії Кюрі-Склодовської (УМКС). Реалізуючи мету популяризації проблематики ЦСЄ, Інститут організував відкриті виклади, зібрання, конференції, видавав літературу. У 1994 р. за сприяння Товариства вийшло друком видання «Білорусь. Литва. Польща. Україна. Основи історичних й культурних традицій у Центрально-Східній Європі», «Енциклопедія Центрально-Східної Європи», «Атлас суспільно-релігійної історії Центрально-Східної Європи».

1932–1933. Wielki Głód na Ukrainie w dokumentach polskiej dyplomacji i wywiadu. Warszawa : Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2008. 785 s.

²⁸⁸ Moklak J. W walce o tożsamość Ukraińców. Kraków : Historia Jagellonica, 2004. 318 s.

²⁸⁹ Konspiracja lwowska 1939–1944. Słownik biograficzny / G. Mazur, J. Więgiński. Katowice : Unia, 1997. 255 s.

²⁹⁰ Kastory A. Polacy na Bukowinie w świetle wybranej literatury polskiej i rumuńskiej wydanej po 1989 roku. *Obraz konfliktów między narodami słowiańskimi w XIX i XX wieku w historiografii* / red. I. Stawowy-Kawka. Kraków 2007. S. 227–237 ; Kastory A. Walka dyplomatyczna o Besarabię i Bukowinę w 1940 roku. «Prace Komisji Środkowoeuropejskiej» PAU / red. J. Machnik, I. Stawowy-Kawka. T. X. Kraków, 2002. S. 71–89.

²⁹¹ Морозова О. Українознавча діяльність в Ягеллонському університеті. *Четверта міжнародна науково-практична конференція «Світове українство як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті "...землякам моїм в Україні і не в Україні..." (у рамках IV Міжнародного конгресу світового українства)»* : збірник матеріалів. Львів, 2013. С. 75–78.

²⁹² Kulińska L. Dzieje Komitetu Ziemi Wschodnich na tle losów ludności polskich kresów w latach 1943–1947. Kraków : Abrys, 2001. T. 1–2. 1063 s.

²⁹³ Офіційний сайт Інституту Центрально-Східної Європи. URL: <http://www.iesw.lublin.pl/>.

Було опубліковано серію книг та один номер часопису «Інформаційний бюлетень Інституту Центрально-Східної Європи»²⁹⁴.

Восени 1992 р. з ініціативи Товариства в Любліні була заснована **Міжнародна федерація інститутів**, що досліджувала проблематику ЦСЄ. До асоціації увійшли науковці з Польщі, Угорщини, України, Білорусії, Словаччини, Чехії та ін. Мета Федерації – співпраця між науковими інституціями, спільні дослідження і проекти, розвиток наукових контактів, популяризація проблематики ЦСЄ. Обов'язки представництва Федерації було доручено *С. Ключовському*. Місцем розташування Федерації обрано Люблін²⁹⁵.

Ідея заснувати ЦСЄ на базі Товариства постала з потреби виокремлення історичної та культурної специфіки ЦСЄ. Головним ініціатором формування інституції став *Є. Ключовський*, який виконував функції директора Інституту від його заснування. Упродовж 2002–2013 рр. Інститут був організатором багатьох міжнародних конференцій, видавцем наукової літератури з питань історії України. Авторський колектив складався з білорусів, українців, поляків. Від 2013 р. установу очолив польський історик, д-р габ. *Мірослав Філіпович*²⁹⁶. 20 грудня 2018 р. ЦСЄ був ліквідований, а його наступником став *Інститут Центральної Європи (ІЦЄ)*.

У 2000 р. у Любліні за сприяння УМКС, Католицького університету ім. Івана Павла II в Любліні, Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Львівського національного університету ім. Івана Франка й Національного університету «Києво-Могилянська академія» було утворено **Європейський колегіум польських і українських університетів (ЄКПіУУ, пол. *Eurepejskie Kolegium Polskich i Ukraińskich Uniwersytetów*)**. Діяльність установи націлена на дослідження ЦСЄ. Ідею створити заклад подав у 1997 р. *Богдан Осадчук*, професор Берлінського Вільного університету, його підтримали *Єжи Ключовський*, директор ЦСЄ, та *Єжи Гедройць*, редактор польського інтелектуального часопису «Культура».

Навчальний процес почався у 2001 р. Найвищий орган Колегіуму – Конвент ЄКПіУУ – очолив проф. *Єжи Ключовський* (2001–2004). Першим канцлером Колегіуму (відповідник ректора) стала історик мистецтва *Ева Рибалт* (2001–2004). Наступними керівниками були: д-р габ. проф. *Ян Поморський* (голова Конвенту, 2004–2006, член Конвенту 2001–2006) і науковий працівник Інституту історії УМКС *Гжегож Купріянович* (канцлер, 2004–2006). Згодом керівництво Колегіуму представляли: проф. д-р габ., *Мірослав Каліновський* (голова Конвенту, 2006–2009), історик *Володимир Осадчий* (канцлер, 2006–2009) та ін. Від 2009 до 2011 р. Колегіум очолювали проф. *Піотр Бех* (голова), проф., д-р габ. *Станіслав Хібовський* (віцеголова), ксьондз д-р *Олекси Куцій* (канцлер).

Головною метою Колегіуму стало формування майбутньої польської та української еліти, що діяла б на благо співпраці між обома країнами, а також знала й розуміла специфіку і вразливість сусідів. Особливе місце в місії ЄКПіУУ посів європейський вимір: Колегіум прагнув активно формувати європейську свідомість молодих поляків та українців, а також молоді з інших країн ЦСЄ для того, щоб вони продовжували справу європейської інтеграції. Ключовим аспектом діяльності Колегіуму стало введення польсько-української проблематики до сфери європейських наукових досліджень, а також сприяння розвитку польсько-української наукової співпраці.

Перші слухачі ЄКПіУУ стали водночас аспірантами одного з п'яти вищих навчальних закладів Любліна: УМКС і Люблінського католицького Університету, Сільськогосподарської академії, Люблінської Політехніки та Медичної академії, які також долучилися до творення Колегіуму. Поза програмою спеціалізованих аспірантських курсів в окремих вишах слухачі мали також додаткову навчальну програму в ЄКПіУУ з європейської ідентичності та історії ЦСЄ. Лекції виголошували видатні вчені України, Польщі та інших країн Європейського Союзу. Результати своїх наукових досліджень слухачі Колегіуму оприлюднювали на щорічних Днях науки ЄКПіУУ, презентували на

²⁹⁴ Belarus. Lithuania. Poland. Ukraine. The foundations of historical and cultural traditions in East Central Europe / J. Kloczowski, J. Prlński, M. Radwan et al. Lublin : Instytut of East Central Europe, Rome : Foundation John Paul II, 1994; Instytut Europy środkowo-wschodniej w Lublinie. Prace komisji wschodnioeuropejskiej. Kraków : nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1997. T. 4. S. 212.

²⁹⁵ Instytut Europy środkowo-wschodniej w Lublinie. Prace komisji wschodnioeuropejskiej. Kraków : nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1997. T. 4. S. 212.

²⁹⁶ Morozowa O. Z badań (czeskich) nad Polską i (polskich) nad Ukrainą. *Czeskie badania nad Polską w kontekście Europy środkowej i Wschodniej* / red. R. Baron, R. Madecki, J. Malicki et al. Monografia. Prace Historického ústavu AV ČR, v. v. i., Praha, 2016. S. 376.

сторінках «Річника ЄКПіУУ» та інших видань. У ЄКПіУУ була сформована спеціалізована бібліотека з проблем ЦСЄ, історії Польщі, України, польсько-українських відносин.

У 2002–2005 рр. ЄКПіУУ навчалось понад 250 осіб. До 2010 р. заклад підготував понад 100 науковців – кандидатів наук (PhD). Функціонування Колегіуму фінансувалося з бюджету польської держави. Для деяких стипендій надавали кошти приватні спонсори. Діяльність Колегіуму сприяла ліпшому двосторонньому знайомству з науковим доробком польських і українських дослідників, формуванню молодого проєвропейської української еліти. 16 травня 2011 р. Колегіум припинив свою діяльність, на його базі був сформований Центр Східної Європи (ЦСЄ)²⁹⁷.

Центр Східної Європи УМКС (Centrum Europy Wschodniej) в Любліні – це науково-дослідний підрозділ, що займається дослідженнями в галузі проблематики Східної Європи у географічному, політичному, історичному й цивілізаційному аспектах. На думку представників закладу, саме у СЄ будуть стикатися інтереси різних країн й міжнародних організацій, що зумовлює потребу у фахівцях, які б орієнтувалися у складній проблематиці СЄ, її політиці, культурі, економіці, суспільних процесах тощо.

Центр СЄ УМКС був заснований на основі розпорядження від 1 січня 2011 р. ректора УМКС – проф. Анджея Домбровського. Директор Центру – д-р габ., проф. *Валенти Балюк*. Працівники Центру – д-р *Надія Гергало-Домбек*, д-р *Гжегож Купріянович*, магістр *Барбара Таргонська* та ін. Заклад організує різного роду конференції, семінари, наукові дебати й інші культурно-просвітницькі й науково-дослідні заходи. З відкритими лекціями свого часу виступили відомі європейські вчені: *Богдан Осадчук*, *Ярослав Ісаєвич*, *Микола Жулинський*, *Збігнев Крушевський*, *Єжи Ключовський*, *Даніель Бовуа* та ін. У рамках Центру захищено 125 кандидатських дисертацій, які дали змогу долучитися до розвитку європейської науки. Окреме місце в діяльності закладу посідає українознавча тематика. Друкованим виданням Центру є журнал «*Wschód Europy*»²⁹⁸.

Вагомий внесок у дослідження історії України першої половини ХХ ст. здійснює **Кафедра суспільної історії та освіти УМКС**. Знаним спеціалістом з українського питання є д-р габ., проф. *Мірослав Шуміло*. Учений є фахівцем з новітньої історії, зокрема польсько-українських відносин ХХ ст., проблеми комуністичних еліт у Польщі; головним редактором журналу «*Przegląd Historyczno-Wojskowy*»; членом наукової ради видання «*Przegląd Historyczno-Wojskowy*»; активним учасником українсько-польських конференцій²⁹⁹.

Професор Інституту новітньої історії УМКС *Роман Висоцький* займається проблемами українського і польського націоналізму, досліджує діяльність Дмитра Донцова й Романа Дмовського, активність ОУН в Польщі наприкінці 20-х – у 30-х рр. ХХ ст.³⁰⁰ У свою чергу, професор кафедри методології і досліджень ХХ–ХХІ ст. Університету ім. Марії Кюрі-Склодовської в Любліні *Анджей Стемпнік* досліджує проблеми польської і української історіографії ХХ ст., питання пограниччя³⁰¹.

Важливим українознавчим центром Любліна є **Католицький університет ім. Івана Павла II в Любліні** (далі – КУЛ). Це приватна установа, що має всі права публічного навчального закладу. Заснований у 1918 р. як Люблінський університет. Українознавча діяльність вишу почалася у 30-х рр. ХХ ст. з підпільної видавничої діяльності українських студентів для пропагування

²⁹⁷ Європейський колегіум польських і українських університетів. URL: <http://kno.rada.gov.ua/print/72900.html>.

²⁹⁸ Офіційний сайт Центру Східної Європи в Любліні. URL: <https://www.umcs.pl/pl/o-centrum,11514.htm>.

²⁹⁹ Офіційний сайт Університету ім. Марії Кюрі-Склодовської в Любліні. URL: <https://www.umcs.pl/pl/>.

³⁰⁰ Там само.

³⁰¹ Stępnik A. Ukraina, Litwa, Białoruś w «Zeszytach Historycznych» (1962–1991). *Jerzego Giedroycia rozrachunki z historią i polityką. Studia i szkice w czterdziestą rocznicę «Zeszytów Historycznych»* / red. S. Nowinowski, R. Stobiecki. Łódź, 2005. S. 51–68; Stępnik A. «Swój» i «obcy» w polskiej myśli historycznej – problemy teoretyczne. *Historia – Mentalność – Tożsamość. Miejsce i rola historii oraz historyków w życiu narodu polskiego i ukraińskiego w XIX i XX wieku* / red. J. Pisulińska, P. Sierżęga. Rzeszów, 2008. S. 33–43; Stępnik A. Polska – Ukraina. Idea strategicznego partnerstwa a edukacja historyczna (perspektywa polska). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* : зб. наук. пр. / Нац. акад. наук України; Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича. Вип. 17 : Українсько-польсько-білоруське суцільство: ХХ століття. Львів : НАН України / упорядк. М. Литвин, В. Футала. Львів : [б. в.], 2008. S. 19–27; Stępnik A. Pogranicze jako przestrzeń badawcza. *Galicja 1772–1918. Problemy metodologiczne, stan i potrzeby badań* / red. A. Kawalec, W. Wierzbieniec, L. Zaskilniak. T. 1. Rzeszów, 2011. S. 13–20.

християнських цінностей українською мовою³⁰². Сьогодні українознавчий напрямок університету репрезентують: польський історик українського походження *Володимир Осадчий*, прихильник доктрини «польської цивілізаційної місії на Сході»³⁰³, очолював «Центр Східноєвропейських досліджень Ucrainicum»; д-р габ. Інституту історії, дослідник незалежницького руху польського підпілля проф. *Рафал Внук* і професор політології *Томаш Стриек*, фахівець з питання української національної ідеї міжвоєнного періоду³⁰⁴.

Потужним осередком досліджень української історії є Перемишль. **Україністика в Перемишлі** яскраво представлена діяльністю **Південно-Східного наукового інституту (*Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu*)**. Це наукова установа, що здобула широку популярність в усіх, хто цікавиться українознавством та історією України.

Засновником і незмінним директором є відомий польський історик, д-р *Станіслав Стемпень*. Його заступник – д-р історії *Олександр Колянчук*. Установа була утворена 2 лютого 1990 р. Довший час інститут фінансово підтримував знаний польський інтелектуал *Єжи Гедройць*.

Метою діяльності інституції є проведення досліджень щодо національних меншин у Польщі, а також відносин поляків з народами Південно-Східної Європи, зокрема, з українцями. Наукова діяльність установи реалізується шляхом залучення до роботи професійних фахівців з Польщі, Америки, Франції, Італії, Словаччини, України, Німеччини та інших країн.

Інститут має власну бібліотеку, фонди якої представлені літературою з регіональної проблематики та взаємин національних меншин. Із метою поширення інформації про національні меншини і українсько-польські відносини заклад організовує симпозиуми й наукові конференції, присуджує наукову премію імені Марцелія Гандельсмана за магістерські, кандидатські та докторські дисертації із зазначеної тематики³⁰⁵.

Українознавча проблематика посідає вагомe місце в діяльності інституції. Історія України, польсько-українські відносини, становище національних меншин в Україні та Республіці Польща, міжетнічні взаємини на польсько-українському пограниччі, минуле й сучасність греко-католицької церкви на теренах Польщі та України, різноманітні зв'язки поляків та українців з іншими народами Центральної та Східної Європи – це питання, на які звернена основна увага вчених інституту. За діяльність на користь польсько-українського порозуміння Папа Римський нагородив С. Стемпеня спеціальною відзнакою³⁰⁶.

Заклад реалізує польсько-українські дослідницькі програми, організовує конференції та семінари, видає монографії, узагальнюючі праці, збірки документів, бібліографічні описи, спогади, наукові журнали тощо. Важливим внеском у дослідження питань історії України 1917–1947 рр. стали такі видання Інституту: «Релігія й костел в історії України»³⁰⁷, «Польські письменники-українці» Яна Вагілевича³⁰⁸, «Українсько-польські студії»³⁰⁹, «Втеча зі Львова до Варшави» Осипа Назарука³¹⁰, «Безсмертний народ» Юзефа Лободовського³¹¹, «Селяни під більшовицьким пануванням» Станіслава Пшибиловського³¹², «Українознавство. Матеріали до бібліографії. Публікації, видані в

³⁰² Люблінський католицький університет Іоанна Павла. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Люблінський_католицький_університет_Іоанна_Павла_II (30.03.20).

³⁰³ Володимир Осадчий. URL: [uk.wikipedia.org/wiki/Володимир_Осадчий_\(польський_історик\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Володимир_Осадчий_(польський_історик)).

³⁰⁴ Томаш Стриек. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Томаш_Стриек.

³⁰⁵ Морозова О. С. Південно-східний науковий інститут як дослідницький центр з історії українсько-польських відносин. *Історичний архів. Наукові студії* : зб. наук. пр. Миколаїв, 2012. Вип. 8. С. 145–149.

³⁰⁶ Morozowa O. *Badania w zakresie historii Ukrainy w polskich placówkach naukowych w latach 1989–2012. Rozdroża. Polsko-ukraiński dyskurs humanistyczny* / red. Rafał Dymczyk, Igor Krywoszeja, Norbert Morawiec. Częstochowa-Humań-Poznań 2013. S. 159–164.

³⁰⁷ Lipiński W. *Religia i Kościół w dziejach Ukrainy*. Przemyśl, 1999. 156 s.

³⁰⁸ Wagilewicz J. *Pisarze polscy Rusini (edycja XIX wiecznego rękopisu)*. Przemyśl, 1996. 320 s.

³⁰⁹ *Studia Polsko-Ukraińskie* / red. S. Stępień. Przemyśl, 2006. T. 1. 296 s.

³¹⁰ Nazaruk O. *Ucieczka ze Lwowa do Warszawy. Wspomnienia ukraińskiego konserwatysty z pierwszej połowy października 1939 r.* Przemyśl, 1999. 120 s.

³¹¹ Народ безсмертний: Юзеф Лободовський про українців і поляків / Ю. Лободовський ; пер. І. Сварник ; матеріали, спомини й інтерв'ю Б. Трухан ; передмова та примітки С. Стемпень. Перемишль : Південно-Східний науковий ін-т. Львів, 1999. 120 с.

³¹² Przybyłowski Stanisław. *Chłopi pod panowaniem bolszewickim. Notatki, wrażenia i refleksje z pobytu w Rosji Sowieckiej*. Przemyśl, 2001. 208 s.

Україні в 1996–1998 рр.» С. Степєня³¹³, «Книжкова справа в Перемишлі часів автономії Галичини (1867–1914)» Анни Сіцяк³¹⁴, «Некрополі й могили учасників українських війн за незалежність 1917–1921 рр.», «Українські генерали в Польщі. Політичні емігранти в 1920–1939 рр.» О. Коляничука³¹⁵, «Українознавство на польсько-українському етнічному пограниччі. Десять років діяльності Південно-Східного наукового інституту в Перемишлі 1990–2000» Губерта Левковича³¹⁶.

Серед успішно реалізованих проєктів належить виокремити такі: «Південно-Східна Польща (Червона Русь, Галичина, польсько-українське пограниччя) – міжнаціональні взаємини, міжконфесійні, культурні та суспільні, їхня роль у контактах з українцями, словаками, чехами, угорцями та іншими народами Південно-Східної Європи», «Українська спільнота в кордонах Речі Посполитої Польської на зламі століть і сьогодення», «Історія польсько-українських відносин у сучасній польській і українській історіографії», «Етнічне польсько-українське пограниччя як середовище взаємовпливів східної та західної культур»³¹⁷.

Програма «Південно-Східна Польща ...» була реалізована у вигляді п'ятитомного видання «Польща – Україна, 1000 років сусідства»³¹⁸. У результаті виконання платформи «Українська спільнота...» побачив світ збірник наукових праць «Традиція й ідентичність. Опитування української меншини в Перемишлі»³¹⁹. Особливо зацікавив виконавців проєкт «Історія польсько-українських відносин у сучасній польській і українській історіографії». Завдяки програмі вийшли друком книги: С. Степєня «Українознавство...»³²⁰ та А. Сіцяк «Перемишльські друковані праці 1754–1939...»³²¹, у яких подаються відомості про українське населення першої половини ХХ ст.

Особливого значення Південно-Східний науковий інститут надає втіленню програми «Поляки та інші національні меншини в Україні в умовах тоталітарного режиму в ХХ ст.». Підсумком дослідницької праці вчених був вихід друком п'яти томів серії «Поляки в Україні в 1917–1939 рр.»³²².

За результатами міжнародної наукової конференції, проведеної Південно-Східним науковим інститутом і Державною вищою східноєвропейською школою, опублікована збірка матеріалів «Чи існує четверта Русь? Навколо культурної ідентичності в Карпатському регіоні»³²³.

Важлива роль у діяльності Інституту відводиться програмі «Етнічне польсько-українське пограниччя як середовище взаємовпливів східної та західної культур». У підсумку було реалізовано проєкти «Польська і українська спільна культурна спадщина» і «Польська і єврейська спільнота на польсько-українському пограниччі в ХІХ–ХХ ст.». Окрім цього, опубліковано декілька монографій, присвячених долі єврейського населення Галичини³²⁴.

У 2009 р. Інститут завершив виконання проєкту «Відображення суспільного життя поляків на Україні та доль національних меншин в умовах тоталітарного режиму в 1917–1939 рр.». Для

³¹³ Stępień S. Ukrainoznawstwo. Materiały do bibliografii. Publikacje wydane na Ukrainie w latach 1996–1998. Przemyśl, 1999. 220 s.

³¹⁴ Siciak A. Dzieje książki w Przemyślu w okresie autonomii Galicji (1867–1914). Przemyśl, 2012. 438 s.

³¹⁵ Kolańczuk A. Nekropole i groby uczestników ukraińskich walk niepodległościowych w latach 1917–1921. Przemyśl, 2003. 326 s. ; Kolańczuk A. Ukraińscy generałowie w Polsce. Emigranci polityczni w latach 1920–1939. Słownik biograficzny. Przemyśl, 2009. 284 s.

³¹⁶ Lewkowicz H. Ukrainoznawstwo na polsko-ukraińskim pograniczu etnicznym. Dziesięć lat działalności Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu 1990–2000. Przemyśl, 2001. 180 s.

³¹⁷ Морозова О. С. Південно-східний науковий інститут як дослідницький центр з історії українсько-польських взаємин. *Історичний архів. Наукові студії* : збірник наукових праць. Миколаїв, 2012. Вип. 8. С. 145–149.

³¹⁸ Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa: w 5 t. / red. S. Stępień. Przemyśl, 1990, 1994, 1996, 1998, 2000. 286 s.

³¹⁹ Hann C., Stępień S. Tradycja a tożsamość. Wywiady wśród mniejszości ukraińskiej w Przemyślu, 2000. 238 s.

³²⁰ Stępień S. Ukrainoznawstwo. Materiały do bibliografii. Publikacje wydane na Ukrainie w latach 1996–1998. Przemyśl, 1999. 220 s.

³²¹ Siciak A. Druki przemyskie 1754–1939. Bibliografia publikacji polskich, niemieckich, węgierskich, francuskich oraz żydowskich i ukraińskich wydanych alfabetem łacińskim. Przemyśl, 2002. 430 s.

³²² Polacy na Ukrainie. Zbiór dokumentów. Cz. 1: lata 1917–1939: w 8 t. Przemyśl : nakładem Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego, 2014. 350 s.

³²³ Czy istnieje czwarta Ruś? Wokół tożsamości kulturowej w regionie karpackim / red. P. Best, S. Stępień. Higganum, 2009. 364 s.

³²⁴ Żydzi w Małopolsce / red. F. Kiryk. Przemyśl, 1991. 364 s. ; An-ski S. Tragedia Żydów galicyjskich w czasie I wojny światowej. Wrażenia i refleksje z podróży po kraju. Przemyśl, 2010. 480 s.

виконання програми придбано близько п'ятдесяти найменувань літератури з історії України, польсько-українських відносин, а також присвячених національним меншинам в Україні та Польщі.

У 2010 р. було реалізовано проєкт «Залишені за кордонами, але не забуті», що передбачав документування польської спадщини в Україні у ХХ ст. Виконано також програму «Вберегти від забуття» з метою задокументувати суспільне життя поляків в Україні в умовах тоталітарного режиму в 1917–1939 рр. Вдалося виявити і зробити фотокопії понад 100 документів. Зібраний матеріал уміщений у шостому томі видання «Поляки в Україні в 1917–1939 рр.»³²⁵.

Особливе місце в діяльності Інституту посіла реалізація програми «Наша мала вітчизна – історія багатокультурного суспільства на етнічному пограниччі». Привертають увагу картографічні джерела. До їх колекції увійшли статистичні й адміністративні мапи Галичини від другої половини ХІХ ст. до 1939 р.

Не менш важливим виявився проєкт «Перша світова війна на польсько-українському прикордонні – трагедія і надії багатьох етнічних спільнот», реалізацію якого було започатковано ще в 90-х роках ХХ ст. збиранням фотографій, матеріалів зі спогадами стосовно перебігу війни в районі Перемишля і на польсько-українському прикордонні. Плодом дослідницької праці стало унікальне видання, що містить спогади щодо перебігу військових дій, документи, світлини й мапи регіону³²⁶.

Починаючи з 2018 р. Інститут реалізує проєкт «Національна програма розвитку гуманістики» («Narodowy program rozwoju humanistyki»). Метою програми є висвітлення долі автохтонного польського населення на Наддніпрянській Україні в радянський період (1917–1991 рр.), зокрема атеїзації, колективізації, голоду, репресій тощо. Водночас учасники проєкту предметом аналізу бачать політико-юридичний статус польської меншини в УРСР, прояви опору радянському й німецькому тоталітаризму, суспільні рухи на політичному ґрунті, культурне й повсякденне життя польського населення, зокрема співіснування з українцями³²⁷. У межах проєкту триває дослідження «Залишені поза незалежною Батьківщиною. Поляки в Україні в умовах радянського тоталітаризму 1918–1991».

Починаючи з листопада 2018 р. Інститут в особі його директора, д-ра габ. Станіслава Стемпеня і наук. співроб. (на громадських засадах), д-ра іст. наук, проф. Євгена Сінкевича, разом із науковцями університету Віадрина (ФРН) – докторами Франком Грелькою і Стефаном Ріндлісбахером, – реалізують проєкт «Сільські ради в УСРР у 1923–1929 рр. На прикладі німецьких і польських національних меншин».

Важливе місце в роботі Південно-Східного наукового інституту відіграє часопис «*Biuletyn Ukrainoznawczy*»³²⁸, який виходив упродовж десяти років. У 2006 р. було започатковане видання «*Studia Polsko-Ukrainskie*».

Вагомим науковим українознавчим центром Польщі є Слупськ. **Україністика в Слупську** представлена в першу чергу діяльністю **Інституту історії і політології Поморської академії**³²⁹. За сприяння Інституту традиційно проводиться *Слупський історичний фестиваль*, під час якого проходить *Загальнопольська інтердисциплінарна наукова конференція*. До заходу долучається *Студентське наукове коло істориків Поморської академії, Слупське відділення Польського історичного товариства*. У конференції беруть участь науковці з усієї Польщі. Важливою складовою цього заходу є обговорення проблем українсько-польських відносин³³⁰. Упродовж 1993–2015 рр. Інститут видавав власний журнал «*Slupskie Studia Historyczne*», присвячений актуальним проблемам Всесвітньої історії протягом віків. Від 2015 р. видання змінило свою назву на «*Scripta*

³²⁵ Polacy na Ukrainie. Zbiór dokumentów / red. S. Stępień. Cz. 1 : Lata 1917–1939. Przemyśl, 2012. T. 6. 384 s.

³²⁶ Jabłońska H. Dziennik z oblężonego Przemyśla 1914–1915. Przemyśl, 1994. 271 s. ; Vit J. Wspomnienia z mojego pobytu w Przemyślu podczas oblężenia rosyjskiego 1914–1915. Przemyśl, 1995. 128 s. ; W oblężonym Przemyślu kartki dziennika z czasów wielkiej wojny (1914–1915). Przekład z języka niemieckiego E. Pietraszek i A. Siciak / red. S. Stępień. Przemyśl, 2010. 248 s.

³²⁷ Narodowy program rozwoju humanistyki. URL: <http://www.pwin.pl/Dzialalnosc%20naukowa/realizowane.html>.

³²⁸ Морозова О. Становлення і розвиток українознавчих наукових періодичних видань Польщі. *Наукові записки* : збірник праць молодих вчених та аспірантів. Київ, 2013. Т. 27. С. 575–582.

³²⁹ Морозова О. С. Фундація Святого Володимира й популяризація української науки і культури в Польщі. *Проблеми історії та історіографії України* : матеріали V Міжнародної наукової конференції «Дні науки історичного факультету – 2012». Секція кафедри історії для гуманітарних факультетів / відп. ред. Г. Казьмирчук, Ю. Латиш. Київ, 2012. С. 60–63.

³³⁰ Smentek Sz. IV Słupski Festywal Historyczny (10–12 maja 2018). *Scripta historica*. 2018. № 24. S. 299–301.

Historica). Велика увага на сторінках журналу приділена українсько-польським відносинам воєнного й повоєнного періоду³³¹.

У дослідженні історії України першої половини ХХ ст. важливою є діяльність *Кафедри історії Східної Європи Поморської академії*. Велику роботу з вивчення проблем українсько-польських відносин проводить керівник кафедри, проф. *Роман Дрозд*, відомий дослідник життя української меншини в Польщі в повоєнний період. Заслуговує уваги наукова діяльність директора Інституту історії і політології Поморської академії *Роберта Куснежа*, фахівця з питань сталінських репресій в Україні, голови редколегії журналу «*Scripta Historica*»³³².

Значний внесок у розвиток співпраці українських і польських науковців, зокрема у сфері дослідження історії України, здійснює **україністика в Жешуві**, зокрема **Польське історіографічне товариство**, засноване 23 вересня 2011 р. Організація об'єднує польських і українських істориків історіографії, методології історії, теоретиків історичної культури тощо. Головою товариства тривалий час був д-р габ. проф. *Єжи Матерницький*. Сьогодні організацію очолює д-р габ. *Павел Серженга* (Жешув), його заступники – проф. надзв. *Барбара Клясса* (Гданськ), *Йоланта Колбушевська* (Лодзь), д-р габ., проф. *Анджей Вежбіцький* (Варшава) і д-р іст. наук, проф. *Леонід Зашкільняк* (Львів).

Діяльність Товариства спрямована на інтеграцію різних середовищ й напрямків досліджень в історіографії задля того, щоб у майбутньому залучити до співпраці також представників інших країн ЦСЄ. Організація має свої відділення в Гданську, Лодзі, Варшаві. Окрім проведення щорічних конференцій на актуальні теми українсько-польських відносин за час діяльності товариства було видано низку праць з історії України³³³, серед яких: «Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету)»³³⁴, «Спільна спадщина. Річ Посполита обох народів у польській і українській історичній думці ХІХ і ХХ ст.»³³⁵, «Історія у Львівському університеті. Дослідження й навчання (до 1939 року)»³³⁶.

Д-р габ., проф. *Йоанна Пісулінська* із **Жешувського університету** займається історією історіографії та є керівником кафедри історії історіографії і методології історії в Інституті історії цього закладу. Упродовж 10 років Й. Пісулінська була секретарем польсько-українських дослідницьких груп: «Багатокультурне історичне товариство Львова ХІХ і ХХ ст.» (2002–2007) й «Історія – Ментальність – Ідентичність. Місце й роль історії й істориків в житті польського й українського народів в ХІХ і ХХ ст.» (2008–2012). У 2012–2016 рр. брала участь у науковому проекті «Спільна спадщина. Польська й українська історіографія Львова у ХІХ та ХХ ст. (до 1939 р.)». Від 2010 р. є членом Жешувського відділу Польського історичного товариства, а в 2014 р. стала секретарем Історіографічного товариства.

Найважливіші праці вченої з української проблематики: «Історики та історія у львівських наукових товариствах міжвоєнного періоду»³³⁷, «Діяльність львівських істориків у польських інституціях Львова в міжвоєнний період»³³⁸, «Повоєнна доля львівських істориків»³³⁹, «Львівські

³³¹ Офіційна сторінка журналу «*Scripta Historica*». URL: <https://ssh.apsl.edu.pl/index.php>.

³³² Kuśnierz R. W świetle stalinowskim zbrodni: Ukraina w latach czystek i terroru (1934–1938) w odserwacjach i analizach MSZ oraz wywiadu wojskowego Drugiej Rzeczypospolitej. Słupsk : Wydawnictwo Naukowe Akademii pomorskiej, 2013. 425 s.

³³³ Towarzystwo Historiograficzne. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Towarzystwo_Historiograficzne.

³³⁴ Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету) / ред. Л. Зашкільняк, П. Серженга, 2015. 412 s.

³³⁵ Спільна спадщина. Річ Посполита обох народів в польській і українській історичній думці ХІХ і ХХ ст. / ред. В. Тельвак, Л. Лазурко, П. Серженга. 2019. 380 s.

³³⁶ Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku) / red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaskilniak. 2016. 662 s.

³³⁷ Pisulińska J. Historycy i historia w lwowskich towarzystwach naukowych okresu międzywojennego. *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.* / pod red. J. Maternickiego, L. Zaskilniaka. T. V. Rzeszów, 2007. S. 366–385.

³³⁸ Pisulińska J. Działalność historyków lwowskich w polskich instytucjach Lwowa w okresie międzywojennym. Lwów : miasto, społeczeństwo, kultura. T. VII / red. K. Karolczaka i Ł. Sroki. Kraków, 2010. S. 506–515.

³³⁹ Pisulińska J. Powojenne losy historyków lwowskich. *Історія – ментальність – ідентичність. Історична пам'ять українців і поляків у період формування національної свідомості в ХІХ – першій половині ХХ століття (Historia – mentalność – tożsamość. Pamięć historyczna Ukraińców i Polaków w okresie kształtowania się ich świadomości narodowej (wiek XIX i pierwsza połowa XX))*. T. IV / red. L. Zaskilniaka, J. Pisulińskiej, P. Sierżęgi. Lwów, 2011. S. 138–150.

історики 1918–1939 рр. Різні форми пам'яті»³⁴⁰, «Оскар Галецький і львівський історичний осередок»³⁴¹, «Інституційне підґрунтя сучасної історії історіографії в Польщі»³⁴², «Габілітації з історії на філософському / гуманістичному факультеті Університету ім. Яна Казимира у Львові (1918–1939)»³⁴³ та ін.

Важливим центром розвитку досліджень з українознавчої тематики є Ченстохова. **Україністика в Ченстохові** представлена діяльністю **Природничо-гуманітарного університету ім. Яна Длугоша та Філією Польського історичного товариства**.

Філія ПІТ заснована у 1953 р. з метою ініціювання та проведення досліджень з історії Ченстоховського регіону та популяризації знань про регіон. 22 грудня 1981 р. з уведенням воєнного стану діяльність Філії була припинена. Відновила роботу організація 24 травня 1984 р. з ініціативи істориків з Вищої педагогічної школи в Ченстохові. У 1984–1988 рр. головою Філії був проф. *Анджей Закшевський*, до складу Правління входили: д-р *Марцелій Антоневич* – віцепрезидент, д-р *Ян Лачевський* – віцепрезидент, магістр *Ірена Попчик* – скарбник, а також члени: *Я. Швенч*, *Д. Злотковський* та *М. Мрочек*. У 1986 р. у Філії працювало 85 осіб. Однак перша спроба відновлення Філії була невдалою.

Наступне відновлення Філії ПІТ відбулося 19 червня 2002 р. Її штаб-квартирою став Інститут історії Вищої педагогічної школи (Академія ім. Яна Длугоша, Ченстохова). Головою було призначено (2002–2005 рр.) проф. *Бартоломея Шиндлера*³⁴⁴.

Сьогодні членами Філії ПІТу Ченстохові є наукові співробітники, викладачі навчальних закладів, аспіранти, студенти і шанувальники історії. Серед них є також два зарубіжні члени: проф. *Євген Сінкевич* (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна) і д-р *Ігор Кривошея* (Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Україна).

Філія ПІТ у Ченстохові є організатором щорічних наукових зібрань. Упродовж 9 років було виголошено понад 50 лекцій на різноманітну тематику, починаючи від історії регіону, історії Польщі, до сучасної історії, а також з історіографічних і методологічних питань. Від 2010 р. видаються Ченстоховські *«Teki Historyczne»*, в яких публікуються виголошені реферати у вигляді наукових статей. Філія організує також видання наукових праць і щорічні зустрічі вчених³⁴⁵.

Важливе значення для осмислення питань історії України першої половини ХХ ст. має часопис *«Rozdroża. Polsko-Ukraiński dyskurs humanistyczny»*, редактори – Н. Моравець, Р. Димчик, І. Кривошея. Журнал видається спільними зусиллями істориків Ченстохови, Познані й Умані й репрезентує позицію польських та українських учених щодо актуальних проблем української історії. На сторінках часопису часто порушуються серйозні аспекти українсько-польських відносин³⁴⁶. Збірник є дієвим майданчиком для дискусій науковців Польщі та України.

Природничо-гуманітарний університет ім. Яна Длугоша в Ченстохові – надійний і поважний українознавчий центр Польщі. Наукова спільнота закладу не лише підтримує постійні контакти з українськими вченими, проводить спільні конференції на українсько-польську тематику, а й робить серйозні кроки у напрямку активізації відносин українців і поляків³⁴⁷. Професори *Тадеуш Срогош*,

³⁴⁰ Pisulińska J. Różne kształty pamięci. *Mity i stereotypy w dziejach Polski i Ukrainy w XIX i XX wieku* / red. R. Stobiecki. Łódź, 2012. S. 150–160.

³⁴¹ Pisulińska J. Oskar Halecki i lwowskie środowisko historyczne. *Oskar Halecki i jego obraz Europy*. Część druga. Łódź, 2014. 318 s.

³⁴² Pisulińska J. Zaplecze instytucjonalne współczesnej historii historiografii w Polsce. *Historia historiografii i metodologia historii w Polsce i na Ukrainie – tradycje i współczesność*. Rzeszów, 2015. S. 92–105.

³⁴³ Pisulińska J. Habilitacje z zakresu historii na Wydziale Filozoficznym / Humanistycznym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1918–1939). *Historia. Ciągłość i zmiana* / red. M. Hosiowska, J. Pisulińska, P. Sierżęga. Rzeszów, 2016. S. 127–137.

³⁴⁴ Polskie Towarzystwo Historyczne, oddział w Częstochowie. URL: www.pthczest.ajd.czest.pl/index.php?id=id_2&page=historia_oddzialu.

³⁴⁵ Морозова О. С. Польське історичне товариство: з історії заснування й діяльності. *Наукові записки* : зб. пр. молодих вчених та аспірантів / Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України. 2014. Т. 28. С. 504–511.

³⁴⁶ Dymczyk R., Krywoszeja I., Morawiec N. Wstęp. *Rozdroża. Polsko-Ukraiński dyskurs humanistyczny*. Częstochowa – Humań – Poznań. 2013. S. 3.

³⁴⁷ Морозова О. С. Дослідник спільної польсько-української минувшини Тадеуш Срогош (до ювілею вченого). *Чорноморський літопис*. Миколаїв, 2012. Вип. 6. С. 185–188.

Анджей Стройновський, Тадеуш Дубіцький³⁴⁸, Мацей Тромбський, доктори Норберт Моравець, Магдалена Казік, Кароліна Студницька-Мар'ячик, Анна Чернецька-Габерко та ін. – постійні учасники українсько-польського діалогу.

Тісні наукові відносини у представників Університету ім. Яна Длугоша склалися з істориками Чорноморського національного університету імені Петра Могили з Миколаєва. Гарною традицією для науковців стало проведення щорічних спільних конференцій. У 2013 р. на базі миколаївського вузу відбулася Міжнародна наукова конференція «Історія України ХХ ст. у висвітленні сучасної закордонної історіографії»³⁴⁹.

Вагоме значення для розвитку українсько-польського наукового діалогу мала Міжнародна наукова конференція «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення злуки УНР і ЗУНР»³⁵⁰ (Миколаїв, 2019 р.). Професор ПГУ А. Стройновський розпочав пленарне засідання з доповіді «Традиції багатонаціональної Речі Посполитої і концепція національних держав на Версальській конференції»³⁵¹. На секційних засіданнях були виголошені концептуально важливі доповіді щодо діяльності польської меншини в Центральній Раді (О. Гайдай, ЧНУ)³⁵², українського питання на мирній конференції в Парижі (Т. Срогос, ПГУ)³⁵³, взаємин українців і поляків на сторінках «Польсько-українського бюлетеня» (О. Гротт, ЯУ)³⁵⁴, бачення незалежної України в політичній думці польських діячів прометеїзму (І. П. Май, ЯУ)³⁵⁵, результатів польсько-української військової співпраці (М. Жила, Академія військового мистецтва у Варшаві)³⁵⁶, стратегічної думки в політиці безпеки незалежної України (П. Кшиковський, АВМ)³⁵⁷, діяльності Херсонської дивізії УНР (Ю. Котляр, ЧНУ), значення 1919 року в історії України, зокрема ідеї соборності (О. Морозова, ЧНУ)³⁵⁸, земельної реформи Директорії УНР (І. Міронова, ЧНУ)³⁵⁹, українського населення

³⁴⁸ Dubicki T. Pamiętnik Mieczysława Dubickiego (Fragmenty). *Rocznik Polonijny*, 1984–1985. № 5–6. S. 249–275 ; Dubicki T. Obywatele polscy – jako przymusowi osadnicy w Besarabii w okresie II wojny światowej. *Polacy w Moldawii* / red. ks. prof. E. Walewander. Lublin, 1995. S. 151 ; Dubicki T. Polska konspiracja na Bukowinie w 1939–1944. Druga wojna światowa na tle stosunków polsko-rumuńskich. Suceava, 2000. S. 43–69 ; Dubicki T., Piotr Tarnawiecki. Architekt lwowski, Lwów, 2002. 104 s. ; Dubicki T., Biriulow J., Tarnawiecka M. i. Zakowicz A. Ponadto 39 haseł dotyczących historii Polaków na Bukowinie. *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, Toruń, 2003–2005.

³⁴⁹ Морозова О. Міжнародна наукова конференція «Історія України ХХ ст. у висвітленні сучасної закордонної історіографії». *Український історичний журнал*. 2013. № 4. С. 225–226.

³⁵⁰ Морозова О. Міжнародна наукова конференція «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення злуки УНР і ЗУНР». *Український історичний журнал*. 2019. № 5. С. 220–223 ; Морозова О. «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення злуки УНР і ЗУНР» (міжнародна наукова конференція, 6–9 червня 2019 р.). *Історичний архів. Наукові студії* : зб. наук. пр. Миколаїв, 2020. Вип. 21. С. 118–122.

³⁵¹ Stroynowski A. Tradycja wielonarodowej Rzeczypospolitej a koncepcja państw narodowych Konferencji Paryskiej. *Історичний архів. Наукові студії* : зб. наук. пр. Миколаїв, 2019. Вип. 20. С. 93–102.

³⁵² Гайдай О. Діяльність польської меншини в Центральній Раді: здобутки та прорахунки. *Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення злуки УНР і ЗУНР»* (у рамках щорічної Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум», 6–9 червня 2019 р.). Миколаїв, 2019. С. 3–4.

³⁵³ Srogosz T. Delegaci i eksperci Polskiej delegacji na Konferencję pokojową w Paryżu (1919–1920). *Історичний архів. Наукові студії* : зб. наук. пр. Миколаїв, 2019. Вип. 20. С. 94–92.

³⁵⁴ Grott O. «Biuletyn polsko-ukraiński» i jego wizja ułożenia wzajemnych stosunków między tytułowymi narodami. *Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення злуки УНР і ЗУНР»* (у рамках щорічної Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум», 6–9 червня 2019 р.). Миколаїв, 2019. С. 4–5.

³⁵⁵ Maj I. P. Wizja niepodległej Ukrainy w myśli politycznej polskich działaczy prometejskich. *Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення злуки УНР і ЗУНР»* (у рамках щорічної Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум», 6–9 червня 2019 р.). Миколаїв, 2019. С. 17–18.

³⁵⁶ Żyła M. Polsko-ukraińska współpraca wojskowa lat 1992–2017. *Історичний архів. Наукові студії* : зб. наук. пр. Миколаїв, 2020. Вип. 21. С. 21–32.

³⁵⁷ Krzykowski P. Myśl strategiczna w polityce bezpieczeństwa niepodległej Ukrainy. *Історичний архів. Наукові студії* : зб. наук. пр. Миколаїв, 2020. Вип. 21. С. 44–55.

³⁵⁸ Морозова О. 1919 рік – знаменна дата в історії Центрально-Східної Європи й України: ідея соборності. *Історичний архів. Наукові студії* : збірник наукових праць. Миколаїв, 2019. Вип. 20. С. 76–83 ; Морозова О. 1919 рік – знаменна дата в історії Центрально-Східної Європи й України: ідея соборності. *Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення злуки УНР і ЗУНР»* (у рамках щорічної Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум», 6–9 червня 2019 р.). Миколаїв, 2019. С. 38–39.

Ізмаїльського і Аккерманського повітів Бессарабії у міжвоєнні десятиріччя (М. Михайлуца, Одеський морський університет)³⁶⁰, ідеї української незалежності (Н. Моравець, ПГУ)³⁶¹, акту соборності УНР та ЗУНР у спогадах Лонгіна Цегельського (В. Пархоменко, Миколаївський національний університет ім. В. О. Сухомлинського)³⁶², червоного терору на Миколаївщині у 1919 р. (О. Серединський, Державний архів Миколаївської області)³⁶³, здобутків та втрат української еміграції 1920-х рр. (Є. Сінкевич, Східноєвропейська вища державна школа в Перемишлі), функцій президента Польщі й України (Р. Тершак, ПГУ)³⁶⁴, УНР і проблеми її визнання (Н. Трифонова, Національний заповідник «Софія Київська»)³⁶⁵, українців на Холмщині й Підляшші (М. Шуміло, УМКС, ІНП)³⁶⁶ тощо.

За сприяння науковців Університету виходить друком журнал «*Zeszyty historyczne*», головний редактор – А. Стройновський. На сторінках часопису висвітлюються проблеми історії України. Авторами текстів виступають, окрім польських та українських істориків, також закордонні вчені. Видання є вагомою платформою для українсько-польських дискусій.

Чільне місце в дослідженнях історії України посідає **україністика у Вроцлаві**, зокрема **Інститут історії Вроцлавського університету** (очільник – *Ростислав Жерелік*). Тут діє **кафедра історії Східної Європи**. Керівник – історик, д-р габ. *Станіслав Цесельський*. Головні напрямки його досліджень – новітня історія Польщі й Росії, польська політична думка, проблеми щодо території поляків на сході, переселення й депортації населення тощо³⁶⁷. Новітньою історією Польщі, Росії й України, питаннями територій українсько-польського пограниччя, депортацій і переселень, релігійної ситуації в Україні займається й д-р гуманістичних наук *Гжегож Грицюк*. Проблеми національних меншин є предметом вивчення для керівника Відділу історії матеріальної культури Історичного інституту університету Вроцлава, д-ра габ., проф. *Яе Кенсіка*. Історик *Малгожата Рухневич* аналізує питання, що стосуються проживання поляків на українських територіях і в Росії / СРСР, їх переселень тощо. Історик *Александр Сребраковський* вивчає історію Польщі ХХ ст., східні території Речі Посполитої, історію поляків на сході, депортації, переселення тощо³⁶⁸. Результати наукових пошуків висвітлюються в журналі «*Wrocławskie studia wschodnie*»³⁶⁹.

³⁵⁹ Міронова І. Земельна реформа Директорії УНР. *Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення злуки УНР і ЗУНР»* (у рамках щорічної Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум», 6–9 червня 2019 р.). Миколаїв, 2019. С. 24–25.

³⁶⁰ Михайлуца М. Українське населення Ізмаїльського і Аккерманського повітів Бессарабії у міжвоєнні десятиріччя (1919–1939 рр.). *Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення злуки УНР і ЗУНР»* (у рамках щорічної Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум», 6–9 червня 2019 р.). Миколаїв, 2019. С. 26–27.

³⁶¹ Morawiec N. Idea ukraińskiej niezawisłości a polsko-rosyjski dyskurs historiograficzny XIX–XX w. *Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення злуки УНР і ЗУНР»* (у рамках щорічної Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум», 6–9 червня 2019 р.). Миколаїв, 2019. С. 27–28.

³⁶² Пархоменко В. Акт соборності УНР та ЗУНР у спогадах Лонгіна Цегельського. *Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення злуки УНР і ЗУНР»* (у рамках щорічної Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум», 6–9 червня 2019 р.). Миколаїв, 2019. С. 29–30.

³⁶³ Серединський О. Червоний терор на Миколаївщині у 1919 р. *Історичний архів. Наукові студії* : зб. наук. пр. Миколаїв, 2020. Вип. 21. С. 102–109.

³⁶⁴ Terszak R. Funkcje prezydenta Polski i Ukrainy – różnice, podobieństwa i kontekst historyczny. *Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення злуки УНР і ЗУНР»* (у рамках щорічної Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум», 6–9 червня 2019 р.). Миколаїв, 2019. С. 39–41.

³⁶⁵ Трифонова Н. Українська Народна Республіка та проблема її визнання. *Історичний архів. Наукові студії* : зб. наук. пр. Миколаїв, 2020. Вип. 21. С. 110–117.

³⁶⁶ Szumilo M. Ukraińcy na Chełmszczyźnie i Podlasiu w 1919 roku. *Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення злуки УНР і ЗУНР»* (у рамках щорічної Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум», 6–9 червня 2019 р.). Миколаїв, 2019. С. 48–49.

³⁶⁷ Kresy Wschodnie II Rzeczypospolitej. Przekształcenia struktury narodowościowej 1931–1948 / red. S. Ciesielskiego. Wrocław : Wydawnictwo uniwersytetu Wrocławskiego, 2006. 76 s.

³⁶⁸ Офіційний сайт Інституту історії Вроцлавського університету. URL: <http://www.hist.uni.wroc.pl/PL/index.php/ih/naukowi>.

³⁶⁹ Wrocławskie Studia Wschodnie. URL: <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.cejsh-a920d1a8-2202-4475-9d64-90051123df24>.

Окреме місце в дослідженнях вроцлавських істориків займає питання українсько-польського співіснування на пограничних територіях. У 2006 р. за сприяння Центру німецьких і європейських студій ім. Віллі Брандта Вроцлавського університету була видана збірка «Східні Креси II Речі Посполитої. Зміни національної структури 1931–1948». До збірки увійшли результати досліджень відомих польських істориків з питань українсько-польських відносин, проблем національних меншин: С. Цесельського, Г. Грицока, Я. Кенсіка та ін.³⁷⁰

У 2001 р. у Вроцлаві, з ініціативи Яна Новака-Єжоранського, був заснований *Колегіум Східної Європи*. Засновниками закладу була також *Фундація «Krzyszowa» для європейського порозуміння й Товариство європейської культури*. Місією КСЕ є діяльність на користь розбудови Східної Європи як спільноти вільних людей. Для цього фундація організовує публічні дебати, конференції на тему Центральної й Східної Європи в Польщі та в усьому світі, міжнародних відносин, популяризує проблеми й літературу Східної Європи в Польщі. Результати таких наукових зустрічей представлені в часописах «Nowa Europa Wschodnia» і «New Eastern Europe»³⁷¹.

Водночас у Вроцлаві активно діє організація, що досліджує українсько-польські відносини здебільшого в негативному контексті. Йдеться про «*Польську спілку увічнення пам'яті про жертви злочинів українських націоналістів*» («*Stowarzyszenie Upamiętnienia Ofiar Zbrodni Ukraińskich Nacjonalistów*», 1992), голова – *Щепан Секерка*. Маючи за мету увічнення пам'яті про поляків, які загинули від рук українських націоналістів часів Другої світової війни, допомогу сім'ям потерпілих, члени спілки активно пропагують тезу, що дії українських націоналістів аж ніяк не були продиктовані бажанням сформувати незалежну Українську державу, а також що українські націоналістичні організації діють виключно у напрямку пропаганди проти польського народу. Для цього Спілка збирає матеріали щодо подій польсько-українського конфлікту часів Другої світової війни, зокрема діяльності ОУН і УПА, ініціює й сприяє науковим дослідженням на тему злочинів ОУН і УПА проти поляків, співпрацює з «кресовими» організаціями й фундаціями, що мають аналогічну мету, зокрема *Фундацією Св. Анджея Боболі (Fundacja Św. Andrzeja Boboli)*, яка фінансує діяльність товариства тощо. Окрім цього, Спілка подає відповідним державним органам, зокрема Інституту національної пам'яті, свої дослідження, організовує траурні урочистості, присвячені пам'яті жертв терору українських націоналістів, увічнює пам'ять про злочинну діяльність ОУН перш за все шляхом публікацій, встановлення пам'ятників жертвам (25 вересня 1999 р. за сприяння товариства у Вроцлаві було встановлено пам'ятник жертвам геноциду, вчиненого щодо польського населення ОУН і УПА) тощо. Організація має власне друковане видання «*NaRubieży*»³⁷².

Україністика в Познані представлена важливим центром вивчення української минувшини – *Університетом Адама Міцкевича*. Знанням промотором українства є професор закладу, д-р габ. *Богуслав Бакула* – польський літературознавець, славіст, публіцист. Наприкінці 1980-х рр. Б. Бакула співпрацював з польськими підпільними часописами, а в 1990-х рр. – з еміграційними виданнями «*Kultura*», «*Orzeł biały*», на сторінках яких висвітлював українську проблематику. Б. Бакула – редактор журналу «*Slavia Occidentalis*», організатор українсько-польських наукових конференцій і проєктів. Автор праць «*Порівняння як підстава. Польсько-українські культурні, літературні, історичні відносини 1890–1999*»³⁷³, «*Польща – Україна: стратегічне партнерство культур*»³⁷⁴.

Починаючи з 1991 р. в Познанському університеті діє кафедра україністики. Польські студенти мають можливість вивчати українську мову, історію та культуру України. Активним організатором україністичних студій є професор університету, д-р габ. *Галина Корбич*, яка досліджує історію українсько-польських відносин, організує міжнародні наукові конференції з проблем україністики³⁷⁵.

³⁷⁰ Kresy Wschodnie II Rzeczypospolitej. Przekształcenia struktury narodowościowej 1931–1948 / red. S. Ciesielskiego. Wrocław : Wydawnictwo uniwersytetu Wrocławskiego, 2006. 76 s.

³⁷¹ Офіційний сайт Колегіуму Східної Європи ім. Яна Новака-Єжоранського у Вроцлаві. URL: <http://www.kew.org.pl/kew/>.

³⁷² URL: <http://www.narubiezy.republika.pl/>.

³⁷³ Porównanie jako dowód. Polsko-ukraińskie relacje kulturalne, literackie, historyczne 1890–1999 / red. B. Bakula. Poznań : Wydaw. Naukowe UAM, 2001. 227 s.

³⁷⁴ Polska – Ukraina: strategiczne partnerstwo kultur / red. B. Bakula. Poznań, 2002. 228 s.

³⁷⁵ Зимомря М. Корбич Галина. Енциклопедія сучасної України URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=3474.

У 2002 р. тут була видана збірка «Національні проблеми Центрально-Східної Європи в ХІХ й ХХ ст.»³⁷⁶, що присвячена актуальним проблемам сучасної історії Європи. Важливими для дослідження польської історіографії щодо вивчення історії України є стаття Збігнева Карпуса «Російська еміграція у Польщі у 1918–1922 рр.» про переселення українців до Польщі у міжвоєнний період³⁷⁷ та стаття Марєка Фігури «Великопольська й поморська преса щодо спроб зміни політики стосовно української меншості в період першого строку урядування Казимира Бартеля»³⁷⁸.

Питанню історії польсько-українського пограниччя приділив значну увагу історик, професор Університету ім. Адама Міцкевича *Марцелій Косман*³⁷⁹. Професор *Марек Фігура* вивчає проблему польсько-українського конфлікту на сторінках преси Західної Польщі в 1918–1923 рр.³⁸⁰ Роботи цих познанських учених є важливими для осмислення питань історії України першої половини ХХ ст.

Пйотр Окулевич, д-р габ. проф. надзвичайний кафедри історії Інституту історії УАМ, досліджує українсько-польські відносини часів національно-визвольних змагань, зокрема роль Симона Петлюри в українській історії, займається новітньою історією Польщі³⁸¹. П. Окулевич у 1999 р. захистив дисертацію «Концепція "Міжмор'я" в політичній думці й практиці табору Юзефа Пілсудського в 1918–1926 рр.»³⁸², у 2015 р. отримав звання доктора габлітованого за монографію «Санацийний табір у познанському воєводстві в 1926–1935 рр.»³⁸³.

Кафедра східних студій (до 2019 р. – **Інститут сходознавства УАМ**)³⁸⁴ – це інтер-дисциплінарна дослідницько-дидактична інституція, що займається проблемами СЄ, Центральної Азії, Кавказу і Сибіру. Керівник – д-р габ. *Кишиштоф П'єткевич*. Керівник спеціальності «Сходознавство» – д-р *Магдалена Лахович*. Кафедра була заснована як Інститут за ініціативи познанських учених у 1991 р. Установа проводила наукову роботу, а з 1995/96 навчального року – ще й дидактичну діяльність. До сьогодні готує спеціалістів бакалаврів і магістрів зі спеціальності «Сходознавство». Від 2002 р. Інститут увійшов до складу Історичного факультету УАМ. До головних напрямків діяльності установи належить вивчення змін національної ідентичності в пострадянській СЄ, історії та історичної політики пострадянських держав, відносин Польщі з країнами СЄ і т. ін. ІСУАМ організовує наукові конференції з культурних, господарських, суспільних проблем у східних регіонах. Заклад видає монографії, серії «*Poznańskie Studia Wschodoznawcze*», секцію «Східні справи» в кварталнику «*Historia@Teoria*»³⁸⁵.

Працівники кафедри східних студій посідають поважне місце серед учених, що займаються дослідженням історії України. Професор *Гжегож Скруква* вивчає специфіку регіону ЦСЄ, зокрема Причорномор'я, його етнічну, релігійну й суспільну структуру, міжнародні господарські й економічні відносини країн колишнього Радянського Союзу, національні меншини. Найважливіші публікації ученого: «Військові формування української «національної революції» 1914–1921»³⁸⁶, «Чорноморська Україна: національні процеси в причорноморському регіоні до 1921 р. в українській

³⁷⁶ Problemy narodowościowe Europy środkowoWschodniej w XIX i XX wieku. Księga pamiątkowa dla Profesora Przemysława Hausera / A-Czubiński, P. Okulewicz, T. Schramm. Poznań : Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2002. 714 s.

³⁷⁷ Karpus Z. Emigracja rosyjska w Polsce w latach 1918–1922. *Problemy narodowościowe Europy środkowoWschodniej w XIX i XX wieku. Księga pamiątkowa dla Profesora Przemysława Hausera / A-Czubiński, P. Okulewicz, T. Schramm. Poznań : Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2002. S. 373–380.*

³⁷⁸ Problemy narodowościowe Europy środkowoWschodniej w XIX i XX wieku. Księga pamiątkowa dla Profesora Przemysława Hausera / A-Czubiński, P. Okulewicz, T. Schramm. Poznań : Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2002. 714 s.

³⁷⁹ Kosman M. O Kresach w historii i legendzie. *Studia w szkice z dziejów polskiej granicy wschodniej. Poznań : WNPiD UAM, 2011. 191 s.*

³⁸⁰ Figura M. Konflikt polsko-ukraiński w prasie Polski Zachodniej w latach 1918–1923. Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2001. 361 s.

³⁸¹ Okulewicz P. Józef Piłsudski : między popularnością a kultem. *Wiadomości Historyczne. 2006. № 5. S. 18–28.*

³⁸² Okulewicz P. Koncepcja «międzymorza» w myśli i praktyce politycznej obozu Józefa Piłsudskiego w latach 1918–1926. Poznań : Wydawnictwo Poznańskie. 417 s.

³⁸³ Okulewicz P. Obóz sanacyjny w województwie poznańskim w latach 1926–1935. Poznań : Wydawnictwo naukowe UAM. 2014. 512 s.

³⁸⁴ Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Instytut Wschodni. URL: <http://iwadmin.pstidio.home.amu.edu.pl/>.

³⁸⁵ Skrukwa G. O instytucie. URL: <http://iwadmin-pstidio.home.amu.edu.pl/o-instytucie>.

³⁸⁶ Skrukwa G. Formacje wojskowe ukraińskiej «rewolucji narodowej». 1914–1921. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2008. 718 s.

історичній перспективі»³⁸⁷, «Українська галицька армія під час епідемії тифу (листопад 1919 – квітень 1920)»³⁸⁸, «Ментальність галицької української інтелігенції – до 1918 р. й зміни після війни й революції»³⁸⁹.

Д-р *Марта Студенна-Скруква* займається питаннями СЄ новітньої доби, формування національної ідентичності, українсько-російських відносин, національних рухів й націоналізму, суспільної історії СРСР, історії щоденності в пострадянських країнах. Її докторська праця стосувалася окремішності Донбасу й процесу формування новітнього українського суспільства після 1991 р. Найважливіші праці з проблем історії України 1917–1947 рр.: «Український Донбас. Обличчя регіональної ідентичності»³⁹⁰, «Два полюси українського політичного будівництва: Донбас і Галичина. Проблема зовнішньої міфотворчості: бандерівці проти бандитів»³⁹¹ та ін.

Познанський університет активно співпрацює з українськими вишами Харкова, Миколаєва та ін. Зокрема, у 2019 р. в Чорноморському національному університеті імені Петра Могили проф. Марек Міколайчик прочитав цикл лекцій на тему «Народження й розвиток європейської інтеграції». Історик звернув увагу на історичний шлях Польщі й України в напрямку до ЄС³⁹².

Вагомим центром із дослідження історії України є Торунь. **Україністика в Торуні** представлена в *Університеті ім. Миколая Коперника*. Саме тут виник потужний дослідницький осередок, що основним акцентом уваги мав військові аспекти українсько-польських відносин. У 1995 й 2000 рр. тут відбулися наукові конференції на тему союзу Пілсудський – Петлюра. Цією темою досі займається проф. *Мацей Кротофіль*³⁹³.

Відомий учений, професор Інституту Міжнародних відносин *Омелян Вішка* був фахівцем із проблем військовополонених й інтернованих, української еміграційної преси, українських національно-визвольних змагань. Науковець присвятив багато часу дослідженню польсько-українських відносин у першій половині ХХ ст.³⁹⁴ Учений читав лекції з історії України, політичних систем України, історії Східної Європи, проводив семінари, був науковим консультантом молодих докторантів, організовував Українські дні в університеті, які наближали студентів до історії та сучасних проблем України. З 2008 р. працював на факультеті політології і міжнародних відносин того ж університету. О. Вішка – співорганізатор та учасник багатьох наукових конференцій і конгресів у Польщі (зокрема в Торуні, Варшаві, Вроцлаві, Любліні, Гданську, Зеленій Гури) та Україні (у Львові, Харкові, Одесі, Луцьку, Чернівцях, Києві, Чернігові)³⁹⁵.

Знаним фахівцем з українсько-польського конфлікту 1939–1947 рр. є професор *Вальдемар Резмер*, керівник кафедри військової історії. Науковець спеціалізується на сучасній військовій історії, зокрема питанні українсько-польського протистояння в Галичині й Волині в 1939–1947 рр.³⁹⁶

³⁸⁷ Skrukwa G. Czarnomorską Ukrainę: procesy narodowotwórcze w regionie nadczarnomorskim do 1921 roku w ukraińskiej perspektywie historycznej. Poznań : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2016. 494 s.

³⁸⁸ Skrukwa G. Українська Галицька Армія під час епідемії тифу (листопад 1919 – квітень 1920). *Choroba i śmierć w perspektywie społecznej w XIII–XXI wieku* / red. D. K. Chojecki, E. Włodarczyk. Warszawa, 2010. S. 301–319.

³⁸⁹ Skrukwa G. Mentalność halickiej ukraińskiej inteligencji – do 1918 r. oraz przemiany na skutek wojny i rewolucji. *Historia – mentalność – tożsamość. Studia z historii, historii historiografii i metodologii historii* / red. K. Polasik-Wrzosek, W. Wrzosek, L. Zaszkiłniak. Poznań, 2010. 372 s.

³⁹⁰ Studenna-Skruckwa M. Український Донбас. Обличчя тожсамості регіональної. Poznań : Nauka i Innowacje, 2014. 306 s.

³⁹¹ Studenna-Skruckwa M. Два bieguny ukraińskiej politycznej konstrukcji: Donbas i Galicja. Problem wewnętrznego mitotwórstwa: banderowcy contra bandyci. *Sensus Historiae*. 2011. Vol. IV. № 3. S. 121–138.

³⁹² У ЧНУ розпочався цикл лекцій на тему «Народження й розвиток європейської інтеграції» Марека Міколайчика. URL: <https://chmnu.edu.ua/u-chnu-rozпочavsva-ya-tsikl-lektsij-na-temu-narodzhennya-j-rozvitok-yevropejskoyi-integratsiyi-mareka-mikolajchika/>.

³⁹³ Krotofil M. Militarne aspekty stosunków polsko-ukraińskich z lat 1917–1921 – w świetle historiografii polskiej. *Pracuj Ukrainсько-Польської комісії дослідження взаємин 1917–1921 рр.* / Відповідальні редактори В. Ф. Верстюк, Я. Я. Брусський, відповідальний секретар В. В. Скальський. Київ : Інститут історії України НАН України, 2019. Т. 1. С. 169–179.

³⁹⁴ Морозова О. Польський історик Омелян Вішка: діяльність щодо дослідження історії України. *Історичний архів. Наукові студії* : зб. наук. пр. Миколаїв, 2015. Вип. 14. С. 167–172.

³⁹⁵ Польський історик Омелян Вішка: діяльність щодо дослідження історії України. *Історичний архів. Наукові студії* : зб. наук. пр. Миколаїв, 2015. Вип. 14. С. 167–172.

³⁹⁶ Rezmer W. Przyczyny i tło konfliktu polsko-ukraińskiego w latach 1939–1947. *Wołyń 1943 – rozliczenie*. Materiały przeglądowej konferencji naukowej «W 65 rocznicę eksterminacji ludności polskiej na Kresach Wschodnich dokonanej przez nacjonalistów ukraińskich». Warszawa, 2010. S. 13.

Професор *Александр Смолінський* теж займається військовою історією, збройними конфліктами³⁹⁷. Учений досліджує історією України радянських часів, зокрема міжвоєнного періоду, проблему Голодомору в Україні 1932–1933 рр.³⁹⁸.

Професор *Збігнев Карпус*, директор Інституту міжнародних відносин, спеціалізується на відносинах Польщі з її сусідами – Росією й Україною. Окреме місце в дослідженнях ученого посідають проблеми українсько-польського союзу 1920 р., військовополонених та українських інтернованих у Польщі.

Доволі потужним українознавчим центром Польщі є Гданськ. Якщо вести мову про **україністику в Гданську**, то передусім треба говорити про діяльність Гданського університету, зокрема **кафедри новітньої історії Польщі** Історичного факультету. Тут працюють знані й авторитетні вчені – фахівці з історії України, зокрема першої половини ХХ ст. Керівник кафедри д-р габ., проф. *Еугеніуш Кокко* спеціалізується на новітній історії. Член Східноєвропейської комісії історико-філологічного відділу Польської академії мистецтв. Найважливіші праці вченого: «Францішек Равіта-Гавронський (1846–1930) щодо України та її минулого: студії архаїзму»³⁹⁹, «Польська соціалістична партія щодо українського питання 1918–1925 рр.»⁴⁰⁰, «Зі сподіванням на згоду: польський соціалістичний рух щодо національного питання в Польщі (1918–1939)»⁴⁰¹ та ін.

На кафедрі новітньої історії Польщі, а також у Гданському відділі Інституту національної пам'яті працює д-р габ., проф. *Ігор Галагіда*, українець за походженням. Займається питаннями польсько-українських відносин ХХ ст., національного руху часів «Солідарності», комуністичного апарату репресій, польської опозиції, історії греко-католицької церкви в Польщі, зокрема проблемою жертв греко-католицького та православного духовенства в період польсько-українського конфлікту тощо⁴⁰². За наукову діяльність президент Броніслав Коморовський відзначив науковця Золотим хрестом за заслуги.

Магдалена Новак, д-р габ. кафедри новітньої історії Польщі Гданського університету, досліджує польсько-українські відносини ХІХ–ХХ ст., зокрема проблему формування національної свідомості, а також роль релігії у націєтворчих рухах Східної Європи. Авторка монографії «Народовці й українці. Народна демократія щодо української меншини в Польщі 1922–1939»⁴⁰³. Її праця «Два світи: проблема національної ідентифікації Андрія Шептицького у 1865–1914 роках»⁴⁰⁴ стала першою польськомовною працею про митрополита Андрія Шептицького.

Україністика в Зеленій Гурі і дослідження історії України відбуваються головним чином на базі **Зеленогурського університету**. Знаним фахівцем з українського питання є *Богдан Гальчак*, д-р історії, надзвичайний професор кафедри гуманістики Інституту політології. Учений займається вивченням лемківсько-бойківсько-гуцульської меншини. Він є віцепрезидентом Українського історичного товариства в Польщі⁴⁰⁵.

Відомими дослідниками українського питання, представниками так званого кресового напрямку є професор Інституту польської філології *Лешек Язовнік* та ад'юнкт цього ж інституту *Марія Язовнік*. У 2009 р. М. Язовнік стала співорганізатором конференції «Пам'ять часу знищення (1939–2009)». Захід став одним з перших польських наукових симпозіумів, на якому порушувалась

³⁹⁷ Smoliński A., Sytuacja wojskowa, ekonomiczna i społeczna na sowieckiej Ukrainie w latach 1921–1939 w ocenach Oddziału II polskiego Sztabu Głównego. *Південний архів. (Історичні науки)* : зб. наук. пр. Херсон, 2004. С. 239–250.

³⁹⁸ Smoliński A. Polskojęzycznie publikacje na temat głodu na Ukrainie w latach dwudziestych i trzydziestych XX w. *Історичний архів. Наукові студії* : зб. наук. пр. Миколаїв, 2013. Вип. 11. С. 50.

³⁹⁹ Koko E. Franciszek Rawita-Gawronski (1846–1930) wobec Ukrainy i jej przeszłości: studium archaizmu. Gdańsk : Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, 2006. 274 s.

⁴⁰⁰ Koko E. PPS wobec kwestii ukraińskiej w latach 1918–1925. Gdańsk, 1985. 481 s.

⁴⁰¹ Koko E. W nadziei na zgodę: Polski Ruch Socjalistyczny wobec kwestii narodowościowej w Polsce (1918–1939). Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego. 247 s.

⁴⁰² Spodarek G. Ukraiński historyk w Polsce – Igor Hałagida. URL: <https://pl.naszwybir.pl/ukraiński-historyk-w-polsce-igor-halagida/>.

⁴⁰³ Nowak M. Narodowcy i Ukraińcy. Narodowa Demokracja wobec mniejszości ukraińskiej w Polsce 1922–1939. Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2007. 304 s.

⁴⁰⁴ Nowak M. Dwa światy. Zagadnienie identyfikacji narodowej Andrzeja Szeptyckiego w latach 1865–1914. Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2018. 613 s.

⁴⁰⁵ Морозова О. Богдан Гальчак – штрихи до наукової біографії. *Наукові записки* : збірник праць молодих вчених та аспірантів / Інститут української археології та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України. 2012. Т. 24. С. 683–694.

проблематика дій ОУН і УПА на західноукраїнських землях. Діяльність українських націоналістів характеризувалася як геноцид⁴⁰⁶.

Аналізом національної політики Польщі після Другої світової війни, історією лемків, православ'я займається д-р габ. Стефан Дудра. Науковець – автор праці «Православна церква на західних та північних територіях Польщі після Другої світової війни»⁴⁰⁷. Від 2014 р. учений є членом Спільної комісії уряду та національних і етнічних менших.

Важливим центром досліджень, що стосуються України, є Ольштин. **Україністика в Ольштині** передусім представлена на базі діяльності **Вармінсько-Мазурського університету**. Від 2001 р. тут діє **Інститут історії і міжнародних відносин**. Від самого початку діяльності інституції тут провадяться дослідження польсько-українських відносин. **Генрик Стронський** – д-р габ., проф., завідувач кафедри міжнародних відносин, займається питаннями польських товариств на Волині⁴⁰⁸. Установами, діяльність яких частково торкається питань історії України, є також **кафедра Східної Європи й кафедра міжнародних відносин, відділення Інституту національної пам'яті в Ольштині** (директор – **Кароль Сацевич**)⁴⁰⁹, **Польське історичне товариство в Ольштині** (голова – **Анджеї Коритко**)⁴¹⁰ та ін.

6–7 жовтня 2016 р. на базі університету відбулася Міжнародна наукова конференція «25 років незалежної України – спроба балансу». Організатори – Інститут історії і міжнародних відносин ВМУ та Інститут держави і права ім. В. Корецького НАН України. Керівники заходу поставили за мету оцінити політичні, суспільні й економічні процеси в Україні, а також проаналізувати відносини України з сусідами, процес євроінтеграції, явище Євромайдану, російсько-український конфлікт, мовно-культурну ситуацію, проблему національних меншин, релігійну ситуацію в Українській державі і т. ін.⁴¹¹

Україністика в Кельцах представлена перш за все діяльністю **Університету ім. Яна Кохановського**, зокрема **кафедри історії XX ст. в Інституті історії**. Керівник закладу – д-р габ., проф. **Марек Пиеньосло**. Серед наукових зацікавлень історика – історія Львова у XIX і XX ст. Важливі праці історика: «Народження незалежної Галичини (1918–1919). Збірка документів із Львівських архівів»⁴¹², «Жандармерія на терені Західної Галичини в перших місяцях незалежності (1918–1919)»⁴¹³, «Організація структур польської влади в Галичині на початку незалежності (1918–1919)»⁴¹⁴, «Внутрішня структура, урядовий апарат і джерела фінансування галицьких осередків польської влади на початку незалежності (1918–1919)»⁴¹⁵, «Польська ліквідаційна комісія щодо польсько-українського конфлікту 1918–1919»⁴¹⁶, «Харчові труднощі на теренах західної Галичини на початку незалежності (1918–1919)»⁴¹⁷, «Суспільні проблеми Західної Галичини на початку II Речі

⁴⁰⁶ Офіційний сайт Товариства кресов'ян в Кендзежин-Козле. URL: http://kresykedzierzynkozle.pl/stara_strona/kresykedzierzynkozle.home.pl/page131.html.

⁴⁰⁷ Dudra S. Kościół prawosławny na ziemiach zachodnich i północnych Polski po II wojnie światowej. Zielona Góra : Uniwersytet Zielonogórski, 2004. 346 s.

⁴⁰⁸ Stronski H. Polish societies role in the «Third sector» development in Vilyn. *The Modern Higher Education Review*. 2018. № 3. P. 18–25.

⁴⁰⁹ Dr hab. Karol Sacewicz: Delegatura IPN w Olsztynie. URL: <https://wnet.fm/2019/08/28/dr-hab-karol-sacewicz-delegatura-ipn-w-olsztynie-posiada-prawie-400-m-b-akt-bezpieki-nie-znamy-dobrze-tresci-calosci/>.

⁴¹⁰ Andrzej Korytko wiceprezesem Polskiego Towarzystwa Historycznego. URL: <http://www.uwm.edu.pl/egazeta/andrzej-korytko-wiceprezesem-polskiego-towarzystwa-historycznego>.

⁴¹¹ 25 lat niepodległości ukraiны – próba bilansu. URL: <http://www.uwm.edu.pl/historia/index.php/dzialalnoscnaukowa-pracownikowinstytutu/Konferencje%2025latniepodleglosciukrainyprobabilansu>.

⁴¹² Przeniosło M. Narodziny niepodległości w Galicji (1918–1919). Wybór dokumentów z archiwów lwowskich. Kielce, 2007. 241 s.

⁴¹³ Przeniosło M. Żandarmeria na terenie Galicji Zachodniej w pierwszych miesiącach niepodległości (1918–1919). *Dzieje Najnowsze*. 2008. № 4. S. 101–113.

⁴¹⁴ Przeniosło M. Organizacja struktur władzy polskiej w Galicji w początkach niepodległości (1918–1919). *Dzieje Biurokracji na ziemiach polskich*. T. 3. Cz. 2 / red. A. Górska, K. Latawca i D. Magiera. Lublin-Siedlce, 2010. S. 473–488.

⁴¹⁵ Przeniosło M. Struktura wewnętrzna, aparat urzędniczy i źródła finansowania galicyjskich ośrodków władzy polskiej w początkach niepodległości (1918–1919). *Lwów, miasto – społeczeństwo – kultura* / red. K. Karolczaka i Ł. Sroki. T. 7. Kraków, 2010. S. 130–143.

⁴¹⁶ Przeniosło M. Polska Komisja Likwidacyjna wobec konfliktu polsko-ukraińskiego 1918–1919. *Wrocławskie Studia Wschodnie*. 2009. T. 13. S. 91–105.

⁴¹⁷ Przeniosło M. Trudności aprowizacyjne na terenie Galicji Zachodniej w początkach niepodległości (1918–1919). *Bieda w Polsce* / red. G. Miernika. Kielce, 2012. S. 83–96.

Посполитої (вибрані питання)⁴¹⁸, «Зміни у виборчому законі про місцеве самоврядування в Галичині»⁴¹⁹, «Знані й незнані міжвоєнного Львова»⁴²⁰ та ін.

Д-р габ., проф. кафедри історії ХХ ст. *Ганна Вуйчик-Леган* займається проблемами польсько-українських відносин, міфологізації історії, представлення минулого у шкільних підручниках. Найважливіші праці з українсько-польських відносин: «Україна й українці в польських шкільних історичних записках»⁴²¹, «Українська національна меншина в II Речі Посполитій і державне виховання. 30-ті рр. ХХ ст.»⁴²², «Піلسудський і Україна в шкільному поданні 30-х рр. ХХ ст. Причинок до культу маршалка»⁴²³, «Диво над Віслою». Міфологізація постаті й подій у світлі підручників історії 30-х рр. ХХ ст.»⁴²⁴, «Про Україну, польсько-українські відносини і козаків у популярних шкільних розповідях (до 1939 р.)»⁴²⁵.

Доктор габ., проф. надзв. *Лідія Михальська-Браха* досліджує історію історіографії ХІХ–ХХ ст., проблему історичної пам'яті, історію Січневого повстання в Польщі й Львівського об'єднання ветеранів 1863 р., історіографію повстанських рухів, історію жінок, проблеми Галичини тощо. Найважливіші публікації: «Львів на початку Великої війни у спогадах й звітах»⁴²⁶, «Наукова й видавнича діяльність Товариства дослідження історії оборони Львова й північно-східних воєводств»⁴²⁷, «Знані й незнані міжвоєнного Львова. Студії й матеріали»⁴²⁸ та ін.⁴²⁹

⁴¹⁸ Przeniosło M. Problemy społeczne galicji zachodniej w początkach II Rzeczypospolitej (wybrane zagadnienia). *Studia z historii społeczno-gospodarczej*. 2013. S. 87–102.

⁴¹⁹ Przeniosło M. Zmiany w ordynacji wyborczej do samorządu terytorialnego w Galicji w początkach niepodległości (1918–1919). *Z dziejów samorządu terytorialnego w XIX i XX wieku* / red. M. Przeniosło. Kielce, 2013. S. 107–122.

⁴²⁰ Przeniosło M, i M. Znani i nieznanie międzywojennego Lwowa. T. 3. Kielce, 2012. 190 s.

⁴²¹ Wójczyk – Łagan H. Ukraina i Ukraińcy w polskich szkolnych wypisach historycznych (do 1939 roku). *Historia – Mentalność – Tożsamość. Miejsce i rola historii i historyków w życiu narodu polskiego i ukraińskiego w XIX i XX wieku* / red. J. Pisulińskiej, P. Sierżęgi, L. Zaskilniaka. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2008. S. 439–458.

⁴²² Wójczyk – Łagan H. Ukraińska mniejszość narodowa w II Rzeczypospolitej a wychowanie państwowe. Lata trzydzieste XX wieku. *Historia – Mentalność – Tożsamość. Pamięć społeczna Ukraińców i Polaków w okresie kształtowania się ich świadomości narodowej (wiek XIX i pierwsza połowa XX)* / red. L. Zaskilniaka, J. Pisulińskiej, P. Sierżęgi. Tom IV. Lwów : Wydawnictwo AIC we Lwowie, 2011. S. 218–235.

⁴²³ Wójczyk – Łagan H. Piłsudski i Ukraina w przekazie szkolnym w latach trzydziestych XX w. Przyczynek do kultu Marszałka. *Mity i stereotypy w dziejach Polski i Ukrainy w XIX i XX wieku* / red. A. Czyżewskiego, R. Stobieckiego, T. Toborka, L. Zaskilniaka. Warszawa – Łódź : Wydawnictwo IPN, 2012. S. 346–364.

⁴²⁴ Wójczyk – Łagan H. «Cud nad Wisłą». Mitologizacja postaci i wydarzeń w świetle podręczników do historii z lat trzydziestych XX wieku. *Historia – Mentalność – Tożsamość. Rosja i Europa Zachodnia w polskiej i ukraińskiej historiografii XIX i XX wieku* / red. E. Koko, M. Nowak i L. Zaskilniaka. Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2013. S. 545–564.

⁴²⁵ Wójczyk – Łagan H. O Ukrainie, stosunkach polsko-ukraińskich i Kozakach, w popularnych narracjach szkolnych (do 1939 roku). *Rocznik Biblioteki Uniwersyteckiej*. Kielce : Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2013. T. I. S. 231–253.

⁴²⁶ Michalska-Bracha L. Lwów w początkach Wielkiej Wojny we wspomnieniach i relacjach. *O wojnę powszechną za wolność ludów... I wojna światowa na ziemiach polskich – aspekty społeczne, polityczne i militarne* / red. R. Kotowski, L. Michalska-Bracha, M. Przeniosło. Kielce, 2014.

⁴²⁷ Michalska-Bracha L. Działalność naukowa i wydawnicza Towarzystwa Badania Historii Obrony Lwowa i Województw Południowo-Wschodnich (1928–1939). Zarys problematyki. *Znani i nieznanie międzywojennego Lwowa. Studia i materiały* / red. M. Przeniosło, L. Michalska-Bracha. Kielce, 2015. T. 4. S. 115–128.

⁴²⁸ Znani i nieznanie międzywojennego Lwowa. Studia i materiały. T. 5 / red. M. Przeniosło, L. Michalska-Bracha. Kielce, 2018. 198 s.

⁴²⁹ Michalska-Bracha L. Komitet Opieki nad Uczestnikami Powstania 1863/64 we Lwowie (1932–1939). *Znani i nieznanie międzywojennego Lwowa* / red. M. Przeniosło, L. Michalskiej-Brachy. Kielce, 2007. 200 s. ; Działalność Towarzystwa Opieki Weteranów Żołnierzy Polskich z roku 1831 w Galicji w latach 1882–1906. *Niepodległość i Pamięć*. 2016. № 4 (56). C. 73–92 ; Lwowskie inicjatywy dobroczynne na rzecz «ubogich a zasłużonych» po powstaniu styczniowym. *Dobroczynność i pomoc społeczna na ziemiach polskich w XIX, XX i na początku XXI wieku* / red. M. Przeniosły. Kielce, 2008. S. 39–56 ; Między pamięcią a historiografią. Lwowskie debaty o powstaniu styczniowym 1864–1939. Kielce, 2011. 404 s. W kręgu miłośników przeszłości Lwowa – Franciszek Jaworski i Józef Białynia-Chołoddecki. *Znani i nieznanie międzywojennego Lwowa. Studia i materiały* / red. Małgorzaty i Marka Przeniosło. Kielce, 2013. T. 3. S. 11–26 ; Lwowskie Muzeum Historyczne. Idea-ludzie-zbiory (do 1914 r.). *Lwów. Miasto – społeczeństwo – kultura*. T. 7: Urzędy, urzędnicy, instytucje. Kraków, 2010. S. 397–409 ; Galicja wobec powstania styczniowego w badaniach krakowskich historyków do 1939 roku. *Galicja a powstanie styczniowe* / red. M. Hoszowskiej, A. Kawalec, L. Zaskilniaka. Warszawa, 2013. S. 479–490 ; O losach kobiet na zesłaniu po powstaniu styczniowym utrwalonych na kartach wspomnień i listów. *Polska w XIX i XX wieku – społeczeństwo i gospodarka* / red. W. Caban, M. B. Markowski, J. Muszyńska, M. Przeniosło. Kielce, 2013. 218 s. ; Kobiety w muzealnictwie lwowskim lat międzywojennych. *Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach*. 2015. T. 30. S. 186–197 ; Bohdan Janusz (1887–1930). Rzecz o polsko-ukraińskim miłośniku przeszłości i zabytków Lwowa. *Znani i nieznanie międzywojennego Lwowa. Studia i materiały* / red. M. Przeniosło, L. Michalska-Bracha, Kielce, 2018. T. 5. S. 113.

Свій внесок у дослідження проблем історії України робить також **україністика в Білостоці**, зокрема наукова інтелігенція **Білостоцького університету**. У 1999 р. за сприяння **Інституту історії** на базі закладу відбулася конференція «Кордони й пограниччя. Історія щоденності й досвіду» («Granice i pogranicza. Historia codzienności i doświadczeń»). Доповіді стосувалися різних аспектів суспільного, політичного й господарського життя порубіжних територій. Широко була представлена тематика українсько-польського порубіжжя⁴³⁰.

Факультет історії XIX ст. від 2006 р. організує наукові конференції на тему Першої світової війни, де певне місце посідає й українське питання. У 2010 р. за сприяння Інституту вийшла збірка «1918 рік в Центрально-Східній Європі»⁴³¹. Особливу увагу привертають статті: *Роберта Литвінського* «Закінчення великої й початок "малої" війни. Польсько-український конфлікт у Східній Галичині у 1918 р. та його наслідки»⁴³², *Романа Висоцького* «Від прагнення незалежності до потреби визнання. Спроби України налагодити дипломатичні відносини у 1918 р.»⁴³³, *Мацея Кротوفіля* «Кінець 1918 р. у Східній Галичині: польсько-українська війна – збройні сили воюючих сторін»⁴³⁴, *Анджея Пураля* «Діяльність і значення українських спецслужб у період Української держави (квітень-листопад 1918)»⁴³⁵, *Адріана Конопки* «Щодо перебування польських військових формувань в Україні (1917–1919)»⁴³⁶ тощо.

Україністика в Катовіцах. Українознавчі дослідження в Катовіцах провадяться в основному на базі **Сілезького університету**, зокрема **Інституту історії**. Д-р габ. *Кишиштоф Новак* – керівник кафедри Новітньої історії, член Центральноєвропейської комісії ПАН в Катовіцах. Займається історією пограниччя Центрально-Східної Європи, національними меншинами, історією Буковини. Особливе місце в науковій роботі К. Новака посідає проблема Волинської трагедії⁴³⁷. *Йоанна Янушевська-Юркевич* – ад'юнкт Інституту історії Сілезького університету, досліджує проблеми пограниччя, національних меншин, національної свідомості, особливу увагу зосереджує на темі Волинської трагедії⁴³⁸.

Україністика в Лодзі представлена головним чином діяльністю **Лодзького університету**. Керівник кафедри історії історіографії і допоміжних історичних наук д-р габ., проф. звич. *Рафал Стобецький* є фахівцем з питань сучасної історичної думки XIX–XX ст., зокрема історіографії періоду ПНР, російської і радянської історіографії XIX–XXI ст., сучасної методології і теорії

⁴³⁰ Granice i pogranicza. Historia codzienności i doświadczeń / red. M. Leidke, J. Sadowskiej, J. Trynkowskiego. Białystok : Instytut historii uniwersytetu w Białymstoku, 1999. 310 s.

⁴³¹ Rok 1918 w Europie środkowo-Wschodniej red. D. Grunberga, J. Snopko, G. Zackiewicz. Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2010. 663 s.

⁴³² Litwiński R. Zakończenie Wielkiej i początek «małej» wojny. Polsko-ukraiński konflikt o Galicję Wschodnią w 1918 roku i jego reperkusje. *Rok 1918 w Europie środkowo-Wschodniej* / red. D. Grunberga, J. Snopko, G. Zackiewicz. Białystok Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2010. S. 71–84.

⁴³³ Wysocki R. Od pragnienia niepodległości do potrzeby uznania. Proby nawiązywania stosunków dyplomatycznych przez Ukrainę w roku 1918. *Rok 1918 w Europie środkowo-Wschodniej* / red. D. Grunberga, J. Snopko, G. Zackiewicz. Białystok Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2010. S. 84–102.

⁴³⁴ Krotofil M. Koniec 1918 roku w Galicji Wschodniej: wojna polsko-ukraińska – siły zbrojne stron walczących. *Rok 1918 w Europie środkowo-Wschodniej* / red. D. Grunberga, J. Snopko, G. Zackiewicz. Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2010. S. 439–450.

⁴³⁵ Pural A. Działalność i znaczenie ukraińskich służb specjalnych w okresie Ukraińskiej derżawy (kwiecień-listopad 1918). *Rok 1918 w Europie środkowo-Wschodniej* / red. D. Grunberga, J. Snopko, G. Zackiewicz. Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2010. S. 450–463.

⁴³⁶ Konopka A. Wokół pobytu polskich formacji wojskowych na Ukrainie (1917–1919). *Rok 1918 w Europie środkowo-Wschodniej* / red. D. Grunberga, J. Snopko, G. Zackiewicz. Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2010. S. 481–493.

⁴³⁷ Nowak K. U źródeł tragedii wołyńskiej. Myśl niepodległościowa ukraińskich nacjonalistów w latach 1920–1945 (zarys problematyki). *W cieniu tragedii wołyńskiej 1943 r. 70 rocznica mordów Polaków na Kresach Południowo-Wschodnich Rzeczypospolitej* / pod red. E. Żurawskiej, J. Sperki. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu śląskiego, 2015. S. 21.

⁴³⁸ Januszewska-Jurkiewicz J. Polacy i Ukraińcy na Wołyniu. *W cieniu tragedii wołyńskiej 1943 r. 70 rocznica mordów Polaków na Kresach Południowo-Wschodnich Rzeczypospolitej* / pod red. E. Żurawskiej, J. Sperki. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2015. S. 62.

історіографії. У своїх наукових дослідженнях учений порушує питання історичної пам'яті⁴³⁹, міфів і стереотипів⁴⁴⁰, новітньої історії Польщі й України⁴⁴¹.

Ад'юнкт цієї ж кафедри *Ілона Флорчак* досліджує питання автономії Галичини, суспільну й політичну діяльність поляків і росіян у цьому регіоні⁴⁴². Д-р габ., проф. кафедри історії Польщі й світу після 1945 р. Лодського університету *Албін Гловацький* вивчає долю поляків на території Західної України після 17 вересня 1939 р., радянську окупацію східних територій Речі Посполитої у 1939–1941 рр., репресії проти польського населення СРСР у період Другої світової війни, польсько-радянські відносини в 1939–1946 рр. тощо. Серед публікацій, присвячених історії України, є такі його роботи: «Львівська філія державного видавництва національних меншин УСРР 1940–1941»⁴⁴³, «Совети щодо поляків на східних землях II Речі Посполитої 1939–1941»⁴⁴⁴ та ін.

Україністика в Щецині представлена найперше в *Щецинському університеті*, зокрема у *Відділі східних досліджень й аналізу в Інституті історії й міжнародних відносин*. Керівником відділу є професор *Ришард Томчик* – польський політик, історик, викладач, професор гуманістичних наук, професор надзвичайний, автор близько ста публікацій на тему української проблематики, історії права й адміністрації в Австрії й Галичині в ХІХ–ХХ ст. До найголовніших праць ученого на українську тематику належать: «Українське національно-демократичне об'єднання 1925–1939 рр.»⁴⁴⁵, «Галицька русько-українська радикальна партія в 1890–1914 рр.»⁴⁴⁶, «Радикали й соціал-демократи. Місце та роль лівиці в українському національному таборі в Галичині у 1890–1914 рр.»⁴⁴⁷, «Соціал-демократи українські та польські. Про співпрацю»⁴⁴⁸, «Українська радикальна партія в II Речі Посполитій 1918–1926 рр.»⁴⁴⁹, «Поміж Віднем та Львовом. Нариси з історії адміністрації в Австрії»⁴⁵⁰, «Янівське кладовище у Львові. Польська національна спадщина»⁴⁵¹.

Україністика в Кошаліні репрезентована *Політехнічним університетом (Політехніка Кошалінська)*. Яскравим представником кошалінської україністики є д-р габ., проф. надзв. *Чеслав Партач*, який працює на кафедрі міжнародних відносин *Інституту суспільної політики й міжнародних відносин* ПК. У 1989 р. в Університеті ім. А. Міцкевича в Познані історик захистив докторську дисертацію на тему «Українсько-польські відносини в Галичині в 1888–1908 рр.» (науковий керівник – Антоні Чубінський). У 2002 р. учений отримав ступінь доктора габілітованого на підставі наукового доробку й праці «Українське питання в політиці польського уряду на засланні та його експозитур у краї (1939–1945)». Займається дослідженням історії Польщі й України, польсько-українських відносин. Відзначений польською нагородою *Polonia Mater Nostra Est* за

⁴³⁹ Pamięć i polityka historyczna. Doświadczenia Polski i jej sąsiadów / red. S. M. Nowinowski, J. Pomorski R. Stobiecki. Łódź : Wyd. IPN, 2008. 398 s.

⁴⁴⁰ Mity i stereotypy w dziejach Polski i Ukrainy w XIX i XX wieku / red. A. Czyżewski, R. Stobiecki, T. Toborek, L. Zaskilniak. Warszawa – Łódź, 2012. 496 s.

⁴⁴¹ Stobiecki R. Najnowsze syntezy dziejów Polski i Ukrainy. Próba porównania. *Historia. Mentalność. Tożsamość. Miejsce i rola historii oraz historyków w życiu narodu polskiego i ukraińskiego w XIX i XX wieku* / red. J. Pisulińska, P. Sierżęga, L. Zaskilniak. Rzeszów, 2008. S. 557–573.

⁴⁴² Florczak I. Jędrzej Moraczewski. Socjalista, poseł, legionista. Z autonomicznej Galicji do niepodległej Polski, Łódź, 2009. 322 s. ; Florczak I. Socjalistka na prowincji – społeczna i polityczna działalność Zofii Moraczewskiej w Galicji (do 1914 roku). *Galicja i jej dziedzictwo*. T. 24. 2016. S. 396–310 ; Kozicka H., Rosjanie w Tarnopolu. *Dziennik 1914–1916* / opr. I. Florczak, J. Gołota. Ostrołęka : OTN. 2015. 112 s.

⁴⁴³ Głowacki A. Lwowska filia Państwowego Wydawnictwa Mniejszości Narodowych USRR 1940–1941. *Kraków – Lwów : książki – czasopisma – biblioteki*. T. VII / red. H. Kosętki. Kraków, 2005. S. 288–306.

⁴⁴⁴ Głowacki A. Sowietci wobec Polaków na ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej 1939–1941. Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1997. 695 s. (Wydanie II. Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Główna Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej, 1998. 695 s.).

⁴⁴⁵ Tomczyk R. *Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne 1925–1939*. Szczecin, 2006. 336 s.

⁴⁴⁶ Tomczyk R. *Galicyjska Rusko-Ukraińska Partia Radykalna w latach 1890–1914*. Szczecin, 2007. 422 s.

⁴⁴⁷ Tomczyk R. *Radykałowie i socjaldemokraci. Miejsce i rola lewicy w ukraińskim obozie narodowym w Galicji 1890–1914*. Szczecin, 2007. 670 s.

⁴⁴⁸ Tomczyk R. *Socjaldemokraci ukraińscy i polscy. Z dziejów współpracy*. Warszawa, 2007.

⁴⁴⁹ Tomczyk R. *Ukraińska Partia Radykalna w II Rzeczypospolitej 1918–1926*. Szczecin 2007. 253 s.

⁴⁵⁰ Tomczyk R. *Między Wiedniem a Lwowem. Szkice z historii administracji w Austrii*. Szczecin, 2010. 170 s.

⁴⁵¹ Cmentarz Janowski we Lwowie. *Polskie dziedzictwo narodowe* / red. R. Tomczyka i B. Patlewicz. T. I–II. Szczecin 2017. 440 s.

спеціальні заслуги перед польським народом і державою. Найважливіші праці науковця, присвячені українському питанню: «Від Бадені до Потоцького. Польсько-українські відносини в Галичині в 1888–1908 рр.»⁴⁵², «Польща щодо українських незалежницьких прагнень часів Другої світової війни» та ін.⁴⁵³

Україністика в Бидгощі не є популярним напрямком спеціальних досліджень. Учені з *Університету ім. Казимира Великого*, а саме науковці *кафедри новітньої історії і міжнародних відносин Інституту історії* займаються головним чином проблемами пограниччя, костелу, аналізом польсько-білоруських, польсько-югославських, польсько-німецьких відносин тощо⁴⁵⁴. Д-р *Кишиштоф Гарчевський* окрім питань, пов'язаних з Європейським Союзом і Німеччиною, торкається проблем українсько-російського конфлікту⁴⁵⁵ тощо.

Дослідження історії України в Польщі відбуваються також на базі архівних інституцій. Показовою в цьому плані є **україністика у Пйотркуві Трибунальському**, що представлена насамперед діяльністю науковців *Державного архіву Пйотркува Трибунальського*. Під керівництвом директора закладу д-ра *Томаша Матушака* польські вчені досліджують питання долі українців у Польщі часів Другої світової війни й повоєнного періоду на основі архівних матеріалів. У своїй діяльності історики-архівісти налагодили контакти з українськими вченими Харкова, Миколаєва та інших міст.

У 2018 р. за сприяння Державного архіву в Пйотркуві Трибунальському на базі ЧНУ ім. Петра Могили відбувся круглий стіл «Україна – Польща: джерела, архіви, історія». Метою заходу був аналіз джерел із проблем історії України й Польщі, українсько-польських відносин упродовж віків. З польської сторони у дискусії взяли участь директор архіву д-р Томаш Матушак та архівісти д-р Мацей Губка і Міхал Ордак. Українську сторону репрезентували архівісти Державного архіву Миколаївської області на чолі з директоркою, д-ром іст. наук Ларисою Левченко, вчені Науково-дослідного інституту полоністики, очолюваного доц. Ольгою Морозовою, та кафедри історії ЧНУ ім. Петра Могили на чолі з проф. Юрієм Котляром⁴⁵⁶. Учасники круглого столу обговорювали такі проблеми: «Діяльність польської меншини в Центральній Раді» (доц. О. Гайдай, ЧНУ)⁴⁵⁷, «Періодизація подій на Миколаївщині» (проф. Ю. Котляр)⁴⁵⁸, «Формування джерельної бази з історії польського етносу в державному архіві Миколаївської області» (д-р іст. наук Л. Левченко)⁴⁵⁹, «У вік незалежності. Польські архіви вчора й сьогодні» (д-р Т. Матушак)⁴⁶⁰, «1918 рік в історії України та Польщі» (доц. О. Морозова)⁴⁶¹. Д-р Томаш Матушак представив учасникам виставку

⁴⁵² Partacz Cz. Od Badeniego do Potockiego. Stosunki Polsko-Ukraińskie w Galicji w latach 1888–1908. Torun, 1996. 280 s.

⁴⁵³ Partacz Cz., Łada K.. Polska wobec ukraińskich dążeń niepodległościowych w czasie II wojny światowej. Warszawa : Centrum Edukacji Europejskiej, 2006. 412 s.

⁴⁵⁴ Katedra Historii Najnowszej i Stosunków Międzynarodowych. Baza obku Naukowego Pracowników UKW. URL: https://historianajnowsza.ukw.edu.pl/jednostka/katedra_historii_najnowszej/publikacje.

⁴⁵⁵ Garczewski K. Austria na tle konfliktu ikraińsko – rosyjskiego w 2014 roku. *Spoleczeństwo i Polityka*. 2015. № 3 (44). S. 137–147.

⁴⁵⁶ *Україна – Польща: джерела, архіви, історія (до 100-річчя незалежності Польщі й проголошення незалежності України)*. Програма й тези доповідей Міжнародного круглого столу. Миколаїв, 2018. 26 с.

⁴⁵⁷ Гайдай О. Діяльність польської меншини у Центральній Раді. *Україна-Польща: джерела, архіви, історія (до 100-річчя незалежності Польщі й проголошення незалежності України)*. Програма й тези доповідей Міжнародного круглого столу. Миколаїв, 2018. С. 8–9.

⁴⁵⁸ Котляр Ю. Періодизація подій 1917–1921 рр. на Миколаївщині. *Україна-Польща: джерела, архіви, історія (до 100-річчя незалежності Польщі й проголошення незалежності України)*. Програма й тези доповідей Міжнародного круглого столу. Миколаїв, 2018. С. 9–11.

⁴⁵⁹ Левченко Л. Формування джерельної бази з історії польського етносу в державному архіві Миколаївської області. *Україна-Польща: джерела, архіви, історія (до 100-річчя незалежності Польщі й проголошення незалежності України)*. Програма й тези доповідей Міжнародного круглого столу. Миколаїв, 2018. С. 11–12.

⁴⁶⁰ Matuszak T. W stulecie niepodległości. Archiwa polskie wczoraj i dziś. *Україна-Польща: джерела, архіви, історія (до 100-річчя незалежності Польщі й проголошення незалежності України)*. Програма й тези доповідей Міжнародного круглого столу. Миколаїв, 2018. С. 12–13.

⁴⁶¹ Морозова О. 1918 рік в історії України та Польщі. *Україна-Польща: джерела, архіви, історія (до 100-річчя незалежності Польщі й проголошення незалежності України)*. Програма й тези доповідей Міжнародного круглого столу. Миколаїв, 2018. С. 14.

«Українські сліди на пйотрківській землі. Документи з Державного архіву у Пйотркуві Трибунальському»⁴⁶².

Тож, на основі тісної співпраці науковці повертають із забуття історію українців і поляків. Водночас спільна робота сприяє не лише обміну інформацією й публікуванню ґрунтовних праць з актуальних питань українсько-польської минувшини, а й порозумінню у контроверсійних справах минулого.

Важливим елементом розвитку як національної, так і закордонної історіографії є взаємодія істориків та історичних інституцій. Так, вже понад 20 років (від 1993 р. – *О.М.*) працює **Українсько-польська комісія експертів з удосконалення змісту підручників з історії та географії**. Акцентується увага на важливих питаннях спільної історії, висвітлюється об'єктивна позиція вчених щодо гострих питань минувшини⁴⁶³. Головою польської частини комісії є В. Менджецький, української – С. Кульчицький. Членами Комісії є: Г. Мотика, А. Янковський, П. Кролль, К. Санойца, К. Кафель та ін. (від польської сторони) і О. Удод, Р. Євтушенко, Н. Бескова, В. Перкун, О. Головка й інші (від української).

Сутність діяльності комісії полягає у забезпеченні такого відображення історії українсько-польських відносин у підручниках, яке б унеможливило формування образу сусіднього народу як ворога. Голова української частини комісії С. Кульчицький зауважив, що важлива увага була зосереджена на тактовності й повазі до сусідньої держави при висвітленні конфліктних ситуацій. «Молоде покоління має навчитися толерантності в оцінках і зрозуміти, що історія не мусить розділяти обидва народи». Критеріями оцінки підручників є відпрацьованість формулювань, толерантність оцінок, вміння вказати на причини конфліктів, не вдаючись до формувань «образу ворога» і національної або релігійної нетерпимості⁴⁶⁴.

Висновки комісії мають рекомендаційний характер. Рекомендації зводяться до того, що у підручниках необхідно: 1) висвітлювати українсько-польські стосунки в міжнародному контексті; 2) прагнути до деполітизації історії; 3) уникати надмірного використання мартирологічних сюжетів; 4) при висвітленні спірних питань, якщо можна, використовувати аргументи як з польської, так і з української сторони; 5) не узагальнювати інформацію про воєнні злочини, що мали поодинокий характер. Експерти погодилися у тому, що історія, і особливо шкільна історія, не повинна спричинятися до виникнення нових конфліктів. Конфлікти і війни, які траплялися між обома народами, потрібно висвітлювати в науковому стилі, без емоцій і зайвої публіцистичності⁴⁶⁵.

Отже, наукова інтелігенція Польщі значно зацікавлена проблемами історії України, що свідчить про бажання поглибити польсько-українські відносини. Показовим у цьому плані є існування фактично у кожному польському місті українознавчих інституцій і доволі активна діяльність польських науковців у напрямку осмислення ключових питань української історії. Польські вчені долають стереотипи, що були створені комуністичною пропагандою, намагаються дійти згоди щодо гострих моментів українсько-польської минувшини. Свої висновки вони подають у різноманітних наукових збірниках, монографіях і т. ін., що сприяє розвитку польсько-українського наукового діалогу і співпраці.

⁴⁶² Круглий стіл «Україна – Польща: джерела, архіви, історія». URL: <https://chmnu.edu.ua/petro-mohyla-tv-kruglij-stil-ukrayina-polshha-arhivi-dzherela-istoriya-u-chnu-im-petra-mogili/>; У Могилянці відбувся круглий стіл «Україна – Польща: архіви, джерела, історія». URL: <https://chmnu.edu.ua/25649-2/>.

⁴⁶³ Удод О., Бондар В. Українсько-польська комісія експертів: становлення і діяльність. *Українсько-польське співробітництво в галузі історичної освіти: матеріали та документи українсько-польської комісії експертів з удосконалення змісту шкільних підручників з історії та географії (1993–2013)* / О. А. Удод (відп. ред.), В. В. Бондар (упоряд.). Київ : Генеза, 2013. С. 5.

⁴⁶⁴ Там само. С. 7.

⁴⁶⁵ Там само. С. 13.

2.2. Місце і роль періодики у висвітленні історії України

У сучасних умовах входження України до європейського простору особливої ваги набуває поширення у світі знань про Українську державу. Українознавчі студії за кордоном є важливим інструментом у цій важливій справі.

Свого часу О. Прицак, який започаткував такі студії у Гарварді, зазначив: «Найбільша прислуга, яку українознавча наука може дати українському народові [...] є знання про Україну у всіх аспектах українського "я" – історії, культури, мови, літератури, політики, економії і т. ін., знання з точністю термометра, з прецизією годинника і неблаганністю таблички множення»⁴⁶⁶.

Від початку становлення незалежної Української держави зростання зацікавленості до україністики яскраво простежується на прикладі польської спільноти. Наявність великої кількості українознавчих періодичних видань у Польщі не лише свідчить про бажання польських учених досконало знати українське минуле й реалії, а й створює неоціненне наукове підґрунтя для професійних дискусій, досліджень, відкриттів. Польські наукові часописи відіграють важливу роль в оприлюдненні напрацювань українознавчих інституцій. На жаль, цей доробок ще не став об'єктом ґрунтовних наукових досліджень українських істориків.

Розглянемо найбільш популярні й знані польські наукові журнали, які висвітлюють українську проблематику, зокрема події першої половини ХХ ст., історію їх заснування, діяльність організаторів та авторів публікацій. Передусім треба відзначити польські видання, які вперше з'явилися на світ за межами Польщі й представляли позицію закордонної польської україністики. Як відомо, діяльність еміграційних осередків поляків започаткувала традицію ґрунтового дослідження історії України. Тісні контакти польських науковців з їхніми закордонними колегами, спільна робота навколо видання журналів, які порушували питання української минушини, сприяли більш активному зацікавленню польських істориків українською проблематикою й появі цілої мережі спеціальних українознавчих і сходознавчих часописів у самій Польщі.

«*Kultura*» – польський літературно-політичний журнал, що видавався протягом 1947–2000 рр. за сприяння Літературного інституту в Парижі. Засновником і редактором був журналіст Єжи Гедройць⁴⁶⁷.

Перший випуск часопису побачив світ у Римі в 1947 р., а наступні номери вже вийшли в Парижі. Видання стало центром польської політичної й суспільної думки не лише в еміграції, але й у Польщі, де розповсюджувалося неофіційно. На шпальтах часопису друкували свої статті відомі європейські інтелектуали: С. Вейль, А. Камю, Т. С. Еліот, Е. М. Чоран, Ж. Ерш та ін.⁴⁶⁸. З «*Kultura*» співпрацювали відомі діячі української еміграції: мовознавець Юрій Шевельов, історик Іван Лисяк-Рудницький, політолог Богдан Осадчук, літературознавець Юрій Лавріненко та ін.

Від самого початку часопис порушував питання українсько-польських відносин, зокрема переоцінки зовнішньої політики Польщі щодо України відповідно до гасла: «Не може бути вільної Польщі без вільної України»⁴⁶⁹. Одним з найбільших досягнень Є. Гедройця та його однодумців стало підписання «Декларації щодо українського питання». Представники польської, російської, чеської й угорської еміграцій порушили питання про нагальну потребу відновлення української державності. Документ був надрукований у 5 номері «*Kultura*» за 1977 р.⁴⁷⁰

⁴⁶⁶ Прицак О. Чому катедри українознавства в Гарварді? Нью-Йорк : Фонд катедр українознавства, 1973. С. 65.

⁴⁶⁷ Офіційна сторінка журналу «*Kultura*». URL: <http://www.kulturaparyska.com/>.

⁴⁶⁸ *Kultura*. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Kultura>.

⁴⁶⁹ Морозова О. Ідея незалежної України в діяльності Єжи Гедройця. *Наукові праці* : наук.-метод. журн. Т. 274, Вип. 262. Миколаїв, 2016. С. 75–76 (Історичні науки).

⁴⁷⁰ Deklaracja w sprawie ukraińskiej. *Kultura*. 1977. № 5.

На сторінках журналу обговорювалась також проблема українсько-польського кордону. Було опубліковано лист о. Юзефа Маєвського із закликом про непорушність повоєнних кордонів⁴⁷¹. Є. Гедройць уважав, що у вирішенні українського питання потрібно насамперед звернути увагу на врегулювання проблеми кордонів, представлення української проблеми на міжнародній арені, поширення й розвиток української культури. Часопис відкрито виступив за відмову Польщі від «східних кресів» й визнання сучасних кордонів. Така діяльність журналу наражалася на відкрите нерозуміння в комуністичній Польщі й видання було офіційно заборонене до 1989 р.⁴⁷²

Від часу становлення демократичної польської держави посилювався вплив часопису «Kultura» на інтелектуальне життя поляків. Ідеї Гедройця почали кардинально змінювати головні тенденції у відносинах поляків з українцями, білорусами, литовцями. У своїх статтях редактор щораз активніше закликав до підтримки українського визвольного руху й визнання Української держави⁴⁷³. На думку Є. Гедройця, Україна відіграє ключову роль у зміцненні безпеки Польщі та країн ЦСЄ⁴⁷⁴.

Журнал припинив свою діяльність у рік смерті редактора, у 2000 р. сталося те, що публіцист передбачав, – після його смерті «Kultura» перестала виходити, залишилися архів, бібліотека, але не «Kultura», бо вона була абсолютно його справою.⁴⁷⁵

Перш ніж у Польщі з'явилися вільні від політичного тиску часописи, виданням, що продовжило формування національної свідомості поляків, став кварталник (від 1973 р. – піврічник) «*Zeszyty Historyczne*» – еміграційний часопис, що видавався протягом 1962–2010 рр. також за сприяння Літературного інституту в Парижі⁴⁷⁶. Від 2003 р. журнал був редагований Варшавським товариством опіки над архівом Літературного інституту в Парижі. Тут висвітлювались документи, пам'ятки, спогади й опрацювання, присвячені новітній історії Польщі. Оскільки часопис видавався в еміграції й був позбавлений цензури, то досить швидко він перетворився на своєрідний вільний форум дискусій і наукових презентацій відомих еміграційних і польських дослідників⁴⁷⁷.

Квартальник об'єднував навколо себе велике гроно видатних еміграційних учених і публіцистів (Петро Вандич, Юзеф Гарлинський, Збігнєв Себастьян Семашко, Тадеуш Вирва) й місцевих науковців (Ґжеґож Мазур, Анджей Фрішке, Анджей Пачковський, Александра Зьолковська-Боем)⁴⁷⁸.

Майже 40 років редактором журналу був *Єжи Гедройць*. У вступі до першого номера він написав: «Нашим завданням буде пошук об'єктивної правди, а не прикривання фактів певної політичної чи історіософської концепції»⁴⁷⁹. «*Zeszyty Historyczne*» містили величезний джерельний матеріал з історії Польщі, особливо ХХ ст. Велика увага була приділена міжвоєнному періоду, часам Другої світової війни й повоєнних років. Після смерті Є. Гедройця у 2000 р. редактором видання стала Зофія Хертц (вересень 2000 – червень 2003), від червня 2003 до 2009 р. часопис редагував Яцек Кравчик. У 2009 р. за внесок в охорону польської національної спадщини за межами території краю президент Інституту національної пам'яті нагородив редакційний колектив кварталника званням «Куратора національної пам'яті» («*Kustosza Pamięci Narodowej*») ім. Ґжеґожа Якубовського⁴⁸⁰. У червні 2010 р. вийшов останній номер часопису «*Zeszyty Historyczne*». Рішення

⁴⁷¹ Маєвський Ю. З. Лист до редакції. Простір свободи. Україна на шпальтах паризької «Культури». Київ, 2005. С. 158.

⁴⁷² Морозова О. Ідея незалежної України в діяльності Єжи Гедройця. *Наукові праці* : наук.-метод. журн. Т. 274, Вип. 262. Миколаїв, 2016. С. 76 (Історія).

⁴⁷³ Zmienić krwiobieg / Z Redaktorem Jerzym Giedroyciem rozmawia M. Wademann. *Czas Kultury*. 1991. № 3–4. S. 4 ; O kraju i emigracji / Z Jerzym Giedroyciem redaktorem «Kultury» rozmawiała E. Sułkowska-Bierezin. *Tygodnik Polski*. 1990. 30 czerwca. S. 4 ; Jerzy Giedroyc i dorobek paryskiej «Kultury». *Nowe książki*. 1991. № 8. S. 12.

⁴⁷⁴ Na przeciągu historii / Rozmowa z Jerzym Giedroyciem. Rozmawiał Z. Zaryczny. *Dziennik związkowy*. Chicago. 1991. 12–14 kwietnia ; Te folwarki nazywają się Polska / Z Jerzym Giedroyciem rozmawiała E. Dobrowolna-Sadura. *Trybuna*. Warszawa. 1992. № 232. 3–4 października. S. 3 ; Jerzy Giedroyc o polskich sprawach wschodnich. *Dziennik Polski*. 1992. 27 sierpnia. S. 2 ; Nie wyprowadzam się z Polski / Z Jerzym Giedroyciem rozmawia A. Garlicki. *Polityka*. 1994. № 48 (1960). 26 listopada. S. 17.

⁴⁷⁵ Морозова О. Ідея незалежної України в діяльності Єжи Гедройця. *Наукові праці* : наук.-метод. журн. Миколаїв, 2016. Т. 274, Вип. 262. С. 76 (Історія).

⁴⁷⁶ Офіційний сайт Літературного інституту в Парижі. URL: <http://www.kulturaparyska.com/pl/historia/publikacje>.

⁴⁷⁷ Морозова О. Ідея незалежної України в діяльності Єжи Гедройця. *Наукові праці* : наук.-метод. журн. Миколаїв, 2016. Т. 274, Вип. 262. С. 76 (Історія).

⁴⁷⁸ *Zeszyty Historyczne*. URL: http://www.wikiwand.com/pl/Zeszyty_Historyczne.

⁴⁷⁹ Морозова О. Ідея незалежної України в діяльності Єжи Гедройця. *Наукові праці* : наук.-метод. журн. Миколаїв, 2016. Т. 274, Вип. 262. С. 76 (Історія).

⁴⁸⁰ *Zeszyty_Historyczne*. URL: http://www.wikiwand.com/pl/Zeszyty_Historyczne.

про припинення видання журналу оголосив молодший брат Єжи Гедройця Генрик Гедройць (керівник Літературного інституту в Парижі від 2003 р.). У своєму листі до постійних авторів він написав: «У Польщі розвивається вільна історична наука, можна все публікувати, архіви доступні. «Zeszyty Historyczne» виконали свою роль і ми сподіваємося, що ніколи не будемо в еміграції шукати простір для досліджень і публікацій. Зрозуміло, що це рішення ми не прийняли без печалі і ностальгії...»⁴⁸¹.

Протягом тривалого часу важливе значення для популяризації історії України в Польщі має газета «*Наше слово*». Видання є друкованим органом Об'єднання українців у Польщі і Польського історичного товариства. Це одне з найстаріших періодичних видань повоєнної Польщі. Перший номер газети з'явився ще в 1956 р. як видання польського Українського суспільно-культурного товариства (від 1990 р. – Об'єднання українців у Польщі). Сьогодні редколегію представляють Христина Заник, Петро Тима, Ігор Щерба. Газета намагається донести до поляків позицію української громади. Видання виходить у світ у Варшаві й поширюється не лише серед української громади Польщі, а й Канади та США. Тривалий час на шпальтах газети представлена «Лемківська сторінка», де можна ознайомитись з актуальними проблемами цього регіону. Особливо популярними є статті про польсько-українські конфлікти, зокрема про операцію «Вісла». Публікуються інтерв'ю з відомими діячами Польщі. Газета має свій сайт, де відомості подані як українською, так і польською мовами. «...*Важливо зберегти свою українськість і дізнатись більше про Україну*», – пояснює редакторка видання Христина Заник⁴⁸².

Отже, як бачимо, поява наприкінці 80-х рр. ХХ ст. суто українознавчих журналів у Польщі була зумовлена плідною діяльністю у напрямку дослідження історії України польських еміграційних центрів, роботою польських українознавчих товариств. Тож поява у 1989 р. щорічного видання наукового й українознавчого спрямування кафедри україністики Варшавського університету «*Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*», у якому висловлюють свої погляди українські, польські, європейські вчені, була обумовлена давньою потребою українських кіл Польщі⁴⁸³.

Часопис почав виходити від 1989 р., але систематично – від 1994 р. До складу редакції входили відомі українські вчені з Польщі Степан Козак, Степан Заброварний, Михайло Лесів і Володимир Мокрий⁴⁸⁴. Починаючи з перших кроків своєї діяльності WZU ставили за мету не лише збереження та розвиток науки про Українську державу, але й поширення цих знань у науковій та культурній спільноті, введення її у світовий та європейський контекст.

Кожний том часопису – плід щорічної міжнародної українознавчої конференції, в якій брало участь велике гроно українських науковців багатьох університетів. Авторами статей були відомі польські й українські дослідники: Степан Козак⁴⁸⁵, Дмитро Павличко⁴⁸⁶, Василь Назарук⁴⁸⁷, Омелян

⁴⁸¹ Морозова О. Ідея незалежної України в діяльності Єжи Гедройця. *Наукові праці* : наук.-метод. журн. Миколаїв, 2016. Т. 274, Вип. 262. С. 76 (Історія).

⁴⁸² Як працює видання українців у Польщі «Наше слово». URL: <https://medialab.online/news/nasheslovo/>.

⁴⁸³ Варшавські українознавчі зошити. *Наше слово*. 2008. № 24. С. 3.

⁴⁸⁴ Морозова О. С. Історія України на шпальтах наукового збірника «Варшавські українознавчі записки». *Наукові праці* : наук.-метод. журн. Миколаїв, 2012. Т. 125, Вип. 108. С. 57–61. (Історія).

⁴⁸⁵ Kozak S. Polsko-ukraińskie spotkania. Problemy i perspektywy. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 1994. Т. 2. S. 9–14 ; Ukraińcy wobec integracji Europy. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 2002. Т. 13–14. S. 112–114 ; Czy Polacy i Ukraińcy sprostają wyzwaniu współczesności? Zamiast wstępu. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 1996. Т. 3. S. 7–9 ; Ukraińcy wobec powstańczego zrywu Polaków. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 1994. Т. 2. S. 172–180 ; Reorientacja polskiej myśli społeczno-politycznej wobec Ukrainy. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 2005. Т. 19–20. S. 27–35 ; Ukraiński Instytut Naukowy w Warszawie (1930–1939). *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 2008. Т. 25–26. S. 15–22. *Warszawska ukrainistyka – terażniejszość i perspektywę rozwoju. Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 2004. Т. 17–18. S. 37–43 ; Sprawozdanie z działalności Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Ukrainoznawczego za okres 1990–1993. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 1994. Т. 2. S. 222–226.

⁴⁸⁶ Павличко Д. Україна – Польща: політичні важелі та орієнтири. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 2002. Т. 13–14. S. 73–77.

⁴⁸⁷ Nazaruk B. Polsko-ukraińskie stosunki: wczoraj, dziś, jutro. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 2000. Т. 10. S. 450–452 ; Назарук В. Публіцистика Симона Петлюри. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 1996. Т. 3. S. 61–73 ; Nazaruk B. Konferencja ukrainoznawcza w Uniwersytecie Warszawskim. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 2002. Т. 13–14. S. 479–483 ; Odkrywanie Galicji na Warszawskim Forum Ukrainoznawców. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 2003. Т. 15–16. S. 551–554 ; Uroczyste i pracowite świętowanie pięćdziesięciolecia ukrainistyki w Uniwersytecie Warszawskim. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 2004. Т. 17–18. S. 417–422.

Вішка⁴⁸⁸, Єжи Гедройць⁴⁸⁹, Станіслав Стемпень⁴⁹⁰, Гжегож Мотика⁴⁹¹, Богдан Осадчук⁴⁹², Тарас Гунчак, Владислав Серчик⁴⁹³, Єжи Ключовський⁴⁹⁴, Ігор Цепенда⁴⁹⁵, Юрій Макара⁴⁹⁶, Богдан Гудь⁴⁹⁷, Влодзімеж Менджецький⁴⁹⁸, Томаш Стрик⁴⁹⁹, Мірослав Шуміло⁵⁰⁰, Ігор Гирич⁵⁰¹, Ростислав Жерелік⁵⁰², Ришард Тожецький⁵⁰³, Еугеніуш Коко⁵⁰⁴ та ін. Перший том був присвячений тисячоліттю хрещення Київської Русі. Від цього щорічника ведуть свій відлік систематичні дослідження в царині української літератури, мови, церкви, обрядової культури, національної самосвідомості, політичної і суспільно-філософської думки в Україні, а також історії польсько-українських відносин, польсько-українського пограниччя, висвітлення ролі відомих особистостей, авторитетних інституцій, переломних подій.

Другий том WZU вийшов у час становлення незалежної України. Це зумовило зміну пріоритетів і завдань редакції журналу. У вступній статті С. Козак стверджував, що нові обставини вимагають радикальної зміни мислення, створення клімату діалогу, визначення своєї позиції щодо

⁴⁸⁸ Вішка О. Українська студентська громада у Варшаві (1921–1939). *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 2002. Т. 13–14. S. 171–188 ; Wiszka E. Українська преса еміграційна wydawana w Warszawie w latach 1920–1924. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 1998. Т. 6–7. S. 267–284 ; Biblioteki i wydawnictwa ukraïńskiej emigracji politycznej w Polsce (1920–1939). *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 2008. Т. 25–26. S. 23–37.

⁴⁸⁹ Giedroyc J. Zrozumieć znaczenie Ukrainy. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 1999. Т. 8–9. S. 352–353.

⁴⁹⁰ Stępień S. Symon Petlura – życie i działalność. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 1996. Т. 3. S. 28–60 ; Stępień S. Ukraïnoznawcze badania na polsko-ukraïńskim pograniczu: Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 1998. Т. 6–7. S. 373–380.

⁴⁹¹ Motyka G. Polsko-ukraïńskie stosunki w XX wieku w ocenie ukraïńskiej historiografii emigracyjnej. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 2008. Т. 25–26. S. 123–135.

⁴⁹² Osadczuk B. Феномен польського журналу «Культура». *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 1998. Місто Т. 6–7. S. 349–350.

⁴⁹³ Serczyk W. Ukraina między Wschodem a Zachodem, czyli jeszcze raz o tym samym. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 1994. Т. 2. S. 15–20 ; Obraz Polski i Polaków w «Istorii Rusow» – stereotyp czy rzeczywistość historyczna? *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 2000. Т. 10. S. 237–242 ; Rola Warszawskich Zeszytów Ukraïnoznawczych w badaniu stosunków polsko-ukraïńskich. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 2004. Т. 17–18. S. 50–55.

⁴⁹⁴ Kłoczowski J. Ukraina i Polska. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 1999. Т. 8–9. S. 354–357 ; Kłoczowski J. Ukraina a Europa Środkowo-Wschodnia. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 1994. Т. 2. S. 15–20.

⁴⁹⁵ Cependa I. Ukraina i Polska w poszukiwaniu wspólnej przyszłości. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 2000. Т. 10. S. 301–306 ; Ukraina i Polska wobec wyzwań XXI wieku. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 2002. Т. 13–14. S. 83–88 ; Зрив радянських планів щодо блискавичного проведення репатріації українського населення з Польщі до УРСР. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 2005. Т. 19–20. S. 307–315 ; Переселення польського населення з УРСР до Польщі в т. зв. «добровільний» період репатріації (листопад 1944 – серпень 1945 рр.). *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 2004. Т. 17–18. S. 389–398 ; Polityka władz PRL wobec ukraïńskiej mniejszości narodowej w latach 1949–1989. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 2002. Т. 13–14. S. 133–146.

⁴⁹⁶ Makar J. Chełmszczyzna jako ukraïńsko-polskie pogranicze kulturowe. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 2005. Т. 19–20. S. 274–281 ; Ukraïńsko-polskie stosunki w kontekście uwarunkowań międzynarodowych. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 2002. Т. 13–14. S. 89–97.

⁴⁹⁷ Гудь Б. Польсько-український етносоціальний антагонізм на Київщині, Волині і Поділлі ХІХ – початку ХХ століть у дзеркалі української історіографії. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 2006. Т. 21–22. S. 39–53 ; Поляки на правобережній Україні: (друга половина ХІХ – початок ХХ століття). *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 2005. Т. 19–20. S. 147–156 ; Ukraïнсько-польська військово-політична співпраця у 1917–1921 рр.: генеза, результати, уроки. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 1996. Т. 3. S. 120–135 ; Гудь Б., Голубко В. Варшавський договір 1920 р. в громадській opinii галицьких українців. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 2003. Т. 15–16. S. 96–105.

⁴⁹⁸ Medrzecki W. Ukraïńska Reprezentacja P a r l a m e n t a r n a w D r u g i e j Rzeczypospolitej. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 1996. Т. 3. S. 220–234.

⁴⁹⁹ Stryjek T. Polska i problem stosunków polsko-ukraïńskich w publicystyce Dmytra Doncowa (do 1939 r.). *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 1999. Т. 8–9. S. 260–274.

⁵⁰⁰ Szumiło M. Ukraïńska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP (1928–1939) – zarys problemu. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 2002. Т. 13–14. S. 153–170.

⁵⁰¹ Гирич І. Польські кореспонденти Михайла Грушевського. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 1998. Т. 6–7. S. 211–218.

⁵⁰² Żerelik R. Rząd i Rada Ukraïńskiej Republiki Ludowej w Tarnowie w okresie 1920–1922. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 1996. Т. 3. S. 207–219.

⁵⁰³ Torzecki R. Federacja czy wspólna obrona niezaleźności. Piłsudski i Petlura w latach 1919–1923. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 1996. Т. 3. S. 74–81 ; Problemy porozumienia polskoukraïńskiego w okresie II wojny światowej. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 1994. Т. 2. S. 117–120.

⁵⁰⁴ Koko E. Problematyka stosunków polskoukraïńskich w latach 1918–1939 w historiografii wydawanej w Polsce po 1945 r. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 1994. Т. 2. S. 105–113.

найближчого сусіда України – Польщі, а перед науковими колами постає завдання дослідити польсько-українські історичні зв'язки, щоб на ґрунті літератури, культури, мови, релігії, християнської традиції і суспільної думки віднаходити підстави для взаєморозуміння і поліпшення стосунків. Тому другий том присвячений польсько-українським питанням, які стали базовою темою для кожного наступного числа щорічника. Сам часопис отримав підзаголовок «*Spotkania polsko-ukraińskie*». Третя частина заголовка – «*Studia Ucrainica*» – вказувала на україністичну спрямованість видання⁵⁰⁵.

Найбільш популярними темами стали: польсько-українські відносини часів української Національно-демократичної революції 1917–1921 рр.⁵⁰⁶, зокрема українське питання на Паризькій мирній конференції⁵⁰⁷, польсько-український військовий союз у 1919–1920 рр.⁵⁰⁸, українське питання в Польщі напередодні Другої світової війни⁵⁰⁹, стосунки поляків і українців часів Другої світової війни й в повоєнний період⁵¹⁰, проблеми українсько-польського пограниччя⁵¹¹ та ін.⁵¹²

⁵⁰⁵ Морозова О. С. Історія України на шпальтах наукового збірника «Варшавські українознавчі записки». *Наукові праці*: наук.-метод. журн. Миколаїв, 2012. Т. 125, Вип. 108. С. 57–61 (Історія).

⁵⁰⁶ Zabrowarny S. Zwrotne momenty w rozwoju ukraińskiego ruchu narodowego w Galicji na tle stosunków polskoukraińskich w Galicji (1848–1918). *Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*. 1999. Т. 8–9. S. 174–187 ; Stryjek T. Stosunki polsko-ukraińskie XX wieku we współczesnej historiografii polskiej. *Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*. 2000. Т. 10. S. 253–267 ; Stryjek T. Problem stosunków polsko-ukraińskich i drogi współczesnej historiografii ukraińskiej. *Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*. 2002. Т. 13–14. S. 115–126.

⁵⁰⁷ Żurawski vel Grajewski P. Walka dyplomatyczna wokół sprawy ukraińskiej na paryskiej konferencji pokojowej w roku 1919. *Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*. 1996. Т. 3. S. 89–103.

⁵⁰⁸ Wrzosek M. Militarne szanse sojuszu polsko-ukraińskiego w latach 1919–1920 i ich zaprzeczenie. *Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*. 1996. Т. 3. S. 136–149 ; Serczyk W. Perspektywy sojuszu polskoukraińskiego na tle sytuacji Europy Środkowo-Wschodniej (1918–1921). *Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*. 1996. Т. 3. S. 82–88.

⁵⁰⁹ Potocki R. Kwestia ukraińska w Polsce (1930–1939). Zarys problematyki badawczej. *Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*. 1999. Т. 8–9. S. 294–315.

⁵¹⁰ Potocki R. Próby nawiązania kontaktów polsko-ukraińskich w latach 1939–1947. *Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*. 2000. Т. 10. S. 268–277 ; Motyka G. Konflikt polsko-ukraiński w latach 1943–1948: aktualny stan badań. *Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*. 1999. Т. 8–9. S. 316–329 ; Lewandowski J. Konflikt polsko-ukraiński na tle konfliktów narodowych w Europie Środkowo-Wschodniej w XIX i XX w. *Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*. 1994. Т. 2. S. 82–86 ; Motyka G. Spór o UPA w najnowszej polskiej i ukraińskiej historiografii. *Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*. 2002. Т. 13–14. S. 127–132.

⁵¹¹ Захарчук Б. Проблеми кордону в контексті українсько-польських відносин доби національно-демократичної революції в Україні (1917–1923). *Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*. 1996. Т. 3. S. 170–174 ; Huk I. Ze stanu badań nad antroponią polsko-ukraińskiego pogranicza. *Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*. 2000. Т. 10. S. 421–424.

⁵¹² Waszkiewicz-Lewandowska P. Jerzy Giedroyc i Ukraińcy. *Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*. 2005. Т. 19–20. S. 54–64 ; Tomaszewski J. Kwestia ukraińska w Polsce międzywojennej w czechosłowackich raportach dyplomatycznych. *Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*. 1996. Т. 3. S. 235–244 ; Potocki R. Ukraińskie wychodźstwo polityczne w Polsce (1920–1939). *Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*. 1996. Т. 3. S. 190–206 ; Olszański T. A. Mit i prawda o obronie Zamościa w sierpniu 1920 r. *Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*. 1996. Т. 3. S. 150–160 ; Mańkowski Z. Traktat ryski i jego konsekwencje. *Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*. 1996. Т. 3. S. 104–109 ; Kowalczyk A. S. Redaktor Jerzy Giedroyc, przyjaciel Ukrainy. *Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*. 2001. Т. 11–12. S. 517–522 ; Fabianowski A. Ukraina – serce Europy. Koncepcje polityczne Michała Czajkowskiego. *Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*. 2006. Т. 21–22. S. 165–173 ; Berdychowska B. Przeciw upiorom przeszłości («Kultura» paryska o kwestii ukraińskiej – pierwsze dziesięć lat). *Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*. 1998. Т. 6–7. S. 334–344 ; Berdychowska B. Rola «Szczytów» i «Kultury» (paryskiej) w dialogu polsko-ukraińskim. *Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*. 2008. Т. 25–26. S. 136–144 ; Рябчук М. До ювілею Єжи Гедройця та «Культури». *Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*. 1998. Т. 6–7. S. 345–348 ; Литвин М. Українське військово-історичне товариство у Польщі (1920–1939). *Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*. 2005. Т. 19–20. S. 282–288 ; Маланчук-Рибак О. Український та польський жіночий рух кінця XIX – початку XX ст.: типологічна ідентифікація і порівняльна характеристика. *Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*. 1999. Т. 8–9. S. 188–200 ; Мисик О. Структура національних меншин в II Речі Посполитій та її законодавство і практика щодо національних меншин (1921–1939). *Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*. 2005. Т. 19–20. S. 316–327 ; Заброварний С. Перемишль в українському національному русі на зламі XIX і XX ст. *Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*. 2003. Т. 15–16. S. 118–126 ; Голубко В. Останній шанс: Другий Зимовий похід Армії УНР 1921 р. *Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*. 1996. Т. 3. S. 161–169 ; Wilczyński W. Problematyka ukraińoznawcza w pracach sławistów zielonogórskich. *Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*. 2004. Т. 17–18. S. 155–162 ; Papierzyńska-Turek M. Grekokatolicyzm i prawosławie jako wyznaczniki tożsamości narodowej w świetle ukraińskiej historiografii i myśli politycznej. *Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*. 1997. Т. 4–5. S. 277–290.

Польсько-українські зустрічі стали традиційною формою проведення щорічних міжнародних конференцій у Варшавському університеті. У підсумку вийшло друком понад двадцять томів WZU, кожен з яких містив близько 35–40 статей з актуальних проблем історії України⁵¹³.

Складною виявилась доля видання, започаткованого у Перемишлі, в Південно-Східному Інституті, Станіславом Стемпенем. Від 1990 р. працівники Інституту намагалися заснувати власне наукове періодичне видання «*Studia Polsko-Ukraińskie*»⁵¹⁴. Проте, не маючи відповідних фінансових можливостей, у 1993 р. керівництво Інституту погодилося на видання цього щорічника разом із Республіканською асоціацією українознавців у Києві. На жаль, вийшов друком тільки один випуск збірника, де було вміщено матеріали польсько-української конференції «Польща і Україна: історична спадщина та суспільна свідомість», що відбулася роком раніше в Кам'янці Подільському⁵¹⁵.

У 1995 р. вийшов перший номер журналу «*Biuletyn Informacyjny*» в Перемишлі. Була ідея присвятити часопис діяльності Південно-Східного Інституту. «Бюлетень» мав попит у наукових установах, зокрема українознавчих. Публіковані матеріали торкалися українсько-польських відносин, національних меншин і т. ін. Представники різних наукових установ Польщі і України висловилися за те, щоби перетворити «Бюлетень» на науковий українознавчий журнал. Зверталась увага на те, що в Польщі бракує видання, яке б містило інформацію про організацію і проблематику досліджень в Україні. Саме тому два номери часопису – за 1997 та 1998 роки – містили головним чином інформацію, що стосувалася наукових досліджень та наукового життя українців. Відтоді часопис було перейменовано на «*Biuletyn Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego. Badania Ukrainoznawcze*».

Однак довга назва не прижилася, й невдовзі видання було зареєстроване як «*Biuletyn Ukrainoznawczy*»⁵¹⁶. Часопис виходив друком упродовж десяти років. До певної міри доповнював це видання багатотомник праць, що видавався із періодичністю кілька років «*Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*». Видані п'ять томів серії розкривали історію функціонування греко-католицької церкви. Однак вони не могли замінити науковий часопис, який би мав статус регулярного видання і відображав би різні аспекти історичного минулого⁵¹⁷. Тому у 2006 р. почало виходити нове видання «*Studia Polsko-Ukraińskie*». Редколегія проголосила, що на його шпальтах будуть надруковані передусім праці, присвячені польсько-українським культурним зв'язкам та українській культурі. Отже, сьогодні періодичні видання Південно-Східного інституту мають істотне значення для вивчення історії України, становлення українсько-польського наукового діалогу⁵¹⁸.

Важливе місце серед польських українознавчих видань посів журнал «*Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze*», що виходив упродовж 1992–1993 рр. у Кракові за сприяння Володимира Мокрого, засновника Фондації Святого Володимира Хрестителя Київської Русі. Співзасновником видання був Інститут східнослов'янської філології Ягеллонського університету. Часопис друкувало видавництво «*Szwajpolt Fiol*», яке діє в рамках Фондації. Видання висвітлює українську проблематику. На сторінках журналу можна знайти матеріали спільних польсько-українських наукових конференцій з питань історії України, що протягом тривалого часу відбувалися в Кракові. KZU репрезентує також статті українських і польських науковців, що займаються дослідженням української минувшини й сьогодення⁵¹⁹. Крім того, тут представлені результати дослідів учених зі Східної та Західної Європи, Америки, Канади, Австралії тощо⁵²⁰.

У 1996 р. у Кракові було засновано видавниче товариство «*Historia Jagellonica*», яке мало презентувати здобутки краківських істориків у дослідженні минувшини. За час свого існування товариство надрукувало близько ста наукових і науково-популярних праць. Починаючи з 2006 р.

⁵¹³ *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 1998. № 6–7.

⁵¹⁴ Stępień S. Przedmowa. *Studia Polsko-Ukraińskie*. 2006. T. 1. Przemyśl, 2006. S. 9.

⁵¹⁵ Морозова О. С. Південно-східний науковий інститут як дослідницький центр з історії українсько-польських відносин. *Історичний архів. Наукові студії*: збірник наукових праць. Миколаїв, 2012. Вип. 8. С. 145–149.

⁵¹⁶ Stępień S. Do czytelników. *Biuletyn Ukrainoznawczy*. 1999. С. 9.

⁵¹⁷ Stępień S. Przedmowa. *Studia Polsko-Ukraińskie*. 2006. Przemyśl, 2006. T. 1. S. 9.

⁵¹⁸ Морозова О. Становлення і розвиток українознавчих наукових періодичних видань Польщі. *Наукові записки*: збірник праць молодих вчених та аспірантів. Київ: Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України, 2013. Т. 27. С. 575–582.

⁵¹⁹ *Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. Kraków. 2010. T. XI–XII.

⁵²⁰ Мокрий В. Від редакції. *Краківські українознавчі зошити*. 1993. № 1–2. С. 7–8.

видавництво, за ініціативи д-ра габ. Ярослава Мокляка, започаткувало науковий збірник «*Nova Ukraina*»⁵²¹, що виходив у світ завдяки співпраці Інституту історії Ягеллонського університету, Інституту міжнародних відносин, а також Інституту україністики Вищої східноєвропейської школи у Перемишлі. Як стверджував редактор видання Я. Мокляк, появі журналу сприяли серйозні зміни в ідеології населення України, що яскраво проявилися у 2004 р.⁵²².

Засновники видання задалися метою поширювати інформацію про досягнення краківської українознавчої школи. NU адресована політикам, урядовцям, науковим працівникам, студентам та ін. Тут представлені наукові статті історичного й політологічного характеру, присвячені українській проблематиці. Збірник віддзеркалює певний напрям розвитку гуманістичних і суспільних наук в Україні⁵²³.

Перший номер NU починався висвітленням результатів польсько-української дискусії за участю істориків, філософів, соціологів, політологів, журналістів, яка відбулася у Києві 26 лютого 2005 р. Я. Мокляк зазначив: «Зібралися ми тут не тільки щоб "заповнити" журнал, бо можемо зробити це в інший спосіб [...] наша думка полягає у тому, щоб окрім статей у "Новій Україні" було живе слово, що за результатами круглого столу буде оформлене в статтю»⁵²⁴.

Другий номер NU за 2006 р. подає відомості про національні питання Галичини й Української держави загалом, висвітлює питання геополітики, порушує проблему Сходу і Заходу в Україні, питання виборів в Україні, діяльності політичних партій, публікує рецензії на праці знаних у світі вчених, що досліджують питання історії України⁵²⁵. У вступній частині Я. Мокляк наголосив на тому, що не політики, а насамперед позаурядові організації, студентська молодь, науковці (історики, соціологи, політологи) відіграють провідну роль у подоланні стереотипів і сприяють формуванню українського громадянського суспільства. Опубліковані результати наукових досліджень впливають на усвідомлення широкими колами українського населення потреби інтеграції країни, підсилюють громадянську активність населення. Учений зазначив, що в Україні відбувається маніпулювання історичними фактами, яке ускладнює процес формування консенсусу в сприйманні української історії, внутрішньополітичної ситуації, відносин з іншими державами⁵²⁶. На сторінках NU значна увага приділена релігійному чиннику в Україні, а саме домінуванню православ'я на сході та греко-католицизму – на заході. На думку польських учених, ця розбіжність поглиблює істотні відмінності різних регіонів Української держави й кризу в українському суспільстві⁵²⁷.

Випуск NU за 2007 р. був спробою формування ширшого погляду на культурний і суспільно-політичний спадок ХХ століття, розбудови тотожності сучасних поляків і українців у їх відчутті власної відповідальності за минуле, сьогодення і майбутнє⁵²⁸. Тут порушувались питання операції «Вісла» й етнічних чисток у Польщі періоду Другої світової війни та у повоєнний час (Є. Місило, М. Олхава, Т. Снайдер, Я. Пісулінський), боротьби за пам'ятки церковного мистецтва в Польщі (Р. Бриковський), про українські культурні пам'ятки в Перемишлі (М. Левицька), становлення радянської влади у Львові (Т. С. Амар), співпраці українців та поляків на культурній ниві (Я. Смажа), становлення українського народного говору в Польщі (М. Лесів), релігії та української школи (І. Галагіда, Р. Тхуж, І. Спольська-Онішко), політики та українського самовизначення (Р. Кабачій, С. Швидюк) та ін.⁵²⁹

⁵²¹ Морозова О. Українсько-польська дискусія крізь призму журналу «Нова Україна». *Дослідження світової політики* : зб. наук. праць. Вип. 2 (63) / гол. ред. Ю. М. Пахомов / Київ : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. 2013. С. 161–170.

⁵²² Moklak J. New Ukraine or old? *Nova Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne*. 2011. № 11. S. 5.

⁵²³ Olchawa M. Operation «Wisła» : Motives Behind Ethnic Cleansing. *Nova Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne*. 2007. № 1–2. S. 43–51 ; Kudela-Świątek W. Pamięć i «miejsca pamięci» Holodomoru. *Krajobraz po bitwie. Nova Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne*. 2008. № 1–2. S. 102–118 ; Paško I. Ukraina – walka o władzę czy zderzenie cywilizacji? *Nova Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne*. 2009. № 1–2. S. 113–122 ; Biłecki W. Przestrzeń językowo-kulturowa wschodniej Ukrainy. *Nova Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne*. 2010. № 9–10. S. 93–106 ; Draus J. Polish-Ukrainian relations after independence. *Nova Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne*. 2011. № 11. S. 55.

⁵²⁴ Moklak J. Od redakcji. *Nova Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne*. 2006. № 1. S. 8.

⁵²⁵ *Nova Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne*. 2006. № 2.

⁵²⁶ Moklak J. Od redakcji. *Nova Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne*. 2006. № 2. S. 5–6.

⁵²⁷ Там само.

⁵²⁸ Kich-Maslej O., Moklak J. Od redakcji. *Nova Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne*. 2007. № 1–2. S. 5.

⁵²⁹ Morozova O. Polish vision of Ukrainian problems on the pages of the «New Ukraine». *Crossroads from Rus' to... Częstochowa – Humań – Poznań*, 2015. S. 189–196.

«Nowa Ukraina» за 2010 р. висвітлював проблеми української Центральної Ради (М. Кужбіда), церковно-історичних студій (В. Лось), української політичної культури (М. Жук), ринкових відносин в Україні (А. Барвінський), мовно-культурної сфери (В. Білецький), українського визвольного руху ХХ ст. (Р. Грицьків) та ін.⁵³⁰

Важливим для вивчення питань історії України є журнал «*Rozdroża. Polsko-ukraiński dyskurs humanistyczny*», що видається спільними зусиллями істориків Ченстохови, Познані й Умані. Редактори – Р. Димчик, І. Кривошея, Н. Моравець. Видання містить статті істориків, політологів, філологів, педагогів, соціологів, юристів, культурологів як Польщі, так і України. Журнал пропонує читачам різні погляди на проблеми історії, літератури, мови. Тексти представляють своєрідний науковий вибір, позицію «іншого» щодо актуальних проблем історії. Така позиція є важливим елементом європейського гуманістичного діалогу. Статті здебільшого є науковою дискусією в польсько-українському інтелектуальному середовищі, становлячи важливу складову сучасного гуманістичного дискурсу⁵³¹.

Щодо історії України першої половини ХХ ст. цікавими є статті: В. Боримського «Еволюція поглядів на польсько-український союз 1920 р. в українській діаспорній історіографії»⁵³², М. Казік «Кілька заміток про польську історіографію польсько-українських відносин часів Другої світової війни. Польсько-українські відносини як взаємний етнічний конфлікт»⁵³³, О. Морозової «Дослідження в галузі історії України в польських наукових інституціях у 1989–2012 рр.»⁵³⁴ та ін.

Таким чином, саме ці українознавчі часописи були і залишаються взірцями польської історіографії з питань історії України першої половини ХХ ст. Польські вчені у своїх наукових доробках здебільшого роблять акцент на доволі популярних, широко досліджуваних аспектах. Найчастіше порушуються проблеми українсько-польського протистояння часів Національно-визвольних змагань початку ХХ ст., розвитку українського націоналізму на західноукраїнських землях, дилема українсько-польського кордону початку ХХ ст., питання українсько-польських відносин на момент підписання Варшавського договору 1920 р., часів Другої світової війни, повоєнних переселень тощо. Потребують подальших досліджень аспекти повсякденного життя українців у Польщі та поляків в Україні, українсько-польської співпраці і т. ін.

Вагоме значення для осмислення процесів на українських землях першої половини ХХ ст. мають спеціальні сходовознавчі видання. Важливе місце серед них займає науковий часопис, який видає Інститут історії ПАН – «*Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*»⁵³⁵. Історія видання починається ще з 1963 р. Часопис тоді називався «*Studia z Dziejów ZSRR i Europy Wschodniej*». Його першим редактором був професор Варшавського університету Рафал Гербер. Редакторами журналу також були: проф. Ян Жарновський, проф. Пйотр Осовський і проф. Марек Казімеж Камінський. У 1992 р. часопис отримав теперішню назву. Сьогодні головним редактором «Студій...» є проф. Анджей Новак. До складу редколегії входять такі відомі історики, як: Кімітака Мацузато, Тімоті Снайдер, Роман Шпорлюк, Ярослав Грицак, Даріус Сталюнас та ін. До 2018 р. членом редколегії був Річард Пайпс⁵³⁶. «*Studia...*» широко знані за кордоном. На сторінках часопису публікуються наукові статті з проблем історії України першої половини ХХ ст.⁵³⁷

Свій внесок у дослідження історії України робить також щоквартальник «*Przegląd Wschodni*» (Варшава, головний редактор – Ян Маліцький). Журнал виходить із 1991 р. за сприяння Студіуму Східної Європи й об'єднує погляди найвідоміших спеціалістів з історіографії, історії культури й

⁵³⁰ Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne. 2010. № 9–10. 146 s.

⁵³¹ Dymczyk Rafał, Krywoszeja Igor, Morawiec Norbert. Wstęp. *Rozdroża. Polsko-Ukraiński dyskurs humanistyczny*. Częstochowa-Humań-Poznań. 2013. S. 3.

⁵³² Боримський В. Еволюція поглядів на польсько – український союз 1920 р. в українській діаспорній історіографії. *Rozdroża. Polsko-Ukraiński dyskurs humanistyczny*. Częstochowa-Humań-Poznań. 2013. S. 21–29.

⁵³³ Kazik M. Kilka uwag o polskiej historiografii stosunków Polsko – Ukraińskich w czasie II Wojny Światowej. *Stosunki Polsko – Ukraińskie jako wzajemny konflikt etniczny. Rozdroża. Polsko-Ukraiński dyskurs humanistyczny*. Częstochowa – Humañ – Poznań. 2013. S. 79–86.

⁵³⁴ Morozowa O. Badania w zakresie historii Ukrainy w plskich placówkach naukowych w latach 1989–2012. *Rozdroża. Polsko – Ukraiński dyskurs humanistyczny*. Częstochowa – Humañ – Poznań. 2013. S. 147–152.

⁵³⁵ Офіційна сторінка журналу «Студії з історії Росії й Центрально-Східної Європи». URL: <http://www.sdr-ihpan.edu.pl/index.php?lang=ru>.

⁵³⁶ *Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo – Wschodniej*. URL: <http://www.sdr-ihpan.edu.pl/index.php?lang=ru>.

⁵³⁷ Komosa J. II Rzeczpospolita we współczesnej historiografii ukraińskiej. URL: *Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*. 2019. T. LIV. Z. 1 S. 193–222.

мистецтва, мовознавства, географії, демографії, етнології й т. ін., що порушують питання спільної спадщини народів Східної Європи від середньовіччя до сучасності. До того ж, уже понад п'ятнадцять років існує міжнародна наукова «Нагорода "Східного огляду"» («Nagroda "Przeglądu Wschodniego"»), яку призначається щороку за найкращі наукові книги із зазначеної тематики⁵³⁸.

Цінні матеріали для вивчення проблем України містить наукова серія «*Bibliografia Europy Wschodniej (Polska – Litwa – Białoruś – Ukraina – Rosja)*», що також видається за сприяння Студій Східної Європи й репрезентує роботи з різних сфер гуманістики, видані в країнах колишнього Радянського Союзу. Зокрема тут висвітлена українська бібліографія, присвячена «східній» тематиці⁵³⁹. У збірці зазначено, що важливу роль у формуванні національної свідомості українців часів становлення незалежної України відіграло зацікавлення власною історією. Це посприяло збільшенню кількості досліджень, окресленню нових тем для вивчення, опрацюванню джерельної бази. Однак зосередження уваги на подіях вітчизняної історії спричинило меншу зацікавленість українських науковців до історії Польщі і т. ін. При цьому висловлюється переконання, що перспективу поглиблення досліджень з історії Польщі в Україні треба шукати в активізації розвитку польсько-українських відносин⁵⁴⁰.

Від 2003 р. в Любліні безперервно виходить часопис «*Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*»⁵⁴¹. Це міждисциплінарне видання, присвячене сьогоденню й минулому ЦСЄ та її міжнародного оточення. Першим головним редактором «Rocznika...» був відомий історик та інтелектуал проф. Є. Клочовський (2002–2013 рр.), згодом – М. Філіпович (2013–2018 рр.). До складу наукової ради часопису увійшли відомі постаті наукового життя України, Литви, Німеччини, Росії, США, Польщі, Білорусі, зокрема історики Наталія Яковенко, Адольф Юзвенко, Юрате Кяупене, Рустіс Камунтавічус, Андреас Лавати, Алексій Міллер, Антоні Полонський, Адам Даніель Ротфілд, Генрик Самсонович, Александер Смоляр, Олексій Толочко, Пйотр С. Вандич, Єжи Вирозумський.

Від 2018 р. видавцем журналу є Інститут Центральної Європи. Редактор – Беата Сурмач, професор УМКС. Річник презентує науковий доробок як працівників Інституту, так і широкого – національного і міжнародного – кола вчених із різних наукових, науково-дослідних і аналітичних центрів⁵⁴².

Від 2010 р. у Варшаві за сприяння Студій Східної Європи ВУ почав виходити часопис «*Nowy Prometeusz*»⁵⁴³. Голова редколегії – Ян Маліцький (Варшава). Редколегію представляють Заур Гасімов (Баку / Стамбул), Давід Колабіа (Тбілісі / Варшава), Володимир Комар (Івано-Франківськ), Гіоргі Мамуля (Тбілісі / Париж), Бахит Садикова (Алмати), Насін Якублу (Баку). До наукової ради входять: проф. Я. Я. Брусський, проф. А. Новак і д-р І. П. Май (Ягеллонський університет), проф. Марек Конрат і проф. Салават Ісхаков (Інститут історії РАН), плк. Тадеуш Кшонтек (Варшавський університет), проф. Тадеуш Свентоховський (Колумбійський університет) та ін.

«Nowy Prometeusz» висвітлює питання політики, культури, економіки та релігій на території Східної Європи, Центральної Азії і басейну Чорного моря. До створення видання надихнув прометеїзм як взірць розвитку досліджень і популяризація бачення про зазначений регіон. Тут публікуються результати дискусій польських і закордонних експертів з різних тем, пов'язаних з політикою Польщі на згаданих територіях. Часопис порушує питання «Волинської трагедії»⁵⁴⁴, діяльності представників УНР на політичній арені⁵⁴⁵.

Чільне місце серед сучасної польської наукової періодики, у якій порушуються питання історії України, українсько-польських відносин, є журнал «*Wschód Europy. Studia humanistyczno-*

⁵³⁸ Studium Europy Wschodniej. Uniwersytet Warszawski. Warszawa, 2010. S. 44–46.

⁵³⁹ Bibliografija Europy Wschodniej. Warszawa : Studium Europy Wschodniej UW, 1999. 1991–1993. T. 6. Bibliografija ukraińska. 290 s.

⁵⁴⁰ Там само. С. 5.

⁵⁴¹ Rocznik Instytutu Europy Środkowo – Wschodniej. URL: <https://ies.lublin.pl/rocznik>.

⁵⁴² Rocznik Instytutu Europy Środkowo – Wschodniej. URL: <https://ies.lublin.pl/rocznik>.

⁵⁴³ Офіційна сторінка журналу «Nowy Prometeusz». URL: <http://nowyprometeusz.pl/redakcja/>.

⁵⁴⁴ Давидюк Р. Начало волынской карьеры Г. Юзевского: первые 100 дней в зеркале «Украинской нивы». *Nowy Prometeusz*. 2018. № 12. С. 115–126 ; Висин В. Г. Юзевский и украинская кооперация Вольни. *Nowy Prometeusz*. 2018. № 11. С. 107–128.

⁵⁴⁵ Гуменюк Е. Внешнеполитическая деятельность Александра Шульгина в Украине и на эмиграции в первой половине XX века. *Prometeusz*. 2016. № 10. С. 83–94.

spoleczne»⁵⁴⁶, що виходить від 2015 р. за сприяння Центру СЕ й відділу політології УМКС. Метою журналу є презентація наукового дискурсу й популяризація гуманітарно-суспільного бачення на тему історичних, політичних, суспільних і культурних процесів у Східній Європі. Видання має інтердисциплінарний характер. На сторінках журналу висвітлюються проблеми українсько-польського конфлікту на Волині у міжвоєнний період⁵⁴⁷, повсякденного життя в таборах для інтернованих вояків УНР у Польщі⁵⁴⁸ тощо.

Меншою мірою порушують проблеми української історії першої половини ХХ ст. й інші знані й не менш популярні польські наукові часописи. «*Kwartalnik Historyczny*»⁵⁴⁹ – один із найстаріших польських часописів, який бере свій початок ще з 1887 р. Часопис був створений як друкований орган Історичного товариства у Львові. Основна увага сконцентрована на проблемах Центральної Європи. До редакційної колегії КН входять учені з Австрії, Німеччини, Великобританії, Угорщини, Японії, Польщі, Росії, України. У часописі представлені переважно статті з актуальних проблем Польщі. Однак велика увага упродовж усієї історії журналу приділена українській проблематиці, зокрема історії Галицької Русі, польсько-українських відносин, міжконфесійним взаєминам. На сторінках журналу міститься багато джерелознавчих публікацій з історії України⁵⁵⁰.

«*Przegląd Historyczny*»⁵⁵¹ – один з найстаріших і найповажніших історичних часописів у Польщі. Був заснований 1905 року у Варшаві й спочатку видавався за сприяння знаного варшавського видавництва Гебетнера і Вольфа (Gebethner&Wolff). До складу першої редакційної колегії увійшли видатні вчені: Ігнаці Хшановський, Самюель Дікстейн, Александер Яблоновський, Станіслав Кентжинський, Александер Краушар, Францішек Пуласький, Владислав Смоленський і Вацлав Собеський.

У 1906 р. РН став офіційним часописом утвореного Товариства шанувальників історії. Починаючи з 80-х рр. ХХ ст. редакторами журналу були: Стефан Кеневич (1952–1992), Анжей Виробіш (1993–2003), Владзімеж Ленгауер (2003–2012), Єжи Кохановський (2013–2018), а сьогодні – Кшиштоф Скверчинський. Від 1994 р. РН є часописом Історичного інституту Варшавського університету й Товариства шанувальників історії. Друкується у видавництві DiG⁵⁵².

Важливим українознавчим центром Польщі є Люблін. Люблінський відділ ПІТ від 1958 р. видає «*Rocznik Lubelski*»⁵⁵³. Редакція – Роман Висоцький, Маріуш Мазур (головний редактор), Марек Сьома, Яцек Хахай, Беата Ярош. До 2020 р. вийшло 45 томів. Періодичне видання адресоване насамперед шанувальникам регіональної історії, історії Люблінщини й сучасної Західної України, ученим. На сторінках видання можемо знайти статті з історії українців на Люблінщині⁵⁵⁴,

⁵⁴⁶ Офіційна сторінка журналу «Схід Європи. Гуманістично-суспільні студії». URL: <https://journals.umcs.pl/we>.

⁵⁴⁷ Razyhrayev O. Policja wobec zagadnienia ukraińskiego na Wołyniu w świetle interpelacji poselskich z lat 1922–1924. *Wschód Europy*. 2015. № 1 (2). С. 11–25.

⁵⁴⁸ Holubnychy-Shlenchak Y. Literackie i literacko-humorystyczne czasopisma w obozach internowanych żołnierzy armii Ukraińskiej Republiki Ludowej w Polsce (1921–1923). *Wschód Europy*. 2019. № 2. V. S. 13–27.

⁵⁴⁹ Kwartalnik Historyczny. URL: <http://www.kh-ihpan.edu.pl/index.php?lang=en>.

⁵⁵⁰ Тельвак В. Огляд української історіографії кінця ХІХ – початку ХХ століття на сторінках «Kwartalnika Historycznego». *Вісник Черкаського університету. Серія : Історичні науки*. Черкаси, 2005. Вип. 66. С. 3–11 ; Тельвак В. Українська історична наука на сторінках часопису «Kwartalnik Historyczny». *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w ХІХ і ХХ w*. Том ІІІ. Pod redakcją J. Maternickiego, L. Zaskilniaka. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005. S. 245–256 ; Тельвак В. Українська проблематика на сторінках «Kwartalnika Historycznego» (львівський період). *Kraków-Lwów: książki, czasopisma, biblioteki ХІХ і ХХ wieku*. VIII Międzynarodowa Konferencja Naukowa (16–18 listopada 2005 roku). Streszczenia referatów. Kraków, 2005. S. 15–16 ; Тельвак В. Українська проблематика на сторінках «Kwartalnika Historycznego» (львівський період). *Kraków – Lwów: książki – czasopisma – biblioteki*. Pod redakcją H. Kosętki. Kraków : Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej. 2006. T. VIII. S. 485–495 ; Тельвак В. Historiografia ukraińska końca ХІХ – początku ХХ wieku na stronach «Kwartalnika Historycznego». *Razem w Europie*. Pod redakcją naukową I. Mikłaszewicz, R. Kamuntawičiusa. Kaunas, 2006. S. 134–145. Тельвак В. «Kwartalnik Historyczny»: феномен польської історіографії кінця ХІХ – початку ХХ ст. *Хроніка 2000. Україна – Польща: діалог упродовж тисячоліть*. Київ, 2009. С. 631–649 ; Тельвак В. Образи української Кліо на сторінках «Kwartalnika Historycznego» (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). *Чорноморський літопис : науковий журнал*. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. Вип. 3. С. 120–126 ; Тельвак В. Ukrainika na łamach «Kwartalnika Historycznego» w okresie międzywojennym. *Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*. Rok LVIII. Kraków, 2013. S. 239–255.

⁵⁵¹ Офіційний сайт журналу «Przegląd Historyczny». URL: <http://www.przegladhistoryczny.pl/>.

⁵⁵² Там само.

⁵⁵³ Офіційна сторінка «Люблінського щорічника». URL: <http://roczniklubelski.umcs.lublin.pl/>.

⁵⁵⁴ Zaporowski Z. Ukraińcy na Lubelszczyźnie 1918–1922. *Rocznik Lubelski*. 1989–1990. T. 31/32. S. 175–183.

радянської агресії на Західній Україні⁵⁵⁵, формування української автономічної концепції часів II Речі Посполитої⁵⁵⁶, українського національного політичного руху на Волині у 1920-х рр.⁵⁵⁷, державної асиміляції українців⁵⁵⁸ тощо.

«*Dzieje Najnowsze*»⁵⁵⁹ – часопис, що виходить від 1969 р. за сприяння Інституту історії ПАН у Варшаві. Був заснований Т. Єндрушаком, Ч. Мадайчиком і В. Станкевичем. Тут друкуються статті з проблем Польщі й Європи ХХ ст. Головний редактор – Тадеуш Волша. До редколегії входять: А. Хойновський, Р. Стобецький, Я. Тебінка, М. Імурчик-Вронська, А. Корин та ін.⁵⁶⁰ Часопис порушує проблеми Волинської трагедії⁵⁶¹, суспільної та економічної ситуації в Польщі часів української Національно-демократичної революції тощо⁵⁶². На сторінках журналу публікуються рецензії на сучасні актуальні видання з історії України. Зокрема, у номері 4 за 2018 рік надрукована рецензія відомого польського історика, спеціаліста з проблем Волинської трагедії, Анджея Леона Сиви на книгу знаного українського вченого Богдана Гудя «Українці й поляки на Наддніпрянщині, Волині й Східній Галичині в ХІХ та першій половині ХХ ст.»⁵⁶³.

Вагому роль у дослідженні історії України першої половини ХХ ст. відіграє науковий журнал «*Scripta Historica*», що виходить за сприяння Поморської академії в Слупську. Видання було започатковане як «*Slupskie Studia Historyczne*» ще в 1993 р., а з 2015 р. почало виходити під новою назвою. Головним редактором збірки є професор Роман Дрозд. До редакційної колегії входять Ольга Бертелсен (США), Томаш Блушевич (Росія), Володимир Комар (Україна), Кшиштоф Мікульський (Торунь), Ярослав Рубаха (Ольштин), Анджей Саксон (Познань), Влодзімеж Стемпінський (Щецин), Мартін Вінклер (США)⁵⁶⁴. Українсько-польські відносини першої половини ХХ ст. висвітлені в статтях Р. Дрозда: «Походження й організаційні основи акції "Вісла"»⁵⁶⁵, «Засади розміщення українського населення на повернутих землях в рамках акції "Вісла"»⁵⁶⁶, «Осадництво українського населення на Члуховській землі в межах акції "Вісла"»⁵⁶⁷, «Українська національна меншина щодо політичних змін у Польщі в 1980–1989 рр.»⁵⁶⁸, «Національна політика в Польщі в 1944–1947 рр.»⁵⁶⁹, «Оцінка акції "Вісла" польською владою в світлі документів 1956 р.»⁵⁷⁰; Тадеуша Гаштольда «Армія крайова й мирне населення на Північно-

⁵⁵⁵ Tuzinek M. Agresja sowiecka 17 września 1939 roku na Kresach Wschodnich i Lubelszczyźnie. *Studia i materiały. Rocznik Lubelski*. 1991–1992. T. 33/34. S. 258–265.

⁵⁵⁶ Szumiło M. Українські концепції автономії територіальної в рамках Другої Речі Посполитої. *Rocznik Lubelski*. 2011. T. 37. S. 106–121.

⁵⁵⁷ Кучерпа М. Український національний політичний рух на Волині у 1920-х роках: спроби його систематизації та характеристики. *Rocznik Lubelski*. 2015. T. 41. S. 148–158.

⁵⁵⁸ Orzełek A. Idea asymilacji państwowej Ukraińców w Małopolsce Wschodniej w międzywojennej refleksji politycznej Aleksandra Bocheńskiego. *Rocznik Lubelski*. 2016. T. 42. S. 119–132.

⁵⁵⁹ Офіційна сторінка журналу «*Dzieje Najnowsze*». URL: <https://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/DN>.

⁵⁶⁰ *Dzieje Najnowsze*. URL: <http://dn-ihpan.edu.pl/index.php?lang=en>.

⁵⁶¹ Sowa A. L. O Polakach i Ukraińcach na Wołyniu w 1943 r. Kilka polemicznych uwag z okazji publikacji książki Bohdana Hudia «Українці і Полаци на Надднієпрзу, Воłynіу і в Галиції Вшходній в ХІХ і первшей полове ХХ віку». Wyd. 2 rozsz. I uzup. Warszawa, 2018. Pracownia Wydawnicza EISet. 445 s. *Dzieje Najnowsze*. 2018. № 4. S. 273–280; Kania L. Kłęska 1 Brygady Piechoty Rezerwy na Wołyniu w czerwcu 1920 r. w materiałach śledstwa prokuratorskiego. *Dzieje Najnowsze. Rocznik*. 2019. № 3. S. 29–49.

⁵⁶² Gaul J. «Upojenie wolnością» i społeczne oraz gospodarcze uwarunkowania odbudowy państwa polskiego w czasie rządów Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego 1918–1922. *Dzieje Najnowsze*. 2019. № 1. S. 29–54.

⁵⁶³ Sowa A. L. O Polakach i Ukraińcach na Wołyniu w 1943 r. Kilka polemicznych uwag z okazji publikacji książki Bohdana Hudia «Українці і Полаци на Надднієпрзу, Воłynіу і в Галиції Вшходній в ХІХ і первшей полове ХХ віку», wyd. 2 rozsz. I uzup. Warszawa, 2018. Pracownia Wydawnicza EISet. 445 s. *Dzieje Najnowsze*. 2018. № 4. S. 273–280.

⁵⁶⁴ Офіційна сторінка «*Scripta Historica*». URL: https://ssh.apsl.edu.pl/o_nas.php.

⁵⁶⁵ Drodz R. Geneza i założenia organizacyjne akcji «Wisła». *Slupskie studia historyczne*. 1993. № 2. S. 113–136.

⁵⁶⁶ Drodz R. Zasady rozmieszczenia ludności ukraińskiej na Ziemiach Odzyskanych w ramach akcji «Wisła». *Slupskie studia historyczne*. 1993. № 3. S. 97–112.

⁵⁶⁷ Drodz R. Osadnictwo ludności ukraińskiej na ziemi człuchowskiej w ramach akcji «Wisła». *Slupskie studia historyczne*. 1997. № 5. S. 227–238.

⁵⁶⁸ Drodz R. Ukraińska mniejszość narodowa wobec przemian politycznych w Polsce w latach 1980–1989. *Slupskie studia historyczne*. 1999. № 7. S. 175–188.

⁵⁶⁹ Drodz R. Polityka narodowościowa w Polsce w latach 1944–1947. *Slupskie studia historyczne*. 2003. № 10. S. 25–40.

⁵⁷⁰ Drodz R. Ocena akcji «Wisła» przed władze polskie w świetle dokumentów z 1956 r. *Slupskie studia historyczne*. 2004. № 11. S. 287–300.

Східних Кресах у світлі радянських документів (в 1941–1944 рр.)»⁵⁷¹; Зенона Копанського «Ставлення польських політичних угруповань до справи повернення західних і північних земель й проблеми осадництва в 1939–1945 рр.»⁵⁷²; Єжи Романовіча «Контакти 27-ї Волинської дивізії піхоти Армії крайової з Червоною армією в світлі документів»⁵⁷³; Роберта Кусьнежа «Операція НКВС в Україні (1937–1938)»⁵⁷⁴, «Колгоспна реальність в Україні після Голодомору»⁵⁷⁵; Романа Висоцького «Питання Голодомору в пропагандистській діяльності Українського бюро в Лондоні в 1932–1933 рр.»⁵⁷⁶; Аліни Баціц-Салішевської «Організаційна структура сотні УПА Григорія Янківського "Ластівки" (1945–1947)»⁵⁷⁷.

Істотну роль у дослідженні української минувшини відіграє також історіографічний часопис ПАН «*Klio Polska*»⁵⁷⁸. Журнал видається з 2015 р. Редактори – Гжегож Копцевич та Марцин Щесняк. До наукової ради часопису входять відомі польські, українські, чеські, японські, російські, голландські та німецькі історики, як-от: Є. Матерніцький, Я. Поморський, Я. Жарновський, К. Заморський, М. Яновський (Польща), Л. Зашкільняк, І. Колесник (Україна), Ю. Йошіока, С. Кояма (Японія), М. Полішенська (Чехія), Б. Носов, Л. Горизонтов (Росія), С. Магала (Голландія), Г. Хан (Німеччина) та ін.

Журнал створювався як платформа для досліджень польської історіографії після Другої світової війни. Сьогодні тут представлені праці з історії історіографії переважно ХХ ст. Статті укладені за п'ятьма головними напрямками: відносини між польською та міжнародною історичною думкою з акцентом на європейську; аналіз теоретичних, методологічних та ідеологічно-політичних умов польської історичної науки; інституціональна та організаційна історія, що є ядром інфраструктури польської історичної науки; аналіз обраних напрямків та наукових досягнень видатних представників польської історіографії; спроби впровадити міждисциплінарні підходи до історії історіографії та використання історіографічних досліджень поза суворою сферою історичної науки, прикладам чого може бути історія бізнесу тощо⁵⁷⁹.

На шпальтах журналу надруковано статті відомих українських і польських історіографів: Л. Зашкільняка⁵⁸⁰, В. Тельвака⁵⁸¹, Р. Стобецького⁵⁸², М. Возняка⁵⁸³, А. Вежбіцького⁵⁸⁴ та ін. О. Аврамчук порушив проблему Міжмор'я та еволюції українського питання в політичних поглядах Оскара Галецького. Історик реконструює погляди Галецького на проблему східного кордону Польщі, зокрема українське питання, розглядає українську проблему в широкому контексті бачення України в інтелектуальному дискурсі ХХ ст., її місця в Центральній-Східній Європі⁵⁸⁵.

Таким чином, на сьогодні українська проблематика посідає доволі вагоме місце в наукових дослідженнях поляків. У Польщі виходить низка українознавчих періодичних видань з актуальних

⁵⁷¹ Gasztold T. Armia Krajowa i ludność cywilna na Kresach Północno-Wschodnich w świetle sowieckich dokumentów (w latach 1941–1944). *Śląskie studia historyczne*. 1993. № 2. S. 55–74.

⁵⁷² Kopański Z. Stosunek polskich ugrupowań politycznych do sprawy odzyskania Ziemi Zachodnich i Północnych i problemu osadnictwa w latach 1939–1945. *Śląskie studia historyczne*. 1993. № 3. S. 5–18.

⁵⁷³ Romanowicz J. Kontakty 27 Wołńskiej Dywizji Piechoty Armii Krajowej z Armią Czerwoną w świetle dokumentów. *Śląskie studia historyczne*. 2011. № 17. S. 221–238.

⁵⁷⁴ Kuśnierz R. Operacja polska na Ukrainie (1937–1938). *Śląskie studia historyczne*. 2015. № 21. S. 171–187.

⁵⁷⁵ Kuśnierz R. Kołchozowa rzeczywistość na Ukrainie po Wielkim Głodzie. *Scripta Historica*. 2016. № 22. S. 233–252.

⁵⁷⁶ Wysocki R. Kwestia Wielkiego Głodu w działalności propagandowej Biura Ukraińskiego w Londynie w latach 1932–1933. *Scripta Historica*. 2016. № 22. S. 233–252.

⁵⁷⁷ Bacic-Saliszewska A. Struktura organizacyjna sotni UPA Hryhorija jankiwskiego «Łastiwki» (1945–1947). *Scripta Historica*. 2017. № 23. S. 215–229.

⁵⁷⁸ Офіційна сторінка журналу «Klio Polska». URL: <https://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/KLIOPL/about/editorialPolicies#focusAndScope>.

⁵⁷⁹ Klio Polska. URL: <https://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/KLIOPL/about/editorialPolicies#focusAndScope>.

⁵⁸⁰ Zaskilniak L. Historiografia ukraińska i postmodernizm: retrospektywy i perspektywy. *Klio Polska*. 2016. № 8. S. 103–116.

⁵⁸¹ Telwak W. Od «burżuazyjnego nacjonalisty» do «faszysty»: marksistowska recepcja twórczości Mychajła Hruszewskiego w pierwszym trzydziestoleciu XX wieku. *Klio Polska*. 2016. № 8. S. 37–48.

⁵⁸² Stobiecki R. Historycy polscy na emigracji wobec koncepcji Europy Środkowo-Wschodniej po 1945 roku. *Klio Polska*. 2016. № 8. S. 63–75.

⁵⁸³ Woźniak M. Granie w historię. *Klio Polska*. 2016. № 8. S. 131–143.

⁵⁸⁴ Wierzbicki A. Między endo- a egzogenezą państwa polskiego. Polemiki historyków polskich z historiografią niemiecką w czasach II Rzeczypospolitej. *Klio Polska*. 2016. № 8. S. 49–62.

⁵⁸⁵ Avramchuk O. Między ideą jagiellońską a Międzymorzem. Ewolucja kwestii ukraińskiej w poglądach politycznych Oskara Haleckiego (1891–1973). *Klio Polska*. 2016. № 8. S. 57–79.

проблем історії України першої половини ХХ ст. Зазначені часописи репрезентують дискусії польських і українських вчених із найгарячіших моментів спільної історії і відіграють істотну роль у процесі формування історичної школи суверенної України з позицій творчого використання кращих надбань інтелектуальної спадщини й досягнень світової науки, є одним із найпотужніших джерел поширення знань про Україну у зовнішньому світі, відстоювання української національної ідеї й соборності нашої Держави.

2.3. Польські україністи сучасності

Людина є творцем історії, який своїми діями не лише впливає на сучасну ситуацію, а й закладає фундамент майбутнього. Фаховий історик формує сучасну історичну свідомість, яка позначається на самоідентифікації, самовизначенні й самоусвідомленні народу, його відносинах з навколишнім світом. Місія історика надзвичайно важлива для суспільства як щодо вивчення минулого, аналізу сьогодення, так і щодо прогнозування майбутнього⁵⁸⁶.

Починаючи з другої половини ХХ ст. все більшої ваги у світі стали набувати студії пам'яті (*memory studies*). Справжній «memory boom» стався в 1980-х рр. Почалося стрімке піднесення наукового й політичного інтересу до історії, «гонитва за відновленням історичної справедливості»⁵⁸⁷. У Польщі після 1989 р. була видана низка наукової літератури на тему історії України першої половини ХХ ст., розширилося коло авторів і тематик, намітилися тенденції щодо розмивання певних міфів і стереотипів стосовно українського населення, використання нових підходів у висвітленні минулого. Цей «бум пам'яті» відбувався на фоні загального контексту політичних і суспільних змін у польській державі, інституалізації пам'яттєвих студій. Спробуємо простежити основні тенденції сучасних історіографічних процесів у Польщі у напрямку дослідження історії України першої половини ХХ ст. на фоні розвитку польської політики історичної пам'яті.

У цьому контексті важливо звернути увагу на діяльність польських істориків, творчість яких є яскравою ілюстрацією осмислення українського минулого згідно загальнодержавних процесів конструювання політики пам'яті. Висвітлення наукових зацікавлень, інтелектуального доробку вчених допоможе зрозуміти витоки, особливості й складнощі процесу становлення польської історичної науки в царині аналізу історії України першої половини ХХ ст.

Особливо важливо простежити відмінності у трактуванні подій історії України представниками традиціоналістського та ревізійністського напрямків, з'ясувати позицію щодо важливих питань української минувшини польських вчених українського походження, представників неакадемічної науки. Актуальним є встановлення найпопулярніших тем, які порушують представники польської інтелектуальної еліти, виявлення питань, які не знайшли широкого відображення в сучасній польській історіографії і потребують вивчення.

На нашу думку, становлення й розвиток студій пам'яті в Польщі, а разом із тим і еволюція історіографічного процесу з дослідження історії України першої половини ХХ ст. тісно пов'язані із загальною політичною ситуацією в державі. Боротьба за образ минулого стала складовою політичних змагань за владу. Спробуємо проаналізувати діяльність польських україністів сучасності згідно із зазначеними явищами і виділимо такі періоди: 1989–1995, 1995–2000, 2000–2005, 2005–2007, 2007–2009, 2009–2015, 2015–2020.

1. Період 1989–1995 рр. – становлення сучасної польської історіографії з проблем історії України першої половини ХХ ст., розвитку українсько-польського наукового діалогу за часів президентів Войцеха Ярузельського та Леха Валенси.

Фактично до самого кінця існування Польської Народної Республіки тема українсько-польських відносин часів Другої світової війни не була популярною серед польських учених та являла собою свого роду табу як у Польщі, так і в Україні. Однак залишалися живими свідки та жертви тих кривавих конфліктів між українцями та поляками, були написані численні спогади про боротьбу з ОУН і УПА, де останні характеризувалися як «вороги народу»⁵⁸⁸. Переломним епізодом

⁵⁸⁶ Морозова О. Етичні проблеми в наукових дослідженнях: польський досвід та шляхи його застосування в українських реаліях. *Харківський історіографічний збірник*. Харків, 2012. Вип. 11. С. 163–169.

⁵⁸⁷ Нагорна Л. Історична пам'ять: теорії, дискурси, релексії. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. С. 5.

⁵⁸⁸ Зашкільняк Л. Волинь, Галичина: суперечки довкола українсько-польських стосунків у роки Другої світової війни. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2013. № 74.

стали червневі вибори 1989 р. Діяльність першого, некомуністичного уряду почалася з ліквідації всього, що нагадувало про тоталітарний режим⁵⁸⁹. У суспільстві відбулася корінна переоцінка цінностей, почав складатися новий моральний та інтелектуальний клімат. Набуло популярності гасло «Немає вільної Польщі без вільної України», що свого часу висунув Юзеф Пілсудський⁵⁹⁰. Активізувалося дослідження історії України. Критичний підхід до спільної минушини урізноманітнив теми досліджень польських учених, доповнив їх джерельним матеріалом.

За твердженням **Г. Мотики**, у цей час польська історіографія кінця ХХ ст. мала вирішити дві проблеми, що дісталися у спадок із минулого: замовчування історії поляків у Західній Україні і перекручення історії української спільноти в Польщі. Ці моменти формували образ українця, що відповідав пропаганді⁵⁹¹.

Певним внеском у переосмислення усталеного бачення діяльності українських націоналістів стала видана праця **Веслава Шоти** (Wiesław Szota) й **Антоні Щесняка** (Antoni Szcześniak) «Шлях в нікуди» про діяльність ОУН та її ліквідацію в Польщі⁵⁹². У дослідженні автори намагалися подати відмінну від усталеного погляду оцінку діячів Української Повстанської Армії. Характеризуючи події в Галичині і на Волині 1943–1944 рр. як реалізацію плану масового знищення поляків, дослідники водночас зауважили, що українських націоналістів вмільо використовували німці у своїй боротьбі проти радянських партизан і поляків, наводили приклади українсько-польських домовленостей про припинення терору, боротьбу з СРСР тощо⁵⁹³.

Проте, незважаючи на окремі спроби похитнути усталений погляд на українське питання, наприкінці ХХ ст. в польській історіографії було сформовано бачення українця як «бульбівця», «бандерівця», який чинив різню на Волині й у Східній Галичині, намагаючись знищити усіх поляків на цих землях або, принаймні, «очистити» українські території від польських впливів⁵⁹⁴. Переважно авторами цих праць були безпосередні учасники українсько-польських конфліктів: **Владислав Семашко** (Władysław Siemaszko), **Владислав Філяр** (Władysław Filar), **Єжи Венгерський** (Jerzy Więgerski) та ін., що представляли *традиційний погляд* на польсько-українські відносини.

Великою мірою такі тенденції були пов'язані з поширенням публіцистично-пропагандистської методики дослідження «українського буржуазного націоналізму». Яскравим виразником такої тенденції в польській історіографії став **Едвард Прус** (Edward Prus). Автор поширював у своїх книгах тезу про українсько-польський конфлікт як «українську різню» задля «ліквідації поляків» і т. ін.⁵⁹⁵ Зазначимо, що доробок Е. Пруса мав публіцистичний характер, але був доволі популярним. Це свідчило про стан польської суспільної думки та історіографії напередодні припинення існування ПНР. Роботи Е. Пруса заклали фундамент *неакадемічному напрямку* польської україністики.

Треба зазначити, що подібні оцінки щодо поляків траплялися також в українській історіографії. «Для дослідників, що приїжджають до Польщі, болісним є бачити книжки Пруса на полицях книгарень. Соромно мені, що їх видають, але коли їдемо в Україну, то так само бачимо книжки, в яких порівняння на тему поляків досить схоже», – зауважував **Г. Мотика**⁵⁹⁶.

⁵⁸⁹ Сінкевич С. Г. Українсько-польські відносини (1918–2008) : навч. посіб. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. С. 131–132.

⁵⁹⁰ Grünberg K. Józef Piłsudski o żydach polskich. Pomorze-Polska-Europa. Studia i materiały z dziejów XIX–XX wieku. Toruń, 1995. S. 171.

⁵⁹¹ Motyka G. Problematyka stosunków polsko-ukraińskich w latach 1939–1948 w polskiej historiografii po roku 1989. *Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX w.* / pod red. P. Kosiewskiego i G. Motyki. Kraków : UNIVERSITAS, 2000. S. 168.

⁵⁹² Szcześniak A., Szota W. Droga do nikąd. Działalność organizacji ukraińskich nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce. Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1973. 586 s.

⁵⁹³ Там само. С. 312–343.

⁵⁹⁴ Filar W. «Burza» na Wołyniu. Warszawa : Oficyna Wydawnicza RYTM, 1997. 424 s. ; Semaszko W., Semaszko E. Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945. Warszawa, 2000. T. 1. 1000 s. ; Ibidem. T. 2. 440 s.

⁵⁹⁵ Prus E. Heroji spod znaku tryzub: Konowalec-Bandera-Szuchewicz. Warszawa : Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, 1985. 346 s.

⁵⁹⁶ *Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX w.* / red. P. Kosiewski i G. Motyka. Kraków, 2000. S. 196.

Такі негативні уявлення про спільну минувшину українського і польського народів міцно закріпилися в системі ціннісних оцінок подій минулого⁵⁹⁷. На переконання відомого польського історика **Тадеуша Анджея Ольшанського** (Tadeusz Andrzej Olszański), джерелом цих стереотипів є ідеалізація власного народу. Цей ключовий стереотип відіграв важливу роль у приховуванні основних підвалин останнього польсько-українського конфлікту⁵⁹⁸. У праці «Польсько-український конфлікт 1943–1947 рр.», що вийшла друком у 1991 р., А. Т. Ольшанський висловив погляд, що події на Волині й у Східній Галичині 1943–1944 рр. були «етнічною чисткою», яка не мала ознак геноциду⁵⁹⁹.

Значну роль у критичному переосмисленні поляками власної історії відіграли наукові праці **Ришарда Тожецького** (Ryszard Torzecki). Дослідження української проблематики під час навчання у Варшавському університеті призвели до глибокого захоплення історика українською минущиною і появи більше ніж 100 наукових робіт, присвячених історії України й польсько-українським відносинам. Його монографія (результат докторської роботи вченого) «Українське питання в політиці III Рейху 1933–1945»⁶⁰⁰, опублікована невеликим накладом, довго була для поляків єдиним джерелом незаангажованого бачення новітньої історії України в зазначений період. Ще більше наблизила українське питання до представлення в польському науковому дискурсі габілітаційна робота Р. Тожецького «Українська справа в Польщі у 1923–1929 рр.»⁶⁰¹. Важливим було те, що історик характеризував український національно-визвольний рух як такий, що має право на існування. Вражає своєю фактологічною базою також праця Р. Тожецького «Поляки і українці. Українська справа під час Другої світової війни на теренах II Речі Посполитої» (1993). Автор стверджує, що обидві сторони боролися за збереження вітчизни і висвітлити історичну правду максимально об'єктивно можна лише за умови подальшого дослідження документів. Р. Тожецький вважав причиною українсько-польського конфлікту спільну тверду позицію обох сторін у відстоюванні своїх національних прав і не виключав роль третіх сил⁶⁰².

Вагому роль у поширенні знань про Україну наприкінці ХХ ст. відігравала діяльність **Стефана Козака** (Stefan Kozak) – польського ученого-українознавця, літературного критика. С. Козак тривалий час очолював кафедру україністики Варшавського університету. Один із організаторів Міжнародної асоціації україністів. У 1989 р. за книгу про Кирило-Мефодіївське братство отримав звання надзвичайного професора, а від 1993 р. науковець став звичайним професором.

Усе своє життя вчений присвятив українському питанню. Тоді, коли зацікавлення поляків до України тільки зароджувалося, С. Козак вже видавав журнал «Варшавські українознавчі зошити», об'єднуючи навколо української ідеї фахівців із різних галузей наук. Традиційними стали щорічні міжнародні конференції з актуальних питань української мови, історії, культури. Учений стверджував, що історія й народи в нашій частині Європи не вміють собі поради в розв'язанні конфліктів. Звідси так багато фобій, конфліктів у новітніх польсько-українських відносинах⁶⁰³. Тому він намагався якомога більше часу приділяти обговоренню гострих проблем української минувшини на сторінках наукового часопису, різноманітним заходам тощо. Діяльність С. Козака істотно вплинула на популяризацію української тематики в Польщі, налагодження польсько-українського наукового діалогу.

Отже, як бачимо, на зламі 80-х–90-х рр. ХХ ст. частина польських науковців намагалася переосмислити історичну спадщину минулого, зокрема події історії України першої половини ХХ ст., українсько-польські відносини. **Т. А. Ольшанський, Р. Тожецький** започаткували новий етап розвитку польської україністики, відійшовши від усталених методологічних схем. Дослідники зробили акцент на використанні якомога більшої кількості джерел задля максимально об'єктивного

⁵⁹⁷ Морозова О. Українсько-польські відносини у вимірі національної пам'яті. *Національна та історична пам'ять* : зб. наук. пр. Київ, 2012. Вип. 5. С. 113–117 ; Морозова О. Національна пам'ять та сучасні українсько-польські відносини. *Історико-політичні проблеми сучасного світу* : зб. наук. ст. Чернівці, 2013. Т. 25–26. С. 173–177.

⁵⁹⁸ Olszański T. A. Konflikt polsko-ukrainski 1943–1947. Warszawa : Wyd. literackie, 2011. С. 4.

⁵⁹⁹ Olszański T. A. Konflikt polsko-ukrainski 1943–1947. *Niezależne czasopismo kulturoznawcze «Ji»*. 2001. № 20. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n20texts/pol/olszan-pol.htm>.

⁶⁰⁰ Torzecki R. Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy (1933–1945). Warszawa : Książka i Wiedza. 1972. 376 s.

⁶⁰¹ Torzecki R. Sprawa ukraińska w Polsce w latach 1923–1929. Warszawa : Instytut historii PAN, 1982.

⁶⁰² Torzecki R. Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993. 348 s.

⁶⁰³ Kozak S. Polska a Ukraina. Drogi i bezdroża porozumienia. *Wież*. 1991. № 11–12. S. 120.

висвітлення історичних подій. Роботи цих істориків дали початок становленню *ревізійного напрямку* українознавчих студій у Польщі.

Така позиція авторитетних польських учених позначилась на формуванні наукового бачення інших істориків. «Дослідження Т. Ольшанського стало для мене своєрідним методологічним і теоретичним взірцем – згадує *Г. Мотика*. – Великий вплив на мене мали праці Ришарда Тожецького і Варшавської історичної школи загалом»⁶⁰⁴. У молодих фахівців виникало запитання, чому так довго й ретельно історія України подавалася лише в негативному форматі, і вони намагалися його з'ясувати.

Разом із тим з'являються нові видання, що представляли *традиційний погляд* на польсько-українські відносини. У 1990 р. побачило світ опрацювання В. Семашка «Злочини українських націоналістів проти польського населення на Волині 1939–1945»⁶⁰⁵, написане разом із Ю. Туровським. *Владислав Семашко* (Władysław Siemaszko) – нефаховий польський історик, юрист, член кресових товариств, дослідник трагічних подій на Волині часів Другої світової війни. У період 1924–1944 рр. проживав на Волині. Під час воєнних дій служив офіцером 27 Волинської дивізії піхоти АК. У 1940 р. був засуджений радянським судом до смертної кари, що згодом була замінена на 10 років ув'язнення. До 1941 р. перебував у Луцькій в'язниці, уникнув масової екзекуції НКВС. У 1945 р. був черговий раз арештований за наказом радянської влади й переданий польським властям. В ув'язненні перебував до 1948 р.⁶⁰⁶ Дослідження В. Семашка довгий час були доволі популярними серед польської спільноти.

Політичне зближення України та Польщі поставило до порядку денного пошук компромісів у оцінках минулого⁶⁰⁷. Українсько-польське протистояння початку ХХ ст., пацифікація, боротьба ОУН і УПА з Армією крайовою, Волинська трагедія, повоєнні примусові переселення, – це якраз ті моменти, що збереглися в національній пам'яті двох народів⁶⁰⁸ і стали темою для численних дискусій⁶⁰⁹.

Ухвала Сенату Речі Посполитої від 3 серпня 1990 р., що засудила акцію «Вісла», розпочала українсько-польський діалог на цю тему⁶¹⁰. Однак цей діалог міг стати результативним лише за умови постанови в Україні досліджень з історії Польщі та українсько-польських стосунків. На жаль, Україна із запізненням увійшла в «темогу boom». Тривале перебування під радянським ідеологічним впливом далося взнаки. У результаті діалог польських і українських науковців виявився доволі суперечливим. Ученим не вдалося суттєво узгодити «важкі» питання спільної історії. Найбільше зацікавлення й контрверсії викликали теми війни за Львів і Східну Галичину, польсько-український союз, Київська операція, Ризький трактат.

Однією з перших монографій на тему польсько-української війни 1918–1919 рр. була праця *Мацея Козловського* (Maciej Kozłowski) «Між Сяном та Збручем. Війни за Львів і Східну Галичину 1918–1919 рр.»⁶¹¹. М. Козловський – історик, журналіст, дисидент, дипломат, посол Польщі у Тель-Авіві, повірений у справах у Вашингтоні. Випускник філософсько-історичного факультету Ягеллонського університету за спеціальністю «середземноморська археологія». Член Громадського комітету при Леху Валенсі, Фонду з діалогу між народами. Один із засновників тижневика «Czas

⁶⁰⁴ Гавришко М. Інтерв'ю з Г. Мотикою. URL: <http://uamoderna.com/jittepis-istory/motyka>.

⁶⁰⁵ Turowski J., Siemaszko W. Zbrodnie nacjonalistów ukraińskich dokonane na ludności polskiej na Wołyniu 1939–1945. Warszawa, 1990. 180 s.

⁶⁰⁶ Władysław Siemaszko. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/W%C5%82adys%C5%82aw_Siemaszko

⁶⁰⁷ Wawrzonek M. Polsko-ukraińskie pojednanie. Potrzeba kształtowania nowego stereotypu wzajemnych stosunków – Polska – Niemcy – Ukraina w Europie. *Narodowe identyfikacje i europejskie integracje w przededniu XXI wieku* / red. W. Bonusiaka. Rzeszów, 2000. S. 181–189.

⁶⁰⁸ Морозова О. С. Національна пам'ять та сучасні українсько-польські відносини. *Історико-політичні проблеми сучасного світу* : зб. наук. ст. Чернівці, 2013. Т. 25–26. С. 173–177.

⁶⁰⁹ Іллюшин І. Волинська трагедія 1943–1944 рр. : пошук між «двома правдами». *Українська правда. Історична правда*. 2011. 13 липня. URL: <http://www.istpravda.com.ua/digest/2011/07/13/45611/> ; Павлів В. 55-летіє «операції Вісла», или как в Польше решили «украинский вопрос». *Зеркало недели*. 2002. 27 апреля (№ 16) ; Зашкільняк Л. Українсько-польські стосунки ХХ ст. у суспільній свідомості українців і поляків. *Вісник Львівського університету. Соціологія*. 2008. Вип. 2. 127–137 с. ; Мотика Г. Польська реакція на дії УПА : масштаб і перебіг каральних акцій. *Незалежний культурологічний журнал «Г»*. 2003. № 28. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n28texts/motyka2.htm>.

⁶¹⁰ Ukraińcy w Polsce 1989–1993. Kalendarium. Dokumenty. Informacje. Warszawa, 1993. S. 130–131.

⁶¹¹ Kozłowski M. Między Sanem a Zbruczem. Walki o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919. Kraków, 1990. 311 s.

Solidarności»⁶¹². На думку М. Козловського, «мало котра виграна війна коштувала Польщі так дорого, як ця швидка, порівняно дешева і блискавча перемога... І якщо ще сьогодні з гіркотою ми згадуємо те, що в роки Другої світової війни діялось в Галичині і на Волині, то ми повинні пам'ятати, що це були великою мірою наслідки переможного польського походу на Збруч в 1919 році»⁶¹³.

Одночасно з налагодженням українсько-польського наукового діалогу, активізувалися й консервативні антиукраїнські сили – «кресові товариства»*, представники яких до сьогодні ностальгують за втраченими Польщею в результаті Другої світової війни територіями. Діяльність членів кресових організацій, які у своїй більшості є або учасниками, або нащадками учасників кривавих подій українсько-польських конфліктів, представляють *традиціоналістський напрям польської україністики*.

Одним із таких кресових товариств є заснована в 1992 р. у Вроцлаві «Польська спілка увічнення пам'яті жертв злочинів українських націоналістів» («Stowarzyszenie Upamiętnienia Ofiar Zbrodni Ukraińskich Nacjonalistów»), голова – **Щепан Сєкерка** (Szczepan Siekierka). Членами організації стали переважно свідки кривавих подій середини ХХ ст. Головна мета товариства – «увічнення усілякими доступними засобами жертв ненависті українських націоналістів, [...] сприяння поширенню знань про ідеологічні корені українського націоналізму, його зв'язки з нацизмом...» тощо⁶¹⁴. Офіційне видання спілки – щоквартальник «На рубежі» («Na rubieżu», 1992). У працях **Гжегожа Лукомського** (Grzegorz Lukomski), **Чєслава Партача** (Czesław Partacz), **Богуслава Поляка** (Bogusław Polak), **Володимира Осадчого** (Włodzimierz Osadczy) звучить ідея про те, що поляки мають більші права на Львів, що українсько-польський конфлікт 1943 р. на Волині й у Східній Галичині був геноцидом, який учинили українці над мирними поляками й віськовополоненими⁶¹⁵. Своєрідним відлунням на події 1918–1919 рр. стала праця **Тадеуша Філяра** (Tadeusz Filar)⁶¹⁶.

Чєслав Партач (Czesław Partacz) – професор Політехнічного університету в Кошаліні. Історик і політолог Інституту Суспільної політики і Міжнародних відносин Політехніки. Займається дослідженням історії Польщі й України, польсько-українських відносин ХІХ–ХХ ст. Керівник кафедри Центральної і Східної Європи. Автор понад ста публікацій і кількох книг з польсько-українських відносин ХІХ і ХХ ст.⁶¹⁷ Його дисертації на звання доктора й доктора габлітованого стосувалися українського інтегрального націоналізму – «Польсько-українські відносини в Галичині в 1888–1908» й «Українська справа в політиці польського еміграційного уряду та його представництв у краї»⁶¹⁸.

⁶¹² Мацей Козловський (дипломат). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Мацей_Козловський_\(дипломат\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Мацей_Козловський_(дипломат))

⁶¹³ Kozłowski M. Między Sanem a Zbruczem. Walki o Lwów i Galicję Wschodnią 1918 – 1919. Kraków: Znak, 1990. S. 295.

* Кресові товариства пропагують ідею історичної приналежності українських, білоруських і литовських територій до Польщі, називаючи означені землі «Кресами».

⁶¹⁴ Siekierka Sz. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Szczepan_Siekierka.

⁶¹⁵ Łukomski G., Partacz Cz., Polak B. Wojna polsko-ukraińska 1918–1919. Działania bojowe – aspekty polityczne – kalendarium. Koszalin : Wyd. Uczelniane Wyższej Szkoły Inżynierskiej ; Warszawa : Adiutor, 1994. 285 s.

⁶¹⁶ Filar T. W Krakowie gdzie błękitna Wisła płynie. Krakowskie echa wojny polsko-ukraińskiej o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919. *Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1994/1995. T. 3/4. S. 451–458.

⁶¹⁷ Ludobójstwo OUN – UPA na Kresach Południowo-Wschodnich. *Dawne Kresy Południowo-Wschodnie w Optyce Historycznej i Współczesnej* / red. W. Listowski. T. 7. Kędzierzyn-Koźle, 2015. S. 195–196 ; Polacy i Ukraińcy w II Rzeczypospolitej / Czesław Partacz. Kościan : Książnica Polska, 1991. 32 s ; Polska wobec ukraińskich dążeń niepodległościowych w czasie II wojny światowej / Cz. Partacz, K. Łada. Toruń : CEE Centrum Edukacji Europejskiej, 2004. 410 s. ; Od Badeniego do Potockiego : stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1888–1908 / Czesław Partacz. Toruń : Wydaw. Adam Marszałek, 1996. 280 s. ; Wojna polsko-ukraińska 1918–1919: działania bojowe – aspekty polityczne – kalendarium / G. Łukomski, Cz. Partacz, B. Polak. Koszalin : Wyd. Uczelniane Wyższej Szkoły Inżynierskiej ; Warszawa : Oficyna Wydawnicza «Adiutor», 1994. 285 s. ; Zbrodnie nacjonalistów ukraińskich na Polakach w latach 1939–1945 : ludobójstwo niepotępione / L. Kulińska, Cz. Partacz, K. Cap, Z. Gawryś. Warszawa : Bellona, cop. 2015. 310 s. ; Wołyń i Małopolska Wschodnia 1943–1944 / red. nauk. Cz. Partacz, B. Polak, W. Handke ; Instytut im. gen. Stefana «Grota» Roweckiego. Koszalin ; Leszno : Wyd. Instytutu im. gen. Stefana «Grota» Roweckiego, 2004. 324 s.

⁶¹⁸ Partacz Cz. Ekspertyza dotycząca symboli ukraińskiego, skrajnego, integralnego nacjonalizmu-nazizmu. *Ludobójstwo OUN-UPA na Kresach Południowo-Wschodnich. Dawne Kresy Południowo-Wschodnie w Optyce Historycznej i Współczesnej* / red. W. Listowski. T. 7. Kędzierzyn-Koźle, 2015. S. 96.

У своїх роботах учений стверджує, що українська проблема була одним з найважливіших державних питань II Речі Посполитої, неможливим для розв'язання в політичній практиці. Ототожнює український інтегральний націоналізм із нацизмом, ідеологію українських націоналістів називає «сатанинською» і пов'язує її виникнення з Галичиною («Східною Малополющею») часів австрійської влади, ОУН окреслює як «політично-терористичну організацію». Метою товариства вважає усунення іноземців, чужинців, загарбників, «винищення і виселення поляків» з північних і східних територій Речі Посполитої⁶¹⁹. Ч. Партач стверджує, що українські націоналісти реалізовували політику III Рейху пояснюючи оточенню, що діють на користь незалежної України. «Фюрером» Українського центрального комітету називає В. Кубійовича⁶²⁰. Щодо польських втрат на «Східних Кресах» унаслідок «геноциду УПА» подає такі цифри – від 133 000 до 200 000 поляків⁶²¹.

Володимир Осадчий (Włodzimierz Osadczy) – польський історик українського походження, професор Католицького університету в Любліні. Очолював «Центр Східноєвропейських досліджень – Ucrainicum», створений задля підтримки європейських цінностей в Україні. Брав участь у низці проєктів, пов'язаних із українсько-польськими відносинами. Упродовж 2006–2009 рр. був канцлером Європейського колегіуму польських та українських університетів. Член Комісії Східної Європи Польської академії мистецтв, член правління Товариства «Польща – Схід».

У роботах та виступах В. Осадчий дотримується доктрини «польської цивілізаційної місії на сході». Виступав із гострою критикою очільників Української греко-католицької церкви – Любомира Гузара та Ігоря Возьняка, звинувачуючи їх у прихильності до українського націоналізму. Брав активну участь у розробці законопроекту про кримінальне переслідування українців у Польщі за націоналістичні погляди. Вважає Львів та Вільно символами відродженої польської держави⁶²². Відомий своїми висловлюваннями про «бандеризацію» України, заявами, що зростання чисельності українців у Польщі є загрозою для поляків, адже вони «привозять на територію Польщі небезпечну антипольську ідеологію». Причетний до створення «антибандерівського закону» про польський Інститут національної пам'яті, яким передбачаються покарання за заперечення злочинів українських націоналістів. Вважає, що Бандеру та ОУН і УПА не можна прославляти⁶²³.

Основні роботи В. Осадчого з історії України першої половини ХХ ст.: «Костел та церква на спільному шляху. Конкордія 1863 р. Зі справ порозуміння між греко-католицьким і латинським обрядом у Східній Галичині»⁶²⁴, «Поляки на Україні сьогодні»⁶²⁵, «Католицька церква в Україні: історичний нарис»⁶²⁶, «Свята Русь: розвиток та вплив ідеї православ'я в Галичині»⁶²⁷, «Владика Маркіян: про історію й сьогодні католіцького костелу в Україні з ксьондзом єпископом Марціаном Трофим'яком розмовляє Володимир Осадчий»⁶²⁸, «Святий архієпископ Львова Юзеф Більчевський»⁶²⁹ та ін.

⁶¹⁹ Partacz Cz. Efekt Lucefera, czyli rzecz o wyjątkowo okrutnym mordowaniu polaków przez banderowców. *Ludobójstwo OUN-UPA na Kresach Południowo-Wschodnich. Dawne Kresy Południowo-Wschodnie w Optyce Historycznej i Współczesnej* / red. W. Listowski. T. 7. Kędzierzyn-Koźle, 2015. S. 92.

⁶²⁰ Partacz Cz., Łada K. Polska wobec ukraińskich dążeń niepodległościowych w czasie II wojny światowej. Toruń: Centrum Edukacji Europejskiej, 2004. S. 99.

⁶²¹ Partacz Cz. Ludobójstwo popełnione przez OUM-SB i UPA na ludności polskiej Kresów Wschodnich w latach II Wojny światowej. *Ludobójstwo OUN-UPA na Kresach Południowo-Wschodnich. Dawne Kresy Południowo-Wschodnich. Materiały konferencji naukowej odbytej 5 czerwca 2010 r. podczas VII Dnia Kultury Kresowej. Kędzierzyn-Koźle, 2010. S. 10.*

⁶²² Володимир Осадчий (польський історик). URL: [uk.wikipedia.org/wiki/Володимир_Осадчий_\(польський_історик\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Володимир_Осадчий_(польський_історик)).

⁶²³ До розробки «антибандерівського закону» причетний волинянин. URL: <https://www.volynnews.com/news/society/do-rozrobki-antybanderivskoho-zakonu-prychetnyu-volynianyn/>.

⁶²⁴ Osadczy W. Kościół i cerkiew na wspólnej drodze. Concordia, 1863. Z dziejów porozumienia między obrządkiem grekokatolickim a łacińskim w Galicji Wschodniej. Lublin : Redakcja Wydawnictwo KUL, 1999. 260 s.

⁶²⁵ Osadczy W. Polacy na Ukrainie dzisiaj: informator, Cz. 1 : Federacja organizacji polskich na Ukrainie, Warszawa : Towarzystwo Naukowe Polska – Wschód, 2000. 94 s.

⁶²⁶ Осадчий В. Католицька церква в Україні: історичний нарис / В. Осадчий. Луцьк : Luceoria Books, 2001. 112 с.

⁶²⁷ Osadczy W. Święta Rus': rozwój i oddziaływanie idei prawosławia w Galicji. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2007. 791 s.

⁶²⁸ Osadczy W. Władysław Markijan: o historii i dniu dzisiejszym Kościoła katolickiego na Ukrainie z księdzem biskupem Marcjanem Trofimiakiem rozmawia Włodzimierz Osadczy, Lublin – Łuck : Wydawnictwo KUL – Instytut церковних досліджень, 2009. 164 s.

⁶²⁹ Osadczy W. Święty arcybiskup Lwowa Józef Bilczewski. *Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej poświęconej św. Józefowi Bilczewskiemu, arcybiskupowi metropolie lwowskiemu obrządku łacińskiego, w 150 rocznicę*

Владислав Філяр (Władysław Filar, 1926–2019) – полковник Війська Польського, професор військових наук. Солдат 27 Волинської дивізії піхоти АК. Науковий працівник Академії Генерального штабу. Працював викладачем Вищої школи офіцерських військ зв'язку. Виконував функції заступника голови Волинської ради Всесвітньої асоціації солдатів АК. Був учасником польського підпілля на Волині. 11 липня 1943 р., у результаті нападу УПА на польське населення, разом із родиною втік до Володимира. Від 14 грудня 1943 р. за наказом підпілля вступив на службу в 107-й батальйон Шуцманшафту, що складався з поляків і був дислокований у німецькій казармі в Мацейові, а згодом переміщений до Володимира. Пізніше В. Філяр вступив до 27 Волинської дивізії піхоти АК, брав участь в боротьбі з німецькими відділами та УПА. У вересні 1944 р. був залучений до лав Польської Народної Армії. Він був учасником і свідком польсько-українських збройних протистоянь. Усю вину за роздмухування конфлікту науковець покладає винятково на ОУН і УПА, хронологію кривавих подій датує 1939–1947 рр., усіх поляків, вбитих українцями, незалежно від обставин, називає жертвами геноциду.

Роботи В. Філяра на тему українсько-польських протистоянь: «Перед акцією "Вісла" була Волинь»⁶³⁰, «"Буря" на Волині». Зі справ 27 Волинської дивізії піхоти Армії Крайової. Історично-військові студії»⁶³¹, «Екстермінація польського населення на Волині в Другій світовій війні»⁶³², «Волинь 1939–1944. Екстермінація чи польсько-українські війни»⁶³³, «Волинські події 1939–1944: в пошуку відповіді на важкі питання»⁶³⁴, «Діяльність 27 Дивізії піхоти Армії Крайової»⁶³⁵ та інші.

Цього ж 1992 року на конференції в Кам'янці-Подільському розглядалися питання польсько-українського аграрного конфлікту на Правобережній Україні в ХІХ – на початку ХХ ст., польсько-української війни 1918–1919 рр., протистояння українців і поляків 1921–1939 рр. у Західній Україні, протиборства формувань Армії Крайової та ОУН і УПА у прикордонних регіонах України і Польщі в роки Другої світової війни, трагічних сторінок історії українського населення в Польщі у 1944–1947 рр. та ін. У конференції брали участь як українські (Я. Ісаєвич, Я. Дашкевич, В. Смолій, І. Дзюба та ін.) і польські вчені (**В. Серчик** й ін.), так і науковці західної української діаспори, історики-україністи і полоністи з США (**Р. Коронецький** та ін.), Англії (**Г. Грабович** й ін.), Франції (**Д. Бовуа**), Німеччини, Японії, Росії, Литви й інших країн. Результатом роботи форуму стало видання тез доповідей та збірника «Польсько-українські студії» з розгорнутими доповідями його учасників⁶³⁶.

Владислав Серчик (Władysław Serczyk, 1935–2014) – один із найбільш знаних польських фахівців з історії України першої половини ХХ ст., українсько-польських відносин. Автор єдиної виданої в Польській Народній Республіці «Історії України» (Historię Ukrainy. Wrocław, 1979)⁶³⁷. Дослідження В. Серчика істотно вплинули на популяризацію української історії в Польщі, формування об'єктивного погляду на польсько-українську минувшину. Професор Серчик був головою Українсько-польської (Польсько-української) комісії експертів із удосконалення змісту шкільних підручників з історії та географії. Автор понад 300 наукових праць. У творчому доробку історика вагоме місце посідають роботи з історіографії і методології.

У широко відомій як в Польщі, так і в Україні «Історії України» **В. Серчика** поданий опис української історії від найдавніших часів до сьогодення. Велика увага приділена періоду ХХ ст., зокрема національно-визвольним змаганням українців, польсько-українським відносинам. У

urodzin i 5. rocznicę kanonizacji, 18–21 listopada 2010 roku. Lublin – Lwów / pod red. Włodzimierza Osadczeego, Lublin – Lwów : Wydawnictwo KUL – Wydawnictwo bł. Jakuba Strzemię Archidiecezji Lwowskiej ob. łac., 2011. 251 s.

⁶³⁰ Filar W. Przed akcją «Wisła» był Wołyń. Warszawa, 2000. 180 s.

⁶³¹ Filar W. «"Burza" na Wołyniu». Z dziejów 27 Wołyńskiej Dywizji Piechoty Armii Krajowej. Studium historyczno-wojskowe. Warszawa : Oficyna Wydawnicza RYTM i ROPWiM, 1997. 400 s.

⁶³² Filar W. Eksterminacja ludności polskiej na Wołyniu w Drugiej Wojnie Światowej. Warszawa : wyd. Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej, 1999. 150 s.

⁶³³ Filar W. Wołyń 1939–1944. Eksterminacja, czy walki polsko-ukraińskie. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2003. 467 s.

⁶³⁴ Filar W. Wydarzenia wołyńskie 1939–1944. W poszukiwaniu odpowiedzi na trudne pytania. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2008. 509 s.

⁶³⁵ Filar W. Działania 27 wołyńskiej dywizji piechoty armii krajowej. Warszawa, 2011. 71 s.

⁶³⁶ Баженов Л. В. Важкі питання українсько-польського діалогу істориків (1991–2002 pp.). URL: <http://www.tovtry.km.ua/ua/history/statti/dialog.html>.

⁶³⁷ Serczyk W. A. Historia Ukrainy. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo, 1979. 495 s.

передмові автор зазначає, що метою видання є не творення чергового міфу про «братні народи», бо, на думку історика, бажання слов'янської єдності є утопією, метою книги є поглиблення знань про відносини українців і поляків, нагадування про те, що «доля України й українців з'єдналася з долею поляків незрівнянно більшою мірою, ніж із долею якої-небудь іншої території або народу»⁶³⁸.

Окремо треба відзначити наукову спадщину польських істориків українського походження, яскравими представниками яких є **Ростислав Жерелік** (Rościsław Żerelik), **Євген Місіло** (Eugen Misyło), **Богдан Гук** (Bohdan Huk), **Ігор Галагіда** (Igor Hałagida), **Роман Дрозд** (Roman Drozd), **Микола Сівицький** (Mikołaj Siwicki), **Богдан Гальчак** (Bohdan Halczak), **Григорій Купріянович** (Hryhorij Kuprianowicz), **Володимир Мокрий** (Włodzimierz Mokry), **Омельян Вішка** (Omelyan /Emilian) Wiszka та ін.⁶³⁹. На основі ретельно опрацьованого архівного матеріалу вчені доводять дискримінаційність політики польського уряду стосовно українців, характеризують акції українців у відповідь як самозахист.

Ростислав Жерелік – професор Вроцлавського університету, директор Інституту історії. Досліджує питання українських меншин у Польщі, зокрема лемківське питання. Активний учасник польсько-українського наукового діалогу. Організатор багатьох наукових конференцій і зустрічей з актуальних тем історії України. Зокрема, у 2008 р. за сприяння вченого в Інституті історії відбулася презентація збірника «Великий Голод на Україні 1932–1933», виданого Інститутом національної пам'яті. Книга є сьомим томом серії «Польща та Україна в 30–40-х рр. ХХ ст.». Презентацію провадив Володимир Сулея – директор Відділу Інституту національної пам'яті у Вроцлаві⁶⁴⁰.

Основні праці з історії України стосуються українців Вроцлавського університету часів Другої світової війни⁶⁴¹, історії наддніпрянської еміграції в Польщі⁶⁴², українського парламентаризму⁶⁴³, православної церкви⁶⁴⁴, діяльності Української Народної Республіки⁶⁴⁵, лемківського питання⁶⁴⁶, української національної меншини після Другої світової війни⁶⁴⁷,

⁶³⁸ Там само. С. 5–7.

⁶³⁹ Морозова О. Українсько-польські наукові стосунки: хронологія подій. *Чорноморський літопис: Науковий журнал*. Миколаїв, 2011. Вип. 4. С. 87–91; Zakerzon. Wspomnienia żołnierzy Ukraińskiej Powstańczej Armii / oprac. B. Huk. T. 1. Warszawa, 1994; T. 2. Warszawa, 1996; T. 3. Warszawa, 1997; Siwicki M. Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich. Warszawa: Tyrsa, 1992. T. 1. 317 s.; Ibidem. T. 2. 335 s.; Ibidem. T. 3. Warszawa, 1994. 440 s.; Siwicki M. Polsko-ukraiński konflikt 1943–1944 r. *Studia polsko-ukraińskie. Materiały z konferencji naukowej*. Kamieniec-Podolski, 29–31 maja 1992. Kijów – Przemyśl: Lybid', 1993. 262 s.; Drozd R. Zasady rozmieszczenia ludności ukraińskiej na Ziemiach Odzyskanych w ramach akcji «Wisła». *Ślupskie Studia Historyczne*. 1993. № 3. S. 104–106.

⁶⁴⁰ Презентація książki IPN o Wielkim Głodzie na Ukrainie z lat 1932–1933. Wrocław, 9 grudnia 2008 r. URL: <https://ipn.gov.pl/pl/aktualnosci/2719,Prezentacja-ksiazki-IPN-o-Wielkim-Glodzie-na-Ukrainie-z-lat-19321933-Wroclaw-9-g.html>.

⁶⁴¹ Żerelik R. Ukraińcy na Uniwersytecie Wrocławskim w czasie II wojny światowej. *Studia Wschodnie* / red. K. Matwijowski i R. Żerelik. Wrocław, 1993. S. 135–142.

⁶⁴² Żerelik R. Рада Української Народної Республіки (з історії наддніпрянської еміграції в Польщі). *Український альманах*. 1996. S. 176–181.

⁶⁴³ Żerelik R. Rada Ukraińskiej Republiki Ludowej. *Z dziejów ukraińskiego parlamentaryzmu na emigracji*. 1996. R. LI. № 1–3. S. 276.

⁶⁴⁴ Żerelik R. Zarys dziejów prawosławia na Śląsku po II wojnie światowej. *Katedra Narodzenia Przenajświętszej Bogarodzicy* / red. I. Rydzanicz. Wrocław, 1996. S. 30–35; Żerelik R. Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej. *Dolny Śląsk*. 2000. № 8. S. 74–86; Żerelik R. Rola prawosławia na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej. *Miejsce i rola Kościoła wrocławskiego w dziejach Śląska* / red. K. Matwijowski. Wrocław, 2001. S. 155–160; Żerelik R. Die Orthodoxe Kirche in Polen zwischen dem Ersten und Zweiten Weltkrieg. *Kirchliche Geschichte*. 2002. H. 1. S. 169–181; Żerelik R. Święty Gorazd II. Prawosławny męczennik ziemi czeskiej, morawskiej i śląskiej. *Między Lwowem a Wrocławiem. Księga jubileuszowa Profesora Krystyna Matwijowskiego* / red. B. Rok, J. Maroń. Toruń, 2006. S. 299–309; Żerelik R. Cerkiew prawosławna na Ukrainie w dobie transformacji. *Wspólnoty chrześcijańskie w państwach byłego ZSRR – perspektywa dwudziestolecia* / red. M. Mróz i T. Dębowski. Wrocław, 2006. S. 191–205; Żerelik R. Prawosławie na Dolnym Śląsku (na tle prawosławia powszechnego). *Dolny Śląsk*. 2009. № 14. S. 30–39.

⁶⁴⁵ Żerelik R. Rząd i Rada Ukraińskiej Republiki Ludowej w Tarnowie w okresie 1920–1922, *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze. Spotkania polsko-ukraińskie*. 1996. № 3. S. 207–219.

⁶⁴⁶ Żerelik R. Kilka uwag o Łemkach (w związku z książką Kazimierza Pudło «Łemkowie. Proces wrastania w środowisko Dolnego Śląska 1947–1985»). *Prace i materiały etnograficzne*. T. XVIII. Wrocław 1987. 197 s.). Cz. 1. *Bampa*, 1996. № 1 (12). S. 21–23; Cz. 2. *Bampa*. 1996. № 2 (13). S. 18–19; Żerelik R. Z Beskidu Niskiego na Dolny Śląsk. Uwagi o kształtowaniu się tożsamości Łemków. *Trudne dziedzictwo. Tradycje dawnych i obecnych mieszkańców Dolnego Śląska* / red. J. Nowosielska-Sobel i G. Strauchold. Wrocław, 2006. S. 75–86; Żerelik R. Łemkowska Watra na Obczyźnie – integrująca rola corocznych spotkań łemkowskich. Piastowsko-komunistyczna satysfakcja? Obchody rocznic historycznych i świat państwowych na Śląsku po II wojnie światowej. *Spotkania Dolnośląskie, T. III* / red. J. Nowosielska-Sobel,

діяльності Української республіканської партії⁶⁴⁸, союзу Пілсудський – Петлюра⁶⁴⁹ та інших питань⁶⁵⁰.

За активну наукову діяльність учений нагороджений численними відзнаками.

Ігор Галагіда – професор Гданського університету, фахівець з періоду Другої світової війни, польсько-українських відносин ХХ ст.⁶⁵¹ Основні праці: «Українці в Польщі 1944–1989. Боротьба про ідентичність (Документи й матеріали)» (співавтор)⁶⁵², «Українці на західних і північних землях Польщі в 1947–1957 рр.»⁶⁵³, «Українці в Польщі 1944–1989. Боротьба за ідентичність (документи й матеріали)»⁶⁵⁴, «Між Москвою, Варшавою та Ватиканом: історія греко-католицького костелу в Польщі 1944–1970»⁶⁵⁵, «Греко-католицькі й православні священники в центральному таборі праці в Явожно (1947–1949): документи й матеріали»⁶⁵⁶. Учений вважає, що для налагодження українсько-польського діалогу треба вивчити якомога більше фактів.

Роман Дрозд – професор Поморської академії у Слупську, а в 2008–2016 рр. – ректор закладу. Голова Українського історичного товариства в Польщі. Праці Р. Дрозда стосуються актуальних проблем історії України, українсько-польських відносин: політики осадництва⁶⁵⁷, пацифікації⁶⁵⁸, колонізації⁶⁵⁹, проблем української національної меншини в Польщі⁶⁶⁰, переселень і депортацій

G. Strauchold. Wrocław, 2008. S. 109–115 ; Żerelik R. Jeszcze o łemkowskich bieżącach z I wojny światowej. Glosa do artykułu Bogdana Horbala, Łemkowie w Rosji 1915–1919 na tle exodusu rusofilskiej ludności Galicji i ruchu karpatoruskiego. *Wrocławskie Studia Wschodnie*. 2007. № 11. S. 99–117 ; *Wrocławskie Studia Wschodnie*. 2008. № 12. S. 273–276.

⁶⁴⁷ Żerelik R. Mniejszość ukraińska w Polsce po II wojnie światowej. *Mniejszości narodowe w Polsce* / red. Z. Kurcz. Wrocław, 1997. S. 43–50 ; Żerelik R. Obrządek słowiański w południowej Polsce. *Prawosławie. Światło wiedzy i źródło doświadczenia* / red. K. Leśniewski, J. Leśniewska. Lublin, 1999. S. 439–447.

⁶⁴⁸ Żerelik R. Ukraińska Partia Ludowych Republikanów wobec porozumienia Piłsudski-Petlura. *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa* / red. Z. Karpius, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń, 1997. S. 349–358.

⁶⁴⁹ Żerelik R. Ostatni sojusznik atamana Petlury. Ukraińsko-rosyjska konwencja wojskowa z 18 listopada 1920 roku. *Idea Europy i Polska w XIX–XX wieku. Księga ofiarowana dr Adolfowi Juzwence, dyrektorowi Zakładu Narodowego im. Ossolińskich z okazji 60-lecia urodzin* / red. Janusz Degler. Wrocław, 1999. S. 59–67.

⁶⁵⁰ Żerelik R. Die ukrainische Minderheit in Polen. *Protestantismus und Minderheiten in Europa. Tagung in Zusammenarbeit mit der Evangelischen Kirche im Rheinland*. 28–30. Juni 1993. Begegnungen, Mülheim/Ruhr 1994. 6/93. S. 95–105 ; Żerelik R. Українці в фазі przemian lat osiemdziesiątych. *Antynomie transformacji w Polsce. Chrześcijaństwo – Mniejszości – Liberalizm* / pod red. Z. Stachowskiego, A. Wójtowicza. Warszawa, 1993. S. 205–214.

⁶⁵¹ Ukraiński historyk w Polsce – Igor Hałagida. URL: <https://pl.naszwybir.pl/ukraiński-historyk-w-polsce-igor-halagida/>.

⁶⁵² Drodz R., Hałagida I. Ukraińcy w Polsce 1944–1989. Walka o tożsamość (Dokumenty i materiały). Warszawa, 1999. 303 s.

⁶⁵³ Hałagida I. Ukraińcy na zachodnich i północnych ziemiach Polski w latach 1947–1957 / red. I. Hałagida. Gdańsk : Uniwersytet Gdański, 2000. 234 s.

⁶⁵⁴ Drodz R., Hałagida I. Ukraińcy w Polsce 1944–1989. Walka o tożsamość (Dokumenty i materiały). Warszawa, 1999. 303 s.

⁶⁵⁵ Między Moskwą, Warszawą i Watykanem: dzieje kościoła grekokatolickiego w Polsce 1944–1970 / red. I. Hałagida. Warszawa : Wyd. «Bazyliada». 2013. Wyd. 1. 517 s.

⁶⁵⁶ Duchowni grekokatolicy i prawosławni w centralnym obozie pracy w Jawoźnie (1947 – 1949): dokumenty i materiały / red. I. Hałagida. Warszawa : Instytut Pamięci Narodowej KŚZpNP: związek Ukraińców w Polsce. 2012. 272 s.

⁶⁵⁷ Drodz R. Droga na zachód. Osadnictwo ludności ukraińskiej na ziemiach zachodnich i północnych Polski w ramach akcji «Wisła». Warszawa, 1997. 192 s. ; Drodz R. Osadnictwo ludności ukraińskiej na Pomorzu Zachodnim po 1945 roku. Dzieje wsi pomorskiej / pod red. A. Chudzińskiego i R. Gazińskiego, Dygowo – Szczecin – Pruszcz Gdański, 2007. S. 111–120 ; Drodz R. Osadnictwo ludności ukraińskiej na Ziemi Człuchowskiej w ramach akcji «Wisła». *Słupskie Studia Historyczne*. 1997. № 5. S. 227–238 ; Drodz R. Osadnictwo ludności ukraińskiej na Pomorzu Zachodnim w latach 1947–1950. *Pomerania*. 1995. № 9. S. 20–23.

⁶⁵⁸ Дрозд Р. Пацифікація Східної Галичини в 1930 р. *Український альманах*. Варшава, 2000. С. 173–176.

⁶⁵⁹ Дрозд Р. З історії колонізаційного нагляду. Документи. *Вісник Закарпаття*. 2002. № 1–3. С. 120–134.

⁶⁶⁰ Drodz R. Ukraińcy w Polsce 1944–1989. Walka o tożsamość (Dokumenty i materiały) / red. R. Drodz, I. Hałagida. Warszawa, 1999. 304 s. ; Drodz R. Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944–1989. Warszawa, 2001. 380 s. ; Związek Ukraińców w Polsce w świetle dokumentów z lat 1990–2005 / opr. R. Drodz. Warszawa, 2010. 508 s. ; Drodz R. Początki integracji ludności ukraińskiej na Pomorzu Zachodnim. *Pomorze – trudna ojczyzna. Kształtowanie się nowej tożsamości 1945–1995* / red. A. Saksona. Poznań, 1996. S. 345–354 ; Drodz R. Postępowanie polskich władz komunistycznych wobec Ukraińców w latach 1944–1956. *Władze komunistyczne wobec Ziemi Odzyskanych po II wojnie światowej* / pod red. S. Łacha. Słupsk, 1997. S. 229–239 ; Drodz R. Stanowisko polskiego podziemia prołondyńskiego w kwestii ukraińskiej. *Ukraińsko-polski widnosciny w Halycyjni u XX st.* / pod red. M. Łesiuk. Iwano-Frankiówsk, 1997. S. 268–273 ; Drodz R. Ukraińcy w Polsce w okresie przełomów politycznych 1944–1981. *Mniejszości narodowe w Polsce. Państwo i społeczeństwo polskie a mniejszości narodowe w okresach przełomów politycznych (1944–1989)* / pod red. P. Madajczyka. Warszawa, 1998. S. 180–244 ; Drodz R. Polityka narodowościowa władz polskich wobec Ukraińców w Polsce Ludowej. *Ukraina Polska. Kultura, wartości, zmagania duchowe* / pod red. R. Drodz,

українців⁶⁶¹, акції «Вісла»⁶⁶², діяльності українських націоналістів⁶⁶³, культурного й духовного розвитку українців і поляків⁶⁶⁴, місця українців у Польщі⁶⁶⁵, боротьби за незалежність України⁶⁶⁶,

R. Skeczowski, M. Zymomrji. Koszalin, 1999. S.133–158 ; Drozd R. Pomoc materialna państwa polskiego dla ludności ukraińskiej w latach 1947–1960. *Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski (1918–1989)* / pod red. R. Drozda. Słupsk-Warszawa, 2000. T. I. S. 197–210 ; Дрозд Р. Ставлення польських властей щодо повернення українців на рідні землі в 1947–1989 рр. *Українська історична наука на порозі XXI століття*. Чернівці, 2001. Т. 2. С. 315–320 ; Drozd R. Ukraińcy w Polsce 1944–1947 – losy, postawy, nastroje. *Akcja «Wisła»* / pod red. J. Pisulińskiego. Warszawa, 2003. S. 64–81 ; Drozd R. Proces adaptacji ludności ukraińskiej na Pomorzu Zachodnim po II wojnie światowej. *Życie dawnych Pomorzan* / pod red. W. Łysiaka. Poznań, 2006. S. 201–208 ; Drozd R. Społeczność ukraińska na ziemiach zachodnich i północnych Polski w latach 1947–2005. *Ziemie Odzyskane/ Ziemie Zachodnie i Północne 1945–2005. 60 lat w granicach państwa polskiego* / pod red. A. Saksona. Poznań, 2006. S. 383–404 ; Drozd R. Ludność ukraińska w powiecie człuchowskim w latach 1947–1952. *Ziemia Człuchowska – Kaszuby – Pomorze. O dziejach, kulturze i ludziach* / pod red. C. Obracht-Prondzyńskiego. Człuchów-Gdańsk 2007. S. 177–189 ; Drozd R. Ukraińcy (do 1989 r.). *Mniejszości narodowe i etniczne po II wojnie światowej. Wybrane elementy polityki państwa* / pod red. S. Dudry i B. Nitschke. Kraków, 2010. S. 91–112 ; Дрозд Р. Політика польських властей щодо української меншини в 1947–1960 рр. *З історії українсько-польських відносин другої половини XIX – початку XXI ст.* / за ред. П. С. Федорчака. Івано-Франківськ, 2011. С. 175–192 ; Дрозд Р. До питання про становище українців в Польщі в 1944–1952. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2000. № 73–74. С. 180–190 ; Drozd R. Stanowisko władz w kwestii powrotów ludności ukraińskiej na tereny południowo-wschodniej Polski w świetle dokumentów z lat 1947–1958. *Słupskie Studia Historyczne*. 2001. № 9. S. 363–374 ; Drozd R. Polityka narodowościowa w Polsce w latach 1944–1947. *Słupskie Studia Historyczne*. 2003. № 10. S. 183–202 ; Drozd R. Ukraińcy w województwie zachodniopomorskim – wczoraj i dziś. *Integracja i tożsamość* / pod red. S. Flejterskiego, J. Jasnowskiej i W. Olejniczaka. Szczecin, 2000. S. 273–276 ; Drozd R. Polityka narodowościowa władz komunistycznych wobec ludności ukraińskiej w Polsce (1944–1989). *Litopys. Studia i materiały Ukraińskiego Towarzystwa Historycznego w Polsce*. 2011. № 1. S. 55–103 ; Drozd R. Ukraińcy na Ziemi Bytowskiej w latach 1947–1950 (zarys problematyki). *Watra Bytowska*. 1995. S. 4–7 ; Дрозд Р. Розміщення українців на західних і північних землях Польщі в 1947 р. *Український альманах*. Варшава, 1997. С. 84–89 ; Drozd R. Żądania ludności ukraińskiej wysuwane pod adresem władz polskich w latach 1944–1960. *Ridna Mowa*. 2007. S. 50–56 ; Drozd R. Rozmieszczennia Ukrajinców w człuchowskim powiecie w 1947–1952 гг. *Ukrajński Almanach*. Warszawa, 2010. S. 163–174.

⁶⁶¹ Дрозд Р., Зимомря М. Депортаційні акції в контексті польсько-українських взаємодій. *Депортації українців та поляків: кінець 1939 – початок 50-х рр. (до 50-річчя операції «Вісла»)*. Львів, 1998. С. 88–91 ; Drozd R. Przesiedlenie ludności ukraińskiej z Polski na Ukrainę radziecką w latach 1944–1946. *W kręgu idei, polityki i wojska* / pod red. T. Sikorskiego, H. Walczaka i A. Wątor. Szczecin, 2009. S. 397–411 ; Drozd R. Deportacja Ukrajinców Polszczy w Radjańsku Ukrainu w 1944–1946 гг. *Piwdennyj Archiw*. Chersoń, 2004. № 16. S. 287–292 ; Дрозд Р. Переселення українців з Польщі до української РСР в 1944–1946 рр. *Український альманах*. 1996. С. 190–198 ; Drozd R. Przesiedlenie ludności ukraińskiej z Polski do USSR 1944–1946. *Ridna Mowa*. Warszawa. 2001. № 1. S. 47–53 ; Drozd R. Deportacja Ukrajinców na ziemie zachodnie i północne Polski w ramach akcji «Wisła». *Ridna Mowa*. Warszawa, 2002. № 2. S. 32–39.

⁶⁶² Drozd R. Zasady rozmieszczania ludności ukraińskiej na Ziemiach Odzyskanych w ramach akcji «Wisła». *Słupskie Studia Historyczne*. 1993. № 3. S. 104–106 ; Drozd R. Akcja «Wisła» – deportacja ludności ukraińskiej na ziemie zachodnie i północne Polski w 1947 roku. URL: <http://www.transodra-online.net/pl/node/1413> ; Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski (1918–1989). Т. II Akcja «Wisła» / pod red. R. Drozda. Warszawa, 2005. 214 s. ; Drozd R. Ukraińcy na Pomorzu Zachodnim w latach 1947–1952. *Problemy Ukrajinców w Polsce po wysiedleńczej akcji «Wisła» 1947 roku* / pod red. W. Mokrego. Kraków, 1997. S. 49–58 ; Дрозд Р. Акція «Вісла» – метод вирішення української проблеми в Польщі. *Депортації українців і поляків: кінець 1939 – початок 50-х рр. (до 50-річчя операції «Вісла»)*. Львів, 1998. С. 19–23 ; Дрозд Р. Депортація та розселення українців – чинник асиміляції. *У пошуках правди про акцію «Вісла»* / під ред. М. Козака. Перемишль, 1998. С. 11–18 ; Drozd R. Przesiedlenia ludności ukraińskiej w 1947 r. w założeniach organizacyjnych i w praktyce. *Polska i Ukraina po II wojnie światowej* / pod red. W. Bonusiaka. Rzeszów, 1998. S. 223–242 ; Дрозд Р. Основна мета акції «Вісла». *Акція «Вісла» в контексті українсько-польських відносин XX ст.* / під ред. М. Геника. Івано-Франківськ, 1999. С. 41–53 ; Drozd R. Akcja «Wisła» a kwestia ukraińska w Polsce. *Pamiętny rok 1947* / pod red. M. Ożóg. Rzeszów, 2001. S. 175–185 ; Drozd R. Geneza i przebieg akcji «Wisła». *Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski (1918–1989)*. Т. II Akcja «Wisła» / pod red. R. Drozda. Warszawa, 2005. S. 23–44 ; Drozd R. Geneza i założenia organizacyjne akcji «Wisła». *Słupskie Studia Historyczne*. 1993. № 2. S. 113–136 ; Drozd R. Zasady rozmieszczania ludności ukraińskiej na Ziemiach Odzyskanych w ramach akcji «Wisła». *Słupskie Studia Historyczne*. 1993. № 3. S. 97–112 ; Drozd R. Ocena akcji «Wisła» przez władze polskie w świetle dokumentów z 1956 r. *Słupskie Studia Historyczne*. 2004. № 11. S. 287–298 ; Drozd R. Akcja «Wisła»: mify i realnost. *Naukowyj Wisnyk Czerniweckoho Uniwersytetu*. 2008. № 378–379. S. 92–95 ; Drozd R. Przemiany w świadomości ukraińskiej i łemkowskiej społeczności w Polsce spowodowane akcją «Wisła». *Biuletyn Kancelarii Sejmu*. 2007. № 1970/V. S. 8–11 ; Дрозд Р., Зимомря М. Доли народу, як звички перед іконами, або слово про акцію «Вісла». *Карпатський край*. 1997. № 6–10. С. 3–4 ; Дрозд Р. Навколо причин акції «Вісла». *Український альманах*. 2002. С. 66–70 ; Дрозд Р. Из джерел акції «Вісла». *Український альманах*. 2007. С. 89–92.

⁶⁶³ Drozd R. Ukraińska Powstańcza Armia. Dokumenty-struktury. Warszawa, 1998. 288 s. ; Drozd R. OUN-UPA wobec przynależności do Polski Ludowej terenów zamieszkałych przez Ukrajinców. *Polacy i Ukraińcy podczas II wojny światowej* / pod red. W. Bonusiaka. Rzeszów, 2000. S. 89–95 ; Дрозд Р. Перший конгрес українських націоналістів у Відні 1929 р.

українсько-польських відносин часів Другої світової війни й повоєнного періоду⁶⁶⁷, проблеми лемків⁶⁶⁸, греко-католицької церкви⁶⁶⁹, українських військовополонених⁶⁷⁰. У польсько-українському конфлікті часів Другої світової війни й повоєнного періоду Р. Дрозд вважає винними обидві сторони. Професор звертає увагу на те, що загальні звинувачення й образи як з українців щодо поляків, так і з поляків – щодо українців призвели до формування стереотипів та виникнення двох діаметрально протилежних інтерпретацій польсько-українського конфлікту. Вину за його кривавий перебіг покладають завжди на другу сторону⁶⁷¹.

Богдан Гальчак – історик, професор юридичного інституту Зеленогурського університету. Віце-президент Українського історичного товариства в Польщі. Досліджує історію української меншини в Польщі і Словаччині ХХ ст. У 2001 р. на підставі дисертації «Національно-демократична публіцистика стосовно національних і етнічних проблем II Речі Посполитої»⁶⁷² отримав ступінь доктора габілітованого в Університеті ім. А. Міцкевича в Познані. Особливе місце в науковому доробку Б. Гальчака посідає проблема лемків⁶⁷³. Учений переконує, що сьогодні існує велика небезпека повного зникнення лемків як окремої етнографічної групи⁶⁷⁴.

Український альманах. 1999. С. 186–188 ; Дрозд Р. Навколо причин антипольської акції ОУН-УПА в 1943–1944 рр. Український альманах. 2003. С. 172–177.

⁶⁶⁴ Drozd R. Ukraina – Polska. Kultura, wartości, zmagania duchowe / pod red. R. Drozda, R. Skeczowskiego i M. Zymomrji. Koszalin, 1999. 312 s. ; Дрозд Р. Боротьба за тотожність: українці на західних та північних землях Польщі після акції «Вісла». *Українці Холмщини та Підляшшя : історична доля, духовна та матеріальна культура впродовж віків*. Луцьк, 2008. С. 228–240 ; Drozd R. Przemiany w świadomości ludności ukraińskiej w Polsce po akcji «Wisła». *Zytia u switlii osvity*. Naukowyj zbirnyk na poszanu Jaroslawa Hryckowiana / za red. I. Dobrjnskocho i M. Zymomrji. Kirovohrad, 2011. S. 270–280 ; Drozd R. Szkolnictwo ukraińskie w Polsce w latach 1944–1989 – próba periodyzacji. *Rocznik Lubuski*. 2004. T. XXX. Cz. 1. S. 25–37 ; Drozd R. Życie religijne ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944–1956. *Przegląd Zachodniopomorski*. 2004. № 1. S. 77–93 ; Дрозд Р. Боротьба за тотожність: українці на західних та північних землях Польщі після акції «Вісла». Історико-політичні проблеми сучасного світу. Чернівці, 2007. Т. 15–16. С. 40–45 ; Дрозд Р. Релігійна «рєвіндикація» Холмщини 1938 р. *Український альманах*. 1998. С. 168–170 ; Дрозд Р. Українська людність у Польщі в 1944–1989. *Рідна мова*. 2002. № 2. С. 70–80.

⁶⁶⁵ Drozd R. Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski (1918–1989). Т. I–III. Słupsk – Warszawa, 2000, 2005, 2007. 240, 214, 358 s. ; Drozd R. Polacy i Ukraińcy na Pomorzu w latach 1947–1950. *Merkuriusz Człuchowski*. 2000. № 3–4. S. 25–26 ; Drozd R. Położenie ludności ukraińskiej w Polsce po akcji «Wisła». *Ridna Mowa*. 2003. № 3. S. 74–79.

⁶⁶⁶ Drozd R., Skeczowski R., Zymomria M. Ukraina – Polska. Drogi do niepodległości. *Ukraina – Polska. Kultura, wartości, zmagania duchowe* / pod red. R. Drozda, R. Skeczowskiego, M. Zymomrji. Koszalin, 1999. S. 9–22.

⁶⁶⁷ Drozd R. Stosunki między Polakami a Ukraińcami w Polsce w latach 1944–1952. *Józef Łobodowski rzecznik dialogu polsko-ukraińskiego* / pod red. L. Siryk i J. Święcha. Lublin, 2000. S. 141–150.

⁶⁶⁸ Drozd R. Lemkos and the Resettlement Action to Soviet Ukraine (1944–1946). *The Lemko Region, 1939–1947 War, Occupation and Deportation* / ed. by Paul Best and Jaroslaw Moklak. Cracow – New Haven 2002. S. 83–91 ; Drozd R. Powojenne wysiedlenia Łemków polskich w latach 1944–1950. *Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa* / pod red. S. Dudry, B. Halczaka, A. Ksenyca i J. Starzyńskiego. Legnica – Zielona Góra, 2007. S. 131–142.

⁶⁶⁹ Drozd R. Hreko-Katolycka Cerква u Polsce w 1944–1956. *Pjatyj kongres miżnarodnoji asocjacji ukrajiniściw*. Т. 3. Czerniwci, 2005. S. 228–233 ; Drozd R. Władze wobec Kościoła grekokatolickiego w Polsce w latach 1944–1989. *Z dziejów chrześcijaństwa. Studia, szkice i materiały* / pod red. P. Kurlędy i M. Wołosa. Poznań, 2007. S. 39–63.

⁶⁷⁰ Drozd R. Problem byłych więźniów Centralnego Obozu Pracy w Jaworznie w działalności Związku Ukraińców w Polsce. *Mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej po upadku komunizmu* / pod red. B. Halczaka. Zielona Góra, 2006. S. 69–83.

⁶⁷¹ Drozd R. Akcja «Wisła» – deportacja ludności ukraińskiej na ziemie zachodnie i północne Polski w 1947 roku. URL: <http://www.transodra-online.net/pl/node/1413>.

⁶⁷² Морозова О. Богдан Гальчак – штрихи до наукової біографії. *Наукові записки* : збірник праць молодих вчених та аспірантів (Інститут української археології та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України). Київ, 2012. Т. 24. С. 683–694.

⁶⁷³ Морозова О. Українські лемки в науковому доробку Богдана Гальчака. *Слов'янський вісник* : зб. наук. пр. Рівненський державний гуманітарний університет, Рівненський інститут слов'янознавства Київського славістичного університету. Рівне, 2012. Вип. 14. С. 69–72. (Історичні та політичні науки) ; Гальчак Б. Проблеми національної ідентичності лемків в Польщі. *Етнічна історія народів Європи* : зб. наук. пр. Київ, 2008. Вип. 26. С. 21–28 ; Гальчак Б. Стосунки лемків з українською Повстанською Армією. *Україна – Європа – Світ* : зб. наук. пр. 2008. Вип. 1. С. 76–83 ; Halczak B., Osękowski Cz. Stereotyp Łemka w świadomości zielonogórskich studentów. *Rocznik Lubuski*. 2004. Cz. 1. T. 30. S. 51–61 ; Łemkowie, Bojkowie, Rusini: historia, współczesność, kultura materialna i duchowa / S. Dudra, B. Halczak, A. Ksenicz, J. Starzyński. Legnica – Zielona Góra : Kyczera, 2007 ; Łemkowszczyzna w latach 1944–1947. *Pivdennij Arhiv*. Khersoń. Т. XVI. 2004. S. 267–282 ; Halczak B. K problematike postavenia Lemkov v Pol'sku v prvej polovici 20. storočia a ich presídlenie do Sovietskeho zväzu. Akcia «Wisła». *Acta historica Neosoliensa: ročenka Katedry histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskjej Bystrici. Banska Bystrica (Słowacja)*. 2004. Т. 7. S. 187–198 ; Halczak B. Lemkiv's'ka dilema. *Ukrains'kij Al'manach*. Warszawa. 2008. S. 314–324 ; Drozd R., Halczak B.

Б. Гальчак – співредактор п'ятитомної узагальнюючої праці «Лемки, бойки, русини: історія, сучасність, духовна і матеріальна культура». Видання високо оцінене науковцями, які займаються «руськими гуралями»⁶⁷⁵. За сприяння Б. Гальчака була проведена низка конференцій у Словаччині і в Україні⁶⁷⁶. У своїх дослідженнях Б. Гальчак доводить, що в період II Речі Посполитої відбувався активний процес перетворення її на мононаціональну державу, асиміляція національних менших. Привілеї титульного народу мали відобразитися в монополюванні права на владу в державі, у господарському житті. Пропагувалися обмеження для національних меншин у доступі до освіти. Дискримінація меншин породжувала почуття кривди і ненависті до титульної нації. Політика загальнопольського табору розпалювала антагонізм між народами, що населяли Річ Посполиту⁶⁷⁷.

Григорій Купріянович – працював ад'юнктом УМКС. Його докторська робота – «Українці Холмщини й Південного Підляшшя міжвоєнного двадятиріччя (1918–1939)». Спеціалізується на історії України часів II Речі Посполитої, історії української преси, справ Холмщини й Підляшшя, історії православної церкви. Виконує функції віцепрезидента Українського історичного товариства в Польщі. Активний учасник громадського руху, організатор культурних і наукових заходів.

Основні праці вченого: «Православна церква Преображення Господнього в Люблінні»⁶⁷⁸, «Українська видавнича діяльність на Холмщині й Південному Підляшші в 1919–1926»⁶⁷⁹, «Українське культурно-освітнє й економічне життя на Холмщині й Південному Підляшші в 1918–1926»⁶⁸⁰, «Товариство "Рідна хата" (1919–1930)»⁶⁸¹, «Український національний рух на Холмщині та Південному Підляшші в 20-х рр. XX ст.»⁶⁸², «Меморіал щодо ситуації українського населення Холмщини»⁶⁸³, «Діяльність польських селянських партій серед українського населення Холмщини й Південного Підляшшя в 1918–1926»⁶⁸⁴, «Український етнос на Холмщині та Підляшші у XIX та XX ст.»⁶⁸⁵, «Призабута сторінка історії української кооперації: український кооперативний рух на Холмщині та Південному Підляшші у міжвоєнний період»⁶⁸⁶, «Державна поліція Люблінського воєводства щодо українського питання в 1919–1926»⁶⁸⁷, «Український національний

Dzieje Ukraińców w Polsce w latach 1921–1989. Monografia. Warszawa : Tyrsa, 2010. 236 s. ; Halczak B. Łemkowskie perspektywy na XXI wiek. *Vedecký zborník múzea ukrajinskej kultúry vo: Ukrajinci v prihraničných oblastiach Karpát: problémy akulturácie, asimilácie, identifikácie* : materiály medzinárodnej vedeckej konferencie Svidník, 17–18. júna 2011. Svidník, 2011. S. 29–40.

⁶⁷⁴ Гальчак Б. Лемківські перспективи на XXI століття. *Історичний архів. Наукові студії*. 2012. Вип. 2. С. 18–20.

⁶⁷⁵ Łemkowie, bojkowie, rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa / red. B. Halczak, S. Dudra, R. Drozd. T. 5. Słupsk-Zielona Góra-Svidnik, 2015. 883 s.

⁶⁷⁶ Морозова О. С. Богдан Гальчак штрихи до наукової біографії. *Наукові записки* : зб. пр. молодих вчених та аспірантів (Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України). 2012. Т. 24. С. 683–694.

⁶⁷⁷ Halczak B. *Publicystyka narodowo-demokratyczna wobec problemów narodowościowych i etnicznych II Rzeczypospolitej*. Zielona Góra : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Zielonej Górze, 2000. 220 s.

⁶⁷⁸ Kuprianowicz G., Roszczenko M. Cerkiew prawosławna Przemienienia Pańskiego w Lublinie. Lublin : Prawosławna Diecezja Lubelsko-Chełmska, 1993. 26 s.

⁶⁷⁹ Kuprianowicz G. Ukraińska działalność wydawnicza na Chełmszczyźnie i Południowym Podlasiu w latach 1919–1926. *Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1994–1995 (t. III–IV). S. 395–412.

⁶⁸⁰ Kuprianowicz G. Ukraińskie życie kulturalno-oświatowe i ekonomiczne na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w latach 1918–1926. *Rocznik Chełmski*. 1995 (t. 1). S. 171–216.

⁶⁸¹ Kuprianowicz G. Товариство «Рідна Хата» (1919–1930 рр.). *Світовий Конгрес українців Холмщини і Підляшшя (Львів – Холм, 17–21 вересня 1994 року)*. Матеріали наукової конференції / ред. Й. Романюк. Львів, 1996. С. 75–86.

⁶⁸² Купріянович Г. Український національний рух на Холмщині та Південному Підляшші в 20-ті рр. XX ст. *Третій міжнародний конгрес українців 26–29 серпня 1996 р.* Доповіді та повідомлення. Історія, частина II / ред. Я. Ісаєвич. Харків, 1996. С. 110–116.

⁶⁸³ Kuprianowicz G. Memoriał w sprawie sytuacji ukraińskiej ludności na Chełmszczyźnie. *Res Historica*. 1997. Z. 1. S. 331–338.

⁶⁸⁴ Kuprianowicz G. Działalność polskich partii chłopskich wśród ludności ukraińskiej Chełmszczyzny i Południowego Podlasia w latach 1918–1926. *Chłopi – Naród – Kultura*. T. 5. Chłopi a państwo / W. Bonusiak. Rzeszów, 1997. S. 83–94.

⁶⁸⁵ Купріянович Г. Український етнос на Холмщині та Підляшші у XIX та XX ст. *Холмщина і Підляшшя. Історико-етнографічне дослідження* / ред. В. Борисенко. Київ, 1997. С. 59–76.

⁶⁸⁶ Купріянович Г. Призабута сторінка історії української кооперації: український кооперативний рух на Холмщині та Південному Підляшші у міжвоєнний період. *Четвертий міжнародний конгрес українців. Одеса, 26–29 серпня 1999 р.* Доповіді та повідомлення. Історія. Частина II: XX століття / відп. ред. С. Кульчицький, В. Даниленко. Одеса – Київ – Львів, 1999. С. 487–494.

⁶⁸⁷ Kuprianowicz G. Policja Państwowa województwa lubelskiego wobec kwestii ukraińskiej w latach 1919–1926. *Prawo i przemoc. Z badań nad organami porządku publicznego w dobie najnowszej* / pod red. T. Radzika. Lublin 2000. S. 177–207.

рух на Холмщині та Південному Підляшші в 1920-х роках»⁶⁸⁸, «Український національний комітет Холмщини й Підляшшя (1923–1928)»⁶⁸⁹, «Холм як осередок українського національного руху в ХІХ–ХХ ст. – окреслення проблеми»⁶⁹⁰, «Роль Православної Церкви в українському суспільстві у поглядах митрополита Іларіона (проф. Івана Огієнка)»⁶⁹¹, «Акція "Вісла" й православна церква»⁶⁹² та ін.

Натхненним поборником української національної ідеї, українсько-польського порозуміння, української мови, історії українства на західних землях, літературознавства, незалежності й розвитку України є історик, славіст, публіцист, політичний і громадський діяч, професор Ягеллонського університету, лідер українського громадського руху **Володимир Мокрий** (Włodzimierz Mokry). Редактор періодичних видань «Краківські українознавчі зошити» («Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze»), альманахів «Між сусідами» («Między Sąsiedziami»), «Краківські горизонти» («Horyzonty Krakowskie»). Історик досліджує проблеми української православної церкви, української мови, культурно-освітнього життя українців. Важливе значення для діалогу українських і польських вчених мали щорічні міжнародні конференції в Кракові на актуальні теми українсько-польської минувшини, що були організовані професором В. Мокрим. Внесок науковця в українсько-польський науковий діалог – неоціненний⁶⁹³.

Важливе місце серед наукових зацікавлень польських вчених займає тема української еміграції в Польщі в 1920–1939 рр. Відомими дослідником цієї теми був професор Інституту міжнародних відносин Університету ім. Миколая Коперника в Торуні, географ, публіцист, перекладач, громадський діяч **Омелян Вішка** (Omelyan (Emilian) Wiszka, 1940–2014). Фахівець зі справ української еміграції в Польщі 1920–1939 рр.⁶⁹⁴ Перші розвідки вченого на цю тему видані в 1991 р., а в 1993 р. із нагоди відкриття оновленого цвинтаря – перша брошура «Козацька могила на Куявах» (Львів, 1993)⁶⁹⁵. Відтоді історик написав багато праць з українсько-польських відносин першої половини ХХ ст.⁶⁹⁶

⁶⁸⁸ Купріянович Г. Український національний рух на Холмщині та Південному Підляшші в 1920-ті роки. *Україна. Культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 2000. Випуск 7. С. 357–361.

⁶⁸⁹ Kuprianowicz G. Ukraiński Komitet Narodowy Chełmszczyzny i Podlasia (1923–1928). *Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski 1918–1989*. Т. 1 / pod red. R. Drozda. Warszawa, 2000. S. 41–54.

⁶⁹⁰ Kuprianowicz G. Chełm jako ośrodek ukraińskiego ruchu narodowego w ХІХ і ХХ wieku – zarys problemu. *Na pograniczu kultur* / pod red. O. Popowicz. Przemyśl – Warszawa 2000. S. 118–137.

⁶⁹¹ Купріянович Г. Роль Православної Церкви в українському суспільстві у поглядах митрополита Іларіона (проф. Івана Огієнка). *Українська історична наука на порозі ХХІ століття*. Т. 4, Чернівці, 2001. С. 214–225.

⁶⁹² Kuprianowicz G. Akcja «Wisła» a Kościół prawosławny. *Akcja «Wisła»* / pod redakcją J. Pisulińskiego. Warszawa, 2003. S. 153–173.

⁶⁹³ Морозова О. Дослідження історії України представниками української діаспори республіки Польща. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : Історичні науки*. Вип. 21. Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. С. 132–136.

⁶⁹⁴ Морозова О. Польський історик Омелян Вішка: діяльність щодо дослідження історії України. *Історичний архів*. Наукові студії : зб. наук. пр. Миколаїв, 2015. Вип. 14. С. 167–172 ; Морозова О. Українська проблематика в творчості Омеляна Вішки. *Над Віслою і Дніпром. Польща і Україна в європейській перспективі – минуле і сучасність*. Торунь – Київ, 2017. Т. І. С. 7–11.

⁶⁹⁵ Вішка О. Козацька могила на Куявах. Львів, 1993. 12 с.

⁶⁹⁶ Вішка О. Українська студентська громада у Кракові (1924–1939). *Між сусідами*. Краків. 2000–2001. С. 241–250 ; Wiszka E. Ukraińska prasa emigracyjna w Polsce w latach 1920–1939 (ogólna charakterystyka). *W kręgu prasy. Przeszłość – teraźniejszość – przyszłość*. Toruń, 2001. Т. II. С. 67–102 ; Вішка О. Українська студентська громада у Варшаві (1921–1939). *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze* / pod red. S. Kozaka. Z. 13–14. Warszawa. 2002. С. 171–186 ; Wiszka E. Status prawny ukraińskiej emigracji politycznej w Polsce (1920–1939). *Над Віслою і Дніпром*. Київ, 2004–2005. № 2–3. С. 233–254 ; Вішка О. Українські студентські організації у міжвоєнній Польщі (1921–1939). *П'ятий конгрес українців*. Історія. Ч. 3. Чернівці. 2005. С. 179–187 ; Wiszka E. Kozacka Mogiła Ukraiński Smentarz Wojskowy w Aleksandrowie Kujawskim. *Mniejszości Narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej po upadku komunizmu. Zielona Góra*. 2006. S. 157–174 ; Wiszka E. Ukraiński Komitet Centralny. Reprezentacja polityczna emigracji ukraińskiej w Polsce (1921–1939). *Шостий Міжнародний конгрес українців*. Історія. Політологія. Київ–Донецьк, 2005, Київ, 2007. Кн. 3. Ч. 2. С. 64–88 ; Wiszka E. Stanica Ukraińska w Kaliszu (1924–1939). *Polska. Ukraina* / pod red. B. Berdychowskiej i O. Hnatiuk. Lublin, 2007 ; Від Руської Країни, через Підкарпатську Русь до Карпатської України (1918–1939). *Український Альманах*. 2008. С. 160–169 ; Вішка О. Переселення українців в Западну Сибір во второй половине ХІХ–ХХ в. *Сибирская деревня: история, современное состояние, перспективы развития*. Омск. 2008. Ч. I. С. 24–33 ; Wiszka E. Biblioteki i wydawnictwa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920–1939. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. Warszawa. 2008. № 25–26. С. 23–37 ; Вішка О. Українська еміграція на Холмщині та Підляшші у 1920–1939 роках. *Українці Холмщини і Підляшшя: Історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків*. Луцьк. 2008. С. 87–118 ; Wiszka E. Czarnomorcy. *Stosunki polsko-ukraińskie. Historia i pamięć* / pod red. J. Marszałek-Kawy i Z. Karpusa. Toruń. 2008. S. 152–166.

О. Вішка – автор близько 150 наукових і науково-популярних статей, опублікованих у Польщі, Україні, Франції, Великій Британії, Литві, Росії⁶⁹⁷. Співорганізатор і учасник наукових конференцій і конгресів у Польщі й Україні. Працював перекладачем з української та російської мов, співредактором кількох наукових видань, зокрема журналу «Над Віслою та Дніпром» (Київ – Торунь)⁶⁹⁸.

Активізація зацікавлення польських учених до української тематики йшла в тандемі з розвитком політичних контактів України й Польщі. Польща була однією з перших держав, яка підтримала незалежну Україну. Після офіційного візиту міністра закордонних справ Речі Посполитої Кшиштофа Скубішевського до Києва 29–30 грудня 1992 р., а згодом президента Леха Валенси до України 24–26 травня 1993 р., почався етап взаємодії істориків та громадсько-політичних інституцій⁶⁹⁹.

У 1993 р. розпочала роботу Польсько-українська (Українсько-польська) комісія експертів з удосконалення змісту шкільних підручників з історії та географії України й Польщі (головний офіс у Любліні), метою якої було об'єктивне висвітлення гострих питань минулщини як у польських, так і в українських підручниках⁷⁰⁰. Українських науковців у комісії репрезентували: С. Кульчицький, О. Удод, Н. Бескова, Р. Євтушенко, М. Кугутяк, О. Лисенко, І. Патриляк, І. Гирич, І. Щупак, Є. Врадій, Р. Євтушенко, польських – **В. Серчик, В. Менджецький, Г. Мотика, Т. Янковський, П. Унгер, К. Санойца, М. Корнат, М. Барвінський, П. Кроль, М. Скурка**⁷⁰¹.

Таким чином, до українсько-польського діалогу долучилися представники найповажніших наукових і освітніх польських і українських інституцій. **Ярослав Цабай** (Jarosław Cabaj) та **Єжи Гаврилюк** (Jerzy Nawryluk) порушили у своїх статтях питання Брестського миру⁷⁰². Учені обговорюють не лише проблемні сторінки спільної історії, але й моменти єднання двох народів (Варшавський договір 1920 р., антикомуністичну боротьбу повоєнних років; публікації паризької «Культури» тощо). У результаті діяльності Комісії польські й українські вчені приходять до певних узгоджень у висвітленні спільного минулого, налагоджують співпрацю між університетами, видають енциклопедичну й довідкову літературу за спільною редакцією⁷⁰³.

Природний шлях нормалізації українсько-польських відносин продовжувався. 24–26 травня 1993 р. відбувся візит польського президента Леха Валенси до України⁷⁰⁴. Під час підписання Декларації про засади формування польсько-українського партнерства (21 березня 1994 р.) Л. Валенса у присутності міністра закордонних справ України Анатолія Зленка нагадав відоме гасло Ю. Пілсудського, що «немає вільної Польщі без вільної України»⁷⁰⁵. Істотний вплив на формування бачення українсько-польських відносин мав лист, написаний Б. Осадчуком до Л. Валенси перед його візитом в Україну, а також зустріч з польським президентом (її вчений описує у своїх спогадах, надрукованих на сторінках «Культури»)⁷⁰⁶.

⁶⁹⁷ Вішка О. Навколо одної відозви. *Інформаційний бюлетень*. Париж. 1999. № 62. С. 19–22; Вішка О. Нестор Махно у Польщі. *Український альманах*. 1997. С. 380–383; Wiszka E. Skąd tryzubny na Kujawach. *Zdrój Ciechociński*. 1991. № 11–12; 1992. № 1, 7–8; Вішка О. Вшануймо пам'ять борців за волю України. *Наше слово*. 1993. № 231; Вішка О. Табір полонених вояків УГА в Тухолі. *Сурмач*. 1996. С. 34–36; Droga na kraj świat. *Tydzien Węgorzewski*. 2011. № 20–21, 26, 29–32, 34.

⁶⁹⁸ Makarczuk S. Ewakuacja Polaków ze Lwowa w latach 1944–1946 (tłumaczenie z ukraińskiego O. Wiszki). *Klio*. 2001. № 1. S. 110–122; Karpus Z. Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924 (tłumaczenie z polskiego O. Wiszki). Toruń: Wyd. «Marszałek», 2001. 239 s.

⁶⁹⁹ Gil W., Gil N. Stosunki Polski z Ukrainą w latach 1989–1993. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2002. S. 27–28.

⁷⁰⁰ Україно-польська комісія експертів: становлення і діяльність. Україно-польське співробітництво в галузі історичної освіти: матеріали та документи україно-польської комісії експертів з удосконалення змісту шкільних підручників з історії та географії (1993–2013) / відп. ред. О. А. Удод (у співавторстві з Бондар В. В.). Київ: Генеза, 2013. С. 5–17.

⁷⁰¹ Інформація з сайту Міністерства освіти Польщі (Ministerstwo edukacji narodowej). URL: <https://men.gov.pl/pl/zycie-szkoly/ksztalcenie-ogolne/komisje-podrecznikowe/polsko-ukrainska-komisja-ekspertow>.

⁷⁰² Cabaj J. Postawy ludności Chełmszczyzny i Podlasia wobec kwestii przynależności państwowej swych ziem (1912, 1918–1919). *Kwartalnik Historyczny*. 1992. № 4. S. 63–81; Nawryluk J. Traktat pokojowy w 1918 roku pomiędzy Ukrainą a państwami centralnymi i problem Podlasia. *Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. Kraków, 1992–1993. Z. 1–2.

⁷⁰³ Литвин. В. Українсько-польські наукові зв'язки в гуманітарній сфері. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/82208/11-Lytvyn.pdf?sequence=1>.

⁷⁰⁴ Osadcuk B. Z. Wałęsa na Ukrainie. *Kultura*. Paryż. 1993. № 7–8. S. 112–113.

⁷⁰⁵ Gil W., Gil N. Stosunki Polski z Ukrainą w latach 1989–1993. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2002. S. 32.

⁷⁰⁶ Osadcuk B. Z. Wałęsa na Ukrainie. *Kultura*. Paryż. 1993. № 7–8. S. 108–109.

На історіографічні рефлексії суттєво вплинули процеси постмодернізму, що яскраво заявив про себе в Польщі у 90-х рр. ХХ ст. Молоді науковці відрікалися від традицій політичної опозиційної літератури 80-х рр. й покладених на неї політичних й ідеологічних завдань. На початку 90-х рр. ХХ ст. в Польщі триває становлення *ревізійністського напрямку в польській україністиці*. Відомим представником цієї течії є директор Інституту політичних досліджень ПАН **Гжегож Мотика** (Grzegorz Motyka). Не дивлячись на те, що життєвий шлях науковця ніяк не був пов'язаний з Україною, історик активно захопився українською проблематикою. Під час роботи у державних архівах Жешува, Любліна і Сянока, у Центральному військовому архіві, Г. Мотика знайомиться зі справами колишніх членів ОУН і УПА, що були засуджені до смертної кари, читає багато спогадів. Оскільки доступ до архівних документів у ті часи був доволі обмежений, учений зміг здобути багато цінної інформації, яка до нього ніким не була досліджена. Науковець часто розмовляв і листувався із колишніми учасниками українського підпільного руху, згодом шукав підтвердження зібраним оповідям в архівах⁷⁰⁷. У своїх дослідженнях Г. Мотика порушує ряд «важких» тем, що викликають жваві дискусії в суспільстві: діяльність українських націоналістів, польсько-українська війна, Волинська трагедія, операція «Вісла» тощо.

Ревізійністський напрям польської україністики репрезентує також професор Католицького університету ім. Івана Павла II в Любліні, науковий працівник Інституту історії Польської академії наук **Рафал Внук** (Rafał Wnuk). Учений є дослідником діяльності польського підпілля часів Другої світової війни. Спеціалізується на польсько-українських відносинах, русі Опору в колишніх східних регіонах Польщі. Р. Внук – активний учасник спільних польсько-українських конференцій, з'їздів, форумів, автор однієї із найважливіших книг про польське підпілля в Люблінському регіоні «Атлас польського незалежницького підпілля 1944–1956»⁷⁰⁸. Історик був одним із перших польських вчених, хто почав цікавитися українською тематикою.

Частині польських істориків вдалося ліквідувати лакуни щодо цілої низки питань минувшини⁷⁰⁹. У результаті проведення спільних польсько-українських конференцій науковці приходять до висновку, що причиною конфлікту українців і поляків часів Другої світової війни стала відверто націоналістична політика Речі Посполитої. На зустрічі польських та українських істориків 9 червня 1994 р. під гаслом «Поляки й українці 1918–1948. Важкі питання» в Подкові Лешній зазначалося, що неприйнятним для української сторони є термін «Східна Малопольща» («Małopolska Wschodnia») на означення етнічних українських територій (Східна Галичина, Волинь та ін.) як польських⁷¹⁰. У той же час польська сторона відстоювала позицію, згідно з якою міжвоєнні українсько-польські відносини дестабілізувала ОУН й Комуністична партія Західної України.

Позицію українських істориків репрезентували доц. Володимир Баран (Волинський університет), доц. Юрій Данилюк (Інститут історії УАН), проф. Ярослав Ісаевич (Інститут українознавства НАН України), доц. Віктор Коваль (Інститут історії НАН України), д-р Вадим Ковалюк (фондація «Відродження»), доц. Микола Кучерепа (Варшавський університет), проф. Іван Кічій (Варшавський університет), доц. Микола Литвин (Інститут історії НАН України), доц. Володимир Репринцев (Інститут історії НАН України), доц. Олександр Рубльов (Інститут археографії НАН України), проф. Михайло Швагуляк (Інститут історії НАН України); з польської сторони – д-р **Анджеї Хмеляж** (Військовий історичний інститут), проф. **Владислав Філяр** (Світовий зв'язок військових АК), д-р **Анджеї Фрішке** (Інститут політичних студій ПАН), **Марек Ясяк** (Військовий історичний інститут), д-р **Міхал Клімецький** (Військовий історичний інститут), д-р **Пйотр Мітзнер** (осередок КАРТА), **Гжегож Мотика** (Інститут історії АК), **Уршула Олех** (Військовий історичний інститут), **Владислав Семашко** (Світовий зв'язок військових АК), доц. **Ришард Тожецький**, **Рафал Внук** (Інститут історії АК)⁷¹¹.

⁷⁰⁷ Из osobistogo listuwannia avtora monografii z naukowcem.

⁷⁰⁸ Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956. Lublin, 2007. 574 s.

⁷⁰⁹ Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX w. / red. P. Kosiewski i G. Motyka. Kraków, 2000. S. 190–191; Морозова О. Особливості дослідження історії України першої половини ХХ століття сучасною польською історіографією. *Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри*. Матеріали V Міжнародної наукової конференції 24–25 квітня 2015. Одеса, 2015. С. 198–203.

⁷¹⁰ Там само. С. 114.

⁷¹¹ Gil W., Gil N. Stosunki Polski z Ukraina w latach 1989–1993. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2002. S. 117.

Найбільші контрверсії викликала проблема українсько-польських відносин у 1941–1944 рр. як українські, так і польські історики погодились з національно-визвольним характером УПА, однак вчені Польщі негативно оцінили політику й методи щодо польського населення. Зі свого боку науковці з України причину конфлікту вбачали насамперед у передвоєнній націоналістичній політиці Польщі, що породила націоналістичні настрої в українському суспільстві. На думку польських представників, українське національне підпілля розпочало свої діяння з метою деполонізувати території Західної України, зокрема за допомогою знищувальних акцій проти польського населення. У свою чергу українці стверджували, що Армія крайова бажала повернути Західну Україну Польщі й встановити контроль над цими територіями. Тривали дискусії щодо кількості загиблих поляків у польсько-українському конфлікті на Волині. Викликали розходження і в поглядах щодо екстермінації польського населення. Факти масового вбивства цивільного населення були охарактеризовані польською стороною як «геноцид», і відповідальність за них покладена на керівництво ОУН-СД. На думку польських науковців, факти екстермінації свідчать про заплановану операцію. У свою чергу українська сторона наголосила, що немає жодного факту, який би вказував на прийняття рішення УПА про повне винищення польського населення. Порушувалось також питання щодо акції «Вісла». Сторони погодились, що українсько-польський конфлікт є найтрагічнішою подією в історії обох народів і настав час для об'єктивного дослідження причин й перебігу конфлікту, написання історії українсько-польських відносин. Було ухвалено організувати українсько-польські групи, що будуть займатися складними питаннями спільного минулого українців і поляків; розвивати обмін історичною літературою, інформацією, документами тощо; опрацюванням чергових документів щодо українсько-польських відносин⁷¹².

У той же час критичного осмислення потребували події 1917–1921 рр., зокрема питання щодо політичної долі інтернованих вояків УНР, які перебували на території Другої Речі Посполитої. Велику дослідницьку роботу з цієї теми здійснив відомий польський історик *Збігнєв Карпус* (Zbigniew Karpus)⁷¹³, професор Університету ім. Миколая Коперника в Торуні, декан факультету політичних наук і питань безпеки. Спеціалізується на проблемі російських й українських полонених та інтернованих у Польщі, дослідник таборів для біженців, в'язнів та інтернованих у Александрові Куявському⁷¹⁴, Тухолі⁷¹⁵, Вадовіцах⁷¹⁶, Каліші⁷¹⁷. Історик вивчає загальні питання історії УНР початку ХХ ст.⁷¹⁸ й окремих українських земель⁷¹⁹, військово-політичні аспекти радянсько-

⁷¹² Gil W., Gil N. *Stosunki Polski z Ukraina w latach 1989–1993*. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2002. S. 116–117.

⁷¹³ Karpus Z. *Jeńcy Internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924*. Toruń, 1991 ; Karpus Z. *Obóz internowanych nr 7 w Tucholi (wrzesień 1921 – styczeń 1923)*. *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w województwie pomorskim w okresie międzywojennym (1920–1939): zbiór studiów / pod red. Mieczysława Wojciechowskiego*. Toruń, 1991. S. 143–157 ; *Obóz jeńców nr 7 w Tucholi (1914–1921)*. *Studia i Materiały Historii Wojskowej*. 1994. T. 36. S. 137–149.

⁷¹⁴ Karpus Z. *Obozy uchodźców, jeńców i internowanych w Aleksandrowie Kujawskim w latach 1918–1921*. *Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie*. 1987 [1988]. T. 6. S. 245–258.

⁷¹⁵ Karpus Z. *Obóz internowanych nr 7 w Tucholi (wrzesień 1921 – styczeń 1923)*. *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w województwie pomorskim w okresie międzywojennym (1920–1939): zbiór studiów / pod red. Mieczysława Wojciechowskiego*. Toruń, 1991. S. 143–157 ; *Obóz jeńców nr 7 w Tucholi (1914–1921)*. *Studia i Materiały Historii Wojskowej*. 1994. T. 36. S. 137–149.

⁷¹⁶ Karpus Z. *Obóz jeńców bolszewickich i internowanych ukraińskich w Wadowicach: raport z listopada 1920 roku*. *Wojskowy Przegląd Historyczny*. 1994. R. 39, № 4. S. 158–165.

⁷¹⁷ Karpus Z. *Stanica ukraińska w Kaliszu: centrum ukraińskiego życia społeczno-wojskowego na emigracji w Polsce w latach 1924–1939*. *Na przelomie stuleci: naród, Kościół, państwo w XIX i XX wieku: księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Ryszardowi Benderowi / pod red. Mirosława Piotrowskiego*. Lublin : Klub Inteligencji Katolickiej, 1997. S. 407–414.

⁷¹⁸ Karpus Z. *Zdradzeni sojusznicy: oddziały Ukraińskiej Republiki Ludowej w roku 1920 i ich dalsze losy*. *Wiedza i Życie Inne Oblicza Historii*, 2010. № 4 (23). S. 14–19 ; Karpus Z. *Idea restytucji Ukraińskiej Republiki Ludowej: (1920–1939) / Robert Potocki*. *Dzieje Najnowsze*, R. 33 № 2. Lublin, 1999. S. 162–168 ; Karpus Z. *Україна в 1914–2018. Czas samotności: Ukraina w latach 1914–2018*. Warszawa : Bellona, 2018. 336 s. ; Karpus Z. *Education of interned soldiers of Ukrainian People's Army in Poland: the case of the camp in Aleksandrów Kujawski*. *Cxið*. № 6 (164). 2019. S. 65–69.

⁷¹⁹ Karpus Z. *Chelmszczyzna w latach okupacji niemieckiej*. *Polska – Ukraina : trudne pytania*. T. 10 : *Materiały XI międzynarodowego seminarium historycznego «Stosunki polsko-ukraińskie w latach II wojny światowej»*. Warszawa, 26–28 kwietnia 2005 / oprac. red. Romuald Niedzielko. Warszawa : Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej : Ośrodek Karta, 2006. S. 195–202.

польської війни 1919–1924 рр.⁷²⁰, діяльність Української Галицької армії⁷²¹, втрати на Західній Україні 1939–1941 рр.⁷²², описує особливості еміграції до Польщі⁷²³, службу в'язнів у польському війську в 1918–1939 рр.⁷²⁴, проблеми побуту⁷²⁵, освітньо-культурну діяльність в'язнів та інтернованих⁷²⁶, польсько-українські відносини початку ХХ ст.⁷²⁷, проблеми національних меншин у Польщі⁷²⁸ та ін.⁷²⁹

⁷²⁰ Karpus Z. Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy w Polsce w latach 1918–1924: z dziejów militarno-politycznych wojny polsko-radzieckiej 1919–1921. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 1991. S. 142–149 ; Karpus Z. Oddziały kozackie formowane w Polsce (czerwiec-listopad 1920 r.) i ich udział w wojnie polsko-sowieckiej. Kawaleria przeciwników i sojuszników Wojska Polskiego w latach 1918–1921 / pod red. Aleksandra Smolińskiego. Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2003. S. 211–238.

⁷²¹ Karpus Z. Останній шлях УГА: обставини перебування та культурно-просвітницька діяльність полонених старшин Української Галицької Армії у таборі Тухоля (Польща) в 1920–1922. Київ ; Торунь : Київський державний лінгвістичний університет. Кафедра історії України, Інститут історії та архівістики Університету ім. Миколая Коперника, 1999. 46 с.

⁷²² Karpus Z. Straty ludności na Ukrainie Zachodniej w latach 1939–1941. *Polska – Ukraina : trudne pytania*. Т. 5 : Materiały V międzynarodowego seminarium historycznego «Stosunki polsko-ukraińskie w latach II wojny światowej». Łuck, 27–29 kwietnia 1999. Warszawa : Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej Związek Ukraińców w Polsce, 1999. S. 148–159 ; Втрати населення Західної України в 1939–1941 рр. *Україна-Польща: важкі питання*. Т. 5. Матеріали V міжнародного семінару істориків «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни». Луцьк, 27–29 квітня 1999 р. / ред. Є. Місила. Варшава : Тирса, 2001. S. 139–141.

⁷²³ Karpus Z. Russische, ukrainische und weissrussische Emigration in Polen in der Zeit zwischen den Weltkriegen (1918–1939) : Untersuchungsstand und Forschungspostulate. *Historische Grenzlandschaften Ostmitteleuropas im 16.–20. Jh. : Gesellschaft, Wirtschaft, Politik : Studiensammlung* / unter der Red. von Mieczysław Wojciechowski und Ralph Schattkowsky. Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1996. S. 99–106 ; Karpus Z. Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 1997. 209 s. ; Karpus Z. The Russians and the Ukrainians in Pomerania in the 1920s and 1930 s. *Neighborhood dilemmas : the Poles, the Germans and the Jews in Pomerania along the Vistula River in the 19th and 20th century : a collection of studies* / ed. Jan Sziling and Mieczysław Wojciechowski. Toruń, 2002. S. 85–100.

⁷²⁴ Karpus Z. Służba jeniecka w Wojsku Polskim w latach 1918–1939 / W. Rezmer. *Studia i Materiały Historii Wojskowej*. 1991. Т. 34. S. 207–228.

⁷²⁵ Karpus Z. Pobyt żołnierzy Ukraińskiej Republiki Ludowej w obozach internowania w Polsce w latach 1920–1924. *Europa Orientalis : Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność : studia i materiały ofiarowane profesorowi Stanisławowi Alexandrowiczowi w 65 rocznicę urodzin* / red. nauk. Zbigniew Karpus, Tomasz Kempa, Dorothea Michaluk. Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1996. S. 455–464 ; Karpus Z. Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 1999. 209 s. ; Karpus Z. Russian and Ukrainian prisoners of war and internees kept in Poland in 1918–1924. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2001. 190 s.

⁷²⁶ Karpus Z. Żołnierze Ukraińskiej Republiki Ludowej internowani w obozach w Polsce w latach 1920–1924 : praca oświatowa i działalność wydawniczo-prasowa. *Третій міжнародний конгрес українців, 26–29 серпня 1996 р. Історія*. Харків : Око, 1996. S. 55–64.

⁷²⁷ Karpus Z. Stosunki polsko-ukraińskie : wojna i współczesność / pod red. J. Marszałek-Kawy i Z. Karpusa. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2008. 292 s. ; Karpus Z. Stosunki polsko-ukraińskie: historia i pamięć / pod red. Joanny Marszałek-Kawy, Zbigniewa Karpusa. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2008. 304 s. ; Karpus Z. Stosunki polsko-ukraińskie w okresie kształtowania się polskiej granicy wschodniej w latach 1918–1921. *Toruńskie Studia Międzynarodowe*. 2009. № 2. S. 5–18 ; Karpus Z. Ukraiński sojusznik Polski w wojnie 1920 roku : walka oddziałów Ukraińskiej Republiki Ludowej u boku Wojska Polskiego i ich dalsze losy. *Biuletyn IPN*. 2010. № 7–8 (116–117). S. 16–33.

⁷²⁸ Karpus Z. Rosjanie i Ukraińcy na Pomorzu w latach 1920–1939. *Mniejszości narodowe i wyznaniowe na Pomorzu w XIX i XX wieku : zbiór studiów* / pod red. Mieczysława Wojciechowskiego. Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1998. S. 95–114.

⁷²⁹ Karpus Z. Ewakuacja rosyjskich jeńców wojennych z Niemiec przez terytorium Polski w pierwszych miesiącach po odzyskaniu niepodległości (listopad 1918 – październik 1919). *Od obcego panowania do niepodległego państwa : materiały sesji naukowej zorganizowanej na 70-lecie odbudowy Państwa Polskiego* / pod red. Mieczysława Wojciechowskiego. Toruń : Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1991. S. 75–92 ; Karpus Z. Rosjanie i Ukraińcy w Toruniu w latach 1920–1939. *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w Toruniu w XIX i XX wieku : zbiór studiów* / pod red. Mieczysława Wojciechowskiego. Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1993. S. 81–96 ; Karpus Z. Sesja naukowa o mniejszościach narodowych i wyznaniowych w Toruniu w XIX i XX wieku. *Zapiski Historyczne*. 1993. Т. 58. Z. 4. S. 188–189 ; Karpus Z. Formowanie oddziałów ukraińskich w Polsce w latach 1919–1920. *Polska i Ukraina: sojusz 1920 roku i jego następstwa* / red. nauk. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń : Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1997. S. 235–246.

Питання інтернованих українців також порушував у своїх працях **Ришард Тожецький** (Ryszard Torzecki)⁷³⁰. Історики **Мечислав Вжосек** (Marek Wrzosek)⁷³¹ і **Антоні Чубінський** (Antoni Czubiński)⁷³² роблять наголос на військовому аспекті українсько-польських відносин. Зацікавлення учених викликає постать Андрея Шептицького⁷³³. Постаттю Симона Петлюри займається **Станіслав Стемпень** (Stanisław Stępień)⁷³⁴.

Станіслав Стемпень (Stanisław Stępień) – доктор габілітований, директор Південно-Східного наукового інституту (Południowo-Wschodni Instytut Naukowy) в Перемишлі. Займається дослідженням проблем національних меншин, українсько-польських відносин XIX і XX ст., історії греко-католицької церкви, культурних процесів на західноукраїнських землях, готує до друку монографію, присвячену Симону Петлюрі.

Історик видав численну кількість публікацій з історії України першої половини XX ст., що значно полегшують осмислення ключових моментів української минувшини й презентують польську точку зору на українсько-польські відносини. Основні роботи **С. Стемпеня**: «Головні тенденції релігійного життя української спільноти в Другій Речі Посполитій»⁷³⁵, «Релігійне життя української спільноти в II Речі Посполитій»⁷³⁶, «Спроби польсько-українського порозуміння середовища, що формувало суспільну думку в Другій Речі Посполитій»⁷³⁷, «Довкола формування національної ідентичності на польсько-українському етнічному пограниччі на зламі і XIX й XX ст.»⁷³⁸, «Польсько-українські відносини – від поневолення після Другої світової війни до державної суверенності»⁷³⁹, «Симон Петлюра та Польща й поляки»⁷⁴⁰, «Львівський період життя С. Петлюри: вплив галицького середовища на молодого українського політика (листопад 1904 р. – грудень 1905 р.)»⁷⁴¹, «Переселення поляків з України»⁷⁴², «Польсько-українські культурні взаємини впродовж віків»⁷⁴³, «Українське наукове життя в Другій Речі Посполитій»⁷⁴⁴, «Формування інтелігентської верстви в умовах браку власної держави. Українська інтелігенція в Речі Посполитій у 1918–1939 рр.»⁷⁴⁵, «Зв'язки Симона Петлюри з Науковим товариством ім. Т. Шевченка у Львові»⁷⁴⁶, «Акція "Вісла"». Пропозиції до шкільних підручників і допоміжних матеріалів для

⁷³⁰ Torzecki R. Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej. Warszawa : Wyd. Adam Marszałek, 1993. 209 s.

⁷³¹ Wrzosek M. Wojny o granice Polski Odrodzonej 1918–1921. Warszawa, 1992. 376 s.

⁷³² Czubiński A. Walka o wschodnie granice Polski w latach 1918–1921. Opole, 1993. 313 s.

⁷³³ Metropolita Andrzej Szeptycki. Studia i materiały / red. A. A. Zięba. T. 1. Kraków : PAU, 1994. 290 s. ; Koko E. Metropolita Andrzej Szeptycki a państwo polskie w latach 1918–1939. *Metropolita Andrzej Szeptycki. Materiały z sesji naukowej* / red. T. Stegner. Gdańsk, 1995. S. 55–69.

⁷³⁴ Stępień S. Symon Petlura. Życie i działalność. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznanwe*. 1996. № 3. S. 28–61 ; Stępień S. Symon Petlura – Zwierzchnik Państwa i Ataman Główny Ukraińskich Sił zbrojnych. *Biuletyn informacyjny Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu*. 1996. № 2. S. 160–162.

⁷³⁵ Stępień S. Główne nurty życia religijnego społeczności ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej. *Slavia Orientalis*. 1990. № 1–2. S. 113–125.

⁷³⁶ Stępień S. Życie religijne społeczności ukraińskiej w II Rzeczypospolitej. *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa* / pod red. S. Stępnia. Przemyśl, 1990. T. 1. S. 207–228.

⁷³⁷ Stępień S. Sprоби польсько-українського порозуміння середовища, що формувало суспільну думку в Другій Речі Посполитій. *Історичний архів*. 2016. № 16. S. 110–118.

⁷³⁸ Stępień S. Wokół kształtowania się tożsamości narodowej na polsko-ukraińskim pograniczu etnicznym na przełomie XIX i XX wieku. Biografia Włodzimierza Starosolskiego. *Biuletyn Ukraïnoznanwe*. 2012. № 15. S. 9–36.

⁷³⁹ Stępień S. Stosunki polsko-ukraińskie – od zniewolenia po II wojnie światowej do suwerenności państwowej w latach dziewięćdziesiątych XX wieku. *Od ugody hadziackiej do Unii Europejskiej. T. 3: Polsko-ukraińskie strategiczne partnerstwo: realia i perspektywy* / red. A. Kulczycki i in. Reszów – Lwów – Iwano – Frankowsk, 2012. S. 7–45.

⁷⁴⁰ Stępień S. Symon Petlura a Polska i Polacy. *Nowy Prometeusz*. 2011. T. 1. S. 101–112.

⁷⁴¹ Стемпень С. Львівський період життя С. Петлюри: вплив галицького середовища на молодого українського політика (листопад 1904 р. – грудень 1905 р.). *Український Історичний Журнал*. 2009. № 3. С. 27–34.

⁷⁴² Стемпень С. Переселення Поляків з України. *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. Т. 2 : Депортації 1944–1951* / ред. кол. М. Литвин та ін. Львів, 2007. С. 172–181.

⁷⁴³ Стемпень С. Польсько-українські культурні взаємини упродовж віків. *Україна – Польща: спадщина століть* / ред. О. Крушинська. Київ, 2007. С. 15–29.

⁷⁴⁴ Stępień S. Ukraińskie życie naukowe w Drugiej Rzeczypospolitej. *Polska – Ukraina – Osadczuk* / pod red. B. Berdychowskiej i O. Hnatiuk. Lublin, 2007. S. 181–212.

⁷⁴⁵ Stępień S. Kształtowanie się warstwy inteligencjnej w warunkach braku własnego państwa. Ukraińska inteligencja w Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918–1939. *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*. 2006. T. LXV. S. 87–110.

⁷⁴⁶ Stępień S. Związki Symona Petlury z Towarzystwem Naukowym im. Szewczenki we Lwowie. *Warszawskie Zeszyty Ukraïnoznanwe*. 2004. № 17–18. S. 294–313.

вчителів»⁷⁴⁷, «Поляки й українці в II Речі Посполитій: спроба діалогу»⁷⁴⁸, «Зусилля поляків та українців у напрямку порозуміння»⁷⁴⁹, «Відлуння 17 вересня 1939 р. на Україні – сучасне розуміння поняття націоналізму в українському політичному житті»⁷⁵⁰, «Про потребу періодизації польсько-українських відносин»⁷⁵¹, «Симон Петлюра – життя й діяльність»⁷⁵², «Поляки-українці: традиції спільного минулого, або зіткнення національних причин»⁷⁵³, «Українознавчі дослідження на українсько-польському пограниччі»⁷⁵⁴, «Симон Петлюра – головний отаман українських збройних сил»⁷⁵⁵, «Польсько-український кордон в останнім півстолітті. Питання, пов'язані з делімітацією, правовим статусом, суспільним прийняттям і функціонуванням»⁷⁵⁶, «Юзеф Пілсудський і Симон Петлюра. Польсько-українська угода»⁷⁵⁷, «Народна культура й українське національне життя в міжвоєнній Польщі»⁷⁵⁸, «Українська громада в Польщі»⁷⁵⁹, «Антипольська акція УПА на Волині й у Східній Галичині. Пропозиція для авторів шкільних підручників»⁷⁶⁰ та інші⁷⁶¹.

⁷⁴⁷ Stępień S. Akcja «Wisła». Propozycje do podręczników szkolnych i materiałów pomocniczych dla nauczycieli. *Akcja «Wisła»* / pod red. Jana Pisulińskiego, Warszawa 2003. S. 204–210.

⁷⁴⁸ Stępień S. Polacy i Ukraińcy w II Rzeczypospolitej: próby dialogu. *Studia polsko-ukraińskie*. T. 1. Kijów – Przemysł 1993, S. 211–221.

⁷⁴⁹ Stępień S. Wysiłki Polaków i Ukraińców na rzecz wzajemnego porozumienia w latach 1918–1939. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1994. Z. 2. S. 96–104.

⁷⁵⁰ Stępień S. Echo 17 września 1939 r. na Ukrainie – współczesne rozumienie pojęcia nacjonalizmu w ukraińskim życiu politycznym. *17 września 1939*. Kraków, 1994. S. 195.

⁷⁵¹ Stępień S. O potrzebie periodyzacji stosunków polsko-ukraińskich. *Biuletyn Informacyjny PWIN*. 1995. № 1. S. 44–46.

⁷⁵² Stępień S. Symon Petlura – życie i działalność. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1996. Z. 3. S. 28–60.

⁷⁵³ Stępień S. Polacy – Ukraińcy: tradycje wspólnej przeszłości czy ścieranie się rasji narodowych. *Polska – Niemcy – Ukraina w Europie* / red. W. Bonusiak. Rzeszów, 1996. S. 157–185.

⁷⁵⁴ Stępień S. Ukrainoznawcze badania na pograniczu polsko-ukraińskim. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1998. № 6–7. 373–381.

⁷⁵⁵ Stępień S. Symon Petlura – Ataman Główny Ukraińskich Sił Zbrojnych. *Wojsko i Wychowanie*. 1998. № 6. S. 64–73.

⁷⁵⁶ Stępień S. Granica polsko-ukraińska w ostatnim półwieczu. Kwestie związane z delimitacją, statusem prawnym, akceptacją społeczną i funkcjonowaniem. *Biuletyn Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego. Badania Ukrainoznawcze*. 1998. № 4. № 7–54.

⁷⁵⁷ Stępień S. Józef Piłsudski i Symon Petlura. Umowa polsko-ukraińska. *Ukraina – Polska. Kultura, wartości, zmagania duchowe* / red. R. Skeczkowski i in. Koszalin, 1999. S. 37–44.

⁷⁵⁸ Stępień S. Kultura ludowa a ukraińskie życie narodowe w Polsce międzywojennej. *Na pograniczu kultur* / pod red. Olgi Popowicz. Przemysł, 2000. S. 80–88.

⁷⁵⁹ Stępień S. Społeczność ukraińska w Polsce. *Tematy polsko-ukraińskie* / pod red. Roberta Traby. Olsztyn, 2000. S. 162–213.

⁷⁶⁰ Stępień S. Antypolska akcja UPA na Wołyniu i w Galicji Wschodniej. Propozycja dla autorów podręczników szkolnych. *Antypolska akcja OUN-UPA. 1943–1944. Fakty i interpretacje* / red. G. Motyka i D. Libionka. Warszawa, 2002. S. 157–159.

⁷⁶¹ Stępień S. Ukraiński styl narodowy w Galicji pod koniec XIX i w pierwszej połowie XX wieku. Zarys problematyki. *W kręgu tradycji kulturowych środkowo-wschodniej Europy* / red. Mieczysław Trojan. Wrocław, 2017. S. 29–52 ; Стемпень С. Поляк з походження та виховання, український архиєрей і патріот з вибору... Митрополит Андрей Шептицький і Польща та поляки. *Ковчег. Науковий збірник із церковної історії*. 2015. Т. 7. С. 251–268 ; Стемпень С. Ставлення Митрополита Андрея Шептицького до Польщі та поляків. *Мойсей українського духа* / ред. О. Михайлюк, Л. Гентош. Львів, 2015. С. 246–251 ; Stępień S. Ruska «wypsa» w polskim otoczeniu. Wokół tożsamości narodowej «Zamieszkańców». *Rzecz o lemkońskiej enklawie na północ od Krosna* / pod red. Sebastiana Dubiel-Dmytryszyna. Krosno, 2012. S. 53–61 ; Stępień S. Pastor to the Lemkos: Fr. Ioann Polianskii. *Lemkovyna. A History of the Lemko Region of the Carpathian Mountains in Central Europe by Fr. Ioann Polianskii (writing as I. F. Lemkyn)* / red. P. Best, M. Decerbo, W. Maksimovich. Higganum, Connecticut, 2012. S. 529–540 ; Stępień S. Przemysł, A multiethnic Town on the Polish-Ukrainian Order: Multiculturalism, Its Loss, and Attempted Restoration. *Politics, History and Collective Memory in East Central Europe* / ed. Z. Krasnodębski, S. Garsztecki, R. Ritter. Hamburg, 2012. S. 339–358 ; Stępień S. Mjr Aleksander Petlura (Chorolski). Przyczynek do dziejów służby kontraktowej Ukraińców w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej. *Od ugody hadziackiej do Unii Europejskiej. T. 1 : Wolni z wolnymi, równi z równymi, zaci z zacynymi...* / red. A. Kulczycki i in. Rzeszów – Łwów – Iwano – Frankowsk, 2012. S. 121–135 ; Stępień S. Pod znakiem Melpomeny i Talii. Ukraiński teatr w Polsce międzywojennej. *Ukraina: teksty i konteksty. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Stefanowi Kozakowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin* / pod red. B. Nazaruka, W. Sobol, W. Aleksandrowycza. Warszawa, 2007. S. 529–544 ; Stępień S. Etniczność galicyjskiego miasta. Przemysł – dzieje wielokulturowości, jej utrata i próby odbudowy. *Galicyjskie spotkania, studia* / pod red. U. Jakubowskiej. Warszawa, 2006. S. 15–42 ; Stępień S. Życie muzyczne Ukraińców w Drugiej Rzeczypospolitej. *Studia Polsko-Ukraińskie*. 2006. T. 1. S. 85–103 ; Stępień S. Вплив народної культури на зміцнення української національної свідомості українців в міжвоєнній Польщі. *Україна – Польща. Монолог – діалог культур. Студії взаємин народів-сусідів*. Кіровоград – Дрогобич – Кошалін, 2004. Т. 2. С. 291–302 ; Stępień S. Spory wokół języka i alfabetu Ukraińców galicyjskich. Druki ukraińskie wydane alfabetem łacińskim w Przemyslu w XIX i XX w. *Ad fontes. Studia in honorem Oleh Kupchyns'kyi septuagenario dedicata*. Kyiv – Lviv, 2004. T. I. S. 190–212 ; Stępień S. Le nationalisme et la vie politique contemporaine ukrainienne. *La Nouvelle Alternative*. 1994. № 36. S. 17–21 ; Stępień S. Stanowisko metropolity Andrzeja Szepetyckiego wobec zjawiska terroru politycznego. *Metropolita Andrzej Szepetycki. Studia i*

Важливе значення для розуміння окремих аспектів історії України першої половини ХХ ст. мали роботи професора Гданського університету, дослідника історії України й українсько-польських відносин *Еугеніуша Косо* (Eugeniusz Koko). У праці «Вільні з вільними ...» автор аналізує позицію польської соціалістичної партії напередодні й у момент вибуху польсько-української війни 1918 р., Київської операції, напередодні й під час підписання Варшавського договору й Ризького миру, акцентує увагу на питанні Східної Галичини, порозуміння Польщі з УНР і т. ін.⁷⁶² У дослідженні українсько-польських відносин важливе значення посіла робота Е. Косо «У сподіванні на згоду. Польський соціалістичний рух щодо національного питання в Польщі (1918–1939)»⁷⁶³ та ін. Вагомим є історіографічний доробок ученого, зокрема розвідки з проблематики польсько-українських відносин 1918–1939 рр. в польській історіографії⁷⁶⁴.

Постійним автором статей у польських україномовних газетах і журналах став заступник директора Південно-Східного наукового Інституту в Перемишлі *Александр Колянчук* (Aleksander Kolańczuk). Історик є дослідником українсько-польських відносин, активно займається проблемою інтернованих вояків УНР, військових меморіалів 1920–1930-х рр., поховань інтернованих українців у Польщі⁷⁶⁵. Учений брав активну участь у заснуванні шкіл з українською мовою навчання. Входить до головного управління Українського суспільно-культурного товариства Польщі, Об'єднання українців у Польщі. А. Колянчук – автор багатьох книг з історії українських національно-визвольних змагань⁷⁶⁶.

Важливе значення для осмислення української минувшини мали роботи професора Ягеллонського університету, завідувача кафедри історії польської політики Інституту політичних наук й міжнародних відносин *Гжегожа Мазура* (Grzegorz Mazur). Фахівець з історії Львова, польсько-українських відносин, проблеми Кресів. Член Українсько-польського (або Польсько-українського) форуму істориків, метою якого є зміцнення польсько-українського історичного діалогу, зокрема найдраматичнішого періоду у спільній історії обох народів, а саме 1939–1947 рр., та ініціювання нових, спільних досліджень на цю тему. Г. Мазур – автор монографії «Покуття в роки Другої світової війни»⁷⁶⁷, співавтор праць «Хто ким був у Речі Посполитій»⁷⁶⁸, автор статей в еміграційному журналі «Історичні зошити».

У цей період продовжується робота Польсько-української комісії істориків при ПАН і НАН України. Учені обговорюють питання не лише проблемних сторінок спільної історії, але й моменти єднання двох народів (Варшавський договір 1920 р., антикомуністичну боротьбу повоєнних років; публікації паризької «Культури» тощо). У результаті діяльності Комісії польські й українські вчені

materiały. Kraków, 1994. S. 109–121 ; Stępień S. Wpływ kultury ludowej na kształtowanie się tożsamości narodowej Ukraińców w dwudziestolecu międzywojennym. *Miasto i kultura ludowa w dziejach Białorusi, Litwy, Polski i Ukrainy* / pod red. J. Wyrozumskiego. Kraków, 1996. S. 171–180 ; Stępień S. Rola Przemysła w ukraińskim odrodzeniu narodowym w Galicji w pierwszej połowie XIX w. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1999. № 8–9. S. 127–137 ; Stępień S. Próby polsko-ukraińskiego porozumienia środowisk opiniotwórczych w Drugiej Rzeczypospolitej *Polska – Ukraina. Ludzie pojednania. Ukraińcy na Pomorzu w XX wieku* / red. T. Stegner. Gdańsk, 2002. S. 31–50 ; Stępień S. Polacy i inne mniejszości narodowe na Ukrainie w świetle spisu powszechnego z 5 grudnia 2001 r. *Biuletyn Ukrainoznawczy*. 2002. № 8. S. 215–233 ; Stępień S. Życie religijne a tożsamość narodowa Ukraińców w XIX i XX w. *Chrześcijaństwo w dialogu kultur. Materiały międzynarodowego kongresu*. Lublin, 24–26 września 2002 r. / pod red. ks. Stanisława Wilka. Lublin, 2003. S. 291–297 ; Stępień S. Ukraiński «ideał narodowy» w okresie międzywojennym. Czynniki budujące świadomość narodową postrzegane z perspektywy polityków galicyjskich. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 2003. № 15–16. S. 79–95.

⁷⁶² Koko E. Wolni z wolnymi. PPS wobec kwestii ukraińskiej w latach 1918–1925. Gdańsk : Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, 1991. 234 s.

⁷⁶³ Koko E. W nadziei na zgodę. Polski ruch socjalistyczny wobec kwestii narodowościowej w Polsce (1918–1939). Gdańsk, 1995. 247 s.

⁷⁶⁴ Koko E. Problematyka stosunków polsko-ukraińskich w latach 1918–1939 w historiografii wydawanej w Polsce po 1945 r. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. T. 2 / pod red. Stefana Kozaka. Warszawa, 1994. S. 105–113.

⁷⁶⁵ Kolańczuk A. Internowani żołnierze Armii UNR w Kaliszu 1920–1939. Kalisz ; Przemysł ; Lwów, 1995. 96 s.

⁷⁶⁶ Kolańczuk A. Українці в таборах Перемишля (1918–1921). *Пам'ятки України*. Київ, 1995. № 3. С. 112–117 ; Kolańczuk A. Generałowie Ukraińskiej Republiki Ludowej internowani w Polsce. *Biuletyn Informacyjny*. 1995. № 1. S. 58–63 ; Kolańczuk A. Internowani żołnierze armii UNR w Kaliszu 1920–1939. Kalisz ; Przemysł ; Lwów, 1995. 96 s.

⁷⁶⁷ Mazur G., Gorlach K. Pokucie w latach drugiej wojny światowej: położenie ludności, polityka okupantów, działalność podziemia. Kraków : nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1994. 206 s.

⁷⁶⁸ Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej / red. nauk. prof. J. M. Majchrowski przy współpracy G. Mazura i K. Stepana. Warszawa : Polska Oficyna Wydawnicza «BGW», 1994. 580 s.

приходять до певних узгоджень у висвітленні спільного минулого, налагоджують співпрацю між університетами, видають енциклопедичну й довідкову літературу за спільною редакцією⁷⁶⁹.

Таким чином, період 1989–1995 рр. у польській історіографії характеризується появою певної свободи наукового дискурсу, але більшість істориків продовжувала дослідницькі практики попередніх років, послуговуючись старими дослідницькими методами й інтерпретаційними схемами. Найважливішим досягненням стало отримання доступу до архівів, що тривалий час були під міцним замком радянської влади.

2. Період 1995–2000 рр. – пожвавлення українсько-польської дискусії істориків, вироблення спільної позиції щодо «гострих питань» минувшини за часів першої каденції президента Александра Квасневського.

Представництво України від 1995 р. у Міжнародному комітеті історичних наук (заснований у Женеві в 1926 р.) та підписання заяви Президентів України та Республіки Польщі «До порозуміння і єднання» 21 травня 1997 р. значно поживали українсько-польський науковий діалог.

У Польщі вийшла низка монографічних досліджень, присвячених польсько-українським відносинам. Як і в попередній період, польська історіографія була презентована працями «традиціоналістів», що відображали усталений погляд на український національний рух (**Владислав та Ева Семашки** (Władysław i Ewa Siemaszki), **Чеслав Партач**, **Владислав Філяр**, **Єжи Венігєрський** (Jerzy Więgiński) та ін.), а також роботами «ревізійністів», автори яких намагалися розглядати проблему українсько-польських відносин з урахуванням як польської, так і української позиції і пов'язували діяльність ОУН і УПА з бажанням звільнити українські етнічні землі від поляків тощо (**Ришард Тожецький**, **Ґжеґоґ Мотика**, **Ян Яцек Бруський** (Jan Jacek Bruski), **Томаш Стрик** (Tomasz Strzyk), **Рафал Внук**, **Влодзімєж Менджецький** (Włodzimierz Mędrzecki), **Ґжеґоґ Грицюк** (Grzegorz Hryciuk) та ін.⁷⁷⁰).

Активну позицію у напрямку дослідження історії України першої половини ХХ ст. зайняли польські вчені українського походження. Наприкінці 90-х рр. ХХ ст. були видані праці на українознавчу тематику **Євгена Місила**, **Богдан Гука**, **Романа Дрозда**, **Ігора Галаґіди** та ін.⁷⁷¹. Історики порушили питання УПА, політики осадництва на українських землях, післявоєнних переселень. Широкої популярності набули ґрунтовні праці **Є. Місила** «Акція "Вісла"» й «Репатріація чи депортація»⁷⁷². На основі ретельно опрацьованих архівних документів вчені доводять дискримінаційність політики польського уряду стосовно українців, характеризують акції українців у відповідь як самозахист⁷⁷³. Зрозуміло, що така діяльність піддається гострій критиці з боку «кресових організацій».

У цей час роботи представників кресових середовищ, що дотримувалися традиціоналістський погляд на історію, все частіше піддавалися критиці. Дослідження **В. Семашка** «Злочини

⁷⁶⁹ Литвин. В. Українсько-польські наукові зв'язки в гуманітарній сфері. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/82208/1-Lytwyn.pdf?sequence=1>.

⁷⁷⁰ Ольшанський Т. Польсько-український конфлікт 1943–1947 рр. «Ї». 1997. Ч. 10. С. 34–54 ; Mędrzecki W. Polskie relacje pamiętnikarskie i wspomnieniowe jako źródło do badania stosunków polsko-ukraińskich w okresie II wojny światowej. Przegląd Wschodni. 1997. T. 4. Z. 1. S. 227–232 ; Mędrzecki W. Polskie relacje pamiętnikarskie i wspomnieniowe jako źródło do badania stosunków polsko-ukraińskich w okresie II wojny światowej. Przegląd Wschodni. 1997. T. 4. Z. 1. S. 227–232 ; Bruski J. J. Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na Wychodźstwie. 1919–1924. Kraków, 2000. 600 s. ; Strzyk T. Ukraińska idea narodowa okresu międzywojennego. Analiza wybranych koncepcji. Wrocław, 2000. 450 s.

⁷⁷¹ Морозова О. Українсько-польські наукові стосунки: хронологія подій. *Чорноморський літопис* : науковий журнал. Миколаїв, 2011. Вип. 4. С. 87–91 ; Zakerzon. Wspomnienia żołnierzy Ukraińskiej Powstańczej Armii / oprac. B. Huk. T. 1. Warszawa, 1994 ; T. 2. Warszawa, 1996 ; T. 3. Warszawa, 1997 ; Drozd R. Droga na Zachód. Osdnictwo ludności ukraińskiej na ziemiach zachodnich i północnych Polski w ramach akcji «Wisła». Warszawa, 1997. 189 s. ; Hałagida I. Ukraińcy w województwie gdańskim w latach 1947–1956. *Między Odrą i Dnieprem. Wyznania i narody* : zbiór studiów / red. T. Stegner. Gdańsk, 1997. S. 183–197.

⁷⁷² Misiło E. Akcja «Wisła». Warszawa : Archiwum Ukraińskie, 1993. 524 s. ; Misiło E. Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944–1946. T. 1. Dokumenty. Warszawa : Archiwum Ukraińskie, 1996. 395 s.

⁷⁷³ Misiło E. Akcja «Wisła». Warszawa : Archiwum Ukraińskie, 1993. 524 s. ; Misiło E. Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944–1946. T. 1. Dokumenty. Warszawa, 1996. 333 s. ; Zakerzon. Wspomnienia żołnierzy Ukraińskiej Powstańczej Armii / oprac. B. Huk. Warszawa, 1994–1997. T. 1–3. 440 s. ; Drozd R. Droga na Zachód. Osdnictwo ludności ukraińskiej na ziemiach zachodnich i północnych Polski w ramach akcji «Wisła». Warszawa, 1997. 189 s. ; Hałagida I. Ukraińcy w województwie gdańskim w latach 1947–1956. *Między Odrą i Dnieprem. Wyznania i narody*. zbiór studiów / red. T. Stegner. Gdańsk, 1997. S. 183–197.

українських націоналістів проти польського населення на Волині 1939–1945»⁷⁷⁴, написане разом із **Ю. Туровським**, було гостро розкритиковане відомим польським вченим Анджеєм Леоном Совою⁷⁷⁵.

Анджей Леон Сова (Andrzej Leon Sowa) – професор кафедри новітньої історії Польщі Педагогічного університету в Кракові. Багато років працював в Інституті історії Ягеллонського університету. Займається дослідженням польсько-українських відносин та історією Польщі ХХ ст. У 2000 р. отримав науковий ступінь доктора габілітованого на підставі роботи «Польсько-українські відносини 1939–1947. Окреслення проблеми»⁷⁷⁶. Член Польської академії мистецтв, історично-філософічного відділу. Входить до комісії історії воєн та військової справи. У 2013 р. отримав учене звання професора. У своїй праці «Від Другої до Третьої Речі Посполитої», звертаючись до теми Східних Кресів, наголошує, що втрата їх для польської держави рівнозначна «вtratі нафтових родовищ»⁷⁷⁷.

У 1997 р. **Г. Моти́ка і Р. Внук** видали монографію «Пани і різуні. Співпраця АК-ВіН* і УПА у 1945–47 рр.»⁷⁷⁸. Книга стала першою спробою «ухопити історичного "бика за роги"» з польської сторони, тобто опису військових відносин між АК і УПА⁷⁷⁹. «Більшість авторів, що займаються проблемою польсько-українських відносин, акцентують увагу на дослідженні причин і перебігу кривавого конфлікту періоду Другої світової війни, забуваючи про укладену в 1945 р. угоду. Ми, навпаки, стежили за діями людей, які намагалися запобігти вбивствам або призвести до ескалації злочинів. Вони досягли невеликих успіхів ...» – визнавали автори⁷⁸⁰. Видання було високо оцінене в польських наукових колах.

Г. Моти́ка порушує особливі моменти українсько-польських протистоянь у статті «Спроба погляду на поведження з тілами жертв конфлікту: польсько-українські війни в 1943–1948 рр.»⁷⁸¹. Згодом була надрукована книга **Г. Моти́ки** «Так було в Бешадах»⁷⁸², що висвітлювала перебіг польсько-українських конфліктів 1943–1948 рр. на території сучасної Польщі. Автор намагався якомога докладніше представити факти зіткнень задля порівняння вже сформованого українськими та польськими вченими образу протистоянь із фактичним. Г. Моти́ка був гостро розкритикований українським істориком Б. Гудем за замовчування навіть непрямих документальних даних про операцію АК 9–10 березня 1944 р., яку український історик називає найбільшим злочином щодо українського населення часів Другої світової війни⁷⁸³.

Вибір Україною європейського вектора розвитку змінив уявлення поляків про українців в позитивний бік і сприяв активізації українсько-польського наукового діалогу. Розв'язання гострих проблем спільного українсько-польського буття відбувалось під час проведення різноманітних конференцій і симпозіумів як в Україні, так і Польщі, зокрема: «Україна – Польща: 1000 років сусідства» (Перемишль, 1990–1999), «Волинь у Другій світовій війні та в перші повоєнні роки» (Луцьк, 1995), «Друга світова війна і Україна» (Київ, 1996), «Депортація українців з Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Підляшшя (1944–1947 рр.)» (Львів, 1996), «Українсько-польські відносини в

⁷⁷⁴ Turowski J., Siemaszko W. Zbrodnie nacionalistów ukraińskich dokonane na ludności polskiej na Wołyniu 1939–1945. Warszawa, 1990. 180 s.

⁷⁷⁵ Sowa A. L. Stosunki polsko-ukraińskie 1939–1945. Zarys problematyki. Kraków, 1998. S. 22–23.

⁷⁷⁶ Sowa A. L. Stosunki polsko-ukraińskie 1939–1947. Zarys problematyki. Kraków, 1998. 342 s.

⁷⁷⁷ Sowa A. L. Od Drugiej do Trzeciej Rzeczypospolitej. Kraków : Forga oficyna wydawnicza, 2001. S. 87.

* ВіН (WiN, «Воля і незалежність») – польська цивільно-військова підпільна організація, заснована 2 вересня 1945 р. у Варшаві.

⁷⁷⁸ Motyka G., Wnuk R. Pany i rezuny: współpraca AK-WiN i UPA 1945–1947. Warszawa : Oficyna wydawnicza VOLUMEN, 1997. 232 s.

⁷⁷⁹ Там само. С. 5.

⁷⁸⁰ Там само. С. 10.

⁷⁸¹ Motyka G. Próba spojrzenia na postępowanie z ciałami ofiar konfliktu: walki polskoukraińskie w latach 1943–1948. *Kultura i Społeczeństwo*. № 3/1998. S. 113–124.

⁷⁸² Motyka G. Tak było w Bieszczadach. Walki polsko-ukraińskie w latach 1943–1948. Warszawa : Oficyna Wydawnicza Rytm, 1999. 552 s.

⁷⁸³ Гук Б. 10 березня 1944 р. – день найбільшого злочину Армії Крайової щодо української людності в II світовій війні. URL: https://www.apokryfruski.org/wp-content/uploads/2011/09/Sahryn_huk_artykul.pdf.

Галичині у ХХ ст.» (Івано-Франківськ, 1997), «Польща і Україна після Другої світової війни» (Жешув, 1998)⁷⁸⁴ тощо.

З кінця ХХ ст. українські і польські вчені більшу увагу починають звертати на проблеми історіографії. Серед проблем, котрі звучали дисонансом у суспільній пам'яті двох народів, були українсько-польські зіткнення кінця ХІХ – початку ХХ ст. і міжвоєнного періоду, пацифікація українського населення, Волинська трагедія, операція «Вісла», проблема ОУН і УПА тощо⁷⁸⁵. Навколо цих проблем розгорнулися дискусії як науковців, так і численних публіцистів різної політичної орієнтації⁷⁸⁶.

Помітну роль в обговоренні проблем ХХ ст. відіграв науковий семінар «Україна – Польща: важкі питання» (1997–2008)⁷⁸⁷. У результаті були визначені передумови, характер, сутність і наслідки українсько-польського конфлікту на Волині й Галичині часів Другої світової війни. У т. зв. протоколах узгоджень і розбіжностей, які приймалися на кожному семінарі, українські та польські історики дійшли спільної позиції щодо діяльності українських націоналістів: ОУН і УПА визнавалися українськими національно-визвольними формуваннями, а не «бандами»; події на Волині й у Галичині в 1943 р. характеризувалися як «антипольська акція ОУН і УПА» з метою «витіснення» поляків з прикордонних територій; наслідком українсько-польського протистояння стали численні жертви серед мирного польського та українського населення. Головним підсумком 13 семінарів було формування позиції, що польський і український рух Опору – це дві рівноправні сторони, причину конфлікту між ними треба шукати в їхніх обопільних діях. Такі спільні твердження стали великим досягненням учених, ще одним кроком на шляху до поліпшення українсько-польських відносин⁷⁸⁸.

Частина сучасних польських учених переконана, що формуванню стереотипу «українця-різуна» сприяла комуністична влада. На думку **І. Мотики**, пропаганда формувала образ двох українців: «доброго» й «поганого». «Добрий» українець – це той, хто дотримується лівих переконань, який у ІІ Речі Посполитій бореться з буржуазними утисками, учасник радянського підпілля або, принаймні, її симпатик, ярий прибічник СРСР й переважно походить з Наддніпрянської України. «Поганим» українцем стає кожен, хто хоче незалежної самостійної України. Саме ці українці співпрацюють з нацистами, вбивають поляків, євреїв і комуністів, тероризують власний народ тощо. У цей список потрапляють не лише Андрій Мельник і Степан Бандера, а й Симон Петлюра, Андрей Шептицький та ін. Сам термін «самостійність» стає інвективою, а герб України, тризуб – знаком, що символізує геноцид, подібно до свастики. «Поганий» українець – то не «українець-різун», а «українець-націоналіст, який, отже, є різуном». Учений доходить висновку, що комуністична влада за сприянням українців намагалася відвернути поляків від усіляких симпатій до незалежної України, до насадження переконання, що суверенна Українська держава конче має бути антипольською⁷⁸⁹.

Наприкінці ХХ ст. було опубліковано чимало праць, присвячених польсько-українським відносинам, зокрема конфліктам напередодні та в роки Другої світової війни, в повоєнний час. Вийшли друком ґрунтовні роботи щодо України ХХ ст., зокрема, **Т. А. Ольшанського**,

⁷⁸⁴ Інформація з сайту Міністерства освіти Польщі. URL: <https://men.gov.pl/pl/zycie-szkoly/ksztalcenie-ogolne/komisje-podrecznikowe/polsko-ukrainska-komisja-ekspertow>.

⁷⁸⁵ Морозова О. Національна пам'ять та сучасні українсько-польські відносини. *Історико-політичні проблеми сучасного світу* : зб. наук. ст. Чернівці, 2013. С. 173–177.

⁷⁸⁶ Ільющин І. Волинська трагедія 1943–1944 рр: пошук між «двома правдами». *Українська правда. Історична правда*. 2011. 13 липня. URL: <http://www.istravda.com.ua/digest/2011/07/13/45611/> ; Павлів В. 55-летіє «операції Вісла», или как в Польше решили «украинский вопрос». *Зеркало недели*. 2002. 27 апреля (№ 16) ; Зашкільняк Л. *Українсько-польські стосунки ХХ ст. у суспільній свідомості українців і поляків*. *Вісник Львівського університету. Соціологія*. 2008. Вип. 2. С. 134 ; Мотика Г. Польська реакція на дії УПА : масштаб і перебіг каральних акцій. *Незалежний культурологічний журнал «І»*. 2003. № 28. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n28texts/mendzecki.htm>.

⁷⁸⁷ *Polska – Ukraina: trudne pytania*. Warszawa, 1997–2009. Т. 1–11 ; *Україна – Польща: важкі питання*. Т. 1–10. Варшава – Луцьк, 1998–2006.

⁷⁸⁸ Koko E. Polska historiografia po 1989 roku o relacjach polsko-ukraińskich w latach 1918–1939. *Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX w.* / red. P. Kosiewski i G. Motyka. Kraków, 2000. S. 132–145.

⁷⁸⁹ Motyka G. Problematyka stosunków polsko-ukraińskich w latach 1939–1948 w polskiej historiografii po roku 1989. *Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX w.* / pod red. P. Kosiewskiego i G. Motyki. Kraków : UNIVERSITAS, 2000. S. 167–168.

А. Хойновського⁷⁹⁰. Питання Брестського миру порушили у своїх статтях **Ян Пісулінський**, **Зигмунт Маньковський**⁷⁹¹. На тему польсько-української війни 1918–1919 рр. були написані роботи **Міхала Клімецького** (Michał Klimecki)⁷⁹², **Людвіка Мрочки** (Ludwik Mroczka)⁷⁹³. Характерно, що дослідження істориків базувалися на ґрунтовній джерельній базі.

Особливо цікавив учених період українсько-польських відносин 1919–1920 рр., зокрема союз Пiлсудський – Петлюра. Започаткував дискусію **Е. Середницький**. Про цей союз писали також **Ян Яцек Бруський**, **Міхал Клімецький**, **Еугеніуш Кокко**⁷⁹⁴. Майже в усіх працях щодо Варшавської угоди автори пишуть про її необхідність і важливість для обох сторін як певного шансу на зміну співвідношення сил у Центрально-Східній Європі, насамперед у контексті російської загрози.

Ян Яцек Бруський (Jan Jacek Bruski) – професор Інституту історії Ягеллонського університету, фахівець з проблем українських національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., українсько-польських відносин, української еміграції, колективізації в Україні. Досліджує тему Голодомору, проблему карпатських русинів.

Основні праці вченого на тему історії України першої половини ХХ ст.: «Україна» (у співавторстві з А. Хойновським)⁷⁹⁵, «Між прометеїзмом і *Realpolitik*. II Річ Посполита щодо радянської України 1921–1926»⁷⁹⁶, «Петлюрівці. Державний центр УНР в еміграції, 1919–1924»⁷⁹⁷, «Голодомор 1932–1933. Великий Голод в Україні в документах польської дипломатії та інтерв'ю»⁷⁹⁸, «У колі прометеїських і українських справ: Єжи Гедройць в Румунії 1939–1941»⁷⁹⁹, «"Українська революція стала явищем окремим від революції російської": меморіал Романа Кноля від 1 (14) грудня 1917 р.»⁸⁰⁰ (у співавторстві з М. Коженювським та О. Гнатюк), «Праці Польсько-української комісії із дослідження взаємних відносин у 1917–1921»⁸⁰¹ (за редакцією Я. Я. Бруського, В. Верстюка, В. Скальського).

Статті Я. Я. Бруського: «Гене́за союзу між Україною та Польщею: грудень 1918 – квітень 1920. (Ч. 1, 2, 3)»⁸⁰², «Петлюрівці»⁸⁰³, «У пошуках нових джерел: польські дипломатичні та розвідувальні звіти про Голодомор»⁸⁰⁴, «Карпатські русини – сепаратизм чи національне пробудження? (З

⁷⁹⁰ Olszański T. Historia Ukrainy XX wieku. Warszawa, bdw. ; Chojnowski A. Historia państw świata w XX wieku. Warszawa : Wyd. TRIO, 1997. 233 s.

⁷⁹¹ Mańkowski Z. Polska i Ukraina wobec niepodległości w 1918 roku. *Niepodległość Polski w 1918 roku* / red. Z. Mańkowskiego. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1996. 203 s.

⁷⁹² Klimecki M. Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Wschodnią Galicję 1918–1919. Aspekty polityczne i wojskowe. Warszawa : Oficyna Wydawnicza VOLUMEN, 1997. 292 s.

⁷⁹³ Mroczka L. Spór o Galicję Wschodnią 1914–1923. Kraków : Wydawnictwo Naukowe WSP, 1998. 219 s.

⁷⁹⁴ Klimecki M. Wojna czy pokój. Polsko-ukraińskie negocjacje 1918–1921. *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa* / red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń, 1997. S. 43–96. Koko E. Sojusz Piłsudski-Petlura w polskiej historiografii. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1996. Z. 3. S. 305–314 ; Legieć J. Misja Borysa Kurdynowskiego w Warszawie (kwiecień–sierpień 1919 r.). *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*. Warszawa, 1998. T. XXXIII. S. 53–62 ; Bruski J. J. Geneza sojuszu między Ukrainą a Polską (grudzień 1918 – kwiecień 1920). *Arcana*. Kraków, 1998. № 20 (2). S. 73–92 ; № 22 (4). S. 129–144; № 23 (5). S. 47–57.

⁷⁹⁵ Ukraina / red. A. Chojnowski, J. J. Bruski. Warszawa : Wydawnictwo TRIO, 2006. 410 s.

⁷⁹⁶ Bruski J. J. Miedzy prometeizmem a Realpolitik. II Rzeczpospolita wobec Ukrainy Sowieckiej 1921–1926. Kraków, 2010. 420 s.

⁷⁹⁷ Bruski J. J. Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukrainiejskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924). Kraków : Arcana, 2000. 600 s.

⁷⁹⁸ Bruski J. J. Hołodomor 1932–1933. Wielki Głód na Ukrainie w dokumentach polskiej dyplomacji i wywiadu. Warszawa : Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2008. 785 s.

⁷⁹⁹ Bruski J. J. W kręgu spraw prometejskich i ukraińskich. Jerzy Giedroyc w Rumunii 1939–1941. *Giedroyc a Ukraina. Ukraińska perspektywa Jerzego Giedroycia i środowiska paryskiej «Kultury»* / M. Semczyszyn and M. Zajączkowski. Warszawa – Lublin – Szczecin : Instytut Pamięci Narodowej, 2014. S. 5–54.

⁸⁰⁰ «Українська революція стала явищем окремим від революції російської»: меморіал Романа Кноля від 1 (14) грудня 1917 р. / ред. Я. Я. Бруський, М. Коженювський, О. Гнатюк. Київ : Інститут історії НАН України, 2019. 413 s.

⁸⁰¹ Prace Polsko-Ukraińskiej Komisji dla Badania Relacji Wzajemnych w latach 1917–1921 / red. J. J. Bruski, W. Werstiuk, W. Skalski. Kyiv : Instytut Historii Ukrainy NAN Ukrainy, 2019. T. 1. 276 s.

⁸⁰² Bruski J. J. Geneza sojuszu między Ukrainą a Polską: grudzień 1918 – kwiecień 1920. (Cz. 1, 2, 3). *Arcana: kultura, historia, polityka*. 1998. Wyd. 20 (2). S. 73–92, 22 (4). S. 129–144, 23 (5), S. 47–57.

⁸⁰³ Bruski J. J. Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukrainiejskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924). Kraków : ARCANA, 2004. 600 s.

⁸⁰⁴ Bruski J. J. In search of New Sources: Polish Diplomatic and Intelligence Reports on the Holodomor. *Holodomor and Gorta Mór. Histories, Memories and Representations of Famine in Ukraine and Ireland*. 2012. S. 215–230.

генезису сучасного русинизму)»⁸⁰⁵, «Русини в Польщі та Словаччині. Меандри національної свідомості»⁸⁰⁶, «Великобританія й революція 1917 р. в Україні»⁸⁰⁷, «Порозуміння та союз з Польщею в оцінках українських політичних еліт (1918–1920)»⁸⁰⁸, «Між українізацією та русифікацією. Радянська національна політика в Україні в оцінках дипломатії і уряду Речі Посполитої»⁸⁰⁹, «Образ Великого Голоду в документах польської дипломатії та інтерв'ю»⁸¹⁰, «У боротьбі за незалежність і кордони: активність польської дипломатії на міжнародній арені в 1918–1921 рр.»⁸¹¹, «Рік 1918: Чому українцям не вдалося?...»⁸¹², «Чи Польща зрадила Україну, підписуючи з більшовиками Ризький трактат?»⁸¹³, «Начальник Держави та українська справа: Україна у концепціях Юзефа Пілсудського в 1918–1921 рр.»⁸¹⁴, «Польсько-українська угода 1920 р.: Пілсудський, Петлюра й спроба геополітичної перебудови Східної Європи»⁸¹⁵, «Польсько-український союз 1920 р.: реалізм можливостей чи ілюзія? (Кілька уваг про міжнародний контекст)»⁸¹⁶, «Отаман і сон про вільну Україну»⁸¹⁷, «Внесок у біографію Єжи Незбжицького: розвідувальна місія в Києві в 1928–1929 рр.»⁸¹⁸, «Велика війна в українській перспективі»⁸¹⁹, «Україна у вогні – Східна Європа на роздоріжжі: запис дебатів у Ягеллонському університеті (30 січня 2014 р.)»⁸²⁰, «Українці»⁸²¹, «Державний центр Української Народної Республіки у вигнанні (1920–1940)»⁸²², «Голодомор: історія фальсифікації й відкривання наново трагедії 1932–1933 рр.»⁸²³,

⁸⁰⁵ Bruski J. J. Rusini Karpaccy – separatyzm czy przebudzenie narodowe? (Z genezy współczesnego rusinizmu). *Regionalizm a separatyzm – historia i współczesność*. Katowice : Uniwersytet Śląski, 1995. S. 158–179.

⁸⁰⁶ Bruski J. J. Rusini w Polsce i na Słowacji. Meandry świadomości narodowej / S. Bednarek Świadomość narodowa w Polsce i Słowacji w XIX i XX wieku. Wrocław, 2003. S. 107–129.

⁸⁰⁷ Bruski J. J. Great Britain and the 1917 revolution in Ukraine I. *Circles of the Russian Revolution*. London : Routledge, 2019. S. 109–121.

⁸⁰⁸ Брусський Я. Я. Порозуміння та союз з Польщею в оцінках українських політичних еліт (1918–1920 рр.). *Праці Комісії для дослідження польсько-українських взаємних відносин у 1917–1921 рр.* Т. 1. / ред. Я. Я. Брусський, В. Верстюк, В. Скальський. Київ : Інститут історії НАН України, 2019. С. 23–48.

⁸⁰⁹ Bruski J. J. Między ukraiinizacją a rusyfikacją. Sowiecka polityka narodowościowa na Ukrainie w ocenach dyplomacji i wywiadu II RP. *Prace Komisji Środkowoeuropejskiej*. 2009. T. 17. S. 7–27.

⁸¹⁰ Bruski J. J. Obraz ukraińskiego Wielkiego Głodu w dokumentach polskiej dyplomacji i wywiadu. *Hołodomor – Polska : polskie ofiary 1932–1933* / M. Dworczyk, R. Kuśnierz. Warszawa : Wydawnictwo Sejmowe, 2019. S. 63–80.

⁸¹¹ Bruski J. J. W walce o niepodległość i granice : aktywność polskiej dyplomacji na arenie międzynarodowej w latach 1918–1921. *Dyplomacja w służbie Rzeczypospolitej 1918–1939 (artykuły i studia)*. Publikacja pokonferencyjna z okazji Dnia Służby Zagranicznej, 16 listopada 2018 roku. Warszawa : Ministerstwo Spraw Zagranicznych, 2019. S. 23–35.

⁸¹² Bruski J. J., Dańko I. Rok 1918: dlaczego Ukraińcom się nie udało?: z dr hab. Janem Jackiem Bruskim, historykiem z Uniwersytetu Jagiellońskiego rozmawia Ireneusz Dańko. *Nowa Europa Wschodnia*. 2018. № 1. S. 7–22.

⁸¹³ Bruski J. J. Czy Polska zdradziła Ukrainę, podpisując z bolszewikami traktat ryski? *Pomocnik Historyczny*. 2018. Wyd. 5. S. 13.

⁸¹⁴ Брусський Я. Я. Начальник Держави та українська справа: Україна у концепціях Юзефа Пілсудського в 1918–1921 рр. *Місце України у геополітичних концепціях Юзефа Пілсудського: матеріали міжнародного круглого столу* (Харків, ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 31 березня 2017 р.). Харків, 2017. С. 66–79.

⁸¹⁵ Bruski J. J. Sojusz polsko-ukraiński 1920 r. : Piłsudski, Petlura i próba geopolitycznej przebudowy Europy Wschodniej. *O granice, niepodległość i cywilizację : szkice o wojnie polsko-bolszewickiej* / red. J. Kłoczkowski. Kraków : Ośrodek Myśli Politycznej. S. 103–120.

⁸¹⁶ Bruski J. J. Polsko-ukraiński sojusz 1920 r.: realizm szans czy złudzenie? (Parę uwag o kontekście międzynarodowym). URL: http://sierpien1920.pl/opracowania/polsko-ukrainski-sojusz-1920-r-realizm-szans-zludzenie-pare-uwag-o-kontekscie-miedzynarodowym/#_ftn3

⁸¹⁷ Bruski J. J. Ataman i sen o wolnej Ukrainie. *Nasza Historia*. 2016. № 4 (29). S. 74–79.

⁸¹⁸ Bruski J. J. Przyczynek do biografii Jerzego Niezbrzyckiego : misja wywiadowcza w Kijowie w latach 1928–1929. *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku* / red. W. Skóra, P. Skubisz. Szczecin : Instytut Pamięci Narodowej, 2016. T. 3. S. 209–220.

⁸¹⁹ Bruski J. J. Wielka Wojna w perspektywie ukraińskiej. *Dzieje Najnowsze*. 2015. T. 47. S. 127–142.

⁸²⁰ Bruski J. J., Korniejenko A., Nowak A., Głębocki H., Zięba A. Ukraina w ogniu – Europa Wschodnia na rozdrożu: zapis debaty na Uniwersytecie Jagiellońskim (30 stycznia 2014 r.). *Arcana*. 2014. № 1 (115). S. 93–120.

⁸²¹ Bruski J. J. Ukraińcy. *Węzły pamięci niepodległej Polski* / red. Najder Z., Machcewicz A., Kopczyński M., Kuźniar R., Sienkiewicz B., Stępień J., Włodarczyk. Warszawa : Fundacja Węzły Pamięci, Kraków : 2014. S. 814–820.

⁸²² Bruski J. J. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1920–1940). *Rządy bez ziemi: struktury władzy na uchodźstwie*. Warszawa : Wydawnictwo DiG, 2014. S. 181–205.

⁸²³ Bruski J. J. Hołodomor : dzieje zakłamywania i odkrywania na nowo tragedii lat 1932–1933. *Słowa w służbie nienawiści*. Oświęcim : Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau, 2013. S. 131–146.

«Микола Чеботарів й об'єднання "Гетьман": з історії українських спеціальних служб на еміграції»⁸²⁴, «У трикутнику Варшава – Париж – Прага: відновлення польсько-української співпраці 1925–1926 рр.»⁸²⁵, «Тадеуш Голувко: "український зв'язківець" Юзефа Пілсудського»⁸²⁶, «Ризький порядок й чинники його дестабілізації...»⁸²⁷, «Про польсько-українську боротьбу за землю»⁸²⁸, «Польсько-більшовицька війна 1919–1920: альтернативи й наслідки»⁸²⁹, «Спір про Східну Галичину – двоголосся поляка й українця»⁸³⁰, «Польська дипломатія щодо української еміграції. Незнана інструкція міністра Августа Залеського 1926 р.»⁸³¹.

Наприкінці ХХ ст. вийшли у світ дослідження, присвячені ЗУНР⁸³². Меншою мірою порушувалась тема подій на Наддніпрянській Україні. Ставлення польської меншини до української революції висвітлено в роботах *Романа Дзвонковського*⁸³³.

Критичний погляд на концепцію національної політики урядів Речі Посполитої представив *Анджеї Хойновський* (Andrzej Chojnowski). У своїх роботах дослідник обґрунтував проведення польських колонізаційних акцій на українських землях метою польського уряду ліквідувати проблему української меншини, зміцнити польські позиції на сході задля забезпечення стратегічної безпеки держави. А. Хойновський зауважує, що такі дії влади були ударом для української меншини, що загострив польсько-українські відносини. Проведення політики санації не зміцнило стратегічні позиції Польщі, а лише посилило ті антагонізми, які і до того часу існували у відносинах двох народів⁸³⁴.

Окрему категорію досліджень з історії України становлять *неакадемічні праці* *Александра Кормана* (Aleksander Korman), *Віктора Поліщука* (Wiktor Poliszczuk), *Яцека Вільчура* (Jacek Wilczur), написані переважно за спогадами очевидців подій, які автори використовують для доказів злочинної діяльності українців⁸³⁵.

Александр Корман (1926–2004) – польський економіст, доктор економіки, історик-аматор, радник президента міста Вроцлав. Був розвідником кресового товариства. У період Другої світової

⁸²⁴ Bruski J. J. Mykoła Czebotariw i placówka «Hetman»: z dziejów ukraińskich służb specjalnych na emigracji. *Dzieje Najnowsze*. 2013. T. 45. Wyd. 2. S. 53–65.

⁸²⁵ Bruski J. J. W trójkącie Warszawa – Paryż – Praga: reaktywacja współpracy polsko-ukraińskiej 1925–1926. *Ruch prometejski i walka o przebudowę Europy Wschodniej (1918–1940): studia i szkice*. Warszawa : Instytut Historii PAN, 2012. S. 105–117.

⁸²⁶ Bruski J. J. Tadeusz Hołowko: «ukraiński łącznik» Józefa Piłsudskiego. *Ukraiński polonofil: pamięci Bohdana Osadczyka*. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2012. S. 91–105.

⁸²⁷ Bruski J. J. Porządek ryski i czynniki jego destabilizacji. Kwestia ukraińska i białoruska w stosunkach polsko-sowieckich 1921–1926. *Zapomniany pokój. Traktat ryski. Interpretacje i kontrowersje 90 lat później*. Warszawa : Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia, 2012. S. 303–321.

⁸²⁸ Bruski J. J., Hud B. O polsko-ukraińskiej «walce o ziemię» raz jeszcze. *Arcana: kultura, historia, polityka*. Wyd. 44 (2). S. 170–178.

⁸²⁹ Bruski J. J. Wojna polsko-bolszewicka 1919–1920-alternatywy i konsekwencje. *Arcana: kultura, historia, polityka*. Wyd. 35 (5). S. 57–62.

⁸³⁰ Bruski J. J. Spór o Galicję Wschodnią-dwugłós Polaka i Ukraińca. *Dzieje Najnowsze*. 2000. T. 32. Wyd. 2. S. 155–162.

⁸³¹ Pisuliński J., Bruski J. J. Polska dyplomacja wobec emigracji ukraińskiej. Nieznana instrukcja ministra Augusta Zaleskiego z 1926 roku. *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*. 1998. T. 33. S. 159–168.

⁸³² Nieścioruk J. Polityka zagraniczna Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej w latach 1918–1923. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F. Historia*. Vol. 52/53 (1997/1998). Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. S. 381–409.

⁸³³ Dzwonkowski R. Represje wobec duchowieństwa polskiego na Ukrainie 1918–1938. *Przegląd Polityczny*. 1997. Z. 1.

⁸³⁴ Chojnowski A. Ukraina. Warszawa, 1997. S. 128 ; Хойновський А. Акція утвердження польськості на Волині, Холмщині та Підляшші. *Наше слово*. № 41. С. 2.

⁸³⁵ Prus E. Taras Czuprynka. Wrocław : Nortom, 1998. 335 s. ; Prus E. Holocaust po banderowsku: czy Żydzi byli w UPA? Wrocław : Nortom, 1995. 201 s.; Prus E. UPA [Ukraińska Powstańcza Armia] – armia powstańcza czy kurenie rizinów? Wyd. 2 poszerz. i popr. Wrocław : «Nortom», 1997. 133 s. ; Поліщук В. Гірка правда. Злочинність ОУН-УПА (Сповідь українця). Торонто – Варшава – Київ, 1995. 483 с. ; Поліщук В. Гірка правда: Злочинність ОУН-УПА (Сповідь українця). Донецьк : Видавництво «Донеччина», 1996. 495 с. ; Poliszczuk W. Dowody zbrodni OUN i UPA. *Integralny nacjonalizm ukraiński jako odmiana faszyzmu*. T. 1. Toronto, 1998. 232 s. ; Poliszczuk W. Dowody zbrodni OUN i UPA. *Integralny nacjonalizm ukraiński jako odmiana faszyzmu*. Toronto, 1998. T. 2. Działalność ukraińskich struktur nacjonalistycznych w latach 1920–1999. 778 s. ; Poliszczuk W. Fałszowanie historii najnowszej Ukrainy. Wołyń 1943 i jego znaczenie. Warszawa : Mideo, Toronto, 1999. 90 s. ; Poliszczuk W. Ideologia nacjonalizmu ukraińskiego według Dmytra Doncowa. Warszawa : Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej, 1995. 98 s.

війни А. Корман – член відділів самооборони на польсько-українському прикордонні. Після війни був виселений із рідних східних територій і переселений на територію Верхньої Сілезії. У 1973 р. захистив докторську дисертацію. Брав участь у заснуванні Товариства шанувальників Львова у Вроцлаві й Фондації ім. Святого Анджея Боболі. Автор численних публікацій про масові злочини ОУН і УПА проти польського населення на Волині й Галичині⁸³⁶.

Віктор Поліщук (1925–2008) – канадський юрист і політолог, доктор габілітований суспільних наук, журналіст і публіцист. Мав польське та канадське громадянство. Народився на Волині у змішаній польсько-українській родині. Син високопосталеного чиновника часів другої Речі Посполитої. Його батька без суду й слідства було розстріляно НКВС у 1940 р. Родину вивезли до Казахстану, згодом – до Дніпропетровської області УРСР. У 1946 р. Поліщуки як етнічні поляки прибули до Польщі. До Канади В. Поліщук емігрував у 1981 р. Саме в Канаді вчений зацікавився проблематикою українського націоналізму, жертвою якого стала сестра його матері. В. Поліщук – автор більше ніж 200 розвідок. У 1994 р. науковець захистив дисертацію «Ідеологія українського націоналізму Дмитра Донцова». Його праця габілітаційна – «Свідчення злочинів ОУН і УПА»⁸³⁷. Позиція В. Поліщука очевидно обумовлена родинним вихованням та пережитими трагічними сторінками власної біографії.

Яцек Вільчур (1925–2018) – історик, політолог, юрист, член Головної комісії досліджень гітлерівських злочинів у Польщі, солдат та правозахисник АК. У віці 16 років хлопець попрохав включити його до езекуційної групи Управління диверсій штабу АК. Я. Вільчур став наймолодшим виконавцем езекуцій, він виконував вироки щодо німців, німецьких агентів та простих злочинців. Брав участь у вбивстві свого приятеля, звинуваченого у зґвалтуванні. Єдиний раз Я. Вільчур відмовив виконувати наказ, коли треба було покарати жінку. Історик згадує, що вироки часто виконувалися поспіхом, траплялися випадки помилок. Часто він сам виконував езекуцію не будучи впевненим у слушності покарання жертви. «Єдине, що я міг зробити – це те, щоб він (звинувачений – *О.М.*) не знав, що буде вмирати», – згадує Я. Вільчур⁸³⁸. Життєва історія польського дослідника вплинула на формування його наукових інтересів та позицій.

На жаль, історіографічні розвідки польських дослідників кінця ХХ ст. характеризувалися більше пошуком фактів, аніж їх науковою інтерпретацією. Частина польських учених своїми працями підтверджувала тезу, що «історія є передусім політичним дискурсом або художнім творінням, котре надзвичайно умовним способом подається за правду»⁸³⁹. Бракувало досліджень економічного життя поляків і українців на південно-східних теренах II Речі Посполитої.

Тож, у 90-х рр. ХХ ст. у Польщі активно вирішувалась проблема розвінчання міфів і становлення нової генерації вчених, котрі на основі ґрунтовного аналізу документальної бази ставлять своїм завданням висвітлення подій на засадах неупередженості й об'єктивізму. Активізувались дискусії з українськими вченими на численних наукових конференціях. Однак проблемою була нерівномірність процесів становлення політик пам'яті в Польщі та Україні, що відбивалося на історіографічному процесі. «Наздоганяючий» характер української історіографічної рефлексії стає на заваді розвитку українсько-польського наукового діалогу з актуальних питань історії України першої половини ХХ ст. Гостра полеміка між представниками різних течій польської історіографії, що почалася з кінця ХХ ст. навколо «складних питань» історії України, українсько-польських відносин, триває й досі.

3. Період 2000–2005 рр. – політизація українсько-польських наукових взаємин у період другої каденції президента Александра Квасьневського.

Початок 2000-х років відкрив нову сторінку у дослідженні історії України. Активізація правих політичних сил і «кресових товариств» у Польщі сприяла політизації історії. У цей час поживається робота з дослідження діяльності ОУН і УПА. Центр уваги спрямований насамперед

⁸³⁶ Aleksander Korman. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Aleksander_Korman.

⁸³⁷ Wiktor Poliszczuk. https://pl.wikipedia.org/wiki/Wiktor_Poliszczyk.

⁸³⁸ Nie żyje profesor Jacek Wilczur, egzekutor Armii Krajowej. URL: <https://tvn24.pl/polska/jacek-wilczur-egzekutor-armii-krajowej-zmarl-w-wieku-93-lat-ra871241-2411396>.

⁸³⁹ Вісліч Т. Польська історіографія 1989–2009 рр. : дуже суб'єктивні підсумки. *Історіографічні дослідження в Україні*. Київ, 2013. Вип. 23. С. 42.

на польсько-українське протистояння на західноукраїнських землях у міжвоєнний період, роки Другої світової війни й повоєнний час.

Широке визнання серед авторитетних польських науковців набула робота **В. Семашка** «Геноцид, вчинений українськими націоналістами проти польського населення Волині у 1939–1945 рр.»⁸⁴⁰, видана у 2000 р. у співавторстві з донькою **Евою Семашко**. Це збірка спогадів, що побачила світ за підтримки канцелярії президента Польщі. Праця базується на численних джерелах і переконує читача в тому, що діяльність українських націоналістів часів Другої світової війни була геноцидом відносно польського населення Волині. Дослідження позитивно оцінили **Г. Грицюк**⁸⁴¹ і **Г. Мотику**⁸⁴². Особливо високе визнання видання Семашків отримало від Р. Шавловського.

Ришард Шавловський (Ryszard Szawłowski) – польський політолог, фахівець з міжнародного права, історик-аматор. Випускник Варшавського університету. Докторську дисертацію захистив у Люксембурзі. Працював в Університеті Гумбольта в Берліні, Федеральному Інституті советології в Бонні, Шотландському університеті в Глазго, Канадському університеті Калгарі, Польському університеті в Лондоні. Обіймав посаду професора в Лодзькому університеті. Є членом лондонського Польського наукового товариства. Займається дослідженням українського націоналістичного руху. Першим сформував образ воєнного геноциду, вчиненого радянською армією, білоруським та українським підпіллям щодо польського населення⁸⁴³. У статті «Genocidium atrox», що вийшла також під назвою «Три геноциди» («Trzy ludobójstwa») доводить рівноцінність геноциду, здійсненого III Рейхом, СРСР та українськими націоналістами. Причому останніх навіть вище кваліфікує. Учений переконує, що геноцид українських націоналістів мав крайню форму екстермінації⁸⁴⁴.

Р. Шавловський доволі агресивно сприймає будь-які протилежні йому позиції, виявляє негативне ставлення практично до всіх українських учених, які, на його думку, «оперують неправдою», не подаючи доказів, а їхні виступи «насичені пропагандою, брехнею й спотвореннями»⁸⁴⁵. Приблизно такої ж позиції дотримується також щодо польських науковців, котрі висловлюють інше бачення (**Р. Дрозда**, **Р. Тожецького**, **В. Серчика**, **Т. Ольшанського**, **Г. Дильонгової** та ін.)⁸⁴⁶. «Цінними винятками», «гідними найвищої пошани», Р. Шавловський називає роботи окремих українських учених, зокрема **Віталія Масловського**⁸⁴⁷, а також **Віктора Поліщука**⁸⁴⁸, що в своїх працях провину за українсько-польський конфлікт часів Другої світової війни покладають лише на українських націоналістів.

У свою чергу, українські історики доволі критично поставилися до вказаної праці Семашків. Перевірка українськими науковцями поданих у книзі фактів зафіксувала багато перекручень, відвертих фальсифікацій і перебільшень. На думку В. В'ятровича, самі автори свідомо чи не

⁸⁴⁰ Siemaszko W., Siemaszko E. Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945. Warszawa : Wydawnictwo von borowiecky, 2000. 1045 s.

⁸⁴¹ Hryciuk G. Przemiany narodowościowe i ludnościowe w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1931–1948. Toruń, 2005. S. 14.

⁸⁴² Motyka G. Ukraińska partyzantka 1942–1960. Warszawa, 2006. S. 26.

⁸⁴³ Ryszard Szawłowski. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Ryszard_Szawłowski.

⁸⁴⁴ Szawłowski R. Trzy ludobójstwa. *Nasz Dziennik*. Dodatek historyczny IPN. 2008. № 3 (10). С. 1–4.

⁸⁴⁵ Szawłowski R. Przedmowa. *Siemaszko W., Siemaszko E. Ludobójstwo, dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945*. Wyd. III. T. 1. Warszawa : Wydawnictwo von borowiecky, 2008. S. 18.

⁸⁴⁶ Там само. С. 16–20.

⁸⁴⁷ Масловський В. З ким і проти кого воювали українські націоналісти часів Другої світової війни. Москва, 1999. 272 с.

⁸⁴⁸ Polishchuk V. Legal and political assessment of the OUN and UPA. Toronto, 1997. 173 p. ; Polishchuk V. Bitter truth: The criminality of the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) and the Ukrainian Insurgent Army (UPA): The testimony of a Ukrainian. Toronto : Author, 1999. 403 p. ; Poliszczuk W. Ideologia ukraińskiego nacjonalizmu. Toronto – Warszawa, 1996. 112 s. ; Poliszczuk W. Dowody zbrodni OUN i UPA. Toronto : Nortom, 2000. 778 s. ; Poliszczuk W. Fałszowanie historii najnowszej Ukrainy. Wołyń – 1943. Jego Znaczenie. Warszawa – Toronto. 1996. 92 s. ; Poliszczuk W. Ocena polityczna i prawna OUN i UPA. Toronto, 1997. 175 s. ; Poliszczuk W. Akcja Wisła – próba oceny. Toronto : Wydawnictwo ANTYK Marcin Dybowski, 1997. 72 s. ; Poliszczuk W. Manowce polskich historyków – uwagi o badaniach stosunków polsko-ukraińskich. Toronto, 1999. 104 s. ; Poliszczuk W. Pojęcie integralnego nacjonalizmu ukraińskiego. Warszawa, 1997. 173 s. ; Poliszczuk W. Ukraińskie ofiary OUN-UPA. Warszawa, 1998. 23 s. ; Poliszczuk W. Integralny nacjonalizm ukraiński jako odmiana faszyzmu. Toronto, 1998. 232 s. ; Poliszczuk W. Działalność ukraińskich struktur nacjonalistycznych w latach 1920–1999. Toronto, 1998. 777 s. ; Poliszczuk W. Gorka prawda. Zbrodnicość OUN-UPA. Toronto – Warszawa, 1995. 424 s.

свідомо, але допустили багато серйозних помилок з метою показати надзвичайні страждання лише поляків і применшити жертви з українського боку. У результаті, інші дослідники, опираючись на цю книжку, перебільшують кількість жертв конфлікту, однобоко його висвітлюють. В. В'ятрович стверджує, що усі цифри, мають більше спекулятивний, політичний характер, ніж опираються на фактичні дані. Видання Семашків стало своєрідним зламом в оцінці польсько-українського протистояння⁸⁴⁹.

Серед істориків розгорнулася дискусія після публікації у 2000 р. праці польського еміграційного соціолога та історика **Яна-Томаша Гросса** (Jan Tomasz Gross) «Сусіди. Історія винищення єврейського містечка»⁸⁵⁰, що збурила громадську думку в Польщі. До суспільної свідомості почала доходити гірка правда, що поляки були не тільки жертвами Другої світової війни, але також іноді, як намагався довести Гросс, його активними учасниками⁸⁵¹.

Упродовж 2000–2005 рр. історична проблематика починає активно входити до політичного діалогу. У 2000 р. був заснований польський *Інститут національної пам'яті*. Українсько-польська дискусія відбувається під патронатом державних інституцій: проведено обговорення щодо акції «Вісла» та її засудження парламентом Польщі (2000 р.), встановлено пам'ятники жертвам Єдвабного (2001 р.), вшановано жертви Волинської трагедії у Порицьку і т. ін. У той же час було реабілітовано УПА в Західній Україні (2003 р.) тощо.

Загалом, визнаючи поважність ІНП, професор **Томаш Вісліч** (Tomasz Wislicz) вважає, що сама ідея зосередити велику масу архівних документів в одній установі й ускладнити до них доступ, була «однозначним підтвердженням політичної і суспільної ваги зібраних документів». Історик наголошує, що «таким чином постає новий ідеал історика, завданням якого буде вже не творення зрозумілої для читача цілісної візії минулого, а відшукування і публікація документів, які за самою своєю суттю мають мовити правду». Т. Вісліч характеризує це як «синдром ІНП»⁸⁵².

Тож після 2000 р. в польській історіографії намітилася тенденція пошуку фактів і з'ясування їх правдивості. Політична заангажованість частини науковців призводить до необ'єктивної інтерпретації ними результатів своїх пошуків. Деякі польські вчені, аналізуючи свої попередні напрацювання, змінювали позицію у трактуванні «гострих» подій минувшини. **А. Т. Ольшанський**, згадуючи про власну статтю «Польсько-український конфлікт 1943–1947», видану ще у 1991 р., заявив, що помилявся, називаючи події на Волині та у Східній Галичині 1943–1944 рр. «етнічною чисткою» й що ця акція не має нічого спільного з геноцидом. Цього разу історик відкрито зазначив, що деполонізаційна акція мала характер запланованої військової операції, що існував відповідний наказ ОУН і УПА (хоча сам документ так і не був знайдений) про фізичну екстермінацію (винищення) більшості польського населення, а не тільки – як він раніше вважав – його виселення. Відповідно до цього А. Т. Ольшанський зробив висновок, що це була акція геноциду⁸⁵³.

На початку ХХІ ст. українсько-польський діалог продовжився під час роботи конференцій, симпозіумів, круглих столів тощо. Помітну роль у цьому відіграв вже згадуваний семінар «Україна – Польща: важкі питання». Історичний діалог поступово вийшов на два рівні: науковий і громадський (публіцистичний). Окрім істориків цією темою зацікавились професійні політики, журналісти, митці. До сфери їхніх інтересів потрапили насамперед дискусійні питання українсько-польської історії, особливо першої половини ХХ ст. Здобутком семінару стало видання 10 томів серії «Польща – Україна: важкі питання»⁸⁵⁴, де містяться результати дискусій польських і українських істориків щодо актуальних тем спільної історії.

Від початку 2000-х рр. на чергових наукових конференціях («Українці в новітній історії Польщі. 1918–1989», Слупськ, 2000; «Поляки на Поділлі: історія і сучасність», Кам'янець-

⁸⁴⁹ В'ятрович В. Волинська трагедія – частина польсько-української війни. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/4e1c07cfdc581/>.

⁸⁵⁰ Gross J. T. Sąsiedzi. Historia zagłady żydowskiego miasteczka. Sejny, 2000. 162 s.

⁸⁵¹ Stobiecki R. W poszukiwaniu nowej koncepcji dziejów narodowych (historiografia polska na przełomie XX i XXI stulecia). *Ейдос*. 2008. № 3. С. 101.

⁸⁵² Вісліч Т. Польська історіографія 1989–2009 рр.: дуже суб'єктивні підсумки. *Історіографічні дослідження в Україні*. 2013. С. 40.

⁸⁵³ Olszanski T. A. Konflikt polsko – ukraiński 1943–1947. *Niezależne czasopismo kulturoznawcze «Ji»*. 2001. № 20. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n20texts/pol/olszan-pol.htm>.

⁸⁵⁴ *Україна – Польща: важкі питання*. Т. 9. Матеріали ІХ і Х міжнародних наукових семінарів «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни». Варшава : Tyrsa, 2001 р. / наук. ред. М. Кучерепа. Луцьк : Терен, 2004. 270 с.

Подільський, 2002) і донині українська тематика у Польщі обертається передусім довкола трагічних сторінок українсько-польського минулого⁸⁵⁵. Погоджуємося з думкою українського історика Георгія Касьянова, що конфлікт, який сьогодні виходить на рівень українсько-польських відносин – це не конфлікт між українцями й поляками, а конфлікт двох форм ідентичності, які сфокусовані на етнонаціональному чиннику, на ексклюзивному націоналізмі. Це конфлікт, який активно інструменталізується політиками⁸⁵⁶.

Початок ХХІ ст. ознаменувався виходом потужної докторської праці професора Інституту історії Польської академії наук **Влодзімєжа Менджецького** «Німецька військова інтервенція в Україні в 1918 р.» (видана згодом у вигляді монографії у Варшаві)⁸⁵⁷. Базуючись на широкому колі матеріалів закордонних архівів, автор представив генезу перебігу акції центральних держав на території України в 1918 р., висвітлив характеристику збройних змагань, політику щодо українського національного руху. Автор подав детальне бачення українських і німецьких істориків на проблему Брестського миру. Історик звертає увагу, що українська історіографія розглядає українсько-німецький союз як кінцеву необхідність для українців у зв'язку з більшовицькою загрозою, як шанс утворити незалежну українську державу. Німецькі історики вказують на те, що союз був лише фрагментом розіграшу повоєнної мапи світу, зокрема східної частини європейського континенту⁸⁵⁸. Згодом були видані праці ученого «Польська інтелігенція на Волині в міжвоєнний період»⁸⁵⁹, «Міжвоєнне суспільство. Новий погляд»⁸⁶⁰.

У статті «Національна політика II Речі Посполитої й антипольська діяльність УПА у 1943–1944 роках» **В. Менджецький** зазначив, що політика польської держави у міжвоєнний період спричинила загострення польсько-українського конфлікту, особливо в останні роки перед вибухом Другої світової війни. Серед негативних чинників цієї політики найчастіше наводять такі: пацифікація, полонізація, окатоличення тощо⁸⁶¹.

У 2000 р. вийшло видання **Я. Я. Бруського** «Петлюрівці», у якому історик проаналізував співпрацю С. Петлюри з Ю. Пілсудським, діяльність уряду УНР в еміграції 1921–1924 рр. Робота побудована на рідкісних матеріалах з еміграційних та пострадянських архівів. Автор подає унікальні архівні фотознімки, іменний покажчик членів петлюрівського уряду, ґрунтовну бібліографію⁸⁶². У цьому ж році була надрукована стаття вченого «Спір про Східну Галичину – двоголосся поляка й українця»⁸⁶³.

Найкращою в царині історії було визначено книгу професора Історичного інституту Вроцлавського університету **Ґжеґоґа Пйотра Грицюка** (Grzegorz Piotr Hryciuk) «Поляки у Львові 1939–1944. Щоденне життя»⁸⁶⁴, що була опублікована в 2000 р. Ґ. Грицюк займається новітньою історією Польщі, Росії й України, історією українсько-польського пограниччя, депортаціями, переселеннями, релігійною ситуацією в Україні. Його дослідження побудоване на багатій джерельній базі: німецьких, українських, радянських і польських документах з історії Львова й життя його мешканців. Учений розкрив побутові умови, особливості культурного, політичного й суспільного життя, складні національні стосунки, виявив багато невідомих досі фактів і подій. Історик звертає увагу на те, що радянська окупація сприяла погіршенню українсько-польських

⁸⁵⁵ Павлів В. 55-летие «операции Висла», или Как в Польше решили «украинский вопрос». *Зеркало недели*. 2002. 27 апреля (№ 16) ; Мотика Ґ. Польська реакція на дії УПА: масштаб і перебіг каральних акцій. *Незалежний культурологічний журнал «І»*. 2003. № 28. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n28texts/motyka2.htm>.

⁸⁵⁶ Касьянов Ґ. Виступ під час Міжнародного круглого столу щодо українсько-польського історичного діалогу «Як розминувати українсько-польську історію?» 7 грудня 2016 р. URL: <http://glavcom.ua/publications/yak-rozminuvati-ukrajinsko-polsku-istoriyu-386723.html>.

⁸⁵⁷ Medrzecki W. Niemecka interwencja militarna na Ukrainie w 1918 roku. Warszawa : DiG, 2000. 330 s.

⁸⁵⁸ Там само. С. 6–7.

⁸⁵⁹ Mędrzecki W. Inteligencja polska na Wołyniu w okresie międzywojennym. Warszawa : Neriton, 2005. 331 s.

⁸⁶⁰ Metamorfozy społeczne. Т. 10 : Społeczeństwo międzywojenne: nowe spojrzenie / W. Mędrzecki, J. Żarnowski. Warszawa : Instytut Historii PAN, 2005. 332 s.

⁸⁶¹ Менджецький В. Національна політика II Речі Посполитої й антипольська діяльність УПА у 1943–1944 роках (переклад з польської). *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2003. № 28. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n28texts/mendzecki.htm>.

⁸⁶² Bruski J. J. Petlurowcy. Centrum Panstwowe Ukrainiskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924). Kraków : Arcana, 2000. 600 s.

⁸⁶³ Bruski J. J. Spór o Galicję Wschodnią-dwugłos Polaka i Ukraińca. *Dzieje Najnowsze*. 2000. Т. 32. Wyd. 2. S. 155–162.

⁸⁶⁴ Hryciuk G. Polacy we Lwowie 1939–1944. Życie codzienne. Warszawa : Książka i wiedza, 2000. 430 s.

відносин. Однак радянський тиск у 1940–1941 рр. не заважав конфліктові відкрито проявитися. Взаємні звинувачення призвели до кривавого виверження ненависті й національного антагонізму під час німецької окупації⁸⁶⁵.

Інші важливі праці **Г. Грицюка** з історії України першої половини ХХ ст.: «"Львівська газета" 1941–1944»⁸⁶⁶, «Національні зміни в Східній Галичині й на Волині в 1931–1948»⁸⁶⁷, «Польський опікунський комітет у Львові в 1941–1944»⁸⁶⁸, «Масові депортації населення в Радянському Союзі»⁸⁶⁹, «Українська та україномовна преса в Східній Галичині і 1939–1944»⁸⁷⁰, «Польсько-українські відносини в оцінках німецького консульства у Львові в 1939 р.»⁸⁷¹, «"Питання Львова властиво все ще відкрите": між сподіванням і сумнівом – поляки у Львові в 1945 р.»⁸⁷². Робота **Г. Грицюка** «Народницькі й національні зміни в Східній Галичині в 1931–1939 рр.» містить вичерпну характеристику ситуації різних етнічних груп населення прикордонної території часів Другої світової війни. Автор порушує питання щодо кількості етнічного населення цих територій, процесів, що впливали на зміну національної свідомості й етнічну структуру жителів⁸⁷³.

У 2000 р. була надрукована книга Т. Стриска «Українська національна ідея міжвоєнного періоду». **Томаш Стриск** (Tomasz Stryjek) – надзвичайний професор Інституту політичних студій Польської академії наук, професор політології Католицького університету в Любліні, польський україніст, історіограф і політолог, займається дослідженням проблем історіографії історії, націоналізму, українсько-польських відносин. Предметом аналізу вченого є українські національні ідеології 20–30 рр. ХХ ст. Історик вважає, що особливою рисою України була відсутність безупинного існування держави, а також пов'язана з цим відсутність свідомих своєї відокремленості українських еліт протягом цілого тисячоліття (IX–XIX ст.). Саме тому в науковій літературі бачимо різні інтерпретації суспільних суб'єктів (селянство, шляхта) та елементів культури (мова, обряди, звичаї), на яких можна відтворити культурну безперервність українського народу⁸⁷⁴.

Щодо революційних подій 1917–1920 рр., то, на думку автора, саме в цей період посилюється постулат відтворення української державності, який перед 1905 р. був тільки намічений. Тоді ж остаточно сформувалися ідеологічні орієнтації та партійні програми. Розмірковуючи над особливостями культури й менталітету українців, автор доходить висновку, що переконання начебто Україна належала до якогось відмінного та принципово «неєвропейського» культурного простору слід заперечити⁸⁷⁵.

У своїх роботах Т. Стриск порушує також питання національної ідентичності. Пізнавальною щодо цього є його стаття про Михайла Тишкевича (1857–1930) – українського дипломата, публіциста й мецената, керівника української делегації в Парижі 16 липня 1919 р., прибічника союзу України з Польщею, представника однієї з найвидатніших дворянських сімей у західних губерніях Росії, що тривалий час мешкав у Польщі й «присвятив себе діяльності у напрямку зближення двох народів» (українського і польського)⁸⁷⁶.

⁸⁶⁵ Hryciuk G. Postawy i nastroje ludności polskiej w latach 1939–1941. URL: <http://www.lwow.home.pl/hryciuk/hryciuk.html>.

⁸⁶⁶ Hryciuk G. «Gazeta Lwowska» 1941–1944. Wrocław, 1991. 160 s.

⁸⁶⁷ Hryciuk G. Przemiany narodowościowe i ludnościowe w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1931–1948. Toruń : Adam Marszałek, 2005. 424 s.

⁸⁶⁸ Hryciuk G. «Kumity»: Polski Komitet Opiekuńczy Lwów Miasto w latach 1941–1944. Toruń : Adam Marszałek, 2000. 170 s.

⁸⁶⁹ Masowe deportacje ludności w Związku Radzieckim / pod red. Hryciuk G., Ciesielski S., Srebrakowski A. Toruń : Adam Marszałek, 2003. 508 s.

⁸⁷⁰ Hryciuk G. Prasa ukraińska i ukraińskojęzyczna w Galicji Wschodniej w latach 1939–1944. *Dzieje Najnowsze*. 1995. № 3. S. 47–66.

⁸⁷¹ Hryciuk G. Stosunki polsko-ukraińskie w ocenie konsulatu niemieckiego we Lwowie w 1939 roku. *Toruńskie Studia Międzynarodowe. Międzynarodowe stosunki polityczne w XX wieku*. 2009. № 1–2. S. 19–32.

⁸⁷² Hryciuk G. «Sprawa Lwowa właściwie wciąż otwarta»: między nadzieją a zwątpieniem – Polacy we Lwowie w 1945 r. *Dzieje najnowsze*. 2005. № 37/4. S. 111–138.

⁸⁷³ Hryciuk G. Zmiany ludnościowe i narodowościowe w Galicji Wschodniej w latach 1931–1939. *Przemiany narodowościowe na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej 1931–1948* / red. S. Ciesielskiego. Toruń, 2004. S. 93–126.

⁸⁷⁴ Stryjek T. Ukraińska idea narodowa okresu międzywojennego. Analiza wybranych koncepcji. Wrocław, 2000. S. 432–433.

⁸⁷⁵ Там само. С. 434–436.

⁸⁷⁶ Stryjek T. Tożsamość wobec nowoczesności. Hrabia Michał Tyszkiewicz (Mychajło Tyszkewicz) 1857–1930 – życie, działalność, przekonania. *Przegląd Wschodni*. 2012. T. XII. Z. 1 (45). S. 22.

Разом із тим **Марек Фігура** (Marek Figura) – професор Університету ім. А. Міцкевича в Познані, історик, завідувач кафедри досліджень політичних та соціальних змін у Східній Європі та Азії, член редакційного комітету журналу «Східні питання» порушує питання польсько-українського конфлікту на початку ХХ ст.⁸⁷⁷, політики стосовно української меншини⁸⁷⁸.

Мірослав Шуміло (Miroslaw Szumiło), професор кафедри суспільної історії та освіти УМКС, висвітлює проблему української політичної еліти в Другій Речі Посполитій⁸⁷⁹. Історик спеціалізується на питаннях українсько-польських відносин, його основні праці з історії України: «Антін Васинчук 1885–1935. Український національний діяч й політик»⁸⁸⁰, «Українське парламентарне представництво в Сеймі й Сенаті Речі Посполитої 1928–1939»⁸⁸¹, «Польсько-українська військова співпраця в 1920 р. як практичний вираз східної політики Юзефа Пілсудського»⁸⁸², «Карно-судова відповідальність послів і сенаторів Української парламентарної репрезентації в 1928–1933 рр.»⁸⁸³, «Еволюція становища Української парламентарної репрезентації щодо польської держави в 1931–1935 рр.»⁸⁸⁴, «Антін і Павло Васинчуки – українські національні діячі з Холма»⁸⁸⁵, «Дмитро Левицький – голова Українського націонал-демократичного об'єднання (УНДО) в 1925–1935 рр.»⁸⁸⁶, «Українська держава на міжнародній арені (1917–1920)»⁸⁸⁷, «Проект устави про територіальну автономію, виголошений Українською парламентарною репрезентацією в 1938 р.»⁸⁸⁸, «Юзеф Пілсудський і польсько-український союз 1920 р.»⁸⁸⁹, «Події на Холмщині та генеза польсько-українського конфлікту на Волині в 1943 р.»⁸⁹⁰ та ін.

М. Шуміло зазначає, що однією з головних площин формування польсько-українських відносин у період II Речі Посполитої був, безперечно, парламент відродженої держави. Українці мали найчисельніше представництво в польському сеймі порівняно з представниками інших національних меншин і безперервно були представлені тут від 1922 до 1939 р. Діяльність Української парламентської репрезентації істотно вплинула на цілісність відносин між урядовим блоком й українським суспільством в 1928–1939 рр. і, як наслідок, – також на ситуацію українського населення в Польщі. Українська парламентська репрезентація сприяла також

⁸⁷⁷ Figura M. Konflikt polsko-ukraiński w prasie Polski Zachodniej w latach 1918–1923. Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2001. 361 s.

⁸⁷⁸ Problemy narodowościowe Europy środkowo-wschodniej w XIX i XX wieku. Księga pamiątkowa dla Profesora Przemysława Hausera / A-Czubiński, P. Okulewicz, T. Schramm. Poznań : Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2002. 714 s.

⁸⁷⁹ Szumiło M. Ukraińska elita polityczna w Drugiej Rzeczypospolitej. *Dzieje Najnowsze*. 2002. № 3. S. 21–37.

⁸⁸⁰ Szumiło M. Antoni Wasynczuk 1885–1935. Ukraiński działacz narodowy i polityk. Lublin : Wyd. UMCS, 2006. 148 s.

⁸⁸¹ Szumiło M. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP 1928–1939. Warszawa : NERITON, 2007. 326 s.

⁸⁸² Szumiło M. Polsko-ukraińska współpraca wojskowa w roku 1920 jako praktyczny wyraz polityki wschodniej Józefa Piłsudskiego. *Żar niepodległości. Międzynarodowe aspekty życia i działalności Józefa Piłsudskiego* / red. L. Maliszewski. Lublin, 2004. S. 123–134.

⁸⁸³ Szumiło M. Odpowiedzialność karno-sądowa posłów i senatorów Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej w latach 1928–1933. *Res Historica*. 2007. № 24. S. 115–140.

⁸⁸⁴ Szumiło M. Ewolucja stanowiska Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej wobec państwa polskiego w latach 1931–1935. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 17 : Українсько-польсько-білоруське сусідство: ХХ століття. Львів, 2008. S. 186–197.

⁸⁸⁵ Szumiło M. Anton i Pawło Wasynczukowie – ukraińscy działacze narodowi z Chełma. *Українці Холмщини і Підляшшя: історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків* / ред. М. Кучерепа. Луцьк, 2010. Т. 2. S. 56–64.

⁸⁸⁶ Szumiło M. Dmytro Łewyckij – prezes Ukraińskiego Narodowo-Demokratycznego Zjednoczenia (UNDO) w latach 1925–1935. *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість* / відп. ред. М. Литвин. Львів : Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2013. Вип. 6. 282 с. ; Szumiło M. Dmytro Łewyckij – prezes Ukraińskiego Narodowo-Demokratycznego Zjednoczenia (UNDO) w latach 1925–1935. *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. Випуск 6. Львів. 2013. S. 70–83.

⁸⁸⁷ Szumiło M. Państwo ukraińskie na arenie międzynarodowej (1917–1920). *Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право* : збірник наукових праць. Львів, 2015. S. 129–140.

⁸⁸⁸ Szumiło M. Projekt ustawy o autonomii terytorialnej zgłoszony przez Ukraińską Reprezentację Parlamentarną w 1938 roku. *Res Historica*. 2009. № 27. S. 141–154.

⁸⁸⁹ Szumiło M. Józef Piłsudski i sojusz polsko-ukraiński w 1920 roku. *Józef Piłsudski. Człowiek – Żołnierz – Polityk* / red. Z. Girzyński, J. Kłaczek. Toruń, 2016. S. 59–73.

⁸⁹⁰ Шуміло М. Події на Холмщині та генеза польсько-українського конфлікту на Волині в 1943 р. *Волинь-43: Міфи і реальність* / ред. М. Кучерепа і А. Шваб. Луцьк, 2019. S. 102–117.

становленню парламентаризму в Польщі, відіграючи визначну роль у діяльності Сейму та Сенату II Речі Посполитої⁸⁹¹.

У 2002 р. в Торуні була видана збірка **Владислава і Норберта Гілів** (Władysław i Norbert Gil) «Стосунки Польщі з Україною у 1989–1993 рр.». У вступній частині автори наголосили на потребі польсько-українського діалогу й висловили сподівання на те, що «важкі розмови поляків і українців не залишаться перерваними, а будуть проведені на партнерських основах й приведуть до формування тривалих підстав добросусідського співіснування»⁸⁹².

На початку ХХІ ст. актуалізується й лемківське питання, яке активно порушує **Ярослав Мокляк** (Jarosław Moklak) – професор Інституту Історії Ягеллонського університету. Учений спеціалізується на історії Центральної та Східної Європи ХІХ–ХХ ст., історії лемків, проблемі ідентичності українців, української мови, Голодомору, українсько-польських відносин у Галичині. Його докторська робота стосувалася політичних орієнтацій лемків у Другій Речі Посполитій. «У боротьбі за ідентичність українців» – праця Я. Мокляка, у якій він звертає увагу на те, що українська мова є не тільки інструментом інформації, а й виразником культури народу, будителем самоідентифікації⁸⁹³.

Основні книги й монографії історика: «Лемківський регіон в Другій польській республіці»⁸⁹⁴, «Галичина contra Галіція. Українська середня та вища освіта в дебатах Галицького національного сейму»⁸⁹⁵. Роботи за редакцією вченого: «Українські парламентарні традиції ХІХ–ХХ ст.»⁸⁹⁶, «Лемківщина, 1939–1947. Війна, окупація, депортація»⁸⁹⁷, «Протоколи з'їздів Лемко-союзу: 1931–1935»⁸⁹⁸, «Протоколи з'їздів Лемко-союзу: 1936–1939»⁸⁹⁹, «Лемківська літературна творчість в еміграції»⁹⁰⁰, «Організаційні матеріали лемківських інституцій в Америці. Ч. 1»⁹⁰¹. Книги у співредакції: «Лемки. Статті й есе»⁹⁰², «Організаційні матеріали лемківських інституцій в Америці. Ч. 2»⁹⁰³, «Документи й матеріали до справ лемків зі зборів Карпатського інституту в Гігганем, штат Коннектикут, США»⁹⁰⁴. Статті: «Голодомор в історичній пам'яті українців»⁹⁰⁵ та інші роботи⁹⁰⁶.

⁸⁹¹ Szumiło M. *Українська Репрезентacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP (1928–1939)*. Warszawa : Wydawnictwo Neriton, 2007. S. 318.

⁸⁹² Gil W., Gil N. *Stosunki Polski z Ukrainą w latach 1989–1993*. Torun : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2002. S. 18.

⁸⁹³ Moklak J. *W walce o tożsamość Ukraińców*. Kraków : Historia Jagellonica, 2004. 318 s.

⁸⁹⁴ Moklak J. *The Lemko region in the Second Polish Republic : political and interdenominational issues 1918–1939*. Krakow : Jagiellonian University Press, 2013. 178 p.

⁸⁹⁵ Moklak J. *Hałyczyna contra Galicja. Ukraińskie szkolnictwo średnie i wyższe w debatach Sejmu Krajowego galicyjskiego, 1907–1914*. Kraków : Historia Jagellonica, 2013. 203 s.

⁸⁹⁶ *Ukraińskie tradycje parlamentarne XIX–XXI wiek* / red. J. Moklak. Kraków, 2006. 259 s.

⁸⁹⁷ *The Lemko Region, 1939–1947 War, Occupation and Deportation – Articles and Essays* / red. P. Best i J. Moklak. Cracow – New Haven : Carpatho-Slavic Studies Group, 2002. 272 p.

⁸⁹⁸ Moklak J. *Protokoły Zjazdów Łemko-Sojuzu : 1931–1935. Dokumenty i Materiały do Dziejów Łemków w Polsce ze Zbiorów Instytutu Karpackiego w Higganum, Connecticut, USA*. T. 2/1. Kraków : Towarzystwo Wydawnicze «Historia Jagellonica», 2016. 193 s.

⁸⁹⁹ Moklak J. *Protokoły Zjazdów Łemko-Sojuzu : 1936–1939. Dokumenty i Materiały do Dziejów Łemków w Polsce ze Zbiorów Instytutu Karpackiego w Higganum, Connecticut, USA*. T. 2/2. Kraków : Towarzystwo Wydawnicze «Historia Jagellonica», 2016. 254 s.

⁹⁰⁰ Moklak J. *Łemkowska twórczość literacka na emigracji. Dokumenty i Materiały do Dziejów Łemków w Polsce ze Zbiorów Instytutu Karpackiego w Higganum, Connecticut, USA*. T. 4/1. Kraków : Towarzystwo Wydawnicze «Historia Jagellonica», 2016. 241 s.

⁹⁰¹ *Materiały organizacyjne instytucji łemkowskich w Ameryce. Dokumenty i Materiały do Dziejów Łemków w Polsce ze Zbiorów Instytutu Karpackiego w Higganum, Connecticut, USA* / red. J. Moklaka. T. 3. Cz. 1. Kraków : Towarzystwo Wydawnicze «Historia Jagellonica», 2016. 241 s.

⁹⁰² *The Lemkos. Articles and Essays. Second edition, revised and expanded* / edited by P. Best and J. Moklak, Higganum, Connecticut : Carpathian Institute, 2013. 463 s.

⁹⁰³ *Materiały organizacyjne instytucji łemkowskich w Ameryce. Dokumenty i materiały do dziejów Łemków w Polsce ze zbiorów Instytutu Karpackiego w Higganum, Connecticut, USA* / red. J. Moklaka, P. Besta. T. 3. Cz. 2. Kraków : Historia Jagellonica, 2016. 181 s.

⁹⁰⁴ *Dokumenty i materiały do dziejów Łemków ze zbiorów Instytutu Karpackiego w Higganum, Connecticut, USA, Katalog* / red. J. Moklak, P. Best. Kraków : Historia Jagellonica, 2016. 62 s.

⁹⁰⁵ Moklak J. *Hołodomor w pamięci historycznej Ukraińców. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*. 2010. № 137. S. 237–240.

⁹⁰⁶ Moklak J. *Bilety kolejowe jako przedmiot sporu polsko-ukraińskiego w Galicji, 1908–1910 : aspekt językowy. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*. 2014. T. 141. № 3. P. 693–700 ; Moklak J. *Little-known facts about the Lemko Commission's activities in 1932–1934*. T. 58. № 1 (229). P. 107–117 ; Moklak J. *Yulian Tarnovych*

Ярослав Мокляк – постійний учасник українознавчих конференцій, конгресів і форумів, член редакційних комітетів українських наукових журналів «Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Українознавство», «Українознавчий альманах», «Часопис української історії» (Київський національний університет імені Тараса Шевченка), «Наукові праці : науково-методичний журнал. Серія: Історія» (Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв), «Переяславський літопис: збірник наукових статей», «Наукові записки з української історії: збірник наукових статей» (Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди), «Історична пам'ять. Науковий збірник» (Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка), «Гуманітарний вісник. Історичні науки» (Черкаський державний технологічний університет).

У 2003 р., у 60-ту річницю Волинської трагедії, у Польщі й Україні офіційно проголошують про порозуміння та примирення у зв'язку із трагічними подіями Другої світової війни: заява парламентів України та Польщі у зв'язку з 60-ю річницею Волинської трагедії від 10 липня 2003 року; спільна заява президентів України та Польщі «Про примирення – в 60-у річницю трагічних подій на Волині» від 11 липня 2003 року⁹⁰⁷.

У цьому ж році за редакцією **Яна Пісулінського** (Jan Pisuliński), надзвичайного професора Інституту історії Жешувського університету, виходить у світ черговий том із серії «Конференції ІНП» під назвою «Акція "Вісла"». Збірка є результатом міжнародної конференції, що відбулася у 2002 р. у межах програми «Польсько-українські відносини у 1939–1989 рр.». Видання презентує позиції українських і польських вчених щодо різних аспектів операції переселення 1947 р.⁹⁰⁸

Разом із тим, такі пам'ятні дати активізують і діяльність кресових товариств. У цей час поширення набуває вже згадана праця **Владислава і Еви Семашків** «Геноцид, учинений українськими націоналістами щодо польського населення Волині 1939–1945»⁹⁰⁹. Під емоційним впливом цієї збірки формувалася позиція певної частини польських істориків щодо українсько-польського протистояння.

У цей же час вийшли друком ґрунтовні дослідження **Романа Висоцького** (Roman Wysocki) – професор Інституту Новітньої історії Університету ім. Марії Кюрі-Склодовської в Любліні. Займається дослідженням української проблематики, української політичної думки, національних рухів, націєтворчих процесів.

Праця Р. Висоцького – «Організація Українських Націоналістів у Польщі у 1929–1939 рр.». У роботі подано розлогий аналіз процесів формування національної самосвідомості українців, ідеології націоналізму та діяльності українських націоналістів у міжвоєнній Польщі, висвітлена діяльність легальної й нелегальної течій ОУН, розбіжність їхніх позицій, методи діяльності. Охарактеризовано дії двох протилежних організацій: Комуністичної партії Західної України й ОУН, показано критичне ставлення польського суспільства до ОУН в 30-х рр. ХХ ст., що було спричинене не так несприйняттям ідеології організації, як політичними гаслами ОУНівців⁹¹⁰. «Ганебним парадоксом» автор вважає неспроможність ОУН поширити свій вплив на Наддніпрянську Україну⁹¹¹.

У 2003 р. була видана робота **Г. Мазура** «Довкола українських спроб формування власної держави часів Другої світової війни». Автор описує загальну картину на українських землях часів німецької окупації, аналізує діяльність українських організацій: УНДО, УВО, ОУН, УПА. Г. Мазур негативно характеризує спроби українців знайти шляхи для розбудови незалежної держави, зокрема орієнтацію українських націоналістів на співпрацю з німцями. Учений звертає увагу також на

(1903–1977) as historian. *Nowa Ukraina*. 2014. № 14. P. 87–91 ; Moklak J. *Marchlewszczyzna : historiografia ukraińska oraz dokumenty i materiały z zasobów Archiwów Państwowych Ukrainy*. *Nowa Ukraina*. 2017. № 16–17. P. 19–25.

⁹⁰⁷ Звернення у зв'язку з порушенням парламентом Республіки Польща домовленостей щодо спільної оцінки польсько-українського протистояння у 1943–1945 роках. *Тижень*. 2016. 30 серпня. URL: <https://tyzhden.ua/Society/172825>.

⁹⁰⁸ *Akcja Wisła / pod red. Jana Pisulińskiego*. Warszawa, 2003. 219 s.

⁹⁰⁹ Siemaszko W., Siemaszko E. *Ludobójstwo, dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945*. T. 2. Warszawa, 2000. 1440 s.

⁹¹⁰ Wysocki R. *Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929–1939. Geneza, struktura, program ideologia*. Lublin, 2003. 433 s.

⁹¹¹ Там само. С. 382–385.

проблему масової депортації українців із західноукраїнських земель до Сибіру в повоєнний період⁹¹².

Марек Мельник (Marek Melnyk) порушує питання греко-католицької церкви⁹¹³, екуменізму. **М. Мельник** – професор Вармінсько-Мазурського університету в Ольштині. Завідувач кафедри аксіологічних основ освіти. Наукові зацікавлення історика стосуються питань спадщини Речі Посполитої, українсько-польських відносин, проблем пограниччя.

Основні наукові позиції з питань міжкультурного діалогу й ролі костелу у справах польсько-українського пограниччя, польсько-української спадщини, акції «Вісла» викладені в таких роботах ученого: «У тіні акції "Вісла". Українці в сучасній Польщі»⁹¹⁴, «Про Україну. Майже все...»⁹¹⁵, «Польсько-українська спадщина. Політологічні студії»⁹¹⁶, «Польсько-українське поєднання. Декларація католицьких костелів Польщі й України від 19.04.2005»⁹¹⁷, «Культурна ідентичність українців у Польщі. Між асиміляцією та вірністю традиції»⁹¹⁸, «Роль греко-католицького костелу в діалозі та польсько-українському поєднанні»⁹¹⁹ «Українці та поляки поєднані Євангелієм»⁹²⁰ та в багатьох інших працях⁹²¹.

Александр Смолінський (Aleksander Smoliński), професор кафедри військової історії Інституту історії та архівістики Університету ім. Миколая Коперника в Торуні, займається дослідженням історії військової справи, зокрема історії польського війська міжвоєнного періоду, Червоної армії,

⁹¹² Mazur G. Wokół ukraińskich prób utworzenia własnego państwa w czasie II wojny światowej. *Państwa europejskie na drodze do niepodległości w drugiej połowie XIX i XX wieku*. Kraków : Historia Jagellonica, 2003. S. 237–252.

⁹¹³ Melnyk M. Андрій Шептицький у польській історіографії після Другої світової війни (1945–1989 pp.). *V Міжнародний конгрес україністів. Частина 3*. Чернівці, 2003. S. 234–239 ; Melnyk M. Rola prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego oraz hierarchów Kościoła grekokatolickiego w pojednaniu i dialogu polsko-ukraińskim. *Zarys problematyki. Biuletyn Ukrainoznawczy*. 2003, № 9. S. 83–98 ; Melnyk M. Rola Kościoła grekokatolickiego w rozwoju ukraińskiej świadomości narodowej w świetle historiografii polskiej po 1945 roku. *Etniczność i Religia* / red. A. Posern-Zieliński. Poznań, 2003. S. 156–168 ; Melnyk M. Ekumenizm po Ukrainku. *Tygodnik Powszechny*. 2003. № 2. S. 6 ; Melnyk M. My, czyli kto? Grekokatolicy między łacińskim młotem a prawosławnym kowadłem. *Więź*. 2004. № 1. S. 34–40 ; Melnyk M. Dążenia ekumeniczne w stosunku Polsko-Ukraińskich na Wołyniu na przykładzie Konstantyna Ostrogskiego i Melecjusza Smotryckiego. *Ukraino-Polonica*. Київ – Житомир, 2004. S. 7–20.

⁹¹⁴ W cieniu akcji «Wisła». Ukraińcy we współczesnej Polsce / red. M. Melnyka. Olsztyn : Wydawnictwo Instytutu Nauk Politycznych UWM, 2008. 219 s.

⁹¹⁵ Lesiów M., Melnyk M. O Ukrainie: prawie wszystko! Olsztyn : Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, 2011. 508 s.

⁹¹⁶ Melnyk M. Dziedzictwo Polsko-Ukraińskie. *Studia Politologiczne* / pod red. S. Chazbijewicza, M. Melnyka, K. Szulborskiego. Olsztyn, 2006. T. 2. 310 s.

⁹¹⁷ Melnyk M. Pojednanie polsko-ukraińskie. Deklaracja Kościołów katolickich Polski i Ukrainy z 19 IV 2005. *Przegląd Powszechny*. 2005. № 12. S. 87–102.

⁹¹⁸ Melnyk M. Tożsamość kulturowa Ukraińców w Polsce. Między asymilacją a wiernością tradycji. Tożsamość europejska a tożsamość polska. Materiały konferencji naukowej 27–28 kwietnia 2005 organizowanej w ramach grantu. *Polskie dziedzictwo kulturowe w nowej Europie*. Kraków, 2005. S. 23–29.

⁹¹⁹ Melnyk M. Rola Kościoła grekokatolickiego w dialogu i pojednaniu polsko-ukraińskim po 2001 roku. *Polityka i mniejszości narodowe na pograniczach* / red. M. Giegrojc, M. Mieczkowska, J. Mieczkowski. Szczecin : Wyd. Uniwersytetu Szczecińskiego, 2005. S. 145–156.

⁹²⁰ Melnyk M. Ukraińcy i Polacy. Pojednanie ewangelią. *Edukacja humanistyczna*. 2017. № 37. C. 23–31.

⁹²¹ Melnyk M. Синтезоване опрацювання історії греко-католицької Церкви в польській історіографії (1945–1989). *Studia Politologiczne* / red. S. Chazbijewicz, M. Melnyk, K. Szulborski. 2006. T. 2. S. 234–248 ; Melnyk M. Krajobraz kultury pogranicza. Wstęp. *Katalog poplenerowy «Krajobraz kultury pogranicza»*. Kętrzyn : Wyd. Muzeum w Kętrzynie, 1998. S. 2–4 ; Мельник М. Синтезоване опрацювання історії Греко-католицької Церкви в польських підручниках історії Церкви (1945–1989). *Православ'я – наука – суспільство: питання взаємодії* / ред. К. Крайний. Т. 5. Київ, 2007. S. 124–136 ; Мельник М. Публікації джерел до історії уніяцької Греко-Католицької Церкви в польській історіографії (1945–1989). *Могиланські читання* / ред. І. Крайний. Київ, 2008. S. 203–212 ; Melnyk M. Problem badań nad dialogiem i pojednaniem polsko-ukraińskim. *W cieniu akcji «Wisła»* / red. M. Melnyk. Olsztyn : Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2008. S. 99–120 ; Melnyk M. Sześćdziesiąt lat obecności społeczności ukraińskiej na Warmii i Mazurach. *Warmia i Mazury w 90-lecie odzyskania przez Polskę niepodległości* / red. B. Gaziński. Olsztyn : Wyd. INP UWM, 2009. S. 80–89 ; Melnyk M. Aktywność polityczna społeczności ukraińskiej na Warmii i Mazurach. *Polityczne wymiary etniczności* / red. M. Mieczkowska, D. Scholze. Kraków : Wyd. Dante, 2009. S. 206–217 ; Melnyk M. Andrzej Szeptycki w polskiej historiografii w okresie PRL. *Kościół, naród, państwo. Działalność i dziedzictwo metropolity A. Szeptyckiego (1865–1944)* / red. A. R. Szeptycki. Warszawa – Wrocław : wydania Kolegium Europy Wschodniej 2011. S. 243–252 ; Melnyk M. Ekumeniczny wymiar dialogu polsko-ukraińskiego. *Pogranicza. Studia społeczne*. 2011. T. 17. № 2. S. 84–98 ; Melnyk M. Kanoniczne terytorium Cerkwi prawosławnej. Współczesność i historia. *Kontekst kulturowo-moralny współczesnej działalności misyjnej i ewangelizacyjnej* / red. A. Jucewicz SVD. Pieniężno, 2012. S. 249–264 ; Melnyk M. Wartości prawnicowe w procesie dialogu i pojednania polsko-ukraińskiego. *Częstochowskie Teki Historyczne*. 2012. № 3. S. 241–254.

спадщини Речі Посполитої, проблемою Східних Кресів, соціально-економічного життя в радянській Україні на початку 1930-х рр., міжвоєнного періоду⁹²².

Історик переконує, що Ризький мир 1921 р. хоча й формально поклав край радянсько-польській війні, фактично не вирішив прихованих суперечностей між Польщею й більшовицькою Росією. Обидві держави провадили активну розвідувальну діяльність, у якій українські землі стали об'єктом великого інтересу з огляду на сировину, зерно й загалом як прогресивний господарський регіон Радянського Союзу⁹²³.

У 2004 р. вийшла книга *Рафала Галуби* (Rafał Gałuba) «"Нехай нас розсудить меч і кров..."». Польсько-український конфлікт за Східну Галичину в 1918–1919 рр., де автор, подібно до Г. Лукомського, Ч. Партача, Б. Поляка, характеризував події в Східній Галичині й на Волині часів Другої світової війни як геноцид, учинений українцями над цивільними й полоненими поляками⁹²⁴.

Знову стає популярною тема українсько-польського військового союзу у працях *Яна Яцека Брусського*⁹²⁵, *Ян Пісулінський* порушує проблему українського питання в зовнішній політиці Польщі⁹²⁶, акції «Вісла»⁹²⁷. Історик не підтримує тези окремих українських учених про геноцид українського населення поляками. На думку вченого, як у період Другої світової війни, так і в перші повоєнні роки, може йтися про поодинокі військові винищувальні акції польськими відділами українського населення, але не про організований геноцид⁹²⁸.

4. **Період 2005–2007 рр.** – *формування «історичної політики» Польщі*, головним чином на базі популяризації діяльності антикомуністичного підпілля, Армії крайової протягом першої половини правління Леха Качинського. Істотну роль у цьому процесі відіграв Інститут національної пам'яті Польщі.

Широку просвітницьку ідеологічну роботу серед польського населення шляхом видання літератури із зазначеної тематики, проведення різного роду конференцій здійснюють кресові

⁹²² Smolinski A. *Obraz przemysłu, rolnictwa i komunikacji sowieckiej Ukrainy z początku lat trzydziestych XX wieku w świetle akt polskiego wywiadu wojskowego. Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість* / ред. М. Литвин. Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2013. Вип. 6. 282 с.; Smoliński A. *Sytuacja wojskowa, ekonomiczna i społeczna na sowieckiej Ukrainie w latach 1921–1939 w ocenach Oddziału II polskiego Sztabu Głównego. Південний Архів. Історичні Науки*. Міністерство Освіти і Науки України. Херсон, 2004. Випуск 16. S. 239–250; Smoliński A. *Sowiecka Ukraina w ocenach Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego – lata 1921–1939. Nad Wisłą i Dnieprem. Polska i Ukraina w Przestrzeni Europejskiej – Przeszłość i Teraźniejszość*. Seria: Historia, Systemy Międzynarodowe i Globalny Rozwój. Toruń – Kijów, 2003–2004. № 2–3. S. 175–196; Smoliński A. *Bez «ognia i miecza». Młgawki z sentymentalnych podróży po niepodległej Ukrainie w poszukiwaniu śladów byłej Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Część 1*. Lwów, «Semper Fidelis». *Pismo Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich*. Wrocław, 2005. № 1 (84). S. 4–9; Smoliński A. *Jazda Rzeczypospolitej Polskiej oraz Robotniczo-Chłopskiej Armii Czerwonej na froncie wschodnim w przededniu «wyprawy kijowskiej» 1920 r. Wschodni Rocznik Humanistyczny*. Lublin – Radzyń Podlaski, 2005. Tom II. S. 217–258; Smoliński A. *Sowiecka Ukraina z lat 1921–1939 w dokumentach Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego oraz próba oceny wartości poznawczej tych akt. Przegląd Wschodni*. 2006. Tom X. Zeszyt 1 (37). S. 107–143; Smoliński A. *49-го Гудульський Стрілецький Полк війська польського. Військово-Історичний Альманах*. Київ, 2007. R.VIII. № 1 (14). S. 49–72; Smoliński A. *Jak wyglądało wkroczenie Wojska Polskiego do Kijowa w maju 1920 r. Część I «Semper Fidelis». Pismo Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich*. Wrocław, 2010. № 4/5 (117/118). S. 34–37; Część II, 2010. № 6 (119). S. 15–22; Smoliński A. *Problematyka gospodarki sowieckiej Ukrainy z lat 1921–1939 w świetle akt Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego. Історичний Архів. Наукові студії*. Миколаїв, 2012. Вип. 9. S. 118–129; Smoliński A. *Akta Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego jako źródło do poznania dziejów sowieckiej Ukrainy z lat 1921–1939. Історичний архів. Наукові студії*. 2012. Випуск 8. S. 159–163; Smoliński A. *Problematyka gospodarki sowieckiej Ukrainy z lat 1921–1939 w świetle akt Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego. Історичний архів. Наукові студії*. 2012. Випуск 9. S. 118–129; Smoliński A. *Gospodarka sowieckiej Ukrainy z przełomu lat dwudziestych i trzydziestych w świetle akt Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego. Studia z Dziejów Wojskowości*. 2012. T. I. S. 257–287.

⁹²³ Smoliński A. *Polskojęzyczne publikacje na temat głodu na Ukrainie w latach dwudziestych i trzydziestych XX w. Історичний архів. Наукові студії*: зб. наук. пр. Миколаїв, 2013. Вип. 11. С. 50.

⁹²⁴ Galuba R. «Niech nas rozsądzi miecz i krew...». *Konflikt polsko-ukraiński o Galicję Wschodnią w latach 1918–1919*. Poznań, 2004. 335 s.

⁹²⁵ Bruski J. J. *Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukrainiejskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924)*. Kraków: Arcana, 2000. 600 s.; Bruski J. J. «Między Polską a Moskwą wybór jasny...»? *Українські еліти політичні wobec koncepcji sojuszu z Rzeczpospolitą 1918–1920. Przegląd Wschodni*. 2003. Z. 3 (31). S. 631–645.

⁹²⁶ Pisuliński J. *Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923*. Wrocław, 2004. 445 s.

⁹²⁷ Pisuliński J. *Akcja «Wisła»*. IPN. Warszawa: Libra, 2003. 468 s.

⁹²⁸ Prof. Pisuliński: projekt uchwały ws. «ludobójstwa Ukraińców» przez Polskę zafałszowuje historię. URL: <https://dzieje.pl/aktualnosci/prof-pisulinski-projekt-uchwaly-ws-ludobojstwa-ukraincow-przez-polske-zafalszowuje-histo>.

товариства. **Щ. Секерка, Г. Команський, К. Булзацький** видають збірку «Геноцид українських націоналістів щодо поляків у львівському воєводстві в 1939–1947 рр.»⁹²⁹.

Ришард Томчик (Ryszard Tomczyk) – професор Інституту історії й міжнародних відносин Щецинського університету, історик, політик, викладач, керівник кафедри східних досліджень й аналізу. Автор близько ста публікацій на тему української проблематики, історії права й адміністрації в Австрії й Галичині в ХІХ–ХХ ст.

Основні праці з української проблематики першої половини ХХ ст.: «Українське національно-демократичне об'єднання: 1925–1939»⁹³⁰, «Між Віднем та Львовом: нариси з історії»⁹³¹, «Українська радикальна партія»⁹³², «Радикали й соціал-демократи: місце та роль лівих в українському національному таборі в Галичині 1890–1914»⁹³³, «Янівський цвинтар у Львові: польська національна спадщина»⁹³⁴, «Українські та польські соціал-демократи в Галичині (з питань співпраці)»⁹³⁵ та ін.

Багато уваги у своїх дослідженнях учений приділив вивченню історії Львова. Р. Томчик переконаний, що вся спадщина Львова – це польська спадщина, й українці сьогодні опинилися перед дилемою: «як перейняти історію, яка не є їх національною? Як інтерпретувати історію Польщі, яка наявна у Львові...». Водночас історик запевняє, що Львів уже не є польським⁹³⁶.

Помаранчева революція в Україні сприяла зближенню українського і польського народів. Політичні зміни в Україні зробили можливим певне потепління також в українсько-польських відносинах (офіційне відкриття Кладовища львівських орлят, 2005 р.; урочистості, присвячені пам'яті українців, що загинули від рук польського підпілля в Павлокомі, 2006 р.) тощо. У 2005 р. єпископи римо-католицького костелу в Польщі й Української греко-католицької церкви представили спільне послання про взаємне пробачення й поєднання. У польській історіографії активізується вивчення постаті А. Шептицького⁹³⁷. Проблему голодомору⁹³⁸ в УРСР й питання греко-католицької церкви⁹³⁹ порушує **Р. Кусьнеж**.

Роберт Кусьнеж (Robert Kuśnierz) – професор Інституту історії Поморської академії в Слупську. Фахівець з історії України міжвоєнного періоду. Голова редколегії журналу «Scripta Historica». Особливу увагу у своїх дослідженнях приділяє темі Голодомору в Україні, повсякденному життю українців у 30-х рр., політичним репресіям та ін. Автор сценарію вистави про Голодомор в Україні 1932–1933 рр., яка була показана в багатьох містах Польщі. Бере участь у численних радіо- і телепередачах, як-от Польське радіо 24, TVP Historia, TVP 3 та ін. Його інтерв'ю публікуються в

⁹²⁹ Siekierka Sz., Komański H., Bulzacki K. Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na Polakach w województwie lwowskim w latach 1939–1947. Wrocław, 2006. 1269 s.

⁹³⁰ Tomczyk R. Ukraińskie zjednoczenie narodowo-demokratyczne: 1925–1939. Szczecin : Książnica Pomorska im. Stanisława Staczcza, 2006. 336 s.

⁹³¹ Torzecki R. Miedzy Wiedniem a Lwowem: szkice z historii administracji Austrii. Szczecin : Print Group, 2010. 170 s.

⁹³² Tomczyk R. Ukraińska Partia Radykalna w II Rzeczypospolitej 1918–1926. Szczecin : PRINT Group Daniel Krzanowski, 2007. 284 s.

⁹³³ Tomczyk R. Radykałowie i socjaldemokraci : miejsce i rola lewicy w ukraińskim obozie narodowym w Galicji 1890–1914. Szczecin : PPHU «Zapól», 2007. 670 s.

⁹³⁴ Patlewicz B., Tomczyk R. Cmentarz Janowski we Lwowie : polskie dziedzictwo narodowe. Szczecin : Uniwersytet Szczeciński, 2017. T. 1. 622 s., T. 2. 440 s.

⁹³⁵ Tomczyk R. Socjaldemokraci ukraińscy i polscy w Galicji : (z dziejów współpracy). Warszawa : Fundacja im. Kazimierza Kelles-Krauzy : we współpracy z Wydawnictwem Res Humana, 2007. 70 s.

⁹³⁶ Wywiady: Jak interpretować historię Polski, która się działa we Lwowie. URL: <https://www.strefa.se/2019/12/29/wywiady-jak-interpretowac-historie-polski-ktora-sie-dziala-we-lwowie/>.

⁹³⁷ Морозова О. Дослідження історії України в контексті суспільно-політичних трансформацій в Польщі (1989–2017). *Вісник Одеського національного університету. Соціологія і політичні науки*. Одеса, 2017. Т. 22. Вип. 2 (29). С. 135–145 ; Морозова О. Українське питання в контексті суспільно-політичних трансформацій в Польщі (1989–2017). *Соціальні та політичні трансформації у Центральній та Східній Європі (1917–2017): чинники, досягнення, проблеми*. Програма та тези наукової конференції 28–29 червня 2017 р. Одеса : ОНУ, 2017. С. 77.

⁹³⁸ Kuśnierz R. Propaganda radziecka w okresie Wielkiego Głodu na Ukrainie (1932–1933). *Dzieje Najnowsze*. 2004. № 4. S. 29–46 ; Kuśnierz R. «Likwidacja kułaków jako klasy» na Ukrainie. *Rocznik Chełmski*. 2004–2006. T. 10. S. 205–222 ; Кусьнеж Р. Львівська українська преса про Голодомор в УРСР. *Ukrajński Żurnal*. 2006. № 3. S. 199–209 ; Kusner R. Głód na Ukrainie w roku 1933 na łamach prasy. *Res Historica*. 2005. T. 21. S. 79–90 ; Кушнір Р. Участь української громадськості Польщі в допоміжних та протестних акціях проти голодомору в Україні. *Український історичний журнал*. 2005. № 2. С. 131–141.

⁹³⁹ Kuśnierz R. Próba kościelnej niezależności. Ukraińska Autokefaliczna Cerkiew Prawosławna (1919–1936). *Więź*. 2006. № 6. S. 107–113 ; Kusner R. Walka z religią na Ukrainie w latach trzydziestych. *Więź*. 2004. № 6. S. 115–125.

місцевій пресі, зокрема в «Rzeczpospolitej», «Gazecie Wyborczej», «Polskiej Agencji Prasowej», «Katolickiej Agencji Informacyjnej», «Focus Historia», «Do Rzeczy/Historia», а також транслюються «Polskim Radio Koszalin».

Найважливіші праці історика: «Голодомор. Польща. Польські жертви 1932–1933»⁹⁴⁰, «Чистки та терор на Україні (1934–1938)»⁹⁴¹, «У світі сталінських злочинів. Україна в роки чисток і терору (1934–1938) у спостереженнях та аналізах Міністерства закордонних справ та військової розвідки Другої Польської Республіки»⁹⁴², «Голодомор. Великий голод в Україні 1932–1933»⁹⁴³, «Мор в "Більшовицькому раю". Голод в Україні в 1932–1933 рр. у світлі польських дипломатичних документів та звітів»⁹⁴⁴, «Україна в роки колективізації й Великого Голоду (1929–1933)»⁹⁴⁵, «У світі сталінських злочинів: Україна в роки чисток і терору (1934–1938) з польської точки зору»⁹⁴⁶ а також розділи в монографіях на тему Голодомору, репресій, депортацій⁹⁴⁷.

⁹⁴⁰ Hołodomor. Polska. Polskie Ofiary 1932–1933 / red. M. Dworczyk, R. Kuśnierz. Warszawa : Wydawnictwo Sejmowe, 2019. 232 s.

⁹⁴¹ Kuśnierz R. Czystki i terror na Ukrainie (1934–1938). Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2016. 373 s.

⁹⁴² Kuśnierz R. W świetle stalinowskim zbrodni: Ukraina w latach czystek i terroru (1934–1938) w odsuwaniach i analizach MSZ oraz wywiadu wojskowego Drugiej Rzeczypospolitej. Słupsk : Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej, 2013. 425 s.

⁹⁴³ Hołodomor. The Great Famine in Ukraine 1932–1933 / ed.: J. Bednarek, S. Bohunov, R. Kuśnierz etc. Warsaw – Kiev, 2009. 648 s.

⁹⁴⁴ Kuśnierz R. Pomór w «raju bolszewickim». Głód na Ukrainie w latach 1932–1933 w świetle polskich dokumentów dyplomatycznych i dokumentów wywiadu. Toruń, 2008. 205 s.

⁹⁴⁵ Kuśnierz R. Ukraina w latach kolektywizacji i Wielkiego Głodu (1929–1933). Toruń : Wydawnictwo Naukowe «GRADO», 2005. 336 s. (II wyd. : Toruń, 2008, III wyd. : Toruń, 2012).

⁹⁴⁶ Kuśnierz R. In the World of Stalinists Crimes: Ukraine in the Years of the Purges and Terror (1934–1938) from the Polish Perspective. Edmonton – Toronto, 2020. 430 p.

⁹⁴⁷ Wielki Głód i sowiecka wieś lat 30. XX w. na zdjęciach wywiadu wojskowego Drugiej Rzeczypospolitej. *Hołodomor. Polska. Polskie Ofiary 1932–1933* / red. M. Dworczyk, R. Kuśnierz. Warszawa, 2019. S. 81–110 ; Kuśnierz. R. Deportacje na sowieckiej Ukrainie w medzivojnovom období v kontekście sowieckiej represyjnej polityki. *Lemkonia, Bojkonia, Rusini : dejiny, súčasnosť, kultúra materiálna a duchovná*. Tomus VII, časť / I. M. Šmigel', B. Halczak, R. Drozd, S. Dudra, O. Kozakevyč. Belianum, Banská Bystrica, 2018. S. 83–95 ; Kuśnierz. R. Jak zabawiali się enkawudziści? Kilka faktów z działalności szefa NKWD USRS Wsewołoda Balickiego i jego podwładnych. *Homo ludens. Zabawy i rozrywki na co dzień i od święta w dziejach krajów Europy Środkowej i ich sąsiadów* / A. Tetrycz-Puzio, W. Bejda, L. Kościelak. Słupsk, 2017. S. 359–368 (razem z J. Szapowałem). Kuśnierz R. Działania polskich środowisk naukowych, dziennikarskich i politycznych po 1989 roku w sprawie poszerzenia wiedzy na temat Wielkiego Głodu na Ukrainie oraz upamiętnienia jego Ofiar. *Polimuka пам'яті – політика забуття: справа Катуні* / ред. С. Рудницький. Житомир, 2016. S. 82–96 ; Kuśnierz R. Represje wobec konsulatów RP w ZSRS oraz polskie represje w 1938 roku. *Stosunki polityczne, wojskowe i gospodarcze Rzeczypospolitej Polskiej i Związku radzieckiego w latach II wojny światowej* / red. J. Gmitruk, W. Włodarkiewicz, R. Roguski. Warszawa-Siedlce, 2013. S. 17–36 ; Kuśnierz R. Represje wobec Polaków na Ukrainie podczas Wielkiej Czystki – wiedza i reakcja polskiej dyplomacji. *Polska – Ukraina. Dziedzictwo i współczesność* / red. R. Drozd, T. Sucharski. Słupsk, 2012. S. 67–79 ; Kuśnierz R. Próby skompromitowania oraz werbunku przez sowieckie służby specjalne pracowników polskich placówek dyplomatycznych w ZSRS w latach 30. XX w. *Służby specjalne w systemie bezpieczeństwa państwa. Przeszość – Teraźniejszość – Przyszłość. Materiały i Studia* / red. A. Krzak, D. Gibas-Krzak, Szczecin – Warszawa 2012. T. I. S. 135–148 ; Kuśnierz R. Pogłódowa wieś ukraińska w polskich raportach wywiadowczych i konsularnych (1934–1937). *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku* / red. W. Skóra, P. Skubisz, Szczecin. 2012. S. 251–266 ; Kuśnierz R. Początki organów bezpieczeństwa publicznego na Kielecczyźnie (WUBP z siedzibą w Rytwianach). *Kościół w okowach. Aparat represji wobec Kościoła w latach 1944–1956. Terytorium obecnej diecezji sandomierskiej* / red. M. Krzysztofiński, J. Marecki, B. Stanaszek. Kraków, 2012. S. 33–38 ; Kuśnierz R. Sowietckie ustawodawstwo wobec kułaków. *Spółeczeństwo a władza. Ustrój, prawo, idee* / red. J. Przygodzki, M. J. Ptak. Wrocław, 2010. S. 753–762 ; Kuśnierz R. Funkcjonowanie polskich placówek dyplomatycznych w ZSRS w warunkach Wielkiego Terroru (1937–1938). *Polska dyplomacja na Wschodzie w XX – początkach XXI wieku* / red. H. Stroński, G. Seroczyński, Olsztyn – Charków, 2010. S. 374–403 ; Kuśnierz R. Przemoc systemu komunistycznego wobec chłopów w latach 1929–1939 (na przykładzie sowieckiej Ukrainy). *Imperial Victims – Empires as Victims: 44 views (Ofiary imperiów – Imperia jako ofiary : 44 spojrzania)* / red. A. Nowak, Warszawa. 2010. S. 431–442 ; Kuśnierz R. Polacy pomagający Żydom w zakładach zbrojeniowych «Hasag» w Skarżysku-Kamiennej (z materiałów byłej Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Kielcach). «Kto w takich czasach Żydów przechowuje?...». *Polacy niosący pomoc ludności żydowskiej w okresie okupacji niemieckiej* / red. A. Namysło, Warszawa, 2009. S. 203–230 ; Kuśnierz R. Dokumenty polskiej dyplomacji ta rozwidki pro hołodomor. *Hołód 1932–1933 rokiw w Ukraini: pryczyny, demograficzni naslidky, prawowa ocinka* / red. I. Juchnowskij. Kyjiw, 2009. S. 144–168 ; Kuśnierz R. Pogrom kielecki na łamach prasy w Polsce. *Wokół pogromu kieleckiego*. T. 2 / red. L. Bukowski, A. Jankowski, J. Żaryn. Warszawa, 2008. S. 132–161 ; Kuśnierz R. Komunistyczna zbrodnia Wielkiego Głodu w życiu społeczno-politycznym Ukrainy. *Dziedzictwo komunizmu w Europie Środkowo-Wschodniej* / red. J. Sadowska. Białyostok, 2008. S. 65–80 ; Kuśnierz R. Obchody rocznic Wielkiego Głodu w niepodległej Ukrainie. *Historia – mentalność – tożsamość. Miejsce i rola historii oraz historyków w życiu narodu polskiego i ukraińskiego w XIX i*

Р. Кусьнеж є автором багатьох наукових статей на тему Голодомору в Україні⁹⁴⁸, переселення українців в 1933–1934 рр.⁹⁴⁹, колгоспної системи в Україні⁹⁵⁰, ролі німецької допомоги голодуючим Радянської України⁹⁵¹, долі репресованих українців⁹⁵², діяльності НКВС в Україні⁹⁵³, стаханівського руху⁹⁵⁴, впливу Голодомору на розвиток українських міст⁹⁵⁵, діяльності польської розвідки й дипломатії в Радянському Союзі⁹⁵⁶, теми Голодомору в документах польської дипломатії⁹⁵⁷ та українській пресі⁹⁵⁸, боротьби за незалежність Української автокефальної православної церкви⁹⁵⁹, діяльності Союзу визволення України⁹⁶⁰, розкуркулення⁹⁶¹, участі української громадськості Польщі в допоміжних та протестних акціях проти Голодомору в Україні⁹⁶², радянської пропаганди в роки Голодомору⁹⁶³.

Історик стверджує, що пропаговані механізація сільського господарства й «зростання добробуту» на селі добре виглядали тільки на сторінках радянських газет. З економічного погляду, аграрна політика СРСР виявилася цілковитою утопією, що спричинила мільйони жертв. Однак для більшовиків головною була політична мета, яку завдяки колгоспам вдалося реалізувати – селяни були пацифіковані, залякані й цілковито підкорені режимові⁹⁶⁴.

У цей час виходить друком книга «Україна» А. Хойновського та Я. Я. Бруського⁹⁶⁵, Міхала Клімецького про Галицьку республіку рад⁹⁶⁶, численні статті про українсько-польський союз. У статті «Травневий переворот і польсько-радянське суперництво. Український і білоруський контекст» Я. Я. Бруський досліджує вплив травневого військового перевороту Пілсудського у 1926 р. на внутрішню ситуацію в БРСР й УРСР та українську еміграцію і східні воеводства Польщі.

XX wieku / red. J. Pisulińska, P. Sierżęga, L. Zaszkiłniak. Rzeszów, 2008. S. 690–703 ; Kuśnierz R. Problematyka głodu w «raju bolszewickim» na łamach lwowskiego «Dziła». *Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski, 1918–1989*. T. III / red. R. Drozd. Słupsk, 2007. S. 7–24.

⁹⁴⁸ Kuśnierz R. Głód na Ukrainie w latach 1932–1933 w świetle zbiorów Archiwum Akt Nowych oraz Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie. *Dzieje Najnowsze*. 2007. № 2. S. 129–159 ; Kuśnierz R. Kwestia Wielkiego Głodu w prezydenturze Wiktora Juszczynki. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*. 2007. R. 5. S. 75–79.

⁹⁴⁹ Kuśnierz R. Przesiedlenia ludności na Ukrainie w latach 1933–1934. *Dzieje Najnowsze*. 2018. № 1. S. 51–68.

⁹⁵⁰ Kuśnierz R. Kolchozowa rzeczywistość na Ukrainie po Wielkim Głodzie. *Scripta Historica*. 2016. № 22. S. 233–252 ; Kuśnierz R. Kolektywizacja wsi ukraińskiej i opór chłopów (1929–1931). *Almanach Historyczny*. 2006. T. 8. S. 129–155.

⁹⁵¹ Kuśnierz R. Nothilfe – niemiecka pomoc głodującym rodakom w latach 30. XX w. na sowieckiej Ukrainie. *Przegląd Zachodni*. 2015. № 4. S. 257–268.

⁹⁵² Kuśnierz R. Newidomi fakty z historii represowanych simej Kruszelnickich, Skazyńskich ta Baczyńskich. *Ukrajński Istoryczny Żurnal*. 2015. № 1. S. 57–68.

⁹⁵³ Kuśnierz R. Operacja polska NKWD na Ukrainie (1937–1938). *Scripta Historica*. 2015. № 21. S. 171–186.

⁹⁵⁴ Kuśnierz R. «Maksymalna eksploatacja robotnika». Ruch stachanowski w ocenach i opiniach polskich dyplomatów urzędników konsularnych. *Dzieje Najnowsze*. 2014. № 1. S. 60–74.

⁹⁵⁵ Kusner R The Impact of the Great Famine on Ukrainian Cities: Evidence from the Polish Archives. *Harvard Ukrainian Studies*. 2013. S. 16–31.

⁹⁵⁶ Kuśnierz R. Afera Rana – wpadka polskiego wywiadu w ZSRS w 1936 r. *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*. 2011. T. XLVI. S. 159–179 ; Kuśnierz R. Próby interwencji dyplomacji polskiej w obronie prześladowanej Polonii na Ukrainie Sowieckiej w latach trzydziestych XX wieku. *Studia Polonijne*. 2011. T. 32. S. 143–168.

⁹⁵⁷ Kusner R. Hołód w Ukraini 1932–1933 rr. (za dokumentamy polskich dyplomatów). *Archiwy Ukrainy*. 2008. № 3–4. S. 46–52 ; Kusner R. The Question of the Holodomor in Ukraine of 1932–1933 in the Polish diplomatic and intelligence reports. *Holodomor Studies*. Winter-Spring 2009. № 1. S. 77–90 ; Kuśnierz R. Obraz głodującej wsi ukraińskiej w latach trzydziestych XX w. w dokumentach polskich przedstawicielstw dyplomatycznych w ZSRR i polskiego wywiadu. *Polska i jej Wschodni Sąsiedzi*. 2009. S. 64–75 ; Kuśnierz R. Dokumenty polskojęzycznej dyplomacji pro hołodomor. *Ukrajński Istoryczny Żurnal*. 2008. № 6. S. 196–211.

⁹⁵⁸ Kuśnierz R. Lwiwska ukraińska Presa pro hołodomor w USRR. *Ukrajński Istoryczny Żurnal*. 2006. № 3.-S. 199–209 ; Kusner R. Głód na Ukrainie w roku 1933 na łamach prasy. *Res Historica*. 2005. T. 21. S. 79–90.

⁹⁵⁹ Kuśnierz R. Próba kościelnej niezależności. Ukraińska Autokefaliczna Cerkiew Prawosławna (1919–1936). *Więź*. 2006. № 6. S. 107–113 ; Kusner R. Walka z religią na Ukrainie w latach trzydziestych. *Więź*. 2004. № 6. S. 115–125.

⁹⁶⁰ Kuśnierz R. Bolszewicki «spektakl» w Charkowie, czyli proces Związku Wyzwolenia Ukrainy. *Wrocławskie Studia Wschodnie*. 2006. T. 10. S. 145–167.

⁹⁶¹ Kuśnierz R. «Likwidacja kulaków jako klasy» na Ukrainie. *Rocznik Chełmski*. 2004–2006. T. 10. S. 205–222.

⁹⁶² Кушнір Р. Участь української громадськості Польщі в допоміжних та протестних акціях проти голодомору в Україні. *Український історичний журнал*. 2005. № 2. С. 131–141.

⁹⁶³ Kuśnierz R. Propaganda radziecka w okresie Wielkiego Głodu na Ukrainie (1932–1933). *Dzieje Najnowsze*. 2004. № 4. S. 29–46.

⁹⁶⁴ Kuśnierz R. Kolchozowa rzeczywistość na Ukrainie po Wielkim Głodzie. *Scripta Historica*. 2016. № 22. S. 249.

⁹⁶⁵ Ukraina / red. A. Chojnowski, J. J. Bruski. Warszawa : Wydawnictwo TRIO, 2006. 410 s.

⁹⁶⁶ Klimecki M. Galicyjska Socjalistyczna Republika Rad: okupacja Małopolski (Galicii) Wschodniej przez Armię Czerwoną w 1920 roku. Toruń, 2006. 229 s.

На підставі аналізу щоденників Сергія Єфремова науковець детально описав атмосферу в Києві у травні 1926 р. Історик висвітлює «прометейську» політику Тадеуша Голувка, його відносини з українською еміграцією. Зазначає, що зростання національної самосвідомості, антикомуністичних настроїв у суспільстві стимулювали продовження в УРСР лінії «прометеїзму». Автор показує реакцію українських газет на вбивство С. Петлюри. Історик стверджує, що «прометеїзм» був ідеєю, спрямованою проти Радянського Союзу.

Спираючись на рапорт полковника Яна Ковалевського (1929–1933 рр.), криптолога й одного з офіцерів, учасника Варшавської битви 1920 р. (документ датований 25 листопада 1930 р.), Я. Я. Бруський описує колективізацію 1930 року, істерію, спричинену розгортанням воєнного конфлікту з Польщею. Проаналізував учений також план переселення поляків з пограничних територій УРСР, мілітаризацію держави, ідеологічну пропаганду серед населення. Історик припускає, що процес пацифікації в Східній Галичині був підтриманий Радянським Союзом. Однак відповідальність покладає на УВО-ОУН⁹⁶⁷.

Доволі цінною для вивчення минулого України є робота професора Гданського університету, дослідника історії України й українсько-польських відносин *Еугеніуша Кокко* (Eugeniusz Koko) «Францішек Равіта-Гавронський (1846–1930) щодо України та її минулого: студії архаїзму»⁹⁶⁸, що побачила світ у 2006 р. Автор висвітлює науковий доробок історика – самоука, письменника й публіциста, що на початку ХХ ст. істотно вплинув на формування образу української минувшини. Численні публікації Равіти-Гавронського, що були популярними в Польщі в умовах масової культури, сприяли поширенню у свідомості польського суспільства негативного стереотипу українця. Автор наголошує на тому, що таке ставлення до розвитку українського національного руху було типовим для шляхти прикордоння⁹⁶⁹.

У цей же час *Станіслав Цесельський* (Stanisław Ceselski), професор Вроцлавського університету, історик, керівник кафедри Історії Східної Європи стверджує, що одним із найважливіших елементів самоідентифікації є територія. Національна самоідентифікація й ідентифікація жителів пограниччя, з огляду на їх багатокультурність, детермінована. Елементом специфічної самоідентифікації пограниччя є приписування особливого значення й надавання локальності виняткового, символічного сенсу. Найвиразнішим показником самоідентифікації Східних Кресів був релігійний елемент, а не етнічний, що властиве для відсталих і периферійних територій. Характерною ознакою цього процесу був дуже низький процент інтелігенції, велика кількість селян⁹⁷⁰.

Проблемі ОУН і УПА воєнного й повоєнного періоду присвячена праця авторитетного польського дослідника історії українсько-польських взаємин у ХХ ст. *Ґ. Мотуки* «Український партизанський рух. Діяльність Організації Українських Націоналістів і Української Повстанської Армії», що стала першою спробою наукового висвітлення діяльності радикального крила українського національно-визвольного руху (ОУН і УПА) з польського погляду. Книга всебічно розкриває мету, тактику і найважливіші збройні акції українського підпілля, а також радянські репресії, які проводили НКВС і НКДБ під час протипартизанських акцій⁹⁷¹. У той же час польський історик порушує тему міфів щодо участі українців у Варшавському повстанні⁹⁷².

⁹⁶⁷ Bruski J. J. Zamach majowy-a rywalizacja polsko-sowiecka: kontekst ukraiński i białoruski. Arcana: kultura, historia, polityka. 2006. Wyd. 68 (2). S. 129–139.

⁹⁶⁸ Koko E. Franciszek Rawita-Gawronski (1846–1930) wobec Ukrainy i jej przeszłości: studium archaizmu. Gdańsk : wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, 2006. 274 s.

⁹⁶⁹ Там само. С. 134.

⁹⁷⁰ Kresy Wschodnie II Rzeczypospolitej. Przekształcenia struktury narodowościowej 1931–1948 / pod red. S. Ciesielskiego. Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2006. С. 20–23.

⁹⁷¹ Motyka G. Ukraińska partyzantka 1942–1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii. Warszawa : Instytut Studiów Politycznych PAN, Oficyna Wydawnicza RYTM, 2006. 728 s.

⁹⁷² Motyka G. Prawda i mity o udziale Ukraińców w zwalczaniu Powstania Warszawskiego / Powstanie Warszawskie. Fakty i mity / red. K. Krajewski, T. Łabuszewski. Warszawa, 2006. S. 117–125.

27 квітня 2007 р. була підписана Спільна заява Президента України та Президента Республіки Польща з нагоди 60-ї річниці акції «Вісла»⁹⁷³, що зафіксувала спільний перегляд і україноською, і польською стороною політичної оцінки польсько-українського конфлікту під час Другої світової війни.

Цього ж року побачила світ монографія *Р. Внука* «За першого совета. Польська конспірація на Східних Кресах II Речі Посполитої (вересень 1939 – червень 1941)». Використавши багату джерельну базу, історик став першим польським дослідником, що представив явище організованого польського опору на всій території радянської окупації. У цьому виданні яскраво показана діяльність комуністів у Східній Галичині і на Волині, акції львівського підпілля. Автор наголошує на поодиноких спробах польсько-української співпраці на Волині. Р. Внук звертає увагу на те, що на перешкоді співробітництва СЗБ* і ОУН стали фундаментальні розбіжності щодо майбутньої державної приналежності Східної Галичини і Волині. Крім того, на думку вченого, українські націоналісти по-іншому ставилися до німців, ніж польська конспірація. Вони розглядали III Рейх як єдину країну, зацікавлену в створенні незалежної української держави⁹⁷⁴.

Розвитку польсько-українського наукового діалогу сприяло відкриття в 2007 р. в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України у Львові Центру дослідження українсько-польських відносин, відродження збірника «Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість»⁹⁷⁵, формування нової якості польсько-української співпраці.

5. Період 2007–2009 рр. – *політика регулярних докорів українцям за жертви на Волині й Галичині під час другого етапу президентства Леха Качинського.*

Незважаючи на певні позитивні зрушення у науковому опрацюванні української тематики, у 2007–2009 рр. у Польщі продовжувалось інтенсивне нагадування полякам про численні жертви на Волині й Галичині від рук вояків УПА, докоряння українцям. На думку редактора часопису «Нова Польща» («Nowa Polska») Єжи Помяновського, у країні від 2007 р. ця акція «переродилася в регулярну кампанію, що руйнує основу порозуміння з українцями», концепцію союзу з державою, яка мала стати стратегічним союзником⁹⁷⁶.

Значний резонанс в польському суспільстві викликали дії української влади щодо вшанування діячів українського націоналістичного підпілля. 14 жовтня 2007 р. Президент України Віктор Ющенко присвоїв звання Героя України головнокомандувачу УПА Роману Шухевичу⁹⁷⁷. Позиція українців спричинила негайну реакцію в Польщі.

У 2008 р. у Польщі відзначили 65-ті роковини Волинської трагедії. У Варшаві за сприяння ІНП й Світового союзу вояків АК відбулася міжнародна конференція «У 65-ту річницю винищення поляків на Східних Кресах, здійсненого українськими націоналістами». Сторони домовилися, що головним є «будування діалогу, опертого на історичній правді, на її спільному, чесному пошуку...»⁹⁷⁸. Ще до початку конференції постала проблема, який термін подати в назві: «геноцид» (як звучало спочатку) чи «винищення» (що було затверджено)⁹⁷⁹. Це свідчило про штучне нагнітання напруженості між поляками та українцями, прагнення винести питання історичної пам'яті на політичну арену.

⁹⁷³ Звернення у зв'язку з порушенням парламентом Республіки Польща домовленостей щодо спільної оцінки польсько-українського протистояння у 1943–1945 роках. *Тиждень*. 2016. 30 серпня. URL: <https://tyzhden.ua/Society/172825>.

* Союз збройної боротьби, загальнодержавна організація з центральним управлінням у Варшаві, що підпорядковувалась урядові Речіпосполитої на еміграції.

⁹⁷⁴ Wnuk R. Za pierwszego Sowietu. Polska konspiracja na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej (wrzesień 1939 – czerwiec 1941). Warszawa, 2007. 463 s.

⁹⁷⁵ Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість / ред. М. Литвин. Львів, 2007–2015. Вип. 1–8.

⁹⁷⁶ Współczesna polska debata na temat metropolity Andrzeja Szeptyckiego. Wokół konferencji w Krakowie (25–26 listopada 2009 r.). *Przegląd Wschodni*. 2013. T. XII. Z. 4 (48). S. 954.

⁹⁷⁷ Указ Президента України № 965/2007 «Про присвоєння Р.Шухевичу звання Герой України». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/9652007-6491>.

⁹⁷⁸ Żaryn J., Niedzielko R. Wstęp. *Wołyń 1943 – rozliczenie. Materiały przeglądowej konferencji naukowej «W 65 rocznicę eksterminacji ludności polskiej na Kresach Wschodnich dokonanej przez nacjonalistów ukraińskich»*. Warszawa : Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa, 2010. S. 8.

⁹⁷⁹ Wołyń 1943 – rozliczenie, materiały przeglądowej konferencji naukowej «W 65 rocznicę eksterminacji ludności polskiej na Kresach Wschodnich dokonanej przez nacjonalistów ukraińskich». Warszawa : Instytut Pamięci Narodowej, 2010. 694 s.

У цьому ж році була надрукована низка видань агітаційного спрямування представників кресових товариств «Геноцид, вчинений ОУН-УПА проти духовенства латинського обряду, та руйнування римо-католицьких священних споруд на південно-східних прикордонних територіях 1939–1947 рр.»⁹⁸⁰, «Каталог виставки геноциду, вчиненого проти поляків ОУН-УПА на південно-східних кордонах Другої Польської Республіки 1939–1947»⁹⁸¹ та інші.

У той час в українській історіографії академічне висвітлення українсько-польського конфлікту відходить на другий план, наголос робиться на політичному аспекті проблеми. Між позиціями українських і польських учених щодо важких питань минулого збільшується дистанція. На думку І. Льюшина, причину розбіжностей у підходах учених до висвітлення актуальних моментів українсько-польських відносин у ХХ ст. можна пояснити тим, що більшість із них не достатньо глибоко обізнана з відповідними архівними документами і не має наміру це робити, оскільки керується стереотипами й довіряє спогадам своїх рідних більше, ніж архівам⁹⁸².

У 2009 р. у Варшаві була видана книга **Г. Мотики** «У колі "Лун в Бещадах". Ескізи з новітньої історії польських Бещад»⁹⁸³, у якій автор описав діяльність українського підпілля в Бещадах і продемонстрував маніпуляції пропаганди ПНР, яка намагалася створити образ «Українця – різуну й націоналіста». Це дослідження сприяло новим дискусіям з істориками українського походження. У рецензії на книгу **Г. Мотики** історик **Р. Дрозд** зазначив, що автор, описуючи діяльність ОУН перед війною, мусив додати, що найбільшу підтримку українського народу мало Українське національно-демократичне об'єднання, а жертвами терору ОУН в більшості були українці. Р. Дрозд звернув увагу й на представлені описи вбивств поляків за відсутності таких прикладів щодо українців. Професор Дрозд зауважує на тому, що значна частина польських вчених не вказує на те, що і з польського боку були прояви звірства. Рецензент підкреслив, що робота була більш цінною, якщо б автор врахував висновки українських істориків⁹⁸⁴.

У свою чергу, у 2009 р., за редакцією **Б. Гротта** вийшла колективна праця польських учених «Політичні, релігійні та культурні аспекти польського питання на східних кресах», присвячена польсько-українським відносинам⁹⁸⁵. Автори – представники «кресових» товариств – порушили такі теми: **Л. Куліньська** «Антипольська діяльність греко-католицького духовенства в II Речі Посполитій»⁹⁸⁶, **К. Лада** «Пріоритети бандерівської влади на Волині в світлі політичних рапортів референтів надрайонів військової групи УПА "Турів" (жовтень 1943)»⁹⁸⁷, **В. Поліщук** «Причини винищення, учинених бандерівцями щодо сполонізованого населення українського походження та українського населення»⁹⁸⁸ та ін. У передмові редактор зазначив: «Маючи на увазі такі факти, як існуючий протягом років дефіцит бачення щодо Східних Кресів, зокрема прогалину в обізнаності

⁹⁸⁰ Komański H., Siekierka Sz. Ludobójstwo dokonane na duchownych obrządku łacińskiego przez OUN-UPA oraz zniszczenia obiektów sakralnych rzymskokatolickich na Kresach Południowo-Wschodnich 1939–1947. Wrocław, 2008. 608 s.

⁹⁸¹ Siekierka Sz., Komański H., Filipowski Cz. Katalog wystawy ludobójstwa dokonanego na Polakach przez OUN-UPA na Kresach Południowo-Wschodnich II RP 1939–1947. Wrocław : Wyd. Stowarzyszenie Upamiętnienia Ofiar Zbrodni Ukraińskich Nacjonalistów, 2008. 276 s.

⁹⁸² Льюшин І. Актуальні проблеми методології та історіографії українсько-польських відносин ХХ ст. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2007. № 16. С. 401.

⁹⁸³ Motyka G. W kręgu «Łun w Bieszczadach». Szkice z najnowszej historii polskich Bieszczad. Warszawa : Oficyna Wydawnicza Rytm, 2009. 189 s.

⁹⁸⁴ Drozd R. Grzegorz Motyka. W kręgu «Łun w Bieszczadach». Szkice z najnowszej historii polskich Bieszczad. Warszawa : Oficyna Wydawnicza RYTM, 2009. 189 s. URL: <https://docplayer.pl/14237256-Roman-drozd-w-kręgu-lun-w-bieszczadach-szkice-z-najnowszej-historii-polskich-bieszczad-grzegorz-motyka-warszawa-2009-recenzja.html>.

⁹⁸⁵ Polityczne, religijne i kulturalne aspekty sprawy polskiej na kresach wschodnich / pod red. B. Grotta. Kraków : Księgarnia akademicka, 2009. 350 s.

⁹⁸⁶ Kulińska L. Antypolska działalność duchowieństwa grekokatolickiego w II Rzeczypospolitej. *Polityczne, religijne i kulturalne aspekty sprawy polskiej na kresach wschodnich* / pod red. B. Grotta. Kraków : Księgarnia akademicka, 2009. S. 13–69.

⁹⁸⁷ Łada K. Priorytety nowej władzy banderowskiej na Wołyniu w świetle raportów politycznych referentów nadrejonów Wojskowej Grupy UPA «Turiw» (październik 1943). *Polityczne, religijne i kulturalne aspekty sprawy polskiej na kresach wschodnich* / pod red. B. Grotta. Kraków : Księgarnia akademicka, 2009. S. 69–87.

⁹⁸⁸ Poliszczuk W. Przyczyny mordów dokonanych przez banderowców na ludności spolonizowanej pochodzenia ukraińskiego i ludności ukraińskiej. *Polityczne, religijne i kulturalne aspekty sprawy polskiej na kresach wschodnich* / pod red. B. Grotta. Kraków : Księgarnia akademicka, 2009. S. 87–101.

сучасних поляків на тему геноциду, вчиненого над поляками південно-східних кресів українськими націоналістами з ОУН і УПА за часів Другої світової війни й в наступний за ним період, група науковців, зацікавлених кресовою тематикою, вирішила продовжувати розпочату вже діяльність, виходячи таким чином проти нереалізованих роками дослідницьких постулатів». У кінці збірки редактор розмістив чотири свої рецензії, що стосуються книг, які документально обґрунтовують «геноцид українських націоналістів щодо польського населення південно-східних Кресів»⁹⁸⁹.

Разом із поживленням дискусій на тему Другої світової війни, польські історики не припиняють досліджень і на вже згадувані теми. Інтерес учених викликає союз Пілсудський – Петлюра, про що писали *Рафал Галуба, Чеслав Гжелак, Зигмунт Матушак, Еугеніуш Коко, Мацей Кротофіль*⁹⁹⁰. *Богдан Гальчак* порушує лемківську проблему⁹⁹¹.

Гжегож Скруква (Grzegorz Skrukwa) – професор, віцедиректор Інституту сходознавства УАМ в Познані головну увагу в науковій роботі зосередив на дослідженні ролі українських військових формувань у національно-демократичних змаганнях в Україні в 1917–1921 рр. У його роботах широко представлені проблеми ідентичності, культури, політичні аспекти таких формувань, як: Українські січові стрільці, армія Української Народної Республіки, збройні сили Української держави часів П. Скоропадського, Українська Галицька армія. Монографія Г. Скрукви «Військові з'єднання української "національної революції" 1914–1921» оперта на широке коло документальних матеріалів, мемуари, історичну публіцистику⁹⁹².

Інші роботи історика з історії України 1917–1947 рр.: «Осип Назарук – український політик і публіцист щодо Польщі та поляків»⁹⁹³, «Поляки й українці щодо моря (до 1939)»⁹⁹⁴, «Росіяни в боротьбі за незалежність Української Народної Республіки (1917–1920)»⁹⁹⁵, «Ментальність галицької української інтелігенції – до 1918 р. та зміни внаслідок війни й революції»⁹⁹⁶, «Українська галицька армія під час епідемії тифу (листопад 1919 – квітень 1920)»⁹⁹⁷, «Українці та Чорне море. Націоналістична географія в пострадянській реальності»⁹⁹⁸, «Майстри ситуації: німецька та австро-угорська інтервенція в Україну 1918 р. у світлі українських спогадів»⁹⁹⁹, «Західні варіанти польської

⁹⁸⁹ Grott B. Wstęp. Polityczne, religijne i kulturalne aspekty sprawy polskiej na kresach wschodnich / pod red. B. Grotta. Kraków : Księgarnia akademicka, 2009. S. 7.

⁹⁹⁰ Grzelak C. Polityczne i wojskowe uwarunkowania sojuszu polsko-ukraińskiego w 1920 roku (Pakt Piłsudski-Petlura). *Od Zborowa do NATO (1649–2009)* / red. M. Franc, K. Pietkiewicz. Toruń : Wydawn. Adam Marszałek, 2009. 784 s. ; Matuszak Z. Polityczno-militarne aspekty wyprawy kijowskiej 1920 r. *Od Zborowa do NATO. Stosunki polsko-ukraińskie od XVII do XXI wieku* / pod red. M. Franza. Toruń, 2009. S. 653–676 ; Krotofil M. Dlaczego Petlura zawarł sojuz z Piłsudskim? Sytuacja militarna Ukraińskiej Republiki Ludowej jesienią 1919 roku. *Od Zborowa do NATO. Stosunki polsko-ukraińskie od XVII do XXI wieku* / pod red. M. Franza, Toruń, 2009. S. 506–531.

⁹⁹¹ Гальчак Б. Проблеми національної ідентичності лемків в Польщі. *Етнічна історія народів Європи* : зб. наук. пр. Київ, 2008. Вип. 26. С. 24.

⁹⁹² Skrukwa G. Formacje wojskowe ukraińskiej «rewolucji narodowej» 1914–1921. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2008. 717 s.

⁹⁹³ Skrukwa G. Osyp Nazaruk – ukraiński polityk i publicysta wobec Polski i Polaków. *Гуманітарні науки : науково-практичний журнал*. 2008. № 2 (16). S. 89–94.

⁹⁹⁴ Skrukwa G. Polacy i Ukraińcy wobec morza (do 1939). *Polska-Ukraina. Dziedzictwo i współczesność* / red. R. Drozd i T. Sucharski. Słupsk : Akademia Pomorska w Słupsku, 2012. S. 57–66.

⁹⁹⁵ Skrukwa G. Rosjanie w walce o niepodległość Ukraińskiej Republiki Ludowej (1917–1920). *Studia z dziejów Europy Wschodniej* / red. P. Kraszewski, G. Błaszczuk. Poznań : Wydawnictwo PTPN, 2010. S. 355–368.

⁹⁹⁶ Skrukwa G. Mentalność halickiej ukraińskiej inteligencji – do 1918 r. oraz przemiany na skutek wojny i rewolucji. *Historia – mentalność – tożsamość. Studia z historii, historii historiografii i metodologii historii* / red. K. Polasik-Wrzosek, W. Wrzosek, L. Zaskilniak. Poznań, 2010.

⁹⁹⁷ Skrukwa G. Ukraińska Halicka Armia podczas epidemii tyfusu (listopad 1919 – kwiecień 1920). *Choroba i śmierć w perspektywie społecznej w XIII–XXI wieku* / red. D. K. Chojecki, E. Włodarczyk. Warszawa : Wydawnictwo DiG, 2010. S. 301–309.

⁹⁹⁸ Skrukwa G. Ukrainians and the Black Sea. Nationalist Geography in the Post-Soviet Reality. *Sensus Historiae*. Vol. XII. 2013. № 3. S. 29–53.

⁹⁹⁹ Skrukwa G. «Masters of Situation»: German and Austro-Hungarian Intervention on Ukraine in 1918 in the Light of Ukrainian Memoirs. *Acta Poloniae Historica*. 2016. V. 113. S. 37–64.

та української незалежності 1918–1919: Великопольща й Східна Галичина. Окреслення порівняльного аналізу»¹⁰⁰⁰.

6. Період 2009–2015 рр. – *ревiзiя спiльної полiтичної оцiнки польсько-українського конфлікту нiд час Другої свiтової вiйни, законодавче затвердження спiльних звинувачень часiв кiнця правлiння президента Леха Качинського та перiоду президентства Бронiслава Коморовського.*

15 липня 2009 р. відбулася спроба ревiзiї спiльної полiтичної оцiнки польсько-українського конфлікту нiд час Другої свiтової вiйни. Польський Сейм ухвалив постанову «Щодо трагiчної долi полякiв на Схiдних Кресах» про визнання антипольської акцiї українського пiдпiлля як такої, що мала «характер етнiчної чистки i ознаки геноциду»¹⁰⁰¹. Своєю чергою у вереснi 2010 р. президент України В. Ющенко надав колишньому лiдеру ОУН С. Бандерi звання Герой України¹⁰⁰², що викликало в Польщi гостру негативну реакцiю з боку рiзних верств суспiльства.

На думку полiтичного аналітика, вiцедиректора «Центру польсько-росiйського диалогу та порозумiння» *Лукаша Адамського* (Łukasz Adamski), героїзація українських націоналістів в Україні погiршує польсько-українськi вiдносини, ускладнює входження Української держави до європейського простору. Історик вважає, що «поляки не можуть i не мусять погодитися на визнання симетрiї помiж злочинними націоналістичною УПА та демократичною Армією Крайовою»¹⁰⁰³. Аналітик стверджує, що Україна має змiнити своє ставлення до ОУН i УПА: «Потрiбно розумiти, що глорифікація людей, причетних до етнiчних чисток, несумiсна з європейськими цiнностями i створює проблеми у вiдносинах з поляками, євреями, нiмцями i бiлорусами. Звичайно, я не вважаю, що Україна має цiлковито вiдмовлятися вiд УПА, але слiд бiльш виважено оцiнювати цю формацію, говорити про героїзм та про злочини»¹⁰⁰⁴. На думку Л. Адамського, Україна має бiльшу увагу придiляти змiцненню своєї iдентичностi, посилити роль української мови¹⁰⁰⁵.

Історик також займається проблемами нацiєтворчих процесiв, iсторичної пам'ятi¹⁰⁰⁶, українського націоналізму¹⁰⁰⁷, національного пiдпiлля¹⁰⁰⁸, полiтикою Польщi щодо України¹⁰⁰⁹, бере активну участь у дискусiях на тему українсько-польської iсторiї¹⁰¹⁰.

Питання ОУН i УПА активно обговорюють представники «кресових органiзацiй». 5 червня 2010 р. у Кендзежин-Козьле за iнiціативи Вiтольда Лiстовського відбулася науково-історична

¹⁰⁰⁰ Skrukwa G. Zachodnie warianty irredenty polskiej i ukraińskiej 1918–1919: Wielkopolska i Galicja Wschodnia. Zarys analizy porównawczej. *1918 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення незалежності УНР та 100-річчя відродження польської державності*. Матеріали міжнародної наукової конференції (Харків, 27–29.09.2018) / ред. Є. Сінкевич. Харків : Харківський національний університет імені В. К. Каразіна. S. 228–240.

¹⁰⁰¹ Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 lipca 2009 r.w sprawie tragicznego losu Polaków na Kresach Wshodnich. URL: [http://orka.sejm.gov.pl/opinie6.nsf/nazwa/2183_u/\\$file/2183_u.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/opinie6.nsf/nazwa/2183_u/$file/2183_u.pdf).

¹⁰⁰² Указ президента України «Про присвоєння С. Бандері звання Герой України» від 20 січня 2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/46/2010>.

¹⁰⁰³ Dr Ł. Adamski o dialogu z Ukrainą: Polska nie może przymykać oczu na kult ludobójców. URL: <http://dzieje.pl/aktualnosci/dr-l-adamski-o-dialogu-z-ukraina-polska-nie-moze-przymykaa-oczu-na-kult-ludobojcow>.

¹⁰⁰⁴ Адамський Л. Україна має допомогти польським політикам бути проукраїнськими. URL: <https://www.liga.net/politics/opinion/ukra-na-ma-dopomogti-polskim-pol-tikam-buti-proukra-nskimi>.

¹⁰⁰⁵ Лукаш Адамський. Європа бачить у Зеленському великий ризик і певний шанс. URL: <https://rozmowa.wordpress.com/2019/05/07/lukash-adamskiy/>.

¹⁰⁰⁶ O ziemię naszą, nie waszą. Ideowe aspekty procesów narodotwórczych w Europie Środkowej i Wschodniej / Łukasz Adamski (ed), Warszawa, 2017. 467 s.

¹⁰⁰⁷ Adamski Ł. Nacjonalista postępowy. Mychajło Hruszewski i jego poglądy na Polskę i Polaków. Warszawa : PWN, 2011. 374 s.

¹⁰⁰⁸ Sowiesci a polskie podziemie 1943–1946. Wybrane aspekty stalinowskiej polityki represji / red. Łukasz Adamski, Grzegorz Hryciuk, Grzegorz Motyka (eds). Warszawa : Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia, 2017. 504 p.

¹⁰⁰⁹ Adamski Ł. Polska wobec Ukrainy po 1991 roku – partnerstwo strategiczne czy dobrosąsiedzka współpraca. *Giedroyc a Ukraina. Ukraińska perspektywa Jerzego Giedroycia i środowiska paryskiej «Kultury»* / red. M. Szemczyszyn, M. Zajączkowski (eds). Warszawa-Lublin-Szczecin, 2014.

¹⁰¹⁰ Dr Ł. Adamski o dialogu z Ukrainą: Polska nie może przymykać oczu na kult ludobójców. URL: <http://dzieje.pl/aktualnosci/dr-l-adamski-o-dialogu-z-ukraina-polska-nie-moze-przymykaa-oczu-na-kultludobojcow> ; Винищення поляків на Волині було свiдомим рiшенням УПА, – Лукаш Адамський в «Історичній правді». URL: <https://zik.ua/tv/video/93713> ; Історія конфлікту. Дискусія: Лукаш Адамський. URL: <http://volyniany.org.ua/publication/1362-2019-06-08-20-20-01> ; «Волинська трагедія: двi правди...». URL: <https://zlotapektoral.te.ua/>.

конференція «Геноцид ОУН-УПА на Північно-Східних Кресах»¹⁰¹¹. Захід пройшов у межах «Днів Кресової культури». Учасники – **Л. Куліньська, Б. Пазь, Ч. Партач** та ін. – порушували питання «одного з найбільших геноцидів в історії народів»¹⁰¹².

Люцина Куліньська (Lucyna Kulińska) – активний член кресових товариств, ад'юнкт кафедри політології та новітньої історії Гірничо-металургійної академії в Кракові. Учена спеціалізується на міжнародних відносинах, історії Центральної і Східної Європи, проблемі тероризму, глобалізації. Її наукові зацікавлення охоплюють українсько-польські відносини в ХХ–ХХІ ст., сталінський терор і т. ін. Л. Куліньська – авторка багатьох історичних книг, збірок документів, наукових статей, матеріалів у пресі, а також численних публікацій й виступів, пов'язаних із польським патріотичним рухом, польським і українським націоналізмом, проблемою Кресів¹⁰¹³.

Велику увагу у своїх працях дослідниця приділяє українській проблематиці, зокрема діяльності українських націоналістів. Учена зазначає, що насправді активність українських націоналістів була спрямована «лише проти Речі Посполитої». Серед причин українського націоналістичного руху авторка називає м'яку політику польської влади щодо національних меншин¹⁰¹⁴. Роботи **Л. Куліньської** відкрито демонструють антиукраїнську позицію автора, мають агітаційний характер. Попри ґрунтовну джерельну базу досліджень Куліньської, більшість істориків визнає односторонність і суб'єктивність доказової бази.

Богуслав Пазь (Bogusław Paź) – професор філософії Вроцлавського університету. Випускник католицького університету в Любліні. Вихованець «кресов'янина», фундатора Люблінської школи філософії проф. Мечислава Альберта Кромпца. Автор понад 80 наукових публікацій. Займається історією українсько-польського порубіжжя¹⁰¹⁵, українсько-польськими відносинами, проблемою ОУН і УПА. Займає відкриту антиукраїнську позицію. Активно виступає на радіо, телебаченні, зібраннях «кресових» товариств. У своїй статті «Алетофобія, або страх перед правдою про геноцид на Кресах» автор звинувачує у боязні перед викриттям правди владу Польщі, викладачів, журналістів, і навіть духовенство¹⁰¹⁶. Вважає, що піднесення національної самосвідомості українців є кульмінацією проведеної понад 20 років «шкідливої східної політики, реалізованої згідно з припущеннями Є. Гедройця»¹⁰¹⁷.

Розглядаючи причини й тло українсько-польського конфлікту 1939–1947 рр., **Вальдемар Резмер** (Waldemar Rezmer), професор кафедри суспільної і культурної безпеки Університету ім. Міколая Коперника в Торуні, фахівець з питань військової історії, зокрема польсько-української військової співпраці, долі інтернованих і військовополонених стверджує, що проблема відносин між українцями й поляками часів ПНР тривалий час подавалася з ідеологічних позицій, однобічно.

¹⁰¹¹ Ludobujstwo OUN-UPA na Kresach Południowo-Wschodnich. Materiały konferencji naukowej odbytej 5 czerwca 2010 r. podczas VII Dnia Kultury Kresowej. Kędzierzyn-Koźle, 2010. 64 s.

¹⁰¹² Там само. С. 3–4.

¹⁰¹³ Kulińska L., Roliński A. Antypolska akcja nacjonalistów ukraińskich w Małopolsce Wschodniej w świetle dokumentów Rady Głównej Opiekuńczej 1943–1944. Zestawienie ofiar. Kraków : Księgarnia Akademicka, 2012. 386 s. ; Kulińska L. Martyrologia polskich dzieci na Kresach RP 1942–1945. Kraków : Platan, 2003. 190 s. ; Kulińska L. Kwestia ukraińska i eksterminacja ludności polskiej w Małopolsce Wschodniej w świetle dokumentów Polskiego Państwa Podziemnego 1942–1944. Kraków : Księgarnia Akademicka, 2004. 380 s. ; Kulińska L. Dzieci Kresów I. Kraków, 2009. 177 s. ; Kulińska L. Dzieci Kresów II. Kraków, 2006. 304 s. ; Kulińska L. Dzieci Kresów III. Kraków, 2009. 474 s. ; Kulińska L. Dzieci Kresów IV. Kraków, 2013. 255 s. ; Kulińska L. Działalność terrorystyczna i sabotażowa nacjonalistycznych organizacji ukraińskich w Polsce w latach 1922–1939. Kraków, 2009. 743 s. ; Kulińska L. Przebieg eksterminacji ludności polskiej Kresów Wschodnich w latach czterdziestych XX wieku. *Konferencje IPN*. T. 41. 2009 ; Kulińska L. Terroryzm w II RP – Ukraińska Wojskowa Organizacja i Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów. *Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka*. 2016. S. 87–108 ; Kulińska L. Czy Polacy powinni czuć się winni z powodu zrealizowania «Operacji Wisła»? (szkic) 1. *Wolność*. 2017. 15 października ; Kulińska L. Czy Polacy w polityce wschodniej są skazani na powtarzanie błędów? *Polityka Polska*. 2016. 31 października ; Kulińska L. Wypędzenie Polaków ze wschodnich województw Rzeczypospolitej: zapomniana i niepotępiona zbrodnia na polskim narodzie dokonana podczas II wojny światowej. *Polityka Polska*. 2017/2018. 5 sierpnia.

¹⁰¹⁴ Kulińska L. Z dziejów II Rzeczypospolitej. Terroryzm w międzywojniu. *Ludobujstwo OUN-UPA na Kresach Południowo-Wschodnich*. Materiały konferencji naukowej odbytej 5 czerwca 2010 r. podczas VII Dnia Kultury Kresowej. Kędzierzyn-Koźle, 2010. S. 34.

¹⁰¹⁵ Ludobójstwo OUN-UPA na Kresach Południowo-Wschodnich. Dawne Kresy Południowo-Wschodnie w Optyce Historycznej i Współczesnej / red. W. Listowski. T. 7. Kędzierzyn-Koźle, 2015. S. 199.

¹⁰¹⁶ Paź B. Aletofobia, czyli strach przed prawdą o ludobójstwie na Kresach. *Ludobujstwo OUN-UPA na Kresach Południowo-Wschodnich. Materiały konferencji naukowej odbytej 5 czerwca 2010 r. podczas VII Dnia Kultury Kresowej*. Kędzierzyn-Koźle, 2010. S. 53–63.

¹⁰¹⁷ Prof. Paź dla Kresów. Z Banderowcami się nie rozmawia. *Kresy*. 2017. 28 października.

Причину цього учений убачає в тому, що за часів Радянського Союзу наукові дослідження на національну тематику не провадилися, українські націоналісти як у політичній, так і в суспільній думці населення були фашистськими організаціями. Поляки були невинними жертвами українських злочинців. Такий «спрощений підхід» викликав, на його думку, спротив української меншини в Польщі¹⁰¹⁸.

Історика турбує те, що існує дві правди: польська й українська. Українська правда звинувачує поляків за те, що не постала українська незалежна держава після Першої світової війни, за втрати українського цивільного люду, за акцію «Вісла» як винятково криваву й знищувальну, польська – за вбивства польського люду на «Кресах», як відповідь за атаки відділів Армії крайової і польської самооборони на українські села тощо. В. Резмер наголошує, що українці хочуть поставити знак рівності між «запланованим й з великим розмахом проведеним геноцидом щодо поляків та акціями у відповідь різних військових організацій польського підпілля, а також самооборони». Науковець зазначає, що не може бути такого знаку рівності між «методично реалізованим геноцидом та акціями відповіді»¹⁰¹⁹.

На думку **І. Галагіди**, в оцінці діяльності УПА українська і польська історіографія ніколи не дійдуть згоди, але з'ясування фактів може зблизити позиції. У цьому контексті важливо укласти іменний перелік жертв обох сторін конфлікту¹⁰²⁰. Учений намагається порахувати українські жертви на Холмщині. На сьогодні цей список налічує понад 5 тис. прізвищ, які історик опрацьовує разом з українцем з Канади Мирославом Іваником. Результати цієї праці не завжди суголосні з позицією польських учених. Наприклад, це стосується подій 10 березня 1944 р., коли польські партизани з Армії крайової і селянських батальйонів винищили місцевих українських громадян. Відомий польський історик з ІНП **Маріуш Зайончковський** стверджує, що того дня в селі загинуло 234 особи. Проте, згідно з дослідженнями І. Галагіди, жертв було набагато більше – близько 600. На презентації своєї останньої книги М. Зайончковський визнав, що І. Галагіда мав більший доступ до матеріалів і пропонував йому спільно провести аналіз списку жертв¹⁰²¹.

Маріуш Зайончковський (Mariusz Zajączkowski) – доктор політології в Інституті політичних досліджень ПАН. Фахівець із питань польсько-українських відносин у 1939–1947 рр. та українського підпілля часів Другої світової війни й повоєнного періоду. Його докторська праця – «Діяльність Організації Українських Націоналістів і Української Повстанської Армії на Люблінщині в 1939–1947 рр»¹⁰²².

Науковий доробок ученого охоплює проблеми українського підпілля на Люблінщині в період німецької окупації 1939–1944 рр.¹⁰²³, прометеїзму й ролі Є. Гедройця у вирішенні українського питання, діяльності паризької «Культури»¹⁰²⁴, терору і радянських репресій щодо західних українців у 1943–1945 рр.¹⁰²⁵, питання польсько-більшовицької окупаційної влади, українського підпілля на Люблінщині після липня 1944 р.¹⁰²⁶, українців у польському концентраційному таборі в Явожно¹⁰²⁷,

¹⁰¹⁸ Rezmer W. Przyczyny i tło konfliktu polsko-ukraińskiego w latach 1939–1947. *Wołyń 1943 – rozliczenie. Materiały przeglądowej konferencji naukowej «W 65 rocznicę eksterminacji ludności polskiej na Kresach Wschodnich dokonanej przez nacjonalistów ukraińskich»*. Warszawa : Instytut pamięci narodowej, 2010. S. 11–12.

¹⁰¹⁹ Rezmer W. Przyczyny i tło konfliktu polsko-ukraińskiego w latach 1939–1947. *Wołyń 1943 – rozliczenie. Materiały przeglądowej konferencji naukowej «W 65 rocznicę eksterminacji ludności polskiej na Kresach Wschodnich dokonanej przez nacjonalistów ukraińskich»*. Warszawa : Instytut pamięci narodowej. Warszawa, 2010. S. 13.

¹⁰²⁰ Spodarek G. Ukraiński historyk w Polsce – Igor Hałagida. URL: <https://pl.naszwybir.pl/ukraiński-historyk-w-polsce-igor-halagida/>.

¹⁰²¹ Там само.

¹⁰²² Zajączkowski M. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii na Lubelszczyźnie 1939–1947. Warszawa, 2012 (rozprawa doktorska, ISP PAN, mps).

¹⁰²³ Zajączkowski M. Ukraińskie podziemie na Lubelszczyźnie w okresie okupacji niemieckiej 1939–1944. Lublin – Warszawa : Oddział IPN w Lublinie, ISP PAN, 2015. 504 s. ; Zajączkowski M. Pod znakiem Króla Daniela. OUN-B i UPA na Lubelszczyźnie 1944–1950. Lublin – Warszawa : Instytut Pamięci Narodowej, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 2016. 28 s.

¹⁰²⁴ Giedroyc a Ukraina. Ukraińska perspektywa Jerzego Giedroycia i środowiska paryskiej «Kultury» / red. M. Semczyszyn i M. Zajączkowski. Warszawa – Lublin – Szczecin, 2014. 335 s.

¹⁰²⁵ Zajączkowski M. Terror i represje sowieckie wobec zachodnich Ukraińców w latach 1943–1945 z jugosłowiańskimi kontekstami w tle. *Rocznik Polsko-Niemiecki*. 2016. № 24/2. S. 109–160.

¹⁰²⁶ Zajączkowski M. Wobec «polsko-bolszewickiej władzy okupacyjnej...». Ukraińskie podziemie na Lubelszczyźnie po lipcu 1944 r. *Rocznik Chełmski*. 2016. T. 20. S. 149–197.

акції «Вісла»¹⁰²⁸, порозуміння між польським та українським незалежницьким підпіллям у 1945–1947 рр.¹⁰²⁹, українське питання в ПНР¹⁰³⁰ та ін. У своїй роботі «Під знаком короля Данила. ОУН-Б і УПА на Люблінщині 1944–1950» історик вживає такі терміни щодо українсько-польських відносин часів воєнного й повоєнного періоду: «колективні вбивства», «акти терору», «очишувальні акції» тощо¹⁰³¹.

На початку ХХІ ст. історики починають звертатися до теми післявоєнних переселень. У 2010 р. виходить у світ праця Яна Пісулінського «Переселення українського народу з Польщі до УРСР в 1944–1947 рр.»¹⁰³². Знову активізується питання Брестського миру¹⁰³³. О. Вішка порушує проблеми інтернованих¹⁰³⁴.

Привертає увагу ґрунтовна праця **Р. Шагали і О. Вішки** «Українці у Варшаві», що оперта на джерелах з польських, українських, російських і чеських архівів, з польської та української преси. Дослідження стосується українців, які в період від Мазовецького князівства до закінчення Другої світової війни були різною мірою пов'язані з Варшавою. Одним із завдань цього видання було «повернути» про них пам'ять. Автори яскраво змалювали реалії, в яких судилося жити й працювати українцям. Словникова частина книги містить відомості про 375 найвідоміших українських постатей, які відіграли значущу роль у розвитку польської держави. Резюмуючи, автори зазначають, що «польське суспільство не усвідомлює того, що вони були українцями»¹⁰³⁵.

У 2010 р. була надрукована праця **Я. Я. Бруського** «Між прометеїзмом і *Realpolitik* ...». Дослідження є габілітаційною роботою історика, присвяченою періоду 1917–1920 рр. на українських територіях, які увійшли до Польщі. Я. Я. Бруський звертає увагу на особливості радянської України, її залежність від Москви, описує українсько-радянські відносини в 1921–1926 рр., висвітлює польську дипломатичну діяльність в Україні, еволюцію концепції польської політики щодо України, процес використання «советами» незалежницьких прагнень українців на території II Речі Посполитої¹⁰³⁶.

Мірослав Шуміло звертається до питань українсько-польської співпраці у дослідженнях «1920 рік. Війна та політика»¹⁰³⁷, «Українські політичні еліти щодо союзу з Польщею в 1920 р.»¹⁰³⁸.

Рафал Внук порушує проблеми діяльності антирадянського підпілля. У своїй книзі «Війна після війни. Антирадянське підпілля в Центрально-Східній Європі в 1944–1953 рр.» історик доводить, що українці та поляки мають одну й ту ж проблему: падіння Третього рейху не було

¹⁰²⁷ Zajączkowski M. Podobóz ukraiński w Centralnym Obozie Pracy w Jaworznie w świetle sprawozdania Grupy Śledczej MBP ppor. Józefa Bika (maj-wrzesień 1947 roku). *Między ideologią a socjotechniką. Kwestia mniejszości narodowych w działalności władz komunistycznych – doświadczenie polskie i środkowoeuropejskie* / red. M. Semczyszyn, J. Syrynk. Warszawa – Szczecin – Wrocław, 2014. S. 201–213.

¹⁰²⁸ Zajączkowski M. Wybrane aspekty militarne akcji «Wisła». Likwidacja partyzantki sotnyka Jana Szpontaka «Zalizniaka». *Podzielone narody. Szkice z historii stosunków polskoukraińskich w latach 40. XX wieku* / red. M. Białokur, M. Patelski. Toruń – Opole, 2010. S. 114–197.

¹⁰²⁹ Zajączkowski M. Drogi do porozumienia między polskim i ukraińskim podziemiem niepodległościowym w latach 1945–1947. *Od zniewolenia do wolności. Studia historyczne* / red. A. F. Baran. Warszawa – Białystok, 2009. S. 271–316.

¹⁰³⁰ Jak w PRL historię poprawiano. *Służby bezpieczeństwa Polski i Czechosłowacji wobec Ukraińców (1945–1989). Z warsztatów badawczych* / red. M. Zajączkowski, G. Motyka, Warszawa, 2005. S. 270–296.

¹⁰³¹ Zajączkowski M. Pod znakiem Króla Daniela. OUN-B i UPA na Lubelszczyźnie 1944–1950. Lublin – Warszawa : Instytut Pamięci Narodowej, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 2016. S. 12–13.

¹⁰³² Pisuliński J. Przesiedlenie ludności ukraińskiej z Polski do USSR w latach 1944–1947. Rzeszów : Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2009. 590 s.

¹⁰³³ Pisuliński J. Sprawa Chełmszczyzny w świadomości Polaków w latach 1912–1918. Stan świadomości narodowej Polaków w przededniu niepodległości. Materiały z posiedzenia naukowego zorganizowanego z okazji 90-lecia odzyskania niepodległości w 1918 roku / pod red. J. Machnika i W. Rojka, Kraków : PAU, 2010. S. 149–156.

¹⁰³⁴ Wiszka E. Brześć Litewski. Obozy jeńców i internowanych 1919–1921. Toruń, 2010. 182 s.

¹⁰³⁵ Szagała R., Wiszka E. Ukraińcy w Warszawie. Toruń – Warszawa, 2010. S. 631.

¹⁰³⁶ Bruski J. J. Miedzy prometeizmem a Realpolitik. II Rzeczpospolita wobec Ukrainy Sowieckiej 1921–1926. Kraków, 2010. 420 s.

¹⁰³⁷ Szumiło M. Rok 1920. Wojna i polityka, Lublin : Wyd. UMCS, 2011. 178 s.

¹⁰³⁸ Szumiło M. Ukraińskie elity polityczne wobec sojuszu z Polską w 1920 roku. *Rok 1920. Wojna i polityka* / red. M. Szumiło. Lublin, 2011. S. 83–98.

завершенням ери жахів, тому що в нашій частині Європи була «війна після війни». І ця наша спільна війна не завершилася хепендом¹⁰³⁹.

У липні 2013 р. польський Сейм ухвалив рішення відзначити 70-ту річницю «волинського геноциду» й віддати шану його жертвам. Була зазначена їх кількість – 100 тисяч осіб. Ухвалою затверджувалося, що причиною цього явища було бажання українських націоналістів формувати власну монолітну національну державу¹⁰⁴⁰.

У Польщі відбулося багато конференцій, присвячених подіям українсько-польського конфлікту Другої світової війни. На конференції в Катовіцах 13 червня 2013 р. д-р **Зигмунд Вознічка**, д-р **Йоанна Янушевська-Юркевич**, д-р **Люцина Куліньська** та ін. порушили питання перебігу польсько-українського конфлікту, ставлення польського й німецького підпілля до акцій українських націоналістів тощо. У своїх виступах учені наголосили, що без пізнання минулого, його ретельного дослідження з повагою до фактів неможливе нормальне майбутнє в польсько-українському сусідстві й справжнє поєднання між народами¹⁰⁴¹. У свою чергу, **А. Смолінський** звертає увагу на проблему голоду в Україні¹⁰⁴².

У цьому ж році в Києві була видана книга **Гжегожа Мотики** «Від Волинської різанини до операції "Вісла"». Польсько-український конфлікт 1943–1947 рр.». Покликаючись на численні джерела і намагаючись бути неупередженим, автор подає детальні відомості про причини, перебіг і наслідки Волинського конфлікту для того, щоб з'ясувати, що ж трапилося в 1943–1947 роках між поляками й українцями¹⁰⁴³.

У 2013 р. у Варшаві за редакцією **Є. Місила** була видана нова ґрунтовна збірка документів і матеріалів щодо операції «Вісла». На початку збірки автор умістив цитату Яцека Куроня, яку той виголосив під час зустрічі з польськими розвідниками, що перебували в таборі в Бещадах: «Ми, поляки, здійснили злочин. Наше військо не боролось з бандами фашистів під знаком УПА, але з українським народом. Наша влада не змогла відокремити потребу боротьби з фашистами від боротьби з українцями. Замість того, щоб пробудити українську бідноту до спільної боротьби, щоби боротися з фашизмом, ми вели націоналістичну боротьбу, застосовуючи гітлерівські методи колективної відповідальності, прикладом чого є масове переселення українського народу»¹⁰⁴⁴. Видана збірка стала вагомим противагом спробам польських авторів виправдати увесь бруд здійсненої операції.

У цьому ж 2013 р. історик із Жешува **Ян Пісулінський** видає свою книгу «Не лише Петлюра. Українське питання в польській зовнішній політиці 1918–1923 рр.». Автор доводить, що після підписання Ризького трактату українське питання продовжувало відігравати важливу роль у

¹⁰³⁹ Wnuk R. Wojna po wojnie. Antysowieckie podziemie w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1944–1953. Gdańsk – Warszawa, 2012. 666 s.

¹⁰⁴⁰ Uchwała polskiego sejmu w sprawie uczczenia 70 rocznicy zbrodni Wołyńskiej i oddania hołdu jej ofiarom. *Kronika Sejmowa*. 2013. 15 lipca. S. 21–24.

¹⁰⁴¹ W cieniu tragedii wołyńskiej 1943 r. 70 rocznica mordów Polaków na Kresach Południowo-Wschodnich Rzeczypospolitej / red. E. Żurawskiej, J. Sperki. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu śląskiego, 2015. S. 9.

¹⁰⁴² Smolinski A. Obraz przemysłu, rolnictwa i komunikacji sowieckiej Ukrainy z początku lat trzydziestych XX wieku w świetle akt polskiego wywiadu wojskowego. *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість* / ред. М. Литвин. Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2013. Вип. 6. 282 с. ; Smoliński A. Problematyka gospodarki sowieckiej Ukrainy z lat 1921–1939 w świetle akt Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego. *Історичний Архів. Наукові студії*. Миколаїв, 2012. Вип. 9. S. 118–129 ; Smoliński A. Akta Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego jako źródło do poznania dziejów sowieckiej Ukrainy z lat 1921–1939. *Історичний архів. Наукові студії*. 2012. Випуск 8. S. 159–163 ; Smoliński A. Problematyka gospodarki sowieckiej Ukrainy z lat 1921–1939 w świetle akt Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego. *Історичний архів. Наукові студії*. 2012. Випуск 9. S. 118–129 ; Smoliński A. Gospodarka sowieckiej Ukrainy z przełomu lat dwudziestych i trzydziestych w świetle akt Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego. *Studia z Dziejów Wojskowości*. 2012. T. I. S. 257–287 ; Smoliński A. Polskojęzyczne publikacje na temat głodu na Ukrainie w latach dwudziestych i trzydziestych XX w. *Історичний архів. Наукові студії* : зб. наук. пр. Миколаїв, 2013. Вип. 11. С. 50 ; Smoliński A. Polskojęzyczne publikacje na temat głodu na Ukrainie w latach dwudziestych i trzydziestych XX w. *Історичний архів. Наукові студії* : зб. наук. пр. Миколаїв, 2013. Вип. 11. С. 48–55.

¹⁰⁴³ Мотика Г. Від Волинської різанини до операції «Вісла». Польсько-український конфлікт 1943–1947 рр. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2013. 360 с.

¹⁰⁴⁴ Akcja «Wisła». Dokumenty i materiały / red. E. Misilo. Warszawa : Archiwum Ukrainie & Management Academy Group, 2013. 360 s.

польській закордонній політиці, однак українська політика урядів не обмежувалася лише реалізацією українських планів Ю. Пілсудського щодо підтримки С. Петлюри¹⁰⁴⁵.

Проблемі інтегрального націоналізму присвячує свою роботу **Роман Висоцький**. У праці «У колі інтегрального націоналізму...» автор зробив спробу зіставити український і польський націоналізм, а радше, представити розвиток українського націоналізму на тлі польського. За основу взяті концепції Дмитра Донцова та Романа Дмовського. У дослідженні Р. Висоцький демонструє спільні й розбіжні моменти творців інтегрального націоналізму, висвітлює еволюцію їхніх поглядів, акцентує увагу на тому, що націоналістичні ідеології двох лідерів мали подібні онтологічні підвалини¹⁰⁴⁶.

Роботу гостро розкритикували представники «кресових» товариств, зокрема краківський історик **Богуміл Гротт**. Учений вважає, що Р. Висоцький, порівнюючи доробок Романа Дмовського й Дмитра Донцова, намагається наслідувати тих, хто в геноциді, який учинили щодо поляків націоналісти ОУН і УПА, хоче бачити «польсько-українську боротьбу» чи «військово-політичний конфлікт», коли фальсифікатори історії намагаються ставити знак рівності між винищеними та винищувачами¹⁰⁴⁷.

Проблему галицьких міфів порушив професор, завідувач кафедри історіографії й методології історії Інституту історії Ягеллонського університету **Кшиштоф Заморський** (Krzysztof Zamorski)¹⁰⁴⁸. А **Роберт Куśnierз** (Robert Kuśnierz) дослідив проблеми України за часів сталінщини¹⁰⁴⁹.

У Польщі відбулася низка конференцій, на яких питання українсько-польського минулого викликали гострі дискусії науковців і публіцистів: «Польсько-українські стосунки 1991–2013: спроба підсумку» (Люблін, 2013), «Поляки та українці. 70 років після Волинської трагедії» (Гданськ, 2013), «Польща – Україна: спільні шляхи до свободи...» (Житомир, 2015, 2017) та ін.¹⁰⁵⁰

Т. Стрик виклав власне бачення щодо сучасних подій в Україні у книзі «Україна напередодні кінця історії». Учений наголошує на потребі нового виміру польсько-українського діалогу, де важливе місце буде посідати ґрунтовне знання про минуле¹⁰⁵¹.

24–25 квітня 2015 р. за сприяння Міністерства зовнішніх справ Республіки Польща, Католицького університету у Любліні й Інституту історії НАН України та інших установ у Житомирі пройшла щорічна міжнародна наукова конференція «Польща – Україна: спільні шляхи до свободи». До обговорення виносились такі питання, як геополітична концепція Ю. Пілсудського, антибільшовицький союз УНР з II Річчю Посполитою у 1920 р., історична політика та формування історичної пам'яті в країнах Балто-Чорноморського союзу тощо¹⁰⁵².

У той же час професор Сілезького університету в Катовіцах, керівник кафедри Новітньої історії, член Центральноєвропейської комісії ПАН в Катовіцах **Кшиштоф Новак** (Krzysztof Nowak), що займається історією пограниччя Центрально-Східної Європи, проблемами національних

¹⁰⁴⁵ Pisuliński J. Nie tylko Prtlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923. Toruń : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2013. 280 s.

¹⁰⁴⁶ Wysocki R. W kręgu integralnego nacjonalizmu. Czynny nacjonalizm Dmytro Doncowa na tle myśli nowoczesnych Romana Dmowskiego. *Studium porównawcze*. Lublin, 2014. 530 s.

¹⁰⁴⁷ Grott B. Na manowcach pozornej komparatystyki. Z powodu książki Romana Wysockiego «W kręgu integralnego nacjonalizmu. Czynny nacjonalizm Dmytra Doncowa na tle myśli nowoczesnych Romana Dmowskiego. Studium porównawcze» (Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2014. 543 s.). *Dzieje Najnowsze*. 2017. № 1. S. 251–262.

¹⁰⁴⁸ Zamorski K. O galicyjskich mitach. *Mit Galicji*. Kraków : Międzynarodowe Centrum Kultury, 2014. S. 129–133 ; Zamorski K. Galicyjskie dole i niedole : spór o rozwój cywilizacyjny zaboru austriackiego. *W krainie metarefleksji: księga poświęcona profesorowi Czesławowi Robotyckiemu*. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2015. S. 174–185.

¹⁰⁴⁹ Kuśnierz R. W świecie stalinowskim zbrodni: Ukraina w latach czystek i terrorku (1934–1938) w odsuwaniach i analizach MSZ oraz wywiadu wojskowego Drugiej Rzeczypospolitej. Słupsk : Wydawnictwo Naukowe Akademii pomorskiej, 2013. 425 s.

¹⁰⁵⁰ Поляки та українці після Волині 1943–44. URL: <http://www.nasze-slowo.pl/polyaki-ta-ukrayintsi-pislyya-volini-1943-44> ; У ЖДУ ім. Івана Франка відбулася міжнародна конференція «Польща – Україна: спільні шляхи до свободи». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-oblastej-2015-04-28-u-zhdu-im.-i.-franka-vidbulasya-mizhnarodna-konferenciya-%C2%ABpolshha-ukrayina-spilni-shlyaxi-dosvobodi%C2%BB?print> ; Жуковський О. Відбулася Міжнародна наукова конференція «Польща – Україна: спільні шляхи до свободи. Балто-Чорноморський союз Міжмор'я: ретроспектива і перспектива». URL: http://www.facultyofhistory.com/2017/11/blog-post_8.html.

¹⁰⁵¹ Strzyjek T. Ukraina przed końcem historii. Szkice o polityce państw wobec pamięci. Warszawa : Scholar, 2014. 412 s.

¹⁰⁵² Щорічна міжнародна наукова конференція «Польща – Україна: спільні шляхи до свободи». URL : <http://www.ntsahist.kiev.ua/?p=634>.

меншин, історією Буковини у статті «Біля джерел Волинської трагедії. Ідея незалежності українських націоналістів 1920–1945 (нарис проблематики)» висвітлив своє бачення подій на Волині в 1943 р. Учений стверджує, що, на відміну від поляків, українське етнічне населення не було достатньо сформованим народом. Українські землі були поділені й диференційовані як у політичному, так і культурному аспектах. Різний рівень національної свідомості серед українців був зумовлений тим, що частина поляків сприймала їх лише як етнічну або етнографічну групу, а їхні тенденції до автономії чи незалежності, трактувалися як вимисел малих груп екстремістів. К. Новак стверджує, що велика частина польського суспільства була зацікавлена у зміні національних відносин на порубіжжі на свою користь. Автор звертає увагу також на те, що терміном «українці» російська й австрійська влада окреслювали переважно осіб, усвідомлених в українському національному дусі, тих, хто проголошував гасла єднання розділених кордонами родичів. На думку вченого, національно-політичній консолідації українців завадив брак освіченої еліти¹⁰⁵³.

Водночас у Польщі продовжують активно діяти представники «кресових організацій» та їхні прихильники в науковому світі (*Люцина Куліньська, Богуміл Гротт, Чеслав Партач*). 6–7 червня 2015 р. в Кендзежині-Козьле (Опольське воєводство) під час «XII воєводських днів кресової культури й днів пам'яті жертв геноциду поляків на Східних Кресах II Речі Посполитої» й за сприяння «Товариства кресов'ян в Кендзежині–Козьле» було проведено конференцію. Головна її теза – український націоналізм завжди мав антипольський характер і сьогодні є великою загрозою для Польщі. Представники «кресових організацій» продовжують ототожнювати прояви українського націоналізму з нацизмом й активно нав'язують цю тезу широким верствам польського суспільства.

Богуміл Гротт (Bogumił Grott) – історик, доктор габілітований, професор Інституту релігійних досліджень Ягеллонського університету в Кракові. Фахівець з історії польської політичної думки, зокрема націоналізму та його впливу на католицизм, з польсько-українських відносин. Дотримується націоналістичних поглядів. Є членом Кресового патріотичного руху. Велику увагу в дослідженнях приділяє ролі релігії в національних та націоналістичних рухах. У своїх роботах обґрунтовує колонізацію Західної України й присутність поляків на цих землях. Вважає антиукраїнські дії польського санаційного режиму 1926–1939 рр. недостатніми і вбачає у цьому причину ослаблення Польщі українськими націоналістами.

До найважливіших досліджень вченого з української проблематики відносимо: «Поляки й українці в минулому й сьогодні»¹⁰⁵⁴, «Польсько-українські відносини в 1939–2004»¹⁰⁵⁵, «Матеріали та дослідження до історії українсько-польських відносин»¹⁰⁵⁶, «Націоналізми різних народів: політологічно-релігієзнавча перспектива»¹⁰⁵⁷, «Польща та її східні сусіди»¹⁰⁵⁸.

У 2015 р. побачила світ книга *Л. Куліньської й Ч. Партача* «Геноцид українських націоналістів проти поляків в 1939–1945». У книзі автори здійснили спробу визначити точну кількість жертв українсько-польського конфлікту, висвітлити питання польської самооборони на Волині. Автори наголошують на терористичній діяльності ОУН, здійсненій із винятковою жорстокістю. Водночас історики різко критично поставились до ліберальних польських діячів, зокрема середовища паризької «Культури» Є. Гедройця, яке, на їхню думку, спричинило «вибільювання» ОУН і УПА¹⁰⁵⁹. Таким чином, антиукраїнська позиція певних польських шовіністичних середовищ отримує «наукове» підкріплення.

7. Період 2015–2020 рр. – процес інструменталізації історії політиками в часи президента Анджея Дуди.

¹⁰⁵³ Nowak Krzysztof. U źródeł tragedii wołyńskiej. Myśl niepodległościowa ukraińskich nacjonalistów w latach 1920–1945 (zarys problematyki). W cieniu tragedii wołyńskiej 1943 r. 70 rocznica mordów Polaków na Kresach Południowo-Wschodnich Rzeczypospolitej / pod red. E. Żurawskiej J. Sperki. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu śląskiego. 2015. S. 21.

¹⁰⁵⁴ Polacy i Ukraińcy dawniej i dziś / red. B. Grott. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2002.

¹⁰⁵⁵ Grott B. Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1939–2004. Warszawa, 2004. 354 s.

¹⁰⁵⁶ Materiały i studia do dziejów stosunków polsko ukraińskich / pod red. B. Grotta. Kraków : Wyd-wo Księgarnia Akademicka, 2008. 312 s.

¹⁰⁵⁷ Nacjonalizmy różnych narodów: perspektywa politologiczno- religioznawcza / red. B. Grott, O. Grott. Kraków, 2012. 595 s.

¹⁰⁵⁸ Grott B. Polska i jej wschodni sąsiedzi. Warszawa : von Borowiecki, 2016. 450 s.

¹⁰⁵⁹ Kulińska L., Partacz Cz. Zbrodnie nacjonalistów ukraińskich na Polakach w latach 1939–1945. Ludobujstwo niepotępione. Warszawa, 2015. 310 s.

Від 2015 р. в Польщі активізувався процес інструменталізації історії політиками, про що неодноразово повідомляли самі польські вчені. На думку авторитетного польського історика Рафала Внука, Інститут національної пам'яті, найбільший центр, що займається новітньою історією в Польщі, почав служити правлячій партії та перестав функціонувати як дослідницька установа¹⁰⁶⁰.

Представники кресових товариств активізували антиукраїнську пропаганду. У своїй статті «Націоналізм у сучасній Україні є серйозною загрозою для Польщі» Л. Кулінська зазначає, що польська влада реалізує ризиковані проекти, втягуючи Польщу в зовнішні справи України й непередбачуваний конфлікт з Росією. Обраний шлях називає шкідливим, небезпечним, принизливим¹⁰⁶¹. У публічних виступах Л. Кулінська закликає поляків до формування збройної організації територіальної оборони, заохочення молоді вступати до стрілецьких загонів, до навчання партизанської боротьби, протидії подальшій українізації, недопущення українців до обіймання впливових посад в урядах і державних службах, зміни польського політичного курсу щодо України тощо. Окрім брудної антиукраїнської агітації, вона яскраво демонструє свою проросійську позицію, наголошуючи, що метою української Революції Гідності було «розбити Російську Федерацію й використати її сировинні джерела через міжнародні концерни й США»¹⁰⁶².

Кресовий осередок «Карта» зайнявся встановленням кількості жертв українсько-польського конфлікту часів Другої світової війни. Кошти на дослідження надавала держава. За сприяння центру було з'ясовано прізвиська українців, що полягли внаслідок трагічних подій українсько-польського протистояння¹⁰⁶³.

У перших десятиліттях ХХІ ст. розвиток українознавчих студій у Польщі все більше починає залежати від ювілейних дат, річниць знакових подій. Так, до 73 річниці з дня Волинської трагедії найбільш гарячою темою стають українсько-польські протистояння на Волині у 1943 р. У Польщі була видана низка опрацювань на цю тему, серед яких на чільне місце заслуговує книга **Г. Мотики** «Волинь '43. Геноцидна чистка – факти, аналогії, історична політика»¹⁰⁶⁴. Це видання є доповненням до попередньої роботи історика «Від волинської різанини до акції "Вісла"...». Автор акцентував увагу на найбільш контроверсійних аспектах волинських подій.

Події на Волині історик вважає злочином, здійсненим УПА, характеризує його як етнічну чистку, яка мала геноцидний характер і яка заслуговує засудження, акцію «Вісла» називає злочинною й непотрібною. Вважає, що акції польського підпілля здебільшого не мали ознак етнічних чисток, уживає щодо них термін «військові злочини» і «злочини проти народу». Як доказ наводить той факт, що на відміну від антипольської акції УПА вони не були такими масштабними й не мали на меті цілковите знищення українського населення. У випадку УПА, на думку Г. Мотики, було інакше – добитися зникнення польського суспільства на цьому терені: на Волині – знищити цілковито, а з Галичини – вигнати. Такий намір, за переконанням історика, узгоджується з дефініцією геноциду у концепції Р. Лемкіна. Науковець стверджує, що у польському випадку трапляються вбивства мешканців цілих українських сіл, але завжди причиною є бажання помсти чи залякування, а не ідея позбутися українців взагалі. В окремих випадках, зокрема події у селах Піскорівці і Верховина, Г. Мотика припускає, що були можливі акти геноциду з боку польського населення щодо українців.

Представники «кресових» середовищ часто звинувачують ученого в применшенні злочинів ОУН і УПА. На книгу «Волинь '43...» історик отримав відгук ксьондза Тадеуша Ісаковича-Валеського про те, що це «чергова спроба "відбілювання" виконавців геноциду з УПА». Під час

¹⁰⁶⁰ Рафал Внук: 7 найголовніших думок про сучасну польську історичну політику. URL: prostir.pl/interview/рафал-внук-7-найголовніших-думок-про-су/.

¹⁰⁶¹ Kulińska L. Nacjonalizm na dzisiejszej Ukrainie poważnym zagrożeniem dla Polski. *Ludobójstwo OUN-UPA na Kresach Południowo-Wschodnich. Dawne Kresy Południowo-Wschodnie w Optyce Historycznej i Współczesnej* / red. W. Listowski. T. 7. Kędzierzyn-Koźle, 2015. S. 11.

¹⁰⁶² Там само. С. 7–24.

¹⁰⁶³ Kulińska L. Dyskusja wokół ustalenia rozmiarów strat ludności polskiej województw wschodnich II RP – ofiar ukraińskich nacjonalistów w latach II wojny światowej. *W cieniu tragedii wołyńskiej 1943 roku. 70 rocznica mordów Polaków na Kresach Południowo-Wschodnich Rzeczypospolitej* / red. E. Żurawskiej, J. Sperki. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2015. S. 174.

¹⁰⁶⁴ Motyka G. Wołyń '43. Ludobójcza czystka – fakty, analogie, polityka historyczna, Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2016. 278 s.

презентації книги «Від Волинської різанини до операції "Вісла"» у Варшаві 2006 р. учений зазнав чергових атак з боку представників «кресових» організацій¹⁰⁶⁵.

Продовжується науковий діалог учених із актуальних питань минулого. 16 березня 2016 р. у Варшавському університеті за сприяння Центру польсько-російського діалогу й порозуміння відбулася міжнародна конференція «Радянські репресії 1943–1946 рр.: нові заходи й інтерпретації». Були представлені доповіді польських, українських, литовських і російських істориків. Особливу увагу приділено радянським репресіям на Волині й у Східній Галичині 1944–1945 рр. (доповідач Ігор Ільюшин), Волинській трагедії 1943 р. (доповідач *Лукаш Адамський*) тощо.

Б. Гальчак порушує тему польського міфу про «Східні Креси» в польсько-українських відносинах. Історик переконує, що «називати територію колишніх польських воєводств «Кресами» – це все одно, що непрямо обвинувачувати державну владу міжвоєнної Польщі. Б. Гальчак резюмує, що термін «Східні Креси» не має права на існування в наукових дослідженнях¹⁰⁶⁶. «Використання поняття "кресов'янин" представниками польської нації – це серйозна образа для українців, білорусів, литовців і росіян. Вона містить потужну ідею ненависті та расистського презирства. Це виключає будь-яке порозуміння»¹⁰⁶⁷.

Схвалення польським Сеймом постанови Сенату від 7 липня 2016 р. та постанови Сейму від 22 липня 2016 р. про визнання подій на Волині 1943–1945 рр. «геноцидом, вчиненим українськими націоналістами проти мешканців II Речі Посполитої»¹⁰⁶⁸ ще більше затьмарило взаємини сусідніх народів. У свою чергу, на думку голови правлячої партії «Право і справедливість» Ярослава Качинського, глорифікація Степана Бандери в Україні може завадити євроінтеграційним намірам України. «Ми не можемо протягом багатьох років погоджуватись, щоби в Україні був культ людей, які здійснили геноцид проти поляків». За словами політика, українці «перевершили німців у жорстокості стосовно поляків»¹⁰⁶⁹.

8 червня 2017 р. в Центрі зустрічей культур м. Люблін відбувся круглий стіл «Спецоперація "Вісла": новітні дослідження та оцінки». На захід були запрошені відомі польські історики-україністи проф. *Ян Пісулінський*, проф. *Рафал Внук*, проф. *Маріуш Зайончковський* та ін. Мета зустрічі – ознайомлення з останніми напрацюваннями вчених з проблеми операції «Вісла» та відзначення 70-річчя цієї події. Генеральний консул В. Павлюк подякував організаторам за вшанування пам'яті українців¹⁰⁷⁰.

У цей час не втрачають актуальності питання військової історії, які порушує *Мацей Кротofil* (Maciej Krotofil) – професор Університету ім. Миколая Коперника в Торуні, заступник директора Інституту історії та архівістики. Учений займається військовою історією¹⁰⁷¹, загальними питаннями історії України¹⁰⁷², питаннями польських й українських збройних сил¹⁰⁷³, відносин українців і

¹⁰⁶⁵ Гавришко М. Інтерв'ю з Г. Мотикою. URL: <http://uamoderna.com/jittepis-istory/motyka>

¹⁰⁶⁶ Гальчак Б. Польський міф про «Східні Креси» в польсько-українських відносинах. *Історичний архів*. 2016. № 16. С. 109.

¹⁰⁶⁷ Там само. С. 110.

¹⁰⁶⁸ Звернення у зв'язку з порушенням парламентом Республіки Польща домовленостей щодо спільної оцінки польсько-українського протистояння у 1943–1945 роках. *Тиждень*. 2016. 30 серпня. URL: <https://tyzhden.ua/Society/172825>.

¹⁰⁶⁹ Украина с Бандерой в Европу не войдет – Качинский. *Европейская правда*. 2017. 6 февраля.

¹⁰⁷⁰ В Любліні відбувся круглий стіл істориків на тему «Спецоперація "Вісла": новітні дослідження та оцінки». URL: <https://lublin.mfa.gov.ua/news/57895-v-lyublini-vidbuvsya-kruglij-stil-istorikiv-na-temu-specoperacija-visla-novitni-doslidzhennya-ta-ocinki>.

¹⁰⁷¹ Krotofil M. Activity of schools and educational courses for soldiers of the Ukrainian Galician Army interned in Czechoslovakia as a form of their socialization (1919–1920). *Cxið*. 2018. № 6 (158). S. 58–62.

¹⁰⁷² Krotofil M. Białorusini, Rosjanie i Ukraińcy na Kujawach i Pomorzu w okresie międzywojennym. *Mniejszości wyznaniowe i etniczne w regionie kujawsko-pomorskim* / pod red. W. Rozynkowskiego, M. Strzeleckiej, M. Targowskiego. Toruń : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2017. S. 79–93 ; Krotofil M. Akt 5 listopada 1916 roku a ukraińskie aspiracje niepodległościowe. *Akt 5 listopada 1916 roku i jego konsekwencje dla Polski i Europy* / red. nauk. Jarosław Kłaczko, Krzysztof Kania, Zbigniew Girzyński. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2016. S. 393–404 ; Krotofil M. Od Dzikich Pól do Donbasu – fenomen wschodniej Ukrainy. From Wild Fields to Donbas – the phenomenon of Eastern Ukraine. *Klio*. 2015. № 32. S. 239–244 ; Kościelniak K., Krotofil M., Smoliński A. Obok siebie : studia polsko-ukraińskie / pod red. nauk. K. Kościelniaka, M. Krotofila, A. Smolińskiego. Toruń : Signum, 2014. 196 s. ; Krotofil M. Historia Ukrainy na łamach czasopisma Storinky Wojennoji Istoriji Ukrainy. *Przegląd Historyczno-Wojskowy*. 2003. R. 4. № 2. S. 255–263.

поляків у міжвоєнний період¹⁰⁷⁴, національних меншин у Польщі¹⁰⁷⁵, боротьби армії УНР за незалежність Української держави¹⁰⁷⁶.

¹⁰⁷³ Krotofil M. Organizacja polskich i ukraińskich sił zbrojnych w latach 1917–1921 : podobieństwa i różnice z perspektywy stu lat. *Drogi do niepodległości narodów Europy Wschodniej 1914–1921* / pod red. D. Michaluk. Ciechanowiec ; Warszawa : Muzeum Rolnictwa im. ks. Krzysztofa Kluka. Instytucja Kultury Województwa Podlaskiego ; Archiwum Główne Akt Dawnych, 2018. S. 369–388 ; Krotofil M. Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w 1920 r. *Europa Orientalis*. 2013. T. 4. S. 173–177 ; Krotofil M. Jeńcy – Ukraińcy podczas I wojny światowej i zorganizowane z nich formacje wojskowe. *Łambinowicki Rocznik Muzealny*. 2013. № 36. S. 47–62 ; Krotofil M. Ukraińcy w siłach zbrojnych międzywojennej Polski. *Polsko-ukraińskie strategiczne partnerstwo : realia i perspektywy* / pod red. A. Kulczyckiego [et al.]. Rzeszów [etc.] : Wydawnictwo Biblioteka Kuriera Galicyjskiego, 2012. S. 195–215 ; Krotofil M. Zanim doszło do sojuszu : siły zbrojne Ukraińskiej Republiki Ludowej w 1919 roku. Wolni z wolnymi, równi z równymi, zaci z zacynymi... / pod red. A. Kulczyckiego [et al.]. Rzeszów [etc.] : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2012. S. 79–100 ; Krotofil M. Siły zbrojne Ukraińskiej Republiki Ludowej (listopad 1918 r. – grudzień 1919 r.). Kijów : Stylos, 2011. 223 s. ; Krotofil M. Organizacja artylerii Armii Czynnej Ukraińskiej Republiki Ludowej w 1919 roku. *Studia artyleryjskie*. T. 2 / pod red. M. Giętkowskiego i A. Smolińskiego. Toruń : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2010. S. 439–477 ; Krotofil M. Struktura organizacyjna armii Ukraińskiej Republiki Ludowej w połowie 1919 roku. *Od armii komputowej do narodowej III. Problemy organizacyjne sił zbrojnych od XVI do XX wieku* / pod red. J. Centka, M. Krotofila. Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2009. S. 161–179 ; Krotofil M. Artyleria sił zbrojnych Ukraińskiej Republiki Ludowej w 1919 r. *Artyleria polska : historia, teraźniejszość, przyszłość : (myśl wojskowa, szkolnictwo artyleryjskie, technika i uzbrojenie)* : materiały pokonferencyjne. Toruń, 13–14 maja 2008 r. / red. W. Rezmer [et al.]. Toruń : DTP Arkadiusz Hauzer, 2008. S. 93–102 ; Krotofil M. Ukraińska Armia Halicka 1918–1920: zarys organizacji i działań bojowych. *Tuchola : obóz jeńców i internowanych 1914–1923. Cz. 3: Warunki życia jeńców i internowanych* / red. Zbigniew Karpus [et al.]. Toruń : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2007. S. 57–78 ; Krotofil M. Organizacja sił zbrojnych Państwa Ukraińskiego w 1918 r.: zarys problemu. *Od armii komputowej do narodowej. 2: Dzieje militarne Polski i jej wschodnich sąsiadów od XVI do XX wieku* / pod red. M. Krotofila, A. Smolińskiego. Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2005. S. 181–193 ; Krotofil M., Smoliński A. *Od armii komputowej do narodowej. 2 : Dzieje militarne Polski i jej wschodnich sąsiadów od XVI do XX wieku* / pod red. M. Krotofila, A. Smolińskiego. Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2005. 671 s. ; Krotofil M. Służba Ukraińców w wojsku II Rzeczypospolitej. *Rzeczpospolita Obojga Narodów i jej tradycje : studia i szkice* / red. nauk. M. Wagner, J. Wojtasik. Siedlce : Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, 2004. S. 345–360 ; Krotofil M., Wiszka E. Polityka państwa polskiego wobec zagadnienia ukraińskiego w latach 1930–1939 / R. Potocki. Lublin, 2003. *Dzieje Najnowsze*. 2004. R. 36. № 3. S. 228–231 ; Krotofil M. Ukraińska Armia Halicka w polskiej i ukraińskiej historiografii. *Південний архів*. 2004. Вип. 16. С. 205–210 ; Krotofil M. Wiadomości polskiego wywiadu dotyczące organizacji i wartości bojowej Ukraińskiej Armii Halickiej. *Десять років незалежності України : минуле та сучасне державотворення* : науковий збірник / під ред. В. Смоля та ін. Київ : Інститут історії України, 2003. С. 332–336 ; Krotofil M. Kawaleria Ukraińskiej Armii Halickiej 1918–1920. *Kawaleria przeciwników i sojuszników Wojska Polskiego w latach 1918–1921* / pod red. A. Smolińskiego. Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2003. S. 175–209 ; Krotofil M. Ukraińska Armia Halicka 1918–1920 : organizacja, uzbrojenie, wyposażenie i wartość bojowa sił zbrojnych Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2002. 225 s. ; Krotofil M. Analiza stanu liczebnego Ukraińskiej Armii Halickiej. *Nad Wisłą i Dnieprem*. 2002. № 1. S. 127–137 ; Krotofil M. Struktura organizacyjna Ukraińskiej Armii Halickiej podczas kontrofensywy czortkowskiej (czerwiec 1919 r.). *Zeszyty Naukowe*. 2002. R. 35. № 21. S. 325–337 ; Krotofil M. Informacje polskiego wywiadu na temat organizacji i wartości bojowej Ukraińskiej Armii Halickiej (1918–1920). *Десять років незалежності України : минуле та сучасне державотворення* : міжнародна naukowa konferencja. Бердянськ, 24–25 травня 2001 р. : тези наукової доповіді / під ред. О. Реєнта та ін. Київ : Інститут історії України НАН України. 2001. С. 51–53 ; Krotofil M. Artyleria Ukraińskiej Armii Halickiej 1918–1920. *Zeszyty naukowe*. 2001. R. 34. № 20. S. 523–535.

¹⁰⁷⁴ Krotofil M. Militarne aspekty stosunków polsko-ukraińskich z lat 1917–1921 w świetle historiografii polskiej. *Праці Українсько-Польської комісії дослідження взаємних відносин 1917–1921 рр.* / відп. ред. В. Верстюк, Я. Я. Брусський. Київ : Інститут історії України, 2019. С. 169–179 ; Krotofil M. Koniec 1918 roku w Galicji Wschodniej : wojna polsko-ukraińska – siły zbrojne stron walczących. *Rok 1918 w Europie Środkowo-Wschodniej* / pod red. D. Grinberga, J. Snopko, G. Zackiewicz. Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2010. S. 439–449 ; Krotofil M. Dlaczego Petlura zawarł sojusz z Piłsudskim? Sytuacja militarna Ukraińskiej Republiki Ludowej jesienią 1919 roku. *Od Zborowa do NATO (1649–2009) : studia z dziejów stosunków polsko-ukraińskich od XVII do XXI wieku* : monografia naukowa : historia / red. M. Franz, K. Pietkiewicz. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2009. S. 506–531 ; Krotofil M. Armia Halicka jako przeciwnik Wojska Polskiego 1918–1919. *Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Т. 18. Західно-Українська Народна Республіка : до 90-річчя утворення / ред. Я. Ісасвич та ін. 2009. С. 385–388 ; Krotofil M. O problemach polsko-ukraińskich na UMK w Toruniu : XII Międzynarodowe Seminarium Historyczne «Polska-Ukraina: trudne pytania» 12–13 października 2006. *Klio*. 2007. № 9. S. 187–189 ; Krotofil M. Obraz nieprzyjaciela podczas wojny polsko-ukraińskiej (1918–1919) w doniesieniach polskich służb wywiadowczych. *Polski wywiad wojskowy 1918–1945* : materiały z konferencji / pod red. P. Kołakowskiego i A. Peplńskiego. Toruń : Wydawnictwo A. Marszałek, 2006. S. 53–64 ; Krotofil M. Українці – контрактні старшини польського війська в 1939 р. *1939 рік в історичній долі України й українців*: матеріали Міжнародної наукової конференції 23–24 вересня 1999 р. / ред. К. Кондратюк та ін. Львів, Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2001. С. 131–136 ; Krotofil M. Ukraińcy w Wojsku Polskim w okresie międzywojennym. *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939* : zbiór studiów / pod red. Z. Karpusa i W. Rezmera. Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2001. S. 123–152 ;

М. Кротофіль є членом Українсько-польської комісії з дослідження відносин у 1917–1921 р. На засіданні Комісії 13–15 травня 2019 р. історик був призначений відповідальним (разом із Максимом Потапенком) за підготовку джерельної публікації документів з колекції II та III польських корпусів Державного архіву Київської області¹⁰⁷⁷.

У 2016 р. в Познані була видана книга Г. Скрукви «Про Чорноморську Україну: націєтворчі процеси в Причорноморському регіоні до 1921 р. в українській історичній перспективі». Автор аналізує історію Причорноморських земель, їх залучення до процесу просторових змін у той момент, коли на основній частині українських земель розвинувся національний рух. Історик описує найдавніше минуле України, період козаччини, Національного відродження, Національно-демократичної революції. Багато уваги вчений приділяє історичним міфам, проблемам Чорноморського флоту, пограниччя тощо¹⁰⁷⁸.

1 лютого 2018 р. Сенат Польщі ухвалив закон «Про інститут національної пам'яті», що передбачає покарання за заперечення «злочинів українських націоналістів»¹⁰⁷⁹. 6 грудня закон підписав президент А. Дуда, який заявив, що ухвалення закону є питанням виключно польського суверенітету і не дозволить очорнити добре ім'я Польщі¹⁰⁸⁰. «Варшава очікує від Києва рішучих кроків з розвінчання культів лідерів УПА. Такі люди, як Шухевич і Бандера, були злочинцями, які безпосередньо відповідальні за злочини проти польського народу [...] Ми не можемо згодитись із тим, що ці люди не вважаються злочинцями ...»¹⁰⁸¹ Як бачимо, ситуація потребує не лише глибокого вивчення спірних питань історії, а також їх об'єктивного тлумачення й сприйняття обома сторонами.

22 березня 2018 р. на базі двох університетів – Національного університету «Києво-Могилянська Академія» та Варшавського університету – було засновано Українсько-польську

Krotofil M. Sojusz polsko-ukraiński z 1920 roku. *Od armii komputowej do narodowej (XVI–XX w.)* : materiały z konferencji naukowej. Toruń, 26–27 października 1995 r. / pod red. Z. Karpusa, W. Rezmera. Toruń : Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1998. S. 259–265.

¹⁰⁷⁵ Krotofil M. Mniejszości narodowe w polskiej marynarce wojennej w okresie międzywojennym. *Problemy militarne na Pomorzu w latach 1914–1989* / red. nauk. Adolf Stachula. Słupsk : Wydawnictwo Pomorskiej Akademii Pedagogicznej, 2002. S. 93–99.

¹⁰⁷⁶ Krotofil M. Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w walce o niepodległość w 1919 r. : spojrzenie po 100 latach. Ukrainian-Polish scientific dialogues: *VIII International Scientific Conference, Khmelnytskyi – Kamianets – Podilskyi, 16–19 October 2019*: conference proceedings / ed. board L. Bilyi [et al.]. Khmelnytskyi : Khmelnytskyi National University, 2019. S. 22 ; Krotofil M., Sribniak I., Sribniak M. Activity of the UNR military and sanitary mission on prisoners' of war affairs in Germany (1919). *Cxið*. 2019. № 4. С. 47–52 ; Krotofil M. Armia petlurowska w polsko-ukraińskim konflikcie na Wołyniu w 1919 roku. *Od armii komputowej do narodowej* / pod red. W. Rezmera. Toruń : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2012. S. 189–204 ; Krotofil M. Okiem polskiego historyka : walki o niepodległość Ukrainy (1918–1921) w polskiej historiografii. *Reset czy kontynuacja?* / pod red. Adama Kulczyckiego et al. Rzeszów etc. : Wydawnictwo Biblioteka Kuriera Galicyjskiego, 2012. S. 405–411 ; Krotofil M. Nieznane kijowskie materiały do biografii generała Jurija Tiutiunnyka. *Europa Orientalis*. 2012. T. 3. S. 189–193 ; Krotofil M. Ukraińscy Strzelcy Siczowi na Bukowinie w 1918 roku : przyczynek do początku wojny polsko-ukraińskiej. *Polska i Rumunia : od historycznego sąsiedztwa do europejskiego partnerstwa* : materiały z sympozjum / oprac. red. S. Iachimovschi, E. Wieruszewska-Calistru. Suceava : Związek Polaków w Rumunii, 2009. S. 183–191 ; Krotofil M. «Petlúrovci» i «Galičane» : popytka integracji ukraińskich gosudarstvennyh organov v 1918–1919 gg. *Історичний архів*. 2009. Вип. 3. С. 50–53 ; Krotofil M. Udział żołnierzy 4 i 6 Dywizji Armii URL w Pochodzie Listopadowym w 1921 roku. *Aleksandrów Kujawski: obozy jeńców i internowanych 1918–1921. Cz. 1: Warunki życia jeńców i internowanych oraz ukraińskiej emigracji politycznej* / red. E. Wiszka. Toruń : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2008. S. 119–125 ; Krotofil M. Sytuacja militarna i perspektywy Ukraińskiej Republiki Ludowej na przełomie 1918 i 1919 r. – ukraiński raport wojskowy. *Dzieje Najnowsze*. 2006. R. 38. № 4. S. 207–215.

¹⁰⁷⁷ У НАУКМА відбулось засідання Українсько-польської комісії для дослідження взаємин у 1917–1921 рр. URL: <https://www.ukma.edu.ua/index.php/news/4111-u-naukma-vidbulos-zasidannia-ukrainsko-polskoi-komisii-dlia-doslidzhennia-vzaiemyn-u-1917-1921-rr>.

¹⁰⁷⁸ Skrukwa G. O Czarnomorską Ukrainę: procesy narodotwórcze w regionie nadczarnomorskim do 1921 roku w ukraińskiej perspektywie historycznej. Poznań : Wydawnictwo Naukowe UAM, 2016. 494 s.

¹⁰⁷⁹ Звернення у зв'язку з порушенням парламентом Республіки Польща домовленостей щодо спільної оцінки польсько-українського протистояння у 1943–1945 роках. *Тиждень*. 2016. 30 серпня URL: <https://tyzhden.ua/Society/172825>.

¹⁰⁸⁰ Дуда об «антибандеровском законе»: Приняли не вовремя, но диктовать условия не позволю. URL: <https://glavred.info/world/494253-duda-ob-antibanderovskom-zakone-prinyali-ne-vovremya-no-diktovat-usloviya-ne-pozvolu.html>.

¹⁰⁸¹ Польский лидер заявил, что Варшава ожидает от Киева решительных шагов по развенчанию культов лидеров УПА. URL: <https://glavred.info/world/516020-duda-poprosil-priznat-prestupnikami-shuhevicha-i-banderu.html>.

комісію для дослідження взаємин 1917–1921 рр.* Ініціативу активно підтримав Інститут історії НАН України. До складу комісії увійшло 8 українських і 8 польських істориків, фахівців з періоду Української революції й українсько-польських відносин. Очолили комісію проф. В. Верстюк і проф. **Я. Я. Бруський**. Завданням комісії є співпраця українських і польських учених у пошуку і вивченні архівних документів 1917–1921 рр., історіографічного доробку цього періоду, обговорення актуальних проблем українсько-польського минулого, що по-різному трактуються в історичній літературі, підготовка до друку збірників документів, нарративних праць, що має сприяти задоволенню потреби українців і поляків в отриманні інформації й знань про події початку ХХ ст.¹⁰⁸²

11–13 червня 2018 р. у Варшаві відбулося перше засідання комісії, на якому були представлені такі доповіді: «Ю. Пілсудський щодо українського питання» (**Я. Я. Бруський**), «Українська революція 1917–1921 рр. у нових інтерпретаціях і історичних джерелах» (В. Піскун) та ін. Охарактеризовано стан історичних досліджень із проблеми українсько-польських відносин 1917–1921 рр., оприлюднено комюніке. Пріоритетними завданнями члени комісії визнали поширення доступу до джерельної бази та випрацювання нової дослідницької парадигми з урахуванням, з одного боку, міжнародного контексту, а з іншого, – розмаїття подій і поглядів¹⁰⁸³.

Не менш змістовним було друге засідання комісії, яке відбулося в Києві 3–5 грудня 2018 р. Окрім членів комісії у зустрічі взяли участь перший віцепрем'єр-міністр Степан Кубів, посол Республіки Польща Ян Пекло, президент Національного університету «Києво-Могилянська академія» Андрій Мелешевич та головний ініціатор створення комісії директор Центру східноєвропейських досліджень Варшавського університету Ян Маліцький. У рамках засідання Комісії відбулася конференція «1918 рік в історії України та Польщі».

13–15 травня 2019 р. в Києві пройшло третє засідання, у межах якого відбулася дискусія «Публічні ролі істориків ХХ століття», обговорювалися проекти публікацій на теми: «Союз Пілсудський–Петлюра. Документи і матеріали» й «Праці Комісії для дослідження українсько-польських взаємин 1917–1921 рр». порушувалось питання щодо видання Словника – енциклопедії Української революції та участі польських колег у його підготовці. Під час консультацій з керівництвом Головного управління державних архівів Республіки Польща було схвалено три проекти: 1) проект путівника з колекцій державних польських архівів, що стосуються українсько-польських взаємин 1917–1921 рр.; 2) проект *Влодзімєжа Менджецького* «Поляки, народжені в Україні, що проживали в II Речі Посполитій»; 3) можливість оцифрування найважливіших колекцій документів, що зберігаються в українських державних архівах.

Результатом діяльності Комісії можна вважати видання першого випуску «Праць», що містить виголошені членами Комісії доповіді з актуальних проблем українсько-польських відносин 1918–1920 рр.¹⁰⁸⁴

* Члени комісії – вчені-історики з Польщі та України, які займаються польсько-українськими відносинами, поляками в Україні та еміграцією українців у Польщу в роки революції 1917–1921 рр. Українська частина комісії: В. Верстюк (Інститут історії України НАН України) – співголова, О. Бетлій (Києво-Могилянська академія), Г. Корольов (Інститут історії України НАН України), Н. Маковська (директор Державного архіву вищих органів влади та управління), О. Павлишин (Львівський університет імені Івана Франка), В. Піскун (Інститут української археографії та джерелознавства НАН України), М. Потапенко (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя), В. Скальський (Києво-Могилянська академія / Інститут історії України НАН України). Польська сторона комісії: Я. Я. Бруський (Ягеллонський університет у Кракові) – співголова, М. Коженювський (Університет Марії Кюрі-Скłodовської у Любліні), М. Кротофіль (Університет ім. Миколая Коперника у Торуні), Т. Кшонстек (Варшавський університет, центр східноєвропейських студій), В. Менджецький (Варшавський університет, Інститут історії Польської Академії наук), Ян Пісулінський, (Жешувський університет), С. Стемпень (Південно-східний науковий інститут у Перемишлі), М. Шуміло (Університет Марії Кюрі Скłodовської в Любліні / Інститут національної пам'яті). Секретар комісії – О. Гнатюк (Києво-Могилянська академія / Варшавський університет, Центр східноєвропейських студій).

¹⁰⁸² Праці Українсько-Польської комісії дослідження взаємин 1917–1921 рр. / відп. ред. В. Ф. Верстюк, Я. Я. Бруський, В. В. Скальський. Київ : Інститут історії України НАН України, 2019. Т. 1. С. 8.

¹⁰⁸³ Перше засідання українсько-польської комісії для дослідження взаємин 1917–1921 рр. URL: <http://history.org.ua/uk/post/43244>.

¹⁰⁸⁴ Верстюк В. Вступне слово. *Праці Українсько-Польської комісії дослідження взаємин 1917–1921 рр.* / відп. ред. В. Ф. Верстюк, Я. Я. Бруський, В. В. Скальський. Київ : Інститут історії України НАН України, 2019. Т. 1. С. 7–10.

На думку надзвичайного професора Вроцлавського університету **Ярослава Сирника** (Jarosław Syrynk), що досліджує питання історії України, польсько-українських відносин, зокрема проблему Волинської трагедії, націоналізму, ідентичності, політики пам'яті, історичної політики тощо¹⁰⁸⁵ складні питання українсько-польського минулого сьогодні є насамперед політичними питаннями. Суспільна роль історика тільки тоді істотна, якщо, всупереч усьому, він буде намагатися досягти наукової нейтральності¹⁰⁸⁶.

У 2019 р. була надрукована книга Р. Висоцького «Пацифікація Галичини 1930 року. Документи». Видання базоване на широкому колі архівних джерел з архівних установ України і світу та репрезентує матеріали щодо «пацифікації Східної Галичини» в 1930 р. Автор наголошує, що українське питання стало «заручником» внутрішньопольської боротьби за владу і встановлення авторитарної політичної системи¹⁰⁸⁷.

Продовжує активно діяти Польсько-українська комісія експертів із удосконалення шкільних підручників з історії та географії. Українські і польські вчені намагаються об'єктивно висвітлювати гострі питання минувшини як у польській, так і в українській шкільній літературі¹⁰⁸⁸. Відбулося вже двадцять зустрічей істориків у різних містах Польщі й України (Познань, Чернівці, Запоріжжя, Івано-Франківськ, Торунь, Львів, Гданськ, Одеса, Катовіце, Дніпропетровськ, Лодзь, Познань та ін.). На зустрічі в Чорноморську 26–28 червня 2018 р. українську сторону представили С. Кульчицький, І. Патриляк, Н. Бескова, І. Гирич, І. Щупак, Є. Врадій, Р. Євтушенко, польську – **М. Корнат, М. Барвінський, Г. Мотики, П. Кроль, М. Скурка**. Комісія дійшла висновку, що в українських і польських підручниках з історії треба поглибити інформацію про національні повстання, діячів культури й мистецтв, суть українсько-польських конфліктів тощо¹⁰⁸⁹.

Така співпраця дає велику надію на порозуміння українців і поляків та перспективу їхніх подальших відносин. Не дивлячись на політизацію історії України в Польщі, діяльність фахових польських учених у напрямку об'єктивного та неупередженого вивчення української минувшини дає впевненість у гарних результатах польсько-українського діалогу. Можна погодитись з позицією Г. Мотики, що «щоби забути про минуле, його треба "прокричати"»¹⁰⁹⁰.

Таким чином, у сучасній Польщі українська тематика доволі затребувана. Зародження польської україністики відбулося задовго до подій 1989 р. Значний вплив на активізацію та розвиток інтересу польських науковців до історії України справила діяльність закордонних полоністичних інституцій. Спільна праця з представниками польської еміграції, вільний доступ до відповідних джерел надихнули істориків Польщі до більш глибокого аналізу польсько-української спадщини.

Починаючи від 1989 р. й до сьогодні вивчення української минувшини польськими дослідниками значно активізувалося й набуло особливого значення. Зусиллями представників

¹⁰⁸⁵ Uwagi na marginesie debaty historycznej o kwestiach narodowościowych we współczesnej Polsce. Wybrane przykłady. *Między ideologią a socjotechniką. Kwestia mniejszości narodowych w działalności władz komunistycznych – doświadczenie polskie i środkowoeuropejskie* / red. M. Semczyszyn, J. Syrynk. Warszawa – Szczecin – Wrocław, 2014. S. 559–570 ; Syrynk J. O perspektywie antropologicznej w polskim dyskursie wołyńskim. *Historyka. Studia Metodologiczne*. 2016. T. XLVI. S. 399–422 ; Syrynk J. Postpamięć i świadkowie zastępczy a współczesne opisy tzw. Konfliktu polsko-ukraińskiego z okresu II wojny światowej. *Politeja*. 2017. № 47. S. 215–240.

¹⁰⁸⁶ Syrynk J. Kwestia wołyńska w perspektywie historycznej, politycznej i perspektywie pamięci. *Dzieje Najnowsze*. Rocznik L. 2018. № 2. S. 71–86.

¹⁰⁸⁷ Висоцький Р. Пацифікація Галичини 1930 року. Документи. Львів : Україна Модерна ; Видавництво Українського католицького університету, 2019. Том I. 696 с.

¹⁰⁸⁸ Удод О., Бондар В. Українсько-польська комісія експертів: становлення і діяльність. *Українсько-польське співробітництво в галузі історичної освіти*: Матеріали та документи українсько-польської комісії експертів з удосконалення змісту шкільних підручників з історії та географії (1993–2013). Київ : Генеза, 2013. С. 5.

¹⁰⁸⁹ Materiały z XX posiedzenia Polsko-Ukraińskiej Dwustronnej Komisji Ekspertów do spraw doskonalenia treści podręczników szkolnych historii i geografii (Czarnomorsk, 26–28 czerwca 2018 r.). URL: <https://men.gov.pl/zycie-szkoly/ksztalcenie-ogolne/komisje-podrecznikowe/polsko-ukrainska-komisja-ekspertow/materiały-z-xx-posiedzenia-polsko-ukrainskiej-dwustronnej-komisji-ekspertow-do-spraw-doskonalenia-tresci-podrecznikow-szkolnych-historii-i-geografii-czarnomorsk-26-28-czerwca-2018-r.html>.

¹⁰⁹⁰ Гавришко М. Інтерв'ю з Г. Мотикою. URL: <http://uamoderna.com/jittepis-istory/motyka>.

польської україністики були створені перші професійні наукові установи з дослідження українського минулого, засновані українознавчі журнали. Це значно поживило дискусії польських і українських вчених із найгарячіших моментів спільної історії, інтенсифікувало українсько-польський діалог. Питання відносин поляків і українців набули ваги й резонансу. Вийшли друком фундаментальні праці польських істориків, які висвітлюють актуальні проблеми історії України першої половини ХХ ст. з неупереджених позицій, формуючи якісно нову категорію польської історіографії.

Еволюція історіографічного процесу з дослідження історії України відбувається нерівномірно і є тісно пов'язаною із загальною політичною ситуацією в Польщі. Зміна політичних кабінетів і особливості державної політики щодо розвитку студій пам'яті, відзначення ювілейних дат і знакових подій історії впливають на обсяг, тематичну спрямованість та якість українознавчих студій. Велике значення на активізацію українознавчих досліджень у Польщі має політичне зближення України та Польщі.

На нашу думку, важливим для розвитку польської україністики став період правління президентів Польщі Войцеха Ярузельського та Леха Валенси (1989–1995 рр.), коли з'явилася свобода наукового дискурсу й можливості використання ґрунтовної джерельної бази. Значимим для аналізу історії України першої половини ХХ ст. став і наступний період (1995–2000 рр.), часи першої каденції Александра Квасневського. Розвінчання міфів, становлення нової генерації вчених, котрі тяжіли до висвітлення подій на засадах неупередженості й об'єктивізму, налагодження контактів із українськими істориками й розвиток наукового діалогу між представниками польської і української інтелектуальної еліти – усе це створювало міцний ґрунт для вирішення дражливих питань минулого.

Серед польських істориків виокремилося кілька напрямків: *традиціоналісти, ревізійністи, польські вчені українського походження, представники неакадемічної науки*, що представляють різне бачення української минувшини. Гострі дискусії між ученими, що точаться навколо окремих питань історії України першої половини ХХ ст., дають змогу виявити найбільш контроверсійні та важкі теми: польсько-українське протистояння у Східній Галичині часів ЗУНР, діяльність українського підпілля, відносини УПА з Армією крайовою, Волинська трагедія, операція «Вісла» тощо. Разом із тим належну увагу отримали питання союзу Ю. Пілсудського і С. Пеллори, греко-католицької церкви, українського інтегрального націоналізму, Голодомору та злочинів радянської влади в Радянській Україні тощо. Окреме місце в польській історіографії посідає діяльність української політичної еміграції.

Особливе місце в процесі дослідження історії України першої половини ХХ ст. в Польщі займають роботи сучасних польських україністів українського походження, діяльність Польсько-української комісії експертів із удосконалення шкільних підручників з історії та географії, Українсько-польської комісії для дослідження взаємин 1917–1921 рр., міжнародних наукових конференцій, симпозіумів, семінарів із актуальних проблем українсько-польської минувшини.

Політизація історії у період другої каденції президента Александра Квасневського (2000–2005 рр.) відкрила нову сторінку у дослідженні української минувшини. У Польщі відбулася активізація правих політичних сил і «кресових товариств». Центр уваги польських істориків передусім на дражливі проблеми польсько-українського протистояння часів Другої світової війни та післявоєнного періоду. Поживляється робота з дослідження діяльності ОУН і УПА. Українсько-польська дискусія відбувається під патронатом державних інституцій.

Формування «історичної політики» Польщі протягом першої половини правління Леха Качинського (2005–2007 рр.), політика регулярних докорів українцям за жертви на Волині й Галичині під час його другої каденції (2007–2009 рр.) призводили до руйнації основ порозуміння польських учених із їх українськими колегами, збільшення дистанції між їх позиціями щодо важких питань минулого.

Ревізія політичної оцінки польсько-українського конфлікту під час Другої світової війни, законодавче затвердження спільних звинувачень часів кінця правління президента Леха Качинського та періоду президентства Броніслава Коморовського (2009–2015 рр.), процес інструменталізації історії політиками в часи президента Анджея Дуди (2015–2020 рр.) загострюють польсько-українські наукові відносини й ілюструють напруження відносин між Польщею та Україною.

Зважаючи на те, діяльність українсько-польських комісій із дослідження взаємин українців та поляків, робота спільних українсько-польських конференцій із актуальних проблем минулого, взаємодія істориків, існування спеціальних інституцій, що займаються дослідженням питань історії України на основі науковості та об'єктивізму, сприяють узгодженню багатьох важких моментів спільної українсько-польської спадщини та дають сподівання на взаєморозуміння й покращення відносин між двома сусідніми народами.

РОЗДІЛ 3. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ПЕРШИХ ДЕСЯТИЛІТЬ ХХ ст. В НОВІТНІЙ ПОЛЬСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Історія українсько-польських відносин має своєю складовою тривалий конфлікт між обома народами, трагічні сторінки якого ретельно зберігає національна пам'ять на індивідуальному і колективному рівнях. Особливо гостро постала ця проблема у період перших десятиліть ХХ ст., зокрема 1918–1920 рр., коли протистояння українців і поляків переросло у справжню війну за Львів і Східну Галичину. Обидва народи на деякий час фактично стали ворогами. Як наслідок сформувався синдром упередженості, негативних історичних стереотипів, що тривалий час існують як на побутовому рівні, так і в науковому дискурсі України й Польщі. Водночас у період протистояння українців і поляків на західноукраїнських землях траплялися, хоча й короточасні, моменти українсько-польського порозуміння. Аналіз наукової літератури, у якій висвітлено окреслені події, дає можливість краще усвідомити причини цієї проблеми та виробити подальші кроки для її елімінації.

3.1. Посилення міжнаціонального протистояння на початку ХХ ст.

Обидва народи, український і польський, увійшли у ХХ ст. зневоленими й поділеними поміж тогочасними імперіями. Перша світова війна зміцнила прагнення поневолених народів до незалежності. Українці, позбавлені власної державності, були втягнені в конфлікт, спровокований імперськими силами. Українські та польські терени стали ареною найзапеклішого протистояння. Українці й поляки змушені були воювати один проти одного, перебуваючи в лавах ворогуючих сторін¹⁰⁹¹.

Як польські, так і українські дослідники наголошують, що коріння українсько-польського конфлікту закладене глибше. Для Галичини – це протистояння кінця ХІХ – початку ХХ ст., зокрема боротьба за справедливе виборче законодавство, українські гімназії та університет¹⁰⁹². На основі

¹⁰⁹¹ Морозова О. 1918 рік – знаменна дата в історії України та Польщі. *1918 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення незалежності УНР, до 100-річчя відродження Польської державності*. Резюме доповідей. Харків, 2018. С. 28–29.

¹⁰⁹² Морозова О. Рух за українізацію освіти в російській та австрійській Україні: спроба порівняння (др. пол. ХІХ – поч. ХХ ст.). *Південний архів. (Історичні науки)* : зб. наук. пр. Херсон, 2004. Випуск 15. С. 70–77 ; Морозова О. Система освіти в дореволюційній Україні та спроби впровадження української мови у навчальних закладах (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.). *Наукові праці* : наук.-метод. журн. Миколаїв, 2003. Т. 27, Вип. 14. С. 62–66 (Історія) ; Морозова О. Українсько-польські стосунки у сфері освіти кінця ХІХ – початку ХХ ст. в українській історіографії. *Південний архів. (Історичні науки)* : зб. наук. пр. Херсон, 2004. Випуск 16. С. 119–125 ; Морозова О. Українська шкільна освіта в Галичині (кінець ХІХ – початок ХХ століття). *Гілея* : наук. вісн. 2008. № 14. С. 17–22 ; Морозова О. Проблема української мови в українській та польській історіографії. *Rozdroża. Polsko-ukraiński dyskurs humanistyczny* / red. R. Dymczyk, I. Krywoszeja, N. Morawiec. 2017. Т. 4. S. 321–332 ; Морозова О. Рух за українізацію освіти на українських землях (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) у рецепції українських і польських учених / red. R. Dymczyk, I. Krywoszeja, N. Morawiec. *Rozdroża. Polsko-ukraiński dyskurs humanistyczny*. 2016. Т. 3. S. 231–251.

цих суперечок в історичній пам'яті українців і поляків сформувалася низка міфів і стереотипів, які до певної міри даються взнаки й нині¹⁰⁹³.

Відома дослідниця Н. Яковенко пояснює причину національних протистоянь таким чином: парадигма кожної «національної історії» спирається на романтичну ідею унікальності й культурної самодостатності конкретної нації. Стосовно українців усе неукраїнське, що опинилося на просторі «нації», асоціювалося з агресором, котрий бажає заволодіти «нашою» землею, підкорити собі «нашу» віру, «наш» народ тощо. Відповідно, потрапляння українських територій під вплив інших держав отримувало стандартний ярлик «іноземного загарбання», що «загрожувало існуванню» «гнобленого» українського народу¹⁰⁹⁴.

На думку Л. Зашкільняка, парадигму українського погляду на Польщу й поляків сформували «батьки-засновники» української ідеї XIX – початку XX ст. (В. Антонович, М. Грушевський, І. Франко, М. Міхновський, Д. Дорошенко та ін.). Їм належить першість у конструюванні етосу української нації, її ворогів та суперників. З появою перших праць з історії у свідомості українських патріотів укорінився стереотип «багатовікової боротьби Русі з Польщею», «головного ворога української незалежності», носія «ворожих західних цінностей і католицизму». Формування самостійної версії історії України, утвердження реального історичного портрета України мали наслідком також появу численних міфів і стереотипів стосовно сусідів, зокрема поляків (міф про «шляхетське панування» тощо). Образ Польщі й поляків в українській історіософії з'являється здебільшого як образ «недоброго» сусіда, що постійно хоче поневолити український народ або захопити його «етнічні землі»¹⁰⁹⁵. Достатнього поширення набув «козацький міф», що обумовлював права українців на їх етнічні території. Певна міфологізація історичного нарративу уможлилювала початок цілеспрямованого поступу до етапу «національного відродження» української людності – політичної незалежності, або, принаймні, широкої національно-територіальної автономії. У свою чергу, в польському середовищі набув популярності «ягеллонський міф», який, у тому числі, стверджував права поляків на терени, населені українцями.

За концепцією Л. Зашкільняка, українці й поляки виробили два різних бачення минулого. У центрі польської доктрини був «народ політичний», сформований у межах Речі Посполитої, відбудова якої розцінюється як відновлення «історичної справедливості». Українське бачення, що витворилося в умовах відсутності попередньої традиції «молодого народу», спиралося на модель «етнічного народу». Обидві версії ґрунтувалися на підвалинах минулого, нове суспільно-політичне й міжнародне становище перебувало на другому плані. Унаслідок цього дійшло до українсько-польської війни 1918–1919 рр. за Львів і Східну Галичину¹⁰⁹⁶.

Аналогічної версії дотримується польський історик Л. Адамський. Учений стверджує, що домінуючим в українській історії є концепт українських етнічних земель, які були взяті під контроль іншими державами на певний час. У поляків минувшина описується через призму історії польської держави, що була створена в X ст. й проіснувала в різних варіаціях до XVIII ст. У польській історіографії концепція етнічних земель не отримала поширення. Тому на початку XX ст., коли поляки почали розбудовувати свою державність, вони керувалися ідеєю, що всі землі, які належали першій Речі Посполитій, мають увійти до складу другої Речі Посполитої. Українсько-польський конфлікт початку XX ст. – це конфлікт і поляків, і українців за свою батьківщину. Обидві нації вважають себе жертвами в цьому конфлікті¹⁰⁹⁷.

¹⁰⁹³ Морозова О. Українсько-польські відносини у вимірі національної пам'яті. *Національна та історична пам'ять* : зб. наук. пр. Київ, 2012. Вип. 5. С. 113–117.

¹⁰⁹⁴ Яковенко Н. Образ сусіда в наших підручниках історії. URL: <http://www.istpravda.com.ua/research/2010/12/15/8970/>.

¹⁰⁹⁵ Зашкільняк Л. Образ Польщі та поляків в сучасній Україні. *Проблеми слов'янознавства*. Львів, 2001. С. 68–80.

¹⁰⁹⁶ Zaskilniak L. Stosunki ukraińsko-polskie w XX wieku w świadomości społecznej Ukraińców i Polaków. *Przegląd Wschodni*. 2011. T. XI. Zesz. 4 (44). S. 809.

¹⁰⁹⁷ Адамський Л. Україна має допомогти польським політикам бути проукраїнськими. URL: <https://www.liga.net/politics/opinion/ukra-na-ma-dopomogti-polskim-pol-tikam-buti-proukra-nskimi>.

На початку ХХ ст. в українсько-польських відносинах активно проявила себе проблема порубіжжя* – «Східних Кресів»**. Витоки проблеми необхідно шукати в ХІХ ст., коли у польській історичній науці набула поширення вже згадувана «ягеллонська ідея». Зміст її полягав у ідеалізації Речі Посполитої як польсько-литовсько-української федерації, в акцентуванні уваги на добровільних засадах об'єднання українського, польського й литовського народів та їх рівноправності. «Ягеллонська ідея» стала одним з найважливіших польських історичних міфів. Її популяризація й проникнення в польську історіографію на межі ХІХ–ХХ століть спричинило появу в науковій літературі, а згодом у політиці Польщі претензії на приєднання до складу польської держави частини етнічних українських земель (насамперед Східної Галичини й Волині)¹⁰⁹⁸.

Як стверджує Т. Гловінський, певна частина польського населення, що походила із зазначених теренів, згадувала їх як утрачений рай, країну молодості. Так народився міф про Східні Креси, від'єднану територію, разом із якою була втрачена польська суверенність й незалежність¹⁰⁹⁹. У свою чергу А. Новак вважає, що «Велика історія Кресів» веде свій відлік ще від 1385 р., коли була підписана Кревська унія, після якої почалася «експансія» католицизму й західної культури на територію балтійсько-чорноморського міжмор'я¹¹⁰⁰.

Проблема Кресів – актуальна тема в сучасній польській історіографії. Знаними фахівцями з цієї тематики є М. Клімецький і В. Резмер (Торунь), С. Цесельський і З. Ягелло (Вроцлав), З. Рикель (Жешув), Г. Лашкевич (Люблін), М. Косман (Познань)¹¹⁰¹ та ін. У Польщі друкується низка праць¹¹⁰² та проводяться різного роду конференції з цієї тематики¹¹⁰³. Питаннями порубіжжя цікавляться не лише історики, а й географи, соціологи, політологи¹¹⁰⁴, укладені енциклопедії¹¹⁰⁵. Існують концепції, відповідно до яких пограничні території мають бути приєднані до Польщі¹¹⁰⁶.

Для більшості поляків Східні Креси – це передусім довоєнні території ІІ Речі Посполитої (українські, білоруські, литовські землі), від'єднані за часів Радянського Союзу в 1939–1940 рр. Часто з метою означення цієї території послуговуються термінами «Північно-Східні Креси»

* Порубіжжя – території, розташовані на кордоні між польськими й українськими етнічними землями й представлені етнічно-змішаним населенням упродовж історії. Насамперед ідеться про українські території Холмщини, Лемківщини, Підляшшя, Надсяння та ін.

** Східні Креси (пол. Kresy Wschodnie, від kres – «границя», «кінець», «край») – польська назва територій сучасної Західної України, Західної Білорусі і Литви, що колись входили до складу Польської республіки.

¹⁰⁹⁸ Морозова О. Проблема українсько-польського порубіжжя в польській історіографії. *На річці Кодима. Дослідження з історії України і Польщі = Nad rzeką Kodymą. Studia nad dziejami Polskich i Ukraińskich pograniczy na przestrzeni wieków* / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Ф-т історії та філософії; Опол. нац. ун-т, ф-т соціал. наук; Пол. іст. т-во філ. в Ольштині / під ред. Т. Цисельського, А. Коритко, В. Кушніра. Одеса: ОНУ, 2018. С. 219.

¹⁰⁹⁹ Głowiński T. Kresy Wschodnie. Gospodarcze i społeczne znaczenie polskich kresow. Wrocław, 2015. S. 8.

¹¹⁰⁰ Nowak A. Kresy – historia bez końca. *Dzieje Kresów* / red. M. Karolczuk-Kędzierska. Kraków, 2006. S. 7–9.

¹¹⁰¹ Klimecki M. Polsko-Ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919: aspekty polityczne i wojskowe. Warszawa, 1997. 279 s.; Ciesielski S. Kresy Wschodnie II Rzeczypospolitej i problemy identyfikacji narodowościowej. *Przemiany narodowościowe na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej 1931–1948* / red. S. Ciesielskiego. Toruń, 2003. S. 9–51; Ciesielski S. Kresy Wschodnie II Rzeczypospolitej. Przekształcenia struktury narodowościowej 1931–1948 / red. S. Ciesielski. Wrocław, 2006. 76 s.; Rykiel Z. Istota i funkcje granicy polsko-ukraińskiej. Granica Polski i Ukrainy: bariera czy szansa współpracy? / red. W. Gizicki, A. Podrada. Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2008. S. 31–46; Laszkewicz H. Współczesna granica pomiędzy Polska i Ukraina. Przeszłość wobec przyszłości. *Granica Polski i Ukrainy: bariera czy szansa współpracy?* / red. W. Gizicki, A. Podrada. Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2008. С. 47–54.

¹¹⁰² Dziedzictwo Kresów. Kultura – narody – wyznania / red. I. Kozimala, A. Królikowska. B. Topij-Stempińska. Kraków: WAM, 2014. 270 s.; Kresowe dziedzictwo. Studia nad językiem, historią i kulturą / red. A. Burzyska-Kamieniecka, M. Misiak, J. Kamieniecki. Wrocław, 2012. 323 s.; Obszary zgody czy konfliktu? Kresy Północno-Wschodnie II Rzeczypospolitej. Białystok – Kraków, 2014. 263 s.

¹¹⁰³ Polskie Kresy Wschodnie i ludzie stamtąd. Materiały konferencyjne / V. Dzianisava, P. Jusykiewicz, J. Staškowiak. Warszawa, 2010. 319 s.; *Міжнародна наукова конференція «Українсько-польське прикордоння за часів радянського режиму 1939–1941 рр.: українське, польське, єврейське соціальне життя та взаємовідносини»*. Львів, 2007 р. 17–20 червня; Granice i pogranicza. Historia codzienności i doświadczeń / red. M. Leidke, J. Sadowskiej, J. Trynkowskiego. Białystok: Instytut historii uniwersytetu w Białymstoku, 1999. 310 s.

¹¹⁰⁴ Kapralska L. Pluralizm kulturowy i etniczny a odrębność regionalna Kresów południowo-wschodnich w latach 1918–1939. Kraków: NOMOS, 2000. 254 s.

¹¹⁰⁵ Encyklopedia Kresów / red. M. Karolczuk-Kędzierska, A. Górską, Z. Beskidska, J. Kołowajtys, A. Osowska. Kraków: Wydawnictwo Kluszczyński, 2004. 558 s.

¹¹⁰⁶ Eberhardt P. Polska i jej granice. Z historii polskiej geografii politycznej. Lublin: Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004. 302 s.

(Віленщина й Новогрудчина), «Південно-Східні Креси» (Галичина, Волинь та ін.). Йдеться про території, що не залишилися в межах сформованого в 1815 р. Королівства Польського, а були приєднані до Росії¹¹⁰⁷. Бажання польської влади повернути втрачену «Аркадію» призводило до гострих конфліктів з українцями. Безперечно, що ці території відіграли істотну роль у формуванні польської культури й самосвідомості¹¹⁰⁸.

Чимало польських авторів на означення етнічних українських земель й досі послуговується термінами «Креси», «Східні Креси», наголошуючи на їх колишній польській приналежності. За основу береться не етнічна ознака, а історичний момент, наголошується на «цивілізаційній місії Речі Посполитої» щодо українських, білоруських і литовських територій. Незважаючи на такі ностальгічні етюди у творчості частини польської наукової спільноти, в сучасній Республіці Польща шириться коло вчених, що намагаються об'єктивніше підходити до висвітлення історії своєї держави¹¹⁰⁹.

Польський історик Богдан Гальчак переконаний, що «називати територію колишніх польських воєводств "Кресами" – рівнозначно непрямому обвинуваченню державної влади міжвоєнної Польщі. "Синдром прикордоння" є перехідним явищем, яке кожна держава намагається якомога швидше усунути. Тож чи II Річ Посполита не змогла упродовж 20 років ліквідувати "перехідність" на своїх східних територіях? Тодішню владу можна звинувачувати багато в чому, але "Кресів" у своїх межах вона, без сумніву, не потерпіла б [...] Використання терміну "Східні Креси" – це тяжка образа для жителів східних воєводств міжвоєнної Польщі, як українців, білорусів, литовців, євреїв, так і поляків. Така назва принижує їх, зводячи до рівня дикунів, що живуть у первісному світі вічної боротьби й беззаконня. Це правда, що на східних теренах тодішньої Польщі існували гострі етнічні конфлікти. Однак це явище, насправді, спостерігалось на всій території II Речі Посполитої [...] Використання поняття "кресов'янин" представниками польської нації містить потужну ідею ненависті та расистського презирства. Це унеможливує будь-яке порозуміння», – вважає Б. Гальчак. Історик резюмує, що термін «Східні Креси» не має права на існування в науковому дискурсі¹¹¹⁰.

На переконання Б. Сточевської, сприйняття поляками українця або навіть усієї української проблематики було зумовлене такими чинниками, як пам'ять про криваві події часів козаччини, протистояння поляків і українців часів Речі Посполитої, формування в XIX ст. української національної свідомості, а згодом – українсько-польський антагонізм в Галичині тощо. Як наслідок у масовій польській свідомості склалося стереотипне уявлення про українця як людину мстиву, негречну, підступну, націоналістично налаштовану¹¹¹¹.

Початок XX ст. – це період піднесення національних рухів на базі власного народного етосу. Провідною верствою стає інтелігенція. Як у польської, так і в української нації створюється окрема візія національного минулого, буття і майбутнього, провідну роль у якому відіграє національна демократична традиція. У випадку українців основним рушієм націєтворчих процесів стає нова українська інтелігенція (а не давня полонізована шляхта). Нова ідентичність формується всупереч традиціям давньої польсько-литовської держави¹¹¹².

Популярність здобула ідея конфлікту між народами. У польській політичній думці теорію про природний і неминучий конфлікт між націями найповніше висловили національні демократи в перші роки XX ст., передовсім Роман Дмовський у «Думках сучасного поляка»¹¹¹³.

¹¹⁰⁷ Glowński T. Wstęp. *Kresy Wschodnie. Gospodarcze i społeczne znaczenie polskich kresow* / red. T. Glowńskiego. Wrocław, 2015. С. 7.

¹¹⁰⁸ Encyklopedia Kresów / red. M. Karolczuk-Kędzińska, A. Górka, Z. Beskidska, J. Kołowajtyś, A. Osowska. Kraków : Wydawnictwo Kluszczyński, 2004. 558 s.

¹¹⁰⁹ Морозова О. Проблема українсько-польського прикордоння: історичний аспект. *Восьмі Новицькі читання*. Запоріжжя, 2016.

¹¹¹⁰ Гальчак Б. Польський міф про «Східні Креси» в польсько- українських відносинах. *Історичний архів*. 2016. № 16. С. 109–110.

¹¹¹¹ Stoczewska B. Wizerunek Ukraińca w polskiej myśli politycznej – perspektywa historyczna oraz współczesne odniesienia. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*. Lublin-Polonia, 2011. Vol. LVIII, 1. S. 139–140 ; 150.

¹¹¹² Яновський М. Сироти Речі Посполитої. Від станового суспільства до сучасних націй. 1795–1918. *Польща – нарис історії* / за ред. В. Менджецького та С. Брацисевича / пер. з пол. І. Сварника. Варшава, 2015. С. 215.

¹¹¹³ Dmowski R. *Myśli nowoczesnego Polaka*. Wyd. 5. Warszawa : Wydawnictwo Zachodnie, 1943. S. 7.

Важливим чинником загострення відносин і поглиблення міжетнічних дистанцій стала неухильна інтеграція національної і релігійної ідеологій. Із поширенням національного руху в Польщі наприкінці ХІХ ст. католицизм став синонімом польськості. На практиці релігія не виявляла пом'якшувального впливу на націоналізм. Навпаки, поєднання обох складників збільшувало потенціал етнічного конфлікту, оскільки надавало національному рухові релігійного характеру й емоційної напруги, що ускладнювала прагнення до пошуку компромісу¹¹¹⁴.

Популярним став стереотип «поляка-шляхтича», «поляка-католика» й міф про те, що католизація була знаряддям полонізації, експансією Польщі на українські землі. Історик Генрик Литвин зазначає, що для руського селянина, міщанина чи козака шляхтич-католик був зазвичай просто ляхом (поляком) незалежно від походження, польськість поєднувалася з католицизмом. Набув поширення стереотип про переслідування православних у Речі Посполитій¹¹¹⁵. У національній свідомості поляків та українців поглиблювалося уявлення про те, що Польща та Україна – це засадничо окремі, нічим, окрім ворожості, не пов'язані політичні, соціальні та культурні організми¹¹¹⁶.

На загострення українсько-польських відносин вплинули також особливості соціально-економічного та культурного життя українського й польського населення на початку ХХ ст. За даними Г. Дильонгової, польське село розшарувалося на багатих, середніх, малоземельних і безземельних селян. На початку ХХ ст. майже половину селянських господарств Галичини становили малоземельні господарства. Відбулася стагнація в селянському і фільварковому рільництві, на селі виник земельний голод. Із перенаселених сіл люди виїжджали до міст і районів, де розвивалася промисловість. Із Галичини і Королівства Польського сезонна еміграція простувала до Великопольщі, а також до західних провінцій Німеччини. На польські терена перед Першою світовою війною мігрувало понад 4 млн осіб. Населення Варшави за 50 років (1864–1914) збільшилося майже вчетверо й становило 900 тис. нас., Лодзі (разом із передмістям) – майже 700 тис. Міграція із сіл до міст спричинила появу радикально налаштованого міського пролетаріату. У Галичині великі землевласники не бачили потреби в індустріалізації. Для цілої монархії Галичина була ринком збуту готових товарів. Спостерігалось зростання національного та політичного самоусвідомлення населення. Поступова демократизація громадського життя видобула на поверхню досі не помітні етнічні відмінності населення¹¹¹⁷.

На думку Н. Яковенко, загострення соціальних і національних суперечностей між українцями та поляками було не так міжетнічним, як соціальним конфліктом, який мав за основу традиції невизнання феодальної монополії на землю та відстоювання ідеї вільного землеволодіння на засадах займанщини¹¹¹⁸.

Важливим моментом українсько-польських конфліктів на початку ХХ ст. була полонізація українських навчальних закладів. Вимога українського університету політизувалася, її вносили до своїх програмних завдань українські політичні партії, проголошували демонстранти й страйкарі. Під час боротьби за українізацію освіти в Галичині траплялися навіть трагічні випадки¹¹¹⁹.

Що стосується Наддніпрянщини, яка перебувала під владою Росії, то тут сільське господарство розвивалося інтенсивніше, особливо цукрова промисловість, відбувалося збагачення великих землевласників. Індустріалізація краю сприяла зростанню виробництва в головних галузях промисловості¹¹²⁰. Щодо суспільної ситуації, то В. Менджецький зазначає, що попри велику

¹¹¹⁴ Яновський М. Сироти Речі Посполитої. Від станового суспільства до сучасних націй. 1795–1918. *Польща – нарис історії* / за ред. В. Менджецького та Є. Брацисевича / пер. з пол. І. Сварника. Варшава, 2015. С. 216.

¹¹¹⁵ Литвин Г. Шляхта Київщини, Волині та Брацлавщини (1569–1648) / пер. з пол. Л. Лисенко. Київ, 2016. С. 112–113.

¹¹¹⁶ Яковенко Н. Образ сусіда в наших підручниках історії. URL: <http://www.istpravda.com.ua/research/2010/12/15/8970/>.

¹¹¹⁷ Дильонгова Г. Історія Польщі 1795–1990 / пер. з пол. М. Кірсенка. Київ, 2007. С. 94–95, 101.

¹¹¹⁸ Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. 2-ге вид. Київ, 2005. С. 160–165, 244–258.

¹¹¹⁹ Морозова О. Рух за українізацію освіти та російській та австрійській Україні: спроба порівняння (др. пол. ХІХ – поч. ХХ ст.). *Південний архів. (Історичні науки)*: зб. наук. пр. Херсон, 2004. Вип. 15. С. 75; Морозова О. Українсько-польські стосунки у сфері освіти кінця ХІХ – початку ХХ ст. в українській історіографії. *Південний архів. (Історичні науки)*: зб. наук. пр. Херсон, 2004. Вип. 16. С. 119–125; Морозова О. Мовний фактор як головний принцип цивілізаційного розвитку України в кінці ХІХ – на початку ХХ століття. *Наукові праці*: наук.-метод. журн. Миколаїв, 2008. Т. 88, Вип. 75. С. 46–50 (Історія); Морозова О. Українська шкільна освіта в Галичині (кінець ХІХ – початок ХХ століття). *Гілея*: наук. вісн. 2008. № 14. С. 17–22.

¹¹²⁰ Дильонгова Г. Історія Польщі 1795–1990 / пер. з пол. М. Кірсенка. Київ, 2007. С. 95.

чисельність українського населення його роль у суспільному, господарському й політичному житті залишалась неістотною. Зазвичай це були селяни чи промислові робітники, здебільшого неписьменні, які в побуті послуговувалися українською мовою. Однак російська мова не була трактована як іноземна, природно залишалася мовою суспільного життя, культури, права й адміністрації, економіки й техніки¹¹²¹. Український національний рух у Росії в дореволюційний період був насамперед рухом інтелігенції, що тяжіла до окремішності національної культури, формування основ літературної мови, поширення національної свідомості¹¹²².

На початку ХХ ст. в контексті розвитку капіталізму відбувається радикалізація національних рухів. За даними М. Яновського, капіталізм ускладнює національне питання, спричиняє міграцію населення з села до міста, що змінює етнічний характер регіону. Історик наголошує, що, на відміну від попередніх років, напередодні Першої світової війни українці були у Львові «важливою і помітною групою, яку зауважували навіть найнеприхильніші спостерігачі»¹¹²³. На переконання ученого, капіталізм дестабілізував світ, гомогенізував суспільство, витіснив місцеві традиції, уніфікував культуру, однак не вів до тріумфу новітньої національної держави. «Дестабілізація, викликана капіталізмом, сприяла етнічним і суспільним конфліктам, бо "зсажені з коней" охоче сприймали радикальні гасла. Навіть частковий розвиток освіти створював умови для розвитку масової політики, яка висувала радикальні й демагогічні гасла, суголосні емоціям напівосвіченого масового користувача. Капіталістичні зміни були викликом для Європи і світу, однак вони не вирішували, якою буде реакція на ті виклики [...] Інакше кажучи, капіталізм змінив правила гри в суспільстві, але жодним чином не вирішив, хто буде переможцем»¹¹²⁴.

На початку ХХ ст. національне питання в Центрально-Східній Європі увійшло в нову фазу: політичні зацікавлення охоплювали чимраз більшу частину українців і поляків. Той фактор, що в якійсь околиці більшість населення розмовляє польською чи українською, миттєво ставав фактом першорядного політичного значення. Уперше чи не головним аргументом у політичних суперечках стала етнічна належність населення до цього краю. «Якби на карті показати території, яких домагалися для себе окремі нації, а радше їх керівники, то ці терени значною мірою накладалися б одні на одних», – вважає М. Яновський. Причому це не конче означало, що наслідком мусить бути кривава війна, але напевно розширювало сферу можливих конфліктів. Для східних земель давньої Речі Посполитої ця зміна позицій мала суттєве значення. Історичний аргумент про приналежність цих земель до Речі Посполитої, який охоче використовували поляки, втрачав своє значення. Тепер усі покликалися на етнографічні аргументи, добираючи статистичні відомості так, щоб вони свідчили про слушність власних вимог. Чимраз більше поширювалося переконання, що кожна територія може мати лише одного господаря, а всі інші етнічні групи можуть мати в кращому разі статус толерованих меншин¹¹²⁵.

Вибух Першої світової війни загострив проблему взаємовідносин українців і поляків, які опинилися у двох ворожих таборах. Українці Наддніпрянщини, що входила до складу Росії, стали союзниками Франції і Великобританії. Українське населення Східної Галичини, що разом із польським населенням перебувало під владою Австро-Угорщини, стало союзником Німеччини й так званих центральних держав. Обидва народи вели боротьбу за своє самовизначення¹¹²⁶.

Від самого початку світового конфлікту на міжнародному порядку денному постало питання становлення незалежної Польщі. Ситуація привела до дії на користь поляків: 5 листопада 1916 р. австрійський і німецький імператори підписали Акт про створення Польського королівства, щільно

¹¹²¹ Medrzecki W. Niemiecka interwencja zbrojna na Ukrainie w 1918 roku. Warszawa : DiG, 2000. S. 21.

¹¹²² Морозова О. Становище рідномовної школи на Наддніпрянщині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. *Гуманітарно-економічні дослідження*. Т. 2. Миколаїв – Одеса : ТОВ Від, 2005. С. 260–267 ; Морозова О. Питання про україномовну освіту в державній думі Російської імперії (1906–1917). *Наукові праці : наук.-метод. журн.* Миколаїв, 2005. Т. 33, Вип. 24. С. 23–27 (Історія) ; Морозова О. Боротьба «Просвіт» Наддніпрянської України за освіту рідною мовою. *Наукові праці : наук.-метод. журн.* Миколаїв, 2008. Т. 96, Вип. 83. С. 184–187 (Історія).

¹¹²³ Яновський М. Сироти Речі Посполитої. Від станового суспільства до сучасних націй. 1795–1918. *Польща – нарис історії* / за ред. В. Менджецького та Є. Брацисевича / пер. з пол. І. Сварника. Варшава, 2015. С. 219–220.

¹¹²⁴ Там само.

¹¹²⁵ Яновський М. Сироти Речі Посполитої. Від станового суспільства до сучасних націй. 1795–1918. *Польща – нарис історії* / за ред. В. Менджецького та Є. Брацисевича / пер. з пол. І. Сварника. Варшава, 2015. С. 220.

¹¹²⁶ Дильонгова Г. Історія Польщі 1795–1990 / пер. з пол. М. Кірсенка. Київ, 2007. С. 90.

пов'язаного, зокрема у військових справах, з Німеччиною та Австрією. Питання кордонів і майбутнього устрою держави залишались відкритими¹¹²⁷.

Війна, голод, дорожнеча, всеохопний царський деспотизм призвели на зламі 1916–1917 рр. до глибокої політичної кризи в Російській імперії. А згодом – до повалення царизму й становлення на українських землях представницького органу влади – Української Центральної Ради. На Наддніпрянській Україні почався бурхливий період національного розвитку. Відбулося становлення українських збройних сил¹¹²⁸. Розв'язання національної проблеми стало одним із найнагальніших гасел наддніпрянських українців.

7 (20) листопада 1917 р. Третім універсалом Центральної Ради проголошена автономна Українська Народна Республіка (УНР). Був сформований уряд – Генеральний секретаріат. Достатньою умовою для визнання УНР країнами Антанти став початок більшовицької агресії на Україну: «Агенти Антанти, – писав Дмитро Дорошенко у своїх спогадах, – пильно стежили за тим, що діється в Києві, і коли настав розрив між Україною і Росією (після звісного ультиматуму Ради Московських народних Комісарів), то Франція і Англія поспішили з офіційним визнанням Української Народної Республіки»¹¹²⁹.

Острах великих держав перед маршем російської революції на захід Європи змінив їхнє ставлення до Польщі. Вона могла стати тепер на заваді більшовицькій навалі. Очільники західних держав до певної міри змушені були зайняти певну позицію стосовно Польщі. У січні 1918 р. Девід Ллойд Джордж, прем'єр-міністр Великої Британії, заявив, що незалежна Польща необхідна. Важливу заяву про незалежність Польщі зробив також президент США Томас Вудро Вільсон 8 січня 1918 р. Утім, жодні декларації не уточнювали її подальшого устрою та кордонів¹¹³⁰.

22 січня 1918 р. в Києві Українська Центральна Рада проголосила незалежність Української Народної Республіки. Під час засідання українського уряду Микита Шаповал заявив: «Раз армії нема, а треба боронити Україну, то єдиний вихід – проголошення незалежної України, що дасть можливість стати твердо на міжнародній арені і приступити до організації нової фізичної сили»¹¹³¹. Постала держава, яка впродовж трьох наступних років не припиняла боротьби за власне існування. Українцям вдалося утвердити державні кордони, мову, гроші, символіку (герб, гімн і прапор), збудувати національне боездатне військо, добитися визнання світової спільноти¹¹³².

Брестський мир, укладений у лютому 1918 р. між Німеччиною і Австрією та УНР, а в березні – з Радянською Росією, залишив Польщу під австрійською і німецькою владою. Згідно з цим договором Україна отримала Холмщину, яку російський уряд вилучив з Королівства Польського. У Королівстві Польському у вересні 1917 р. була створена імператорами Німеччини й Австрії Регентська Рада, яка 7 листопада 1918 р. прокламувала у відозві до нації створення незалежної польської держави¹¹³³.

В. Менджецький стверджує, що, на переконання німецьких істориків, більшість німців не була впевнена в ідеї незалежної української держави й від перших розходжень з Брестським трактатом готова була запровадити в Україні систему окупаційного уряду, тобто безпосередній німецький чи австро-угорський уряд задля панування німців у басейні Чорного моря. Цей край мав стати господарчим осередком Німеччини, тереном німецької колонізації. Німецькі дипломати, політики тяжіли передусім до домінації в Україні, що мала б спиратися на господарські й політичні впливи в цьому регіоні. На їхню думку, Україна, що залишалась центром німецьких впливів у цьому регіоні

¹¹²⁷ Дильонгова Г. Історія Польщі 1795–1990 / пер. з пол. М. Кірсенка. Київ, 2007. С. 90.

¹¹²⁸ Serczyk W. A. Historia Ukrainy. Wrocław, 2009. С. 252.

¹¹²⁹ Зінченко О. Незалежність № 1: коли Грушевський її оголосив, чому Винниченко сумнівався, а Єфремов був проти. Історична правда. 2018. 21 вересня. URL: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2015/01/26/146960/>.

¹¹³⁰ Дильонгова Г. Історія Польщі 1795–1990. Пер. з пол. М. Кірсенка. Київ, 2007. С. 90.

¹¹³¹ 100 років проголошення незалежності Української народної республіки. URL: <http://www.memory.gov.ua/news/100-rokiv-progoloshennya-nezalezhnosti-ukrainskoi-narodnoi-respubliki>.

¹¹³² Морозова О. С. Україна, Литва, Польща: 100 років з дня проголошення незалежності. «Могилянські читання – 2018: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та релігійний аспекти». Всеукраїнська науково-методична конференція. Миколаїв, 12–16 листопада, 2018. Програма наукової конференції «Історико-культурна спадщина в контексті відродження самобутності регіонів України». Миколаїв, 2018. С. 13–14.

¹¹³³ Дильонгова Г. Історія Польщі 1795–1990 / пер. з пол. М. Кірсенка. Київ, 2007. С. 92.

світу, мала формально залишатись незалежною державою з сильним, хоча безпосередньо підпорядкованим німецькій економіці, господарським організаціям¹¹³⁴.

На західноукраїнських землях наприкінці 1918 р. гасла за права рідної мови перетворилися на гасла власної держави, що згодом спричинило формування Західноукраїнської Народної Республіки. У вересні 1918 р. у Львові було сформовано Український генеральний військовий комісаріат (УГВК), який розпочав роботу з підготовки збройного повстання. 16 жовтня 1918 р. видано маніфест австро-угорського імператора Карла про перебудову імперії на федерацію. 18 жовтня 1918 р. у Львові була створена Українська Національна Рада (очолив Євген Петрушевич), яка висунула питання про об'єднання західноукраїнських земель. Українська Національна Рада прийняла постанову про утворення на українських землях Австро-Угорщини єдиної Української держави. 1 листопада 1918 р. українські військові формування на чолі з Дмитром Вітовським захопили найважливіші об'єкти Львова та Східної Галичини. 9 листопада 1918 р. створено перший український уряд – Державний секретаріат (очолив Костянтин Левицький). І, нарешті, 13 листопада 1918 р. проголошена самостійна незалежна ЗУНР (президентом згодом став Є. Петрушевич). Була утворена Українська галицька армія (УГА) на чолі з М. Омеляновичем-Павленком¹¹³⁵. Від моменту становлення української влади у Львові й Східній Галичині українсько-польський конфлікт переріс у справжню польсько-українську війну.

У цей час поляки активно працювали над розвитком національної свідомості усіх категорій польського суспільства, лобізмом Польщі у світі (діяльність Ігнація Яна Падеревського, Романа Дмовського тощо). Однак суспільна й політична сили мають бути підтримані військовим чинником, саме тому й повстали польські легіони в Італії, «блакитна армія» Галлера у Франції тощо. Символом військового відродження Польщі є постать Юзефа Пілсудського¹¹³⁶.

Капітуляція Німеччини 11 листопада 1918 р. в Комп'єні у Франції завершила Першу Світову війну (Австро-Угорщина розпалася місяцем раніше). Ю. Пілсудський повернувся напередодні з Магдебурга і прийняв владу, яку вручили йому Регентська Рада і уряд Дашинського¹¹³⁷. 11 листопада Регентська Рада передала командувачу військову владу, а 14 листопада – також цивільну. Сама Рада саморозпустилася і створила канцелярію глави держави. Уже 16 листопада Ю. Пілсудський надіслав телеграму західним країнам, у якій оголосив про створення незалежної Польщі, охопивши всі звільнені землі. 18 листопада Пілсудський призначив перший уряд Республіки Польща з прем'єр-міністром Єнджеєм Морачевським. 22 листопада уряд видав декрет, яким Ю. Пілсудський призначався Тимчасовим начальником держави. Зосередженням влади в одних руках ситуацію в країні вдалося стабілізувати. Фактично це було досягнення незалежності¹¹³⁸. Проте формально становлення польської держави – другої Речі Посполитої – відбулося на Версальській конференції 29 червня 1919 р., яка завершила Першу світову війну й встановила повоєнні кордони та новий політичний лад Європи¹¹³⁹.

У сучасній польській історіографії чітко відображена різниця в поглядах на національні проблеми різних течій польських науковців. Позицію польських учених українського походження яскраво презентує Б. Гальчак. На його думку, очільники Речі Посполитої мали на меті перетворити її на мононаціональну державу й висловлювалися за надання значних привілеїв у суспільному житті етнічним полякам. Привілеї титульного народу мали відображатися в монопольному праві на владу в державі. Концепція національної держави передбачала також значні привілеї польській нації в господарському житті. Пропагувалися різні обмеження національним меншинам у доступі до освіти. Дискримінація меншин породжувала у них почуття кривди і ненависті до титульної нації. У результаті, хоч і була задекларована національна асиміляція в державі, однак реальна політика

¹¹³⁴ Medrzecki W. Niemiecka interwencja zbrojna na Ukrainie w 1918 roku. Warszawa : DiG, 2000. S. 6–7.

¹¹³⁵ Морозова О. Мовний аспект формування ЗУНР та висвітлення проблеми української мови в польській історіографії. *Галичина*. 2014. № 25–26. С. 333.

¹¹³⁶ Morozova O. 1918 in the history of Lithuania, Poland and Ukraine. *Записки історичного факультету*. 2019. Вип. 30. С. 270–287.

¹¹³⁷ Дильонгова Г. Історія Польщі 1795–1990 / пер. з пол. М. Кірсенка. Київ, 2007. С. 92.

¹¹³⁸ URL: <https://polskiedzieje.pl/xx-lecie-miedzywojenne/odzyskanie-niepodleglosci-przez-polske.html>.

¹¹³⁹ Морозова О. 1918 рік – знаменна дата в історії України та Польщі. *1918 рік в історії Центрально-Східної Європи : до 100-річчя проголошення незалежності УНР, до 100-річчя відродження Польської державності. Резюме доповідей*. Харків, 2018. С. 28–29.

загальнопольського табору не тільки не вела до національної уніфікації держави, але, навпаки, зумовлювала розпалювання антагонізму між народами, що населяли Річ Посполиту¹¹⁴⁰.

Формування української і польської держав відбувалося вже в умовах гострого збройного протистояння українського і польського населення. У своїй праці з проблеми українсько-польського протистояння «Спір про Східну Галичину 1914–1923» професор Краківської педагогічної академії Людвік Мрочка звертає увагу на факт, що українське суспільство мало надто малий відсоток інтелігенції й надто великий відсоток селян і що національний конфлікт у Східній Галичині накладався на гострий суспільний конфлікт. Автор вважає, що розбудова Української держави розпочалася на території, найменше до цього придатній¹¹⁴¹.

Отже, становлення незалежної української і польської держав супроводжувалося міжнаціональним протистоянням, яке переросло у кривавий збройний конфлікт – польсько-українську війну 1918–1919 рр. Цій проблемі приділена достатня увага сучасних польських учених. У центрі наукових інтересів істориків – проблема польсько-українського порубіжжя («Кресів»), політичний і національно-релігійний розвиток Східної Галичини, українсько-польське протистояння на цих землях.

Науковці Польщі суголосні з їх українськими колегами у тому, що коріння протиборства треба шукати ще в період національно-визвольних змагань українців, протистоянь українців і поляків кінця ХІХ – початку ХХ ст.; поляки та українці сформуливали дві різні візії минулого, в основі яких лежить політичний та етнічний фактор, що стало основною причиною польсько-українських конфліктів на початку ХХ ст. Важливо, що ця різниця проявляється і в позиціях самих учених. У сучасній польській історіографії також чітко відображена і відміна в поглядах на національні проблеми різних течій польських науковців. Це ускладнює польсько-український діалог і збільшує відстань до порозуміння українців і поляків щодо питань минувшини.

¹¹⁴⁰ Морозова О. Богдан Гальчак – штрихи до наукової біографії. *Наукові записки* : зб. пр. молодих вчених та аспірантів (Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України). Київ, 2012. Т. 24. С. 683–694.

¹¹⁴¹ Mroczka L. Spór o Galicję Wschodnią 1914–1923. Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Prace Monograficzne № 242. Kraków : Wydawnictwo Naukowe WSP, 1998. 220 s.

3.2. ЗУНР та польсько-українська війна 1918–1919 рр.

Відроджена 11 листопада 1918 р. Польська республіка від самого початку свого становлення активно розвивала східний напрямок зовнішньої політики. Питання приєднання до Польщі Східної Галичини навіть не підлягало обговоренню, незважаючи на те, що на цій території відбувалися державотворчі процеси, а згодом, 13 листопада 1918 р., була проголошена Західноукраїнська Народна Республіка. Прихильники Ю. Пілсудського й Р. Дмовського розглядали галицькі землі як частину відродженої Польщі. 1 листопада 1918 р. бої за Львів стали початком польсько-української війни, метою якої була реалізація намічених планів польського уряду щодо східних територій. Широкомасштабні бойові дії тривали до 18 липня 1919 р. Польща одночасно вела війну на Холмщині, Підляшші, Берестейщині та Волині і вийшла переможницею в цій війні. Істотну роль у перемозі відіграли військові дивізії генерала Юзефа Галлера, що були сформовані у Франції задля війни з більшовиками. 18 липня 1918 р. уся територія ЗУНР була окупована поляками. За підрахунками українських істориків, у війні загинуло близько 10 тис. поляків та 15 тис. українців.

Питанням, що викликає найгостріші дискусії вчених у межах проблеми польсько-української війни, є *спір про Східну Галичину*^{*}. Цим питанням учені зацікавилися приблизно від 60-х рр. ХХ ст. Праці на цю тему написали Зофія Зак¹¹⁴², Тадеуш Домбковський¹¹⁴³, Адольф Юзвенко¹¹⁴⁴. Велику увагу приділив проблемі еміграційний історик Пйотр Вандич¹¹⁴⁵.

Наприкінці 80-х рр. ХХ ст. у Польщі була надрукована монографія Мечислава Вжоска «Польське військо й військові операції 1918–1921»¹¹⁴⁶, трохи згодом – його ж «Війни за кордон відродженої Польщі 1918–1921»¹¹⁴⁷. Ці роботи насичені фактичним матеріалом, польсько-українські відносини в них становлять лише один із розглянутих аспектів.

На початку 90-х рр. ХХ ст., на момент політичних змін у Польщі, які розпочалися у 1989 р., проведення досліджень було звільнене від політичного тиску й цензурних обмежень. У польських істориків з'явилася можливість доступу до іноземного архівного матеріалу, зокрема в пострадянських архівах. Це значно полегшило розв'язання багатьох проблем з історії українсько-польських відносин. Тематика польсько-української війни за Львів і Східну Галичину 1918–1919 рр. була однією з перших тем, яку порушили польські історики після 1989 р.

У 1990 р. цій темі була присвячена праця Мацея Козловського «Між Сяном і Збручем. Війни за Львів і Східну Галичину 1918–1919 рр.». Окрім внеску у висвітлення тогочасних подій, спроби їх інтерпретування М. Козловський висунув тезу, що існує шанс на отримання компромісу в збройному конфлікті¹¹⁴⁸. Проте вже в рецензії ця теза збудила багато сумнівів¹¹⁴⁹. Книга «Між

* Польсько-український конфлікт, що виник у східній частині Галичини після занепаду Австро-Угорської монархії, який згодом переріс у польсько-українську війну (1 листопада 1918 – 18 липня 1919).

¹¹⁴² Zaks Z. Galicja Wschodnia w polityce Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej i Ukraińskiej Republiki Ludowej w drугiej połowie 1919 r. *Naród i państwo. Prace ofiarowane Henrykowi Jabłońskiem u w 60 rocznicę urodzin*. Warszawa, 1969. S. 387–405 ; Zaks Z. Problem Galicji Wschodniej w czasie wojny polsko-radzieckiej. *Studia z Dziejów ZSRR i Europy Środkowej*. 1972. T. VIII. S. 79–109 ; Zaks Z. Radziecka Rosja i Ukraina wobec sprawy państwowej przynależności Galicji Wschodniej 1920–1923. *Z dziejów polsko-radzieckich. Studia i materiały*. T. VI. Warszawa, 1970. S. 69–95 ; Zaks Z. Sprawa Galicji Wschodniej w Lidze Narodów (1920–1922). *Najnowsze Dzieje Polski. Materiały i Studia z okresu 1914–1939*. 1967. T. XII. S. 127–153.

¹¹⁴³ Dąbkowski T. Ukraiński ruch narodowy w Galicji Wschodniej 1912–1923. Warszawa, 1985. 326 s.

¹¹⁴⁴ Juzwenko A. Polska a «biała» Rosja (od listopada 1918 do kwietnia 1920 r.). Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk. 1973. 296 s.

¹¹⁴⁵ Wandycz P. *Soviet-Polish Relations 1917–1921*. Cambridge, 1969. 403 p.

¹¹⁴⁶ Wrzosek M. *Wojsko Polskie i operacje wojenne lat 1918–1921*. Białystok : Dział Wydawnictw Filii UW, 1988. 690 s.

¹¹⁴⁷ Wrzosek M. *Wojny o granice Polski Odrodzonej 1918–1921*. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1992. 376 s.

¹¹⁴⁸ Kozłowski M. *Między Sanem a Zbruczem. Walki o Lwów i Galię Wschodnią 1918–1919*. Kraków, 1990. S. 293.

¹¹⁴⁹ Chojnowski A. *Niepotrzebna wojna? Res Publica*. 1991. № 6. S. 124.

Сяном і Збручем...» М. Козловського стала першою спробою монографічного дослідження польсько-українського конфлікту.

Про польсько-українську війну, переважно в її військовому аспекті, писав Антоні Чубінський¹¹⁵⁰. Під час написання роботи автор використав здебільшого вже надруковані праці. Згаданій тематиці присвячені також окремі статті Б. Штимковської, Е. Коко¹¹⁵¹, у яких порушуються питання щоденного життя часів боротьби за Львів 1918 р. тощо.

У 1994 р. була надрукована колективна монографія Гжегожа Лукомського, Чеслава Партача й Богуслава Поляка «Польсько-українська війна 1918–1919 років. Бойові дії – політичні аспекти – календар». Спираючись на ґрунтовну джерельну базу, автори висвітлили всі найважливіші моменти конфлікту українців і поляків 1918–1919 рр. у хронологічній послідовності. Початком польсько-українського протистояння науковці визначили 9 лютого 1918 р., тобто момент підписання Брестського миру, а кінцем – 1 вересня 1919 р., встановлення демаркаційної лінії по річці Збруч. Автори ґрунтовно описали причини погіршення польсько-українських відносин і початку конфлікту. Щоправда, видання має науково-популярний характер. Автори демонструють «традиційний» погляд на українсько-польські відносини. Багато уваги приділено опису звірств під час конфлікту. У роботі акцентується на необхідності приєднання Львова до Речі Посполитої¹¹⁵².

Більш поміркований погляд запропонував у своїй праці «Польсько-українська війна за Львів і Східну Галичину 1918–1919 рр.» М. Клімецький. Наголошуючи на важливому значенні Львова і Східної Галичини, вчений переконаний, що «польсько-український збройний конфлікт мав небагато шансів на розв'язання шляхом дипломатичних домовленостей»¹¹⁵³. Працю М. Клімецького можна вважати найглибшою в сенсі джерельного матеріалу й інтерпретації тієї війни. У роботі подано ґрунтовний опис військових і політичних аспектів згаданих подій. Автор висвітлює також роль австрійської влади в українсько-польському конфлікті: «Відень цілеспрямовано не розбурхував конфлікту. Існуюча в Східній Галичині перевага гарнізонів українських військових виникла з прийнятої задовго до Першої світової війни системи мобілізації й розташування полків»¹¹⁵⁴. Хоча в тогочасній літературі ця ситуація була подана так, що австрійська влада навмисне, відповідаючи бажанням українців, перемістила на територію Східної Галичини військові об'єднання, у яких переважали українські військові¹¹⁵⁵.

У 1999 р. виходить друком робота М. Козловського «Забута війна: бої за Львів та Східну Галичину 1918–1919 рр.». На підставі документів польських архівів, зокрема еміграційних, а також багатого друкованого матеріалу автор проаналізував причини і перебіг польсько-українського збройного конфлікту¹¹⁵⁶.

Більш глибоке осмислення теми почалося на межі тисячоліть, коли з'явилася ширша можливість користуватися документами колишніх радянських архівів. У цей час в Польщі відбувається становлення військової історії як окремої галузі історичних знань. Виникають наукові центри, що займаються дослідженням історії воєн. Тема польсько-українсько-радянської війни стає найпопулярнішою. Потужним осередком із вивчення цієї проблеми є Університет ім. М. Коперника в Торуні. Знані фахівці з військової тематики – професори А. Смолінський, М. Клімецький, З. Карпус, М. Кротофіль.

¹¹⁵⁰ Czubiński A. Walka o granice wschodnie Polski w latach 1918–1921. Opole, 1993. 313 s.

¹¹⁵¹ Sztymkowska B. Stosunek rządu Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej do państwa polskiego i Polaków na podstawie prasy oficjalnej tego rządu. *Polacy o Ukraińcach, Ukraińcy o Polakach. Materiały z sesji naukowej* / red. T. Stegnera. Gdańsk, 1993. S. 139–145 ; Koko E. Przed ryskimi preliminarjami. Z dziejów stanowiska Ukraińców galicyjskich w 1920 r. *Polacy o Ukraińcach, Ukraińcy o Polakach. Materiały z sesji naukowej* / red. T. Stegnera. Gdańsk, 1993. S. 118–138.

¹¹⁵² Lukomski G., Partacz C., Polak B. Wojna polsko-ukraińska 1918–1919. Działania bojowe – aspekty polityczne – kalendarium. Koszalin – Warszawa, 1994. 285 s.

¹¹⁵³ Klimecki M. Polsko-Ukraińska wojna o Lwów i Wschodnią Galicję 1918–1919 r. Aspekty polityczne i wojskowe. Warszawa : Wojskowy Instytut Historyczny, 1997. S. 263.

¹¹⁵⁴ Klimecki M. Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Wschodnią Galicję 1918–1919 r. Aspekty polityczne i wojskowe. Warszawa, 1997. S. 261.

¹¹⁵⁵ Kozłowski M. Między Sanem a Zbuczem. Walki o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919. Kraków, 1990. S. 116–117.

¹¹⁵⁶ Kozłowski M. Zapomniana wojna: walki o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919. Bydgoszcz : Instytut Wydawniczy «Świadectwo», 1999. 370 s.

Можна виокремити ґрунтовну роботу на тему польсько-української війни за Східну Галичину початку ХХ ст. М. Клімецького «Львів 1918–1919»¹¹⁵⁷. У праці автор більшою мірою аналізує військовий аспект польсько-українського конфлікту. Робота базована на потужному архівному матеріалі, зокрема, з пострадянських архівів.

Значну увагу польські історики приділяють *концепціям розв'язання питання Східної Галичини: федераційній концепції Ю. Пілсудського й інкорпораційній – Р. Дмовського*. Марек Галензовський зазначає, що Ю. Пілсудський, творець федераційної концепції, тяжів до політики Ягеллонів. У баченні Пілсудського, Польща мала утворити федерацію з Україною, Білоруссю й Литвою – державами, які б одночасно відокремлювали польські землі від Росії. Ю. Пілсудський уважав, що подолання взаємної неприязні допоможе реалістично оцінити ситуацію та усвідомити, що найбільшою загрозою для суверенітету держав, розташованих на цій території, є Росія. Він розраховував, що федерація змогла би протистояти домінуючій ролі Німеччини й Росії в цій частині Європи.

Р. Дмовський висунув інкорпораційну концепцію, що передбачала приєднання до Польщі територій, на яких поляки становлять не менш ніж 60 % населення. Щодо змішаних у національному аспекті територій (становили більшість цих земель), планувалося приєднати також ті, де поляки були в меншості, однак становили суспільну еліту, що домінувала в політичному, економічному й культурному житті. Ці території фактично були кордоном Речі Посполитої перед другим поділом.

Історик зауважує, що обидві концепції мали слабкі сторони. Пілсудський переоцінив бажання співпраці литовців, українців і білорусів з Польщею. Литва рішуче відкинула можливість будь-яких державних зв'язків, але забажала від Польщі величезної частини її території. З українцями, які тяжіли до незалежності, почалася війна за Східну Галичину, а підписаний згодом союз був вимушеним через поразку в боротьбі з більшовиками. Білоруси єдині були готові до порозуміння з поляками, але не мали політичної еліти, щоби стати партнером поляків у здійсненні федераційної політики.

Р. Дмовський мріяв приєднати до Польщі Литву – незалежно від позиції литовців, а також території зі значною перевагою представників слов'янських меншин та єврейського населення. Помилково вважав, що перші можуть бути замилювані польським елементом. Слабкістю інкорпораційної політики, що Р. Дмовський добре розумів, була її невідповідність застосованій аргументації щодо західних територій, у якій головним чином покликалися на заселення цих земель у своїй більшості поляками¹¹⁵⁸.

Важливим аспектом спору за Східну Галичину в сучасній польській історіографії є *питання Брестського миру та його значення для розгортання польсько-українського конфлікту*. Я. Рубаха стверджує, що більше значення, ніж саме підписання договору українців з німцями й австрійцями, мала стаття про розширення кордонів УНР за рахунок приєднання до держави Волині, Холмщини й частини Підляшшя, а також обіцянка утворити в межах Австро-Угорщини український коронний край на теренах Східної Галичини й Північної Буковини. Ця стаття, наголошує історик, суперечила польській візії розвитку подій і викликала гостру критику умови.

Однією з найбільш контроверсійних тем у проблемі польсько-української війни й загалом історії України ХХ ст. є *питання ролі гетьманату в реалізації цілей українського націоналізму*, насамперед проблеми автономії, інтегральності й ідентичності українців і України. На думку Гжегожа Скрукви, гетьманат створив інституціональні підстави для розвитку української військової культури, науки, освіти. Однак загалом, історик вважає, що держава часів П. Скоропадського не виконувала функцій української національної держави. В адміністрації і українських збройних силах керівні посади обіймали здебільшого вороже налаштовані до української національної ідеї люди, що трактували Українську державу як «тимчасову хворобу», яку треба перечекати. Загрозою для територіальної інтеграції України були діючі російські націоналістичні та імперіалістично-

¹¹⁵⁷ Klimecki M. *Lwów 1918–1919*. Warszawa, 2000. 216 s.

¹¹⁵⁸ Gałęzowski M. *II Rzeczpospolita. Od niepodległości do niepodległości. Historia Polski 1918–1989* / red. A. Dziurok, M. Gałęzowski, L. Kamiński, F. Musiał. Warszawa, 2014. S. 32.

монархічні організації. Їх діяльність не викликала опору чи протидії спеціальних служб Української держави¹¹⁵⁹.

У свою чергу, український дослідник епохи П. Скоропадського Георгій Папакін уважає, що у політиці гетьмана було багато повчального не лише з позитивного досвіду, а й з тих прорахунків, які він допускав. Учений звертає увагу на відсутність компетентних, чесних і відданих українській справі кадрів в уряді. На думку історика, політику гетьманської держави можна більш-менш правильно оцінювати лише з врахуванням тих конкретних умов, в яких вона мусила діяти¹¹⁶⁰. Не дивлячись на те, що гетьманат не виявився міцною державною структурою, все ж зусиллями гетьмана була вписана гідна сторінка в історію українського державотворення¹¹⁶¹.

Наступним важливим моментом є *оцінка ролі Директорії УНР* в польсько-українській війні початку ХХ ст. Професор Г. Скруква підкреслює, що новий український уряд на чолі з В. Винниченком був сформований у період «смертельної небезпеки». У цей час Українська держава змушена була відбивати атаки Радянської Росії на сході, а на заході вести війну з Польщею. У той же час на південному сході починалася військова операція генерала А. Денікіна. Єдиним більш-менш спокійним кордоном був кордон з Румунією на Дністрі. У Криму й на півдні України почалася інтервенція Антанти. Учений наголошує, що «інтервенція стала на певний час головним чинником у грі за Україну».¹¹⁶²

Важливою дискусійною проблемою, яку порушують польські вчені, є *питання готовності й можливостей українців і поляків до реалізації своїх державницьких прагнень*. У дослідженні М. Клімецького «Львів 1918–1919» історик переконує, що у намаганнях реалізувати свою національну мету поляки виявляли більшу ініціативу. Це впливало як з історичної традиції, так і з існування більшої кількості кадрів, що могли б таку діяльність провадити. Учений вважає, що українці щодо цього мали менші можливості. По-перше, через недостатньо сформовану національну свідомість, а по-друге, через нечисленність українських збройних сил, які не відігравали суттєвої військової ролі. Хоча автор наголошує на певному значенні Легіону українських січових стрільців, сформованого на початку війни, який виконував важливу роль осередку, навколо якого формувалася українська національна свідомість¹¹⁶³.

Цінною для розуміння особливостей польсько-українського конфлікту початку ХХ ст., можливостей українців і поляків реалізувати свої плани щодо незалежності є стаття М. Клімецького «Польсько-українська війна за Східну Галичину 1918–1919 рр. Польський погляд», надрукована у збірнику «Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність» за 2009 р. Науковець виокремлює поляків і українців серед інших народів, що формували свої держави на початку ХХ ст. Історик стверджує, що завдяки значному людському, територіальному й економічному потенціалу обидва народи мусили створити великі, заможні та стабільні держави. А починаючи з весни 1919 р. від ефективної діяльності сформованих ними структур залежало майбутнє континенту. Однак українські та польські еліти, в умовах більшовицької загрози, по-різному оцінювали стан міжнародної ситуації. Перш за все йдеться про оцінку наслідків лютневої революції і більшовицького перевороту в Росії. Автор наголошує на різниці географічного, економічного та політичного положення, інтелектуального доробку українців і поляків.

М. Клімецький порушує також проблему вироблення поляками й українцями різних стратегій щодо великих держав, коаліцій та противників. Результатом завзятих старань польських політиків і військових по обидва боки фронту стало звернення уваги на мобілізаційний і економічний потенціал польського населення. Поляки здобули місце союзника в очах лідерів Антанти й Центральних держав, хоч малого й слабкого, але союзника. В останні місяці війни польські лідери вже мали схвалення міжнародної спільноти на відновлення державності. При цьому лідери

¹¹⁵⁹ Skrukwa G. O Czarnomorską Ukrainę. Procesy narodowotwórcze w regionie nadczarnomorskim do 1921 roku w ukraińskiej perspektywie historycznej. Poznań : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2016. S. 330 ; 402.

¹¹⁶⁰ Папакін Г. Павло Скоропадський: патріот, державотворець, людина. Історико-архівні нариси. Київ, 2003. С. 14.

¹¹⁶¹ Папакін Г. Павло Скоропадський: постать на тлі епохи. *Студії з архівної справи та документознавства*. Київ, 1999. Т. 5: Гетьман Павло Скоропадський та Українська Держава 1918 р. С. 19.

¹¹⁶² Skrukwa G. O Czarnomorską Ukrainę. Procesy narodowotwórcze w regionie nadczarnomorskim do 1921 roku w ukraińskiej perspektywie historycznej. Poznań : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2016. S. 330 ; 405.

¹¹⁶³ Klimecki M. Lwów 1918–1919. Warszawa, 2000. S. 17–18.

найважливіших політичних таборів у краї не були позбавлені віри в силу свого народу. Не було сумнівів щодо формування незалежності й думки про те, які території увійдуть до незалежної Польщі. Мало хто міг уявити собі відновлену державу без Познані, Торуні, Вільна, Кременця та Львова. Безпека мала базуватися на союзі з Францією та її прибічниками. Росію, «Червону» й «Білу», трактували як небезпечного та непередбачуваного сусіда, який веде агресивну політику щодо слабших партнерів.

Українці, на переконання вченого, в період Першої світової війни знехтували просуванням своїх національних прагнень серед країн Антанти. Живучи в межах Російської імперії до осені 1917 р., сподівалися на сферу національних свобод, яку повинен був запевнити їм союз з новою демократичною Росією. Лише жовтневий переворот в Петрограді й розгін Установчих зборів більшовиками змусили Центральну Раду оголосити 9 січня 1918 р. четвертим Універсалом абсолютну суверенність УНР¹¹⁶⁴.

Щодо українців, що перебували під владою Габсбургів, М. Клімецький вважає, що вони так само не виявляли активності поза кордонами Австро-Угорщини. Аргументи щодо відокремлення Східної Галичини в коронний край висували з лояльністю до престолу. Не відрядили своєї делегації до Риму на Конгрес пригнічених Австро-Угорщиною народів, що відбувався 7–10 квітня 1918 р. Поява УНР не вплинула на хід діяльності польських політиків з Галичини. Представники політичної еліти Польщі прийняли засаду, що поділ краю на дві частини, східну та західну, є лише умовним і пропагованим українськими політиками й представниками інтелігенції. Галичину трактували як цілісність, сформовану багатовіковою належністю до Речі Посполитої, а згодом – до Австрії. Польські еліти вважали, що Галичина стане одним з районів відроджуваної Польщі, а Збруч – фрагментом його східного кордону. Польське коло у віденському парламенті не збиралося допустити до відокремлення в останні місяці війни нового коронного краю зі столицею у Львові. Його представники на спеціальній аудієнції у серпні 1918 р. змусили імператора Кароля I дати обіцянку, що в майбутньому питання поділу Галичини навіть не буде розглядатися. Окремі австрійські вищі урядовці галицької адміністрації у другій половині 1918 р. сигналізували полякам, що вважають їх господарями краю, з якими будуть у найближчому майбутньому розмовляти про його подальшу долю. Намісник Галичини Карл фон Гуйн запевнив про свою прихильність до польських політичних інтересів, а в приватній розмові навіть пообіцяв переказати свою владу в певний момент у польські руки¹¹⁶⁵.

Влодзімеж Менджецький визначає найважливіші козири польської політики, які стали вирішальними чинниками у відродженні держави й відкрили полякам шлях до успіху:

– існування сильного, добре організованого, хоч і диференційованого національного руху (три великі політичні табори – центролівий табір Ю. Пілсудського, націоналістичний рух Р. Дмовського, сильний селянський рух на чолі з Вінценти Вітосом, що протягом усієї війни пропагували ідею незалежності Польщі і здійснювали різноманітні дії щодо відбудови держави). У результаті гасло незалежної Польщі отримало схвальний відгук у найширших верствах суспільства – насамперед у селян і робітників;

– здатність до укладення політичного компромісу, завдяки чому різні політичні угруповання, зокрема ті, що стояли на протилежних полюсах політичної сцени, протягом кількох перших років міжвоєнного періоду змогли працювати на справу творення і зміцнення фундаментів незалежності (виявом цього компромісу стала угода, укладена на зламі 1918 і 1919 р. між начальником держави Ю. Пілсудським і керівником центральної опозиції Р. Дмовським. У результаті Дмовський став делегатом Польщі на Мирній конференції в Парижі, був сформований коаліційний уряд і відбулися демократичні вибори до Конституанти);

– попередній доробок на ниві державотворчої праці. Можна було використати досвід Галичини, яка від 1861 р. мала автономний статус. Корисною виявилася спадщина Королівства Польського (1916–1918)¹¹⁶⁶.

¹¹⁶⁴ Klimecki M. Polsko-ukraińska wojna o wschodnią Galicję 1918–1919 r. Polskie spojrzenie. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. № 18. С. 374.

¹¹⁶⁵ Klimecki M. Polsko-ukraińska wojna o wschodnią Galicję 1918–1919 r. Polskie spojrzenie. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. № 18. С. 376.

¹¹⁶⁶ Менджецький В. II Річ Посполита. Польща – нарис історії / за ред. В. Менджецького, Є. Брацисевича / пер. з пол. І. Сварника. Варшава : Інститут національної пам'яті. С. 227.

М. Клімецький звертає увагу на проголошений 22 січня 1919 р. Акт Злуки УНР і ЗУНР, що, на думку вченого, мав декларативний характер. Західні українці зберегли свій уряд, парламент, окреме законодавство, судову систему та збройні сили. У розпал війни з Польщею за Східну Галичину та Львів вони не отримали належної військової допомоги від Директорії і головного отамана Симона Петлюри.

Польський історик указує також на популярність комуністичної партії в Україні, на існування Української Соціалістичної Радянської Республіки. У резолюції українських більшовиків на першому з'їзді в Москві 1919 р. йшлося про те, що «...відокремлення України від Росії є неможливим з огляду на економічні зв'язки й КП(б)У мусить боротися за революційне об'єднання обох держав на ґрунті пролетарського централізму в кордонах Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки»¹¹⁶⁷. М. Клімецький стверджує, що позиція українських комуністів створила небезпечні основи для незалежницьких дій галицьких українців. На переконання історика, усі ці моменти стали причиною відмови Антанти визнати право українців на самостійне існування. Єдиною державою наприкінці 1918 р., що виявляла своє зацікавлення незалежницькими прагненнями України, була Польща¹¹⁶⁸.

Щодо України, то, згідно з позицією Г. Скрукви, унікальний шанс в УНР виник на початку січня 1919 р., коли була реальна можливість порозумітися з Антантою. Місія УНР у складі міністра економіки Сергія Остапенка, міністра пропаганди Осипа Назарука, (згодом – С. Остапенко), ген. Олександра Грекова, Сергія Бачинського й Ісаака Мазепи вели переговори з французькою стороною. Українці сподівалися на визнання незалежності УНР та її соціального устрою, допуску української делегації на мирну конференцію, окремого статусу армії УНР, а також передання Україні Чорноморського флоту. Однак тон переговорів був доволі ультимативним із французької сторони. Українці трактувалися як населення колонії. У результаті українська сторона почала реорганізацію своєї влади. В. Винниченко й В. Чехівський подали у відставку. Фактичним головою Директорії став С. Петлюра¹¹⁶⁹.

Я. Рубаха також у своїх дослідженнях порушує *проблему сприйняття українців на міжнародній арені*. Історик підтверджує тезу про те, що західні держави, які перебували під впливом Польського національного комітету в Парижі та Вашингтоні, розглядали українське питання через призму інтегральності з Росією. УНР сприймали як тимчасове утворення, чимраз більш прихильне до позиції польських політичних кіл, що відмовляють українцям у праві розбудови незалежної держави. Учений повідомляє, що наприкінці війни представники Антанти намагалися уникати однозначних декларацій стосовно територіального устрою держав, які народжувалися й часто виражали супротивну думку. Таке антиукраїнське налаштування західних держав, зокрема Австро-Угорщини, схилило українських політиків Галичини до пошуку шляхів виходу з цієї важкої ситуації¹¹⁷⁰.

Водночас негативне ставлення польських політиків до виникнення нової держави, більшість жителів якої становили би українці, стало важливим застереженням для українців. Після усвідомлення того, що розмови з поляками про майбутнє Східної Галичини не приведуть до вигідного для них результату й тому не мають сенсу, лідери українського національного руху вирішили почати підготовку до зайняття силою Східної Галичини й проголошення Української держави. 19 жовтня 1918 р. члени сформованої Української національної ради проголосили державу, яка через кільканадцять днів прийняла назву «Західноукраїнська Народна Республіка». Була сформована тимчасова конституція¹¹⁷¹. Делегація УНР у складі К. Левицького, І. Кивелюка, о. О. Стефановича, С. Голубовича, Л. Цегельського й С. Барана висунула вимогу перед австрійським

¹¹⁶⁷ Klimecki M. Polsko-ukraińska wojna o wschodnią Galicję 1918–1919 r. Polskie spojrzenie. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. № 18. С. 375.

¹¹⁶⁸ Там само.

¹¹⁶⁹ Skrukwa G. O Czarnomorską Ukrainę. Procesy narodowotwórcze w regionie nadczarnomorskim do 1921 roku w ukraińskiej perspektywie historycznej. Poznań : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. 2016. S. 330 ; 407.

¹¹⁷⁰ Rubacha J. Konflikt polsko-ukraiński o Galicję Wschodnią w latach 1918–1919. *Przegląd Wschodnioeuropejski*. № 3. S. 174.

¹¹⁷¹ Klimecki M. Polsko-ukraińska wojna o wschodnią Galicję 1918–1919 r. Polskie spojrzenie. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. № 18. С. 376.

урядом про передання всієї повноти влади в Галичині та на Буковині українцям. Австрійський губернатор Галичини й Володимирщини Карл фон Гуйн відповів категоричною відмовою.

Уночі з 30 на 31 жовтня 1918 р. українці розпочали акцію переймання влади. 1 листопада за зброю взялася львівська молодь, члени Польської військової організації. Повстанці опанували район залізничного вокзалу разом зі складами зброї й амуніції. Ці події знаменували початок польсько-української війни. 11 листопада українці відбили Перемишль. 20 листопада до Львова прибула група полковника Михайла Токажевського. Вже 21–22 листопада українців витіснили з міста. У важких боях поляки опанували стратегічну залізничну лінію Перемишль – Львів, що забезпечило можливість отримати допомогу з заходу. Українці розпочали обстріл й кількामीсячну облогу міста¹¹⁷².

Актуальними в дослідженні польсько-української війни є питання причин і перебігу конфлікту. У монографії «Польсько-українська війна ...» М. Клімецький детально описав етапи протистояння поляків і українців – від Листопадового зриву (1 листопада 1918 р.) до 18 липня 1919 р., тобто моменту встановлення східного кордону на р. Збруч внаслідок відступу УГА на територію УНР. Причину польсько-українського конфлікту на початку ХХ ст. М. Клімецький вбачає у розбіжності в культурно-релігійній моделі українців і поляків, їх соціальному становищі на початок листопада 1918 р. Робота присвячена головним чином військовим та політичним питанням польсько-українського конфлікту. Особливістю праці є те, що події у Львові в листопаді 1918 р. автор перекладає на загальну міжнародну ситуацію й політичні процеси в Польщі¹¹⁷³.

Можна ствердити, що на сьогодні ця праця є найбільш комплексним дослідженням на тему польсько-українських відносин початку ХХ ст., спробою переосмислення цих відносин, більш об'єктивного висвітлення подій 1918–1919 рр. у Західній Україні. Робота М. Клімецького високо оцінена українськими істориками. Зокрема, на переконання А. Папакіна, «Монографія М. Клімецького ... є великим кроком уперед на шляху до розуміння складних стосунків двох слов'янських народів після Першої світової війни, вивчення яких дає можливість узагальнити набутий під час одного з етапів протистояння досвід міжнаціональних взаємин та, безумовно, сприятиме безконфліктному розвитку українсько-польських стосунків на сучасному етапі»¹¹⁷⁴.

Важливим аспектом уваги польських учених у дослідженні польсько-української війни 1918–1919 рр. є вивчення ролі Українських січових стрільців у польсько-українських конфліктах початку ХХ ст. У книзі «Українські січові стрільці 1914–1920» Марек Богдан Козубел описав процес становлення перших українських військових організацій у Галичині перед Першою світовою війною, перші битви відділів УСС, показав вплив січових стрільців на військові з'єднання ЗУНР і УНР, наголосив на ролі бригади УСС у польсько-українських війнах періоду грудня 1918 р. – червня 1919 р., участі УСС у битві за Львів (листопад 1918), Чортківській офензиві (червень – липень 1919 р.) і т. ін. Історик висвітлив на тлі загальної картини діяльності українських січових стрільців роль жінок-легіонерок, культурну й освітню діяльність вояків, стан дисципліни тощо¹¹⁷⁵.

У дослідженні «Дезертирство, брак дисципліни й непокоря наказу військових Українських січових стрільців в 1914–1918 рр.», надрукованій у колективній праці «Маловідома Першої світова війна. Дослідження й нариси історії Великої війни на Східному фронті» (за ред. А. Смолінського), М. Б. Козубел висвітлив процес формування Легіону українських січових стрільців під час польсько-української війни 1918–1919 рр. Історик звертає увагу на особливості побуту військових, повоєнні долі членів Легіону. Науковець проводить паралель між історією Українських січових стрільців та Польських військових легіонів¹¹⁷⁶. Наукові інтереси історика стосуються також інших аспектів історії Українських січових стрільців¹¹⁷⁷.

¹¹⁷² Dzieje Kresów / red. M. Karolczuk-Kiędzińska. Kraków, 2006. S. 302–303.

¹¹⁷³ Klimecki M. Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Wschodnią Galicję 1918–1919 r. Aspekty polityczne i wojskowe. Warszawa, 1997. 292 s.

¹¹⁷⁴ Папакін А. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. у сучасній польській історіографії (Klimecki Michał. Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919. Warszawa : VOLUMEN, 2000. 292 s.). *Архіву України*. 2002. № 4–6 (250). С. 249.

¹¹⁷⁵ Kozubel M. B. Ukraińscy Strzelcy Siczowi 1914–1920. Oświęcim : Wydawnictwo NAPOLEON V. 2015. 404 s.

¹¹⁷⁶ Kozubel M. B. Dezercje, brak dyscypliny i nieposłuszeństwo rozkazowi żołnierzy Ukraińskich Strzelców Siczowych w latach 1914–1918. *Mało znana I wojna światowa. Studia i szkice z dziejów Wielkiej Wojny na froncie wschodnim*. Praca zbior / pod red. A. Smolińskiego. Toruń, 2017. S. 33–50.

¹¹⁷⁷ Kozubel M. B. Semikowce – zapomniane walki Ukraińskich Strzelców Siczowych nad Strypą latem i jesienią 1915 r. *Mało znana Wielka Wojna. Studia i szkice z dziejów I wojny światowej*. Praca zbior / pod red. A. Smolińskiego. Oświęcim, 2014. S. 85–102.

Історії діяльності Української Галицької армії Мацей Кротофіль присвятив свої монографії: «Українська Галицька армія 1918–1920. Організація, озброєння, техніка та бойова цінність збройних сил Західноукраїнської Народної Республіки»¹¹⁷⁸, «Збройні сили Української Народної Республіки (листопад 1918 – грудень 1919)»¹¹⁷⁹ та інші¹¹⁸⁰. Історик, на основі ґрунтовної джерельної бази, піддав аналізу процес формування й діяльності збройних сил ЗУНР і УНР, детально оцінив їхні можливості й перспективи.

У статті «Галицька армія – противник польського війська 1918–1919 рр.» М. Кротофіль зазначає, що на початку польсько-української війни жодна зі сторін не мала власної армії. Бойові відділи створювалися під час операцій, часто за допомогою імпровізації. Українці формували свої збройні сили на основі дислокованих у Східній Галичині запасних відділів колишньої австро-угорської армії. Історик наголошує, що згодом так само робили поляки в Східній Галичині. Галичани мали також створений під час Першої світової війни Легіон українських січових стрільців. На думку вченого, вплив цього з'єднання на формування західноукраїнських військ неможливо переоцінити. Дослідник теж підтверджує тезу про те, що, на відміну від поляків, які мали великий військовий потенціал й отримували військове обладнання з-за кордону, українці до кінця війни були вірними цісарській монархії, не забезпечили собі міжнародного визнання, арсенал їхньої власної техніки був обмежений. Українські сили могли розвиватися лише до певного моменту.

М. Кротофіль описує склад Галицької армії: бойова піхота, добре вишколена й непогано оснащена артилерія, авіація та інші типи захисту й служби. Організаційна структура українських військ ґрунтувалася на системі самостійних куренів (батальйонів), що входили до складу посиленних артилерією бригад. Однак, на переконання М. Кротофіля, *серйозною вадою Галицької армії* був брак більших одиниць кавалерії і недооцінка ролі панцерних потягів. Найбільшим недоліком галицьких військ була недосконала командна система. Верховному командуванню не підлягали тиллові й запасні формування. Ба більше, відділи, що були на фронті, часто технічно підлягали Державному секретаріату військових справ (а не Верховному командуванню). Таке подвійне підпорядкування, на думку вченого, мало фатальні наслідки. Історик звертає увагу й на те, що головнокомандувачами галицьких військ у період основних бойових дій були воєначальники з інших армій (Наддніпрянської України). На думку М. Кротофіля, погане командування було причиною поразок, що, в поєднанні зі щораз більшим дефіцитом постачання, вкрай негативно вплинули на настрої військових, спричиняючи масові дезертирства¹¹⁸¹.

Науковець не дає однозначної оцінки бойовому вишколу галицьких військ. З одного боку, вказує на їх реальну бойову цінність, високу мораль і патріотизм західноукраїнських військових формувань, а з іншого – наводить відомості про випадки байдужості до подій, нерозуміння мети, дезертирства. За підрахунками науковця, до квітня 1919 р. Галицька армія була рівноцінним противником для Польського війська¹¹⁸².

Польські історики вказують на яскраві переможні моменти збройних сил ЗУНР. Йдеться про Чортківську офензиву. За даними М. Кротофіля, на початку 1919 р. Галицька армія налічувала 68 000 вояків у стані утримання і близько 39 000 осіб у бойовому стані (на травень 1919 р.). Учений стверджує, що за кількістю, обладнанням і бойовою підготовкою ці відділи не поступалися воюючим із ними з'єднанням Польського війська. Історик звернув увагу також на належним чином проведену мобілізацію українців, що свідчила про ефективність створеного українцями адміністративного апарату¹¹⁸³.

¹¹⁷⁸ Krotofil M. *Ukraińska Armia Halicka 1918–1920. Organizacja, uzbrojenie, wyposażenie i wartość bojowa sił zbrojnych Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej*. Toruń, 2002. 225 s.

¹¹⁷⁹ Krotofil M. *Siły zbrojne Ukraińskiej Republiki Ludowej (listopad 1918 r. – grudzień 1919 r.)*. Kijów, 2011. 223 s.

¹¹⁸⁰ Krotofil M. *Artyleria Ukraińskiej Armii Halickiej 1918–1920. Zeszyty Naukowe WSO im. gen. Józefa Bema*. 2001. № 20. S. 523–535.

¹¹⁸¹ Krotofil M. *Armia Halicka jako przeciwnik Wojska Polskiego 1918–1919. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. № 18. С. 385.

¹¹⁸² Krotofil M. *Armia Halicka jako przeciwnik Wojska Polskiego 1918–1919. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. № 18. С. 386.

¹¹⁸³ Там само.

Однак після військової допомоги полякам, що надійшла з Франції, український фронт був цілковито подоланий. У липні 1919 р. українців було легко відкинуто за Збруч, що стало закінченням війни. Вже 25 червня 1919 р. Польща була уповноважена організувати тимчасову адміністрацію на території цілої Східної Галичини¹¹⁸⁴.

Після перетину Збруча в липні 1919 р. сили західноукраїнських військових формувань формально об'єдналися з Дієвою армією УНР, хоча й зберегли власну організаційну структуру й керівництво. Галицькі корпуси вигідно вирізнялися на тлі наддніпрянських військ. Усе це призвело до успіхів української операції із зайняття Києва в серпні 1919 р. Однак у наступний період галицькі відділи, скорочені внаслідок епідемії тифу, позбавлені медичного захисту, харчування й одягу, втратили здатність проводити будь-які бойові операції. У цій ситуації Галицька армія перейшла на бік Добровольчої армії генерала Денікіна, взявши назву Українська галицька армія. Практично від осені 1919 р. західноукраїнські війська втратили будь-яку бойову здатність й могли бути використані лише як пропагандистський чинник. Саме так сталося вже у лютому 1920 р., коли УГА перейшла на бік більшовиків і стала для них вигідною основою, що полегшувала пропаганду, пов'язану із запланованим захопленням Східної Галичини й боротьбою з силами С. Петлюри. Червона Українська Галицька Армія втратила можливість діяти як самостійний операційний осередок¹¹⁸⁵.

Діяльності українських військових збройних формувань періоду 1914–1921 рр. присвячені також монографії Г. Скрукви «Військові формування української "національної революції" 1914–1921»¹¹⁸⁶, О. Вішки «Шоста стрілецька. Шоста січова стрілецька дивізія армії Української Народної Республіки. Формування – бойовий шлях – інтернування. 1920–1924»¹¹⁸⁷.

Певний інтерес для дослідників становлять багаті на джерельне наповнення публікації Богуслава Поляка, що більше стосуються польського чинника в польсько-українському протистоянні першої половини ХХ ст. Автор порушує питання репресій, здійснених українською цивільною та військовою владою проти польських в'язнів і цивільних поляків¹¹⁸⁸.

Важливим аспектом у польсько-українській війні початку ХХ ст. є *причини поразки українців у конфлікті 1918–1919 рр.* На думку М. Кротофіля, до них належать: недостатня кількість кадрових офіцерів й загалом керівників вищого щабля, брак на території ЗУНР оборонної промисловості, що могла би забезпечити армію зброєю, боєприпасами, амуніцією та одягом. Запаси, залишені в Східній Галичині австро-угорськими військами, дуже швидко закінчились. Українці намагалися організувати регулярне постачання з Австрії, Угорщини й Чехословаччини, однак не змогли забезпечити належного рівня. Державний секретаріат військових сил ЗУНР дуже розраховував на військову допомогу УНР. Однак і ця допомога не покривала всіх потреб¹¹⁸⁹.

Значна увага в польській історіографії із проблеми польсько-української війни 1918–1919 рр. приділена *питанню місця польсько-українського конфлікту в європейській політиці*. Цю проблему досліджує Рафал Галуба. Спираючись на широку джерельну базу, вчений розглядає конфлікт між

¹¹⁸⁴ Dzieje Kresów / red. M. Karolczuk-Kiędzierska. Kraków, 2006. S. 307.

¹¹⁸⁵ Krotofil M. Armia Halicka jako przeciwnik Wojska Polskiego 1918–1919. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. № 18. С. 387.

¹¹⁸⁶ Skrukwa G. Formacje wojskowe ukraińskiej «rewolucji narodowej» 1914–1921. Toruń, 2007. 717 s.

¹¹⁸⁷ Wiszka E. Szósta Strzelecka. Szósta Siczowa Dywizja Strzelecka Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej. Formowanie-szlak bojowy-internowanie 1920–1924. Toruń, 2012. 513 s.

¹¹⁸⁸ Walki o Lwów i Małopolskę Wschodnią 1918–1919. Tom I. 1–30 listopada 1918 r. Wybór materiałów źródłowych. Wstęp, wybór dokumentów i opracowanie B. Polak. Koszalin, 2000, 364 s. ; Walki o Lwów i Małopolskę Wschodnią 1918–1919. Tom II. 1 grudnia 1918 r. – 27 lutego 1919 r. Wybór materiałów źródłowych. Wstęp, wybór dokumentów i opracowanie B. Polak. Koszalin, 2000, 486 s. ; Walki o Lwów i Małopolskę Wschodnią 1918–1919. Tom III. 1 marca 1919 r. 30 kwietnia 1919 r. Wybór materiałów źródłowych. Wstęp, wybór dokumentów i opracowanie B. Polak. Koszalin, 2001. 411 s. ; Walki o Lwów i Małopolskę Wschodnią 1918–1919. Tom IV. 1 maja 1919 r. – 31 lipca 1919 r. Wybór materiałów źródłowych. Wstęp, wybór dokumentów i opracowanie B. Polak. Koszalin. 2002, 197 s. ; Walki o Lwów i Małopolskę Wschodnią 1918–1919. Tom V. Udział Wojsk Wielkopolskich w walkach marzec 1919 r. – maj 1919 r. Wybór materiałów źródłowych. Wybór dokumentów i opracowanie B. Polak, wstęp B. Polak, E. Śliwiński. Koszalin, 2003. 195 s. ; Walki o Lwów i Małopolskę Wschodnią 1918–1919. Represje ukraińskie wobec jeńców polskich i ludności cywilnej. Tom VI. Wybór materiałów źródłowych. Wstęp, wybór dokumentów i opracowanie B. Polak, E. Śliwiński. Koszalin, 2004, 177 s.

¹¹⁸⁹ Krotofil M. Armia Halicka jako przeciwnik Wojska Polskiego 1918–1919. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. № 18. С. 385.

поляками й українцями початку ХХ ст. як елемент тогочасної європейської політики. В умовах поширення ідей світової революції, проголошених радянською владою, важливим питанням було забезпечити мир і стабілізацію на території Східної і Центральної Європи¹¹⁹⁰.

У 2012 р. в «Східноєвропейському огляді» була надрукована стаття Ярослава Рубахи «Польсько-український конфлікт за Східну Галичину в 1918–1919 рр.»¹¹⁹¹. Історик досить детально описав перебіг польсько-українського конфлікту. У роботі наголошено, що на початку 1919 р. значно погіршилася ситуація для польської держави: Великопольське повстання 1918 р., загострення польсько-чеського конфлікту на Шльонську Цешинським, польсько-литовський спір, наступ Червоної армії зі сходу. Саме важке становище, на думку Я. Рубахи, схилило начальника держави Ю. Пілсудського до пошуку порозуміння з українською стороною¹¹⁹².

Книга Томаша Копанського «Польсько-українська війна та її герої» підсумовує напрацювання істориків Польщі з проблеми польсько-українського конфлікту 1918–1919 рр.¹¹⁹³. Цінною для розуміння усвідомлення суперечок українців і поляків сучасними польськими вченими є також стаття А. Смолінського «Українські прагнення до незалежності на початку ХХ ст. та польсько-українська війна 1918–1919 рр. у світлі польської історіографії»¹¹⁹⁴.

Таким чином, осмислення польськими науковцями окремих фрагментів української минувшини перших десятиліть ХХ ст. упродовж останнього тридцятиріччя мало різний якісний вимір. У роботах кінця 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст. автори переважно демонструють «традиційний» погляд на українсько-польські відносини. Наукові праці кінця 90-х рр. відмінні тим, що вони побудовані на багатому джерельному матеріалі, значна увага приділена політичним аспектам польсько-українських протистоянь. Науковці все частіше почали використовувати дані еміграційних польських архівів. Більш серйозне осмислення теми почалося на межі тисячоліть, коли з'явилася можливість користуватися документами колишніх радянських архівів. На високому фаховому рівні відбувалося вивчення військових аспектів польсько-українського конфлікту.

¹¹⁹⁰ Galuba R. «Niech nas rozsądzi miecz i krew...». Konflikt polsko-ukraiński o Galię Wschodnią w latach 1918–1919. Poznań, 2004. 335 s.

¹¹⁹¹ Rubacha J. Konflikt polsko-ukraiński o Galię Wschodnią w latach 1918–1919. *Przegląd Wschodnioeuropejski*. № 3. С. 171–189.

¹¹⁹² Rubacha J. Konflikt polsko-ukraiński o Galię Wschodnią w latach 1918–1919. *Przegląd Wschodnioeuropejski*. № 3. S. 183.

¹¹⁹³ Kopański T. *Wojna polsko-ukraińska 1918–1919 i jej bohaterowie*. Warszawa, 2013. 496 s.

¹¹⁹⁴ Smoliński A. *Ukraińskie dążenia niepodległościowe z początku XX w. oraz wojna polsko-ukraińska z lat 1918–1919 w świetle historiografii polskiej. Історичний архів. Наукові праці*. 2017. Вип. 18. С. 124–133.

3.3. Військова співпраця часів Директорії

Яскравим прикладом співпраці українців і поляків є військовий союз, укладений очільником Польщі Ю. Пілсудським із головою Директорії УНР С. Петлюрою у ніч з 21 на 22 квітня 1920 р., який остаточно завершив польсько-український конфлікт і став підставою союзу Польщі й України у війні з радянською Росією в 1920 р.

Згідно з Варшавським мирним договором, Річ Посполита визнавала Директорію на чолі з Головним отаманом С. Петлюрою як найвищу владу в УНР, зобов'язувалася не підписувати антиукраїнських договорів з іншими державами, гарантувала Україні надання військової допомоги в боротьбі з більшовицькою агресією й дотримання культурних прав української національної меншини на території Польщі. Водночас Річ Посполита залишала собі етнічні українські землі Східної Галичини, Західної Волині, Холмщини, Підляшшя й Полісся. С. Петлюра погодився визнати українсько-польський кордон по річці Збруч і далі по Прип'яті до її гирла. Польський уряд Пілсудського відмовився від намірів розширити територію Польщі до кордонів Речі Посполитої 1772 р. У результаті УНР отримала можливість звільнити велику частину українських земель від більшовиків, разом зі столицею. Польща за участі армії УНР змогла зупинити контрнаступ більшовиків.

Українсько-польське порозуміння стало основою для продовження визвольної боротьби українців проти більшовицької агресії. Договір був прикладом формування нового політичного мислення, яке могло би подолати багатовікові упередження й стереотипи, що тривалий час поглиблювалися у свідомості представників обох суспільств¹¹⁹⁵.

Дана тема доволі популярна в науковій літературі, особливо останнім часом. Якщо в Україні ще наприкінці ХХ ст. можна було почути визначення українсько-польського союзу як «акту відчаю», а також характеристику С. Петлюри як «прохача набоїв і чобіт»¹¹⁹⁶, то сьогодні дедалі більше істориків, як польських, так і українських, визнає користь і перспективу польсько-української співпраці. У 2020 р. вийшла друком книга Андрія Руккаса, доцента кафедри історії Центральної і Східної Європи Київського національного університету ім. Тараса Шевченка «Разом з польським військом. Армія Української Народної Республіки в 1920 р.». Автор зазначає, що у формування армії УНР 1920 р. значний внесок зробили польські союзники, які в міру своїх сил забезпечували українських вояків обмундируванням і зброєю, постачали їм необхідне технічне обладнання, боєприпаси тощо. Автор підкреслює, що військова підтримка не була припинена Польщею навіть після завершення війни з більшовиками. А. Руккас акцентує увагу на заслугах маршала Ю. Пілсудського в цій співпраці, який, попри всі політичні перешкоди, знайшов нові форми та можливості для підтримки українців, починаючи від ідеї союзу. На думку вченого, незважаючи на невелику, порівняно з польським військом, чисельність, армія УНР була активним учасником війни проти більшовицької Росії. Тому військову кампанію 1920 р. треба трактувати як польсько-українсько-радянську війну¹¹⁹⁷. Визначення подій 1920 р. як українсько-польсько-більшовицької війни підтримує також учений Роман Лаврецький у своїй праці «Українсько-польсько-більшовицька війна 1920 року в сучасній українській та польській історіографіях»¹¹⁹⁸. Питання польсько-

¹¹⁹⁵ Морозова О. Угода Пілсудський – Петлюра як приклад польсько-української співпраці на міжнародній арені. *Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «Українсько-польські відносини: до 100-річчя підписання угоди Пілсудський – Петлюра»* (у рамках щорічної Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум», 4–7 червня 2020 р.). Миколаїв : Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2020. С. 1–2.

¹¹⁹⁶ Савченко В. А. Симон Петлюра. Харків : Фолио, 2006. С. 357.

¹¹⁹⁷ Rukkas A. Razem z Wojskiem Polskim. Armia Ukrainiejskiej Republiki Ludowej w 1920 r. Warszawa : Instytut Pamięci Narodowej, 2020. 696 s.

¹¹⁹⁸ Лаврецький Р. Українсько-польсько-більшовицька війна 1920 року в сучасній українській та польській історіографіях. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. № 18. С. 652–665.

українського союзу 1920 р. у посткомуністичній польській історіографії детально описав у своєму дослідженні В. Боримський¹¹⁹⁹.

Певним поштовхом до подолання міфів і стереотипів навколо угоди Пілсудський – Петлюра було проведення численних наукових конференцій, форумів, видання збірників матеріалів конференцій тощо. 21 травня 2019 р. у Варшаві, за сприяння Бюро історичних досліджень Інституту національної пам'яті Польщі та Студій Східної Європи Варшавського університету відбулася міжнародна наукова конференція «Симон Петлюра (1879–1926) – лідер незалежної України». Захід був організований з нагоди 140-річчя від дня народження. Важливе значення для розуміння сучасного погляду українських і польських учених на факт військової співпраці українців і поляків сторічної давнини мала дискусія членів Польсько-українського форуму партнерства на тему: «Чи польсько-український союз 1920 р. може мати значення для сучасних відносин?». На відкритті конференції співголова форуму проф. Ян Маліцький заявив: «Намагаємося організувати секції форуму в різних місцях, дуже часто в ході різних конференцій, заходів, зокрема в освітніх установах, щоби показувати позитивні явища у польсько-українських відносинах, бо про негативні говорять усі...»¹²⁰⁰.

У 2020 р., в соту річницю підписання Варшавської угоди, у Польщі та Україні було проведено низку заходів, присвячених цій події. Так, 21 квітня 2020 р., у Варшаві відбулася міжнародна наукова конференція «Союз Пілсудський – Петлюра з перспективи століття». У форумі взяли участь відомі польські та українські історики, які спеціалізуються на питаннях польсько-українських відносин початку ХХ ст.: Ян Маліцький, А. Гнатюк, Я. Я. Бруський, Л. Зашкільняк, А. Крохмаль, В. Піскун, Я. Пісулінський, В. Верстюк, В. Менджецький, Г. Корольов, В. Скальський. Учені обговорили найактуальніші проблеми польсько-українського порозуміння й відносин початку ХХ ст. Професор А. Гнатюк зазначила, що зміцнення України було та є актуальним питанням для Польщі. У свою чергу В. Верстюк наголосив, що Варшавський договір – гарний приклад поєднання українців і поляків, хоча ця акція не стала консолідуючим чинником ні в Україні, ні в Польщі й викликала неприхильну міжнародну реакцію¹²⁰¹.

4–7 червня 2020 р. в Чорноморському національному університеті імені Петра Могили (м. Миколаїв) відбулася міжнародна наукова конференція «Українсько-польські відносини: до 100-річчя підписання угоди Пілсудський – Петлюра». Українські і польські вчені обговорили такі питання: «Угода Пілсудський – Петлюра як приклад польсько-української співпраці на міжнародній арені» (О. Морозова), «Українські політичні еліти щодо союзу Пілсудський – Петлюра» (М. Шуміло), «Особливості українсько-польських відносин часів проголошення Другої польської республіки» (А. Іовчева), «Польсько-більшовицька війна 1920 р. в доповідях західних спостерігачів і учасників» (М. Миколайчик), «Роль дипломатичних місій УНР у налагодженні українсько-польського діалогу (січень – серпень 1919 р.)» (І. Міронова) тощо¹²⁰².

У статті «Польсько-український союз 1920 р.», розміщеній на сторінці інтернет-порталу «Przystanek Historia», М. Шуміло зазначив: «Об'єднала вона (угода. – О.М.) дві держави, які боролися за утримання своєї незалежності перед лицем нападу спільного ворога зі сходу [...] Прямим наслідком цієї угоди стала спроба реалізації далекосяжних планів Юзефа Пілсудського і перш за все спільної боротьби проти більшовицької Росії, яка прагнула експортувати революцію у всю Європу»¹²⁰³.

У польській історіографії дослідження теми польсько-українського союзу 1920 р. активувалося разом із поширенням загального інтересу до української тематики, з кінця 80-х рр. ХХ ст. Порівняно з попереднім періодом, коли тема С. Петлюри з'являлася лише на маргінесі, в досліджуваній період проблема польсько-українських відносин починає набувати популярності. Хоча роботи польських колег цього часу на тему Варшавської угоди базувалися більше на

¹¹⁹⁹ Боримський В. Польсько-український союз 1920 р. у посткомуністичній польській історіографії. *Вісник Черкаського університету*. 2014. № 9 (302). С. 27–33.

¹²⁰⁰ IPNtv Konferencje: Symon Petlura (1879–1926) – przywódca niepodległej Ukrainy. Panel dyskusyjny. URL: https://www.youtube.com/watch?time_continue=171&v=NcU1T0TozV4&feature=emb_title.

¹²⁰¹ URL: <https://www.youtube.com/watch?v=bDuNDsyZB2g&feature=youtu.be>.

¹²⁰² *Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «Українсько-польські відносини: до 100-річчя підписання угоди Пілсудський – Петлюра»* (у рамках щорічної Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум», 4–7 червня 2020 р.). Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2020. 64 с.

¹²⁰³ Szymilo M. Sojusz polsko-ukraiński w 1920 roku. URL: <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/65904,Sojusz-polsko-ukrainski-w-1920-roku.html>.

матеріалах польських архівів, що було пов'язано з проблемами доступу до українських джерел. Це спричиняло однобічне висвітлення проблеми. А на межі тисячоліть серйозні публікації на тему договору «Піلسудський – Петлюра» були надруковані у спеціальних періодичних виданнях і збірниках (*Zeszyty Naukowe WSO im. gen. Józefa Bema*). Початку більш серйозного підходу до дослідження теми сприяло заснування спеціальних наукових центрів із вивчення військових аспектів кампанії 1920 р.

Я. Я. Бруський засвідчує, що до кінця 80-х рр. ХХ ст. в польській історіографії було нормою підкреслювати «фікційність» уряду С. Петлюри, слабкість українського національного руху. Сам отаман характеризувався як людина, що потерпіла «політичну поразку», «банкрот» й, навіть, «політичний труп». Висувалася теза про те, що Варшавський договір – це умова нав'язування Україні протекторату чи перетворення її на польську колонію. На думку тогочасних дослідників, спроба відновити УНР завершилася поразкою через «явну ворожість та небажання українських мас». Польська історіографія кінця ХХ ст. вказувала також на брак підтримки для пропольських концепцій Петлюри з боку інших лідерів українського національного руху. Мотив, який характерний для робіт даного періоду, – звинувачення Директорії та головного отамана в організації погромів в Україні. Водночас, стверджує Я. Я. Бруський, незважаючи на подібні оцінки, Симон Петлюра залишився в суспільній свідомості поляків, принаймні у свідомості інтелігенції, позитивною постаттю. Про це свідчать публікації про нього в підпільній польській пресі. Для польської демократичної опозиції Петлюра також був важливою фігурою. До причин підписання Варшавської угоди польська історіографія кінця ХХ ст. залічує два чинники: її антиросійськість й антисоветськість¹²⁰⁴.

З плином часу постать Головного отамана почала набувати значення символу, до якого охоче зверталися прихильники польсько-українського поєднання. Тут можна навіть говорити про формування своєрідного культу Петлюри. Цей культ популяризували передовсім товариства, пов'язані з прометейською ідеєю. Автори досліджень суворо оцінювали помилки й недогляди польської сторони. Петлюра стає «найбільшим й найдосконалішим уособленням ідеї незалежної України», «вождем з Божої ласки», що «став на чолі найактивніших та найжертвовніших»¹²⁰⁵. У роботах підкреслювалась антиросійськість С. Петлюри. Доволі популярною була тема С. Петлюри й польсько-українських відносин в польській еміграційній пресі.

Однією з перших книг, яка внесла нові тенденції у висвітлення образу С. Петлюри й польсько-українських відносин на тлі польсько-української війни в Східній Галичині, стало дослідження Мацея Козловського «Між Сяном і Збручем. Війни за Львів і Східну Галичину 1918–1919». М. Козловський називає Петлюру «символом незалежницьких бажань свого народу», відмічає його лідерський авторитет і перевагу державницьких амбіцій над власними¹²⁰⁶. Оцінюючи умову Пілсудського з Петлюрою й загалом процеси польсько-українського порозуміння, історик гостро критикує позицію поляків. Учений стверджує, що, з огляду на події у Східній Галичині, Варшавський договір був приречений на провал. На думку М. Козловського, дуже великою була прірва між поляками й українцями¹²⁰⁷. Автор висловлює жаль, що позиція Петлюри не була підтримана політиками Галичини¹²⁰⁸.

У 1993 р. була видана книга Богдана Скарадзинського «Польські часи 1919–1920». Історик теж високо оцінює особистісні якості українського отамана і шкодує, що обставини не дозволили Петлюрі застосувати свої сильні сторони. Б. Скарадзинський описує «ганебну» політику польської сторони щодо Петлюри¹²⁰⁹.

Переломом у дослідженнях постаті Симона Петлюри стали наукові конференції, що були проведені у Варшаві й Торуні з нагоди 75-річчя підписання Варшавської угоди. Перша збірка матеріалів вийшла в 1995 р. у Варшаві. Виступи, проголошені у Варшаві, були опубліковані в третьому томі «Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze»¹²¹⁰.

¹²⁰⁴ Bruski J. J. Sojusznik Piłsudskiego. Symon Petlura oczyma polaków. URL: <http://sierpien1920.pl/opracowania/sojusznik-pilsudskiego-symon-petlura-oczyma-polakow/>.

¹²⁰⁵ Там само.

¹²⁰⁶ Kozłowski M. Między Sanem a Zbruczem. Walki o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919. Kraków, 1990. S. 239.

¹²⁰⁷ Там само. С. 13.

¹²⁰⁸ Там само. С. 242.

¹²⁰⁹ Skaradziński B. Polskie lata 1919–1920. T. 2. Sąd Boży. Warszawa, 1993. S. 22, 422–423.

¹²¹⁰ *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. T. 3. Warszawa, 1995.

У 1995 р. в Торуні відбувся міжнародний науковий семінар на тему українсько-польського союзу 1920 р. Свої дослідження представило понад тридцять науковців з Польщі й України. Як підсумок у 1997 р. ці праці надруковано у збірці «Польща й Україна. Союз 1920 р. й його наслідки»¹²¹¹. З-поміж них важливе значення мають статті: М. Клімецького «Війна чи спокій. Польсько-українські переговори 1918–1921 рр.»¹²¹², О. Колянчука «Військові армії УНР, інтерновані в Польщі (1920–1924)»¹²¹³, Я. Лисевича «Політичні аспекти українсько-польського союзу 1920 р.»¹²¹⁴, З. Карпуса «Формування українських відділів в Польщі в 1919–1920 рр.»¹²¹⁵. Ширше бачення проблеми репрезентує праця З. Карпуса «Східні союзники Польщі у війні 1920 р. Українські, російські, козацькі й білоруські військові відділи в Польщі в 1919–1920 рр.» (Торунь, 1999)¹²¹⁶. Так само О. Колянчук повернувся до проблеми у своїх наступних працях «Інтерновані воїни армії УНР в Каліші 1920–1939» (Каліш, 1995)¹²¹⁷, «Союзнацькі збройні сили УНР в Польщі (організація, спільна боротьба, інтернування)» (Кросно, 1999)¹²¹⁸ та ін.

У Польщі було видано чимало наукових розвідок стосовно діяльності С. Петлюри, його відносин з Ю. Пілсудським, ролі польсько-української угоди в історії. Це роботи В. Сулея «Юзеф Пілсудський»¹²¹⁹, «Пілсудський і Петлюра»¹²²⁰, М. Вжосека «Військові шанси польсько-українського союзу в 1919–1920 та їх втрата»¹²²¹, А. Середницького «Симон Петлюра. Біографічний нарис»¹²²², Р. Тожецького «Федерація чи спільна оборона незалежності. Пілсудський і Петлюра в 1919–1923»¹²²³, С. Стемпеня «Симон Петлюра – життя й діяльність»¹²²⁴, В. Резмера «Симон Петлюра (22.V.1879–25.V.1926). Біографічний нарис»¹²²⁵, С. Заброварного «Симон Петлюра – непохитний адвокат незалежності України»¹²²⁶, О. Вішки «Симон Петлюра в Польщі й у Франції»¹²²⁷, М. Шуміла «Зустрічі Юзефа Пілсудського з Симоном Петлюрою в травні 1920 р. на Україні»¹²²⁸ та ін. Усі автори зазначають, що постать українського отамана була вагомим для розвитку польсько-українських відносин.

«Однією з найбільших політичних особистостей України протягом її історії» називає С. Петлюру також Т. А. Ольшанський у своїй книзі «Історія України ХХ ст.». Історик акцентує увагу на таланті Петлюри як воєначальника¹²²⁹, заперечує твердження про антисемітські погляди українського

¹²¹¹ Polska i Ukraina. Sojuz 1920 roku i jego następstwa / red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń, 1997. 562 s.

¹²¹² Klimecki M. Wojna czy pokój. *Polsko-ukraińskie negocjacje 1918–1921*. Polska i Ukraina. Sojuz 1920 roku i jego następstwa / red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń, 1997. S. 43–79.

¹²¹³ Kolańczuk A. Żołnierze armii Ukraińskiej Republiki Ludowej internowani w Polsce (1920–1924). *Polska i Ukraina. Sojuz 1920 roku i jego następstwa* / red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń, 1997. S. 273–307.

¹²¹⁴ Lysewicz J. Polityczne aspekty sojuszu ukraińsko-polskiego 1920 roku. *Polska i Ukraina. Sojuz 1920 roku i jego następstwa* / red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń, 1997. S. 217–234.

¹²¹⁵ Karpus Z. Formowanie oddziałów ukraińskich w Polsce w latach 1919–1920. *Polska i Ukraina. Sojuz 1920 roku i jego następstwa* / red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń, 1997. S. 235–246.

¹²¹⁶ Karpus Z. Wschodni sojusznicy Polski w wojnie 1920 roku. Oddziały wojskowe ukraińskie, rosyjskie, kozackie i białoruskie w Polsce w latach 1919–1920. Toruń, 1999. 172 s.

¹²¹⁷ Kolańczuk A. Internowani żołnierze Armii UNR w Kaliszu 1920–1939. Kalisz, 1995. 96 s.

¹²¹⁸ Kolańczuk A. Sojuznicze siły zbrojne Ukraińskiej Republiki Ludowej w Polsce (organizacja, wspólna walka, internowanie). *Dzieje Podkarpacia*. T. 3. Krosno, 1999. S. 113–123.

¹²¹⁹ Suleja W. Józef Piłsudski. Wyd. 2 przejrane. Wrocław – Warszawa – Kraków, 1995. 436 s.

¹²²⁰ Suleja W. Piłsudski a Petlura. *Polska i Ukraina. Sojuz 1920 roku i jego następstwa* / red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń, 1997. S. 113–129.

¹²²¹ Wrzosek M. Militarne szanse sojuszu polsko-ukraińskiego w latach 1919–1920 i ich zaprzepaszczenie. *Warszawskie zeszyty ukraïnozawcze*. 1996. № 3. S. 136–149.

¹²²² Serednicki A. Symon Petlura. Szkic życiorysu. *Lithuania*. 1996. № 1/2. S. 46–52.

¹²²³ Torzecki R. Federacja czy wspólna obrona niezależności. Piłsudski i Petlura w latach 1919–1923. *Warszawskie Zeszyty Ukraïnozawcze*. Warszawa, 1996. T. 3. S. 74–81 ; Torzecki R. Piłsudski i Petlura w latach 1919–1923. *Międzymorze. Polska i kraje Europy Środkowo–Wschodniej XIX–XX wiek. Studia ofiarowane Piotrowi Łossowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*. Warszawa, 1995. S. 191–198.

¹²²⁴ Stępień S. Symon Petlura – życie i działalność. *Warszawskie Zeszyty Ukraïnozawcze*. Warszawa 1996. T. 3. S. 28–60.

¹²²⁵ Rezmer W. Symon Petlura (22 V 1879 – 25 V 1926). Szkic biograficzny. *Polska i Ukraina. Sojuz 1920 roku i jego następstwa* / red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń, 1997. S. 151–161.

¹²²⁶ Zabrowarny S. Symon Petlura – niezłomny orędownik niepodległości Ukrainy. *Polska i Ukraina. Sojuz 1920 roku i jego następstwa* / red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń, 1997. S. 131–150.

¹²²⁷ Вішка О. Симон Петлюра в Польщі й у Франції (1920–1926). *Polska i Ukraina. Sojuz 1920 roku i jego następstwa* / red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń, 1997. S. 163–175.

¹²²⁸ Szumiło M. Spotkania Józefa Piłsudskiego z Symonem Petlurą w maju 1920 roku na Ukrainie. *Spotkania z Józefem Piłsudskim* / red. L. Maliszewski. Lublin, 2006. S. 63–67.

¹²²⁹ Olszański T. A. Historia Ukrainy XX w. Warszawa : [bdw]. S. 40–41, 60–61, 67.

отамана, підкреслює антинімецьку позицію українського лідера¹²³⁰. З меншим ентузіазмом характеризує С. Петлюру дослідник А. Хойновський у книзі «Україна»¹²³¹.

Грунтовний аналіз становлення особистості С. Петлюри здійснив у своєму дослідженні С. Стемпень, висвітливши життєвий і творчий шлях українського лідера. Учений досить високо оцінює українців як союзників Польщі¹²³².

В. Серчик звернув увагу на вплив міжнародної ситуації на долю українсько-польського союзу 1920 р. Науковець дійшов висновку, що «зв'язок з Польщею був тоді чи не єдиним шансом на створення незалежної й суверенної України, хоч би й на обмеженій території»¹²³³.

Р. Жерелік описав стан українських угруповань навколо польсько-українського союзу¹²³⁴, М. Клімецький розкрив перебіг польсько-українських переговорів 1918–1921 рр.¹²³⁵, З. Карпус висвітлив особливості військової операції 1919–1920 рр. й польсько-української співпраці¹²³⁶. В. Сулея порушив питання аспектів квітневого договору й визнання за Україною території до польських меж 1772 р.¹²³⁷

Цінною для розуміння польської історіографії з проблеми польсько-української угоди 1920 р. є надрукована в 1996 р. у «Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze» стаття Е. Кoko «Союз Пілсудський – Петлюра в польській історіографії»¹²³⁸.

У той же час виходить друком стаття Р. Потоцького «Українська політична еміграція в Польщі (1920–1939)», у якій автор ствердив, що Варшавський договір став ідейною основою української еміграції після 1920 р., вершиною концепції Східної Європи.¹²³⁹

Антоні Середницький зазначив, що «з'явилася потреба більше популяризувати постать видатного реалізатора політики польсько-українського союзу, тому що Петлюра заслуговує на те, щоби на польському ґрунті з'явилася про нього, так як і про Богдана Хмельницького, ґрунтівна монографія...»¹²⁴⁰. Свою статтю «Симон Петлюра – життя та діяльність»¹²⁴¹ учений називає «скромним внеском на шляху популяризації славного політика й героя братнього українського народу»¹²⁴².

У дослідженні А. Середницький описав шлях становлення особистості С. Петлюри, його діяльність в Українській революційній партії. Особливий акцент автор робить на участі С. Петлюри в українознавчих курсах у Львові, де майбутній отаман проймався українською проблематикою у викладах історика Михайла Грушевського, лекціями про український культурний рух у Галичині Кирила Студинського, проблемами української етнографії, які досліджував Федір Вовк, питаннями української мови, порушеними Іваном Бриком¹²⁴³. Історик наводить думку Влодзімежа Сальського про те, що союз України з Польщею спізнився на цілий рік у своїй реалізації. Причиною спізнення В. Сальський вважає приєднання ЗУНР до УНР, що, на думку історика, мало фатальне значення для державницьких інтересів України, втягувало УНР у війну з Польщею, відокремлювало українців від зовнішнього світу й створювало для УНР дуже важку міжнародну ситуацію. Війна на два, а згодом і

¹²³⁰ Olszański T. A. Historia Ukrainy XX w. Warszawa [bdw]. S. 36, 56.

¹²³¹ Chojnowski A. Ukraina. Warszawa, 1997. S. 54–56, 61–62.

¹²³² Stępień S. Symon Petlura – życie i działalność. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. T. 3. Warszawa 1996. S. 51.

¹²³³ Serczyk W. Perspektywy sojuszu polsko-ukraińskiego na tle sytuacji Europy Środkowo-Wschodniej. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. Warszawa, 1996. Z. 3. S. 82–89.

¹²³⁴ Żerelik R. Ukraińska partia Ludowych republikantów wobec porozumienia Piłsudski-Petlura. *Polska i Ukraina_Sojuz 1920 roku i jego następstwa* / red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń, 1997. S. 349–358.

¹²³⁵ Klimecki M. Wojna czy spokój – Polsko-ukraińskie negocjacje 1918–1921. *Polska i Ukraina_Sojuz 1920 roku i jego następstwa* / red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń, 1997. S. 235–246.

¹²³⁶ Karpus Z. Formowanie oddziałów ukraińskich w Polsce w latach 1919–1920. *Polska i Ukraina_Sojuz 1920 roku i jego następstwa* / red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń, 1997. S. 349–358.

¹²³⁷ Suleja W. Piłsudski a Petlura. *Polska i Ukraina. Sojuz 1920 roku i jego następstwa* / red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń, 1997. S. 113–129.

¹²³⁸ Koko E. Sojusz Piłsudski-Petlura w polskiej historiografii. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. Warszawa, 1996. № 3. S. 305–314.

¹²³⁹ Potocki R. Ukraińskie wychodztwo polityczne w Polsce (1920–1939). *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. Warszawa, 1996. Z. 3. S. 190–207. S. 190.

¹²⁴⁰ Serednicki A. Symon Petlura – życie i działalność. *Mazowieckie Studia Humanistyczne*. 1997. № 1. S. 81–100.

¹²⁴¹ Там само. С. 83.

¹²⁴² Serednicki A. Symon Petlura – życie i działalność, Warszawa 1997.

¹²⁴³ Serednicki A. Symon Petlura – życie i działalność. *Mazowieckie Studia Humanistyczne*. 1997. № 1. S. 84.

на три фронти (після прибуття Денікіна) була для молоді Української держави нестерпною. Уже на початку літа 1919 р. почалися намагання врегулювати відносини з поляками.

На думку А. Середницького, підписанню Петлюрою союзу з поляками сприяла ситуація, в якій опинилася українська армія наприкінці 1919 р., а саме, коли галицьке військо перейшло на бік А. Денікіна. Українці були на межі капітуляції¹²⁴⁴. Водночас історик переконує, що союз Петлюри й Пілсудського не був дивиною. Ще у квітні 1919 р. представник Директорії Борис Курдиновський підписав з прем'єром Ігнацієм Падеревським умову, яка, однак, не була реалізована. Наступна фаза переговорів відбувалася в Любліні. Таємні контакти Пілсудського з Петлюрою були налагоджені у травні 1919 р. У серпні 1919 р. Пилудський наказав відокремити українських військовополонених зі спільних таборів і поводитися з ними м'якше. Чергове перемир'я між Польщею й УНР було підписано 1 вересня 1919 р¹²⁴⁵.

А. Середницький указує дату підписання Варшавського договору – 22 квітня 1920 р. А 24 квітня була підписана військова конвенція, за якою Польща визнала незалежність України та Директорію на чолі з С. Петлюрою. Кордон між Польщею та Україною був встановлений по річці Збруч. Польський уряд визнавав українські території на схід від розмежувальної лінії до кордонів Польщі 1772 року. Верховне командування на території Правобережної України належало польському командуванню. Польща зобов'язалася повністю озброїти три українські дивізії, Україна – утримувати польські війська на своїй території. З польської сторони конвенцію підписали майор Валері Славек і капітан Вацлав Єнджевич, а з української – Володимир Сінклер і полковник Максим Дітковський. Проти підписання умови виступив прем'єр України Ісаак Мазепа, а також Володимир Винниченко, Михайло Грушевський і Євген Петрушевич. Однак Петлюра переконував: «З поляками треба бути або в приязних відносинах, або у ворожих. Нейтральними щодо них бути не можемо. Обрав першу концепцію, бо на другу нічого не маємо»¹²⁴⁶.

У свою чергу, проблема Варшавського договору в контексті українсько-польських викликала жвавий інтерес й українських учених. У перші роки незалежності України було опубліковано цілу низку праць, серед яких найпомітнішими є дослідження Б. Гудя, В. Голубка¹²⁴⁷, М. Литвина¹²⁴⁸, І. Срібняка¹²⁴⁹ та ін. Автори стверджують, що підписанню угоди з Польщею сприяли тогочасні обставини, загроза з боку більшовиків, відсутність підтримки Антанти. Цим можна пояснити ту дорогу ціну, яку заплатила Україна за допомогу Польщі в боротьбі проти більшовиків.

У 1997 р. з нагоди вісімдесятої річниці проголошення УНР й відродження Польщі була організована наукова сесія польських і українських істориків. У результаті у 1999 р. з'явилася праця «Україна. Польща. Культура. Цінності. Духовні перегони»¹²⁵⁰. Серед презентованих робіт проблематиці союзу були присвячені дослідження С. Стемпеня «Юзеф Пилсудський і Симон Петлюра. Польсько-українська угода»¹²⁵¹, О. Колянчука та М. Талапканича «Взаємні відносини Польщі й Української Народної Республіки»¹²⁵², Е. Коко «Сучасна польська історіографія про польсько-українські відносини»¹²⁵³ та ін.

З. Карпус у своїй праці «Східні союзники Польщі у війні 1920 р.» велику увагу приділив питанню союзників польського війська в антибільшовицькій боротьбі. Автор зауважив, що такими

¹²⁴⁴ Там само. С. 86.

¹²⁴⁵ Там само. С. 88.

¹²⁴⁶ Serednicki A. Symon Petlura – życie i działalność. *Mazowieckie Studia Humanistyczne*. 1997. № 1. S. 88–89.

¹²⁴⁷ Гудь Б., Голубко В. Нелегка дорога до порозуміння: До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917–1921 рр. Львів : Українські технології, 1997. 66 с.

¹²⁴⁸ Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. Львів, 1998. 488 с.; Литвин М. Польсько-український військово-політичний діалог 1918–1920 років : від збройного конфлікту в Галичині до союзних Варшавського угод. *Ризький трактат 1921 року після 75 літ*. Торунь, 1999. С. 63–71.

¹²⁴⁹ Срібняк І. Симон Петлюра на чолі держави та війська. До питання про польськоукраїнські взаємини 1919–1920 років. *Симон Петлюра та українська національна революція* : Збірник праць Другого конкурсу петлюрознавців України. Київ : Рада, 1995. С. 137–164 ; Срібняк І. Польська доба Симона Петлюри, 1920–1923. *У 70-річчя паризької трагедії* : Збірник пам'яті Симона Петлюри. Київ, 1997. С. 187–189.

¹²⁵⁰ *Ukraina-Polska. Kultura. Wartości. Zmagania duchowe* / red. R. Skeczkowski i inni, Koszalin. 1999. 311 s.

¹²⁵¹ Stepień S. Józef Pilsudski i Symon Petlura. Umowa polsko-ukraińska. *Ukraina-Polska. Kultura. Wartości. Zmagania duchowe* / red. R. Skeczkowski i inni, Koszalin. 1999. S. 37–44.

¹²⁵² Kolanczuk A. Tałapkanycz, M. Wzajemne relacje Polski i Ukraińskiej Republiki Ludowej. *UkrainaPolska. Kultura. Wartości. Zmagania duchowe* / red. R. Skeczkowski i inni. Koszalin, 1999. S. 75–104

¹²⁵³ Koko E. Współczesna polska historiografia o stosunkach polskoukraińskich. *Ukraina – Polska. Kultura. Wartości. Zmagania duchowe* / red. R. Skeczkowski i inni. Koszalin, 1999. S. 275–291.

союзниками часом були великі українські військові формування. Підтримку польської армії автор трактує як практичний прояв діянь на користь реалізації ідеї федералізму, що могла б принести тривале зміцнення відродженої польської держави¹²⁵⁴.

Доповіді з теми українсько-польського союзу були представлені на науковому семінарі «Союз Петлюра – Пілсудський», що відбувся в Замості у 2000 р. Однак найбільш детально й фахово оцінив польсько-українську угоду 1920 р. краківський учений, дослідник петлюрівщини й українсько-польських відносин Ян Яцек Бруський у своїй роботі «Петлюрівці. Державний центр Української Народної Республіки в екзилі (1919–1924)». Це одна з перших у польській історіографії монографій, у якій на підставі ґрунтовної джерельної бази був висвітлений період українських національно-визвольних змагань 1917–1920 рр., українсько-польських відносин діяльності уряду УНР в еміграції 1921–1924 рр. Я. Я. Бруський порушує питання причин і поразок національно-визвольних змагань українців, неефективності союзу Пилсудський – Петлюра й загальних помилок, допущених українською та польською сторонами. Автор доповнив своє видання унікальними архівними фото, бібліографією й іменним покажчиком членів уряду С. Петлюри¹²⁵⁵. На думку Я. Я. Бруського, поразку польсько-української концепції зумовила постійна вимога відречення від західних українських територій, що супроводжувала весь хід переговорів поляків і українців¹²⁵⁶. Оцінюючи Варшавський договір, учений стверджує, що «оцінка союзу була б більш поблажливою, якби польсько-український союз дав плід перемоги»¹²⁵⁷. Свою позицію щодо генези польсько-української угоди 1920 р. Я. Я. Бруський виклав також в інших роботах¹²⁵⁸.

Ґрунтовні праці, присвячені постаті Ю. Пилсудського, його відносинам з українською стороною присвятили також: А. Новак «Польща та три Росії. Історія східної політики Юзефа Пилсудського (до квітня 1920 р.)»¹²⁵⁹, Ян Пісулінський «Не лише Петлюра. Українське питання в польській закордонній політиці 1918–1923»¹²⁶⁰, А. Чубінський «Боротьба Юзефа Пилсудського за новий політичний устрій Центрально-Східної Європи в 1918–1921»¹²⁶¹. У 2005 р. у Варшаві вийшла друком робота С. Шайдака «Польсько-український військовий союз 1920 р.»¹²⁶².

М. Клімецький у праці «Польсько-українська війна за Східну Галичину 1918–1919 рр. Польський погляд» звертає увагу на те, що до перших переговорів між польськими й українськими інституціями дійшло ще в останні місяці війни, в умовах німецької та австро-угорської окупації. Їх результат не був задовільним. Очільники Польського королівства й УНР вважали один одного ненадійними партнерами, що тяжіють до територіального розвитку за рахунок прикордонних територій. Одночасно лідери скептично, з прихованою ворожістю ставилися до державотворчих зусиль сусіда. В УНР часто бачили штучне утворення, що з'явилося завдяки німцям і австрійцям. Так само негативно поляки поставилися до поділу Галичини на дві частини: польську та українську. Тверда позиція польських парламентарів унеможливила ратифікацію Австрією корисного для українців Брестського трактату, хоч ратифікували його німці¹²⁶³.

М. Клімецький зазначає, що польські еліти задавалися питанням, чи може УНР стати союзником Польщі в конфлікті з Росією. Очільник держави Ю. Пилсудський, разом зі своїм табором, із занепокоєнням спостерігав за загостренням конфлікту між поляками й українцями, водночас беручи до уваги загрозу, яку становила діяльність колишнього загарбника. В оцінках пілсудчиків, боротьба на українському фронті стосувалася питань, важливих для майбутнього

¹²⁵⁴ Karpus Z. Wschodni sojusznicy Polski w wojnie 1920 roku. Oddziały wojskowe ukraińskie, rosyjskie, kozackie i białoruskie w Polsce w latach 1919–1920. Toruń, 1999. 172 s.

¹²⁵⁵ Bruski J. J. Petlurowcy. Centrum Państwa Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie, 1919–1924, Kraków : Arcana, 2000. 600 s.

¹²⁵⁶ Там само. S. 101.

¹²⁵⁷ Там само. S. 525.

¹²⁵⁸ Bruski J. J. Geneza sojuszu między Ukrainą a Polską: XII 1918 – IV 1920. *Arcana*. 1998. № 2 (20), № 4 (22), № 5 (23).

¹²⁵⁹ Nowak A. Polska i trzy Rosje. Studium polityki wschodniej Józefa Piłsudskiego (do kwietnia 1920 roku). Kraków, 2001. 644 s. ; Nowak A. Polityka wschodnia Józefa Piłsudskiego (1918–1921). Koncepcja i realizacja. *Zeszyty Historyczne*. Z. 107. Paryż, 1994. S. 3–22.

¹²⁶⁰ Pisuliński J. Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923. Wrocław, 2004. 445 s.

¹²⁶¹ Czubiński A. Walka Józefa Piłsudskiego o nowy kształt polityczny Europy środkowo-Wschodniej w latach 1918–1921. Toruń : Adam Marszałek. 2002. 443 s.

¹²⁶² Szajdak S. Polsko-ukraiński sojusz polityczno-wojskowy w 1920 roku. Warszawa : Rytm. 2005. 313.

¹²⁶³ Klimecki M. Polsko-ukraińska wojna o wschodnią Galicję 1918–1919 r. Polskie spojrzenie. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. № 18. С. 376.

Польщі, але лише від їх результату залежав перебіг питання кордонів і стан позицій польської шляхти на Наддніпрянщині. У війні з Росією ставилося питання самого існування польської держави. Підставою співпраці з українським державним осередком було визнання приналежності до Польщі Львова й частини нафтового басейну¹²⁶⁴.

Водночас українські історики Л. Зашкільняк і М. Крикун зазначають, що українсько-польські переговори щодо підписання Варшавської угоди відбувалися під тиском польської сторони. Автори наводять такий факт, що «коли С. Петлюра не погодився на польські умови, то його разом з міністрами заарештували й протримали 24 години»¹²⁶⁵. Історики вказують дату 22 квітня 1920 р. як день підписання угоди Пилсудський – Петлюра¹²⁶⁶.

Питання союзу між Річчю Посполитою й УНР є одним із найважливіших у роботі Яцека Легеця «Армія Української Народної Республіки в польсько-українсько-більшовицькій війні 1920 р.». Автор описує спільні приготування польської і української сторін до Київської операції 1920 р. Історик розкриває питання розбудови Дієвої армії УНР, описує її участь у бойових діях, аналізує невдалі спроби українського війська вести війну після жовтня 1920 р.¹²⁶⁷ Аналогічні питання порушує також Себастьян Шайдак у роботі «Польсько-український політично-військовий союз 1920 р.»¹²⁶⁸.

О. Вішка у своїй розвідці «Шоста стрілецька. Шоста січова стрілецька дивізія армії Української Народної Республіки. Формування – бойовий шлях – інтернування. 1920–1924» висвітлив процес формування дивізії у 1920 р. та її бойовий шлях під час «київської операції 1920 р.», збройні протистояння Польського війська та Дієвої армії УНР, самостійну боротьбу з Червоною армією тощо. Велику увагу автор приділив історії інтернування українських вояків в Александрівці Куявському, а згодом у Стшалкові та Щипьорні й, нарешті, в еміграції¹²⁶⁹. Жодне інше військове з'єднання Дієвої армії УНР не описане так детально й компетентно.

У польській історіографії початку 2000-х рр. простежується переконання, що Варшавська угода «для отамана Петлюри [...] була єдиним шансом розірвати пута невдач і поразок, яких зазнав у війні з більшовиками, Денікіним і поляками в Галичині»¹²⁷⁰.

Важливе значення для дослідження питання польсько-українського союзу мало видання «Юзеф Пилсудський. Людина – військовий – політик»¹²⁷¹, що вийшло у Торуні в 2016 р. Власне бачення щодо Варшавської угоди подав історик М. Шуміло у статті «Юзеф Пилсудський і польсько-український союз у 1920 р.»¹²⁷².

На сьогодні питання польсько-української угоди дедалі більше висвітлюється як союз двох рівноправних партнерів. Історик А. Смолінський вважає, що польський уряд підтримував бажання Української Народної Республіки щодо утворення самостійної держави на територіях, які входили до складу Російської імперії. На думку вченого, у 1920 р. Польська Народна Республіка намагалася встановити з українською державою не лише приятні, а й навіть союзницькі відносини. Причому ті відносини мали ґрунтуватися на визнанні Росії, яка б ця держава не була – «біла» чи «червона» – як спільного ворога поляків і українців. Історик звертає увагу на великий інтерес поляків до Наддніпрянської України й населення регіону¹²⁷³.

У свою чергу М. Шуміло стверджує, що союз Пилсудського й Петлюри, а також загроза з боку більшовицької Росії схилили українські політичні еліти до діалогу з польською владою. Невелика група української інтелігенції із території Волині й Холмщини прийняла приналежність цих територій до польської держави за умови отримання територіальної автономії. Історик наголошує, що важче народжувалося порозуміння на території Східної Галичини, хоча й там поступово

¹²⁶⁴ Там само.

¹²⁶⁵ Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі від найдавніших часів до наших днів. Львів : Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, 2002. С. 453.

¹²⁶⁶ Там само.

¹²⁶⁷ Legieć J. Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w wojnie polsko-ukraińsko-bolszewickiej 1920 roku. Toruń, 2002. 207 s.

¹²⁶⁸ Szajdak S. Polsko-ukraiński sojusz politycznowojenny w 1920 roku, Warszawa, 2005. 314 s.

¹²⁶⁹ Wiszka E. Szósta Strzelecka. Szósta Siczowa Dywizja Strzelecka Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej. Formowanie-szlak bojowy-internowanie 1920–1924. Toruń, 2012. 513 s.

¹²⁷⁰ Dzieje Kresów / red. M. Karolczuk-Kiędzierska. Kraków, 2006. S. 309.

¹²⁷¹ Józef Piłsudski. Człowiek – Żołnierz – Polityk / red. Z. Girzyński, J. Kłaczek. Toruń, 2016. 449 s.

¹²⁷² Szumiło M. Józef Piłsudski i sojusz polsko-ukraiński w 1920 roku. Józef Piłsudski. Człowiek – Żołnierz – Polityk / red. Z. Girzyński, J. Kłaczek. Toruń, 2016. S. 59–73.

¹²⁷³ Smoliński A. Ukraińskie dążenia niepodległościowe z początku XX w. oraz wojna polsko-ukraińska z lat 1918–1919 w świetle historiografii polskiej. *Історичний архів. Наукові студії*. 2017. Вип. 18. С. 124.

виходив на перший план політичний реалізм. Тому можливий успіх Київської операції міг сприяти реальній і тривалій нормалізації польсько-українських відносин¹²⁷⁴.

На думку українського історика Ю. Котляра, визнання польською стороною Директорії України з Симоном Петлюрою на чолі як верховної влади Української Народної Республіки «звучало гордо, але важило небагато, бо війська Петлюри вже були переможені, а їхні розпорошені частини і він сам знайшли притулок у Польщі, перебуваючи в повній залежності від польського уряду»¹²⁷⁵. Думки поляків теж розділилися. Проурядова преса – «Kurjer Poranny» та «Kurjer Polski» оцінювала угоду з УНР як акт «польського розуміння становища», що відповідає польським історичним традиціям, а також гарантує захист Польщі зі сходу. Соціалісти в «Robotniku» і в Сеймі висловлювалися за подальші мирні переговори з Москвою. Політику Пілсудського визнано як «сповнену азарту й ризику», «неясну і непевну щодо цілей», таку, що ослаблює позицію Польщі на Заході¹²⁷⁶.

Угода з Петлюрою була прелюдією для польського наступу на Київ, що розпочався 25 квітня (Київський похід) під особистим командуванням Ю. Пілсудського. В українській історіографії існує твердження, що його військовою метою був розгром Червоної армії, а метою політичною – створення української держави, яка б перебувала в економічній залежності від Польщі. У результаті ні військова, ні політична мета не була досягнута¹²⁷⁷.

За планом Пілсудського, значну допомогу у війні з Червоною армією мали надати петлюрівські загони, які після вторгнення в Україну разом з польськими військами повинні були поповнюватися добровольцями з антибільшовицьких повстанських загонів, що діяли в цей час по всій території України. Однак сталося інакше. Повстанські загони діяли на власний розсуд і далеко не завжди були союзниками польсько-петлюрівських військ у боротьбі з більшовиками¹²⁷⁸.

Спочатку польські сили блискучо досягали успіхів¹²⁷⁹. 7 травня ввечері поляки ввійшли до Києва, що викликало справжню ейфорію в Польщі. Пілсудський міг тріумфувати. Як згадує тодішній посол Італії Франческо Томмазіні, коли Верховний головнокомандувач повернувся до Варшави 18 травня, йому влаштували урочистий прийом, співали «Te Deum», а Сейм вшанував лідера-переможця на спеціальній нараді¹²⁸⁰.

Західні країни зі змішаними почуттями прийняли польські успіхи. З одного боку, вони раділи ослабленню більшовиків, оскільки це відкладало перспективу їхнього маршу на Захід. Однак, з іншого боку, були побоювання щодо незалежної від позиції західних держав політики Пілсудського. Уряд Великобританії відмовився від офіційних коментарів. Вінстон Черчилль, військовий міністр в уряді Ллойда Джорджа, був розлючений тим, що Пілсудський вирішив вдарити по більшовикам одноосібно, хоча міг краще це зробити кілька місяців раніше разом з Денікіним. Уряд Франції також офіційно не коментував Київську операцію¹²⁸¹.

Посол Італії Ф. Томмазіні був переконаний, що мета Пілсудського – створення української та білоруської держав як своєрідного буфера між Польщею та Росією. Однак успіх цього проекту залежав головним чином від можливості заручитися підтримкою українського та білоруського населення. На думку посла, у 1920 р. такий варіант був неможливий. Люди, на яких робив ставку Пілсудський – отаман Петлюра та генерал С. Булак-Балахович, були лише маріонетками в його руках, які не мали жодних серйозних прихильників у своїх країнах. Ф. Томмазіні критично ставився до київського наступу, вважаючи, що він неправильно підготовлений і передчасний. Перш ніж ухвалювати рішення про наступ, поляки мусили насамперед зміцнити свої вже зайняті позиції. Крім цього, вчинивши наступ на сході, поляки показали, що не збираються серйозно говорити про мир з більшовиками. Так Польща «обернула проти себе весь світ, що приписував їй наміри тьмавого

¹²⁷⁴ Szumiło M. Ukraińskie elity polityczne wobec sojuszu Piłsudski – Petlura. *Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «Українсько-польські відносини: до 100-річчя підписання угоди Пілсудський – Петлюра»* (у рамках щорічної Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум», 4–7 червня 2020 р.). Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2020. С. 10–11.

¹²⁷⁵ Котляр Ю. В. Повстанський рух етнічних меншин Півдня України (1917–1931). Київ – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. Кн. 1. С. 116.

¹²⁷⁶ Там само.

¹²⁷⁷ Там само. С. 116.

¹²⁷⁸ Там само. С. 116.

¹²⁷⁹ Suleja W. Józef Piłsudski. Wrocław, 1995. S. 221.

¹²⁸⁰ Tommasini F. *Odrodzenie Polski*. Warszawa, 1928. S. 22.

¹²⁸¹ Davies N. *Orzeł biały, czerwona gwiazda. Wojna polsko-bolszewicka 1919–1920*. Warszawa, 1990. S. 111–112.

імперіалізму [...] З іншого боку, слід визнати, що, як показав подальший досвід, радянський уряд також не мав щирих намірів щодо миру [...]», – писав Томмазіні¹²⁸².

Я. Я. Брусський зазначив, що Київ більшовики віддали майже без опору. Уже через кілька днів С. Петлюра прийняв у звільненому місті парад перемоги. Історик звертає увагу на те, що поляки не мали анексійних намірів, про що свідчить виданий польським верховним командуванням наказ від 8 травня 1920 р. У Києві польські відділи поводитися бездоганно. Однак у провінції були різні випадки. Я. Я. Брусський стверджує, що українців обурювали безперервні реквізиції та вивіз державного майна УНР як «військової здобичі», до Польщі. Дозвіл на подібні дії давав сам Пілсудський¹²⁸³.

Тим часом у другій половині травня більшовики перейшли в контрнаступ, змусивши польські сили відступити. Поляки залишили Київ у ніч з 10 на 11 червня. У наступні тижні більшовики окупували Вільнюс та Мінськ, а потім розпочали швидкий марш до Варшави¹²⁸⁴. Українські війська продовжували воювати разом з польськими, поступово залишаючи території Волині, Поділля, а наприкінці липня 1920 р. – обороняли Східну Галичину. Уряд Петлюри змушений був евакуюватися на захід і в липні 1920 р. перенісся до Тарнува. Це місто на довгий час стало садибою української влади.

Причиною поразки українців історики часто називають брак масової підтримки місцевого населення, на яку розраховували ініціатори походу. На переконання Я. Я. Брусського, українські селяни боялися, що разом із військами Пілсудського й Петлюри на Правобережжя повернуться «польські пани» – власники земель, чії маєтки були розгромлені в ході революції¹²⁸⁵. Однак головною причиною поразки, на думку історика, було знесилення українців багатолітньою війною: «Всупереч очікуванням Юзефа Пілсудського та Симона Петлюри, українці більше не бажали боротися за незалежність. На звільнених землях не було охочих іти до армії Української Народної Республіки, а військової служби уникали навіть призовники. Польська армія не мала сил, необхідних для захисту України, якщо не хотіли її боронити навіть її жителі»¹²⁸⁶. За твердженням історика, проти українців зіграла необізнаність щодо українського питання на міжнародній арені. Українців довго сприймали як частину великого російського народу, а українське питання – як внутрішню проблему Росії»¹²⁸⁷.

Окремі історики вказують на низький рівень національної свідомості українців. Адже гасло розбудови Української держави не повело за собою широкі суспільні українські маси. Існує думка, що українські еліти не спромоглися повести за собою решту народу, адже були надто зачаровані ідеями соціалізму, проводили соціальні експерименти, натомість розбудова структури держави, зокрема сильної армії, залишалась у занедбаному стані¹²⁸⁸.

Поразка Київського походу й політична маргіналізація Пілсудського, яка настала одразу після програшу київської кампанії, призвела до підписання поляками з одного боку та РСФРР і УРСР з іншого Ризького трактату 18 березня 1921 р. Договір формально завершив польсько-радянський збройний конфлікт 1919–1920 рр. і фактично спростував Варшавську угоду 1920 р. Поляки визнали радянську владу в Україні. Разом із тим Польща отримала землі, якими володіла до другого і третього поділів, зокрема Східну Галичину й Волинь. Федеративний проєкт Пілсудського зазнав краху. Вояків С. Петлюри було інтерновано в польських таборах. Під час відвідин одного з них у Щипьорні, Пілсудський, згадуючи Ризький трактат, сказав: «Прошу пробачити мені, панове, дуже прошу вас мене вибачити»¹²⁸⁹.

Отже, українсько-польська дискусія стосовно «гострих» питань минувшини сьогодні дедалі частіше збалансовується яскравим прикладом співпраці поляків і українців. Усе більше істориків, як

¹²⁸² Tommasini F. *Odrodzenie Polski*. Warszawa, 1928. S. 130–131.

¹²⁸³ Bruski J. J. *Sojusz polsko-ukraiński 1920 roku. Piłsudski, Petlura i próba geopolitycznej przebudowy Europy Wschodniej*. URL: <https://polskietradycje.pl/artykuly/widok/602>.

¹²⁸⁴ Pajewski J. *Budowa Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1926*. Kraków, 1995. S. 71.

¹²⁸⁵ Bruski J. J. *Sojusz polsko-ukraiński 1920 roku. Piłsudski, Petlura i próba geopolitycznej przebudowy Europy Wschodniej*. URL: <https://polskietradycje.pl/artykuly/widok/602>.

¹²⁸⁶ Bruski J. J. *Rok 1918: dla czego ukraińcom się nie udało. Nowa Europa Wschodnia*. 2018. № 1.

¹²⁸⁷ Там само.

¹²⁸⁸ Морозова О. 1918 рік – знаменна дата в історії України і Польщі. *1918 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення незалежності УНР та 100-річчя відродження польської державності* : матеріали Міжнародної наукової конференції (Харків, 27–29.09.2018) / Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, Генеральне консульство Республіки Польща в Харкові. Харків : ФОП Панов А. М., 2019. С. 169.

¹²⁸⁹ Дильонгова Г. *Історія Польщі 1795–1990* / пер. з пол. М. Кірсенка. Київ : Києво-Могилянська академія, 2007. С. 112.

польських, так і українських, визнає користь і перспективу польсько-української співробітництва. Варшавська угода дедалі більше висвітлюється як союз двох рівноправних партнерів. Сформувався певний культ Симона Петлюри як уособлення ідеї незалежної України та польсько-українського порозуміння. У польській історіографії прийнята теза про те, що Варшавський договір став ідейною основою української еміграції після 1920 р., піком концепції Східної Європи. Вважаємо, що польсько-українська концепція спільної боротьби дещо ідеалізована в польській науковій літературі, але таке трактування військової співпраці двох сусідніх народів ілюструє потяг до збереження і розвитку приязних стосунків між поляками й українцями. Українсько-польське порозуміння стало основою для продовження визвольної боротьби українців проти більшовицької агресії. Договір був прикладом формування нового політичного мислення, яке могло би подолати багатомісячні упередження й стереотипи, що тривалий час поглиблювалися у свідомості представників обох суспільств. Разом із тим Варшавська угода й донині залишається предметом найсуперечливіших оцінок в історіографії, а також найбільш вразливим аргументом в оцінках діяльності С. Петлюри.

Таким чином, у сучасній польській історіографії значна увага приділена проблемам історії України перших десятиліть ХХ ст. Польські історики чи не найбільше фокусуються на питанні становлення українського суспільно-політичного руху на східногалицьких землях, слушно вбачаючи у тогочасних подіях корені майбутніх непростих українсько-польських взаємин. Поважне місце присвячене діяльності митрополита Андрея Шептицького, постаті Михайла Грушевського.

Певне висвітлення в історіографічних розвідках польських дослідників здобула проблема міжнародних взаємин 1918–1919 рр. Звернена увага на мілітарні аспекти українсько-польських відносин даного періоду, епізоди польсько-української військової співпраці часів Директорії. Значне зацікавлення викликають питання боротьби за Львів та Східну Галичину в 1918–1919 рр., а також союзу Пiлсудський – Петлюра. Варшавська угода часто подається в польській науковій літературі як об'єднання двох братніх народів перед спільним ворогом. Деякі польські та українські вчені суголосні у тому, що військову кампанію 1920 р. треба трактувати як польсько-українсько-радянську війну. Важливе місце в польській історіографії відводиться місцю Симона Петлюри в історії. У висвітленні подій польсько-української війни 1918–1919 рр. розбіжність у науковців виникає при визначенні польсько-українських відносин початку ХХ ст. Більшість польських істориків трактують згадані події як «війну».

Окремі висновки польських учених викликали реакцію вітчизняних дослідників. Українські історики вказують на необхідність переоцінки поглядів польських науковців щодо етнодемографічної ситуації на західноукраїнських землях на початку ХХ ст., формування східних кордонів Другої Речі Посполитої, «гуманності» ведення бойових дій легіоністами, «непоступливості» українців на переговорах з поляками та місіями Антанти, тощо. Деякі українські учені відзначають залежність польських науковців від інтерпретаційних традицій міжвоєнної україністики.

Разом із тим відмічаємо наявність солідарних поглядів українських і польських істориків щодо здобутків і прорахунків польської україніки в аспекті дослідження творчості М. Грушевського (історіографічні розвідки В. Тельвака та А. Стемпніка). На слушне переконання вчених, незважаючи на загальну небайдужість польських колег до різнопланової діяльності М. Грушевського в Галичині, польська наука так і не здобулася на повноцінну інтелектуальну біографію вченого. Попри насиченість історіографічної рефлексії, у наш час і надалі бракує цілісного осмислення всієї польської літератури про факти та події українського минулого початку ХХ ст.

Подібні тенденції спостерігаємо й стосовно історіографічного осмислення наступних періодів українського минулого. Певна закономірність полягає в тому, що дедалі більше загострення польсько-українських взаємин упродовж першої половини ХХ ст. породжувало все більше коло спеціальної літератури, втім і рефлексивного історіографічного характеру.

Разом із тим у польській історіографії бракує видань, присвячених ЗУНР, діяльності української еміграції, становища українців на Наддніпрянщині, ролі Брестського миру тощо. Найпомітнішою лакуною є відсутність у дослідженнях теми економічного життя поляків і українців на південно-східних теренах Другої Речі Посполитої.

РОЗДІЛ 4. УКРАЇНСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА МІЖВОЄННОГО ЧАСУ В СУЧАСНИХ ПОЛЬСЬКИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Особливе місце в сучасній польській історіографії належить історії України міжвоєнного періоду. Це достатньо складний і важливий час для українського народу. 29 червня 1919 р. був підписаний Версальський мир, який завершив Першу світову війну й започаткував процес встановлення повоєнних кордонів і нового політичного ладу Європи. Польські інтелектуали змушені були переглянути поняття т. зв. Східних Кресів, закріплене у колективній свідомості. Українське питання порушувалось у межах проекту Міжмор'я (виразник – Оскар Галецький), було представлено на Паризькій мирній конференції, що відбувалася з перервами від 18 січня 1919 р. до 21 січня 1920 р. Представник польської делегації Роман Дмовський, скептично налаштований щодо незалежності України, бачив розв'язання українського питання в поділі української території між Польщею й Білою Росією.

Унаслідок поразки у боротьбі за українську державність, усупереч своїй волі, українці опинилися в межах кількох держав: Другої Речі Посполитої (Галичина, Західна Волинь, Підляшшя, Холмщина, Західне Полісся, Надсяння, Лемківщина), Румунії (Північна Буковина, Хотинщина, Аккерманський та Ізмаїльський повіти Бессарабії) і Чехословаччини (Закарпаття). Усі інші українські землі були під владою Радянської Росії (від 1922 р. – Радянського Союзу).

Політика польської держави в міжвоєнну добу призвела до загострення польсько-українського конфлікту, особливо напередодні Другої світової війни. Осадництво 1920–1930-х рр., паціфікація, утиски за мовною ознакою, релігійні утиски – найчастіше згадувані у дослідженнях елементи цієї політики.

В Українській Соціалістичній Радянській Республіці встановився тоталітарний режим з усіма його наслідками: голод 1921–1923 рр., НЕП, індустріалізація, колективізація, Голодомор 1932–1933 рр., масові політичні репресії і т. ін.

На території, що опинилася під владою Румунії, відбувалася колоніальна експлуатація українських земель, проводилась політика румунізації.

Єдиною відносно демократичною країною в Центральній Європі у 20–30-х рр. ХХ ст. була Чехословаччина. Головне невдоволення українського населення Закарпаття під час перебування у складі цієї країни стосувалося нереалізованого конституційного положення про закарпатську автономію.

Така ситуація, разом із частими проявами дискримінації української меншини, спричинила творення сильних національних організацій з радикальними програмами й методами діяльності, що виступали проти урядів тих країн, до яких тепер належали. У свою чергу це викликало посилену репресивну акцію органів державної адміністрації, на що українці відповідали переходом до конспірації, терористичними актами й формуванням озброєних груп опору. Обидві сторони конфлікту не цуралася жорстоких засобів боротьби задля вирішення ситуації і здобуття поставленої мети.

4.1. Українці в Другій Речі Посполитій

Після Першої світової війни близько 5,5 млн українців опинилося під владою відродженої Польщі. 15 березня 1923 р. західні держави остаточно визнали інкорпорацію Східної Галичини до Польської Республіки. У територіальному вимірі українські землі становили близько 100 000 км².

До Румунії потрапила територія приблизно 17 000 кв. км з населенням 0,8 млн осіб (із них близько 0,5 млн населення проживало на Буковині). Чехословаччина отримала 15 000 км² українських земель і приблизно 0,5 млн українців¹²⁹⁰.

На початку 90-х рр. ХХ ст. в польській історіографії набуває актуальності питання українсько-польських відносин в міжвоєнний період. У травні 1992 р. на конференції в Кам'янці-Подільському розглядалися питання польсько-українського протистояння 1921–1939 рр. у Західній Україні. Проблеми польсько-українських відносин обговорювались також на міжнародних конференціях «Польсько-українські зустрічі – Studia Ukrainica» (Варшава, 1994), «Україна і Польща: 1000 років сусідства» в Перемишлі (1999 р.), «Польща – Україна: важкі питання: українсько-польський семінар» (Варшава – Луцьк, 1996–2000), «Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.» (Івано-Франківськ, 1997), «Українсько-польські відносини в ХХ ст.: державність, суспільство, культура» (Тернопіль, 1999), «Українці в новітній історії Польщі. 1918–1989» (Слупськ, 2000)¹²⁹¹. У ХХІ ст. питання польсько-українських відносин у Західній Україні в міжвоєнний і воєнний період є найпопулярнішими на наукових заходах.

Важливе місце в польській історіографії належить *характеристиці національної політики Речі Посполитої в міжвоєнний період*. Цій проблемі присвячені роботи А. Хойновського¹²⁹², Р. Тожецького¹²⁹³, В. Менджецького¹²⁹⁴, М. Папезинської-Турек¹²⁹⁵, М. Сивіцького¹²⁹⁶, А. Новака¹²⁹⁷, Я. Кенсіка¹²⁹⁸, Л. Капральської¹²⁹⁹, Л. Кулінської¹³⁰⁰, Р. Дрозда й Б. Гальчака¹³⁰¹. Аналогічну тему висвітлюють: Ч. Партач¹³⁰², А. Зенба¹³⁰³, Г. Грицюк¹³⁰⁴ та ін.

Праця Г. Грицюка «Зміни населення й національностей у Східній Галичині й на Волині в 1931–1948 рр.» містить вичерпну характеристику ситуації різних етнічних груп населення прикордонної території міжвоєнного періоду. Автор порушує питання щодо кількості етнічного населення краю, процесів, що впливали на зміну національної свідомості й етнічну структуру населення¹³⁰⁵.

Довкола *етнічних питань населення прикордоння* сконцентровано дослідження Станіслава Цесельського¹³⁰⁶. У статті «Східні Креси II Речі Посполитої й проблеми національної ідентифікації»

¹²⁹⁰ Serczyk W. Historia Ukrainy. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2009. S. 288.

¹²⁹¹ Морозова О. Актуальні проблеми українсько-польських відносин в новітній польській історіографії. *Харківський історіографічний збірник*. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. Вип. 12. С. 99–100.

¹²⁹² Chojnowski A. Koncepcję polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939. Wrocław : Ossolineum, 1979. 262 s.

¹²⁹³ Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1989. 467 s.

¹²⁹⁴ Mędrzecki W. Polacy a Ukraińcy w okresie międzywojennym. Rękopis. 14 s. ; Mędrzecki W. Województwo Wołyńskie. 1921–1939. Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1988. 202 s. ; Mędrzecki W. Inteligencja polska na Wołyniu w okresie międzywojennym. Warszawa : Wydawn. Neriton, 2005. 331 s.

¹²⁹⁵ Papierzyńska-Turek M. Między tradycją a rzeczywistością. Państwo wobec prawosławia 1918–1939. Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy. 1989. 209 s. ; Papierzyńska-Turek M. «Mała» i «Wielka» ojczyzna w świadomości ludności ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2006–2007. № 15. С. 700–707.

¹²⁹⁶ Siwicki M. Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich. Warszawa, 1994. T. 3. 440 s.

¹²⁹⁷ Nowak A. Jak rozbić Rosyjskie imperium? Idee polskiej polityki wschodniej, 1733–1921. Warszawa, 1995. 270 s.

¹²⁹⁸ Kięsyk J. Województwo Wołyńskie 1921–1939 w świetle liczb i faktów. *Przegląd Wschodni*. 1997. T. 4. Zesz. 1 (13). S. 99–137.

¹²⁹⁹ Kapralska L. Pluralizm kulturowy i etniczny a odrębność regionalna Kresów południowo-wschodnich w latach 1918–1939. Kraków, 2000. 254 s.

¹³⁰⁰ Kulińska L. Działalność terrorystyczna i sabotażowa nacjonalistycznych organizacji ukraińskich w Polsce w latach 1922–1939. Kraków. 2009. 743 s.

¹³⁰¹ Drozd R., Halczak B. Dzieje Ukraińców w Polsce w latach 1921–1989. Zielona Góra. Słupsk, 2010. 208 s.

¹³⁰² Partacz Cz. Stosunki religijne w Galicji Wschodniej. Rusiny łacinnicy i Polacy grekokatolicy. *Rocznik Przemyski*. 1991/1992. T. 28. S. 123–146.

¹³⁰³ Zieba A. A. Gente Rutheni, nazione Poloni. Z problematyki kształtowania się ukraińskiej świadomości narodowej w Galicji. *Prace Komisji Wschodnoeuropejskiej*. 1995. T. 2. S. 61–77.

¹³⁰⁴ Hryciuk G. Zmiany ludnościowe i narodowościowe w Galicji Wschodniej w latach 1931–1939. *Przemiany narodowościowe na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej 1931–1948* / red. S. Ciesielskiego. Torun, 2004. S. 93–126.

¹³⁰⁵ Hryciuk G. Przemiany narodowościowe i ludnościowe w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1931–1948. Toruń : Wydawnictwo A. Marszałek, 2005. 424 s.

¹³⁰⁶ Ciesielski S. Kresy Wschodnie II Rzeczypospolitej i problemy identyfikacji narodowościowej. *Przemiany narodowościowe na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej 1931–1948* / red. S. Ciesielskiego. Torun, 2003. 350 s. S. 9–51 ;

С. Цесельський зазначає, що однією з істотних характеристик порубіжжя є проникнення на ці території різних культурних впливів, і це є перевагою та специфікою порубіжних територій. Автор розглядає також проблеми національної ідентифікації (самоідентифікації) на порубіжних територіях. Зазначає, що динамічні ідентифікаційні процеси спричинили на згаданих територіях змінність політичних кордонів Центрально-Східної Європи¹³⁰⁷.

У 2012 та 2013 рр. у Гданську відбулися дві наукові конференції. Організатори мали на меті неупереджено висвітлити різні аспекти польсько-українських відносин з особливим акцентом на їх значенні для процесу поєднання поляків і українців. Перша конференція під титулом «Україна – близьке сусідство» відбулася 16–17 листопада 2012 р. у межах організованого Центром культури в Гданську циклу «Зустрічей зі світом» в рамках Фестивалю культур світу «Вікно у світ». Упродовж двох днів відбулося чотири дискусії, у яких взяли участь відомі польські та українські вчені, журналісти, суспільно-політичні діячі, діячі культури та ін. Теми дискусій: «Поляки й українці. Історія, яка поєднує й розділяє», «Образ сусіда в написанні підручників історії», «Близький незнаний сусід. Польсько-українські відносини в сфері історії й сучасності» та «Спільнота спадщини». Учасники зосередилися на питаннях спільного минулого, проблем пограниччя, післявоєнних переселень, руйнування православних церков.

Багатовимірний та інтердисциплінарний характер мала зустріч «Поляки й українці – 70 років після Волинської трагедії», що відбулася в Гданську 13 і 14 червня 2013 р.¹³⁰⁸ Підсумком польсько-українських дискусій стала книга «Поляки й українці. Історія, що поєднує й розділяє» за редакцією Йоанни Карбаж-Вілінської, Магдалени Новак і Тадеуша Сухарського¹³⁰⁹. Видання є підсумком наукових ініціатив п'яти інституцій: Поморської академії у Слупську, Інституту національної пам'яті (відділу у Гданську), Музею Другої світової війни у Гданську, Прибалтійського центру культури у Гданську та Історичного відділу Гданського університету¹³¹⁰.

Починаючи польсько-український діалог, Б. Гальчак зазначив: «Ми повинні розглядати польсько-українські відносини значно ширше, тому що фокусуємося на них і на якомусь проклятті, що супроводить їх...»¹³¹¹. Р. Дрозд додав: «Нас розділяє не історія, яка є такою, якою є. Нас розділяють спогади про події, і якщо наші відносини будуть концентруватися лише на волинських вбивствах та акції "Вісла", то завжди знайдуться сили, не лише політичні, які будуть це використовувати...»¹³¹². «Поєднують нас речі, події, добрі й злі, як у сусідів. Увесь конфлікт був пов'язаний з війною за землю, межі, де вони мають проходити, чи більше на захід, чи більше на схід. І то була підстава конфліктів від самого початку. Оскільки історія має нас поєднувати, то буде поєднувати лише тоді, коли будемо розмовляти про речі добрі й злі [...] Українці виконали свій обов'язок у 1939 р., тоді їх полягло 7–8 тисяч в обороні Речі Посполитої. Якщо будемо говорити про все, то це буде нас поєднувати...»¹³¹³.

Найбільш лапідарно і точно підсумки міжвоєнного періоду для польсько-українських відносин сформулював В. Менджецький: «За одностайною оцінкою політиків та істориків, як поляків, так і українців, політика польської держави в міжвоєнну добу призвела до загострення польсько-українського конфлікту, а надто в останні роки перед вибухом Другої світової війни». До найчастіше згадуваних негативів цієї політики учений назвав пацифікацію 1930 р., арешти українських політиків, ліквідацію громадських і культурних організацій (наприклад «Пласту»); мовні закони 1924 р., обмеження в розвитку освіти українською мовою (символом чого стала справа українського університету); кроки з метою примусового навернення православних до римо-католицької віри і нищення православних святинь; бездіяльність щодо поліпшення становища дрібного українського рільництва та сприяння напливові на українські землі польських осадників

Kresy Wschodnie II Rzeczypospolitej. Przekształcenia struktury narodowościowej 1931–1948 / red. S. Ciesielski. Wrocław. 2006. 76 s.

¹³⁰⁷ Ciesielski S. Kresy Wschodnie II Rzeczypospolitej i problemy identyfikacji narodowościowej. *Przemiany narodowościowe na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej 1931–1948* / red. S. Ciesielskiego. Torun, 2003. S. 13.

¹³⁰⁸ Polacy i Ukraińcy – Historia, która łączy i dzieli / red. J. Karbarz-Wilińskiej, M. Nowak, T. Sucharskiego. Słupsk – Gdańsk. 2015. S. 12.

¹³⁰⁹ Polacy i Ukraińcy – Historia, która łączy i dzieli / red. J. Karbarz-Wilińskiej, M. Nowak, T. Sucharskiego. Słupsk – Gdańsk. 2015. 391 s.

¹³¹⁰ Там само. С. 14.

¹³¹¹ Там само. С. 47.

¹³¹² Там само. С. 48.

¹³¹³ Там само. С. 51–52.

(поглиблення аграрного перенаселення, брак задовільної аграрної реформи, військово осадництво); обмеження у працевлаштуванні православних і греко-католиків у державних установах, особливо в адміністрації, війську, поліції, транспорті й комунікаціях, зв'язку¹³¹⁴.

Професор Менджецький сформулював важливе для історичної пам'яті поляків питання: «Чи ми як панівна нація і господарі держави зробили в міжвоєнну добу все можливе, щоб принаймні пом'якшити конфлікт. Відповідь буде рішуче негативною. Переважна більшість поляків визнала, що польсько-українська суперечка розв'язана остаточно, і сучасний стан існуватиме завжди. Як наслідок, вони вважали, що завдання Польської держави – це використання плодів перемоги і гарантування польськості Польщі від Бидгоща до Заліщиків. І польські урядовці щосили над цим працювали»¹³¹⁵.

Владислав Серчик стверджує, що опанування Польщею українських земель від самого початку спричинило численну полеміку і конфлікти. Річ Посполита сприймала ці території як невід'ємну частину власної держави, наче певну компенсацію за роки неволі. Існувало переконання, що Польща має історичне право на володіння цими територіями. У свідомості українців проблема виглядала цілком інакше. На думку української сторони, українські землі були лише доказом тогочасної військової переваги Польщі над Радянською Росією. Формування самостійної української держави важко було собі уявити інакше, ніж разом зі східними від лінії Керзона територіями, які почали називати Західною Україною. Крім того, так званий малий Версальський договір закладав можливість втручання у внутрішні справи Польщі й репрезентації за посередництвом великих держав українських інтересів. До того ж, українське населення Західної України зазнавало політики колонізації та денаціоналізації, що унеможливило вільний розвиток національної культури¹³¹⁶.

Свого часу польські історики Антоні Щесняк й Веслав Шота у монографії «Шлях в нікуди» («Droga do nikąd») визнавали, що українська меншина в Польщі (за даними авторів, становила 30 % від загальної кількості населення 36 млн перед початком Другої світової війни), яка після розпаду Австро-Угорської монархії вже мала розбуджену національну свідомість, була ущемлена польською політикою нав'язування своєї культури. Саме це прискорювало процес розвитку її національної свідомості й формувало почуття окремішності. Учені акцентують увагу на тому, що націоналістично налаштована частина поляків не схвалювала поступки на користь українців, вважаючи, що вони переслідують поляків, а влада їм у цьому допомагає. Українці, навпаки, від самого початку почувалися дискримінованими польською адміністрацією¹³¹⁷. Пропагувалася окремішність лемків, бойків і гуцулів. Навіть було впроваджено навчання у школі на лемківському наріді. За декретом Папи лемки отримали окрему, самостійну костельну владу з садибою в Сяноку¹³¹⁸.

Однією з концепцій, яка мала пришвидшити колонізацію українців, була ідея пропагування т. зв. дворянства. Її метою було прилучення до польськості частини українських селян шляхом запевнення, що вони є польськими шляхтичами (для новостворених «шляхтичів» організували спеціальні поїздки по краю «з метою розбудити в українцях польський дух»¹³¹⁹).

Українці, що опинилися в межах Польщі, переважно важко піддавалися асиміляції. «Усілякі силові методи в тому напрямку мусили приводити до природної оборони існування народу, що було під загрозою, тобто до українсько-польських конфліктів»¹³²⁰.

Частина польських урядовців виступала за надання українцям автономії. Однак, незважаючи на це, було вирішено «проводити політику національної асиміляції, а згодом – державної». З цією метою було ліквідовано місцеве самоврядування – місцевий сейм у Львові. Були закриті діючі ще з часів австрійської влади повітові ради, що до мінімуму звузило сферу легальної діяльності українців¹³²¹. Діячі народної демократії на чолі з Романом Дмовським, Еугеніушом Ромером,

¹³¹⁴ Там само. С. 164.

¹³¹⁵ Там само. С. 165.

¹³¹⁶ Serczyk W. Historia Ukrainy. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2009. S. 317.

¹³¹⁷ Szcześniak A., Wiesław Szota. Droga do nikąd. Działalność organizacji ukraińskich nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce. Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa obrony Narodowej, 1973. S. 12–13.

¹³¹⁸ Там само. С. 13.

¹³¹⁹ Там само.

¹³²⁰ Там само. С. 14.

¹³²¹ Szcześniak A., Wiesław Szota. Droga do nikąd. Działalność organizacji ukraińskich nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce. Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa obrony Narodowej, 1973. S. 14.

Станіславом Грабським й Станіславом Гломбінським заперечували навіть сам факт існування українського народу. Вони твердили, що «якщо «українці» існують, то не як народ, а лише як вигадана австрійцями перед Першою світовою війною партія, що існує за німецькі, російські, чеські та ін. гроші. Офіційний орган національно-демократичної партії – «Kujter Lwowski» («Львівський кур'єр») слова «українець» та «український» подавав у лапках, пропагуючи теорію, що «українці – це таке "руське" плем'я (не народ), яке живе в Польщі, а наддніпрянські українці не мають нічого спільного з наддністрянськими "русинами"». Професор Станіслав Грабський у праці «Національна держава» («Państwo narodowe») пропагував ідею створення устрою, де національні меншини були б позбавлені більшості політичних прав, що їх мали поляки. Члени й прибічники Народної демократії тероризували адміністративну владу Західної України й домагалися від Варшави «загострення курсу»¹³²².

Магдалена Новак доводить, що ендеки прагнули до створення однонаціональної держави, вважаючи, що тільки така держава могла вижити в тогочасній Європі. При цьому однонаціональну державу розуміли як моноетнічну, державу тільки польського етносу, а звідси випливало прагнення до національної асиміляції слов'янських меншин на Кресах всіма засобами, зокрема примусовими. Водночас учена зазначає, що українські націоналісти теж прийняли концепцію однонаціональної держави, яку розуміли як державу моноетнічну, теж будували плани національної асиміляції меншин, зокрема поляків, у майбутній Україні¹³²³.

Найбільш відповідною територією для першочергового втілення нової польської національної політики була Холмщина і Південне Підляшшя. Саме тут, за підсумками Г. Купріяновича, прояви загострення національної ситуації стали відчутними раніше. Представники польського війська пропонували вдатися до рішучих дій, що мали на меті ліквідацію українського питання на Холмщині¹³²⁴.

У роботі «Справи українців у Польщі в 1921–1989» Р. Дрозд і Б. Гальчак, висвітлюючи події міжвоєнного періоду на території Холмщини, Лемківщини, Підляшшя й Надсяння, назвали їх «трагічною ситуацією», в якій опинилося українське населення після завершення Першої світової війни. Політику Речі Посполитої щодо української меншини автори охарактеризували як ворожу¹³²⁵.

У відповідь на такі дії з боку польської влади в 1920 р. у Львові постала Українська військова організація (УВО), програма якої передбачала продовження збройної боротьби за українську державність. А. Щесняк і В. Шота наголошують, що діяльність УВО була націлена на приготування широких українських мас до збройної боротьби проти Польщі й СРСР. Автори стверджують, що керівники українських націоналістів розраховували на польсько-німецький збройний конфлікт, у ході якого Польща буде розбита, а Західна Україна стане основою великої української держави¹³²⁶.

Політична ситуація в Галичині загострилася в 1922 р., коли керівники українських політичних партій висловили позицію невизнання польської держави, бойкотували вибори до Сейму. Українці протестували проти колонізації урядів, проти мобілізації до польського війська, а також проти усіяких починань влади, що утискали права народу, здобуті за часів австро-угорської монархії¹³²⁷.

Однією з гострих проблем Галичини на початку ХХ ст. було питання українського університету. Ще починаючи з 1871 р., коли австрійський уряд дозволив обирати мову викладання залежно від волі викладачів, в університеті запанувала польська мова викладання. Боротьба за український університет у Львові стала яскравою сторінкою національно-визвольних змагань українців у ХХ ст.¹³²⁸

¹³²² Там само. С. 15.

¹³²³ Polacy i Ukraińcy. Historia, która łączy i dzieli / red. J. Karbarz-Wilińskiej, M. Nowak, T. Sucharskiego. Słupsk – Gdańsk. 2015. S. 165.

¹³²⁴ Купріянович Г. Принципи колонізаційно-ревіндикаційної акції на Холмщині та Південному Підляшші в 1938–1939 роках. *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencje* / pod red. G. Kuprianowicza. Chełm, 2009. S. 69.

¹³²⁵ Drodz R., Halczak B. Dzieje Ukraińców w Polsce w latach 1921–1989. Zielona Góra. Słupsk, 2010. S. 17.

¹³²⁶ Szcześniak A., Szota W. Droga do nikąd. Działalność organizacji ukraińskich nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce. Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa obrony Narodowej, 1973. S. 34.

¹³²⁷ Там само. С. 15.

¹³²⁸ Морозова О. Рух за українізацію освіти на українських землях (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) у рецепції українських і польських учених. *Rozdroża. Polsko-ukraiński dyskurs humanistyczny* / red. R. Dymczyk, I. Krywoszeja, N. Morawiec. Częstochowa-Humań-Poznań, 2016. Т. 3. S. 231–251 ; Морозова О. Українська шкільна освіта в Галичині (кін. ХІХ – поч. ХХ століття). *Гілея: наук. вісн. Київ*, 2008. Вип. 14. С. 17–22 ; Морозова О. Рух за українізацію

У 1924 р. в Західній Україні посилювався опір українців проти польської адміністративної влади, що переріс у боротьбу за приєднання цієї території до Української Соціалістичної Радянської Республіки. Загострювало ситуацію й те, що українці були обмежені у сфері освіти, поразкою завершилася боротьба за український університет у Львові тощо. Унаслідок такої політики відсоток української інтелігенції був значно нижчий, ніж інших національних меншин¹³²⁹.

«Освітня політика в Західній Україні позбавляла українське суспільство усякого впливу на виховання молоді, була зменшена кількість українських державних шкіл до стану, що не відповідав чисельності й культурним потребам українців. Унеможлилювалося також боротьба за державну шкільну освіту й розбудову приватної освіти», – зазначають А. Щесняк і В. Шота. Автори стверджують, що дискримінація української освіти породжувала реакцію, яка виражалася в різних формах боротьби за свої права. Це відкривало владі шлях до репресій та арештів, що спричинило зростання ненависті й антипольських настроїв¹³³⁰.

Історик Анджей Хойновський наголошує, що польська держава певною мірою дбала про модернізацію господарської інфраструктури волинської землі, створювала мережу шкільництва, уможлилювала створення культурних інституцій, але це були дії міцно просякнуті патріархальністю¹³³¹.

У праці «Дорога в нікуди. Діяльність організації українських націоналістів та її ліквідація в Польщі» акцентовано увагу й на жахливому економічному стані українського населення. Автори подають відомості, що у Волинському, Станіславському, Тернопільському й Львівському воеводствах із 2794 маєтків з територією понад 50 га тільки 208 було в руках українців. Щодо загальної площі землі, яка становила 6,7 млн га, близько 50 % належало польським землевласникам¹³³².

Характеризуючи східну політику урядів Речі Посполитої щодо національних меншин у міжвоєнний період, А. Щесняк і В. Шота стверджують, що «щільний і сліпий класовий егоїзм можновладства й шляхти поступився ендецько-буржуазному егоцентризму, який спричинив зростання націоналізму й шовінізму»¹³³³. На переконання вчених, спочатку польсько-український антагонізм зростав на соціально-суспільному ґрунті, де поляк ототожнювався з паном-володарем, а далі цей рух перейшов у політичний.

На думку В. Серчика, в міжвоєнній Польщі суспільний конфлікт поєднувався з національним, що викликало щораз більше роздратування, яке проявлялося в різних формах і з різною силою. Навіть легально існуючі в Речі Посполитій українські організації здійснювали в певні періоди діяльність, що суперечила чинному законодавству. Усі зусилля створити незалежну українську державу загрожували територіальній інтегральності Речі Посполитої¹³³⁴.

Г. Купріянович, характеризуючи процеси на території Холмищини та Південного Підляшшя, зазначає, що, незважаючи на значний відсоток українського населення, польське суспільство та влада вважали ці землі корінними польськими територіями. Національна політика тут базувалася на принципі, сформульованому люблінським воєводою Станіславом Москалевським ще у 1921 р.: «По Буг країна є суто польською. Кожна держава окрім толерантності повинна мати асиміляційні прагнення. Аби полонізувати русинське населення, нам не можна чинити жодного насильства, примусу. Асиміляція повинна початися від селян, у яких почуття русинської національності немає,

освіти в російській та австрійській Україні: спроба порівняння (др. пол. XIX – поч. XX ст.). *Південний архів. (Історичні науки)* : зб. наук. пр. Херсон, 2004. Вип. 15. С. 70–77 ; Морозова О. Українсько-польські стосунки у сфері освіти кінця XIX – початку XX ст. в українській історіографії. *Південний архів. (Історичні науки)* : зб. наук. пр. Херсон, 2004. Вип. 16. С. 119–125 ; Морозова О. Мовний фактор як головний принцип цивілізаційного розвитку України в кінці XIX – на початку XX століття. *Наукові праці* : наук.-метод. журн. Миколаїв, 2008. Т. 88, Вип. 75. С. 46–50. (Історія).

¹³²⁹ Szcześniak A., Wiesław Szota. Droga do nikąd. Działalność organizacji ukraińskich nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce. Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa obrony Narodowej, 1973. S. 16.

¹³³⁰ Szcześniak A., Szota W. Droga do nikąd. Działalność organizacji ukraińskich nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce. Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa obrony Narodowej, 1973. S. 16.

¹³³¹ Chojnowski A. Jeszcze o czasach II Rzeczypospolitej. *Polacy i Ukraińcy – Historia, która łączy i dzieli* / red. J. Karbarz-Wilińskiej, M. Nowak, T. Sucharskiego. Słupsk – Gdańsk. 2015. S. 175.

¹³³² Szcześniak A., Szota W. Droga do nikąd. Działalność organizacji ukraińskich nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce. Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa obrony Narodowej, 1973. S. 18.

¹³³³ Там само.

¹³³⁴ Serczyk W. Historia Ukrainy. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2009. S. 317.

натомість є почуття віросповідної окремішності. Інтелігенцію поки що нам асимілювати не вдасться»¹³³⁵.

На думку Г. Купріяновича, влада усвідомлювала, що одним з важливих елементів почуття окремішності населення є православ'я, а з іншого боку, – що українська мовно-культурна ідентичність є перепоною для зміни віросповідання на римо-католицьке. Напрямок державної політики був чітко визначений у директиві Міністерства віросповідань і громадської освіти Польщі: «У Люблинському воєводстві [...] слід здійснювати колонізацію православ'я або витіснення його за рахунок Римо-католицької церкви»¹³³⁶.

В. Менджецький звертає увагу на зміни в психології і світогляді селянства, що настали після революційних дій 1917–1920 рр. Для селян «пани» перестали бути невідлучною частиною світового порядку. Вони стали ворогами, яких можна було здолати, тим паче, що приклад СРСР наочно показував, що світ без панів – не утопія, а реальність, причому дуже близька¹³³⁷.

Історик М. Шуміло в своїх наукових дослідженнях звертає увагу на діяльність Українського національно-демократичного об'єднання. Згідно з аналізом програмних документів організації, що позиціонувала себе як партія національної єдності, учений виводить тогочасні національні ідеали українців: утворення цілісної й незалежної демократичної української держави, самовизначення українців на всіх етнографічних українських землях, економічне й соціальне визволення українського народу тощо¹³³⁸.

М. Шуміло стверджує, що однією з головних площин формування польсько-українських відносин часів II Речі Посполитої був парламент відродженої польської держави. У своїй книзі «Українська парламентарна репрезентація в Сеймі і Сенаті Речі Посполитої (1928–1939)» історик доводить, що українці, порівняно з іншими національними меншинами, мали в ньому найчисельніше представництво. Українські депутати засідали в польському парламенті безперервно від 1922 р. до 1939 р. Більшість українських послів і сенаторів згуртовувалася навколо Української парламентської репрезентації. Автор наголошує, що в зазначений період функціонували дві організації з такою самою назвою. У 1922–1927 рр. до УПР входили на безпартійній основі виключно українські парламентарі, обрані з колишніх російських територій. УПР 1928–1939 рр. мала також регіональну ознаку, однак галицьку. На відміну від своєї попередниці, вона у своїй основі була еманациєю лише однієї політичної партії – УНДО¹³³⁹.

На думку історика, парламентські вибори до Сейму і Сенату в 1928 р. мали велике значення для українського суспільства в Польщі. Перший раз масову участь у засіданнях взяли українці з території колишньої Східної Галичини. Метою української репрезентації було: «1) засвідчити перед усім світом національний характер українських територій у Польщі; 2) здобути повноправну, обрану загальним голосуванням репрезентацію українського народу; 3) отримати вільну трибуну для оборони основних природних прав народу»¹³⁴⁰. Результат виборів мав бути живим меморіалом до Ліги Народів, який підтверджував монолітний характер усіх земель, на яких проживали українці в Польщі. Майбутньому представнику УНДО в парламенті приписувано виняткове значення: «У той час, коли на Великій Україні панує диктатура комуністичної партії, що складається переважно з москалів і жидів, коли на Закарпатській Україні національна свідомість перебуває ще в зародку, коли румунські бояри насильством і розбоями не допускають до вибору репрезентації буковинських і бессарабських українців, обрана нами репрезентація буде єдиною правдивою репрезентацією українського народу»¹³⁴¹.

За дослідженнями М. Шуміла, українська парламентарна репрезентація була в 1928–1939 рр. найсильнішою фракцією національних меншин у законодавчих палатах Речі Посполитої,

¹³³⁵ Купріянович Г. Принципи колонізаційно-ревіндикаційної акції на Холмщині та Південному Підляшші в 1938–1939 роках. *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencje* / pod red. G. Kuprianowicza. Chełm, 2009. S. 66–67.

¹³³⁶ Там само. С. 67.

¹³³⁷ Polacy i Ukraińcy – Historia, która łączy i dzieli / red. J. Karbarz-Wilińskiej, M. Nowak, T. Sucharskiego. Słupsk – Gdańsk, 2015. S. 166.

¹³³⁸ Szumiło M. *Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP (1928–1939)*. Warszawa : Wydawnictwo Neriton, 2007. S. 30–31.

¹³³⁹ Там само. С. 7.

¹³⁴⁰ Szumiło M. *Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP (1928–1939)*. Warszawa : Wydawnictwo Neriton, 2007. S. 43.

¹³⁴¹ Там само.

найсерйознішою демократично обраною репрезентацією українського народу впродовж усього міжвоєнного періоду. Науковець визнає українських депутатів фактично політичною елітою українського народу в Польщі. Учений наголошує на досить високому рівні освіти українських парламентарів і доволі активній суспільній діяльності. Однак, за підсумками історика, явні результати діяльності УПР були малими. Праця українських депутатів була головним чином розрахована на «ефект пропаганди»: підтримку «актуальності» українського питання на міжнародній арені та формування політичних поглядів власного суспільства¹³⁴².

Г. Купріянович звертає увагу на те, що в середині 1930-х рр. політика польської держави щодо національних і релігійних меншин значно загострилася. Це було пов'язано зі становленням авторитарного режиму Ю. Пілсудського в 1935 р. Сталися ідейні зміни у поглядах пілсудчиків. Нація ставала найбільшим ідеалом: «Керівним стрижнем держави [...], що також несе відповідальність за долю Речі Посполитої, є Польська Нація». Історик зазначає, що основними ідейними постулатами тепер стають націоналізм, католицизм і тоталізм¹³⁴³. Наприкінці січня 1935 р. у Люблінському воєводському уряді відбувся таємний з'їзд, присвячений українській меншині в Люблінському воєводстві. У представлених люблінським воєводою Юзефом Ружнецьким директивах була вміщена у 35 пунктах детальна й довгострокова програма ліквідації «питання української меншини» на Холмщині й Південному Підляшші та здобуття її «остаточно для Держави та польської культури і нації». Це була програма поступової денационалізації населення¹³⁴⁴.

У своїй статті «Захоплення вольністю» Єжи Гауль зазначає: «Після відновлення свободи через 123 років неволі поляки були "упоєні вольністю", як висловився Юзеф Пілсудський. У тіні цієї ейфорії на польських землях відбувалися важливі суспільні й господарські процеси, а також виступали істотні внутрішні й зовнішні загрози, які зумовлювали відбудову польської держави за часів урядування Начальника держави»¹³⁴⁵.

Вагоме місце в сучасній польській історіографії належить дослідженням ідеології українського інтегрального націоналізму міжвоєнного періоду. Ч. Партач і К. Лада у своїй праці «Польща щодо українських незалежницьких устремлінь часів Другої світової війни» розглянули різні аспекти діяльності польського уряду щодо українського питання, проаналізували значення міжнародних договорів, спорів політичних партій щодо українського питання, особливо щодо ідеології націоналістів – інтегрального націоналізму¹³⁴⁶.

Окремо варто згадати ґрунтовну працю Т. Стриска «Українська національна ідея міжвоєнного періоду». Дослідження базоване на великій низці документальних джерел і вважається одним з найкращих досліджень з проблеми українського інтегрального націоналізму в польській історіографії. Історик звертає увагу на роль Д. Донцова у формуванні ідеології інтегрального націоналізму¹³⁴⁷. Дослідник дійшов парадоксального висновку, що Д. Донцов був прихильником фашистської ідеології¹³⁴⁸.

Важливим питанням у сучасній польській історіографії є *проблема діяльності Організації українських націоналістів*. Польські автори чимраз частіше задаються питанням: як вирівнала ідея вирішення польського питання в середовищі ОУН у 1930-х рр.? Чи існували вже тоді в українських націоналістів плани етнічної чистки поляків? Такі гострі питання знаходять серед польських учених протилежні відповіді. Представники «кресових» організацій – Л. Кулінська, Ч. Партач, Б. Пазь, Б. Гротт та ін. дають однозначну позитивну відповідь. Учені виводять причини українсько-польського конфлікту безпосередньо з ідеології українського інтегрального націоналізму. У популярній серед представників «кресових» товариств ненауковій праці Віктора Поліщука стверджується, що одразу на Першому конгресі українських націоналістів 1929 р. постало питання «цілковитого

¹³⁴² Там само. С. 317.

¹³⁴³ Купріянович Г. Принципи колонізаційно-ревіндикаційної акції на Холмщині та Південному Підляшші в 1938–1939 роках. *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencje* / pod red. G. Kuprianowicza. Chełm, 2009. S. 67.

¹³⁴⁴ Там само. С. 67–71.

¹³⁴⁵ Gaul J. «Upojenie wolnością» i społeczne oraz gospodarcze uwarunkowania odbudowy państwa polskiego w czasie rządów Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego 1918–1922. *Dzieje Najnowsze*. 2019. № 1. S. 30.

¹³⁴⁶ Partacz Cz., Łada K. Polska wobec ukraińskich dążeń niepodległościowych w czasie II wojny światowej. Toruń : Centrum Edukacji Europejskiej, 2004. 410 s.

¹³⁴⁷ Stryjek T. *Ukraińska idea narodowa okresu międzywojennego*. Wrocław, 2000. S. 110.

¹³⁴⁸ Там само. С. 149.

усунення окупантів з українських земель». До того ж термін «усунення» вжито у сенсі фізичного винищення¹³⁴⁹.

Л. Кулінська і Ч. Партач у книзі «Геноцид українських націоналістів щодо поляків у 1939–1945» зазначають, що на тлі сусідніх країн умови суспільного й економічного розвитку, забезпечені польською владою для українців у міжвоєнний період, були терпимими. Владі II Речі Посполитої можна навіть дорікнути за великий лібералізм щодо українського інтегрального націоналізму. Лідери ОУН – Євген Коновалець, Андрій Мельник, Степан Бандера й інші – ще задовго до вибуху Другої світової війни реалізовували поставлену мету: позбутися поляків на українських територіях. Історики вважають, що «ідея брутальної етнічної чистки була єдиним із допустимих рішень»¹³⁵⁰. Підсумовуючи свій виклад злочинів українських націоналістів, Л. Кулінська й Ч. Партач стверджують, що «польські політичні еліти, реалізуючи політику відкритості й лагідного співіснування з сусідами та іншими націями [...] дійшли до певного парадоксу. Визнаючи право інших на згадки про свої кривди і рекомпенсації за них, було допущено замовчування й забуття кривд, яких польський народ зазнав від своїх сусідів та етнічних меншин...»¹³⁵¹.

Інші дослідники категорично заперечують такі погляди. Український історик Володимир В'ятрович стверджує, що «боротьба ОУН була суголосною і дуже схожою на боротьбу самих поляків за їхню незалежність. І навіть методи створення підпільних організацій, які використовували українці після поразки Української революції, великою мірою були відголоском того, як боролися за свою незалежність поляки. У підпільних публікаціях Української військової організації, попередниці ОУН, в 1920–30 роках, попри те, що ці організації боролися проти польської влади, абсолютно спокійно і щиро заявлялося про цінність польського досвіду для української боротьби. Крім цього, головний актив ОУН 1930-х рр. – це українська молодь, яку у польських школах навчали про польських підпільників, героїв-революціонерів. Тож, до певної міри, польська міжвоєнна держава виховувала покоління українських революціонерів-оунівців [...] Діяльність ОУН була боротьбою не проти поляків, а проти окупаційної держави. Отож нерозуміння історії ОУН з боку польських істориків, які наполягають на нібито притаманній оунівцям полонофобії, виглядає просто штучно [...] ОУН стала найуспішнішим політичним проєктом українців у минулому столітті. Саме тому її історія досі викликає стільки дискусій у нас та у світі»¹³⁵².

Відомий польський історик Г. Мотика доводить, що «ОУН мала вести нещадну боротьбу з усіма "окупантами", незважаючи на втрати, уживаючи усіляких доступних методів. "Цілковите усунення усіх окупантів" з українських земель мало відбутися внаслідок національної революції, причому ОУН від самого початку прийняла курс на "перманентну революцію". Йшлося про постійну, неустанну підготовку народу до національної революції – шляхом пропаганди й організації саботажів і актів терору». Учений наводить приклад «декалогу націоналіста», написаного Степаном Ленкавським. Перший пункт проголошував: «Здобудеш Українську Державу або загинеш у боротьбі за неї». У сьомому пункті записано: «Не завагаєшся виконати найнебезпечніший чин (в першій версії було – виконати найстрашніший злочин – додає Г. Мотика), якщо цього вимагатиме добро справи»¹³⁵³.

Чи не найбільшими ворогами українські націоналісти вважали осадників. А. Щесняк і В. Шота визнають, що у той час, коли українське населення потерпало від нестачі землі, зазнавало кривди й несправедливості, поляки роздавали українські землі своїм військовим. Уряд надав військовим осадникам 2 995 с/г господарств, однак лише 4 % із них особисто господарювало на своїх ділянках. Кілька відсотків володарів, перебуваючи постійно в центральній Польщі, здавало в оренду свої

¹³⁴⁹ Poliszczuk W. Gorzka prawda: Zbrodnicość OUN-UPA (spowiedź Ukraińca). Toronto – Warszawa – Kijów. 1995. S. 255–256.

¹³⁵⁰ Kulińska L., Partacz Cz. Zbrodnie nacjonalistów ukraińskich na polakach w latach 1939–1945. Warszawa : Bellona. S. 15.

¹³⁵¹ Там само.

¹³⁵² Володимир В'ятрович, голова Українського інституту національної пам'яті. Головний урок ОУН: боротьба за свободу має бути безкомпромісною. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2633333-volodimir-vatrovic-golova-ukrainskogo-institutu-nacionalnoi-pamati.html>.

¹³⁵³ Motyka G. Od rzezi Wolyńskiej do akcji «Wisła». Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947. Kraków : Wydawnictwo Literackie. 2015. S. 25–26.

господарства українцям. Близько 90 % військових осадників не цікавило своїми мастками, й ділянки залишалися незадіяними, викликаючи справедливе обурення українського населення¹³⁵⁴.

За даними Г. Грицюка, *політика осадництва* на Волині була масштабнішою, ніж на Поділлі. Так, у Тернопільському воєводстві осадників було 30–38 тис. осіб, однак частина з них не змогла пристосуватися до нових умов і виїхала на захід. На Волинь у 20-х рр. прибула група з понад 80 тис. поляків (в основному військових). Це великою мірою детермінувало польсько-українські відносини на цій території¹³⁵⁵.

Поляки на Західному Поділлі були сконцентровані у двох осередках: північному, який охоплював повіти навколо Тернополя у напрямку Львова через Перемишляни, та південному – Підгаєцький і Бучацький повіти. Більшість мешканців становили поляки лише у Скалатському повіті. Польська мова переважала у Тернопільському й Терехівському повітах. У Тернополі (столиця воєводства) проживало 14 600 поляків, або 41 % усіх мешканців міста, у Чорткові – 8800 поляків, або понад 46 % мешканців. Загалом у містах налічувалося близько 37 % поляків¹³⁵⁶.

Щодо занять осадників, то більшість із них займалася рільництвом. Робітників було мало. Велику групу становила інтелігенція. Українська інтелігенція була малочисельною, однак, на переконання деяких учених, відіграла величезну роль у формуванні основ українського націоналізму. Автори звертають увагу на низький стан освіти поляків на українських землях¹³⁵⁷.

За визначенням В. Серчика, політика польського уряду справляла враження, що влада не мала наміру рахуватися з існуванням поважної української меншини. Не лише не дотримувалася обіцянок, навіть гарантованих ухвалами Сейму, а й впроваджувала в життя постанови, що прискорювали асиміляційні процеси, обмежували застосування української мови та розвиток української культури. У 1924 р. було видано постанову про створення двомовних шкіл. Провадилася політика швидкого й значного зменшення кількості українських шкіл. На момент впровадження уставу діяло 2151 загальноосвітня школа з українською мовою навчання, а через п'ять років їх кількість зменшилась до 716. Поменшало також українських гімназій. На початку 30-х рр. не діяв жоден з восьми педагогічних ліцеїв. Зменшилась кількість читалень Просвіти¹³⁵⁸.

С. Цесельський доводить, що у 30-х рр. ХХ ст. на західноукраїнських землях, зокрема в Східній Галичині, спостерігалася дуже сильна національна самоідентифікація поляків і українців, але існували також об'єднання, для яких національний чинник не був найважливішим. Цивілізаційне запізнення «Східних Кресів», яке виявлялося в низькому рівні освіти й суспільної інфраструктури, спричинило те, що найвиразнішим показником самоідентифікації був релігійний, а не етнічний елемент, що характерне для відсталих і периферійних територій. Характерною ознакою цього процесу був дуже низький відсоток інтелігенції, велика кількість селян. Селяни вважалися «простими» (або «руськими»), а їхня мова протиставлялася «панській» мові – польській¹³⁵⁹.

«Важливим й дестабілізуючим елементом національних відносин на Східних Кресах була акція польського військового осадництва, що мала яскравий колонізаційний (полонізаційний) характер й однозначно негативно сприймалася білоруським і українським населенням». Це явище стало серйозним імпульсом до появи специфічної конкуренції між двома баченнями: лояльності щодо польської держави й радикального антиполонізму як підстави національної свідомості й життя народу¹³⁶⁰.

У 1930 р. за наказом Ю. Пілсудського розпочалася *політика нацифікації* в Галичині, що супроводжувалася масовими арештами, побиттям та вбивствами українців, закриттям і руйнуванням українських установ у Галичині. В. Серчик стверджує, що такі дії спричинили опір

¹³⁵⁴ Szcześniak A., Szota W. Droga do nikąd. Działalność organizacji ukraińskich nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce. Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa obrony Narodowej, 1973. S. 18.

¹³⁵⁵ Hryciuk G. Przemiany narodowościowe i ludnościowe w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1931–1948. Toruń : Adam Marszałek, 2005. S. 141.

¹³⁵⁶ Там само.

¹³⁵⁷ Wilgusiewicz A. Losy nauczycieli polskich na Podolu w latach II wojny światowej. *W cieniu tragedii wołyńskiej 1943 roku. 70 rocznica mordów Polaków na Kresach Południowo-Wschodnich Rzeczypospolitej* / red. E. Żurawskiej, J. Sperki. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2015. S. 130.

¹³⁵⁸ Serczyk W. Historia Ukrainy. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2009. S. 324.

¹³⁵⁹ Ciesielski S. Kresy Wschodnie II Rzeczypospolitej i problemy identyfikacji narodowej. *Przemiany narodowościowe na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej 1931–1948* / red. S. Ciesielskiego. Toruń, 2004. S. 23.

¹³⁶⁰ Там само. С. 25.

українського населення, який проявлявся не лише нападами на польські маєтки та замахами на життя державних урядовців. Українці емігрували за кордон. Упродовж 1925–1938 рр. західноукраїнські землі залишило 370 000 осіб (окрім українців українські землі залишали також євреї). Виїжджали переважно до Америки й Канади або до розвинених країн Західної Європи¹³⁶¹.

Водночас В. Серчик звертає увагу на *приклад польсько-українського порозуміння*. Так, львівський воєвода Пйотр Дунін-Борковський намагався допровадити до порозуміння українців і поляків, виступав проти пацифікацій. У 1931 р. опублікував серію статей під назвою «Про точку відліку в українському питанні». Однак через брак відповідних нормативних актів і загальне небажання місцевої адміністрації, що була опанована далекими від толерантності польськими урядниками, його старання зійшли нанівець¹³⁶².

Значну увагу польські історики приділяють *проблемі греко-католицької церкви*. Щодо цього варто згадати працю Мацея Мруза «Католицизм на пограниччі»¹³⁶³. Автор вважає, що греко-католицька церква сприяла формуванню національної ідентичності українців і розвитку національного руху в Україні в міжвоєнний час. Історик доводить, що міжнаціональні конфлікти в міжвоєнну добу були тісно пов'язані з міжрелігійними¹³⁶⁴. Цій темі В. Міх присвятив свою працю «Костел та католицька релігія в політичній думці руху консерваторів 1918–1939»¹³⁶⁵, В. Парух – «Релігія та римо-католицький костел у політичній думці табору Пілсудського в 1926–1939 рр.»¹³⁶⁶.

Вагоме місце в польській історіографії відводиться *проблемі нищення православних церков* на Холмщині й Південному Підляшші в 1938 р. У 2009 р. у Холмі за редакцією Г. Купріяновича було видано четвертий том серії «Холмський архів» під назвою «Акція руйнування православних церков на Холмщині і Південному Підляшші в 1938 році – обставини, перебіг, наслідки»¹³⁶⁷. У передмові Г. Купріянович зазначив, що акція руйнування православних церков на Холмщині й Південному Підляшші в 1938 р. була одним із найтрагічніших явищ в історії православ'я й українського етносу на холмсько-підляській землі. Історик доводить, що весняно-літній період 1938 р. був найважчим моментом в історії православної церкви часів II Речі Посполитої. На думку вченого, ці події не були результатом стихійних дій ізольованих політичних кіл, а елементом послідовної державної політики, запланованої на багато років. Акція знищення церков відбувалася в рамках ширшої програми, так званої ревіндикаційно-полонізаційної акції*, що була підготовлена й упроваджена на Холмщині й Південному Підляшші в 1938–1939 рр.¹³⁶⁸

«Роль Церкви має відповідати польським державним інтересам, а отже, бути чинником, який діє в дусі цих інтересів, пов'язувати громадян передовсім із польською державою, а стосовно Люблінщини має бути чинником полонізації. Ми прагнемо полонізації православ'я», – пояснював Люблінський воєвода Юзеф Ружнецький¹³⁶⁹.

Г. Купріянович акцентував увагу на тому, що пам'ять про трагедію 1938 р. збереглася головним чином серед тих, хто її пережив, інколи – серед нащадків. Акція знищення православних церков відома також фаховим історикам. Однак ця тема до останнього часу не функціонувала в широкому

¹³⁶¹ Serczyk W. Historia Ukrainy. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2009. S. 325.

¹³⁶² Там само. С. 324.

¹³⁶³ Mroz M. Katolicyzm na pograniczu. Toruń, 2003. 311 s.

¹³⁶⁴ Там само. С. 51.

¹³⁶⁵ Mich W. Kościół i religia Katolicka w myśli politycznej polskiego ruchu Konserwatywnego 1918–1939. *Religia i kościół Rzymskokatolicki w polskiej myśli politycznej 1919–1993* / red. J. Jachymka. Lublin, 1995. 221 s.

¹³⁶⁶ Paruch W. Religia i kościół Rzymskokatolicki w myśli politycznej Obozu Pilsudczykowskiego w latach 1926–1939. *Religia i kościół Rzymskokatolicki w polskiej myśli politycznej 1919–1993* / pod red. J. Jachymka. Lublin, 1995. S. 117.

¹³⁶⁷ Archiwum Chełmskie. Chełm : Prawosławna Diecezja Lubelsko-Chełmska, 2009. T. 4. Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencje / pod red. G. Kuprianowicza. Chełm : Prawosławna Diecezja Lubelsko-Chełmska, 2009. 383 s.

* Кампанія під назвою «ревіндикація» (з польської – «повернення майна»), досягла свого апогею в 1938 р., коли за два місяці – від середини травня до 16 липня, за даними Люблінського воєводського уряду, було знищено 91 церкву, 10 каплиць, 26 молитовних будинки, загалом 127 святинь. Окрім цього, 3 церкви передано Католицькій церкві, 4 храми використовували як морги. Серед зруйнованих було 50 діючих церков, а також цінні пам'ятки церковної архітектури. Ревіндикація найбільше зачепила Холмщину й Південне Підляшшя, заселені переважно українцями.

¹³⁶⁸ Kuprianowicz G. Od redaktora. *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencje* / pod red. G. Kuprianowicza. Chełm, 2009. S. 13.

¹³⁶⁹ Акція руйнування православних церков на Холмщині та Підляшші. 1938 рік. Офіційний сайт Інституту національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/methodicmaterial/aktsiya-ruinuvannya-pravoslavnikh-tserkov-na-kholmshchyni-ta-pidlyashshi-1938-rik>.

історичному дискурсі. Історик ствердив, що вирішальне значення для відновлення пам'яті про трагічні події тих часів мало відзначення 13 жовтня 2008 р. 70-ї річниці акції знищення православних церков на Холмщині й Південному Підляшші. У Холмі відбувся міжнародний науковий симпозиум на тему знищення православних церков в 1938 р. Організатори – православна Люблінсько-Холмська єпархія, Українське товариство в Любліні та Державне вище професійне училище в м. Холм. Результатом діяльності форуму було видання чергового тому «Холмського архіву»¹³⁷⁰.

Збірник «Акція руйнування православних церков на Холмщині і південному Підляшші в 1938 році – обставини, перебіг, наслідки» містить відомості щодо умов, перебігу й наслідків знесення православних церков на Холмщині й Південному Підляшші в 1938 р. Змістовними є статті М. Папєжинської-Турек «Умови та політичні наслідки масового знищення православних церков наприкінці II Речі Посполитої»¹³⁷¹, Г. Купріяновича «Принципи колонізаційно-ревіндикаційної акції на Холмщині та Південному Підляшші в 1938–1939 роках»¹³⁷², Ю. Макара «1938 рік – апогей трагедії Холмсько-Підляського Православ'я»¹³⁷³, М. Шуміла «Українська парламентська репрезентація щодо акції знищення церков на Холмщині й Підляшші в 1938 р.»¹³⁷⁴, М. Кучерепа «Заходи послів і сенаторів Волинського Українського Об'єднання у справі акції руйнування православних церков на Холмщині та Південному Підляшші в 1938 році»¹³⁷⁵, В. Макара «Реакція канадських українців на акцію руйнування православних церков на Холмщині та Південному Підляшші в 1938 році»¹³⁷⁶, Р. Висоцького «"Ревіндикаційна акція" й ситуація православної церкви на Холмщині в 1938 р. у висвітленні "Діла"»¹³⁷⁷, В. Міха «Консервативна преса щодо акції знищення православних церков на Холмщині й Південному Підляшші в 1938 р.»¹³⁷⁸, М. Роценка «Люблінська преса правого спрямування стосовно православ'я й українського питання на Холмщині у 1938 році»¹³⁷⁹, К. Лятавеца «Відлуння акції знищення православних церков на Холмщині в 1938 р. в американській пресі»¹³⁸⁰, П. Сиговського «Вплив акцій знесення церков на Люблінщині в 1938 році на стан іконописного малярства»¹³⁸¹, К. Март «Знаки віри. Ікони з неіснуючих церков із колекцій Музею Холмської землі ім. Віктора Амброзевича в Холмі»¹³⁸², Л. Ясини «Місце акції знищення церков в 1938 р. в польській історичній пам'яті»¹³⁸³, О. Гаврилюка «Акція руйнування православних храмів на Холмщині та Південному Підляшші 1938 року в українській історіографії»¹³⁸⁴, М. Онуфрійчука

¹³⁷⁰ Kuprianowicz G. Od redaktora. *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencje* / pod red. G. Kuprianowicza. Chełm, 2009. S. 14.

¹³⁷¹ Papierzyńska-Turek M. Uwarunkowania i skutki polityczne masowego burzenia cerkwi prawosławnych u schyłku II Rzeczypospolitej. *Там само*. S. 33–41.

¹³⁷² Купріянович Г. Принципи колонізаційно-ревіндикаційної акції на Холмщині та Південному Підляшші в 1938–1939 роках. *Там само*. S. 65–85.

¹³⁷³ Макар Ю. 1938 рік – апогей трагедії Холмсько-Підляського Православ'я. *Там само*. S. 93–113.

¹³⁷⁴ Szumiło M. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna wobec akcji burzenia cerkwi na Chełmszczyźnie i Podlasiu w 1938 roku. *Там само*. S. 115–123.

¹³⁷⁵ Кучерепа М. Заходи послів і сенаторів Волинського Українського Об'єднання у справі акції руйнування православних церков на Холмщині та Південному Підляшші в 1938 році. *Там само*. S. 123–139.

¹³⁷⁶ Макар В. Реакція канадських українців на акцію руйнування православних церков на Холмщині та Південному Підляшші в 1938 році. *Там само*. С. 159–169.

¹³⁷⁷ Wysocki R. «Akcja rewindykacyjna» a sytuacja Kościoła prawosławnego na Chełmszczyźnie w roku 1938 w świetle «Díła». *Там само*. S. 169–191.

¹³⁷⁸ Mich W. Prasa konserwatywna wobec akcji burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i Południowym Podlasiu w 1938 roku. *Там само*. S. 191–215.

¹³⁷⁹ Роценка М. Люблінська преса правого спрямування стосовно православ'я і українського питання на Холмщині у 1938 році. *Там само*. С. 215–221.

¹³⁸⁰ Latawiec K. Echa akcji burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie w 1938 roku w prasie amerykańskiej. *Там само*. S. 221–229.

¹³⁸¹ Sygowski P. Wpływ akcji rozbiórkowej cerkwi na Lubelszczyźnie w 1938 roku na stan zachowania malarstwa ikonowego. *Там само*. S. 231–245.

¹³⁸² Mart K. Znaki wiary. Ikony z nieistniejących cerkwi ze zbiorów Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza w Chełmie. *Там само*. S. 245–257.

¹³⁸³ Jasina Ł. Miejsce akcji burzenia cerkwi w roku 1938 w polskiej pamięci historycznej. Rozważania o nowym modelu polskiej pamięci historycznej w kontekście nowego modelu państwa. *Там само*. S. 257–263.

¹³⁸⁴ Гаврилюк О. Акція руйнування православних храмів на Холмщині та Південному Підляшші 1938 року в українській історіографії. *Там само*. С. 263–271.

«Свідчення очевидців про руйнування православних церков на Холмщині та Південному Підляшші»¹³⁸⁵ та інші¹³⁸⁶.

У своєму дослідженні М. Папєжинська-Турек стверджує, що після завершення Першої світової війни влада Речі Посполитої опинилася перед потребою розв'язання фундаментальних проблем. Насамперед це була проблема територіальної й суспільної інтеграції держави. Особливо важкою вона виявилася щодо східних територій, де ситуація була дуже складною, де компактні ділянки пограниччя були населені багатьма меншинами, які підлягали поспішним націотворчим процесам. Зокрема, йдеться про українську меншину, головні політичні сили якої після недавньої спроби розбудови власної державності не полишали ідею відбудови незалежної і соборної України. Державна влада не могла не бачити й не розуміти ситуації того народу, – пояснює вчена, – його потреб і очікувань від держави опіки, розбудови ладу, справедливого визнання, урегулювання багатьох фундаментальних справ, а у випадку православних віруючих передусім допомоги у відбудові церков, зруйнованих за часів війни, врегулювання діяльності парафій, а також правової і майнової ситуації церкви. Дослідниця наголошує, що національна і пов'язана з нею релігійна політика щодо національних меншин будувалася на прогнилому фундаменті, можна навіть сказати, анахронічному. Її основи суперечили логіці історичного розвитку Європи після Першої світової війни. Післяверсальський лад базувався на визнанні політичної суб'єктивності націй, а в разі виникнення багатонаціональної і багатоконфесійної держави – на захисті прав національних меншин. Державна влада не хотіла бачити в тих меншинах сильно розвинутого націєтворчого процесу, навіть визнати факт їхнього етноніму, довго намагалися зберегти назву «русини». У державній політиці величезну роль відігравала історична спадщина, різні усталені в польській свідомості міфи й стереотипи: переконання про культурну й суспільну перевагу поляків, ідея шляхетськості ягеллонської Польщі була протилежною баченню національних меншин про власну батьківщину; історія була трактована вибірково; православну церкву розглядали лише як пережиток минулого, а не як частину власної історичної спадщини. Велику роль відігравали утиски з боку римо-католицького костелу, який домагався від держави підтримки у справах в ім'я історичної справедливості, що фактично були націлені на його розбудову за рахунок православ'я. В основі політики держави була зневага, порушення й таке тлумачення засад конституції, яке відповідало затвердженій владою політичній лінії, а не побудові демократичної держави. Це порушення демократичних основ стосувалося цілих національно-релігійних спільнот, інституцій та окремих осіб¹³⁸⁷.

Т. Сухарський вважає, що упередженість до українців виникла передусім унаслідок різниці у віросповіданні. Міжнародні конфлікти в II Речі Посполитій і комуністична пропаганда зумовлювали формування негативного образу українця¹³⁸⁸.

Зазначимо, що українські історики всі згадані проблеми визнають причиною загострення українсько-польських відносин і подальших кривавих подій часів Другої світової війни¹³⁸⁹. У

¹³⁸⁵ Онуфрійчук М. Свідчення очевидців про руйнування православних церков на Холмщині та Південному Підляшші. *Там само*. С. 281–289.

¹³⁸⁶ Wawryniuk A. Współczesna ocena skutków decyzji politycznych, dotyczących burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i Podlasiu w 1938 roku na nieprawosławnych portalach internetowych. *Там само*. С. 271–281 ; Dmitruk S. Akcja burzenie cerkwi prawosławnych w 1938 roku na Chełmszczyźnie i Południowym Podlasiu w ujęciu podręcznikowe do historii na poziomie szkoły ponadgimnazjalnej w zakresie podstawowym. *Там само*. С. 289–297 ; Gardziński Z. Materiały do dziejów parafii i cerkwi w Strzelcach na Chełmszczyźnie – studium konserwatorskie. *Там само*. С. 299–305 ; Nieścioruk J. Cerkiew prawosławna św. Anny w Międzyzlesiu i jej zburzenie w trakcie akcji 1938 roku. *Там само*. С. 263–271 ; Duszyk M., Król S. Cerkwie w Małkowie i ich zburzenie w 1938 roku. *Там само*. С. 331–341.

¹³⁸⁷ Papierzyńska-Turek M. Uwarunkowania i skutki polityczne masowego burzenia cerkwi prawosławnych u schyłku II Rzeczypospolitej. *Там само*. С. 33–34.

¹³⁸⁸ Сухарський Т. Українці мого дитинства або декілька рефлексій про джерела недовіри. *Polacy i Ukraińcy – Historia, która łączy i dzieli* / red. J. Karbarz-Wilińskiej, M. Nowak, T. Sucharskiego. Słupsk – Gdańsk. 2015. С. 12.

¹³⁸⁹ Швагуляк М. «Пацифікація». Польська репресивна акція у Галичині 1930 року і українська суспільність. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1993. 52 с. ; Савчук Б. За Українську церкву. Національно-церковний рух на Волині у 20–30-ті рр. ХХ ст. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997. 116 с. ; Руда О. В. Національна політика Польської держави у 1926–1939 роках. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2015. Вип. 44. Т. 2. С. 76–80 ; Руда О. Державна політика Другої Речі Посполитої в національній сфері у 1918–1926 роках. *Проблеми гуманітарних наук*: зб. наук. пр. Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич, 2015. Вип. 36. С. 160–174. (Історія) ; Макара Ю. Становище українців у міжвоєнній Польщі. Четвертий міжнародний конгрес українців. Доповіді та повідомлення. Історія. Ч. 2 : ХХ ст. Одеса – Київ – Львів, 1989. С. 480–486 ; Кучерепа М. Національна політика Другої Речі Посполитої щодо українців (1919–1939 рр.). *Матеріали II міжнародного семінару істориків*

результаті українські націоналісти перейшли до радикальних дій. 29 серпня 1931 р. вони вбили заступника голови Безпартійного блоку співпраці з урядом Тадеуша Голувка. 15 червня 1934 р. ОУН-івці вбили у Варшаві міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава П'єрацького, що мало наслідком не лише активізацію переслідувань українських націоналістів, а й масові арешти.

Що стосується місця в польській історіографії історії українців, які опинилися у міжвоєнний період під владою Румунії та Чехословаччини, то вони охоплені значно меншою увагою порівняно з українським населенням Галичини, Західної Волині, Підляшшя, Холмщини, Західного Полісся, Надсяння й Лемківщини.

Підсумовуючи події міжвоєнного періоду, Г. Мотика стверджує, що цей історичний відрізок не був вдалим для українців. Порівняно з роками панування Габсбургів, соціально-культурні умови життя українців значно погіршилися, а українській інтелігенції практично був закритий шлях до кар'єри. Недотримання обіцянки щодо впровадження в Галичині самоврядування та створення українського університету призвели до того, що українці з великою недовірою ставилися до усіх польських запевнень. Усвідомлюючи популярність ендецьких закликів про проведення жорсткого курсу супроти українського населення, вони серйозно побоювалися за долю національної спільноти. Повсюдним було переконання, що тільки здобуття власної держави може запобігти денаціоналізації українців. А звідси вже тільки один крок до підтримки радикальних задумів націоналістів¹³⁹⁰.

Отже, на відміну від попередників, історики демократичної Польщі приділили значно більшу увагу проблемам українців в Другій Речі Посполитій. Вагоме місце в польській історіографії відведене характеристиці національної політики Речі Посполитої в міжвоєнний період, етнічним питанням населення прикордоння, проблемам національної ідентифікації (самоідентифікації) на порубіжних територіях. Більшість польських істориків, підсумовуючи двадцятирічний досвід перебування українців у II Речі Посполитій, стверджують, що він для української національної меншини був більше негативним, аніж позитивним. Польські науковці погоджуються з тезою про те, що політика польської держави в міжвоєнну добу призвела до загострення польсько-українського конфлікту, а надто в останні роки перед вибухом Другої світової війни. На думку польських учених, в міжвоєнній Польщі суспільний конфлікт поєднувався з національним.

«Українсько-польські відносини в 1918–1947 рр.». Варшава, 22–24 травня 1997 р. 1998. С. 11–28 ; Кучерепа М. «Волинський експеримент» воєводи Г. Юзевського. *Проект «Україна». Галичина та Волинь у складі міжвоєнної Польщі*. Харків : Фоліо, 2017. С. 111–131 ; Кульчицький С. В. Україна між двома війнами (1921–1939 рр.). Київ : Видавничий дім «Альтернативи», 1999. Т. 11 : Україна крізь віки. 336 с. ; Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.) / М. Кугутяк. Івано-Франківськ : Б. в., 1993. 204 с. ; Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923. Проблеми взаємовідносин. Київ : Вид-во УАДУ, 1998. 304 с. ; Красівський О. Галичина у першій чверті XX ст. Проблеми польсько-українських стосунків. Львів : Вид-во ЛФУАДУ, 2000. 414 с. ; Крамар Ю. В. Політика державної асиміляції на Волині (1928–1938 роки) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.02 – всесвітня історія / Ю. В. Крамар. Львів, 1998. 18 с. ; Крамар Ю. Польська політика асиміляції українців Волині у 1928–1938 рр. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Спецвипуск. Дрогобич, 2002. С. 326–338 ; Крамар Ю. В. Національно-культурна та релігійна політика урядів Польщі на Волині (1921–1939 рр.): дис. ... д-ра іст. наук : спец. 07.00.02 Всесвітня історія. Львів, 2015. 536 с. ; Гаврилів І. Західна Україна у 1921–1941 роках: нарис історії боротьби за державність. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. 472 с. ; Гетьманчук М. П. «Українське питання» в радянсько-польських відносинах 1920–1939 рр. Львів : Світ, 1998. 428 с. ; Віднянський С. В. Українське питання в міжвоєнній Польщі: основні проблеми й напрямки наукових досліджень у сучасній вітчизняній історичній науці. *Український історичний журнал*. 2003. № 2. С. 39–55 ; Васюта І. К. Національно-визвольний рух у Західній Україні (1918–1939 рр.). *Український історичний журнал*. 2001. № 6. С. 35–64 ; Борщевич В. Т. Волинське духовенство у XX ст.: ідентичність, статус, еволюція. Луцьк : РВВ Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2010. 584 с. ; Борщевич В. Українське церковне відродження на Волині (20–40-ті рр. XX ст.). Луцьк : Ред.-вид. відділ «Вежа» Волинського державного університету ім. Лесі Українки, 2000. 254 с.

¹³⁹⁰ Polacy i Ukraińcy – Historia, która łączy i dzieli / red. J. Karbarz-Wilińskiej, M. Nowak, T. Sucharskiego. Słupsk – Gdańsk. 2015. S. 166.

4.2. Суспільно-політичне та культурне життя Наддніпрянщини

Після завершення радянсько-польської війни 1920–1921 рр. і поразки українців у національно-демократичних змаганнях згідно з Ризьким мирним договором, прийнятим 18 березня 1921 р., більша частина українських земель (Наддніпрянська Україна) опинилася під владою Радянської Росії й отримала назву Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР). За підрахунками Р. Тожецького, вона займала територію понад 451 600 км², на якій проживало близько 23,2 млн українців¹³⁹¹. Як і всі інші республіки, утворені на уламках Російської імперії, УСРР формально була самостійною державою, однак фактично перебувала у прямій залежності від центру (від 1922 р. – Радянського Союзу). Кордон між Польщею й Радянською Росією пройшов по лінії, яка відповідала межі після другого поділу Речі Посполитої. Федераційна концепція Пілсудського зазнала невдачі¹³⁹². 30 січня 1937 р. Українська Соціалістична Радянська Республіка була перейменована в Українську Радянську Соціалістичну Республіку (УРСР).

У сучасній польській історіографії приділено достатньо уваги радянській Україні міжвоєнного часу. М. Вжосек¹³⁹³, А. Новак¹³⁹⁴, М. Тарчинський¹³⁹⁵, А. Смолінський¹³⁹⁶, Я. Я. Бруський¹³⁹⁷ займаються проблематикою радянсько-польської війни. Питання Ризького миру порушують Є. Боженцький¹³⁹⁸ і Є. Куманецький¹³⁹⁹. А. Чубінський вивчає процес формування східного кордону Польщі в 1921 р.¹⁴⁰⁰ А. Смолінський досліджує військову, економічну й суспільну ситуацію радянської України 1921–1939 рр.¹⁴⁰¹ Р. Кусьнеж¹⁴⁰², Я. Я. Бруський¹⁴⁰³ і А. Смолінський¹⁴⁰⁴ – фахівці з питань Голодомору в Україні. С. Стемпень досліджує національну політику радянської

¹³⁹¹ Serczyk W. Historia Ukrainy. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2009. S. 288.

¹³⁹² Dzieje Kresów / red. M. Karolczuk-Kiędzierska. Kraków, 2006. S. 312.

¹³⁹³ Wrzosek M. Wojny o granice Polski Odrodzonej 1918–1921. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1992. 376 s.

¹³⁹⁴ Nowak A. Polska i trzy Rosje. Studium polityki wschodniej Józefa Piłsudskiego (do kwietnia 1920 roku). Wyd. II poprawione. Kraków : Arcana, 2008. 632 s.

¹³⁹⁵ Tarczyński M. Bitwa warszawska 13–28 VIII 1920: dokumenty operacyjne. Cz. 1 (13–17 VIII). Warszawa : Wyd. RYTM, 1995. 562 s. ; Tarczyński M. Bitwa warszawska 13–28 VIII 1920: dokumenty operacyjne. Cz. 2 (17–28 VIII). Warszawa : Wyd. RYTM, 1996. 935 s.

¹³⁹⁶ Smoliński A. Wkroczenie Wojska Polskiego do Kijowa w maju 1920 r. *Polska i Ukraina w latach trzydziestych – czterdziestych XX wieku. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych*. Tom 8. Wielki Terror: operacja polska 1937–1938. Cześć I. Warszawa – Kijów, 2010. S. 7–28.

¹³⁹⁷ Bruski J. J. Rok 1918: dla czego ukraińcom się nie udało. *Nowa Europa Wschodnia*. 2018. № 1.

¹³⁹⁸ Borzęcki J. Pokój ryski 1921 roku i kształtowanie się międzywojennej Europy Wschodniej. Warszawa : Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2012. 429 s.

¹³⁹⁹ Kumaniecki J. Pokój polsko-radziecki 1921. Geneza – rokowania – traktat – komisje mieszane. Warszawa : Instytut Krajów, 1985. 240 s.

¹⁴⁰⁰ Czubiński A. Walka o granice wschodnie Polski w latach 1918–1921. Opole : Wyd. Instytut Śląski, 1993. 313 s.

¹⁴⁰¹ Smoliński A. Sytuacja wojskowa, ekonomiczna i społeczna na sowieckiej Ukrainie w latach 1921–1939 w ocenach Oddziału II polskiego Sztabu Głównego. *Південний архів*. (Історичні науки) : зб. наук. пр. Херсон, 2004. Випуск 16. С. 239–250 ; Smoliński A. Sowiecka Ukraina w ocenach Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego – lata 1921–1939. *Nad Wisłą i Dnieprem. Polska i Ukraina w Przestrzeni Europejskiej – Przeszłość i Teraźniejszość*. Toruń – Kijów. 2003–2004, № 2–3. С. 175–196. (Historia, Systemy Międzynarodowe i Globalny Rozwój) ; Smoliński A. Sowiecka Ukraina z lat 1921–1939 w dokumentach Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego oraz próba oceny wartości poznawczej tych akt. *Przegląd Wschodni*. Warszawa, 2006. T. X. № 1 (37). S. 107–143 ; Smoliński A. Akta Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego jako źródło do poznania dziejów sowieckiej Ukrainy z lat 1921–1939. *Історичний архів. Наукові студії*. Миколаїв, 2012. Випуск 8. С. 159–163.

¹⁴⁰² Kuśnierz R. *Ukraina w latach kolektywizacji i wielkiego głodu (1929–1933)*. Toruń, 2005. 322 s.

¹⁴⁰³ Bruski J. J. Hołodomor 1932–1933. Wielki Głód na Ukrainie w dokumentach polskiej dyplomacji i wywiadu. Warszawa, 2008. 778 s.

¹⁴⁰⁴ Smoliński A. Polskojęzyczne publikacje na temat głodu na Ukrainie w latach dwudziestych i trzydziestych XX. *Історичний архів*. 2013. № 11. S. 48–55.

влади, зокрема радянські репресії¹⁴⁰⁵, Р. Потоцький – ідею реституції Української Народної Республіки¹⁴⁰⁶. Роль і місце греко-католицької церкви в процесах міжвоєнного періоду вивчають М. Мруз¹⁴⁰⁷ і В. Парух¹⁴⁰⁸, національних меншин – В. Міх¹⁴⁰⁹. Т. Стрик досліджує питання української національної ідеї¹⁴¹⁰, Ч. Партач і К. Лада – проблеми українського інтегрального націоналізму¹⁴¹¹. Фахівцями із вивчення злочинів радянської влади, сталінських репресій є Г. Мотика, Р. Внук, Г. Грицюк, Л. Адамський, Г. Мазур¹⁴¹², Г. Стронський¹⁴¹³ та інші вчені.

Найпопулярнішою формою обговорення актуальних проблем минувшини є наукові конференції. Наукові заходи, присвячені подіям на Наддніпрянській Україні в міжвоєнний період, організовуються від початку 90-х рр. ХХ ст. 1–2 жовтня 1990 р. в Інституті історії Польської академії наук відбулася наукова сесія «Польсько-советська війна 1920 р. Перебіг боротьби та міжнародне тло». За результатами конференції у 1991 р., у Варшаві, була видана книга. Це було одне з перших видань, яке детально ілюструвало трагічні події польсько-більшовицької війни та місце в ній України. У роботі значне місце відведено процесам у Східній Україні 1920–1921 рр., проблемі Ризького миру¹⁴¹⁴.

У травні 1992 р. на конференції в Кам'янці-Подільському розглядалися питання репресій щодо поляків в УРСР в 1930–1950-х рр., українсько-польських відносин. У конференції брали участь як українські (Я. Ісаєвич, Я. Дашкевич, В. Смолій, І. Дзюба та ін.) і польські вчені (В. Серчик й ін.), так і науковці західної української діаспори, історики-україністи і полоністи з США (Р. Коропецький та ін.), Англії (Г. Грабович й ін.), Франції (Д. Бовуа), Німеччини, Японії, Росії, Литви й інших країн. Результатом роботи форуму стало видання тез доповідей та збірника з розгорнутими текстами його учасників «Польсько-українські студії»¹⁴¹⁵.

Найбільша увага вчених до сьогодні зосереджена на питаннях радянсько-польської війни і місця в ній України, перебігу, хронології та причин поразки українців у національно-визвольних змаганнях, становлення радянської влади на українських землях, злочинів більшовицької влади в Україні, колективізації, голоду 1921–1923 рр., Голодомору 1932–1933 рр. в Україні, сталінських репресій, депортацій тощо.

Одним із перших у Польщі *проблему радянсько-польської війни* почав досліджувати М. Вжосек. У 1992 р. вийшла друком його праця «Війни за кордон відродженої Польщі 1918–1921». Історик дійшов висновку, що хоч війна і завершилася перемогою Польщі, однак політична мета стосовно польських східних територій була досягнута лише частково. Плани щодо України не вдалося реалізувати згідно з концепцією Пілсудського та Петлюри¹⁴¹⁶.

Важливе значення для розуміння головних подій війни поляків із більшовиками має праця «Польсько-більшовицька війна 1919–1920 в оцінках істориків» за редакцією Анни М. Ценцяли та Пйотра Вандича, видана у 2003 р. у Варшаві. Книга надрукована за сприяння Інституту ім. Юзефа

¹⁴⁰⁵ Stępień S. Polacy na Ukrainie. Wprowadzenie. Zbiór dokumentów. Część 1. Lata 1917–1939. Tom VII. Cz. 1. Lata 1917–1939 / red. S. Stępień. Przemysł : Poludniowo-Wschodni Instytut Naukowy, 2014. S. 10.

¹⁴⁰⁶ Potocki R. Idea restytucji Ukraińskiej Republiki Ludowej (1920–1939). T. 1. Wydawnictwo : Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 1999. 383 s.

¹⁴⁰⁷ Mróz M. Katolicyzm na pograniczu. Toruń, 2003. 311 s.

¹⁴⁰⁸ Paruch W. Religia i kościół Rzymskokatolicki w myśli politycznej Obozu Piłsudczykowskiego w latach 1926–1939. *Religia i kościół Rzymskokatolicki w polskiej myśli politycznej 1919–1993* / red. J. Jachymka. Lublin, 1995. S. 117.

¹⁴⁰⁹ Mich W. Kościół i religia Katolicka w myśli politycznej polskiego ruchu Konserwatywnego 1918–1939. *Religia i kościół Rzymskokatolicki w polskiej myśli politycznej 1919–1993* / red. J. Jachymka. Lublin, 1995. 221 s.

¹⁴¹⁰ Stryjek T. *Українська ідея народова okresu mi dzywojennego*. Wrocław, 2000. S. 110.

¹⁴¹¹ Partacz Cz., Łada K. *Polska wobec ukraińskich dążeń niepodległościowych w czasie II wojny światowej*. Toruń : Centrum Edukacji Europejskiej, 2004. 410 s.

¹⁴¹² Międzynarodowa konferencja naukowa Sowietckie represje 1943–1946. Nowe ustalenia i nowe interpretacje. URL: http://cprdip.pl/wydarzenia,konferencje_i_seminaria,205,sowieckie_represje_1943-1946_podsumowanie_projektu_stosunki_miedzy_wladza_sowiecka_a_polskim_panstwem_podziemnym_kierownik_prof_grzegorz_motyka.html.

¹⁴¹³ Stroński H. *Represje stalinizmu wobec ludności polskiej na Ukrainie w latach 1929–1939*. Warszawa : Wspólnota Polska, 1998. 314 s.

¹⁴¹⁴ *Wojna polsko-sowiecka 1920 roku. Przebieg walk i tło międzynarodowe. Materiały sesji naukowej w Instytucie Historii PAN 1–2 października 1990* / red. A. Koryn, Warszawa : Instytut Historii PAN, 1991. 235 s.

¹⁴¹⁵ Морозова О. Актуальні проблеми українсько-польських відносин в новітній польській історіографії. *Харківський історіографічний збірник*. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. Вип. 12. С. 99.

¹⁴¹⁶ Wrzosek M. *Wojny o granice Polski Odrodzonej 1918–1921*. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1992. 376 s.

Піلسудського в Америці. Видання містить матеріали конференції, організованої в листопаді 2000 р. в Нью-Йорку, на якій обговорювалися питання польсько-радянської війни початку ХХ ст. Тему польської історіографії із зазначеної проблеми порушив Войцех Рошковський, російської – Мар'ян Каміль Дзевановський, української – Владислав Верстюк¹⁴¹⁷.

Важливим моментом, який намагаються з'ясувати польські історики в межах проблеми радянсько-польської війни, є *питання причин провалу Варшавського договору*. На думку В. Менджецького і Є. Брацисевича, союз Пілсудський – Петлюра був від самого початку приречений на поразку. Історик вважає, що угода мала б шанси на успіх у разі визнання повної рівноправності сторін¹⁴¹⁸.

М. Галензовський звертає увагу на *проблему Ризького договору*. Історик стверджує, що документ оминав право українців на суверенність. Саме тому українські еліти визнали територіальні постанови угоди за рівнозначні з територіальним поділом українських земель між Польщею та більшовицькою Росією¹⁴¹⁹. За Г. Дильонговою, Ризький мир завершив дискусії та суперечки на тему лінії Керзона. Ця проблема знову набула актуальності під час Другої світової війни¹⁴²⁰.

У 2020 р. у Варшаві була видана книга українського історика, науковця з Київського національного університету ім. Т. Шевченка Андрія Руккаса «Разом з Військом польським. Армія Української Народної Республіки в 1920 р.»¹⁴²¹. Це видання вже публікувалося невеликим накладом в Україні у 2013 р. Робота А. Руккаса стала одним з перших досліджень, присвячених армії УНР у Польщі. У відгуках польських істориків на книгу можемо бачити однозгідність та розбіжність поглядів представників української і польської історіографії на *проблему існування й діяльності УНР, радянсько-польської війни й місця в ній України, оцінки Варшавського й Ризького договорів, підсумків національно-визвольних змагань українців* тощо.

Праця А. Руккаса здобула визнання серед польських учених. У рецензії на книгу українського вченого Мірослав Шуміло зазначив, що робота розкриває українське бачення проблеми, яке недостатньо відоме в Польщі, із представленням позиції також польської сторони. «З деякими тезами можна полемізувати», окремі твердження можуть бути несподіваними та навіть важкими до сприйняття польському читачеві. А. Руккас підкреслює, що УНР була для Пілсудського лише інструментом досягнення ширшої мети – знищення Російської імперії, мала бути державою-сателітом, цілком залежною від Польщі. А. Руккас звертає увагу на те, що Пілсудський явно знехтував противником, дуже низько оцінивши боєздатність більшовицької армії. Український учений порушує факт вини поляків у тому, що не була оголошена загальна мобілізація до армії УНР. Як наслідок українська армія в середині червня налічувала лише 18 тис. військових. Водночас історик вважає, що українське військо не було приречене на невдачу, однак не скористалося своїм шансом, коли противник був деморалізований і розбитий¹⁴²².

М. Шуміло вважає, що робота А. Руккаса «дещо принижує цінність Варшавської угоди заявою начебто вона була укладена під диктатом Варшави. У роботі відсутнє чітке твердження, що Польща тоді фактично визнала незалежність України, і внаслідок зусиль польської дипломатії Українська Народна Республіка була визнана також Латвією та Фінляндією»¹⁴²³. Дивує М. Шуміла й те, що військовий історик досить узагальнено розглянув проблему помилок, допущених польським

¹⁴¹⁷ Wojna polsko-bolszewicka 1919–1920 w ocenach historyków / red. nauk. i wstęp Anna M. Cienciąła, Piotr Wandycz. Warszawa : Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce, 2003. 71 s.

¹⁴¹⁸ Польща – нарис історії / ред. В. Менджецького та Є. Брацисевича. Варшава : Інститут національної пам'яті. Комісія переслідування злочинів проти польського народу, 2015. С. 232.

¹⁴¹⁹ Gałęzowski M. Wojna polsko-bolszewicka. Od niepodległości do niepodległości. Historia Polski 1918–1989. Warszawa, 2014. S. 38.

¹⁴²⁰ Дильонгова Г. Історія Польщі 1795–1990 / пер. з пол. М. Кірсенка. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. С. 113.

¹⁴²¹ Rukkas A. Razem z Wojskiem Polskim. Armia Ukrainiejskiej Republiki Ludowej w 1920 roku. Warszawa : Instytut Pamięci Narodowej, 2020. 696 s.

¹⁴²² Szumiło M. Recenzja i ocena na książkę Andrija Rukkasa «Razem z Wojskiem Polskim. Armia Ukrainiejskiej Republiki Ludowej w 1920 roku». URL: https://histmag.org/Andrij-Rukkas-Razem-z-Wojskiem-Polskim.-Armia-Ukrainiejskiej-Republiki-Ludowej-w-1920-roku-recenzja-i-ocena-20712/?fbclid=IwAR1pr4yX-zUHpl_G4ZBbQTPDYCNu8TSbDXMok2j2wPKzwb6zI2P-dq7EoWk.

¹⁴²³ Там само.

командуванням під час Київської операції. Підкреслив лише невиконаний генералом Е. Ридз-Сміглим наказ головнокомандувача під час відступу з Києва завдати удару по 1-й кінній армії Семена Будьонного під Житомиром. М. Шуміло зазначає, що в працях польських істориків (праці Леха Вищельського) знаходимо набагато суворішу критику командування польського війська¹⁴²⁴.

Однак М. Шуміло погоджується з твердженням А. Руккаса про те, що «угода з Польщею фактично вивела Україну з дипломатичного вакууму, створеного навколо неї західними країнами». Польський історик підтверджує тезу про те, що попри свою відносно невелику чисельність, армія УНР була активним учасником війни проти більшовицької Росії в 1920 р. З огляду на це військову кампанію 1920 р. треба трактувати як «польсько-українсько-радянську війну»¹⁴²⁵.

Що стосується *хронології українських національно-визвольних змагань*, то в сучасній історіографії є декілька хронологічних визначень. У рамках пан'європейської логіки зміна мапи світу відбувалася в 1914–1923 рр. Тобто від моменту, коли з початком Першої світової війни на порядку денному українського політикуму постало питання становлення незалежної України і до моменту офіційного завершення питання Східної Галичини. У сучасній польській історіографії поширені такі два хронологічні варіанти: 1917–1920 рр., тобто період, що збігається з російсько-комуністичним датуванням громадянської війни, залучає події української революції до контексту внутрішньої російської історії; період 1917–1921 рр., де остання дата символізує момент підписання Ризького трактату між більшовицькою Росією й Польщею, після якого настав поділ України між цими двома державами.

Український учений Ігор Гирич вважає обґрунтованими варіанти 1914–1923 рр. та 1917–1921 рр. Однак, на думку вченого, вважати 1921 р. та 1923 р. датами завершення української революції не цілком доречно. Адже більшовицькі повстання тривали до середини 20-х рр. ХХ ст. Існування української автокефальної церкви, Української академії наук, видавничого, кооперативного руху, земельної власності на селі та інших публічних структур та інституцій, які продовжували традиції незалежної України, свідчило про збереження досягнень української революції принаймні ще впродовж 10 років після революції. Далі – українізація 20-х рр. і «розстріляне» відродження. І. Гирич стверджує, що кінцем української революції був судовий процес у справі Спілки визволення України в 1929 р., масова колективізація, репресії щодо інтелігенції, і, врешті-решт, Голодомор 1932–1933 рр.¹⁴²⁶

Дослідник виокремлює три різні процеси, що відбулися на одній території в один і той самий час: Російська демократична революція, метою якою було формування ліберальної Російської радянської республіки з можливою федерацією земель, зокрема й українських; міжнародна революція, унаслідок якої планувалося розширення територій Польщі, Румунії й Угорщини за рахунок приєднання українських земель; Українська революція, у якій українські революційні сили мали за мету зробити з України об'єкт міжнародного права, розбудувати незалежну державу. І ще один процес, який відбувався водночас із трьома революціями, – слабко виражені спроби анархістів та інших повстанських отаманів, за визначенням І. Гирича, сформувати Україну в окремому регіоні (отамани Зелений, Чучупака, Струк та ін.), або анархістську мікронацію (батько Махно в Південно-Східній Україні)¹⁴²⁷.

Знаним дослідником польсько-українських відносин 1918–1926 рр. є професор Ян Яцек Бруський. У своїх працях учений не лише висвітлює події радянсько-польської війни, а й зазначає *причини невдач українців*, зокрема у *національно-визвольних змаганнях 1917–1921 рр.* На думку історика, головною причиною поразки було знесилення українців багатолітньою війною: «Усупереч очікуванню Юзефа Пілсудського та Симона Петлюри, українці більше не бажали боротися за незалежність»¹⁴²⁸.

Окремі польські історики вказують на низький рівень національної свідомості українців. Адже гасло розбудови української держави не повело за собою широкі суспільні українські маси. Цю тезу підтверджує український дослідник історії УНР професор В. Верстюк. Історик звертає увагу на

¹⁴²⁴ Там само.

¹⁴²⁵ Там само.

¹⁴²⁶ Нурycz I. Kropki nad «I». Rekonceptualizacja rewolucji ukraińskiej. *Історична правда*. 25.05.2020.

¹⁴²⁷ Там само.

¹⁴²⁸ Bruski J. J. Rok 1918 : dla czego ukraińcom się nie udało. *Nowa Europa Wschodnia*. 2018. № 1.

анархічну ментальність українського селянина – «доброго господаря, але політичного неука»¹⁴²⁹. Українські еліти були надто зачаровані ідеями соціалізму, вдавалися до соціальних експериментів, натомість розбудова структури держави, зокрема сильної армії, залишалась у занедбаному стані¹⁴³⁰.

Я. Я. Бруський вказує також на різницю між політиками обох частин України. На думку історика, для галичан головним противником були поляки, а для наддніпрянських українців – росіяни, байдуже, «білі» чи «червоні». Певне значення мали й розбіжності у світогляді: галицькі діячі були значно консервативніші, ніж представники УНР. Усе це призвело до того, що українська федерація фактично постала як федерація на папері. Для Петлюри, що став у цей час головною постаттю Директорії, належність Львова й Східної Галичини до України не було найважливішим питанням порівняно із загрозою існування держави зі столицею в Києві. Подібним чином він трактував спір з Польщею про Холмщину й Підляшшя. Для галицьких українців така позиція була абсолютно неприйнятною: вважали за смертельну загрозу відновлену Річ Посполиту.

Лідери УНР не мали сумнівів у тому, що Наддніпрянська Україна зі своїм демографічним потенціалом, господарськими засобами й столицею в Києві має становити основу української державності. Галицькі політики підкреслювали, що ще раніше створили плацдарм для майбутньої української держави, що вони краще організовані й підготовлені до її відбудови, ніж представники сходу, хоча останні мали на це більше часу.

Важливим чинником, що не сприяв становленню української держави, було негативне сприйняття українців на Заході, починаючи від моменту підписання останніми Брестського миру. На думку Я. Я. Бруського, ситуацію могло би змінити опанування Одеси й налагодження експорту українського зерна, «на яке чекала зголодніла Європа»¹⁴³¹.

Треба зауважити, що частина українських істориків теж підтримує тезу, що Українська революція програла через те, що суспільство не було готове до реалізації незалежності. На думку І. Гирича, «революція не виграє в країнах, де лідируючим класом є селянство»¹⁴³².

Проблеми української національно-демократичної революції порушує і Е. Коко в статті «Українська революція (1917–1921) у спогадах польських поміщиків», надрукованій у книзі «Між колективною пам'яттю й історією. Реконструкція минулого в Центрально-Східній Європі» (Гданськ, 2016)¹⁴³³. У збірці також висвітлені питання національної пам'яті в Центрально-Східній Європі. Проблему колективної пам'яті й ідентичності українців розглянула А. Малішевська у статті «Колективна пам'ять про ідентичність української національної меншини в Польщі»¹⁴³⁴.

Подальший поділ українських земель, на думку Г. Дильонгової, став драмою для української нації. Учена стверджує, що радянська влада поневолила цю націю комуністичною системою і російським імперіалізмом¹⁴³⁵.

І. Гирич вважає помилковим визначення окремими польськими вченими українських національно-визвольних змагань як «громадянської війни» («wojna domowa»). На думку науковця, «громадянська війна» означає те, що автор виразу не визнає або заперечує існування Української держави. Історик вважає, що на початку ХХ ст. відбувалися міждержавні війни, які потрібно кваліфікувати відповідно до сторін збройного конфлікту: українсько-російська (білогвардійська) та українсько-російська (більшовицька) війни, польсько-українська війна в Галичині й на Волині. Термін «громадянська війна» був уведений російською комуністичною історіографією й пропагандою, що намагалася не надавати значення існуванню УНР і тим самим легітимізувала

¹⁴²⁹ Морозова О. 1918 рік – знаменна дата в історії України і Польщі. *1918 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення незалежності УНР та 100-річчя відродження польської державності: матеріали Міжнародної наукової конференції (Харків, 27–29.09.2018 р.)* / Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, Генеральне консульство Республіки Польща в Харкові. Харків: ФОП Панов А. М. 2019. С. 169.

¹⁴³⁰ Там само.

¹⁴³¹ Bruski J. J. Rok 1918: dla czego ukraińcom się nie udało. *Nowa Europa Wschodnia*. 2018. № 1.

¹⁴³² Нуруч І. Кроків над «І». *Rekonceptualizacja rewolucji ukraińskiej. Історична правда*. 25.05.2020.

¹⁴³³ Koko E. Rewolucja ukraińska (1917–1921) we wspomnieniach polskich ziemian. *Pomiędzy pamięcią zbiorową a historią. Rekonstrukcje przeszłości w Europie Środkowo Wschodniej* / pod red. I. Bałdys, I. Jakimowicz-Ostrowskiej, J. Charuty-Kojkoł, Gdańsk. 2016.

¹⁴³⁴ Maliszewska A. Pamięć zbiorowa a tożsamość mniejszości ukraińskiej w Polsce. *Pomiędzy pamięcią zbiorową a historią. Rekonstrukcje przeszłości w Europie Środkowo Wschodniej* / pod red. I. Bałdys, I. Jakimowicz-Ostrowskiej, J. Charuty-Kojkoł, Gdańsk. 2016.

¹⁴³⁵ Дильонгова Г. Історія Польщі 1795–1990 / пер. з пол. М. Кірсенка. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. С. 112.

окупацію Червоною армією України. Якщо українсько-більшовицька війна завершилася військовою поразкою УНР, – пояснює науковець, – маємо говорити про окупацію українських земель червоною Росією. З огляду на це маріонетковий уряд УСРР не репрезентував інтереси українського народу й був фактично колабораційним урядом. Стан України після її остаточної окупації в 1920–1921 рр. більшовицькою Росією відповідав стану колонії¹⁴³⁶.

Утворення УСРР І. Гирич характеризує позитивно порівняно з передвоєнним періодом, коли підросійська Україна була поділена на 9 губерній. Український народ не був визнаний, під час більшовицької влади росіяни де-факто часто визнавали українців, але лише як вірних васалів Москви¹⁴³⁷. Учений звертає увагу також на існування двох термінів: «радянський українець» і «українець-буржуазний націоналіст», який відповідав передреволюційному «малоросіянин» та «свідомий, або справжній українець». Крім цього, від моменту радянської окупації була закладена подвійна інтерпретація в термін «українець», яка продовжувала стару шовіністичну традицію сприйняття українців як гілки «триєдиного російського народу»¹⁴³⁸.

У сучасній польській історіографії, так само, як і в українській, останнім часом щораз частіше послуговуються терміном «*советський*» на окреслення суті державного ладу в радянській Україні після 1921 р. Саме так деякі польські вчені визначають режим російської окупації (Г. Мотика, М. Шуміло, Я. Шарек та ін.), що панував на Україні після військової поразки Директорії УНР. Терміном «*советський*» науковці намагаються відмежувати інституції, засновані більшовиками, від українських національних інституцій. На думку І. Гирича, термін «радянський» завуальовує комуністичний тоталітаризм «прикриттям» національної влади – радами. Історик вважає, що науковці вживають термін «радянський», щоб окреслити систему влади більшовиків. Однак І. Гирич стверджує, що жодна «радянська» влада а рїогї не існувала. Використання терміна «радянський» щодо України ускладнює розуміння реалій адже, на переконання науковця, Центральна Рада була радянською формою державності набагато більше, ніж «Ради народних депутатів»¹⁴³⁹.

Окреме місце серед праць польських науковців посїдає *проблема національних меншин*. Роботи В. Міха «Проблеми національних меншин у політичній думці польського консервативного руху (1918–1939)»¹⁴⁴⁰ та «Чужі в польському домі»¹⁴⁴¹ розкривають питання націоналізму й консерватизму та впливу обох явищ на національні меншини й міжетнічні стосунки в ІІ Речі Посполитій. Автор порушує питання ставлення польських консервативних націоналістичних політичних сил до національних меншин у міжвоєнній Польщі, наголошує на проблемі утисків національних меншин у ІІ Речі Посполитій. Учений звертає увагу на небажання польських консерваторів визнавати українців як окрему національність¹⁴⁴².

Важливою проблемою в новїтній польській історіографії є *проблема голоду* в Україні. Першою науковою монографією на тему голоду в Україні можна вважати роботу польського історика Чеслава Райца, видану в 2005 р. Автор на основі багатого джерельного матеріалу подає відомості про перший голод 1921–1923 рр. в Україні, Великий Голод 1932–1933 рр. тощо. У роботі вказані економічні й політичні причини трагедії. Зокрема автор пов'язує трагедію зі спробою остаточного зламу радянським урядом революційного духу, намагань створити власну державність. На думку вченого, Голодомор – це «голоко́ст» українського народу¹⁴⁴³.

Того ж року в Польщі була видана монографія (докторська робота) польського історика, радянолога, працівника Інституту історії й політології Поморської академії в Слупську Роберта Кусьнежа «Україна в роки колективізації й великого голоду (1929–1933)», заснована на документах польських й українських архівів. Автор провів зв'язок між колективізацією й Голодомором в

¹⁴³⁶ Нурycz I. Kropki nad «I». Rekonceptualizacja rewolucji ukraińskiej. *Історична правда*. 25.05.2020.

¹⁴³⁷ Там само.

¹⁴³⁸ Там само.

¹⁴³⁹ Там само.

¹⁴⁴⁰ Mich W. Problem mniejszości narodowych w myśli politycznej polskiego ruchu konserwatywnego (1918–1939). Lublin, 1992. S. 12.

¹⁴⁴¹ Mich W. *Obcy w polskim domu*. Lublin, 1994. 143 s.

¹⁴⁴² Mich W. Problem mniejszości narodowych w myśli politycznej polskiego ruchu konserwatywnego (1918–1939). Lublin, 1992. S. 181.

¹⁴⁴³ Rajca Cz. *Głód na Ukrainie*. Lublin : Werset ; Toronto : Polski Fundusz Wydawniczy w Kanadzie, 2005. 188 s.

Україні, описав різні форми репресій і тиску. Окрім цього, Р. Кусьнеж показав життя української діаспори під час Голодомору, зокрема чистки українських активістів часів радянської влади в Україні¹⁴⁴⁴.

Вагоме місце серед досліджень на тему голоду в Україні належить роботі «Голодомор 1932–1933. Великий Голод в Україні в документах польської дипломатії й інтерв'ю», виданій за сприяння польського Інституту міжнародних справ у 2008 р. та опрацьованій польським істориком Яном Яцеком Бруським. У книзі опубліковані документи з Російського державного архіву Москви та Військового архіву й Архіву нових актів у Варшаві, де зберігаються справи польських дипломатичних установ. У праці представлені документи працівників посольства Польщі в Москві (рапорти, звіти тощо). Ці документи свідчать про достатню обізнаність польських урядовців про трагічну ситуацію 1930-х рр. в Україні. Деякі з них ще восени 1930 р. передбачали, що проведена комуністами форсована колективізація призведе до кризи. Я. Я. Бруський наголошує на обмеженій реакції поляків. Ігнорування Польщею й західними державами трагедії в Радянській Україні було обґрунтоване вкрай несприятливим розташуванням політичних сил не лише в європейському масштабі. Українське питання стало жертвою катастрофічних діянь міжнародної кон'юнктури. Автор показав, як радянський терор голодом вплинув на свідомість українського населення. Безумовно, дослідження Я. Я. Бруського – одне з найбільш ґрунтовних досліджень, що відображає злочини радянської влади¹⁴⁴⁵.

У рецензії на книгу Я. Я. Бруського Г. Мотика зазначив, що «совєтський» терор голодом «переорав суспільну свідомість українських селян, перетворюючи їх з розумних власників індивідуальних господарств на слухняних колгоспників, цілком залежних від тоталітарної держави». Г. Мотика вважає, що без розуміння того, що відбулося в 30-х рр. в УСРР, не можна зрозуміти процеси в сучасній Україні, де від моменту отримання незалежності триває процес відновлення пам'яті про той національний катаклізм. Історик уточнює, що зазначений процес набрав обертів після Помаранчевої революції. Г. Мотика називає роботу Я. Я. Бруського «першим оригінальним внеском польської історичної науки в світову дискусію на тему Великого Голоду». Дослідження є польською реакцією на Великий Голод в Україні. У роботі висвітлюється позиція американських, італійських, німецьких, британських і французьких дипломатів на тему Голодомору. Учений резюмує: «Тематика Великого Голоду неодноразово повертається в світові дискусії істориків. Інакше й бути не може, бо маємо справу з одним із найбільших злочинів в історії людства»¹⁴⁴⁶.

Однією з перших публікацій на тему голоду в Україні стала праця Р. Кусьнежа «Мор у "більшовицькому раю". Голод в Україні в 1932–1933 рр. у світлі польських дипломатичних документів та звітів» (Торунь, 2008)¹⁴⁴⁷. Праця містить багатий джерельний матеріал (звіти, заяви тощо) з Центрального військового архіву у Варшаві, польських дипломатичних установ часів СРСР, урядових установ, відділів польської розвідки тощо. Автор висвітлює суспільно-економічну ситуацію в радянській Україні, аналізує причини зникнення всіх форм активної боротьби українського селянства проти радянської влади та появи нав'язуваної через неї нової економічної моделі в країні.

На думку Р. Кусьнежа, ситуація в Україні сильно загострилася наприкінці 1929 р., коли Сталін, подолавши своїх реальних політичних супротивників (Миколу Бухаріна, Олексія Рикова й Михайла Томського), почав впроваджувати колективізацію¹⁴⁴⁸. Саме колективізація, ліквідація т. зв. куркульства, разом з дуже високими податками, якими обкладали село, стали, на думку Р. Кусьнежа, причинами Великого Голоду 1932–1933 рр.¹⁴⁴⁹.

¹⁴⁴⁴ Kuśnierz R. *Ukraina w latach kolektywizacji i wielkiego głodu (1929–1933)*. Toruń, 2005. 322 s.

¹⁴⁴⁵ Hołodomor 1932–1933. Wielki Głód na Ukrainie w dokumentacji polskiej dyplomacji i wywiadu / red. J. J. Bruski, Warszawa, 2008. 699 s.

¹⁴⁴⁶ Motyka G. Hołodomor 1932–1933. Wielki Głód na Ukrainie w dokumentach polskiej dyplomacji i wywiadu / red. J. J. Bruski. Warszawa, 2008. Recenzje. URL: https://new_3_4_2009_171_polska_wobec_wielkiego_głodu.

¹⁴⁴⁷ Pomór w «raju bolszewickim». Głód na Ukrainie w latach 1932–1933 w świetle polskich dokumentów dyplomatycznych i dokumentów wywiadu. Opracował R. Kuśnierz. Toruń : Wyd. Adam Marszałek, 2008. 205 s.

¹⁴⁴⁸ Kuśnierz R. W świetle stalinowskich zbrodni. Ukraina w latach czystek i terroru (1934–1938) w obserwacjach i analizach MZS oraz wywiadu wojskowego Drugiej Rzeczypospolitej. Słupsk : Akademia Pomorska w Słupsku, 2013. S. 15.

¹⁴⁴⁹ Там само. С. 16.

У 2008 р. за сприяння Інституту національної пам'яті, Міністерства внутрішніх справ й адміністрації Польщі та водночас Інституту політичних й національних досліджень Національної академії наук України, архіву служби безпеки України вийшов у світ сьомий том праці «Польща та Україна у тридцятих-сорокових роках ХХ ст. Невідомі документи з архівів спецслужб», присвячений Голодомору в Україні. Робота видана польською та українською мовами. У дослідження залучено близько 225 документів, зокрема матеріали польських й радянських служб, більшість із яких опубліковані вперше. Представлені джерела висвітлюють думку української діаспори на тему голоду в радянській Україні. Тут використані документи з Військового архіву й Архіву нових актів у Варшаві, Центрального державного історичного архіву у Львові, Державних архівів Івано-Франківської, Луцької й Тернопільської областей, Державного архіву СБУ тощо. Автори зазначили, що голод 30-х рр. в Україні був важливою ланкою в ланцюзі лих, що обрушилися на Європу в двадцятому столітті.¹⁴⁵⁰

Активну роботу щодо збирання й публікації джерел з питань голоду в Україні здійснює Наукове товариство Католицького університету в Любліні. Польські вчені зібрали, чимало спогадів сучасників Голодомору в Україні. Попри певний суб'єктивізм, що простежується у спогадах, праця насичена багатими відомостями й враженнями простої людини від трагедії та доволі реально передає весь трагізм того часу¹⁴⁵¹.

Багато уваги проблемам Голодомору в Україні приділено в науковому журналі «Нова Україна» за 2008 р. У вступі до видання «Нова Україна» за 2008 р. редактор Я. Мокляк зауважив, що сьогодні є багато визначень щодо подій в Україні 30-х рр. ХХ ст. Поняття «Голодомор» означає більше, ніж «Великий Голод», це дії комуністичного режиму, виснаження голодом, винищення народу. Саме поняттям «Голодомор» окреслили тогочасні події в Україні польські вчені¹⁴⁵².

Аналіз проблем Голодомору в Україні відкрила стаття Рафала Лемкіна, головного ініціатора Конвенції та Римського статуту Міжнародного трибуналу від 17 липня 1998 р. про визнання Голоду 1932–1933 рр. геноцидом¹⁴⁵³. У журналі вміщена також стаття про Голодомор Я. Я. Бруського, що базується на документальних джерелах, зокрема тих, що проходили через польські консульства у Харкові та Києві¹⁴⁵⁴. Опубліковано також статті щодо історичної пам'яті та травми поколінь українського народу¹⁴⁵⁵.

У 2013 р. у світ вийшла монографія Роберта Кусьнежа «У світлі сталінських злочинів: Україна за років чисток і терору (1934–1938) у спостереженнях й аналізі МЗС й військового відділу П Речі Посполитої». Робота базується на матеріалах передусім Архіву нових актів й Центрального військового архіву у Москві, Російського державного військового архіву, а також окремих польських, українських й американських архівів. Дослідження є незамінним під час вивчення питань польських представництв в Україні, розвитку українського села в 30-х рр., повсякденного життя українців у містах, політичних репресій в Україні, радянської пропаганди тощо¹⁴⁵⁶.

На переконання польських істориків, «вісті про масовий голод і терор на радянській Україні проникали на польську сторону кордону і почали сприяти польсько-українському порозумінню в Речі Посполитій. Тоді ОУН з подвійною силою взялася до боротьби з прибічниками поєднання»¹⁴⁵⁷. Цій діяльності сприяли німці, організовуючи й фінансуючи чисельні диверсійні групи ОУН на території Гданська. Справжнім ударом для прихильників порозуміння було вбивство вояками ОУН

¹⁴⁵⁰ Wielki Głód na Ukrainie 1932–1933 (Голодомор в Україні 1932–1933). Praca zbiorowa. Warszawa : Instytut Pamięci narodowej ; Kijów : Instytut Badań Politycznych i Narodowościowych Narodowej Akademii nauk Ukrainy 2008. 1205 s.

¹⁴⁵¹ Głód i represje wobec ludności polskiej na Ukrainie 1932–1947. Relacje / red. R. Dzwonkowski. Lublin, 2004. 283 s.

¹⁴⁵² Moklak J. Od redakcji. *Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne*. 2008. № 1–2. S. 5.

¹⁴⁵³ Lemkin R. *Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne*. 2008. № 1–2. S. 35–40.

¹⁴⁵⁴ Bruski J. J. Nieznane polskie dokumenty na temat Holodomoru. Efekty rekonesansu archiwalnego w Moskwie. *Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne*. 2008. № 1–2. S. 64–76.

¹⁴⁵⁵ Kudela świętek. Pamięć i «miejsca pamięci» Holodomoru. Krajobraz po bitwie. *Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne*. 2008. № 1–2. S. 102–118.

¹⁴⁵⁶ Kuśnerz R. W świecie stalinowskim zbrodni: Ukraina w latach czystek i terroru (1934–1938) w odserwacjach i analizach MSZ oraz wywiadu wojskowego Drugiej Rzeczypospolitej. Słupsk : Wydawnictwo Naukowe Akademii pomorskiej, 2013. 425 s.

¹⁴⁵⁷ Dzieje Kresów / red. M. Karolczuk-Kiędzierska. Kraków, 2006. S. 321.

міністра зовнішніх справ Польщі Броніслава П'єрацького, що готував підґрунтя для польсько-української співпраці¹⁴⁵⁸.

Привертає увагу також монографія Ольги Ольшевської, присвячена образу радянської України в польській пресі 1929–1939 рр. З цієї праці читач може дізнатися, якими були відомості про голод в Україні у польському суспільстві¹⁴⁵⁹.

Сьогодні проблема голоду в Україні досить широко представлена в польській історіографії. Знаним дослідником у цій сфері є вчений з Торуня Александер Смолінський. У статті історіографічного характеру «Польськомовні публікації на тему голоду в Україні в 20–30-х рр. ХХ ст.» учений зазначає, що в польських архівах можна знайти багато цінних архівних документів різного походження, на підставі яких провадити дуже ретельні наукові дослідження, які можуть бути істотних доповненням до сучасних наукових надбань українських істориків¹⁴⁶⁰.

Важливою темою в польській історіографії є злочини радянської влади.

У 1998 р. у Перемишлі за редакцією С. Стемпєня вийшла у світ збірка документів «Поляки в Україні. Збірка документів», у першій частині якої повідомлялося про події 1917–1939 рр. Ця робота стала одним з перших ґрунтовних досліджень, де викривалися злочини радянської влади в Україні¹⁴⁶¹. У VII томі збірки, що вийшов під назвою «Поляки в Україні» й був виданий у 2014 р., автори порушують питання колективізації, стахановського руху й національної політики в Радянській Україні, радянських репресій щодо поляків тощо. У виданні зібрано документи 1935–1938 рр.: анкети арештованих, протоколи прослуховувань, звинувачувальні акти, смертельні вироки. Їх вивчення дає уявлення про механізм дії радянського репресивного апарату у фабрикуванні фікційних контрреволюційних списків, які служили різним політично-ідеологічним цілям, а головне – боротьбі з польською й німецькою національними меншинами та представниками інших національностей в Україні, зокрема з українцями. Окремі документи є також особливим дослідженням людських трагедій, здійснених під верховенством права тоталітарної держави¹⁴⁶².

С. Стемпєнь зазначає, що політичні репресії торкалися не лише активістів центрального, але й місцевого рівня, включно з найнижчими партійними осередками й сільськими радами. Не забуто й про духовенство та релігійних активістів. Ця акція була до певної міри складовою «урочистостей» з нагоди 15-ї річниці «визволення України» від польської навали в 1920 р. та петлюрівської допомоги «визволителям», – пояснює редактор¹⁴⁶³.

С. Стемпєнь доводить, що «очищення» насправді розпочалося вже в другій половині 1930 р. шляхом партійної перевірки осіб, що обіймали керівні посади. Як наслідок було звільнено 678 осіб за начебто «контрреволюційні, націоналістичні і антисоціальні» позиції. Аналогічні процеси відбувалися також у наступних роках. У період від 1930 до 1935 рр. репресій за активну суспільну або релігійну діяльність із висиланням до Казахстану або Східної України зазнало польських 1658 сімей. Історик повідомляє, що за втіленням національної політики в Україні особисто спостерігали секретарі ЦК КП(б)У – Станіслав Косіор і Павло Постишев, які так розігнали машину репресій, що невдовзі самі потрапили в її тенета¹⁴⁶⁴. С. Стемпєнь зауважує, що за часів великого терору Сталін не щадив жодного з народів СРСР.

На тему сталінських репресій у Радянській Україні в 1929–1939 рр. писав також Г. Стронський у роботі «Репресії сталінізму щодо поляків на Україні в 1929–1939 рр.»¹⁴⁶⁵. Автор стверджує, що розправа з польським населенням була складовою частиною великого терору, що здійснював Радянський Союз. Десятки тисяч людей було знищено, десятки тисяч потрапило до ув'язнення й

¹⁴⁵⁸ Там само.

¹⁴⁵⁹ Olszewska O. Ukraina radziecka w prasie polskiej w latach 1929–1939. Toruń, 2012. 298 s.

¹⁴⁶⁰ Smoliński A. Polskojęzyczną publikację na temat Głodu na Ukrainie w latach dwudziestych i trzydziestych XX w. *Історичний архів. Наукові студії*. 2013. № 11. С. 48–55.

¹⁴⁶¹ Polacy na Ukrainie. Zbiór dokumentów. Część 1. Lata 1917–1939 / red. S. Stępień. Przemysł ; Poludniowo-Wschodni Instytut Naukowy. 1998. 336 s.

¹⁴⁶² Stępień S. Polacy na Ukrainie. Wprowadzenie. Zbiór dokumentów. Część 1. Lata 1917–1939. Tom VII. Cz. 1. Lata 1917–1939 / red. S. Stępień. Przemysł ; Poludniowo-Wschodni Instytut Naukowy, 2014. S. 27.

¹⁴⁶³ Там само. С. 8.

¹⁴⁶⁴ Там само. С. 10.

¹⁴⁶⁵ Stroński H. Represje stalinizmu wobec ludności polskiej na Ukrainie w latach 1929–1939. Warszawa : Wspólnota Polska, 1998. 314 s.

таборів або були піддані виселенню до таких районів, де клімат фактично їх прирікав на неминучу смерть¹⁴⁶⁶.

В. Т. Дример подає таку статистику: у 1937–1938 рр. близько 230 000 поляків – радянських жителів – було піддано репресіям. Історик зазначає, що відомості про масові репресії польського населення в Радянському Союзі фактично не доходили до Польщі. Автор сумнівається також у тому, що в Радянському Союзі люди знали про це, адже акція здійснювалась таємно. Жодних даних про репресії проти радянських поляків не зміг здобути посол Речі Посполитої в Москві Вацлав Гжибовський. У його рапортах, що стосуються аналізу зовнішньої ситуації в СРСР, немає про них жодної згадки¹⁴⁶⁷.

Окрему інформацію про репресії стосовно поляків в Радянському Союзі польська сторона отримала з різноманітних інтерв'ю. Однак дипломатичним шляхом їх неможливо було верифікувати – на питання щодо цього надавалися такі відповіді: «Виселення поляків? Ніколи про те не чули й ніколи подібного наказу не було. Польський округ як був, так і продовжує існувати»¹⁴⁶⁸.

Проблемі сталінізми й сталінських репресій присвячена спільна польсько-українська серія «Польща й Україна в 30–40-х рр. ХХ ст. невідомі документи з архівів спецслужб», видана в Києві в 2010 р. У книзі зібрані документи, присвячені так званій Польській операції НКВС*, що була здійснена радянськими органами безпеки в 1937–1938 рр. Опубліковані документи висвітлюють антипольську діяльність народних комісарів зовнішніх справ України: Всеволода Балицького, Ізраїля Леплевського та Олександра Успенського, яка фактично перетворилася в етнічні чистки. Як підтверджують архівні джерела, в той час не було жодної суспільної сфери, в якій радянські органи безпеки не виявили б «польських агентів». Книга складається з двох частин. Вони висвітлюють діяльність Відділу II Головного штабу польської армії в радянській Україні, депортації з прикордонних земель поляків і німців до Казахстану, а також події т. зв. Польської операції НКВС. У другій частині опубліковано 106 документів з архіву СБУ: статистичні зведення, рапорти, агентурні донесення та інші матеріали на тему Польської операції 1938 року й боротьби з польським шпигунством у 1939 р. До видання долучено також DVD, що містить копії оригіналів протоколів, які були знайдені в архіві СБУ. Вони доповнені детальними свідченнями репресованих¹⁴⁶⁹.

Отже, у сучасній польській історіографії приділена достатня увага проблемам історії Наддніпрянської України міжвоєнного періоду. Найпопулярніші теми, які порушують польські вчені: місце України в радянсько-польській війні, Варшавський договір, українські національно-визвольні змагання 1917–1921 рр., Ризький мир, проблема національних меншин, Голодомор, злочини радянської влади, репресії тощо. Популяризації в польській науковій літературі окремих тем історії України сприяють річні знакові події української минувшини. Сучасна польська історіографія вирізняється ґрунтовною джерельною базою, свободою думок і наукових висновків.

¹⁴⁶⁶ Там само. С. 219–242.

¹⁴⁶⁷ Drymmer W. T. W służbie Polsce. Warszawa : Warszawska Oficyna Wydawnicza Gryf, 1998. S. 128.

¹⁴⁶⁸ Там само.

* Антипольська акція НКВС, що здійснювалася відповідно до наказу № 00485 від 11 серпня 1937–1938 рр. була, з одного боку, політикою «етнічної чистки» СРСР (геноцид), а з іншого – складовою політики Великого терору.

¹⁴⁶⁹ Wielki Terror: operacja polska 1937–1938. Warszawa – Kijów, 2010. 1984 s.

4.3. Українська політична еміграція

Від моменту укладення польсько-українського перемир'я 16 червня 1919 р. і підписання 1 вересня 1919 р. договору про припинення війни між польською та українською сторонами почався процес української політичної еміграції до Польщі¹⁴⁷⁰. Однак офіційною датою початку масового переселення українських емігрантів до Польської Республіки прийнято вважати 21 листопада 1920 р., коли наступ більшовиків змусив цивільну владу та армію Української Народної Республіки евакуюватися на західний берег річки Збруч. Роль еміграційної столиці взяв на себе Тарнув, де розташувалася українська влада: голова Директорії – Головний отаман С. Петлюра, Рада міністрів, парламент. Війська УНР були інтерновані на почесних умовах і розміщені у кількох польських таборах (Александрув Куявський, Пйотрков Трибунальський, Пікулице, Ланьцут, Вадовіце і Каліш), однак готувалися незабаром повернутися в Україну. У Ченстохові на цивільних посадах залишилися урядовці й офіцери міністерства військових справ та генерального штабу УНР. Загалом на польській території опинилося 17464 вояків, цивільних урядовців і науковців¹⁴⁷¹, за іншими даними – 20 000 інтернованих (З. Карпус)¹⁴⁷² та ін.

Центром, особливо зацікавленим у продовженні співпраці з петлюрівцями, був II відділ польського Генерального штабу. Цей відділ охоче використовував українських емігрантів і сприяв підготовці до другого зимового походу армії УНР, що мав стати сигналом до вибуху над Дніпром антибільшовицького повстання. Восени 1921 р., після краху останніх, як виявилось, спроб збройного повернення української влади, а також утрати сподівань на перемогу, армія УНР була остаточно інтернована. Діяльність української політичної еміграції тривала до 31 серпня 1924 р., коли були закриті два останні табори для інтернованих в Щипйорно й Каліші¹⁴⁷³.

Треба зауважити, що до останнього часу питання української еміграції в українській радянській історіографії висвітлювалося як проблема «зрадників», що втекли до Польщі. Дії уряду Петлюри теж вважали зрадницькими. Кардинальна зміна наукового світогляду з цієї проблеми відбулася зі становленням незалежної України. Тож обґрунтованою виглядає потреба дослідити розвиток проблеми в сучасній польській історіографії задля, можливо, отримання нових фактів та інтерпретацій.

Актуальність проблеми української еміграції в міжвоєнний період підсилюється необхідністю визначення внеску «петлюрівців» у боротьбу за відродження незалежної Української держави. На думку українського історика – дослідника цієї проблеми – В. Футали, військово-політичний досвід еміграційного Державного центру УНР, збереження національного статусу української армії за кордоном, фахова й культурно-освітня підготовка, зростання національної свідомості українських вояків в екзилі, знадобилися командуванню УПА. Історик вважає, що цей досвід можна використати й сьогодні задля патріотичного виховання у Збройних силах України¹⁴⁷⁴.

Проблема долі інтернованих вояків УНР, які перебували в Польщі, стає дедалі актуальнішою для польських та українських науковців. Одними з перших польських дослідників проблеми української еміграції порушили вчені Торунського університету З. Карпус¹⁴⁷⁵ та О. Вішка¹⁴⁷⁶.

¹⁴⁷⁰ Karpus Z. Ukraiński sojuznik Polski w wojnie 1920 roku. Walka oddziałów Ukraińskiej Republiki Ludowej u boku Wojska Polskiego i ich dalsze losy. URL: <http://www.nawolyniu.pl/artykuly/sojuznik.pdf>.

¹⁴⁷¹ Сінкевич Є. Доля «петлюрівців» на теренах Другої Речі Посполитої за джерелами та в історіографії. *1918 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення незалежності УНР та 100-річчя відродження польської державності*. Матеріали міжнародної наукової конференції. Харків, 2019. С. 269.

¹⁴⁷² Karpus Z. Ukraiński sojuznik Polski w wojnie 1920 roku. Walka oddziałów Ukraińskiej Republiki Ludowej u boku Wojska Polskiego i ich dalsze losy. URL: <http://www.nawolyniu.pl/artykuly/sojuznik.pdf>.

¹⁴⁷³ Там само.

¹⁴⁷⁴ Футала В. Українська державно-політична еміграція в Польщі (1920–1930-ті рр.): сучасні дослідження та інтерпретації. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/1914/1/20.pdf>.

¹⁴⁷⁵ Karpus Z. Obóz internowanych nr 7 w Tucholi (wrzwsień 1921 – styczeń). *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w wojewódstwie Pomorskim (1920–1939)* / red. M. Wojciechowski. Toruń, 1991. S. 143–157 ; Karpus Z. Wschodni sojuznicy

3. Карпус у свій час розглянув малознані сюжети, як-от «Формування українських відділів в Польщі у Поморському воєводстві в 1919–1920»¹⁴⁷⁷, «Російські та українські в'язні та інтерновані на території Польщі в 1918–1924 рр.»¹⁴⁷⁸.

Учений з Перемишля С. Степень, вивчаючи долю С. Петлюри, теж приділив окрему увагу проблемі українських інтернованих¹⁴⁷⁹.

Знаним дослідником інтернованих вояків УНР є історик із Перемишля О. Колянчук, який досліджує проблеми української військової еміграції в Польщі¹⁴⁸⁰, інтернованих військ УНР в Каліші 1920–1929 рр.¹⁴⁸¹ Учений також опікується могилами «петлюрівців» у Ланьцуті.

Багато відомостей про життя української еміграції в Польщі подає тогочасна преса. Тривалий час майже єдиним дослідженням української преси в II Речі Посполитій 1918–1939 рр. була робота Євгена Місила «Перелік заголовків української преси в Другій Речі Посполитій 1918–1939 рр.»¹⁴⁸². У 1984 р. історик надрукував ґрунтовну статтю «Українська преса в Польщі (1918–1939)»¹⁴⁸³. Згодом цю проблему почав вивчати О. Вішка. Учений уклав бібліографічний покажчик української еміграційної преси міжвоєнної Польщі. Праця була видана в Торуні у 2001 р.¹⁴⁸⁴

Проблеми освіти інтернованих було досліджено К. Пашкевич¹⁴⁸⁵. Окремі дані про українську політичну еміграцію подає М. Кротофіль у своїй роботі «Українська Галицька армія 1918–1920. Організація, озброєння, спорядження й бойова здібність збройних сил Західно-української народної республіки в еміграції» (Торунь, 2002)¹⁴⁸⁶.

Одне з найґрунтовніших досліджень на тему інтернованих вояків УНР здійснив професор Ягеллонського університету Я. Я. Бруський. Робота вченого «Петлюрівці. Державний центр Української Народної Республіки в еміграції (1919–1924)» стала першим монографічним дослідженням діяльності УНР за кордоном. На переконання Я. Я. Бруського, еміграційна влада УНР у Польщі тяжіла, з одного боку, до утримання ефективної військової сили в еміграції та пропаганди українського питання на міжнародній арені, а з іншого – до організації підпільної партизанської війни в Україні. Підготовка мала забезпечити успіх майбутнього повстання на Наддніпрянській Україні, підтриманого зовнішньою інтервенцією. Поразка «другого зимового походу» поклала край цим сподіванням. Я. Я. Бруський указує на брак відповідної кількості компетентних і досвідчених українських дипломатів, що зумовило програш у боротьбі за міжнародне визнання УНР. Я. Я. Бруський доводить, що еміграційна влада УНР була єдиною легальною владою українців на той момент. Науковець оцінює успіх державного центру УНР у напрямку протидії радянській пропаганді щодо «повернення емігрантів на батьківщину»¹⁴⁸⁷.

Polski w wojnie 1920 roku. Oddziały wojskowe ukraińskie, rosyjskie, kozackie i białoruskie w Polsce w latach 1919–1920. Toruń : Wydawn. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. 1999. 230 s.

¹⁴⁷⁶ Wiszka E. Prasa obozowa żołnierzy armii URL internowanych w Kaliszu i Szczypiornie w latach 1920–1924. *Rocznik Kaliski*. Kalisz, 1996/1997. T. XXVI. S. 153–168.

¹⁴⁷⁷ Karpus Z. Formowanie oddziałów ukraińskich w Polsce w latach 1919–1920. *Polska i Ukraina w przestrzeni europejskiej – przeszłość i teraźniejszość*. Monografia zbiorowa / red. Ihor Sribnyak. Warszawa – Toruń : Międzynarodowy konsorcjum naukowo-edukacyjny im. Luciena Febvra. Toruń, 1997. S. 234–246.

¹⁴⁷⁸ Karpus Z. Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924. Wyd. 2 uzupełnione i poprawione. Toruń, 1999. 209 s.

¹⁴⁷⁹ Stępień S. Symon Petlura – życie i działalność. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1996. № 3. S. 28–60 ; Stępień S. Symon Petlura – Ataman Główny Ukraińskich Sił Zbrojnych. *Wojsko i Wychowanie*. 1998. № 6. C. 64–73.

¹⁴⁸⁰ Колянчук О. Українська військова еміграція у Польщі (1920–1939). Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2000. 278 с.

¹⁴⁸¹ Kolańczuk A. Internowani żołnierze Armii UNR w Kaliszu 1920–1939. Kalisz – Przemyśl – Lwów, 1995. S. 271–238.

¹⁴⁸² Miśiło E. Spis tytułów prasy ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939. Warszawa : PAN. IBL, 1983. 173 s.

¹⁴⁸³ Miśiło E. Prasa ukraińska w Polsce (1918–1939). *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*. 1984. № 23/4. S. 57–88.

¹⁴⁸⁴ Wiszka E. Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920–1939. Toruń : Wyd. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2001. 324 s.

¹⁴⁸⁵ Paszkiewicz K. Szkolnictwo i oświata Ukraińskiej Republiki Ludowej internowanych w Polsce w latach 1920–1924. *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa* / red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń, 1997. S. 327–336.

¹⁴⁸⁶ Krotofil M. Ukraińska Armia Halicka 1918–1920. Organizacja, uzbrojenie, wyposażenie i wartość bojowa sił zbrojnych Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej. Toruń : Wyd. Adam Marszałek, 2002. 225 s.

¹⁴⁸⁷ Bruski J. J. Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924). Kraków : Arcana, 2004. 600 s.

Серед українських учених-дослідників проблеми української міжвоєнної еміграції передусім варто згадати історика Ігоря Срібняка¹⁴⁸⁸, автора численних наукових праць з проблеми інтернованих УНР. Грунтовні наукові роботи з цієї теми здійснили також В. Трощинський¹⁴⁸⁹, М. Павленко¹⁴⁹⁰, Н. Сидоренко¹⁴⁹¹. Професор Є. Сінкевич дослідив питання долі «петлюрівців» на теренах Другої Речі Посполитої за джерелами та в історіографії¹⁴⁹².

3. Карпус одним із перших польських учених почав вивчати тему інтернованих у Польщі. У статті «Український союзник Польщі в війні 1920 року» історик висвітлює причини ситуації, у результаті якої у Польщі опинилася велика частина армії УНР. Учений зазначає, що на початку 1919 р., коли почалися перші зіткнення між польськими й українськими військовими на Волині, поляки змогли просунути на схід, зайнявши в травні Луцьк, Рівне, Дубно й Кременець. Борючись одразу проти двох ворогів (на східному фронті українці боролися з більшовиками), після того, як довелося відступити на Поділля, українська сторона на чолі з головним отаманом Симоном Петлюрою вирішила підписати 16 червня 1919 р. перемир'я з представниками Верховного командування польської армії. Відтоді, на думку З. Карпуса, воєнні дії між військами УНР та польськими військами припинилися також у Варшаві, почався важкий, довготривалий період політичних переговорів між представниками обох сторін. У серпні 1919 р., коли генерал Антон Денікін відмовився визнати незалежну Україну й відтіснив війська С. Петлюри на територію, прилеглу до Кам'янець-Подільського, за якою проходив польський фронт, українська сторона відважилася на пошук ближчих контактів з Польщею. Результатом переговорів стало підписання 1 вересня 1919 р. договору про припинення війни між двома сторонами, а річка Збруч мала стати лінією розмежування військ¹⁴⁹³.

¹⁴⁸⁸ Срібняк І. Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці в країнах Центральної та Південно-Східної Європи: становище, організація, культурно-просвітницька діяльність (1919–1924 рр.). Київ, 2000. 280 с.; Срібняк І. Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі й Румунії (1921–1924 рр.). Київ, 1997. 187 с.; Срібняк І. Преса інтернованих частин Української Галицької Армії у Чехословаччині (1919–1921 рр.). *Magisterium (Національний університет «Киево-Могилянська академія»)*. Серія «Журналістика». Київ, 2006. Вип. 22. С. 76–80; Срібняк І. Табір інтернованих Військ УНР у Щипіорно (1922–1923 рр.): гуманітарно-просвітня складова діяльності українського вояцтва. *Революція, державність, нація: Україна на шляху самоствердження (1917–1921 рр.)*: матеріали міжн. наук. конф. (м. Київ, 1–2 червня 2017 р.) / упоряд. В. Верстюк (відп. ред.), В. Скальський та ін. Київ – Чернігів, 2017. С. 381–396; Срібняк І. Табір інтернованих Військ УНР у Пикуличах, Польща (січень–лютий 1921 р.): умови перебування та моральний стан вояцтва. *Київські історичні студії*: науковий журнал / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка / ред. В. О. Щербак та ін. Київ, 2017. № 2 (5). С. 18–24; Срібняк І. Табір інтернованих Військ УНР у Каліші, Польща (перша половина 1921 р.): моральний стан старшинства та заходи з його нормалізації. *Емінак*: наук. щокв. Київ – Миколаїв, 2018. № 1 (21) (січень – березень). Т. 2. С. 42–49; Срібняк І. «Несемо ми хрест... в терновім вінку колючих дротів...» (інтерновані вояки-українці в таборі Стшалково, Польща у 1922–1923 рр.). *Київські історичні студії*: наук. журн. / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка / ред. В. Щербак та ін. Київ, 2018. № 1 (6). С. 33–43; Срібняк І. Табір інтернованих вояків армії УНР в Александрові (Польща) навесні-влітку 1921 р. *Схід*. Київ, 2018. № 4 (156). С. 67–73; Срібняк І. «...За право вільно жити і працювати в рідній хаті» (українська еміграційна громада в Ченстохові, Польща у 1921 р.). *Evropský filozofický a historický diskurz*. Praha, 2018. Svazek 4. Vydání 2. S. 24–31; Sribniak I. Encyklopedia jeniectwa: ukraiński Aleksandrów. Warszawa – Paryż: Międzynarodowy konsorcium naukowo-edukacyjny im. Luciena Febvra, 2018. 88 s.; Sribniak I. Encyklopedia jeniectwa: ukraiński Łañcut. Warszawa – Paryż: Międzynarodowy konsorcium naukowo-edukacyjny im. Luciena Febvra, 2018. 115 s.; Срібняк І. Інтернована армія УНР в Польщі (1921–1924 рр.): «блиск і злидні» історіографічного доробку польських та українських істориків за останню чверть століття. *Nad Wisłą i Dnieprem. Polska i Ukraina w przestrzeni europejskiej – przeszłość i teraźniejszość*. Monografia zbiorowa / red. I. Sribnyak. Warszawa – Toruń: Międzynarodowy konsorcium naukowo-edukacyjny im. Luciena Febvra, 2019. S. 200–212.

¹⁴⁸⁹ Трощинський В. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. Київ, 1994. 260 с.

¹⁴⁹⁰ Павленко М. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919–1924 рр.). Київ: Ін-т історії України НАН України, 1999. 352 с.

¹⁴⁹¹ Сидоренко Н. Національно-духовне самоствердження. Ч. II: Преса інтернованих українців та цивільної еміграції (Чехія, Польща, Румунія, Єгипет, 1919–1924). Київ, 2000. 262 с.

¹⁴⁹² Сінкевич Є. Доля «петлюрівців» на теренах Другої Речі Посполитої за джерелами та в історіографії. *1918 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення незалежності УНР та 100-річчя відродження польської державності*. Матеріали міжн. наук. конф. Харків, 2019. С. 268–274; Сінкевич Є. Визвольні змагання українського та польського народів у 1918–1921 рр. За документами польських архівів щодо інтернованих Петлюрівців. *Najjaśniejsza Rzeczypospolita: studia ofiarowane Profesorowi Andrzejowi Stroynowskiemu*. Częstochowa, 2019. С. 813–820.

¹⁴⁹³ Karpus Z. Ukraiński sojusznik Polski w wojnie 1920 roku. Walka oddziałów Ukraińskiej Republiki Ludowej u boku Wojska Polskiego i ich dalsze losy. URL: <http://www.nawolyniu.pl/artykuly/sojusznik.pdf>.

У період кількомісячних боїв на Волині й Поділлі до польської неволі потрапило понад 2 тис. в'язнів. У листопаді 1919 р. вони були згруповані в таборах для полонених: Ланьцут – 610 осіб, Пікулице під Перемишлем – 699 осіб і Брест Литовський – 778 осіб. Один із пунктів мирної угоди від 1 вересня окреслював умови, на яких мав відбуватися обмін полоненими. Українських полонених з польських таборів планувалося доправити в райони, контрольовані військами УНР. Ця акція була перервана восени 1919 р. через несприятливу військову ситуацію, у якій опинилася армія УНР після поразок у боротьбі з російськими військами генерала А. Денікіна¹⁴⁹⁴.

На початку грудня 1919 р. Петлюра, не підтриманий представниками ЗУНР, зокрема Українською Галицькою армією, перейшов Збруч разом із залишками своєї армії та опинився на боці польського війська. За даними З. Карпуса, перейшло кордон та було роззброєно понад 8 тис. українців. Інша частина армії УНР, близько 2 тис. вояків під керівництвом генерала Михайла Омеляновича-Павленка, розпочала так званий Зимовий похід УНР, у напрямку на схід, у тил більшовицьких військ¹⁴⁹⁵.

З. Карпус наголошує на тому, що після перетину кордону українських військових роззброїли й частину солдат відправили до табору в Ланьцуті. Інші залишилися в Кам'янці-Подільському. Відповідно до рішення Міністерства закордонних справ Польщі, від початку січня 1920 р. розміщених у Ланьцуті українців почали трактувати не як військових полонених або інтернованих, а як «військових добровольців-іноземців». У Ланьцуті пом'якшили обов'язковий до того часу табірний режим, допускалася значна автономія українців щодо свободи пересування по цілому таборі, надання відпусток та дозволів на відрадження. Польська сторона також планувала розширити табір у Ланьцуті, щоб найближчим часом розмістити 2 тис. офіцерів та 10 тис. козаків. На думку історика, ці рішення свідчать про те, що польська влада ще перед офіційним підписанням двостороннього миру з українською стороною вирішила допомогти Петлюрі відбудувати армію УНР. Водночас З. Карпус наголошує певну декларативність польської допомоги українцям. Звертає увагу на дуже погану санітарну ситуацію в таборі. Через деякий час після прибуття українських інтернованих до Ланьцуту, там спалахнула епідемія тифу. Польська влада змушена була відмовитись від попередніх амбітних планів і шукати інше місце для розташування бази відтворення українських військових частин¹⁴⁹⁶.

За даними Я. Сирника, польсько-українські переговори ввійшли у вирішальну фазу 7 грудня 1919 р. Саме у цей день на запрошення Начальника Польської держави Юзефа Пілсудського до Варшави прибув головний отаман УНР Симон Петлюра. Однак після зустрічі перемовини тривали ще кілька місяців. Остаточно політична угода Польщі й УНР була підписана 21 квітня 1920 р. у Варшаві. Три дні потому, 24 квітня, була підписана також військова конвенція, що становила інтегральну частину мирного договору. Верховне військове командування Польщі зобов'язалося цілковито оснастити та озброїти три українські дивізії. Українська сторона мала забезпечити продовольством польські загони, що діяли на Наддніпрянській Україні¹⁴⁹⁷.

Під час переговорів польська сторона погодилася сформувати в Польщі українські військові з'єднання. На початку лютого 1920 р. було утворено Експозитуру з українських питань на чолі з капітаном Юліушем Урліхом. Підрозділ мав займатися питаннями організації, облаштування та підготовки нових українських одиниць. 8 лютого в Ланьцуті розпочалося формування незалежної стрілецької дивізії (відома також як Шоста стрілецька дивізія), якою командував полковник Марко Безручко. Однак у таборі почалися епідемії тифу, наступним містом розміщення українських військових став Брест Литовський, куди українські інтерновані дісталися вже в першій декаді березня¹⁴⁹⁸.

З. Карпус подає відомості, що приміщення, у яких розмістили українців, були розташовані на території Брестської фортеці. Українці перебували там поруч із військовими генерала Станіслава Булак-Балаховича, який зі своїм підрозділом дістався Бреста теж на початку березня. Учений

¹⁴⁹⁴ Там само.

¹⁴⁹⁵ Там само.

¹⁴⁹⁶ Там само.

¹⁴⁹⁷ Сирник Я. До питання інтернування армії УНР в Польщі в 1920–1924 рр. *Україна в минулому*. Київ – Львів, 1995. Вип. 7. С. 47.

¹⁴⁹⁸ Karpus Z. Jeńcy i internowani w Białymstoku i Brześciu Litewskim w latach 1919–1921. *Zeszyty Naukowe Ośrodka Badań Historii Wojskowej Muzeum Wojska w Białymstoku*. 1992. № 6. S. 77.

стверджує, що в період спільного перебування в Бресті близько двохсот військових генерала С. Булак-Балаховича перейшло до сформованої Шостої української дивізії. Підрозділ С. Булак-Балаховича налічував 893 особи, окрім українців. Українці були другою за чисельністю національною групою в цьому підрозділі становлячи 23 % від загальної кількості військових. Росіян налічувалося 41 %, білорусів – 21 %¹⁴⁹⁹.

Українська дивізія під керівництвом полковника М. Безручки була сформована з полонених та інтернованих, що перебували в польських таборах, а також із добровольців із околиць Кам'янця-Подільського, який на той момент був уже під контролем польських відділів. Водночас із формуванням у Бресті 6-ї стрілецької дивізії 11 лютого 1920 р. у Кам'янці-Подільському розпочалося формування 4-ї стрілецької бригади. Її очільником був призначений полковник О. Шаповал¹⁵⁰⁰.

Наприкінці лютого в Ямпільському та Могилівському повітах у тилу більшовиків постало кілька малих українських партизанських відділів, які згодом об'єдналися з Окремою стрілецькою бригадою, якою керував Олександр Удовиченко. Ця бригада дісталася позицій, зайнятих польськими військами в районі Нової Ушиці, де нав'язала співпрацю з 18-ю дивізією піхоти. 18 березня 1920 р. Четверта стрілецька бригада й Окрема стрілецька бригада об'єдналися. Постала Друга українська стрілецька дивізія. Її керівником був призначений полковник О. Удовиченко. З. Карпус припускає, що боротьба українців з більшовиками на польському боці стала фактом ще місяць перед підписанням офіційної угоди. Щоб зміцнити свого майбутнього союзника, польська військова влада дозволила українцям вербувати у свої загони в таборах, де перебували інтерновані військовослужбовці з російського корпусу генерала Миколи Бредова (він був інтернований в Польщі в березні 1920 р.). Вступити до українського війська виявив бажання відділ донських козаків під командуванням осавула Фролова й загін кубанських козаків на чолі з капітаном Юшевичем. Ці добровольці були включені до 2-ї дивізії полковника О. Удовиченка¹⁵⁰¹. Загалом, за свідченнями З. Карпуса, у 1920 р. до польських таборів інтернування потрапило понад 15 тис. осіб¹⁵⁰².

Українські загони отримували від поляків озброєння, здобуте під час військових операцій. Це була зброя російського виробництва. На підставі рішення польських військових органів українські офіцери отримували таку ж зарплату й надбавки, як і офіцери польської армії (відповідно й солдати). Ця засада діяла від 10 лютого до 10 березня 1920 р. (за польськими джерелами). Міністерство військових справ Польщі витратило 18 млн польських марок, що призначалися на покриття витрат, пов'язаних з організацією й утриманням української дивізії в Бресті. У наступні тижні ці витрати істотно зросли¹⁵⁰³.

З. Карпус подає детальний опис українських військових з'єднань на початку Київської операції 25 квітня 1920 р.:

– 2-га стрілецька дивізія у складі 4-ї та 5-ї бригад піхоти, кінний взвод, інженерний батальйон і спеціальні служби – разом 556 офіцерів, 3348 солдат, 11 гармат і 56 кулеметів;

– 6-та стрілецька дивізія у складі 16-ї та 17-ї бригад піхоти, офіцерський полк, група саперів, кінна дивізія й спеціальні служби – разом 239 офіцерів, 1886 солдат, 346 коней, 4 гармати й 36 кулеметів¹⁵⁰⁴.

За свідченням З. Карпуса, обидва з'єднання взяли участь у війнах на Україні. Так, 6-та стрілецька дивізія у складі 3-ї польської армії брала участь у здобутті Бердичева, де згодом були розміщені кадри цього з'єднання, а 7 травня разом із польськими відділами українські солдати

¹⁴⁹⁹ Karpus Z. Tworzenie się ukraińskich jednostek wojskowych w 1920 r. w Łańcucie i Brześciu. *Słowo Polskie*. URL: <http://slowopolskie.org/tworzenie-sie-ukraińskich-jednostek-wojskowych-w-1920-r-w-lancucie-i-brzesciu/>.

¹⁵⁰⁰ Там само.

¹⁵⁰¹ Там само.

¹⁵⁰² Karpus Z. Jeńcy Internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924. Toruń, 1997. S. 209.

¹⁵⁰³ Karpus Z. Tworzenie się ukraińskich jednostek wojskowych w 1920 r. w Łańcucie i Brześciu. *Słowo Polskie*. URL: <http://slowopolskie.org/tworzenie-sie-ukraińskich-jednostek-wojskowych-w-1920-r-w-lancucie-i-brzesciu/>.

¹⁵⁰⁴ Karpus Z. Jeńcy i internowani w Białymstoku i Brześciu Litewskim w latach 1919–1921. *Zeszyty Naukowe Ośrodka Badań Historii Wojskowej Muzeum Wojska w Białymstoku*. 1992. № 6. S. 70.

дивізії увійшли до Києва. У свою чергу 2-га дивізія діяла на правому фланзі 6-ї польської армії та 27 квітня, і разом із польськими союзниками, зайняла Могилів Подільський¹⁵⁰⁵.

Відповідно до положень польсько-української військової конвенції, влада УНР мала постачати продовольство польським військам, які воюють в Україні. Розпочинаючи Київську операцію, Головне управління Польського війська видало циркуляр, у якому підлеглі війська були поінформовані про те, що вони можуть реквізувати продовольство в Україні, за що мають бути видані спеціальні посвідчення. Як компенсацію селяни отримували 1 тис. карбованців, 0,5 кг солі й 0,5 кг гасу. Ці реквізиції мали здійснювати спеціальні польські осередки, до яких призначали цивільних чи військових представників польської сторони. Окрім цього, був встановлений курс конвертації польської валюти в українську – за одну польську марку платили 22 карбованці. Усвідомлюючи складнощі отримання сум, призначених на організацію та озброєння українських відділів, а також на утримання власних солдат в Україні, польська сторона уклала з представниками українського уряду окрему умову, що засвідчувала компенсацію тієї квоти постачею 500 тис. пудів цукру з України. Товар потрібно було перевозити залізничним транспортом до Франції і там продавати. З. Карпус повідомляє, що збереглися документи про те, що польські підрозділи почали контролювати цукрові заводи й запаси цукру в Україні. Однак історик вважає, що внаслідок швидкої зміни ситуації на фронті, полякам не вдалося експортувати надто багато українського цукру¹⁵⁰⁶.

Після успіхів в Україні й зайняття Києва державні інституції УНР були перенесені на зайняті польськими й українськими загонами території. На початку травня до Бердичева була перенесена також Експозитура Міністерства військових справ з українських питань. Тим часом, 6 травня 1920 р. українські відділи під керівництвом ген. Омеляновича-Павленка досягли польських позицій і підпорядкувалися головному отаману Петлюрі (у грудні рушили на тили більшовиків і відділів генерала Денікіна). Петлюра відвідав ці відділи 10 травня. Вони налічували: 397 офіцерів, 5950 козаків, 14 гармат та 144 кулеметів. За оцінками польської військової влади, це відповідало чисельності польської піхотної бригади. Разом із 6-ю польською армією їм був відведений найпівденніший відрізок фронту, на кордоні з Румунією. Одночасно відбулася швидка перебудова та поповнення складу армії УНР, її доозброєння, зокрема, технікою, перейнятою від роззброєних бригад Української галицької армії (на той момент вона була в союзі з більшовиками й співпрацювала з Червоною армією). Після укомплектування складу 2-ї стрілецької дивізії, зокрема її менших відділів, 10 травня її перейменували на 3-ю Залізну стрілецьку дивізію. Згодом вона увійшла до складу армії УНР, а її командиром надалі залишався полковник О. Удовиченко¹⁵⁰⁷.

Як стверджує З. Карпус, вербувальна операція, проведена поляками й українцями на території Правобережної України, не принесла бажаних результатів. Тому польська сторона, щоб збільшити сили свого союзника, висловила згоду на приїзд до Польщі кількох тисяч українських полонених часів Першої світової війни, що перебували до того часу в Німеччині та Угорщині. Їх усіх скерували до Ланьцуту, звідки, після короткого карантину, у складі маршових батальйонів відправили до Бердичева. У зв'язку з цією акцією Міністерство військових справ Польщі перейменувало табір в Ланьцуті на Збірну станицю для українських солдат та колишніх полонених. Начальником призначили підполковника В. Абазу. За даними З. Карпуса, у період від 20 липня до 20 серпня 1920 р. армія УНР була укомплектована 2875 офіцерами й козаками, з яких 1431 особа прибула з Ланьцуту. Польська сторона висловила згоду на вербування добровольців українськими офіцерами на території таборів більшовицьких полонених й українців зі Східної Галичини. Тож, до кінця вересня 1920 р. з табору в Тухолі до українського війська зголосилося близько двохсот більшовицьких полонених української національності. Полонені, які походили зі Східної Галичини (з Української галицької армії), бойкотували цю акцію. Охочих відсилали до Ланьцута. Однак 2 вересня 1920 р. польська влада, для того, щоб збільшити чисельність відділів свого союзника, погодилася на вербування добровольців на території Холмського, Влодавського, Грубешівського й

¹⁵⁰⁵ Karpus Z. Wschodni sojusznicy Polski w wojnie 1920 roku. Oddziały wojskowe ukraińskie, rosyjskie, kozackie i białoruskie w Polsce w latach 1919–1920. Toruń : Wyd. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. 1999. S. 24.

¹⁵⁰⁶ Karpus Z. Ukraiński sojusznik Polski w wojnie 1920 roku. Walka oddziałów Ukraińskiej Republiki Ludowej u boku Wojska Polskiego i ich dalsze losy. URL: <http://www.nawolyniu.pl/artykuly/sojusznik.pdf>.

¹⁵⁰⁷ Там само.

Томашівського повітів. На думку З. Карпуса, це рішення було серйозним відступом від твердої політики польської влади, яка до того моменту не дозволяла відкривати вербувальні бюро на території Польщі представниками своїх східних союзників. Такого дозволу не отримали, наприклад, генерал Станіслав Булак-Балахович і Віктор Савінков, що очолювали Російський політичний комітет.

У результаті реорганізації армія УНР істотно зміцнилася й наприкінці серпня 1920 р. налічувала вже понад 21 тис. солдат, з яких лише половина входила до лінійних військ. Решту становили запасні частини та окремі розбудовані табори. Армія складалася з п'яти дивізій піхоти та однієї дивізії кінноти, а також 6-ї Стрілецької дивізії, що воювала у складі 3-ї польської армії. Крім цього, на території Польщі були сформовані малі спеціальні українські з'єднання¹⁵⁰⁸. З. Карпус виокремлює утворений від початку липня 1920 р. Перший Запорізький повітряний відділ, що розташовувався на військовому летовищі в Мокотуві. Історик наголошує, що кадрову основу цього з'єднання було взято в польський полон (здалися добровільно, разом із обладнанням) під час Київської операції. Це була Перша польова льотна компанія, що функціонувала у складі 44-ї радянської стрілецької дивізії. Переважна більшість військових були українцями. Полякам дісталися від них три літаки та інше спеціальне обладнання¹⁵⁰⁹.

Під час відступу з України, спричиненого проривом фронту радянською Першою кінною армією Семена Будьонного, разом із польськими відділами відтіснили на захід також українського союзника. Із військом були знову евакуйовані на територію Польщі державні інституції УНР. Українські запасні відділи розмістилися в Ланьцуті, а центральні були скеровані до Жушува, Дембіци, М'ельца й Тарнува. Відділи УНР, очолювані Омеляновичем-Павленком, разом із 6-ю польською армією захищали південну частину фронту, на кордоні з Румунією¹⁵¹⁰. З. Карпус наголошує, що свій обов'язок українські союзники виконали до кінця й не залишили довіреного їм відтинку фронту. Єдиний випадок відступу був пов'язаний із 5-ю Українською херсонською дивізією, подія сталася в другій половині серпня 1920 р.¹⁵¹¹

Після підписання 12 жовтня 1920 р. польсько-радянського договору про припинення війни союз із УНР став клопотом для Польщі. За статтею другою договору польська й радянська сторони зобов'язалися не підтримувати «військову діяльність, спрямовану проти другої сторони». У тій ситуації Польща розірвала договір з УНР від 21–22 квітня 1920 р. Під тиском Сейму польська військова влада наказала усім непольським з'єднанням у термін до 2 листопада 1920 р. залишити територію Польщі. Також було оголошено, що у випадку повернення зі зброєю в руках їх інтернують в табори. Так, від другої половини жовтня 1920 р. усі українські відділи залишили територію, відведену Польщі за договором. До колишніх союзників, які виїздили з Польщі, маршалок Юзеф Пілсудський звернувся із сердечним прощальним листом. Керівництво 6-ї польської армії надіслало до Головної комендатури українського війська делегацію, яка висловила вдячність за спільну боротьбу¹⁵¹².

Наприкінці жовтня – на початку листопада 1920 р., після чергової мобілізації на зайнятих територіях, за оцінками польської сторони, українська армія налічувала близько 40 тис. вояків, однак боєздатними були лише близько 10,5 тис. військових, оснащених 83 гарматами й 402 кулеметами. Одразу після підписання перемир'я з більшовиками польська сторона, порушуючи прийняті зобов'язання, надалі надсилала своєму колишньому союзнику передусім озброєння й та оснащення. У такий спосіб хотіла краще підготувати українців до подальшої самостійної боротьби з радянськими силами, чисельність яких була в кілька разів більшою. У період від 15 жовтня до 15 листопада 1920 р. польська сторона переказала українській 6 т сухарів, 6 т сіна та понад 15 тис. буханців хліба, понад 2380 карабінів, 10 тис. плащів, 26 тис. штанів і сорочок, 8,7 тис. пар взуття. Загалом за цілий період спільної боротьби (лютий – листопад 1920 р.) армія УНР отримала

¹⁵⁰⁸ Karpus Z. Wschodni sojusznicy Polski w wojnie 1920 roku. Oddziały wojskowe ukraińskie, rosyjskie, kozackie i białoruskie w Polsce w latach 1919–1920. Toruń : Wyd. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. 1999. S. 29–33.

¹⁵⁰⁹ Karpus Z. Ukraiński sojuznik Polski w wojnie 1920 roku. Walka oddziałów Ukraińskiej Republiki Ludowej u boku Wojska Polskiego i ich dalsze losy. URL: <http://www.nawolyniu.pl/artykuly/sojuznik.pdf>.

¹⁵¹⁰ Karpus Z. Jeńcy i internowani w Białymstoku i Brześciu Litewskim w latach 1919–1921. *Zeszyty Naukowe Ośrodka Badań Historii Wojskowej Muzeum Wojska w Białymstoku*. 1992. № 6. S. 71.

¹⁵¹¹ Karpus Z. Ukraiński sojuznik Polski w wojnie 1920 roku. Walka oddziałów Ukraińskiej Republiki Ludowej u boku Wojska Polskiego i ich dalsze losy. URL: <http://www.nawolyniu.pl/artykuly/sojuznik.pdf>.

¹⁵¹² Там само.

від польського союзника 29 тис. карабінів, 328 кулеметів, 38 польових гармат, 6 важких гармат, 1 тис. пістолетів, 40 тис. комплектів обмундирування, 29 комплектів білизни, 2 тис. наметів і 17 легких автомобілів. Ці офіційні польські відомості не містили матеріалів, переданих українській армії найближчим сусідом, 6-ю польською армією¹⁵¹³.

За підсумком З. Карпуса, така допомога не була в стані вплинути на поліпшення військової ситуації армії УНР, яка втратила свого стратегічного союзника у вигляді польського війська. На думку вченого, навіть найбільша фінансова допомога і польська політична підтримка на міжнародній арені не змогла компенсувати цю втрату¹⁵¹⁴.

Після короткої безнадійної боротьби (фактично лише два тижні), війська УНР, разом із керівництвом і родинами 21 листопада перейшли Збруч і знову опинилися на територіях польського війська. Після перетину лінії фронту українські військових роззброїли й сконцентрували в районі Романового Села й Клебанівки. За оцінками польської сторони, було інтерновано близько 20 тис. українців. Інтернованих розмістили в таборах, розташованих у Центральній та Західній Польщі.

Разом із українцями й росіянами (загалом близько 30 тис. осіб), до Польщі прибула багато радянських полонених (близько 90 тис.). Бракувало приміщень. За даними польської статистики, на території Польщі на початку лютого 1921 р. опинилося близько 15, 5 тис. жителів УНР (інтерновані військові, урядовці, жінки та діти). Інтерновані українські військові у лютому 1921 р. були сконцентровані в таборах: у Вадовіцах (2777 осіб), Ланьцуті (2133 особи), Пікуліцах (3274 особи), Каліші (3922 особи) та Александріві Куявському (3444 особи); у Пйотркові Трибунальському і Ченстохові перебували інтерновані цивільні (в Пйотркові Трибунальському в лютому 1921 р. було 372 особи, а в Ченстохові у жовтні 1921 р. було 240 осіб). Головний отаман Симон Петлюра з урядом і центральними інституціями був розміщений в Тарнуві¹⁵¹⁵.

Перебування інтернованих у польських таборах регулювала інструкція Міністерства військових справ, видана на початку грудня 1920 р. На її підставі на території кожного табору було дозволено інтернованим створювати власні організації, інтерновані могли займатися освітньою, культурною й видавничою діяльністю, відкривати ремісничі майстерні.

Стан здоров'я інтернованих загалом був добрим. Кількість хворих, у різних таборах коливалася від кількох до десяти відсотків. Лише інфекційні захворювання, як-от тиф, дизентерія, лихоманка чи холера були однаково поширені серед інтернованих. Не зафіксовано в цей період в офіційних документах випадків смерті, хоча серед інтернованих були жінки й діти. Українці в таборах мали власний медичний персонал, який турбувався про стан їхнього здоров'я¹⁵¹⁶.

Навесні 1921 р. в інтернованих українців з'явилася можливість працювати поза табором. Зазвичай їх скеровували на польові роботи на приватних фермах (сінокосіння, збирання врожаю) та допоміжні роботи у польських військових частинах і державних установах. Після групової роботи інтерновані поверталися до своїх таборів. Вони отримували таку саму платню, як і польські цивільні службовці¹⁵¹⁷. Деякі інтерновані втікали з таборів до великих міст у пошуках праці й можливостей для постійного проживання в Польщі.

Незважаючи на труднощі, українці починали розвивати в таборах культурно-просвітню діяльність. Виникали школи для неписьменних. Цьому сприяла діяльність Спілки міської християнської молоді. Були організовані для зацікавлених заняття з історії й географії України, іноземних мов, військових дисциплін. Така діяльність була поширена в усіх таборах, де перебували українці, однак передусім у Пікуліцах, Александріві Куявському і Ланьцуті. Ініціативи українців увінчалися тим, що в Ланьцуті було відкрито Український народний університет. Установа складалася з чотирьох факультетів: історично-філософського (деканом був Л. Білецький), математично-природничого

¹⁵¹³ Karpus Z. Wschodni sojusznicy Polski w wojnie 1920 roku. Oddziały wojskowe ukraińskie, rosyjskie, kozackie i białoruskie w Polsce w latach 1919–1920. Toruń : Wyd. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. 1999. S. 44–46.

¹⁵¹⁴ Karpus Z. Ukraiński sojuznik Polski w wojnie 1920 roku. Walka oddziałów Ukraińskiej Republiki Ludowej u boku Wojska Polskiego i ich dalsze losy. URL: <http://www.nawolyniu.pl/artykuly/sojuznik.pdf>.

¹⁵¹⁵ Karpus Z. Ukraiński sojuznik Polski w wojnie 1920 roku. Walka oddziałów Ukraińskiej Republiki Ludowej u boku Wojska Polskiego i ich dalsze losy. URL: <http://www.nawolyniu.pl/artykuly/sojuznik.pdf>.

¹⁵¹⁶ Там само.

¹⁵¹⁷ Karpus Z. Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924. Wyd. 2, uzupełnione i poprawione. Toruń, 1999. S. 117.

(проф. М. Чайківський), військового (ген. І. Мартинюк) та економічного. Ректором став В. Біднов. Спочатку на заняття записалося близько 400 слухачів із різних таборів. На заняття до табору в Ланьцуті регулярно приїздили українці з Тарнува й Львова. Діяльність університету продовжилась також після переведення українських інтернованих до Стшалково¹⁵¹⁸. Кількість студентів зросла до 758 осіб. За даними К. Пашкевич, найбільшу популярність мав військовий факультет (до 235 осіб: переважно офіцери й сержанти). Університет мав власний професорсько-викладацький склад, лише окремі викладачі приїжджали зі Львова, Тернополя, Познані тощо¹⁵¹⁹. У Стшалково українці відкрили також гімназію. При освітніх закладах працювали бібліотеки, де була зібрана українська література й преса. Створювались також різноманітні гуртки, кооперативні товариства, з'явився хор¹⁵²⁰.

У таборах розвивалося релігійне життя. В усіх таборах для інтернованих, а особливо в Александруві Куявському, велику активність виявляло православне братство (налічувало близько 100 членів). Окрім релігійної діяльності Братство організовувало музичні курси церковного співу, опікувалося найбільш важливими прихожанами, видавало «Релігійно-науковий вісник» та книги релігійного характеру. Така активна діяльність фінансувалася з фондів Центрального українського комітету у Варшаві (утворений 21 квітня 1921 р.), Організації українських діячів у Східній Галичині, Спілки християнської міської молоді¹⁵²¹.

Після реорганізації мережі таборів для інтернованих у Польщі українців від листопада 1921 р. було сконцентровано в трьох таборах: у Стшалково, Каліші та Щипйорно (два останні утворювали Каліську групу інтернованих таборів). Загалом у цих таборах було тоді близько 7,5 тис. інтернованих. У цей час, 15 жовтня 1921 р., контроль над таборами для інтернованих у Польщі перейняло Міністерство закордонних справ Польщі. Згодом табори потрапили під нагляд Міністерства внутрішніх справ. Відтоді моменту ними керували цивільні комісари¹⁵²².

З. Карпус звертає увагу на те, що на другому році перебування українських інтернованих у Польщі, їхня культурна діяльність дещо послабшала. Зменшилася кількість газет і журналів, знизилась активність театрального й спортивного життя в таборах. Однак релігійне життя продовжувало розвиватись. Науковець стверджує, що важкі побутові умови, проблеми з роботою в Польщі, туга за рідним краєм призводили до того, що серед інтернованих більшало прихильників повернення до радянської Росії та України. Після того, як радянська влада оголосила амністію для інтернованих, навесні 1922 р. в таборах почали складати списки охочих повернутися до радянської Росії й України. До кінця березня 1922 р. на виїзд зголосилося 30 українців з табору в Стшалково й 93 особи з Каліської групи інтернованих таборів. У наступні місяці зростала кількість охочих повернутися додому. Восени 1923 р. до радянської України повернулося близько тисячі інтернованих. З. Карпус пов'язує збільшення кількості бажаючих повернутися в рідні краї з послабленням внутрішніх зв'язків між інтернованими, а також браком перспектив влаштувати своє життя в охопленій економічною кризою Польщі.

Наприкінці 1923 р. в таборах інтернованих налічувалось близько 3,1 тис. українців¹⁵²³. Переважно це були особи похилого віку, жінки з дітьми, чоловіки яких виїхали на роботу за кордон, та інваліди. У таборах панувала апатія, що вплинуло на зниження активності у сфері культурно-релігійного життя. А втім продовжувала діяти гімназія ім. Т. Шевченка, що від лютого 1923 р. (після її перенесення зі Стшалково) функціонувала в Каліші. Діяли аматорські театральні трупи, три

¹⁵¹⁸ Karpus Z. Ukraiński sojusznik Polski w wojnie 1920 roku. Walka oddziałów Ukraińskiej Republiki Ludowej u boku Wojska Polskiego i ich dalsze losy. URL: <http://www.nawolyniu.pl/artykuly/sojusznik.pdf>.

¹⁵¹⁹ K. Paszkiewicz. Szkolnictwo i oświata wojsk Ukraińskiej Republiki Ludowej internowanych w Polsce w latach 1920–1924. *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa* / red. Z. Karpus, W. Rejmer, E. Wiszka. Toruń, 1997. S. 332.

¹⁵²⁰ Karpus Z. Ukraiński sojusznik Polski w wojnie 1920 roku. Walka oddziałów Ukraińskiej Republiki Ludowej u boku Wojska Polskiego i ich dalsze losy. URL: <http://www.nawolyniu.pl/artykuly/sojusznik.pdf>.

¹⁵²¹ Karpus Z. Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924. Wyd. 2 uzupełnione i poprawione. Toruń, 1999. S. 193–194.

¹⁵²² Karpus Z. Ukraiński sojusznik Polski w wojnie 1920 roku. Walka oddziałów Ukraińskiej Republiki Ludowej u boku Wojska Polskiego i ich dalsze losy. URL: <http://www.nawolyniu.pl/artykuly/sojusznik.pdf>.

¹⁵²³ Karpus Z. Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924. Wyd. 2 uzupełnione i poprawione. Toruń, 1999. S. 114–116, 127.

хори й три оркестри, а також релігійне братство. У 1923 р. виходила газета «Український сурмач» і «Наша зоря», а також місячник «Веселка»¹⁵²⁴.

У 1922 р. внаслідок погіршення економічної ситуації в Польщі, а також претензій з боку представників радянської влади була скорочена кількість таборів для інтернованих. До кінця 1922 р. інтерновані росіяни перебували у таборі Стшалково, а інтерновані українці – у Каліші та Щипйорно¹⁵²⁵. Однак від червня 1923 р. почався процес закриття табору в Стшалково, 31 серпня 1924 р. були закриті табори в Щипйорно й Каліші. Інтернованих, які знайшли працю, забезпечили картами притулку й Нансенівськими паспортами*. Їм було дозволено проживати поза межами табору в будь-якому місті. Хворих, офіцерів вищого рангу, інвалідів і людей похилого віку української національності, яких було близько 777 осіб, розмістили у спеціально виділеній для них частині табору в Каліші. Це було єдине місце, що не зазнало ліквідації. Догляд за цією групою політичних емігрантів з України перейняло Міністерство праці та соціального захисту населення Польщі. За рішенням польської влади від 1 серпня 1924 р. в Каліші почала діяти Українська станиця. Вона стала центром суспільно-військового життя української політичної еміграції в Польщі. Станиця існувала до початку Другої світової війни. У такий спосіб була розв'язана проблема українців, колишніх союзників Польщі періоду польсько-радянської війни 1920 року, які наступні чотири роки провели у таборах для інтернованих¹⁵²⁶.

Одним з відомих дослідників української еміграції в Польщі був Омелян Вішка (1940–2014). У 1947 р. внаслідок акції «Вісла» разом із родиною – матір'ю, братом і сестрою – Омелян був виселений до Венгожівського повіту Ольштинського воєводства. У своїх працях учений багато уваги приділив відновленню пам'яті інтернованих вояків армії УНР в Аклександруві Куявському, що у 1920 р. боролися з більшовиками в союзі з поляками¹⁵²⁷.

На початку 1990-х рр. учений виступив з ініціативою, а відтак був співорганізатором акції відбудови військового цвинтаря воїнів Армії Української Народної Республіки, що загинули в 1920–1921 рр. під час інтернування в Аклександруві Куявському, неподалік Торуня, а також традиції вшанування їх. Урочисте відкриття цвинтаря, званого Козацькою Могилою, відбулося в 1993 р. за участю представників найвищої влади Польщі і України¹⁵²⁸.

Пошук інформації на вищезгадану тему відновив давню зацікавленість О. Вішки історією. Освітянин зосередився на проблематиці військовополонених й інтернованих, особливо їхньої преси. Зібрані відомості послужили для підготовки проєкту відбудови цвинтаря, а також для низки науково-популярних розвідок, що були видані в Польщі й Україні та ознайомили з цією проблематикою широкі кола громадськості двох держав. Перші тексти на цю тему були надруковані в 1991 р., а в 1993 р. із нагоди відкриття оновленого цвинтаря – перша брошура «Козацька могила на Куявах»¹⁵²⁹. Відтоді О. Вішка присвячував багато часу підготовці текстів, що популяризують історичні знання, особливості польсько-українських взаємин першої половини ХХ століття¹⁵³⁰.

¹⁵²⁴ Karpus Z. Ukraiński sojusznik Polski w wojnie 1920 roku. Walka oddziałów Ukraińskiej Republiki Ludowej u boku Wojska Polskiego i ich dalsze losy. URL: <http://www.nawolyniu.pl/artykuly/sojusznik.pdf>.

¹⁵²⁵ Karpus Z. Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924. Wyd. 2 uzupełnione i poprawione. Toruń, 1999. S. 127.

* Нансенівський паспорт – міжнародний документ, який посвідчував особу власника. Уперше почав видаватися Лігою Націй для біженців та осіб без громадянства.

¹⁵²⁶ Karpus Z. Ukraiński sojusznik Polski w wojnie 1920 roku. Walka oddziałów Ukraińskiej Republiki Ludowej u boku Wojska Polskiego i ich dalsze losy. URL: <http://www.nawolyniu.pl/artykuly/sojusznik.pdf>.

¹⁵²⁷ Морозова О. Польський історик Омелян Вішка: діяльність щодо дослідження історії України. *Історичний архів. Наукові студії*: зб. наук. пр. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. Вип. 14. С. 167.

¹⁵²⁸ Там само.

¹⁵²⁹ Вішка О. Козацька могила на Куявах. Львів, 1993. 12 с.

¹⁵³⁰ Вішка О. Українська студентська громада у Кракові (1924–1939). *Між сусідами*. Краків. 2000–2001. С. 241–250; Wiszka E. Ukraińska prasa emigracyjna w Polsce w latach 1920–1939 (ogólna charakterystyka). *W kregu prasy. Przeszłość – teraźniejszość – przyszłość*. Т. II. Toruń 2001. S. 67–102; Вішка О. Українська студентська громада у Варшаві (1921–1939). *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze* / pod red. S. Kozaka. Z. 13–14. Warszawa. 2002. С. 171–186; Wiszka E. Status prawny ukraińskiej emigracji politycznej w Polsce (1920–1939). *Nad Wisłogą i Dniptrom*. Київ, 2004–2005. № 2–3. С. 233–254; Вішка О. Українські студентські організації у міжвоєнній Польщі (1921–1939). *П'ятий конгрес українців*. Історія. Ч. 3. Чернівці. 2005. С. 179–187; Wiszka E. Kozacka Mogiła – Ukraiński Cmentarz Wojskowy w Aleksandrowie Kujawskim. *Mniejszości Narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej po upadku komunizmu*. Zielona Góra. 2006. S. 157–174; Wiszka E. Ukraiński Komitet Centralny. Reprezentacja polityczna emigracji ukraińskiej w Polsce (1921–

Дослідження в цій галузі стали розвиватися завдяки співпраці з д-ром З. Карпусом – передвісником досліджень, що стосуються військовополонених й інтернованих, який виступив із пропозицією для О. Вішки щодо систематичних наукових досліджень, написання кандидатської дисертації тощо. Предметом уваги історик обрав українську еміграційну пресу, що є важливим науковим історичним джерелом. Другою сприятливою обставиною для наукових починань педагога було відкриття в 1993 р. при Науковій бібліотеці ім. В. Стефаника у Львові Науково-дослідного Центру з вивчення преси. Завдяки контактам із цим представництвом дослідник міг послуговуватися теоретичними розробками, що стосуються преси, а також щорічно демонструвати результати своїх досліджень на організовуваних Центром конференціях. У 2003 р. львівський Центр видав ученому диплом за багатолітнє співробітництво, а в меморіальній книзі була вміщена бібліографічна замітка з переліком його наукового доробку¹⁵³¹.

У 2000 р. О. Вішка захистив кандидатську дисертацію на тему: «Преса української еміграції у Польщі 1920–1939», що була підготовлена під керівництвом З. Карпуса. У 2001 р. робота була видана в Торуні¹⁵³², а у 2002 р. – її українська версія у Львові¹⁵³³. У 2004 р. на основі праці «Українська еміграція в Польщі 1920–1939 рр.» (Торунь, 2004)¹⁵³⁴ дослідник отримав звання доктора габлітованого й надгороду квартальника «Східний» («Przegląd Wschodni»).

У своїй статті «Українська політична еміграція у Польщі (1920–1939)» автор описав важку долю українців на шляху боротьби за незалежність власної держави. За свідченнями О. Вішки, після програшу української сторони в українсько-російському протистоянні початку ХХ ст., багато тисяч українців знайшло притулок на території свого союзника – Польщі. «В середині листопада 1920 р. на захід подалися члени уряду УНР, урядові службовці і голова держави Симон Петлюра, багато тисяч цивільної людності – всього близько 7 тис. осіб. Державні структури розташувалися здебільшого в Тарнуві. Тиждень потому Збруч перейшло військо та було на території Польщі інтерноване в таборах у Ланьцуті, Вадовіцах, Каліші, Александруві Куявському, Ченстохові і Пйотркуві Трибунальському. За даними українського командування наприкінці листопада 1920 р. в Польщі опинилося близько 27 тис. вояків»¹⁵³⁵.

У статті «Українська політична еміграція в Александруві Куявському 1921–1939 рр.» О. Вішка подає відомості про те, що, відходячи на Захід, вояки УНР були інтерновані у польські табори, зокрема понад 3000 осіб в Александрув Куявський. У 1920 р. у цьому місті перебувало 3528 українських політичних емігрантів (900 офіцерів, 2504 рядових, 95 жінок і 25 дітей)¹⁵³⁶. Життя українців було важким: «Інтерновані кілька днів очікували у вагонах, тоді як їх колеги [...] самі ремонтували бараки [...] брак ліків [...] їжі [...] одягу [...] білизни та взуття...»¹⁵³⁷. Водночас «було усвідомлення великої втрати, відриву від рідної землі, невпевненість у завтрашньому дні...». Кількість інтернованих в Александруві Куявському постійно зменшувалася. Наприкінці жовтня 1921 р. табір українських інтернованих ліквідували. На той момент тут перебувала 1861 особа.

1939). *Шостий міжнародний конгрес україністів*. Історія. Політологія. Київ – Донецьк. 2005, Київ. 2007. Кн. 3. Ч. 2. С. 64–88 ; Wiszka E. Stanica Ukraińska w Kaliszu (1924–1939). *Polska. Ukraina / pod red. W. Berdychowskiej i O. Hnatiuk*. Lublin, 2007. С. 64–88; Від Руської Країни, через Підкарпатську Русь до Карпатської України (1918–1939). *Український альманах*. 2008. С. 160–169 ; Вішка О. Переселение украинцев в Западную Сибирь во второй половине XIX–XX в. *Сибирская деревня: история, современное состояние, перспективы развития*. Омск. 2008. Ч. I. С. 24–33 ; Wiszka E. Biblioteki i wydawnictwa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920–1939. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 2008. № 25–26. С. 23–37 ; Вішка О. Українська еміграція на Холмщині та Підляшші у 1920–1939 роках. *Українці Холмщини і Підляшшя: Історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків*. Луцьк. 2008. С. 87–118 ; Wiszka E. Czarnomorcy. *Stosunki polskoukraińskie. Historia i pamięć / pod red. J. Marszałek-Kawy i Z. Karpusa*. Toruń. 2008. S. 152–166.

¹⁵³¹ Морозова О. Польський історик Омелян Вішка: діяльність щодо дослідження історії України. *Історичний архів. Наукові студії* : зб. наук. пр. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. Вип. 14. С. 168.

¹⁵³² Wiszka E. Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920–1939. Toruń, 2001. 324 s.

¹⁵³³ Вішка О. Преса української еміграції у Польщі 1920–1939. Львів, 2002. 480 с.

¹⁵³⁴ Wiszka E. Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939. Toruń, 2004. 750 s.

¹⁵³⁵ Вішка О. Українська політична еміграція у Польщі (1920–1939). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: Історичні науки. Острог : РВВ Національного університету «Острозька академія», 2008. Вип. 11. С. 49.

¹⁵³⁶ Wiszka E. Ukraińska emigracja polityczna w Aleksandrowie Kujawskim 1921–1939. *Aleksandrów Kujawski. Obozy jeńców i internowanych 1918–1921*. Część I. Warunki życia jeńców i internowanych oraz ukraińskiej emigracji politycznej. Toruń, 2008. S. 127.

¹⁵³⁷ Wiszka E. Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920–1939. Toruń, 2001. S. 34.

У результаті українці роз'їхались по всій Польщі, частина виїхала до інших країн Європи й до Америки. Ті, що залишились у Польщі, створили інші організації. Більшість емігрантів об'єднав Український центральний комітет з головним офісом у Варшаві. Відділи комітету були сформовані в кількох десятках польських містечок, а також в Александрові Куявському – велика група мешканців колишнього табору оселилася в його околицях¹⁵³⁸.

О. Вішка звернув увагу на те, що українська еміграція була диференційована – вона різнилася за матеріальним становищем та інтелектуальним рівнем щодо поглядів на громадські справи і навіть політичні. Однак, як стверджує історик, ця розмаїтість серед емігрантів не виходила за межі однієї спільної ідеї – ідеї української державності, одного спільного прагнення – відновлення суверенної держави¹⁵³⁹.

На думку історика, на короткий час найважливішим осередком української політичної еміграції в Польщі був Тарнув. У 1921 р. тут діяли численні організації, школи, видавництва, військово-історичний музей-архів, виходила українська преса. Тут було засновано Український народний університет (остаточно його локалізовано в Ланьцуті) та приватну українську гімназію. Деякий час у Тарнуві працював уряд УНР та покликаний на початку 1921 р. парламент – Рада Республіки¹⁵⁴⁰. Однак значення Тарнува послабилось після покликання у Варшаві Українського Центрального Комітету (згодом – Товариство «Український Центральний Комітет у Польщі», що об'єднував переважну більшість українських політичних вихідців, які мешкали в міжвоєнний період у Польщі).

Важливим напрямком діяльності УЦК була протидія пропаганді іншого політичного противника українства – російської еміграції, чільні представники якої не визнавали українців окремим народом та заперечували їхнє право на державну незалежність. Для координування заходів такого роду українська наддніпрянська еміграція наприкінці 1920-х рр. створила Головну Еміграційну Раду. Крім цього, у Польщі був заснований Клуб «Прометей», який об'єднував вихідців з поневолених Росією країв¹⁵⁴¹.

Учений переконує, що після переїзду С. Петлюри з Тарнува до Варшави, столиця Польщі наприкінці 1921 р. почала виконувати роль українського еміграційного державного центру, а згодом також і культурно-освітнього¹⁵⁴². Смерть С. Петлюри ще більше згуртувала українців навколо ідеї української державної незалежності. Як стверджує О. Вішка, «мертвий Петлюра становив набагато більшу небезпеку для більшовицького режиму, аніж живий – для української еміграції він став мучеником, символом боротьби за незалежність Батьківщини¹⁵⁴³.

Завдяки присутності у Варшаві у міжвоєнний період українських емігрантських державних структур, хоча скорочених та діючих неявно, зокрема Ради та Головної управи Українського Центрального Комітету, а також завдяки присутності багатьох науковців, артистів, журналістів, генералітету, партійних і суспільних діячів, студентів та створених ними організацій і товариств столиця Польщі була у той час наймогутнішим центром суспільно-культурного та наукового життя української політичної еміграції.

Науковець доходить висновку, що значення петлюрівського політичного табору для України є незаперечним – він спричинився до створення суверенної Української Народної Республіки та вживав всіх заходів для утвердження її незалежності. Активна політична діяльність петлюрівців в еміграції дала змогу зберегти безперервність української державної влади, аби у відповідний час передати символічні клейноди владі відродженої незалежної України. Українська еміграція

¹⁵³⁸ Wiszka E. *Українська еміграція політична в Александрові Куявському 1921–1939. Aleksandrów Kujawski. Obozy jeńców i internowanych 1918–1921. Część I. Warunki życia jeńców i internowanych oraz ukraińskiej emigracji politycznej.* Toruń, 2008. S. 127–128.

¹⁵³⁹ Там само.

¹⁵⁴⁰ Там само. С. 50.

¹⁵⁴¹ Вішка О. Українська політична еміграція у Польщі (1920–1939). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія».* Острого : РВВ Національного університету «Острозька академія», 2008. Вип. 11. С. 55. (Історичні науки).

¹⁵⁴² Там само. С. 50.

¹⁵⁴³ Там само. С. 53.

створила певні вартості й для Польщі, бо її представники разом з поляками розбудовували, в міру своїх сил і здібностей, відроджену незалежну Польщу¹⁵⁴⁴.

Свої наукові висновки на тему України О. Вішка виклав у численних наукових працях. Він є автором робіт «Козацька могила на Куявах» (1993)¹⁵⁴⁵, «Останній шлях УГА» (співавтор; 1999)¹⁵⁴⁶, «Тухоля. Полонені старшини Української Галицької Армії 1920–1922» (співавтор; 2003)¹⁵⁴⁷. У 2010 р. вийшла його книга «Брест Литовський» та у співавторстві «Українці в Варшаві»¹⁵⁴⁸. У 2012 р. побачила світ монографія О. Вішки «Шоста стрілецька. Шоста січова стрілецька дивізія. Формування, бойовий шлях та інтернування 1920–1924»¹⁵⁴⁹. Загалом учений є автором понад півтори сотні наукових та науково-популярних статей на історичну тематику, а також рецензій, звітів, біограм, опублікованих у журналах і неперіодичних виданнях різних країн світу¹⁵⁵⁰.

Нашу увагу привернула ґрунтовна праця Р. Шагали й О. Вішки «Українці у Варшаві», що базується на джерелах з польських, українських, російських і чеських архівів, польської і української преси. Праця стосується українців, які в період від часів Мазовецького князівства до закінчення Другої світової війни були різною мірою пов'язані з Варшавою. Одним із завдань цього видання було «повернути» про них пам'ять. Автори яскраво змалювали реалії, в яких судилося жити і працювати українцям. Словникова частина книги містить відомості, які торкаються 375 найвідоміших українських постатей. Серед них є українські оперні солісти (Соломія Крушельницька, Олександр Мишуга, Адам Дідур, завдяки яким на зламі ХІХ і ХХ ст. у Варшавському оперному театрі замість італійської назавжди загостювала польська мова); українські науковці (лише у міжвоєнний період у Варшавському університеті викладали такі видатні вчені, як Василь Біднов, Дмитро Дорошенко, Іван Огієнко, Олександр Лотоцький, Роман Смаль-Стоцький, а також відомий психолог Степан Балей. Левко Биковський був довголітнім директором Варшавської бібліотеки, вихователем польських бібліотечних кадрів); українські політики, суспільні та військові діячі (від славнозвісних гетьманів Богдана Хмельницького й Івана Мазепи, далі – Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Василя Білозерського – засновників Братства св. Кирила та Мефодія, Андрія Потебні – організатора революційної змови царських офіцерів до Симона Петлюри – керівника Української народної республіки, співтворця польсько-української угоди 1920 р. й Андрія та Миколи Лівичських – батька і сина, пізніших президентів УНР в екзилі). Резюмуючи викладене, автори зазначають, що «польське суспільство не усвідомлює собі того, що вони були українцями»¹⁵⁵¹.

О. Вішка – співорганізатор та учасник багатьох наукових конференцій і конгресів у Польщі (зокрема, у Торуні, Варшаві, Вроцлаві, Любліні, Гданську, Зеленій Гурі) та Україні (у Львові, Харкові, Одесі, Луцьку, Чернівцях, Києві, Чернігові). Історик є автором перекладів статей і монографій науковців з України, Росії та Литви¹⁵⁵². До самої смерті (2014 р.) учений був співредактором кількох наукових збірників, а також співзасновником наукового журналу «Над Віслою і Дніпром» («Nad Wisłą i Dnieprem») ¹⁵⁵³.

Таким чином, діяльність української політичної еміграції посідає чільне місце в сучасній польській історіографії. Польські історики порушили питання причин еміграції українських вояків, умов їхнього перебування в таборах для інтернованих УНР, відносин еміграційного уряду УНР з польською владою, культурно-просвітньої діяльності українських політичних емігрантів, внеску «петлюрівців» у боротьбу за відродження незалежної Української держави тощо.

¹⁵⁴⁴ Там само. С. 55.

¹⁵⁴⁵ Wiszka E. Kozacka mogiła na Kujawach. *Gazeta Aleksandrowska*. 1995. № 11–12; 1996. № 1.

¹⁵⁴⁶ Вішка О., Карпус З., Срібняк І. Останній шлях УГА. Київ – Торунь. 1999. 48 с.

¹⁵⁴⁷ Вішка О., І. Срібняк. Тухоля. Полонені старшини Української Галицької Армії (1920–1922). Київ – Торунь. 2003. 52 с.

¹⁵⁴⁸ Wiszka E. Brześć Litewski. Obozy jeńców i internowanych 1919–1921. Toruń, 2010. 182 s.

¹⁵⁴⁹ Wiszka E. Szósta Strzelecka. Formowanie, szlak bojowy i internowanie 6 Siczowej Dywizji Strzeleckiej (1920–1924). Toruń. 2012. 513 s.

¹⁵⁵⁰ Морозова О. Польський історик Омелян Вішка: діяльність щодо дослідження історії України. *Історичний архів. Наукові студії* : зб. наук. пр. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. Вип. 14. С. 170.

¹⁵⁵¹ Szagała R., Wiszka E. Ukraińcy w Warszawie. Toruń – Warszawa, 2010. S. 631.

¹⁵⁵² Makarczuk S., Ewakuacja Polaków ze Lwowa w latach 1944–1946 (з української мови на польську). *Klio*. 2001. № 1. S. 110–122 ; Karpus Z. Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924 (з польської мови на російську). Toruń : Wyd. «Marszałek», 2001. 239 s.

¹⁵⁵³ Морозова О. Українська проблематика в творчості Омеляна Вішки. *Над Віслою і Дніпром*. Польща і Україна в європейській перспективі – минуле і сучасність. Торунь – Київ, 2017. Т. I. С. 11.

Більше інформації подано про перший період перебування українських інтернованих в Польщі. Менше уваги приділено життю українців у польських таборах для інтернованих у 1922–1924 рр., зокрема незадовільним умовам утримання політичних емігрантів. Майже немає інформації про ставлення польського населення до українських інтернованих, про побутові взаємини українців і поляків, замовчує польська історіографія факти неналежного утримання могил вояків УНР на території Польщі. Сучасна історіографія потребує досліджень про долі окремих українських інтернованих, формування й розвиток їхньої позиції щодо радянської влади. Варто також приділити увагу порівняльному аналізу життя українських емігрантів, які залишились у Польщі, і тих, хто повернувся до радянської України.

Загалом, польські вчені доходять висновку, що петлюрівський політичний табір мав велике значення для розвитку незалежної Української держави. Активна діяльність українських інтернованих у Польщі допомогла зберегти безперервність української державної влади та основи української державності для подальшого відродження незалежної України.

Отже, у сучасній польській історіографії приділена достатня увага проблемам історії України міжвоєнного часу. Найпопулярніші теми, які порушують польські вчені: життя українців у Другій Речі Посполитій, суспільно-політичне та культурне життя Наддніпрянщини, українська політична еміграція.

Найпоширенішою формою обговорення актуальних проблем минувшини є міжнародні наукові конференції. У заходах беруть участь відомі польські, українські та закордонні дослідники. Результатом роботи форумів є видання тез доповідей, збірників і колективних монографій.

Польські вчені звертають увагу на гостроту й невирішеність національного питання в міжвоєнній Польщі. Твердження окремих істориків про те, що дії українців частіше були відповіддю на дискримінаційну політику Речі Посполитої, не є поширеними.

Зазначається важливість українського питання в міжнародній політиці того часу. Більшою мірою польські історики зосереджуються на проблемах Галичини, Волині, Холмщини, Підляшшя, Лемківщини, а також українців радянської Росії, а згодом – Радянського Союзу. Недостатньо уваги приділено проблемам українців, що перебували під владою Румунії і Чехословаччини.

Насамперед висвітлюються питання національної політики Речі Посполитої, осадництва, пацифікації, асиміляції, релігійних утисків українців, діяльності українських націоналістів. Вагоме місце в польській історіографії відводиться проблемі українського університету й нищення православних церков на Холмщині й Південному Підляшші в 1938 р. Певна увага в польській науковій літературі приділена роботі української парламентарної репрезентації у Сеймі та Сенаті Речі Посполитої. Польські науковці погоджуються з тезою про вплив національної політики Другої Речі Посполитої на загострення польсько-українського конфлікту.

Однією з найбільш вивчених є тема польсько-українського союзу 1920 р. Потужним центром, що проводить дослідження військових аспектів української історії, українсько-польських відносин, є Торунь. Як польські, так і українські вчені відмічають вагоме значення угоди Пілсудський – Петлюра для розвитку співпраці поляків і українців.

Найбільш вивченими є також питання радянської історії України: радянсько-польська війна та місце в ній України, Ризький мир, проблема національних меншин, голод 1921–1923 рр., НЕП, українізація, індустріалізація, колективізація, Голодомор, злочини радянської влади, репресії тощо. Окреме місце в польській історіографії посідає діяльність української політичної еміграції. Науковці визнають велике значення петлюрівського політичного табору для збереження основ української державності й подальшого становлення незалежної України.

Фрагментарно висвітленні в польській історіографії питання соціально-економічних процесів на західноукраїнських землях. Частково представлені в роботах польських українців окремі аспекти політики осадництва. Майже не приділена увага в працях польських істориків розвитку культури, економічному становищу на українських землях у міжвоєнний період.

РОЗДІЛ 5. ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН 1939–1947 рр. В НОВІТНІЙ ПОЛЬСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Період 1939–1947 рр. – доволі непростий час в українсько-польських відносинах, його інтерпретація українськими і польськими науковцями та політиками й досі спричиняє обоюсторонню напругу.

Пакт Ріббентрона – Молотова від 23 серпня 1939 р. поділив Європу на зону інтересів нацистської Німеччини і сталінського Радянського Союзу. Вторгнення 1 вересня 1939 р. військ Третього рейху до Польщі поклало початок Другій світовій війні. 17 вересня того ж року на терени Східної Галичини і Волині увійшла Червона армія. Поляки в черговий раз перетворилися на народ без власної держави. У 1940 р. радянськими військами була зайнята Буковина, а в 1945 р. – Закарпаття.

Ці складні події породили в українців, які потерпали від осадництва і спроб відтіснити на периферію релігійного життя православну церкву на Волині, а також у вчорашніх поборників ЗУНР у Галичині відчуття, що формальна злука 1919 р. тепер стане реальністю. У свою чергу вкотре поневолене польське населення сприймало українців як п'яту колону, що зрадила ідеали Другої Речі Посполитої. Війна між двома диктаторськими режимами, що розпочалася в червні 1941 р., дала надію українським націоналістам на створення власної незалежної соборної держави. Такі дії не входили в плани Гітлера, тому ініціатори швидко опинилися в концтаборах або були знищені. У тилу наступаючих німецьких військ опинилися ворожі їм АК і ОУН (від 1942 р. ОУН і УПА). Радянсько-німецька війна 1941–1945 рр. загострила польсько-українські протиріччя. Протистояння між українськими та польськими угрупованнями було вигідним двом тоталітарним агресорам. Волинська трагедія і повоєнна акція «Вісла» є одними з найболючіших сторінок в історії українсько-польських відносин.

5.1. Діяльність українського підпілля

Діяльність українських націоналістів, зокрема їх відносини із польським націоналістичним підпіллям, є актуальною темою в сучасній польській історіографії. За комуністичних часів дослідження історії українських земель, що свого часу були пов'язані з Польщею, накладалася заборона. Радянські лідери уникали згадок про зв'язки з Польщею цих територій.

Одними з перших порушили тему польсько-українських відносин часів Другої світової війни А. Щесняк і В. Шота у праці «Дорога в нікуди. Діяльність організації українських націоналістів та її ліквідація в Польщі»¹⁵⁵⁴. Автори називають ОУН «терористичною фашистською організацією антипольського й антикомуністичного спрямування, що діяла головним чином на території Західної України»¹⁵⁵⁵. Водночас у книзі висвітлені питання асиміляційної політики Речі Посполитої щодо національних меншин й т. ін. Саме тому за рішенням влади книгу швидко прибрали з усіх польських книгарень.

¹⁵⁵⁴ Szcześniak A., Wiesław Szota. Droga do nikąd. Działalność organizacji ukraińskich nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce. Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa obrony Narodowej, 1973. 586 s.

¹⁵⁵⁵ Там само. С. 27.

В усіх наукових і ненаукових працях доби Польської Народної Республіки українське підпілля мало асоціювалося з фашистськими бандами, що співпрацюють з гітлерівцями (роботи Е. Пруса, А. Кормана, В. Філяра, В. та Є. Семашків тощо¹⁵⁵⁶). Не можна було писати, що УПА боролася за незалежну Україну. Ненаукові праці Е. Пруса, А. Кормана, В. Поліщука ґрунтовані переважно на спогадах очевидців подій, які автори використовують як докази злочинної діяльності українців¹⁵⁵⁷.

На думку І. Льюшина, публічне обговорення причин та наслідків українсько-польського військово-політичного протистояння у ХХ ст. та, зокрема, проблематики українсько-польського міжнародного конфлікту воєнної доби, яка до того часу вважалася суто науковою і була предметом дослідження виключно науковців, не найкращим чином позначилося на позиції українських учених. Вони не змогли не піддатися тиску засобів масової інформації та не врахувати громадської думки. В оцінюванні цього конфлікту за «нових обставин» академічне висвітлення проблеми відійшло на другий план, тоді як наголос був зроблений на політичному аспекті питання в контексті сучасних українсько-польських відносин¹⁵⁵⁸.

З падінням комунізму в Центрально-Східній Європі з'явилася можливість звернутися до тем, які досі були заборонені. Поруч з такими темами, як радянська окупація 1939–1941 рр. й радянська політика щодо поляків, зокрема депортації і Катинська трагедія, чільне місце в польській історіографії посіла тема польського підпілля та його боротьби з ОУН і УПА. Польські історики Г. Мазур¹⁵⁵⁹, В. Романовський¹⁵⁶⁰, А. Л. Сова¹⁵⁶¹, Є. Венгерський¹⁵⁶², Ю. Туровський¹⁵⁶³ та ін. порушили проблеми польсько-українських відносин.

Наприкінці 1980-х рр. у Польщі вийшла друком низка ґрунтовних праць, що були оперті на широку джерельну базу. 1993 р. була опублікована робота Р. Тожецького «Поляки й українці. Українське питання часів Другої світової війни на території Другої Речі Посполитої»¹⁵⁶⁴. У 1997 р. Г. Мотика видав книгу «Так було в Бещадах. Польсько-українські війни 1943–1947»¹⁵⁶⁵. Цього ж року разом із Р. Внуком Г. Мотика надрукував відому працю «Пани і різуні. Співпраця АК-ВіН і УПА»¹⁵⁶⁶. У 1998 р. вийшла у світ робота А. Л. Сиви «Польсько-українські відносини 1939–1947. Нарис проблематики»¹⁵⁶⁷. Використовуючи ґрунтовний джерельний матеріал, польські науковці почали відходити від одностороннього висвітлення польсько-українських відносин воєнного періоду. Рух українських націоналістів поступово переставав бути єдиною причиною польсько-українських конфліктів першої половини ХХ ст. Причинами кривавих трагедій часів Другої світової війни польські історики почали вважати обопільні прагнення як української, так і польської сторони відстояти свої права як нації¹⁵⁶⁸.

Питання діяльності українських націоналістів часів Другої світової війни активно обговорювалися на міжнародних наукових конференціях «Поляки про українців, українці про поляків» (Гданськ, 1993), «Поляки та українці 1918–1956» (Сянок, листопад 1997), «Демографічні

¹⁵⁵⁶ Korman A. Piąte przykazanie Boskie : nie zabijaj! London, 1989. 46 s. ; Prus E. Z dziejów współpracy nacjonalistów ukraińskich z Niemcami w okresie II wojny światowej i okupacji. Katowice, 1985 ; Prus E. Herosi spod znaku tryzub : Konowalec, Bandera, Suchewicz. Warszawa : Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, 1985. 348 s.

¹⁵⁵⁷ Морозова О. Проблема ОУН і УПА в польській та українській історіографії. *Галичина*. 2013. Ч. 24. С. 261.

¹⁵⁵⁸ Льюшин І. Актуальні проблеми методології та історіографії українсько-польських відносин ХХ ст. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2007. № 16. С. 400.

¹⁵⁵⁹ Mazur G. Planu operacyjne AK i UPA w rejonie Lwowa i Przemyśla. *Przemyskie Zapiski Historyczne*. 2000–2002. Т. XII–XIII. S. 133–135.

¹⁵⁶⁰ Romanowski W. ZWZ-AK na Wołyniu 1939–1944. Lublin : Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1993. 407 s.

¹⁵⁶¹ Sowa A. L. Kwestia ukraińska w planach operacyjnych Armii Krajowej. *Dzieje Podkarpacia*. Т. III / red. J. Gancarski. Krosno, 1999.

¹⁵⁶² Węgiński J. Armia Krajowa na zachód od Lwowa, Kraków 1993. 227 s. ; Węgiński J. Lwowska konspiracja narodowa i katolicka 1939–1946. Kraków 1994. 390 s. ; Węgiński J. Oddziały leśne 19 Pułku Piechoty. Kraków, 1993. 179 s. ; Węgiński J. Armia Krajowa w okręgach Stanisławów i Tarnopol, Kraków 1996. 337 s. ; Węgiński J. Lwowskie oddziały «Warta» na Rzeszowszczyźnie 1944–1945. Kraków, 1998.

¹⁵⁶³ Turowski J. Pożoga. Walki 27 Wołyńskiej Dywizji AK, Warszawa, 1990. 600 s.

¹⁵⁶⁴ Torzecki R. Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej, Warszawa 1993. 349 s. ; Torzecki R. Stosunki polsko-ukraińskie na powojennych rozdrożach. Próba bilansu. *Dzieje Najnowsze*. 1995. № 4. S. 91–99.

¹⁵⁶⁵ Motyka G. Tak było w Bieszczadach. Walki polsko-ukraińskie 1943–1947, Warszawa, 1997. 212 s.

¹⁵⁶⁶ Motyka G., Wnuk R. Pany i rezuny. Współpraca AK-WiN i UPA, Warszawa, 1997. 2017 s.

¹⁵⁶⁷ Sowa A. L. Stosunki polsko-ukraińskie 1939–1947. Zarys problematyki, Kraków, 1998. 342 s.

¹⁵⁶⁸ Гавришко М. Інтерв'ю з Г. Мотикою. URL: <http://uamoderna.com/jittepis-istory/motyka>.

зміни в південно-східній Польщі» (Перемишль, грудень 1997), «Поляки й українці під час Другої світової війни» (Жешув, вересень 1999) та ін. Заходи відбулися в різних наукових осередках Польщі (Варшава, Краків, Люблін, Гданськ, Перемишль, Ополе, Жешув, Сянок, Слупськ та ін.)¹⁵⁶⁹. Важливо, що польська історіографія почала підтримувати постійний діалог з українською історичною наукою. Це дало можливість зіставляти окремі факти, знаходити спільні й узгоджувати проблемні моменти. Результатом наукових конференцій було видання збірок матеріалів конференцій, що є важливим джерелом у дослідженні українсько-польських відносин воєнного й повоєнного періодів, зокрема проблеми діяльності українських націоналістів¹⁵⁷⁰.

У 2000-х рр. почався новий період дослідження польсько-українських відносин. Відбувається політизація українсько-польських наукових стосунків. Активізуються «кресові товариства». Дії українських націоналістів трактуються як «геноцид» (робота Владислава і Еви Семашків «Геноцид, учинений українськими націоналістами щодо польського населення Волині 1939–1945»).

У 2001 р. була надрукована книга Чеслава Партача «Українське питання в політиці польського уряду в еміграції та його експозитур у краї (1939–1945)»¹⁵⁷¹. У 2003 р. спільно з К. Ладою Ч. Партач опублікував працю «Польща щодо незалежницьких прагнень українців за часів Другої світової війни»¹⁵⁷². Члени польської націоналістичної ненаукової організації «Спілка увічнення жертв злочинів українських націоналістів» наголошують на співпраці ОУН і УПА з німцями в межах військових загонів «Роланд» і «Нахтігаль», діяльності дивізії СС «Галичина» тощо¹⁵⁷³.

Водночас Інститут Національної пам'яті Польщі почав видавати спільно з українською стороною збірки документів, що публікувалися в рамках серії «Польща і Україна у 30–40-х роках ХХ століття»¹⁵⁷⁴. Видання було започатковане Центральним архівом Міністерства внутрішніх справ разом із архівом Служби безпеки України. У передмові автори підкреслили: «Ми переконані, що у з'ясуванні історичної правди потрібен конструктивний діалог польської і української сторін, спільні зусилля дослідників, які повинні і далі працювати, використовуючи всі можливі джерела з метою реконструкції подій минулого. Лише це допоможе формуванню правдивої колективної пам'яті про одну з найдраматичніших сторінок спільної історії поляків і українців під час Другої світової війни»¹⁵⁷⁵.

Важливе значення для систематизації нових набутих знань з історії українського націоналізму й польсько-українських відносин часів Другої світової війни мав науковий семінар «Україна – Польща: важкі питання» 1997–2008)¹⁵⁷⁶. Польські та українські вчені визначили передумови, характер сутність конфліктів ОУН і УПА з Армією крайовою, наслідки польсько-українських відносин. Українські націоналісти набули окреслення «національно-визвольних формувань». Науковці дійшли спільного висновку, що причина польсько-українських конфліктів криється в обопільних діях українців і поляків.

Українсько-польські відносини обговорюються на конференціях. «Лемківщина в 1939–1947 рр. Війна, окупація й виселення» (Краків, травень, 2001), «Від уярмлення до співпраці. Польсько-українські відносини в ХХ ст.» (Вроцлав, 2002), «Польсько-українські відносини 1939–1947: стан досліджень і дослідницькі постулати» (Жешув, вересень 2013) та ін.¹⁵⁷⁷

¹⁵⁶⁹ Піскулінський Ян. Польсько-українські відносини 1939–1947 рр. у польській історіографії – огляд досліджень. URL: <https://old.uinp.gov.ua/news/polsko-ukrainski-vidnosini-1939-1947-rr-u-polskii-istoriografii-oglyad-doslidzenh>.

¹⁵⁷⁰ Polacy o Ukraińcach, Ukraińcy o Polakach. Materiały z sesji naukowej / pod red. T. Stegnera. Gdańsk, 1993. 185 s. ; Polska i Ukraina po II wojnie światowej / red. W. Bonusiak. Rzeszów, 1998. 327 s. ; Polacy i Ukraińcy podczas II wojny światowej. Rzeszów, 2000. 174 s. ; Polacy o Ukraińcach, Ukraińcy o Polakach. Materiały z sesji naukowej / pod red. T. Stegnera. Gdańsk, 1993. 185 s.

¹⁵⁷¹ Partacz Cz. Kwestia ukraińska w polityce polskiego rządu na uchodźstwie i jego ekspozytur w kraju (1939–1945). Koszalin, 2001. 405 s.

¹⁵⁷² Partacz Cz. Ładą K. Polska wobec ukraińskich dążeń niepodległościowych w czasie II wojny światowej. Toruń, 2003. 261 s.

¹⁵⁷³ Морозова О. С. Проблема ОУН і УПА в польській та українській історіографії. *Галичина*. 2013. Ч. 24. С. 261.

¹⁵⁷⁴ Polska i Ukraina w latach 30–40. XX wieku. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych. T. 4. *Polacy i Ukraińcy pomiędzy dwoma systemami totalitarnymi 1942–1945*. Cz. 1. Warszawa – Kijów, 2005. 876 s.

¹⁵⁷⁵ Там само. С. 58.

¹⁵⁷⁶ *Polska – Ukraina: trudne pytania*. Warszawa, 1997–2009. Т. 1–11 ; *Україна – Польща: важкі питання*. Т. 1–10. Варшава – Луцьк, 1998–2006.

¹⁵⁷⁷ Піскулінський Ян. Польсько-українські відносини 1939–1947 рр. у польській історіографії – огляд досліджень. URL: <https://old.uinp.gov.ua/news/polsko-ukrainski-vidnosini-1939-1947-rr-u-polskii-istoriografii-oglyad-doslidzenh>.

Незважаючи на узгодження позицій частини української і польської наукової спільнот щодо головних питань українського націоналістичного руху, в польській історіографії і досі є достатньо робіт, у яких подається традиційний образ українця як «бандерівця», «фізуна», що чинив геноцид, намагаючись винищити усе польське населення Волині й Східної Галичини. Це роботи представників «кресових організацій» Л. Кулінської¹⁵⁷⁸, Ч. Партача¹⁵⁷⁹, Б. Гротта¹⁵⁸⁰, Б. Пазя¹⁵⁸¹, В. Осадчого¹⁵⁸² та ін.

Представники «кресових товариств» у свою чергу активно проводять різні заходи, зокрема наукові конференції, на тему діяльності українських націоналістів та польсько-українських стосунків¹⁵⁸³. Особливістю цих заходів є односторонній підхід у висвітленні проблеми. Зазвичай на таких зібраннях присутні одні й ті ж учасники, серед яких окрім науковців є багато публіцистів, очевидців трагічних подій періоду польсько-українського конфлікту. Метою таких заходів є не так здобуття нового наукового знання, як шалена антиукраїнська пропаганда.

Так, 7 липня 2018 р. у Варшаві відбулася конференція «Креси. Потрібна правда й пам'ять – не помста», організована за сприяння різних інституцій, зокрема Музею незалежності у Варшаві. Захід був приурочений до 75-ї річниці кривавих подій на Волині. У конференції взяли участь представники Інституту національної пам'яті Польщі (Артур Брожиняк, Відділ історичних досліджень ІНП в Жешуві), Гуманістично-економічної Академії в Лодзі (Богуміл Гротт), Гірничо-металургійної академії в Кракові (Люцина Кулінська), Католицького університету в Любліні ім. Яна Павла II (Володимир Осадчий), Кошалінської Політехніки (Чеслав Партач), Жешувського університету (Анджей Запаловський), члени кресових організацій (Кшиштоф та Збігнев Копоцинські) та ін. На заході були присутні представники польського Сейму (Анджей Меляк, Малгожата Госевська, Пйотр Згожельський), правлячої польської партії «Право і справедливість» (ПіС), (Малгожата Госевська), Сенату Польщі (Ґжеґож Печкіс), маршалок Мазовецького воєводства (Адам Струзік) та ін.

Теми учасників конференції: «Націоналізм Організації українських націоналістів як вираз природних тенденцій української меншини на південно-східних територіях II Речі Посполитої – доктрина і практика» (Б. Гротт), «Привид бандеризму на Україні. Факти й міфи» (В. Осадчий), «Бандеризм з перспективи XXI століття та умови прощення поляками геноциду ОУН-УПА» (Ч. Партач) та ін. – яскраво ілюструють позицію їхніх авторів щодо проблеми українського націоналізму¹⁵⁸⁴. Причиною конфліктів між поляками та українцями було визначено істотну різницю між «державним народом, що має свою вищу культуру, а також культуру політичну, представники якого становлять еліту спільної країни», й народом, «що тривалий час був представлений лише народними верствами»¹⁵⁸⁵. Подавалося визначення, що мета діяльності ОУН – «позбутися з територій, які вважалися українськими, польської меншини». Діяльність УПА названо

¹⁵⁷⁸ Kulińska L., Partacz Cz. Ludobójstwo niepotępione. Zbrodnie OUN-UPA na Polakach 1939–1945. Warszawa : Bellona, 2015. 310 s. ; Kulińska L. Działalność terrorystyczna i sabatażowa nacjonalistycznych organizacji polsce w latach 1922–1939. Kraków : Księgarnia Akademicka, 2009. 743 s.

¹⁵⁷⁹ Partacz C. Banderyzm. Przyczyny zbrodni ludobójstwa SB-OUN i UPA w czasie II wojny światowej. Acta Universitatis Wratislaviensis. Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem. *Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi*. Wrocław, 2012. T. 34. № 1. S. 455–478.

¹⁵⁸⁰ Polska i jej wschodni sąsiedzi / red. Grott B., Grott O. Warszawa : Wydawnictwo von Borowiecky, 2016. 450 c. ; Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1939–2004 / red. B. Grott. Warszawa, 2004. 350 s. ; Polityczne, religijne i kulturalne aspekty sprawy polskiej na Kresach Wschodnich / red. B. Grott. Kraków : Księgarnia Akademicka, 2009. 348 s. ; Materiały i studia z dziejów stosunków polsko-ukraińskich. Kraków : Wyd-wo Księgarnia Akademicka, 2008. 312 s.

¹⁵⁸¹ Prawda historyczna a prawda polityczna w badaniach naukowych. Ludobójstwo na Kresach południowo-wschodnich Polski w latach 1939–1946 / red. B. Paż. Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2011. 448 s.

¹⁵⁸² Osadczy W. Widmo banderyzmu na Ukrainie. *Kresy. Należna prawda i pamięć – nie zemsta. Materiały z konferencji zorganizowanej 7 lipca 2018 roku* / red. K. Bąkała, W. Listowski, T. Skoczek. Warszawa, 2019. S. 131–146.

¹⁵⁸³ Kresy. Wczoraj, dzisiaj, jutro. Materiały z konferencji zorganizowanej 10 lipca 2015 / red. T. Skoczek. Warszawa : Muzeum Niepodległości, 2016 ; KRESY. Trudne sąsiedztwo. Materiały z konferencji zorganizowanej 9 lipca 2016 / red. K. Bąkała, T. Skoczek. Warszawa : Muzeum Niepodległości, 2017 ; Kresy. Należna pamięć – nie zemsta. Materiały z konferencji zorganizowanej 8 lipca 2017 / red. K. Bąkała, W. Listowski, T. Skoczek. Warszawa : Muzeum Niepodległości, 2017.

¹⁵⁸⁴ Kresy. Należna prawda i pamięć – nie zemsta. Materiały z konferencji zorganizowanej 7 lipca 2018 roku / red. K. Bąkała, W. Listowski, T. Skoczek. Warszawa, 2019. 238 s.

¹⁵⁸⁵ Grott B. Nacjonalizm Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów jako wyraz tendencji nurtujących mniejszość ukraińską na południowo-wschodnich ziemiach II Rzeczypospolitej – doktryna i praktyka. *Kresy. Należna prawda i pamięć – nie zemsta. Materiały z konferencji zorganizowanej 7 lipca 2018 roku* / red. K. Bąkała, W. Listowski, T. Skoczek. Warszawa, 2019. S. 59.

«екстермінаційною», «яку не можна назвати інакше, як геноцидом». Зазначено, що «...геноцид (УПА. – О.М.) перевищував, з огляду на застосовані способи вбивств, екстермінаційну діяльність III Рейху й Радянського Союзу»¹⁵⁸⁶. Б. Гротт називав дії українських націоналістів проти поляків «genocidium atrox» – страшним геноцидом, диким, жорстоким¹⁵⁸⁷.

На противагу таким діям відбувалися наукові заходи, на яких учені з усього світу намагалися порозумітися. На конференції «Друга світова війна в польсько-українських відносинах – стан досліджень і дослідницькі перспективи» (липень 2018 р., Варшава) були присутні відомі дослідники українсько-польських відносин з Польщі та України, зокрема Ян Пісулінський, Гжегож Мотика, Рафал Внук, Ігор Льюшин. На заході історики обговорювали питання польської історіографії зі згаданої проблеми, підходи до вивчення цієї теми, суть конфлікту, українські і польські втрати тощо¹⁵⁸⁸.

«Скільки матеріалів на тему "українсько-польського міжнародного конфлікту часів війни" з'явилося в польських медіа, навіть приблизно сказати важко. Беззаперечне одне. З огляду на те, що саме польська сторона вважала себе більшою мірою потерпілою під час цього конфлікту в Західній Україні і жадала від Києва певної "моральної сатисфакції" за це, в польських засобах масової інформації цих матеріалів було набагато більше. Втім, чимало з них скоріше збуджували емоції, ніж спонукали до мислення». – І. Льюшин¹⁵⁸⁹.

Незважаючи на поділ сучасної польської історіографії на праці «традиціоналістів», «ревізіоністів», «неакадемічний напрям» і «роботи польських українців», більшість наукових робіт базується на ґрунтовній джерельній базі й характеризується детальним висвітленням подій минулого з позиції як польської, так і української сторони конфлікту. Знаними фахівцями з проблеми діяльності ОУН і УПА часів Другої світової війни є Г. Мотика¹⁵⁹⁰, Р. Внук¹⁵⁹¹, Л. Адамський¹⁵⁹², Г. Грицюк¹⁵⁹³, Р. Висоцький¹⁵⁹⁴, М. Зайончковський¹⁵⁹⁵, В. Менджецький¹⁵⁹⁶ та інші вчені.

Одним з важливих аспектів, на який звертають увагу польські історики і який опосередковано вплинув на загострення польсько-українських відносин, було погіршення становища поляків, що опинилися під радянською окупацією. Національна політика сталінського режиму в західних

¹⁵⁸⁶ Grott B. Nacjonalizm Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów jako wyraz tendencji nurtujących mniejszość ukraińską na południowo-wschodnich ziemiach II Rzeczypospolitej – doktryna i praktyka. *Kresy. Należna prawda i pamięć – nie zemsta. Materiały z konferencji zorganizowanej 7 lipca 2018 roku* / red. K. Bąkała, W. Listowski, T. Skoczek. Warszawa, 2019. S. 69.

¹⁵⁸⁷ Там само. С. 73.

¹⁵⁸⁸ Історіописання та важкі питання минулого Польщі і України. URL: <http://archiwum.polradio.pl/5/123/Artykul/376650>.

¹⁵⁸⁹ Льюшин І., Актуальні проблеми методології та історіографії українсько-польських відносин ХХ ст. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2007. № 16. С. 397.

¹⁵⁹⁰ Motyka G., Wnuk R. Pany i rezuny. Współpraca AK-WiN i UPA, Warszawa 1997. 207 s. ; Motyka G. Tak było w Bieszczadach. Walki polsko-ukraińskie 1943–1948. Warszawa, 1999. 552 s. ; Antypolska Akcja OUN-UPA 1943–1944. Fakty i interpretacje / red. G. Motyka i D. Libionka. Warszawa, 2002. 167 s. ; Motyka G. Ukraińska partyzantka 1942–1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii. Warszawa : Instytut Studiów Politycznych PAN, Oficyna Wydawnicza RYTM, 2006. 728 s. ; Motyka G. W kręgu «Łun w Bieszczadach». Szkice z najnowszej historii polskich Bieszczad. Warszawa, 2009. 189 s.

¹⁵⁹¹ Wnuk R. Za pierwszego Sowietu. Polska konspiracja na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej (wrzesień 1939 – czerwiec 1941). Warszawa, 2007. 463 s.

¹⁵⁹² Wołyń i Galicja Wschodnia pod okupacją niemiecką 1943–1944 / pod red. Ł. Adamskiego i G. Hryciuka. Warszawa : Wydawnictwo Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia, 2019. 430 s. ; Wołyń i Galicja «za drugiego Sowietu» / L. Adamski, G. Hryciuk. Warszawa : Wydawnictwo Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia, 2019. 674 s. ; Sowietci a polskie podziemie 1943–1946. Wybrane aspekty stalinowskiej polityki represji / Ł. Adamski, G. Hryciuk, G. Motyka. Warszawa, 2017. 504 s.

¹⁵⁹³ Hryciuk G. Polacy we Lwowie pod okupacją radziecką i niemiecką w latach 1939–1944. Warszawa : Książka i Wiedza, 2000. 431 s.

¹⁵⁹⁴ Wysocki R. Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929–1939. Geneza, struktura, program ideologia. Lublin : UMCS, 2003. 433 s. ; Wysocki R. W kręgu integralnego nacjonalizmu. Czynniki nacjonalizmu Dmytro Doncowa na tle myśli nowoczesnych Romana Dmowskiego. Studium porównawcze. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2014. 543 s.

¹⁵⁹⁵ Zajączkowski M. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii na Lubelszczyźnie 1939–1947. Warszawa, 2012. 377 s. ; Ukraińskie podziemie na Lubelszczyźnie w okresie okupacji niemieckiej 1939–1944. Lublin – Warszawa : Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Lublinie, Instytut Studiów Politycznych PAN, 2015. 504 s.

¹⁵⁹⁶ Województwo wołyńskie : 1921–1939 : elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych / red. W. Mędrzecki. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1988. 202 s. ; Mędrzecki W. Kresowy kalejdoskop. Wędrowni przez Ziemię Wschodnie Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2018. 448 s.

областях України у початковий період Другої світової війни всіляко обмежувала громадський, економічний і культурний вплив «польського елементу», що трактувався радянською владою як політично ворожий, «буржуазний» за своєю суттю. Це знаходило вияв у широкій низці заходів, спрямованих на радянізацію Волині і Східної Галичини, починаючи від широких політичних репресій, масових депортацій населення, масштабного перерозподілу власності та закінчуючи перетвореннями в культурному житті й різними формами тиску на духовну еліту польського населення¹⁵⁹⁷.

Ще восени 1939 р. радянська влада депортувала вглиб СРСР кілька десятків тисяч польських громадян задля очищення «прикордонної зони». У 1940–1941 рр. було організовано чотири масові хвилі депортації у табори вглиб СРСР. Систематично, щодня арештовували й вивозили на схід окремих осіб, цілі родини і більші групи громадян. Репресії охопили не менш ніж 400 тис. осіб, передусім суспільну еліту – інтелігенцію, чиновників, державних функціонерів та їхні родини¹⁵⁹⁸. У березні 1940 р. радянська влада ухвалила безпрецедентне у світовій історії рішення – знищити понад 20 тис. польських офіцерів, поліцейських і чиновників, яких утримували у таборах і в'язницях НКВС. Ця подія увійшла в історію як Катинський злочин¹⁵⁹⁹.

Вибух німецько-радянської війни змінив відносини між Польщею і СРСР. Обидві держави уклали 30 липня 1941 р. Акт Сікорського-Майського. Дипломатичні стосунки між Польщею і Радянським Союзом були відновлені, а радянські пакти з німцями 1939 р. визнали нечинними. Після оголошення Німеччиною інформації про відкриття могил знищених польських офіцерів у Катині й звинувачення у злочині владу СРСР, польсько-радянські відносини знову погіршилися¹⁶⁰⁰.

В окупованій Польщі були створені конспіративні державні структури – Польська підпільна держава. Створені у підпіллі збройні сили отримали назву Армія крайова. Командувач (від лютого 1942 р.) – Стефан Ровецький* (псевдо «Грот»). Після його арешту гестапо 30 червня 1943 р., командувачем став ген. Тадеуш Коморовський** (псевдо «Бур» (пол. Bóg)). Найголовнішою метою АК була боротьба проти німців і підготовка кадрів, формування військових підрозділів для відкритого виступу проти окупантів¹⁶⁰¹. У лавах АК перебувало понад 350 тис. осіб. Територіальні структури АК охопили всі воєводства, повіти і гміни на території окупованої країни¹⁶⁰².

Від моменту зайняття Червоною армією Галичини у 1939 р. активізувалося українське підпілля. Окупаційна влада обіцяла провести на західноукраїнських землях низку реформ задля швидкого піднесення життєвого рівня цих територій. Важливою була обіцянка вільного розвитку національної освіти й культури. Однак багато з тих обіцянок так і залишилися на папері. Поглиблювалась продовольча криза. Українські діячі, що досить виразно проявляли свою «українськість» зіткнулися з рішучою протидією органів безпеки. Багато діячів, зокрема рішучих націоналістів, швидко зорієнтувалося, чим загрожує продовження їхньої діяльності, й скористалося можливостями радянсько-німецького порозуміння про репатріацію та виїхали на територію, підконтрольну гітлерівцям. Створення колгоспів лише пришвидшило ці процеси¹⁶⁰³. В. Серчик вважає, що метою радянської влади на українських землях була якнайшвидша інтеграція цих територій з Радянською Україною. Поширеними стали доносництво та депортації. Інтелігенція сприймалася як елемент, що співпрацює з санаційною владою, тому є загрозою для влади¹⁶⁰⁴. «Нова реальність будила змішані

¹⁵⁹⁷ Баран В. Національна політика сталінського режиму в Західній Україні у 1939–1941 рр. *Polacy i Ukraińcy. Historia, która łączy i dzieli* / pod red. J. Karbarz-Wilińskiej, M. Nowak i T. Suchańskiego. Słupsk – Gdańsk. 2015. S. 190.

¹⁵⁹⁸ Коркуць М. Польща воює. *Путівник історії Польщі*. Варшава : Інститут національної пам'яті, 2018. С. 75.

¹⁵⁹⁹ Там само.

¹⁶⁰⁰ Польща – нарис історії / за ред. В. Менджецького та Є. Брацисевича / пер. з пол. І. Сварника. Варшава : Інститут національної пам'яті, 2015. С. 279.

*Ровецький Стефан Павел (пол. Rowecki Stefan Paweł, 25 грудня 1895 – між 2 та 7 серпня 1944 р.) – польський військовий діяч, генерал, головний командант Армії крайової. Спів'язень провідника ОУН Степана Бандери у Заксенгаузені.

** Коморовський Тадеуш (пол. Komorowski Tadeusz; 1.06.1895 – 24.08.1966) – польський воєначальник, генерал, під час Другої світової війни керував Армією крайовою та підлеглими БХ (батальйонами хлопськими), брав участь у Волинських подіях та акції «Буря».

¹⁶⁰¹ Польща – нарис історії / за ред. В. Менджецького та Є. Брацисевича ; пер. з пол. І. Сварника. Варшава : Інститут національної пам'яті, 2015. С. 273.

¹⁶⁰² Коркуць М. Польща воює. *Путівник історії Польщі*. Варшава : Інститут національної пам'яті, 2018. С. 80.

¹⁶⁰³ Serczyk W. A. *Historia Ukrainy*. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2009. S. 331.

¹⁶⁰⁴ Там само. С. 331–332.

почуття. Для більшості означала неволю й значне погіршення умов життя; меншість раділа з можливості власного авансу й навіть – збагачення коштом інших»¹⁶⁰⁵. На думку Г. Мотики, комуністична влада сприяла формуванню стереотипу «українця-різуна»¹⁶⁰⁶.

Водночас від перших місяців війни загострювався польсько-український конфлікт. С. Стемпень, досліджуючи питання «Чому антипольська акція УПА почалася на Волині, а не в Східній Галичині?», доводить, що наприкінці міжвоєнного періоду ОУН була фактично масово представлена в Східній Галичині, а на Волині практично не існувала; греко-католицький клір, будучи суспільною елітою, міцно заангажувався в політичне життя, провадячи свою діяльність лише на території Східної Галичини. На Волині душпастирську діяльність здійснювали представники православного духовенства, здебільшого проросійськи налаштовані та які байдуже або навіть вороже ставилися до українського питання. На Волині, на відміну від Галичини, в українському політичному житті існував полонофільський напрямок (Волинський Український Союз), а в господарському житті формувалися спільні польсько-українські кооперативи. Джерельний матеріал засвідчує, що після оголошення мобілізації в перші дні війни українці не ухилялися від обов'язку оборони польської держави й не виступали проти відділів польського війська. Причину того, що після занепаду польської держави на цих територіях різко посилювалися антипольські настрої, С. Стемпень бачить в міжвоєнній політиці польської держави, релігійній політиці Польщі, матеріальному й інтелектуальному стані української спільноти на Волині. Низький матеріальний стан населення Волині робив їх більш податними до комуністичних впливів і схильними до захоплення чужого майна. Науковець зауважує, що радянський режим від вересня 1939 р. до червня 1941 р., так само як комуністичний рух, що мав на західноукраїнських землях великі впливи, намагався переконати місцеве суспільство, що власність польських поселенців (осадників і польських поміщиків) постала внаслідок грабунку й багатовікової експлуатації українського народу іноземними верствами. С. Стемпень наголошує також на тому, що українська спільнота Волині була слабо організована інституціонально. А громади, сформовані без політичної еліти, є більш примітивними щодо поведінки. Учений припускає, що, можливо, брак структур ОУН спричинив те, що жителі Волині навіть після вступу до УПА були неорганізованими, недисциплінованими та брутальними. Під час нападів на польські села використовували примітивне знаряддя. Історик доходить висновку, що на розвиток українського націоналізму значний вплив мала радянська політика, яка загострювала класовий і національний антагонізм напередодні німецько-радянського зіткнення, а також фашистська ідеологія, що мала на меті геноцид і расові чистки¹⁶⁰⁷.

А. Брожиняк стверджує, що українсько-польські відносини почали псуватися ще в 30-х рр. ХХ ст. Історик наводить приклади кривавих злочинів, здійснених українськими націоналістами над польськими військовими у вересні 1939 р. А. Брожиняк акцентує увагу на німецькому чиннику як стимулі до погіршення відносин українців і поляків на початку Другої світової війни¹⁶⁰⁸.

Б. Гротт теж зауважує, що загроза з боку українських націоналістів стала більшою після занепаду польської держави восени 1939 р., а саме після вторгнення німецької армії на територію колишніх східних територій Другої Речі Посполитої¹⁶⁰⁹. Аналогічну позицію висловлює Г. Грицюк. За даними науковця, ворожість посилювали також відомості про антипольські виступи у провінції, як і задоволення від занепаду польської держави, яке відкрито демонстрували українці¹⁶¹⁰.

За даними М. Галензовського, погіршення відносин українців і поляків почалося з моменту, коли німці на терені Генерального губернаторства створили умови, що сприяли українізації

¹⁶⁰⁵ Там само. С. 333.

¹⁶⁰⁶ Motyka G. Problematyka stosunków polsko-ukraińskich w latach 1939–1948 w polskiej historiografii po roku 1989. *Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX w.* / pod red. P. Kosiewskiego i G. Motyki. Kraków : UNIVERSITAS, 2000. S. 167–168.

¹⁶⁰⁷ Stępień S. Antypolska akcja UPA na Wołyniu i w Galicji Wschodniej. Propozycja dla autorów podręczników szkolnych. *Antypolska akcja OUN-UPA 1943–1944. Fakty i interpretację.* Warszawa : Instytut Pamięci Narodowej, 2002. S. 157–158.

¹⁶⁰⁸ Brożyniak A. Napady UPA na Birczę w latach 1944–1946. *Kresy. Należna prawda i pamięć – nie zemsta. Materiały z konferencji zorganizowanej 7 lipca 2018 roku* / red. K. Bąkała, W. Listowski, T. Skoczek. Warszawa, 2019. S. 11–12.

¹⁶⁰⁹ Grott B. Nacjonalizm Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów jako wyraz tendencji nurtujących mniejszość ukraińską na południowo-wschodnich ziemiach II Rzeczypospolitej – doktryna i praktyka. *Kresy. Należna prawda i pamięć – nie zemsta. Materiały z konferencji zorganizowanej 7 lipca 2018 roku* / red. K. Bąkała, W. Listowski, T. Skoczek. Warszawa, 2019. S. 69.

¹⁶¹⁰ Hryciuk G. Polacy we Lwowie 1939–1944. URL: <http://www.lwow.home.pl/hryciuk/hryciuk.html>.

Холмщини і Підляшшя, багато українців під радянською окупацією ідентифікувалася з репресіями проти польського суспільства. Історик звертає увагу на те, що після червня 1941 р. німецька окупаційна влада надалі підживлювала конфлікти між поляками й українцями. Щодо українців, які жили на терені довоєнної Польщі, на думку вченого, німці провадили лагіднішу політику¹⁶¹¹.

Проблемі ОУН і УПА воєнного й післявоєнного періоду присвячена праця Гжегожа Мотики «Український партизанський рух», що вирізняється багатою фактологічною базою¹⁶¹². Книга є першою спробою повного уявлення діяльності ОУН і УПА. Автор торкається причин і перебігу антипольських акцій УПА, активності українських партизан проти німців, угорської армії і радянських партизанів. Змальовує тривалу боротьбу з радянською владою від 1942 р. до 1960 р., тобто до часу ліквідації останньої підпільної групи в Україні.

Важливою проблемою для істориків є питання про генезу злочинів ОУН і УПА в 1943 р. У праці «Від Волинської різанини до акції "Вісла"»¹⁶¹³ Г. Мотика приділив велику увагу цій проблемі. На думку автора, радикальний курс ОУН добре розкривав «Декалог націоналіста»¹⁶¹⁴. Історик також наводить у приклад слова Михайла Колодзинського: «Маючи на меті вільну українську державу, йдемо до неї усіма засобами й шляхами. Не соромимося вбивств, грабежів і підпалів. У боротьбі немає етики»¹⁶¹⁵. Саме ці моменти спричинили гострі дискусії серед польських і українських учених. Велика частина польських істориків доводила, що діяльність українських націоналістів кінця 30-х – початку 40-х рр. ХХ ст. була спрямована проти Речі Посполитої й мала на меті повне фізичне знищення польського населення на західноукраїнських землях¹⁶¹⁶. Проблемою є те, що й досі не виявлено документа, який би завіряв наказ фізичної ліквідації поляків (про його існування відомо лише з зізнань арештованих НКВС діячів ОУН і УПА).

У свою чергу, українські історики категорично заперечують подібні погляди. Зокрема, В. В'ятрович зазначає: «Виступи ОУН проти Польщі були передусім виявом антиокупаційної, а не антипольської боротьби. Конкретні акції [...] спрямовувалися проти представників окупаційного режиму та його структур, а не проти польського народу». В. В'ятрович називає польсько-український конфлікт 1942–1947 рр. «другою польсько-українською війною»¹⁶¹⁷. Треба зауважити, що позиція українського історика піддана критиці як із боку польських науковців (Г. Мотика, А. Зенба, А. Л. Сова, Г. Грицок), так і частини українських учених (І. Ільюшин, А. Портнов).

На основі аналізу «Декалогу націоналіста» Г. Мотика акцентує увагу на методах боротьби ОУН. Історик наголошує на винищеннях, грабунках, підпалах, вилученнях маєтків тощо¹⁶¹⁸. Учений теж виокремлює німецький чинник у погіршенні відносин між поляками та українцями. Науковець стверджує, що німці, готуючи план утримання Польщі в 1939 р., розглядали можливість організувати за допомогою ОУН повстання в Східній Галичині. Німецька влада хотіла використати його як предтечу війни.

Важливою подією в діяльності ОУН було вбивство лідера організації Євгена Коновальця в 1938 р. в Роттердамі внаслідок замаху, організованого радянськими спецслужбами. Його місце посів полковник Андрій Мельник, однак команда молодих радикалів уважала, що ту посаду мав посісти С. Бандера, який на той момент перебував у в'язниці. Г. Мотика стверджує, що відтоді почався розкол фракції ОУН на «старих» і «молодих»¹⁶¹⁹.

¹⁶¹¹ Галензовський М. Польща під час Другої Світової війни. Польща – нарис історії / за ред. В. Менджецького та Є. Брацисевича; пер. з пол. І. Сварника. Варшава: Інститут національної пам'яті, 2015. С. 281.

¹⁶¹² Motyka G. *Ukrainska partyzantka 1942–1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów z Ukraińskiej Armii* / Grzegorz Motyka. Warszawa: Instytut studiów politycznych PAN, Oficyna wydawnicza Rytm, 2006. 723 s.

¹⁶¹³ Motyka G. *Od rzezi Wołyńskiej do akcji «Wisła». Konflikt Polsko-Ukraiński 1943–1947*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2011. 520 s.

¹⁶¹⁴ Motyka G. *Od rzezi Wołyńskiej do akcji «Wisła». Konflikt Polsko-Ukraiński 1943–1947*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2011. S. 43.

¹⁶¹⁵ Motyka G. *Od rzezi Wołyńskiej do akcji «Wisła». Konflikt Polsko-Ukraiński 1943–1947*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2011. S. 26.

¹⁶¹⁶ Kulińska L., Partacz Cz. *Ludobójstwo niepotępione. Zbrodnie OUN-UPA na Polakach 1939–1945*. Warszawa: Bellona, 2015. S. 14.

¹⁶¹⁷ В'ятрович В. *Друга польсько-українська війна. 1942–1947*. Київ, 2012. С. 51.

¹⁶¹⁸ Motyka G. *Od rzezi Wołyńskiej do akcji «Wisła». Konflikt Polsko-Ukraiński 1943–1947*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2011. S. 26.

¹⁶¹⁹ Там само. S. 43.

За даними Г. Мотики, напередодні Другої світової війни німці сформували спеціальний Український легіон, який налічував 600 вояків, що були згруповані в двох куренях (батальйонах). Керував легіоном полковник Роман Сушко. За даними Абверу, у вересні 1939 р. на території Східної Галичини налічувалося близько 4 тис. озброєних українських бойовиків, готових до збройного виступу. Вони мали завдання після вибуху війни «очистити» Станіславівське воєводство від польського війська та поліції, опанувати лінію Дністра, Галича, Миколаєва та Самбора, перекривши залізничний шлях Самбір – Сянок – Новий Сонч¹⁶²⁰.

Польські історики звертають увагу на те, що підписання 23 серпня 1939 р. німецько-радянської угоди змінило ставлення німців до незалежницьких прагнень українців. Аби не дражнити союзника, німецько-український союз відклали на другий план¹⁶²¹. У свою чергу, за даними Г. Мотики, підхід німецької армії до Львова 12 вересня 1939 р. українські націоналісти сприйняли як заклик до антипольських повстань. У ніч з 12 на 13 вересня українські повстанці опанували Стрий. У наступні дні почалися виступи в усіх повітах, де проживало змішане в національному аспекті населення¹⁶²².

А. Щесняк і В. Шота стверджують, що під час німецької окупації політика німців полягала у загостренні відносин між народами шляхом надання їм різних прав та обов'язків¹⁶²³. «Окупант не лише штучно розділяв народи, а й силував провокаціями ширити крайній націоналізм і шовінізм»¹⁶²⁴.

Серед населення поширювалися пробільшовицькі настрої. До чергових виступів ОУН дійшло в Східній Галичині. Акції набули найбільшої напруги на Тернопільщині, де винищували цілі польські колонії. Найбільше жертв загинуло в селах Конюхи та Потуторів. Г. Мотика подає відомості, що тут загинуло близько ста осіб. У Слов'ятині (пол. Славентин) було вбито 85 поляків. Згодом у колонії Якубовце спалено 57 господарств і вбито понад 200 осіб. Історик стверджує, що «ці вбивства можна вважати оголошенням кривавих етнічних чисток на Волині», що почалися через кілька років. Історик зауважує, що на подібні диверсії та вбивства польські відділи відповідали негайно там, де це було можливим¹⁶²⁵.

За підрахунками Г. Мотики, в диверсійних акціях ОУН, згідно з даними самої організації, в період між 29 серпня й 23 вересня 1939 р. взяло участь близько 8 тис. осіб. Українські націоналісти полонили 3610 поляків, 796 осіб вбили, спалили чотири місцевості та знищили один міст. Українські втрати – 160 вбитих та 53 поранених¹⁶²⁶.

Черговий період польсько-українських відносин настав після 13 вересня 1939 р., коли С. Бандера вийшов із польського ув'язнення. У грудні 1939 р. в Римі відбулася зустріч С. Бандери з А. Мельником, на якій С. Бандера запропонував А. Мельнику виїхати до Швейцарії і там репрезентувати ОУН на міжнародному форумі. Був також задум заснувати два автономні закордонні осередки ОУН – один на території, що залишилася «в орбіті» Німеччини, а другий – у Канаді чи США¹⁶²⁷. На думку Г. Мотики, такі заяви молодих радикалів практично робили з Мельника маріонетку. Його виїзд до Швейцарії був рівнозначний втраті впливу на організацію й зреченню влади на користь локального т. зв. німецького осередка. Тож історик не бачить нічого дивного в тому, що А. Мельник відкинув цю пропозицію. У тих умовах 10 лютого 1940 р. в Кракові лідери «молодої» фракції ОУН проголосили повстання революційної фракції ОУН скорочено (від прізвища С. Бандери) – ОУН (б). Почалася нещадна тривала боротьба за впливи в організації. Часом ця боротьба мала кривавий характер¹⁶²⁸.

Від цього моменту лідери ОУН (б) очолили майже всі організаційні структури на Волині й у Східній Галичині. У квітні 1941 р. в Кракові відбувся ініційований ними II Надзвичайний великий з'їзд ОУН. На з'їзді було підтверджено рішення від 10 лютого 1940 р., затверджена програма ОУН (б),

¹⁶²⁰ Motyka G. Od rzezi Wołyńskiej do akcji «Wisła». Konflikt Polsko-Ukraiński 1943–1947. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2011. S. 43–44.

¹⁶²¹ Там само. С. 44.

¹⁶²² Там само. С. 45.

¹⁶²³ Szcześniak A., Szota W. Droga do nikąd. Działalność organizacji ukraińskich nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce. Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa obrony Narodowej, 1973. S. 69.

¹⁶²⁴ Там само. С. 70.

¹⁶²⁵ Motyka G. Od rzezi Wołyńskiej do akcji «Wisła». Konflikt Polsko-Ukraiński 1943–1947. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2011. S. 49–50.

¹⁶²⁶ Там само. С. 51.

¹⁶²⁷ Там само. С. 57.

¹⁶²⁸ Там само. С. 58.

символіка та червоно-чорний прапор. Водночас лідером ОУН був обраний С. Бандера. Його першим заступником став Ярослав Стецько, другим – Микола Лебідь. На з'їзді було також затверджене офіційне привітання піднесенням правої руки до гори й слова «Слава Україні – героям слава». Лідери ОУН (б) планували якнайшвидше розпочати збройне повстання проти радянського режиму¹⁶²⁹.

В інструкціях, надісланих до України на початку 1941 р., початок повстання обумовлено вибухом війни. Групи повстанців мали нападати на підрозділи Червоної армії, вбивати офіцерів і політичних комісарів. Рекомендувалося використовувати військову спантеліченість для ліквідації «невигідних» польських, радянських і єврейських активістів. Німці постановили сформувати з українців два великі батальйони. У квітні 1941 р. було утворено батальйон «Нахтігаль», що налічував 350 вояків. У його складі опинилося кілька майбутніх лідерів УПА, між іншими Роман Шухевич, Василь Сидор та Олександр Луцький. Другий український батальйон «Роланд» був заснований на початку 1941 р. в Австрії¹⁶³⁰.

Одразу після вторгнення Німеччини до СРСР 22 червня 1941 р. Українське підпілля розпочало антирадянські збройні акції. 24 червня така акція почалася у Львові. Німецька атака змусила СРСР відступити з Волині й Східної Галичини. В Україні діяли айнзатцгрупи СД, які, за даними Г. Мотики мали завдання вбивати полонених комуністичних комісарів, а також євреїв. На опанованих німцями теренах діячі ОУН поширювали пропаганду утворення незалежної української держави¹⁶³¹. Г. Мотика звертає увагу на протиборство й конкуренцію ОУН і УПА на початку війни¹⁶³².

За даними В. Серчика, вислуговуючись перед німцями, українські націоналісти мали надію на отримання в майбутньому власного уряду й держави. Українську делегацію приймав на Вавелі генеральний губернатор Ганс Франк. Було утворено українські школи, отримано дозвіл на вивішування жовто-блакитних національних прапорів, послугоування емблемами й національними гербами. Українці отримали також дозвіл на утворення в Кракові свого представницького органу – Українського центрального комітету, керованого колишнім доцентом Ягеллонського університету, географом Володимиром Кубійовичем. Водночас історик доводить, що в планах Третього Рейху була реалізація планів колонізації і пограбування. Україна розглядалася Німеччиною лише як зернохвище¹⁶³³.

До Львова прибула група політичних діячів з ОУН (б). За підтримки митрополита А. Шептицького 30 червня 1941 р. було проголошено незалежність України, а Ярослав Стецько з ОУН (б) отримав місію формування уряду. Г. Мотика зауважує, що формулювання: «Відроджена Українська Держава буде тісно співпрацювати з Національно Соціалістичними Великими Німцями, які під керівництвом Адольфа Гітлера формують новий лад в Європі», первісно записане в «Акті відродження української держави», згодом було стерте з офіційних документів ОУН¹⁶³⁴.

Відбулося становлення автокефальної православної церкви. Митрополитом став луцький архієпископ Полікарп (Сікорський). В. Серчик вважає, що ця подія знаменувала руйнування православної церкви в Україні. Головою автономної (але залежної від московського патріарха) української православної церкви був архієпископ Олексій (Громадський), консерватор і русофіл.

1 липня 1941 р. був виданий наказ керівника ОУН (б) у Східній Галичині Івана Климів, який відрекомендував себе головним комендантом Національно-революційної української армії. Армію було утворено задля оборони «українського народу та його виразника – Проводу Українських націоналістів на чолі зі С. Бандерою». Оголошено впровадження воєнного стану й революційних трибуналів. Усі злочиння щодо української держави та армії мали бути суворо покарані: смертю,

¹⁶²⁹ Motyka G. Od rzezi Wołyńskiej do akcji «Wisła». Konflikt Polsko-Ukraiński 1943–1947. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2011. S. 58–59.

¹⁶³⁰ Там само. С. 60–61.

¹⁶³¹ Motyka G. Od rzezi Wołyńskiej do akcji «Wisła». Konflikt Polsko-Ukraiński 1943–1947. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2011. S. 61.

¹⁶³² Там само. С. 64.

¹⁶³³ Serczyk W. Historia Ukrainy. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2009. S. 340.

¹⁶³⁴ Motyka G. Od rzezi Wołyńskiej do akcji «Wisła». Konflikt Polsko-Ukraiński 1943–1947. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2011. S. 65.

відправленням до концентраційного табору, арештом чи конфіскацією майна. Вироки виконували впродовж 24 годин¹⁶³⁵.

Як уважає В. Серчик, колаборація українських націоналістів з гітлерівцями дуже скоро вийшла за межі лише політичної співпраці й гри інтересів. Українці брали участь у німецьких екстермінаційних акціях. У липні 1941 р. у Львові було розстріляно 25 професорів і доцентів вищих навчальних закладів, зокрема Тадеуша Боя-Желенського, Казімежа Бартля, Станіслава Пілата і Каспра Вейгла. Історик зауважує, що таким чином були зведені особисті рахунки з польською інтелігенцією та селянами¹⁶³⁶. Дотепер частина польських істориків приписує це вбивство воякам батальйону «Нахтігаль»¹⁶³⁷.

Антипольські націоналістичні акції українського підпілля, що часто мали брутальний характер, були здійснені на Волині, а згодом на території колишнього Станіславівського, Тернопільського та Львівського воєводств. Унаслідок акцій вбито близько 100 тис. поляків. В. Серчик зазначає, що, діючи у відповідь, польські відділи також часто здійснювали вбивчі акції щодо цивільного населення. Українські втрати у цій боротьбі становлять 15–20 тис. осіб. Однак науковець наголошує, що ця статистика не відбирає у німців абсолютної першості щодо вбивств і грабунків¹⁶³⁸.

16 липня 1941 р. Гітлер прийняв остаточне рішення щодо території України. Відкинув пропозицію утворення української держави в будь-якій формі й приєднав Східну Галичину до польського Генерал-губернаторства. Територія по річці Буг була передана Румунії, решта території, разом із Волинню, стала Рейхскомісаріатом Україна.

1 серпня 1941 р. було офіційно оголошено інкорпорацію Галичини до Генерал-губернаторства, що українці сприйняли як приєднання до Польщі. 5 серпня 1941 р. німці здійснили масові арешти членів ОУН (б). Багато активістів потрапило до концентраційних таборів. У таборі Аушвіц загинули два брати С. Бандери. Загін «Нахтігаль» був відкликаний з фронту й перейменований на «201-й батальйон поліції». 1 грудня 1941 р. військові підписали річний контракт на подальшу службу під німецьким управлінням¹⁶³⁹. С. Бандера від 15 вересня до початку 1942 р. перебував у центральній Берлінській в'язниці, а згодом, по серпень 1944 р., – у концтаборі Заксенгаузен у бункері «Целленбау»¹⁶⁴⁰.

Репресії досягли також мельниківців. Оскільки переможцями в боротьбі за Львів були прихильники С. Бандери, то в Києві мельниківцям вдалося створити Українську Національну Раду. Рада перейняла владу в місті. Однак вже 17 листопада 1941 р. німці її розформували. На початку 1942 р. частину її членів, зокрема поетесу Олену Телігу, розстріляли в Бабиному Яру. Серед арештованих членів ОУН панувала страшна депресія, розчарування позицією німців. Однак, на думку І. Мотики, порівняно з комуністичною окупацією, німецька агресія в Східній Галичині була справжнім перепочинком¹⁶⁴¹.

Після арешту С. Бандери на чолі ОУН (б) став Микола Лебідь. На першій конференції ОУН (б) восени 1941 р. було ухвалено рішення знову перейти до підпільних методів боротьби й провадити пропагандистсько-організаційну діяльність. У прийнятих й опублікованих ухвалах бандерівці оповістили про налагодження польсько-українських відносин за умови визнання права українців на контроль західноукраїнських земель й продовження боротьби проти шовіністично налаштованих поляків. І. Мотика пояснює, що відтоді кожен поляк, що не визнавав польсько-український кордон, окреслений ОУНівцями, автоматично ставав «шовіністом».

І. Мотика стверджує, що, попри арешти, ОУН (б) продовжувала провадити організаційну діяльність. У складі організації з'являлися нові члени. У багатьох селах на Волині працювали

¹⁶³⁵ Motyka G. *Od rzezi Wołyńskiej do akcji «Wisła»*. Konflikt Polsko-Ukraiński 1943–1947. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2011. S. 66.

¹⁶³⁶ Serczyk W. *Historia Ukrainy*. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2009. S. 340.

¹⁶³⁷ Motyka G. *Od rzezi Wołyńskiej do akcji «Wisła»*. Konflikt Polsko-Ukraiński 1943–1947. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2011. S. 66.

¹⁶³⁸ Serczyk W. *Historia Ukrainy*. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2009. S. 341.

¹⁶³⁹ Motyka G. *Od rzezi Wołyńskiej do akcji «Wisła»*. Konflikt Polsko-Ukraiński 1943–1947. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2011. S. 70.

¹⁶⁴⁰ 10 запитань і 10 відповідей про Степана Бандеру. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/indepth/story/2009/10/printable/091015_bandera_questions_bt.shtml.

¹⁶⁴¹ Motyka G. *Od rzezi Wołyńskiej do akcji «Wisła»*. Konflikt Polsko-Ukraiński 1943–1947. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2011. S. 71.

бандерівські агітатори. Головним пунктом занять було навчання націоналістичного декалогу¹⁶⁴². Проводилися також військові заняття. Провідник ОУН (б) на Волині Дмитро Клячківський видав в 1942 р. інструкцію, у якій наказував внутрішньо консолідуватися й не піддаватися на провокації до відкритої війни.

Однак восени 1942 р. стало очевидним, що того курсу неможливо дотриматися. На українських територіях щораз частіше з'являлися групи радянських партизанів. Утворювалися різні політичні угруповання. Найбільше значення серед них мали відділи «Поліська Січ» Тараса-Боровця, що був пов'язаний із петлюрівським рухом. Т. Боровець ще наприкінці 1941 р. – на початку 1942 р. офіційно вживав щодо сформованих ним відділів назву Українська повстанська армія, закликав до антирадянської партизанської війни. Т. Боровець швидко здобув популярність, так само як і керована ним УПА. Свої загони почали формувати також мельниківці. Однак, за даними Г. Мотики, українська молодь тяжіла до відкритих збройних акцій, тому підтримка бандерівців почала слабшати. Щораз частіше пропагандистів ОУН (б) презирливо називали «апостолами», оскільки вважали, що вся їхня діяльність зводиться лише до розмов ...¹⁶⁴³ Згодом відбулося підпорядкування загонів бульбівців загонам ОУН під загальною назвою – УПА.

УПА відіграла істотну роль у повстанському русі під час Другої світової війни й повоєнний період. Висуваючи націоналістичні гасла, на перший план ставила завдання утворити незалежну Україну. Тому УПА боролася практично з усіма, кого вважала противниками майбутньої незалежної української держави: з радянськими силами, поляками, німцями, українською лівицею. Як стверджує В. Серчик, інколи УПА укладала домовленості з гітлерівцями, однак то були поодинокі випадки¹⁶⁴⁴.

Історик Л. Адамський називає мету УПА – незалежність України – виправданою, водночас науковець наголошує на злочинних методах діяльності українських націоналістів: етнічних чистках, «що мали всі ознаки злочину геноциду, згідно з прийнятою вже після війни конвенцією ООН»¹⁶⁴⁵.

Першим головою УПА був Леонід Ступницький, однак уже в 1943 р. УПА очолив Роман Шухевич, колишній командир батальйону «Нахтігаль»¹⁶⁴⁶. Як стверджують А. Щесняк і В. Шота, головного ворога УПА бачила в польському війську¹⁶⁴⁷. За даними Т. А. Ольшанського, через українську повстанську армію пройшло близько 150 тис. осіб¹⁶⁴⁸. Найбільшого загострення українсько-польський конфлікт досяг у 1943 р. під час трагічних подій на Волині.

Багато уваги проблемі діяльності українських націоналістів приділяє доктор історії Маріуш Зайончковський з Інституту історії ПАН. У своїй книзі «Під знаком короля Данила. ОУН-Б і УПА на Люблінщині 1944–1950» історик характеризує дії бандерівського підпілля як «антипольську акцію». Зайончковський уживає також терміни «колективні вбивства», «акти терору» щодо поляків, інколи «ліквідаційна акція», «очищувальна акція», «акція у відповідь». Історик зауважує, що ці назви були вжиті в документах самих націоналістів. Антиукраїнські виступи польського підпілля окреслює як «антиукраїнські акції», «акти терору» щодо українського населення, «колективні вбивства» або просто «польська відповідь»¹⁶⁴⁹.

Польські історики також цікавляться питанням формування й діяльності стрілецької дивізії «СС Галичина», що була сформована у квітні 1943 р. й керована генералом Фріцем Фрейтагом. Дивізія складалася з чотирьох полків та допоміжних відділів. До її складу ввійшли також добровольці. Загальна кількість вояків «Галичини» – 18 тис. осіб. У жовтні 1943 р. була реформована в 14-ту галицьку добровольчу дивізію СС. Після приєднання до 4-ї німецької танкової дивізії в липні 1944 р. брала участь у битві під Бродами, де була вщент розбита, втративши близько 7 тис. вояків.

¹⁶⁴² Motyka G. Od rzezi Wołyńskiej do akcji «Wisła». Konflikt Polsko-Ukraiński 1943–1947. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2011. S. 84.

¹⁶⁴³ Там само. С. 85.

¹⁶⁴⁴ Serczyk W. Historia Ukrainy. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2009. S. 343.

¹⁶⁴⁵ Польсько-українські відносини – від історії не втечеш. URL: <https://dt.ua/history/polsko-ukrayinski-vidnosini-vid-istoriyi-ne-vtechesh-.html>.

¹⁶⁴⁶ Serczyk W. Historia Ukrainy. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2009. S. 343.

¹⁶⁴⁷ Szcześniak A., Wiesław Szota. Droga do nikąd. Działalność organizacji ukraińskich nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce. Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa obrony Narodowej, 1973. S. 311.

¹⁶⁴⁸ Olszański T. A. Historia Ukrainy. S. 250.

¹⁶⁴⁹ Zajęzkowski M. Pod znakiem Króla Daniela. OUN-B i UPA na Lubelszczyźnie 1944–1950. Lublin – Warszawa : Instytut Pamięci Narodowej, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 2016. S. 12–13.

Згодом брала участь у зіткненнях словацького повстання, а в листопаді 1944 р. перейменована у 14-ту гренадерську дивізію СС. Згодом боролася в Австрії проти радянської армії. Після капітуляції Німеччини перейшла під командування американських і британських військ. Її вояки перебували в таборах для полонених на заході Європи до 1947 р., щоб згодом залишитися в еміграції¹⁶⁵⁰.

Г. Мазур припускає, що для українців постання дивізії мало характер магічного символу: є власна армія, військо, а далі буде й власна держава¹⁶⁵¹. Однак учений стверджує, що «Галичина» розглядалася німцями лише як «гарматне м'ясо». На думку історика, набір до загону був своєрідним показником патріотизму українців – погодилося понад 83 000 осіб, а остаточно у його складі налічувалось 13000 вояків¹⁶⁵².

Аналогічну версію підтримують Г. Мотика й М. Вежбіцький. Учені називають цифру близько 80 тис. українців, що були у складі дивізії. Звертають увагу на те, що повагу до «Галичини» не виявляли навіть німці. У свою чергу військова дивізія також вороже ставилася до них¹⁶⁵³.

Зигмунт Маньковський задався питанням: чи можна вояків цього формування назвати колаборантами чи ні? Автор, вивчивши низку досліджень українських і польських авторів, їхні погляди, таки залишив питання відкритим¹⁶⁵⁴.

Польські історики порушують також питання формування Української головної визвольної ради. Р. Тожецький вважає, що УПА потребувала політичної надбудови – органу, який мав би широку політичну платформу. Організація мала утворити представництво українського народу на демократичних засадах, що дало б можливість залучити до керівництва рухом за незалежність усіх дійсних патріотів, незалежно від їхніх політичних поглядів¹⁶⁵⁵.

На думку Л. Адамського, на базі того, що ОУН і УПА є «найбільш наближеною в часі й найрадикальнішою традицією боротьби за незалежність і символізують опір советизації»¹⁶⁵⁶, сьогодні існує певний культ цих організацій. На думку історика, пріоритетом має стати величезна симпатія українців до поляків, яка особливо проявилася за останні два роки, та значна підтримка Польщею України. Польсько-українські дебати про минуле мають вийти на нові рейки. Наші дискусії слід зосередити в певних аксіологічних та методологічних рамках, а польсько-українському діалогу про минуле необхідно надати більшу матеріальну підтримку, зокрема на рівні інституцій. Навіть часткова гармонізація поглядів польських та українських еліт щодо минулого сприятиме співпраці обох країн і водночас допоможе боротися з антиукраїнською та антипольською пропагандою Кремля в інтелектуальному середовищі Росії і Заходу¹⁶⁵⁷.

Таким чином, доволі актуальною темою в сучасній польській історіографії є проблема ОУН і УПА. В оцінках діяльності українських націоналістів польські історики демонструють плюралізм поглядів та позицій. Це часто призводить до глибоких спорів та конфліктів. Проблемою є прояви стереотипних уявлень щодо польсько-українських відносин. Однак більшою мірою труднощі, пов'язані з питаннями українського націоналізму, розбурхуються антагоністами. У польській історіографії немає сумнівів у тому, що діяльність українських націоналістів, зокрема фракції ОУН (б) на початку війни стала причиною подальших кривавих подій на Волині й Галичині. Більша частина польських учених характеризує діяльність ОУН і УПА як таку, що мала ознаки геноциду.

¹⁶⁵⁰ Serczyk W. Historia Ukrainy. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2009. S. 340.

¹⁶⁵¹ Mazur G. Wokół ukraińskich prób utworzenia własnego państwa w czasie II wojny światowej. *Państwa europejskie na drodze do niepodległości w drugiej połowie XIX i XX wieku*. Kraków : Historia Jagellonica, 2003. S. 248.

¹⁶⁵² Там само. С. 247.

¹⁶⁵³ Ocalone archiwum Polski Podziemnej. Ziemie Wschodnie II RP w dokumentach ze zbioru Wojciecha Bukata / red. G. Motyki, M. Wierzbickiego. Warszawa : Instytut studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk. 1997. S. 48–49.

¹⁶⁵⁴ Mańkowski Ż. Ukraińska dywizja SS Galizien z doświadczeń teorii mniejszego zła Państwa europejskie na drodze do niepodległości w drugiej połowie XIX i XX wieku. Kraków Historia Jagellonica, Kraków, 2003. S. 225–235.

¹⁶⁵⁵ Torzecki R. Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993. S. 238.

¹⁶⁵⁶ Польсько-українські відносини – від історії не втечеш. URL: <https://dt.ua/history/polsko-ukrayinski-vidnosini-vid-istoriyi-ne-vtechesh-.html>.

¹⁶⁵⁷ Там само.

5.2. Волинська трагедія

Одним із найтрагічніших і водночас найконтroversійніших питань українсько-польської минушини є Волинська трагедія (пол. Rzeź wołyńska, «Волинська різанина») – обопільні етнічні чистки конфліктуючого українського і польського населення, здійснені Українською повстанською армією та польською Армією крайовою за участю польських батальйонів шуцманшафту та радянських партизанів у 1943 р. під час Другої світової війни на Волині. Події призвели до багатотисячних жертв з обох сторін¹⁶⁵⁸.

Волинська трагедія була фрагментом польсько-українського протистояння часів Другої світової війни на Волині, Галичині, Підляшші, Холмщині, Лемківщині і Надсянні. За визначенням польських публіцистів, це частина «польсько-української війни»¹⁶⁵⁹, на думку українського історика В. В'ятровича, частина «другої польсько-української війни»¹⁶⁶⁰.

До недавнього часу деякі польські історики, у своїх розвідках про українсько-польські відносини часів Другої світової війни змальовували образ українця-бульбівця, українця-бандерівця, який чинив різню на Волині, коли ОУН і УПА вирізали місцеве польське населення на Волині, згодом – у Галичині задля «очищення» цих територій й розбудови майбутньої незалежної української держави. У свою чергу українці сформулювали протилежне бачення Волинської трагедії – як акції відповіді на свавілля АК. Причому обидві сторони можуть протиставити одна одній конкретні факти¹⁶⁶¹.

На переконання Т. А. Ольшанського, джерелом цих непорозумінь є стереотипи, що були вироблені за часів Другої світової війни. «Період окупації представлений як час "святого єднання народу" і спільної боротьби із загарбником, з якої випадали лиш окремі зрадники. Той стереотип, підтримуваний пропагандистською літературою всіх політичних орієнтацій, навіть не допускав думки, що під час окупації існувало звичайне життя, проявом якого було, між іншим, те, що бандити грабували, а вбивці – вбивали, не допускаються теж до свідомості загалу розміри співпраці з окупантами та розміри морального спустошення, яке несла з собою війна. Той головний стереотип відіграв важливу роль у приховуванні основних підвалин останнього польсько-українського конфлікту»¹⁶⁶².

Після 1989 р. польські історики започаткували детальне вивчення питання Волинської трагедії. Була проведена ґрунтовна робота з відновлення імен польських жертв кривавих подій на Волині. Польські науковці здійснили систематизацію й типологізацію дослідницької бази проблеми. Учені зібрали багато матеріалів з цієї тематики, зокрема спогади очевидців. Можна стверджувати, що польські історики підняли дослідження Волинської проблеми на новий рівень. Питання кривавих протистоянь на Волині у 1943 р. сьогодні вивчають не лише історики, а й соціологи, фахівці з міжнародних відносин, політологи та ін.

Українські історики набагато пізніше почали досліджувати тематику Волинської трагедії. Тривалий час українська історіографія базувалася на доробку польських колег і характеризувалася головним чином виробленням контраргументів на позицію польських науковців. Лише останнім часом українська історіографія запропонувала власні інтерпретації Волинського конфлікту. Більшість українських учених не погоджується з офіційним трактуванням причин, перебігу й наслідків трагедії. Розходження з позицією польських істориків стосуються також термінології визначення подій на Волині 1943 р., статистичних даних щодо жертв конфлікту тощо.

¹⁶⁵⁸ Морозова О. Волинська трагедія у сучасній українській і польській історіографії. *Чорноморський літопис*. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. Вип. 7. С. 106.

¹⁶⁵⁹ Olszański T. A. Konflikt polsko-ukrainski 1943–1947. Warszawa : Wyd-wo literackie, 1991. S. 3.

¹⁶⁶⁰ В'ятрович В. Друга польсько-українська війна. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2011. С. 27.

¹⁶⁶¹ Морозова О. Волинська трагедія у сучасній українській і польській історіографії. *Чорноморський літопис*. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. Вип. 7. С. 107.

¹⁶⁶² Olszański T. A. Konflikt polsko-ukrainski 1943–1947. Warszawa : Wyd-wo literackie, 1991. S. 4.

На сьогодні відбулося багато спільних зустрічей, семінарів, конференцій за участю польських і українських учених з метою вироблення єдиної концепції щодо висвітлення українсько-польських відносин середини ХХ ст. Важливе значення мали такі наукові конференції: «Україна – Польща: 1000 років сусідства» (Перемишль, 1990–1999), «Польсько-українські зустрічі – *Studia Ukrainica*» (Варшава, 1994), «Поляки й українці 1918–1948. Важкі питання» (Подкова Лесьна, 1994), «Волинь у Другій світовій війні та в перші повоєнні роки» (Луцьк, 1995), «Друга світова війна і Україна» (Київ, 1996)¹⁶⁶³, «У 65-ту річницю екстермінації польського населення на Східних Кресах, здійснене українськими націоналістами»¹⁶⁶⁴. Помітну роль в обговоренні проблем Волинської трагедії відіграв науковий семінар «Україна – Польща: важкі питання» (1997–2008)¹⁶⁶⁵ й інтердисциплінарний семінар «Поляки й українці – 70 років після волинської трагедії» (Гданськ, 2013)¹⁶⁶⁶. Історики узгодили позицію про обопільність злочинів українців і поляків. Це був великий крок на шляху порозуміння.

Наприкінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. була видана значна кількість наукових праць щодо проблеми Волинського конфлікту¹⁶⁶⁷. Вагомий внесок у висвітлення польсько-українських відносин у 1943 р. здійснили польські вчені Г. Мотика й Р. Внук. У 1997 р. історики видали відому працю «Пани й різуні...»¹⁶⁶⁸.

Серед найвідоміших польських фахівців з проблем польсько-українських відносин першої половини ХХ ст. директор Інституту політичних досліджень Польської академії наук Гжегож Мотика. Розглядаючи доробок історика, треба взяти до уваги, що вчений є випускником Католицького університету в Любліні – місця, де мешкає багато свідків подій 40-х рр. Дідусь ученого був вояком Армії крайової. Історик багато років займається дослідженням причин польсько-українського конфлікту часів Другої світової війни¹⁶⁶⁹. Головні праці науковця: «Так було в Бещадах. Польсько-українська боротьба у Польщі 1943–1948 рр.»¹⁶⁷⁰, яка отримала нагороду «*Przeglądu Wschodniego*» і нагороду в розділі історії «*Polityki*»; «Українське підпілля 1942–1960. Діяльність Організації Українських Націоналістів і Української Повстанської Армії»¹⁶⁷¹, відзначена нагородою «*Klio*»; збірка історіографічних нарисів «В колі сюжетів «Заграв у Бещадах». Нариси з новітньої історії польських Бещад»¹⁶⁷²; «Від Волинської різанини до операції "Вісла"»¹⁶⁷³, що у 2012 р. була відзначена нагородою журналу «*Polityka*» як найкраща історична праця року в Польщі; «Волинь '43. Геноцидна чистка – факти, аналогії, історична політика»¹⁶⁷⁴, а також численні наукові і науково-популярні статті¹⁶⁷⁵.

¹⁶⁶³ Інформація з сайту Міністерства освіти Польщі. URL: <https://men.gov.pl/pl/zycie-szkoly/ksztalcenie-ogolne/komisje-podrecznikowe/polsko-ukraina-komisja-ekspertow>.

¹⁶⁶⁴ Materiały przeglądowej konferencji naukowej «W 65 rocznicę eksterminacji ludności polskiej na Kresach Wschodnich dokonanej przez nacjonalistów ukraińskich». Warszawa : Instytut pamięci narodowej. Warszawa, 2010. S. 7–8.

¹⁶⁶⁵ *Polska – Ukraina: trudne pytania*. Warszawa, 1997–2009. Т. 1–11 ; *Україна – Польща: важкі питання*. Варшава – Луцьк. Т. 1–10. 1998–2006.

¹⁶⁶⁶ *Polacy i Ukraińcy – Historia, która łączy i dzieli / pod. red. J. Karbarz, Wilińskiej, M. Nowak, T. Sucharskiego*. Słupsk – Gdańsk, 2015. 391 s.

¹⁶⁶⁷ Лисенко О. Є., Марущенко О. В. Українсько-польські стосунки періоду Другої світової війни у вітчизняній історіографії. Бібліографічний покажчик. Київ – Івано – Франківськ, 2003. 124 с. ; Сорока Ю. Польсько-українське протистояння на Волині 1943 року. *Краєзнавство*. 2011. № 2. С. 301–305 ; Україна – Польща: важкі питання. Т. 9. Матеріали ІХ і Х міжнародних наукових семінарів «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни». Варшава, 6–10 листопада 2001 р. / ред. М. М. Кучерпа. Луцьк : ВМА «Терен», 2004. С. 449–450 ; Гошовська В. А., Сьомін С. В., Смолянук В. Ф. Трагедія Волині: погляд через 60 років / за ред. Є. К. Марчука. Київ, 2003. 164 с.

¹⁶⁶⁸ Motyka G., Wnuk R. Pany i rezuny: współpraca AK-WiN i UPA 1945–1947. Warszawa : Oficyna wydawnicza VOLUMEN, 1997. 232 s.

¹⁶⁶⁹ Morozowa O. Konflikt ukraińsko-polski w latach 40. XX w. we współczesnej polskiej i ukraińskiej publicystyce i historiografii. *Biuletyn Ukrainoznawczy*. 2012. № 15. S. 136.

¹⁶⁷⁰ Motyka G. Tak było w Bieszczadach: Walki polsko-ukraińskie 1943–1948. Warszawa, 1999. 552 s.

¹⁶⁷¹ Motyka G. Ukraińska partyzantka, 1942–1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii, Warszawa, 2006. 728 s.

¹⁶⁷² Motyka G. W kręgu «Łun w Bieszczadach». Szkice z najnowszej historii polskich Bieszczad. Warszawa, 2009. 189 s.

¹⁶⁷³ Motyka G. Od rzezi wołyńskiej do akcji «Wisła». Kraków, 2011. 521 s.

¹⁶⁷⁴ Wołyń '43. Ludobójcza czystka – fakty, analogie, polityka historyczna. Kraków, 2016. 288 s.

¹⁶⁷⁵ Motyka G. Problematyka stosunków polsko-ukraińskich w latach 1939–1948 w polskiej historiografii po roku 1989. *Historycy polscy i ukraińscy wobec problem XX wieku*. Kraków, 2000. S. 166–178 ; Motyka G. Spór o UPA w najnowszej polskiej i ukraińskiej historiografii. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. Т. 13–14. Warszawa, 2002. S. 127–132 ;

Знаними фахівцями з проблеми українсько-польського протистояння на Волині є польські історики Р. Внук¹⁶⁷⁶, А. Л. Сова¹⁶⁷⁷, М. Шуміло¹⁶⁷⁸, польські історики українського походження І. Галагіда¹⁶⁷⁹, Р. Дрозд¹⁶⁸⁰ та ін. Вагоме місце у вивченні цього питання посідають також праці учасників Волинської трагедії В. Філяра¹⁶⁸¹ й В. Семашка¹⁶⁸², роботи нефахових польських дослідників, публіцистів, зокрема Щ. Секерки та Г. Команського¹⁶⁸³, Е. та В. Семашків¹⁶⁸⁴.

З українських науковців дослідженням теми займаються: І. Ільюшин¹⁶⁸⁵, Л. Зашкільняк¹⁶⁸⁶, Б. Гудь¹⁶⁸⁷, В. В'ятрович¹⁶⁸⁸, В. Сергійчук¹⁶⁸⁹, О. Каліщук¹⁶⁹⁰. Жваву участь у дискусії беруть також

Motyka G. Konflikt polsko-ukraiński w latach 1943–1948: aktualny stan badań. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. T. 8–9. Warszawa, 1999. S. 316–329.

¹⁶⁷⁶ Motyka G., Wnuk R. Pany i rezuny: współpraca AK-WiN i UPA 1945–1947. Warszawa : Oficyna wydawnicza VOLUMEN, 1997. 232 s.

¹⁶⁷⁷ Sowa A. L. O Polakach i Ukraińcach na Wołyniu w 1943 r. Kilka polemicznych uwag z okazji publikacji książki Bohdana Hudia «Ukraińcy i Polacy na Naddnieprzu, Wołyniu i w Galicji Wschodniej w XIX i pierwszej połowie XX wieku». Warszawa : Pracownia Wydawnicza EISet, 2018. 445 s. *Dzieje Najnowsze*. 2018. № 4. S. 273–280.

¹⁶⁷⁸ Шуміло М. Події на Холмщині та генеза польсько-українського конфлікту на Волині в 1943 р. *Волинь-43: Міфу і реальність* / ред. М. Кучерепа і А. Шваб. Луцьк, 2019. S. 102–117 ; Szumiło M. Konflikt polsko-ukraiński na Lubelszczyźnie w latach 1942–1943 a Zbrodnia Wołyńska. URL: https://old.uinp.gov.ua/sites/default/files/konflikt_polsko-ukraiński_na_chelmszczyźnie_1942-1943_a_zbrodnia_wołyńsk.pdf.

¹⁶⁷⁹ «Trzynastego grudnia roku pamiętnego...». Internowani w stanie wojennym z powodów politycznych z województw bydgoskiego, elbląskiego, gdańskiego, słupskiego, toruńskiego i włocławskiego / red. Igor Hałagida. Bydgoszcz-Gdańsk, 2011. 164 s.

¹⁶⁸⁰ Drozd R., Hałagida I. Ukraińcy w Polsce 1944–1989. Walka o tożsamość (Dokumenty i materiały). Warszawa : Buchard, 1999. 303 s. ; Drozd R. Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944–1989. Warszawa, 2001. 380 s.

¹⁶⁸¹ Filar W. Przed akcją «Wisła» był Wołyń. Warszawa, 2000. 180 s. ; Filar W. Wołyń 1939–1944. Eksterminacja, czy walki polsko-ukraińskie, Wydawnictwo Adam Marszałek, 2003. 467 s. ; Filar W. Przebraże bastion polskiej samoobrony na Wołyniu, Rytm Oficyna Wydawnicza, 2007. 128 s. ; Filar W. Wydarzenia wołyńskie 1939–1944. W poszukiwaniu odpowiedzi na trudne pytania, Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2008. 509 s. ; Filar W. «"Burza" na Wołyniu». Z dziejów 27 Wołyńskiej Dywizji Piechoty Armii Krajowej. Studium historyczno-wojskowe. Warszawa : Oficyna Wydawnicza RYTM i ROPWiM, 1997. 400 s.

¹⁶⁸² Siemaszko Wł., Turowski J. Zbrodnie nacjonalistów ukraińskich dokonane na ludności polskiej na Wołyniu. 1939–1945. Warsaw : Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce, IPN. 1990. 180 s.

¹⁶⁸³ Siekierka Sz., Komański H., Bulzacki K. Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na Polakach w województwie łwowskim w latach 1939–1947. 1269 s. ; Siekierka Sz., Komański H., Różański E. Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na Polakach w województwie stanisławowskim w latach 1939–1946. 879 s. ; Komański H., Siekierka Sz. Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na Polakach w województwie tarnopolskim w latach 1939–1946. 1182 s. ; Siekierka Sz., Komański H. Przewodnik – pomniki, tablice pamięci i mogiły na terenie obecnej Polski ofiar ludobójstwa dokonanego na Polakach przez OUN i tzw. UPA 1939–1947. 301 s. ; Komański H., Siekierka Sz. Ludobójstwo dokonane na duchownych obrządku łacińskiego przez OUN-UPA oraz zniszczenia obiektów sakralnych rzymskokatolickich na Kresach Południowo-Wschodnich 1939–1947. 608 s. ; Siekierka Sz., Komański H., Filipowski Cz. Katalog wystawy ludobójstwa dokonanego na Polakach przez OUN-UPA na Kresach Południowo-Wschodnich II RP 1939–1947. 276 s.

¹⁶⁸⁴ Siemaszko W., Siemaszko E. Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945. Warszawa, 2000. T. 1. 1056 s. Ibidem. T. 2. 1057 s.

¹⁶⁸⁵ Ільюшин І. ОУН-УПА і українське питання в роки Другої світової війни (в світлі польських документів). Київ : Ін-т історії України, 2000. 198 с. ; Ільюшин І. Протистояння УПА і АК (Армії Крайової) в роки Другої світової війни на тлі діяльності польського підпілля в Західній Україні. Київ : Ін-т історії України, 2001. 289 с. ; Ільюшин І. Волинська трагедія 1943–1944 рр. / ред. С. В. Кульчицький. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2003. 313 с. ; Ільюшин І. І. Волинська трагедія 1943. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / редкол. В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ : Наукова думка, 2003. Т. 1 : А–В. С. 609.

¹⁶⁸⁶ Зашкільняк Л. Українсько-польські стосунки на Волині та у Східній Галичині в 1939–1944 роках: невідома війна. *Записки наукового товариства імені Шевченка*. Том ССLІ: Праці Історично-філософської секції. Львів, 2006. С. 325–367 ; Zaskilniak L. Ukraiński ruch narodowy i sprawa Polski w latach drugiej wojny światowej. *Przegląd Wschodni*. Warszawa, 2004. T. IX. Zeszyt 1. S. 63–94 ; Зашкільняк Л. Українська проблема в політиці польського еміграційного уряду і польського підпілля в 1939–1945 рр. *Україна – Польща: важкі питання*. Варшава, 1999. Т. 4. С. 122–138 ; Zaskilniak L. Stosunki polsko-ukraińskie w XX wieku: analiza i interpretacja. *Polska – Niemcy – Ukraina w Europie. Uwarunkowania, założenia i prześlanki wzajemnej współpracy*. Rzeszów, 1996. S. 187–202.

¹⁶⁸⁷ Гудь Б. З історії етносоціальних конфліктів. Українці й поляки на Наддніпрянщині, Волині й у Східній Галичині в XIX – першій половині XX ст. / авт. перекл. з пол. Андрія Павлишина. Харків : Акта, 2018. 482 с. ; Hud B. Ukraińcy i polacy na Naddnieprzu, Wołyniu i w Galicji Wschodniej w XIX i pierwszej połowie XX wieku. Lwów – Warszawa : pracownia wydawnicza, 2013. 400 s. ; Hud B. Konflikty ukraińsko-polskie w epoce nowożytnej. Aspekt etniczny i społeczny. Charków, 2011. 470 s. ; Hud B. Zagłada Arkadii. Aspekty etniczne i społeczne konfliktów ukraińsko-polskich XIX – pierwszej połowy XX wieku (ukr. Загибель Аркадії. Етносоціальні аспекти українсько-польських конфліктів XIX – першої половини XX століття. Lwów, 2006. 446 s.

науковці західної української діаспори, історики-україністи і полоністи США (Роман Шпорлюк, Ян Томаш Гросс, Тімоті Снайдер, Пол Бест), Канади (Павло-Роберт Магочій) та інших країн.

Важливе місце у вивченні питання Волинської трагедії належить усним свідченням учасників подій. Свого часу серйозну роботу зі збирання спогадів сучасників тогочасного конфлікту здійснили польські автори В. та Е. Семашки, поклавши їх в основу своєї книги «Геноцид, учинений українськими націоналістами проти польського населення Волині 1939–1945 роках»¹⁶⁹¹. Автори зібрали спогади, що демонструють злочини українських націоналістів стосовно польського населення Волині. Книга істотно вплинула на формування наукового бачення польських істориків щодо проблеми польсько-українського протистояння часів Другої світової війни.

З українського боку аналогічну роботу виконав Ярослав Царук. Його книга «Трагедія Волинських сіл 1943–1944 рр.»¹⁶⁹², видана Інститутом українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, містить свідчення мешканців близько 80 волинських сіл. Книга доповнює й коригує матеріали польських дослідників щодо польсько-українських протистоянь на Волині в 1943 р. У передмові до книги Я. Царука колишній директор Інституту українознавства професор Ярослав Ісаєвич розкритикував видану В. та Е. Семашками працю про події на Волині 1943 р.¹⁶⁹³ Українські вчені зазначають, що Семашки перебільшують факти щодо вбивств поляків українцями, водночас применшуючи кількість жертв з українського боку.

Проблему Волині протягом років намагаються вирішити не тільки вчені-історики. Урядовці України й Польщі робили численні спроби порозуміння українців і поляків щодо гострих моментів їх минулого. Виявом українсько-польського примирення було відкриття 11 липня 2003 р. пам'ятника жертвам трагедії у с. Павлівка на Волині за участю президентів Леоніда Кучми та Александра Квасневського¹⁶⁹⁴.

У 2008 р. у Польщі відзначили 65-ту річницю Волинської трагедії. Під час різноманітних заходів спостерігалася штучне нагнітання напруги між поляками та українцями. Усіляко популяризувалася тематика «геноциду»¹⁶⁹⁵.

Т. Стрик стверджує, що у 2008–2013 рр. відбулася криза процесу поєднання, а порівняно з попереднім двадцятиліттям, його сторони віддалилися одна від одної. Представники польської і української історіографій вивчали тему Волині самостійно, публікуючи праці на різному фаховому рівні. Відбулася політизація цієї проблематики як у внутрішньому, так і зовнішньому вимірах –

¹⁶⁸⁸ В'ятрович В. Польсько-українські стосунки в 1942–1947 роках у документах ОУН та УПА (відп. ред. та упорядник). Львів : Центр досліджень визвольного руху, 2011. 576 с. ; В'ятрович В. Друга польсько-українська війна. 1942–1947. Київ : Києво-Могилянська академія, 2011. 288 с. ; В'ятрович В., Забілий Р., Дерев'яний І., Содоль П. Українська Повстанська Армія. Історія нескорених / ред. та упоряд. В. В'ятрович. 2-ге вид., випр. та доп. Львів : Центр досліджень визвольного руху, 2008. 352 с.

¹⁶⁸⁹ Сергійчук В. Трагедія Волині. Причини й перебіг польсько-українського конфлікту в роки Другої світової війни. Вид. друге, доповнене. Київ, 2009. 200 с.

¹⁶⁹⁰ Каліщук О. М. Українсько-польське протистояння на західноукраїнських землях у роки Другої світової війни : Матеріали до бібліографічного покажчика / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів ; Луцьк : Вид-во «Волинська книга», 2007. 108 с. ; Каліщук О. М. Konflikt ukraińsko-polski w czasie II wojny światowej: historia i polityka. *Obszary zgody czy konfliktu? Kresy Północno-Wschodnie II Rzeczypospolitej* / pod red. Wojciecha Śleszyńskiego i Anny Włodarczyk. Białystok, Kraków : wydawnictwo Avalon, 2014. S. 217–227 ; Каліщук О. М. Радянський чинник ескалації українсько-польського протистояння у роки Другої світової війни. *Гілея* : наук. вісн. Київ, 2013. Вип. 72. С. 142–146 ; Каліщук О. М. Українсько-польське протистояння 1942–1944 рр. у контексті історії Центрально-Східної Європи. *Волинська трагедія: через історію до порозуміння*: матеріали Всеукр. наук. конф., м. Луцьк, 19–20 черв. 2013 р. / уклад. А. Шваб. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. С. 95–104 ; Каліщук О. М. Стереотипні уявлення та ментальність як чинник ескалації українсько-польського протистояння у роки Другої світової війни. *Краєзнавство*. 2013. Ч. 3. С. 55–59.

¹⁶⁹¹ Siemaszko W., Siemaszko E. Ludobójstwo, dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945. Warszawa, 2000. T. 1. 1056 s. Там само. Т. 2. 1057 s.

¹⁶⁹² Царук Я. Трагедія волинських сіл 1943–1944 рр. Українські та польські жертви збройного повстання: Володимир-Волинський район. Львів, 2003. 189 с.

¹⁶⁹³ Там само.

¹⁶⁹⁴ Морозова О. Волинська трагедія у сучасній українській і польській історіографії. *Чорноморський літопис*. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. Вип. 7. С. 109.

¹⁶⁹⁵ Wołyń 1943 – rozliczenie, materiały przeglądowej konferencji naukowej «W 65 rocznicę eksterminacji ludności polskiej na Kresach Wschodnich dokonanej przez nacjonalistów ukraińskich». Warszawa : Instytut Pamięci Narodowej, 2010. 694 s.

через її використання політиками обох держав один проти одного або через спроби «узгодження» ними позиції для побудови спільного «фронту» проти Росії¹⁶⁹⁶.

На жаль, проблема Волинської трагедії, як і інші контroversійні теми польсько-українських відносин, часто використовується в політичній меті, особливо напередодні пам'ятних дат, пов'язаних із трагедією. Трагування подій 1943 р. на державному рівні залежить від офіційних відносин між Україною і Польщею й особливого ставлення до трагедії представників державної влади. Починаючи від 2009 р. в Польщі відбулася ревізія спільної політичної оцінки польсько-українського конфлікту, законодавче затвердження спільних звинувачень. Так, важливими подіями в процесі вивчення питання Волині було надання в 2010 р. українським президентом В. Ющенком звання Герой України колишньому лідеру ОУН С. Бандері¹⁶⁹⁷ та ухвала польського Сейму про відзначення 70-ї річниці «волинського геноциду» (липень 2013)¹⁶⁹⁸.

Напередодні річниці Волинських подій, у 2011 р. у Кракові була видана книга Г. Мотики «Від Волинської різанини до акції "Вісла". Польсько-український конфлікт 1943–1947»¹⁶⁹⁹. Аналізуючи польсько-українське протистояння 1943 р., автор звернув увагу на десятки тисяч убитих цивільних жителів, зокрема жінок, дітей і людей похилого віку, тисячі спалених сіл і містечок. У своєму дослідженні польський історик часто посилається на роботу В. та Е. Семашків «Геноцид, учинений українськими націоналістами проти польського населення Волині в 1939–1945 рр.»¹⁷⁰⁰, що розкритикована частиною істориків за численні фальсифікації. Обрані хронологічні межі пов'язані з двома найбільш згадуваними подіями конфлікту – Волинською трагедією й акцією «Вісла». Автор намагався комплексно відтворити польсько-українські відносини 1943–1947 рр. Г. Мотика описав не лише криваві події воєнних років, а й подав цілий спектр важких міжвоєнних і повоєнних польсько-українських стосунків. Однак, з іншого боку, така хронологія перекладає відповідальність за початок кривавих подій 40-х рр. ХХ ст. на ОУН і УПА, ігноруючи причетність до розгортання польсько-українського конфлікту гітлерівців, радянських партизанів і самих поляків. Історик визнає право українців пам'ятати про тих, хто боровся за свободу своєї Батьківщини, однак пропонує замислитися над тим, чи усі методи, використані в боротьбі за незалежність, є справедливими¹⁷⁰¹.

Книга Г. Мотики була розкритикована українськими фахівцями. Київський журналіст Іван Ольховський, дослідник Другої світової війни на Волині, припускає, що праця польського науковця могла вплинути на резолюцію Сенату Польщі про визнання Волинських подій як таких, що мали ознаки геноциду¹⁷⁰².

За спостереженнями Б. Гудя, напередодні 70-ї річниці Волинської трагедії дискусія українських і польських учених обірвалася. Її замінив польський монолог. На думку історика, цей монолог був не лише активний, а й навіть агресивний¹⁷⁰³. 6 лютого 2013 р. на конференцію в Любліні, що була організована Інститутом національної пам'яті Польщі, не запросили жодного українського історика. Конференція була присвячена даті, коли, за твердженням Г. Мотики, на початку лютого 1943 р. почалося масове винищення поляків на Волині сотнею УПА Григорія Перегіняка. Представник ІНП Польщі М. Зайончковський зазначив, що захід організований задля «представлення позиції польської історіографії щодо цього питання в опозиції до української історіографії». На думку

¹⁶⁹⁶ Stryjek T. Wołyń, Europa i pojednanie między Polakami a Ukraińcami. O tym, jak przeszłość zależy od przyszłości. *Polacy i Ukraińcy – Historia, która łączy i dzieli* / pod. red. J. Karbarz, Wilińskiej, M. Nowak, T. Sucharskiego. Słupsk – Gdańsk, 2015. S. 329–350.

¹⁶⁹⁷ Указ президента України «Про присвоєння С. Бандері звання Герой України» від 20 січня 2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/46/2010>.

¹⁶⁹⁸ Uchwała polskiego sejmu w sprawie uczczenia 70 rocznicy zbrodni Wołyńskiej i oddania hołdu jej ofiarom. *Kronika Seimowa*. 2013. 15 lipca. S. 21–24.

¹⁶⁹⁹ Motyka G. *Od rzezi wołyńskiej do Akcji «Wisła»*. Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947. Kraków, 2011. 521 s.

¹⁷⁰⁰ Siemaszko W., Siemaszko E. *Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945*. Warszawa, 2000. T. 1. 1056 s. ; Там само. T. 2. 1057 s.

¹⁷⁰¹ Motyka G. *Od rzezi wołyńskiej do Akcji «Wisła»*. Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947. Kraków, 2011. 521 s.

¹⁷⁰² Ольховський І. Зігнули Мотику. У продовження «волинської» полеміки. *Історична правда*. 19.08.2013. URL: https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/08/19/131464/view_print/.

¹⁷⁰³ Історик Богдан Гудь: «Суперечки про «геноцид» на Волині вигідні Росії». *Історична правда*. 19.06.2013. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/06/19/126446/>.

вченого, якщо б у дискусії брала участь українська сторона, «не було б жодної дискусії, почалася б суперечка»¹⁷⁰⁴.

Невдовзі, 27 лютого 2013 р., з нагоди відзначення 70-х роковин подій на Волині у Варшаві відбулося засідання Польсько-українського форуму партнерства, у якому взяли участь 30 представників українських та польських наукових і творчих середовищ, політики й експерти з українсько-польських питань. Представники польської та української сторін, зокрема співголови форуму Павел Залевський та Анатолій Кінах вшанували пам'ять загиблих на Волині. Депутат Європарламенту П. Залевський підкреслив: «Ми маємо право на правду, з нього випливає право на пам'ять та вшанування тих жертв вбивств, які все ще потребують вшанування. Ми також сказали, що дуже вагомим для нас є поєднання, що воно має суспільний характер. Ми вважаємо, що питання дискусії на тему цих складних справ у польсько-українській історії має бути відокремлене від політики»¹⁷⁰⁵.

Попри такі заяви, схвалення польським Сеймом постанови Сенату від 7 липня 2016 р. та постанови Сейму від 22 липня 2016 р. про визнання подій на Волині 1943–1945 рр. «геноцидом, вчиненим українськими націоналістами проти мешканців II Речі Посполитої»¹⁷⁰⁶, прийняття Сенатом Польщі 1 лютого 2018 р. закону про інститут національної пам'яті, що передбачає покарання за заперечення «злочинів українських націоналістів»¹⁷⁰⁷, перекреслили всі надбання на шляху польсько-українського порозуміння.

Крайнім проявом політизації історії в Польщі стало цькування польського історика українського походження, голови українського товариства в Любліні Григорія Купріяновича після виголошеної ним 8 липня 2018 р. промови на честь вшанування жертв Сагринської трагедії 10 березня 1944 р. Історик зазначив, що «у Сагрині [...] віддали своє життя численні сини і дочки українського народу [...] лише тому, що говорили вони українською мовою, за те, що сповідували святу православну віру [...]. ... атаку на село здійснило об'єднання відділів Армії крайової ...»¹⁷⁰⁸. Наступного дня промову вченого гостро розкритикував Люблінський воєвода Пшемислав Чарнек. Він звинуватив Г. Купріяновича у начебто порівнянні злочинів польських підпільників щодо українського населення Холмщини із протистоянням на Волині під час Другої світової війни. Воєвода назвав учасників вшанування «українськими націоналістами», а сам захід – «українською провокацією». Щодо промови Г. Купріяновича була навіть подана заява до прокуратури зі звинуваченнями вченого у «провокації». Сам факт такого гучного звинувачення у злочині з боку державного службовця викликав серйозну напругу серед української громади Польщі, побоювання відкрито висловлювати своє бачення історії¹⁷⁰⁹.

Політизація дослідження історії України негативно впливає на продовження об'єктивного вивчення питання, вироблення узгодженої позиції українських і польських учених щодо висвітлення подій на Волині 1943 р. в навчальній та науково-популярній літературі, призводить до ускладнення наукового діалогу вчених. Найгірше, що політизація питання погіршує відносини між українським і польським населенням, позначається на національній свідомості українців і поляків, породжує нові стереотипи.

Незважаючи на складнощі дослідження «важких» тем українсько-польських відносин, гострі дискусії науковців (дискусія Мотика – В'ятрович¹⁷¹⁰) і критику протилежних позицій (рецензія А. Л. Сиви на книгу Б. Гудя¹⁷¹¹), діалог учених продовжується та має перспективу¹⁷¹².

¹⁷⁰⁴ Поляки обговорили Волинську трагедію без українців. *Історична правда*. 07.02.2013. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2013/02/7/111812/>.

¹⁷⁰⁵ Польща та Україна вшанують пам'ять жертв Волинської трагедії URL: <http://www.polradio.pl/5/123/Artykul/128555>.

¹⁷⁰⁶ Звернення у зв'язку з порушенням парламентом Республіки Польща домовленостей щодо спільної оцінки польсько-українського протистояння у 1943–1945 роках. *Тиждень*. 2016. 30 серпня. URL: <https://tyzhen.ua/Society/172825>.

¹⁷⁰⁷ Там само.

¹⁷⁰⁸ Промова голови Українського Товариства в Сагрині 8 липня. URL: <http://www.istpravda.com.ua/columns/2018/07/11/152688/>.

¹⁷⁰⁹ Інтерв'ю з Григорієм Купріяновичем. 05.08.2018. URL: <https://www.nasze-slowo.pl/d-r-grigorij-kuprijanovich-golova-ukrainskogo-tovaristva-na-vsi-zvinuvachennja-mozhu-vidpovisti-slovami-shevchenka-mi-prosto-jshli-u-nas-nema-zerna-nepravdi-za-soboju/> Григорій Купріянович. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Григорій_Купріянович.

¹⁷¹⁰ У Києві В'ятрович та Мотика дискутували на тему подій на Волині у 1940-х роках. URL: <http://archiwum.polradio.pl/5/38/Artykul/295749>.

Детальну характеристику праць польських і українських учених з проблеми Волинської трагедії надав Іван Мищак у своїй розвідці «Українська і польська історіографія про Волинську трагедію 1943 р.». Автор висвітлює різні позиції й погляди на проблему серед українських і польських істориків, довівши, що сьогодні не можна розглядати питання Волині ні в польському, ні в українському вимірі, адже як серед польських, так і серед українських науковців існує різний підхід у баченні подій 1943 р.¹⁷¹³

Праці польських істориків можна умовно поділити на дві категорії. Перша – відображає усталений погляд на український націоналістичний рух, згідно з яким українсько-польські відносини періоду середини ХХ ст. зводяться до відносин ОУН і УПА з Армією крайовою і характеризуються зlodіяннями українських націоналістичних організацій, зокрема «геноцидом» щодо польського населення «Східних Кресів» (Г. Мазур, В. Філяр, В. і Е. Семашки, Е. Прус, А. Корман, В. Поліщук, Ж., В. Станський та ін.). До другої категорії належать праці, яким властивий більш об'єктивний погляд на згадану проблему, засновані на документальних джерелах (Г. Мотика, Т. А. Ольшанський, Р. Внук, Р. Тожецький та ін.), у яких діяльність ОУН і УПА пов'язана з бажанням звільнити українські етнічні землі від поляків¹⁷¹⁴.

Ненаукові праці Е. Пруса, А. Кормана, В. Поліщука (вчений українського походження) написані на основі спогадів очевидців подій, які автори використовують як докази злочинної діяльності українців. Колишній діяч Армії крайової професор В. Філяр зазначає, що Волинська трагедія була наслідком антипольської агітації ОУН ще до війни; антипольську акцію українців 1943 р. він пов'язує з прямим наказом Д. Клячківського про знищення польського населення¹⁷¹⁵. На думку І. Мищака такими «заявами про "геноцид польського населення" на Волині та діяльність УПА на Закарпатті польські дослідники намагаються приглушити резонанс, який набув розголосу через незаконні дії польської влади під час проведення акції "Вісла"...»¹⁷¹⁶.

В. Філяр вказує також на роль німецького чинника, що сприяв розгортанню українсько-польського конфлікту: «Україна стала тереном грабінницької економічної експлуатації для потреб воєнної економіки та джерелом дешевої робочої сили для промисловості та сільського господарства Третього Рейху. В умовах окупаційної системи утиски і терор стосувалися не лише поляків, але й українців. Єдине, що німецький окупант залишив в українських руках, це достатньо широкий простір для боротьби з поляками. У своїй міжнаціональній політиці на Волині німці використовували постійно зростаюче протистояння між поляками й українцями. З цією метою розпалювали ворожнечу й антагонізм, щоб згодом, застосовуючи принцип *divide et impera* (розділяй і володарюй. – *О.М.*), викликати конфлікти між поляками та українцями, і, таким чином, нейтралізувати визвольну боротьбу обох народів. Фашистські окупанти вважали українців особливо придатними для того, щоб вони стали противагою для поляків»¹⁷¹⁷. Цю тезу підтверджує український вчений Юрій Сорока¹⁷¹⁸.

На думку Віктора Поліщука, завдання повного усунення всіх поляків з українських земель було прийнято ще на першому Конгресі українських націоналістів 1929 р. Рішення про «цілковите

¹⁷¹¹ Sowa A. L. O Polakach i Ukraińcach na Wołyniu w 1943 r. Kilka polemicznych uwag z okazji publikacji książki Bohdana Hudia, Ukraińcy i Polacy na Naddnieprzu, Wołyniu i w Galicji Wschodniej w XIX i pierwszej połowie XX wieku, wyd. 2 rozsz. I uzup., Warszawa : Pracownia Wydawnicza EISet., 2018. 445 s. *Dzieje Najnowsze*. 2018. № 4. S. 274.

¹⁷¹² Морозова О. Польща й Україна: проблеми й перспективи наукового діалогу. *Історичний архів. Наукові студії* : зб. наук. пр. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2020. Вип. 21. С. 79–93.

¹⁷¹³ Мищак І. Українська і польська історіографія про Волинську трагедію 1943 р. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/idvu/2008_18/27.pdf.

¹⁷¹⁴ Морозова О. Українсько-польські відносини часів Другої світової війни й післявоєнного періоду: історіографія питання. *Zeszyty historyczne. Prace naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie* / red. A. Stroynowskiego. 2015. Т. XIV. S. 147–149.

¹⁷¹⁵ Філяр В. Розвиток українського самостійницького руху на Волині у 1939–1944 рр. Виникнення УПА. URL: <http://www.ukrhistory.narod.ru/filar-1.htm>.

¹⁷¹⁶ Мищак І. Українська і польська історіографія про Волинську трагедію 1943 р. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/idvu/2008_18/27.pdf.

¹⁷¹⁷ Філяр В. Розвиток українського самостійницького руху на Волині у 1939–1944 рр. Виникнення УПА. URL: <http://www.ukrhistory.narod.ru/filar-1.htm>.

¹⁷¹⁸ Сорока Ю. Польсько-українське протистояння на Волині у 1943 р. *Краєзнавство*. 2011. № 2. С. 301–305.

усунення окупантів з українських земель» В. Поліщук трактує як фізичне знищення, а під «окупантами» має на увазі всіх поляків і представників ворожих націй¹⁷¹⁹.

Автори, що репрезентують більш об'єктивний погляд на проблему, переважно визначають причиною конфлікту між українцями і поляками у середині ХХ ст. дискримінаційну політику щодо українців II Речі Посполитої, зокрема її соціальну складову, боротьбу українських селян з польськими колоністами за землю. Таку позицію підтримують відомі польські історики Т. А. Ольшанський, Г. Мотика та ін.¹⁷²⁰

Р. Тожецький вважає причиною українсько-польського конфлікту спільну тверду позицію обох сторін у відстоюванні своїх національних прав, акцентує увагу на бажанні української сторони звільнити від поляків українські етнічні землі. Водночас автор звинувачує УПА у небажанні припинити конфлікт¹⁷²¹. Г. Мотика та Р. Внук у книзі «Пани та різуні ...» також наполягали на справедливості дій української сторони з метою звільнення власних територій від польського елемента¹⁷²².

В. Менджецький причину українсько-польського конфлікту пояснює змінами у психології і світогляді селянства, які були спричинені революційними подіями 1917–1920 рр. Унаслідок аграрної революції, під час якої практично всі поміщицькі маєтки перейшли у власність селян, для останніх «пани» перестали бути невід'ємною частиною світового порядку, стали ворогами, яких можна здолати. Однак у 1918 р., коли разом із гетьманом П. Скоропадським повернулися нащадки тих поміщиків, селяни зрозуміли, що «не досить вигнати пана, його треба вбити, щоб він перестав існувати»¹⁷²³. На думку історика, після 1920 р. Волинь була поділена на два світи – світ без панів (радянська Україна) і світ, куди пани повернулися. Згідно з баченням ученого, тоді постала ситуація, в якій велика частина українського сільського населення Волині жила з почуттям кривди, що їм не вдалося те, що вдалося їхнім сусідам. Історик зауважує і те, що село масово відмовлялося визнавати польську державу. В. Менджецький стверджує, що вже на початку міжвоєнного двадцятиріччя виникла ситуація, в якій українське населення почувалося як «не у себе», відчувало, що устрій держави, в якій воно живе, є несправедливим, нав'язаним, тому не варто йому підпорядковуватись¹⁷²⁴.

На думку Р. Внука, як Польща, так і Україна опинилися в «пеклі советської імперії», Польща – у її зовнішньому колі, Україна – у внутрішньому. Ситуація в Україні була подібна до ситуації Литви, Латвії, Естонії, де не було альтернативи для збройної боротьби¹⁷²⁵.

Окрему категорію становлять праці польських учених українського походження Є. Місила, Р. Дрозда, М. Сивіцького, що написані головним чином на документальному матеріалі, спогадах учасників конфлікту, тлумачать дії українських націоналістів як «самозахист», реакцію на дискримінаційну політику польського уряду щодо українців¹⁷²⁶.

Свою позицію відстоюють українські вчені. Проблемою трагічних подій на Волині займається Микола Кучерепа, відомий український дослідник, професор Волинського національного університету ім. Лесі Українки, член робочої групи експертів з проведення додаткових наукових досліджень трагічних подій на Волині у 1943–1944 рр. при Раді національної безпеки і оборони

¹⁷¹⁹ Poliszczuk W. Gorzka prawda : Zbrodnicość OUN-UPA (spowiedź Ukraińca). Toronto – Warszawa – Kijów. 1995. S. 255–256.

¹⁷²⁰ *Zeszyty Historyczne*. 1989. Z. 90. S. 159–199 ; Гжегож М. Антипольська акція ОУН-УПА. *І*. 2003. № 28. С. 36.

¹⁷²¹ Torzecki R. Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej. Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 1993. 349 s.

¹⁷²² Motyka G., Wnuk R. Pany i resuny. Współpraca AK-WiN I UPA w latach 1945–1947. Warszawa, 1997. 212 s. ; Motyka G. Tak było w Bieszczadach. Walki polsko-ukraińskie 1943–1948. Warszawa : Wolumen, 1999. 552 s.

¹⁷²³ Mędrzecki W. Przemiany rewolucyjne pierwszych dwóch dekad XX w. jako źródło wydarzeń wołyńskich z lat 1943–1944. *Polacy i Ukraińcy – Historia, która łączy i dzieli* / pod. red. J. Karbarz-Wilińskiej, M. Nowak, T. Sucharskiego. Słupsk – Gdańsk, 2015. S. 162.

¹⁷²⁴ Там само. С. 162–163.

¹⁷²⁵ *Polacy i Ukraińcy – Historia, która łączy i dzieli* / pod. red. J. Karbarz, Wilińskiej, M. Nowak, T. Sucharskiego. Słupsk – Gdańsk, 2015. S. 224.

¹⁷²⁶ Морозова О. Волинська трагедія у сучасній українській і польській історіографії. *Чорноморський літопис*. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. Вип. 7. С. 109.

України, відповідальний редактор наукового збірника «Україна – Польща: важкі питання»¹⁷²⁷. У статті «До генези конфлікту: українсько-польські відносини на Волині напередодні Другої світової війни» М. Кучерепа звертає увагу на релігійний чинник і як причину Волинського конфлікту між українцями і поляками. Автор зазначає, що панівною ідеологією на Волині в міжвоєнний період була християнська мораль, тому наступ на неї викликав зворотні дії населення¹⁷²⁸.

У свою чергу Б. Гудь зазначає, що поширенню антипольських настроїв українського населення у довоєнний період сприяли репресії проти православної церкви на Волині 1937–1939 рр.¹⁷²⁹ Історик називає події на Волині «громадянською та селянською війною водночас». Цю тезу підтримують також польські вчені Даріуш Столя та Геронім Граля. На думку як українських, так і польських істориків, масова участь селян у деполонізаційній акції Волині стала причиною її особливої жорстокості¹⁷³⁰.

Одним з найбільш знаних фахівців з питань українсько-польського протистояння часів Другої світової війни є доктор історичних наук, професор Ігор Ільюшин, що також входить до робочої групи експертів з проведення додаткових наукових досліджень трагічних подій на Волині у 1943–1944 роках. Вважаючи антипольську акцію «цілком вмотивованою», науковець вказує на те, що «однією з головних причин українсько-польського міжнаціонального конфлікту часів війни стала обставина, що поляки ні на мить не сумнівалися: ця територія – польська. Вони високо цінували власний, справді, значний економічний і культурний внесок та помилково вважали, що цього внеску не заперечуватиме жодна з країн»¹⁷³¹.

Львівські дослідники Л. Зашкільняк та М. Крикун також підтримують думку про законне право українців на самовизначення і пов'язують Волинську трагедію із загостренням взаємних претензій української і польської сторін на тлі посилення німецького терору і репресій на українських землях. Автори зазначають, що українська сторона вважала зрадою втратити новий історичний шанс відновлення української державності, а відбудову Польщі в кордонах 1939 р. трактувала як «нову польську окупацію». Українські націоналісти вважали землі Волині та Східної Галичини своєрідним «П'ємонтом», з якого почнеться створення незалежної України. Отже, проблема вилілась у «кривавий міжетнічний конфлікт», який розпочався навесні 1943 р. на Волині на ґрунті взаємних звинувачень у ворожості та пособництві окупантам. Не вбачаючи у поляках союзників, а лише ворогів, ОУН (б) восени 1943 р. вирішила за допомогою УПА «очистити» терен майбутньої Української держави від поляків і під загрозою фізичної розправи витіснити їх за Буг і Сян. В обставинах взаємного поборювання такі заклики стали запальною речовиною, що спричинила взаємне винищення цивільних мешканців, часто на побутовому ґрунті, жертвами якого на Волині та у Східній Галичині стало близько 75 тис. поляків і 35 тис. українців¹⁷³².

В. Сергійчук, підкреслюючи автохтонність українців на Волині, теж вважає антипольську акцію цілком вмотивованою¹⁷³³. Однією з причин українсько-польського протистояння вважає провокації поляків щодо українців перед німцями, а саме антинімецькі дії поляків під виглядом

¹⁷²⁷ Кучерепа М. М. Волинське українське об'єднання (1931–1939 рр.). Луцьк, 2001. 420 с. ; *Волинь у Другій світовій війні* : зб. наук. і публіцист. ст., присвяч. 60-річчю визволення Волин. обл. від фашист. загарбників / гол. ред. і упоряд. М. М. Кучерепа. Луцьк, 2004 ; Кучерепа М. М. Волинь 1939–1941 рр. : навч. посіб. Луцьк, 2005. 486 с. ; *Волинь пам'ятає. Відлуння на Волині Голодомору 1932–1933 років у радянській Україні* / автори-упоряд. М. М. Кучерепа, В. В. Ткачук, за заг. ред. М. М. Кучерепа. Луцьк, 2008. 264 с.

¹⁷²⁸ Кучерепа М. До генези конфлікту: українсько-польські відносини на Волині напередодні Другої світової війни. Волинь і Холмщина 1938–1947 рр.: польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження, документи, спогади / гол. редкол. Я. Ісаєвич. Львів, 2003. Вип. 10. С. 62.

¹⁷²⁹ Гудь Б. Політика «ревіндикації» на Холмщині і Волині 1937–1938 рр. та її наслідки для українсько-польських стосунків. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2012. № 21. С. 263.

¹⁷³⁰ Історик Богдан Гудь: «Суперечки про «геноцид» на Волині вигідні Росії». *Історична правда*. 19.06.2013. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/06/19/126446/>.

¹⁷³¹ Ільюшин І. Волинська трагедія 1943–1944 рр.: пошук між «двома правдами». *Українська правда*. 2011.13.07. // <http://www.istpravda.com.ua/digest/2011/07/13/45611/>.

¹⁷³² Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. С. 527.

¹⁷³³ Сергійчук В. І. Трагедія Волині. Причини й перебіг польсько-українського конфлікту в роки Другої світової війни / КНУ ім. Тараса Шевченка ; Центр українознавства. Київ : Українська видавнича спілка, 2003. С. 71.

українських націоналістів, антиукраїнську політику поляків щодо українців після проголошення ними відновлення Української держави у 1941 р. У своїх роботах автор навів багато фактів про жахливі втрати українців поляками на Холмщині, що за його даними відбулися у 1942 р., напередодні Волинської трагедії, хоча деякі польські вчені вказують, що події на Холмщині сталися після Волинських подій, у 1943 р.¹⁷³⁴

Загалом українські історики доводять, що дискримінаційна політика уряду II Речі Посполитої щодо українського населення у 20–30-х рр. ХХ ст. стала чи не головним чинником, який згодом вилився у криваву трагедію.

Польський історик Анджей Хойновський стверджує, що Річ Посполита хотіла зробити з українських селян не так громадян, як слухняних мешканців. Так звана волинська програма воєводи Генрика Юзевського не завоювала прихильності місцевого населення, ані українського, ані польського. Влада не шукала діалогу з місцевою громадою, сама окреслювала потреби воєводства, нав'язувала напрям діяльності, старалася по-своєму формувати особовий склад місцевої еліти, особливо політичної. Запроваджена після 1935 р. акція «зміцнення польськості» була спробою використання управлінським угрупованням наявної ситуації для послаблення українських впливів так, щоб вони не були спроможними до виступів проти Речі Посполитої. На думку історика, в 1943 р. держави як такої на Волині не було, незалежно від того, хто політично контролював ці території. Людські маси взяли справу у свої руки з усіма наслідками цього¹⁷³⁵.

Значна увага в історіографії приділена початку протистоянь на Волині, а саме першим вбивствам поляків у Парослі у ніч з 7 на 8 чи з 8 на 9 лютого 1943 р. українською сотнею під керівництвом Григорія Перегіняка. За даними Г. Мотики, саме ця подія стала поштовхом до кривавих подій на Волині¹⁷³⁶. Було вбито щонайменше 155 осіб – мешканців Парослі й приїжджих¹⁷³⁷. Як головний доказ того, що на Парослю напала сотня Перегіняка, Г. Мотика подає протокол допиту Петра Василенка від 15 травня 1944 р. Теза про те, що напад на Парослю був початком «антипольських» дій УПА на Волині, є досить поширеною в польській історіографії. Історик спростовує версію інших дослідників про те, що початком масових вбивств поляків на Волині стала паціфікація села Обурки, проведена в листопаді 1942 р., під час якої було вбито близько 40 осіб. Науковець стверджує, що то була німецька паціфікаційна акція, вчинена за допомогою української поліції¹⁷³⁸.

Треба зауважити, що чимало українських істориків схильні вважати початком польсько-українського протистояння осінь 1942 р.¹⁷³⁹, а саме момент загострення боротьби за впливи у місцевій окупаційній адміністрації. Перевагу у цьому питанні німці надавали саме полякам, які продовжували свою антиукраїнську політику. За даними Б. Гудя, до початку активних дій у 1943 р. загинуло приблизно від 800 до 1000 поляків, які працювали в місцевій адміністрації¹⁷⁴⁰.

Версію про причетність сотні Перегіняка до знищення польського села піддає сумніву частина українських учених, зокрема І. Патриляк і В. В'ятрович. На думку І. Патриляка, до протоколів допитів як до джерела треба ставитися дуже обережно. Треба пам'ятати, що під час допитів люди часто підписували які завгодно свідчення¹⁷⁴¹. У свою чергу В. В'ятрович зазначає, що версія Г. Мотики «опирається на кілька непрямих спогадів та один документ, який викликає більше

¹⁷³⁴ Сергійчук В. І. Поляки на Волині у роки Другої світової війни: Документи з українських архівів і польські публікації. Київ : Українська видавнича спілка, 2003. 576 с. ; Сергійчук В. І. До питання про причини українсько-польського конфлікту в роки Другої світової війни. *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.* Матеріали міжн. наук.-практ. конф. (21–22 листопада 1996 р.) / Прикарпатський університет ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ : Плай, 1997. С. 27–34.

¹⁷³⁵ Chojnowski A. Jeszcze o czasach II Rzeczypospolitej. *Polacy i Ukraińcy – Historia, która łączy i dzieli* / pod red. J. Karbarz, Wilińskiej, M. Nowak, T. Sucharskiego. Słupsk – Gdańsk, 2015. S. 173–180.

¹⁷³⁶ Motyka G. Od rzezi wołyńskiej do Akcji «Wisła». *Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947.* Kraków, 2011. S. 90.

¹⁷³⁷ Там само. С. 92.

¹⁷³⁸ Motyka G. Od rzezi wołyńskiej do Akcji «Wisła». *Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947.* Kraków, 2011. S. 94–95.

¹⁷³⁹ Сергійчук В. І. До питання про причини українсько-польського конфлікту в роки Другої світової війни. *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.* Матеріали міжн. наук.-практ. конф. (21–22 листопада 1996 р.) / Прикарпатський університет ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ : Плай, 1997. С. 27–34.

¹⁷⁴⁰ Історик Богдан Гудь: «Суперечки про «геноцид» на Волині вигідні Росії». *Історична правда.* 19.06.2013. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/06/19/126446/>.

¹⁷⁴¹ Patrylak I. *Ukraiński ruch wyzwoleńczy w oczach polskiego badacza (recenzja książki Grzegorza Motyki «Ukraińska partyzantka 1942–1960».* Warszawa, 2006, 720 s.). *Pamięć i Sprawiedliwość* № 2 (13). Warszawa, 2008. S. 380.

запитань, аніж дає відповідей»¹⁷⁴². Заперечує версію про причетність загонів Перегіняка до знищення Парослі також вояк УПА Степан Бакунець, який був допитаний як свідок у кримінальній справі, порушеній за фактом злочинів проти польського народу. С. Бакунець, що свого часу служив у загоні «Коробки»*, заявив, що ніколи не чув про колонію Паросля¹⁷⁴³.

22 лютого 1943 р, поблизу Висоцька німецька облава натрапила на «першу сотню» УПА. Після короткої сутички упівці були усунені, але в боротьбі загинув сотенний «Довбенко-Коробка». Смерть Перегіняка не означала кінця відділу – керівництво над ним перейняв Никон Семенюк (псевдо «Ярема»)¹⁷⁴⁴.

17–23 лютого 1943 р. поблизу Олеська відбулася III Конференція ОУН (б). У заході взяли участь Микола Лебідь, Роман Шухевич і Михайло Степаняк. На заході було вирішено підняти повстання проти німців і визволити Україну з-під окупації перед приходом Червоної армії. Було запропоновано утворити монолітні збройні сили й керівництво, в якому поруч з ОУН були б представники інших українських угруповань. Концепцію М. Степаняка підтримали. Українські націоналісти постановили розпочати відкриту партизанську боротьбу на Волині. Новосформована армія отримала назву «Українська визвольна армія». Г. Мотика звертає увагу на те, що був ліквідований наказ підносити праву руку як обов'язкове організаційне привітання. Історик вважає, що це був один із сигналів про ідейні зміни¹⁷⁴⁵.

На думку М. Шуміла, до початку 1943 р. вбивства українців на Холмщині й одночасно поляків на Волині не мали масового характеру. Систематичні винищення поляків українським підпіллям у східній частині Волинського воєводства почалися в березні 1943 р. Історик звертає увагу на те, що перші масові антиукраїнські акції в Люблінському окрузі були здійснені лише в травні 1943 р. Тобто до середини 1943 р. польсько-український конфлікт на обох територіях розвивався незалежно один від одного. Лише восени 1943 р. перебільшені вісті про українські жертви на Холмщині було використано в антипольській пропаганді ОУН і УПА, шокуючі історії втікачів із Волині вплинули на загострення антиукраїнських дій польського підпілля в напрямку на захід від р. Буг¹⁷⁴⁶.

Успіхи бандерівського підпілля сприяли тому, що в травні 1943 р. «Клим Савур» постановив, щоб УПА прийняла усю повноту влади на зайнятих партизанами територіях. 20 травня 1943 р. була зроблена заява, в якій була проголошена боротьбу з анархією. За даними Г. Мотики, в червні 1943 р. бандерівці відчували себе настільки сильними, що постановили зламати опір бульбівців і мельниківців і в наступні тижні силою підпорядкували командуванню «Клима Савура» мельниківські партизанські групи¹⁷⁴⁷.

С. Стемпень вважає, що на Волині і в Галичині злочини були як з українського, так і з польського боку. Жертвами на Волині стало 80–90 тис. поляків і 30–40 тис. українців. Згодом конфлікт був перенесений на територію Холмщини й Східної Галичини. Бажання відплатних акцій призвело до трагічних подій у південно-східній частині Польщі, де більшу ініціативу виявляла польська сторона, здійснюючи пацифікації українських сіл Павлокома, Малковіце, Верховина, Завадка Мороховська. У результаті було вбито 6–8 тис. українців і 2–2,5 тис. поляків. На думку С. Стемпеня, користь від польсько-українських воєн отримали перш за все очільники СРСР, поневоливши обидва народи на довгі десятиліття. Радянська пропаганда ширила в Україні переконання, що Радянська держава охороняє українське населення від суспільного визиску, полонізації та окатоличення. У Польщі ж навпаки комуністичний режим доводив, що чиста в

¹⁷⁴² В'ятрович В. Друга польсько-українська війна. 1942–1947. Вид. 2-ге, доп. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. С. 134–135.

* Загін Довбенка-Коробки (Перегіняка) – відділ УПА (виник у жовтні 1942 р.), який очолював Григорій Перегіняк.

¹⁷⁴³ На вимогу Польщі прокуратура допитала ветерана УПА (уточнено). *Історична правда*. 30.07.2012. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2012/07/30/91050/>.

¹⁷⁴⁴ Motyka G. Od rzezi wołyńskiej do Akcji «Wisła». *Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947*. Kraków, 2011. S. 96.

¹⁷⁴⁵ Там само. С. 98.

¹⁷⁴⁶ Szumiło M. Konflikt polsko-ukraiński na Lubelszczyźnie w latach 1942–1943 a Zbrodnia Wołyńska. URL: https://old.uinp.gov.ua/sites/default/files/konflikt_polsko-ukrainski_na_chelmszczyznie_1942-1943_a_zbrodnia_wozynsk.pdf.

¹⁷⁴⁷ Motyka G. Od rzezi wołyńskiej do Akcji «Wisła». *Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947*. Kraków, 2011. С. 98. С. 103.

національному аспекті держава краща, бо позбавлена деструкційного чинника не лише в політиці, а й у культурі¹⁷⁴⁸.

На думку М. Зайончковського, дії ОУН (б) у 1944–1945 рр. були продовженням деполонізаційної акції українських націоналістів на Волині взимку 1942–1943. Реквізиції, проведені в господарствах українських селян, він називає «експропріаційними акціями», «грабіжницькими нападами» на українців. Діяльність українців у польському підпіллі русі науковець окреслює як «ліквідаційна акція», «терористична акція», «акція очищення». Щодо репресій польської і радянської влади щодо українців Закерзоння М. Зайончковський вживає означення «польсько-більшовицький терор» (назва, що відома з документів ОУН), а щодо відносин поляків і українців повоєнних часів використовує термін «конфлікт»¹⁷⁴⁹.

Привертає увагу польських істориків також проблема занепаду УПА. Г. Мазур зазначає, що українське підпілля розраховувало, що невдовзі почнеться Третя світова війна між СРСР й англосаксонськими країнами, але коли з'ясувалося, що цього не станеться, керівництво підпілля демобілізувало партизанські відділи УПА, переходячи до конспіраційної форми боротьби в межах ОУН¹⁷⁵⁰. На майбутнє послаблення структур підпілля, вважає Г. Мазур, вплинули масові переселення українців до Радянського Союзу й діяльність проти українського підпілля на території інших держав, зокрема Чехословаччини¹⁷⁵¹.

Важливим питанням у сучасній польській історіографії є роль німців у розгортанні польсько-українського конфлікту на Волині в 1943 р. Ґ. Мотика повідомляє, що ескалація партизанської діяльності вразила німецьку окупаційну владу. У травні генеральний комісар Волині та Поділля Генріх Шене визнав, що «те, що тут діється», належить визнати за «повстання». На волинські події гітлерівці, з одного боку, відреагували зміцненням репресивних акцій, а з іншого – стягненням додаткових сил, які мали заступити поліцію, що вдавалася до дезертирства¹⁷⁵². Історик вважає, що німці намагалися використати польсько-український антагонізм і діяти так, щоби підтримувати польсько-український конфлікт¹⁷⁵³.

Значна увага в сучасній історіографії приділена також ролі СРСР у розгортанні етнічних чисток проти поляків. Існує ціла теорія, за якою польсько-український конфлікт був спровокований радянськими партизанами, які, вдаючи з себе вояків УПА, розпочали перші вбивства польського населення. Такі дії спровокували відповідну реакцію з боку поляків. Однак, на переконання Ґ. Мотики, це лише гіпотеза, яка не має жодного підтвердження в джерелах, тому її слід спростувати¹⁷⁵⁴.

Контроверсії викликає також питання, чи українські націоналісти планували тільки усунути поляків із етнічних українських земель, чи масово фізично їх винищити. Щодо початку антипольської акції на Волині (березень – червень 1943 р.), то, згідно з баченням Ґ. Мотики, на території, де керував Іван Литвинчук, дійшло до «систематичної і планованої фізичної ліквідації усіх поляків». У березні «Дубовий» розпочав послідовне «очищення» території від польського населення¹⁷⁵⁵. На Волині, найпізніше весною 1943 р., за твердженням ученого, було постановлено «винищити усіх поляків, що там проживають». Під загрозою смерті також планувалося усунути поляків зі Східної Галичини, частини Люблінщини й Підкарпаття. Ґ. Мотика стверджує, що під «польськими окупантами» бандерівці розуміли не лише військових польського підпілля, але й усіх поляків, навіть немовлят¹⁷⁵⁶.

¹⁷⁴⁸ Stępień S. Antypolska akcja UPA na Wołyniu i w Galicji Wschodniej. Propozycja dla autorów podręczników szkolnych. Antypolska akcja OUN-UPA 1943–1944. Fakty i interpretację. Warszawa : Instytut Pamięci Narodowej, 2002. S. 159.

¹⁷⁴⁹ Zajczkowski M. Pod znakiem Króla Daniela. OUN-B i UPA na Lubelszczyźnie 1944–1950. Lublin – Warszawa : Instytut Pamięci Narodowej, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 2016. S. 12–13.

¹⁷⁵⁰ Grzegorz M. Wokół ukraińskich prób utworzenia własnego państwa w czasie II wojny światowej. Państwa europejskie na drodze do niepodległości w drugiej połowie XIX i XX wieku. Kraków : Historia Jagellonica, 2003. S. 249.

¹⁷⁵¹ Там само. С. 250.

¹⁷⁵² Motyka G. Od rzezi wołyńskiej do Akcji «Wisła». Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947. Kraków, 2011. S. 103–104.

¹⁷⁵³ Там само. С. 105.

¹⁷⁵⁴ Polacy i Ukraińcy – Historia, która łączy i dzieli / pod. red. J. Karbarz, Wilińskiej, M. Nowak, T. Sucharskiego. Słupsk – Gdańsk, 2015. S. 215.

¹⁷⁵⁵ Motyka G. Od rzezi wołyńskiej do Akcji «Wisła». Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947. Kraków, 2011. S. 111.

¹⁷⁵⁶ Там само. С. 454.

Серед сучасних істориків і досі немає єдиного погляду на те, яку дефініцію надати злочинам українських націоналістів під час подій на Волині: «польсько-український конфлікт», «братовбивча війна», «громадянська війна», «селянська війна», «антипольська акція ОУН (б) і УПА» або «етнічна чистка» чи «геноцид». Г. Мотика трактує дії українських націоналістів як «масові вбивства беззахисного населення». Водночас відповідні акції Армії крайової, на думку історика, були обмежені до «абсолютного мінімуму»¹⁷⁵⁷. Щодо дій українських націоналістів під час Волинської трагедії учений вживає термін «етнічні чистки» з ознаками геноциду¹⁷⁵⁸.

На думку В. В'ятровича, використання терміна «геноцид» щодо Волинської трагедії немає наукової основи, це лише політична позиція. Адже геноцид передбачає цілковиту безоборонність, нездатність іншої сторони захищатися. Історик вважає, якщо йдеться про польсько-українську війну, що такої диспропорції між українцями і поляками не було. В. В'ятрович звертає увагу на те, що з боку польського підпілля було багато подібних агресивних дій щодо українців. Тож говорити про геноцид не можна. «Це була війна, потворна війна, з притаманними Другій світовій воєнними злочинами, і ці злочини чинили, на жаль, як українці, так і поляки», – резюмує український учений¹⁷⁵⁹.

У свою чергу Л. Адамський називає релятивізацією саму назву «Волинська трагедія», яка натякає, начебто акція УПА була якимось «допустом Божим», тому потребує визнання провин обома сторонами. Історик критикує позицію української сторони, що «всі народи мають якісь грішки на совісті та всі стараються їх приховати». Л. Адамський називає це закликом до маніпулювання історією, який концептуально не відрізняється від ставлення Кремля до злочинів «советів». Науковець вважає, що розв'язанню проблеми не сприяють також спроби приписати більшовикам інспірації різанини, адже ця гіпотеза не має жодного підтвердження у відомих дослідникам джерелах¹⁷⁶⁰.

Польські вчені не погоджуються з позицією окремих українських істориків, що злочинні дії української та польської сторін були подібними¹⁷⁶¹. У свою чергу проведені в Україні дослідження засвідчили, що лише на території одного Володимир-Волинського району поляки вбили майже 1 500 цивільних українців. На території Рівненської області виявлено понад 10 тис. жертв від рук польських комуністичних, шовіністичних, колаборантських формувань та польської самооборони, а кількість встановлених злочинів, скоєних поляками, перевищила 1 500 осіб¹⁷⁶². За даними Б. Гудя, масові антиукраїнські акції поляків взимку 1944 р. нічим не різнилися від дій, які чинили українці стосовно поляків¹⁷⁶³.

Дискусії спричиняє й дата 11 липня 1943 р., визначена представниками «кресових» середовищ як День пам'яті загиблих від рук ОУН і УПА на східних землях II Речі Посполитої. Польські вчені вважають, що в цей день відбулася одночасна атака відділів УПА на понад сто польських сіл. Українська сторона наголошує, що це твердження потребує серйозного уточнення¹⁷⁶⁴.

Розходження викликають підрахунки істориками жертв польсько-українських протистоянь. За польськими джерелами, у ході Волинської трагедії 1943 р., з польського боку загинуло щонайменше 50–60 тис. осіб (Ян Кенсік, В. та Е. Семашки)¹⁷⁶⁵, до 250 тис. і навіть одного мільйону

¹⁷⁵⁷ Там само. С. 459.

¹⁷⁵⁸ Там само. С. 456.

¹⁷⁵⁹ В'ятрович В. «Волинська трагедія – частина польсько-української війни». *Історична правда*. 12.07.2011. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/4e1c07cfdc581/>.

¹⁷⁶⁰ Польсько-українські відносини – від історії не втечеш. URL: <https://dt.ua/history/polsko-ukrayinski-vidnosini-vid-istoriyi-ne-vtechesh-.html>.

¹⁷⁶¹ Sowa A. L. O Polakach i Ukraińcach na Wołyniu w 1943 r. Kilka polemicznych uwag z okazji publikacji książki Bohdana Hudia, Ukraińcy i Polacy na Naddnieprzu, Wołyniu i w Galicji Wschodniej w XIX i pierwszej połowie XX wieku. Wyd. 2 rozsz. I uzup. Warszawa : Pracownia Wydawnicza EISet., 2018. 445 s. *Dzieje Najnowsze*. 2018. № 4. S. 276.

¹⁷⁶² Морозова О. Волинська трагедія у сучасній українській і польській історіографії. *Чорноморський літопис*. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. Вип. 7. С. 106–107.

¹⁷⁶³ Історик Богдан Гудь: «Суперечки про «геноцид» на Волині вигідні Росії». *Історична правда*. 19.06.2013. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/06/19/126446/>.

¹⁷⁶⁴ Там само.

¹⁷⁶⁵ Кенсік Я. Втрати населення під час польсько-українського міжнародного конфлікту в роки Другої світової війни, «Україна – Польща. Важкі Питання». Т. 9. Варшава, 2001. Луцьк, 2004. С. 43 ; Siemaszko W., Siemaszko E. Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia. 1939–1945. T. 1–2, Warszawa, 2000. S. 14.

(Е. Яворський, колишній член АК)¹⁷⁶⁶. Відомі й такі цифри, як: 60–100 тис. поляків (Г. Мотика)¹⁷⁶⁷, 70 тис. (Г. Грицюк)¹⁷⁶⁸, 80–90 тис. (С. Стемпень)¹⁷⁶⁹, 80–100 тис. (Р. Тожецький)¹⁷⁷⁰, 100 тис. (Ю. Туровський і В. Семашко¹⁷⁷¹, Л. Адамський¹⁷⁷²) тощо.

З українського боку на всіх територіях українсько-польського конфлікту, разом із Волинню, на думку польських учених, полягло від 2 тис. осіб (Ян Кенсік) до 24 тис. (за Т. А. Ольшанський)¹⁷⁷³ і навіть 30–40 тис. осіб (С. Стемпень)¹⁷⁷⁴. За підсумками Г. Мотики, українські втрати на Волині не перевищили 2–3 тис. осіб¹⁷⁷⁵. Загалом українські втрати у Волинській трагедії становили 15–20 тис. осіб, із цього числа 10–12 тис. українців смерть спіткала на теренах сучасної Польщі¹⁷⁷⁶.

Українські вчені щодо загиблих поляків часів Волинської трагедії називають щонайменше 35 тис. осіб, щодо українців – понад 20 тис. осіб. Історики Л. Зашкільняк і М. Крикун в «Історії Польщі» подають такі цифри: 75 тис. поляків і 35 тис. українців¹⁷⁷⁷. Український учений професор Сорбонни Володимир Косик вважав, що як українці, так і поляки мали приблизно однакову кількість жертв – 30–35 тис. осіб. Його підтримує український дослідник О. Лавер¹⁷⁷⁸. У свою чергу Іван Кічій доводить, що українська сторона зазнала набагато більших втрат¹⁷⁷⁹. Його думку поділяє польський історик Збігнев Ковалевський¹⁷⁸⁰. До речі, західноєвропейський історик Норман Дейвіс називає цифри від 60 до 500 тис. осіб¹⁷⁸¹, американець Тімоті Снайдер вважає, що поляків загинуло 70 тис., а українців – 20 тис.¹⁷⁸², Павло Роберт Магочій вказує цифру 50 тис. поляків та 20 тис. українців¹⁷⁸³.

В. В'ятрович піддав сумніву достовірність підрахунків польських учених.¹⁷⁸⁴ Український учений вважає неправильним розглядати події 1943 р. не в контексті усього польсько-українського конфлікту. В. В'ятрович окреслює період українсько-польських протистоянь – 1942–1947 рр., тобто від подій на Холмщині й Галичині й завершуючи акцією «Вісла». Історик доводить, що антиукраїнську політику на Холмщині теж можна визначити як «геноцид»¹⁷⁸⁵. Учений приймає за найвірогіднішу таку кількість жертв польсько-українського конфлікту: 16 тис. українців і близько

¹⁷⁶⁶ Jaworski E. Lwów: losy mieszkańców i żołnierzy Armii Krajowej w latach 1939–1956, Pruszków, 1999. S. 120.

¹⁷⁶⁷ Motyka G. Od rzezi wołyńskiej do Akcji «Wisła». Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947. Kraków, 2011. S. 449 ; Motyka G. Charakter i bilans antypolskiej czystki na Wołyniu 1943–1944. *Polacy i Ukraińcy – Historia, która łączy i dzieli* / pod red. J. Karbarz, Wilińskiej, M. Nowak, T. Sucharskiego. Słupsk – Gdańsk, 2015. S. 209.

¹⁷⁶⁸ Hryciuk G. Przemiany narodowościowe i ludnościowe w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1931–1948. Toruń, 2005. S. 279.

¹⁷⁶⁹ Stępień S. Antypolska akcja UPA na Wołyniu i w Galicji Wschodniej. Propozycja dla autorów podręczników szkolnych. *Antypolska akcja OUN-UPA 1943–1944. Fakty i interpretację*. Warszawa : Instytut Pamięci Narodowej, 2002. S. 159.

¹⁷⁷⁰ Torzecki R. Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej. Warszawa, 1993. S. 267–268.

¹⁷⁷¹ Zbrodnie nacjonalistów ukraińskich dokonane na ludności polskiej na Wołyniu 1939–1945. Warszawa, 1990. S. 180.

¹⁷⁷² Польсько-українські відносини – від історії не втечеш. URL: https://dt.ua/history/polsko-ukrayinski-vidnosini-vid-istoriyi-ne-vtechesh_.html.

¹⁷⁷³ Морозова О. Волинська трагедія у сучасній українській і польській історіографії. *Чорноморський літопис*. Миколаїв, 2013. Вип. 7. С. 106.

¹⁷⁷⁴ Stępień S. Antypolska akcja UPA na Wołyniu i w Galicji Wschodniej. Propozycja dla autorów podręczników szkolnych. *Antypolska akcja OUN-UPA 1943–1944. Fakty i interpretację*. Warszawa : Instytut Pamięci Narodowej, 2002. S. 159.

¹⁷⁷⁵ Motyka G. Od rzezi wołyńskiej do Akcji «Wisła». Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947. Kraków, 2011. S. 448–449.

¹⁷⁷⁶ Мотика Г. Польська реакція на дії УПА: масштаб і перебіг каральних акцій, *Незалежний культурологічний журнал «І»*. Львів, 2003. Ч. 28. С. 54.

¹⁷⁷⁷ Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. Львів, 2002. С. 527.

¹⁷⁷⁸ Сивицький М. Історія польсько-українських конфліктів. Т. 2. Київ, 2005. С. 27 ; Лавер О. Про людські втрати в україно-польському етнічному конфлікті в роки Другої світової війни. *Проблеми Історії України. Факти, судження, пошуки* : міжвідомчий зб. наук. пр. Київ, 2003. Вип. 9. С. 316–317.

¹⁷⁷⁹ Кічій І. До історії українсько-польських конфліктів в роки Другої світової війни (на матеріалах Волинської області). *Zbrodnie NKWD na obszarze województw wschodnich Rzeczypospolitej Polskiej. Materiały I Międzynarodowej Konferencji Naukowej*. Koszalin, 14 grudnia 1995 / red. B. Polak. Koszalin, 1995. S. 259.

¹⁷⁸⁰ Ковалевський З. Польська демократична громадськість мусить знати правду про Українську Повстанчу Армію. *Україна. Наука і Культура* / ред. О. Сергієнко та ін. Вип. 25. Київ, 1991. С. 81.

¹⁷⁸¹ Дейвіс Н. Європа: Історія. Київ, 2001. С. 1064.

¹⁷⁸² Snyder T. Rekonstrukcja narodów: Polska, Ukraina, Litwa i Białoruś 1569–1999. Sejny, 2006. S. 191, 196.

¹⁷⁸³ Магочій П. Р. Історія України. Київ, 2007. С. 5.

¹⁷⁸⁴ У Києві В'ятрович та Мотика дискутували на тему подій на Волині у 1940-х роках. URL: <http://archiwum.polradio.pl/5/38/Artykul/295749>.

¹⁷⁸⁵ Володимир В'ятрович: Мене лякає така собі «гонка трупів» у Волинській трагедії. URL: <https://zaxid.net/news/>.

30–40 тис. поляків. Відомості про 100 тис. загиблих поляків і 5 тис. українців, що були наведені Президентом Польщі Анджеєм Дудою, важає «абсолютно необґрунтованими жодними історичними чи демографічними дослідженнями»¹⁷⁸⁶.

За дослідженнями Г. Мотики, відкритий польсько-український конфлікт, що розпочався на Волині в 1943 р. тривав до 1947 р. й поділявся на дві фази. Перша – від лютого 1943 р. й до весни 1945 р., була пов'язана зі спробою «усунути» за допомогою ОУН (б) і УПА усіх поляків із етнічних українських земель. Друга (частково хронологічно накладається на першу) – від осені 1944 р., тобто перших виселень поляків та українців, і до 1947 р., акції «Вісла» й знищення підпілля ОУН у Польщі. Під час першої фази конфлікту з українцями боролися усі польські підпільні організації. У цей час сам факт належності до конкретної етнічної спільноти часто означав перебування на боці однієї з воюючих сторін. Незрідка вбивали тільки за те, що людина була поляком чи українцем. Друга фаза конфлікту мала інакший характер. Поляки й українці мали спільного ворога – комуністів. Було укладено кілька договорів про неагресію й обмежені співдії. Від того моменту проти УПА виступала влада «нової Польщі», а також національне підпілля. Динаміку подіям надавали вказівки радянської і польської комуністичних партій, що твердо реалізовували план створення гомогенної етнічної Польщі й «очищеної» від поляків Західної України¹⁷⁸⁷.

Г. Мотика переконує, що історична пам'ять про конфлікт 1943–1948 рр. тисне на суспільну свідомість поляків і українців. Історик вважає, що «так чи інакше видно, що як українські, так і польські збройні формування брали участь у різанині, яка стала апогеєм ненависті поміж двома народами»¹⁷⁸⁸.

На думку Л. Адамського, найближчим часом Україна, яка бореться з російською агресією, не відступиться кардинально від героїзації УПА – підпілля, яке багато років чинило відчайдушний опір «советам». Однак українські політики й інтелектуали повинні перестати легковажити справою Волині, а також врешті побачити правові, політичні та моральні наслідки взяття відповідальності українською державою за дії ОУП та УПА¹⁷⁸⁹.

Згідно з Я. Грицаком, «зараз немає часу на слова [...], не йдеться про дискусію, де йдеться про історичну пам'ять, а йдеться про вибір певної моделі примирення, які вже давно існують»¹⁷⁹⁰.

Отже, Волинська трагедія – це найтрагічніша сторінка усього періоду польсько-українського протистояння. Більшість польських вчених називають призвідником та організатором трагедії на Волині Українську повстанську армію. У польській історіографії залишається актуальним питання про те, як характеризувати події на Волині й у Східній Галичині часів Другої світової війни: «конфлікт», «етнічна чистка», «війна», «громадянська війна», «війна у війні» чи «геноцид». Щораз більше сучасних польських учених характеризують Волинську трагедію або як геноцид проти населення Польщі, або як етнічну чистку з ознаками геноциду. Як у польській, так і в українській історіографії переважає демонстрування лише власних жертв конфлікту. Дискусійною проблемою є спроба українського й польського підпілля порозумітися між собою та можливість припинення конфлікту в той час, коли він ще не набув масового характеру.

¹⁷⁸⁶ В'ятрович В. Дуда зманіпулював кількістю жертв Волинської трагедії. *Вголос*. 2018. 9 липня. URL: https://vgolos.com.ua/news/duda-zmanipulyuvav-kilkisty-zhertv-volynskoyi-tragediyi-vyatrovych_323949.html.

¹⁷⁸⁷ Motyka G. *Od rzezi wołyńskiej do Akcji «Wisła»*. Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947. Kraków, 2011. S. 446–447.

¹⁷⁸⁸ Motyka G. *Polsko-ukraińskie stosunki w XX wieku w ocenie ukraińskiej historiografii emigracyjnej*. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. Warszawa, 2008. T. 25–26. S. 131.

¹⁷⁸⁹ Польсько-українські відносини – від історії не втечеш. URL: <https://dt.ua/history/polsko-ukrayinski-vidnosini-vid-istoriyi-ne-vtechesh-.html>.

¹⁷⁹⁰ Грицак Я. Польсько-українське поєднання в європейському контексті. *Polacy i Ukraińcy. Historia, która łączy i dzieli* / pod. red. J. Karbarz, Wilińskiej, M. Nowak, T. Sucharskiego. Słupsk – Gdańsk, 2015. S. 238.

5.3. Повоєнні переселення. Операція «Вісла»

Одним із наслідків Другої світової війни було встановлення нових державних кордонів у Європі, зокрема, між Радянським Союзом і Польщею. Такі зміни породили проблему «переміщення населення». Найбільш уразливим щодо переселень виявився західноукраїнський регіон. Проблематика переселення українців із Польщі до УРСР і загалом обміну населенням між цими державами посідає одне з чільних місць у сучасній польській історіографії.

Питання кордону між Польщею та СРСР постало ще під час Тегеранської конференції 1943 р. Було ухвалено рішення, що кордон між двома державами пройде по «лінії Керзона», тобто як було на початку Другої світової війни. Задля того, щоб це рішення схвалив польський емігрантський уряд в Лондоні, Вінстон Черчилль запропонував віддати Польщі в обмін на Західну Україну й Західну Білорусь німецькі території: Східну Пруссію, Західне Помор'я з Данцигом і Верхню Сілезію. Територія Польщі, проти площі II Речі Посполитої, зменшилася приблизно на 20 %, понад половина передвоєнної польської території була приєднана до СРСР. Кількість населення скоротилася на 30 % й становила 24 млн осіб. До складу Радянського Союзу потрапили великі територіальні центри – Львів, Луцьк, Станіславів і Вільно. Цілковито або частково Польща втратила передвоєнні воєводства: Львівське, Новогрудське, Поліське, Станіславівське, Віленське й Волинське¹⁷⁹¹.

У 1944 р., коли Червона армія займала польські землі на сході, комуністи за дорученням Сталіна створили в Москві Польський комітет національного визволення на чолі з Едвардом Осубкою-Моравським. В оголошеному 22 липня 1944 р. маніфесті ПКНВ декларував ведення війни з Німеччиною спільно з СРСР та обіцяв земельну реформу. День оголошення маніфесту ПКНВ, 22 липня, визнано початком комуністичної Польщі. Польський комуністичний уряд за підтримки НКВС почав створення репресивного апарату, метою якого була ліквідація польського незалежницького підпілля. Багато вояків АК були засуджено на смертну кару¹⁷⁹².

Створення ПКНВ було черговим етапом узалежнення польських земель від СРСР. 26 липня 1944 р. представники Комітету підписали в Москві таємну угоду, в якій, зокрема, зреклися східних воєводств Речі Посполитої й передали юрисдикцію на польських землях Червоній армії і НКВС. Незабаром уклали угоду про обмін населенням, що започаткувало виселення поляків зі східних земель II Речі Посполитої¹⁷⁹³.

9 вересня 1944 р. між ПКНВ та урядом УРСР була підписана «Угода про взаємний обмін населенням у прикордонних районах», що передбачала евакуацію українців із території Польщі та поляків із території УРСР. Почалися перші виселення українців. Процес охопив територію Лемківщини, Надсяння, Холмщини й Південного Підляшшя. Найбільше депортованих осіло на Тернопільщині та в сусідніх областях.

Депортації 1944–1946 рр. поклали початок майбутній операції «Вісла» (акція «Вісла») – широкомасштабного переселення, здійсненого польською комуністичною владою у 1947 р. з метою формування етнічно однорідного населення на прикордонних територіях між УРСР і Польщею. Офіційним приводом для початку акції стала загибель 28 березня 1947 р. у засідці, організованій вояками УПА, віцеміністра національної оборони Польщі, генерала-полковника Кароля Сверчевського¹⁷⁹⁴.

¹⁷⁹¹ Галензовський М. Польща під час Другої світової війни. Польща – нарис історії / за ред. В. Менджецького та С. Брацисевича ; пер. з пол. І. Сварника. Варшава : Інститут національної пам'яті. Комісія переслідування злочинів проти польського народу, 2015. С. 206.

¹⁷⁹² Там само.

¹⁷⁹³ Там само. С. 286–187.

¹⁷⁹⁴ Ільющин І. «ВІСЛА», АКЦІЯ 1947. Енциклопедія історії України : Т. 1: А-В / ред. В. А. Смолій та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : Вид-во «Наукова думка», 2003. 688 с. URL: <http://resource.history.org.ua/>

Під час операції було насильно переселено близько 150 тис. українців. Попри заяви про те, що переселення здійснюватимуться добровільно, комуністичні режими Польщі і Радянського Союзу активно застосовували репресивні методи. Виселення набуло ознак примусової депортації. Акцію проводили місцеві управлінці, польські селяни, вояки Війська польського та підрозділи НКВС. Були використані різні методи впливу: агітація й пропаганда, шантаж, залякування, методи силового примусу. Польська влада убачала у депортаціях спосіб вирішення «українського питання». Велика кількість українців потрапила до концентраційних таборів, зазнала катувань, була знищена. Протягом 1944–1946 рр. близько 790 тис. поляків та євреїв було переселено до Польщі¹⁷⁹⁵. До УРСР перемістилося понад 480 тис. етнічних українців¹⁷⁹⁶. Загалом, під час переселень і депортацій 1944–1952 рр. постраждало близько 750 тис. українців¹⁷⁹⁷.

Свого часу Є. Гедройць пропонував видати «білу книгу» про операцію «Вісла», щоб висвітлити всю гірку правду про українсько-польські відносини¹⁷⁹⁸. Однак тема переселень була забороненою темою в Польській Народній Республіці. Перші спроби порушити проблему міграцій були пов'язані з появою самвидаву. Саме завдяки неофіційній літературі в Польщі з'явилися тексти, що цілком руйнували усталений образ переселенських процесів і відкривали його нові аспекти, зокрема проблему повоєнного обміну населенням, депортацій тощо. Необхідно згадати брошуру Лешека Бжози (псевдонім Пйотр Скрзинецький (Piotr Skrzynecki)) про переселення українців¹⁷⁹⁹. У 1987 р. на конференції в Лодзі Т. А. Ольшанський виголосив доповідь на тему операції «Вісла», що була опублікована лише в 1991 р.¹⁸⁰⁰

Питання післявоєнних переселень ускладнювало наукові дослідження і дискусії на цю тему, адже воно не лише несло з собою великий тягар образ, непорозумінь і розчарувань, а й мало економічне й політичне нашарування. Залишалось невирішеним питання щодо відшкодування збитків, яких зазнали депортованим із Польщі українцям.

Постановою від 3 серпня 1990 р. польський парламент засудив операцію «Вісла». Було підкреслено, що в ході її проведення «притаманну тоталітарним системам умову колективної відповідальності»¹⁸⁰¹. У свою чергу нижня палата парламенту висловила протилежну позицію та не підтримала постанову. Це свідчило про те, що в польському суспільстві неоднозначно оцінювали акцію. Стало зрозумілим, що конче необхідний науковий діалог щодо цієї проблеми.

Одними з перших, хто почав порушувати питання післявоєнних переселень, були польські вчені українського походження – Р. Дрозд¹⁸⁰², Є. Місіло¹⁸⁰³, Б. Гальчак¹⁸⁰⁴, В. Мокрий¹⁸⁰⁵. Незважаючи на численні спроби об'єктивно оцінити події повоєнних років, зокрема польсько-українські відносини та депортації, це питання й нині викликає низку непорозумінь і гострі суперечки.

cgibin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Visla_aktiia.

¹⁷⁹⁵ Пам'ятаймо про депортації 1944–1951 років. Сайт Українського Інституту Національної Пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/pamyataymo-pro-deportaciyi-1944-1951-rokiv>.

¹⁷⁹⁶ Акція «Вісла». 1944 рік (28 квітня – 29 липня). Сайт Українського Інституту Національної Пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyi-materialy/viyskovym/akciya-visla-1944-rik-28-kvitnya-29-lypnya>.

¹⁷⁹⁷ Пам'ятаймо про депортації 1944–1951 років. Сайт Українського Інституту Національної Пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/pamyataymo-pro-deportaciyi-1944-1951-rokiv>.

¹⁷⁹⁸ Jestem pesymistą / Z Jerzym Giedroyciem rozmawia A. Garlicki. *Polityka*. 1991. № 42. 19 października.

¹⁷⁹⁹ Skrzynecki P. [L. Brzoza]. Wsiedlenie ludności ukraińskiej z Polski w latach 1944–1946, Warszawa 1988.

¹⁸⁰⁰ Olszański T. A. Wokół akcji «Wisła». *Colloquium Narodów. Materiały z sympozjum «Litwini, Białorusini, Ukraińcy, Polacy – przesłanki pojednania»*. Łódź : Bierkowski / Nakł. Tomasza Filipczaka, 1991. S. 110–116.

¹⁸⁰¹ Польський Сенат засудив Акцію «Вісла». *Свобода. Український щоденник*. 1990. 18 серпня.

¹⁸⁰² Drozd R. Droga na zachód. Osadnictwo ludności ukraińskiej na ziemiach zachodnich i północnych Polski w ramach akcji «Wisła». Warszawa : 1997. 189 s.

¹⁸⁰³ Miśiło E. Rozwiązać ostatecznie problem ukraińskim w Polsce. *Akcja «Wisła» 1947 r.* Wrocław, 1994. 1246 s.

¹⁸⁰⁴ Halczak B. K problematike postavenia Lemkov v Pol'sku v prvej polovici 20. storočia a ich presídlenie do Sovietskeho zväzu. *Akcja «Visla»*. *Acta historica Neosoliensa: ročenka Katedry histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici*. Banska Bystrica (Słowacja). 2004. T. 7. S. 187–198.

¹⁸⁰⁵ Mokry W. Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji «Wisła» 1947 roku. Kraków : Wyd. «Szwajpolt Fiol». Kraków, 1997. 465 s.

Питання операції «Вісла» досліджували також представники «кресових» товариств¹⁸⁰⁶, часто це були учасники акцій переселення, проблема депортацій широко обговорювалась у популярній пропагандистській ненауковій літературі¹⁸⁰⁷. «Кресов'яни» (В. Філяр, Р. Шавловський та ін.) відстоювали позицію, що переселення українців були вимушеним кроком¹⁸⁰⁸. У свою чергу т. зв. ревізіоністи (Т. Ольшанський, Б. Скарадзінський та ін.), а разом із ними й польські вчені українського походження доводили політичні аспекти переселень.

На початку 90-х рр. ХХ ст. в Польщі проходять перші наукові конференції, присвячені темі міграцій: «Проблеми переселення і депортації українського і польського населення в 1944–1953 рр.» (Львів, 1991), «Акція "Вісла" на тлі польсько-українських стосунків у ХХ ст.» (Щецин, 12–14 червня 1992 р.)¹⁸⁰⁹, «Депортація українців з Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Підляшшя (1944–1947 рр.)» (Львів, 1996) та ін.¹⁸¹⁰

У 1993 р. вийшло друком перше видання книги Є. Місила «Акція "Вісла"»¹⁸¹¹. Автор надав близько 250 уперше опублікованих документів про депортацію українців: назви сіл, жителі яких були виселені, фотографії. У 1997 р. накладом наукового Товариства ім. Т. Шевченка в Нью-Йорку був виданий український переклад, а у 2014 р. вийшло у світ польське видання. У 1994 р. Ф. Кусяк видав у Вроцлаві книгу «Акція "Вісла"»¹⁸¹². У Польщі друкуються ґрунтовні документальні праці.

Проблема переселення українців порушувалась також на зустрічі польських та українських істориків під час конференції «Поляки й українці 1918–1948. Важкі питання» 9 червня 1994 р.¹⁸¹³ Історики домовилися вирішувати складні питання польсько-української історії спільно.

Одними з перших робіт на тему переселень українців до Польщі були монографії: Войцеха Матерського «Щит Європи. Польсько-радянські взаємини 1918–1939»¹⁸¹⁴, Анджея Новака «Як розбити Російську імперію», Войцеха Станіславського «Еміграція й російська меншина в II Речі Посполитій. Спроба характеристики суспільства»¹⁸¹⁵. Цій же проблемі присвятила свою роботу Яніна Кульчицька-Салоні¹⁸¹⁶.

Відомим польським дослідником, що працює над проблемою переселень українців до Польщі, є історик Збігнев Карпус. Науковець стверджує, що основна частина переселенців переїздила до Польщі з політичних причин¹⁸¹⁷.

Ігор Галагіда звернув увагу на особливу роль для українців польського міста Гданськ у значеній період. Учений зазначає, що це місто було, з одного боку, важливим осередком української еміграції, яка провадила діяльність проти II Речі Посполитої, а з іншого, – центром студентського життя українців¹⁸¹⁸.

¹⁸⁰⁶ Przed akcją «Wisła» był Wołyń / red. W. Filar. Warszawa, 1997.

¹⁸⁰⁷ Prus E. Operacja «Wisła»: Frakty – Fikcje – Refleksje. Wrocław: Norto M, 1994. 84 s.; Polishchuk V. «Akcja Wisła»: próba oceny. Toronto, 1997. 43 s.

¹⁸⁰⁸ Szawlowski R. Przedmowa. Siemasyko W., Siemasyko E. Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945. Wyd. III. T. 1. Warszawa: Wydawnictwo von borowiecky, 2008. S. 15.

¹⁸⁰⁹ Akcja «Wisła» na tle stosunków polsko-ukraińskich w XX wieku. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez Instytutu Historii Uniwersytetu Szczecińskiego i Polskie Towarzystwo Ukrainoznawcze w dniach 12–14 czerwca 1992 r. / pod red. J. Farysia i J. Jekla. Szczecin, 1994. 198 s.

¹⁸¹⁰ Морозова О. Актуальні проблеми українсько-польських відносин в новітній польській історіографії. *Харківський історіографічний збірник*. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. Вип. 12. С. 100.

¹⁸¹¹ Misyło E. Akcja «Wisła». Warszawa: Archiwum Ukraińskie, 1993. 492 s.

¹⁸¹² Kusiak F. Akcja «Wisła» 1947 r. Wrocław, 1994. 22 s.

¹⁸¹³ Gil W., Gil N. Stosunki Polski z Ukrainą w latach 1989–1993. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2002. S. 117.

¹⁸¹⁴ Materski W. Tarcza Europy. Stosunki polsko-sowieckie 1918–1939. Warszawa, 1995. 387 s.

¹⁸¹⁵ Stanisławski W. Emigracja i mniejszość rosyjska w II Rzeczypospolitej: próba charakterystyki społeczności. *Sprawy Narodowościowe*, 1996. T.V. Z. 2. S. 23–60.

¹⁸¹⁶ Kulczycka-Saloni J. Z dziejów literackiej emigracji rosyjskiej w Warszawie dwudziestolecia. *Przegląd Humanistyczny*. 1993. № 1. S. 112.

¹⁸¹⁷ Zbigniew Karpus. Emigracja rosyjska w Polsce w latach 1918–1922. *Problemy narodowościowe Europy środkowo-wschodniej w XIX i XX wieku. Księga pamiątkowa dla Profesora Przemysława Hausera / A. Czubiński, P. Okulewicz, T. Schramm*. Poznań: Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2002. S. 373.

¹⁸¹⁸ Hałagida I. Społeczna, kulturalna i oświatowa działalność Ukraińców w województwie gdańskim po 1945 roku. *W starej i nowej ojczyźnie. Mniejszości narodowe w Gdańsku po II wojnie światowej* / red. I. Hałagidy. Gdańsk, 1997. S. 67.

У 1996 р. у Варшаві була видана збірка документів «Репатріація чи депортація. Переселення українців з Польщі до УРСР 1944–1946»¹⁸¹⁹ за редакцією Є. Місила. У книзі вміщено понад 300 польських і українських документів, більшість з яких опублікована вперше. Автор висвітлює особливості підготовки до проведення акції «Вісла», перебіг і наслідки операції. Є. Місило називає угоду від 9 вересня 1944 р. «міфом добровільності», що тривалий час подавала переселення українців з Польщі до УРСР як бажане повернення – репатріацію до Батьківщини – радянської України. Історик зауважує, що в процесі вивчення чергових документів, спогадів переселенців репатріація починає проявлятися як завуальована легально форма примусових виселень, що часто набували вигляду брутальної депортації¹⁸²⁰. У книзі опубліковані важливі для розуміння депортаційних процесів документи легальних і нелегальних українських організацій, що діяли на території Польщі. На особливу увагу заслуговують інструкції і відозви ОУН і УПА, видані в 1944–1946 рр. щодо переселення українців. Ці документи засвідчують велику наполегливість ОУН і УПА у намаганні зупинити виселення українського населення з Польщі до УРСР. З іншого боку, подані матеріали є доказом того, якими далекими були політичні уявлення лідерів українського підпілля від реального стану справ у повоєнній Польщі та Європі¹⁸²¹.

У Кракові (17 травня) й Горлицях (30 травня 1997 р.) була проведена наукова конференція «Русини – лемки – українці в Польщі. 50 років після акції виселення "Вісла"». Тексти виголошених доповідей увійшли в книгу «Проблеми українців в Польщі після акції виселення "Вісла" 1947 р.», видану у 1997 р. у Кракові за редакцією В. Мокрого¹⁸²².

Наприкінці ХХ ст. у Польщі друкувалося багато праць на тему повоєнних депортацій, серед них документальний збірник Р. Дрозда та І. Галагіди «Українці в Польщі. Боротьба за ідентичність (Документи та матеріали)»¹⁸²³, роботи Г. Мазура, присвячені переселенням українців і поляків з Польщі¹⁸²⁴.

Польські історики досліджували як загальний процес повоєнних переселень, так і міграції в окремих повітах. Найменше був описаний період між двома хвилями переселень (серпень 1946 – квітень 1947 р.), недостатньо вивченим залишався процес переселення поляків з України. Існуючі роботи мали загальний характер і не показували реальний стан відносин поляків та українців.

Початок ХХІ ст. відкрив новий етап дослідження польсько-українських відносин. Тема «Вісли», так само як і інші «важкі питання» українсько-польського минулого, політизувалася. Польський парламент засудив акцію, а у 2002 р. президент Польщі Александр Квасневський висловив співчуття щодо здійснення цієї операції¹⁸²⁵. Водночас тему починають використовувати у різних політичних акціях і агітаціях. У 2003 р. у Варшаві була видана книга «Акція "Вісла"» за редакцією Я. Пісулінського¹⁸²⁶. Автор намагався охопити увесь комплекс досліджуваної проблеми, акцентував увагу на військових діях, виселеннях, партизанському спротиві тощо. Це була одна з ґрунтовних спроб розкрити питання переселень комплексно. У цьому ж році Г. Грицюк надрукував монографію «Масові депортації населення в Радянському Союзі»¹⁸²⁷. Публікувалися праці, що висвітлювали проблему операції «Вісла» в польській історіографії¹⁸²⁸. Проблему переселень досліджує А. Л. Сова¹⁸²⁹.

28 квітня 2004 р. в Перемишлі відбулася конференція «Акція "Вісла" на тлі воєнних і повоєнних депортацій», а 23–24 лютого 2007 р. у цьому ж місті – конференція «Акція "Вісла"»:

¹⁸¹⁹ Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944–1946. T. 1. Dokumenty 1944–1945 / pod red. E. Misyła. Warszawa : Oficyna Wydawnicza «Archiwum Ukraińskie», 1996. 318 s.

¹⁸²⁰ Там само. С. 5.

¹⁸²¹ Там само. С. 6.

¹⁸²² Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji «Wisła» 1947 r. / pod red. W. Mokrego. Kraków, 1997. 467 s.

¹⁸²³ Drozd R., Hałagida I. Ukraińcy w Polsce 1944–1989. Walka o tożsamość (Dokumenty i materiały). Warszawa, 1999. 303 s.

¹⁸²⁴ Mazur G. Problemy przesiedlenia Polaków z Ukrainy i Ukraińców z Polski w latach 1945–1946. *Polska – Ukraina: trudne pytania*. T. 8. Warszawa, 2001. S. 15–58.

¹⁸²⁶ Akcja «Wisła» / pod red. J. Pisulińskiego. Warszawa, 2003. 220 s.

¹⁸²⁷ Hryciuk G. Masowe deportacje ludności w Związku Radzieckim / red. Hryciuk G., Ciesielski S., Srebrakowski A. Toruń : Adam Marszałek, 2003. 508 s.

¹⁸²⁸ Sowa A. L. Akcja «Wisła» w polskiej historiografii – aktualne problemy badawcze. *Akcja «Wisła»* / red. J. Pisulinskiego. Warszawa. 2003. S. 12–25.

¹⁸²⁹ Там само.

причини, перебіг, наслідки». Основні тези засідання надруковані в збірнику матеріалів конференції¹⁸³⁰. Питання переселень і депортацій порушувались у загальних працях І. Галагіди, присвячених історії польсько-українських конфліктів¹⁸³¹, наукових статтях Г. Купріяновича¹⁸³² та ін.

Помаранчева революція в Україні сприяла певному потеплінню у відносинах українців і поляків. У польській історіографії активізуються дослідження «важкої історії». Діалог учених продовжується під час різноманітних наукових заходів. Істотну роль у наукових дискусіях відіграв міжнародний семінар «Україна – Польща: важкі питання». Проблема «Волині» розглядається на двох рівнях: науковому й громадському (публіцистичному). Питанням переселень займаються журналісти, політологи, політики тощо.

Відомими польськими фахівцями з проблем переселень населення, зокрема акції «Вісла», є І. Галагіда¹⁸³³ і Г. Купріянович¹⁸³⁴. Цим питанням також займається М. Зайончковський¹⁸³⁵. Проблеми лемків вивчають Р. Жерелік¹⁸³⁶, Б. Гальчак, Р. Дрозд¹⁸³⁷, Г. Купріянович¹⁸³⁸, Я. Мокляк¹⁸³⁹, С. Стемпень¹⁸⁴⁰.

¹⁸³⁰ Акція «Wisła»: Przyczyny, przebieg, konsekwencje. Materiały konferencji zorganizowanej 23–24 lutego w Przemyślu. Praca zbiorowa. Przemyśl, 2007. 296 s.

¹⁸³¹ Сивицький М. Історія польсько-українських конфліктів / пер. з пол. Є. Петренка. Т. 1. Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 2005. 343 с. ; Т. 2. Київ, 2005. 358 с.

¹⁸³² Hałagida I. Nieznane instrukcje MBP dotyczące akcji «Wisła». Pamięć i Sprawiedliwość. 2004. № 3/2 (6). S. 359–364 ; Kuprianowicz G. Akcja «Wisła» a Kościół prawosławny. Akcja «Wisła» / pod redakcją J. Pisulińskiego. Warszawa, 2003. S. 153–173.

¹⁸³³ Hałagida I. Ukraińcy na zachodnich i północnych ziemiach Polski w latach 1947–1957 / red. I. Hałagida. Gdańsk : Uniwersytet Gdański, 2000. 234 s.

¹⁸³⁴ Купріянович Г. Сумні дні настали, коли наші люди на захід їхали... *Над Бугом і Нарвою*. 2017. № 5. С. 8–12.

¹⁸³⁵ Zajączkowski M. Wybrane aspekty militarne akcji «Wisła». Likwidacja partyzantki sotnyka Jana Szpontaka «Zalizniaka». *Podzielone narody. Szkice z historii stosunków polskoukraińskich w latach 40. XX wieku* / red. M. Białokur, M. Patelski. Toruń – Opole, 2010. S. 114–197.

¹⁸³⁶ Żerelik R. Kilka uwag o Łemkach (w związku z książką Kazimierza Pudło «Łemkowie. Proces wrastania w środowisko Dolnego Śląska 1947–1985»). *Prace i materiały etnograficzne*. T. XVIII. Wrocław, 1987. 197 s. ; Cz. 1. *Vampa*, 1996. № 1 (12). S. 21–23 ; Cz. 2. *Vampa*. 1996. № 2 (13). S. 18–19 ; Żerelik R. Z Beskidu Niskiego na Dolny Śląsk. Uwagi o kształtowaniu się tożsamości Łemków. *Trudne dziedzictwo. Tradycje dawnych i obecnych mieszkańców Dolnego Śląska* / red. J. Nowosielska-Sobel i G. Strauchold. Wrocław, 2006. S. 75–86 ; Żerelik R. Łemkowska Watra na Obczyźnie – integrująca rola corocznych spotkań łemkowskich. Piastowsko-komunistyczna satysfakcja? Obchody rocznic historycznych i świat państwowych na Śląsku po II wojnie światowej. *Spotkania Dolnośląskie*. T. III. / red. J. Nowosielska-Sobel, G. Strauchold. Wrocław, 2008. S. 109–115 ; Żerelik R. Jeszcze o łemkowskich bieżącach z I wojny światowej. Głosa do artykułu Bogdana Horbala, Łemkowie w Rosji 1915–1919 na tle exodusu rusofilskiej ludności Galicji i ruchu karpatoruskiego. *Wrocławskie Studia Wschodnie*. 2007. № 11. S. 99–117 ; *Wrocławskie Studia Wschodnie*. 2008. № 12. S. 273–276.

¹⁸³⁷ Drodz R. Przemiany w świadomości ukraińskiej i łemkowskiej społeczności w Polsce spowodowane akcją «Wisła». *Biuletyn Kancelarii Sejmu*. 2007. № 1970/V kad. S. 8–11.

¹⁸³⁸ Kuprianowicz G. Akcja «Wisła» a Kościół prawosławny. Akcja «Wisła» / pod redakcją J. Pisulińskiego. Warszawa, 2003. S. 153–173.

¹⁸³⁹ Moklak J. The Lemko region in the Second Polish Republic : political and interdenominational issues 1918–1939. Krakow : Jagiellonian University Press, 2013. P. 178 ; The Lemko Region, 1939–1947. War, Occupation and Deportation – Articles and Essays / red. P. Best i J. Moklak. Cracow – New Haven : Carpatho-Slavic Studies Group, 2002. 272 p. ; Moklak J. Protokoły Zjazdów Łemko-Sojuzu : 1931–1935. *Dokumenty i Materiały do Dziejów Łemków w Polsce ze Zbiorów Instytutu Karpackiego w Higganum, Connecticut, USA*. T. 2/1. Kraków : Towarzystwo Wydawnicze «Historia Iagellonica», 2016. 193 s. ; Moklak J. Protokoły Zjazdów Łemko-Sojuzu : 1936–1939. *Dokumenty i Materiały do Dziejów Łemków w Polsce ze Zbiorów Instytutu Karpackiego w Higganum, Connecticut, USA*. T. 2/2. Kraków : Towarzystwo Wydawnicze «Historia Iagellonica», 2016. 254 s. ; Moklak J. Łemkowska twórczość literacka na emigracji. *Dokumenty i Materiały do Dziejów Łemków w Polsce ze Zbiorów Instytutu Karpackiego w Higganum, Connecticut, USA*. T. 4/1. Kraków : Towarzystwo Wydawnicze «Historia Iagellonica». 2016. 241 s. ; Materiały organizacyjne instytucji łemkowskich w Ameryce. *Dokumenty i Materiały do Dziejów Łemków w Polsce ze Zbiorów Instytutu Karpackiego w Higganum, Connecticut, USA* / red. J. Moklaka. T. 3. Cz. 1. Kraków : Towarzystwo Wydawnicze «Historia Iagellonica», 2016. 241 s. ; The Lemkos. Articles and Essays. Second edition, revised and expanded / edited by P. Best and J. Moklak, Higganum, Connecticut : Carpathian Institute, 2013. 463 s. ; Dokumenty i materiały do dziejów Łemków ze zbiorów Instytutu Karpackiego w Higganum, Connecticut, USA, Katalog / red. J. Moklak, P. Best. Kraków : Historia Iagellonica, 2016. 62 s. ; Materiały organizacyjne instytucji łemkowskich w Ameryce. Dokumenty i materiały do dziejów Łemków w Polsce ze zbiorów Instytutu Karpackiego w Higganum, Connecticut, USA / red. J. Moklaka, P. Besta. T. 3. Cz. 2. Kraków : Historia Iagellonica, 2016. 181 s.

¹⁸⁴⁰ Стеpień S. Переселення Поляків з України. *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. Т. 2 : Депортації 1944–1951 / ред. кол. М. Литвин та ін. Львів, 2007. С. 172–181 ; Стеpień S. Польсько-українські культурні взаємини упродовж віків. *Україна – Польща: спадщина століть* / ред. О. Крушинська. Київ, 2007. С. 15–29 ; Стеpień

У 2006 р. вийшов друком 5-й том серії «Польща – Україна в тридцятих-сорокових роках ХХ ст.», під титулом «Акція "Вісла"»¹⁸⁴¹.

У 2007 р. в Польщі й Україні вшанували 60-ті роковини акції «Вісла». 17 квітня 2007 р. в Ополі був організований науковий захід на тему «Навколо акції "Вісла": долі українського та польського населення на південно-східних кресах Польщі». Аналогічний захід відбувся у Перемишлі. Учасники конференції підкреслили необхідність з'ясування болісної історії. Того ж року Світовий Конгрес Українців вимагав від Польщі офіційного вибачення й виплати матеріальної компенсації жертвам¹⁸⁴². Президент України Віктор Ющенко і президент Польщі Лех Качинський у спільній заяві визнали, що акція «Вісла» порушувала права людини¹⁸⁴³.

Вивченню проблеми переселень сприяло відкриття в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича у Львові Центру досліджень українсько-польських відносин і відновлення видання «Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість»¹⁸⁴⁴. Однак, попри певні позитивні результати польсько-українського діалогу, у Польщі продовжувалася політика постійного докоряння українцям за численні жертви під час польсько-українського конфлікту. Це значно ускладнювало і так непросту тему польсько-українських відносин. Штучне нагнітання напруженості у стосунках між українцями та поляками напередодні вшанування 65-ї річниці Волинської трагедії не сприяло врегулюванню ситуації.

У 2008 р. в Ольштині вийшла друком книга за редакцією М. Мельника «В тіні акції "Вісла". Українці в сучасній Польщі»¹⁸⁴⁵, Р. Дрозд та Б. Гальчак видали «Історію українців у Польщі в 1921–1989»¹⁸⁴⁶. У 2010 р. побачила світ праця Яна Пісулінського «Переселення українського народу з Польщі до УРСР в 1944–1947 рр.»¹⁸⁴⁷. У 2011 р. Г. Павліковський надрукував книгу «Акція "Вісла"». Між комуністичним правопорядком й інтересом держави. Навколо порушень прав людини»¹⁸⁴⁸. За сприяння Українського історичного товариства в Польщі в 2011 р. було засноване видання «Літопис» (*Litopys*), на сторінках якого порушується багато питань щодо післявоєнних переселень українців. Виданням часопису опікуються відомі в Польщі дослідники-україністи Я. Сирник, Р. Дрозд, М. Сирник, Р. Висоцький, Р. Жерелік, Б. Гальчак та ін.¹⁸⁴⁹ Науковий форум «Акція "Вісла"» та долі української меншини в Польщі», що відбувся 12 грудня 2012 р. в Кракові, теж порушував проблеми переселень.

У цей період польські історики активно співпрацюють із етнологами, музейними працівниками, представниками виселених родин у питанні дослідження операції «Вісла». Науковці здійснюють спільні дослідження. Так, у 2012 р. побачило світ видання «У пошуку втрачених світів. 65 років після акції "Вісла"». Каталог виставки» за редакцією етнолога Ольги Соляж – українки, уродженки Помор'я. Серед авторів – музейні працівники Мірослав Пецух, етнограф, лемко, а також Аркадіуш Словицький, етнограф, поляк, родина котрого походить з «Кресів». Родинний і життєвий досвід авторів, погляд нащадків переселенців акції «Вісла» були подані на етнографічному ґрунті. У проєкті взяли участь також історики Ярослав Сирник, що висвітлив на сторінках збірника

S. Akcja «Wisła». Propozycje do podręczników szkolnych i materiałów pomocniczych dla nauczycieli. *Akcja «Wisła»* / pod red. Jana Pisulińskiego. Warszawa, 2003. S. 204–210 ; Stepien S. Wysiłki Polaków i Ukraińców na rzecz wzajemnego porozumienia w latach 1918–1939. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1994. Z. 2. S. 96–104.

¹⁸⁴¹ Polska – Ukraina w latach trzydziestych-czterdziestych XX wieku. T. 5: Akcja «Wisła». Warszawa – Kijów, 2006. 832 s.

¹⁸⁴² W Przemyslu zakończyła się konferencja naukowa poświęcona akcji «Wisła». URL: <https://web.archive.org/web/20090215113645/http://serwisy.gazeta.pl/kraj/0,0.html>.

¹⁸⁴³ Рана, що досі кровоточить: 70-та річниця акції «Вісла». URL: <https://monitor-press.info/ua/categories/polshcha-ta-ukraina/22443-rana-shcho-iatrytsia-do-sykh-pir-70-ta-richnytsia-aktsii-wisla>.

¹⁸⁴⁴ Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість / ред. М. Литвин. Львів : б. в., 2007–2015. Вип. 1–8.

¹⁸⁴⁵ W cieniu akcji «Wisła». Ukraińcy we współczesnej Polsce / red. M. Melnyk. Olsztyn : Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2008. 220 s.

¹⁸⁴⁶ Drozd R., Halczak B. Dzieje Ukraińców w Polsce w latach 1921–1989. Warszawa : Tyrsa, 2010. 236 s.

¹⁸⁴⁷ Pisuliński J. Przesiedlenie ludności ukraińskiej z Polski do USRR w latach 1944–1947. Rzeszów : Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2009. 590 s.

¹⁸⁴⁸ Akcja «Wisła». Między komunistyczną «praworządnością» a interesem państwa, Wokół naruszeń praw człowieka / pod red. W. Stankowskiego, K. Żarny, Oświęcim, 2011.

¹⁸⁴⁹ *Litopys. Studia i materiały Ukraińskiego Towarzystwa Historycznego w Polsce*. 2011. № 1. 158 s.

дослідження «Акція "Вісла" на Дольнім Шльонску»¹⁸⁵⁰, Ігор Галагіда зі статтею «Акція "Вісла" на Помор'ї»¹⁸⁵¹, історик Богдан Гук, що презентував тему «Хто будував ту церкву? Після акції "Вісла": повернення депортованих до села Хотинець Ярославського повіту в 50-х рр. ХХ ст.»¹⁸⁵². На думку Ольги Соляж, акція «Вісла» сформувала певний міф Раю. Виселення з місця, яке згодом отримало той статус, стало фактом, що утвердив підвалини ідентичності українців у Польщі¹⁸⁵³.

Одним із найбільш знаних фахівців з питань переселень у Польщі є професор Поморської академії в Слупську, голова Українського історичного товариства в Польщі Р. Дрозд. Велике значення для дослідження проблеми депортацій українців мають роботи історика «Політика влад щодо українського населення в Польщі в 1944–1989 рр.»¹⁸⁵⁴, «Українці в новітніх справах Польщі» (Т. 2., Т. 3. «Акція "Вісла"») ¹⁸⁵⁵ та інші¹⁸⁵⁶. У 2013 р. Р. Дрозд у співавторстві з Б. Гальчаком видав «Історію українців у Польщі в 1921–1989 рр.»¹⁸⁵⁷.

Важливе значення для подальших досліджень проблеми операції «Вісла» мала річниця Волинської трагедії у 2013 р. У Польщі відбулися численні наукові заходи, на яких обговорювалися питання польсько-українських відносин і, зокрема, акції «Вісла». Того ж року Г. Мотика видав свою відому працю «Від Волинської різанини до операції "Вісла". Польсько-український конфлікт 1943–1947 рр.»¹⁸⁵⁸.

Схвалення польським парламентом постанови про «геноцид» українських націоналістів¹⁸⁵⁹ і ухвалення закону про Інститут національної пам'яті ще більше затьмарило спільні досягнення у напрямку розв'язання питань, пов'язаних із повоєнними переселеннями. Цю проблему намагався

¹⁸⁵⁰ Syrnyk J. Akcja «Wisła» na Dolnym Śląsku. W *poszukiwaniu utraconych światów. 65 lat po akcji «Wisła». Katalog wystawy* / pod red. O. Solarz. Przemysł, 2012. S. 33–41.

¹⁸⁵¹ Hałagida I. Akcja «Wisła» na Pomorzu. W *poszukiwaniu utraconych światów. 65 lat po akcji «Wisła». Katalog wystawy* / pod red. O. Solarz. Przemysł, 2012. S. 9–13.

¹⁸⁵² Huk B. Kto budował tę cerkiew? Po akcji «Wisła»: powroty deportowanych Ukraińców do wsi Chotyńiec w powiecie jarosławskim w latach 50. XX w. W *poszukiwaniu utraconych światów. 65 lat po akcji «Wisła». Katalog wystawy* / pod red. O. Solarz. Przemysł, 2012. S. 53–65.

¹⁸⁵³ Solarz O. (Bez) miary pamięci. W *poszukiwaniu utraconych światów. 65 lat po akcji «Wisła». Katalog wystawy* / pod red. O. Solarz. Przemysł, 2012. S. 66–80.

¹⁸⁵⁴ Drozd R. Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944–1989. Warszawa, 2001. 380 s.

¹⁸⁵⁵ Українці в najnowszych dziejach Polski (1918–1989). Т. II Akcja «Wisła» / pod red. R. Drozda. Warszawa, 2005. 214 s. ; Українці в najnowszych dziejach Polski (1918–1989). Т. III Akcja «Wisła» / pod red. R. Drozd. Słupsk, 2007. 288 s.

¹⁸⁵⁶ Drozd R. Zasady rozmieszczania ludności ukraińskiej na Ziemiach Odzyskanych w ramach akcji «Wisła». *Słupskie Studia Historyczne*. 1993. № 3. S. 104–106 ; Drozd R. Akcja «Wisła» – deportacja ludności ukraińskiej na ziemie zachodnie i północne Polski w 1947 roku. URL: <http://www.transodra-online.net/pl/node/1413> ; Drozd R. Ukraińcy na Pomorzu Zachodnim w latach 1947–1952. *Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji «Wisła» 1947 roku* / pod red. W. Mokrego. Kraków, 1997. S. 49–58 ; Drozd P. Akcja «Вісла» – метод вирішення української проблеми в Польщі. *Депортації українців і поляків: кінець 1939–початок 50-х рр. (до 50-річчя операції «Вісла»)*. Львів, 1998. С. 19–23 ; Drozd P. Депортація та розселення українців – чинник асиміляції. У *пошуках правди про акцію «Вісла»* / під ред. М. Козака. Перемишль, 1998. С. 11–18 ; Drozd R. Przesiedlenia ludności ukraińskiej w 1947 r. w założeniach organizacyjnych i w praktyce. *Polska i Ukraina po II wojnie światowej* / pod red. W. Bonusiaka. Rzeszów, 1998. S. 223–242 ; Drozd P. Основна мета акції «Вісла». *Акція «Вісла» в контексті українсько-польських відносин ХХ ст.* / під ред. М. Геніка. Івано-Франківськ, 1999. С. 41–53 ; Drozd R. Akcja «Wisła» a kwestia ukraińska w Polsce. *Pamiętny rok 1947* / pod red. M. Ożóg. Rzeszów, 2001. S. 175–185 ; Drozd R. Geneza i przebieg akcji «Wisła». *Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski (1918–1989)*. Т. II Akcja «Wisła» / pod red. R. Drozda. Warszawa, 2005. S. 23–44 ; Drozd R. Geneza i założenia organizacyjne akcji «Wisła». *Słupskie Studia Historyczne*. 1993. № 2. S. 113–136 ; Drozd R. Zasady rozmieszczania ludności ukraińskiej na Ziemiach Odzyskanych w ramach akcji «Wisła». *Słupskie Studia Historyczne*. 1993. № 3. S. 97–112 ; Drozd R. Ocena akcji «Wisła» przez władze polskie w świetle dokumentów z 1956 r. *Słupskie Studia Historyczne*. 2004. № 11. S. 287–298 ; Drozd R. Akcja «Wisła»: mify i realnost. *Naukowy Wiśnyk Czerniweckiego Uniwersytetu*. 2008. № 378–379. S. 92–95 ; Drozd P., Зимомрія М. Доли народу, як звички перед іконами, або слово про акцію «Вісла». *Карпатський край*. Ужгород, 1997. № 6–10. С. 3–4 ; Drozd P. Навколо причин акції «Вісла». *Український альманах*. Варшава, 2002. С. 66–70 ; Drozd P. Из джерел акції «Вісла». *Український альманах*. Варшава, 2007. С. 89–92.

¹⁸⁵⁷ Drozd P., Gajdak B. «Історія українців у Польщі в 1921–1989 рр.» / пер. з пол. І. Мусієнко. 3-тє вид. Харків : Золоті сторінки, 2013. 272 с.

¹⁸⁵⁸ Мотика Г. Від Волинської різанини до операції «Вісла». Польсько-український конфлікт 1943–1947 рр. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2013. 360 с.

¹⁸⁵⁹ Звернення у зв'язку з порушенням парламентом Республіки Польща домовленостей щодо спільної оцінки польсько-українського протистояння у 1943–1945 роках. *Тиждень*. 2016. 30 серпня. URL: <https://tyzhden.ua/Society/172825>.

вирішити круглий стіл польських і українських істориків, що відбувся 8 червня 2017 р. в Любліні. Тема заходу: «Спецоперація "Вісла": новітні дослідження та оцінки». Результати своїх досліджень оприлюднили Ян Пісулінський, проф. Рафал Внук, проф. Маріуш Зайончковський та ін.¹⁸⁶⁰

28 квітня 2017 р., у 70-ті роковини операції «Вісла», в Україні було оголошено Днем пам'яті, який відзначається на державному рівні¹⁸⁶¹. 8 листопада 2018 р. Верховна Рада України ухвалила Постанову «Про відзначення на державному рівні 75-х роковин початку депортації українців із Польщі у 1944–1951 роках»¹⁸⁶². Днем пам'яті примусового виселення автохтонних українців з Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Південного Підляшшя, Любачівщини, Західної Бойківщини у 1944–1951 рр. встановлено другу неділю вересня¹⁸⁶³.

Незважаючи на складність вирішення питань переселень і депортацій, діяльність польсько-українських комісій з проблемних питань спільної минувшини вселяє надію на досягнення успіху в діалозі вчених.

Стосовно проблеми повоєнних переселень польські історики приділяють велику увагу висвітленню підготовчого процесу, передумов депортаційної акції. Звертається увага на діяльність комуністичного уряду, що розпочав створення адміністрацій (на кшталт «советських») – воєводських і повітових національних рад. Наприкінці 1944 р. ПКНВ перетворився на Тимчасовий уряд Польщі. Комуністи розбудували також «народне» Військо польське (ВП). Попри опір примусовій мобілізації і численні дезертирства, на початку 1945 р. воно налічувало близько 290 тис. солдатів. У другій половині січня 1945 р. солдати ВП взяли участь у наступі Червоної армії: зайнятті території довоєнної Польщі на захід від Вісли. За твердженням М. Галензовського, комуністи на польських землях, за підтримки Червоної армії й НКВС, будували державу, підпорядковану Сталіну, яка була частиною його імперії¹⁸⁶⁴.

У 1945 р. у Потсдамі скасували визнання польської влади, що означало згоду на окупацію Польщі Радянським Союзом і узаконення комуністичної влади, підпорядкованої Сталіну. Польща втратила незалежність та східні землі з Вільном і Львовом на користь СРСР. Цієї втрати не могли врівноважити західні землі, не лише з огляду на меншу площу. Згідно з М. Галензовським, «втрата східних воєводств РП була рівнозначною з загибеллю тамтешнього польського суспільства і його культури, які були невідшкодовним і неможливим до заміни елементом польської ідентичності»¹⁸⁶⁵.

Новий польсько-радянський кордон від 1944 р. не був встановлений за етнографічним критерієм. Вирішальним чинником тут була воля радянської влади на чолі з диктатором Й. Сталіним. За різними даними, в межах польської держави опинилося від 650 тис.¹⁸⁶⁶ до 700 тис.¹⁸⁶⁷ українців. Перед новою комуністичною владою постало питання політики щодо українців і загалом національних меншин. Представники польської влади вважали себе демократичними, тому в новій державі не могло бути мови про дискримінацію кого-небудь, а особливо неполяків. Офіційно підкреслювалося, що, на відміну від довоєнної Польщі, яка полонізувала національні меншини, тепер є можливість зберігати й розвивати свою національну ідентичність¹⁸⁶⁸.

Однак у комуністичному таборі не було злагоди щодо цієї політики. Польські комуністи, особливо ті, що прибули з Радянського Союзу, вважали, що Польща повинна бути мононаціональною

¹⁸⁶⁰ В Любліні відбувся круглий стіл істориків на тему «Спецоперація "Вісла": новітні дослідження та оцінки». URL: <https://lublin.mfa.gov.ua/news/57895-v-lyubluni-vidbuvsya-kruglij-stil-istorikiv-na-temu-specoperacija-visla-novitni-doslidzhennya-ta-ocinki>.

¹⁸⁶¹ Постанова Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2017 році». *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 2. Ст. 30.

¹⁸⁶² Рада встановила День пам'яті жертв депортації українців із Польщі. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2575580-rada-vstanovila-den-pamati-zertv-deporacii-ukrainciv-iz-polsi.html>.

¹⁸⁶³ Рада оголосила Рік пам'яті депортованих з Польщі українців. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4030571-rada-oholosyla-rik-pamiati-deportovanykh-z-polschi-ukraintsiv>.

¹⁸⁶⁴ Галензовський М. Польща під час Другої світової війни. Польща – нарис історії / за ред. В. Менджецького та Є. Брацисевича / пер. з пол. І. Сварника. Варшава : Інститут національної пам'яті. Комісія переслідування злочинів проти польського народу, 2015. С. 207.

¹⁸⁶⁵ Там само. С. 288.

¹⁸⁶⁶ Szcześniak A., Szota W. Droga do nikąd. Działalność organizacji ukraińskich nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce. Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa obrony Narodowej, 1973. S. 213.

¹⁸⁶⁷ Дрозд Р. Депортація українців Польщі в Радянську Україну в 1944–1946 рр. *Південний архів. (Історичні науки)* : зб. наук. пр. Херсон : Вид-во ХДУ, 2004. Вип. 16. С. 287.

¹⁸⁶⁸ Там само.

державою, тобто всі національні меншини мають виїхати. Інші, навпаки, виступали за забезпечення прав національних меншин. Р. Дрозд наголошує, що в цій ситуації вирішальним був голос Кремля, у планах якого було переселення з Польщі національних меншин. Це пов'язувалося зі становленням нових етнографічних кордонів Польщі.

Історик зазначає, що з таким становищем не погоджувалися представники центральної влади Радянської України. Перший секретар ЦК Компартії більшовиків України Микита Хрущов та комісар закордонних справ УРСР Олександр Корнійчук наполягали на тому, що Холмщина, Надсяння й Лемківщина мають бути в кордонах УРСР¹⁸⁶⁹. Таку позицію підтримувала частина українців, що мешкала на територіях, населення яких підлягало виселенню. Це засвідчують звернення, що надходили на ім'я Сталіна та Хрущова¹⁸⁷⁰. Р. Дрозд підкреслює, що акція переселення могла бути інспірована радянською владою, яка хотіла мати у своїх руках аргументи в розмовах з поляками на тему східного кордону. У результаті компромісного варіанта обміну населенням Й. Сталін набував досить вигідного статусу «батька народів»¹⁸⁷¹.

Унаслідок зміни кордонів і повоєнної руїни відбувалися масові міграції і координовані владою переселення. Згідно з даними Антоні Вільгушевича, виселення поляків із Західної України почалося в 1940–1941 рр. і перебігало у кілька етапів: від 10 лютого 1940 р.; у 1941 р., в травні й червні, до вибуху німецько-радянської війни. Під загальне виселення не підпадали вчителі. Від початку міграційного процесу було вивезено понад 35 тис. осіб. У 1941 р. виселяли головним чином родини членів ОУН, арештованих осіб тощо¹⁸⁷².

За оцінками польських істориків, переселенські процеси охопили близько 7 млн осіб. Із території, зайнятої СРСР, було переселено до Польщі близько 2 млн осіб¹⁸⁷³.

У свою чергу до липня 1945 р. з польських територій було переселено 222 509 українців¹⁸⁷⁴. До кінця 1946 р. ця цифра становила вже від 482 тис.¹⁸⁷⁵ до понад 488 тис.¹⁸⁷⁶ українців. За іншими даними, разом із білорусами та литовцями було переселено 500 тис. українців¹⁸⁷⁷.

Р. Дрозд звертає увагу на те, що, хоча угода від 9 вересня 1944 р. наголошувала на добровільному характері переселень, невдовзі виявилось, що українці не хочуть покидати свої домівки. Для них переселення не означало виїзду в Україну-Батьківщину, а лише втрату землі, майна та етнічної культури – доробку не тільки свого, а й предків. Тому, на думку історика, не було дивним те, що до 1945 р. переселилося лише 20 тис. осіб. Учений зауважує також те, що це були особи, що внаслідок польсько-українського протистояння і переходу фронту втратили своє майно. У цій ситуації центральна та місцева влада почала змушувати українців до виїзду. Москва хотіла якнайшвидше завершити процес переселення. Крім цього, польська влада реалізовувала курс на побудову мононаціональної Польщі. До того ж, більшість польського населення й місцева влада наполягали на виселенні українців¹⁸⁷⁸.

¹⁸⁶⁹ Там само.

¹⁸⁷⁰ Сергійчук В. Трагедія українців у Польщі. Тернопіль, 1997. С. 83–93.

¹⁸⁷¹ Дрозд Р. Депортація українців Польщі в Радянську Україну в 1944–1946 рр. *Південний архів. (Історичні науки)* : зб. наук. пр. Вип. 16. Херсон : Вид-во ХДУ, 2004. С. 287.

¹⁸⁷² Wilgusiewicz A. Losy nauczycieli polskich na Podolu w latach II wojny światowej. *W cieniu tragedii wołyńskiej 1943 roku. 70 rocznica mordów Polaków na Kresach Południowo-Wschodnich Rzeczypospolitej* / red. E. Żurawskiej, J. Sperki. Katowice : Wyd. Uniwersytetu śląskiego, 2015. S. 134.

¹⁸⁷³ Галензовський М. Польща під час Другої світової війни. *Польща – нарис історії* / за ред. В. Менджецького та С. Брацісевича / пер. з пол. І. Сварника. Варшава : Інститут національної пам'яті. Комісія переслідування злочинів проти польського народу, 2015. С. 207.

¹⁸⁷⁴ Szcześniak A., Szota W. Droga do nikąd. Działalność organizacji ukraińskich nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce. Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa obrony Narodowej, 1973. S. 223.

¹⁸⁷⁵ Mazur G. Wokół ukraińskich prób utworzenia własnego państwa w czasie II wojny światowej. *Państwa europejskie na drodze do niepodległości w drugiej połowie XIX i XX wieku*. Kraków : Historia Jagellonica, 2003. S. 250.

¹⁸⁷⁶ Szcześniak A., Wiesław Szota. Droga do nikąd. Działalność organizacji ukraińskich nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce. Warszawa : Wyd. Ministerstwa obrony Narodowej, 1973. S. 230.

¹⁸⁷⁷ Галензовський М. Польща під час Другої світової війни. *Польща – нарис історії* / за ред. В. Менджецького та С. Брацісевича / пер. з пол. І. Сварника. Варшава : Інститут національної пам'яті. Комісія переслідування злочинів проти польського народу, 2015. С. 206.

¹⁸⁷⁸ Дрозд Р. Депортація українців Польщі в Радянську Україну в 1944–1946 рр. *Південний архів. (Історичні науки)* : зб. наук. пр. Херсон : ХДУ, 2004. Вип. 16. С. 288.

Змінивши заохочування до виїзду на примусове виселення українського населення, 13 лютого 1945 р. уряд розпочав ліквідацію українських комітетів у Перемишлі та Ярославі, українських чоловіків залучали до війська та міліції. Здійснювалися заходи щодо ліквідації українського підпілля: почалися напади міліції і польського війська на українські села з метою залякування населення й примушення його до виїзду. Хоча ці акції провадилися під прикриттям боротьби з УПА, насправді найбільше жертв було серед мирного населення. Унаслідок нападу 24 лютого 1945 р. польських міліціантів на село Руське було вбито 20 українців, 25 лютого – вбито 12 жителів с. Підбуковина, 9 березня – 22 мешканці с. Синявки. Ще трагічнішими були напади на українські села відділів Війська польського, унаслідок яких 21 березня 1945 р. вбито щонайменше 58 осіб сіл Старий Любинець і Новий Любинець, 5 квітня 1945 р. – 155 мешканців села Горасць Любачівського повіту¹⁸⁷⁹.

Дрозд Р. зазначає, що українських селян тероризувало також польське підпілля. Від 1941 р. на Холмщині почалася акція нищення українських активістів, яка після Волинської трагедії набула масового характеру. Упродовж березня і квітня 1944 р. на Холмщині і Грубешівщині було спалено польськими відділами 52 українських села, вбито щонайменше 4 тис. осіб, серед яких жінки, діти й старі. За визначенням польського історика, почалася справжня польсько-українська війна, в якій польське та українське підпілля за національним критерієм вбивало не тільки озброєних, але й неозброєних людей. 3 березня 1945 р. в селі Павлокома польський відділ під командуванням Юзефа Бісса вбив 365 осіб. 15 квітня підрозділи хлопських батальйонів убили в селі Малковичі 116 українців. 17 квітня загони Національної військової організації під командуванням Юзефа Задзерського вбили 358 осіб села Піскоровичі. 6 червня відділи Національних збройних сил під проводом Мечислава Паздерського вбили 194 особи селища Верховини. У свою чергу 27 березня 1945 р. підрозділи УПА з сотні «Залізняка» здійснили напади на міліцейські пости в Любачівському та Ярославському повітах, вбито 30 посадовців і 43 цивільні особи. 17 квітня було здійснено напад на село В'язівниця, у результаті вбито 91 особу. 21 квітня відділи УПА спалили Боровницю й вбили 27 жителів¹⁸⁸⁰.

На початку серпня 1945 р. розпочалася підготовка до депортації українського населення Військом польським. І хоча до процесу виселення було залучено польське військо, українці й надалі всіляко намагалися залишитись на своїй території. Одним із найпоширеніших способів уникнути виїзду була втеча до лісу. Крім цього, частина українців переходила польсько-чехословацький кордон. Цією можливістю скористалося 2,5 тис. родин. Однак, згодом їх депортували до Польщі, а відтак – до УРСР. Деякі українці змінювали своє віросповідання, переходячи на римо-католицький обряд, чим ідентифікували себе з поляками¹⁸⁸¹.

Депортація українців викликала протидію УПА, яка, за визначенням Р. Дрозда, силою обставин ставала єдиним захисником від вигнання з батьківської землі. Підрозділи УПА паралізували шляхи сполучення, підривали мости й залізничні колії, готували засідки і атакували підрозділи війська, нападали на переселенські відділи і станції. Провалили масову пропагандистську й агітаційну діяльність не лише серед українського, а й серед польського населення¹⁸⁸².

Депортаційні акції поширювалися також на греко-католицьке духовенство. Йшлося, з одного боку, про можливу ліквідацію цього обряду, а з іншого, – прискорення виїзду українських греко-католиків. Частина церков була знищена, а ті, що залишилися, руйнувалися. Репресій зазнали також православні. Було вбито кільканадцять священників. У 1946 р. формально ліквідували всі українські єпархії. Число парафій зменшилося до 13. Були також виселені українські віряни Польської євангельської церкви християн-баптистів¹⁸⁸³.

¹⁸⁷⁹ Там само. С. 288–289.

¹⁸⁸⁰ Там само. С. 289.

¹⁸⁸¹ Дрозд Р. Депортація українців Польщі в Радянську Україну в 1944–1946 рр. *Південний архів. (Історичні науки)* : зб. наук. пр. Херсон : Вид-во ХДУ, 2004. Вип. 16. С. 290.

¹⁸⁸² Дрозд Р. Польсько-українські відносини на Холмщині, Надсянні та Лемківщині в 1944–1947 рр. Волинь і Холмщина 1938–1947 рр. Львів, 2003. С. 344.

¹⁸⁸³ Дрозд Р. Депортація українців Польщі в Радянську Україну в 1944–1946 рр. *Південний архів. (Історичні науки)* : зб. наук. пр. Вип. 16. Херсон : Видавництво ХДУ, 2004. С. 291.

Таким чином Польща стала монолітним у національному аспекті краєм. Національні меншини становили близько 2 % населення (білоруси, литовці, німці, українці та євреї). М. Галензовський вважає, що територіальні зміни й міграції суттєво полегшили комуністам опанування польським народом¹⁸⁸⁴. Р. Дрозд підкреслює, що переселення українців з Польщі до УРСР мало депортаційний характер, що підтверджують архівні документи й спогади очевидців. Виселення були примусові, масові і без права на повернення¹⁸⁸⁵.

Важливе місце в працях польських істориків посідає питання політики польської влади щодо українського населення та повоєнних територій. Переважно дослідження на цю тему провадять польські вчені українського походження – Р. Дрозд, Б. Гальчак, І. Галагіда, Є. Місило, М. Сівіцький та ін. Найбільша увага приділена складним моментам українсько-польської минувшини, зокрема акції «Вісла».

Щодо переселень під час акції «Вісла» в польській історіографії накопичилося багато міфів і стереотипів. Одним з таких спірних питань є вбивство Кароля Сверчевського, що стало приводом до переселенських акцій 1947 р. Є. Місило не дає однозначної відповіді на це питання. Існують припущення, що Сверчевський загинув випадково, у засідці, організованій вояками УПА «Хрін» і «Стахом». Прикметно, що у своїх спогадах «Хрін» взагалі не згадує Сверчевського¹⁸⁸⁶. На думку Г. Мотики, українські повстанці не знали, що вбили високопоставленого польського генерала, діячі УПА на меті перш за все поповнити свої запаси провіанту та амуніції¹⁸⁸⁷.

Між українськими та польськими вченими тривають дискусії також щодо дати початку акції. Вітчизняні вчені наполягають на тому, що підготовка операції «Вісла» розпочалася за кілька місяців до вбивства заступника міністра оборони Польщі Кароля Сверчевського (28 березня 1947 р.) і що це вбивство стало лише офіційним приводом до початку акції. Український історик О. Пагіря наголошує на тому, що звіт спеціальної слідчої комісії, створеної для з'ясування обставин смерті К. Сверчевського, в якому припускалося, що засідку організувала УПА, надійшов тільки 22 квітня 1947 р., коли рішення про початок депортацій вже було ухвалене¹⁸⁸⁸. Ігор Галагіда вказує такі хронологічні рамки «Вісли»: весна 1947 р. – 31 липня 1947 р.¹⁸⁸⁹

Розбіжності торкаються також причин, мети й кількості жертв «Вісли». Є. Місило вважає, що однією з найважливіших причин акції було використання польськими комуністами радянської моделі національної політики, ідеї будівництва національної держави за рахунок асиміляції етнічних меншин¹⁸⁹⁰. На думку О. Пагірі, значний вплив на рішення про здійснення депортацій мали також потужні антиукраїнські настрої, які охопили повоєнне польське суспільство, ставши домінуючими як у середовищі правих, так і лівих сил. Їх підживлювали свіжі спомини про кривавий українсько-польський конфлікт на Волині та Галичині в роки Другої світової війни, який забрав життя десятків тисяч поляків. Принаймні частина польської комуністичної еліти була схильна розглядати операцію «Вісла» як своєрідну відплату українцям за втрату «Східних Кресів». У пропагандистській кампанії влади відкрито говорилося про помсту, офіційно лунали заклики до кривавої відплати¹⁸⁹¹.

Г. Мотика вказує мету акції – позбавлення від клопотів з українською меншиною, а також зазначає загальну кількість виселених українців – 140 тис. осіб. Українські історики стверджують, що метою депортаційної операції була ліквідація УПА й зазначають різні цифри щодо кількості українців, що залишилися на території Лемківщини, Холмщини, Підляшшя та Надсяння після

¹⁸⁸⁴ Галензовський М. Польща під час Другої світової війни. *Польща – нарис історії* / за ред. В. Менджецького та Є. Брацисевича / пер. з пол. І. Сварника. Варшава : Інститут національної пам'яті. Комісія переслідування злочинів проти польського народу, 2015. С. 207.

¹⁸⁸⁵ Дрозд Р. Депортація українців Польщі в Радянську Україну в 1944–1946 рр. *Південний архів. (Історичні науки)* : зб. наук. пр. Херсон : Вид-во ХДУ, 2004. Вип. 16. С. 291.

¹⁸⁸⁶ Місило Є. Акція «Вісла». Документи. Львів – Нью-Йорк. 1997. С. 7.

¹⁸⁸⁷ Motyka G. Tak było w Bieszczadach: walkipolsko-ukraińskie. Warszawa 1999. S. 122–130.

¹⁸⁸⁸ Пагіря О. Операція «Вісла» 1947 року: остаточне вирішення українського питання в Польщі. URL: <http://www.territoryterror.org.ua/uk/publications/details/?newsid=680>.

¹⁸⁸⁹ Nałagida I. Akcja «Wisła» na Pomorzu. W poszukiwaniu utraconych światów. 65 lat po akcji «Wisła» Katalog wystawy / pod red. O. Solarz. Przemyśl, 2012. S. 9–32.

¹⁸⁹⁰ Акція «Вісла» : документи / упор. і ред. Є. Місило. Львів ; Нью-Йорк, 1997. С. 21.

¹⁸⁹¹ Пагіря О. Операція «Вісла» 1947 року: остаточне вирішення українського питання в Польщі <http://territoryterror.org.ua/uk/publications/details/?newsid=680>.

переселень 1944–1946 рр. й щодо яких була здійснена акція «Вісла». Український історик О. Пагіря подає відомості щодо 150–220 тис. осіб.

А. Щесняк і В. Шота зазначають, що операція була вимушеною у відповідь на дії українських націоналістів. «Лише через ліквідацію суспільної бази можна було братися до ліквідації УПА», – стверджують учені¹⁸⁹². За даними науковців, було вирішено провести евакуацію всіх груп української національності, з лемками включно, а також змішаних польсько-українських родин. Акцію планували виконати швидко, впродовж чотирьох тижнів й закінчити після цілковитої ліквідації українського націоналістичного підпілля. Початком акції автори визначають 24 квітня 1947 р.¹⁸⁹³. А. Щесняк і В. Шота стверджують, що найважливішим обов'язком польських військових відділів у цій акції було знищення українського підпілля як найзагрозливішого противника й дезорганізатора процесу переселення¹⁸⁹⁴.

Згідно з дослідженнями І. Галагіди, внаслідок акції «Вісла» багато українців (близько 6 тис. осіб) опинилося на території Гданського воєводства. Автор доводить, що першими українцями, які після Другої світової війни приїхали до Гданська, були робітники, примусово вивезені німецькою окупаційною владою у воєнний період. Серед мешканців були також військові Червоної армії і Війська польського та незначна кількість жителів Рейху. Учений звертає увагу на «трагічну матеріальну ситуацію» українців перших років після переселення. Адже, оскільки вони були «останньою великою групою, що прибула на західні землі», то змушені були отримати «найгірші, найбільш знищені господарства». «Українців селили часто в будинках без дверей, вікон, печей, а незрідка також стін й дахів». І. Галагіда зазначає, що українці не отримували жодної допомоги на доведення цих господарств до придатного для життя стану. Ще однією проблемою був брак їжі, спровокований тим, що більшість українців були виселені перед жнивими. Автор наголошує на дискримінаційній політиці Польщі щодо національних меншин, яка мала своїм змістом розбудовування держави як однорідного організму. З цієї причини українській меншині було заборонено розвивати власну мову, релігію, культуру. І. Галагіда припускає можливість здійснення провокацій з боку влади щодо діяльності ОУН і УПА¹⁸⁹⁵.

Загалом, за неповні чотири місяці спеціальні військові суди засудили 315 українців, звинувачених у належності до ОУН і УПА, із них 173 – до страти, 58 – на довічне ув'язнення, 40 – на 15 років тюрми. Усього до смертної кари під час операції «Вісла» були засуджені 372 українці – найбільше за увесь період 1944–1956 рр. Право помилування було застосоване лише щодо 31 засудженого¹⁸⁹⁶.

За даними Г. Мазура, у 1947 р. в межах акції «Вісла» близько 140 000 українців було переселено на північні й західні території Польщі¹⁸⁹⁷. До 30 червня 1947 р. на звільнених територіях оселилося 6 600 осадників. На 31 липня їх кількість становила 13500 осіб¹⁸⁹⁸. Г. Мазур зазначає, що влада чинила дії проти українського підпілля також на території інших держав, зокрема Чехословаччини, що мало істотне значення для припинення контактів з українською еміграцією¹⁸⁹⁹.

На думку історика Є. Місила, в останній фазі депортація набула форми класичної етнічної чистки, що супроводилась спаленням сіл, нищенням цивільної людності й масовими екзекуціями мешканців, які відмовлялися виїздити зі своїх земель. Польська влада вжила жорсткі репресивні заходи щодо тих, хто хотів повернутися на свої батьківські землі. 16 липня 1947 р. генерал С. Моссор видав таємний наказ, згідно з яким особи, що поверталися із західних земель до

¹⁸⁹² Szcześniak A., Wiesław Szota. Droga do nikąd. Działalność organizacji ukraińskich nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce. Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa obrony Narodowej, 1973. S. 427.

¹⁸⁹³ Там само. С. 432.

¹⁸⁹⁴ Там само. С. 230.

¹⁸⁹⁵ Halagida I. Społeczna, kulturalna i oświatowa działalność Ukraińców w województwie gdańskim po 1945 roku. W *starej i nowej ojczyźnie. Mniejszości narodowe w Gdańsku po II wojnie światowej* / red. I. Halagidy. Gdańsk, 1997. S. 68

¹⁸⁹⁶ Літопис УПА. Т. 22: УПА в світлі польських документів. Кн. 1: Військовий суд Оперативної Групи «Вісла» / упоряд. Є. Місило. Торонто, 1992. С. 19–21.

¹⁸⁹⁷ Mazur G. Wokół ukraińskich prób utworzenia własnego państwa w czasie II wojny światowej. *Państwa europejskie na drodze do niepodległości w drugiej połowie XIX i XX wieku*. Kraków : Historia Jagellonica, 2003. С. 250.

¹⁸⁹⁸ Szcześniak A., Szota W. Droga do nikąd. Działalność organizacji ukraińskich nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce. Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa obrony Narodowej, 1973. S. 459.

¹⁸⁹⁹ Mazur G. Wokół ukraińskich prób utworzenia własnego państwa w czasie II wojny światowej. *Państwa europejskie na drodze do niepodległości w drugiej połowie XIX i XX wieku*. Kraków : Historia Jagellonica, 2003. S. 250.

попереднього місяця проживання, мали бути заарештовані та вислані до концентраційного табору в Явожно¹⁹⁰⁰.

На переконання Мацея Олхави, операція «Вісла» була етнічною чисткою українського населення, здійсненою польською комуністичною владою¹⁹⁰¹. Ян Пісулінський вважає, що такий самий драматичний перебіг, як акція «Вісла», мали переселення українців до СРСР. На думку польського історика Януша Рігера, у 1918–1939 рр. регіоні, підданому переселенням, до останнього часу даються взнаки давні польсько-українські антагонізми, заздрощі, ворожість¹⁹⁰².

Між істориками немає однозначності щодо причетності Кремля до операції «Вісла». Польський історик Р. Тожецький зазначав, що саме в Москві в лютому 1947 р. було ухвалене рішення про акцію виселення. План готував нарком УРСР Сергій Савченко за дорученням Лаврентія Берії й Георгія Маленкова. Відповідне рішення було ухвалене Політбюро ЦК ПРП вже потому, в березні 1947 р. І, нарешті, Державна комісія безпеки Речі Посполитої ухвалила це питання 12 квітня 1947 р.¹⁹⁰³ Твердження Р. Тожецького підтримав Г. Мотика. У своїй праці «Український підпільний рух 1942–1960. Діяльність Організації Українських Націоналістів і Української Повстанської армії» історик зазначає, що діяльність відділів УПА погіршувала безпекову ситуацію на радянському кордоні, що чимраз більше непокоїло радянський уряд. Тож були підготовлені дві паралельні операції, «Схід» і «Захід», що мали завдати сильного удару по українському партизанському рухові. Операція «Схід» (яку згодом перейменували на «Віслу») розпочалася 28 квітня 1947 р., а операція «Захід» мала початком листопад 1947 р., а наслідком – виселення понад 77 тис. осіб до Сибіру¹⁹⁰⁴.

Операція «Вісла» офіційно завершилася 28 липня 1947 р. Станом на 31 липня 1947 р., за даними Є. Місила, було переселено 140 575 осіб, ув'язнено в концтаборі Явожно 3800 осіб, убито – 655, заарештовано – 1466 членів українського підпілля та УПА¹⁹⁰⁵.

Треба зазначити, що як польські, так і українські дослідники визнають несправедливість цієї акції. Єдина різниця в тому, що частина польських учених (т. зв. традиціоналісти) характеризує її як необхідність, пояснюючи тим, що антипольські дії УПА в 1945–1947 рр. можна було припинити лише масовим виселенням, а друга група польських учених вважає, що «Вісла» не була необхідною й можливо нейтралізувати УПА без застосування таких жорстких методів (цю думку висловлюють А. Хойновський, Т. Ольшанський, Г. Мотика). Щодо «позанаукових» робіт, то представники цієї категорії підкреслюють винищуваний характер антипольської акції УПА. Оцінює акцію «Вісла» як справедливую В. Поліщук.

Доволі актуальною сьогодні залишається *проблема лемків*, українського населення Карпатського регіону, що внаслідок переселень (операція «Вісла» тощо) опинилося у складі Польщі, Чехословаччини, Української РСР. І сьогодні лемки залишаються розпорошеними в межах Польщі, України, Словаччини тощо.

Лемківська проблема продовжує хвилювати істориків¹⁹⁰⁶. Пояснюється це як замовчуванням такого явища радянською історичною наукою та неможливістю розробки теми у Польській Народній Республіці, так і ставленням до проблеми трансферу як до другорядної проблеми

¹⁹⁰⁰ Misilo E. Akcja «Wisła». Dokumenty. Warszawa : Tyrsa, 1993. S. 20.

¹⁹⁰¹ Olchawa M. Operation «Visla»: Motives Behind Ethnic Cleansing. *Nova Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne*. 2007. № 1–2. S. 43–51.

¹⁹⁰² Rieger J. Identyfikacja narodowa i religijna Polaków na Ukrainie. *Trudna tożsamość. Problemy narodowościowe i religijne w Europie środkowo-Wschodniej. Materiały z międzynarodowej konferencji «Samoidentyfikacja narodowa i religijna a sprawa mniejszości narodowych i religijnych w Europie środkowo-Wschodniej»* / red. J. Lewandowskiego. Lublin Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 1996. S. 110.

¹⁹⁰³ Torzecki R. Wisła zaczęła się w Moskwie. *GazetaWyborcza*. 1997. 20 maja.

¹⁹⁰⁴ Motyka G. *Українська партизанка 1942–1960. Діяльність Організації Українських Націоналістів і Української Повстанської Армії*. Warszawa, 2006. S. 533.

¹⁹⁰⁵ Акція «Вісла»: документи / упор. і ред. Є. Місило. Львів ; Нью-Йорк, 1997. С. 33–34.

¹⁹⁰⁶ Сінкевич Є. Г., Покачалова А. Г. Становище переселенців із Польщі на теренах Херсонської області УРСР у 1944–1946 роках (за архівними матеріалами). *Південний архів. (Історичні науки)* : зб. наук. пр. Херсон, 2002. Вип. 9. С. 74–77 ; Кабачій Р. Переселення українців із Польщі до УРСР у 1944–1946 рр. очима істориків-українців Польщі та України. *Український історичний збірник*. 2009. Вип. 12. С. 426–435 ; Морозова О. Українські лемки в науковому доробку Богдана Гальчака. *Слов'янський вісник* : зб. наук. пр. / Рівненський державний гуманітарний університет, Рівненський інститут слов'янознавства Київського славистичного університету. Рівне, 2012. Вип. 14. С. 69–72 (Історичні та політичні науки) ; Морозова О. Проблема лемків у польській історіографії. *Lemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa* / red. B. Halczak, S. Durda, R. Drozd. Słupsk – Zielona Góra – Świdnik. 2015. S. 233–243.

порівняно з польсько-українським конфліктом 1940-х років або акцією «Вісла». Знаними польськими істориками – дослідниками лемківської проблеми є Я. Мокляк, Р. Дрозд, Б. Гальчак¹⁹⁰⁷ та ін.

Лемківська проблема почала турбувати вчених ще наприкінці 80-х рр. ХХ ст. До цієї теми у контексті загальної проблеми національних меншин свого часу звертався Єжи Гедройць. На думку вченого, держава має забезпечувати умови для розвитку можливостей й національної самобутності націй, що не є корінними. Усілякі прояви шовінізму мають каратися¹⁹⁰⁸. Є. Гедройць вважав, що необхідно допомогти лемкам розв'язати їхню проблему¹⁹⁰⁹.

У 2002 р. вийшла у світ книга «Регіон Лемківщина, 1939–1947. Війна, окупація й депортація», укладена відомими дослідниками лемківської проблеми, польським істориком Ярославом Мокляком й американським дослідником Полем Бестом. Робота стала результатом діяльності міжнародної конференції з лемківської проблеми, що відбулася в Польщі у травні 2001 р. На сторінках видання представили свої дослідження з цієї тематики також провідні польські (Станіслав Стемпень, Роман Дрозд, Гжегож Мотика, Євген Місило, Ян Пісулінський та ін.), українські (Євген Сінкевич, Олег Павлишин, Ігор Ільюшин, Микола Кучерепа та ін.) й словацькі (Станіслав Конечний) дослідники¹⁹¹⁰.

Одним із відомих польських дослідників українських лемків, бойків та гуцулів є професор Зеленогурського університету Богдан Гальчак. Науковець був організатором і учасником низки наукових конференцій, що стали важливою подією у науковому житті Центрально-Східної Європи¹⁹¹¹. Монографії, підручники, численні статті історика є важливим надбанням польської історіографії¹⁹¹².

Особливу увагу привернула розвідка Б. Гальчака «Проблеми національної ідентичності лемків в Польщі», де автор змалював ареал розселення лемків на історичних землях, відзначив їх близькість до русинів Словаччини і Закарпаття, а також до бойків. Після виселення більшість лемків була розселена на теренах сучасних Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської областей. Компактно проживають лемки в США і Канаді, а також у Сербії та Хорватії¹⁹¹³.

Дослідник справедливо зазначає, що на сучасному етапі важко однозначно окреслити етнонім «лемки». Частина населення, що походить із Лемківщини, повністю втратила зв'язки з традицією предків, піддаючись тотальній асиміляції¹⁹¹⁴.

Б. Гальчак вивчає ідею «русинства», що виникла в Закарпатській Україні, звідки поширилася на Пряшівщину та Лемківщину. Вона також справила великий вплив на еміграційне середовище США і Канади. Згідно з цією ідеєю, русини є не українцями і не росіянами, а окремою нацією. До «русинської нації» віднесено польських лемків, русинів зі словацької Пряшівщини, а також населення Закарпатської України¹⁹¹⁵.

¹⁹⁰⁷ Moklak J. Łemkowszczyzna w Drygiej Rzeczypospolitej. Zagadnienia polityczne i wyznaniowe. Kraków, 1997. 223 s. ; Дрозд Р. Переселення українців з Польщі до Української РСР в 1944–1946 рр. *Український альманах*. 1996. С. 190–198 ; Halczak B. Postawa zielonogórskich studentów wobec akcji «Wisła». *Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski (1918–1989)*. Т. 2: Akcja «Wisła». Warszawa : Wydawnictwo «Tyrsa», 2005. S. 153–157 ;

¹⁹⁰⁸ Giedroyc J. W poszukiwaniu dróg wyjścia. *Głos Polski*. 1991. 12 stycznia. S. 7.

¹⁹⁰⁹ Jestem pesymistą / Z Jerzym Giedroyciem rozmawia A. Garlicki. *Polityka*. 1991. № 42. 19 października.

¹⁹¹⁰ The Lemko Region, 1939–1947. War, Occupation and Deportation / P. Best, J. Moklak. Cracow – New Haven. 2002. 272 p.

¹⁹¹¹ Морозова О. Богдан Гальчак – штрихи до наукової біографії. *Наукові записки* : зб. пр. молодих вчених та аспірантів. Київ. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2012. Т. 24. С. 683–694.

¹⁹¹² Halczak B., Osękowski Cz. Stereotyp Łemka w świadomości zielonogórskich studentów. *Rocznik Lubuski*. 2004. Cz. 1. T. 30. S. 51–61 ; Łemkowie, Bojkowie, Rusini: historia, współczesność, kultura materialna i duchowa / S. Dudra, B. Halczak, A. Ksenicz, J. Starzyński. Legnica Zielona Góra : Kyczera, 2007. 531 s. ; Halczak B. Łemkowszczyzna w latach 1944–1947. *Південний архів*. Херсон. Т. XVI. 2004. S. 267–282 ; Halczak B. K. problematike postavenia Lemkov v Pol'sku v prvej polovici 20. storočia a ich presidlenie do Sovietskeho zväzu. Akcia «Visla». *Acta historica Neosoliensa: ročenka Katedry histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici*. Banska Bystrica. 2004. T. 7. S. 187–198 ; Halczak B. Lemkiv'ska dilema. *Український альманах*. Warszawa. 2008. S. 314–324 ; Dрозд R., Halczak B. Dzieje Ukraińców w Polsce w latach 1921–1989. Warszawa : Tyrsa, 2010. 236 s. ; Halczak B. Łemkowskie perspektywy na XXI wiek. *Vedecký zborník múzea ukrajinskej kultúry. Ukrajinci v prihraničných oblastiach Karpát : problémy akulturácie, asimilácie, identifikácie: materiály medzinárodnej vedeckej konferencie*. Svidník, 17–18 júna 2011. Svidník. 2011. S. 29–40.

¹⁹¹³ Гальчак Б. Проблеми національної ідентичності лемків в Польщі. *Етнічна історія народів Європи* : зб. наук. пр. Київ : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. 2008. Вип. 26. С. 21.

¹⁹¹⁴ Там само.

¹⁹¹⁵ Там само. С. 23.

Регресивні процеси в лемківському середовищі Б. Гальчак бачить у розколі лемківської спільноти на дві орієнтації в етнічному аспекті. «Сьогодні в лемківському середовищі переважають два національні напрями: український, який стверджує, що лемки є частиною українського народу, і русинський («автономічний»), котрий приписує належність лемків до русинської нації або карпато-русинської, яка також охоплює населення Закарпаття»¹⁹¹⁶. Характеризуючи причини розколу в середовищі лемків, Б. Гальчак головну увагу зосередив на внутрішніх чинниках.

Не залишився поза увагою науковця той факт, що населення, депортоване з холмських (люблінських) земель та Надсяння (передгір'я), відзначається значно більшою активністю порівняно з населенням, депортованим з Лемківщини та їхніми нащадками. На Вармії та Мазурах українське населення зайняло досить міцні позиції в місцевих органах влади. Крім цього, на Поморських територіях місцеві політики часто шукають підтримку в українському середовищі¹⁹¹⁷.

Особливу увагу польські дослідники звертають на відносини лемків з УПА. За дослідженнями Б. Гальчака, постава лемківського населення щодо УПА еволюціонувала. У 1945 р. українське підпілля мало впливи тільки у східній Лемківщині. У 1946 р. зросли симпатії до УПА також у західній частині регіону. Це, без сумніву, пов'язане з посиленням у той час акції примусових переселень до СРСР. Постава лемків щодо українських партизанів була також залежна від локальних командирів УПА. «Хрін» і «Смирний» добре розуміли специфіку лемківського населення і могли її прихилити до себе¹⁹¹⁸.

Підтримка УПА, однак, ніколи не була такою сильною на Лемківщині, як, наприклад, у Бещадах. Б. Гальчак пов'язує це з тим, що національна свідомість цього населення допіру формувалася. Однак навіть для національно свідомих лемків рішення про підтримку підпілля було важким. Вони усвідомлювали, наскільки малоправдоподібним є те, аби висунута далеко на захід Лемківщина увійшла до складу української держави. Із загальноукраїнської перспективи постава лемків не була, однак, винятковою. З УПА ідентифікувалася тільки частина української нації. ОУН не мала більше поважних впливів на Східній Україні. Значно більше українців служило в Червоній армії, ніж в УПА¹⁹¹⁹.

Заслугове на увагу констатація науковця: «Проблема лемків полягає, на мій погляд, не в релігійному розколі, але у відсутності єдиної концепції "власного місця у Всесвіті"»¹⁹²⁰. «Для того, щоб ефективно захищатися, треба добре знати, що захищати»¹⁹²¹. Учений слушно констатує: «Єдиним виходом з цього скрутного становища є визначення власної ідентичності, котра не може бути результатом емоційних чинників. Лемки є дуже маленькою і слабкою соціальною групою, щоб дозволяти собі романтичний захват. Якщо прагнуть вижити, повинні діяти з великою обережністю. Єдиний романтизм, який вони можуть собі дозволити, – це бажання зберегти свою ідентичність»¹⁹²².

Проблемі переселення українців з Польщі до УРСР у воєнний та повоєнний період присвятив свій науковий доробок історик Р. Дрозд¹⁹²³. Лемківська проблема цікавить також учених з Кракова – Я. Мокляка й А. Зенбу¹⁹²⁴ та ін. Інформаційну цінність мають роботи польського дослідника

¹⁹¹⁶ Гальчак Б. Лемківські перспективи на ХХІ століття. *Історичний архів. Наукові студії*. 2012. Вип. 2. С. 20.

¹⁹¹⁷ Там само. С.18.

¹⁹¹⁸ Гальчак Б. Стосунки лемків з українською Повстанською Армією. *Україна – Європа – Світ* : зб. наук. пр. 2008. Вип. 1. С. 78.

¹⁹¹⁹ Морозова О. Українські лемки в науковому доробку Богдана Гальчака. *Історичний архів. Наукові студії* : зб. наук. пр. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. Вип. 9. С. 134–140.

¹⁹²⁰ Морозова О. Українські лемки в науковому доробку Богдана Гальчака. *Слов'янський вісник* : зб. наук. пр. Серія «Історичні та політичні науки» / Рівненський державний гуманітарний університет, Рівненський інститут слов'янознавства Київського славистичного університету. Вип. 14. Рівне, 2012. С. 69–72.

¹⁹²¹ Гальчак Б. Стосунки лемків з українською Повстанською Армією. *Україна – Європа – Світ* : зб. наук. пр. 2008. Вип. 1. С. 19.

¹⁹²² Гальчак Б. Лемківські перспективи на ХХІ століття. *Історичний архів. Наукові студії*. 2012. Вип. 2. С. 20.

¹⁹²³ Drozd P. Droga na zachód. Osadnictwo ludności ukraińskiej na ziemiach zachodnich i północnych ziemiach zachodnich i północnych Polski w ramach «Akcji Wisła». Warszawa, 1997 ; Дрозд Р. Переселення українців з Польщі до Української РСР в 1944–1946 рр. *Український альманах*. 1996. С. 190–198 ; Дрозд Р. Як відбувалося переселення українців в Радянську Україну? *Наше слово*. 2002. № 50. 15 грудня ; Łemkowie, bojkowie, rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa / red. B. Halczak, S. Dudra, R. Drozd. T. 5. Słupsk – Zielona Góra – Svidnik, 2015. 883 s.

¹⁹²⁴ Moklak J. Łemkowszczyzna w Drygiej Rzeczypospolitej. Zagadnienia polityczne i wyznaniowe. Kraków, 1997. 223 s. ; Zęba A. Ukraińcy w Kanadzie wobec Polski i Polaków (1914–1939) / A. Zęba. Kraków, 1998. 534 s.

Еугеніша Коко¹⁹²⁵, у яких лемківське питання подане в контексті всього спектру польсько-українських стосунків міжвоєнного періоду.

Польських учених цікавлять насамперед питання походження лемків, їхньої мови, релігії, національної алежності тощо. Наприклад, Е. Коко пише про лемків як про групу української народності, хоча Ярослав Мокляк переконаний, що лемківське походження не мало вирішального впливу на вибір політичної орієнтації, значно важливішими були культурні цінності – релігія, мовний простір чи історична традиція¹⁹²⁶. У напрямку дослідження проблеми лемків польські вчені активно співпрацюють з дослідниками з інших країн, зокрема з України, Америки, Канади та ін.

Таким чином, проблема повоєнних переселень українців з Польщі до УРСР і загалом обміну населенням, зокрема акція «Вісла», посідає одне з чільних місць у сучасній польській історіографії. Це ще одна гостра проблема українсько-польських відносин ХХ ст. Історики розглядають операцію «Вісла» як останній акорд польсько-українського конфлікту часів Другої світової війни та повоєнного періоду. Як польські, так і українські дослідники визнають несправедливість цієї акції. Між істориками й досі тривають дискусії щодо причин, мети, дати початку й кількості жертв операції «Вісла». Окреме місце в дослідженнях обміну населенням посідає проблема лемків, питання їх національної ідентичності.

Отже, питання українсько-польських відносин 1939–1947 рр. – одні з найбільш дискусійних і контроверсійних моментів історії України першої половини ХХ ст. в сучасній польській історіографії.

Діяльність українського підпілля, Волинська трагедія, повоєнні переселення, операція «Вісла» – це ті проблеми, які набули найбільшої уваги польських істориків. Особливе місце в сучасному польському історичному дискурсі про Другу світову війну займає діяльність УПА.

Солідним є археографічний доробок польської історіографії. Наукові здобутки польських учених відрізняються своїм концептуальним різноманіттям, джерельною базою і показують різні підходи до дослідження, відображають національні та політичні прояви.

Однак і досі в польській історіографії не вироблене єдине бачення українсько-польських відносин 1939–1947 рр. Чільне місце в українознавчих студіях займають дражливі теми минулого, які часто використовуються з політичною метою і маніпуляцією. Наявні історичні міфи і стереотипи, значна кількість публіцистичної літератури пропагандистського характеру. Поширеною є інтерпретація подій українсько-польських відносин нефаховими істориками. Це все ускладнює і затримує процес якісного вивчення та аналізу української минувшини.

Разом із тим, наявний плюралізм поглядів та оцінок, глибокі й тривалі дискусії щодо гострих моментів польсько-українських відносин, співпраця з українськими колегами сприяють пошуку щораз нових фактів і формуванню більш об'єктивного бачення подій минулого.

¹⁹²⁵ Koko E. Polska historiografia po 1989 roku o relacjach polsko-ukraińskich w latach 1918–1939. *Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX wieku* / pod red. P. Kosiewskiego i G. Motyki. Kraków : Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2000. S. 132–145.

¹⁹²⁶ Moklak J. *Łemkowszczyzna w Drugiej Rzeczypospolitej. Zagadnienia polityczne i wyznaniowe* / J. Moklak. Kraków : Towarzystwo Wydawnicze «Historia Iagellonica», 1997. S. 189.

ВИСНОВКИ

Вивчення польської історіографії 1989–2020 рр. показало, що протягом досліджуваного тридцятиріччя в середовищі польських дослідників минулого утвердився стійкий інтерес до української проблематики. Систематизація та аналіз виявленого комплексу історіографічних джерел щодо дослідження багатьох проблем і подій історії України першої половини ХХ ст. в сучасній польській науці дає змогу сформулювати такі висновки:

1. Історіографія обраної теми відзначається фрагментарністю, різним темпом інтенсивності звернення до багатьох сюжетів, залежністю від появи нових якісних концептуальних досліджень, відсутністю синтетичної студії, що давала б відповідь на питання про зміст і сутність процесу осмислення сучасними польськими науковцями української минувшини першої половини ХХ ст.

Виявлена та упорядкована джерельна база польської історіографії з історії України першої половини ХХ ст. разом із застосуванням спеціального методологічного інструментарію та узагальненої історіографічної літератури дозволяє відтворити генезу історіографічного процесу, окреслити його провідні тенденції й особливості, оцінити об'єктивність і повноту існуючих історіографічних фактів із досліджуваної проблеми, виділити аспекти, що потребують подальшого вивчення.

2. Активний розвиток новітньої польської україністики стрімко почався після 1989 р. Появі численної кількості видань українознавчого спрямування сприяли політичні та ідеологічні зміни в Польщі й Україні. На історіографічний процес значний вплив справила кон'юнктура історичної політики, котру провадили уряди обох держав. Особливого інтересу набули питання польсько-українських відносин. Активізувалась діяльність правих політичних сил і «кресових товариств». Історична проблематика почала активно входити до політичного діалогу. Українсько-польська дискусія відбувалась під патронатом державних інституцій.

Після приходу до влади у Польщі партії «Право і справедливість» серед польських істориків набула гостроти проблема українсько-польського протистояння в часи Другої світової війни та перші повоєнні роки. І досі українська тематика у Польщі обертається передусім довкола трагічних сторінок українсько-польського минулого. Спільна минувшина, що перебувала в полоні численних міфів і стереотипів, стала об'єктом політичних маніпуляцій. Проблемою українсько-польського діалогу став також той чинник, що українські інтелектуали із помітним запізненням сприймають західні теоретичні новації. Як наслідок, вчасно не був сформований теоретичний фундамент для якісного професійного діалогу з польськими колегами на теми історичної пам'яті. Негативну роль зіграла й практична відсутність міждисциплінарних досліджень на актуальні теми історії України першої половини ХХ ст. як з польської, так і з української сторони.

У результаті й досі в польсько-українському дискурсі надалі домінують «важкі» теми українсько-польських відносин, продовжуються гострі дискусії науковців навколо контроверсійних питань, відбуваються т. зв. «бої за історію», спроби інтегрувати власне бачення проблем пам'яті у світовий пам'яттєвий простір, глорифікація «своїх» героїв і несприйняття «чужих», безоглядна критика протилежних позицій, звеличування історичного минулого та конструювання «романтизованих» національних образів тощо. Усе це призводить не лише до стагнації діалогу між польськими та українськими вченими, перманентного погіршення образу сусіда й формує нові міфи, а й створює багато ризиків для перспективи швидкого узгодження позицій і самих відносин між Польщею й Україною.

На становлення польського історичного нарративу з проблем історії України першої половини ХХ ст. позитивно впливали такі чинники: діяльність польських еміграційних центрів та потужних українознавчих платформ, таких як Східний інститут, музей ім. генерала Сікорського, Інститут Юзефа Пілсудського та Польський інститут у Лондоні, журнал «Kultura» й видавництво «Instytut literacki», Польське історико-літературне товариство в Парижі, Польський науковий інститут та Інститут Юзефа Пілсудського у Нью-Йорку тощо; підписання офіційних заяв Президентів України та Республіки Польщі щодо взаєморозуміння, зокрема документа «До порозуміння і єднання» від 21 травня 1997 р.; діяльність спільних Польсько-українських (Українсько-польських) комісій, конференцій, симпозіумів, круглих столів тощо з актуальних питань польсько-української минувшини, участь у дискусіях як польських, так і українських істориків. Особливо помітну роль в

обговоренні проблем ХХ ст. відіграв науковий семінар «Україна – Польща: важкі питання» (1997–2008). У результаті великим досягненням учених, кроком на шляху до поліпшення українсько-польських відносин стала сформована позиція, що польський і український рухи Опору – це дві рівноправні сторони, причину конфлікту між ними треба шукати в їхніх обопільних діях; тривав процес розвінчання міфів і стереотипів.

В осмисленні історії України першої половини ХХ ст. польська україністика є неоднорідною. Наразі в польському інтелектуальному просторі співіснують українознавчі наукові й науково-дослідні установи, періодичні видання, окремі вчені, що представляють різні наукові напрямки та подекуди відмінне бачення подій історії України. Проблеми української минувшини досліджують не лише історики, а також політологи, соціологи, публіцисти, політики, журналісти. Професійні історики прагнуть якомога об'єктивніше реконструювати хід подій української історії першої половини ХХ ст., використовуючи ґрунтовну джерельну базу й різноманіття методик. Нефахові історики часто під час проведення досліджень нехтують основними історичними принципами об'єктивності та науковості, використовують джерела, достовірність яких викликає сумніви (спогади, свідчення очевидців, твори художньої літератури тощо). Важливу нішу в сучасній польській історіографії займають польські учені українського походження. Особливістю робіт цих науковців є те, що вони цілковито присвячені українській проблематиці і представляють проблеми українсько-польських відносин із урахуванням як польської, так і української позицій. Спостерігається схильність частини донедавна незаангажованих істориків до позиції крайніх правих і так званих кресових середовищ. Наявне нерівномірне вивчення та опрацювання досліджуваних тем. Значна частина польської україніки присвячена політичній історії. Проблемаю є домінування публіцистичного дискурсу над науковим.

Значний внесок у напрямку дослідження подій історії України першої половини ХХ ст. здійснили такі наукові та освітні осередки, як: Фундація святого Володимира Хрестителя Київської Русі, Інститут Центрально-Східної Європи, Південно-Східний науковий інститут, Польська академія наук, Польське історичне та Історіографічне товариство, Інститут національної пам'яті та Українське історичне товариство Польщі, а також Варшавський, Ягеллонський, Люблінський, Познанський, Вроцлавський, Гданський, Торунський університети тощо.

Важливу роль у становленні та розвитку україністики в Польщі відіграють такі наукові часописи, як: «Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze», «Наше слово», «Studia Polsko-Ukraińskie», а згодом – «Biuletyn Informacyjny», «Biuletyn Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego. Badania Ukrainoznawcze», «Biuletyn Ukrainoznawczy», «Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa», «Studia Polsko-Ukraińskie». Чільну роль серед польських українознавчих видань відіграють журнали «Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze» та «Nowa Ukraina», спеціальні сходознавчі видання «Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej» і «Przegląd Wschodni», журнали «Rozdroża. Polsko-ukraiński dyskurs humanistyczny», «Przegląd Wschodni», «Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej», «Wschód Europy. Studia humanistyczno-społeczne» та інші. Зазначені часописи є одними із найпотужніших майданчиків для українсько-польського діалогу та вагомим джерелом поширення знань про Україну в зовнішньому світі.

Найбільш затребуваними сюжетами минувшини України першої половини ХХ ст. є польсько-українське протистояння у Східній Галичині часів ЗУНР, союз Ю. Пілсудського і С. Петлюри, Голодомор в Радянській Україні. Дискусії істориків точаться навколо проблем суспільно-політичного та культурного життя українців Наддніпрянщини, української політичної еміграції. Особливої уваги набули теми українсько-польських відносин часів Другої світової війни та повоєнного періоду, зокрема діяльність українського підпілля, відносини УПА з Армією крайовою, Волинська трагедія, операція «Вісла» тощо. Значна увага в польській історіографії приділена проблемі «Кресів».

Складнощі розвитку історіографічного процесу дослідження історії України першої половини ХХ ст. пов'язані із суб'єктивними та об'єктивними чинниками. Так, ще не сформувалися наукові школи, в нестабільному становищі перебувають окремі наукові центри, а деякі з інституцій припинили своє існування. Останнім часом спостерігається відчутний політичний тиск на польських дослідників, що займаються українською проблематикою. Змушені відстоювати права на власні оцінки польські історики українського походження.

У свою чергу, певні політичні й соціальні обставини, зокрема діяльність «кресових» товариств, інтерпретація подій нефаховими істориками, масове поширення публіцистичної літератури пропагандистського характеру, використання історичних сюжетів у політичних інтересах тощо,

ускладнюють і затримують процес якісного вивчення та аналізу української минувшини, відбиваються на сприйнятті окремих сюжетів історії небайдужими свого минулого громадянами, формуванні усталеного образу тієї чи іншої події, що нерідко далекий від історичної правди.

Спільна робота українських і польських істориків сприяє узгодженню багатьох важких моментів українсько-польської спадщини, розвитку польсько-українського наукового діалогу, що, у свою чергу, є підґрунтям для нормалізації відносин України та Польщі. Польські дослідники поступово відмовляються від спрощених інтерпретацій складних історичних подій, від демонізації образу «іншого» та героїзації «свого». Публікації польських вчених в українських наукових виданнях і українських істориків у польських журналах і збірниках сприяють узгодженню підходів до контroversійних подій спільної минувшини першої половини ХХ століття.

3. Стосовно початку ХХ ст., польські історики чи не найбільше фокусуються на питанні становлення українського суспільно-політичного руху на східногалицьких землях, слушно вбачаючи у тогочасних подіях корені майбутніх непростих українсько-польських взаємин. Значна увага в сучасній польській історіографії приділена діяльності провідних українських діячів (насамперед, митрополита Андрея Шептицького та Михайла Грушевського).

Певне висвітлення в історіографічних розвідках польських дослідників здобула проблема міжнародних взаємин 1918–1919 рр. Більша увага звернена на мілітарні аспекти українсько-польських відносин цього періоду, епізоди польсько-української військової співпраці часів Директорії. Значна увага приділена питанням боротьби за Львів та Східну Галичину в 1918–1919 рр., а також союзу Пилсудський – Петлюра. У висвітленні подій польсько-української війни 1918–1919 рр. розбіжність у науковців викликає визначення польсько-українських відносин початку ХХ ст. Більшість польських істориків трактують згадані події як «війну».

Відмічено, що окремі висновки польських учених викликають критичну реакцію вітчизняних дослідників. Українські історики вказують на необхідність переоцінки поглядів польських науковців щодо етнодемографічної ситуації на західноукраїнських землях на початку ХХ ст., формування східних кордонів Другої Речі Посполитої, «гуманності» ведення бойових дій легіоністами, «непоступливості» українців на переговорах з поляками та місіями Антанти тощо. Деякі українські учені відзначають залежність польських науковців від інтерпретаційних традицій міжвоєнної україністики.

Українські та польські історики солідарні в поглядах щодо здобутків і прорахунків польської україніки в аспекті дослідження творчості чоловічих представників українського руху. Однак, попри насиченість історіографічної рефлексії, у наш час і надалі бракує цілісного осмислення всієї польської літератури про факти та події українського минулого початку ХХ ст. Бракує видань, присвячених ЗУНР, діяльності української еміграції, становищу українців на Наддніпрянщині, Брестському миру тощо. Найпомітнішою лакуною є відсутність у дослідженнях проблематики економічного життя поляків і українців на південно-східних теренах Другої Речі Посполитої.

4. Щодо української проблематики міжвоєнного часу, то польські вчені звертають увагу на гостроту й невирішеність національного питання в міжвоєнній Польщі. Зазначається важливість українського питання в міжнародній політиці того часу. Більшою мірою польські історики зосереджуються на проблемах тих українських земель, що свого часу перебували під владою Речі Посполитої (Галичина, Волинь, Холмщина, Підляшшя, Лемківщина тощо). Значна увага звернена на висвітлення історії українців у складі більшовицької Росії, а згодом – Радянського Союзу. Недостатньо уваги приділено проблемам українського населення Буковини, Хотинщини, Аккерманського та Ізмаїльського повітів Бессарабії, що перебували під владою Румунії, а також історії українців Закарпаття у складі Чехословаччини.

Щодо найпопулярніших тем стосовно процесів у Західній Україні 1919–1939 рр., то насамперед висвітлюються питання національної політики Речі Посполитої в міжвоєнний період, осадництва, паціфікації, асиміляції, релігійних утисків українців, діяльності українських націоналістів, політики прометеїзму. Вагоме місце в польській історіографії відводиться проблемі українського університету й нищення православних церков на Холмщині й Південному Підляшші в 1938 р. Певна увага в польській науковій літературі приділена роботі української парламентарної репрезентації у Сеймі та Сенаті Речі Посполитої.

Однією з найбільш вивчених є тема польсько-українського союзу 1920 р. Потужним центром, що проводить дослідження військових аспектів української історії, українсько-польських відносин є Торунь. Польські історики всебічно дослідили передумови та процес укладання Варшавської угоди, з'ясували вплив російського чинника на українську політику Ю. Пилсудського тощо. Учені високо

оцінили польсько-український союз 1920 р., значення армії УНР в боротьбі проти більшовицької Росії.

Доволі дослідженими є також питання радянської історії України: радянсько-польська війна та місце в ній України, Ризький мир, проблема національних меншин, голод 1921–1923 рр., НЕП, українізація, індустріалізація, колективізація, Голодомор, злочини радянської влади, репресії тощо. Окреме місце в польській історіографії посідає діяльність української політичної еміграції. Науковці визнають велике значення петлюрівського політичного табору для збереження основ української державності й подальшого становлення незалежної України.

Загалом частина істориків визнає, що політика польського уряду в міжвоєнний період призвела до загострення польсько-українського конфлікту, що дії українців частіше були відповіддю на дискримінаційну політику Речі Посполитої. Однак такі твердження не є поширеними.

Особливістю сучасної польської україністики стала увага до регіонального виміру проблеми польсько-українських взаємин міжвоєнного часу. Чи не найбільш популярними при цьому виявилися лемківські сюжети. Сучасна польська історіографія робить наголос на відмінності релігійних процесів на Лемківщині від інших заселених українцями територій. З огляду на це, польські історики по-різному інтерпретують досліджувані події, беручи за основу той чи інший детермінуючий чинник.

Фрагментарно висвітлені в польській історіографії питання соціально-економічних процесів на західноукраїнських землях. Частково представлені в роботах польських україністів окремі аспекти політики осадництва. Майже не приділена увага в працях польських істориків розвитку культури, економічному становищу на українських землях в міжвоєнний період.

5. Щодо бачення польськими ученими проблем українсько-польських відносин 1939–1947 рр., то найбільшої популярності й усебічного опрацювання серед польських істориків набули такі теми, як антипольські дії українського націоналістичного підпілля, зокрема Волинська трагедія, та депортаційні акції, операція «Вісла». Особливе місце в сучасному польському дискурсі про Другу світову війну займає діяльність УПА. Наявний плюралізм поглядів та оцінок, глибокі й тривалі дискусії щодо гострих моментів польсько-українських відносин сприяють пошуку щораз нових фактів і формуванню більш об'єктивного бачення подій минулого.

Солідним є археографічний доробок польської історіографії – численні джерельні публікації з проблематики найбільш трагічного періоду польсько-українських відносин. Знаними дослідниками історії України вказаного періоду є Р. Тожецький, Г. Мотика, Р. Внук, А. Л. Сова та інші.

У висвітленні волинських подій польські вчені найбільше акцентують увагу на причинах акції. Більшість польських істориків покладають відповідальність за конфлікт на ОУН і УПА, які виступили ініціаторами виселення поляків з території Волині й Галичини. У свою чергу, переважна частина українських та окремі польські історики розглядають проблему значно ширше й називають серед головних причин українсько-польського протистояння дискримінаційну політику польської влади щодо українців у довоєнні роки. Польські вчені не є суголосними і у визначенні точної кількості жертв трагедії.

Національно заангажований підхід до проблеми проявляється у трактуванні українсько-польського конфлікту як епізоду суто польської історії, у зосередженні уваги на антипольському терорі УПА та вимаганні від українців засудити його, у відсуненні питання про антиукраїнську діяльність польського підпілля на другий план, емоційно забарвленому стилі подання матеріалу.

Особливо важко історики Польщі сприймають тезу своїх українських колег, що «перед Волинню була Холмщина». Описуючи ситуацію на Волині в 1943 р., польські автори частіше говорять про «масові вбивства», «знищення», «геноцид» або «антипольську акцію ОУН і УПА». У свою чергу, українські автори зазвичай пишуть про «волинську трагедію», «трагедію Волині», «польсько-український конфлікт», «обопільні криваві вбивства».

Проблема оцінки акції «Вісла» розділяє польських істориків. Більша частина польських учених приходять до висновку, що ліквідація українського підпілля в Польщі була необхідною. Втім, окремі науковці вважають, що досягти цього можна було лише шляхом примусового переміщення українців, тому вони були необхідними та виправданими. На переконання інших, переміщення були найпростішим способом боротьби з УПА, однак не єдиним.

6. Польська історіографія ще й досі не сформувала однорідної картини історії України першої половини ХХ ст., зокрема польсько-українського конфлікту. Наукові здобутки сучасних польських істориків жанрово, тематично і концептуально різноманітні й відображають національні, політичні та наукові підходи, засвідчують стан вивчення проблеми і його вплив на свідомість українського та

польського суспільств. Часто історичні дослідження чи ініціативи є своєрідним виявом захисних реакцій польського народу та конкретних середовищ.

Можемо відмітити такі риси польської історіографії з питань історії України першої половини ХХ ст.: значна зацікавленість польських учених питаннями української минувшини згаданого періоду, постійне зростання кількості українознавчих студій, урізноманітнення тем для вивчення, акцентування уваги на використанні різнопланового джерельного матеріалу в процесі досліджень, зокрема з українських архівів; формування історіографічного дискурсу у постійному контакті з українськими інтелектуалами; використання праць українських колег у дослідницькій діяльності, спростування давніх міфів і стереотипів, більша об'єктивність сучасних польських українознавчих студій.

Разом із тим, констатовано брак цілісного осмислення всієї польської літератури про факти та події українського минулого першої половини ХХ ст., нерівномірність порушених тем і рівня їх аналізу, наявність численних міфологічних сюжетів проблеми, що заважають веденню спокійного польсько-українського фахового діалогу, залежність польської історіографії від державної політики історичної пам'яті, використання дражливих тем у політичних акціях та маніпуляції ними. Проблемою як польської, так і української історіографії сучасного періоду є схильність до описовості у викладі фактів, існування кардинально протилежних поглядів в оцінках навіть найголовніших подій та явищ, у роботах істориків національно-державна ідея часто домінує над історичною об'єктивністю.

Перспективними темами з історії України першої половини ХХ ст. для вивчення польськими істориками є повсякденне життя українців досліджуваного періоду, економічне та культурне становище на українських землях у міжвоєнний період, соціально-економічні причини українсько-польських конфліктів, міжетнічні стосунки, геополітичний контекст, дослідження співпраці поляків з радянськими військами в справі боротьби з українським підпіллям та ін. Проблемою є регіональний вимір польсько-українських взаємин. Варто звернути увагу на необхідність просопографічних досліджень і публікацію джерел. Опрацювання цих непростих тем польські вчені повинні здійснювати у постійному діалозі з українськими колегами, нові студії мають враховувати здобутки як польської, так і української історіографії. Це уможливить наблизити професійні дискурси та сприятиме подоланню історичних кривд.

Специфічною рисою історіографічного дискурсу є те, що протягом останнього тридцятиліття дослідження окреслених проблем часто використовували для досягнення певної політичної мети, а вироблені істориками концепції і парадигми відігравали винятково важливу роль у формуванні державної та суспільної ідеологій. Детальний аналіз польської історіографії з історії України першої половини ХХ ст. допоможе дослідникам уникнути помилок у процесі об'єктивного висвітлення різних проблем.

7. Задля того, щоб польсько-український діалог став більш відкритим і продуктивним, вважаємо за корисне:

- продовжити дискусію щодо осмислення ключових питань історії України першої половини ХХ ст. у межах конференцій, з'їздів, форумів, адже діалог не лише відбиває й роз'яснює суть проблеми, а й формує можливі варіанти її вирішення;
- написати спеціальні праці щодо маловисвітлених у науковій літературі аспектів теми, а також узагальнюючі міждисциплінарні дослідження з історії України першої половини ХХ ст. на основі врахування й врівноваження існуючих наукових дискурсів і залучення як польських і українських, так і зарубіжних вчених;
- висвітлювати питання історії України, польсько-українських відносин на основі об'єктивізму й науковості, плюралізму підходів і прагнення розуміння іншого, в міжнародному контексті; сприяти деполітизації, деміфологізації і дестереотипізації оцінок історичного минулого;
- при висвітленні спірних моментів українсько-польського минулого розглядати аргументи як з української, так і з польської сторони, уникати різкої критики розбіжностей, шукати шляхи єднання у підходах до аналізу подій;
- ухилятися від надмірних акцентів на негативних моментах українсько-польських відносин, натомість наголошувати на спільному позитивному історичному досвіді (прикладом може стати союз Пилсудського та Петлюри);
- перейти до конструювання міжсусідської польсько-української пам'яті на засадах порозуміння й пробачення; пам'ятати, що історія повинна бути об'єднавчим чинником, а не зняряддям для розпалювання нових конфліктів.

STRESZCZENIE

Badania polskiej historiografii okresu 1989–2020 pokazały, że w ciągu trzydziestu lat polscy badacze przeszłości wykazywali stałe zainteresowanie problematyką ukraińską. Systematyzacja i analiza opracowanego zbioru źródeł historiograficznych z wielu problemów i wydarzeń historii Ukrainy pierwszej połowy XX wieku we współczesnej nauce polskiej pozwala na sformułowanie następujących wniosków:

1. Historiografia wybranego tematu charakteryzuje się fragmentaryzacją, różną intensywnością odwoływania się do wielu tematów, zależnością od pojawienia się nowych jakościowych badań konceptualnych, brakiem syntetycznych opracowań, które odpowiadałyby na pytanie o treść i istotę procesu rozumienia ukraińskiej przeszłości pierwszej połowy XX wieku przez współczesnych polskich uczonych.

Zidentyfikowana i uporządkowana baza źródłowa historiografii polskiej dotycząca historii Ukrainy pierwszej połowy XX wieku. Wykorzystanie specjalnych narzędzi metodycznych i uogólnionej literatury historiograficznej pozwala na odtworzenie genezy procesu historiograficznego, nakreślenie jego wiodących kierunków i cech, ocenę obiektywności i kompletności istniejących faktów historiograficznych badanego problemu, podkreślenie aspektów, które wymagają dalszych badań.

2. Ustalono, że aktywny rozwój współczesnej polskiej ukrainistyki rozpoczął się zaraz po 1989 r. Pojawieniu się wielu publikacji na temat ukraiński sprzyjały przemiany polityczne w Polsce i na Ukrainie. Na proces historiograficzny istotny wpływ miała polityka historyczna prowadzona przez rządy obu krajów. Szczególne zainteresowanie wzbudziły kwestie stosunków polsko-ukraińskich. W obu krajach zintensyfikowała się także działalność prawicowych sił politycznych i «społeczeństw kresowych». Kwestie historyczne zaczęły być aktywnie włączane do dialogu politycznego. Dyskusja polsko-ukraińska odbywała się pod auspicjami instytucji państwowych.

Po dojściu do władzy w Polsce partii «Prawo i Sprawiedliwość», wśród polskich historyków zaostriął się problem polsko-ukraińskiej konfrontacji podczas II wojny światowej i pierwszych lat powojennych. Do dziś problematyka ukraińska w Polsce rozgrywa się przede wszystkim na tragicznych kartach ukraińsko-polskiej przeszłości. Wspólna przeszłość, wypełniona licznymi mitami i stereotypami, stała się przedmiotem manipulacji politycznych.

Innym problemem w dialogu ukraińsko-polskim jest to, że ukraińscy intelektualiści z zauważalnym opóźnieniem dostrzegają zachodnie innowacje teoretyczne. W rezultacie nie powstały w odpowiednim czasie teoretyczne podstawy dla rzetelnego, profesjonalnego dialogu z polskimi kolegami na temat pamięci historycznej. Negatywną rolę odegrał również brak interdyscyplinarnych badań dotyczących aktualnych zagadnień z historii Ukrainy pierwszej połowy XX wieku zarówno po stronie polskiej, jak i ukraińskiej.

W dyskursie polsko-ukraińskim nadal dominują «trudne» tematy relacji ukraińsko-polskich, toczą się ostre dyskusje naukowców na temat kontrowersyjnych zagadnień, odbywają się «bitwy o historię», mają miejsce próby włączenia własnej wizji problemów pamięci w światową przestrzeń pamięci. Zauważyć też można gloryfikację «swoich» bohaterów i odrzucenie «innych», lekkomyślną krytykę przeciwstawnych pozycji, gloryfikację historycznej przeszłości i konstruowanie «romantycznych» obrazów narodowych itp. Wszystko to prowadzi nie tylko do stagnacji dialogu między polskimi i ukraińskimi naukowcami, trwałego pogorszenia obrazu sąsiada i tworzenia nowych mitów, ale stwarza też wiele zagrożeń dla perspektywy szybkiej harmonizacji stanowisk i relacji między Polską a Ukrainą.

W pracy wyjaśniono czynniki, które pozytywnie wpłynęły na ukształtowanie się polskiej narracji historycznej na temat problemów historii Ukrainy pierwszej połowy XX wieku. Wśród nich należy wymienić działalność polskich ośrodków emigracyjnych, takich jak Instytut Wschodni, muzeum gen. Sikorskiego, Instytut Józefa Piłsudskiego i Instytut Polski w Londynie, czasopismo «Kultura» i wydawnictwo «Instytut literacki», Polskie Towarzystwo Historyczno-Literackie w Paryżu, Polski Instytut Naukowy i Instytut Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku itp. Do tego należy dodać takie akty prawne, jak na przykład podpisanie oficjalnych oświadczeń Prezydentów Ukrainy i Republiki Polska o wzajemnym zrozumieniu, w szczególności dokumentu «W stronę porozumienia i jedności» z dnia 21 maja 1997 r. Ważne miejsce zajmuje też działalność wspólnych komisji polsko-ukraińskich (ukraińsko-polskich), a także konferencje, sympozja, spotkania «okrągłych stołów» poświęcone aktualnym zagadnieniom polsko-

ukraińskiej przeszłości z udziałem historyków polskich i ukraińskich. Szczególnie wybitną rolę w dyskusji nad problemami XX wieku odegrało seminarium naukowe «Ukraina – Polska: trudne problemy» (1997–2008). W jego wyniku wielkim osiągnięciem naukowców, krokiem w kierunku poprawy stosunków polsko-ukraińskich, było przyjęcie stanowiska, że polski i ukraiński ruchy oporu są dwiema równymi sobie stronami, a przyczyn konfliktu między nimi należy upatrywać w ich wzajemnych działaniach.

W pracy stwierdzono, że polska ukrainistyka w rozumieniu historii Ukrainy pierwszej połowy XX wieku jest niejednorodna. Obecnie w polskiej przestrzeni intelektualnej współistnieją ukrajinoznawcze, naukowe i naukowo-badawcze instytucje oraz periodyki, które reprezentujące różne kierunki naukowe, a czasem różną wizję historii Ukrainy. Problemami przeszłości Ukrainy zajmują się nie tylko historycy, ale także politolodzy, socjologowie, publicyści, politycy i dziennikarze. Zawodowi historycy dążą do możliwie jak najbardziej obiektywnej rekonstrukcji historii Ukrainy pierwszej połowy XX wieku, korzystając z gruntownej bazy źródłowej i różnorodnych metod. Natomiast historycy nieprofesjonalni często zaniedbują w swoich badaniach podstawowe historyczne zasady obiektywizmu i naukowości, korzystając ze źródeł, których autentyczność jest wątpliwa (wspomnienia, relacje naocznych świadków, dzieła literackie itp.). Ważną niszę we współczesnej historiografii polskiej zajmują polscy uczeni pochodzenia ukraińskiego. Osobliwością prac tych badaczy jest to, że są one w całości poświęcone problematyce ukraińskiej i przedstawiają problematykę stosunków ukraińsko-polskich, uwzględniając zarówno pozycję polską, jak i ukraińską. Niektórzy do niedawna niezaangażowani historycy mają tendencję do zajmowania stanowiska skrajnej prawicy i tak zwanych kręgów kresowych. Istnieje nierównomierne opracowanie i przetwarzanie tematów badawczych. Znaczna część polskiej ukrainistyki poświęcona jest historii politycznej. Problemem jest ponadto dominacja dyskursu dziennikarskiego nad naukowym.

Znaczący wkład w badanie historii Ukrainy pierwszej połowy XX wieku mają takie ośrodki naukowo-dydaktyczne, jak: Fundacja im. Św. Włodzimierza Chrzcziciela Rusi Kijowskiej, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Południowo-Wschodni Instytut Naukowy, Polska Akademia Nauk, Polskie Historyczne Towarzystwo i Polskie Historiograficzne Towarzystwo, Instytut Pamięci Narodowej, Ukraińskie Historyczne Towarzystwo w Polsce oraz uniwersytety w Warszawie, Krakowie, Poznaniu, Wrocławiu, Gdańsku czy Lublinie.

Wśród polskich czasopism naukowych zajmujących się kwestiami ukraińskimi należy wymienić: «Warszawskie Zeszyty Ukrajinoznawcze», «Наше слово», «Studia Polsko-Ukraińskie», «Biuletyn Informacyjny», «Biuletyn Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego. Badania Ukrajinoznawcze», «Biuletyn Ukrajinoznawczy», «Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa», «Studia Polsko-Ukraińskie». Wiodącą rolę wśród polskich publikacji ukrajinoznawczych odegrały czasopisma «Krakowskie Zeszyty Ukrajinoznawcze» i «Nowa Ukraina», specjalne publikacje wschodoznawcze «Studiów z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej» i «Przeglądu Wschodniego», jak też czasopisma «Rozdroża. Polsko-ukraiński dyskurs humanistyczny», «Przegląd Wschodni», «Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej», «Wschód Europy. Studia humanistyczno-społeczne» i inne. Czasopisma te stanowią jedną z najpoważniejszych platform dialogu ukraińsko-polskiego i są ważnym źródłem wiedzy o Ukrainie w świecie zewnętrznym.

Stwierdzono, że najpopularniejszymi wątkami przeszłości Ukrainy pierwszej połowy XX wieku są: konfrontacja polsko-ukraińską w Galicji Wschodniej w okresie Zachodniej Ukraińskiej Republiki Ludowej, traktat J. Piłsudskiego i S. Petlury, wielki głód na Ukrainie sowieckiej. Dyskusje historyków toczą się wokół problemów życia społeczno-politycznego i kulturalnego Ukraińców Ukrainy Naddnieprzańskiej, ukraińskiej emigracji politycznej. Szczególną uwagę zwrócono na tematykę stosunków polsko-ukraińskich w okresie II wojny światowej i okresu powojennego, w szczególności na działalność podziemia ukraińskiego, relacje UPA z Armią Krajową, tragedię wołyńską, operację «Wisła» itp. Wiele uwagi w polskiej historiografii poświęcono problematyce «kresowej».

W monografii zwrócono także uwagę na trudności w rozwoju historiograficznego procesu badania historii Ukrainy pierwszej połowy XX wieku, co związane jest z czynnikami subiektywnymi i obiektywnymi. Jeszcze nie powstały szkoły naukowe, część ośrodków naukowych jest w niestabilnej sytuacji, część instytucji przestała istnieć. W ostatnim czasie pojawiła się wyczuwalna presja polityczna na polskich badaczy zajmujących się problematyką ukraińską, a polscy historycy pochodzenia ukraińskiego są zmuszeni do obrony swoich praw do własnych ocen. Z kolei pewne uwarunkowania polityczne i społeczne, w tym działalność towarzystw «kresowych», interpretacja wydarzeń przez nieprofesjonalnych historyków, masowe rozpowszechnianie literatury propagandowej, wykorzystywanie historii w interesach politycznych itp. komplikują i opóźniają proces jakościowego badania i analizy ukraińskiej przeszłości, wpływając w ten

sposób na percepcję poszczególnych wątków historii przez obywateli, którzy nie są obojętni na swoją przeszłość. Skutkiem tego jest tworzenie obrazu wydarzenia często dalekiego od prawdy historycznej.

Jednocześnie w opracowaniu potwierdzono, że wspólna praca ukraińskich i polskich historyków pomaga pogodzić wiele trudnych momentów ukraińsko-polskiego dziedzictwa. Efektem tego jest polsko-ukraiński dialog naukowy, który z kolei jest podstawą normalizacji stosunków między Ukrainą a Polską. Polscy badacze stopniowo odchodzą od uproszczonych interpretacji złożonych procesów historycznych, demonizacji obrazu «innego» i gloryfikacji «własnego». Publikacje polskich uczonych w ukraińskich czasopismach naukowych oraz ukraińskich historyków w polskich czasopismach pomagają skoordynować podejście do kontrowersyjnych wydarzeń wspólnej przeszłości pierwszej połowy XX wieku.

3. Jeśli chodzi o początek XX wieku pokazano, że polscy historycy są najbardziej skupieni na kształtowaniu się ukraińskiego ruchu społeczno-politycznego na ziemiach wschodniej Galicji, słusznie upatrując w wydarzeniach tego czasu korzeni trudnych stosunków polsko-ukraińskich w przyszłości. We współczesnej historiografii polskiej wiele uwagi poświęca się działalności czołowych postaci ukraińskich (przede wszystkim metropolity Andrieja Szeptyckiego i Michajła Hruszewskiego).

Swoje odzwierciedlenie w badaniach historiograficznych polskich badaczy znalazła problematyka stosunków międzyetnicznych lat 1918–1919. Dużo uwagi poświęca się militarnym aspektom stosunków polsko-ukraińskich tego okresu, jak też epizodom polsko-ukraińskiej współpracy wojskowej podczas Dyktoriiatu oraz walce o Lwów i Galicję Wschodnią w latach 1918–1919 i związkowi Piłsudski – Petlura. Różne ukazanie wydarzeń wojny polsko-ukraińskiej 1918–1919 rodzi spór dotyczący definicji stosunków polsko-ukraińskich na początku XX wieku. Większość polskich historyków interpretuje te wydarzenia jako «wojnę».

Ukraińscy historycy zwracają uwagę na konieczność przewartościowania poglądów polskich uczonych na sytuację etno-demograficzną zachodniej Ukrainy na początku XX wieku, kształtowanie się wschodnich granic II Rzeczypospolitej, «humanitaryzm» walki legionistów, «nieuściępliwość» Ukraińców w negocjacjach z Polakami i misjami Ententy. Niektórzy uczeni ukraińscy zauważają ponadto zależność badaczy polskich od tradycji interpretacyjnych międzywojennej ukrainistyki.

Jednocześnie zwraca się uwagę na solidarność poglądów historyków ukraińskich i polskich w kwestii dokonań i błędów polskiej ukrainistyki w badaniu twórczości czołowych przedstawicieli ruchu ukraińskiego. Jednak pomimo bogactwa refleksji historiograficznej nadal brakuje całościowej wizji istniejącej polskiej literatury na temat wydarzeń z ukraińskiej przeszłości początku XX wieku. W szczególności odczuwalny jest brak publikacji poświęconych Zachodnioukraińskiej Republice Ludowej, działalności ukraińskiej emigracji, sytuacji Ukraińców w Ukrainie Naddnieprzańskej, pokojowi brzeskiemu itp. Najbardziej zauważalną luką jest brak badań nad problemami życia gospodarczego Polaków i Ukraińców na południowo-wschodnich terenach II Rzeczypospolitej.

4. W odniesieniu do ukraińskich problemów dwudziestolecia międzywojennego w pracy pokazano, że polscy uczeni zwracają uwagę na pilną i nierozwiązaną kwestię narodową w międzywojennej Polsce, w tym jej znaczenie w ówczesnej polityce międzynarodowej. Polscy historycy bardziej skupiają się na problemach tych ziem ukraińskich, które znajdowały się niegdyś pod panowaniem Rzeczypospolitej (Galicja, Wołyń, Chełmszczyzna, Podlasie, Łemkowszczyzna itp.). Dużo uwagi poświęcono historii Ukrainy radzieckiej, a potem historii Ukrainy, która była częścią Związku Radzieckiego. Z kolei niewystarczająco uwagi poświęcono problemom ludności ukraińskiej z Bukowiny i powiatów Besarabii, które znajdowały się pod panowaniem rumuńskim, a także historii Ukraińców na Zakarpaciu w Czechosłowacji.

W odniesieniu do najpopularniejszych tematów związanych z procesami zachodzącymi na Ukrainie Zachodniej w latach 1919–1939 poruszono problematykę polityki narodowej Rzeczypospolitej Obojga Narodów w okresie międzywojennym, osadnictwa, pacyfikacji, asymilacji, ucisków religijnych Ukraińców, działalności ukraińskich nacjonalistów oraz polityki prometeizmu. Ważne miejsce w polskiej historiografii zajmuje kwestia uniwersytetu ukraińskiego i zniszczenia cerkwi na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 r. W polskiej literaturze naukowej zwraca się uwagę na prace ukraińskiej reprezentacji parlamentarnej w Sejmie i Senacie Rzeczypospolitej.

Jednym z najlepiej zbadanych zagadnień jest temat unii polsko-ukraińskiej 1920 r. Ważnym ośrodkiem badań nad wojskowymi aspektami historii Ukrainy i stosunków polsko-ukraińskich jest Toruń. Historycy polscy wnikliwie przestudiowali uwarunkowania i proces zawarcia układu Piłsudski – Petlura, jak też wyjaśnili wpływ czynnika rosyjskiego na ukraińską politykę J. Piłsudskiego. Wysoko przy tym ocenili polsko-ukraińską unię 1920 roku oraz znaczenie armii URL w walce z bolszewicką Rosją.

Dobrze zbadane są również zagadnienia radzieckiej historii Ukrainy: wojna radziecko-polska i miejsce w niej Ukrainy, pokój ryski, problem mniejszości narodowych, głód 1921–1923, NEP, ukrainizacja, industrializacja, kolektywizacja, wielki głód, zbrodnie władzy radzieckiej, represje itp. Szczególne miejsce w polskiej historiografii zajmuje działalność ukraińskiej emigracji politycznej. Badacze dostrzegają duże znaczenie obozu politycznego Petlury dla zachowania podstaw ukraińskiej państwowości i dalszego kształtowania niepodległej Ukrainy.

Generalnie część historyków przyznaje, że polityka władz polskich w okresie międzywojennym doprowadziła do eskalacji konfliktu polsko-ukraińskiego oraz że działania Ukraińców częściej były odpowiedzią na dyskryminacyjną politykę Rzeczypospolitej. Jednak takie opinie nie są powszechne.

Cechą współczesnej polskiej ukrainistyki stało się zwrócenie uwagi na regionalny wymiar problemu stosunków polsko-ukraińskich w okresie międzywojennym. Chyba najbardziej popularne są wątki łemkowskie. Współczesna historiografia polska podkreśla różnice między procesami religijnymi na Łemkowszczyźnie i na innych terenach zamieszkałych przez Ukraińców. W związku z tym polscy historycy różnie interpretują badane wydarzenia, przyjmując za podstawę jeden lub drugi czynnik determinujący.

W polskiej historiografii została natomiast fragmentarycznie omówiona problematyka procesów społeczno-gospodarczych na Ukrainie Zachodniej. Niektóre aspekty polityki osadniczej są częściowo reprezentowane w pracach polskich ukrainistów. Natomiast polscy historycy prawie nie zwracają uwagi na rozwój kulturalny i sytuację gospodarczą na ziemiach ukraińskich w okresie międzywojennym.

5. Odnosząc się do problematyki stosunków ukraińsko-polskich w latach 1939–1947, stwierdzono, że wśród polskich historyków najbardziej popularnymi i wszechstronnie opracowanymi są takie tematy, jak antypolskie działania ukraińskiego podziemia nacjonalistycznego, w tym tragedia wołyńska oraz akcje wysiedleńcze, przede wszystkim operacja «Wisła». Szczególne miejsce we współczesnym polskim dyskursie o II wojnie światowej zajmuje działalność Ukraińskiej Powstańczej Armii. Istniejący pluralizm poglądów i ocen, pogłębione i długie dyskusje na temat trudnych momentów w stosunkach polsko-ukraińskich przyczyniają się do poszukiwania nowych faktów i kształtowania bardziej obiektywnego spojrzenia na wydarzenia z przeszłości.

Archeograficzna spuścizna polskiej historiografii jest solidna. Istnieją liczne publikacje źródłowe dotyczące najtragiczniejszego okresu stosunków polsko-ukraińskich. Znani badacze historii Ukrainy tego okresu to: R. Torzecki, G. Motyka, R. Wnuk, A. L. Sowa i inni.

Opisując wydarzenia na Wołyniu, polscy badacze koncentrują się na ich przyczynach. Większość z nich jest zdania, że konflikt, który zapoczątkował wysiedlenia Polaków z Wołynia i Galicji, wywołany został przez OUN i UPA, które to organizacje zainicjowały wysiedlenia. Z kolei większość ukraińskich i część polskich historyków rozważa problem znacznie szerzej i jako jedną z głównych przyczyn konfrontacji ukraińsko-polskiej wskazuje dyskryminacyjną politykę władz polskich wobec Ukraińców w latach przedwojennych. Nie zgadzają się też polscy naukowcy co do dokładnej liczby ofiar tragedii.

Narodowe i stronnice podejście do problemu przejawia się w interpretacji konfliktu ukraińsko-polskiego jako epizodu czysto polskiej historii, jak również na skupieniu się na antypolskim terrorku UPA i żądaniu jego potępienia przez Ukraińców. Na dalszy plan odsunięta została antyukraińska działalność polskiego podziemia. Narracja ma często emocjonalny charakter.

Polscy historycy szczególnie trudno przyjmują tezę ukraińskich kolegów, że «przed Wołyniem była Chełmszczyzna». Opisując sytuację na Wołyniu w 1943 r., polscy autorzy często mówią o «masowych mordach», «zagładzie», «ludobójstwie» czy «antypolskiej akcji OUN i UPA». Z kolei autorzy ukraińscy najczęściej piszą o «wołyńskiej tragedii», «tragedii Wołynia», «konflikcie polsko-ukraińskim», «wzajemnych krwawych mordach».

Problem oceny akcji «Wisła» dzieli polskich historyków. Większość z nich stwierdza, że likwidacja ukraińskiego podziemia w Polsce była konieczna. Część z nich uważa, że można to było osiągnąć jedynie poprzez przymusowe przesiedlenie Ukraińców. Zdaniem innych wysiedlenie było co prawda najłatwiejszym sposobem walki z UPA, ale nie jedynym.

6. Ogólnie w pracy zauważono, że historiografia polska nie ukształtowała dotychczas jednolitego obrazu historii Ukrainy pierwszej połowy XX wieku, w szczególności konfliktu polsko-ukraińskiego. Dorobek naukowy współczesnych historyków polskich jest zróżnicowany tematycznie i koncepcyjnie, co odzwierciedla poglądy narodowe, polityczne i naukowe, a także świadczy o stanie badań problemu i jego wpływie na świadomość społeczeństw ukraińskiego i polskiego. Często badania lub inicjatywy historyczne są swego rodzaju przejawem reakcji ochronnych ze strony Polaków i określonych środowisk polskich.

W odniesieniu do historii Ukrainy pierwszej połowy XX wieku można zauważyć takie cechy polskiej historiografii, jak: duże zainteresowanie ukraińską przeszłością tego okresu; ciągły rozwój ukrainoznawstwa; zróżnicowanie tematyki badawczej; skupienie się na wykorzystaniu różnorodnego materiału źródłowego w badaniach, w szczególności z ukraińskich archiwów; kształtowanie dyskursu historiograficznego w stałym kontakcie z ukraińskimi intelektualistami; wykorzystanie prac ukraińskich kolegów w działalności naukowej; obalanie mitów i stereotypów; większa obiektywność współczesnej polskiej ukrainistyki.

Jednocześnie można zauważyć ze strony polskich badaczy brak całościowego zrozumienia wydarzeń z ukraińskiej przeszłości pierwszej połowy XX wieku. Przejawia się to w nierówności badanych tematów i poziomie ich analizy, obecności licznych wątków mitologicznych utrudniających przeprowadzanie spokojnego polsko-ukraińskiego dialogu, zależności polskiej historiografii od państwowej polityki pamięci historycznej, wykorzystywaniu trudnych tematów w działaniach politycznych i manipulowaniu nimi. Problemem zarówno polskiej, jak i ukraińskiej historiografii okresu nowożytnego jest tendencja do opisowości w przedstawianiu faktów oraz obecność skrajnie przeciwnych ocen, także w przypadku najważniejszych wydarzeń i procesów. Można odnieść wrażenie, że w pracach historyków idea narodowo-państwowa często dominuje nad historyczną obiektywnością.

Perspektywnymi tematami w historii Ukrainy pierwszej połowy XX wieku dla badań historyków polskich są zagadnienia związane z życiem codziennym Ukraińców w tym okresie, sytuacja gospodarza i kulturowa na Ukrainie w okresie międzywojennym, społeczno-ekonomiczne przyczyny konfliktów ukraińsko-polskich, relacje międzyetniczne, kontekst geopolityczny, współpraca Polaków i wojsk radzieckich w walce z ukraińskim podziemiem itp. Problemem wymagającym rozwinięcia jest regionalny wymiar stosunków polsko-ukraińskich. Warto zwrócić uwagę na potrzebę badań prozopograficznych i publikację źródeł. Badania nad tymi niewątpliwie trudnymi kwestiami uczeni polscy powinni prowadzić w stałym dialogu ze swoimi ukraińskimi kolegami. Ponadto nowe badania powinny uwzględniać dorobek historiografii zarówno polskiej, jak i ukraińskiej. To umożliwi zbliżenie profesjonalnych dyskursów i pomoże przezwyciężyć historyczne pretensje.

Specyfiką dyskursu historiograficznego jest to, że w ciągu ostatnich trzydziestu lat badanie zarysowanych problemów było często wykorzystywane do osiągnięcia określonych celów politycznych, a wypracowane przez historyków koncepcje i paradygmaty odegrały niezwykle ważną rolę w kształtowaniu ideologii państwowej i społecznej. Szczegółowa analiza historiografii polskiej dotycząca historii Ukrainy pierwszej połowy XX wieku pomoże badaczom uniknąć błędów w procesie obiektywnego ujęcia różnych zagadnień.

7. Aby dialog polsko-ukraiński był bardziej otwarty i produktywny, za przydatne uważamy:

- kontynuację dyskusji na temat rozumienia kluczowych zagadnień z historii Ukrainy pierwszej połowy XX wieku w ramach konferencji, kongresów czy forów, gdyż dialog nie tylko odzwierciedla i wyjaśnia istotę problemu, ale także formułuje możliwe rozwiązania;
- przygotowanie opracowań dotyczących kwestii słabo do tej pory poruszanych w literaturze naukowej, a także uogólniających interdyscyplinarne badania nad historią Ukrainy pierwszej połowy XX wieku; konieczne jest też uwzględnienie i wyważenie istniejących dyskursów naukowych oraz zaangażowanie zarówno naukowców polskich, jak i ukraińskich oraz z innych państw;
- poruszenie problematyki historii Ukrainy, stosunków polsko-ukraińskich w oparciu o obiektywizm i naukowość, pluralizm podejść i chęć zrozumienia innych, w kontekście międzynarodowym; promowanie odpolitycznienia, demitologizacji i destereotypizacji ocen przeszłości historycznej;
- przy omówieniu kontrowersyjnych aspektów ukraińsko-polskiej przeszłości należy rozważać argumenty zarówno strony ukraińskiej, jak i polskiej, unikając przy tym ostrych sporów poprzez poszukiwanie wspólnych rozwiązań w podejściu do analizy wydarzeń;
- unikanie nadmiernego akcentowania negatywnych aspektów stosunków ukraińsko-polskich; należałoby w większym stopniu podkreślać wspólne pozytywne doświadczenie historyczne (przykładem może być układ Piłsudskiego i Petlury);
- przejście do budowania międzypaństwowej polsko-ukraińskiej pamięci w oparciu o zrozumienie i przebaczenie, pamiętając, że historia powinna być czynnikiem jednoczącym, a nie narzędziem wzniecania nowych konfliktów.

SUMMARY

A study of Polish historiography of 1989–2020 demonstrating the interest of Polish researchers in Ukrainian issues. Systematization and analysis of the identified historiographical sources of the Ukrainian history of the first half of the twentieth century of modern Polish science allow us to formulate the following conclusions:

1. The studies of this topic are characterized by fragmentation and different intensity, depending on the emergence of new qualitative conceptual research that would answer the question of the content and essence of the process of understanding by modern Polish scholars of Ukraine in the first half of the twentieth century.

The identified and organized source base of Polish historiography on the history of Ukraine in the first half of the twentieth century, together with the use of special methodological tools and generalized historiographical literature allowing the reproduction of the genesis of the research process, to outline its main trends and essential features, to highlight aspects that need to be studied in detail in perspective.

2. Indeed, Ukrainian studies in modern Polish historical science have started to increase since 1989. The appearance of a large number of publications was facilitated by political and ideological changes in Poland and Ukraine. The historiographical process was significantly influenced by the historical policy pursued by the governments of both countries. The historical questions became part of the political dialogue between the state institutions.

After the Party of Law and Justice came to power in Poland, the problem of the Ukrainian-Polish confrontation during the Second World War and the first postwar years became acute among Polish historians. Until the present day, Ukrainian issues in Poland still revolve primarily around the tragic pages of the Ukrainian-Polish past. The numerous myths and stereotypes of the past have become the objects of political manipulation. Another negative factor that influences the Ukrainian-Polish dialogue is that Ukrainian intellectuals still delay contemporary European methodology. As a result, the theoretical foundation for a quality professional dialogue with Polish colleagues on historical memory has not yet been laid. The lack of interdisciplinary research on current topics in the history of Ukraine of the first half of the twentieth century also played a negative role.

As a result, the «painful things» and controversies of Ukrainian-Polish relations continue to dominate the Polish-Ukrainian discourse. The so-called «Battles for history», glorification of once own controversial heroes and «romanticized» historical past with total rejection of foreigners, reckless criticism of opposing positions leads not only to the stagnation of the dialogue between Polish and Ukrainian researchers, the permanent deterioration of the image of the neighbor and formation of new myths but also creates many risks for the harmonization of positions and relations between Poland and Ukraine.

It should be noted the factors that positively influenced the formation of the Polish historical narrative on the problems of the history of Ukraine of the first half of the twentieth century such as the activities of Polish emigration centers of Ukrainian studies, for instance, the Oriental Institute, General Sikorski museum, Józef Pilsudski Institute and the Polish Institute in London, the Kultura magazine and the Institute of Literature publishing house, the Polish Historical and Literary Society in Paris, the Polish Scientific Institute and the Józef Pilsudski Institute in New York, activities of joint Polish-Ukrainian (Ukrainian-Polish) commissions, conferences, symposia, workshops, round tables, etc. In particular the prominent role in the discussion of the problems of the twentieth century played a scientific seminar «Ukraine-Poland: controversial issues» (1997–2008). As a result, a great step towards improving Ukrainian-Polish relations became the recognition of the equality of Polish and Ukrainian Resistance movements of the Second World War.

Contemporary Ukrainian Studies of the first half of the twentieth century in Poland are not homogeneous. Problems of the Ukrainian past are studied not only by historians, but also by political scientists, sociologists, publicists, politicians, and journalists. Professional historians strive to reconstruct the course of events in the Ukrainian history of the first half of the twentieth century as objectively as possible. Non-professional historians often neglect the basic historical principles in their research, for example, the critique of the primary sources. An important role in modern Polish historiography is played by Polish scholars who have Ukrainian ethnic origin. Their works are entirely devoted to Ukrainian problems taking into account both the Polish and Ukrainian positions. At the same time, the essential feature of contemporary Ukrainian Studies in Poland is the dominance of political-journalistic discourse.

A significant contribution to the study of the history of Ukraine of the first half of the twentieth century was made by the scientific and educational centers such as Foundation of St. Volodymyr, Baptizer of Kievan Rus', Institute of East-Central Europe, South-Eastern Research Institute, Polish Academy of Sciences, Polish Historical Society and Polish Historiographical Society, Poland's Institute of National Remembrance, Ukrainian Historical Society of Poland, as well as Universities of Warsaw, Kraków, Lublin, Poznań, Wrocław, Gdańsk, Toruń, etc. It should also be noted that a lot of scientific journals made valuable contributions to Ukrainian studies in Poland, for instance, *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*, *Гаме слово*, *Studia Polsko-Ukraińskie*, *Biuletyn Informacyjny*, *Biuletyn Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego*, *Badania Ukrainoznawcze*, *Biuletyn Ukrainoznawczy*, *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, *Studia Polsko-Ukraińskie*, *Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze*, *Nowa Ukraina*, *Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*, *Przegląd Wschodni*, etc. These magazines are the most powerful platforms for Ukrainian-Polish dialogue and an important source of knowledge about Ukraine to the outside world.

The most popular and controversial topics of Ukraine in the first half of the twentieth century are the Polish-Ukrainian confrontation in Eastern Galicia during the Western Ukrainian People's Republic, the union of J. Pilsudski and S. Petliura, and the Holodomor in Soviet Ukraine. Discussions of historians take place around the problems of the socio-political and cultural life of Ukrainians in the Dnieper region, Ukrainian political emigration, Ukrainian-Polish relations during World War II and the postwar period, in particular the activities of the UPA (Ukrainian Insurgent Army) and its relations with AK (Polish Home Army), the Volyn tragedy, Operation Vistula, etc.

Some difficulties in studying the history of Ukraine in the first half of the twentieth century should be taken into consideration, related to subjective and objective factors, for instance, scientific schools have not been formed yet, some research centres are in an unstable position, and some of the institutions have ceased to exist. Recently, there has been significant political pressure on Polish researchers dealing with Ukrainian issues. Polish historians of Ukrainian origin are forced to defend their rights to their own views.

Under certain political and social circumstances, including the activities of the so-called «Kress» societies, there have been the interpretation of events by non-professional historians and the widespread distribution of propaganda literature, the use of history in political interests etc., complicate and delay the process of qualitative study and analysis of the Ukrainian past, perception of certain parts of history by citizens who are not indifferent to their past, the formation of an established image of some events, that is often so far from the historical truth.

At the same time, the joint work of Ukrainian and Polish historians helps to reconcile many difficult moments of the Ukrainian-Polish heritage, the development of Polish-Ukrainian scientific dialogue, which, in turn, is the basis for normalizing relations between Ukraine and Poland. Polish researchers are gradually abandoning simplistic interpretations of complex historical events, demonizing the image of «foreigner» and glorifying «own heroes». Publications of Polish scientists in Ukrainian scientific journals and Ukrainian historians in Polish scientific magazines help to coordinate approaches to the controversial events of the common past of the first half of the twentieth century.

3. Regarding the beginning of the twentieth century, Polish historians focus on the formation of the Ukrainian socio-political movement in Eastern Galicia, defining the roots of the perspective contradictions in Ukrainian-Polish relations, especially, the activities of leading Ukrainian figures such as Metropolitan Andrei Sheptytsky and historian Mykhailo Hrushevsky. The next problems are interethnic relations of 1918–1919, the military aspects of Ukrainian-Polish relations of this period, for example, the struggle for Lviv and Eastern Galicia in 1918–1919, as well as episodes of Polish-Ukrainian military cooperation in 1920, the so-called Pilsudski-Petliura alliance. The most controversial point of this period of History is the Polish-Ukrainian war of 1918–1919.

Some conclusions of Polish scientists provoke a critical reaction from Ukrainian historians' point of view, especially about the ethnic-demographic situation in Galicia at the beginning of the twentieth century, the formation of the eastern borders of the «Second Polish Commonwealth», the «humanity» of military actions that were led by legionnaires, the «intransigence» of Ukrainians during the negotiations with Poles and the Allies, etc. Some Ukrainian scholars have noted the dependence of contemporary Polish scholars on the traditions of interpretation of interwar Ukrainian studies in Poland.

At the same time, it should be recognized that certain solidarity of views of Ukrainian and Polish historians about the achievements and fallacies of the Ukrainian Studies in Poland in studying the activities of the leading representatives of the Ukrainian movement. However, nowadays there is still a lack of holistic understanding of all Polish bibliography of the events in Ukrainian history at the beginning of the twentieth century. There is also a lack of publications devoted to the West Ukrainian People's Republic, the

activities of Ukrainian emigration, the situation of Ukrainians in the Dnieper region, the Brest-Litovsk peace agreement, etc. The most notable gap is the absence of research on the problems of the economic life of Poles and Ukrainians in the south-eastern part of the Second Polish Commonwealth.

4. Regarding the Ukrainian problems of the interwar period, it has been proven that Polish scholars marked the complicated and unresolved national issue in interwar Poland as a whole and the importance of the Ukrainian question in the international politics of that time. Polish historians focus on the problems of those Ukrainian lands that at one time were incorporated in the Polish Commonwealth (Galicia, Volyn, Podlasie, Lemko region, etc.) and those Ukrainian territories, that were a part of the Bolshevik Russia, later the USSR. At the same time the history of the Ukrainian lands in Romania and Czechoslovakia fell out of interest of Polish researchers.

The issues of the national policy of the Second Polish Republic in the interwar period should be noted, such as settlement, pacification, assimilation, and religious oppression of Ukrainians. These are amongst the most popular topics on the theme of Western Ukraine in 1919–1939. An important place in Polish historiography is occupied by the problem of the Ukrainian university, the destruction of Orthodox churches in Kholm and Southern Podlasie in 1938, and the Ukrainian parliamentary representation in the Sejm and the Senate.

One of the most studied topics is the Polish-Ukrainian union of 1920. A powerful centre for research on the military aspects of Ukrainian history is Torun. Polish historians have thoroughly studied the preconditions and process of concluding the Warsaw Pact of 1920, found out the influence of the Russian factor on the Ukrainian policy of J. Pilsudski, the importance of the UPR army in the Soviet-Polish war, the Riga peace agreement. The special objects of studies of the Polish historical science are Soviet Ukraine (particularly, the famine of 1921–1923, the NEP, Ukrainization, industrialization, collectivization, the Holodomor 1932–1933, Soviet crimes, repression, etc.), and the activities of Ukrainian political emigration. Scholars recognize the great importance of Petliura's political camp for the further formation of an independent Ukraine.

In general, some historians admit that the policy of the Polish government in the interwar period led to the escalation of the Polish-Ukrainian conflict, and that the actions of Ukrainians were more often a response to the discriminatory policy of the Polish Commonwealth. However, such allegations are not common.

An essential feature of modern Polish Ukrainian studies has become certain attention to the regional problems of Polish-Ukrainian relations in the interwar period. The most popular are Lemko's plots. Modern Polish historiography emphasizes the differences between religious processes in the Lemko region and other Ukrainian territories. Polish historians interpret the events in different ways, according to the determining factor.

Some aspects of the settlement policy are partially represented in the works of Polish Ukrainians. The works of Polish historians on cultural development, the economic situation in the Ukrainian lands in the interwar period are almost absent.

5. Within the problems of Ukrainian-Polish relations of 1939–1947, the most popular topics among Polish scholars are the following: the Volyn tragedy and Operation «Vistula». A special place in the modern Polish discourse on the Second World War is occupied by the activities of the Ukrainian Insurgent Army. These topics have been studied by Ryszard Torzecki, Grzegorz Motyka, Rafał Wnuk, Andrzej Leon Sowa, etc.

Studying the Volyn tragedy, Polish scholars focus on the causes of the action. Most Polish historians blame the OUN and UPA, which initiated the eviction of Poles from Volyn and Galicia. On the contrary, the majority of Ukrainian and some Polish historians consider this problem broadly and notice among the main reasons for the Ukrainian-Polish confrontation the discriminatory policy of the Polish government towards Ukrainians in the pre-war years. Polish scientists do not define the exact number of victims of the tragedy.

The nationally biased approach to the problem is manifested in the interpretation of the Ukrainian-Polish conflict as an episode of purely Polish history, in focusing on the anti-Polish terror of the UPA and demanding that Ukrainians condemn it. Describing the events in Volyn in 1943, Polish authors often notice «mass murders», «destruction», and «genocide» or «anti-Polish actions of the OUN and UPA». Otherwise, Ukrainian authors usually write about the «Volyn tragedy», the «Polish-Ukrainian ethnic conflict», and the «mutual bloody slaughter».

The problem of the Vistula operation divides Polish historians. Most Polish scholars conclude that the elimination of the Ukrainian resistance in Poland was necessary and could only be achieved through the

forced relocation of Ukrainians, so it was justified. According to others, displacement was the easiest way to fight the UPA, but not the only one.

6. In general, Polish historiography has not yet formed a homogeneous picture of the history of Ukraine in the first half of the twentieth century, in particular the Polish-Ukrainian conflict. The scientific achievements of modern Polish historians demonstrate thematical and conceptual diversity and reflection of national, political, and scientific approaches, testify to the state of the study of the problem, and its impact on the consciousness of Ukrainian and Polish societies. Often historical research is a kind of manifestation of the protective reactions of Polish society to the specific challenges.

It should be noted that the essential features of Polish historiography on the history of Ukraine of the first half of the twentieth century are the following: significant interest of Polish scholars in the Ukrainian past, the constant growth of Ukrainian studies, diversification of topics for study, focusing on the use of diverse source material in research, especially from Ukrainian archives; formation of historiographical discourse with Ukrainian intellectuals; use of works of Ukrainian colleagues, refutation of some myths and stereotypes, growing objectivity of modern Polish Ukrainian studies.

At the same time, the lack of a holistic understanding of all Polish literature on the facts and events of the Ukrainian history of the first half of the twentieth century, the unevenness of the topics and the level of their analysis, the presence of numerous mythological plots that hinder a calm Polish-Ukrainian professional dialogue, dependence of Polish historiography on the state policy of historical memory, the use of irritating topics in political manipulations. The problem of both Polish and Ukrainian historiography of the modern period is the tendency to descriptive facts, the existence of radically opposite views in assessing even the most important events and phenomena, in the works of historians, the nation-state idea often dominates historical objectivity.

As for Polish historians, promising topics in the history of Ukraine of the first half of the twentieth century are the study of the everyday lives of Ukrainians, the economic and cultural situation in Ukraine in the interwar period, the socio-economic causes of the Ukrainian-Polish conflicts, interethnic relations, the geopolitical context, Polish cooperation with Soviet troops in the fight against the Ukrainian resistance, etc. The problem is the regional dimension of Polish-Ukrainian relations, prosopographical research, and publication of sources. Polish scholars should study these difficult topics in constant dialogue with their Ukrainian colleagues, and new studies should take into account the achievements of both Polish and Ukrainian historiographies. This will bring professional discourses closer together and help to overcome historical fallacies and myths.

A specific feature of historiographical discourse is that during the last thirty years the study of the mentioned problems has often been used to achieve certain political goals, and the concepts and paradigms developed by historians have played an extremely important role in shaping state and social ideologies. The analysis of Polish historiography on the history of Ukraine of the first half of the twentieth century will help researchers achieve objectivity in various issues.

7. In order to make the Polish-Ukrainian dialogue more open and productive, the following should be applied:

- Continue the discussion on the key issues of the history of Ukraine of the first half of the twentieth century through conferences, congresses, forums, because the dialogue not only reflects and explains the essence of the problem but also forms possible solutions;
- Write the special works on aspects of the topics that are poorly covered in the scientific literature, as well as generalizing interdisciplinary research on the history of Ukraine of the first half of the twentieth century based on the existing scientific discourses and involve both Polish and Ukrainian and foreign scientists;
- Study the issues of the history of Ukraine, Polish-Ukrainian relations on the basis of objectivism and pluralism of approaches in order to understand each other in the international context; to promote depoliticization, demythologization of the historical past;
- While studying the controversial moments of the Ukrainian-Polish past, the arguments of both parties should be considered and avoid non-scientific criticism in order to look for ways to unite the analytical approaches to the events;
- Avoid emphasis on the negative aspects of Ukrainian-Polish relations, and emphasizing the common positive historical experience (for example, the union between Pilsudski and Petliura);
- Move on the construction of neighborly Polish-Ukrainian memory based on understanding and forgiveness; remember that history should be a unifying factor, but not a tool for fomenting new conflicts.

ДЖЕРЕЛА

Друковані

1. «Українська революція стала явищем окремим від революції російської»: меморіал Романа Кноля від 1 (14) грудня 1917 р. / ред. Я. Я. Бруський, М. Коженювський, О. Гнатюк. Київ : Інститут історії НАН України, 2019. 413 с.
2. 1918 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення незалежності УНР та 100-річчя відродження польської державності : матеріали Міжнародної наукової конференції (Харків, 27–29.09.2018) / Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, Генеральне консульство Республіки Польща в Харкові. Харків : ФОП Панов А. М., 2019. 309 с.
3. Акція «Вісла» : документи / упор. і ред. Є. Місило. Львів ; Нью-Йорк, 1997. 234 с.
4. Баран В. Національна політика сталінського режиму в Західній Україні у 1939–1941 рр. *Polacy i Ukraińcy. Historia, która łączy i dzieli* / pod red. J. Karbarz-Wilińskiej, M. Nowak i T. Suchańskiego. Słupsk – Gdańsk. 2015. S. 180–190.
5. Боримський В. Еволюція поглядів на польсько – український союз 1920 р. в українській діаспорній історіографії. *Rozdroża. Polsko-Ukraiński dyskurs humanistyczny*. Częstochowa – Humań – Poznań. 2013. S. 21–29.
6. Боримський В. Польсько-український союз 1920 р. у посткомуністичній польській історіографії. *Вісник Черкаського університету*. 2014. № 9 (302). С. 27–33.
7. Борщевич В. Т. Волинське духовенство у ХХ ст.: ідентичність, статус, еволюція. Луцьк : РВВ Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2010. 584 с.
8. Борщевич В. Українське церковне відродження на Волині (20–40-ті рр. ХХ ст.). Луцьк : Ред.-вид. відділ «Вежа» Волинського державного університету ім. Лесі Українки, 2000. 254 с.
9. Борщик Я. Усні джерела до історії українсько-польських відносин на волині під час Другої світової війни: типологія, інтерпретація, верифікація : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Київ, 2016. 239 с.
10. Бруський Я. Я. Начальник Держави та українська справа: Україна у концепціях Юзефа Пілсудського в 1918–1921 рр. *Місце України у геополітичних концепціях Юзефа Пілсудського: матеріали міжнародного круглого столу* (Харків, ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 31 березня 2017 р.). Харків, 2017. С. 66–79.
11. Бруський Я. Я. Порозуміння та союз з Польщею в оцінках українських політичних еліт (1918–1920 рр.). *Праці Комісії для дослідження польсько-українських взаємних відносин у 1917–1921 рр.* Т. 1. / ред. Я. Я. Бруський, В. Верстюк, В. Скальський. Київ : Інститут історії НАН України, 2019. С. 23–48.
12. В'ятрович В. Друга польсько-українська війна. 1942–1947. Київ : Києво-Могилянська академія, 2011. 288 с.
13. В'ятрович В. Польсько-українські стосунки в 1942–1947 роках у документах ОУН та УПА (відп. ред. та упорядник). Львів : Центр досліджень визвольного руху, 2011. 576 с.
14. В'ятрович В., Забілий Р., Дерев'яний І., Содоль П. Українська Повстанська Армія. Історія нескорених / відп. ред. та упоряд. В. В'ятрович. 2-ге вид., виправл. та доп. Львів : Центр досліджень визвольного руху, 2008. 352 с.
15. Варшавські українознавчі зошити. *Наше слово*. 2008. № 24. С. 3.
16. Васюта І. К. Національно-визвольний рух у Західній Україні (1918–1939 рр.). *Український історичний журнал*. 2001. № 6. С. 35–64.

17. Верстюк В. Вступне слово. *Праці Українсько-Польської комісії дослідження взаємин 1917–1921 рр.* / відп. ред. В. Ф. Верстюк, Я. Я. Бруський, В. Скальський. Київ : Інститут історії України НАН України, 2019. Т. 1. С. 7–10.
18. Висин В. Г. Юзевский и украинская кооперация Волыни. *Nowy Prometeusz*. 2018. № 11. С. 107–128.
19. Висоцький Р. Пацифікація Галичини 1930 року. Документи. Львів : Україна Модерна ; Видавництво Українського католицького університету, 2019. Том I. 696 с.
20. Від Руської Країни, через Підкарпатську Русь до Карпатської України (1918–1939). *Український Альманах*. 2008. С. 160–169.
21. Віднянський С. В. Українське питання в міжвоєнній Польщі: основні проблеми й напрямки наукових досліджень у сучасній вітчизняній історичній науці. *Український історичний журнал*. 2003. № 2. С. 39–55.
22. Вісліч Т. Польська історіографія 1989–2009 рр. : дуже суб'єктивні підсумки. *Історіографічні дослідження в Україні*. Київ, 2013. Вип. 23. С. 40–42.
23. Вішка О. Вшануймо пам'ять борців за волю України. *Наше слово*. 1993. № 231.
24. Вішка О. Козацька могила на Куявах. Львів, 1993. 12 с.
25. Вішка О. Навколо одної відозви. *Інформаційний бюлетень*. Париж. 1999. № 62. С. 19–22.
26. Вішка О. Нестор Махно у Польщі. *Український альманах*. 1997. С. 380–383.
27. Вішка О. Останній шлях УГА. Київ – Торунь. 1999. 48 с.
28. Вішка О. Переселение украинцев в Западную Сибирь во второй половине XIX–XX в. *Сибирская деревня: история, современное состояние, перспективы развития*. Омск. 2008. Ч. I. С. 24–33.
29. Вішка О. Преса української еміграції у Польщі 1920–1939. Львів, 2002. 480 с.
30. Вішка О. Симон Петлюра в Польщі й у Франції (1920–1926). *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa* / red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń, 1997. S. 163–175.
31. Вішка О. Табір полонених вояків УГА в Тухолі. *Сурмач*. 1996. С. 34–36.
32. Вішка О. Тухоля. Полонені старшини Української Галицької Армії (1920–1922). Київ – Торунь. 2003. 52 с.
33. Вішка О. Українська еміграція на Холмщині та Підляшші у 1920–1939 роках. *Українці Холмщини і Підляшшя: Історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків*. Луцьк. 2008. С. 87–118.
34. Вішка О. Українська політична еміграція у Польщі (1920–1939). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Острог : РВВ Національного університету «Острозька академія», 2008. Вип. 11. С. 49–55. (Історичні науки).
35. Вішка О. Українська студентська громада у Варшаві (1921–1939). *Warszawskie zeszyty ukrainozawcze*. 2002. Т. 13–14. S. 171–188.
36. Вішка О. Українська студентська громада у Кракові (1924–1939). *Між сусідами*. Краків. 2000–2001. С. 241–250.
37. Вішка О. Українські студентські організації у міжвоєнній Польщі (1921–1939). *П'ятий конгрес українців. Історія*. Ч. 3. Чернівці. 2005. С. 179–187.
38. Вішка О., Карпус З., Срібняк І. Останній шлях УГА. Київ – Торунь. 1999. 48 с.
39. Вішка О., Срібняк І. Тухоля. Полонені старшини Української Галицької Армії (1920–1922). Київ – Торунь. 2003. 52 с.
40. Волинь і Холмщина 1938–1947 рр. Польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження, документи, спогади / гол. ред. Я. Ісаєвич. Львів, 2003. 813 с.
41. Волинь пам'ятає. Відлуння на Волині Голодомору 1932–1933 років у радянській Україні / автори-упоряд. М. М. Кучерепа, В. В. Ткачук, за заг. ред. М. Кучерепа. Луцьк, 2008. 264 с.
42. *Волинь у Другій світовій війні*: зб. наук. і публіцист. ст., присвяч. 60-річчю визволення Волин. обл. від фашист. загарбників / гол. ред. і упоряд. М. Кучерепа. Луцьк, 2004. 252 с.

43. Втрати населення Західної України в 1939–1941 рр. *Україна-Польща: важкі питання*. Т. 5. Матеріали V міжнародного семінару істориків «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни». Луцьк, 27–29 квітня 1999 р. / ред. Є. Місило. Варшава : Тирса, 2001. С. 139–141.
44. Гава П. М. Західноукраїнські землі в складі міжвоєнної Польщі (1919–1939): сучасна польська історіографія : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06. Черкаський національний ун-т ім. Богдана Хмельницького. Черкаси, 2016. 25 с.
45. Гаврилів І. Західна Україна у 1921–1941 роках: нарис історії боротьби за державність. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. 472 с.
46. Гаврилюк О. Акція руйнування православних храмів на Холмщині та Південному Підляшші 1938 року в українській історіографії. *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencje* / pod red. G. Kuprianowicza. Chełm, 2009. С. 263–271.
47. Гайдай О. Діяльність польської меншини в Центральній Раді: здобутки та прорахунки. Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення злуки УНР і ЗУНР» (у рамках щорічної Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум», 6–9 червня 2019 р.). Миколаїв, 2019. С. 3–4.
48. Галів М., Ільницький М. Соціокультурна ідентичність українських і польських інтелектуалів кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. у дослідженнях історії освіти. *Українські та польські інтелектуали в другій половині ХІХ – першій третині ХХ ст.: співпраця, конфлікти, рецепція* : колективна монографія / за ред. В. Тельвака. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 343–444.
49. Гальчак Б. Лемківська дилема. *Український альманах*. Варшава, 2008. С. 314–324.
50. Гальчак Б. Лемківські перспективи на ХХІ століття. *Історичний архів. Наукові студії*. 2012. Вип. 2. С. 18–20.
51. Гальчак Б. Польський міф про «Східні Креси» в польсько-українських відносинах. *Історичний архів*. 2016. № 16. С. 109–110.
52. Гальчак Б. Проблеми національної ідентичності лемків в Польщі. *Етнічна історія народів Європи* : зб. наук. пр. Київ, 2008. Вип. 26. С. 21–28.
53. Гальчак Б. Стосунки лемків з українською Повстанською Армією. *Україна – Європа – Світ* : зб. наук. пр. 2008. Вип. 1. С. 76–83.
54. Гетьманчук М. П. «Українське питання» в радянсько-польських відносинах 1920–1939 рр. Львів : Світ, 1998. 428 с.
55. Гирич І. Польські кореспонденти Михайла Грушевського. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 1998. Т. 6–7. S. 211–218.
56. Голубко В. Останній шанс: Другий Зимовий похід Армії УНР 1921 р. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 1996. Т. 3. S. 161–169.
57. Гошовська В. А., Сьомін С. В., Смоляннюк В. Ф. Трагедія Волині: погляд через 60 років / за ред. Є. К. Марчука. Київ, 2003. 164 с.
58. Гриневич Т. Б. Дослідження історії України в польській історіографії міжвоєнного періоду : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06. Держ. ком. арх. України, Укр. н.-д. ін-т арх. справи та документознавства. Київ, 2011. 20 с.
59. Грицак Я. Польсько-українське поєднання в європейському контексті. *Polacy i Ukraińcy. Historia, która łączy i dzieli* / pod red. J. Karbarz, Wilińskiej, M. Nowak, T. Sucharskiego. Słupsk – Gdańsk, 2015. S. 238.
60. Грицьків Р. Історіографічне значення матеріалів міжнародних семінарів «Україна – Польща: важкі питання» у дослідженні історії Української Повстанської Армії періоду Другої світової війни. *Український визвольний рух*. Наук. зб. Львів, 2003. № 1. С. 190–202.
61. Грицьків Р. Польська історіографія українсько-польського збройного конфлікту часів Другої світової війни. *Український визвольний рух*. Наук. зб. Львів, 2003. №2. С. 148–169.

62. Грицьків Р. Польська комуністична історіографія Української Повстанської Армії. *Nowa Ukraina*. Krakow – Przemyśl, 2014. С. 63–76.
63. Грицьків Р. Українська Повстанська Армія 1942–1954. Фотолітопис до 75-річчя створення УПА / гол. ред. ради С. Кубів / відп. ред. Р. Грицьків. Київ, 2017. 600 с.
64. Грицьків Р. Українська Повстанська Армія: польська історіографія проблеми. *Нова Україна*. 2012. № 12. С. 127–137.
65. Грицюк Г. Втрати населення на Волині у 1941–1944 рр. *Україна – Польща: важкі питання*. Матеріали V Міжнародного семінару істориків «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни». Луцьк, 27–29 квітня 1999 р. Варшава : Turysa, 2001. Т. 5. С. 249–270.
66. Гудь Б. З історії етносоціальних конфліктів. Українці й поляки на Наддніпрянщині, Волині й у Східній Галичині в XIX – першій половині XX ст. / Авторизований переклад з польської Андрія Павлишина. Харків : Акта, 2018. 482 с.
67. Гудь Б. Загибель Аркадії. Етносоціальні аспекти українсько-польських конфліктів XIX – першої половини XX століття. Монографія. Львів, 2006. 448 с.
68. Гудь Б. Політика «рєвіндикації» на Холмщині і Волині 1937–1938 рр. та її наслідки для українсько-польських стосунків. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2012. № 21. С. 263.
69. Гудь Б. Польсько-український етносоціальний антагонізм на Київщині, Волині і Поділлі XIX – початку XX століть у дзеркалі української історіографії. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 2006. Т. 21–22. S. 39–53.
70. Гудь Б. Українсько-польські конфлікти XIX – першої половини XX століття: етносоціальний аспект. : дис. ... д-ра наук: 07.00.02. Всесвітня історія. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Інститут народознавства НАН України. Львів, 2008.
71. Гудь Б., Голубко В. Варшавський договір 1920 р. в громадській opinii галицьких українців. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 2003. Т. 15–16. S. 96–105.
72. Гудь Б., Голубко В. Нелегка дорога до порозуміння: До питання генези українсько-польського військовополітичного співробітництва 1917–1921 рр. Львів : Українські технології, 1997. 66 с.
73. Гуменюк Е. Внешнеполитическая деятельность Александра Шульгина в Украине и на эмиграции в первой половине XX века. *Prometeusz*. 2016. № 10. С. 83–94.
74. Гунчак Т. Втрати українців під час Другої світової війни. *Сучасність*. 1992. № 7. С. 32–37.
75. Гунчак Т. Ключові проблеми історіографії у Другій світовій війні. Українська видавнича спілка ім. Ю. Липи. Київ, 2011. 225 с.
76. Гунчак Т. Проблема геноциду: Україна 1932–33. Злочини проти людства. *Військо України*. 1993. № 5. С. 111–118.
77. Гунчак Т. Тисяча років української суспільно-політичної думки. Київ, 2001. Т. 1–9; Т. 6: 90-ті роки XIX – 20-ті роки XX ст. / упоряд. і прим. Т. Гунчак, Р. Сольчаник ; ред. В. Полковенко. [Б. м.] : [б. в.], 2001. 520 с.
78. Гунчак Т. У мундирах ворога. Київ : Час України, 1993. 208 с.
79. Гунчак Т. Україна XX сторіччя в зарубіжних архівах. *Український історичний журнал*. 1991. № 10. С. 137–141.
80. Гава П. Релігійні процеси на Лемківщині в міжвоєнний період: сучасна польська історіографія. *Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки* : Наук. Вісник : збірник наук. праць. 2014. Вип. 84 (№ 5). С. 5–8.
81. Галензовський М. Польща під час Другої Світової війни. Польща – нарис історії / за ред. В. Менджецького та Є. Брацисевича ; пер. з пол. І. Сварника. Варшава : Інститут національної пам'яті, 2015. 368 с.
82. Гжегож М. Антипольська акція ОУН-УПА. *Ї*. 2003. № 28. С. 36.

83. Давидюк Р. Начало волынской карьеры Г. Юзевского: первые 100 дней в зеркале «Украинской нивы». *Nowy Prometeusz*. 2018. № 12. С. 115–126.
84. Дашкевич Я. Р. Стан і напрями джерелознавчих та історіографічних досліджень історії України (друга половина ХІХ–ХХ ст.) : Доповідь про друковані праці ... д-ра іст. наук. Київ, 1994 ; Дашкевич Я. Дорогами української Кліо. Про стан 144 української науки в Україні. *Пам'ять століть*. 1996. № 3. С. 51–58.
85. Дейвіс Н. Європа: Історія. Київ, 2001. 1463 с.
86. Дильонгова Г. Історія Польщі 1795–1990 / пер. з пол. М. Кірсенка. Київ, 2007. 240 с.
87. Дрозд Р. Акція «Вісла» – метод вирішення української проблеми в Польщі. *Депортації українців і поляків: кінець 1939 – початок 50-х рр. (до 50-річчя операції «Вісла»)*. Львів, 1998. С. 19–23.
88. Дрозд Р. Боротьба за тотожність: українці на західних та північних землях Польщі після акції «Вісла». *Українці Холмщини та Підляшшя : історична доля, духовна та матеріальна культура впродовж віків*. Луцьк, 2008. С. 228–240.
89. Дрозд Р. Боротьба за тотожність: українці на західних та північних землях Польщі після акції «Вісла». *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. Чернівці, 2007. Т. 15–16. С. 40–45.
90. Дрозд Р. Греко-католицька церква в Польщі в 1944–1956. *П'ятий конгрес міжнародної асоціації українців*. Т. 3. Чернівці, 2005. С. 228–233.
91. Дрозд Р. Депортація та розселення українців – чинник асиміляції. *У пошуках правди про акцію «Вісла»* / під ред. М. Козака. Перемишль, 1998. С. 11–18.
92. Дрозд Р. Депортація українців Польщі в радянську Україну в 1944–1946 рр. *Південний архів. (Історичні науки)* : зб. наук. пр. 2004. № 16. С. 287–292.
93. Дрозд Р. До питання про становище українців в Польщі в 1944–1952. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2000. № 73–74. С. 180–190.
94. Дрозд Р. З історії полонізаційного нагляду. Документи. *Вісник Закарпаття*. 2002. № 1–3. С. 120–134.
95. Дрозд Р. Із джерел акції «Вісла». *Український альманах*. 2007. С. 89–92.
96. Дрозд Р. Навколо причин акції «Вісла». *Український альманах*. 2002. С. 66–70.
97. Дрозд Р. Навколо причин антипольської акції ОУН-УПА в 1943–1944 рр. *Український альманах*. 2003. С. 172–177.
98. Дрозд Р. Основна мета акції «Вісла». *Акція «Вісла» в контексті українсько-польських відносин ХХ ст.* / під ред. М. Геніка. Івано-Франківськ, 1999. С. 41–53.
99. Дрозд Р. Пацифікація Східної Галичини в 1930 р. *Український альманах*. Варшава, 2000. С. 173–176.
100. Дрозд Р. Переселення українців з Польщі до Української РСР в 1944–1946 рр. *Український альманах*. 1996. С. 190–198.
101. Дрозд Р. Перший конгрес українських націоналістів у Відні 1929 р. *Український альманах*. 1999. С. 186–188.
102. Дрозд Р. Політика польських властей щодо української меншини в 1947–1960 рр. *З історії українсько-польських відносин другої половини ХІХ – початку ХХІ ст.* / за ред. П. С. Федорчака. Івано-Франківськ, 2011. С. 175–192.
103. Дрозд Р. Польсько-українські відносини на Холмщині, Надсянні та Лемківщині в 1944–1947 рр. Волинь і Холмщина 1938–1947 рр. Львів, 2003. С. 344.
104. Дрозд Р. Релігійна «ревіндикація» Холмщини 1938 р. *Український альманах*. 1998. С. 168–170.
105. Дрозд Р. Розміщення українців в чухлівському повіті в 1947–1952 рр. *Український альманах*. Варшава, 2010. С. 163–174.
106. Дрозд Р. Розміщення українців на західних і північних землях Польщі в 1947 р. *Український альманах*. Варшава, 1997. С. 84–89.

107. Дрозд Р. Ставлення польських властей щодо повернення українців на рідні землі в 1947–1989 рр. *Українська історична наука на порозі XXI століття*. Чернівці, 2001. Т. 2. С. 315–320.
108. Дрозд Р. Українська людинність у Польщі в 1944–1989. *Рідна мова*. 2002. № 2. С. 70–80.
109. Дрозд Р. Як відбувалося переселення українців в Радянську Україну? *Наше слово*. 2002. № 50. 15 грудня.
110. Дрозд Р., Гальчак Б. Історія українців у Польщі в 1921–1989 рр. / пер. з пол. І. Мусієнко. 3-тє вид. Харків : Золоті сторінки, 2013. 272 с.
111. Дрозд Р., Зимомрія М. Депортаційні акції в контексті польсько-українських взаємодій. *Депортації українців та поляків: кінець 1939 – початок 50-х рр. (до 50-річчя операції «Вісла»)*. Львів, 1998. С. 88–91.
112. Дрозд Р., Зимомрія М. Долі народу, як звички перед іконами, або слово про акцію «Вісла». *Карпатський край*. 1997. № 6–10. С. 3–4.
113. Енциклопедія сучасної України. Т. 15. Київ, 2014. 558 с.
114. Жерелік Р. Рада Української Народної Республіки (з історії наддніпрянської еміграції в Польщі). *Український альманах*. 1996. S. 176–181.
115. Заброварний С. Перемишль в українському національному русі на зламі XIX і XX ст. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 2003. Т. 15–16. S. 118–126.
116. Захарчук Б. Проблеми кордону в контексті українсько-польських відносин доби національно-демократичної революції в Україні (1917–1923). *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 1996. Т. 3. S. 170–174.
117. Зашкільняк Л. Замітки про сучасну українську історіографію. *Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика*. 2009. № 15. С. 13–19.
118. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів, 1999. 228 с.
119. Зашкільняк Л. Образ Польщі та поляків в сучасній Україні. *Проблеми слов'янознавства*. Львів, 2001. С. 68–80.
120. Зашкільняк Л. Польська історіографія після Другої світової війни: проблеми національної історії (40–60-ті роки). Київ, 1992. 95 с.
121. Зашкільняк Л. Сучасна світова історіографія. Посібник для студентів історичних спеціальностей університетів. Львів : Паіс, 2007. 312 с.
122. Зашкільняк Л. Українська проблема в політиці польського еміграційного уряду і польського підпілля в 1939–1945 рр. *Україна – Польща: важкі питання*. Варшава, 1999. Т. 4. С. 122–138.
123. Зашкільняк Л. Українсько-польські стосунки на Волині та у Східній Галичині в 1939–1944 роках: невідома війна. *Записки Наукового Товариства імені Шевченка*. Том ССLI : Праці Історично-філософської секції. Львів, 2006. С. 325–367.
124. Зашкільняк Л. Українсько-польські стосунки XX ст. у суспільній свідомості українців і поляків. *Вісник Львівського університету. Соціологія*. 2008. Вип. 2. С. 127–137.
125. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів : Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, 2002. 752 с.
126. Зрив радянських планів щодо блискавичного проведення репатріації українського населення з Польщі до УРСР. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 2005. Т. 19–20. S. 307–315.
127. Іллюшин І. Волинська трагедія 1943–1944 рр. / відп. редактор С. В. Кульчицький. НАН України. Інститут історії України; Київський славистичний університет. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2003. 313 с.
128. Іллюшин І. ОУН-УПА і українське питання в роки Другої світової війни (в світлі польських документів). Київ : Ін-т історії України, 2000. 198 с.
129. Іллюшин І. Протистояння УПА і АК (Армії Крайової) в роки Другої світової війни на тлі діяльності польського підпілля в Західній Україні. Київ : Ін-т історії України, 2001. 289 с.
130. Іллюшин І. Волинська трагедія 1943–1944 рр.: пошук між «двома правдами». *Українська правда. Історична правда*. 2011. 13 липня.

131. Ільющин І. Актуальні проблеми методології та історіографії українсько-польських відносин ХХ ст. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2007. № 16. С. 395–404.
132. Ільющин І. І. Волинська трагедія 1943. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / редкол. В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ : Наукова думка, 2003. Т. 1 : А–В. С. 609.
133. Ісаєвич Я. Польсько-українські і українсько-польські культурні взаємини: історіографія, періодизація, політичні аспекти. *Польща – Україна: історична спадщина і суспільна свідомість*. Міжнародна наукова конференція (Кам'янець-Подільський, 29–31 травня 1992 р.). Тези доповідей. Київ, 1992. С. 39–43.
134. Ісаєвич Я. Українсько-польська наукова і культурна співпраця. *Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття*. Конференція під патронатом Прем'єр-Міністрів України і Польщі (Київ, 25–27 червня 1999 р.) : зб. наук. пр. / відп. ред. Я. Ісаєвич. Київ, 1999. С. 18–21.
135. Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету) / ред. Л. Зашкільняк, П. Серженга, 2015. 412 с.
136. Кабачій Р. Вигнані на степи. Київ : Люта справа, 2019. 624 с.
137. Кабачій Р. Переселення українців із Польщі до УРСР в 1944–1946 рр. очима істориків-українців Польщі та України. *Український історичний збірник*. 2009. Вип. 12. С. 426–435.
138. Калакура Я. С. Методологія історіографічного дослідження : наук.-метод. посіб. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2016. С. 319 с.
139. Каліщук О. Стереотипні уявлення та ментальність як чинник ескалації українсько-польського протистояння у роки Другої світової війни. *Краєзнавство*. 2013. Ч. 3. С. 55–59.
140. Каліщук О. Українсько-польське протистояння 1942–1944 рр. у контексті історії Центрально-Східної Європи. *Волинська трагедія: через історію до порозуміння* : матеріали Всеукр. наук. конф., Луцьк, 19–20 черв. 2013 р. / уклад. А. Шваб. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. С. 95–104.
141. Каліщук О. Українсько-польське протистояння на Волині та в Східній Галичині у роки Другої світової війни : науковий та суспільний дискурси / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2013. 510 с.
142. Каліщук О. Радянський чинник ескалації українсько-польського протистояння у роки Другої світової війни. *Гілея* : наук. вісн. Київ, 2013. Вип. 72. С. 142–146.
143. Каліщук О. Стереотипні уявлення та ментальність як чинник ескалації українсько-польського протистояння у роки Другої світової війни. *Краєзнавство*. 2013. Ч. 3. С. 55–59.
144. Каліщук О. Сучасні історичні дискусії щодо міжнаціональних відносин у роки Другої світової війни: порівняльний аспект (Єдвабне'41/Волинь'43). *Український історичний журнал*. 2015. № 5. С. 149–163.
145. Каліщук О. Українсько-польське протистояння 1942–1944 рр. у контексті історії Центрально-Східної Європи. *Волинська трагедія: через історію до порозуміння* : матеріали Всеукр. наук. конф., м. Луцьк, 19–20 черв. 2013 р. / уклад. А. Шваб. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. С. 95–104.
146. Каліщук О. Українсько-польське протистояння на західноукраїнських землях у роки Другої світової війни : матеріали до бібліографічного покажчика. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів ; Луцьк : Волинська книга, 2007. 108 с.
147. Каліщук О. Сучасна історіографія українсько-польського протистояння у роки Другої світової війни. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2012. № 22. С. 523–535.
148. Карпус З. Останній шлях УГА: обставини перебування та культурно-просвітницька діяльність полонених старшин Української Галицької Армії у таборі Тухоля (Польща) в 1920–1922. Київ ; Торунь : Київський державний лінгвістичний університет. Кафедра історії України, Інститут історії та архівістики Університету ім. Міколая Коперника, 1999. 46 с.

149. Касьянов Г. Ще не вмерла українська історіографія. *Критика*. 2002. Ч. 4. С. 18–20.
150. Кенсік Я. Втрати населення під час польсько-українського міжнародного конфлікту в роки Другої світової війни, «Україна – Польща. Важкі Питання». Т. 9. Варшава, 2001. Луцьк, 2004. С. 43.
151. Киридон А. Студії пам'яті в Україні: основні тенденції становлення. *Україна – Європа – Світ*. Збірник наукових праць. 2014. № 14. С. 273–265.
152. Кічий І. До історії українсько-польських конфліктів в роки Другої світової війни (на матеріалах Волинської області). *Zbrodnie NKWD na obszarze województw wschodnich Rzeczypospolitej Polskiej*. Materiały I Międzynarodowej Konferencji Naukowej. Koszalin, 14 grudnia 1995 / red. B. Polak. Koszalin, 1995. S. 259–264.
153. Ковалевський З. Польська демократична громадськість мусить знати правду про Українську Повстанчу Армію. *Україна. Наука і Культура* / ред. О. Сергієнко та ін. Вип. 25. Київ, 1991. С. 81.
154. Ковальченко И. Д. Методы исторического исследования. Москва : Наука, 1987. 440 с.
155. Колесник І. І. Українська історіографія XVIII – поч. XX ст. Київ, 2000. 256 с.
156. Колянчук А. Від збройного конфлікту до угоди і її зриву. *Український альманах*. 2010. С. 140–147.
157. Колянчук А. Мошинський Євген Іванович. *Енциклопедія історії України*. Київ, 2009. Т. 6. С. 633–634.
158. Колянчук А. Провідний православний художник і публіцист родом з Сянницької землі Юрій Новосільський. *Церковний календар*. 2009. С. 204–209.
159. Колянчук А. Проф. Павло Пащевський. *Наше слово*. 2012. Ч. 2. С. 9.
160. Колянчук А. 100 днів президентури. *Наше слово*. 2005. № 23. С. 2.
161. Колянчук А. Визначні українці в Польщі – Микола Мазурик (1908–?), Іван Пастернак (1884–1943). *Наше слово*. 2008. № 18.
162. Колянчук А. Визначні українці в Польщі – Мирослав Смерек (1935–1995), Михайло Саванюк (1938–2003), Михайло Поготовко (1891–1944). *Наше слово*. 2008. № 19.
163. Колянчук А. Визначні українці в Польщі – Степан Заброварний. *Наше слово*. 2008. № 22. С. 10.
164. Колянчук А. Визначні українці в Польщі – Т. Олесюк (1895–1978). *Наше слово*. 2008. № 16. С. 10.
165. Колянчук А. Він – з корогви вождів. До 125-річчя від дня народження Симона Петлюри. *Наше слово*. 2004. № 19. С. 1, 8.
166. Колянчук А. Вождь українського народу (До 80-річчя Симона Петлюри). *Український альманах*. 2006. С. 241–244.
167. Колянчук А. Володимир Кубійович (1900–1985). *Наше слово*. 2010. № 47. С. 9.
168. Колянчук А. Всеволод Змієнко. *Енциклопедія сучасної України*. Київ, 2010. Т. 10. С. 624.
169. Колянчук А. Генерального штабу генерал хорунжий Марко Безручко. *Український альманах*. 2004. С. 171–176.
170. Колянчук А. Другий Зимовий Похід. *Наше слово*. 2011. № 46. С. 9 ; № 47. С. 9.
171. Колянчук А. Емігрантська доля. *Наше слово*. 2005. № 22. С. 8–9 ; № 23. С. 9.
172. Колянчук А. Євген Беднарчук (18.01.1913–28.01.1981) – спроба пригадати поетичну замисленість. *Український літературний провулок*. 2004. Т. 4. С. 243–245.
173. Колянчук А. З історії православної каплиці у Перемишлі. *Церковний календар*. 2010. С. 128–141.
174. Колянчук А. За нашу і вашу свободу. Іван Нечай (1818–19.03.1863). *Над Бугом і Нарвою*. 2009. № 1 (101). С. 31.
175. Колянчук А. Закерзонці під Крутами. *Наше слово*. 2008. № 3. С. 3.
176. Колянчук А. Зберігаймо правдиво пам'ять минулого. *Над Бугом і Нарвою*. 2005. № 5. С. 15.

177. Колянчук А. І вони будували українську державність. *Над Бугом і Нарвою*. 2007. № 1. С. 21–24.
178. Колянчук А. Іконописець-мислитель. До 85-річчя народження Юрія Новосільського. *Над Бугом і Нарвою*. 2008. № 6. С. 11–13.
179. Колянчук А. Ілля Золотницький. *Енциклопедія сучасної України*. Київ, 2010. Т. 10. С. 669.
180. Колянчук А. Історик українських визвольних змагань першої половини ХХ століття... Пісня на віки. Надсянський родовід українського гімну. *Над Бугом і Нарвою*. 2005. № 1–2. С. 3–4.
181. Колянчук А. Історик українських визвольних змагань першої половини ХХ століття... Євген Зиблікевич. *Енциклопедія сучасної України*. Київ, 2010. Т. 10. С. 572.
182. Колянчук А. Квітень в польсько-українських стосунках. *Наше слово*. 2005. № 21. С. 5.
183. Колянчук А. Ланцут: історія поховань куреня українських військовиків. *Український альманах*. 2012. С. 236–250.
184. Колянчук А. Любомир Володимир Баран – член Президії ПАН. До 70-ліття Академіка. *Наше слово*. 2007. № 40. С. 8.
185. Колянчук А. Масляний Антін Павлович. *Енциклопедія історії України*. Київ, 2009. Т. 6. С. 546.
186. Колянчук А. Мережа шкільництва української еміграції в Другій Речі Посполитій. *Життя у світлі освіти*. Кіровоград ; Кошалін ; Торонто ; Дрогобич, 2011. С. 314–355.
187. Колянчук А. Нагорода за працю та віру (Ірина Богун-Чопівська). *Над Бугом і Нарвою*. 2009. № 1 (101). С. 33–44.
188. Колянчук А. Наддніпрянець генерал Борис Палій-Неїло – іконописець Надсяння. *Церковний календар*. 2005. С. 217–225.
189. Колянчук А. Народний Дім у Перемишлі є місцем православних Богослужінь. *Церковний календар*. 2012. С. 228–234.
190. Колянчук А. Недопустимі прогалини. *Наше слово*. 2004. № 25. С. 8.
191. Колянчук А. Павло Запорізький. Артист-маляр з Великої України. *Церковний календар*. 2006. С. 144–153.
192. Колянчук А. Павло Запорізький. *Енциклопедія сучасної України*. Київ, 2010. Т. 10. С. 281.
193. Колянчук А. Пам'яті видатного підляшука Степана Демчика. *Над Бугом і Нарвою*. 2008. № 5 (99). С. 36.
194. Колянчук А. Пам'яті д-ра габ. Михайла Саванюка. *Наше слово*. 2004. № 22. С. 8.
195. Колянчук А. Петро Шкурат (1893–1978). Організатор культурного і релігійного життя православних українців в Перемишлі. *Церковний календар*. 2012. С. 235–238.
196. Колянчук А. Свято національної пам'яті. *Над Бугом і Нарвою*. 2005. № 4. С. 11–12.
197. Колянчук А. Сеніор митців пера (А. Середницький). *Над Бугом і Нарвою*. 2011. № 1. С. 32–33.
198. Колянчук А. Українська станиця у Каліші 1924–1939. *Український альманах*. 2004. С. 204–211.
199. Колянчук А. Українські некрополі. *Наше слово*. 2007. № 45. С. 1–2.
200. Колянчук А. Українські Пастирські православні курси вояків Армії УНР в Каліші. *Церковний календар*. 2011. С. 155–180.
201. Колянчук А. Українці у Польщі: історія і сьогодення. Україна – Польща. Монолог-діалог культур. Кіровоград ; Дрогобич ; Кошалін, 2004. Вип. 4. Т. 2. С. 338–370.
202. Колянчук А. Українці у Ченстохові в міжвоєнному періоді (1920–1939). *Український альманах*. 2006. С. 258–263.
203. Колянчук А. Холмщаки і підляшуки на Вармії і Мазура. *Над Бугом і Нарвою*. 2007. № 4 (92). Ч. 1. С. 30–35 ; № 5 (93). Ч. 2. С. 24–28 ; № 6 (94). Ч. III. С. 39–40.
204. Колянчук А. Холмщаки та підляшуки на Вармії і Мазурах. *Український альманах*. 2006. С. 87–97.
205. Колянчук О. Вчителі-українці в Центральній Польщі. *Слово педагога*. 1996. № 2–4. С. 4–5.

206. Колянчук О. Генерал хор. Борис Палій-Неїло – керівник іконописної майстерні «Відродження» у Перемишлі. *Перемиські дзвони*. 2001. № 1. С. 21.
207. Колянчук О. Генерали УНР інтерновані в Польщі. *Наше слово*. 1996. № 32–37.
208. Колянчук О. До 80-ліття Збройних Сил України. *Наше слово*. 1996. № 46–47. С. 361–412.
209. Колянчук О. До 80-річчя утворення Збройних Сил України. *Перемиські дзвони*. 1997. № 2 (25). С. 24–25 ; 1998. № 1 (26). С. 5.
210. Колянчук О. До 80-річчя утворення Збройних Сил УНР. *Церковний календар*. Сянік, 1997. С. 138–150.
211. Колянчук О. Душпастирство в армії Української Народної Республіки інтернованої в Польщі. *Церковний календар*. Сянік, 2002. С. 150–161.
212. Колянчук О. Ланцут. Український військовий меморіал. Перемишль, 2003. 12 с.
213. Колянчук О. Лікарська естафета поколінь. *Лікарський збірник. Нова серія*. Львів ; Чикаго, 2003. Т. 12. С. 635–637.
214. Колянчук О. Ліквідація ворога Народної Польщі чи етнічна чистка. *У пошуках правди*. Перемишль, 1998. С. 64–78.
215. Колянчук О. Могили українських вояків у Вдовицях. *Наше слово*. 2003. № 23, 24.
216. Колянчук О. Незабуті могили. Львів, 1993.
217. Колянчук О. Отаман «Орел». *Український альманах*. 2003. С. 256–258.
218. Колянчук О. Перша у Польщі українська військова некрополія в Пикуличах. *Український альманах*. 1999. С. 180–185.
219. Колянчук О. Пикуличі. Український військовий меморіал. Перемишль, 2003. 12 с.
220. Колянчук О. Пилип Пилипчук (1869–1940). Прем'єр-міністр екзильного уряду УНР. *Холмський вісник*. 2000. № 2/3. С. 14–15.
221. Колянчук О. Полковник Михайло Кос. *Український альманах*. 2003. С. 254–256.
222. Колянчук О. Поховані в Ланцеті. *Наше слово*. 2003. № 19, 20, 21.
223. Колянчук О. Православні в Каліші. *Церковний Календар*. Сянік, 1997. С. 151–167.
224. Колянчук О. Професор Ераст-Орест Константинович. *Український альманах*. 2003. С. 365–367.
225. Колянчук О. Рецензія на: Павленко М. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919–1924 рр.). Київ, 1999. *Biuletyn Ukrainoznawczy*. 2000. № 6. S. 243–251.
226. Колянчук О. Симон Петлюра і українсько-польські відносини. Армія УНР у польських таборах (1920–1924 рр.). *Інформаційний бюлетень Української Бібліотеки ім. Симона Петлюри в Парижі*. 1999. Ч. 62. С. 22–30.
227. Колянчук О. Симон Петлюра і українсько-польські відносини. *Рідна мова*. 2003. № 3. С. 47–57.
228. Колянчук О. Син Підляської землі проф. Євген Перфецький. *Над Бугом і Нарвою*. 1997. № 3/4. С. 41.
229. Колянчук О. Спомини про рідне село. Депортації. *Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади*. Зб. наук. праць. У 3-х т. Львів, 2002. Т. 3: Спогади. С. 310–313.
230. Колянчук О. Табори інтернованої армії УНР у Ченстохові та Пйотркові Трибунальському. *Четвертий міжнародний конгрес українців (Одеса, 26–29 серпня 1999 р.)*. Доповіді та повідомлення. Історія. Одеса ; Київ ; Львів, 1999. Ч. II : XX століття. С. 297–298.
231. Колянчук О. Увічнення нескорених. Українські військові меморіали 20–30-х років ХХ ст. у Польщі. Львів, 2003. 244 с.
232. Колянчук О. Угода Пилсудський – Петлюра по 80 роках. *Наше слово*. 2000. № 24. С. 9.
233. Колянчук О. Українська військова еміграція в Польщі 1920–1939 рр. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2000. Вип. 7. Збірник на пошану професора Юрія Сливки. С. 372–376.

234. Колянчук О. Українська військова еміграція у Польщі (1920–1939). Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2000. 278 с.
235. Колянчук О. Українська військова еміграція у Польщі (1920–1939) : автореф. дис. ... канд. іст. наук. Львів, 2000. 20 с.
236. Колянчук О. Український військовий цвинтар у Щипіорні. *Наше слово*. 2003. № 28, 29.
237. Колянчук О. Український військовий цвинтар у Щипіорні. *Український альманах*. 1997. С. 370–374.
238. Колянчук О. Українські військові некрополі та могили у Польщі. *Наше слово*. 1999. № 9–12.
239. Колянчук О. Українські військові некрополі у Польщі. *Український альманах*. Варшава, 1996. С. 369–373.
240. Колянчук О. Українські некрополі в Каліші. *Наше слово*. 2002. № 25, 26, 27.
241. Колянчук О. Українці в таборах Перемишля (1918–1921). *Пам'ятки України*. Київ, 1995. № 3. С. 112–117.
242. Колянчук О. Українці в таборах Перемишля (1918–1921). *Перемишль і Перемиська земля протягом віків*. Перемишль ; Львів, 1996. С. 177–194.
243. Колянчук О. Українці у Кракові. *Іван Феценко-Чопівський*. Матеріали конференції 27–28 вересня 2002 р. Львів, 2002. С. 66–71.
244. Колянчук О. Українці у Польщі та проблеми збереження їх національної тотожності. *Кордони єднання. Проблеми міжетнічних відносин у Карпатському євро регіоні*. Ужгород, 2001. С. 27–36.
245. Колянчук О. Унерівські біографії. Визначні постаті Української Народної Республіки в історії Підляшшя і Холмщини. *Над Бугом і Нарвою*. 2000. № 1–2 (47–48). С. 36–39 ; № 4. С. 31–32.
246. Колянчук О. Шлях армії УНР у Польщу. *Наше Слово*. 1998. № 10–13, 16, 17.
247. Колянчук О., Сидоренко Н. «Задоротяне життя» українських часописів на чужині (1919–1924). Київ, 2000. *Biuletyn Ukrainoznawczy*. 2000. № 6. S. 251–258.
248. Колянчук А. Шкільна мережа петлюрівської еміграції у Польщі 1921–1939. *Український альманах*. 2005. С. 242–254.
249. Комар В. Армія УНР від еміграції до Другого зимового походу в 1920–1921 рр. *Історія та історіографія в Європі*. Київ, 2016. Вип. 5 : Україна в ХХ–ХХІ століттях: на шляху гідності і свободи. С. 69–76.
250. Комар В. Л. Формування політики нормалізації польсько-українських відносин у Галичині в 30-х рр. ХХ ст. *З історії українсько-польських відносин другої половини ХІХ – початку ХХІ ст.* : колективна монографія / П. С. Федорчак, І. Цепенда, В. Комар та ін. Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського нац. ун-ту ім. Василя Стефаника, 2011. 255 с.
251. Комар В. Польсько-українська співпраця в прометеївському русі міжвоєнного періоду. *Ukraina – Polska – Unia Europejska. Polityczny, gospodarczy i społeczno-kulturalny wymiar współpracy: monografia* / pod. red. K. Jędraszczyk, O. Krasiewskiego, W. Sobczaka. Poznań : Wyd-wo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 2012. 451 s.
252. Комар В. Східна Галичина і Західна Волинь у політиці прометеїзму міжвоєнної Польщі. Українсько-польські відносини. *Новітня доба* / відп. ред. Микола Литвин. Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. Крип'якевича. Львів, 2017. С. 230–244.
253. Кондратюк К. Дискусійні питання історії ЗУНР. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. Вип. 18. С. 710–117.
254. Конквест Р. Великий терор. Сталінські чистки тридцятих років. Луцьк : ВМА «Терен», 2009. 880 с.
255. Конквест Р. Жнива скорботи радянська колективізація і голодомор. Київ : Либідь, 1993. 383 с.
256. Коркуць М. Польща воює. *Путівник історії Польщі*. Варшава : Інститут національної пам'яті, 2018. С. 75–80.

257. Корольов Г. Федералізм Михайла Грушевського: міфи, уявлення, проекти. Київ, 2012. 249 с.
258. Котляр Ю. В. Повстанський рух етнічних меншин Півдня України (1917–1931). Київ – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. Кн. 1. 153 с.
259. Крамар Ю. В. Національно-культурна та релігійна політика урядів Польщі на Волині (1921–1939 рр.) : дис. ... д-ра іст. наук : спец. 07.00.02 Всесвітня історія. Львів, 2015. 536 с.
260. Крамар Ю. В. Політика державної асиміляції на Волині (1928–1938 роки) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.02 – всесвітня історія / Ю. В. Крамар. Львів, 1998. 18 с.
261. Крамар Ю. Польська політика асиміляції українців Волині у 1928–1938 рр. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Спецвипуск. Дрогобич, 2002. С. 326–338.
262. Красівський О. Галичина у першій чверті ХХ ст. Проблеми польсько-українських стосунків. Львів : Вид-во ЛФУАДУ, 2000. 414 с.
263. Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923. Проблеми взаємовідносин. Київ : Вид-во УАДУ, 1998. 304 с.
264. Кротофіль М. «Петлюрівці» й «Галичани» : політика інтеграції українських державних органів у 1918–1919 рр. *Історичний архів*. 2009. Вип. 3. С. 50–53.
265. Кротофіль М. Проект Норманської бригади в армії УНР. *Військово-історичний альманах*. 2007. № 1 (14) (8 серпня). С. 38–48.
266. Кротофіль М. Українці – контрактові старшини польського війська в 1939 р. *1939 рік в історичній долі України й українців* : матеріали Міжнародної наукової конференції 23–24 вересня 1999 р. / ред. К. Кондратюк та ін. Львів : Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2001. С. 131–136.
267. Крохмаль А. Документи з історії України і польсько-українських відносин у зібраннях полоністичних інституцій. *Архіви України*. 2005. № 4. С. 63–72.
268. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ : Б. в., 1993. 204 с.
269. Кульчицький С. В. Україна між двома війнами (1921–1939 рр.). Київ : Видавничий дім «Альтернативи», 1999. Т. 11 : Україна крізь віки. 336 с.
270. Купріянович Г. Призабута сторінка історії української кооперації: український кооперативний рух на Холмщині та Південному Підляшші у міжвоєнний період. *Четвертий міжнародний конгрес українців. Одеса, 26–29 серпня 1999 р.* Доповіді та повідомлення. Історія. Частина II: ХХ століття / відп. ред. С. Кульчицький, В. Даниленко. Одеса – Київ – Львів, 1999. С. 487–494.
271. Купріянович Г. Принципи полонізаційно-ревіндикаційної акції на Холмщині та Південному Підляшші в 1938–1939 роках. *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencje* / pod red. G. Kuprianowicza. Chełm, 2009. S. 65–85.
272. Купріянович Г. Роль Православної Церкви в українському суспільстві у поглядах митрополита Іларіона (проф. Івана Огієнка). *Українська історична наука на порозі ХХІ століття*. Т. 4. Чернівці, 2001. С. 214–225.
273. Купріянович Г. Сумні дні настали, коли наші люди на захід їхали... *Над Бугом і Нарвою*. 2017. № 5. С. 8–12. Купріянович Г. Товариство «Рідна Хата» (1919–1930 рр.). *Світовий Конгрес українців Холмщини і Підляшшя (Львів – Холм, 17–21 вересня 1994 року)*. Матеріали наукової конференції / ред. Й. Романюк. Львів, 1996. С. 75–86.
274. Купріянович Г. Український етнос на Холмщині та Підляшші у ХІХ та ХХ ст. *Холмщина і Підляшшя. Історико-етнографічне дослідження* / ред. В. Борисенко. Київ, 1997. С. 59–76.
275. Купріянович Г. Український національний рух на Холмщині та Південному Підляшші в 20-ті рр. ХХ ст. *Третій міжнародний конгрес українців 26–29 серпня 1996 р.* Доповіді та повідомлення. Історія, частина II / ред. Я. Ісаєвич. Харків, 1996. С. 110–116.

276. Купріянович Г. Український національний рух на Холмщині та Південному Підляшші в 1920-ті роки. *Україна. Культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2000. Випуск 7. С. 357–361.
277. Курило Т., Химка І. Як ОУН ставилася до євреїв? Роздуми над книжкою Володимира В'ятровича «Ставлення ОУН до євреїв: формування позиції на тлі катастрофи» (Львів, 2006 р. 140 с.). *Україна модерна*. 2008. № 13. С. 253–264.
278. Кучерепа М. «Волинський експеримент» воєводи Г. Юзевського. *Проект «Україна». Галичина та Волинь у складі міжвоєнної Польщі*. Харків : Фоліо, 2017. С. 111–131.
279. Кучерепа М. Волинське українське об'єднання (1931–1939 рр.). Луцьк, 2001. 420 с.
280. Кучерепа М. Волинь 1939–1941 рр. : навч. посіб. Луцьк, 2005. 486 с.
281. Кучерепа М. До генези конфлікту: українсько-польські відносини на Волині напередодні Другої світової війни. Волинь і Холмщина 1938–1947 рр. : польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження, документи, спогади / гол. редкол. Я. Ісаєвич. Львів, 2003. Вип. 10. С. 62.
282. Кучерепа М. Заходи послів і сенаторів Волинського Українського Об'єднання у справі акції руйнування православних церков на Холмщині та Південному Підляшші в 1938 році. *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencje / pod red. G. Kuprianowicza*. Chełm, 2009. S. 123–139.
283. Кучерепа М. Національна політика Другої Речі Посполитої щодо українців (1919–1939 рр.). *Матеріали II міжнародного семінару істориків «Українсько-польські відносини в 1918–1947 рр.»*. Варшава, 22–24 травня 1997 р. 1998. С. 11–28.
284. Кучерепа М. Український національний політичний рух на Волині у 1920-х роках: спроби його систематизації та характеристики. *Rocznik Lubelski*. 2015. Т. 41. S. 148–158.
285. Кушнеж Р. Документи польської дипломатії та розвідки про Голодомор. *Голод 1932–1933 років в Україні : причини, демографічні наслідки, правова оцінка / ред. І. Юхновський*. Київ, 2009. С. 144–168.
286. Кушнеж Р. Львівська українська преса про голодомор в УСРР. *Український історичний журнал*. 2006. № 3. С. 199–209.
287. Кушнір Р. Участь української громадськості Польщі в допоміжних та протестних акціях проти голодомору в Україні. *Український історичний журнал*. 2005. № 2. С. 131–141.
288. Лавер О. Про людські втрати в україно-польському етнічному конфлікті в роки Другої світової війни. *Проблеми Історії України. Факти, судження, пошуки : міжвідомчий зб. наук. пр.* Київ, 2003. Вип. 9. С. 316–317.
289. Лаврецький Р. Українсько-польсько-більшовицька війна 1920 року в сучасній українській та польській історіографіях. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. № 18. С. 652–665.
290. Лазурко Л. Дослідження українських вчених на сторінках польських історичних часописів Львова ХІХ ст. *Українські та польські інтелектуали в другій половині ХІХ – першій третині ХХ ст.: співпраця, конфлікти, рецепція : колективна монографія / за ред. В. Тельвака*. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 9–34.
291. Левченко Л. Формування джерельної бази з історії польського етносу в державному архіві Миколаївської області. *Україна-Польща: джерела, архіви, історія (до 100-річчя незалежності Польщі й проголошення незалежності України)*. Програма й тези доповідей Міжнародного круглого столу. Миколаїв, 2018. С. 11–12.
292. Лемкін Р. Радянський геноцид в Україні (стаття 28 мовами) / ред. Р. Сербин, упоряд. О. Стасюк. Київ : Майстерня книги, 2009. 208 с.
293. Линкевич О. Польско-украинские отношения межвоенного периода в современной польской историографии. *Белоруссия и Украина. История и культура. Ежегодник 2005/2006 / гл. ред. Б. Флоря*. Москва : Индрик, 2008. С. 360–386.

294. Лисенко О. С., Марущенко О. В. Українсько-польські стосунки періоду Другої світової війни у вітчизняній історіографії. Бібліографічний покажчик. Київ – Івано-Франківськ, 2003. 124 с.
295. Литвин Г. Шляхта Київщини, Волині та Брацлавщини (1569 – 1648) / пер. з пол. Л. Лисенко. Київ, 2016. 616 с.
296. Литвин М. Жерелік Ростислав Іванович. Українські історики ХХ ст. Бібліографічний довідник. Серія «Українські історики». Вип. 2. Ч. 1. Київ – Львів, 2003. С. 116–117.
297. Литвин М. Питання українсько-польських відносин у науковій спадщині та громадській діяльності Ярослава Ісаєвича. *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість* : зб. наук. пр. / відп. ред. М. Литвин / Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2010–2011. Вип. 3–4. С. 9.
298. Литвин М. Польська історіографія про мету, засоби і наслідки політики радянзації в західних землях України (1939–1941). *Україна – Європа – Світ*. Міжнарод. зб. наук. пр. / гол. ред. М. Алексієвець. Тернопіль, 2008. Вип. 1. С. 214–220.
299. Литвин М. Польсько-український військово-політичний діалог 1918–1920 років: від збройного конфлікту в Галичині до союзних Варшавського угод. *Ризький трактат 1921 року після 75 літ*. Торунь, 1999. С. 63–71.
300. Литвин М. Проблеми дослідження українсько-польських відносин новітньої доби. *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. 2012. № 5. С. 134–140.
301. Литвин М. Українське військово-історичне товариство у Польщі (1920–1939). *Warszawskie zeszyty ukrainozawcze*. 2005. Т. 19–20. С. 282–288.
302. Литвин М. Український та польський істеблішмент у період «Великої війни» та національно-демократичних революцій (1914–1918). *Історіографічні дослідження в Україні*. Київ, 2003. Вип. 13. Ч. 1. С. 155–173.
303. Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. Львів : Інститут українознавства НАН України, 1998. 488 с.
304. Літопис УПА. Т. 22: УПА в світлі польських документів. Кн. 1: Військовий суд Оперативної Групи «Вісла» / упоряд. Є. Місило. Торонто, 1992. 831 с.
305. Магочій П. Р. Історія України. Київ, 2007. 638 с.
306. Маєвський Ю. З. Лист до редакції. *Простір свободи. Україна на шпальтах паризької «Культури»* / упор. Б. Бердиховська. Київ : Критика, 2005. С. 158.
307. Макар В. Реакція канадських українців на акцію руйнування православних церков на Холмщині та Південному Підляшші в 1938 році. *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencje* / pod red. G. Kuprianowicza. Chełm, 2009. С. 159–169.
308. Макар Ю. 1938 рік – апогей трагедії Холмсько-Підляського Православ'я. *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencje* / pod red. G. Kuprian. С. 93–113.
309. Макар Ю. Становище українців у міжвоєнній Польщі. Четвертий міжнародний конгрес українців. Доповіді та повідомлення. Історія. Ч. 2 : ХХ ст. Одеса – Київ – Львів, 1989. С. 480–486.
310. Маланчук-Рибак О. Український та польський жіночий рух кінця ХІХ – початку ХХ ст.: типологічна ідентифікація і порівняльна характеристика. *Warszawskie zeszyty ukrainozawcze*. 1999. Т. 8–9. С. 188–200.
311. Маліцький Я. Великі справи роблять ті, хто не знає про їхню нездійсненність. *Український журнал*. 2009. № 4. С. 10–12.
312. Маліцький Я. Польща зацікавлена мати навколо себе людей, вихованих на демократичних і європейських цінностях. *Вкурсе*. 2009. 20 листопада.
313. Маліцький Я. Українці мають проявити драматичну відвагу, аби відірватися від Росії. *Наш вибір*. 2014. 27 грудня.
314. Маліцький Ян. Великі справи роблять ті, хто не знає про їх нездійсненність. *Український журнал*. 2009. № 4.

315. Маліцький Ян. Польща зацікавлена мати навколо себе людей, вихованих на демократичних і європейських цінностях. *Вкurse*. 2009. 20 листопада.
316. Маслак В. Археографічні публікації джерел з історії українського козацтва польськими дослідниками в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. *Наукові записки* : збірник праць молодих вчених та аспірантів. 2013. Т. 31. С. 721–725.
317. Маслак В. Держава Богдана Хмельницького: проблема концептуалізації в сучасній польській історіографії. *Meritum Kolo Naukowe Doktorantow-Historykow*. 2013. С. 123–136.
318. Маслак В. Інтелектуальний вплив ідей Єжи Гедройця на польські студії української історії. *Емінак*. 2017. № 1 (3). С. 73–75.
319. Маслак В. Причини української Національно-визвольної війни середини ХVІІ ст. очима сучасних польських істориків. *Гуржіївські історичні читання*. Збірник наукових праць. 2014. № 7. С. 61–63.
320. Маслак В. Ранньомодерна українська державність в сучасних польській та російській історіографіях. дис. ... д. і. н. 07.00.06 : Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Кременчук, 2015. 480 с.
321. Маслак В. Проблема незалежності Гетьманщини середини ХVІІ ст. очима сучасних польських істориків. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. № 40. С. 233–237.
322. Масловський В. З ким і проти кого воювали українські націоналісти часів ІІ Світової війни. Москва, 1999. 272 с.
323. Масненко В. Nowak M. Dwa światy. Zagadnienie identyfikacji narodowej Andrzeja Szeptyckiego w latach 1865–1914. Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2018. *Вісник Черкаського університету*. 2019. № 2. С. 120–122.
324. Масненко В. Образ Галичини на перетині українського та польського національних проєктів: трансформація візії наддніпрянських інтелектуалів (друга половина ХІХ – перша третина ХХ ст.). *Українські та польські інтелектуали в другій половині ХІХ – першій третині ХХ ст.: співпраця, конфлікти, рецепція* : колективна монографія / за ред. В. Тельвака. Херсон : Гельветика, 2019. С. 113–166.
325. Масненко В. Історичні концепції М. С. Грушевського та В. К. Липинського. Методологічний і суспільно-політичний виміри української історичної думки 1920-х років. Київ, Черкаси : Брама ІСУЕП, 2000. 284 с.
326. Мейс Дж. Великий експеримент: до історії національного комунізму в Україні. *День*. 2008. № 211. 20 листопада.
327. Мейс Дж. Геноцид – найтяжчий злочин проти людства і людяності. *Українська мова та література*. 2006. № 3–4. С. 3–6.
328. Мейс Дж. Комунізм та дилеми національного визволення. Національний комунізм у радянській Україні 1918–1933 рр. / пер. М. Яковлева. 2018 (перше видання 1983). 496 с.
329. Мейс Дж. Свічка у вікні / за редакцією Л. Івшиної. Серія книг «Підризна література». Видавництво «Українська прес-група». 2013. 112 с.
330. Мейс Дж. Штучний голод 1933 року в Радянській Україні: що сталося й чому? *Україна молода*. 2007. 20 лют. (№ 32). С. 8–9.
331. Мейс Дж. Політичні причини голодомору в Україні (1932–1933). *Студії з україністики* : зб. наук. пр. / за ред. Р. Радишевського. Київ : НАНУ, Міжнар. школа україністики, Ін-т філології КНУ ім. Тараса Шевченка. 2004. Вип. V: До 190-річчя з дня народження Тараса Шевченка. С. 273–292.
332. Мейс Дж. Україна: Матеріалізація привидів. Київ : Кліо. 2016. 688 с.
333. Мельник М. Публікації джерел до історії уніятської Греко-Католицької Церкви в польській історіографії (1945–1989). *Могілянські читання* / ред. І. Крайній. Київ, 2008. С. 203–212.

334. Мельник М. Синтезоване опрацювання історії Греко-католицької Церкви в польських підручниках історії Церкви (1945–1989). *Православ'я – наука – суспільство: питання взаємодії* / ред. К. Крайний. Т. 5. Київ, 2007. С. 124–136.
335. Менджецькі В. Націоналізуюча політика II Речі Посполитої в антипольській акції УПА у 1943–1944 роках. *«І»*. 2003. Ч. 28. С. 24–30.
336. Менджецький В. II Річ Посполита. Польща – нарис історії / за ред. В. Менджецького, Є. Брацисевича / пер. з пол. І. Сварника. Варшава : Інститут національної пам'яті. С. 227.
337. Мисик О. Структура національних меншин в II Речі Посполитій та її законодавство і практика щодо національних меншин (1921–1939). *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 2005. Т. 19–20. S. 316–327.
338. Михайлуца М. Українське населення Ізмаїльського і Аккерманського повітів Бессарабії у міжвоєнні десятиріччя (1919–1939 рр.). Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення злуки УНР і ЗУНР» (у рамках щорічної Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум», 6–9 червня 2019 р.). Миколаїв, 2019. С. 26–27.
339. Мищак І. Сучасна українська та польська історіографії про волинську трагедію 1943 року. *Історіографічні дослідження в Україні*. 2008. № 18. С. 456–464.
340. Міронова І. Земельна реформа Директорії УНР. Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення злуки УНР і ЗУНР» (у рамках щорічної Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум», 6–9 червня 2019 р.). Миколаїв, 2019. С. 24–25.
341. Міжнародна наукова конференція «Українсько-польське прикордоння за часів радянського режиму 1939–1941 рр.: українське, польське, єврейське соціальне життя та взаємовідносини». Львів, 2007 р. 17–20 червня.
342. Місіло Є. Акція «Вісла». Документи. Нью-Йорк, 1997. 564 с.
343. Могильницький Б. Г. История исторической мысли как предмет историографического исследования. Проблемы истории общественной мысли и историографии. Москва, 1976. 387 с.
344. Мокрий В. Від редакції. Краківські українознавчі зошити. 1993. № 1–2. С. 7–8.
345. Мокрий В. Духовні джерела помаранчевої революції в Україні. 2006. Краків : Швайпольт Фіоль, 2006. 196 с.
346. Мокрий В. Церква в житті українців. Львів – Краків – Париж : Просвіта, 1993. 106 с.
347. Морозова О. «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення злуки УНР і ЗУНР» (міжнародна наукова конференція, 6–9 червня 2019 р.). *Історичний архів. Наукові студії* : зб. наук. пр. Миколаїв, 2020. Вип. 21. С. 118–122.
348. Морозова О. Українські лемки в науковому доробку Богдана Гальчака. *Слов'янський вісник* : зб. наук. пр. Серія «Історичні та політичні науки» / Рівненський державний гуманітарний університет, Рівненський інститут слов'янознавства Київського славистичного університету. Вип. 14. Рівне, 2012. С. 69–72.
349. Морозова О. 1918 рік – знаменна дата в історії України і Польщі. *1918 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення незалежності УНР та 100-річчя відродження польської державності* : матеріали Міжнародної наукової конференції (Харків, 27–29.09.2018) / Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, Генеральне консульство Республіки Польща в Харкові. Харків : ФОП Панов А. М., 2019. С. 169.
350. Морозова О. 1918 рік – знаменна дата в історії України та Польщі. *1918 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення незалежності УНР, до 100-річчя відродження Польської державності*. Резюме доповідей. Харків, 2018. С. 28–29.
351. Морозова О. 1918 рік в історії України та Польщі. *Україна – Польща: джерела, архіви, історія (до 100-річчя незалежності Польщі й проголошення незалежності України)*. Програма й тези доповідей Міжнародного круглого столу. Миколаїв, 2018. С. 13–14.

352. Морозова О. 1919 рік – знаменна дата в історії Центрально-Східної Європи й України: ідея соборності. *Історичний архів. Наукові студії* : збірник наукових праць. Миколаїв, 2019. Вип. 20. С. 76–83.
353. Морозова О. 1919 рік – знаменна дата в історії Центрально-Східної Європи й України: ідея соборності. *Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення злуки УНР і ЗУНР»* (у рамках щорічної Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум», 6–9 червня 2019 р.). Миколаїв, 2019. С. 38–39.
354. Морозова О. Актуальні проблеми українсько-польських відносин в новітній польській історіографії. *Харківський історіографічний збірник*. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. Вип. 12. С. 95–111.
355. Морозова О. Актуальність ідей Єжи Гедройця та їх реалізація в творчості сучасних польських істориків. *Historia na źródłach oparta. Studia ofiarowane profesorowi Tadeuszowi Srogoszowi w 65 rocznicę urodzin / pod red. A. Strojnowskiego*. Częstochowa, 2017. S. 777–786.
356. Морозова О. Богдан Гальчак – штрихи до наукової біографії. *Наукові записки* : збірник праць молодих вчених та аспірантів (Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України). 2012. Т. 24. С. 683–694.
357. Морозова О. Боротьба «Просвіт» Наддніпрянської України за освіту рідною мовою. *Наукові праці* : наук.-метод. журн. Миколаїв, 2008. Т. 96, Вип. 83. С. 184–187. (Історичні науки).
358. Морозова О. Волинська трагедія у сучасній українській і польській історіографії. *Чорноморський літопис*. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. Вип. 7. С. 105–111.
359. Морозова О. До питання про дослідження історії України польськими науковими інституціями в 1989–2012 рр. *Україна і світ в третьому тисячолітті: політичний, економічний, правовий та культурний виміри* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Одеса, 13–14 березня 2015. У 2 ч. Одеса: ДВНЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міжнародний Вишеградський фонд, 2015. Ч. II. С. 31–34.
360. Морозова О. Дослідження історії України в контексті суспільно-політичних трансформацій в Польщі (1989–2017). *Вісник Одеського національного університету. Соціологія і політичні науки*. Одеса, 2017. Т. 22, Вип. 2 (29). С. 135–145.
361. Морозова О. Дослідження історії України представниками української діаспори республіки Польща. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки*. Національний університет «Острозька академія», Українське історичне товариство. Острог, 2013. Вип. 21. С. 132–136.
362. Морозова О. Дослідник спільної польсько-української минувшини Тадеуш Срогос (до ювілею вченого). *Чорноморський літопис*. Миколаїв, 2012. Вип. 6. С. 185–188.
363. Морозова О. Дослідник українсько-польських відносин Євген Сінкевич (до ювілею вченого). *Наукові праці* : наук.-метод. журн. Миколаїв, 2012. Т. 207, Вип. 195. С. 126–129 (Історичні науки).
364. Морозова О. Еволюція дослідження історії України в III Речі Посполитій (1989–2018). *Історіографічні дослідження в Україні* : зб. наук. пр. Київ : НАН України, Інститут історії України, 2018. Вип. 29. С. 199.
365. Морозова О. Етичні проблеми в наукових дослідженнях: польський досвід та шляхи його застосування в українських реаліях. *Харківський історіографічний збірник*. Харків, 2012. Вип. 11. С. 163–169.
366. Морозова О. Ідея незалежної України в діяльності Єжи Гедройця. *Наукові праці* : наук.-метод. журн. Миколаїв, 2016. Т. 274, Вип. 262. С. 75–79. (Історія).
367. Морозова О. Історія України на шпальтах наукового збірника «Варшавські українознавчі зошити». *Історичний архів. Наукові студії* : збірник наукових праць. Миколаїв : вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. Вип. 9. С. 112–117.

368. Морозова О. Міжнародна наукова конференція «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення злуки УНР і ЗУНР». *Український історичний журнал*. 2019. № 5. С. 220–223.
369. Морозова О. Міжнародна наукова конференція «Історія України ХХ ст. у висвітленні сучасної закордонної історіографії». *Український історичний журнал*. 2013. № 4. С. 225–226.
370. Морозова О. Місце українсько-польських відносин у внутрішній політиці Польщі. *Ольвійський форум – 2018 : стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі. XII Міжнародна науково-практична конференція*. Миколаїв, 2018, 7–10 червня. С. 57–58.
371. Морозова О. Мовний аспект формування ЗУНР та висвітлення проблеми української мови в польській історіографії. *Галичина*. 2014. № 25–26. С. 331–335.
372. Морозова О. Мовний фактор як головний принцип цивілізаційного розвитку України в кінці ХІХ – на початку ХХ століття. *Наукові праці : наук.-метод. журн.* Миколаїв, 2008. Т. 88. Вип. 75. С. 46–50. (Історичні науки).
373. Морозова О. Національна пам'ять та сучасні українсько-польські відносини. *Історико-політичні проблеми сучасного світу : зб. наук. ст.* Чернівці, 2013. Т. 25–26. С. 173–177.
374. Морозова О. Особливості дослідження історії України першої половини ХХ століття сучасною польською історіографією. *Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри*. Матеріали V Міжнародної наукової конференції 24–25 квітня 2015. Одеса, 2015. С. 198–203.
375. Морозова О. Питання про україномовну освіту в державній думі Російської імперії (1906–1917). *Наукові праці : наук.-метод. журн.* Миколаїв, 2005. Т. 33, Вип. 24. С. 23–27. (Історія).
376. Морозова О. Південно-східний науковий інститут як дослідницький центр з історії українсько-польських відносин. *Історичний архів. Наукові студії : зб. наук. пр.* Миколаїв, 2012. Вип. 8. С. 145–149.
377. Морозова О. Польське історичне товариство: діяльність у напрямку пізнання історичної правди. *Всеукраїнська науково-методична конференція «Могилянські читання – 2014». «Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний»*. Миколаїв, 2014. С. 11–14.
378. Морозова О. Польське історичне товариство: з історії заснування й діяльності. *Наукові записки : зб. пр. молодих вчених та аспірантів (Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України)*. 2014. Т. 28. С. 504–511.
379. Морозова О. Польський історик Омелян Вішка: діяльність щодо дослідження історії України. *Історичний архів. Наукові студії : зб. наук. пр.* Миколаїв, 2015. Вип. 14. С. 167–172.
380. Морозова О. Польща й Україна: проблеми й перспективи наукового діалогу. *Історичний архів. Наукові студії : зб. наук. пр.* Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2020. Вип. 21. С. 79–93.
381. Морозова О. Порозуміння в питаннях спільної минувшини як фактор реконструкції національної пам'яті українців і поляків. *Наукові записки : зб. пр. молодих вчених та аспірантів (Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України)*. Київ, 2013. Т. 26. С. 709–720.
382. Морозова О. Проблема лемків у польській історіографії. *Lemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa / red. B. Halczak, S. Durda, R. Drozd. Słupsk-Zielona Góra-świdnik*. 2015. S. 233–243.
383. Морозова О. Проблема ОУН і УПА в польській та українській історіографії. *Галичина*. 2013. Ч. 24. С. 261.
384. Морозова О. Проблема української мови в українській та польській історіографії. *Rozdroża. Polsko-ukraiński dyskurs humanistyczny / red. R. Dymczyk, I. Krywoszeja, N. Morawiec*. 2017. Т. 4. S. 321–332.
385. Морозова О. Проблема українсько-польського порубіжжя в польській історіографії. *На річці Кодима. Дослідження з історії України і Польщі = Nad rzeką Kodymą. Studia nad dziejami*

Polskich i Ukraińskich pograniczy na przestrzeni wieków / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Ф-т історії та філософії ; Опол. нац. ун-т, ф-т соціал. наук ; Пол. іст. т-во філ. в Ольштині / під ред. Т. Цисельського, А. Коритко, В. Кушніра. Одеса : ОНУ, 2018. С. 219–230.

386. Морозова О. Проблема українсько-польського прикордоння: історичний аспект. *Восьмі Новицькі читання*. Запоріжжя, 2016.

387. Морозова О. Рух за українізацію освіти в російській та австрійській Україні: спроба порівняння (др. пол. XIX – поч. XX ст.). *Південний архів. (Історичні науки)* : зб. наук. пр. Херсон, 2004. Випуск 15. С. 70–77.

388. Морозова О. Рух за українізацію освіти на українських землях (кінець XIX – початок XX ст.) у рецепції українських і польських учених. *Rozdroża. Polsko-ukraiński dyskurs humanistyczny* / red. R. Dymczyk, I. Krywoszeja, N. Morawiec. Częstochowa – Humań – Poznań, 2016. Т. 3. С. 231–251.

389. Морозова О. Система освіти в дореволюційній Україні та спроби впровадження української мови у навчальних закладах (кін. XIX – поч. XX ст.). *Наукові праці* : наук.-метод. журн. Миколаїв, 2003. Т. 27, Вип. 14. С. 62–66. (Історичні науки).

390. Морозова О. Становище рідномовної школи на Наддніпрянщині наприкінці XIX – на початку XX ст. *Гуманітарно-економічні дослідження*. Т. 2. Миколаїв – Одеса : ТОВ ВіД, 2005. С. 260–267.

391. Морозова О. Становлення й діяльність Центру східноєвропейських досліджень (Studium Eurory Wschodnej) Варшавського університету (з нагоди 25-річчя Східної літньої школи). *Наукові праці* : наук.-метод. журн. Миколаїв, 2015. Т. 264, Вип. 251. С. 100–103 (Історія).

392. Морозова О. Становлення й розвиток українознавчих наукових періодичних видань в Польщі. *Історико-культурна спадщина Дніпровського Лівобережжя, Курського Посем'я та Слобожанщини: минуле і сучасність* : зб. матер. Другої міжнар. наук.-практ. конф., присв. 95-річчю обрання Павла Скоропадського гетьманом Української держави (1 бер. 2013 р., м. Глухів) / редкол. О. І. Курок (гол.), В. П. Зінченко (заст. гол.), Я. М. Гирич (відп. ред.). Глухів ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М. 2014. С. 97–99.

393. Морозова О. Становлення і розвиток українознавчих наукових періодичних видань Польщі. *Наукові записки* : збірник праць молодих вчених та аспірантів. Київ : Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України, 2013. Т. 27. С. 575–582.

394. Морозова О. Угода Пилсудський – Петлюра як приклад польсько-української співпраці на міжнародній арені. Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «Українсько-польські відносини: до 100-річчя підписання угоди Пилсудський – Петлюра» (у рамках щорічної Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум», 4–7 червня 2020 р.). Миколаїв : Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2020. С. 1–2.

395. Морозова О. Україна, Литва, Польща: 100 років з дня проголошення незалежності. «Могиланські читання – 2018: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та релігійний аспекти». Всеукраїнська науково-методична конференція. Миколаїв, 12–16 листопада, 2018. Програма наукової конференції «Історико-культурна спадщина в контексті відродження самобутності регіонів України». Миколаїв, 2018. С. 13–14.

396. Морозова О. Українознавча діяльність в Ягеллонському університеті. *Четверта міжнародна науково-практична конференція «Світове українство як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті "...землякам моїм в Україні і не в Україні..." (у рамках IV Міжнародного конгресу світового українства)»*. Збірник матеріалів. Львів, 2013. С. 75–78.

397. Морозова О. Українська проблематика в творчості Омеляна Вішки. *Над Віслою і Дніпром. Польща і Україна в європейській перспективі – минуле і сучасність*. Торунь – Київ, 2017. Т. 1. С. 7–11.

398. Морозова О. Українська шкільна освіта в Галичині (кін. XIX – поч. XX століття). *Гілея* : наук. вісн. Київ, 2008. Вип. 14. С. 17–22.

399. Морозова О. Українське питання в контексті суспільно-політичних трансформацій в Польщі (1989–2017). *Соціальні та політичні трансформації у Центральній та Східній Європі*

(1917–2017): чинники, досягнення, проблеми. Програма та тези наукової конференції 28–29 червня 2017 р. Одеса : ОНУ, 2017. С. 77.

400. Морозова О. Українські лемки в науковому доробку Богдана Гальчака. *Слов'янський вісник* : зб. наук. пр. Рівненський державний гуманітарний університет, Рівненський інститут слов'янознавства Київського славистичного університету. Рівне, 2012. Вип. 14. С. 69–72. (Історичні та політичні науки).

401. Морозова О. Українсько-польська дискусія крізь призму журналу «Нова Україна». *Дослідження світової політики* : зб. наук. пр. Вип. 2 (63). Київ : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. 2013. С. 161–170.

402. Морозова О. Українсько-польські відносини в сучасній польській історіографії. *Архасвські читання: історичні дослідження на сучасному етапі розвитку гуманітарної науки*. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції 27–28 квітня 2018 р. Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського. С. 87.

403. Морозова О. Українсько-польські відносини у вимірі національної пам'яті. *Національна та історична пам'ять* : зб. наук. пр. Київ, 2012. Вип. 5. С. 113–117.

404. Морозова О. Українсько-польські відносини часів II Світової війни й післявоєнного періоду: історіографія питання. *Zeszyty historyczne. Prace naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie* / red. A. Stroynowski. 2015. Т. XIV. С. 147–149.

405. Морозова О. Українсько-польські наукові стосунки: хронологія подій. *Чорноморський літопис: науковий журнал*. Миколаїв, 2011. Вип. 4. С. 87–91.

406. Морозова О. Українсько-польські стосунки у сфері освіти кінця XIX – початку XX ст. в українській історіографії. *Південний архів. (Історичні науки)* : зб. наук. пр. Херсон, 2004. Випуск 16. С. 119–125.

407. Морозова О. Фундація Святого Володимира й популяризація української науки і культури в Польщі. *Проблеми історії та історіографії України: матеріали V Міжнародної наукової конференції «Дні науки історичного факультету – 2012»*. Секція кафедри історії для гуманітарних факультетів / відп. ред. Г. Казьмирчук, Ю. Латиш. Київ : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2012. С. 60–63.

408. Морозова О. Чорноморський державний університет імені Петра Могили: польський напрямок наукових відносин. *Наукові праці* : наук.-метод. журн. Миколаїв, 2012. Т. 198, Вип. 186. С. 89. (Історичні науки).

409. Морозова О., Гайдай О. Науковець з великої літери [до ювілею Є. Сінкевича]. *Щотижня: Південна правда*. Миколаїв, 2013. С. 6.

410. Мотика Г. Від Волинської різанини до операції «Вісла». Польсько-український конфлікт 1943–1947 рр. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2013. 360 с.

411. Мотика Г. Друга світова війна у польсько-українських історичних дискусіях. *Україна Модерна*. 2009. № 4 (15). С. 127–136.

412. Мотика Г. Польська реакція на дії УПА: масштаб і перебіг каральних акцій, *Незалежний культурологічний журнал «І»*. Львів, 2003. Ч. 28. С. 54.

413. Нагорна Л, Історична пам'ять: теорії, дискурси, релексії. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 328 с.

414. Наддніпрянці-популяризатори українських пісень на Підкарпатті. *Церковний календар*. 2008. С. 163–195.

415. Назарук В. Публіцистика Симона Петлюри. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 1996. Т. 3. С. 61–73.

416. Народ безсмертний: Юзеф Лободовський про українців і поляків / Ю. Лободовський ; пер. І. Сварник ; матеріали, спомини й інтерв'ю Б. Трухан ; передмова та примітки С. Стемпень. Перемишль : Південно-Східний науковий ін-т. Львів, 1999. 120 с.

417. Ольшанський Т. Польсько-український конфлікт 1943–1947 рр. «І». 1997. Ч. 10. С. 34–54.

418. Ольшанський Т. Польсько-український конфлікт 1943–1947 рр. «І». 2001. Ч. 20. С. 61–88.

419. Онуфрійчук М. Свідчення очевидців про руйнування православних церков на Холмщині та Південному Підляшші. *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencje* / pod red. G. Kuprianowicza. Chełm, 2009. С. 281–289.
420. Осадчий В. Католицька церква в Україні: історичний нарис / В. Осадчий. Луцьк : Luceoria Books, 2001. 112 с.
421. Осадчук Б. Феномен польського журналу «Культура». *Warszawskie zeszyty ukraïnoznavcze*. 1998. Місто Т. 6–7. S. 349–350.
422. Павленко М. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умов перебування (1919–1924 рр.). Київ : Ін-т історії України НАН України, 1999. 352 с.
423. Павличко Д. Україна – Польща: політичні важелі та орієнтири. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznavcze*. 2002. Т. 13–14. С. 73–77.
424. Павлишин О. Формування та діяльність представницьких органів влади ЗУНР-ЗОУНР (жовтень 1918 – червень 1919 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2001. 23 с.
425. Павлів В. 55-летие «операции Висла», или как в Польше решили «украинский вопрос». *Зеркало недели*. 2002. 27 апреля (№ 16).
426. Папакін А. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. у сучасній польській історіографії (Klimecki Michał. Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919. Warszawa : VOLUMEN, 2000. 292 s.). *Архіви України*. 2002. № 4–6 (250). С. 249.
427. Папакін Г. Михайло Грушевський і Павло Скоропадський. Визначні особистості в історії України: у 2 ч. / Упоряд. Т. Ковтунович. Київ : Ред. загальнопед. газ., 2004. Ч. 2. С. 83–92.
428. Папакін Г. Павло Скоропадський: патріот, державотворець, людина. Історико-архівні нариси. Київ, 2003. С. 14.
429. Папакін Г. Павло Скоропадський: постать на тлі епохи. *Студії з архівної справи та документознавства*. Київ, 1999. Т. 5: Гетьман Павло Скоропадський та Українська Держава 1918 р. С. 19.
430. Пархоменко В. Акт соборності УНР та ЗУНР у спогадах Лонгіна Цегельського. Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення злуки УНР і ЗУНР» (у рамках щорічної Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум», 6–9 червня 2019 р.). Миколаїв, 2019. С. 29–30.
431. Патриляк І. На крутосхилах історичної пам'яті. *Ключові проблеми історіографії у Другій світовій війні* / Т. Гунчак. Українська видавнича спілка ім. Ю. Липи. Київ, 2011. С. 4–10.
432. Переселення польського населення з УРСР до Польщі в т. зв. «добровільний» період репатріації (листопад 1944 – серпень 1945 рр.). *Warszawskie zeszyty ukraïnoznavcze*. 2004. Т. 17–18. S. 389–398.
433. Пісулінський Я. Політичні польсько-українські відносини 1917–1921 рр. в дослідженнях польських істориків. *Праці Українсько-Польської комісії дослідження взаємин 1917–1921 рр.* / відп. ред. В. Ф. Верстюк, Я. Я. Бруський, В. В. Скальський. Київ : Інститут історії України НАН України, 2019. Т. 1. С. 49–72.
434. Піх О. Історія – наука – культура – релігія: дослідження українсько-польських відносин у «Варшавських українознавчих записках». *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. 2010–2011. С. 307–328.
435. Поліщук В. Гірка правда. Злочинність ОУН-УПА (Сповідь українця). Торонто – Варшава – Київ, 1995. 483 с.
436. Поліщук В. Гірка правда: Злочинність ОУН-УПА (Сповідь українця). Донецьк : Видавництво «Донеччина», 1996. 495 с.
437. Польський Сенат засудив Акцію «Вісла». *Свобода. Український щоденник*. 1990. 18 серпня.

438. Польсько-українські стосунки в 1942–1947 роках у документах ОУН та УПА / відп. ред. та упоряд. В. В'ятрович. Львів : Центр досліджень визвольного руху, 2011. 576 с.
439. Польща. Нарис історії / ред. В. Менджецького та Є. Брацисевича ; пер. з пол. І. Сварника. Варшава : Інститут національної пам'яті, 2015. 365 с.
440. Поляки на правобережній Україні: (друга половина XIX – початок XX століття). *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 2005. Т. 19–20. S. 147–156.
441. Постанова Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2017 році». *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 2. Ст. 30.
442. Праці Українсько-Польської комісії дослідження взаємин 1917–1921 рр. / ред. В. Ф. Верстюк, Я. Я. Бруський, В. В. Скальський. Київ : Інститут історії України, 2019. Т. 1. 276 с.
443. Прицак О. Чому катедри українознавства в Гарварді? Нью-Йорк : Фонд катедр українознавства, 1973. С. 65.
444. Ришард Тожецький. Український історичний журнал. 2004. № 2. С. 156.
445. Розмова з професором Романом Дроздом. Наше слово. 2019. 29 травня.
446. Рощенко М. Люблінська преса правого спрямування стосовно православ'я і українського питання на Холмщині у 1938 році. *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencję* / pod red. G. Kuprianowicza. Chełm, 2009. С. 215–221.
447. Руда О. В. Дослідження історії України в польській історіографії кінця XIX – початку XX ст. Рукопис. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06. Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2005. 238 с.
448. Руда О. В. Національна політика Польської держави у 1926–1939 роках. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2015. Т. 2, Вип. 44. С. 76–80.
449. Руда О. Державна політика Другої Речі Посполитої в національній сфері у 1918–1926 роках. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. пр. Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич, 2015. Вип. 36. С. 160–174. (Історія).
450. Руда О. Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20–30-х роках XX століття: реалізація та рецепції. Монографія. Львів : Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича., 2019. 802 с.
451. Рябчук М. До ювілею Єжи Гедройця та «Культури». *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 1998. Т. 6–7. S. 345–348.
452. Савченко В. А. Симон Петлюра. Харків : Фолио, 2006. 411 с.
453. Савчук Б. За Українську церкву. Національно-церковний рух на Волині у 20–30-ті рр. XX ст. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997. 116 с.
454. Сергійчук В. І. До питання про причини українсько-польського конфлікту в роки Другої світової війни. *Українсько-польські відносини в Галичині у XX ст.* Матеріали міжн. наук.-практ. конф. (21–22 листопада 1996 р.) / Прикарпатський університет ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ : Плай, 1997. С. 27–34.
455. Сергійчук В. І. Поляки на Волині у роки Другої світової війни: Документи з українських архівів і польські публікації. Київ : Українська видавнича спілка, 2003. 576 с.
456. Сергійчук В. І. Трагедія Волині. Причини й перебіг польсько-українського конфлікту в роки Другої світової війни / КНУ ім. Тараса Шевченка ; Центр українознавства. Київ : Українська видавнича спілка, 2003. 290 с.
457. Сергійчук В. Трагедія Волині. Причини й перебіг польсько-українського конфлікту в роки Другої світової війни. Вид. друге, доповнене. Київ : ПП Сергійчук М. І., 2009. 200 с.
458. Сергійчук В. Трагедія українців у Польщі. Тернопіль, 1997. С. 440 с.
459. Серединський О. Червоний терор на Миколаївщині у 1919 р. *Історичний архів. Наукові студії* : зб. наук. пр. Миколаїв, 2020. Вип. 21. С. 102–109.
460. Сивицький М. Історія польсько-українських конфліктів. Т. 2. Київ, 2005. С. 27.

461. Сидоренко Н. Національно-духовне самоствердження. Ч. II: Преса інтернованих українців та цивільної еміграції (Чехія, Польща, Румунія, Єгипет, 1919–1924). Київ, 2000. 262 с.
462. Сирник Я. До питання інтернування армії УНР в Польщі в 1920–1924 рр. *Україна в минулому*. Київ – Львів, 1995. Вип. 7. С. 45–51.
463. Сивицький М. Історія польсько-українських конфліктів / пер. з пол. Є. Петренка. Т. 1. Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 2005. 343 с. ; Т. 2. Київ, 2005. 358 с.
464. Сінкевич Є. Визвольні змагання українського та польського народів у 1918–1921 рр. За документами польських архівів щодо інтернованих Петлюрівців. *Najjaśniejsza Rzeczypospolita: studia ofiarowane Profesorowi Andrzejowi Stroynowskiemu*. Częstochowa, 2019. С. 813–820.
465. Сінкевич Є. Г., Покачалова А. Г. Становище переселенців із Польщі на теренах Херсонської області УРСР у 1944–1946 роках (за архівними матеріалами). *Південний архів. (Історичні науки) : зб. наук. пр. Херсон*, 2002. Вип. 9. С. 74–77.
466. Сінкевич Є. Доля «петлюрівців» на теренах Другої Речі Посполитої за джерелами та в історіографії. *1918 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення незалежності УНР та 100-річчя відродження польської державності*. Матеріали міжн. наук. конф. Харків, 2019. С. 268–274.
467. Сінкевич Є. Проблема поширення міфів і стереотипів у суспільній свідомості та історіографії. *Origins, fonts et narrationes – pośród kregów poznania historycznego : prace ofiarowane profesorowi Marcelemu Antoniewiczowi w 65. Rocznicę urodzin / Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza*, 2018. С. 1013–1019.
468. Сінкевич Є. Україно-польські відносини (1918–2008) : навч. посіб. / МОН України ; Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. 168 с.
469. Сінкевич Є. Ягеллонський і козацький міфи в польській та українській історіографії. *Historia – mentalność – tożsamość: Studia z historii, historii historiografii i metodologii historii / red. K. Polasik-Wrzosek, W. Wrzosek, L. Zaskilniak*. Poznań, 2010. С. 129–133.
470. Смолінський А. 49-го Гуцульський Стрілецький Полк війська польського. *Військово-Історичний Альманах*. Київ, 2007. R.VIII. № 1 (14). S. 49–72.
471. Сорока Ю. Польсько-українське протистояння на Волині 1943 року. *Краєзнавство*. 2011. № 2. С. 301–305.
472. Спільна спадщина. Річ Посполита обох народів в польській і українській історичній думці XIX і ХХ ст. / ред. В. Тельвак, Л. Лазурко, П. Серженга. 2019. 380 с.
473. Срібняк І. «...За право вільно жити і працювати в рідній хаті» (українська еміграційна громада в Ченстохові, Польща у 1921 р.). *Evropský filozofický a historický diskurz*. Praha, 2018. Svazek 4. Vydání 2. S. 24–31.
474. Срібняк І. «Несемо ми хрест... в терновім вінку колючих дротів...» (інтерновані вояки-українці в таборі Стшалково, Польща у 1922–1923 рр.). *Київські історичні студії : наук. журн. / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка / ред. кол. В. Щербак та ін.* Київ, 2018. № 1 (6). С. 33–43.
475. Срібняк І. Інтернована армія УНР в Польщі (1921–1924 рр.): «блиск і злидні» історіографічного доробку польських та українських істориків за останню чверть століття. *Nad Wisłą i Dnieprem. Polska i Ukraina w przestrzeni europejskiej – przeszłość i teraźniejszość*. Monografia zbiorowa / red. I. Sribnyak. Warszawa – Toruń : Międzynarodowy konsorcium naukowo-edukacyjny im. Luciena Feburga, 2019. S. 200–212.
476. Срібняк І. Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі й Румунії (1921–1924 рр.). Київ, 1997. 187 с.
477. Срібняк І. Преса інтернованих частин Української Галицької Армії у Чехословаччині (1919–1921 рр.). *Magisterium (Національний університет «Києво-Могилянська академія»)*. Серія «Журналістика». Київ, 2006. Вип. 22. С. 76–80.
478. Срібняк І. Табір інтернованих Військ УНР у Каліші, Польща (перша половина 1921 р.): моральний стан старшинства та заходи з його нормалізації. *Емінак : наук. щокв.* Київ – Миколаїв, 2018. № 1 (21) (січень – березень). Т. 2. С. 42–49.

479. Срібняк І. Табір інтернованих Військ УНР у Пикуличах, Польща (січень–лютий 1921 р.): умови перебування та моральний стан вояцтва. *Київські історичні студії* : науковий журнал / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка / ред. В. О. Щербак та ін. Київ, 2017. № 2 (5). С. 18–24.
480. Срібняк І. Табір інтернованих Військ УНР у Щипіорно (1922–1923 рр.): гуманітарно-просвітня складова діяльності українського вояцтва. *Революція, державність, нація: Україна на шляху самоствердження (1917–1921 рр.)* : матеріали міжн. наук. конф. (м. Київ, 1–2 червня 2017 р.) / упоряд. В. Верстюк (відп. ред.), В. Скальський та ін. Київ – Чернігів, 2017. С. 381–396.
481. Срібняк І. Табір інтернованих вояків армії УНР в Александрові (Польща) навесні–влітку 1921 р. *Схід*. Київ, 2018. № 4 (156). С. 67–73.
482. Срібняк І. Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці в країнах Центральної та Південно-Східної Європи: становище, організація, культурно-просвітницька діяльність (1919–1924 рр.). Київ, 2000. 280 с.
483. Стемпень С. Львівський період життя С. Петлюри: вплив галицького середовища на молодого українського політика (листопад 1904 р. – грудень 1905 р.). *Український Історичний Журнал*. 2009. № 3. С. 27–34.
484. Стемпень С. Переселення Поляків з України. *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. Т. 2 : Депортації 1944–1951* / ред. кол. М. Литвин та ін. Львів, 2007. С. 172–181.
485. Стемпень С. Польсько-українські культурні взаємини упродовж віків. *Україна – Польща: спадщина століть* / ред. О. Крушинська. Київ, 2007. С. 15–29.
486. Стемпень С. Поляк з походження та виховання, український архиєрей і патріот з вибору... Митрополит Андрей Шептицький і Польща та поляки. *Ковчег. Науковий збірник із церковної історії*. 2015. Т. 7. С. 251–268.
487. Стемпень С. Спроби польсько-українського порозуміння середовища, що формувало суспільну думку в Другій Речі Посполитій. *Історичний архів*. 2016. № 16. С. 110–118.
488. Стемпень С. Ставлення Митрополита Андрея Шептицького до Польщі та поляків. *Мойсей українського духа* / ред. О. Михайлюк, Л. Гентош. Львів, 2015. С. 246–251.
489. Стронський Г. *Український історичний журнал*. 2017. №4. С. 95–128.
490. Сухарський Т. Українці мого дитинства або декілька рефлексій про джерела недовіри. *Polacy i Ukraińcy – Historia, która łączy i dzieli* / red. J. Karbarz-Wilińskiej, M. Nowak, T. Sucharskiego. Słupsk – Gdańsk. 2015. S. 12.
491. The Lemko Region, 1939–1947 War, Occupation and Deportation – Articles and Essays / red. P. Best i J. Moklak. Cracow – New Haven : Carpatho-Slavic Studies Group, 2002. 272 p.
492. Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «Українсько-польські відносини: до 100-річчя підписання угоди Пилсудський – Петлюра» (у рамках щорічної Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум», 4–7 червня 2020 р.). Миколаїв : Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2020. 64 с.
493. Тельвак В. «Kwartalnik Historyczny»: феномен польської історіографії кінця ХІХ – початку ХХ ст. *Хроніка 2000. Україна-Польща: діалог упродовж тисячоліть*. Київ, 2009. С. 631–649.
494. Тельвак В. Adamski Ł. Nacjonalista postępowy. Mychajło Hruszewski i jego poglądy na Polskę i Polaków. Warszawa : Wyd-wo Naukowe PWN, 2011. 369 s. *Український археографічний щорічник*. Нова серія. Київ : Укр. письменник, 2012. Вип. 16/17. С. 637–649.
495. Тельвак В. Михайло Грушевський як історик у світлі своїх рецензій (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). Грушевський М.С. Твори: У 50 т. / редкол. : П. Сохань, І. Гирич та ін. Львів : Світ, 2012. Т. 15 : Серія «Рецензії та огляди» : (1898–1904) / упор. В. Шульга, В. Тельвак. С. V–XXIV.
496. Тельвак В. Наукова спадщина Михайла Грушевського в польській історіографії першої половини ХХ ст. *Polska – Europa – świat XX wieku. Studia i szkice ofiarowane Profesorowi Włodzimierzowi Bonusiakowi w czterdziestolecie Jego pracy twórczej* / pod red. W. Wierzbienca. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005. S. 821–836.

497. Тельвак В. Образ Михайла Грушевського у дзеркалі національних історіографічних традицій (перша третина ХХ ст.). *Академічні й доакадемічні образи української історіографії* / ред. : В. Смолій, О. Удод, Д. Вирський та ін. Київ : Інститут Історії України, 2012. С. 618–719.
498. Тельвак В. Образи української Кліо на сторінках «Kwartalnika Historycznego» (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). *Чорноморський літопис* : науковий журнал. Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2011. Вип. 3. С. 120–126.
499. Тельвак В. Огляд української історіографії кінця ХІХ – початку ХХ століття на сторінках «Kwartalnika Historycznego». *Вісник Черкаського університету*. Серія: Історичні науки. Черкаси, 2005. Вип. 66. С. 3–11.
500. Тельвак В. Організація і діяльність Львівського грона Історичної комісії Академії Знань у Кракові. *Багатокультурне історичне середовище Львова в ХІХ і ХХ століттях* / за ред. Л. Зашкільняка і Є. Матерніцького. Львів – Жешув, 2006. Том. ІV. С. 355–367.
501. Тельвак В. Польська грушевськіяна (30 pp. ХХ ст. – поч. ХХІ ст.). *Український Історик*. № 1–3. 2006. С. 52–70.
502. Тельвак В. Польсько-українська наукова співпраця в галузі історії в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття. *Galicja 1772 – 1918. Problemy metodologiczne, stan i potrzeby badań*. Praca zbiorowa / pod red. A. Kawalec, W. Wierzbieńca, L. Zaskilniaka. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2011. Т. 2. S. 390–402.
503. Тельвак В. Постать Михайла Грушевського в історіографії Центрально-Східної Європи (кінець ХІХ – 30-ті роки ХХ століття). Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2012. 169 с.
504. Тельвак В. Постать Михайла Грушевського в польській історіографії ХХ століття. *Хроніка 2000. Україна – Польща: діалог упродовж тисячоліть*. Частина 2. Київ, 2012. С. 200–243.
505. Тельвак В. Співпраця польських та українських істориків в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття. *Pogranicze: Obsesje-Projekcje-Projekty* / red. M. Bednarczuk i V. Kucharska. Chełm : Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie, 2007. S. 79–89.
506. Тельвак В. Україніка у рукописних фондах Бібліотеки Польської в Парижі. Дрогобицький краєзнавчий збірник. Вип. ХІ–ХІІ. Дрогобич : Коло, 2008. С. 640–653.
507. Тельвак В. Українська історична наука на сторінках часопису «Kwartalnik Historyczny». *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w ХІХ і ХХ w*. Tom III / pod redakcją J. Maternickiego, L. Zaskilniaka. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005. S. 245–256.
508. Тельвак В. Українська проблематика на сторінках «Kwartalnika Historycznego» (львівський період). *Kraków – Lwów: książki-czasopisma-biblioteki* / pod red. H. Kosętki. Kraków : Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej. 2006. Т. VIII. S. 485–495.
509. Тельвак В. Українська проблематика на сторінках «Kwartalnika Historycznego» (львівський період). *Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki ХІХ і ХХ wieku*. VIII Międzynarodowa Konferencja Naukowa (16–18 listopada 2005 roku). Streszczenia referatów. Kraków, 2005. S. 15–16.
510. Тельвак В. Якої біографії Грушевського потребує польський читач? *Наше слово*. Варшава, 2012. № 46. С. 11.
511. Тельвак В., Педич В. Львівська історична школа Михайла Грушевського. Львів : Світ, 2016. С. 9–43.
512. Тельвак В. В., Тельвак В. П. Образи М. Грушевського в польській інтелектуальній культурі кінця ХІХ – початку ХХІ ст. *Українські та польські інтелектуали в другій половині ХІХ – першій третині ХХ ст. : співпраця, конфлікти, рецепція* : колективна монографія / за ред. В. Тельвака. Херсон : Гельветика, 2019. С. 167–252.
513. Тельвак В. В., Тельвак В. П. Сучасна польська та російська грушевськіяна: спроба історіографічного порівняння. *Вісник Черкаського університету*. Серія: Історичні науки. Черкаси, 2009. Вип. 160–161. С. 77–85.

514. Трифонова Н. Українська Народна Республіка та проблема її визнання. *Історичний архів. Наукові студії* : зб. наук. пр. Миколаїв, 2020. Вип. 21. С. 110–117.
515. Трошинський В. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. Київ, 1994. 260 с.
516. Троян С. Компаративний аналіз сучасних плітик пам'яті в Україні та Республіці Польщі. *Національна та історична пам'ять*. 2013. Вип. 6. С. 230–238.
517. Удод О., Бондар В. Українсько-польська комісія експертів: становлення і діяльність. *Українсько-польське співробітництво в галузі історичної освіти* : матеріали та документи українсько-польської комісії експертів з удосконалення змісту шкільних підручників з історії та географії (1993–2013) / О. А. Удод (відп. ред.), В. В. Бондар (упоряд.). Київ : Генеза, 2013. 240 с.
518. Украина с Бандерой в Европу не войдет – Качинский. *Европейская правда*. 2017. 6 февраля.
519. *Україна – Польща: важкі питання*. Т. 1–10. Варшава – Луцьк, 1998–2006.
520. *Україна – Польща: важкі питання*. Т. 9. Матеріали ІХ і Х міжнародних наукових семінарів «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни». Варшава : Turysa, 2001 р. / наук. ред. М. Кучерепа. Луцьк : Терен, 2004. 270 с.
521. *Україна – Польща: джерела, архіви, історія (до 100-річчя незалежності Польщі й проголошення незалежності України)*. Програма й тези доповідей Міжнародного круглого столу. Миколаїв, 2018. 26 с.
522. *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість* / ред. М. Литвин. Львів, 2007–2015. Вип. 1–8.
523. Україно-польська комісія експертів: становлення і діяльність. *Україно-польське співробітництво в галузі історичної освіти* : матеріали та документи україно-польської комісії експертів з удосконалення змісту шкільних підручників з історії та географії (1993–2013) / відп. ред. О. А. Удод (у співавторстві з Бондар В. В.). Київ : Генеза, 2013. С. 5–17.
524. Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми / ред. Зашкільняк Л. Львів, 2004. 405 с.
525. Українська Повстанська Армія. Історія нескорених / відп. ред., упоряд. В. В'ятрович; авт. кол.: Р. Грицьків, І. Дерев'яний, Р. Забілий, А. Сова, П. Содоль. Центр досліджень визвольного руху; Український інститут національної пам'яті. Львів : Центр досліджень визвольного руху, 2007. 352 с.
526. Українське військово-історичне товариство у Польщі (1920–1939). *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze 19–20*. Warszawa, 2005. S. 282–288.
527. Українські та польські інтелектуали в другій половині ХІХ – першій третині ХХ ст. : співпраця, конфлікти, рецепція : колективна монографія / за ред. В. Тельвака. Херсон : Гельветика, 2019. 490 с.
528. Українсько-польська військово-політична співпраця у 1917–1921 рр.: генеза, результати, уроки. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 1996. Т. 3. S. 120–135.
529. Фугала В. Історія вивчення суспільно-політичного життя українців у міжвоєнній Польщі (1921–1939). Львів – Дрогобич : Коло, 2010. 456 с.
530. Фугала В. Національно-культурне життя українців у Другій Речіпосполитій: польське бачення. *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. Львів, 2016. Вип. 9. С. 258–264.
531. Фугала В. Польська історіографія діяльності українських самоврядних організацій у Другій Речі Посполитій. *Мандрівець. Всеукраїнський науковий журнал*. Тернопіль, 2011. № 6 (96). С. 26–30.
532. Фугала В. П. Суспільно-політичне життя українців у міжвоєнній Польщі: історіографія : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Київ : Ін-т історії України, 2011. 36 с.
533. Хойновський А. Акція утвердження польськості на Волині, Холмщині та Підляшші. *Наше слово*. № 41. С. 2.

534. Царук Я. Трагедія волинських сіл 1943–1944 рр. Українські та польські жертви збройного повстання: Володимир-Волинський район. Львів, 2003. 189 с.
535. Чорна Н. М. Історіографія українсько-польських взаємин 1990-х – 2014 рр. / Н. М. Чорна. Рукопис. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.06. історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Київ, 2015. 39 с.
536. Швагуляк М. «Пацифікація». Польська репресивна акція у Галичині 1930 року і українська суспільність. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1993. 52 с.
537. Шпорлюк Р. Імперія та нації. З історичного досвіду України, Росії, Польщі та Білорусі / пер. з англ. Київ : Дух і Літера, 2000. 354 с.
538. Шпорлюк Р. Формування модерних націй: Україна – Росія – Польща / пер. з англ. Г. Касьянова, М. Климчука, М. Рябчука, Я. Стріхи, Д. Матіяш та Х. Чушаак. Київ : Дух і літера, 2013. 552 с.
539. Шпорлюк Р. Формування сучасної України: західний вибір. Варшава, 2004.
540. Шуміло М. Події на Холмщині та генеза польсько-українського конфлікту на Волині в 1943 р. *Волинь-43: Міфи і реальність* / ред. М. Кучерепа і А. Шваб. Луцьк, 2019. С. 102–117.
541. Щур Ю. І. Закордонна історіографія українського націоналістичного руху на Наддніпрянщині у 1920–1955 рр. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2010. Вип. 29. С. 310–314.
542. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. 2-ге вид. Київ, 2005. 582 с.
543. Яновський М. Сироти Речі Посполитої. Від станового суспільства до сучасних націй. 1795–1918. *Польща – нарис історії* / за ред. В. Менджецького та Є. Брацисевича / пер. з пол. І. Сварника. Варшава, 2015. С. 216–220.
544. Ярмошик І. І. Польська історіографія 1800–1939 рр. суспільно-політичного і культурно-духовного розвитку Волині : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.06 / Іван Іванович Ярмошик. Київ : Б. в., 2011. 38 с.
545. «Pobudka» – organ Komitetu Obywatelskiego VI Okręgu m. Lwowa wobec konfliktu polsko-ukraińskiego o Lwów i Galicję Wschodnią. *Polacy i sąsiedzi – dystanse i przenikanie kultur*. Cz. II. Zbiór studiów / pod red. R. Wapińskiego. Gdańsk, 2001. S. 154–162.
546. «Trzynastego grudnia roku pamiętnego...». Internowani w stanie wojennym z powodów politycznych z województw bydgoskiego, elbląskiego, gdańskiego, śląskiego, toruńskiego i włocławskiego / red. I. Hałagida. Bydgoszcz – Gdańsk, 2011. 164 s.
547. Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie / red. A. Redzik. Kraków : Wydawnictwo Wysoki Zamek, Instytut Pamięci Narodowej, 2015. 1302 s.
548. Adamczyk M., Szymkowska B., Bąkała K. Działalność arcybiskupa Józefa Teodorowicza w okresie walk obronnych Lwowa 1918–1919. *Niepodległość i Pamięć*. 2015. № 1. S. 59–80.
549. Adamski Ł. Nacjonalista postępowy. Mychajło Hruszewski i jego poglądy na Polskę i Polaków. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011. 369 s.
550. Adamski Ł. Polska wobec Ukrainy po 1991 roku – partnerstwo strategiczne czy dobrosąsiedzka współpraca. *Giedroyc a Ukraina. Ukraińska perspektywa Jerzego Giedroycia i środowiska paryskiej «Kultury»* / red. M. Szemczyszyn, M. Zajączkowski (eds). Warszawa – Lublin – Szczecin, 2014.
551. Akcja «Wisła» / red. J. Pisuliński. Warszawa, 2003. 220 s.
552. Akcja «Wisła» na tle stosunków polsko-ukraińskich w XX wieku. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez Instytutu Historii Uniwersytetu Szczecińskiego i Polskie Towarzystwo Ukrainoznawcze w dniach 12–14 czerwca 1992 r. / pod red. J. Farysia i J. Jekla. Szczecin, 1994. 198 s.
553. Akcja «Wisła». Dokumenty i materiały / red. E. Misiło, Warszawa : Archiwum Ukrainskie & Management Academy Group, 2014. 1246 s.
554. Akcja «Wisła». Dokumenty i materiały / red. E. Misiło. Warszawa : Archiwum Ukrainskie & Management Academy Group, 2013. 360 s.

555. Akcja «Wisła». Dokumenty, oprac. E. Misiło. Warszawa. 1993. 523 s.
556. Akcja «Wisła». Między komunistyczną «praworządnością» a interesem państwa, Wokół naruszeń praw człowieka / pod red. W. Stankowskiego, K. Żarny, Oświęcim, 2011.
557. Akcja «Wisła»: Przyczyny, przebieg, konsekwencje. Materiały konferencji zorganizowanej 23–24 lutego w Przemyślu. Praca zbiorowa. Przemyśl, 2007. 296 s.
558. Antypolska Akcja OUN-UPA 1943–1944. Fakty i interpretacje / red. G. Motyka i D. Libionka. Warszawa, 2002. 167 s.
559. Archiwum Chełmskie. Chełm : Prawosławna Diecezja Lubelsko-Chełmska, 2009. T. 4. Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencję / pod red. G. Kuprianowicza. Chełm : Prawosławna Diecezja Lubelsko-Chełmska, 2009. 383 s.
560. Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956 / red. R. Wnuk. Lublin : Instytut pamięci narodowej, 2007. 576 s.
561. Avramchuk O. Między ideą jagiellońską a Międzymorzem. Ewolucja kwestii ukraińskiej w poglądach politycznych Oskara Haleckiego (1891–1973). *Klio Polska*. 2016. № 8. S. 57–79.
562. Bacic-Saliszewska A. Struktura organizacyjna sotni UPA Hryhorija jankińskiego «Łastiwki» (1945–1947). *Scripta Historica*. 2017. № 23. S. 215–229.
563. Belarus. Lithuania. Poland. Ukraine. The foundations of historical and cultural traditions in East Central Europe / J. Kloczowski, J. Płrnski, M. Radwan et al. Lublin : Instytut of East Central Europe, Rome : Foundation John Paul II, 1994.
564. Berdychowska B. Przeciw upiorom przeszłości («Kultura» paryska o kwestii ukraińskiej – pierwsze dziesięć lat). *Warszawskie zeszyty ukraïnozawcze*. 1998. T. 6–7. S. 334–344.
565. Berdychowska B. Rola «Suczastnosti» i «Kultury» (paryskiej) w dialogu polsko- ukraińskim. *Warszawskie zeszyty ukraïnozawcze*. 2008. T. 25–26. S. 136–144.
566. Berdychowska B. Wokół tego, co dzieli. *Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX w.* / pod red. P. Kosiewskiego i G. Motyki. Kraków : UNIVERSITAS, 2000. S. 198–205.
567. Bibliografija Europy Wschodniej. Warszawa : Studium Europy Wscodniej UW, 1999. T. 6. Bibliografija ukraińska, 1991–1993. 290 s.
568. Biblioteki i wydawnictwa ukraińskiej emigracji politycznej w Polsce (1920–1939). *Warszawskie zeszyty ukraïnozawcze*. 2008. T. 25–26. S. 23–37.
569. Biłećkyj W. Przestrzeń językowo-kulturowa wschodniej Ukrainy. *Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne*. 2010. № 9–10. S. 93–106.
570. Bohdan Janusz (1887–1930). Rzecz o polsko-ukraińskim miłośniku przeszłości i zabytków Lwowa. *Znani i nieznanym międzywojennego Lwowa. Studia i materiały* / red. M. Przeniosło, L. Michalska-Bracha, Kielce, 2018. T. 5. S. 113.
571. Borzęcki J. Pokój ryski 1921 roku i kształtowanie się międzywojennej Europy Wschodniej. Warszawa : Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2012. 429 s.
572. Brożyniak A. Napady UPA na Birczę w latach 1944–1946. Kresy. Należna prawda i pamięć – nie zemsta. Materiały z konferencji zorganizowanej 7 lipca 2018 roku / red. K. Bąkała, W. Listowski, T. Skoczek. Warszawa, 2019. S. 11–12.
573. Bruckner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1989. 805 s.
574. Bruski J. J Rok 1918: dla czego ukraińcom się nie udało. *Nowa Europa Wschodnia*. 2018. № 1.
575. Bruski J. J. «Między Polską a Moskwą wybór jasny...»? Ukraińskie elity polityczne wobec koncepcji sojuszu z Rzeczpospolitą 1918–1920. *Przegląd Wschodni*. 2003. Z. 3 (31). S. 631–645.
576. Bruski J. J. Ataman i sen o wolnej Ukrainie. *Nasza Historia*. 2016. № 4 (29). S. 74–79.
577. Bruski J. J. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1920–1940). *Rządy bez ziemi: struktury władzy na uchodźstwie*. Warszawa : Wydawnictwo DiG, 2014. S. 181–205.

578. Bruski J. J. Czy Polska zdradziła Ukrainę, podpisując z bolszewikami traktat ryski? *Pomocnik Historyczny*. 2018. Wyd. 5. S. 13.
579. Bruski J. J. Geneza sojuszu między Ukrainą a Polską: grudzień 1918 – kwiecień 1920. (Cz. 1, 2, 3). *Arcana: kultura, historia, polityka*. 1998. Wyd. 20 (2). S. 73–92, 22 (4). S. 129–144, 23 (5), S. 47–57.
580. Bruski J. J. Great Britain and the 1917 revolution in Ukraine. *Circles of the Russian Revolution : internal and international consequences of the year 1917 in Russi*. New York : Routledge, 2019. S. 109–121.
581. Bruski J. J. Hołodomor : dzieje zakłamywania i odkrywania na nowo tragedii lat 1932–1933. *Słowa w służbie nienawiści*. Oświęcim : Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau, 2013. S. 131–146.
582. Bruski J. J. Hołodomor 1932–1933. Wielki Głód na Ukrainie w dokumentach polskiej dyplomacji i wywiadu. Warszawa : Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2008. 785 s.
583. Bruski J. J. In search of New Sources: Polish Diplomatic and Intelligence Reports on the Holodomor. *Holodomor and Gorta Mór. Histories, Memories and Representations of Famine in Ukraine and Ireland*. 2012. S. 215–230.
584. Bruski J. J. Miedzy prometeizmem a Realpolitik. II Rzeczpospolita wobec Ukrainy Sowieckiej 1921–1926. Kraków, 2010. 420 s.
585. Bruski J. J. Między ukrainizacją a rusyfikacją. Sowiecka polityka narodowościowa na Ukrainie w ocenach dyplomacji i wywiadu II RP. *Prace Komisji Środkowoeuropejskiej*. 2009. T. 17. S. 7–27.
586. Bruski J. J. Mykoła Czebotariw i placówka «Hetman»: z dziejów ukraińskich służb specjalnych na emigracji. *Dzieje Najnowsze*. 2013. T. 45. Wyd. 2. S. 53–65.
587. Bruski J. J. Nieznane polskie dokumenty na temat Hołodomoru. Efekty rekonesansu archiwalnego w Moskwie. *Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne*. 2008. № 1–2. S. 64–76.
588. Bruski J. J. Obraz ukraińskiego Wielkiego Głodu w dokumentach polskiej dyplomacji i wywiadu. *Hołodomor – Polska : polskie ofiary 1932–1933 / M. Dworczyk, R. Kuśnierz*. Warszawa : Wydawnictwo Sejmowe, 2019. S. 63–80.
589. Bruski J. J. Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924). Kraków : Arcana, 2000. 600 s.
590. Bruski J. J. Porządek ryski i czynniki jego destabilizacji. Kwestia ukraińska i białoruska w stosunkach polsko-sowieckich 1921–1926. *Zapomniany pokój. Traktat ryski. Interpretacje i kontrowersje 90 lat później*. Warszawa : Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia, 2012. S. 303–321.
591. Bruski J. J. Przyczynek do biografii Jerzego Niezbrzyckiego : misja wywiadowcza w Kijowie w latach 1928–1929. *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku / red. W. Skóra, P. Skubisz*. Szczecin : Instytut Pamięci Narodowej, 2016. T. 3. S. 209–220.
592. Bruski J. J. Rok 1918: dla czego ukraińcom się nie udało. *Nowa Europa Wschodnia*. 2018. № 1.
593. Bruski J. J. Rusini Karpaccy – separatyzm czy przebudzenie narodowe? (Z genezy współczesnego rusinizmu). *Regionalizm a separatyzm – historia i współczesność*. Katowice : Uniwersytet Śląski, 1995. S. 158–179.
594. Bruski J. J. Rusini w Polsce i na Słowacji. Meandry świadomości narodowej. *Świadomość narodowa w Polsce i Słowacji w XIX i XX wieku / red. S. Bednarek*. Wrocław, 2003. S. 107–129.
595. Bruski J. J. Sojusz polsko-ukraiński 1920 r. : Piłsudski, Petlura i próba geopolitycznej przebudowy Europy Wschodniej. *O granice, niepodległość i cywilizację : szkice o wojnie polsko-bolszewickiej / red. J. Kloczkowski*. Kraków : Ośrodek Myśli Politycznej. S. 103–120.
596. Bruski J. J. Spór o Galicję Wschodnią-dwugłos Polaka i Ukraińca. *Dzieje Najnowsze*. 2000. T. 32. Wyd. 2. S. 155–162.
597. Bruski J. J. Tadeusz Hołowko: «ukraiński łącznik» Józefa Piłsudskiego. *Ukraiński polonofil: pamięci Bohdana Osadcuka*. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2012. S. 91–105.
598. Bruski J. J. Ukraińcy. *Węzły pamięci niepodległej Polski / red. Z. Najder, A. Machcewicz, M. Kopczyński, R. Kuźniar, B. Sienkiewicz, J. Stępień, Włodarczyk*. Warszawa : Fundacja Węzły Pamięci, Kraków : 2014. S. 814–820.

599. Bruski J. J. W kręgu spraw prometejskich i ukraińskich. Jerzy Giedroyc w Rumunii 1939–1941. *Giedroyc a Ukraina. Ukraińska perspektywa Jerzego Giedroycia i środowiska paryskiej «Kultury»* / M. Semczyszyn and M. Zajączkowski. Warszawa – Lublin – Szczecin: Instytut Pamięci Narodowej, 2014. S. 5–54.
600. Bruski J. J. W trójkącie Warszawa-Paryż-Praga: reaktywacja współpracy polsko-ukraińskiej 1925–1926. *Ruch prometejski i walka o przebudowę Europy Wschodniej (1918–1940): studia i szkice*. Warszawa : Instytut Historii PAN, 2012. S. 105–117.
601. Bruski J. J. W walce o niepodległość i granice : aktywność polskiej dyplomacji na arenie międzynarodowej w latach 1918–1921. *Dyplomacja w służbie Rzeczypospolitej 1918–1939 (artykuły i studia)*. Publikacja pokonferencyjna z okazji Dnia Służby Zagranicznej, 16 listopada 2018 roku. Warszawa : Ministerstwo Spraw Zagranicznych, 2019. S. 23–35.
602. Bruski J. J. Wielka Wojna w perspektywie ukraińskiej. *Dzieje Najnowsze*. 2015. T. 47. S. 127–142.
603. Bruski J. J. Wojna polsko-bolszewicka 1919–1920-alternatywy i konsekwencje. *Arcana: kultura, historia, polityka*. Wyd. 35 (5). S. 57–62.
604. Bruski J. J. Zamach majowy a rywalizacja polsko-sowiecka: kontekst ukraiński i białoruski. *Arcana: kultura, historia, polityka*. 2006. Wyd. 68 (2). S. 129–139.
605. Bruski J. J. Petluowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na Wychodźstwie. 1919–1924. Kraków, 2000. 600 s.
606. Bruski J. J., Dańko I. Rok 1918: dlaczego Ukraińcom się nie udało?: z dr hab. Janem Jackiem Bruskim, historykiem z Uniwersytetu Jagiellońskiego rozmawia Ireneusz Dańko. *Nowa Europa Wschodnia*. 2018. № 1. S. 7–22.
607. Bruski J. J., Hud B. O polsko-ukraińskiej «walce o ziemię» raz jeszcze. *Arcana: kultura, historia, polityka*. Wyd. 44 (2). S. 170–178.
608. Bruski J. J., Korniejenko A., Nowak A., Głębocki H., Zięba A. Ukraina w ogniu – Europa Wschodnia na rozdrożu : zapis debaty na Uniwersytecie Jagiellońskim (30 stycznia 2014 r.). *Arcana*. 2014. № 1 (115). S. 93–120.
609. Cabaj J. Postawy ludności Chełmszczyzny i Podlasia wobec kwestii przynależności państwowej swych ziem (1912, 1918–1919). *Kwartalnik Historyczny*. 1992. № 4. S. 63–81.
610. Cependa I. Ukraina i Polska w poszukiwaniu wspólnej przyszłości. *Warszawskie zeszyty ukrajinoznawcze*. 2000. T. 10. S. 301–306.
611. Chojnowski A. Historia państw świata w XX wieku. Warszawa, 1997. 234 s.
612. Chojnowski A. Jeszcze o czasach II Rzeczypospolitej. *Polacy i Ukraińcy – Historia, która łączy i dzieli* / pod. red. J. Karbarz, Wilińskiej, M. Nowak, T. Sucharskiego. Słupsk – Gdańsk, 2015. S. 173–180.
613. Chojnowski A. Koncepcję polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939. Wrocław : Ossolineum, 1979. 262 s.
614. Chojnowski A. Niepotrzebna wojna? *Res Publica*. 1991. № 6. S. 124.
615. Chojnowski A. Ukraina. Warszawa : Trio, 1997. 234 s.
616. Chojnowski A., Bruski J. J. Ukraina. Warszawa : Trio, 2006. 410 s.
617. Chojnowski A. Historia państw świata w XX wieku. Warszawa : Trio, 1997. 233 s.
618. Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1923. Warszawa, 1979. 262 s.
619. Ciesielski S. Kresy Wschodnie II Rzeczypospolitej i problemy identyfikacji narodowościowej. *Przemiany narodowościowe na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej 1931–1948* / red. S. Ciesielskiego. Toruń, 2003. 350 s.
620. Ciesielski S. Kresy Wschodnie II Rzeczypospolitej. Przekształcenia struktury narodowościowej 1931–1948 / red. S. Ciesielski. Wrocław, 2006. 76 s.
621. Ciesielski S. Przesiedlenie ludności polskiej z kresów wschodnich do Polski 1944–1947. Warszawa : Neriton ; Instytut Historii PAN, 1999. 469 s.

622. Cmentarz Janowski we Lwowie. Polskie dziedzictwo narodowe / red. R. Tomczyka i B. Patlewicz. T. I–II. Szczecin 2017. 440 s.
623. Conquest R. The Harvest of Sorrow. Soviet Collectivization and the Terror-Famine. Oxford : Oxford University Press, 1987. 430 p.
624. Conquest R. The Great Terror: Stalin's Purge of the Thirties. Oxford : Oxford University Press, 1968. 584 p.
625. Czmelyk R., Mróz L. Sąsiedztwo przez drut kolczasty. *Przegląd wschodni*. T. XII. Z. 3 (47). S. 614–615.
626. Czubiński A. Walka Józefa Piłsudskiego o nowy kształt polityczny Europy środkowo-Wschodniej w latach 1918–1921. Toruń : Adam Marszałek. 2002. 443 s.
627. Czubiński A. Walka o granice wschodnie Polski w latach 1918–1921. Opole : Wyd. Instytut Śląski, 1993. 313 s.
628. Czy istnieje czwarta Ruś? Wokół tożsamości kulturowej w regionie karpackim / red. P. Best, S. Stępień. Higganum, 2009. 364 s.
629. Czy Polacy i Ukraińcy sprostają wyzwaniu współczesności? Zamiast wstępu. *Warszawskie zeszyty ukrajinoznawcze*. 1996. T. 3. S. 7–9.
630. Dąbkowski T. Ukraiński ruch narodowy w Galicji Wschodniej 1912–1923. Warszawa, 1985. 326 s.
631. Davies N. Orzeł biały, czerwona gwiazda. Wojna polsko-bolszewicka 1919–1920. Warszawa : Znak, 1990. 360 s.
632. Deklaracja w sprawie ukraińskiej. *Kultura*. 1977. № 5. C. 66–67.
633. Dmitruk S. Akcja burzenie cerkwi prawosławnych w 1938 roku na Chełmszczyźnie i Południowym Podlasiu w ujęciu podręczników do historii na poziomie szkoły ponadgimnazjalnej w zakresie podstawowym. *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencję* / pod red. G. Kuprianowicza. Chełm, 2009. S. 289–297.
634. Dmowski R. Myśli nowoczesnego Polaka. Wyd. 5. Warszawa : Wydawnictwo Zachodnie, 1943. 131 s.
635. Dokumenty i materiały do dziejów Łemków ze zbiorów Instytutu Karpackiego w Higganum, Connecticut, USA, Katalog / red. J. Moklak, P. Best. Kraków : Historia Jagellonica, 2016. 62 s.
636. Draus J. Polish-Ukrainian relations after independence. *Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne*. 2011. № 11. S. 55.
637. Drozd R. Akcja «Wisła» a kwestia ukraińska w Polsce. *Pamiętny rok 1947* / pod red. M. Ożóg. Rzeszów, 2001. S. 175–185.
638. Drozd R. Akcja «Wisła»: mify i realnost. *Naukowyj Wisnyk Czerniwieckoho Uniwersytetu*. 2008. № 378–379. S. 92–95.
639. Drozd R. Deportacja Ukraińców na ziemie zachodnie i północne Polski w ramach akcji «Wisła». *Ridna Mowa*. Warszawa, 2002. № 2. S. 32–39.
640. Drozd R. Droga na Zahód. Osdnictwo ludności ukraińskiej na ziemiach zachodnich i północnych Polski w ramach akcji «Wisła». Warszawa, 1997. 189 s.
641. Drozd R. Geneza i przebieg akcji «Wisła». *Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski (1918–1989)*. T. II Akcja «Wisła» / pod red. R. Drozda. Warszawa, 2005. S. 23–44.
642. Drozd R. Geneza i założenia organizacyjne akcji «Wisła». *Ślupskie studia historyczne*. 1993. № 2. S. 113–136.
643. Drozd R. Lemkos and the Resettlement Action to Soviet Ukraine (1944–1946). *The Lemko Region, 1939–1947 War, Occupation and Deportation* / ed. by Paul Best and Jaroslaw Moklak. Cracow – New Haven 2002. S. 83–91.
644. Drozd R. Ludność ukraińska w powiecie człuchowskim w latach 1947–1952. *Ziemia Człuchowska – Kaszuby – Pomorze. O dziejach, kulturze i ludziach* / pod red. C. Obracht-Prondzyńskiego. Człuchów – Gdańsk 2007. S. 177–189.

645. Drozd R. Ocena akcji «Wisła» przed władze polskie w świetle dokumentów z 1956 r. *Śląskie studia historyczne*. 2004. № 11. S. 287–300.
646. Drozd R. Osadnictwo ludności ukraińskiej na Pomorzu Zachodnim po 1945 roku. *Dzieje wsi pomorskiej / pod red. A. Chudzińskiego i R. Gazińskiego, Dygowo – Szczecin – Pruszcz Gdański*, 2007. S. 111–120.
647. Drozd R. Osadnictwo ludności ukraińskiej na Pomorzu Zachodnim w latach 1947–1950. *Pomerania*. 1995. № 9. S. 20–23.
648. Drozd R. Osadnictwo ludności ukraińskiej na ziemi człuchowskiej w ramach akcji «Wisła». *Śląskie studia historyczne*. 1997. № 5. S. 227–238.
649. Drozd R. OUN-UPA wobec przynależności do Polski Ludowej terenów zamieszkałych przez Ukraińców. *Polacy i Ukraińcy podczas II wojny światowej / pod red. W. Bonusiaka*. Rzeszów, 2000. S. 89–95.
650. Drozd R. Początki integracji ludności ukraińskiej na Pomorzu Zachodnim. *Pomorze – trudna ojczyzna. Kształtowanie się nowej tożsamości 1945–1995 / red. A. Saksona*. Poznań, 1996. S. 345–354.
651. Drozd R. Polacy i Ukraińcy na Pomorzu w latach 1947–1950. *Merkuriusz Człuchowski*. 2000. № 3–4. S. 25–26.
652. Drozd R. Polityka narodowościowa w Polsce w latach 1944–1947. *Śląskie Studia Historyczne*. 2003. № 10. S. 183–202.
653. Drozd R. Polityka narodowościowa władz komunistycznych wobec ludności ukraińskiej w Polsce (1944–1989). *Litopys. Studia i materiały Ukraińskiego Towarzystwa Historycznego w Polsce*. 2011. № 1. S. 55–103.
654. Drozd R. Polityka narodowościowa władz polskich wobec Ukraińców w Polsce Ludowej. *Ukraina Polska. Kultura, wartości, zmagania duchowe / pod red. R. Drozda, R. Skeczkowskiego, M. Zymomrji*. Koszalin, 1999. S. 133–158.
655. Drozd R. Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944–1989. Warszawa, 2001. 380 s.
656. Drozd R. Położenie ludności ukraińskiej w Polsce po akcji «Wisła». *Ridna Mowa*. 2003. № 3. S. 74–79.
657. Drozd R. Pomoc materialna państwa polskiego dla ludności ukraińskiej w latach 1947–1960. *Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski (1918–1989) / pod red. R. Drozda*. Słupsk – Warszawa, 2000. T. I. S. 197–210.
658. Drozd R. Postępowanie polskich władz komunistycznych wobec Ukraińców w latach 1944–1956. *Władze komunistyczne wobec Ziemi Odzyskanych po II wojnie światowej / pod red. S. Łacha*. Słupsk, 1997. S. 229–239.
659. Drozd R. Powojenne wysiedlenia Łemków polskich w latach 1944–1950. *Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa / pod red. S. Dudry, B. Halczaka, A. Ksenyca i J. Starzyńskiego*. Legnica – Zielona Góra, 2007. S. 131–142.
660. Drozd R. Problem byłych więźniów Centralnego Obozu Pracy w Jaworznie w działalności Związku Ukraińców w Polsce. *Mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej po upadku komunizmu / pod red. B. Halczaka*. Zielona Góra, 2006. S. 69–83.
661. Drozd R. Proces adaptacji ludności ukraińskiej na Pomorzu Zachodnim po II wojnie światowej. *Życie dawnych Pomorzan / pod red. W. Łysiaka*. Poznań, 2006. S. 201–208.
662. Drozd R. Przemiany w świadomości ludności ukraińskiej w Polsce po akcji «Wisła». *Життя у світлі освіти*. Науковий збірник на пошану Ярослава Грицьковця / ред. І. Добрянського, М. Зимомрі. Кіровоград, 2011. С. 270–280.
663. Drozd R. Przemiany w świadomości ukraińskiej i łemkowskiej społeczności w Polsce spowodowane akcją «Wisła». *Biuletyn Kancelarii Sejmu*. 2007. № 1970/V. S. 8–11.
664. Drozd R. Przesiedlenia ludności ukraińskiej w 1947 r. w założeniach organizacyjnych i w praktyce. *Polska i Ukraina po II wojnie światowej / pod red. W. Bonusiaka*. Rzeszów, 1998. S. 223–242.

665. Drozd R. Przesiedlenie ludności ukraińskiej z Polski do USRR 1944–1946. *Ridna Mowa*. Warszawa. 2001. № 1. S. 47–53.
666. Drozd R. Przesiedlenie ludności ukraińskiej z Polski na Ukrainę radziecką w latach 1944–1946. *W kręgu idei, polityki i wojska* / pod red. T. Sikorskiego, H. Walczaka i A. Wątor. Szczecin, 2009. S. 397–411.
667. Drozd R. Społeczność ukraińska na ziemiach zachodnich i północnych Polski w latach 1947–2005. *Ziemie Odzyskane/ Ziemie Zachodnie i Północne 1945–2005. 60 lat w granicach państwa polskiego* / pod red. A. Saksona. Poznań, 2006. S. 383–404.
668. Drozd R. Stanowisko polskiego podziemia prolondyńskiego w kwestii ukraińskiej. *Українсько-польські відносини в Галичині в ХХ ст.* / под ред. М. Лесюк. Івано-Франківськ, 1997. С. 268–173.
669. Drozd R. Stanowisko władz w kwestii powrotów ludności ukraińskiej na tereny południowo-wschodniej Polski w świetle dokumentów z lat 1947–1958. *Ślupskie Studia Historyczne*. 2001. № 9. S. 363–374.
670. Drozd R. Stosunki między Polakami a Ukraińcami w Polsce w latach 1944–1952. *Józef Łobodowski rzecznik dialogu polsko-ukraińskiego* / pod red. L. Siryk i J. Świącha. Lublin, 2000. S. 141–150.
671. Drozd R. Szkolnictwo ukraińskie w Polsce w latach 1944–1989 – próba periodyzacji. *Rocznik Lubuski*. 2004. T. XXX. Cz. 1. S. 25–37.
672. Drozd R. Ukraina – Polska. Kultura, wartości, zmagania duchowe / pod red. R. Drozda, R. Skeczkowskiego i M. Zymomriji. Koszalin, 1999. 312 s.
673. Drozd R. Ukraińcy na Ziemi Bytowskiej w latach 1947–1950 (zarys problematyki). *Watra Bytowska*. 1995. S. 4–7.
674. Drozd R. Ukraińcy na Pomorzu Zachodnim w latach 1947–1952. *Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji «Wisła» 1947 roku* / pod red. W. Mokrego. Kraków, 1997. S. 49–58.
675. Drozd R. Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski (1918–1989). T. I–III. Ślupsk – Warszawa, 2000, 240 s. ; 2005, 214 s. ; 2007, 358 s.
676. Drozd R. Ukraińcy w Polsce 1944–1947 – losy, postawy, nastroje. *Akcja «Wisła»* / pod red. J. Pisulińskiego. Warszawa, 2003. S. 64–81.
677. Drozd R. Ukraińcy w Polsce 1944–1989. Walka o tożsamość (Dokumenty i materiały) / red. R. Drozd, I. Hałagida. Warszawa, 1999. 304 s.
678. Drozd R. Ukraińcy w Polsce w okresie przełomów politycznych 1944–1981. *Mniejszości narodowe w Polsce. Państwo i społeczeństwo polskie a mniejszości narodowe w okresach przełomów politycznych (1944–1989)* / pod red. P. Madajczyka. Warszawa, 1998. S. 180–244.
679. Drozd R. Ukraińcy w województwie zachodniopomorskim – wczoraj i dziś. *Integracja i tożsamość* / pod red. S. Flejterskiego, J. Jasnowskiej i W. Olejniczaka. Szczecin, 2000. S. 273–276.
680. Drozd R. Ukraińska mniejszość narodowa wobec przemian politycznych w Polsce w latach 1980–1989. *Ślupskie studia historyczne*. 1999. № 7. S. 175–188.
681. Drozd R. Ukraińska Powstancza Armia. Dokumenty-struktury. Warszawa : Burchard Edition, 1998. 288 s.
682. Drozd R. Władze wobec Kościoła greckokatolickiego w Polsce w latach 1944–1989. *Z dziejów chrześcijaństwa. Studia, szkice i materiały* / pod red. P. Kurlędy i M. Wołosa. Poznań, 2007. S. 39–63.
683. Drozd R. Żądania ludności ukraińskiej wysuwane pod adresem władz polskich w latach 1944–1960. *Ridna Mowa*. 2007. S. 50–56.
684. Drozd R. Zasady rozmieszczania ludności ukraińskiej na Ziemiach Odzyskanych w ramach akcji «Wisła». *Ślupskie Studia Historyczne*. 1993. № 3. S. 97–112.
685. Drozd R. Życie religijne ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944–1956. *Przegląd Zachodniopomorski*. 2004. № 1. S. 77–93.
686. Drozd R., Hałagida I. Ukraińcy w Polsce 1944–1989. Walka o tożsamość (Dokumenty i materiały). Warszawa : Buchard, 1999. 303 s.
687. Drozd R., Halczak B. Dzieje Ukraińców w Polsce w latach 1921–1989. Zielona Góra. Ślupsk, 2010. 208 s.

688. Drozd R., Halczak B. Dzieje Ukraińców w Polsce w latach 1921–1989. Monografia. Warszawa : Tyrsa, 2010. 236 s.
689. Drozd R., Halczak B. Ukraińcy i ich sąsiedzi na przestrzeni wieków. Słupsk, 2020. 554 s.
690. Drozd R., Skeczkowski R., Zymomria M. Ukraina-Polska. Drogi do niepodległości. *Ukraina – Polska. Kultura, wartości, zmagania duchowe* / pod red. R. Drozda, R. Skeczkowskiego, M. Zymomrji. Koszalin, 1999. S. 9–22.
691. Drozd P. Droga na zachód. Osadnictwo ludności ukraińskiej na ziemiach zachodnich i północnych ziemiach zachodnich i północnych Polski w ramach «Akcji Wisła». Warszawa, 1997. 189 s.
692. Drozd R. Ukraińcy (do 1989 r.). *Mniejszości narodowe i etniczne po II wojnie światowej. Wybrane elementy polityki państwa* / pod red. S. Dudry i B. Nitschke. Kraków, 2010. S. 91–112.
693. Drymmer W. T. W służbie Polsce. Warszawa : Warszawska Oficyna Wydawnicza Gryf, 1998. 349 s.
694. Dubicki T. Pamiętnik Mieczysława Dubickiego (Fragmenty). *Rocznik Polonijny*, 1984–1985. № 5–6. S. 249–275.
695. Dubicki T. Piotr Tarnawiecki. Architekt lwowski. Lwów, 2002. 104 s.
696. Dubicki T. Polska konspiracja na Bukowinie w 1939–1944. *Druga wojna światowa na tle stosunków polsko-rumuńskich*. Suceava, 2000. S. 43–69.
697. Dubicki T. Obywatele polscy – jako przymusowi osadnicy w Besarabii w okresie II wojny światowej. *Polacy w Mołdawii* / red. ks. prof. E. Walewander. Lublin, 1995. S. 151.
698. Dubicki T., Biriulow J., Tarnawiecka M. i. Zakowicz A. Ponadto 39 haseł dotyczących historii Polaków na Bukowinie. *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, Toruń, 2003–2005.
699. Duchowni grekokatolicycy i prawosławni w centralnym obozie pracy w Jawoźnie (1947– 1949) : dokumenty i materiały / red. I. Hałagida. Warszawa : Instytut Pamięci Narodowej KŚZpNP: związek Ukraińców w Polsce. 2012. 272 s.
700. Dudra S. Kościół prawosławny na ziemiach zachodnich i północnych Polski po II wojnie światowej. Zielona Góra : Uniwersytet Zielonogórski, 2004. 346 s.
701. Duszyk M., Król S. Cerkwie w Małkowie i ich zburzenie w 1938 roku. *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencje* / pod red. G. Kuprianowicza. Chełm, 2009. S. 331–341.
702. Dutkiewicz M. Sojusz polsko-ukraiński w 1920 roku w świetle polskiej historiografii. *Polska i Ukraina w walce o niepodległość 1918–1920* / pod red. T. Krząstka. Warszawa, 2010. S. 361–371.
703. Dymczyk R., Krywoszeja I., Morawiec N. Wstęp. *Rozdroża. Polsko-Ukraiński dyskurs humanistyczny*. Częstochowa – Humań – Poznań. 2013. S. 3.
704. Działalność Towarzystwa Opieki Weteranów Żołnierzy Polskich z roku 1831 w Galicji w latach 1882–1906. *Niepodległość i Pamięć*. 2016. № 4 (56). C. 73–92.
705. Dziedzictwo Kresów. Kultura – narody – wyznania / red. I. Kozimala, A. Królikowska. B. Topij-Stempińska. Kraków : WAM, 2014. 270 s.
706. Dzieje Kresów / red. M. Karolczuk-Kiędzierska. Kraków : Wydawnictwo Kluszczyński, 2006. 352 s.
707. Dzieje Polski. Kalendarium / pod red. A. Chwalby. Krakow : Wydawnictwo Literackie, 1999. 908 s.
708. Dzwonkowski R. Represje wobec duchowieństwa polskiego na Ukrainie 1918–1938. *Przegląd Polityczny*. 1997. Z. 1.
709. Eberhardt P. Polska i jej granice. Z historii polskiej geografii politycznej. Lublin : Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004. 302 s.
710. Encyklopedia Kreców / red. M. Karolczuk-Kiędzierska, A. Górską, Z. Beskidska, J. Kołowajtys, A. Osowska. Kraków : Wydawnictwo Kluszczyński, 2004. 558 s.
711. Europa Środkowo-Wschodnia XX wieku. Słownik biograficzny / pod red. W. Roszkowskiego. Warszawa, 2001. 188 s.

712. Fabianowski A. Ukraina – serce Europy. Koncepcje polityczne Michała Czajkowskiego. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 2006. T. 21–22. S. 165–173.
713. Figura M. Konflikt polsko-ukraiński w prasie Polski Zachodniej w latach 1918–1923. Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2001. 361 s.
714. Filar T. W Krakowie gdzie błękitna Wisła płynie. Krakowskie echa wojny polsko-ukraińskiej o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919. *Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1994/1995. T. 3/4. S. 451–458.
715. Filar W. «"Burza" na Wołyniu». Z dziejów 27 Wołyńskiej Dywizji Piechoty Armii Krajowej. *Studium historyczno-wojskowe*. Warszawa : Oficyna Wydawnicza RYTM i ROPWiM, 1997. 400 s.
716. Filar W. Działania 27 wołyńskiej dywizji piechoty armii krajowej. Warszawa, 2011. 71 s.
717. Filar W. Eksterminacja ludności polskiej na Wołyniu w Drugiej Wojnie Światowej. Warszawa : wyd. Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej, 1999. 150 s.
718. Filar W. Przebraże bastion polskiej samoobrony na Wołyniu. Warszawa : Oficyna Wydawnicza RYTM, 2007. 128 s.
719. Filar W. Przed akcją «Wisła» był Wołyń. Warszawa, 2000. 180 s.
720. Filar W. Wołyń 1939–1944. Eksterminacja, czy walki polsko-ukraińskie. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2003. 467 s.
721. Filar W. Wydarzenia wołyńskie 1939–1944. W poszukiwaniu odpowiedzi na trudne pytania. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2008. 509 s.
722. Filar W. «Burza» na Wołyniu. Warszawa : Rytm, 1997. 286 s.
723. Florczak I. Jędrzej Moraczewski. Socjalista, poseł, legionista. Z autonomicznej Galicji do niepodległej Polski. Łódź, 2009. 322 s.
724. Florczak I. Socjalistka na prowincji – społeczna i polityczna działalność Zofii Moraczewskiej w Galicji (do 1914 roku). *Galicja i jej dziedzictwo*. T. 24. 2016. S. 396–310.
725. Gałęzowski M. Wojna polsko-bolszewicka. *Od niepodległości do niepodległości. Historia Polski 1918–1989* / red. A. Dziurok, M. Gałęzowski, Ł. Kamiński, F. Musiał. Warszawa, 2014. S. 38.
726. Gałęzowski M. II Rzeczpospolita. *Od niepodległości do niepodległości. Historia Polski 1918–1989* / red. A. Dziurok, M. Gałęzowski, Ł. Kamiński, F. Musiał. Warszawa, 2014. S. 10–68.
727. Galicja wobec powstania styczniowego w badaniach krakowskich historyków do 1939 roku. *Galicja a powstanie styczniowe* / red. M. Hoszowskiej, A. Kawalec, L. Zaskilniaka. Warszawa, 2013. S. 479–490.
728. Galuba R. «Niech nas rozsądzi miecz i krew...». Konflikt polsko-ukraiński o Galicję Wschodnią w latach 1918–1919. Poznań, 2004. 335 s.
729. Garczewski K. Austria na tle konfliktu ukraińsko – rosyjskiego w 2014 roku. *Społeczeństwo i Polityka*. 2015. № 3 (44). S. 137–147.
730. Gardziński Z. Materiały do dziejów parafii i cerkwi w Strzelcach na Chełmszczyźnie – studium konserwatorskie. *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencję* / pod red. G. Kuprianowicza. Chełm, 2009. S. 299–305.
731. Gasztold T. Armia Krajowa i ludność cywilna na Kresach Północno-Wschodnich w świetle sowieckich dokumentów (w latach 1941–1944). *Słupskie studia historyczne*. 1993. № 2. S. 55–74.
732. Gaul J. «Upojenie wolnością» i społeczne oraz gospodarcze uwarunkowania odbudowy państwa polskiego w czasie rządów Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego 1918–1922. *Dzieje Najnowsze*. 2019. № 1. S. 29–54.
733. Giedroyc a Ukraina. Ukraińska perspektywa Jerzego Giedroycia i środowiska paryskiej «Kultury» / red. M. Semczyszyn i M. Zajączkowski. Warszawa – Lublin – Szczecin, 2014. 335 s.
734. Giedroyc J. W poszukiwaniu dróg wyjścia. *Głos Polski*. 1991. 12 stycznia. S. 7.
735. Giedroyc J. Zrozumieć znaczenie Ukrainy. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 1999. T. 8–9. S. 352–353.

736. Gil W., Gil N. Stosunki Polski z Ukrainą w latach 1989–1993. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2002. S. 116–117.
737. Głód i represje wobec ludności polskiej na Ukrainie 1932–1947. Relacje / red. R. Dzwonkowski. Lublin, 2004. 283 s.
738. Głogier Z. Encyklopedia staropolska. T. 3. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1972. 350 s.
739. Głowacki A. Lwowska filia Państwowego Wydawnictwa Mniejszości Narodowych USRR 1940–1941. *Kraków – Lwów : książki – czasopisma – biblioteki*. T. VII / red. H. Kosętki. Kraków, 2005. S. 288–306.
740. Głowacki A. Sowietci wobec Polaków na ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej 1939–1941. Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1997. 695 s. (Wydanie II. Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Główna Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej, 1998. 695 s.).
741. Głowiński T. Kresy Wschodnie. Gospodarcze i społeczne znaczenie polskich kresow. Wrocław, 2015. 376 s.
742. Głowiński T. Wstęp. *Kresy Wschodnie. Gospodarcze i społeczne znaczenie polskich kresow* / red. T. Głowińskiego. Wrocław, 2015. C. 7.
743. Granice i pogranicza. Historia codzienności i doświadczeń / red. M. Leidke, J. Sadowskiej, J. Trynkowskiego. Białystok : Instytut historii uniwersytetu w Białymstoku, 1999. 310 s.
744. Gross J. T. Neighbors: The Destruction of the Jewish Community in Jedwabne, Poland. Princeton : University Press, 2001. 240 p.
745. Gross J. T. Revolution from Abroad. The Soviet Conquest of Poland's Western Ukraine and Western Belorussia. Princeton : Princeton University Press. 408 s.
746. Gross J. T. Sąsiedzi. Historia zagłady żydowskiego miasteczka. Sejny, 2000. 162 s.
747. Grott B. Dyskryminacja Polaków – grekokatolików przez ukraińskie duchowieństwo grekokatolickie w II Rzeczypospolitej. *Przemyskie Zapiski Historyczne*. R. XVI–XVII: 2006–2009. Przemyśl : Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Przemyślu, 2010. S. 155–179.
748. Grott B. Katolicyzm w doktrynach ugrupowań narodowo-radykalnych do roku 1939. Kraków, 1987. 141 s.
749. Grott B. Na manowcach pozornej komparatystyki. Z powodu książki Romana Wysockiego «W kręgu integralnego nacjonalizmu. Czynny nacjonalizm Dmytra Doncowa na tle myśli nowoczesnych Romana Dmowskiego. Studium porównawcze» (Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2014. 543 s.). *Dzieje Najnowsze*. 2017. № 1. S. 251–262.
750. Grott B. Nacjonalizm chrześcijański. Kraków : Universitas, 1991. 300 s.
751. Grott B. Nacjonalizm i religia: proces zespalania nacjonalizmu z katolicyzmem w jedną całość ideową w myśli Narodowej Demokracji 1926–1939. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1984. 757 s.
752. Grott B. Nacjonalizm Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów jako wyraz tendencji nurtujących mniejszość ukraińską na południowo-wschodnich ziemiach II Rzeczypospolitej – doktryna i praktyka. *Kresy. Należna prawda i pamięć – nie zemsta. Materiały z konferencji zorganizowanej 7 lipca 2018 roku* / red. K. Bąkała, W. Listowski, T. Skoczek. Warszawa, 2019. S. 59–69.
753. Grott B. Polska i jej wschodni sąsiedzi. Warszawa : von Borowiecki, 2016. 450 s.
754. Grott B. Religia, Kościół, etyka w ideach i koncepcjach prawicy polskiej Kraków : Nomos, 1993. 164 s.
755. Grott B. Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1939–2004. Warszawa, 2004. 354 s.
756. Grott B. Wstęp. *Polityczne, religijne i kulturalne aspekty sprawy polskiej na kresach wschodnich* / pod red. B. Grotta. Kraków : Księgarnia akademicka, 2009. S. 7.
757. Grott B. Zygmunt Balicki ideolog Narodowej Demokracji Kraków : Arcana, 1995. 180 s.
758. Grott O. «Biuletyn polsko-ukraiński» i jego wizja ułożenia wzajemnych stosunków między tytułowymi narodami. Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення злуки УНР і ЗУНР» (у рамках щорічної

Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум», 6–9 червня 2019 р.). Миколаїв, 2019. С. 4–5.

759. Grünberg K. Józef Piłsudski o żydach polskich. *Pomorze – Polska – Europa. Studia i materiały z dziejów XIX–XX wieku*. Toruń, 1995. S. 171.

760. Grzegorz M. Wokół ukraińskich prób utworzenia własnego państwa w czasie II wojny światowej. *Państwa europejskie na drodze do niepodległości w drugiej połowie XIX i XX wieku*. Kraków : Historia Jagellonica, 2003. S. 249.

761. Grzelak C. Polityczne i wojskowe uwarunkowania sojuszu polsko-ukraińskiego w 1920 roku (Pakt Piłsudski – Petlura). *Od Zborowa do NATO (1649–2009)* / red. M. Franc, K. Pietkiewicz. Toruń : Wydawn. Adam Marszałek, 2009. 784 s.

762. Hałagida I. Akcja «Wisła» na Pomorzu. *W poszukiwaniu utraconych światów. 65 lat po akcji «Wisła» Katalog wystawy* / pod red. O. Solarz. Przemyśl, 2012. S. 9–32.

763. Hałagida I. Nieznane instrukcje MBP dotyczące akcji «Wisła». *Pamięć i Sprawiedliwość*. 2004. № 3/2 (6). S. 359–364.

764. Hałagida I. Społeczna, kulturalna i oświatowa działalność Ukraińców w województwie gdańskim po 1945 roku. *W starej i nowej ojczyźnie. Mniejszości narodowe w Gdańsku po II wojnie światowej* / red. I. Hałagidy. Gdańsk, 1997. S. 67–68.

765. Hałagida I. Ukraińcy na zachodnich i północnych ziemiach Polski w latach 1947–1957 / red. I. Hałagida. Gdańsk : Uniwersytet Gdański, 2000. 234 s.

766. Hałagida I. Ukraińcy w województwie gdańskim w latach 1947–1956. *Między Odrą i Dnieprem. Wyznania i narody. Zbiór studiów* / red. T. Stegner. Gdańsk, 1997. S. 183–197.

767. Halczak B. K. Problematike postavenia Lemkov v Pol'sku v prvej polovici 20. storočia a ich presídlenie do Sovietskeho zväzu. Akcia «Visla». *Acta historica Neosoliensa: ročenka Katedry histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici*. Banska Bystrica. 2004. T. 7. S. 187–198.

768. Halczak B. Łemkowskie perspektywy na XXI wiek. *Vedecký zborník múzea ukrajinskej kultúry. Ukrajinci v prihraničných oblastiach Karpát: problémy akulturácie, asimilácie, identifikácie* : materiály medzinárodnej vedeckej konferencie. Svidník, 17–18 júna 2011. Svidník. 2011. S. 29–40.

769. Halczak B. Łemkowszczyzna w latach 1944–1947. *Південний архів*. Т. XVI. 2004. С. 267–282.

770. Halczak B. Łemkowszczyzna w latach 1944–1947. *Південний архів*. Херсон. Т. XVI. 2004. S. 267–282.

771. Halczak B. Postawa zielonogórskich studentów wobec akcji «Wisła». *Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski (1918–1989)*. T. 2: Akcja «Wisła». Warszawa : Wydawnictwo «Tyrsa», 2005. S. 153–157.

772. Halczak B. *Publicystyka narodowo-demokratyczna wobec problemów narodowościowych i etnicznych II Rzeczypospolitej*. Zielona Góra : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Zielonej Górze, 2000. 220 s.

773. Halczak B., Osękowski Cz. Stereotyp Łemka w świadomości zielonogórskich studentów. *Rocznik Lubuski*. 2004. Cz. 1. T. 30. S. 51–61.

774. Halczak B. K problematike postavenia Lemkov v Pol'sku v prvej polovici 20. storočia a ich presídlenie do Sovietskeho zväzu. Akcia «Visla». *Acta historica Neosoliensa: ročenka Katedry histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Banska Bystrica (Słowacja)*. 2004. T. 7. S. 187–198.

775. Hann C., Stępień S. Tradycja a tożsamość. Wywiady wśród mniejszości ukraińskiej w Przemyślu. Przemyśl, 2000. 238 s.

776. Hawryluk J. Traktat pokojowy w 1918 roku pomiędzy Ukrainą a państwami centralnymi i problem Podlasia. *Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. Kraków, 1992–1993. Z. 1–2.

777. Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku) / red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaskilniak. 2016. 662 s.

778. Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX w. / pod red. P. Kosiewskiego i G. Motyki. Kraków : UNIVERSITAS, 2000. 304 s.

779. Hołodomor 1932–1933. Wielki Głód na Ukrainie w dokumentacji polskiej dyplomacji i wywiadu / red. J. J. Bruski. Warszawa, 2008. 699 s.

780. Hołodomor. Polska. Polskie Ofiary 1932–1933 / red. M. Dworczyk, R. Kuśnierz. Warszawa : Wydawnictwo Sejmowe, 2019. 232 s.
781. Holodomor. The Great Famine in Ukraine 1932–1933 / ed.: J. Bednarek, S. Bohunov, R. Kuśnierz etc. Warsaw – Kiev, 2009. 648 s.
782. Holubnycha-Shlenchak Y. Literackie i literacko-humorystyczne czasopisma w obozach internowanych żołnierzy armii Ukraińskiej Republiki Ludowej w Polsce (1921–1923). *Wschód Europy*. 2019. № 2. V. 5. S. 13–27.
783. Hryciuk G. «Gazeta Lwowska» 1941–1944. Wrocław, 1991. 160 s.
784. Hryciuk G. «Kumityt»: Polski Komitet Opiekuńczy Lwów Miasto w latach 1941–1944. Toruń : Adam Marszałek, 2000. 170 s.
785. Hryciuk G. «Sprawa Lwowa właściwie wciąż otwarta»: między nadzieją a zwątpieniem – Polacy we Lwowie w 1945 r. *Dzieje najnowsze*. 2005. № 37/4. S. 111–138.
786. Hryciuk G. Akcje UPA przeciwko Polakom po ponownym zajęciu Wołynia i Galicji Wschodniej przez Armię Czerwoną w 1944 roku. *Antypolska akcja OUN-UPA 1943–1944: fakty i interpretacje* / red. G. Motyka, D. Libionka. Warszawa : IPN, 2003. S. 101–117.
787. Hryciuk G. Polacy we Lwowie 1939–1944. *Życie codzienne*. Warszawa : Książka i wiedza, 2000. 430 s.
788. Hryciuk G. Polacy we Lwowie pod okupacją radziecką i niemiecką w latach 1939–1944. Warszawa : Książka i Wiedza, 2000. 431 s.
789. Hryciuk G. Prasa ukraińska i ukraińskojęzyczna w Galicji Wschodniej w latach 1939–1944. *Dzieje Najnowsze*. 1995. № 3. S. 47–66.
790. Hryciuk G. Przemiany narodowościowe i ludnościowe w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1931–1948. Toruń : Adam Marszałek, 2005. 424 s.
791. Hryciuk G. Stosunki polsko-ukraińskie w ocenie konsulatu niemieckiego we Lwowie w 1939 roku. *Toruńskie Studia Międzynarodowe. Międzynarodowe stosunki polityczne w XX wieku*. 2009. № 1–2. S. 19–32.
792. Hryciuk G. Zmiany ludnościowe i narodowościowe w Galicji Wschodniej w latach 1931–1939. *Przemiany narodowościowe na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej 1931–1948* / red. S. Ciesielskiego. Toruń, 2004. S. 93–126.
793. Hryciuk G. Masowe deportacje ludności w Związku Radzieckim / red. Hryciuk G., Ciesielski S., Srebrakowski A. Toruń : Adam Marszałek, 2003. 508 s.
794. Hud B. Konflikty ukraińsko-polskie w epoce nowożytnej. Aspekt etniczny i społeczny. Charków, 2011. 470 s.
795. Hud B. Ukraińcy i polacy na Naddnieprzu, Wołyniu i w Galicji Wschodniej w XIX i pierwszej połowie XX wieku. Lwów – Warszawa : pracownia wydawnicza, 2013. 400 s.
796. Huk B. Kto budował tę cerkiew? Po akcji «Wisła»: powroty deportowanych Ukraińców do wsi Chotyniec w powiecie jarosławskim w latach 50. XX w. *W poszukiwaniu utraconych światów. 65 lat po akcji «Wisła»*. Katalog wystawy / pod red. O. Solarz. Przemyśl, 2012. S. 53–65.
797. Huk I. Ze stanu badac nad antroponimią polsko-ukraińskiego pogranicza. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznanwe*. 2000. T. 10. S. 421–424.
798. Hunczak T. Symon Petliura and the Jews: A Reappraisal. Toronto – Munich, 1985. 128 p.
799. Hunczak T. The Ukraine, 1917–1921: A Study in Revolution. Cambridge, 1977. 390 p.
800. Hunczak T. Ukraine and Poland in Documents, 1918–1922. New York, 1983. Vol. 1–2. 456 p.
801. Hyrycz I. Kropki nad «I». Rekonceptualizacja rewolucji ukraińskiej. *Історична правда*. 25.05.2020.
802. Iljuszyn I. UPA i AK. Konflikt w Zachodniej Ukrainie (1939–1945). Warszawa, 2009. 192 s.
803. Instytut Europy środkowo-wschodniej w Lublinie. *Prace komisji wschodnioeuropejskiej*. Kraków : nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1997. T. 4. C. 207–212.
804. Jabłońska H. Dziennik z oblężonego Przemyśla 1914–1915. Przemyśl, 1994. 271 s.

805. Jackowska A. M. Polskie świadectwa o terrorze stalinowskim przekazywane francuskiej opinii publicznej w latach 1947–1951. Praca doktorska. Warszawa : Polska akademia nauk, 2014. 359 s.
806. Jak w PRL historię poprawiano. *Służby bezpieczeństwa Polski i Czechosłowacji wobec Ukraińców (1945–1989)*. Z warsztatów badawczych / red. M. Zajączkowski, G. Motyka, Warszawa, 2005. S. 270–296.
807. Januszewska-Jurkiewicz J. Polacy i Ukraińcy na Wołyniu. *W cieniu tragedii wołyńskiej 1943 r. 70 rocznica mordów Polaków na Kresach Południowo-Wschodnich Rzeczypospolitej* / pod red. E. Żurawskiej J. Sperki. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2015. S. 49–62.
808. Jasina Ł. Miejsce akcji burzenia cerkwi w roku 1938 w polskiej pamięci historycznej. Rozważania o nowym modelu polskiej pamięci historycznej w kontekście nowego modelu państwa. *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencje* / pod red. G. Kuprianowicza. Chełm, 2009. S. 257–263.
809. Jaworski E. Lwów: losy mieszkańców i żołnierzy Armii Krajowej w latach 1939–1956. Pruszków, 1999. S. 120.
810. Jerzy Giedroyc i dorobek paryskiej «Kultury». *Nowe książki*. 1991. № 8. S. 12.
811. Jerzy Giedroyc o polskich sprawach wschodnich. *Dziennik Polski*. 1992. 27 sierpnia. S. 2.
812. Jestem pesymistą / Z Jerzym Giedroyciem rozmawia A. Garlicki. *Polityka*. 1991. № 42. 19 października.
813. Józef Piłsudski. Człowiek – Żołnierz – Polityk / red. Z. Girzyński, J. Kłaczek. Toruń, 2016. 449 s.
814. Jubileusze naszych przyjaciół, czyli o Stefanie Kozaku i Aleksandrze Kolańczuku słów kilka. *Biuletyn Ukrainoznawczy*. 2007. № 13. C. 9–46.
815. Juzwenko A. Polska a «biała» Rosja (od listopada 1918 do kwietnia 1920 r.). Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk. 1973. 296 s.
816. Kabaczy R. Wygnani na stepy. Przesiedlenia ludności ukraińskiej z Polski na południe Ukrainy w latach 1944–1946. Warszawa : Tyrsa, 2012.
817. Kaliszczuk O. M. Konflikt ukraińsko-polski w czasie II wojny światowej: historia i polityka. *Obszary zgody czy konfliktu? Kresy Północno-Wschodnie II Rzeczypospolitej* / pod red. Wojciecha Śleszyńskiego i Anny Włodarczyk. Białystok, Kraków : wydawnictwo Avalon, 2014. S. 217–227.
818. Kania L. Kłęska I Brygady Piechoty Rezerwy na Wołyniu w czerwcu 1920 r. w materiałach śledstwa prokuratorskiego. *Dzieje Najnowsze. Rocznik*. 2019. № 3. S. 29–49.
819. Kapralska L. Pluralizm kulturowy i etniczny a odrębność regionalna Kresów południowo-wschodnich w latach 1918–1939. Kraków : NOMOS, 2000. 254 s.
820. Karpus Z. Chełmszczyzna w latach okupacji niemieckiej. *Polska – Ukraina: trudne pytania*. T. 10 : Materiały XI międzynarodowego seminarium historycznego «Stosunki polsko-ukraińskie w latach II wojny światowej». Warszawa, 26–28 kwietnia 2005 / oprac. red. Romuald Niedzielko. Warszawa : Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej : Ośrodek Karta, 2006. S. 195–202.
821. Karpus Z. Education of interned soldiers of Ukrainian People's Army in Poland: the case of the camp in Aleksandrów Kujawski. *Cxið*. № 6 (164). 2019. S. 65–69.
822. Karpus Z. Emigracja rosyjska w Polsce w latach 1918–1922. *Problemy narodowościowe Europy środkowo-wschodniej w XIX i XX wieku. Księga pamiątkowa dla Profesora Przemysława Hausera* / A. Czubiński, P. Okulewicz, T. Schramm. Poznań : Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2002. S. 373–380.
823. Karpus Z. Ewakuacja rosyjskich jeńców wojennych z Niemiec przez terytorium Polski w pierwszych miesiącach po odzyskaniu niepodległości (listopad 1918 – październik 1919). *Od obcego panowania do niepodległego państwa : materiały sesji naukowej zorganizowanej na 70-lecie odbudowy Państwa Polskiego* / pod red. Mieczysława Wojciechowskiego. Toruń : Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1991. S. 75–92.
824. Karpus Z. Formowanie oddziałów ukraińskich w Polsce w latach 1919–1920. *Polska i Ukraina Sojuz 1920 roku i jego następstwa* / red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń, 1997. S. 349–358.

825. Karpus Z. Formowanie oddziałów ukraińskich w Polsce w latach 1919–1920. *Polska i Ukraina w przestrzeni europejskiej – przeszłość i teraźniejszość*. Monografia zbiorowa / red. Ihor Sribnyak. Warszawa – Toruń : Międzynarodowy konsorcjum naukowo-edukacyjny im. Luciena Febvra. Toruń, 1997. S. 234–246.
826. Karpus Z. Idea restytucji Ukraińskiej Republiki Ludowej: (1920–1939) / Robert Potocki. *Dzieje Najnowsze*. R. 33 № 2. Lublin, 1999. S. 162–168.
827. Karpus Z. Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924 (tłumaczenie z polskiego O. Wiszki). Toruń : Wyd. «Marszałek», 2001. 239 s.
828. Karpus Z. Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 1997. 209 s.
829. Karpus Z. Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924. Wyd. 2 uzupełnione i poprawione. Toruń, 1999. 209 s.
830. Karpus Z. Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924 (3 польської мови на російському). Toruń : Wyd. «Marszałek», 2001. 239 s.
831. Karpus Z. Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy w Polsce w latach 1918–1924: z dziejów militarno-politycznych wojny polsko-radzieckiej 1919–1921. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 1991. S. 159 s.
832. Karpus Z. Jeńcy i internowani w Białymstoku i Brześciu Litewskim w latach 1919–1921. *Zeszyty Naukowe Ośrodka Badań Historii Wojskowej Muzeum Wojska w Białymstoku*. 1992. № 6. S. 70–77.
833. Karpus Z. Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924. Toruń, 1991. 159 s.
834. Karpus Z. Obóz internowanych nr 7 w Tucholi (wrzesień 1921 – styczeń 1923). *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w województwie pomorskim w okresie międzywojennym (1920–1939) : zbiór studiów / pod red. Mieczysława Wojciechowskiego*. Toruń, 1991. S. 143–157.
835. Karpus Z. Obóz jeńców bolszewickich i internowanych ukraińskich w Wadowicach: raport z listopada 1920 roku. *Wojskowy Przegląd Historyczny*. 1994. R. 39. № 4. S. 158–165.
836. Karpus Z. Obóz jeńców nr 7 w Tucholi (1914–1921). *Studia i Materiały Historii Wojskowej*. 1994. T. 36. S. 137–149.
837. Karpus Z. Obozy uchodźców, jeńców i internowanych w Aleksandrowie Kujawskim w latach 1918–1921. *Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie*. 1987 [1988]. T. 6. S. 245–258.
838. Karpus Z. Oddziały kozackie formowane w Polsce (czerwiec-listopad 1920 r.) i ich udział w wojnie polsko-sowieckiej. *Kawaleria przeciwników i sojuszników Wojska Polskiego w latach 1918–1921 / pod red. Aleksandra Smolińskiego*. Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2003. S. 211–238.
839. Karpus Z. Pobyt żołnierzy Ukraińskiej Republiki Ludowej w obozach internowania w Polsce w latach 1920–1924. *Europa Orientalis : Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność : studia i materiały ofiarowane profesorowi Stanisławowi Alexandrowiczowi w 65 rocznicę urodzin / red. nauk. Zbigniew Karpus, Tomasz Kempa, Dorota Michaluk*. Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1996. S. 455–464.
840. Karpus Z. Rosjanie i Ukraińcy na Pomorzu w latach 1920–1939. *Mniejszości narodowe i wyznaniowe na Pomorzu w XIX i XX wieku : zbiór studiów / pod red. Mieczysława Wojciechowskiego*. Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1998. S. 95–114.
841. Karpus Z. Rosjanie i Ukraińcy w Toruniu w latach 1920–1939. *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w Toruniu w XIX i XX wieku : zbiór studiów / pod red. Mieczysława Wojciechowskiego*. Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1993. S. 81–96.
842. Karpus Z. Russian and Ukrainian prisoners of war and internees kept in Poland in 1918–1924. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2001. 190 s.
843. Karpus Z. Russische, ukrainische und weissrussische Emigration in Polen in der Zeit zwischen den Weltkriegen (1918–1939) : Untersuchungsstand und Forschungspostulate. *Historische Grenzlandschaften*

Ostmitteleuropas im 16.–20. Jh. : Gesellschaft, Wirtschaft, Politik : Studiensammlung / unter der Red. von Mieczysław Wojciechowski und Ralph Schattkowsky. Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1996. S. 99–106.

844. Karpus Z. Sesja naukowa o mniejszościach narodowych i wyznaniowych w Toruniu w XIX i XX wieku. *Zapiski Historyczne*. 1993. T. 58. Z. 4. S. 188–189.

845. Karpus Z. Służba jeniecka w Wojsku Polskim w latach 1918–1939 / W. Rezmer. *Studia i Materiały Historii Wojskowej*. 1991. T. 34. S. 207–228.

846. Karpus Z. Stanica ukraińska w Kaliszu: centrum ukraińskiego życia społeczno-wojskowego na emigracji w Polsce w latach 1924–1939. *Na przelomie stuleci: naród, Kościół, państwo w XIX i XX wieku: księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Ryszardowi Benderowi / pod red. Mirosława Piotrowskiego. Lublin : Klub Inteligencji Katolickiej, 1997. S. 407–414.*

847. Karpus Z. Stosunki polsko-ukraińskie : wojna i współczesność / pod red. J. Marszałek-Kawy i Z. Karpusa. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2008. 292 s.

848. Karpus Z. Stosunki polsko-ukraińskie w okresie kształtowania się polskiej granicy wschodniej w latach 1918–1921. *Toruńskie Studia Międzynarodowe*. 2009. № 2. S. 5–18.

849. Karpus Z. Stosunki polsko-ukraińskie: historia i pamięć / pod red. Joanny Marszałek-Kawy, Zbigniewa Karpusa. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2008. 304 s.

850. Karpus Z. Straty ludności na Ukrainie Zachodniej w latach 1939–1941. *Polska – Ukraina: trudne pytania*. T. 5 : Materiały V międzynarodowego seminarium historycznego «Stosunki polsko-ukraińskie w latach II wojny światowej». Łuck, 27–29 kwietnia 1999. Warszawa : Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej Związek Ukraińców w Polsce, 1999. S. 148–159.

851. Karpus Z. The Russians and the Ukrainians in Pomerania in the 1920s and 1930 s. *Neighborhood dilemmas: the Poles, the Germans and the Jews in Pomerania along the Vistula River in the 19th and 20th century: a collection of studies / ed. Jan Sziling and Mieczysław Wojciechowski. Toruń, 2002. S. 85–100.*

852. Karpus Z. Ukraiński sojusznik Polski w wojnie 1920 roku : walka oddziałów Ukraińskiej Republiki Ludowej u boku Wojska Polskiego i ich dalsze losy. *Biuletyn IPN*. 2010. № 7–8 (116–117). S. 16–33.

853. Karpus Z. Wschodni sojusznicy Polski w wojnie 1920 roku. Oddziały wojskowe ukraińskie, rosyjskie, kozackie i białoruskie w Polsce w latach 1919–1920. Toruń : Wydawn. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. 1999. 230 s.

854. Karpus Z. Zdradzeni sojusznicy: oddziały Ukraińskiej Republiki Ludowej w roku 1920 i ich dalsze losy. *Wiedza i Życie Inne Oblicza Historii*, 2010. № 4 (23). S. 14–19.

855. Karpus Z. Żołnierze Ukraińskiej Republiki Ludowej internowani w obozach w Polsce w latach 1920–1924 : praca oświatowa i działalność wydawniczo-prasowa. *Третій міжнародний конгрес українців, 26–29 серпня 1996 р. Історія*. Харків : Око, 1996. S. 55–64.

856. Kastory A. Polacy na Bukowinie w świetle wybranej literatury polskiej i rumuńskiej wydanej po 1989 roku. *Obraz konfliktów między narodami słowiańskimi w XIX i XX wieku w historiografii / red. I. Stawowy-Kawka. Kraków 2007. S. 227–237.*

857. Kastory A. Walka dyplomatyczna o Besarabię i Bukowinę w 1940 roku. «Prace Komisji Środkowoeuropejskiej» PAU / red. J. Machnik, I. Stawowy-Kawka. T. X. Kraków, 2002. S. 71–89.

858. Kazik M. Kilka uwag o polskiej historiografii stosunków Polsko – Ukraińskich w czasie II Wojny Światowej. Stosunki Polsko – Ukraińskie jako wzajemny konflikt etniczny. *Rozdroża. Polsko-Ukraiński dyskurs humanistyczny*. Częstochowa – Humań – Poznań. 2013. S. 79–86.

859. Kich-Maslej O., Moklak J. Od redakcji. *Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne*. 2007.

860. Kięsyk J. Województwo Wołyńskie 1921–1939 w świetle liczb i faktów. *Przegląd Wschodni*. 1997. T. 4. Zesz. 1 (13). S. 99–137.

861. Klimecki M. Galicyjska Socjalistyczna Republika Rad: okupacja Małopolski (Galicii) Wschodniej przez Armię Czerwoną w 1920 roku. Toruń, 2006. 229 s.
862. Klimecki M. Lwów 1918–1919. Warszawa, 2000. 216 s.
863. Klimecki M. Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Wschodnią Galicję 1918–1919. Aspekty polityczne i wojskowe, Warszawa : Oficyna Wydawnicza VOLUMEN, 1997. 292 s.
864. Klimecki M. Polsko-ukraińska wojna o wschodnią Galicję 1918–1919 r. Polskie spojrzenie. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. № 18. С. 374–376.
865. Klimecki M. Wojna czy pokój. Polsko-ukraińskie negocjacje 1918–1921. *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa* / red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń, 1997. S. 43–96.
866. Klimecki M., Karpus Z. Czas samotności. Ukraina i Ukraińcy w latach 1914–2018. Warszawa : Bellona, 2018. 336 s.
867. Kłoczowski J. Ukraina a Europa Środkowo-Wschodnia. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 1994. T. 2. S. 15–20.
868. Kłoczowski J. Ukraina i Polska. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 1999. T. 8–9. S. 354–357.
869. Kobiety w muzealnictwie lwowskim lat międzywojennych. *Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach*. 2015. T. 30. S. 186–197.
870. Koko E. Dalecy i bliscy. Polacy i Ukraińcy w XIX–XX wieku (do 1914 r.). *Polska – Ukraina spotkanie kultur*. Materiały z sesji naukowej pod red. Tadeusza Stegnera. Gdańsk, 1997. S. 75–84.
871. Koko E. Dokumenty z dziejów polityki polskiej w kwestii ukraińskiej (maj – grudzień 1918 r.). *Teki Archiwalne*. Seria nowa. T. 1 (23). Warszawa, 1996. S. 57–80.
872. Koko E. Franciszek Rawita-Gawroński (1846–1930) wobec Ukrainy i jej przeszłości: studium archaizmu. Gdańsk : Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, 2006. 274 s.
873. Koko E. Franciszek Rawita-Gawroński. Ludzie i czasy mego wieku. Wspomnienia, wypadki, zapiski (1892–1914). Gdańsk, 2012. 265 s.
874. Koko E. Franciszek Rawita-Gawroński. Ludzie i czasy mego wieku. Wspomnienia, wypadki, zapiski. W Zakopanem (1914–1916). Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2012. 172 s.
875. Koko E. Koncepcja autonomii terytorialnej PPS a stanowisko głównych ugrupowań ukraińskich (1921–1939). *Akcja «Wisła» na tle stosunków polsko-ukraińskich w XX wieku*. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez Instytutu Historii Uniwersytetu Szczecińskiego i Polskie Towarzystwo Ukrainoznawcze w dniach 12–14 czerwca 1992 r. / pod red. Janusza Farysia i Jacka Jekla. Szczecin, 1994. S. 55–60.
876. Koko E. Kościół greckokatolicki w XIX–XX w. (do 1914 r.) w polskiej opinii. Z dziejów jej kształtowania. *Pasłęk 700-lecie. Ludzie-religia-historia* / pod red. ks. W. Rodzewicza i J. Włodarskiego. Pasłęk, 1998, S. 73–85.
877. Koko E. Metropolita Andrzej Szeptycki a państwo polskie w latach 1918–1939. *Metropolita Andrzej Szeptycki*. Materiały z sesji naukowej / red. T. Stegner. Gdańsk, 1995. S. 55–69.
878. Koko E. Miejsce i rola Ukrainy w Europie Środkowo-Wschodniej w przemysłeniach przedstawicieli ukraińskiej elity intelektualnej i politycznej (od początku XX wieku do 1945 r.). *Europa Środkowo-Wschodnia – w kręgu koncepcji Międzymorza* / Edward Czapiewski, Anna Szczepańska-Dudziak. Szczecin, 2017. S. 185–198.
879. Koko E. Niepodległościowe aspiracje ukraińskie 1918–1921 / *Przełomy w historii. XVI Powszechny Zjazd Historyków Polskich. Wrocław 15–18 września 1999 roku*. Pamiętnik. T. II. Cz. II. Toruń, 2000. S. 141–156.
880. Koko E. Polacy – Ukraińcy: 1918–1944–1989. *U progu niepodległości 1918–1989*. Zbiór studiów / pod red. Romana Wapińskiego. Gdańsk, 1999. S. 113–126.
881. Koko E. Polska – Ukraina w okresie: styczeń 1918 – kwiecień 1920 r. – problem partnerstwa. *Czas XX wieku – nie tylko w polskiej perspektywie*. Zbiór studiów / pod red. R. Wapińskiego. Gdańsk, 2000. S. 168–177.

882. Koko E. Polska historiografia po 1989 roku o relacjach polsko-ukraińskich w latach 1918–1939. *Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX w.* / pod red. P. Kosiewskiego i G. Motyki. Kraków : UNIVERSITAS, 2000. S. 132–145.
883. Koko E. PPS na Ukrainie wobec kwestii ukraińskiej od końca XIX w. do 1918 r. *Polska i jej wschodni sąsiedzi*. T. 5 / pod red. A. Andrusiewicza. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2004. S. 50–63.
884. Koko E. PPS wobec kwestii ukraińskiej w latach 1918–1925. Gdańsk, 1985. 481 s.
885. Koko E. Problematyka stosunków polsko-ukraińskich w latach 1918–1939 w historiografii wydawanej w Polsce po 1945 r. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1994. Z. 2. S. 105–113.
886. Koko E. Przed ryzykimi preliminariami. Z dziejów stanowiska Ukraińców galicyjskich w 1920 r. *Polacy o Ukraińcach, Ukraińcy o Polakach*. Materiały sesji naukowej / pod red. T. Stegnera. Gdańsk, 1993. S. 118–138.
887. Koko E. Rewolucja ukraińska (1917–1921) we wspomnieniach polskich ziemian. *Pomiędzy pamięcią zbiorową a historią. Rekonstrukcje przeszłości w Europie Środkowo-Wschodniej* / pod red. I. Bałdys, I. Jakimowicz-Ostrowskiej, J. Charuty-Kojkoł. Gdańsk, 2016. 507 s.
888. Koko E. Sojusz Piłsudski – Petlura w polskiej historiografii. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1996. Z. 3. S. 305–314.
889. Koko E. W nadziei na zgodę. Polski ruch socjalistyczny wobec kwestii narodowościowej w Polsce (1918–1939). Gdańsk, 1995. 247 s.
890. Koko E. Wolni z wolnymi. PPS wobec kwestii ukraińskiej w latach 1918–1925. Gdańsk : wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, 1991. 234 s.
891. Koko E. Współczesna polska historiografia o stosunkach polskoukraińskich. *Ukraina – Polska. Kultura. Wartości. Zmagania duchowe* / red. R. Skeczkowski i inni. Koszalin, 1999. S. 275–291.
892. Koko E. Polska Partia Socjalistyczna i Józef Piłsudski wobec kwestii ukraińskiej w latach 1918–1920. Próba porównania stanowisk. *Dzieje Najnowsze*, 1989. № 1. S. 27–40.
893. Koko E. Polska historiografia po 1989 roku o relacjach polsko-ukraińskich w latach 1918–1939. *Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX wieku* / pod red. P. Kosiewskiego i G. Motyki. Kraków : Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2000. S. 132–145.
894. Koko E. Ukraińcy socjaldemokracji galicyjscy w okresie międzywojennym (1918–1939). *Ukraińska myśl polityczna w XX wieku. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*. 1993. Z. 103. S. 125–141.
895. Kolanczuk A. Droga władz Ukraińskiej Republiki Ludowej do Polski (1917–1920). *Tożsamość i partnerstwo. Studia z dziejów najbliższego sąsiedztwa* / red. M. Zymomrja. Koszalin ; Kirowohrad, 2000. S. 49–56.
896. Kolanczuk A. Z dziejów polsko-ukraińskiej współpracy wojskowej. *Wojsko i wychowanie*. Warszawa, 1998. № 6. S. 74–81.
897. Kolanczuk A. Żołnierze armii Ukraińskiej Republiki Ludowej internowani w Kaliszu (1920–1939). *Aesculapis-serwis informacyjny lekarzy wojska liskiego*. Kalisz, 1996. № 46. S. 8–10 ; № 47. S. 16–20.
898. Kolanczuk A. Приреченими на асиміляцію. *Холмський вісник*. 2002. № 1 (5). С. 17.
899. Kolanczuk A. «О Україnę, о jej wolność» (Uczestnicy ukraińskich walk niepodległościowych z lat 1917–1921 związani z Chełmszczyzną i Podlasiem). *Над Бугом і Нарвою*. 2009. № 6. С. 36–39 ; 2010. № 1 (107). С. 33–37 ; № 2. С. 39–42 ; № 3. С. 26 ; № 4. С. 33 ; № 5. С. 35–40 ; № 6. С. 35–37 ; 2011. № 5. С. 24–26 ; № 6.
900. Kolanczuk A. 70-ліття Українського військово-історичного товариства в Польщі. *Наше слово*. 1996. № 16.
901. Kolanczuk A. Aktywność społeczna przedstawicieli ukraińskiego korpusu generalskiego i wyższych oficerów sił zbrojnych URL na emigracji w Polsce (1920–1939). *Biuletyn Ukrainoznawczy PWIN w Przemyślu*. 2002. № 8. S. 85–104.
902. Kolanczuk A. Częstochowa jako ośrodek życia oświatowo-kulturalnego emigrantów ukraińskich w latach 1920–1939. *Galeria. Częstochowski magazyn literacki*. 2011. № 20. S. 178–191.

903. Kolanczuk A. Generałowie 4 i 6 Dywizji Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej. *Aleksandrów Kujawski (1918–1921). Warunki życia jeńców i internowanych oraz ukraińskiej emigracji politycznej*. Toruń, 2008. S. 99–118.
904. Kolanczuk A. Generałowie Polscy w armii URL 1917–1920. *Zeszyty Historyczne*. Instytut Literacki. Paryż, 1998. S. 22–26.
905. Kolanczuk A. Generałowie Ukraińskiej Republiki Ludowej internowani w Polsce. *Biuletyn Informacyjny*. 1995. № 1. S. 58–63.
906. Kolanczuk A. Generałowie Ukraińskiej Republiki Ludowej internowani w Polsce. *Zeszyty Historyczne*. Instytut Literacki. Paryż, 1998. S. 27–30.
907. Kolanczuk A. Generałowie Ukraińskiej Republiki Ludowej związani z Przemysłem w latach Drugiej Rzeczypospolitej *Studia Przemyskie*. 2002. T. 2. S. 195–202.
908. Kolanczuk A. Internowani żołnierze armii UNR w Kaliszu 1920–1939. Kalisz ; Przemysł ; Lwów, 1995. 96 s.
909. Kolanczuk A. Kształtowanie się korpusu generalskiego Sił Zbrojnych Ukraińskiej Republiki Ludowej w latach 1917–1920. *Biuletyn Ukrainoznawczy PWIN w Przemysłu*. 2001. № 7. S. 57–67.
910. Kolanczuk A. Kto jest pochowany na Kozackiej Mogile w Aleksandrowie Kujawskim. *Polski Żołnierz Prawosławny*. 2001. № 1 (26). S. 14–16.
911. Kolanczuk A. Łañcut. Ukraiński Cmentarz Wojskowy. Przemysł, 2003. 12 s.
912. Kolanczuk A. Mykoła Szczyrba (1902–1984). Lublin, 2011.
913. Kolanczuk A. Mykoła Szczyrba (1902–1984). *Polski Słownik Biograficzny*. Kraków, 2011. T. XLVII/4. S. 550–552.
914. Kolanczuk A. Naddnieprzaniec, generał Borys Palij-Nejłto – malarz ikon Podkarpacia. *Almanach Diecezjalny*. Gorlice, 2005. T. 1. S. 285–292 ; 2006. T. 2. S. 181–191.
915. Kolanczuk A. Nekropolie i groby uczestników ukraińskich walk niepodległościowych w latach 1917–1921. Przemysł, 2003. 327 s.
916. Kolanczuk A. Pawłokoma – symbol pojednania? *Над Бугом i Харвою*. 2006. № 3. С. 20–21.
917. Kolanczuk A. Pikulice. Ukraiński Cmentarz Wojenny. Przemysł, 2003. 12 s.
918. Kolanczuk A. Potocki R. Idea restytucji Ukraińskiej Republiki Ludowej (1920–1939). Lublin, 1999. *Biuletyn PWIN*. 1999. № 5. S. 230–234.
919. Kolanczuk A. Przechodniu, powiedz Ukrainie... *Над Бугом i Харвою*. 2005. № 6. С. 11–12.
920. Kolańczuk A. Sojusznicze siły zbrojne Ukraińskiej Republiki Ludowej w Polsce (organizacja, wspólna walka, internowanie). *Dzieje Podkarpacja*. T. 3. Krosno, 1999. S. 113–123.
921. Kolanczuk A. Symon Petlura inicjator powołania duszpasterstwa w armii *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 2004. № 17–18. S. 314–326.
922. Kolanczuk A. Tałapkanycz, M. Wzajemne relacje Polski i Ukraińskiej Republiki Ludowej. *Ukraina – Polska. Kultura. Wartości. Zmagania duchowe* / red. R. Skeczkowski i inni. Koszalin, 1999. S. 75–104.
923. Kolanczuk A. Ukraińcy i ich życie w Kaliszu w latach 1920–1939. *Kalisz miasto otwarte*. Kalisz, 2006. S. 82–101.
924. Kolanczuk A. Ukraińscy generałowie w Polsce. Emigranci polityczni w latach 1920–1939. Słownik biograficzny. Przemysł, 2009. 284 s.
925. Kolanczuk A. Ukraińska emigracja polityczna w drugiej Rzeczypospolitej. Zarys problematyki. *Biuletyn Ukrainoznawczy PWIN w Przemysłu*. 2006. № 12. S. 36–65.
926. Kolanczuk A. Ukraiński zryw niepodległościowy w latach 1917–1920. Droga URL do sojuszu z Polską oraz losy Ukraińskiej Emigracji Wojskowej. *Polska Ukraina Osadczuk. Księga Jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Bohdanowi Osadczukowi w 85. Rocznice Urodzin* / pod red. B. Berdyczowskiej, O. Hnatiuk. Lublin, 2007. S. 108–136.
927. Kolanczuk A. Ukraińskie wojskowe nekropolie i groby wojskowe w Polsce (1918–1939). *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1996. № 3. S. 323–340.
928. Kolanczuk A. Umarli, aby zmartwychwstała Ukraina. Przemysł, 2007. 134 s.

929. Kolanczuk A. Wkład ukraińskiej emigracji politycznej w popularyzowanie muzyki ukraińskiej w Polsce międzywojennej. *Studia polsko-ukraińskie*. Przemyśl, 2006. T. 1. S. 105–126.
930. Kolanczuk A. Wzajemne relacje Polski i Ukraińskiej Republiki Ludowej. *Ukraina – Polska. Kultura – wartości – zmagania duchowe*. Koszalin, 1999. S. 75–103.
931. Kolanczuk A. XV Festiwal Kultury Ukraińskiej. *Przemyski Informator Kulturalny*. 1997. № 3–4. S. 30–31.
932. Kolanczuk A. Z dziejów ukraińskiej emigracji politycznej i wojskowej w Polsce. *Ukraina. Teksty i konteksty. Symbole in Honorem Stefan Kozak*. Warszawa, 2007. S. 567–581.
933. Kolanczuk A. Znad Buga do Krainy Jezior. Ukraińcy z Chełmszczyzny i Południowego Podlasia wysiedleni na Warmię i Mazury. *Над Бугом і Нарвою*. 2008. № 2. С. 32–34.
934. Kolańczuk A. Żołnierze armii Ukraińskiej Republiki Ludowej internowani w Polsce (1920–1924). *Polska i Ukraina. Sojuz 1920 roku i jego następstwa* / red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń, 1997. S. 273–307.
935. Kolanczuk A. Православні офіцери на командних посадах в УГА 1918–1919. *Церковний календар*. Сянік, 1998. С. 219–235.
936. Kolanczuk A. Recenzja na: Wilczyński W. Leksykon kultury ukraińskiej. Kraków, 2004. 305 s. *Biuletyn Ukrainoznawczy PWIN*. 2006. № 12. S. 259–274.
937. Kolanczuk A. Recenzja na: Шмагало Р. Словник митців-педагогів України та з України у світі 1850–1950. Львів, 2002. *Biuletyn Ukrainoznawczy PWIN w Przemyślu*. 2003. S. 174–178.
938. Kolanczuk A., Szagała R. Cmentarz Prawosławny na Woli w Warszawie. Groby ukraińskie. Przewodnik. Warszawa, 2002. 132 s.
939. Komański H., Siekierka Sz. Ludobójstwo dokonane na duchownych obrządku łacińskiego przez OUN-UPA oraz zniszczenia obiektów sakralnych rzymskokatolickich na Kresach Południowo-Wschodnich 1939–1947. Wrocław : Wyd. Stowarzyszenia Upamiętnienia Ofiar Zbrodni Ukraińskich Nacjonalistów, 2006. 608 s.
940. Komański H., Siekierka Sz. Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na Polakach w województwie tarnopolskim w latach 1939–1946. Wrocław : Norton, 2004. 1184 s.
941. Komar W. Emigracja URL w ruchu prometejskim okresu międzywojennego. *Ruch prometejski i walka o przebudowę Europy Wschodniej (1918–1940)* / pod red. M. Kornata. Warszawa : Wyd-wo Instytutu Historii PAN, 2012. 356 s.
942. Komar W. Petlurowcy na emigracji w Polsce w latach 1921–1939. *Zagadnienia społeczno-ekonomiczne, polityczne, kulturalne i religijne w badaniach polskich, słowackich oraz ukraińskich* / pod red. W. Wierzbienca. T. I. Historia – Religija. – Jarosław : Wyd-wo : Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. ks. B. Markiewicza w Jarosławiu, 2014. S. 121–131.
943. Komosa J. II Rzeczpospolita we współczesnej historiografii ukraińskiej. *Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*. 2019. T. LIV. Z. 1 S. 193–222.
944. Konopka A. Wokół pobytu polskich formacji wojskowych na Ukrainie (1917–1919). *Rok 1918 w Europie środkowo-Wschodniej* / red. D. Grunberga, J. Snopko, G. Zackiewicza. Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2010. S. 481–493.
945. Konspiracja lwowska 1939–1944. Słownik biograficzny / G. Mazur, J. Więgiński. Katowice : Unia, 1997. 255 s.
946. Kopański T. Wojna polsko-ukraińska 1918–1919 i jej bohaterowie. Warszawa, 2013. 496 s.
947. Kopański Z. Stosunek polskich ugrupowań politycznych do sprawy odzyskania Ziemi Zachodnich i Północnych i problemu osadnictwa w latach 1939–1945. *Słupskie studia historyczne*. 1993. № 3. S. 5–18.
948. Korman A. Nieukarane zbrodnie SS-Galizien z lat 1943–45. Chodaczków Wielki, Huta Pieniacka, Podkamień a inne miejscowości. Londyn : Koło Lwowian, 1990. 95 s.
949. Korman A. Piąte przykazanie: nie zabijaj. Londyn : Aneks, 1989. 260 s.
950. Korman A. Stosunek UPA do Polaków na ziemiach południowo-wschodnich II Rzeczypospolitej. Wyd. 2. Wrocław : Nortom, 2010. 162 s.

951. Korzeniowski M. Za Złotą Bramą: działalność społeczno-kulturalna Polaków w Kijowie w latach 1905–1920. Lublin, 2009. 626 s.
952. Kościelniak K., Krotofil M., Smoliński A. Obok siebie : studia polsko-ukraińskie / pod red. nauk. K. Kościelniaka, M. Krotofila, A. Smolińskiego. Toruń : Signum, 2014. 196 s.
953. Kosman M. O Kresach w historii i legendzie. Studia w szkice z dziejów polskiej granicy wschodniej. Poznań : WNPiD UAM, 2011. 191 s.
954. Kowalczyk A. Redaktor Jerzy Giedroyc, przyjaciel Ukrainy. *Warszawskie zeszyty ukraïnozawcze*. 2001. T. 11–12. S. 517–522.
955. Kozak S. Polska a Ukraina. Drogi i bezdroża porozumienia. *Wież*. 1991. № 11–12. S. 120.
956. Kozak S. Polsko-ukraińskie spotkania. Problemy i perspektywy. *Warszawskie zeszyty ukraïnozawcze*. 1994. T. 2. S. 9–14.
957. Kozicka H., Rosjanie w Tarnopolu. Dziennik 1914–1916 / opr. I. Florczak, J. Gołota. Ostrołęka : OTN. 2015. 112 s.
958. Kozłowski M. Między Sanem a Zbruczem. Walki o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919. Kraków, 1990. 311 s.
959. Kozłowski M. Zapomniana wojna: walki o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919. Bydgoszcz : Instytut Wydawniczy «Świadectwo», 1999. 370 s.
960. Kozubel M. B. Dezercje, brak dyscypliny i nieposłuszeństwo rozkazowi żołnierzy Ukraińskich Strzelców Siczowych w latach 1914–1918. *Mało znana I wojna światowa. Studia i szkice z dziejów Wielkiej Wojny na froncie wschodnim*. Praca zbior / pod red. A. Smolińskiego. Toruń, 2017. S. 33–50.
961. Kozubel M. B. Semikowce – zapomniane walki Ukraińskich Strzelców Siczowych nad Strypą latem i jesienią 1915 r. *Mało znana Wielka Wojna. Studia i szkice z dziejów I wojny światowej*. Praca zbior / pod red. A. Smolińskiego. Oświęcim, 2014. S. 85–102.
962. Kozubel M. B. Ukraińscy Strzelcy Siczowi 1914–1920. Oświęcim : Wydawnictwo NAPOLEON V. 2015. 404 s.
963. Kravchenko V. I Chose Freedom. The personal and political life of a soviet official. London : Robert Hale Limited, 1947. 496 p.
964. Kresowe dziedzictwo. Studia nad językiem, historią i kulturą / red. A. Burzyska-Kamieniecka, M. Misiak, J. Kamieniecki. Wrocław, 2012. 323 s.
965. Kresy Wschodnie II Rzeczypospolitej. Przekształcenia struktury narodowościowej 1931–1948 / red. S. Ciesielskiego. Wrocław : Wydawnictwo uniwersytetu Wrocławskiego, 2006. 76 s.
966. *Kresy. Należna pamięć – nie zemsta*. Materiały z konferencji zorganizowanej 8 lipca 2017 / red. K. Bąkała, W. Listowski, T. Skoczek. Warszawa : Muzeum Niepodległości, 2017.
967. *Kresy. Należna prawda i pamięć – nie zemsta*. Materiały z konferencji zorganizowanej 7 lipca 2018 roku / red. K. Bąkała, W. Listowski, T. Skoczek. Warszawa, 2019. 238 s.
968. *KRESY. Trudne sąsiedztwo*. Materiały z konferencji zorganizowanej 9 lipca 2016 / red. K. Bąkała, T. Skoczek. Warszawa : Muzeum Niepodległości, 2017.
969. *Kresy. Wczoraj, dzisiaj, jutro*. Materiały z konferencji zorganizowanej 10 lipca 2015 / red. T. Skoczek. Warszawa : Muzeum Niepodległości, 2016.
970. Kronika 2350 dni wojny i okupacji Lwowa: 1 IX 1939–5 II 1946 / G. Mazur. Katowice : Unia, 2007. 645 s.
971. Krotofil M. Activity of schools and educational courses for soldiers of the Ukrainian Galician Army interned in Czechoslovakia as a form of their socialization (1919–1920). *Cxið*. 2018. № 6 (158). S. 58–62.
972. Krotofil M. Akt 5 listopada 1916 roku a ukraińskie aspiracje niepodległościowe. *Akt 5 listopada 1916 roku i jego konsekwencje dla Polski i Europy* / red. nauk. Jarosław Kłaczek, Krzysztof Kania, Zbigniew Girzyński. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2016. S. 393–404.
973. Krotofil M. Analiza stanu liczebnego Ukraińskiej Armii Halickiej. *Nad Wisłą i Dnieprem*. 2002. № 1. S. 127–137.

974. Krotofil M. Armia Halicka jako przeciwnik Wojska Polskiego 1918–1919. *Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Т. 18. Західно-Українська Народна Республіка : до 90 – річчя утворення / ред. Я. Ісаєвич та ін. 2009. С. 385–388.
975. Krotofil M. Armia petlurowska w polsko-ukraińskim konflikcie na Wołyniu w 1919 roku. *Od armii komputowej do narodowej* / pod red. W. Rezmera. Toruń : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2012. S. 189–204.
976. Krotofil M. Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w 1920 r. *Europa Orientalis*. 2013. Т. 4. S. 173–177.
977. Krotofil M. Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w walce o niepodległość w 1919 r.: spojrzenie po 100 latach. *Ukrainian-Polish scientific dialogues: VIII International Scientific Conference, Khmelnytskyi – Kamianets – Podilskyi, 16–19 October 2019: conference proceedings* / ed. board L. Bilyi [et al.]. Khmelnytskyi : Khmelnytskyi National University, 2019. S. 22–32.
978. Krotofil M. Artyleria sił zbrojnych Ukraińskiej Republiki Ludowej w 1919 r. *Artyleria polska: historia, terażniejszość, przyszłość : (myśl wojskowa, szkolnictwo artyleryjskie, technika i uzbrojenie)* : materiały pokonferencyjne. Toruń, 13–14 maja 2008 r. / red. W. Rezmer [et al.]. Toruń : DTP Arkadiusz Hauzer, 2008. S. 93–102.
979. Krotofil M. Artyleria Ukraińskiej Armii Halickiej 1918–1920. *Zeszyty Naukowe WSO im. gen. Józefa Bema*. 2001. № 20. S. 523–535.
980. Krotofil M. Białorusini, Rosjanie i Ukraińcy na Kujawach i Pomorzu w okresie międzywojennym. *Mniejszości wyznaniowe i etniczne w regionie kujawsko-pomorskim* / pod red. W. Rozynkowskiego, M. Strzeleckiej, M. Targowskiego. Toruń : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2017. S. 79–93.
981. Krotofil M. Dlaczego Petlura zawarł sojusz z Piłsudskim? Sytuacja militarna Ukraińskiej Republiki Ludowej jesienią 1919 roku. *Od Zborowa do NATO (1649–2009) : studia z dziejów stosunków polsko-ukraińskich od XVII do XXI wieku* : monografia naukowa : historia / red. M. Franz, K. Pietkiewicz. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2009. S. 506–531.
982. Krotofil M. Historia Ukrainy na łamach czasopisma *Storinky Wojennoji Istoriji Ukrainy*. *Przegląd Historyczno-Wojskowy*. 2003. R. 4. № 2. S. 255–263.
983. Krotofil M. Jeńcy – Ukraińcy podczas I wojny światowej i zorganizowane z nich formacje wojskowe. *Łambinowicki Rocznik Muzealny*. 2013. № 36. S. 47–62.
984. Krotofil M. Kawaleria Ukraińskiej Armii Halickiej 1918–1920. *Kawaleria przeciwników i sojuszników Wojska Polskiego w latach 1918–1921* / pod red. A. Smolińskiego. Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2003. S. 175–209.
985. Krotofil M. Koniec 1918 roku w Galicji Wschodniej : wojna polsko-ukraińska – siły zbrojne stron walczących. *Rok 1918 w Europie Środkowo-Wschodniej* / pod red. D. Grinberga, J. Snopko, G. Zackiewicza. Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2010. S. 439–450.
986. Krotofil M. Militarne aspekty stosunków polsko-ukraińskich z lat 1917–1921 – w świetle historiografii polskiej. *Праці Українсько-Польської комісії дослідження взаємин 1917–1921 рр.* / Відповідальні редактори В. Ф. Верстюк, Я. Я. Брусський, відповідальний секретар В. В. Скальський. Київ : Інститут історії України НАН України, 2019. Т. 1. С. 169–179.
987. Krotofil M. Mniejszości narodowe w polskiej marynarce wojennej w okresie międzywojennym. *Problemy militarne na Pomorzu w latach 1914–1989* / red. nauk. Adolf Stachula. Słupsk : Wydawnictwo Pomorskiej Akademii Pedagogicznej, 2002. S. 93–99.
988. Krotofil M. Nieznane kijowskie materiały do biografii generała Jurija Tiutiunnyka. *Europa Orientalis*. 2012. Т. 3. S. 189–193.
989. Krotofil M. Normańska Brygada : niezrealizowany projekt z 1920 roku. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія. Економіка. Філософія»*. Вип. 5. 2001. С. 95–101.

990. Krotofil M. O problemach polsko-ukraińskich na UMK w Toruniu : XII Międzynarodowe Seminarium Historyczne «Polska – Ukraina: trudne pytania» 12–13 października 2006. *Klio*. 2007. № 9. S. 187–189.
991. Krotofil M. Obraz nieprzyjaciela podczas wojny polsko-ukraińskiej (1918–1919) w doniesieniach polskich służb wywiadowczych. *Polski wywiad wojskowy 1918–1945 : materiały z konferencji / pod red. P. Kołakowskiego i A. Peplńskiego*. Toruń : Wydawnictwo A. Marszałek, 2006. S. 53–64.
992. Krotofil M. Od Dzikich Pól do Donbasu – fenomen wschodniej Ukrainy. From Wild Fields to Donbas – the phenomenon of Eastern Ukraine. *Klio*. 2015. № 32. S. 239–244.
993. Krotofil M. Okiem polskiego historyka : walki o niepodległość Ukrainy (1918–1921) w polskiej historiografii. *Reset czy kontynuacja? / pod red. Adama Kulczyckiego et al.* Rzeszów etc. : Wydawnictwo Biblioteka Kuriera Galicyjskiego, 2012. S. 405–411.
994. Krotofil M. Organizacja artylerii Armii Czynnej Ukraińskiej Republiki Ludowej w 1919 roku. *Studia artyleryjskie*. T. 2 / pod red. M. Giętkowskiego i A. Smolińskiego. Toruń : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2010. S. 439–477.
995. Krotofil M. Organizacja polskich i ukraińskich sił zbrojnych w latach 1917–1921 : podobieństwa i różnice z perspektywy stu lat. *Drogi do niepodległości narodów Europy Wschodniej 1914–1921 / pod red. D. Michaluk. Ciechanowiec ; Warszawa : Muzeum Rolnictwa im. ks. Krzysztofa Kluka. Instytucja Kultury Województwa Podlaskiego ; Archiwum Główne Akt Dawnych*, 2018. S. 369–388.
996. Krotofil M. Organizacja sił zbrojnych Państwa Ukraińskiego w 1918 r.: zarys problemu. *Od armii komputowej do narodowej. 2: Dzieje militarne Polski i jej wschodnich sąsiadów od XVI do XX wieku / pod red. M. Krotofila, A. Smolińskiego*. Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2005. S. 181–193.
997. Krotofil M. Siły zbrojne Ukraińskiej Republiki Ludowej (listopad 1918 r. – grudzień 1919 r.). Kijów : Stylos, 2011. 223 s.
998. Krotofil M. Służba Ukraińców w wojsku II Rzeczypospolitej. *Rzeczpospolita Obojga Narodów i jej tradycje : studia i szkice / red. nauk. M. Wagner, J. Wojtasik*. Siedlce : Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, 2004. S. 345–360.
999. Krotofil M. Sojusz polsko-ukraiński z 1920 roku. *Od armii komputowej do narodowej (XVI–XX w.) : materiały z konferencji naukowej*. Toruń, 26–27 października 1995 r. / pod red. Z. Karpusa, W. Rezmera. Toruń : Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1998. S. 259–265.
1000. Krotofil M. Struktura organizacyjna armii Ukraińskiej Republiki Ludowej w połowie 1919 roku. *Od armii komputowej do narodowej III. Problemy organizacyjne sił zbrojnych od XVI do XX wieku / pod red. J. Centka, M. Krotofila*. Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2009. S. 161–179.
1001. Krotofil M. Struktura organizacyjna Ukraińskiej Armii Halickiej podczas kontrofensywy czortkowskiej (czerwiec 1919 r.). *Zeszyty Naukowe*. 2002. R. 35. № 21. S. 325–337.
1002. Krotofil M. Sytuacja militarna i perspektywy Ukraińskiej Republiki Ludowej na przełomie 1918 i 1919 r. – ukraiński raport wojskowy. *Dzieje Najnowsze*. 2006. R. 38. № 4. S. 207–215.
1003. Krotofil M. Udział żołnierzy 4 i 6 Dywizji Armii URL w Pochodzie Listopadowym w 1921 roku. *Aleksandrów Kujawski: obozy jeńców i internowanych 1918–1921. Cz. 1: Warunki życia jeńców i internowanych oraz ukraińskiej emigracji politycznej / red. E. Wiszka*. Toruń : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2008. S. 119–125.
1004. Krotofil M. Ukraińcy w siłach zbrojnych międzywojennej Polski. *Polsko-ukraińskie strategiczne partnerstwo : realia i perspektywy / pod red. A. Kulczyckiego [et al.]*. Rzeszów [etc.] : Wydawnictwo Biblioteka Kuriera Galicyjskiego, 2012. S. 195–215.
1005. Krotofil M. Ukraińcy w Wojsku Polskim w okresie międzywojennym. *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939: zbiór studiów / pod red. Z. Karpusa i W. Rezmera*. Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2001. S. 123–152.

1006. Krotofil M. Ukraińscy Strzelcy Siczowi na Bukowinie w 1918 roku: przyczynek do początku wojny polsko-ukraińskiej. *Polska i Rumunia: od historycznego sąsiedztwa do europejskiego partnerstwa* : materiały z sympozjum / oprac. red. S. Iachimovschi, E. Wieruszewska-Calistru. Suceava : Związek Polaków w Rumunii, 2009. S. 183–191.

1007. Krotofil M. Ukraińska Armia Halicka 1918–1920 : organizacja, uzbrojenie, wyposażenie i wartość bojowa sił zbrojnych Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2002. 225 s.

1008. Krotofil M. Ukraińska Armia Halicka 1918–1920: zarys organizacji i działań bojowych. *Tuchola : obóz jeńców i internowanych 1914–1923. Cz. 3: Warunki życia jeńców i internowanych* / red. Zbigniew Karpus [et al.]. Toruń : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2007. S. 57–78.

1009. Krotofil M. Ukraińska Armia Halicka w polskiej i ukraińskiej historiografii. *Південний архів*. 2004. Вип. 16. С. 205–210.

1010. Krotofil M. Wiadomości polskiego wywiadu dotyczące organizacji i wartości bojowej Ukraińskiej Armii Halickiej. *Десять років незалежності України: минуле та сучасне державотворення* : науковий збірник / під ред. В. Смолія та ін. Київ : Інститут історії України, 2003. С. 332–336.

1011. Krotofil M. Zanim doszło do sojuszu : siły zbrojne Ukraińskiej Republiki Ludowej w 1919 roku. Wolni z wolnymi, równi z równymi, zacni z zacnymi... / pod red. A. Kulczyckiego [et al.]. Rzeszów [etc.] : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2012. S. 79–100.

1012. Krotofil M. Informacje polskiego wywiadu na temat organizacji i wartości bojowej Ukraińskiej Armii Halickiej (1918–1920). *Десять років незалежності України: минуле та сучасне державотворення* : міжнародна naukowa konferencja. Бердянськ, 24–25 травня 2001 р. : тези наукової доповіді / під ред. О. Реєнта та ін. Київ : Інститут історії України НАН України. 2001. С. 51–53.

1013. Krotofil M., Smoliński A. *Od armii komputowej do narodowej. 2 : Dzieje militarne Polski i jej wschodnich sąsiadów od XVI do XX wieku* / pod red. M. Krotofila, A. Smolińskiego. Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2005. 671 s.

1014. Krotofil M., Sribniak I., Sribniak M. Activity of the UNR military and sanitary mission on prisoners' of war affairs in Germany (1919). *Cxid*. 2019. № 4. С. 47–52.

1015. Krotofil M., Wiszka E. Polityka państwa polskiego wobec zagadnienia ukraińskiego w latach 1930–1939 / R. Potocki. Lublin, 2003. *Dzieje Najnowsze*. 2004. R. 36. № 3. S. 228–231.

1016. Krzykowski P. Myśl strategiczna w polityce bezpieczeństwa niepodległej Ukrainy. *Історичний архів. Наукові студії* : зб. наук. пр. Миколаїв, 2020. Вип. 21. С. 44–55.

1017. Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej / red. nauk. prof. J. M. Majchrowski przy współpracy G. Mazura i K. Stepana. Warszawa : Polska Oficyna Wydawnicza «BGW», 1994. 580 s.

1018. Kudela-Świątek W. Pamięć i «miejsca pamięci» Holodomoru. Krajobraz po bitwie. *Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne*. 2008. № 1–2. S. 102–118.

1019. Kulczycka-Saloni J. Z dziejów literackiej emigracji rosyjskiej w Warszawie dwudziestolecia. *Przegląd Humanistyczny*. 1993. № 1. S. 112.

1020. Kulińska L. Antypolska działalność duchowieństwa greckokatolickiego w II Rzeczypospolitej. *Polityczne, religijne i kulturalne aspekty sprawy polskiej na kresach wschodnich* / pod red. B. Grotta. Kraków : Księgarnia akademicka, 2009. S. 13–69.

1021. Kulińska L. Czy Polacy powinni czuć się winni z powodu zrealizowania «Operacji Wisła»? (szkic) 1. *Wołyń*. 2017. 15 października.

1022. Kulińska L. Czy Polacy w polityce wschodniej są skazani na powtarzanie błędów? *Polityka Polska*. 2016. 31 października.

1023. Kulińska L. Dyskusja wokół ustalenia rozmiarów strat ludności polskiej wojewódstw wschodnich II RP – ofiar ukraińskich nacjonalistów w latach II wojny światowej. *W cieniu tragedii wołyńskiej 1943 roku. 70 rocznica mordów Polaków na Kresach Południowo-Wschodnich Rzeczypospolitej* / red. E. Żurawskiej, J. Sperki. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2015. S. 174.

1024. Kulińska L. Działalność terrorystyczna i sabatażowa nacjonalistycznych organizacji w Polsce w latach 1922–1939. Kraków : Księgarnia Akademicka, 2009. 743 s.
1025. Kulińska L. Dzieci Kresów I. Kraków, 2003. 177 s.
1026. Kulińska L. Dzieci Kresów II. Kraków, 2006. 304 s.
1027. Kulińska L. Dzieci Kresów III. Kraków, 2009. 474 s.
1028. Kulińska L. Dzieci Kresów IV. Kraków, 2013. 255 s.
1029. Kulińska L. Dzieje Komitetu Ziemi Wschodnich na tle losów ludności polskich kresów w latach 1943–1947. Kraków : Abrys, 2001. T. 1–2. 1063 s.
1030. Kulińska L. Kwestia ukraińska i eksterminacja ludności polskiej w Małopolsce Wschodniej w świetle dokumentów Polskiego Państwa Podziemnego 1942–1944. Kraków : Księgarnia Akademicka, 2004. 380 s.
1031. Kulińska L. Martyrologia polskich dzieci na Kresach RP 1942–1945. Kraków : Platan, 2003. 190 s.
1032. Kulińska L. Nacjonalizm na dzisiejszej Ukrainie poważnym zarażeniem dla Polski. *Ludobójstwo OUN-UPA na Kresach Południowo-Wschodnich. Dawne Kresy Południowo-Wschodnie w Optyce Historycznej i Współczesnej* / red. W. Listowski. T. 7. Kędzierzyn-Koźle, 2015. S. 7–24.
1033. Kulińska L. Przebieg eksterminacji ludności polskiej Kresów Wschodnich w latach czterdziestych XX wieku. *Konferencje IPN*. T. 41. 2009.
1034. Kulińska L. Terroryzm w II RP – Ukraińska Wojskowa Organizacja i Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów. *Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka*. 2016. S. 87–108.
1035. Kulińska L. Wypędzenie Polaków ze wschodnich województw Rzeczypospolitej: zapomniana i niepotępiona zbrodnia na polskim narodzie dokonana podczas II wojny światowej. *Polityka Polska*. 2017/2018. 5 sierpnia.
1036. Kulińska L. Z dziejów II Rzeczypospolitej. Terroryzm w międzywojniu. *Ludobójstwo OUN-UPA na Kresach Południowo-Wschodnich*. Materiały konferencji naukowej odbytej 5 czerwca 2010 r. podczas VII Dnia Kultury Kresowej. Kędzierzyn-Koźle, 2010. S. 34.
1037. Kulińska L., Partacz Cz. Ludobójstwo niepotępione. Zbrodnie OUN-UPA na Polakach 1939–1945. Warszawa : Bellona, 2015. 310 s.
1038. Kulińska L., Partacz Cz. Zbrodnie nacjonalistów ukraińskich na Polakach w latach 1939–1945. Ludobójstwo niepotępione. Warszawa : Bellona, 2015. 310 s.
1039. Kulińska L., Roliński A. Antypolska akcja nacjonalistów ukraińskich w Małopolsce Wschodniej w świetle dokumentów Rady Głównej Opiekuńczej 1943–1944. Zestawienie ofiar. Kraków : Księgarnia Akademicka, 2012. 386 s.
1040. Kumaniecki J. Pokój polsko-radziecki 1921. Geneza – rokowania – traktat – komisje mieszane. Warszawa : Instytut Krajów, 1985. 240 s.
1041. Kupczak J. M. Polacy na Ukrainie w latach 1918–1994. Wrocław, 1994. 358 s.
1042. Kuprianowicz G. Akcja «Wisła» a Kościół prawosławny. *Akcja «Wisła»* / pod redakcją J. Pisulińskiego. Warszawa, 2003. S. 153–173.
1043. Kuprianowicz G. Chełm jako ośrodek ukraińskiego ruchu narodowego w XIX i XX wieku – zarys problemu. *Na pograniczu kultur* / pod red. O. Popowicz. Przemysł – Warszawa 2000. S. 118–137.
1044. Kuprianowicz G. Działalność polskich partii chłopskich wśród ludności ukraińskiej Chełmszczyzny i Południowego Podlasia w latach 1918–1926. *Chłopi – Naród – Kultura*. T. 5. Chłopi a państwo / W. Bonusiak. Rzeszów, 1997. S. 83–94.
1045. Kuprianowicz G. Memoriał w sprawie sytuacji ukraińskiej ludności na Chełmszczyźnie. *Res Historica*. 1997. Z. 1. S. 331–338.
1046. Kuprianowicz G. Od redaktora. *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencje* / pod red. G. Kuprianowicza. Chełm, 2009. S. 13–14.

1047. Kuprianowicz G. Policja Państwowa województwa lubelskiego wobec kwestii ukraińskiej w latach 1919–1926. *Prawo i przemoc. Z badań nad organami porządku publicznego w dobie najnowszej* / pod red. T. Radzika. Lublin 2000. S. 177–207.
1048. Kuprianowicz G. Ukraińska działalność wydawnicza na Chełmszczyźnie i Południowym Podlasiu w latach 1919–1926. *Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1994–1995. T. III–IV. S. 395–412.
1049. Kuprianowicz G. Ukraiński Komitet Narodowy Chełmszczyzny i Podlasia (1923–1928). *Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski 1918–1989*. T. 1 / pod red. R. Drozda. Warszawa, 2000. S. 41–54.
1050. Kuprianowicz G. Ukraińskie życie kulturalno-oświatowe i ekonomiczne na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w latach 1918–1926. *Rocznik Chełmski*. 1995. T. 1. S. 171–216.
1051. Kuprianowicz G., Roszczenko M. Cerkwie prawosławne Przemienienia Pańskiego w Lublinie. Lublin : Prawosławna Diecezja Lubelsko-Chełmska, 1993. 26 s.
1052. Kusiak F. Akcja «Wisła» 1947 r. Wrocław, 1994. 22 s.
1053. Kusner R. The Impact of the Great Famine on Ukrainian Cities: Evidence from the Polish Archives. *Harvard Ukrainian Studies*. 2013. S. 16–31.
1054. Kusner R. Głód na Ukrainie w roku 1933 na łamach prasy. *Res Historica*. 2005. T. 21. S. 79–90.
1055. Kusner R. Hołód w Ukraini 1932–1933 rr. (za dokumentami polskich dyplomatów). *Archiwy Ukrainy*. 2008. № 3–4. S. 46–52.
1056. Kusner R. The Question of the Holodomor in Ukraine of 1932–1933 in the Polish diplomatic and intelligence reports. *Holodomor Studies*. Winter-Spring 2009. № 1. S. 77–90.
1057. Kusner R. Walka z religią na Ukrainie w latach trzydziestych. *Więź*. 2004. № 6. S. 115–125.
1058. Kuśnierz R. W świecie stalinowskim zbrodni: Ukraina w latach czystek i terrorku (1934–1938) w odsierwacjach i analizach MSZ oraz wywiadu wojskowego Drugiej Rzeczypospolitej. Słupsk : Wydawnictwo Naukowe Akademii pomorskiej, 2013. 425 s.
1059. Kuśnierz R. «Likwidacja kułaków jako klasy» na Ukrainie. *Rocznik Chełmski*. 2004–2006. T. 10. S. 205–222.
1060. Kuśnierz R. Afera Rana – wpadka polskiego wywiadu w ZSRS w 1936 r. *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*. 2011. T. XLVI. S. 159–179.
1061. Kuśnierz R. Bolszewicki «spektakl» w Charkowie, czyli proces Związku Wyzwolenia Ukrainy. *Wrocławskie Studia Wschodnie*. 2006. T. 10. S. 145–167.
1062. Kuśnierz R. Dokumenty polskiej dyplomacji pro hołodomor. *Ukraiński Istoryczny Żurnal*. 2008. № 6. S. 196–211.
1063. Kuśnierz R. Funkcjonowanie polskich placówek dyplomatycznych w ZSRS w warunkach Wielkiego Terroru (1937–1938). *Polska dyplomacja na Wschodzie w XX – początkach XXI wieku* / red. H. Stroński, G. Seroczyński, Olsztyn-Charków, 2010. S. 374–403.
1064. Kuśnierz R. Głód na Ukrainie w latach 1932–1933 w świetle zbiorów Archiwum Akt Nowych oraz Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie. *Dzieje Najnowsze*. 2007. № 2. S. 129–159.
1065. Kuśnierz R. Kołchozowa rzeczywistość na Ukrainie po Wielkim Głodzie. *Scripta Historica*. 2016. № 22. S. 233–252.
1066. Kuśnierz R. Kolektywizacja wsi ukraińskiej i opór chłopów (1929–1931). *Almanach Historyczny*. 2006. T. 8. S. 129–155.
1067. Kuśnierz R. Kwestia Wielkiego Głodu w prezydenturze Wiktora Juszczenki. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*. 2007. R. 5. S. 75–79.
1068. Kuśnierz R. Newidomi fakty z istoriji represowanych simej Kruszelnickich, Skazynskich ta Baczynskich. *Ukraiński Istoryczny Żurnal*. 2015. № 1. S. 57–68.
1069. Kuśnierz R. Nothilfe – niemiecka pomoc głodującym rodakom w latach 30. XX w. na sowieckiej Ukrainie. *Przegląd Zachodni*. 2015. № 4. S. 257–268.
1070. Kuśnierz R. Obraz głodującej wsi ukraińskiej w latach trzydziestych XX w. w dokumentach polskich przedstawicielstw dyplomatycznych w ZSRR i polskiego wywiadu. *Polska i jej Wschodni Sąsiedzi*. 2009. S. 64–75.

1071. Kuśnierz R. Operacja polska NKWD na Ukrainie (1937–1938). *Scripta Historica*. 2015. № 21. S. 171–186.
1072. Kuśnierz R. Próba kościelnej niezależności. Ukraińska Autokefaliczna Cerkiew Prawosławna (1919–1936). *Więź*. 2006. № 6. S. 107–113.
1073. Kuśnierz R. Problematyka głodu w «raju bolszewickim» na łamach lwowskiego «Difa». *Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski, 1918–1989*. T. III / red. R. Drozd. Słupsk, 2007. S. 7–24.
1074. Kuśnierz R. Próby interwencji dyplomacji polskiej w obronie prześladowanej Polonii na Ukrainie Sowieckiej w latach trzydziestych XX wieku. *Studia Polonijne*. 2011. T. 32. S. 143–168.
1075. Kuśnierz R. Propaganda radziecka w okresie Wielkiego Głodu na Ukrainie (1932–1933). *Dzieje Najnowsze*. 2004. № 4. S. 29–46.
1076. Kuśnierz R. Przesiedlenia ludności na Ukrainie w latach 1933–1934. *Dzieje Najnowsze*. 2018. № 1. S. 51–68.
1077. Kuśnierz R. W świetle stalinowskiego zbrodni: Ukraina w latach czystek i terrorku (1934–1938) w odsierwacjach i analizach MSZ oraz wywiadu wojskowego Drugiej Rzeczypospolitej. Słupsk : Wydawnictwo Naukowe Akademii pomorskiej, 2013. 425 s.
1078. Kuśnierz R. «Maksymalna eksploatacja robotnika». Ruch stachanowski w ocenach i opiniach polskich dyplomatów urzędników konsularnych. *Dzieje Najnowsze*. 2014. № 1. S. 60–74.
1079. Kuśnierz R. Czystki i terror na Ukrainie (1934–1938). Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2016. 373 s.
1080. Kuśnierz R. Deportácie na sovietskej Ukrajinie v medzivojnovom období v kontexte sovietskej represívnej politiky. *Lemkovia, Bojkovia, Rusini : dejiny, súčasnosť, kultúra materiálna a duchovná*. Tomus VII, časť / I. M. Šmigel', B. Halczak, R. Drozd, S. Dudra, O. Kozakevyč. Belianum, Banská Bystrica, 2018. S. 83–95.
1081. Kuśnierz R. Działania polskich środowisk naukowych, dziennikarskich i politycznych po 1989 roku w sprawie poszerzenia wiedzy na temat Wielkiego Głodu na Ukrainie oraz upamiętnienia jego Ofiar. *Політика пам'яті – політика забуття: справа Катині* / red. С. Рудницький. Житомир, 2016. S. 82–96.
1082. Kuśnierz R. In the World of Stalinists Crimes: Ukraine in the Years of the Purges and Terror (1934–1938) from the Polish Perspective. Edmonton – Toronto, 2020. 430 p.
1083. Kuśnierz R. Kołchozowa rzeczywistość na Ukrainie po Wielkim Głodzie. *Scripta Historica*. 2016. № 22. S. 233–252.
1084. Kuśnierz R. Komunistyczna zbrodnia Wielkiego Głodu w życiu społeczno-politycznym Ukrainy. *Dziedzictwo komunizmu w Europie Środkowo-Wschodniej* / red. J. Sadowska. Białystok, 2008. S. 65–80.
1085. Kuśnierz R. Obchody rocznic Wielkiego Głodu w niepodległej Ukrainie. *Historia – mentalność – tożsamość. Miejsce i rola historii oraz historyków w życiu narodu polskiego i ukraińskiego w XIX i XX wieku* / red. J. Pisulińska, P. Sierżęga, L. Zaszkiłniak. Rzeszów, 2008. S. 690–703.
1086. Kuśnierz R. Operacja polska na Ukrainie (1937–1938). *Słupskie studia historyczne*. 2015. № 21. S. 171–187.
1087. Kuśnierz R. Początki organów bezpieczeństwa publicznego na Kielecczyźnie (WUBP z siedzibą w Rytwianach). *Kościół w okowach. Aparat represji wobec Kościoła w latach 1944–1956. Terytorium obecnej diecezji sandomierskiej* / red. M. Krzysztofiński, J. Marecki, B. Stanaszek. Kraków, 2012. S. 33–38.
1088. Kuśnierz R. Pogłódowa wieś ukraińska w polskich raportach wywiadowczych i konsularnych (1934–1937). *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku* / red. W. Skóra, P. Skubisz, Szczecin. 2012. S. 251–266.
1089. Kuśnierz R. Pogrom kielecki na łamach prasy w Polsce. *Wokół pogromu kieleckiego*. T. 2 / red. L. Bukowski, A. Jankowski, J. Żaryn. Warszawa, 2008. S. 132–161.
1090. Kuśnierz R. Polacy pomagający Żydom w zakładach zbrojeniowych «Hasag» w Skarżysku-Kamiennej (z materiałów byłej Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Kielcach). «Kto w

takich czasach Żydów przechowuje?...». Polacy niosący pomoc ludności żydowskiej w okresie okupacji niemieckiej / red. A. Namysło, Warszawa, 2009. S. 203–230.

1091. Kuśnierz R. Pomór w «raju bolszewickim». Głód na Ukrainie w latach 1932–1933 w świetle polskich dokumentów dyplomatycznych i dokumentów wywiadu. Toruń, 2008. 205 s.

1092. Kuśnierz R. Próby skompromitowania oraz werbunku przez sowieckie służby specjalne pracowników polskich placówek dyplomatycznych w ZSRS w latach 30. XX w. *Służby specjalne w systemie bezpieczeństwa państwa. Przeszłość – Teraźniejszość – Przyszłość. Materiały i Studia / red. A. Krzak, D. Gibas-Krzak, Szczecin-Warszawa 2012. T. I. S. 135–148.*

1093. Kuśnierz R. Przemoc systemu komunistycznego wobec chłopów w latach 1929–1939 (na przykładzie sowieckiej Ukrainy). *Imperial Victims – Empires as Victims: 44 views (Ofiary imperiów – Imperia jako ofiary: 44 spojrzenia) / red. A. Nowak, Warszawa. 2010. S. 431–442.*

1094. Kuśnierz R. Represje wobec konsulatów RP w ZSRS oraz polskie represje w 1938 roku. *Stosunki polityczne, wojskowe i gospodarcze Rzeczypospolitej Polskiej i Związku radzieckiego w latach II wojny światowej / red. J. Gmitruk, W. Włodarkiewicz, R. Roguski. Warszawa-Siedlce, 2013. S. 17–36.*

1095. Kuśnierz R. Represje wobec Polaków na Ukrainie podczas Wielkiej Czystki – wiedza i reakcja polskiej dyplomacji. *Polska-Ukraina. Dziedzictwo i współczesność / red. R. Drozd, T. Sucharski. Słupsk, 2012. S. 67–79.*

1096. Kuśnierz R. Sowietickie ustawodawstwo wobec kułaków. *Spoleczeństwo a władza. Ustrój, prawo, idee / red. J. Przygodzki, M. J. Ptak. Wrocław, 2010. S. 753–762.*

1097. Kuśnierz R. Ukraina w latach kolektywizacji i Wielkiego Głodu (1929–1933). Toruń : Wydawnictwo Naukowe «GRADO», 2005. 336 s. (II wyd. : Toruń, 2008, III wyd. : Toruń, 2012).

1098. Kuśnierz R. W świecie stalinowskim zbrodni: Ukraina w latach czystek i terrorku (1934–1938) w odserwacjach i analizach MSZ oraz wywiadu wojskowego Drugiej Rzeczypospolitej. Słupsk : Wydawnictwo Naukowe Akademii pomorskiej, 2013. 425 s.

1099. Kuśnierz R., Szapował J. Jak zabawiali się enkawudziści? Kilka faktów z działalności szefa NKWD USRS Wsewołoda Balickiego i jego podwładnych. *Homo ludens. Zabawy i rozrywki na co dzień i od święta w dziejach krajów Europy Środkowej i ich sąsiadów / A. Teterycz-Puzio, W. Bejda, L. Kościelak. Słupsk, 2017. S. 359–368.*

1100. Łada K. Priorytety nowej władzy banderowskiej na Wołyniu w świetle raportów politycznych referentów nadrejonów Wojskowej Grupy UPA «Turiw» (październik 1943). *Polityczne, religijne i kulturalne aspekty sprawy polskiej na kresach wschodnich / pod red. B. Grotta. Kraków : Książarnia akademicka, 2009. S. 69–87.*

1101. Laszkewicz H. Współczesna granica pomiędzy Polska i Ukraina. Przeszłość wobec przyszłości. *Granica Polski i Ukrainy: bariera czy szansa współpracy? / red. W. Gizicki, A. Podrada. Lublin : Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2008. C. 47–54.*

1102. Latawiec K. Echa akcji burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie w 1938 roku w prasie amerykańskiej. *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencję / pod red. G. Kuprianowicza. Chełm, 2009. S. 221–229.*

1103. Legieć J. Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w wojnie polsko-ukraińsko-bolszewickiej 1920 roku. Toruń, 2002. 207 s.

1104. Legieć J. Misja Borysa Kurdynowskiego w Warszawie (kwiecień-sierpień 1919 r.). *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej. Warszawa, 1998. T. XXXIII. S. 53–62.*

1105. Lemkin R. *Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne. 2008. № 1–2. S. 35–40.*

1106. Łemkowie, bojkowie, rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa / red. B. Halczak, S. Dudra, R. Drozd. T. 5. Słupsk – Zielona Góra – Svidnik, 2015. 883 s.

1107. Łemkowie, Bojkowie, Rusini: historia, współczesność, kultura materialna i duchowa / S. Dudra, B. Halczak, A. Ksenicz, J. Starzyński. Legnica Zielona Góra : Kyczera, 2007. 531 s.

1108. Łesiów M., Melnyk M. O Ukrainie: prawie wszystko!?! Olsztyn : Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, 2011. 508 s.

1109. Lewandowski J. Konflikt polsko-ukraiński na tle konfliktów narodowych w Europie Środkowo-Wschodniej w XIX i XX w. *Warszawskie zeszyty ukraïnozawcze*. 1994. T. 2. S. 82–86.

1110. Lewandowski K. Sprawa ukraińska w polityce zagranicznej Czechosłowacji 1918–1932. Wrocław, 1974. 336 s.

1111. Lewkowicz H. Ukraïnozawstwo na polsko-ukraińskim pograniczu etnicznym. Dziesięć lat działalności Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu 1990–2000. Przemyśl, 2001. 180 s.

1112. Linkiewicz O. Wiejskie społeczności lokalne na obszarze polsko-ukraińskiego pogranicza etnicznego w Galicji Wschodniej 1918–1939. Warszawa : Instytut historii PAN, 2008. 253 s.

1113. Lipiński W. Religia i Kościół w dziejach Ukrainy. Przemyśl, 1999. 156 s.

1114. *Litopys. Studia i materiały Ukraïńskiego Towarzystwa Historycznego w Polsce*. 2011. № 1. 158 s.

1115. Litwiński R. Zakończenie Wielkiej i początek «małej» wojny. Polsko-ukraiński konflikt o Galicję Wschodnią w 1918 roku i jego reperkusje. *Rok 1918 w Europie środkowo-Wschodniej* / red. D. Grunberga, J. Snopko, G. Zackiewicza. Białystok Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2010. S. 71–84.

1116. Ludobójstwo OUN-UPA na Kresach Południowo-Wschodnich. Dawne Kresy Południowo-Wschodnie w Optyce Historycznej i Współczesnej / red. W. Listowski. T. 7. Kędzierzyn-Koźle, 2015. 233 s.

1117. Ludobójstwo OUN-UPA na Kresach Południowo-Wschodnich. Materiały konferencji naukowej odbytej 5 czerwca 2010 r. podczas VII Dnia Kultury Kresowej. Kędzierzyn-Koźle, 2010. 64 s.

1118. Łukomski G., Partacz Cz., Polak B. Wojna polsko-ukraińska 1918–1919. Działania bojowe – aspekty polityczne – kalendarium. Koszalin : Wyd. Uczelniane Wyższej Szkoły Inżynierskiej ; Warszawa : Adiutor, 1994. 285 s.

1119. Lwowskie inicjatywy dobroczynne na rzecz «ubogich a zasłużonych» po powstaniu styczniowym. *Dobroczynność i pomoc społeczna na ziemiach polskich w XIX, XX i na początku XXI wieku* / red. M. Przeniosły. Kielce, 2008. S. 39–56.

1120. Lwowskie Muzeum Historyczne. Idea-ludzie-zbiory (do 1914 r.). *Lwów. Miasto – społeczeństwo – kultura*. T. 7: Urzędy, urzędnicy, instytucje. Kraków, 2010. S. 397–409.

1121. Lysewicz J. Polityczne aspekty sojuszu ukraińsko-polskiego 1920 roku. *Polska i Ukraina. Sojuz 1920 roku i jego następstwa* / red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń, 1997. S. 217–234.

1122. Lytwyn M. Przystanki etnopolityczne akcji deportacyjnych na pograniczu ukraińsko-polskim pierwszej połowy XX w. *Przemyskie zapiski Historyczne*. R. XII–XIII : 2000–2002. Przemyśl, 2003. S. 13–18.

1123. Mace James Ernest. Communism and the Dilemmas of National Liberation: National Communism in Soviet Ukraine, 1918–1933. *Harvard Ukrainian Research Institute, Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the United States*. Cambridge : Distributed by Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute and the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U. S., 1983. 334 p.

1124. Maj I. P. Wizja niepodległej Ukrainy w myśli politycznej polskich działaczy prometejskich. Tezy доповідей Міжнародної наукової конференції «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення злуки УНР і ЗУНР» (у рамках щорічної Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум», 6–9 червня 2019 р.). Миколаїв, 2019. С. 17–18.

1125. Makar J. Chełmszczyzna jako ukraińsko-polskie pogranicze kulturowe. *Warszawskie zeszyty ukraïnozawcze*. 2005. T. 19–20. S. 274–281.

1126. Makarczuk S., Ewakuacja Polaków ze Lwowa w latach 1944–1946 (переклад з української мови на польську О. Вішки). *Klio*. 2001. № 1. S. 110–122.

1127. Maliszewska A. Pamięć zbiorowa a tożsamość mniejszości ukraińskiej w Polsce. *Pomiędzy pamięcią zbiorową a historią. Rekonstrukcje przeszłości w Europie Środkowo-Wschodniej* / pod red. I. Bałdys, I. Jakimowicz-Ostrowskiej, J. Charuty-Kojkoł, Gdańsk. 2016.

1128. Mańkowski Z. Polska i Ukraina wobec niepodległości w 1918 roku. *Niepodległość Polski w 1918 roku* / red. Z. Mańkowskiego. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1996. 203 s.
1129. Mańkowski Z. Traktat ryski i jego konsekwencje. *Warszawskie zeszyty ukrajinoznawcze*. 1996. T. 3. S. 104–109.
1130. Mańkowski Ż. Ukraińska dywizja SS Galizien z doświadczeń teorii mniejszego zła Państwa europejskie na drodze do niepodległości w drugiej połowie XIX i XX wieku. Kraków Historia Jagellonica, Kraków, 2003. S. 225–235.
1131. Mart K. Znaki wiary. Ikony z nieistniejących cerkwi ze zbiorów Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza w Chełmie. *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencję* / pod red. G. Kuprianowicza. Chełm, 2009. S. 245–257.
1132. Masowe deportacje ludności w Związku Radzieckim / pod red. Hryciuk G., Ciesielski S., Srebrakowski A. Toruń : Adam Marszałek, 2003. 508 s.
1133. Materiały i studia do dziejów stosunków polsko ukraińskich / pod red. B. Grotta. Kraków : Wyd-wo Księgarnia Akademicka, 2008. 312 s.
1134. Materiały organizacyjne instytucji łemkowskich w Ameryce. *Dokumenty i Materiały do Dziejów Łemków w Polsce ze Zbiorów Instytutu Karpackiego w Higganum, Connecticut, USA* / red. J. Mokłaka. T. 3. Cz. 1. Kraków : Towarzystwo Wydawnicze «Historia Jagellonica», 2016. 241 s.
1135. Materiały organizacyjne instytucji łemkowskich w Ameryce. *Dokumenty i materiały do dziejów Łemków w Polsce ze zbiorów Instytutu Karpackiego w Higganum, Connecticut, USA* / red. J. Mokłaka, P. Besta. T. 3. Cz. 2. Kraków : Historia Jagellonica, 2016. 181 s.
1136. Materiały przeglądowej konferencji naukowej «W 65 rocznicę eksterminacji ludności polskiej na Kresach Wschodnich dokonanej przez nacjonalistów ukraińskich». Warszawa : Instytut pamięci narodowej. Warszawa, 2010. S. 7–8.
1137. Materski W. Tarcza Europy. Stosunki polsko-sowieckie 1918–1939. Warszawa, 1995. 387 s.
1138. Matuszak Z. Polityczno-militarne aspekty wyprawy kijowskiej 1920 r. *Od Zborowa do NATO. Stosunki polsko-ukraińskie od XVII do XXI wieku* / pod red. M. Franza. Toruń, 2009. S. 653–676.
1139. Matuszak T. W stulecie niepodległości. Archiwa polskie wczoraj i dziś. *Україна – Польща: джерела, архіви, історія (до 100-річчя незалежності Польщі й проголошення незалежності України)*. Програма й тези доповідей Міжнародного круглого столу. Миколаїв, 2018. С. 12–13.
1140. Mazur G. Plany operacyjne AK i UPA w rejonie Lwowa i Przemyśla. *Przemyskie Zapiski Historyczne*. 2000–2002. T. XII–XIII. S. 133–135.
1141. Mazur G. Problemy przesiedlenia Polaków z Ukrainy i Ukraińców z Polski w latach 1945–1946. *Polska – Ukraina: trudne pytania*. T. 8. Warszawa, 2001. S. 15–58.
1142. Mazur G. Wokół ukraińskich prób utworzenia własnego państwa w czasie II wojny światowej. *Państwa europejskie na drodze do niepodległości w drugiej połowie XIX i XX wieku*. Kraków : Historia Jagellonica, 2003. S. 237–252.
1143. Mazur G. Życie polityczne polskiego Lwowa: 1918–1939. Kraków : Księgarnia Akademicka, 482 s.
1144. Mazur G., Góra W., Rojek W., Zgórniak M. Wojna i okupacja na Podkarpaciu i Podhalu: na obszarze Inspektoratu ZWZ-AK. Nowy Sa'cz, 1939–1945. Kraków : Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, Księgarnia Akademicka, 1998. 409 s.
1145. Mazur G., Gorlach K. Pokucie w latach drugiej wojny światowej: położenie ludności, polityka okupantów, działalność podziemia. Kraków : nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1994. 206 s.
1146. Mazur G., Węgierski J. Konspiracja lwowska 1939–1944. *Słownik biograficzny*. Katowice : Unia, 1997. 255 s.
1147. Mędrzecki W. Doświadczenie Wołynia jako przedmiot sporu Polaków. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2005. Вип. 13. Україна у Другій світовій війні: українсько-польські стосунки. С. 143–170.

1148. Mędrzecki W. Druga Rzeczpospolita w historiografii polskiej po 1989 r. *Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX w.* / pod red. P. Kosiewskiego i G. Motyki. Kraków : UNIVERSITAS, 2000. S. 11–20.
1149. Mędrzecki W. Inteligencja polska na Wołyniu w okresie międzywojennym. Warszawa : Neriton, 2005. 331 s.
1150. Mędrzecki W. Kresowy kalejdoskop. Wędrówki przez Ziemie Wschodnie Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2018. 448 s.
1151. Mędrzecki W. Niemiecka interwencja militarna na Ukrainie w 1918 roku. Warszawa : DiG, 2000. 330 s.
1152. Mędrzecki W. Polacy a Ukraińcy w okresie międzywojennym. Rękopis. 14 s.
1153. Mędrzecki W. Polskie relacje pamiętnikarskie i wspomnieniowe jako źródło do badania stosunków polsko-ukraińskich w okresie II wojny światowej. *Przegląd Wschodni*. 1997. T. 4. Z. 1. S. 227–232.
1154. Mędrzecki W. Przemiany rewolucyjne pierwszych dwóch dekad XX w. jako źródło wydarzeń wołyńskich z lat 1943–1944. *Polacy i Ukraińcy – Historia, która łączy i dzieli* / pod. red. J. Karbarz-Wilińskiej, M. Nowak, T. Sucharskiego. Słupsk – Gdańsk, 2015. S. 162.
1155. Mędrzecki W. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Drugiej Rzeczypospolitej. *Warszawskie zeszyty ukrajinoznawcze*. 1996. T. 3. S. 220–234.
1156. Mędrzecki W. Województwo Wołyńskie. 1921–1939. Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1988. 202 s.
1157. Melnyk M. Aktywność polityczna społeczności ukraińskiej na Warmii i Mazurach. *Polityczne wymiary etniczności* / red. M. Mieczkowska, D. Scholze. Kraków : Wyd. Dante, 2009. S. 206–217.
1158. Melnyk M. Andrzej Szeptycki w polskiej historiografii w okresie PRL. *Kościół, naród, państwo. Działalność i dziedzictwo metropolity A. Szeptyckiego (1865–1944)* / red. A. R. Szeptycki. Warszawa – Wrocław : wydania Kolegium Europy Wschodniej 2011. S. 243–252.
1159. Melnyk M. Dążenia ekumeniczne w stosunku Polsko-Ukraińskich na Wołyniu na przykładzie Konstantyna Ostrogińskiego i Melecjusza Smotryckiego. *Ukraino-Polonica*. Київ – Житомир, 2004. S. 7–20.
1160. Melnyk M. Dziedzictwo Polsko-Ukraińskie. *Studia Politologiczne* / pod red. S. Chazbijewicza, M. Melnyka, K. Szulborskiego. Olsztyn, 2006. T. 2. 310 s.
1161. Melnyk M. Ekumeniczny wymiar dialogu polsko-ukraińskiego. *Pogranicza. Studia społeczne*. 2011. T. 17. № 2. S. 84–98.
1162. Melnyk M. Ekumenizm po Ukraińsku. *Tygodnik Powszechny*. 2003. № 2. S. 6.
1163. Melnyk M. Kanoniczne terytorium Cerkwi prawosławnej. *Współczesność i historia. Kontekst kulturowo-moralny współczesnej działalności misyjnej i ewangelizacyjnej* / red. A. Jucewicz SVD. Pieniężno, 2012. S. 249–264.
1164. Melnyk M. Krajobraz kultury pogranicza. Wstęp. *Katalog poplenerowy «Krajobraz kultury pogranicza»*. Kętrzyn : Wyd. Muzeum w Kętrzynie, 1998. S. 2–4.
1165. Melnyk M. My, czyli kto? Grekokatolicy między łańskim młotem a prawosławnym kowadłem. *Więź*. 2004. № 1. S. 34–40.
1166. Melnyk M. Pojednanie polsko-ukraińskie. Deklaracja Kościołów katolickich Polski i Ukrainy z 19 IV 2005. *Przegląd Powszechny*. 2005. № 12. S. 87–102.
1167. Melnyk M. Problem badań nad dialogiem i pojednaniem polsko-ukraińskim. *W cieniu akcji «Wisła»* / red. M. Melnyk. Olsztyn : Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2008. S. 99–120.
1168. Melnyk M. Rola Kościoła grekokatolickiego w dialogu i pojednaniu polsko-ukraińskim po 2001 roku. *Polityka i mniejszości narodowe na pograniczach* / red. M. Giegroję, M. Mieczkowska, J. Mieczkowski. Szczecin : Wyd. Uniwersytetu Szczecińskiego, 2005. S. 145–156.
1169. Melnyk M. Rola Kościoła grekokatolickiego w rozwoju ukraińskiej świadomości narodowej w świetle historiografii polskiej po 1945 roku. *Etniczność i Religia* / red. A. Posern-Zieliński. Poznań, 2003. S. 156–168.

1170. Melnyk M. Rola prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego oraz hierarchów Kościoła grekokatolickiego w pojednaniu i dialogu polsko-ukraińskim. *Zarys problematyki. Biuletyn Ukrainoznawczy*. 2003, № 9. S. 83–98.
1171. Melnyk M. Sześćdziesiąt lat obecności społeczności ukraińskiej na Warmii i Mazurach. *Warmia i Mazury w 90-lecie odzyskania przez Polskę niepodległości* / red. B. Gaziński. Olsztyn : Wyd. INP UWM, 2009. S. 80–89.
1172. Melnyk M. Tożsamość kulturowa Ukraińców w Polsce. Między asymilacją a wiernością tradycji. Tożsamość europejska a tożsamość polska. Materiały konferencji naukowej 27–28 kwietnia 2005, organizowanej w ramach grantu. *Polskie dziedzictwo kulturowe w nowej Europie*. Kraków, 2005. S. 23–29.
1173. Melnyk M. Ukraińcy i Polacy. Pojednani ewangelią. *Edukacja humanistyczna*. 2017. № 37. C. 23–31.
1174. Melnyk M. Wartości prawicowe w procesie dialogu i pojednania polsko-ukraińskiego. *Częstochowskie Teki Historyczne*. 2012. № 3. S. 241–254.
1175. Melnyk M. Андрій Шептицький у польській історіографії після Другої світової війни (1945–1989 рр.). *V Міжнародний конгрес україністів. Частина 3*. Чернівці, 2003. S. 234–239.
1176. Melnyk M. Синтезоване опрацювання історії греко-католицької Церкви в польській історіографії (1945–1989). *Studia Politologiczne* / red. S. Chazbijewicz, M. Melnyk, K. Szulborski. 2006. T. 2. S. 234–248.
1177. *Metamorfozy społeczne. T. 10 : Społeczeństwo międzywojenne: nowe spojrzenie* / W. Mędrzecki, J. Żarnowski. Warszawa : Instytut Historii PAN, 2005. 332 s.
1178. Metropolita Andrzej Szeptycki. *Studia i materiały* / red. A. A. Zięba. T. 1. Kraków : PAU, 1994. 290 s.
1179. Mich W. Kościół i religia Katolicka w myśli politycznej polskiego ruchu Konserwatywnego 1918–1939. *Religia i kościół Rzymskokatolicki w polskiej myśli politycznej 1919–1993* / red. J. Jachymka. Lublin, 1995. 221 s.
1180. Mich W. *Obcy w polskim domu*. Lublin, 1994. 143 s.
1181. Mich W. Prasa konserwatywna wobec akcji burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i Południowym Podlasiu w 1938 roku. *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencje* / pod red. G. Kuprianowicza. Chełm, 2009. S. 191–215.
1182. Mich W. Problem mniejszości narodowych w myśli politycznej polskiego ruchu konserwatywnego (1918–1939). Lublin : Wydawn. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1992. 306 s.
1183. Michalska-Bracha L. Działalność naukowa i wydawnicza Towarzystwa Badania Historii Obrony Lwowa i Województw Południowo-Wschodnich (1928–1939). *Zarys problematyki. Znani i nieznanymi międzywojennego Lwowa. Studia i materiały* / red. M. Przeniosło, L. Michalska-Bracha. Kielce, 2015. T. 4. S. 115–128.
1184. Michalska-Bracha L. Komitet Opieki nad Uczestnikami Powstania 1863/64 we Lwowie (1932–1939). *Znani i nieznanymi międzywojennego Lwowa* / red. M. Przeniosło, L. Michalskiej-Brachy. Kielce, 2007. 200 s.
1185. Michalska-Bracha L. Lwów w początkach Wielkiej Wojny we wspomnieniach i relacjach. *O wojnę powszechną za wolność ludów... I wojna światowa na ziemiach polskich – aspekty społeczne, polityczne i militarne* / red. R. Kotowski, L. Michalska-Bracha, M. Przeniosło. Kielce, 2014.
1186. *Między Moskwą, Warszawą i Watykanem: dzieje kościoła grekokatolickiego w Polsce 1944–1970* / red. I. Hałagida. Warszawa : Wyd. «Bazyliada». 2013. Wyd. 1. 517 s.
1187. *Między Odrą a Uralem. Księga dedykowana Profesorowi Władysławowi Andrzejowi Serczykowi* / red. W. Wierzbieniec. Rzeszów : Wyd-wo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2010.
1188. *Między pamięcią a historiografią. Lwowskie debaty o powstaniu styczniowym 1864–1939*. Kielce, 2011. 404 s.

1189. Międzynarodowa Konferencja Naukowa «*Nie tylko Gestapo i NKWD... Niemieckie i sowieckie instytucje i ich rola w represjach wobec obywateli polskich w latach II wojny światowej*». Program konferencji. Warszawa, 17–18 września 2019 r.
1190. Międzynarodowa konferencja naukowa *Sowieckie represje 1943–1946. Nowe ustalenia i nowe interpretacje*. Program konferencji. 16 marca 2016 r.
1191. Mikulicz S. Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej. Warszawa : Książka i Wiedza, 1971. 313 s.
1192. Misiło E. Akcja «Wisła». Warszawa : Archiwum Ukraińskie, 1993. 524 s.
1193. Misiło E. Polska polityka narodowościowa wobec Ukraińców 1944–1947. *Polska – Polacy – mniejszości narodowe*. Wrocław – Warszawa – Kraków, 1992. S. 392.
1194. Misiło E. Prasa ukraińska w Polsce (1918–1939). *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*. 1984. № 23/4. S. 57–88.
1195. Misiło E. Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944–1946. T. 1. Dokumenty. Warszawa : Archiwum Ukraińskie, 1996. 395 s.
1196. Misiło E. Rozwiązać ostatecznie problem ukraińskim w Polsce. *Akcja «Wisła» 1947 r.* Wrocław, 1994. 1246 s.
1197. Misiło E. Spis tytułów prasy ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939. Warszawa : PAN. IBL, 1983. 173 s.
1198. Misiło E. Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944–1946. T. 1. Dokumenty. Warszawa, 1996. 333 s.
1199. Mity i stereotypy w dziejach Polski i Ukrainy w XIX i XX wieku / red. A. Czyżewski, R. Stobiecki, T. Toborek, L. Zaszkiłniak. Warszawa – Łódź, 2012. 496 s.
1200. Moklak J. Yuliiian Tarnowych (1903–1977) as historian. *Nowa Ukraina*. 2014. № 14. P. 87–91.
1201. Moklak J. Bilety kolejowe jako przedmiot sporu polsko-ukraińskiego w Galicji, 1908–1910: aspekt językowy. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*. 2014. T. 141. № 3. P. 693–700.
1202. Moklak J. Hałyczyna contra Galicja. Ukraińskie szkolnictwo średnie i wyższe w debatach Sejmu Krajowego galicyjskiego, 1907–1914. Kraków : Historia Iagellonica, 2013. 203 s.
1203. Moklak J. Hołodomor w pamięci historycznej Ukraińców. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*. 2010. № 137. S. 237–240.
1204. Moklak J. Łemkowska twórczość literacka na emigracji. Dokumenty i Materiały do Dziejów Łemków w Polsce ze Zbiorów Instytutu Karpackiego w Higganum. Connecticut, USA. T. 4/1. Kraków : Towarzystwo Wydawnicze «Historia Iagellonica». 2016. 241 s.
1205. Moklak J. Łemkowszczyzna w Drygiej Rzeczypospolitej. Zagadnienia polityczne i wyznaniowe. Kraków, 1997. 223 s.
1206. Moklak J. Little-known facts about the Lemko Commission's activities in 1932–1934. T. 58. № 1 (229). P. 107–117.
1207. Moklak J. Marchlewszczyzna : historiografia ukraińska oraz dokumenty i materiały z zasobów Archiwów Państwowych Ukrainy. *Nowa Ukraina*. 2017. № 16–17. P. 19–25.
1208. Moklak J. New Ukraine or old? *Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne*. 2011. № 11. S. 5.
1209. Moklak J. Od redakcji. *Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne*. 2006. № 1. S. 8.
1210. Moklak J. Od redakcji. *Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne*. 2006. № 2. S. 5–6.
1211. Moklak J. Od redakcji. *Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne*. 2008. № 1–2. S. 5.
1212. Moklak J. Protokoły Zjazdów Łemko-Sojuzu : 1931–1935. *Dokumenty i Materiały do Dziejów Łemków w Polsce ze Zbiorów Instytutu Karpackiego w Higganum, Connecticut, USA*. T. 2/1. Kraków : Towarzystwo Wydawnicze «Historia Iagellonica», 2016. 193 s.
1213. Moklak J. Protokoły Zjazdów Łemko-Sojuzu : 1936–1939. *Dokumenty i Materiały do Dziejów Łemków w Polsce ze Zbiorów Instytutu Karpackiego w Higganum*. Connecticut, USA. T. 2/2. Kraków : Towarzystwo Wydawnicze «Historia Iagellonica», 2016. 254 s.

1214. Moklak J. The Lemko region in the Second Polish Republic : political and interdenominational issues 1918–1939. Krakow : Jagiellonian University Press, 2013. 178 p.
1215. Moklak J. W walce o tożsamość Ukraińców. Kraków : Historia Jagellonica, 2004. 318 s.
1216. Moklak J. Łemkowszczyzna w Drugiej Rzeczypospolitej. Zagadnienia polityczne i wyznaniowe. Kraków : Towarzystwo Wydawnicze «Historia Jagellonica», 1997. 222 s.
1217. Mokry W. Duchowe źródła pomarańczowej rewolucji na Ukrainie w 2004 roku. Kraków, 2006. 196 s.
1218. Mokry W. Krakowskie słowo Wasyla Stefanyka o Ukrainie. *Krakівські українознавчі зошити*. Т. VII–VIII. Краків, 1998. S. 91–124.
1219. Mokry W. Papieskie posłania Jana Pawła II do Ukraińców. Kraków, 2001. 404 s.
1220. Mokry W. Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji «Wisła» 1947 roku. Kraków : Wyd. «Szwajpolt Fiol». Kraków, 1997. 465 s.
1221. Morawiec N. Idea ukraińskiej niezawisłości a polsko-rosyjski dyskurs historiograficzny XIX–XX w. Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення злуки УНР і ЗУНР» (у рамках щорічної Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум», 6–9 червня 2019 р.). Миколаїв, 2019. С. 27–28.
1222. Morozova O. 1918 in the history of Lithuania, Poland and Ukraine. *Записки історичного факультету*. 2019. Вип. 30. С. 270–287.
1223. Morozova O. Polish vision of Ukrainian problems on the pages of the «New Ukraine». *Crossroads from Rus' to... Częstochowa – Humań – Poznań*, 2015. S. 189–196.
1224. Morozowa O. Badania w zakresie Historii Ukrainy w polskich placówkach naukowych w latach 1989–2012. *Rozdroża. Polsko-ukraiński dyskurs humanistyczny* / red. R. Dymczyk, I. Krywoszeja, N. Morawiec. Częstochowa – Humań – Poznań, 2013. S. 147–152.
1225. Morozowa O. Konflikt ukraińsko-polski w latach 40. XX w. we współczesnej polskiej i ukraińskiej publicystyce i historiografii. *Biuletyn Ukrainoznawczy*. 2012. № 15. S. 132–140.
1226. Morozowa O. Z badań (czeskich) nad Polską i (polskich) nad Ukrainą. Czeskie badania nad Polską w kontekście Europy środkowej i Wschodniej / R. Baron, R. Madecki, J. Malicki et al. Monografia. Prace Historického ústavu AV ČR, v. v. i. Praha. 2016. S. 367–377.
1227. Motyka G. «Pany» i «rezuny». Współpraca AK, WiN i UPA 1945–1947. Warszawa : Volumen, 1997. 212 s.
1228. Motyka G. Charakter i bilans antypolskiej czystki na Wołyniu 1943–1944. *Polacy i Ukraińcy – Historia, która łączy i dzieli* / pod. red. J. Karbarz, Wilińskiej, M. Nowak, T. Sucharskiego. Słupsk – Gdańsk, 2015. S. 209.
1229. Motyka G. Konflikt polsko-ukraiński w latach 1943–1948: aktualny stan badań. *Warszawskie zeszyty ukrajinoznawcze*. 1999. Т. 8–9. S. 316–329.
1230. Motyka G. Metropolita Andrzej Szeptycki a konflikt polsko-ukraiński w czasie II wojny Światowej. *Kościół, naród, państwo. Działalność i dziedzictwo Metropolity Andrzeja Szeptyckiego (1865–1944)* / red. A. R. Szeptycki, Wrocław – Warszawa : Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego, Fundacja Rodu Szeptyckich, 2011. S. 175–198.
1231. Motyka G. Na białych Polaków oblawa. Wojska NKWD w walce z polskim podziemiem 1944–1953. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2014. 516 s.
1232. Motyka G. Obraz polskiego podziemia antykomunistycznego w literaturze PRL. *Podziemie zbrojne na Lubelszczyźnie wobec dwóch totalitaryzmów 1939–1956* / red. S. Poleszak, A. Puławski. Warszawa : Wyd. Instytutu Pamięci Narodowej, 2002. S. 82–87.
1233. Motyka G. Od rzezi wołyńskiej do akcji «Wisła». Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2011. 521 s.
1234. Motyka G. Polsko-ukraińskie stosunki w XX wieku w ocenie ukraińskiej historiografii emigracyjnej. *Warszawskie zeszyty ukrajinoznawcze*. 2008. Т. 25–26. S. 123–135.
1235. Motyka G. Prawda i mity o udziale Ukraińców w zwalczaniu Powstania Warszawskiego / Powstanie Warszawskie. Fakty i mity / red. K. Krajewski, T. Łabuszewski. Warszawa, 2006. S. 117–125.

1236. Motyka G. Próba spojrzenia na postępowanie z ciałami ofiar konfliktu: walki polskoukraińskie w latach 1943–1948. *Kultura i Społeczeństwo*. 1998. № 3. S. 113–124.
1237. Motyka G. Problematyka stosunków polsko-ukraińskich w latach 1939–1948 w polskiej historiografii po roku 1989. *Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX w.* / pod red. P. Kosiewskiego i G. Motyki. Kraków : UNIVERSITAS, 2000. S. 167–168.
1238. Motyka G. Spór o UPA w najnowszej polskiej i ukraińskiej historiografii. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznanwcze*. 2002. T. 13–14. S. 127–132.
1239. Motyka G. Tak było w Bieszczadach. Walki polsko-ukraińskie 1943–1947. Warszawa, 1997. 212 s.
1240. Motyka G. Tak było w Bieszczadach. Walki polsko-ukraińskie 1943–1948. Warszawa : Wolumen, 1999. 552 s.
1241. Motyka G. Ukraińska partyzantka 1942–1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii. Warszawa : Instytut studiów politycznych PAN, Oficyna wydawnicza Rytm, 2006. 723 s.
1242. Motyka G. W kręgu «Łun w Bieszczadach». Szkice z najnowszej historii polskich Bieszczad. Warszawa : Oficyna Wydawnicza Rytm, 2009. 189 s.
1243. Motyka G. Wołyń'43. Ludobójcza czystka – fakty, analogie, polityka historyczna, Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2016. 278 s.
1244. Motyka G., Wnuk R. Pany i Rezuny. Współpraca AK-WiN i UPA 1945–1947. Warszawa : Oficyna Wydawnicza VOLUMEN, 1997. 232 s.
1245. Mroccka L. Spór o Galicję Wschodnią 1914–1923. Kraków : Wydawnictwo Naukowe WSP, 1998. 219 s.
1246. Mróz M. Katolicyzm na pograniczu. Toruń, 2003. 311 s.
1247. Muchowski J. Imperialna Rosja i postimperialna Ukraina. *Znak*. 2014. T. 66. № 9 (712). S. 95–100.
1248. Muchowski J. Koniec Holokaustu : z prof. Alonem Confino rozmawiają Chrissy Monaghan i Jakub Muchowski. *Rocznik Antropologii Historii*. 2013. T. 4. O reprezentacji. № 1. S. 343–354.
1249. Muchowski J. Lekcja Holokaustu. *Znak*. 2016. T. 68. № 1 (728). S. 58–62.
1250. Muchowski J. Troebst S. Galicja a prawa człowieka : ze Stefanem Troebstem rozmawia Jakub Muchowski. *Herito*. 2015. № 21. P. 128–137.
1251. Muchowski J. Życie w reżimach komunistycznych : mapa anglojęzycznego pisarstwa o historii codzienności w bloku wschodnim. *Życie codzienne w PRL*. 2019. S. 31–42.
1252. Na przeciągu historii / Rozmowa z Jerzym Giedroyciem. Rozmawiał Z. Zaryczny. *Dziennik związkowy*. Chicago. 1991. 12–14 kwietnia.
1253. Nacjonalizmy różnych narodów: perspektywa politologiczno- religioznawcza / red. B. Grott, O. Grott. Kraków, 2012. 595 s.
1254. Nazaruk B. Konferencja ukraïnoznanwcza w Uniwersytecie Warszawskim. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznanwcze*. 2002. T. 13–14. S. 479–483.
1255. Nazaruk B. Polsko-ukraińskie stosunki: wczorai, dziś, jutro. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznanwcze*. 2000. T. 10. S. 450–452.
1256. Nazaruk O. Ucieczka ze Lwowa do Warszawy. Wspomnienia ukraińskiego konserwatysty z pierwszej połowy października 1939 r. Przemyśl, 1999. 120 s.
1257. Nicieja S. «Polski Kijów» i jego zagłada w latach 1918–1920 w świetle wspomnień kijowian. *Przegląd Wschodni*. 1992/1993. № 2 (4). S. 851–862.
1258. Nie wyprowadzam się z Polski / Z Jerzym Giedroyciem rozmawia A. Garlicki. *Polityka*. 1994. № 48. 26 listopada. S. 17.
1259. Nieścioruk J. Cerkiew prawosławna św. Anny w Międzyzlesiu i jej zburzenie w trakcie akcji 1938 roku. *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencję* / pod red. G. Kuprianowicza. Chełm, 2009. S. 263–271.

1260. Nieścioruk J. Polityka zagraniczna Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej w latach 1918–1923. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F. Historia. Vol. 52/53 (1997/1998)*. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. S. 381–409.
1261. Nowak A. Jak rozbić Rosyjskie imperium? Idee polskiej polityki wschodniej, 1733–1921. Warszawa, 1995. 270 s.
1262. Nowak A. Kresy – historia bez końca. *Dzieje Kresów / red. M. Karolczuk-Kiędzierska*. Kraków, 2006. S. 7–9.
1263. Nowak A. Polityka wschodnia Józefa Piłsudskiego (1918–1921). Koncepcja i realizacja. *Zeszyty Historyczne. Z. 107*. Paryż, 1994. S. 3–22.
1264. Nowak A. Polska i trzy Rosje. Studium polityki wschodniej Józefa Piłsudskiego (do kwietnia 1920 roku). Kraków, 2001. 644 s.
1265. Nowak A. Polska i trzy Rosje. Studium polityki wschodniej Józefa Piłsudskiego (do kwietnia 1920 roku). Wyd. II poprawione. Kraków : Arcana, 2008. 632 s.
1266. Nowak K. U źródeł tragedii wołyńskiej. Myśl niepodległościowa ukraińskich nacjonalistów w latach 1920–1945 (zarys problematyki). *W cieniu tragedii wołyńskiej 1943 r. 70 rocznica mordów Polaków na Kresach Południowo-Wschodnich Rzeczypospolitej / pod red. E. Żurawskiej, J. Sperki*. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu śląskiego, 2015. S. 13–44.
1267. Nowak M. Dwa światy. Zagadnienie identyfikacji narodowej Andrzeja Szeptyckiego w latach 1865–1914. Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2018. 613 s.
1268. Nowak M. Główne kategorie społeczne w listach pasterskich metropolity Andrzeja Szeptyckiego. *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки*. Київ, 2010/2011. Вип. 5. С. 457–483.
1269. Nowak M. Metropolita Andrzej Szeptycki – między rzeczywistością historyczną a mitologiczną. *Mity i stereotypy w dziejach Polski i Ukrainy w XIX i XX wieku / red. A. Czyżewski, R. Stobiecki, T. Toborek, L. Zaskilniak*, Warszawa – Łódź, 2012. S. 302–319.
1270. Nowak M. Metropolita Andrzej Szeptycki w świadomości historycznej Polaków i Ukraińców. *Historia. Mentalność. Tożsamość. Miejsce i rola historii oraz historyków w życiu narodu polskiego i ukraińskiego w XIX i XX w. / red. J. Pisulińska, P. Sierżęga, L. Zaskilniak*. Rzeszów, 2008. S. 528–540.
1271. Nowak M. Między Hitlerem a Stalinem. Metropolita Andrzej Szeptycki wobec systemów totalitarnych w latach 1939–1944. *Polskie badania nad postacią metropolity Andrzeja Szeptyckiego*. 2017. № 2 (4). S. 177–187.
1272. Nowak M. Narodowcy i Ukraińcy. Narodowa Demokracja wobec mniejszości ukraińskiej w Polsce 1922–1939. Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2007. 304 s.
1273. Nowak M. Polskie badania nad postacią metropolity Andrzeja Szeptyckiego. *Historia. Teoria*. 2017. Cz. 2. № 4. S. 177–187.
1274. Nowak M. Świadomość narodowa metropolity Andrzeja Szeptyckiego – moment wyboru – 1885 r. *Pogranicza. Ludzie pogranicza / red. W. Brenda, J. Kiełbik, J. Olsztyn*, 2009. S. 124–134.
1275. O kraju i emigracji / Z Jerzym Giedroyciem redaktorem «Kultury» rozmawiała E. Sułkowska-Bierezin. *Tygodnik Polski*. 1990. 30 czerwca. S. 4.
1276. O losach kobiet na zesłaniu po powstaniu styczniowym utrwalonych na kartach wspomnień i listów. *Polska w XIX i XX wieku – społeczeństwo i gospodarka / red. W. Caban, M. B. Markowski, J. Muszyńska, M. Przeniosło*. Kielce, 2013. 218 s.
1277. O ziemię naszą, nie waszą. Ideowe aspekty procesów narodotwórczych w Europie Środkowej i Wschodniej / red. Łukasz Adamski. Warszawa, 2017. 467 s.
1278. Obszary zgody czy konfliktu? Kresy Północno-Wschodnie II Rzeczypospolitej. Białystok – Kramki, 2014. 263 s.
1279. Ocalone archiwum Polski Podziemnej. Ziemia Wschodnie II RP w dokumentach ze zbioru Wojciecha Bukata / red. G. Motyki, M. Wierzbickiego. Warszawa : Instytut studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk. 1997. 49 s.
1280. Od Badeniego do Potockiego : stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1888–1908 / red. Cz. Partacz. Toruń : Wydaw. Adam Marszałek, 1996. 280 s.

1281. Odkrywanie Galicji na Warszawskim Forum Ukrainoznawców. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 2003. T. 15–16. S. 551–554.
1282. Okulewicz P. Józef Piłsudski: między popularnością a kultem. *Wiadomości Historyczne*. 2006. № 5. S. 18–28.
1283. Okulewicz P. Koncepcja «międzymorza» w myśli i praktyce politycznej obozu Józefa Piłsudskiego w latach 1918–1926. Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2001. 417 s.
1284. Okulewicz P. Obóz sanacyjny w województwie poznańskim w latach 1926–1935. Poznań : Wydawnictwo naukowe UAM. 2014. 512 s.
1285. Olchawa M. Operation «Visla»: Motives Behind Ethnic Cleansing. *Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne*. 2007. № 1–2. S. 43–51.
1286. Olszański T. A. Historia Ukrainy XX wieku. Warszawa, 1994. 348 s.
1287. Olszański T. A. Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947. Warszawa : Wyd. literackie, 2011. 520 s.
1288. Olszański T. A. Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947. Warszawa : Wyd-wo literackie, 1991.
1289. Olszański T. A. Mit i prawda o obronie Zamościa w sierpniu 1920 r. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 1996. T. 3. S. 150–160.
1290. Olszański T. A. Wokół akcji «Wisła». *Colloquium Narodów. Materiały z sympozjum «Litwini, Białorusini, Ukraińcy, Polacy – przesłanki pojednania»*. Łódź : Bierkowski / Nakł. Tomasza Filipczaka, 1991. S. 110–116.
1291. Olszański T. Polacy i Ukraińcy u progu lat dziewięćdziesiątych. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze – Варшавські українознавчі зошити. Польсько-українські зустрічі. Studia Ucrainica / ред. С. Козак. Варшава, 1994. № 2. С. 121–127.*
1292. Olszewska O. Ukraina radziecka w prasie polskiej w latach 1929–1939. Toruń, 2012. 298 s.
1293. Orzelek A. Idea asymilacji państwowej Ukraińców w Małopolsce Wschodniej w międzywojennej refleksji politycznej Aleksandra Bocheńskiego. *Rocznik Lubelski*. 2016. T. 42. S. 119–132.
1294. Osadczyk B. Rola Jerzego Giedroyc'a w stosunkach polsko-ukraińskich. Jerzy Giedroyc: redaktor, człowiek, polityk / red. K. Pomiana. Lublin : UMCS, 2001. C. 146–165.
1295. Osadczyk B. Z Wałęsa na Ukrainie. *Kultura*. Paryż. 1993. № 7–8. S. 108–113.
1296. Osadczy W. Kościół i cerkiew na wspólnej drodze. Concordia, 1863 : Z dziejów porozumienia między obrządkiem greckokatolickim a łacińskim w Galicji Wschodniej. Lublin : Redakcja Wydawnictwo KUL, 1999. 260 s.
1297. Osadczy W. Polacy na Ukrainie dzisiaj: informator, Cz. 1 : Federacja organizacji polskich na Ukrainie, Warszawa : Towarzystwo Naukowe Polska – Wschód, 2000. 94 c.
1298. Osadczy W. Święta Ruś: rozwój i oddziaływanie idei prawosławia w Galicji. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2007. 791 s.
1299. Osadczy W. Święty arcybiskup Lwowa Józef Bilczewski. *Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej poświęconej św. Józefowi Bilczewskiemu, arcybiskupowi metropolii lwowskiej obrządku łacińskiego, w 150 rocznicę urodzin i 5. rocznicę kanonizacji, 18–21 listopada 2010 roku*. Lublin – Lwów / pod red. Włodzimierza Osadczego, Lublin – Lwów : Wydawnictwo KUL – Wydawnictwo bł. Jakuba Strzemię Archidiecezji Lwowskiej ob. łac., 2011. 251 s.
1300. Osadczy W. Widmo banderyzmu na Ukrainie. *Kresy. Należna prawda i pamięć – nie zemsta. Materiały z konferencji zorganizowanej 7 lipca 2018 roku / red. K. Bąkała, W. Listowski, T. Skoczek*. Warszawa, 2019. S. 131–146.
1301. Osadczy W. Władysław Markijan: o historii i dniu dzisiejszym Kościoła katolickiego na Ukrainie z księdzem biskupem Marcjanem Trofimiakiem rozmawia Włodzimierz Osadczy, Lublin – Łuck : Wydawnictwo KUL – Інститут церковних досліджень, 2009. 164 s.
1302. Pajewski J. Budowa Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1926. Kraków, 1995. 266 s.
1303. Pamięć i polityka historyczna. Doświadczenia Polski i jej sąsiadów / red. S. M. Nowinowski, J. Pomorski R. Stobiecki. Łódź : Wyd. IPN, 2008. 398 s.

1304. Papierzyńska-Turek M. «Mała» i «Wielka» ojczyzna w świadomości ludności ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2006–2007. № 15. С. 700–707.
1305. Papierzyńska-Turek M. Grekokatolicyzm i prawosławie jako wyznaczniki tożsamości narodowej w świetle ukraińskiej historiografii i myśli politycznej. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 1997. T. 4–5. S. 277–290.
1306. Papierzyńska-Turek M. Między tradycją a rzeczywistością. Państwo wobec prawosławia 1918–1939. Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy. 1989. 209 s.
1307. Papierzyńska-Turek M. Od tożsamości do niepodległości. *Studia i szkice z dziejów kształtowania się ukraińskiej tożsamości narodowej*. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2012. 498 s.
1308. Papierzyńska-Turek M. Uwarunkowania i skutki polityczne masowego burzenia cerkwi prawosławnych u schyłku II Rzeczypospolitej. *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencje* / pod red. G. Kuprianowicza. Chełm, 2009. S. 33–41.
1309. Partacz C. Banderyzm. Przyczyny zbrodni ludobójstwa SB-OUN i UPA w czasie II wojny światowej. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem. Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi*. Wrocław, 2012. T. 34. № 1. S. 455–478.
1310. Partacz Cz. Efekt Lucefera, czyli rzecz o wyjątkowo okrutnym mordowaniu polaków przez banderowców. *Ludobójstwo OUN-UPA na Kresach Południowo-Wschodnich. Dawne Kresy Południowo-Wschodnie w Optyce Historycznej i Współczesnej* / red. W. Listowski. T. 7. Kędzierzyn-Koźle, 2015. S. 92.
1311. Partacz Cz. Ekspertyza dotycząca symboli ukraińskiego, skrajnego, integralnego nacjonalizmu-nazizmu. *Ludobójstwo OUN-UPA na Kresach Południowo-Wschodnich. Dawne Kresy Południowo-Wschodnie w Optyce Historycznej i Współczesnej* / red. W. Listowski. T. 7. Kędzierzyn-Koźle, 2015. S. 96.
1312. Partacz Cz. Kwestia ukraińska w polityce polskiego rządu na uchodźstwie i jego ekspozytur w kraju (1939–1945). Koszalin, 2001. 405 s.
1313. Partacz Cz. Łada K. Polska wobec ukraińskich dążeń niepodległościowych w czasie II wojny światowej. Toruń, 2003. 261 s.
1314. Partacz Cz. Ludobujstwo popełnione przez OUM-SB i UPA na ludności polskiej Kresów Wschodnich w latach II Wojny światowej. *Ludobójstwo OUN-UPA na Kresach Południowo-Wschodnich. Dawne Kresy Południowo-Wschodnich*. Materiały konferencji naukowej odbytej 5 czerwca 2010 r. podczas VII Dnia Kultury Kresowej. Kędzierzyn-Koźle, 2010. S. 10.
1315. Partacz Cz. Od Badeniego do Potockiego. Stosunki Polsko-Ukraińskie w Galicji w latach 1888–1908. Toruń, 1996. 280 s.
1316. Partacz Cz. Stosunki religijne w Galicji Wschodniej. Rusiny łacinnicy i Polacy grekokatolicy. *Rocznik Przemyski*. 1991/1992. T. 28. S. 123–146.
1317. Partacz Cz., Łada K. Polska wobec ukraińskich dążeń niepodległościowych w czasie II wojny światowej. Toruń : Centrum Edukacji Europejskiej, 2004. 410 s.
1318. Paruch W. Religia i kościół Rzymskokatolicki w myśli politycznej Obozu Pilsudczykowskiego w latach 1926–1939. *Religia i kościół Rzymskokatolicki w polskiej myśli politycznej 1919–1993* / red. J. Jachymka. Lublin, 1995. S. 117.
1319. Paško I. Ukraina – walka o władzę czy zderzenie cywilizacji? *Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne*. 2009. № 1–2. S. 113–122.
1320. Paszkiewicz K. Szkolnictwo i oświata Ukraińskiej Republiki Ludowej internowanych w Polsce w latach 1920–1924. *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa* / red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń, 1997. S. 327–336.
1321. Patlewicz B., Tomczyk R. Cmentarz Janowski we Lwowie : polskie dziedzictwo narodowe. Szczecin : Uniwersytet Szczeciński, 2017. T. 1. 622 s., T. 2. 440 s.
1322. Patrylak I. Ukraiński ruch wyzwoleniczy w oczach polskiego badacza (recenzja książki Grzegorza Motyki «Ukraińska partyzantka 1942–1960». Warszawa, 2006, 720 s.). *Pamięć i Sprawiedliwość* № 2 (13). Warszawa, 2008. S. 380.

1323. Paż B. Aletofobia, czyli strach przed prawdą o ludobójstwie na Kresach. *Ludobujstwo OUN-UPA na Kresach Południowo-Wschodnich. Materiały konferencji naukowej odbytej 5 czerwca 2010 r. podczas VII Dnia Kultury Kresowej*. Kędzierzyn-Koźle, 2010. S. 53–63.

1324. Pisulińska J. Działalność historyków lwowskich w polskich instytucjach Lwowa w okresie międzywojennym. Lwów : miasto, społeczeństwo, kultura. T. VII / red. K. Karolczaka i Ł. Sroki. Kraków, 2010. S. 506–515.

1325. Pisulińska J. Habilitacje z zakresu historii na Wydziale Filozoficznym / Humanistycznym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1918–1939). *Historia. Ciągłość i zmiana* / red. M. Hoszowska, J. Pisulińska, P. Sierżęga. Rzeszów, 2016. S. 127–137.

1326. Pisulińska J. Historycy i historia w lwowskich towarzystwach naukowych okresu międzywojennego. *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.* / pod red. J. Maternickiego, L. Zaszkiłniaka. T. V. Rzeszów, 2007. S. 366–385.

1327. Pisulińska J. Oskar Halecki i lwowskie środowisko historyczne. *Oskar Halecki i jego obraz Europy*. Część druga. Łódź, 2014. 318 s.

1328. Pisulińska J. Powojenne losy historyków lwowskich. *Історія – ментальність – ідентичність. Історична пам'ять українців і поляків у період формування національної свідомості в XIX – першій половині XX століття (Historia – mentalność – tożsamość. Pamięć historyczna Ukraińców i Polaków w okresie kształtowania się ich świadomości narodowej (wiek XIX i pierwsza połowa XX))*. T. IV / red. L. Zaszkiłniaka, J. Pisulińskiej, P. Sierżęgi. Lwów, 2011. S. 138–150.

1329. Pisulińska J. Różne kształty pamięci. *Mity i stereotypy w dziejach Polski i Ukrainy w XIX i XX wieku* / red. R. Stobiecki. Łódź, 2012. S. 150–160.

1330. Pisulińska J. Zaplecze instytucjonalne współczesnej historii historiografii w Polsce. *Historia historiografii i metodologia historii w Polsce i na Ukrainie – tradycje i współczesność*. Rzeszów, 2015. S. 92–105.

1331. Pisuliński J. Akcja «Wisła». IPN. Warszawa : Libra, 2003. 468 s.

1332. Pisuliński J. Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923. Toruń : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2013. 480 s.

1333. Pisuliński J. Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923. Wrocław, 2004. 445 s.

1334. Pisuliński J. Polityczne relacje polsko-ukraińskie 1917–1921 w badaniach polskich historyków / Українсько-польські політичні відносини 1917–1921 рр. у дослідженнях польських істориків. *Праці Українсько-Польської комісії дослідження взаємин 1917–1921 рр.* / відп. ред. В. Верстюк, Я. Я. Бруський, В. Скальський. Київ : Інститут історії України НАН України, 2019. Т. 1. С. 49–72.

1335. Pisuliński J. Przesiedlenie ludności ukraińskiej z Polski do USRR w latach 1944–1947. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2009. 590 s.

1336. Pisuliński J. Przesiedlenie ludności ukraińskiej z Polski do USRR w latach 1944–1947. Krosno : Libra, 2017. 590 s.

1337. Pisuliński J. Rokowania wokół zawarcia układu Piłsudski-Petlura (marzec-kwiecień 1920 roku). *Od ugody hadziackiej do Unii Europejskiej. T. 1: Wolni z wolnymi, równi z równymi, zacni z zacnymi...* / pod red. A. Kulczyckiego, I. Guraka, I. Słoty, M. Rowickiego, O. Boryniaka. Rzeszów – Lwów – Iwano-Frankiwnsk, 2012.

1338. Pisuliński J. Sprawa Chełmszczyzny w świadomości Polaków w latach 1912–1918. *Stan świadomości narodowej Polaków w przededniu niepodległości*. Materiały z posiedzenia naukowego zorganizowanego z okazji 90-lecia odzyskania niepodległości w 1918 roku / pod red. J. Machnika i W. Rojka. Kraków : PAU, 2010. S. 149–156.

1339. Pisuliński J., Bruski J. J. Polska dyplomacja wobec emigracji ukraińskiej. Nieznana instrukcja ministra Augusta Zaleskiego z 1926 roku. *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*. 1998. T. 33. S. 159–168.

1340. Polacy i Ukraińcy – Historia, która łączy i dzieli / pod. red. J. Karbarz, Wilińskiej, M. Nowak, T. Sucharskiego. Słupsk – Gdańsk, 2015. 391 s.

1341. Polacy i Ukraińcy dawniej i dziś / red. B. Grott. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2002. 73 s.
1342. Polacy i Ukraińcy podczas II wojny światowej. Rzeszów, 2000. 174 s.
1343. Polacy i Ukraińcy w II Rzeczypospolitej / Cz. Partacz. Kościan : Książnica Polska, 1991. 32 s.
1344. Polacy i Ukraińcy. Historia, która łączy i dzieli / red. J. Karbarz-Wilińskiej, M. Nowak, T. Sucharskiego. Słupsk – Gdańsk. 2015. S. 165.
1345. Polacy na Ukrainie. Zbiór dokumentów / red. S. Stępień. Cz. 1 : Lata 1917–1939. Przemysł, 2012. T. 6. 384 s.
1346. Polacy na Ukrainie. Zbiór dokumentów. Część 1. Lata 1917–1939 / red. S. Stępień. Przemysł : Południowo-Wschodni Instytut Naukowy. 1998. 336 s.
1347. Polacy na Ukrainie. Zbiór dokumentów. Cz. 1: lata 1917–1939: w 8 t. Przemysł : nakładem Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego, 2014. 350 s.
1348. Polacy na wschodniej Ukrainie w latach 1832–1921 / red. M. Mądzik, M. Korzeniowski, K. Latawiec, D. Tarasiuk. Lublin : Wydawnictwo OLECH, 2012. 230 s.
1349. Polacy o Ukraińcach, Ukraińcy o Polakach. Materiały z sesji naukowej / pod red. T. Stegnera. Gdańsk, 1993. 185 s.
1350. Polishchuk V. Bitter truth: The criminality of the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) and the Ukrainian Insurgent Army (UPA): The testimony of a Ukrainian. Toronto : Author, 1999. 403 p.
1351. Polishchuk V. Legal and political assessment of the OUN and UPA. Toronto, 1997. 173 p.
1352. Poliszczuk W. Akcja Wisła – próba oceny. Toronto : Wydawnictwo ANTYK Marcin Dybowski, 1997. 72 s.
1353. Poliszczuk W. Dowody zbrodni OUN i UPA. *Integralny nacjonalizm ukraiński jako odmiana faszyzmu*. T. 1. Toronto, 1998. 232 s.
1354. Poliszczuk W. Działalność ukraińskich struktur nacjonalistycznych w latach 1920–1999. Toronto, 1998. 777 s.
1355. Poliszczuk W. Falszowanie historii najnowszej Ukrainy. Wołyń 1943 i jego znaczenie. Warszawa : Mideo, Toronto, 1999. 90 s.
1356. Poliszczuk W. Gorzka prawda. Zbrodnicość OUN-UPA (spowiedź Ukraińca). Toronto ; Warszawa ; Kijów, 1995. 424 s.
1357. Poliszczuk W. Ideologia nacjonalizmu ukraińskiego według Dmytra Doncowa. Warszawa : Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej. Okręg Wołyń, 1995. 98 s.
1358. Poliszczuk W. Ideologia ukraińskiego nacjonalizmu. Toronto – Warszawa, 1996. 112 s.
1359. Poliszczuk W. Integralny nacjonalizm ukraiński jako odmiana faszyzmu. Toronto, 1998. 232 s.
1360. Poliszczuk W. Ludobójstwo nagrodzone: problem nacjonalizmu ukraińskiego w Polsce w zarysie. Toronto, 2003. 164 s.
1361. Poliszczuk W. Manowce polskich historyków – uwagi o badaniach stosunków polsko-ukraińskich. Toronto, 1999. 104 s.
1362. Poliszczuk W. Ocena polityczna i prawna OUN i UPA. Toronto, 1997. 175 s.
1363. Poliszczuk W. Pojęcie integralnego nacjonalizmu ukraińskiego. Warszawa, 1997. 173 s.
1364. Poliszczuk W. Przyczyny mordów dokonanych przez banderowców na ludności spolonizowanej pochodzenia ukraińskiego i ludności ukraińskiej. *Polityczne, religijne i kulturalne aspekty sprawy polskiej na kresach wschodnich* / pod red. B. Grotta. Kraków : Księgarnia akademicka, 2009. S. 87–101.
1365. Poliszczuk W. Ukraińskie ofiary OUN-UPA. Warszawa, 1998. 23 s.
1366. Polityczne, religijne i kulturalne aspekty sprawy polskiej na kresach wschodnich / pod red. B. Grotta. Kraków : Księgarnia akademicka, 2009. 350 s.
1367. Polityczne, religijne i kulturalne aspekty sprawy polskiej na Kresach Wschodnich / red. B. Grott. Kraków : Księgarnia Akademicka, 2009. 348 s.
1368. Polityka władz PRL wobec ukraińskiej mniejszości narodowej w latach 1949–1989. *Warszawskie zeszyty ukrajoznawcze*. 2002. T. 13–14. S. 133–146.
1369. Polska – Ukraina w latach trzydziestych-czterdziestych XX wieku. T. 5: Akcja «Wisła». Warszawa – Kijów, 2006. 832 s.

1370. Polska – Ukraina: strategiczne partnerstwo kultur / red. B. Bakula. Poznań, 2002. 228 s.
1371. *Polska – Ukraina: trudne pytania*. Warszawa, 1997–2009. T. 1–11.
1372. Polska i jej wschodni sąsiedzi / red. Grott B., Grott O. Warszawa : Wydawnictwo von Borowiecky, 2016. 450 c.
1373. Polska i Ukraina : sojusz 1920 roku i jego następstwa / red. nauk. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń : Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1997. 562 s.
1374. Polska i Ukraina po II wojnie światowej / red. W. Bonusiak. Rzeszów, 1998. 327 s.
1375. Polska i Ukraina w latach 30–40. XX wieku. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych. T. 4. *Polacy i Ukraińcy pomiędzy dwoma systemami totalitarnymi 1942–1945*. Cz. 1. Warszawa – Kijów, 2005. 876 s.
1376. Polska wobec ukraińskich dążeń niepodległościowych w czasie II wojny światowej / Cz. Partacz, K. Łada. Toruń : CEE Centrum Edukacji Europejskiej, 2004. 410 s.
1377. Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa: w 5 t. / red. S. Stępień. Przemyśl, 1990, 1994, 1996, 1998, 2000. 286 s.
1378. *Polskie Kresy Wschodnie i ludzie stamtąd*. Materiały konferencyjne / V. Dzianisava, P. Jusykiewicz, J. Staškowiak. Warszawa, 2010. 319 s.
1379. Polskie Towarzystwo Historyczne 1886–1986. Zbiór studiów i materiałów / red. S. K. Kuczyński, Wrocław – Warszawa – Kraków, 1990. 115 s.
1380. Pomór w «raju bolszewickim». Głód na Ukrainie w latach 1932–1933 w świetle polskich dokumentów dyplomatycznych i dokumentów wywiadu. Opracował R. Kuśnierz. Toruń : Wyd. Adam Marszałek, 2008. 205 s.
1381. Porównanie jako dowód. Polsko-ukraińskie relacje kulturalne, literackie, historyczne 1890–1999 / red. B. Bakula. Poznań : Wydaw. Naukowe UAM, 2001. 227 s.
1382. Potocki R. Idea restytucji Ukraińskiej Republiki Ludowej (1920–1939). T. 1. Wydawnictwo : Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 1999. 383 s.
1383. Potocki R. Kwestia ukraińska w Polsce (1930–1939). Zarys problematyki badawczej. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznanawcze*. 1999. T. 8–9. S. 294–315.
1384. Potocki R. Próby nawiązania kontaktów polsko-ukraińskich w latach 1939–1947. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznanawcze*. 2000. T. 10. S. 268–277.
1385. Potocki R. Ukraińskie wychodźstwo polityczne w Polsce (1920–1939). *Warszawskie zeszyty ukraïnoznanawcze*. 1996. T. 3. S. 190–207.
1386. Prace Polsko-Ukraińskiej Komisji dla Badania Relacji Wzajemnych w latach 1917–1921 / red. J. J. Bruski, W. Werstiuk, W. Skalski. Kyiv : Instytut Historii Ukrainy NAN Ukrainy, 2019. T. 1. 276 s.
1387. Pracownicy naukowo-dydaktyczni instytutu historycznego uniwersytetu Warszawskiego 1930–2010. Słownik biograficzny. Warszawa : Neriton, 2012. 144 s.
1388. Prawda historyczna a prawda polityczna w badaniach naukowych. Ludobujstwo na Kresach południowo-wschodnich Polski w latach 1939–1946 / red. B. Paż. Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2011. 448 s.
1389. Problemy narodowościowe Europy Środkowo-Wschodniej w XIX i XX wieku. Księga pamiątkowa dla Profesora Przemysława Hausera / A-Czubiński, P. Okulewicz, T. Schramm. Poznań : Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2002. 714 s.
1390. Problemy porozumienia polskoukraińskiego w okresie II wojny światowej. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznanawcze*. 1994. T. 2. S. 117–120.
1391. Problemy refleksji humanistycznej : dyskusja / K. Zamorski i inne. *Historia – dziś : teoretyczne problemy wiedzy o przeszłości*. Kraków : Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2014. S. 322–338.
1392. Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji «Wisła» 1947 r. / pod red. W. Mokrego. Kraków, 1997. 467 s.
1393. Prof. Paż dla Kresów. Z Banderowcami się nie rozmawia. *Kresy*. 2017. 28 października.
1394. Prus E. Atamania UPA. Tragedia Kresów. Wrocław : Nortom, 1996. 263 s.

1395. Prus E. Bluff XX w. Londyn : Koło Lwowian, 1992. 178 s.
1396. Prus E. Heroji spod znaku tryzuba: Konowalec – Bandera – Szuchewicz. Warszawa : Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, 1985. 346 s.
1397. Prus E. Holocaust po banderowsku: czy Żydzi byli w UPA? Wrocław : Nortom, 1995. 201 s.
1398. Prus E. Kurhany: dążenia galicyjskich nacjonalistów ukraińskich. Warszawa : BGW, 1993. 146 s.
1399. Prus E. Operacja «Wisła» : Frakty – Fikcje – Refleksje. Wrocław : Nortom, 1994. 84 s.
1400. Prus E. SS-Galizien: patrioci czy zbrodniarze? Wrocław : Nortom, 2001. 260 s.
1401. Prus E. SS-Galizien: patrioci czy zbrodniarze? Wyd. 2. Wrocław : Nortom, 2008. 279 s.
1402. Prus E. Taras Czuprynka. Wrocław : Nortom, 1998. 335 s.
1403. Prus E. UPA [Ukraińska Powstańcza Armia] – armia powstańcza czy kurenie rizinów? Wrocław : Nortom, 1994. 129 s.
1404. Prus E. Z dziejów współpracy nacjonalistów ukraińskich z Niemcami w okresie II wojny światowej i okupacji. Katowice, 1985.
1405. Przed akcją «Wisła» był Wołyń / red. W. Filar. Warszawa, 1997.
1406. Przeniosło M. i M. Znani i nieznanymi międzywojennego Lwowa. T. 3. Kielce, 2012. 190 s.
1407. Przeniosło M. Narodziny niepodległości w Galicji (1918–1919). Wybór dokumentów z archiwów lwowskich. Kielce, 2007. 241 s.
1408. Przeniosło M. Organizacja struktur władzy polskiej w Galicji w początkach niepodległości (1918–1919). *Dzieje Biurokracji na ziemiach polskich*. T. 3. Cz. 2 / red. A. Góraka, K. Latawca i D. Magiera. Lublin – Siedlce, 2010. S. 473–488.
1409. Przeniosło M. Polska Komisja Likwidacyjna wobec konfliktu polsko-ukraińskiego 1918–1919. *Wrocławskie Studia Wschodnie*. 2009. T. 13. S. 91–105.
1410. Przeniosło M. Problemy społeczne galicji zachodniej w początkach II Rzeczypospolitej (wybrane zagadnienia). *Studia z historii społeczno-gospodarczej*. 2013. S. 87–102.
1411. Przeniosło M. Struktura wewnętrzna, aparat urzędniczy i źródła finansowania galicyjskich ośrodków władzy polskiej w początkach niepodległości (1918–1919). *Lwów, miasto – społeczeństwo – kultura* / red. K. Karolczaka i Ł. Sroki. T. 7. Kraków, 2010. S. 130–143.
1412. Przeniosło M. Trudności aprowizacyjne na terenie Galicji Zachodniej w początkach niepodległości (1918–1919). *Bieda w Polsce* / red. G. Miernika. Kielce, 2012. S. 83–96.
1413. Przeniosło M. Żandarmeria na terenie Galicji Zachodniej w pierwszych miesiącach niepodległości (1918–1919). *Dzieje Najnowsze*. 2008. № 4. S. 101–113.
1414. Przeniosło M. Zmiany w ordynacji wyborczej do samorządu terytorialnego w Galicji w początkach niepodległości (1918–1919). *Z dziejów samorządu terytorialnego w XIX i XX wieku* / red. M. Przeniosło. Kielce, 2013. S. 107–122.
1415. Przybyłowski S. Chłopi pod panowaniem bolszewickim. Notatki, wrażenia i refleksje z pobytu w Rosji Sowieckiej. Przemyśl, 2001. 208 s.
1416. Pural A. Działalność i znaczenie ukraińskich służb specjalnych w okresie Ukraińskiej derżawy (kwiecień-listopad 1918). *Rok 1918 w Europie środkowo-Wschodniej* / red. D. Grunberga, J. Snopko, G. Zackiewicza. Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2010. S. 450–463.
1417. Rajca Cz. *Głód na Ukrainie*. Lublin : Werset ; Toronto : Polski Fundusz Wydawniczy w Kanadzie, 2005. 188 s.
1418. Razyhrayev O. Policja wobec zagadnienia ukraińskiego na Wołyniu w świetle interpelacji poselskich z lat 1922–1924. *Wschód Europy*. 2015. № 1 (2). C. 11–25.
1419. Reorientacja polskiej myśli społeczno-politycznej wobec Ukrainy. *Warszawskie zeszyty ukrajinoznawcze*. 2005. T. 19–20. S. 27–35.
1420. Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944–1946. T. 1. Dokumenty 1944–1945 / pod red. E. Misyła. Warszawa : Oficyna Wydawnicza «Archiwum Ukraińskie», 1996. 318 s.
1421. Reźmer W. Jakymowycz B. Dzieje Ukraińskich Sił Zbrojnych. *Przegląd Historyczno-Wojskowy*. 2000. T. 1 (52). № 1 (182). S. 203–207.

1422. Rezmer W. Obrona Lwowa w 1939 r. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Historia*. Toruń : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1975. T. 10 (67). S. 105–129.
1423. Rezmer W. Polityka narodowościowa w wojsku Drugiej Rzeczypospolitej. *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939* / red. P. Stawecki, Z. Karpus i W. Remzer, Toruń, 2001.
1424. Rezmer W. Polsko-ukraińskie stosunki wojskowe w świetle prac seminarium historycznego «Polska – Ukraina: trudne pytania». *Przegląd Historyczno-Wojskowy*. 2006. T. 7 (58), № 1 (211). S. 151–164.
1425. Rezmer W. Przyczyny i tło konfliktu polsko-ukraińskiego w latach 1939–1947. *Wołyń 1943 – rozliczenie*. Materiały przeglądowej konferencji naukowej «W 65 rocznicę eksterminacji ludności polskiej na Kresach Wschodnich dokonanej przez nacjonalistów ukraińskich». Warszawa, 2010. S. 11–13.
1426. Rezmer W. Symon Petlura (22 V 1879 – 25 V 1926). Szkic biograficzny. *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa* / red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń, 1997. S. 151–161.
1427. Rezmer W., Kolańczuk A. Słownik biograficzny generałów ukraińskich-uczestników walk niepodległościowych w latach 1917–1921. *Przegląd Historyczno-Wojskowy*. 2010. T. 11 (62). № 4 (233). S. 213–218.
1428. Rezmer W., Motyka G. Konflikt polsko-ukraiński 1918–1948. *Przegląd Historyczno-Wojskowy*. 2000. T. 1 (52). № 3 (184). S. 101–106.
1429. Rok 1918 w Europie środkowo-Wschodniej / red. D. Grunberga, J. Snopko, G. Zackiewicza. Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2010. 663 s.
1430. Rola Warszawskich Zeszytów Ukrainoznawczych w badaniu stosunków polsko-ukraińskich. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 2004. T. 17–18. S. 50–55.
1431. Romanowicz J. Kontakty 27 Wołyńskiej Dywizji Piechoty Armii Krajowej z Armią Czerwoną w świetle dokumentów. *Śląskie studia historyczne*. 2011. № 17. S. 221–238.
1432. Romanowski W. ZWZ-AK na Wołyniu 1939–1944. Lublin : Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1993. 407 s.
1433. Rozbicka R. Polityka ukraińska Józefa Piłsudskiego w polskiej publicystyce lat 1995–2005. *Przegląd Wschodnioeuropejski*. 2011. № 2. S. 163–178.
1434. *Rozdroża. Polsko-Ukraiński dyskurs humanistyczny*. Częstochowa – Humań – Poznań. 2013.
1435. Rubacha J. Konflikt polsko-ukraiński o Galicję Wschodnią w latach 1918–1919. *Przegląd Wschodnioeuropejski*. № 3. C. 171–189.
1436. Rukkas A. Razem z Wojskiem Polskim. Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w 1920 r. Warszawa : Instytut Pamięci Narodowej, 2020. 696 s.
1437. Rykiel Z. Istota i funkcje granicy polsko-ukraińskiej. Granica Polski i Ukrainy: bariera czy szansa współpracy? / red. W. Gizicki, A. Podrada. Lublin : Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2008. S. 31–46.
1438. Rieger J. Identyfikacja narodowa i religijna Polaków na Ukrainie. *Trudna tożsamość. Problemy narodowościowe i religijne w Europie środkowo-Wschodniej*. Materiały z międzynarodowej konferencji «Samoidentyfikacja narodowa i religijna a sprawa mniejszości narodowych i religijnych w Europie środkowo-Wschodniej» / red. J. Lewandowskiego. Lublin Instytut Europy środkowo-Wschodniej, 1996. S. 110.
1439. Semaszko W., Semaszko E. Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945. Warszawa, 2000. T. 1. 1000 s. ; T. 2. 440 s.
1440. Serczyk W. A. Historia Ukrainy. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2009. 519 s.
1441. Serczyk W. Obraz Polski i Polaków w «Istorii Rusow» – stereotyp czy rzeczywistość historyczna? *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 2000. T. 10. S. 237–242.
1442. Serczyk W. Perspektywy sojuszu polsko-ukraińskiego na tle sytuacji Europy Środkowo-Wschodniej. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. Warszawa, 1996. Z. 3. S. 82–89.
1443. Serczyk W. Ukraina między Wschodem a Zachodem, czyli jeszcze raz o tym samym. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 1994. T. 2. S. 15–20.

1444. Serednicki A. Symon Petlura – życie i działalność. Warszawa, 1997.
1445. Serednicki A. Symon Petlura – życie i działalność. *Mazowieckie Studia Humanistyczne*. 1997. № 1. S. 81–100.
1446. Serednicki A. Symon Petlura. Szkic życiorysu. *Lithuania*. 1996. № 1/2. S. 46–52.
1447. Siciak A. Druki przemyskie 1754–1939. Bibliografia publikacji polskich, niemieckich, węgierskich, francuskich oraz żydowskich i ukraińskich wydanych alfabetem łacińskim. Przemysł, 2002. 430 s.
1448. Siciak A. Dzieje książki w Przemysłu w okresie autonomii Galicji (1867–1914). Przemysł, 2012. 438 s.
1449. Siekierka S., Komański H., Filipowski Cz. Katalog wystawy ludobójstwa dokonanego na Polakach przez OUN-UPA na Kresach Południowo-Wschodnich II RP 1939–1947. Wrocław : Wyd. Stowarzyszenia Upamiętnienia Ofiar Zbrodni Ukraińskich Nacjonalistów, 2008. 276 p.
1450. Siekierka Sz., Komański H. Przewodnik – pomniki, tablice pamięci i mogiły na terenie obecnej Polski ofiar ludobójstwa dokonanego na Polakach przez OUN i tzw. UPA 1939–1947. Wrocław : Jakopol, 2007. 301 s.
1451. Siekierka Sz., Komański H., Bulzacki K. Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na Polakach w województwie lwowskim w latach 1939–1947. Wrocław, 2006. 1269 s.
1452. Siekierka Sz., Komański H., Filipowski Cz. Katalog wystawy ludobójstwa dokonanego na Polakach przez OUN-UPA na Kresach Południowo-Wschodnich II RP 1939–1947. Wrocław : Wyd. Stowarzyszenie Upamiętnienia Ofiar Zbrodni Ukraińskich Nacjonalistów, 2008. 276 s.
1453. Siekierka Sz., Komański H., Różański E. Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na Polakach w województwie stanisławowskim w latach 1939–1946. Wrocław : Na Rubieży, 2008. 879 p.
1454. Siemaszko W., Siemaszko E. Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945. Warszawa : Wydawnictwo von borowiecki, 2000. T. 1. 1056 s. ; T. 2. 1057 s.
1455. Siemaszko Wł., Turowski J. Zbrodnie nacjonalistów ukraińskich dokonane na ludności polskiej na Wołyniu. 1939–1945. Warsaw : Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce, IPN. 1990. 180 s.
1456. Siwicki M. Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich. Warszawa : Tyrsa, 1992. T. 1. 317 s. ; T. 2. 335 s. ; T. 3. Warszawa, 1994. 440 s.
1457. Siwicki M. Polsko-ukraiński konflikt 1943–1944 rr. *Studia polsko-ukraińskie. Materiały z konferencji naukowej*. Kamieniec-Podolski, 29–31 maja 1992. Kijów – Przemysł, 1993. 262 s.
1458. Skaradziński B. Polskie lata 1919–1920. T. 2. Sąd Boży. Warszawa, 1993. 344 s.
1459. Skrukwa G. Osyp Nazaruk – ukraiński polityk i publicysta wobec Polski i Polaków. *Гуманітарні науки*. Науково-практичний журнал. 2008. № 2 (16). S. 89–94.
1460. Skrukwa G. «Masters of Situation»: German and Austro-Hungarian Intervention on Ukraine in 1918 in the Light of Ukrainian Memoirs. *Acta Poloniae Historica*. 2016. V. 113. S. 37–64.
1461. Skrukwa G. Formacje wojskowe ukraińskiej «rewolucji narodowej» 1914–1921. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2008. 717 s.
1462. Skrukwa G. Mentalność halickiej ukraińskiej inteligencji – do 1918 r. oraz przemiany na skutek wojny i rewolucji. *Historia – mentalność – tożsamość. Studia z historii, historii historiografii i metodologii historii* / red. K. Polasik-Wrzosek, W. Wrzosek, L. Zaszkiłniak. Poznań, 2010. 372 s.
1463. Skrukwa G. O Czarnomorską Ukrainę: procesy narodotwórcze w regionie nadczarnomorskim do 1921 roku w ukraińskiej perspektywie historycznej. Poznań : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2016. 494 s.
1464. Skrukwa G. Polacy i Ukraińcy wobec morza (do 1939). *Polska – Ukraina. Dziedzictwo i współczesność* / red. R. Drozd i T. Sucharski. Słupsk : Akademia Pomorska w Słupsku, 2012. S. 57–66.

1465. Skrukwa G. Rosjanie w walce o niepodległość Ukraińskiej Republiki Ludowej (1917–1920). *Studia z dziejów Europy Wschodniej* / red. P. Kraszewski, G. Błaszczuk. Poznań : Wydawnictwo PTPN, 2010. S. 355–368.
1466. Skrukwa G. Ukrainians and the Black Sea. Nationalist Geography in the Post-Soviet Reality. *Sensus Historiae*. Vol. XII. 2013. № 3. S. 29–53.
1467. Skrukwa G. Ukraińska Halicka Armia podczas epidemii tyfusu (listopad 1919 – kwiecień 1920). *Choroba i śmierć w perspektywie społecznej w XIII–XXI wieku* / red. D. K. Chojecki, E. Włodarczyk. Warszawa, 2010. S. 301–319.
1468. Skrukwa G. Zachodnie warianty irredenty polskiej i ukraińskiej 1918–1919: Wielkopolska i Galicja Wschodnia. Zarys analizy porównawczej. *1918 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення незалежності УНР та 100-річчя відродження польської державності*. Матеріали міжнародної наукової конференції (Харків, 27–29.09.2018) / ред. Є. Сінкевич. Харків : Харківський національний університет імені В. К. Каразіна. S. 228–240.
1469. Skrzynecki P. [L. Brzoza]. Wysiedlenie ludności ukraińskiej z Polski w latach 1944–1946. Warszawa, 1988.
1470. Smentek Sz. IV Słupski Festywal Historyczny (10–12 maja 2018). *Scripta historica*. 2018. № 24. S. 299–301.
1471. Smoliński A. Akta Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego jako źródło do poznania dziejów sowieckiej Ukrainy z lat 1921–1939. *Історичний архів. Наукові студії*. 2012. Вип. 8. С. 159–163.
1472. Smoliński A. Bez «ognia i miecza. Migawki z sentymentalnych podróży po niepodległej Ukrainie w poszukiwaniu śladów byłej Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Część 1. Lwów, «Semper Fidelis». *Pismo Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich*. Wrocław, 2005. № 1 (84). S. 4–9.
1473. Smoliński A. Gospodarka sowieckiej Ukrainy z przełomu lat dwudziestych i trzydziestych w świetle akt Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego. *Studia z Dziejów Wojskowości*. 2012. T. I. S. 257–287.
1474. Smoliński A. Jak wyglądało wkroczenie Wojska Polskiego do Kijowa w maju 1920 r. Część I «Semper Fidelis». *Pismo Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich*. Wrocław, 2010. № 4/5 (117/118). S. 34–37 ; Część II, 2010. № 6 (119). S. 15–22.
1475. Smoliński A. Jazda Rzeczypospolitej Polskiej oraz Robotniczo-Chłopskiej Armii Czerwonej na froncie wschodnim w przededniu «wyprawy kijowskiej» 1920 r. *Wschodni Rocznik Humanistyczny*. Lublin – Radzyń Podlaski, 2005. Tom II. S. 217–258.
1476. Smolinski A. Obraz przemysłu, rolnictwa i komunikacji sowieckiej Ukrainy z początku lat trzydziestych XX wieku w świetle akt polskiego wywiadu wojskowego. *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість* / ред. М. Литвин. Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2013. Вип. 6. 282 с.
1477. Smoliński A. Polskojęzyczne publikacje na temat głodu na Ukrainie w latach dwudziestych i trzydziestych XX. *Історичний архів*. 2013. № 11. S. 48–55.
1478. Smoliński A. Problematyka gospodarki sowieckiej Ukrainy z lat 1921–1939 w świetle akt Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego. *Історичний Архів. Наукові студії*. Миколаїв, 2012. Вип. 9. S. 118–129.
1479. Smoliński A. Sowiecka Ukraina w ocenach Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego – lata 1921–1939. *Nad Wisłą i Dnieprem. Polska i Ukraina w Przestrzeni Europejskiej – Przeszłość i Teraźniejszość*. Seria: Historia, Systemy Międzynarodowe i Globalny Rozwój. Toruń – Kijów, 2003–2004. № 2–3. S. 175–196.
1480. Smoliński A. Sowiecka Ukraina z lat 1921–1939 w dokumentach Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego oraz próba oceny wartości poznawczej tych akt. *Przegląd Wschodni*. 2006. Tom X. Zeszyt 1 (37). S. 107–143.

1481. Smoliński A. Sytuacja wojskowa, ekonomiczna i społeczna na sowieckiej Ukrainie w latach 1921–1939 w osenach Oddziału II polskiego Sztabu Głównego. *Південний Архів. Історичні Науки*. Міністерство Освіти і Науки України. Херсон, 2004. Випуск 16. S. 239–250.
1482. Smoliński A. Ukraińskie dążenia niepodległościowe z początku XX w. oraz wojna polsko-ukraińska z lat 1918–1919 w świetle historiografii polskiej. *Історичний архів. Наукові праці*. 2017. Вип. 18. С. 124–133.
1483. Smoliński A. Wkroczenie Wojska Polskiego do Kijowa w maju 1920 r. *Polska i Ukraina w latach trzydziestych – czterdziestych XX wieku. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych*. Tom 8. Wielki Terror: operacja polska 1937–1938. Cześć I. Warszawa – Kijów, 2010. S. 7–28.
1484. Snyder T. Rekonstrukcja narodów: Polska, Ukraina, Litwa i Białoruś 1569–1999. Pogranicze. Sejny, 2006. 333 s.
1485. Snyder T. To Resolve the Ukrainian Problem Once and for All: The Ethnic Cleansing of Ukrainians in Poland. 1943–1947. *Journal of Cold War Studies*. 1999. V. 1. № 2. S. 15–43.
1486. Solarz O. (Bez) miary pamięci. *W poszukiwaniu utraconych światów. 65 lat po akcji «Wisła»*. Katalog wystawy / pod red. O. Solarz. Przemyśl, 2012. S. 66–80.
1487. Sowa A. L. Akcja «Wisła» w polskiej historiografii – aktualne problemy badawcze. *Akcja «Wisła»* / red. J. Pisulskiego. Warszawa. 2003. S. 12–25.
1488. Sowa A. L. Kwestia ukraińska w planach operacyjnych Armii Krajowej. *Dzieje Podkarpacia*. T. III / red. J. Gancarski. Krosno 1999.
1489. Sowa A. L. O Polakach i Ukraińcach na Wołyniu w 1943 r. Kilka polemicznych uwag z okazji publikacji książki Bohdana Hudia «Ukraińcy i Polacy na Naddnieprzu, Wołyniu i w Galicji Wschodniej w XIX i pierwszej połowie XX wieku». Wyd. 2 rozsz. I uzup. Warszawa : Pracownia Wydawnicza EISet, 2018. 445 s. *Dzieje Najnowsze*. 2018. № 4. S. 273–280.
1490. Sowa A. L. Od Drugiej do Trzeciej Rzeczypospolitej. Kraków : Forga oficyna wydawnicza, 2001. 416 s.
1491. Sowa A. L. Stosunki polsko-ukraińskie 1939–1947. Zarys problematyki. Kraków. 1998. 342 s.
1492. Sowietci a polskie podziemie 1943–1946. Wybrane aspekty stalinowskiej polityki represji / red. Ł. Adamski, G. Hryciuk, G. Motyka. Warszawa : Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia, 2017. 504 p.
1493. Sprawozdanie z działalności Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Ukrainoznawczego za okres 1990–1993. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 1994. T. 2. S. 222–226.
1494. Sribniak I. Encyklopedia jeniectwa: ukraiński Łańcut. Warszawa – Paryż : Międzynarodowy konsorcium naukowo-edukacyjny im. Luciena Febvra, 2018. 115 s.
1495. Srogosz T. Delegaci i eksperci Polskiej delegacji na Konferencję pokojową w Paryżu (1919–1920). *Історичний архів. Наукові студії* : зб. наук. пр. Миколаїв, 2019. Вип. 20. С. 94–92.
1496. Srogosz T., Morozowa O. Stosunki Polsko-Ukraińskie podczas panowania Stanisława Augusta Poniatowskiwego w historiografii polskiej (lata sześćdziesiąte XX w. do początku XXI w.). *Історичний архів. Наукові студії* : зб. наук. пр. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. Вип. 15. С. 128–136.
1497. Stanisławski W. Emigracja i mniejszość rosyjska w II Rzeczypospolitej: próba charakterystyki społeczności. *Sprawy Narodowościowe*. 1996. T. V. Z. 2. S. 23–60.
1498. Stępień S. Antypolska akcja UPA na Wołyniu i w Galicji Wschodniej. Propozycja dla autorów podręczników szkolnych. *Antypolska akcja OUN-UPA. 1943–1944. Fakty i interpretacje* / red. G. Motyka i D. Libionka. Warszawa, 2002. S. 157–159.
1499. Stępień S. Do czytelników. *Biuletyn Ukrainoznawczy*. 1999. С. 9.
1500. Stępień S. Echo 17 września 1939 r. na Ukrainie – współczesne rozumienie pojęcia nacjonalizmu w ukraińskim życiu politycznym. *17 września 1939*. Kraków, 1994. S. 195.
1501. Stępień S. Etniczność galicyjskiego miasta. Przemyśl – dzieje wielokulturowości, jej utrata i próby odbudowy. *Galicyjskie spotkania, studia* / pod red. U. Jakubowskiej. Warszawa, 2006. S. 15–42.
1502. Stępień S. Główne nurty życia religijnego społeczności ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej. *Slavia Orientalis*. 1990. № 1–2. S. 113–125.

1503. Stępień S. Granica polsko-ukraińska w ostatnim półwieczu. Kwestie związane z delimitacją, statusem prawnym, akceptacją społeczną i funkcjonowaniem. *Biuletyn Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego. Badania Ukrainoznawcze*. 1998. № 4. № 7–54.
1504. Stępień S. Józef Piłsudski i Symon Petlura. Umowa polsko-ukraińska. *Ukraina – Polska. Kultura. Wartości. Zmagania duchowe* / red. R. Skeczkowski i inni, Koszalin, 1999. S. 37–44.
1505. Stępień S. Kształtowanie się warstwy inteligentnej w warunkach braku własnego państwa. Ukraińska inteligencja w Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918–1939. *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*. 2006. T. LXV. S. 87–110.
1506. Stępień S. Kultura ludowa a ukraińskie życie narodowe w Polsce międzywojennej. *Na pograniczu kultur* / pod. red. Olgi Popowicz. Przemyśl, 2000. S. 80–88.
1507. Stępień S. Le nationalisme et la vie politique contemporaine ukrainienne. *La Nouvelle Alternative*. 1994. № 36. S. 17–21.
1508. Stępień S. Mjr Aleksander Petlura (Chorolski). Przyczynek do dziejów służby kontraktowej Ukraińców w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej. *Od ugody hadziackiej do Unii Europejskiej. T. 1 : Wolni z wolnymi, równi z równymi, zacni z zacnymi...* / red. A. Kulczycki i in. Reszów – Lwów – Iwano-Frankowsk, 2012. S. 121–135.
1509. Stępień S. O potrzebie periodyzacji stosunków polsko-ukraińskich. *Biuletyn Informacyjny PWIN*. 1995. № 1. S. 44–46.
1510. Stępień S. Pastor to the Lemkos: Fr. Ioann Polianskii. *Lemkovyna. A History of the Lemko Region of the Carpathian Mountains in Central Europe by Fr. Ioann Polianskii (writing as I. F. Lemkyn)* / red. P. Best, M. Decerbo, W. Maksimovich. Higganum, Connecticut, 2012. S. 529–540.
1511. Stępień S. Pod znakiem Melpomeny i Talii. Ukraiński teatr w Polsce międzywojennej. *Ukraina: teksty i konteksty. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Stefanowi Kozakowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin* / pod red. B. Nazaruka, W. Sobol, W. Aleksandrowycza. Warszawa, 2007. S. 529–544.
1512. Stępień S. Polacy – Ukraińcy: tradycje wspólnej przeszłości czy ścieranie się racji narodowych. *Polska – Niemcy – Ukraina w Europie* / red. W. Bonusiak. Rzeszów, 1996. S. 157–185.
1513. Stępień S. Polacy i inne mniejszości narodowe na Ukrainie w świetle spisu powszechnego z 5 grudnia 2001 r. *Biuletyn Ukrainoznawczy*. 2002. № 8. № 215–233.
1514. Stępień S. Polacy i Ukraińcy w II Rzeczypospolitej: próby dialogu. *Studia polsko-ukraińskie*. T. 1. Kijów – Przemyśl, 1993. S. 211–221.
1515. Stępień S. Polacy na Ukrainie. Wprowadzenie. Zbiór dokumentów. Część 1. Lata 1917–1939. Tom VII. Cz. 1. Lata 1917–1939 / red. S. Stępień. Przemyśl : Południowo-Wschodni Instytut Naukowy, 2014. S. 10–27.
1516. Stępień S. Próby polsko-ukraińskiego porozumienia środowisk opiniotwórczych w Drugiej Rzeczypospolitej *Polska – Ukraina. Ludzie pojednania. Ukraińcy na Pomorzu w XX wieku* / red. T. Stegner. Gdańsk, 2002. S. 31–50.
1517. Stępień S. Przedmowa. *Studia Polsko-Ukraińskie*. 2006. T. 1. Przemyśl, 2006. S. 9.
1518. Stępień S. Przemyśl. A multiethnic Town on the Polish-Ukrainian Order: Multiculturalism, Its Loss, and Attempted Restoration. *Politics, History and Collective Memory in East Central Europe* / ed. Z. Krasnodębski, S. Garsztecki, R. Ritter. Hamburg, 2012. S. 339–358.
1519. Stępień S. Rola Przemyśla w ukraińskim odrodzeniu narodowym w Galicji w pierwszej połowie XIX w. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1999. № 8–9. S. 127–137.
1520. Stępień S. Ruska «wyspa» w polskim otoczeniu. Wokół tożsamości narodowej «Zamieszkańców». *Rzecz o lemkowski enklawie na północ od Krosna* / pod red. Sebastiana Dubiel-Dmytryszyna. Krosno, 2012. S. 53–61.
1521. Stępień S. Społeczność ukraińska w Polsce. *Tematy polsko-ukraińskie* / pod red. Roberta Traby. Olsztyn, 2000. S. 162–213.

1522. Stępień S. Spory wokół języka i alfabetu Ukraińców galicyjskich. Druki ukraińskie wydane alfabetem łacińskim w Przemyślu w XIX i XX w. *Ad fontes. Studia in honorem Oleh Kupchyns'kyi septuagenario dedicata*. Kyiv – Lviv, 2004. T. I. S. 190–212.

1523. Stępień S. Stanowisko metropolity Andrzeja Szeptyckiego wobec zjawiska terroru politycznego. *Metropolita Andrzej Szeptycki. Studia i materiały*. Kraków, 1994. S. 109–121.

1524. Stępień S. Stosunki polsko-ukraińskie – od zniewolenia po II wojnie światowej do suwerenności państwowej w latach dziewięćdziesiątych XX wieku. *Od ugody hadziackiej do Unii Europejskiej. T. 3: Polsko-ukraińskie strategiczne partnerstwo: realia i perspektywy* / red. A. Kulczycki i in. Reszów – Lwów – Iwano-Frankowsk, 2012. S. 7–45.

1525. Stępień S. Symon Petlura – Ataman Główny Ukraińskich Sił Zbrojnych. *Wojsko i Wychowanie*. 1998. № 6. C. 64–73.

1526. Stępień S. Symon Petlura – Zwierzchnik Państwa i Ataman Główny Ukraińskich Sił zbrojnych. *Biuletyn informacyjny Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu*. 1996. № 2. S. 160–162.

1527. Stępień S. Symon Petlura a Polska i Polacy. *Nowy Prometeusz*. 2011. T. 1. S. 101–112.

1528. Stępień S. Symon Petlura. Życie i działalność. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznanwcze*. 1996. № 3. S. 28–61.

1529. Stępień S. Ukraïnoznanwcze badania na pograniczu polsko-ukraińskim. *Warszawskie Zeszyty Ukraïnoznanwcze*. 1998. № 6–7. 373–381.

1530. Stępień S. Ukraïnoznanwstwo. Materiały do bibliografii. Publikacje wydane na Ukrainie w latach 1996–1998. Przemyśl, 1999. 220 s.

1531. Stępień S. Ukraiński «ideał narodowy» w okresie międzywojennym. Czynniki budujące świadomość narodową postrzegane z perspektywy polityków galicyjskich. *Warszawskie Zeszyty Ukraïnoznanwcze*. 2003. № 15–16. S. 79–95.

1532. Stępień S. Ukraiński styl narodowy w Galicji pod koniec XIX i w pierwszej połowie XX wieku. Zarys problematyki. *W kręgu tradycji kulturowych środkowo-wschodniej Europy* / red. Mieczysław Trojan. Wrocław, 2017. S. 29–52.

1533. Stępień S. Ukraińskie życie naukowe w Drugiej Rzeczypospolitej. *Polska – Ukraina – Osadczuk* / pod red. B. Berdychowskiej i O. Hnatiuk. Lublin, 2007. S. 181–212.

1534. Stępień S. Wokół kształtowania się tożsamości narodowej na polsko-ukraińskim pograniczu etnicznym na przełomie XIX i XX wieku. Biografia Włodzimierza Starosolskiego. *Biuletyn Ukraïnoznanwcy*. 2012. № 15. S. 9–36.

1535. Stępień S. Wpływ kultury ludowej na kształtowanie się tożsamości narodowej Ukraińców w dwudziestoleciu międzywojennym. *Miasto i kultura ludowa w dziejach Białorusi, Litwy, Polski i Ukrainy* / pod red. J. Wyrozumskiego. Kraków, 1996. S. 171–180.

1536. Stępień S. Wysiłki Polaków i Ukraińców na rzecz wzajemnego porozumienia w latach 1918–1939. *Warszawskie Zeszyty Ukraïnoznanwcze*. 1994. № 2. S. 96–104.

1537. Stępień S. Związki Symona Petlury z Towarzystwem Naukowym im. Szewczenki we Lwowie. *Warszawskie Zeszyty Ukraïnoznanwcze*. 2004. № 17–18. S. 294–313.

1538. Stępień S. Życie muzyczne Ukraińców w Drugiej Rzeczypospolitej. *Studia Polsko-Ukraińskie*. 2006. T. 1. S. 85–103.

1539. Stępień S. Życie religijne a tożsamość narodowa Ukraińców w XIX i XX w. *Chrześcijaństwo w dialogu kultur. Materiały międzynarodowego kongresu*. Lublin, 24–26 września 2002 r. / pod red. ks. S. Wilka. Lublin, 2003. S. 291–297.

1540. Stępień S. Życie religijne społeczności ukraińskiej w II Rzeczypospolitej. *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa* / pod red. S. Stępnia. Przemyśl, 1990. T. 1. S. 207–228.

1541. Stępień S. Akcja «Wisła». Propozycje do podręczników szkolnych i materiałów pomocniczych dla nauczycieli. *Akcja «Wisła»* / pod red. Jana Pisulińskiego, Warszawa 2003. S. 204–210.

1542. Stępień S. Вплив народної культури на зміцнення української національної свідомості українців в міжвоєнній Польщі. *Україна – Польща. Монолог – діалог культур. Студії взаємин народів-сусідів*. Кіровоград – Дрогобич – Кошалін, 2004. Т. 2. С. 291–302.
1543. Stępień S. Переселення Поляків з України. *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. Т. 2 : Депортації 1944–1951 / ред. кол. М. Литвин та ін. Львів, 2007. С. 172–181.
1544. Stępień S. Польсько-українські культурні взаємини упродовж віків. *Україна – Польща: спадщина століть* / ред. О. Крушинська. Київ, 2007. С. 15–29.
1545. Stępnik A. «Swój» i «obcy» w polskiej myśli historycznej – problemy teoretyczne. *Historia – Mentalność – Tożsamość. Miejsce i rola historii oraz historyków w życiu narodu polskiego i ukraińskiego w XIX i XX wieku* / red. J. Pisulińska, P. Sierżęga. Rzeszów, 2008. S. 33–43.
1546. Stępnik A. Mychajło Hruszewski – polska recepcja dorobku historiograficznego. *Simposium historiographicum Czercasiensium = Черкаський історіографічний симпозіум* / за ред. В. Масенка. Т. I (Присвячений 150-річчю від дня народження Михайла Грушевського). Черкаси, 2016. С. 72–118.
1547. Stępnik A. Pogranicze jako przestrzeń badawcza. *Galicja 1772–1918. Problemy metodologiczne, stan i potrzeby badań* / red. A. Kawalec, W. Wierzbieniec, L. Zaskilniak. Т. 1. Rzeszów, 2011. S. 13–20.
1548. Stępnik A. Polska-Ukraina. Idea strategicznego partnerstwa a edukacja historyczna (perspektywa polska). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* : зб. наук. пр. / Нац. акад. наук України; Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича. Вип. 17 : Українсько-польсько-білоруське сусідство: XX століття. Львів : НАН України / упорядн. М. Литвин, В. Футала. Львів : [б. в.], 2008. S. 19–27.
1549. Stępnik A. Ukraina, Litwa, Białoruś w «Zeszytach Historycznych» (1962–1991). *Jerzego Giedroycia rozrachunki z historią i polityką. Studia i szkice w czterdziestą rocznicę «Zeszytów Historycznych»* / red. S. Nowinowski, R. Stobiecki. Łódź, 2005. S. 51–68.
1550. Stobiecki R. Dualizm w historiografii polskiej po 1945 r. *Historia na źródłach oparta. Studia ofiarowane profesorowi Tadeuszowi Srogoszowi w 65 rocznicę urodzin* / pod red. A. Stojnowskiego. Częstochowa, 2017. S. 461–479.
1551. Stobiecki R. Historycy polscy na emigracji wobec koncepcji Europy Środkowo-Wschodniej po 1945 roku. *Klio Polska*. 2016. № 8. S. 63–75.
1552. Stobiecki R. Najnowsze syntezy dziejów Polski i Ukrainy. Próba porównania. *Historia. Mentalność. Tożsamość. Miejsce i rola historii oraz historyków w życiu narodu polskiego i ukraińskiego w XIX i XX wieku* / red. J. Pisulińska, P. Sierżęga, L. Zaskilniak. Rzeszów, 2008. S. 557–573.
1553. Stobiecki R. W poszukiwaniu nowej koncepcji dziejów narodowych (historiografia polska na przełomie XX i XXI stulecia). *Eūdoc*. 2008. № 3. С. 101.
1554. Stoczewska B. Ukraina i Ukraińcy w polskiej myśli politycznej. Od końca XIX wieku do wybuchu II wojny światowej. Kraków : AFM, 2013. 389 s.
1555. Stoczewska B. Wizerunek Ukrainca w polskiej myśli politycznej –perspektywa historyczna oraz współczesne odniesienia. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*. Lublin – Polonia, 2011. Vol. 58, 1. S. 139–155.
1556. Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1939–2004 / red. B. Grott. Warszawa, 2004. 350 s.
1557. Stroński H. Dawno temu, czyli Polacy na Ukrainie. *Rzeczpospolita*. № 29. XII. 2009 r.
1558. Stroński H. Deportacje-masowe wywózki ludności polskiej z Ukrainy do Kazachstanu w 1936 r. *Przegląd Polonijny*. Т. 23. № 3. 1997. S. 108–121.
1559. Stroński H. GPU przeciwko Kościołowi. Dokument o antykatolickiej polityce i działaniach radzieckich służb specjalnych na Ukrainie w latach 20. XX wieku. *Echa Przeszłości*. № 4. 2003. S. 231–243.
1560. Stroński H. Katolicy na sowieckiej Ukrainie w latach 1920. *Więź*. 1993. № 8.
1561. Stroński H. Losy chłopów-Polaków na Ukrainie Radzieckiej w latach 30. XX w. *Dzieje partii i stronnictw chłopskich w Europie. Narodziny i rozwój* / pod red. J. Szaflika. Pułtusk – Warszawa : Wyd. Typografia Pułtusk, Ludowe Towarzystwo Naukowo-Kulturalne i Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, 2007. Т. 1. S. 289–306.

1562. Stroński H. Losy ludności polskiej na Ukrainie Sowietkiej a dyplomacja II RP w latach 1921–1939. *Polska dyplomacja na Wschodzie w XX – początkach XXI wieku* : praca zbiorowa / pod red. H. Strońskiego i G. Seroczyńskiego. Olsztyn – Charków, 2010. S. 248–273.
1563. Stroński H. Między wynarodowieniem a odrodzeniem. O Polakach w Tarnopolu i na Tarnopolszczyźnie dzisiaj. *Cracovia Leopoldis*. 2004. № 1 (37). S. 32–33.
1564. Stroński H. Nieudany eksperyment. Treść, formy i skutki sowietyzacji ludności polskiej na Ukrainie w latach 20. i 30. XX wieku. *Polska droga do Kazachstanu. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej, Żytomierz 12–14 października 1996 r.* Warszawa, 1998. S. 7–23.
1565. Stroński H. O katolicyzmie na Ukrainie. *Polska i jej wschodni sąsiedzi* / pod red. A. Andrusiewicza. Rzeszów, 2003. T. 3. 320 s.
1566. Stroński H. O władaniu mową ojczystą przez ludność polską na Ukrainie w połowie lat dwudziestych. *Język polski dawnych Kresów Wschodnich* / pod red. J. Riegera. T. 1. Warszawa, 1994.
1567. Stroński H. Polish societies role in the «Third sector» development in Vilyn. *The Modern Higher Education Review*. 2018. № 3. P. 18–25.
1568. Stroński H. Represje stalinizmu wobec ludności polskiej na Ukrainie w latach 1929–1939. Warszawa : Wspólnota Polska, 1998. 314 s.
1569. Stroński H. Rosja wobec Kościoła rzymskokatolickiego na Ukrainie w XX wieku. *Europa a Rosja. Opinie, konflikty, współpraca, praca zbiorowa* / pod red. Z. Anculewicz i J. Sobczaka. Olsztyn, 2003. S. 101–112.
1570. Stroński H. Skazany na milczenie. Kościół rzymskokatolicki na Ukrainie Radzieckiej w latach 1920–1930. *Więź*. 1996. № 10.
1571. Stroński H. Ukraiński autor o Polakach na Ukrainie w XX wieku (recenzja). *Przegląd Wschodnioeuropejski*. 2011. № 2. S. 473–481.
1572. Stroński H. Z działalności Kijowskiej Rady Okręgowej Polskich Towarzystw Pomocy Ofiarom Wojny w latach I wojny światowej. *Polacy w Kijowie, praca zbiorowa* / pod red. H. Strońskiego. Kijów : wyd. Stowarzyszenia Uczonych Polskich Ukrainy, 2002.
1573. Stroński. H. Wielka prowokacja NKWD. Sprawa Polskiej Organizacji Wojskowej na Ukrainie w latach 1933–1938. *Europa nieprowincjonalna. Przemiany na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej (Białoruś, Litwa, Łotwa, Ukraina, wschodnie pogranicze III Rzeczypospolitej Polskiej) w latach 1772–1999* : praca zbiorowa / pod red. K. Jasiewicz. Warszawa – Londyn : Wyd. Instytut Studiów Politycznych PAN, 1999. S. 867–877.
1574. Stroynowski A. Tradycja wielonarodowej Rzeczypospolitej a koncepcja państw narodowych Konferencji Paryskiej. *Історичний архів. Наукові студії* : зб. наук. пр. Миколаїв, 2019. Вип. 20. С. 93–102.
1575. Stryjek T. Jakiej przeszłości potrzebuje przyszłość? Interpretację dziejów narodowych w historiografii i debacie publicznej na Ukrainie 1991–2004. Warszawa : Instytut studiów politycznych PAN, Oficyna wydawnicza Rytm, 2007. 852 s.
1576. Stryjek T. Polska i problem stosunków polsko-ukraińskich w publicystyce Dmytra Doncowa (do 1939 r.). *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 1999. T. 8–9. S. 260–274.
1577. Stryjek T. Stosunki polsko-ukraińskie XX wieku we współczesnej historiografii polskiej. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 2000. T. 10. S. 253–267.
1578. Stryjek T. Tożsamość wobec nowoczesności. Hrabia Michał Tyszkiewicz (Mychajło Tyszkewicz) 1857–1930 – życie, działalność, przekonania. *Przegląd Wschodni*. 2012. T. XII. Z. 1 (45). S. 22.
1579. Stryjek T. Ukraina przed końcem historii. Szkice o polityce państw wobec pamięci. Warszawa : Scholar, 2014. 412 s.
1580. Stryjek T. Ukraińska idea narodowa okresu międzywojennego. Analiza wybranych koncepcji. Wrocław, 2000. 450 s.
1581. Stryjek T. Wołyń, Europa i pojednanie między Polakami a Ukraińcami. O tym, jak przeszłość zależy od przyszłości. *Polacy i Ukraińcy – Historia, która łączy i dzieli* / pod. red. J. Karbarz, Wilińskiej, M. Nowak, T. Sucharskiego. Słupsk – Gdańsk, 2015. S. 329–350.
1582. Stryjek T. Ukraińska idea narodowa okresu międzywojennego. Analiza wybranych koncepcji. Wrocław, 2000. 450 s.

1583. Stryjek T. Problem stosunków polsko-ukraińskich i drogi współczesnej historiografii ukraińskiej. *Warszawskie zeszyty ukrajinoznawcze*. 2002. T. 13–14. S. 115–126.
1584. Studenna-Skrucka M. Dwa bieguny ukraińskiej politycznej konstrukcji: Donbas i Galicja. Problem wewnętrznego mitotwórstwa: banderowcy contra bandyci. *Sensus Historiae*. 2011. Vol. IV. № 3. S. 121–138.
1585. Studenna-Skrucka M. Ukraiński Donbas. Oblicza tożsamości regionalnej. Poznań : Nauka i Innowacje, 2014. 306 s.
1586. *Studia Polsko-Ukraińskie* / red. S. Stępień. Przemyśl, 2006. T. 1. 296 s.
1587. *Studium Europy Wschodniej*. Uniwersytet Warszawski. Warszawa, 2010. S. 44–46.
1588. Suleja W. Józef Piłsudski. Wyd. 2 przejrzone. Wrocław – Warszawa – Kraków, 1995. 436 s.
1589. Suleja W. Piłsudski a Petlura. Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa / red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń, 1997. S. 113–129.
1590. Sygowski P. Wpływ akcji rozbiórkowej cerkwi na Lubelszczyźnie w 1938 roku na stan zachowania malarstwa ikonowego. *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencje* / pod red. G. Kuprianowicza. Chełm, 2009. S. 231–245.
1591. Syrnyk J. Akcja «Wisła» na Dolnym Śląsku. *W poszukiwaniu utraconych światów. 65 lat po akcji «Wisła»*. Katalog wystawy / pod red. O. Solarz. Przemyśl, 2012. S. 33–41.
1592. Syrnyk J. Kwestia wołyńska w perspektywie historycznej, politycznej i perspektywie pamięci. *Dzieje Najnowsze*. Rocznik L. 2018. № 2. S. 71–86.
1593. Syrnyk J. O perspektywie antropologicznej w polskim dyskursie wołyńskim. *Historyka. Studia Metodologiczne*. 2016. T. XLVI. S. 399–422.
1594. Syrnyk J. Postpamięć i świadkowie zastępczy a współczesne opisy tzw. Konfliktu polsko-ukraińskiego z okresu II wojny światowej. *Politeja*. 2017. № 47. S. 215–240.
1595. Szagała R., Wiszka E. Ukraińcy w Warszawie. Toruń – Warszawa, 2010. 644 s.
1596. Szajdak S. Polsko-ukraiński sojusz polityczno-wojskowy w 1920 roku. Warszawa : Rytm, 2005. 314 s.
1597. Szawłowski R. Przedmowa. Siemaszko W., Siemaszko E. *Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945*. Wyd. III. T. 1. Warszawa : Wydawnictwo von borowiecky, 2008. S. 15–18.
1598. Szawłowski R. Trzy ludobójstwa. *Nasz Dziennik*. Dodatek historyczny IPN. 2008. № 3 (10). C. 1–4.
1599. Szcześniak A., Szota W. Droga do nikąd. Działalność organizacji ukraińskich nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce. Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1973. 586 s.
1600. Szporluk R. Imperium, komunizm i narody. Wybór esejów. Wstęp i redakcja Andrzej Nowak / Tłumaczenia Szymon Czarnik, Andrzej Nowak. Kraków : Arcana, 2003. 327 s.
1601. Szporluk R. Russia, Ukraine, and the Breakup of the Soviet Union. Stanford : Hoover Institution press Stanford University, 2000. 438 p.
1602. Szporluk R. Ukraine a Brief History. Detroit : Cataract Pr., 1982.
1603. Szporluk R. Ukraine a Brief History. Detroit : Ukrainian Festival Committee, 1979. 256 p.
1604. Sztymkowska B. Stosunek rządu Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej do państwa polskiego i Polaków na podstawie prasy oficjalnej tego rządu. *Polacy o Ukraińcach, Ukraińcy o Polakach. Materiały z sesji naukowej* / red. T. Stegnera. Gdańsk, 1993. S. 139–145.
1605. Szumiło M. Anton i Pawło Wasyńczukowie – ukraińscy działacze narodowi z Chełma. *Українці Холмицини і Підляшшя: історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків* / red. M. Кучерепа. Луцьк, 2010. Т. 2. S. 56–64.
1606. Szumiło M. Antoni Wasyńczuk 1885–1935. Ukraiński działacz narodowy i polityk. Lublin : Wyd. UMCS, 2006. 148 s.
1607. Szumiło M. Dmytro Łewyćkyj – prezes Ukraińskiego Narodowo-Demokratycznego Zjednoczenia (UNDO) w latach 1925–1935. *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна*

свідомість / відп. ред. М. Литвин. Львів : Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2013. Вип. 6. 282 с.

1608. Szumiło M. Ewolucja stanowiska Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej wobec państwa polskiego w latach 1931–1935. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 17 : Українсько-польсько-білоруське сусідство: ХХ століття. Львів, 2008. S. 186–197.

1609. Szumiło M. Józef Piłsudski i sojusz polsko-ukraiński w 1920 roku. *Józef Piłsudski. Człowiek – Żołnierz – Polityk* / red. Z. Girzyński, J. Kłaczek. Toruń, 2016. S. 59–73.

1610. Szumiło M. Odpowiedzialność karno-sądowa posłów i senatorów Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej w latach 1928–1933. *Res Historica*. 2007. № 24. S. 115–140.

1611. Szumiło M. Państwo ukraińskie na arenie międzynarodowej (1917–1920). *Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право* : збірник наукових праць. Львів, 2015. S. 129–140.

1612. Szumiło M. Polsko-ukraińska współpraca wojskowa w roku 1920 jako praktyczny wyraz polityki wschodniej Józefa Piłsudskiego. *Żar niepodległości. Międzynarodowe aspekty życia i działalności Józefa Piłsudskiego* / red. L. Maliszewski. Lublin, 2004. S. 123–134.

1613. Szumiło M. Projekt ustawy o autonomii terytorialnej zgłoszony przez Ukraińską Reprezentację Parlamentarną w 1938 roku. *Res Historica*. 2009. № 27. S. 141–154.

1614. Szumiło M. Rok 1920. Wojna i polityka, Lublin : Wyd. UMCS, 2011. 178 s.

1615. Szumiło M. Spotkania Józefa Piłsudskiego z Symonem Petlurą w maju 1920 roku na Ukrainie. *Spotkania z Józefem Piłsudskim* / red. L. Maliszewski. Lublin, 2006. S. 63–67.

1616. Szumiło M. Ukraińcy na Chełmszczyźnie i Podlasiu w 1919 roku. Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення злуки УНР і ЗУНР» (у рамках щорічної Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум», 6–9 червня 2019 р.). Миколаїв, 2019. С. 48–49.

1617. Szumiło M. Ukraińska elita polityczna w Drugiej Rzeczypospolitej. *Dzieje Najnowsze*. 2002. № 3. S. 21–37.

1618. Szumiło M. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP (1928–1939) – zarys problemu. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 2002. T. 13–14. S. 153–170.

1619. Szumiło M. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP 1928–1939. Warszawa : NERITON, 2007. 326 s.

1620. Szumiło M. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna wobec akcji burzenia cerkwi na Chełmszczyźnie i Podlasiu w 1938 roku. *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencje* / pod red. G. Kuprianowicza. Chełm, 2009. S. 115–123.

1621. Szumiło M. Ukraińskie elity polityczne wobec sojuszu Piłsudski – Petlura. Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «Українсько-польські відносини: до 100-річчя підписання угоди Пілсудський – Петлюра» (у рамках щорічної Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум», 4–7 червня 2020 р.). Миколаїв : Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2020. С. 10–11.

1622. Szumiło M. Ukraińskie elity polityczne wobec sojuszu z Polską w 1920 roku. *Rok 1920. Wojna i polityka* / red. M. Szumiło. Lublin, 2011. S. 83–98.

1623. Szumiło M. Ukraińskie koncepcje autonomii terytorialnej w ramach Drugiej Rzeczypospolitej. *Rocznik Lubelski*. 2011. T. 37. S. 106–121.

1624. Siemaszko W., Siemaszko E. Ludobójstwo, dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945. Warszawa, 2000. T. 1. 1056 s. ; T. 2. 1057 s.

1625. Tarczyński M. Bitwa warszawska 13–28 VIII 1920: dokumenty operacyjne. Cz. 1 (13–17 VIII). Warszawa : Wyd. RYTM, 1995. 562 s.

1626. Tarczyński M. Bitwa warszawska 13–28 VIII 1920: dokumenty operacyjne. Cz. 2 (17–28 VIII). Warszawa : Wyd. RYTM, 1996. 935 s.

1627. Te folwarki nazywają się Polska / Z Jerzym Giedroyciem rozmawiała E. Dobrowolna-Sadura. *Trybuna*. Warszawa. 1992. № 232. 3–4 października. S. 3.
1628. Telwak W. Historiografia ukraińska końca XIX – początku XX wieku na stronach «Kwartalnika Historycznego». *Razem w Europie*. Pod red. I. Mikłaszewicz, R. Kamuntawičusa. Kaunas, 2006. S. 134–145.
1629. Telwak W. Od «burżuazyjnego nacjonalisty» do «faszysty»: marksistowska recepcja twórczości Mychajła Hruszewskiego w pierwszym trzydziestoleciu XX wieku. *Klio Polska*. 2016. № 8. S. 37–48.
1630. Telwak W. Ukrainika na łamach «Kwartalnika Historycznego» w okresie międzywojennym. *Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*. Rok LVIII. Kraków, 2013. S. 239–255.
1631. Telwak W. Ukrainica w zbiorach rękopisów Biblioteki Polskiej w Paryżu. *Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*. Rok LIII. Kraków, 2008. S. 481–497.
1632. Terszak R. Funkcje prezydenta Polski i Ukrainy – różnice, podobieństwa i kontekst historyczny. Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «1919 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення злуки УНР і ЗУНР» (у рамках щорічної Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум», 6–9 червня 2019 р.). Миколаїв, 2019. С. 39–41.
1633. The Lemko Region, 1939–1947. War, Occupation and Deportation / P. Best, J. Moklak. Cracow – New Haven. 2002. 272 p.
1634. The Lemkos. Articles and Essays. Second edition, revised and expanded / edited by P. Best and J. Moklak, Higganum, Connecticut : Carpathian Institute, 2013. 463 s.
1635. Tomaszewski J. Kwestia ukraińska w Polsce międzywojennej w czechosłowackich raportach dyplomatycznych. *Warszawskie zeszyty ukraïnozawcze*. 1996. T. 3. S. 235–244.
1636. Tomczyk R. Radykałowie i socjaldemokraci : miejsce i rola lewicy w ukraińskim obozie narodowym w Galicji 1890–1914. Szczecin : PPHU «Zapól», 2007. 670 s.
1637. Tomczyk R. Socjaldemokraci ukraińscy i polscy w Galicji : (z dziejów współpracy). Warszawa : Fundacja im. Kazimierza Kelles-Krauzy : we współpracy z Wydawnictwem Res Humana, 2007. 70 s.
1638. Tomczyk R. Ukraińska Partia Radykalna w II Rzeczypospolitej 1918–1926. Szczecin : PRINT Group Daniel Krzanowski, 2007. 284 s.
1639. Tomczyk R. Ukraińskie zjednoczenie narodowo-demokratyczne: 1925–1939. Szczecin : Książnica Pomorska im. Stanisława Stacziwa, 2006. 336 s.
1640. Tomczyk R. Galicyjska Rusko-Ukraińska Partia Radykalna w latach 1890–1914. Szczecin, 2007. 422 s.
1641. Tomczyk R. Między Wiedniem a Lwowem. Szkice z historii administracji w Austrii. Szczecin, 2010. 170 s.
1642. Tomczyk R. Radykałowie i socjaldemokraci. Miejsce i rola lewicy w ukraińskim obozie narodowym w Galicji 1890–1914. Szczecin, 2007. 670 s.
1643. Tomczyk R. Socjaldemokraci ukraińscy i polscy. Z dziejów współpracy. Warszawa, 2007.
1644. Tomczyk R. Ukraińska Partia Radykalna w II Rzeczypospolitej 1918–1926. Szczecin 2007. 253 s.
1645. Tomczyk R. Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne 1925–1939. Szczecin, 2006. 336 s.
1646. Tommasini F. Odrodzenie Polski. Warszawa, 1928. 364 p.
1647. Torzecki R. Polacy – Ukraińcy w latach 1939–1948. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F*. 1996. V. LI.
1648. Torzecki R. Federacja czy wspólna obrona niezależności. Piłsudski i Petlura w latach 1919–1923. *Warszawskie zeszyty ukraïnozawcze*. 1996. T. 3. S. 74–81.
1649. Torzecki R. Kontakty polsko-ukraińskie na tle problemu ukraińskiego w polityce polskiego rządu emigracyjnego i podziemia (1939–1944). *Dzieje Najnowsze*. 1981. № 1–2. S. 319–346.
1650. Torzecki R. Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy (1933–1945). Warszawa : Książka i Wiedza. 1972. 376 s.

1651. Torzecki R. *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929*. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1989. 467 s.
1652. Torzecki R. Metropolita Andrzej Szeptycki. *Znak*. 1988. № 400 (9). S. 55–63.
1653. Torzecki R. *Miedzy Wiedniem a Lwowem: szkice z historii administracji Austrii*. Szczecin : Print Group, 2010. 170 s.
1654. Torzecki R. Myśl ekumeniczna metropolity Andrzeja Szeptyckiego a porozumienie Kościoła rzymskokatolickiego z Cerkwią prawosławną. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1997. Z. 4–5.
1655. Torzecki R. Mytropołytyt Andrij Szeptyckij i nacjonalni problemy. *Warszawskie Zapiski Ukrainoznawcze*. 1989. Z. 1.
1656. Torzecki R. Na drodze do jedności Kościoła grekokatolickiego i prawosławnego: Z dziejów współżycia grekokatolików z prawosławnymi w XX w. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1997. Z. 4–5.
1657. Torzecki R. Na temat historiografii stosunków polsko-ukraińskich w latach 1918–1956. *Dzieje Najnowsze*. 1998. № 3. S. 103–111.
1658. Torzecki R. Niektóre aspekty hitlerowskiej polityki wobec Ukraińców (1940–1944). *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały* / red. T. Cieślak. T. V. Warszawa, 1969. 303 s.
1659. Torzecki R. Piłsudski i Petlura w latach 1919–1923. *Międzymorze. Polska i kraje Europy Środkowo-Wschodniej XIX–XX wiek. Studia ofiarowane Piotrowi Łossowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*. Warszawa, 1995. S. 191–198.
1660. Torzecki R. Polacy I Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej. Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 1993. 349 s.
1661. Torzecki R. Polska myśl polityczna wobec kwestii ukraińskiej w czasie II wojny światowej (kraj i emigracja). *Polska – Polacy – mniejszości narodowe* / red. W. Wrzesiński. Wrocław – Warszawa – Kraków, 1992. 347 s.
1662. Torzecki R. Problemy porozumienia polsko-ukraińskiego w okresie II wojny światowej. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1994. Z. 2. S. 117–120.
1663. Torzecki R. Przyczyny i skutki konfliktu polsko-ukraińskiego w czasie II wojny światowej. *Dzieje Najnowsze*. 1993. № 3.
1664. Torzecki R. *Sprawa ukraińska w Polsce w latach 1923–1929*. Warszawa : Instytut historii PAN, 1982.
1665. Torzecki R. Sprawy polsko-ukraińskie przed i po Jałcie (1944–1945). *Jałta. Szkice i polemiki: zbiór studiów* / red. M. Drozdowski. Warszawa, 1996.
1666. Torzecki R. Stosunki polsko-ukraińskie na powojennych rozdrożach. Próba bilansu. *Dzieje Najnowsze*. 1995. № 4. S. 91–99.
1667. Torzecki R. Stosunki polsko-ukraińskie od epoki unii lubelskiej do 1945 r. *Europa nieprowincjonalna: Przemiany na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej* / red. K. Jasiewicz. Warszawa, 1999. S. 340–344.
1668. Torzecki R. Ukraińcy we wrześniu 1939. *Zuстрічi*. 1990. № 1. S. 109–116.
1669. Torzecki R. Wielki głód na Ukrainie w latach 1931–1933. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1994. Z. 2. S. 114–116.
1670. Torzecki R. Wisła zaczęła się w Moskwie. *GazetaWyborcza*. 1997. 20 maja.
1671. Torzecki R. Z dziejów stosunków polsko-ukraińskich na Lubelszczyźnie. *Stan i perspektywy badań historycznych lat wojny i okupacji: 1939–1945*. Warszawa, 1988. 235 s.
1672. Torzecki R., C. Madajczykiem. Świat kultury i nauki Lwowa (1936–1941). *Każń profesorów lwowskich. Lipiec 1941. Studia oraz relacje i dokumenty, zebrane i opracowane przez Z. Alberta*. Wrocław, 1989.
1673. Turowski J. *Požoga. Walki 27 Wołyńskiej Dywizji AK*, Warszawa 1990. 600 s.
1674. Turowski J., Siemaszko W. *Zbrodnie nacjonalistów ukraińskich dokonane na ludności polskiej na Wołyniu 1939–1945*. Warszawa, 1990. 180 s.

1675. Tuzinek M. Agresja sowiecka 17 września 1939 roku na Kresach Wschodnich i Lubelszczyźnie. *Studia i materiały. Rocznik Lubelski*. 1991–1992. T. 33/34. S. 258–265.
1676. Uchwała polskiego sejmu w sprawie uczczenia 70 rocznicy zbrodni Wołyńskiej i oddania hołdu jej ofiarom. *Kronika Seimowa*. 2013. 15 lipca. S. 21–24.
1677. Ukraina / red. A. Chojnowski, J. J. Bruski. Warszawa : Wydawnictwo TRIO, 2006. 410 s.
1678. Ukraina i Polska wobec wyzwań XXI wieku. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 2002. T. 13–14. S. 83–88.
1679. *Ukraina – Polska. Kultura. Wartości. Zmagania duchowe* / red. R. Skeczkowski i inni, Koszalin. 1999. 311 s.
1680. Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski (1918–1989). T. III Akcja «Wisła» / pod red. R. Drozda. Słupsk, 2007. 288 s.
1681. Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski (1918–1989). T. II Akcja «Wisła» / pod red. R. Drozda. Warszawa, 2005. 214 s.
1682. Ukraińcy w Polsce 1989–1993. Kalendarium. Dokumenty. Informacje / pod red. M. Czecha. Warszawa : Związek Ukraińców w Polsce, 1993. 318 s.
1683. Ukraińcy wobec integracji Europy. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 2002. T. 13–14. S. 112–114.
1684. Ukraińcy wobec powstańczego zrywu Polaków. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 1994. T. 2. S. 172–180.
1685. Ukraiński Instytut Naukowy w Warszawie (1930–1939). *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 2008. T. 25–26. S. 15–22.
1686. Ukraińskie podziemie na Lubelszczyźnie w okresie okupacji niemieckiej 1939–1944. Lublin – Warszawa : Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Lublinie, Instytut Studiów Politycznych PAN, 2015. 504 s.
1687. Ukraińskie tradycje parlamentarne XIX–XXI wiek / red. J. Moklak. Kraków, 2006. 259 s.
1688. Ukraińsko-polskie stosunki w kontekście uwarunkowań międzynarodowych. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 2002. T. 13–14. S. 89–97.
1689. Uroczyste i pracowite świętowanie pięćdziesięciolecia ukraïnistyki w Uniwersytecie Warszawskim. *Warszawskie zeszyty ukraïnoznawcze*. 2004. T. 17–18. S. 417–422.
1690. Ustrój i polityka wewnętrzna Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej w latach 1918–1919. *Stosunki polsko-ukraińskie. Historia i pamięć* / pod red. J. Marszałek-Kawy i Z. Karpusa. Toruń, 2008. S. 44–68.
1691. Uwagi na marginesie debaty historycznej o kwestiach narodowościowych we współczesnej Polsce. Wybrane przykłady. *Między ideologią a socjotechniką. Kwestia mniejszości narodowych w działalności władz komunistycznych – doświadczenie polskie i środkowoeuropejskie* / red. M. Semczyszyn, J. Syrnyk. Warszawa – Szczecin – Wrocław, 2014. S. 559–570.
1692. Wit J. Wspomnienia z mojego pobytu w Przemyślu podczas oblężenia rosyjskiego 1914–1915. Przemyśl, 1995. 128 s.
1693. W cieniu akcji «Wisła». Ukraińcy we współczesnej Polsce / red. M. Melnyk. Olsztyn : Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2008. 220 s.
1694. W cieniu tragedii wołyńskiej 1943 r. 70 rocznica mordów Polaków na Kresach Południowo-Wschodnich Rzeczypospolitej / red. E. Żurawskiej, J. Sperki. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu śląskiego, 2015. 198 s.
1695. W kręgu miłośników przeszłości Lwowa – Franciszek Jaworski i Józef Białynia-Chołodecki. *Znani nieznani międzywojennego Lwowa. Studia i materiały* / red. Małgorzaty i Marka Przeniosło. Kielce, 2013. T. 3. S. 11–26.
1696. W oblężonym Przemyślu kartki dziennika z czasów wielkiej wojny (1914–1915). Przekład z języka niemieckiego E. Pietraszek i A. Siciak / red. S. Stępień. Przemyśl, 2010. 248 s.
1697. Wagilewicz J. Pisarze polscy Rusini (edycja XIX wiecznego rękopisu). Przemyśl 1996. 320 s.

1698. Walki o Lwów i Małopolskę Wschodnią 1918–1919. Represje ukraińskie wobec jeńców polskich i ludności cywilnej. Tom VI. Wybór materiałów źródłowych. Wstęp, wybór dokumentów i opracowanie B. Polak, E. Śliwiński. Koszalin, 2004, 177 s.

1699. Walki o Lwów i Małopolskę Wschodnią 1918–1919. Tom I. 1–30 listopada 1918 r. Wybór materiałów źródłowych. Wstęp, wybór dokumentów i opracowanie B. Polak. Koszalin, 2000, 364 s.

1700. Walki o Lwów i Małopolskę Wschodnią 1918–1919. Tom II. 1 grudnia 1918 r. – 27 lutego 1919 r. Wybór materiałów źródłowych. Wstęp, wybór dokumentów i opracowanie B. Polak. Koszalin, 2000, 486 s.

1701. Walki o Lwów i Małopolskę Wschodnią 1918–1919. Tom III. 1 marca 1919 r. 30 kwietnia 1919 r. Wybór materiałów źródłowych. Wstęp, wybór dokumentów i opracowanie B. Polak. Koszalin, 2001. 411 s.

1702. Walki o Lwów i Małopolskę Wschodnią 1918–1919. Tom IV. 1 maja 1919 r. – 31 lipca 1919 r. Wybór materiałów źródłowych. Wstęp, wybór dokumentów i opracowanie B. Polak. Koszalin. 2002, 197 s.

1703. Walki o Lwów i Małopolskę Wschodnią 1918–1919. Tom V. Udział Wojsk Wielkopolskich w walkach marzec 1919 r. – maj 1919 r. Wybór materiałów źródłowych. Wybór dokumentów i opracowanie B. Polak, wstęp B. Polak, E. Śliwiński. Koszalin, 2003. 195 s.

1704. Wandycz P. Soviet-Polish Relations 1917–1921. Cambridge, 1969. 403 p.

1705. Warsaw East European Conference. Old and new. Past, present and future of the post-communist World. Warszawa, 2012. 61 c.

1706. Warszawska ukrainistyka – teraźniejszość i perspektywy rozwoju. *Warszawskie zeszyty ukrajinoznawcze*. 2004. T. 17–18. S. 37–43.

1707. Waszkiewicz-Lewandowska P. Jerzy Giedroyc i Ukraińcy. *Warszawskie zeszyty ukrajinoznawcze*. 2005. T. 19–20. S. 54–64.

1708. Wawryniuk A. Współczesna ocena skutków decyzji politycznych, dotyczących burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i Podlasiu w 1938 roku na nieprawosławnych portalach internetowych. *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencje* / pod red. G. Kuprianowicza. Chełm, 2009. S. 271–281.

1709. Wawrzonek M. Polsko-ukraińskie pojednanie. Potrzeba kształtowania nowego stereotypu wzajemnych stosunków – Polska – Niemcy – Ukraina w Europie. *Narodowe identyfikacje i europejskie integracje w przededniu XXI wieku* / red. W. Bonusiaka. Rzeszów, 2000. S. 181–189.

1710. Węgierski J. Armia Krajowa na zachód od Lwowa, Kraków 1993. 227 s.

1711. Węgierski J. Armia Krajowa w okręgach Stanisławów i Tarnopol, Kraków 1996. 337 s.

1712. Węgierski J. Lwowska konspiracja narodowa i katolicka 1939–1946. Kraków, 1994. 390 s.

1713. Węgierski J. Lwowskie oddziały «Warta» na Rzeszowszczyźnie 1944–1945. Kraków, 1998.

1714. Węgierski J. Oddziały leśne 19 Pułku Piechoty. Kraków, 1993. 179 s.

1715. Węglewicz W. Stosunki sanitarne w obozie dla jeńców i internowanych w Pikulicach na przełomie 1919 i 1920 roku w relacji ukraińskiego oficera. *Rocznik Przemyski*. 2016. Z. 1 (19). S. 266.

1716. Węzły pamięci niepodległej Polski / red. Najder Z., Machcewicz A., Kopczyński M., Kuźniar R., Sienkiewicz B., Stępień J., Włodarczyk. W. Warszawa : Fundacja Węzły Pamięci, 2014. 1300 s.

1717. Wielki Głód i sowiecka wieś lat 30. XX w. na zdjęciach wywiadu wojskowego Drugiej Rzeczypospolitej. *Hołodomor. Polska. Polskie Ofiary 1932–1933* / red. M. Dworczyk, R. Kuśnierz. Warszawa, 2019. S. 81–110.

1718. Wielki Głód na Ukrainie 1932–1933 (Голодомор в Україні 1932–1933). Praca zbiorowa. Warszawa : Instytut Pamięci narodowej ; Kijów : Instytut Badań Politycznych i Narodowościowych Narodowej Akademii nauk Ukrainy 2008. 1205 s.

1719. Wielki Terror: operacja polska 1937–1938. Warszawa-Kijów, 2010. 1984 s.

1720. Wierzbicki A. Między endo- a egzogenezą państwa polskiego. Polemiki historyków polskich z historiografią niemiecką w czasach II Rzeczypospolitej. *Klio Polska*. 2016. № 8. S. 49–62.

1721. Wilczur J. E. Do nieba nie można odrazu. Warszawa : Echo, 2002. 97 s.

1722. Wilczur J. Holokaust żydów w wersji OUN-UPA. *Ludobujstwo OUN-UPA na Kresach Południowo-Wschodnich. Materiały konferencji naukowej odbytej 5 czerwca 2010 r. podczas VII Dnia Kultury Kresowej*. Kędzierzyn-Koźle, 2010. S. 17–31.
1723. Wilczur J. Ściągłem Iwana Gróźnego. Olsztyn : Ethos, 1993. 279 s.
1724. Wilczyński W. Problematyka ukrainoznawcza w pracach slawistów zielonogórskich. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 2004. T. 17–18. S. 155–162.
1725. Wilgusiewicz A. Losy nauczycieli polskich na Podolu w latach II wojny światowej. *W cieniu tragedii wołyńskiej 1943 roku. 70 rocznica mordów Polaków na Kresach Południowo-Wschodnich Rzeczypospolitej* / red. E. Żurawskiej, J. Sperki. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2015. S. 130–134.
1726. Wiszka E. Biblioteki i wydawnictwa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920–1939. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. Warszawa. 2008. № 25–26. C. 23–37.
1727. Wiszka E. Brześć Litewski. Obozy jeńców i internowanych 1919–1921. Toruń, 2010. 182 s.
1728. Wiszka E. Czarnomorcy. *Stosunki polsko-ukraińskie. Historia i pamięć* / pod red. J. Marszałek-Kawy i Z. Karpusa. Toruń. 2008. S. 152–166.
1729. Wiszka E. Droga na kraj świat. *Tydzień Węgorzewski*. 2011. № 20–21, 26, 29–32, 34.
1730. Wiszka E. Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939. Toruń, 2004. 750 s.
1731. Wiszka E. Kozacka Mogiła – Ukraiński Cmentarz Wojskowy w Aleksandrowie Kujawskim. *Mniejszości Narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej po upadku komunizmu*. Zielona Góra. 2006. S. 157–174.
1732. Wiszka E. Kozacka mogiła na Kujawach. *Gazeta Aleksandrowska*. 1995. № 11–12; 1996. № 1.
1733. Wiszka E. Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920–1939. Toruń : Wyd. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2001. 324 s.
1734. Wiszka E. Prasa obozowa żołnierzy armii URL internowanych w Kaliszu i Szczypiornie w latach 1920–1924. *Rocznik Kaliski*. Kalisz, 1996/1997. T. XXVI. S. 153–168.
1735. Wiszka E. Stanica Ukraińska w Kaliszu (1924–1939). *Polska. Ukraina* / pod red. B. Berdychowskiej i O. Hnatiuk. Lublin, 2007. C. 64–88.
1736. Wiszka E. Status prawny ukraińskiej emigracji politycznej w Polsce (1920–1939). *Над Віслою і Дніпром*. Київ, 2004–2005. № 2–3. C. 233–254.
1737. Wiszka E. Szósta Strzelecka. Formowanie, szlak bojowy i internowanie 6 Siczowej Dywizji Strzeleckiej (1920–1924). Toruń. 2012. 513 s.
1738. Wiszka E. Ukraińska emigracja polityczna w Aleksandrowie Kujawskim 1921–1939. *Aleksandrów Kujawski. Obozy jeńców i internowanych 1918–1921*. Część I. Warunki życia jeńców i internowanych oraz ukraińskiej emigracji politycznej. Toruń, 2008. S. 127–128.
1739. Wiszka E. Ukraińska prasa emigracyjna w Polsce w latach 1920–1939 (ogólna charakterystyka). *W kręgu prasy. Przeszłość – teraźniejszość – przyszłość*. Toruń, 2001. T. II. S. 67–102.
1740. Wiszka E. Ukraińska prasa emigracyjna wydawana w Warszawie w latach 1920–1924. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 1998. T. 6–7. S. 267–284.
1741. Wiszka E. Ukraiński Komitet Centralny. Reprezentacja polityczna emigracji ukraińskiej w Polsce (1921–1939). *Шостий Міжнародний конгрес україністів. Історія. Політологія*. Київ – Донецьк, 2005, Київ, 2007. Кн. 3. Ч. 2. С. 64–88.
1742. Wiszka E. Czarnomorcy. *Stosunki polskoukraińskie. Historia i pamięć* / pod red. J. Marszałek-Kawy i Z. Karpusa. Toruń. 2008. S. 152–166.
1743. Wiszka E. Brześć Litewski. Obozy jeńców i internowanych 1919–1921. Toruń, 2010. 182 s.
1744. Wiszka E. Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939. Toruń, 2004. 750 s.
1745. Wiszka E. Kozacka mogiła na Kujawach. *Gazeta Aleksandrowska*. 1995. № 11–12 ; 1996. № 1.
1746. Wiszka E. Skąd tryzuby na Kujawach. *Zdrój Ciechociński*. 1991. № 11–12 ; 1992. № 1, 7–8.
1747. Wiszka E. Systemy polityczne Ukrainy. Toruń : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2007. 190 s.

1748. Wiszka E. Szósta Siczowa Dywizja Strzelecka Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej. Formowanie, szlak bojowy, internowanie. 1920–1924. Toruń, 2012. 513 s.

1749. Wnuk R. Stosunek polskiej historiografii po roku 1989 do antykomunistycznego podziemia i opozycji demokratycznej. *Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX w.* / pod red. P. Kosiewskiego i G. Motyki. Kraków : UNIVERSITAS, 2000. S. 49–60.

1750. Wnuk R. Wojna po wojnie. Antysowieckie podziemie w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1944–1953. Gdańsk – Warszawa, 2012. 666 s.

1751. Wnuk R. Za pierwszego Sowietów. Polska konspiracja na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej (wrzesień 1939 – czerwiec 1941). Warszawa, 2007. 463 s.

1752. Wójcik-Łagan. H. Józef Piłsudski i rok 1914 w narracjach szkolnych z lat trzydziestych XX w. *Studia Muzealno-Historyczne*. № 7. S. 151.

1753. Wójcik-Łagan. H. Stosunki polsko-ukraińskie w szkolnej edukacji historycznej od XIX do XXI wieku. Kielce : Kieleckie Towarzystwo Naukowe, 2005. S. 2.

1754. Wójczyk-Łagan H. «Cud nad Wisłą». Mitologizacja postaci i wydarzeń w świetle podręczników do historii z lat trzydziestych XX wieku. *Historia – Mentalność – Tożsamość. Rosja i Europa Zachodnia w polskiej i ukraińskiej historiografii XIX i XX wieku* / red. E. Koko, M. Nowak i L. Zaszkiłniaka. Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2013. S. 545–564.

1755. Wójczyk-Łagan H. O Ukrainie, stosunkach polsko-ukraińskich i Kozakach, w popularnych narracjach szkolnych (do 1939 roku). *Rocznik Biblioteki Uniwersyteckiej*. Kielce : Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2013. T. I. S. 231–253.

1756. Wójczyk-Łagan H. Piłsudski i Ukraina w przekazie szkolnym w latach trzydziestych XX w. Przyczynek do kultu Marszałka. *Mity i stereotypy w dziejach Polski i Ukrainy w XIX i XX wieku* / red. A. Czyżewskiego, R. Stobieckiego, T. Toborka, L. Zaszkiłniaka. Warszawa – Łódź : Wydawnictwo IPN, 2012. S. 346–364.

1757. Wójczyk-Łagan H. Ukraina i Ukraińcy w polskich szkolnych wypisach historycznych (do 1939 roku). *Historia – Mentalność – Tożsamość. Miejsce i rola historii i historyków w życiu narodu polskiego i ukraińskiego w XIX i XX wieku* / red. J. Pisulińskiej, P. Sierżęgi, L. Zaszkiłniaka. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2008. S. 439–458.

1758. Wójczyk-Łagan H. Ukraińska mniejszość narodowa w II Rzeczypospolitej a wychowanie państwowe. Lata trzydzieste XX wieku. *Historia – Mentalność – Tożsamość. Pamięć społeczna Ukraińców i Polaków w okresie kształtowania się ich świadomości narodowej (wiek XIX i pierwsza połowa XX)* / red. L. Zaszkiłniaka, J. Pisulińskiej, P. Sierżęgi. Tom IV. Lwów : Wydawnictwo AIC we Lwowie, 2011. S. 218–235.

1759. Województwo wołyńskie : 1921–1939 : elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych / red. W. Mędrzecki. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1988. 202 s.

1760. Wojna po wojnie. Antysowieckie podziemie w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1944–1953 / G. Motyka, R. Wnuk, T. Stryjek, A. F. Baran. Gdańsk – Warszawa : Instytut Studiów Politycznych PAN, Muzeum II Wojny Światowej, 2012. 666 s.

1761. Wojna polsko-bolszewicka 1919–1920 w ocenach historyków / red. nauk. i wstęp Anna M. Cienciąła, Piotr Wandycz. Warszawa : Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce, 2003. 71 s.

1762. Wojna polsko-sowiecka 1920 roku. Przebieg walk i tło międzynarodowe. Materiały sesji naukowej w Instytucie Historii PAN 1–2 października 1990 / red. A. Koryn, Warszawa : Instytut Historii PAN, 1991. 235 s.

1763. Wojna polsko-ukraińska 1918–1919: działania bojowe – aspekty polityczne – kalendarium / G. Łukomski, Cz. Partacz, B. Polak. Koszalin : Wyd. Uczelniane Wyższej Szkoły Inżynierskiej ; Warszawa : Oficyna Wydawnicza «Adiutor», 1994. 285 s.

1764. Wołyń 1943 – rozliczenie. Materiały przeglądowej konferencji naukowej «W 65 rocznicę eksterminacji ludności polskiej na Kresach Wschodnich dokonanej przez nacjonalistów ukraińskich». Warszawa : Instytut pamięci narodowej, 2010. 694 s.

1765. Wołyń i Galicja «za drugiego Sowietów» / L. Adamski, G. Hryciuk. Warszawa : Wydawnictwo Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia, 2019. 674 s.

1766. Wołyń i Galicja Wschodnia pod okupacją niemiecką 1943–1944 / pod red. Ł. Adamskiego i G. Hryciuka. Warszawa : Wydawnictwo Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia, 2019. 430 s.
1767. Wołyń i Małopolska Wschodnia 1943–1944 / red. nauk. Cz. Partacz, B. Polak, W. Handke ; Instytut im. gen. Stefana «Grota» Roweckiego. Koszalin ; Leszno : Wyd. Instytutu im. gen. Stefana «Grota» Roweckiego, 2004. 324 s.
1768. Wołyń '43. Ludobójcza czystka – fakty, analogie, polityka historyczna. Kraków, 2016. 288 s.
1769. Woźniak M. Granie w historię. *Klio Polska*. 2016. № 8. S. 131–143.
1770. Wrzosek M. Militarne szanse sojuszu polsko-ukraińskiego w latach 1919–1920 i ich zaprzepaszczenie. *Warszawskie zeszyty ukrajinoznawcze*. 1996. № 3. S. 136–149.
1771. Wrzosek M. Wojny o granice Polski Odrodzonej 1918–1921. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1992. 376 s.
1772. Wrzosek M. Wojsko Polskie i operacje wojenne lat 1918–1921. Białystok : Dział Wydawnictw Filii UW, 1988. 690 s.
1773. Współczesna polska debata na temat metropolity Andrzeja Szeptyckiego. Wokół konferencji w Krakowie (25–26 listopada 2009 r.). *Przegląd Wschodni*. 2013. T. XII. Z. 4 (48). S. 954.
1774. Wybrane problemy metodologii i metodyki badań nad najnowszą historią Polski : dyskusja / Z. Zblewski i inne. *Pamięć i Sprawiedliwość*. 2012. № 2 (20). S. 11–27.
1775. Wysocki R. «Akcja rewindykacyjna» a sytuacja Kościoła prawosławnego na Chełmszczyźnie w roku 1938 w świetle «Diła». *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencje* / pod red. G. Kuprianowicza. Chełm, 2009. S. 169–191.
1776. Wysocki R. Kwestia Wielkiego Głodu w działalności propagandowej Biura Ukraińskiego w Londynie w latach 1932–1933. *Scripta Historica*. 2016. № 22. S. 233–252.
1777. Wysocki R. Od pragnienia niepodległości do potrzeby uznania. Proby nawiązywania stosunków dyplomatycznych przez Ukrainę w roku 1918. *Rok 1918 w Europie środkowo-Wschodniej* / red. D. Grunberga, J. Snopko, G. Zackiewicza. Białystok Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2010. S. 84–102.
1778. Wysocki R. Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929–1939. Geneza. struktura, program ideologia. Lublin : UMCS, 2003. 433 s.
1779. Wysocki R. W kręgu integralnego nacjonalizmu. Czynniki nacjonalizmu Dmytro Doncowa na tle myśli nowoczesnych Romana Dmowskiego. Studium porównawcze. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2014. 543 s.
1780. Wysocki R. Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929–1939: geneza, struktura, program, ideologia. Lublin, 2003. 433 s.
1781. Zabrowarny S. Symon Petlura – niezłomny orędownik niepodległości Ukrainy. *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa* / red. Z. Karpius, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń, 1997. S. 131–150.
1782. Zabrowarny S. Zwrotne momenty w rozwoju ukraińskiego ruchu narodowego w Galicji na tle stosunków polskoukraińskich w Galicji (1848–1918). *Warszawskie zeszyty ukrajinoznawcze*. 1999. T. 8–9. S. 174–187.
1783. Zajęzkowski M. Drogi do porozumienia między polskim i ukraińskim podziemiem niepodległościowym w latach 1945–1947. *Od zniewolenia do wolności. Studia historyczne* / red. A. F. Baran. Warszawa – Białystok, 2009. S. 271–316.
1784. Zajęzkowski M. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii na Lubelszczyźnie 1939–1947. Warszawa, 2012. 377 s.
1785. Zajęzkowski M. Pod znakiem Króla Daniela. OUN-B i UPA na Lubelszczyźnie 1944–1950. Lublin – Warszawa : Instytut Pamięci Narodowej, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 2016. 28 s.
1786. Zajęzkowski M. Podobóz ukraiński w Centralnym Obozie Pracy w Jaworznie w świetle sprawozdania Grupy Śledczej MBP ppor. Józefa Bika (maj-wrzesień 1947 roku). *Między ideologią a*

socjotechniką. Kwestia mniejszości narodowych w działalności władz komunistycznych – doświadczenie polskie i środkowoeuropejskie / red. M. Semczyszyn, J. Syrynk. Warszawa – Szczecin – Wrocław, 2014. S. 201–213.

1787. Zajączkowski M. Terror i represje sowieckie wobec zachodnich Ukraińców w latach 1943–1945 z jugosłowiańskimi kontekstami w tle. *Rocznik Polsko-Niemiecki*. 2016. № 24/2. S. 109–160.

1788. Zajączkowski M. Ukraińskie podziemie na Lubelszczyźnie w okresie okupacji niemieckiej 1939–1944. Lublin – Warszawa : Oddział IPN w Lublinie, ISP PAN, 2015. 504 s.

1789. Zajączkowski M. Wobec «polsko-bolszewickiej władzy okupacyjnej...». Ukraińskie podziemie na Lubelszczyźnie po lipcu 1944 r. *Rocznik Chełmski*. 2016. T. 20. S. 149–197.

1790. Zajączkowski M. Wybrane aspekty militarne akcji «Wisła». Likwidacja partyzantki sotnyka Jana Szpontaka «Zaluzniaka». *Podzielone narody. Szkice z historii stosunków polskoukraińskich w latach 40. XX wieku* / red. red. M. Białokura, M. Patelskiego. Toruń – Opole : wyd-wo Adam Marszałek, 2010.

1791. Zakerzon. Wspomnienia żołnierzy Ukraińskiej Powstańczej Armii / oprac. B. Huk. Warszawa 1994–1997. T. 1–3. 440 s.

1792. Zamorski K. Co można pomyśleć o przyszłej przeszłości? *Bez taryfy ulgowej* : dorobek naukowy i edukacyjny. Instytutu Pamięci Narodowej 2000–2010. Łódź : Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, 2012. S. 17–28.

1793. Zamorski K. Dziwna rzeczywistość : wprowadzenie do ontologii historii. Księgarnia Akademicka, 2008. 378 s.

1794. Zamorski K. Galicyjskie dole i niedole: spór o rozwój cywilizacyjny zaboru austriackiego. *W krainie metarefleksji* : księga poświęcona profesorowi Czesławowi Robotyckiemu. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2015. S. 174–185.

1795. Zamorski K. Historia jako przedmiot poznania. *Przedmiot poznania politologii*: podstawy dyscypliny nauki / Skarzyński Ryszard. Białystok : Temida 2, 2014. S. 89–138.

1796. Zamorski K. Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji : ludność Galicji w latach 1857–1910 / red. H. Madurowicz-Urbańska. Kraków – Warszawa : Zakład wydawnictw statystycznych, 1989. 97 s.

1797. Zamorski K. O galicyjskich mitach. *Mit Galicji*. Kraków : Międzynarodowe Centrum Kultury, 2014. S. 129–133.

1798. Zamorski K. O zjawisku historii w sposób popularny. *Alma Mater*. 2013. № 155. S. 30–31.

1799. Zamorski K. Transformacja demograficzna w Galicji na tle przemian ludnościowych innych obszarów Europy Środkowej w drugiej połowie XIX i na początku XX w[ieku]. Kraków : Nakład Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1991. 163 s.

1800. Zamorski K., Pagacz-Moczarska R. Miejsce historii we współczesnym świecie : rozmowa z prezesem krakowskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego prof. Krzysztofem Zamorskim. *Alma Mater*. 2013. № 155. S. 78–80.

1801. Zaporowski Z. Ukraińcy na Lubelszczyźnie 1918–1922. *Rocznik Lubelski*. 1989–1990. T. 31/32. S. 175–183.

1802. Żaryn J., Niedzielko R. Wstęp. *Wołyń 1943 – rozliczenie. Materiały przeglądowej konferencji naukowej «W 65 rocznicę eksterminacji ludności polskiej na Kresach Wschodnich dokonanej przez nacjonalistów ukraińskich»*. Warszawa : Instytut pamięci narodowej. Warszawa, 2010. S. 8.

1803. Zaszkiłniak L. Historiografia ukraińska i postmodernizm: retrospektywy i perspektywy. *Klio Polska*. 2016. № 8. S. 103–116.

1804. Zaszkiłniak L. Stosunki polsko-ukraińskie w XX wieku: analiza i interpretacja. *Polska – Niemcy – Ukraina w Europie. Uwarunkowania, założenia i przesłanki wzajemnej współpracy*. Rzeszów, 1996. S. 187–202.

1805. Zaszkiłniak L. Stosunki ukraińsko-polskie w XX wieku w świadomości społecznej Ukraińców i Polaków. *Przegląd Wschodni*. 2011. T. XI. Zesz. 4 (44). S. 809.

1806. Zaszkilniak L. Ukraiński ruch narodowy i sprawa Polski w latach drugiej wojny światowej. *Przegląd Wschodni*. Warszawa, 2004. T. IX. Zeszyt 1. S. 63–94.
1807. Zbrodnie nacjonalistów ukraińskich dokonane na ludności polskiej na Wołyniu 1939–1945. Warszawa : Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce, In-t Pamięci Narodowej, 1990. 180 s.
1808. Zbrodnie nacjonalistów ukraińskich na Polakach w latach 1939–1945 : ludobójstwo niepotępione / L. Kulińska, Cz. Partacz, K. Cap, Z. Gawryś. Warszawa : Bellona, cop. 2015. 310 s.
1809. Zęba A. Ukraińcy w Kanadzie wobec Polski i Polaków (1914–1939). Kraków, 1998. 534 s.
1810. Żerelik R. Cerkiew prawosławna na Ukrainie w dobie transformacji. *Wspólnoty chrześcijańskie w państwach byłego ZSRR – perspektywa dwudziestolecia* / red. M. Mróz i T. Dębowski. Wrocław, 2006. S. 191–205.
1811. Żerelik R. Die Orthodoxe Kirche in Polen zwischen dem Ersten und Zweiten Weltkrieg. *Kirchliche Geschichte*. 2002. H. 1. S. 169–181.
1812. Żerelik R. Die ukrainische Minderheit in Polen. *Protestantismus und Minderheiten in Europa. Tagung in Zusammenarbeit mit der Evangelischen Kirche im Rheinland*. 28–30. Juni 1993. Begegnungen, Mülheim/Ruhr 1994. 6/93. S. 95–105.
1813. Żerelik R. Jeszcze o łemkowskich bieżącach z I wojny światowej. Glosa do artykułu Bogdana Horbala, Łemkowie w Rosji 1915–1919 na tle exodusu rusofilskiej ludności Galicji i ruchu karpatoruskiego. *Wrocławskie Studia Wschodnie*. 2007. № 11. S. 99–117 ; *Wrocławskie Studia Wschodnie*. 2008. № 12. S. 273–276.
1814. Żerelik R. Kilka uwag o Łemkach (w związku z książką Kazimierza Pudło «Łemkowie. Proces wrastania w środowisko Dolnego Śląska 1947–1985»). *Prace i materiały etnograficzne*. T. XVIII. Wrocław 1987. 197 s.). Cz. 1. *Bampa*, 1996. № 1 (12). S. 21–23 ; Cz. 2. *Bampa*. 1996. № 2 (13). S. 18–19.
1815. Żerelik R. Łemkowska Watra na Obczyźnie – integrująca rola corocznych spotkań łemkowskich. Piastowsko-komunistyczna satysfakcja? Obchody rocznic historycznych i świat państwowych na Śląsku po II wojnie światowej. *Spotkania Dolnośląskie, T. III* / red. J. Nowosielska-Sobel, G. Strauchold. Wrocław, 2008. S. 109–115.
1816. Żerelik R. Mniejszość ukraińska w Polsce po II wojnie światowej. *Mniejszości narodowe w Polsce* / red. Z. Kurcz. Wrocław, 1997. S. 43–50.
1817. Żerelik R. Obrządek słowiański w południowej Polsce. *Prawosławie. Światło wiedzy i źrój doświadczenia* / red. K. Leśniewski, J. Leśniewska. Lublin, 1999. S. 439–447.
1818. Żerelik R. Ostatni sojusznik atamana Petlury. Ukraińsko-rosyjska konwencja wojskowa z 18 listopada 1920 roku. *Idea Europy i Polska w XIX–XX wieku. Księga ofiarowana dr Adolfowi Juzwence, dyrektorowi Zakładu Narodowego im. Ossolińskich z okazji 60-lecia urodzin* / red. Janusz Degler. Wrocław. 1999. S. 59–67.
1819. Żerelik R. Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej. *Dolny Śląsk*. 2000. № 8. S. 74–86.
1820. Żerelik R. Prawosławie na Dolnym Śląsku (na tle prawosławia powszechnego). *Dolny Śląsk*. 2009. № 14. S. 30–39.
1821. Żerelik R. Rada Ukraińskiej Republiki Ludowej. *Z dziejów ukraińskiego parlamentaryzmu na emigracji*. 1996. R. LI. № 1–3. S. 276.
1822. Żerelik R. Rola prawosławia na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej. *Miejsce i rola Kościoła wrocławskiego w dziejach Śląska* / red. K. Matwijowski. Wrocław, 2001. S. 155–160.
1823. Żerelik R. Rząd i Rada Ukraińskiej Republiki Ludowej w Tarnowie w okresie 1920–1922. *Warszawskie zeszyty ukrajinoznawcze*. 1996. T. 3. S. 207–219.
1824. Żerelik R. Święty Gorazd II. Prawosławny męczennik ziemi czeskiej, morawskiej i śląskiej. *Między Lwowem a Wrocławiem. Księga jubileuszowa Profesora Krystyna Matwijowskiego* / red. B. Rok, J. Maroń. Toruń, 2006. S. 299–309.
1825. Żerelik R. Ukraińcy na Uniwersytecie Wrocławskim w czasie II wojny światowej. *Studia Wschodnie* / red. K. Matwijowski i R. Żerelik. Wrocław, 1993. S. 135–142.

1826. Żerelik R. Ukraińcy w fazie przemian lat osiemdziesiątych. *Antynomie transformacji w Polsce. Chrześcijaństwo – Mniejszości – Liberalizm* / pod red. Z. Stachowskiego, A. Wójtowicza. Warszawa, 1993. S. 205–214.
1827. Żerelik R. Ukraińska partia Ludowych Republikantów wobec porozumienia Pilsudski-Petlura. *Polska i Ukraina_Sojuz 1920 roku i jego następstwa* / red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń, 1997. S. 349–358.
1828. Żerelik R. Z Beskidu Niskiego na Dolny Śląsk. Uwagi o kształtowaniu się tożsamości Łemków. *Trudne dziedzictwo. Tradycje dawnych i obecnych mieszkańców Dolnego Śląska* / red. J. Nowosielska-Sobel i G. Strauchold. Wrocław, 2006. S. 75–86.
1829. Żerelik R. Zarys dziejów prawosławia na Śląsku po II wojnie światowej. *Katedra Narodzenia Przenajświętszej Bogarodzicy* / red. I. Rydzanicz. Wrocław, 1996. S. 30–35.
1830. Zieba A. A. Gente Rutheni, nazione Poloni. Z problematyki kształtowania się ukraińskiej świadomości narodowej w Galicji. *Prace Komisji Wschodnoeuropejskiej*. 1995. T. 2. S. 61–77.
1831. Zmienić krwiobieg / Z Redaktorem Jerzym Giedroyciem rozmawia M. Wademann. *Czas Kultury*. 1991. № 3–4. S. 4.
1832. Znani i nieznani międzywojennego Lwowa. *Studia i materiały*. T. 5 / red. M. Przeniosło, L. Michalska-Bracha. Kielce, 2018. 198 s.
1833. Żurawski vel Grajewski P. Walka dyplomatyczna wokół sprawy ukraińskiej na paryskiej konferencji pokojowej w roku 1919. *Warszawskie zeszyty ukrajinoznawcze*. 1996. T. 3. S. 89–103.
1834. Związek Ukraińców w Polsce w świetle dokumentów z lat 1990–2005 / opr. R. Drozd. Warszawa, 2010. 508 s.
1835. Życie jeńców z Ukraińskiej Armii Halickiej w obozie w Pikulicach w świetle czterech źródeł z lat 1919–1920. *Rocznik Przemyski*. 2017. Z. 1. S. 249–274.
1836. Żydzi w Małopolsce / red. F. Kiryk. Przemyśl, 1991. 364 s. ; An-ski S. Tragedia Żydów galicyjskich w czasie I wojny światowej. Wrażenia i refleksje z podróży po kraju. Przemyśl, 2010. 480 s.
1837. Żyła M. Polsko-ukraińska współpraca wojskowa w latach 1992–2017. *Історичний архів. Наукові студії* : зб. наук. пр. Миколаїв, 2020. Вип. 21. С. 21–32.

Електронні

1838. В'ятрович В. Волинська трагедія – частина польсько-української війни. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/4e1c07cfdc581/>.
1839. Гаврилюк Ю. Колянчук Олександр Миколайович. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=5825.
1840. Гавришко М. Інтерв'ю з Г. Мотиною. URL: <http://uamoderna.com/jittepis-istory/motyka>.
1841. Григорій Купріянович. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Григорій_Купріянович.
1842. Євген Місило. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%84%D0%B2%D0%B3%D0%B5%D0%BD_%D0%9C%D1%96%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%BE.
1843. Ігор Галагіда. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%B3%D0%BE%D1%80_%D0%93%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D1%96%D0%B4%D0%B0.
1844. Інтерв'ю з Григорієм Купріяновичем. 05.08.2018. URL: <https://www.nasze-slowo.pl/d-r-grigorij-kuprijanovich-golova-ukrainskogo-tovaristva-na-vsi-zvinuvachennja-mozhu-vidpovisti-slovami-shevchenka-mi-prosto-jshli-u-nas-nema-zerna-nepravdi-za-soboj/>.
1845. Козак Стефан Петрович. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Козак_Стефан_Петрович.
1846. Макар Ю. Ярослав Мокляк. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=68404.
1847. Польський історик: «багато виїхало – шкода, що не всі». URL: <https://www.nasze-slowo.pl/polskiy-istorik-bagato-viyihalo/>.

1848. Польському професору грозить тюрма за оскорблення українських військовоплених. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2015/01/30/7056967/>.

1849. Промова голови Українського Товариства в Сагрині 8 липня. URL: <http://www.istpravda.com.ua/columns/2018/07/11/152688/>.

1850. Професор Гжегож Грицюк: «Польські та українські історики повинні продовжувати діалог». URL: <https://monitor-press.info/ua/categories/polshcha-ta-ukraina/28918-profesor-hzhehozh-hrytsiuk-polski-ta-ukrainski-istoryky-povynni-prodovzhuvaty-dialoh>.

1851. Співголова Польсько-українського форуму істориків подав у відставку. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2017/11/21/151472/>.

1852. Указ Президента України № 965/2007 «Про присвоєння Р. Шухевичу звання Герой України». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/9652007-6491>.

1853. «Historia rerum gestarum – przeszłość odzwierciedlona czy wykreowana? Kluczowe problemy przeszłości krajów Europy Środkowej i Wschodniej w historiografiach regionu XIX–XXI w.» (6–7 grudnia 2019 r.). URL: <http://www.ihuw.pl/institut/dzialalnosc/wydarzenia/historia-rerum-gestarum-przeszlosc-odzwierciedlona-czy-wykreowana-kluczowe-problemy>.

1854. Adamski Ł. Polský historik: Katyňská lež aneb Dezinformační kampaň, která trvá už 80 let... URL: https://www.reflex.cz/clanek/historie/100670/polsky-historik-katynska-lez-aneb-dezinformacni-kampan-tera-trva-uz-80-let.html?amp=1&__twitter_impression=true.

1855. Aleksander Korman. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Aleksander_Korman.

1856. Andrzej Korytko wiceprezesem Polskiego Towarzystwa Historycznego. URL: <http://www.uwm.edu.pl/egazeta/andrzej-korytko-wiceprezesem-polskiego-towarzystwa-historycznego>.

1857. Andrzej Leon Sowa. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Andrzej_Leon_Sowa.

1858. Archiwum Państwowe w Przemyślu. URL: <http://www.przemysl.ap.gov.pl/art,467,przemyskie-zapiski-historyczne-t-21>.

1859. Bogumił Grott. URL: <http://grott.info/>.

1860. Bibliografia publikacji pracowników i doktorantów Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. URL: http://bg.cm.umk.pl/scripts/splendor/expert4e.exe?KAT=c%3A%5Csplendor%5Cumk%5Cpar%5C&FST=data.fst&FDT=format-pelny-etykiety.fdt&ekran=ISO&lnkmsk=2&cond=AND&sort=1%2C773%2C740%2C260&mask=2&F_00=02&V_00=Karpus+Zbigniew+.

1861. Bruski J. J. Polsko-ukraiński sojusz 1920 r.: realizm szans czy złudzenie? (Parę uwag o kontekście międzynarodowym). URL: http://sierpien1920.pl/opracowania/polsko-ukrainski-sojusz-1920-r-realizm-szans-zludzenie-pare-uwag-o-kontekscie-miedzynarodowym/#_ftn3.

1862. Bruski J. J. Sojusz polsko-ukraiński 1920 roku. Piłsudski, Petlura i próba geopolitycznej przebudowy Europy Wschodniej. URL: <https://polskietradycje.pl/artykuly/widok/602>.

1863. Bruski J. J. Sojusznik Piłsudskiego. Symon Petlura oczyma Polaków. URL: <http://sierpien1920.pl/opracowania/sojusznik-pilsudskiego-symon-petlura-oczyma-polakow/>.

1864. Czesław Partacz. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Czes%5C82aw_Partacz.

1865. Dr hab. Andrzej Stępnik. URL: <https://www.umcs.pl/ru/addres-book-employee,2630,pl.html>.

1866. Dr hab. Igor Hałagida, pracownik IPN w Gdańsku, odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi – Warszawa, 16 czerwca 2015. URL: <https://web.archive.org/web/20160425095037/> <http://gdansk.ipn.gov.pl/aktualnosci/2015/gdansk/dr-hab.-igor-halagida,-pracownik-ipn-w-gdansk,-odznaczony-zlotym-krzyzem-zaslugi-warszawa,-16-czerwca-2015>.

1867. Dr hab. Jarosław Syrnok, prof. UWr. URL: <https://etnologia.uni.wroc.pl/Katedra-Etnologii-i-Antropologii-Kulturowej/Pracownicy-i-doktoranci/Zainteresowania-naukowe-pracownikow/dr-hab.-Jaroslaw-Syrnok-prof.-UWr>.

1868. Dr hab. Karol Sacewicz: Delegatura IPN w Olsztynie. URL: <https://wnet.fm/2019/08/28/dr-hab-karol-sacewicz-delegatura-ipn-w-olsztynie-posiada-prawie-400-m-b-akt-bezpieki-nie-znamy-dobrze-tresci-calosci/>.

1869. Dr. hab. Katarzyna Błachowska. URL: <http://ihuw.pl/instytut/o-instytucie/pracownicy/dr-hab-katarzyna-blachowska>. Kozak S. Polsko-ukraińskie pogranicze: między konfliktem a dialogiem. URL: <http://www.pogranicze.sejny.pl/archiwum/krasnogruda/pismo/numer4.htm>.

1870. Dr. hab. Stanisław STĘPIEŃ. Dyrektor Instytutu. URL: <http://www.pwin.pl/Organizacja/dokumenty/prezes.html>; <https://rzeszow.tvp.pl/46533414/prof-stanislaw-stepien-dyrektor-poludniowo-wschodniego-instytutu-naukowego-w-przemyslu>.

1871. Dr Ł. Adamski o dialogu z Ukrainą: Polska nie może przymykać oczu na kult ludobójców. URL: <http://dzieje.pl/aktualnosc/dr-l-adamski-o-dialogu-z-ukraina-polska-nie-moze-przymykac-oczu-na-kultludobojcow>.

1872. Dr Łukasz Adamski. URL: http://cprdip.pl/centrum,zespol,biogram_lukasz_adamski.html.

1873. Dr Piotr Kroll. URL: <http://ihuw.pl/instytut/o-instytucie/pracownicy/dr-piotr-kroll>.

1874. Dr Stanisław Stępień. URL: http://www.archiwum.psw.pl/kadra_historia/id822,Dr-Stanislaw-Stepien.html.

1875. Drozd R. Akcja «Wisła» – deportacja ludności ukraińskiej na ziemie zachodnie i północne Polski w 1947 roku. URL: <http://www.transodra-online.net/pl/node/1413>.

1876. Drozd R. Grzegorz Motyka. W kręgu «Łun w Bieszczadach». Szkice z najnowszej historii polskich Bieszczad. Warszawa : Oficyna Wydawnicza RYTM, 2009. 189 s. URL: <https://docplayer.pl/14237256-Roman-drozd-w-kregu-lun-w-bieszczadach-szkice-z-najnowszej-historii-polskich-bieszczad-grzegorz-motyka-warszawa-2009-recenzja.html>.

1877. Dzieje Najnowsze. URL: <http://dn-ihpan.edu.pl/index.php?lang=en>.

1878. Fundacja św. Włodzimierza Chrzcziciela Rusi Kijowskiej. URL: http://wikipedia.org/wiki/Fundacja_sw._Wlodzimierza_Chrzcziciela_Rusi_Kijowskiej.

1879. Grzegorz Mazur. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Grzegorz_Mazur.

1880. Henryk Stroński. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Henryk_Stro%C5%84ski.

1881. Hryciuk G. Polacy we Lwowie 1939–1944. URL: <http://www.lwow.home.pl/hryciuk/hryciuk.html>.

1882. Hryciuk G. Polacy we Lwowie pod okupacją radziecką i niemiecką w latach 1939–1944. Życie codzienne. URL: <https://rcin.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/46332?id=46332&from=FBC>.

1883. Hryciuk G. Postawy i nastroje ludności polskiej w latach 1939–1941. URL: <http://www.lwow.home.pl/hryciuk/hryciuk.html>.

1884. Instytut Piłsudskiego w Londynie. Historia Instytutu. Powstanie i rozwój. URL: <http://www.pilsudski.org.uk/pl/aktualnosc.php?news=84&wid=14>.

1885. IPNtv Konferencje: Symon Petlura (1879–1926) – przywódca niepodległej Ukrainy. Panel dyskusyjny. URL: https://www.youtube.com/watch?time_continue=171&v=NcU1T0TozV4&feature=emb_title.

1886. Jan Malicki. URL: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Malicki_\(historyk\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Malicki_(historyk)).

1887. Jan Pisuliński. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Pisulinski; Prof. Pisuliński: projekt uchwały ws. «ludobójstwa Ukraińców» przez Polskę zafałszowuje historię. URL: <https://dzieje.pl/aktualnosc/prof-pisulinski-projekt-uchwaly-ws-ludobojstwa-ukraincow-przez-polske-zafalszowuje-histo>.

1888. Karpus Z. Tworzenie się ukraińskich jednostek wojskowych w 1920 r. w Łańcucie i Brześciu. Słowo Polskie. URL: <http://slowopolskie.org/tworzenie-sie-ukrainskich-jednostek-wojskowych-w-1920-r-w-lancucie-i-brzesciu/>.

1889. Karpus Z. Ukraiński sojusznik Polski w wojnie 1920 roku. Walka oddziałów Ukraińskiej Republiki Ludowej u boku Wojska Polskiego i ich dalsze losy. URL: <http://www.nawolyniu.pl/artykuly/sojuszniak.pdf>.

1890. Katedra Historii Najnowszej i Stosunków Międzynarodowych. URL: https://historianajnowsza.ukw.edu.pl/jednostka/katedra_historii_najnowszej/publikacje.

1891. Klio Polska. URL: <https://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/KLIOPL/about/editorialPolicies#focusAndScope>.

1892. Kozłowski M. Pro memoria – dwóch badaczy dziejów Europy Wschodniej: Władysław Andrzej Serczyk (23. VII. 1935 – 5. I. 2014) i Zbigniew Wójcik (29. X. 1922 – 22. III. 2014). Studia z

Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej. URL: <file:///C:/Users/samsung/Downloads/8847-23463-2-PB.pdf>.

1893. Konferencja międzynarodowa «Nie tylko Gestapo i NKWD... Niemieckie i sowieckie instytucje i ich rola w represjach wobec obywateli polskich w latach II wojny światowej». Warszawa, 17–18 września 2019. URL: <https://ipn.gov.pl/pl/aktualnosci/65308,Konferencja-miedzynarodowa-Nie-tylko-Gestapo-i-NKWD-Niemieckie-i-sowieckie-insty.html>.

1894. Krzysztof Zamorski (historyk). URL: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Krzysztof_Zamorski_\(historyk\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Krzysztof_Zamorski_(historyk)).

1895. Kultura. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Kultura>.

1896. Kwartalnik Historyczny. URL: <http://www.kh-ihpan.edu.pl/index.php?lang=en>.

1897. Lucyna Kulińska. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Lucyna_Kuli%C5%84ska.

1898. Marek Melnyk. URL: <https://peoplepill.com/people/marek-melnyk/>.

1899. Marek Melnyk. URL: http://www.uwm.edu.pl/kape/index.php?option=com_content&view=article&id=98&Itemid=34.

1900. Materiały z XX posiedzenia Polsko-Ukraińskiej Dwustronnej Komisji Ekspertów do spraw doskonalenia treści podręczników szkolnych historii i geografii (Czarnomorsk, 26–28 czerwca 2018 r.). URL: <https://men.gov.pl/zycie-szkoly/ksztalcenie-ogolne/komisje-podrecznikowe/polsko-ukrainska-komisja-ekspertow/materialy-z-xx-posiedzenia-polsko-ukrainskiej-dwustronnej-komisji-ekspertow-do-spraw-doskonalenia-tresci-podrecznikow-szkolnych-historii-i-geografii-czarnomorsk-26-28-czerwca-2018-r.html>.

1901. Międzynarodowa konferencja naukowa Sowieckie represje 1943–1946. Nowe ustalenia i nowe interpretacje. URL: http://cprdp.pl/wydarzenia,konferencje_i_seminaria,205,sowieckie_represje_1943-1946_podsumowanie_projektu_stosunki_miedzy_wladza_sowiecka_a_polskim_panstwem_podziemnym_kierownik_prof_grzegorz_motyka.html.

1902. Ministerstwo edukacji narodowej. URL: <https://men.gov.pl/pl/zycie-szkoly/ksztalcenie-ogolne/komisje-podrecznikowe/polsko-ukrainska-komisja-ekspertow>.

1903. Motyka G. Curriculum Vitae. URL: <http://isppan.waw.pl/wp-content/uploads/2017/02/Motyka-CV.pdf>.

1904. Motyka G. Geneza, przebieg, skutki akcji «Wisła» w polskiej historiografii. URL: <http://orka.sejm.gov.pl/Biuletyn.nsf/0/68D543AB48203F21C1257302002BB9ED>.

1905. Motyka G. Hołodomor 1932–1933. Wielki Głód na Ukrainie w dokumentach polskiej dyplomacji i wywiadu / red. J. J. Bruski. Warszawa, 2008. Recenzje. URL: https://new_3_4_2009_171_polska_wobec_wielkiego_glodu.

1906. Narodowy program rozwoju humanistyki. URL: <http://www.pwin.pl/Dzialalnosc%20naukowa/realizowane.html>.

1907. Nie żyje profesor Jacek Wilczur, egzekutor Armii Krajowej. URL: <https://tvn24.pl/polska/jacek-wilczur-egzekutor-armii-krajowej-zmarl-w-wieku-93-lat-ra871241-2411396>

1908. Nowak M. Autoreferat URL: https://historia.ug.edu.pl/sites/default/files/postepowania_naukowe/85613/autoreferat/autoreferat1_pol.pdf.

1909. Obóz (czasopismo). URL: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Ob%C3%B3z_\(czasopismo\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Ob%C3%B3z_(czasopismo)).

1910. Odzyskanie niepodległości przez Polskę: <https://polskiedzieje.pl/xx-lecie-miedzywojenne/odzyskanie-niepodleglosci-przez-polske.html>.

1911. Olszański T. A. Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947. *Niezależne czasopismo kulturoznawcze «JI»* 2001. № 20. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n20texts/pol/olszan-pol.htm>.

1912. Pisuliński J. Stosunki polsko-ukraińskie 1939–1947 w polskiej historiografii – przegląd badań. <https://ipn.gov.pl/pl/nauka/polsko-ukrainskie-forum/24524,Wystapienia-uczestnikow-I-Polsko-Ukrainskiego-Forum-Historykow.html>.

1913. Polskie Towarzystwo Historyczne <http://pth.net.pl/wydawnictwa-ciagle>.

1914. Polskie Towarzystwo Historyczne. URL: <http://pth.net.pl/o-nas/historia>.

1915. Polskie Towarzystwo Historyczne, oddział w Częstochowie. URL: www.pthczest.ajd.czyst.pl/index.php?id=id_2&page=historia_oddzialu.

1916. Prezentacja książki IPN o Wielkim Głodzie na Ukrainie z lat 1932–1933 – Wrocław, 9 grudnia 2008 r. URL: <https://ipn.gov.pl/pl/aktualnosci/2719,Prezentacja-ksiazki-IPN-o-Wielkim-Glodzie-na-Ukrainie-z-lat-19321933-Wroclaw-9-g.html>.
1917. Prof. dr hab. Aleksander Smoliński. URL: <http://www.home.umk.pl/~asm/>.
1918. Prof. Pisuliński: projekt uchwały ws. «ludobójstwa Ukraińców» przez Polskę zafałszowuje historię. URL: <https://dzieje.pl/aktualnosci/prof-pisulinski-projekt-uchwaly-ws-ludobojstwa-ukraincow-przez-polske-zafalszowuje-histo>.
1919. Prof. Rafał Wnuk: «Polityka historyczna i polityka zewnętrzna zostały podporządkowane polityce wewnętrznej. Za to się płaci». URL: <https://dziennikbałtycki.pl/prof-rafal-wnuk-polityka-historyczna-i-polityka-zewnetrzna-zostaly-podporzadkowane-polityce-wewnetrznej-za-to-sie-placi/ar/c1-14735058>.
1920. Prof. Stanisław Stępień – dyrektor Południowo–Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu. URL: <https://rzaszow.tvp.pl/46533414/prof-stanislaw-stepien-dyrektor-poludniowo-wschodniego-instytutu-naukowego-w-przemyslu>.
1921. Prof. UAM Grzegorz Skrukwa. URL: <http://iw.amu.edu.pl/nasi-wykladowcy/24-dr-grzegorz-skrukwa>.
1922. Rafał Wnuk. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Rafa%C5%82_Wnuk.
1923. Robert Kuśnierz. URL: http://pl.wikipedia.org/wiki/Robert_Ku%C5%9Bnierz.
1924. Rocznik Instytutu Europy Środkowo – Wschodniej. URL: <https://ies.lublin.pl/rocznik>.
1925. Roman Wysocki (historyk). URL: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Roman_Wysocki_\(historyk\)#cite_note-10](https://pl.wikipedia.org/wiki/Roman_Wysocki_(historyk)#cite_note-10).
1926. Rościsław Żerelik. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Ro%C5%9Bcis%C5%82aw_%C5%BBerelik.
1927. Rozdzielenie Polaków i Ukraińców musiało nastąpić – rozmowa z prof. Andrzejem Leonem Sową. Przegląd. 2012. 6 maja. URL: <https://www.tygodnikprzeglad.pl/rozdzielenie-polakow-i-ukraincow-musialo-nastapic-rozmowa-z-prof-andrzejem-leonem-sowa/>.
1928. Ryszard Szawłowski. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Ryszard_Szaw%C5%82owski.
1929. Ryszard Tomczyk. URL: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Ryszard_Tomczyk_\(polityk\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Ryszard_Tomczyk_(polityk)).
1930. Rzeczy już mu nie będą potrzebne. Rozmowa z prof. Rafałem Wnukiem. URL: https://wyborcza.pl/1,76842,10874614,Rzeczy_juz_mu_nie_beda_potrzebne.html.
1931. Serczyk W. A. Historia Ukrainy. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo, 1979. 495 s.
1932. Siekierka Sz. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Szczepan_Siekierka.
1933. Skrukwa G. O instytucie. URL: <http://iadmin-pstodio.home.amu.edu.pl/o-instytucie>.
1934. Spodarek G. Ukraiński historyk w Polsce – Igor Hałagida. URL: <https://pl.naszwybir.pl/ukraiński-historyk-w-polsce-igor-halagida/>.
1935. Stanisław Ciesielski (historyk). URL: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Stanis%C5%82aw_Ciesielski_\(historyk\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Stanis%C5%82aw_Ciesielski_(historyk)).
1936. Strach przed prawdą o ludobójstwie na Kresach. URL: <https://www.tuolawa.pl/wiadomosci/7222,strach-przed-prawda-o-ludobojstwie-na-kresach>.
1937. Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo – Wschodniej. URL: <http://www.sdr-ihpan.edu.pl/index.php?lang=ru>.
1938. Syrnyk J. Ukraińcy i «ukrainica» na Dolnym Śląsku przed 1945 rokiem. URL: http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/r_mowa/strony_pol01/historia_slask.htm.
1939. Szumiło M. Konflikt polsko-ukraiński na Lubelszczyźnie w latach 1942-1943 a Zbrodnia Wołyńska. URL: https://old.uinp.gov.ua/sites/default/files/konflikt_polsko-ukraiński_na_chelmszczyźnie_1942-1943_a_zbrodnia_wolynsk.pdf.
1940. Szumiło M. Recenzja i ocena na książkę Andrija Rukkasa «Razem z Wojskiem Polskim. Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w 1920 roku». URL: https://histmag.org/Andrij-Rukkas-Razem-z-Wojskiem-Polskim.-Armia-Ukraińskiej-Republiki-Ludowej-w-1920-roku-recenzja-i-ocena-20712/?fbclid=IwAR1pr4yX-zUHpl_G4ZBbQTPDYCNu8TSbDXMok2j2wPKzwb6zI2P-dq7EoWk.

1941. Szymiło M. Sojusz polsko-ukraiński w 1920 roku. URL: <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/65904,Sojusz-polsko-ukrainski-w-1920-roku.html>.
1942. Tomasz Stryjek. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Tomasz_Stryjek.
1943. Towarzystwo Historiograficzne. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Towarzystwo_Historiograficzne.
1944. Towarzystwo Historyczno-Literackie i Biblioteka Polska w Paryżu. URL: <https://archiwa.org/archiwa/towarzystwo-historyczno-literackie-i-biblioteka-polska-w-pary%C5%Bcu>.
1945. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 lipca 2009 r. w sprawie tragicznego losu Polaków na Kresach Wschodnich. URL: [http://orka.sejm.gov.pl/opinie6.nsf/nazwa/2183_u/\\$file/2183_u.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/opinie6.nsf/nazwa/2183_u/$file/2183_u.pdf).
1946. Ukraiński historyk w Polsce – Igor Hałagida. URL: <https://pl.naszwybir.pl/ukrainski-historyk-w-polsce-igor-halagida/>.
1947. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Instytut Wschodni. URL: <http://iadmin.pstdio.home.amu.edu.pl/>.
1948. W Przemyślu zakończyła się konferencja naukowa poświęcona akcji «Wisła». URL: <https://web.archive.org/web/20090215113645/http://serwisy.gazeta.pl/kraj/0,0.html>.
1949. Wiktor Poliszczuk. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Wiktor_Poliszczuk.
1950. Władysław Siemaszko. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/W%C5%82adys%C5%82aw_Siemaszko.
1951. Włodzimierz Mędrzecki. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/W%C5%82odzimierz_M%C4%99drzecki.
1952. Wrocławskie Studia Wschodnie. URL: <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.cejsh-a920d1a8-2202-4475-9d64-90051123df24>.
1953. Wydział «Artes Liberales». URL: <https://www.uw.edu.pl/universytet/wydzialy-i-jednostki/wydzial-artes-liberales/>.
1954. Wywiady: Jak interpretować historię Polski, która się działa we Lwowie. URL: <https://www.strefa.se/2019/12/29/wywiady-jak-interpretowac-historie-polski-ktora-sie-dziala-we-lwowie/>.
1955. Zajaczkowski M. Curriculum Vitae. URL: <http://isppan.waw.pl/wp-content/uploads/2017/02/Zajaczkowski-PL.pdf>.
1956. Zamorski K. (historyk). URL: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Krzysztof_Zamorski_\(historyk\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Krzysztof_Zamorski_(historyk)).
1957. Zarząd Ukraińskiego Towarzystwa Historycznego w Polsce. URL: <http://www.uitp.org.pl/index.php/zwiazek/nasze-projekty>.
1958. Zbigniew Karpus. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Zbigniew_Karpus.
1959. Zeszyty Historyczne. URL: http://www.wikiwand.com/pl/Zeszyty_Historyczne.

БІОГРАМИ ПОЛЬСЬКИХ УКРАЇНІСТІВ

Лукаш АДАМСЬКИЙ (*Lukasz Adamski*, 1981 р. н.) – доктор історії, політолог, спеціалізується на історії країн Східної Європи, аналізі їх сучасної політичної ситуації. З 2016 р. заступник директора Центру польсько-російського діалогу й порозуміння. Протягом 2006–2011 рр. працював у Польському інституті міжнародних справ як аналітик, потім як координатор програми двосторонніх відносин у Європі. У 2014 р. – доповідач Спеціальної моніторингової місії Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) в Україні. Як публіцист друкував свої статті у різних виданнях Польщі: «Gazeta Wyborcza», «Rzeczpospolita», «Tygodnik Powszechny», України та Німеччини «Süddeutsche Zeitung», «Frankfurter Allgemeine Zeitung».

Свою науково-аналітичну «пригоду» розпочинав із Німеччини як дослідник німецької політики. Однак дійшов висновку, що німці як предмет дослідження є нудними і не викликають емоцій, пристрастей, необхідних для того, щоб чимось професійно займатися тривалий час. Історик згадує: «Коли був ще студентом, після перебування протягом року на стипендії в Берліні, я поїхав із друзями до гірського хребту Чорногори, коли поспілкувався з гуцулами, я зрозумів, пам'ятаючи своє перебування в упорядкованій Німеччині, що Україна – це те поле, де я можу себе реалізувати». «...дослідження історії України сприяє кращому розумінню України в Польщі і Польщі в Україні – що з політичних поглядів важливо й бажано. Крім того, історія обох народів у більшості історичних періодів настільки переплетеною, що дослідження історії України є водночас дослідженням історії Польщі, а дослідження історії Польщі є вивченням історії України. Причому Україна може поляка захоплювати чи розлютовувати, але не залишить байдужим, а для дослідження історії треба захоплення й покликання. І я просто люблю українців, хоча моя симпатія не стосується двох категорій осіб: людей із радянським менталітетом та бандерівців».¹⁹²⁷

Найважливіші праці, що порушують теми з історії України 1917–1947 рр.: «Волинь і Східна Галичина під німецькою окупацією 1943» (*Wołyń i Galicja Wschodnia pod okupacją niemiecką 1943–1944 / pod red. Ł. Adamskiego i G. Hryciuka. Warszawa 2019*), «Волинь і Галичина "за другого Совету"» (*Wołyń i Galicja «za drugiego Sowietu» / red. Ł. Adamski, G. Hryciuk. Warszawa, 2019*) «Український "волинський негативізм": роздуми про конфлікт польсько-української пам'яті 2016 року» (*Ukrainian «Volhynian Negationism»: Reflections on the 2016 Polish-Ukrainian Memory Conflict. Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society. Vol 3. № 2 (2017)*), «За землю нашу, не вашу. Ідеологічні аспекти націотворчих процесів у Центральній та Східній Європі» (*O ziemię naszą, nie waszą. Ideowe aspekty procesów narodotwórczych w Europie Środkowej i Wschodniej / red. Ł. Adamski. Warszawa, 2017*), «Радянське й польське підпілля 1943–1946. Вибрані аспекти сталінської політики репресій» (*Sowieci a polskie podziemie 1943–1946. Wybrane aspekty stalinowskiej polityki represji / red. Ł. Adamski, G. Hryciuk, G. Motyka. Warszawa, 2017*), «Малоросія. Русь чи Україна. Суперництво та співіснування термінів, що позначали південно-східні провінції Речі Посполитої та їх населення у польській мові періоду поділів» (*Małorosja. Ruś czy Ukraina. Rywalizacja oraz współistnienie określeń południowoschodnich prowincji przedrozbiorowej Rzeczypospolitej i ich ludności w języku polskim doby zaborów. O ziemię naszą, nie waszą. Ideowe aspekty procesów narodotwórczych w Europie Środkowej i Wschodniej / red. Ł. Adamski. Warszawa, 2017*), «Невідомий кур'єр Пія XII. Аналіз ставлення католицького місіонера в радянському ув'язненні та процесу його розробки за сприяння НКДБ» (*Nieznanu kuriera Piusa XII. Analiza postawy katolickiego misjonarza w sowieckim więzieniu i procesy jego rozpracowywania przez NKGB. Dzieje Najnowsze. 2016. № 2*), «Прогресивний націоналіст. Михайло Грушевський та його погляди на Польщу та поляків» (*Nacjonalista postępowy. Mychajło Hruszewski i jego poglądy na Polskę i Polaków. Warszawa, 2011*), «Політика Польщі щодо України» (*Polityka Polski wobec Ukrainy. Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej, 2010*), «Гайдамацький запівайло?» («Zapiewajło hajdamacki?» *Naukowo-*

¹⁹²⁷ Із особистого листування автора монографії з науковцем; Dr Łukasz Adamski. URL: http://cprdip.pl/centrum_zespol_biogram_lukasz_adamski.html.

polityczna działalność Mychajły Hruszewskiego a konflikty narodowościowe na Uniwersytecie Lwowskim. *Kwartalnik Historyczny*. 2009, № 2), «Політика Польщі щодо України» (*Polityka Polski wobec Ukrainy. Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej*, 2008).

Ян Яцек БРУСЬКИЙ (*Jan Jacek Bruski*, 1969 р. н.) – історик, професор Інституту історії Ягеллонського університету. Займається новітніми проблемами Центрально-Східної Європи, питаннями «Прометеїзму», української еміграції, радянської політики в Україні, зокрема питань колективізації, Голодомору.

У 1999 р. історик захистив докторську дисертацію на підставі роботи «Державний центр Української Народної Республіки в еміграції у 1919–1924 рр.» (*Centrum Państwowe Ukrainiejskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie w latach 1919–1924. Kraków, 2000*). У 2011 р. учений здобув ступінь доктора габлітованого за роботу «Між прометеїзмом і Realpolitik. Друга Річ Посполита щодо Радянської України, 1921–1926» (*Między prometeizmem a Realpolitik. II Rzeczpospolita wobec Ukrainy Sowietkiej, 1921–1926. Kraków, 2010*).

З 2000 р. Я. Я. Бруський – член Східноєвропейської Комісії Академії мистецтв, Польсько-Чеського наукового товариства. Був стипендіатом Фундації польської науки, Фундації ім. Адама Крижановського, Фундації Ланцкоронських, Фонду ім. Яна та Сузання Бженковських та інших. Лауреат нагороди Міністра культури і мистецтв (1999 р., конкурс «Сліди пам'яті»).

За монографію «Петлюрівці. Державний центр УНР в еміграції, 1919–1924» (*Petlurowscy. Centrum Państwowe Ukrainiejskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie, 1919–1924. Kraków, 2000*) учений був відзначений нагородою «Przeglądu Wschodniego». Історик є співавтором (разом із Анджеєм Хойновським) синтезу української історії в ХХ ст. (*Ukraina. Warszawa, 2006* р.).

Головні праці професора Бруського: «Голодомор 1932–1933. Великий Голод в Україні в документах польської дипломатії й інтерв'ю» (*Hołodomor 1932–1933. Wielki Głód na Ukrainie w dokumentach polskiej dyplomacji i wywiadu. Warszawa, 2008*), «Між прометеїзмом і *Realpolitik*. II Річ Посполита щодо радянської України 1921–1926» (*Między prometeizmem a Realpolitik. II Rzeczpospolita wobec Ukrainy Sowietkiej 1921–1926. Kraków, 2010*), «У колі прометеїських і українських справ: Єжи Гедройць в Румунії 1939–1941» (*W kręgu spraw prometejskich i ukraińskich: Jerzy Giedroyc w Rumunii 1939–1941. Warszawa, 2014*), «Праці польсько-української комісії із дослідження взаємних відносин у 1917–1921» (*Prace Polsko-Ukrainiejskiej Komisji dla Badania Relacji Wzajemnych w latach 1917–1921. T. 1 / red. J. J. Bruski, W. Werstiuk, W. Skalski. Kyiv, 2019*). За працю «Між прометеїзмом і *Realpolitik*. II Річпосполита щодо радянської України 1921–1926» історик здобув у 2010 р. нагороду ім. Генрика Верещицького й Вацлава Фельчака.

Я. Я. Бруський – автор праць, номінованих до нагород ім. Є. Гедройця (2002 р.) та Нагороди історичної політики (2008 р.), кількох десятків наукових статей і публікацій, розміщених на сторінках «Dziejów Najnowszych», «Studiów z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej», «Studiów Historycznych», «Przeglądu Wschodniego», «Arcanów» і «Jewropu», співредактор колективних монографій¹⁹²⁸.

Роман ВИСОЦЬКИЙ (*Roman Wysocki*) – історик, професор в Інституті Новітньої історії Університету ім. Марії Кюрі-Склодовської в Любліні. Секретар правління Українського історичного товариства в Польщі. Автор двох монографій, збірки документів, співредактор двох колективних монографій, наукових статей з української проблематики. Досліджує українську політичну думку, національні рухи й націєтворчі процеси.

Р. Висоцький проходив стажування у Львівському університеті ім. Івана Франка (Львів, 1997 р.), був стипендіатом Фундації ім. Стефана Баторія (Прага, 1998 р.), Гарвардського університету (2003 р.), Фундації Лянцкоронських (Львів, 2006). Диплом доктора історик отримав на підставі дисертації «Організація українських націоналістів у Польщі в 1929–1939 рр.» (*Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929–1939. Geneza. struktura, program ideologia. Lublin, 2003*), написаний під науковим керівництвом професора Тадеуша Радзика. Робота була опублікована у

¹⁹²⁸ Jan Jacek Bruski. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Jacek_Bruski.

Видавництві Університету ім. М. Кюрі-Склодовської в 2003 р., а в 2004 р. була номінована на нагороду ім. Є. Гедройця.

Габлітацію вчений отримав 18 лютого 2015 р. на підставі праці «У колі інтегрального націоналізму. Діючий націоналізм Дмитра Донцова на тлі сучасних думок Романа Дмовського. Порівняльні студії» (*W kręgu integralnego nacjonalizmu. Czynny nacjonalizm Dmytro Doncowa na tle myśli nowoczesnych Romana Dmowskiego. Studium porównawcze*. Lublin, 2014). Рецензентами габлітаційної праці був професор Євгеніуш Коко, професор Яе Кенсік і доктор габлітований Томаш Стріек.

Окрім наукової роботи, професор Роман Висоцький займається й популяризаторською діяльністю у співпраці з такими провідними істориками, як професор Анджей Фрішке.

У 2019 р. вийшла у світ робота історика «Пацифікація Галичини 1930 року. Документи. Львів, 2019». Праці Р. Висоцького викликають гостру полеміку з боку кресових організацій¹⁹²⁹.

Омелян ВІШКА (*Emilian Wiszka*, 1 грудня 1940 р. – 21 жовтня 2014 р.) – польський історик українського походження, доктор габлітований, професор Інституту міжнародних відносин Університету ім. Міколая Коперника в Торуні, географ, публіцист, перекладач, громадський діяч. Людина, яка значну частину життя присвятила поверненню із забуття маловідомих прізвиськ учасників національно-визвольних змагань ХХ століття, ушануванню їх пам'яті, висвітленню об'єктивної картини подій минулого.

О. Вішка народився 1 грудня 1940 р. у селі Журавці Рава-Руського повіту, Львівської обл. (тепер Польща) у селянській родині Параскевії й Володимира Вішків. Перед початком війни, у 1941 році, батька Омеляна було мобілізовано до лав Червоної армії. У 1945 р. Володимир Вішка загинув в Угорщині. У 1947 р. унаслідок акції «Вісла» разом із родиною – матір'ю, братом і сестрою – Омелян був виселений до Венгожівського повіту Ольштинського воєводства. Науку хлопець пізнав із другого класу в 1949 році, коли було відкрито школу. Заради навчання парубок долав близько 12 кілометрів щодня.

Після закінчення початкової школи в 1955 р. О. Вішка вступив до загальноосвітнього ліцею, який закінчив у 1960 р. До речі, у 1958 році учня було виключено із навчального закладу на один рік через суперечку з керівництвом щодо введення української мови до навчальних програм ліцею. Закінчивши навчальний заклад, у 1962 році Омелян вступив до Вчительської семінарії в Торуні. У 1968 році заочно завершив навчання у Вищій педагогічній школі в Гданську та здобув ступінь магістра географії. У 1974–1976 рр. хлопець навчався в Інституті організації та управління освітніми закладами у Каліші. Водночас здобув ліцензію туристичного перекладача й екскурсовода закордонних виїздів. У 1962–1998 рр. працював учителем та директором початкових і середніх шкіл. За досягнення на організаційній та педагогічній ниві, пов'язані з будовою нової школи, розвитком шкільного спорту й туризму, О. Вішка був нагороджений Золотим хрестом заслуги та іншими медалями й почесними грамотами.

На початку дев'яностих років історик виступив з ініціативою, а потім був співорганізатором акції відбудови військового цвинтаря воїнів Армії Української Народної Республіки, загиблих у 1920–1921 роках під час інтернування в Александрові Куявському, неподалік Торуня та традиції вшанування їх пам'яті. Урочисте відкриття цвинтаря, званого Козацькою Могилою, відбулося в 1993 р. за участю представників найвищих властей Польщі й України.

Пошук інформації на вищезгадану тему відновив давню зацікавленість Омеляна Володимировича історією. Освітянин зосередився на проблематиці військовополонених та інтернованих, особливо їх преси. Зібрані дані послужили до підготовки проекту відбудови цвинтаря, а також обумовили низку науково-популярних публікацій, що були видані в Польщі й Україні та ознайомили із цією проблематикою широкі кола громадськості двох держав. Перші тексти на цю тему з'явилися в 1991 р., а в 1993 р. із нагоди відкриття оновленого цвинтаря – перша брошура «Козацька могила на Куявах» (Львів, 1993). З того часу історик присвячує багато часу підготовці текстів на тему польсько-українських взаємин першої половини ХХ століття, зокрема питанню української еміграційної преси, статусу української політичної еміграції в Польщі, національним меншинам. Дослідження в цій галузі стали розвиватися завдяки співробітництву з доктором Збігневом Карпусом – передвісником досліджень, що стосуються військовополонених та інтернованих, який виступив із пропозицією підняття через Омеляна Володимировича систематичних наукових

¹⁹²⁹ Roman Wysocki (historyk). URL: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Roman_Wysocki_\(historyk\)#cite_note-10](https://pl.wikipedia.org/wiki/Roman_Wysocki_(historyk)#cite_note-10).

досліджень, написання кандидатської дисертації тощо. Предметом уваги дослідник вибрав українську еміграційну пресу, що є важливим науковим історичним джерелом. Другою обставиною, що сприяла науковим починанням педагога, було відкриття в 1993 р. при Науковій Бібліотеці ім. В. Стефаника у Львові Науково-дослідного Центру з вивчення преси. Завдяки співробітництву із цим представництвом учений міг послуговуватися теоретичними розробками, що стосуються преси, також щорічно демонструвати результати своїх досліджень на організовуваних Центром конференціях. У 2003 р. львівський Центр видав Омеляну Володимировичу диплом за багатолітнє співробітництво та в меморіальній книзі було вміщено бібліографічну замітку з переліком його наукових праць.

Із середини 1990-х років почалася співпраця О. Вішки з Інститутом історії та архівістики, а згодом науковець став співробітником Інституту міжнародних відносин Університету М. Коперника в Торуні (Польща). У цьому ж закладі, у 2000 р., історик захистив кандидатську дисертацію на тему: «Преса української еміграції у Польщі 1920–1939», що була підготовлена під керівництвом З. Карпуса. У 2001 р. вийшла друком робота вченого «Преса української еміграції в Польщі 1920–1939» (Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920–1939. Toruń, 2001), а у 2002 р. – її українська версія у Львові. У 2004 р. на основі праці «Українська еміграція в Польщі 1920–1939» (Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939. Toruń, 2004) дослідник здобув звання доктора наук (doktor habilitowany) і нагороду квартальника «Przegląd Wschodni».

Омелян Володимирович читав лекції з історії України, політичних систем України, суспільної та політичної географії, а також з історії Східної Європи, проводив семінари, був науковим консультантом молодих докторантів, організував Українські дні в університеті, які наближували студентів до історії та сучасних проблем України. З 2008 р. науковець працював на факультеті політології і міжнародних відносин того ж університету. Досліджував добу визвольних змагань українського народу 1917–1921 рр., побут полонених та інтернованих у таборах в Польщі, зокрема табірну пресу, а також долю української політичної еміграції.

Омелян Вішка – автор опрацювань «Останній шлях УГА» (Київ – Торунь, 1999, співавтор), «Тухоля. Полонені старшини Української Галицької Армії 1920–1922» (Київ – Торунь, 2003, співавтор). У 2007 р. історик видав підручник «Політичні системи України» (Systemy polityczne Ukrainy. Toruń, 2007). У 2010 р. вийшла книга О. Вішки «Брест Литовський» (Brześć Litewski. Toruń, 2010) та у співавторстві «Українці в Варшаві» (Ukraińcy w Warszawie. Toruń – Warszawa, 2010). У 2012 р. була надрукована монографія дослідника «Шоста стрілецька. Шоста січова дивізія стрілецька. Формування, бойовий шлях і інтернування 1920–1924» (Szósta Strzelecka. Szósta Siczowa Dywizja Strzelecka. Formowanie, szlak bojowy i internowanie 1920–1924. Toruń, 2012).

О. Вішка є автором понад півтори сотні наукових та науково-популярних статей на історичну тематику, а також рецензій, звітів, біограм, опублікованих у журналах і неперіодичних видавництвах Польщі, України, Росії, Литви, Франції та Великобританії.

Професор Вішка – співорганізатор та учасник багатьох наукових конференцій і конгресів у Польщі й Україні. Автор перекладів україно- та російськомовних статей і монографій науковців з України, Росії та Литви; співредактор кількох наукових збірників; співзасновник і співредактор київсько-торунського журналу «Над Дніпром і Віслою» («Nad Wisłą i Dnieprem»).

21 жовтня 2014 р. життя Омеляна Вішки обірвалося. Йому було 73. Це страшна втрата не лише для родини. Наукова польська й українська спільнота залишилась без талановитого вченого, свідомого історика, що сприяв розвитку українсько-польських відносин, патріота, відкритої і щирої людини¹⁹³⁰.

Рафал ВНУК (Rafal Wnuk, 1967 р. н.) – історик, професор Католицького університету в Любліні, науковий працівник Інституту історії Польської академії наук, Музею Другої світової війни в Ганську, Інституту національної пам'яті Польщі.

Р. Внук згадує, що він став істориком не без підстав. Свого часу його батько вів «приватну війну» за статус поховання діда та його брата. На пам'ятнику, який було встановлено коштом батьків Рафала, був напис: «Болеслав Внук, посол до Сейму Речі Посполитої, убитий у Люблінському

¹⁹³⁰ Морозова О. Українська проблематика в творчості Омеляна Вішки. *Над Віслою і Дніпром. Польща і Україна в європейській перспективі – минуле і сучасність*. Торунь – Київ, 2017. Т. I. С. 7–11; Морозова О. Польський історик Омелян Вішка: діяльність щодо дослідження історії України. *Історичний архів. Наукові студії*: зб. наук. пр. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. Вип. 14. С. 167–172.

замку, Якуб Внук убитий у Катині – обидва загинули від рук ворогів вітчизни». Саме навколо того напису здійнявся галас. Комуś це не подобалося. Саме ця справа втягувала майбутнього вченого в таємниці родинної історії.

Інша історія, що зацікавила Рафала, – історія молодого хлопця, убитого під час облоги Замостя військами Будьонного у 1920 р. Господар, на подвір'ї якого сталася трагедія, згадує, що поранений хлопець благав про пощаду, але червоноармійці закололи його багнетами прямо на його очах. Згодом, поховавши хлопця, господар установив на гробі табличку: «Тут лежить Є. Косовський, 17-річний розвідник, люто замордований більшовиками». Табличка періодично десь зникала, але хазяїн уперто вивішував чергову.

Учений визнає, що в його родині історична тематика була постійно присутня. Навіть неймовірна історія його родинного села Високе під Замостям. Це була багатонаціональна й багаторелігійна місцевість. Тут разом жили євреї, українці, поляки, нащадки німецьких колоністів кінця ХVІІІ ст. Одним з перших село було піддане акції переселення в листопаді 1941 р.

У червні 1940 р. гітлерівці розстріляли діда Рафала – Болеслава Внука. Він устиг залишити короткий прощальний лист, написаний на хустці за кілька днів до смерті. Відтоді та хустка стала сімейною реліквією. Батьки показали її Рафалу, коли він був приблизно в 5 класі. На хустці було написано: «Люба дружино, Нінусю, Лялюню, Гжешю, мамо, сестри, зяті, кривні, знайомі, сьогодні я буду розстріляний німецькою владою. Гину за батьківщину з посмішкою на очах, але вмираю невинним. За кров нехай Бог заплатить прокляттям підлим шахраям. Твій Болек». Ці слова дідуся справили великий вплив на хлопця.

Рафал Внук згадує, що його дідусь ще перед війною брав участь у русі за незалежність. Був творцем і лідером Польської військової організації. У 1920 р. пішов добровольцем до війська. Боровся з більшовиками, брав участь у народних рухах. Працював головою громади, збудував школу й оздоровлювальний центр. Входив до табору прибічників Ю. Пілсудського. Був співорганізатором Безпартійного блоку співпраці з урядом, членом Табору національного з'єднання, депутатом польського Сейму. За свідченнями Р. Внука, дід був викритий німцями за сприяння ОУН. Перебував в ув'язненні в Замості на Люблінському замку. Сидів у т. зв. «парламентській камері» ще з кількома послами. Був розстріляний одним із перших.

Свого часу родина робила спроби викупити діда, збирали коштовності, гроші. Але одного разу отримали телеграму такого змісту: «Речі більше не потрібні». То був сигнал, що дід загинув. Пізніше охоронець передав бабусі хустку з його прощальними словами.

Двоюрідний дідусь Рафала – Якуб Внук – був офіцером польського війська, перебував на території, зайнятій Червоною армією. Загинув у Катині. Інформація про його смерть надійшла до бабусі досить швидко, адже його тіло було серед відкопаних німцями в 1943 р. При ньому були знайдені документи та його прізвище з'явилося в списку розстріляних росіянами осіб. Бабуся не витримала смерті двох синів і надовзі втратила розум, померла одразу після війни.

Бабуся Р. Внука мала дівоче прізвище Тор, була нащадком німецьких осадників. У рамках акції онімечення підписала папери, що підтверджували її німецьке походження. Завдяки цьому не була виселена. Після війни вона вдруге вийшла заміж, що цікаво, з організатором підпільної Народної партії Замойщини, який переховувався у неї під час війни. Згодом став діячем Організації борців за вольність і демократію.

Батько Рафала у грудні 1981 р. був інтернований. До родини стали надходити листи такого змісту: «Ви гниди, зрадники, вас треба розстріляти й засипати піском». Після чергової анонімки мама змушена була показати сину ці залякування. Саме в той момент хлопець зрозумів несправедливість таких дій, адже не можна звинувачувати батьків за помилки їх пращурів¹⁹³¹. Такі родинні історії однозначно сприяли вибору його майбутньої професії. Рафал обирає шлях історика.

Р. Внук був студентом відомого польського вченого Томаша Стшембоша. Історик спеціалізується на польсько-українських відносинах часів Другої світової війни, історії польського руху опору, зокрема діяльності Армії Крайової на колишніх східних польських територіях (Кресах), історії тоталітарних систем. Учений є автором однієї з найважливіших книг про польське підпілля на Люблінщині. Разом із Славомиром Полешаком, Агнешкою Ячинською й Магдаленою Шлядецькою науковець є редактором «Атласу незалежного підпілля Польщі 1944–1956» (Atlas Polskiego Podziemia Niepodległościowego 1944–1956, Warszawa, 2007).

Основні праці Р. Внука: «Конспірація аківська (від АК – Армія Крайова. – О.М.) й післяаківська на Замойщині від липня 1944 р. до 1956 р.» (Konspiracja akowska i poakowska na Zamojszczyźnie od

¹⁹³¹ Rzeczy już mu nie będą potrzebne. Rozmowa z prof. Rafałem Wnukiem. URL: https://wyborcza.pl/1,76842,10874614,Rzeczy_juz_mu_nie_beda_potrzebne.html.

lipca 1944 r. do 1956 r. Lublin, 1993), «Пани й різуні. Співпраця АК – ВІН* й УПА 1945–1947» (Pany i Reżuny. Współpraca AK-WiN i UPA 1945–1947. Warszawa, 1997 (у співавторстві з Г. Мотикою)), «Округ Люблін АК – ДЗС** – ВІН 1944–1947» (Okręg Lublin AK-DSZ-WiN 1944–1947. Warszawa, 2000), «Атлас польського незалежницького підпілля 1944–1956» (Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956. Lublin, 2007), «За перших Советів. Польська конспірація на Східних кресах II Речі Посполитої (вересень 1939 – червень 1941)» (Za pierwszego Sowietów. Polska konspiracja na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej (wrzesień 1939 – czerwiec 1941). Warszawa, 2007), «Війна після війни. Антирадянське підпілля в Центрально-Східній Європі в 1944–1953» (Wojna po wojnie. Antysowieckie podziemie w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1944–1953. Gdańsk – Warszawa, 2012 (співавтор)).

Історик відзначений Нагородою «Przeglądu Wschodniego» за книгу «За перших Советів...», нагородою журі та читачів у конкурсі «Історична книга року ім. Оскара Галецького» (2008 р.), Срібним хрестом за заслуги в документуванні та вшануванні правди про новітню історію Польщі (2009 р.), Нагородою ім. Єжи Гедройця як співавтор книги «Війна після війни...» (2014 р.)¹⁹³².

Учений вважає, що історія є однією з наук, що найбільше пов'язана з політикою. Із самого виникнення була використана для досягнення політичної мети, мала на меті легітимізацію вчинків правителя та обґрунтування укладених вище цілей. Однак обов'язком історика є критицизм і спроба досягнення найбільш об'єктивної правди¹⁹³³.

Ігор ГАЛАГІДА (Igor Halagida, 1971 р. н.) – польський історик українського походження, професор Гданського університету, науковий працівник польського Інституту національної пам'яті в Гданську.

Закінчив IV загальноосвітній ліцей з українською мовою навчання в місті Легниці. Вищу освіту здобув на історичному відділенні Гданського університету в 1996 році, де також здобув ступінь доктора філософії (2000 р.) та доктора габілітованого (2009 р.). Його доробок переважно присвячений українській меншині у Польщі і польсько-українським відносинам.

І. Галагіда – діяч Об'єднання українців у Польщі. 25 вересня 2008 року історик був відзначений нагородою «Memoria iustorum» за внесок у розвиток польсько-українського діалогу. 16 червня 2015 року – нагороджений Золотим Хрестом Заслуги за «заслуги вшанування історії Польщі».

Найважливіші праці вченого: «Українці в Польщі 1944–1989. Боротьба про ідентичність (Документи й матеріали)» (Ukraińcy w Polsce 1944–1989. Walka o tożsamość (Dokumenty i materiały). Warszawa, 1999 (співавтор)), «Українці на західних й північних польських землях 1947–1957» (Ukraińcy na Zachodnich i północnych ziemiach Polskich 1947–1957. Warszawa, 2002 (докторська праця)), «Система сталінських репресій в Польщі 1944–1956. Репресії у військово-морському флоті» (System represji stalinowskich w Polsce 1944–1956. Represje w marynarce wojennej. Gdańsk, 2005), «Провокація «Зенона». Генезис, перебіг і наслідки операції МГБ (Міністерство громадської безпеки) про криптонім «С-1» проти бандерівської фракції ОУН і британської розвідки (1950–1954)» (Prowokacja «Zenona». Geneza, przebieg i skutki operacji MBP o kryptonimie «C-1» przeciwko banderowskiej frakcji OUN i wywiadowi brytyjskiemu (1950–1954). Warszawa, 2005), «НСП (Незалежна самоврядна профспілка) "Солідарність" Слупського регіону (1980–1990). Т. 1 : ескізи до монографії» (NSZZ «Solidarność» Regionu Słupskiego (1980–1990). T. 1 : szkice do monografii. Gdańsk, 2010), «Тринадцятого грудня пам'ятного року...». Політичні інтерновані воєнного періоду з бидгоського, елблонського, гданського, слупського, торунського й вроцлавського воєводств («Trzynastego grudnia roku pamiętnego...». Internowani w stanie wojennym z powodów politycznych z województw bydgoskiego, elbląskiego, gdańskiego, słupskiego, toruńskiego i wrocławskiego. Bydgoszcz –

* Вольність і незалежність – польська цивільно-військова підпілля організація, заснована 2 вересня 1945 р. у Варшаві.

** Делегація Збройних сил у Польщі – польська організація антикомуністичного опору, створена 7 травня 1945 року головнокомандувачем Збройних сил Польщі генералом Владиславом Андерсом.

¹⁹³² Rafał Wnuk. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Rafa%C5%82_Wnuk.

¹⁹³³ Prof. Rafał Wnuk: «Polityka historyczna i polityka zewnętrzna zostały podporządkowane polityce wewnętrznej. Za to się płaci». URL: <https://dziennikbaltycki.pl/prof-rafal-wnuk-polityka-historyczna-i-polityka-zewnetrzna-zostaly-podporzadkowane-polityce-wewnetrznej-za-to-sie-placi/ar/c1-14735058>.

Gdańsk, 2011), «Дії комуністичних органів безпеки проти греко-католицького духовенства в Польщі (1944–1956). Документи» (Działania komunistycznych organów bezpieczeństwa przeciwko duchowieństwu greckokatolickiemu w Polsce (1944–1956). Dokumenty. Warszawa, 2012 («Bazylikańskie Studia Historyczne». Т. 2)), «Поміж Москвою, Варшавою й Ватиканом. Справи греко-католицького костелу в Польщі в 1944–1970» (Między Moskwą, Warszawą i Watykanem. Dzieje Kościoła greckokatolickiego w Polsce w latach 1944–1970. Warszawa, 2013)¹⁹³⁴.

Богдан ГАЛЬЧАК (Bogdan Halczak, 1959 р. н.) – польський історик українського походження, доктор габлітований, професор юридичного інституту Зеленогурського університету. Віцепрезидент Українського історичного товариства в Польщі.

Ім'я вченого добре відоме науковому загалу Республіки Польща, України, Словаччини та інших держав. Б. Гальчак народився 16 березня 1959 р. у Зеленій Гурі (Польща). Його батьки були депортовані з Лемківщини в 1947 р. у рамках акції «Вісла» й примусово поселені в західній Польщі.

У 1982 р. Богдан Гальчак із відзнакою закінчив магістерські студії в Інституті історії Вищої педагогічної школи міста Зелена Гура. Після закінчення навчання історик працював вчителем-вихователем в інтернаті. Ще через рік – вчителем у малокомплектній початковій школі. У ній, окрім історії, викладав польську мову та низку інших предметів. Одночасно освітянин займався науковою працею, готуючи докторську дисертацію під керівництвом доктора габлітованого, професора Мар'яна Ецкерта. У 1987 р. Б. Гальчак обіймав посаду старшого асистента закладу дидактики історії Інституту історії Вищої педагогічної школи в Зеленій Гурі. Там він готував молодь до професії шкільного вчителя.

У 1989 р. Наукова рада Інституту історії Університету імені Адама Міцкевича в Познані надала йому ступінь доктора гуманістичних наук у царині історії, на підставі захищеної праці «Об'єднання польської молоді "Зет" у 1886–1914 роках» (Związek Młodzieży Polskiej «Zet» w latach 1886–1914). У 2001 р. Наукова рада Інституту історії того ж Університету надала Б. Гальчаку ступінь доктора габлітованого з гуманістичних наук у царині історії на підставі дисертації «Національно-демократична публіцистика стосовно національних і етнічних проблем II Речі Посполитої» (Publicystyka narodowo-demokratyczna wobec problemów narodowościowych i etnicznych II Rzeczypospolitej).

У 1996 р. у видавництві Вищої державної педагогічної школи вийшла монографія Б. Гальчака «Товариство Томаша Зана в 1899–1914» (Towarzystwo Tomasza Zana w latach 1899–1914. Zielona Góra, 1996). У ній автор використав зібрані матеріали, що частково увійшли до його кандидатської дисертації. Результатом дослідницької праці над політичною думкою національно-демократичного табору була монографія «Publicystyka narodowo-demokratyczna wobec problemów narodowościowych i etnicznych II Rzeczypospolitej», що вийшла в 2000 р. у видавництві Вищої школи педагогічної в Зеленій Гурі.

Доробок Б. Гальчака нараховує низку публікацій методичного характеру в спеціалізованих часописах, адресованих учителям історії. Зацікавлення дидактикою мало для викладача практичні наслідки. У 1995 р. науковець як експерт узяв участь у роботі комісії, що була сформована Міністерством освіти, молоді і спорту уряду Бранденбург, метою якої була підготовка програми з навчання польської мови як іноземної у німецьких школах на теренах Бранденбургії. Ефектом праці комісії був «Rahmenplan polnisch», реалізований згодом у кількох німецьких освітніх закладах.

У 1997 р. був виданий підручник для отримання знань про суспільство для початкової школи «Знання про життя в суспільстві, нації та державі: офіційний підручник для VIII класу» (Wiedza o życiu w społeczeństwie, narodzie i państwie: oficjalny podręcznik do klasy VIII), який Б. Гальчак написав у співавторстві з Богумілою Бурда. Підручник набув широкої популярності по всій Польщі, тому був декілька разів перевиданий. У 2001 р. у педагогічному видавництві OPERON у Гдині було видано тритомний підручник з історії для середніх шкіл за співавторством Б. Гальчака. У 2004 р. було видано узагальнювальну працю під редакцією Б. Гальчака і Б. Бурди «Мультикультурність у навчанні історії» (Wielokulturowość w nauczaniu historii / red. nauk. B. Burda, B. Halczak. Zielona Góra,

¹⁹³⁴ Dr hab. Igor Hałagida, pracownik IPN w Gdańsku, odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi – Warszawa, 16 czerwca 2015. URL: <https://web.archive.org/web/20160425095037/http://gdansk.ipn.gov.pl/aktualnosci/2015/gdansk/dr-hab-igor-halagida,-pracownik-ipn-w-gdansk,-odznaczony-zlotym-krzyzem-zaslugi-warszawa,-16-czerwca-2015> ; Igor Galaгida. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%B3%D0%BE%D1%80_%D0%93%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D1%96%D0%B4%D0%B0.

2004). Дидактичній проблематиці було також присвячено першу частину, XXX тому збірника «Rocznik Lubuski», який редагувався за участі Б. Бурди. У 2012 р. Міністр народної освіти Польщі нагородив Богдана Гальчака «Медаллю комісії народної освіти» за особливі досягнення у сфері шкільної освіти Польщі.

У 2001 р., після заснування Зеленогурського університету, Богдан Гальчак став працівником цієї навчальної установи. У 2002 р. він обіймав посаду керівника закладу (кафедри) дидактики історії. Одночасно, у зв'язку з дозволом опікуватися підготовкою кандидатських (докторських) дисертацій, історик став керівником кандидатських студій з історії відділу гуманістики Зеленогурського університету. З 2004 р. учений перейшов до Інституту політології цього ж університету, де обіймав посаду керівника закладу історії ідеї і суспільних рухів.

Науковець був редактором узагальнювальної праці «Національні меншини в Центрально-Східній Європі після занепаду комунізму» (Mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej po upadku komunizmu. Zielona Góra, 2006), що вийшла друком у 2006 році. Наслідком дослідницьких старань Б. Гальчака стала монографія «Польська об'єднана робітничка партія в повіті. Функціонування повітових інстанцій ПОРП* на прикладі Зеленої Гури (1949–1989)» (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza w powiecie. Funkcjonowanie powiatowych instancji PZPR na przykładzie Zielonej Góry (1949–1989). Zielona Góra, 2011), що була опублікована в 2011 р. Метою науковця не було подання хронологічного викладу історії ПОРП у місті та повіті Зелена Гура. Скоріше, він здійснював аналіз функціонування комуністичного устрою через життя повіту.

Із 2014 р. Б. Гальчак почав працювати в Юридичному інституті Зеленогурського університету. Науковець викладає історію права. У межах наукової роботи учений займається історією державної адміністрації в Польщі, Україні, Словаччині, США, Канаді та інших державах. Гальчак є членом редакційної колегії Інтернет-видання «Človek a spoločnosť», що ініційоване Відділенням суспільних наук Словацької академії наук.

Із початком 2000-х рр. усе більшу роль у науково-дослідницькій праці Богдана Гальчака стала відігравати історія української національної меншини в Польщі. У 2004 р. Гальчак став одним із засновників Українського історичного товариства в Польщі. Протягом багатьох років виконує функції заступника голови Товариства, доктора габ. Романа Дрозда. Особливе місце в науковій праці Б. Гальчака займає Лемківщина та її жителі – лемки. Учений дотримується позиції, що лемки належать до українського народу. У своїх публікаціях критикує «неорусинський» рух, який тяжіє до відокремлення лемків від українців.

У 2010 р. Богдан Гальчак (спільно з Романом Дроздом) видав популярно-наукову працю «Історія українців в Польщі в 1921–1989» (Харків, 2013). Це синтетична й доступна для широкого читача історія української меншини в II Речі Посполитій і часів комуністичної диктатури в Польщі. Книга мала велику популярність у Польщі. У 2013 р. праця була перекладена українською видана в Україні, у Харкові. Цього ж року історик видав, спільно зі Стефаном Дурдою працю «Національна ідентичність лемків». Б. Гальчак представив у праці українську точку зору на ідентичність лемків, а Стефан Дурда «неорусинську». Книга здобула популярність у лемківському середовищі.

У 2014 р. Б. Гальчак видав популярно-наукову монографію «Історія лемків від середньовіччя до сучасності» (Dzieje Łemków od średniowiecza do współczesności / W. Halczak. Warszawa, 2014). У книзі представлена історія лемків у зрозумілій для широкого читача формі. Автор не обмежився лише польськими лемками. У роботі показана також історія лемків Словаччини, України, а також діаспори (Балкани, США, Канада). Це перше такого типу опрацювання в історії. Книга здобула велику популярність.

У 2015 р. під редакцією Б. Гальчака, Р. Дрозда й М. Шмігеля вийшов збірник документів «Іноземне пограниччя 1945–1946. Ситуація в південно-східній Польщі в чехословацьких документах». У праці були опубліковані документи зі словацьких і чеських архівів, підготовлені чехословацькою військовою розвідкою в 1945–1946 рр. на тему ситуації в південно-східній Польщі згаданого періоду, що була заселена більшою мірою українцями. Ті документи до цього часу не були відомі польським історикам. Польською мовою вони були перекладені зі словацької й чеської. Образ, що проявляється з тих документів, часто є абсолютно відмінним від образу, що домінує в польських історичних опрацюваннях про події на польсько-словацько-українському пограниччі в 1945–1946 рр.

* Польська об'єднана робітничка партія (пол. Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, PZPR) – керівна партія в Польській Народній Республіці з 1948 по 1989 рік.

Б. Гальчак був ініціатором і співорганізатором циклу наукових конференцій інтердисциплінарного характеру на тему: «Лемки, бойки, гуцули, русини – історія, сучасність, матеріальна й духовна культура». Перша й друга конференції з того циклу відбулися в 2007 й 2009 рр. у Зеленій Гурі, третя – у 2011 р. у Слупську, четверта – у 2013 р. у Свиднику (Словаччина), п'ята – у 2015 р. у Слупську, шоста – у 2017 р. у Старій Лесні (Словаччина), сьома – у 2019 р. у Новому Саді (Сербія). Ефектом тих конференцій є цикл колективних праць: «Лемки, бойки, русини – історія, сучасність, матеріальні й духовна культура». У назві разом із лемками і бойками поміщені також русини, хоча лемківське населення в Словаччині й на Балканах охочіше окреслює себе русинами (можливо русняки), ніж лемками. Перший том вийшов у 2007 р., другий – у 2009 р., третій – у 2010 р., четвертий – у 2012 р., п'ятий – у 2015 р., шостий – у 2016 р., сьомий – у 2018 р., восьмий – у 2019 р. Зазначені колективні праці, що містять наукові статті авторів із багатьох країн, мають високу оцінку від авторів, які займаються лемківсько-бойківсько-гуцульською проблематикою.

Б. Гальчак – співорганізатор міжнародної наукової конференції «Українці та їх сусіди протягом віків: політика, економіка, релігія, культура й щоденне життя», організованої в 2019 р. у Перемишлі Українським історичним товариством у Польщі. Результатом тієї конференції стала колективна праця, видана у 2020 р. під редакцією Б. Гальчака й Р. Дрозда. Гальчак є автором великої кількості наукових статей, присвячених українській проблематиці й опублікованих у журналах і колективних працях у Польщі, Словаччині, США та інших країнах.

Публікації Б. Гальчака, присвячені українській проблематиці, викликали негативну реакцію до нього з боку кресових організацій. Мали місце націлені проти нього пропагандистські атаки в інтернеті та медіа, контрольованих «кресов'янами». У 2012 р. Зеленогірський університет звернувся до Центральної комісії з справ наукових ступенів і титулів із пропозицією надати Б. Гальчаку титул звичайного професора. Серед чотирьох визначених Центральною комісією рецензентів троє надали позитивні відгуки. Однак четвертий рецензент – професор Станіслав Цесельський із Вроцлавського університету, що пов'язаний із кресовим товариством, надав украї негативний відгук, звинувативши Б. Гальчака у бажанні «далекосяжного зменшення відповідальності української сторони за конфліктний і часто трагічний характер взаємин та за висвітлення негативно оцінених польських дій». Під впливом пропагандистської кампанії, організованої «кресов'янами», Б. Гальчак не здобув звання звичайного професора. «На жаль, подібний досвід не є рідкістю серед істориків, зібраних в Українському історичному товаристві в Польщі», – зазначає вчений¹⁹³⁵.

Гжегож Пйотр ГРИЦЮК (*Grzegorz Piotr Hryciuk*, 1965 р. н.) – історик, професор Інституту історії Вроцлавського університету. Дослідник польсько-українських відносин ХХ ст. У колі наукових зацікавлень ученого – події в Східній Галичині й у Львові в 1918–1946 рр. у післявоєнний період, радянська політика часів Другої світової війни та інше.

Г. Грицюк – автор монографії «"Львівська газета" 1941–1944» («Gazeta Lwowska» 1941–1944. Wrocław, 1991), що є версією магістерської роботи історика. Це оповідь про найстарішу польськомовну газету у світі наших часів, що видавалася в 1811–1944 рр. і з 1988 по 2012 р. За це дослідження учений у 1993 р. був нагороджений відзнакою тижневика «Політика». Докторська робота науковця «Поляки у Львові під радянською й німецькою окупацією. 1939–1944» (*Polacy we Lwowie pod okupacją radziecką i niemiecką w latach 1939–1944*. Warszawa, 2000) була відзначена у 1998 р. третьою нагородою в конкурсі ім. Клеменса Шанявського як найкраща докторська праця в галузі історичних наук. Дослідження ученого «Поляки у Львові 1939–1944. Щоденне життя» (*Polacy we Lwowie 1939–1944. Życie codzienne*. Warszawa, 2000) висвітлює німецьку й радянську окупаційну політику в Галичині. Наведені автором факти представляють нові маловідомі факти про обидва режими. Робота «Масові радянські депортації часів Другої світової війни» (*Masowe deportacje ludności w Związku Radzieckim* / red. Hryciuk G., Ciesielski S., Srebrakowski A. Тогуї, 2003) викриває ганебність процесу масового преселення людей, учиненого радянською владою, як одного з основних інструментів у процесі уярмлення й тероризування суспільства, що перебувало в межах діяльності влад СРСР.

¹⁹³⁵ Із особистого листування автора монографії з науковцем ; О. Морозова. Богдан Гальчак – штрихи до наукової біографії. *Наукові записки* : збірник праць молодих вчених та аспірантів (Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України). 2012. Т. 24. С. 683–694 ; О. Морозова. Українські лемки в науковому доробку Богдана Гальчака. *Слов'янський вісник* : збірник наукових праць. Серія «Історичні та політичні науки» / Рівненський державний гуманітарний університет, Рівненський інститут слов'янознавства Київського славістичного університету. Вип. 14. Рівне, 2012. С. 69–72.

Щодо українсько-польських відносин, професор Грицюк дотримується такої позиції: «Попри все, я залишаюся обережним оптимістом щодо шансу діалогу і порозуміння, але я точно б не хотів, аби з'явилися тенденції до створення спільного бачення історії, адже підручник, який розповідав таку історію, був би вибірковим і неправдивим. Історичний діалог можна вести тоді, коли його не використовують у політичних цілях. Спокуса використати напрацювання науковців у політиці не сприяє розвитку історіографії»¹⁹³⁶.

Богуміл ГРОТТ (*Bogumil Grott*, 1940 р. н.) – історик, політолог, професор звичайний Ягеллонського університету. Вивчає явище націоналізму, його вплив на католицизм. Дослідник польсько-українських відносин. Представляє кресовий рух. Дотримується націоналістичних поглядів.

Народився 3 січня 1940 р. у Варшаві. Тут перебував під час окупації, Варшавського повстання, а також у післявоєнні роки. Дискримінація родини комуністичною владою вплинула на становлення особистості хлопця, його політичні погляди та пізнавальні потреби. Інтереси парубка сконцентрувалися навколо історії, культури, політики, етично-моральних питань.

Б. Гротт навчався в Ягеллонському університеті на факультеті археології. У 1974 р. здобув науковий ступінь доктора гуманітарних наук. Тема його габілітаційного дослідження – «Націоналізм і релігія – процес злиття націоналізму з католицизмом в одну ідею в думці Народної Демократії 1926–1939» (*Nacjonalizm i religia – proces zespalania katolicyzmu z nacjonalizmem w jedną całość ideową w myśli Narodowej Demokracji (1926–1939)*. Kraków, 1984). Звання доктора габілітованого учений здобув у 1986 р. Чергова робота, доповнення до його габілітації, – «Католицизм у доктринах націонал-радикальних угруповань до 1939 р.» (*Katolicyzm w doktrynach ugrupowań narodowo-radykalnych do roku 1939*. Kraków, 1987). Ефектом подальших наукових досліджень стала найбільш знана книжка «Християнський націоналізм. Національно-католицька ідеологічна формація в II Речі Посполитій на порівняльному тлі» (*Nacjonalizm chrześcijański. Narodowo-katolicka formacja ideowa w II Rzeczypospolitej na tle porównawczym*. Kraków, 1991). Важливими для розуміння питань новітньої історії Польщі стали видання: «Зигмунд Балицький – ідеолог національної демократії» (*Zygmunt Balicki ideolog Narodowej Demokracji*. Kraków, 1995).

У 1996 р. Б. Гротт здобув звання професора. Працював професором у Гуманітарно-економічній академії м. Лодзь, у Вищій гуманітарно-технічній школі у Більсько-Бялому. Після отримання в 1997 р. звання професора влаштувався на роботу до Інституту релігієзнавства Ягеллонського університету, де виконував функції керівника відділу державно-костельних відносин. Займався проблематикою політології релігії. Виконував також функції директора заснованого ним у 2003 р. Інституту політології у Державній вищій професійній школі в Освенцимі. Його наукові зацікавлення надалі концентруються навколо історії політичної думки з поглибленим вивченням національних рухів і націоналізму, а також інших політичних доктрин, національних відносин у Польщі й європейських країнах. Серед наукових інтересів ученого почесне місце посідають політичні й етнічні проблеми колишніх польських східних територій, т. зв. кресів. Свої дослідження на цю тему Б. Гротт реалізує не лише у формі наукових публікацій, а й у межах товариства «Інституту Східних Кресів Речі Посполитої», де виконує функції голови наукової ради.

Із 2005 р. історик став професором звичайним Ягеллонського університету. У цей час вчений видає роботи «Релігія, цивілізація, розвиток. Навколо ідей Яна Стахнюка» (*Religia, cywilizacja, rozwój. Wokół idei Jana Stachniuka*. Kraków, 2003), а також синтез польського націоналізму на порівняльному тлі «Дилеми польського націоналізму» (*Dylematy polskiego nacjonalizmu: powrót do tradycji czy przebudowa narodowego ducha*. Warszawa, 2014). Ця праця була рецензована у дванадцяти журналах, зокрема й за кордоном.

Зі зміною політичної атмосфери в Польщі після 1989 р. Б. Гротт присвятив себе кресовій проблематиці. Брав участь у зібраннях кресових товариств, налагоджував контакти з польськими організаціями, що сформувалися на колишніх польських територіях, редагував книжкову серію, присвячену кресовій проблематиці, досліджував польсько-українські відносини й діяльність УПА, характеризуючи її як геноцид проти польського населення. У межах цієї діяльності були видані

¹⁹³⁶ Професор Гжегож Грицюк: «Польські та українські історики повинні продовжувати діалог». URL: <https://monitorpress.info/ua/categories/polshcha-ta-ukraina/28918-profesor-hzhehozh-hrytsiuk-polski-ta-ukrainski-istoryky-povynni-prodovzhuvaty-dialoh>.

книги «Поляки й українці в минулому й сьогодні» (Polacy i Ukraińcy dawniej i dziś. Kraków, 2002), «Польсько-українські відносини в 1939–2004» (Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1939–2004, Warszawa, 2004), «Д. Донцов, "Націоналізм" (з обширною передмовою Гротта)» (D. Doncow, «Nacjonalizm» (z obszerną przedmową Grotta). Kraków, 2009), «Матеріали й студії зі справ українсько-польських відносин» (Materiały i studia z dziejów stosunków polsko-ukraińskich. Kraków, 2008), «Релігійні, політичні та культурні аспекти польської справи на Східних Кресах» (Religijne, polityczne i kulturalne aspekty sprawy polskiej na Kresach Wschodnich. Kraków, 2009), «Польща та її східні сусіди» (Polska i jej wschodni sąsiedzi. Warszawa, 2016).

У своїх працях історик пропагує переваги польського націоналізму, обґрунтовує колонізацію Західної України, дії ж українських націоналістів під час українсько-польського конфлікту називає геноцидом, відкрито виступає проти спроб наукового обґрунтування їхньої діяльності¹⁹³⁷.

Роман ДРОЗД (*Roman Drozd*, 1963 р. н.) – польський історик українського походження. Професор Поморської академії в Слупську. Протягом 2008–2016 рр. був ректором цього закладу. Голова Українського історичного товариства в Польщі. Спеціалізується на питаннях новітньої історії Польщі та Східної Європи ХХ ст.

У 1994 р. Р. Дрозд здобув ступінь доктора, а в 2002 р. – доктора габлітованого в Щецинському університеті. У 2016 р. президент Польщі Анджей Дуда надав ученому титул професора. У 2006 р. за наукову й організаційну діяльність польський президент Лех Качинський відзначив дослідника Срібним хрестом за заслуги. У 2009 р. президент України Віктор Ющенко нагородив Р. Дрозда Хрестом за заслуги III ступеня. А у 2018 р. польський президент Анджей Дуда відзначив ученого Золотим хрестом за заслуги. Р. Дрозд нагороджений також найвищими медалями поморського і західнопоморського воєводств та міста Слупська.

У 2011 р. Р. Дрозд став почесним професором Кримського державного університету в Ялті. У свою чергу, у 2016 р., Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника в Івано-Франківську надав історикові титул доктора Honoris Causa. У тому ж році вчений був відзначений тим же титулом у Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича. У 2017 р. – в Ужгородському національному університеті. А в 2018 р. науковець став почесним професором Херсонського державного університету.

У колі наукових зацікавлень історика найбільше місця займають питання пов'язані з українською національною меншиною, польсько-українськими відносинами, греко-католицькою церквою, урядовою політикою щодо української меншини після 1944 р. Наукові праці професора Дрозда були видані в Польщі, Словаччині, Україні, Сербії і США. До найважливіших монографій належать такі роботи вченого: «Осадництво українського населення на західних і північних землях Польщі після Другої світової війни» (Osadnictwo ludności ukraińskiej na ziemiach zachodnich i północnych Polski po II wojnie światowej, Warszawa, 1997), «Політика влад щодо українського населення в Польщі в 1944–1989 рр.» (Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944–1989. Warszawa, 2001), «Об'єднання Українців в Польщі в документах за 1990–2005 рр.» (Związek Ukraińców w Polsce w dokumentach z lat 1990–2005. Warszawa, 2010), «Українці в Польщі щодо свого минулого» (Ukraińcy w Polsce wobec swojej przeszłości (1947–2005), Słupsk – Warszawa, 2013), «Пробачаємо й просимо пробачити». Об'єднання українців в Польщі в польсько-українському історичному діалозі («Przebaczamy i prosimy o przebaczenie». Związek Ukraińców w Polsce w polsko-ukraińskim dialogu historycznym. Dokumenty z lat 1990–2015. Słupsk, 2019)¹⁹³⁸.

«Історія – це коріння. І ми відчували й відчуваємо потребу його пізнання, дослідження. Хочемо знайти відповіді на питання, чому наша доля є такою, а не інакшою. Історія надзвичайно важлива, розповідає нам про нас самих, дає відповіді на складні питання сьогодення. Історію треба розуміти», – ділиться думкою вчений. «Ми просто робимо своє, бо так треба. Не знаю, чи це місія, хоча можна і так сказати. Важливо, що наша наукова праця ціниться. Польські науковці говорять, що жодна національна меншина не має настільки добре дослідженої історії, як українці в Польщі. І справді – це в основному наша заслуга», – підсумовує Р. Дрозд¹⁹³⁹.

¹⁹³⁷ Bogumił Grott. URL: <http://grott.info/>.

¹⁹³⁸ Zarząd Ukraińskiego Towarzystwa Historycznego w Polsce. URL: <http://www.uitp.org.pl/index.php/zwiazek/nasze-projekty>.

¹⁹³⁹ Розмова з професором Романом Дроздом. *Наше слово*. 2019. 29 травня.

Мариуш ЗАЙОНЧКОВСЬКИЙ (*Mariusz Zajczkowski*, 1974 р. н.) – доктор суспільних наук у галузі політології, працівник відділу з питань Східних територій Інституту політичних досліджень Польської академії наук. Його коло наукових досліджень – польсько-українські відносини в 1939–1947 рр., діяльність українського підпілля на колишніх польських територіях часів Другої світової війни й післявоєнного періоду, український національний і націоналістичний рух у ХХ ст.

М. Зайончковський здобув освіту в Університеті ім. Марії Кюрі-Склодовської в Любліні. У 1999 р. отримав ступінь магістра археології, а в 2002 р. став магістром історії того ж навчального закладу. Науковий ступінь доктора науковець здобув у 2013 р. в Інституті політичних досліджень ПАН. Тема роботи – «Діяльність Організації Українських Націоналістів і Української Повстанської Армії на Люблінщині в 1939–1947 рр.» (*Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii na Lubelszczyźnie 1939–1947*. Warszawa, 2012). Науковий опікун – професор Г. Мотика. Від 2000 р. учений працює в Бюро історичних досліджень Інституту національної пам'яті – Комісії із переслідування злочинів проти польського народу в Любліні. З 2009 р. дослідник став асистентом (від 2013 р. – ад'юнктом) у Відділі з питань східних територій Інституту політичних досліджень ПАН.

М. Зайончковський бере активну участь у міжнародних конференціях на тему українсько-польських відносин («Проблема української меншини в Польщі 65 років після акції "Вісла". Мова, культура, релігія». Краків, 2012 (доповідь «Геноцид у Верховині 6 червня 1945 р. у польській та українській історичній пам'яті»); «Стосунки польсько-українські 1939–1947 рр. Стан і перспективи досліджень». Жешів, 2013. (доповідь «"Антипольська акція" ОУН-Б і УПА на Люблінщині / Холмщині»); «Польща – Майдан – Україна». Забже, 2014. (доповідь «Разом й окремо – стосунки польсько-українські в ХХ ст.») тощо. Від травня 2015 р. науковець став постійним членом Польсько-українського форуму істориків¹⁹⁴⁰.

Основні праці М. Зайончковського на тему історії України 1917–1947 рр.: монографії «Українське підпілля на Люблінщині в період німецької окупації 1939–1944 рр.» (*Ukraińskie podziemie na Lubelszczyźnie w okresie okupacji niemieckiej 1939–1944*. Lublin – Warszawa, 2015), «Гедройць і Україна. Українська перспектива Єжи Гедройця й середовища паризької "Культури"» (*Giedroyc a Ukraina. Ukraińska perspektywa Jerzego Giedroycia i środowiska paryskiej "Kultury"*). Warszawa – Lublin – Szczecin, 2014), статті «Терор і радянські репресії щодо західних українців у 1943–1945 рр. із південнослов'янськими контекстами на тлі» (*Terror i represje sowieckie wobec zachodnich Ukraińców w latach 1943–1945 z jugosłowiańskimi kontekstami w tle*. *Rocznik Polsko-Niemiecki*. 2016), «Навколо "польсько-більшовицької окупаційної влади...". Українське підпілля на Люблінщині після липня 1944 р.» (*Wobec «polsko-bolszewickiej władzy okupacyjnej...»*. *Ukraińskie podziemie na Lubelszczyźnie po lipcu 1944 r.* *Rocznik Chełmski*. 2016), «Український підтабір у Центральному таборі праці в Явожно у світлі звіту слідчої групи МГБ (Міністерства громадської безпеки. – О.М.) підпоруччика Юзефа Біка (травень – вересень 1947 р.)» (*Podobóz ukraiński w Centralnym Obozie Pracy w Jaworznie w świetle sprawozdania Grupy Śledczej MBP ppor. Józefa Bika (maj – wrzesień 1947 roku)*. *Między ideologią a socjotechniką. Kwestia mniejszości narodowych w działalności władz komunistycznych – doświadczenie polskie i środkowoeuropejskie* / red. M. Semczyszyn, J. Syrnok. Warszawa – Szczecin – Wrocław, 2014), «Вибрані військові аспекти акції "Вісла". Ліквідація підпілля сотника Яна Шпонтанка "Залізняка"» (*Wybrane aspekty militarne akcji «Wisła». Likwidacja partyzantki sotnyka Jana Szpontaka «Zalizniaka»*. *Podzielone narody. Szkice z historii stosunków polskoukraińskich w latach 40. XX wieku* / red. M. Białokur, M. Patelski. Toruń – Opole, 2010), «Шляхи до порозуміння між польським та українським незалежницьким підпіллям в 1945–1947 рр.» (*Drogi do porozumienia między polskim i ukraińskim podziemiem niepodległościowym w latach 1945–1947. Od zniewolenia do wolności. Studia historyczne* / red. A. F. Baran. Warszawa – Białystok, 2009), «Як в ПНР історію виправлено» (*Jak w PRL historię poprawiano. Służby bezpieczeństwa Polski i Czechosłowacji wobec Ukraińców (1945–1989). Z warsztatów badawczych* / red. M. Zajczkowski, G. Motyka. Warszawa, 2005) та ін.

¹⁹⁴⁰ Zajczkowski M. Curriculum Vitae. URL: <http://isppan.waw.pl/wp-content/uploads/2017/02/Zajczkowski-PL.pdf>.

Кшиштоф ЗАМОРСЬКИЙ (*Krzysztof Zamorski*, 1952 р. н.) – історик, професор Інституту історії Ягеллонського університету. Керівник кафедри історіографії й методології історії.

У 1992 р. науковець здобув ступінь доктора габілітованого на підставі дослідження «Демографічна трансформація в Галичині на тлі змін інших районів Центральної Європи в другій половині ХІХ ст. і на початку ХХ ст.» (*Transformacja demograficzna w Galicji na tle przemian ludnościowych innych obszarów Europy Środkowej w drugiej połowie XIX wieku i na początku XX wieku*. Kraków, 1991). Звання професора учений отримав у 2010 р. К. Заморський спеціалізується на теорії і методології історії, суспільно-економічній історії, історичній демографії, зокрема справах Галичини.

Основні праці вченого, присвячені історії України першої половини ХХ ст.: «Статистичний інформатор соціально-економічних справ Галичини: населення Галичини в 1857–1910» (*Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji: ludność Galicji w latach 1857–1910*. Kraków – Warszawa, 1989), «Про Галицькі міфи» (*O galicyjskich mitach. Mit Galicji*. Kraków, 2014), «Галицькі доли й недолі: спір про цивілізаційний розвій часів австрійського панування» (*Galicyskie dole i niedole: spór o rozwój cywilizacyjny zaboru austriackiego. W krainie metarefleksji: księga poświęcona profesorowi Czesławowi Robotyckiemu*. Kraków, 2015).

У 1994–2003 рр. професор Заморський працював директором Ягеллонської бібліотеки. З 1997 р., разом із професором Мацеєм Саламонем, є співредактором журналу «Історика. Методологічні студії» (*Historyka. Studia Metodologiczne*). Разом із професором Анджеєм Хвальбою був головою організаційного комітету багатьох важливих зустрічей польських і закордонних істориків. Працював керівником організаційного бюро ХVІІ Загального конгресу польських істориків у Кракові у 2004, 2007, 2012, 2017 рр. Науковець є членом головного управління Польського історичного товариства, а до 2012 р. виконував функції голови Краківського відділу цієї організації.

У 2001 р. професор Заморський був відзначений Золотим хрестом за заслуги. Історик є кавалером французького Ордена академічних пальм за заслуги в освіті й науці¹⁹⁴¹.

Ростислав ЖЕРЕЛІК (*Rościsław Żerelik*, 1956 р. н.) – польський історик українського походження, архівіст, доктор габілітований, професор, директор Інституту історії Вроцлавського університету. Спеціалізується на історії Середньовіччя, займається проблемою польсько-українських відносин, української національної меншини в Польщі, Лемківщині, досліджує історію православної церкви.

У 1976 р. Р. Жерелік закінчив Будівельний технікум у Вроцлаві. Протягом 1976–1980 рр. навчався у Вроцлавському університеті на спеціальності «Архівістика». У 1980–1986 рр. – працював у Вроцлавському державному архіві. Ступінь доктора гуманістичних наук у галузі історії здобув у 1984 р. на підставі роботи «Документи та канцелярія князів глоговських в 1250–1331». З 1986 р. науковець працює на кафедрі допоміжних історичних дисциплін Історичного інституту Вроцлавського університету. У 1990 р. вчений здобув звання доктора габілітованого за роботу «Канцелярія вроцлавських єпископів до 1301 р.». У 1994 р. дослідник здобув звання професора кафедри. Протягом 1999–2002 рр. виконував функції проректора зі справ студентів, а від 2005 р. є директором Інституту історії університету Вроцлава. Керує Закладом допоміжних історичних наук і архівістики¹⁹⁴².

Найважливіші публікації Р. Жереліка на тему історії України, української національної меншини в Польщі й української православної церкви: «Українці Вроцлавського університету часів Другої світової війни» (*Ukraińcy na Uniwersytecie Wrocławskim w czasie II wojny światowej. Studia Wschodnie* / red. K. Matwijowski i R. Żerelik. Wrocław, 1993), «Українці в період змін вісімдесятих років» (*Ukraińcy w fazie przemian lat osiemdziesiątych. Antynomie transformacji w Polsce. Chryścijaństwo – Mniejszości – Liberalizm* / red. Z. Stachowskiego, A. Wójtowicza. Warszawa, 1993), «Рада Української народної Республіки (з історії наддніпрянської еміграції в Польщі)» (*Український*

¹⁹⁴¹ Krzysztof Zamorski (historyk). URL: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Krzysztof_Zamorski_\(historyk\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Krzysztof_Zamorski_(historyk)).

¹⁹⁴² Литвин М. Жерелік Ростислав Іванович. *Українські історики ХХ ст.* Бібліографічний довідник. Серія «Українські історики». Вип. 2. Ч. 1. Київ – Львів, 2003. С. 116–117.

альманах, 1996), «Уряд і Рада Української Народної Республіки в Тарнові в період 1920–1922» (Rząd i Rada Ukraińskiej Republiki Ludowej w Tarnowie w okresie 1920–1922. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze. Spotkania polsko-ukraińskie*. 1996. № 3), «Рада Української Народної Республіки. З історії українського парламентаризму в еміграції» (Rada Ukraińskiej Republiki Ludowej. *Z dziejów ukraińskiego parlamentaryzmu na emigracji*. 1996. R. LI. № 1–3), «Зарис історії православ'я на Шльонску після Другої світової війни» (Zarys dziejów prawosławia na Śląsku po II wojnie światowej. *Katedra Narodzenia Przenajświętszej Bogarodzicy*. Wrocław, 1996), «Українська меншина в Польщі після Другої світової війни» (Mniejszość ukraińska w Polsce po II wojnie światowej. *Mniejszości narodowe w Polsce* / red. Z. Kurcz. Wrocław, 1997), «Українська партія народних республіканців щодо порозуміння Пілсудський – Петлюра» (Ukraińska Partia Ludowych Republikanów wobec porozumienia Piłsudski – Petlura. *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa* / red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń, 1997), «Останній союзник отамана Петлюри. Українсько-російська військова конвенція від 18 листопада 1920 р.» (Ostatni sojusznik atamana Petlury. Ukraińsko-rosyjska konwencja wojskowa z 18 listopada 1920 roku. *Idea Europy i Polska w XIX–XX wieku. Księga ofiarowana dr Adolfowi Juzwence, dyrektorowi Zakładu Narodowego im. Ossolińskich z okazji 60-lecia urodzin* / red. Janusz Degler. Wrocław, 1999), «Православна церква в Україні в добу трансформації» (Cerkiew prawosławna na Ukrainie w dobie transformacji. *Wspólnoty chrześcijańskie w państwach byłego ZSRR – perspektywa dwudziestolecia* / red. M. Mróz i T. Dębowski. Wrocław, 2006), «Православ'я на Дольнім Шльонску (на тлі загального православ'я)» (Prawosławie na Dolnym Śląsku (na tle prawosławia powszechnego). *Dolny Śląsk*. 2009. № 14) та інші.

Науковець є членом Вроцлавського наукового товариства, Товариства любителів історії, Суспільно-культурного товариства Дольного Шльонську, Товариства українознавців Польщі. Працює секретарем Історичного відділу Польської Академії наук. Є директором місцевого архіву Вроцлава.

Ростислав Жерелік – лауреат багатьох нагород: Міністра науки, Вищої освіти і техніки (1986 р.). Має декілька нагород Ректора Вроцлавського університету. Відзначений медаллю «За заслуги для архівістики». У 2020 р. влада Німеччини нагородила історика Хрестом за заслуги¹⁹⁴³.

Збігнєв КАРПУС (Zbigniew Karpus, 1954 р. н.) – історик, професор Університету ім. Міколая Коперника в Торуні. Декан факультету політичних наук і питань безпеки. Фахівець відносин Польщі з її східними сусідами, зокрема Україною, у міжвоєнний період.

Ступінь доктора гуманістичних наук у галузі «Історія» здобув в УМК у 1987 р. Тема його роботи – «Російські та українські в'язні та інтерновані на території Польщі в 1918–1924» (*Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924*). Ступінь доктора габілітованого історик отримав у 1999 р. на підставі роботи «Східні союзники Польщі у війні 1920 р. Українські, російські, козацькі й білоруські військові відділи в Польщі в 1919–1920» (*Wschodni sojusznicy Polski w wojnie 1920 roku. Oddziały wojskowe ukraińskie, rosyjskie, kozackie i białoruskie w Polsce w latach 1919–1920*).

З. Карпус – автор значної кількості праць з історії таборів військовополонених та інтернованих у Польщі в міжвоєнний період, справ української і російської політичної еміграції. Виконував функції директора Інституту міжнародних відносин УМК. У 2009–2016 рр. був продеканом новопосталого Відділу політології та міжнародних відносин цього ж університету. У 2016 р. професора обрали деканом цього відділу. Наукові досягнення вченого відзначені Золотим хрестом за заслуги (1999 р.)¹⁹⁴⁴.

Основні праці професора Карпуса з історії України 1917–1947 рр.: «Російська та українська еміграція в Торуні в міжвоєнний період» (*Emigracja rosyjska i ukraińska w Toruniu w okresie międzywojennym. Rocznik Toruński*. 1983. Т. 16), «Табори біженців, в'язнів і інтернованих в Александрові Куявському в 1918–1921» (*Obozy uchodźców, jeńców i internowanych w Aleksandrowie Kujawskim w latach 1918–1921. Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie*. 1987 [1988]. Т. 6), «Табір інтернованих

¹⁹⁴³ Rościśław Żerelik. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Ro%C5%9Bcis%C5%82aw_%C5%BBerelik.

¹⁹⁴⁴ Zbigniew Karpus. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Zbigniew_Karpus.

№ 7 в Тухолі (вересень 1921 – січень 1923)» (Obóz internowanych nr 7 w Tucholi (wrzesień 1921 – styczeń 1923). *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w województwie pomorskim w okresie międzywojennym (1920–1939): zbiór studiów / pod red. Mieczysława Wojciechowskiego*. Toruń, 1991); «Евакуація російських військових в'язнів із Німеччини через територію Польщі в перші місяця після здобуття незалежності (листопад 1918 – жовтень 1919)» (Ewakuacja rosyjskich jeńców wojennych z Niemiec przez terytorium Polski w pierwszych miesiącach po odzyskaniu niepodległości (listopad 1918 – październik 1919. *Od obcego panowania do niepodległego państwa: materiały sesji naukowej zorganizowanej na 70-lecie odbudowy Państwa Polskiego / pod red. Mieczysława Wojciechowskiego*. Toruń : Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1991. S. 75–92), «Російські й українські в'язні й інтерновані в Польщі в 1918–1924: щодо військово-політичних аспектів польсько-радянської війни 1919–1921» (Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy w Polsce w latach 1918–1924: z dziejów militarno-politycznych wojny polsko-radzieckiej 1919–1921. Toruń, 1991. S. 142–149), «Суспільно-культурне життя російської меншини в Бидгощі в міжвоєнний період» (Życie społeczno-kulturalne mniejszości rosyjskiej w Bydgoszczy w okresie międzywojennym. *Kronika Bydgoska*. 1991. T. 11. S. 111–122), «Служба в'язнів у польському війську в 1918–1939» (Służba jeniecka w Wojsku Polskim w latach 1918–1939 / Rezmer Waldemar. *Studia i Materiały Historii Wojskowej*. 1991. T. 34), «Росіяни й українці в Торуні в 1920–1939» (Rosjanie i Ukraińcy w Toruniu w latach 1920–1939. *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w Toruniu w XIX i XX wieku : zbiór studiów / pod red. Mieczysława Wojciechowskiego*. Toruń, 1993), «Наукова сесія про національні меншості в Торуні в ХІХ–ХХ ст.» (Sesja naukowa o mniejszościach narodowych i wyznaniowych w Toruniu w XIX i XX wieku. *Zapiski Historyczne*. 1993. T. 58. Z. 4), «Табір військовополонених № 7 в Тухолі (1914–1921)» (Obóz jeńców nr 7 w Tucholi (1914–1921). *Studia i Materiały Historii Wojskowej*. 1994. T. 36), «Табір більшовицьких в'язнів і українських інтернованих у Вадовицях: рапорт від листопада 1920 р.» (Obóz jeńców bolszewickich i internowanych ukraińskich w Wadowicach: raport z listopada 1920 roku. *Wojskowy Przegląd Historyczny*. 1994. R. 39. № 4. S. 158–165), «Перебування солдат УНР у таборах для інтернованих у Польщі в 1920–1924» (Pobyt żołnierzy Ukraińskiej Republiki Ludowej w obozach internowania w Polsce w latach 1920–1924. *Europa Orientalis. Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność. Studia i materiały ofiarowane profesorowi Stanisławowi Alexandrowiczowi w 65 rocznicę urodzin / red. nauk. Zbigniew Karpus, Tomasz Kempa, Dorota Michaluk*. Toruń, 1996), «Російська, українська та білоруська еміграція до Польщі між світовими війнами (1918–1939): стан науково-дослідних постулатів» (Russische, ukrainische und weissrussische Emigration in Polen in der Zeit zwischen den Weltkriegen (1918–1939): Untersuchungsstand und Forschungspostulate. *Historische Grenzlandschaften Ostmitteleuropas im 16–20. Jh.: Gesellschaft, Wirtschaft, Politik: Studiensammlung / unter der Red. von Mieczysław Wojciechowski und Ralph Schattkowsky*. Toruń, 1996), «Інтерновані військові УНР у таборах в Польщі в 1920–1924: освітня робота й видавнича діяльність» (Żołnierze Ukraińskiej Republiki Ludowej internowani w obozach w Polsce w latach 1920–1924: praca oświatowa i działalność wydawniczo-prasowa. *Третій міжнародний конгрес українців, 26–29 серпня 1996 р. Історія*. Харків, 1996), «Українська станція в Каліші: центр українського суспільно-військового життя на еміграції в Польщі в 1924–1939» (Stanica ukraińska w Kaliszu: centrum ukraińskiego życia społeczno-wojskowego na emigracji w Polsce w latach 1924–1939. *Na przełomie stuleci: naród, Kościół, państwo w XIX i XX wieku : księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Ryszardowi Benderowi / pod red. Mirosława Piotrowskiego*. Lublin, 1997), «Формування українських відділів у Польщі в 1919–1920» (Formowanie oddziałów ukraińskich w Polsce w latach 1919–1920. *Polska i Ukraina: sojusz 1920 roku i jego następstwa / red. nauk. Zbigniew Karpus, Waldemar Rezmer, Emilian Wiszka*. Toruń : Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1997), «Російські й українські в'язні й інтерновані на території Польщі в 1918–1924» (Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924. Toruń, 1997), «Росіяни й українці на Помор'ї у 1920–1939» (Rosjanie i Ukraińcy na Pomorzu w latach 1920–1939. *Mniejszości narodowe i wyznaniowe na Pomorzu w XIX i XX wieku : zbiór studiów / pod red. Mieczysława Wojciechowskiego*. Toruń, 1998), «Останній шлях УГА: обставини перебування та культурно-просвітницька діяльність полонених старшин Української Галицької Армії у таборі Тухоля (Польща) в 1920–1922» (Київ; Торунь, 1999), «Людські втрати в Західній Україні в 1939–1941» (Straty ludności na Ukrainie Zachodniej w latach 1939–1941. *Polska – Ukraina: trudne pytania*. T. 5: Materiały V międzynarodowego seminarium historycznego «Stosunki polsko-ukraińskie w latach II wojny światowej». Łuck, 27–29 kwietnia 1999. Warszawa, 1999), «Російські й українські в'язні й інтерновані на території Польщі в 1918–1924» (Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924. Toruń, 1999), «Російські та українські військовополонені та інтерновані в

Польщі у 1918–1924» (Russian and Ukrainian prisoners of war and internees kept in Poland in 1918–1924. Toruń, XXII), «Втрати населення Західної України в 1939–1941 рр.» (Україна – Польща: важкі питання. Т. 5. Матеріали V міжнародного семінару істориків «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни». Луцьк, 27–29 квітня 1999 р. / ред. Є. Місила. Варшава. 2001), «Ідея реституції Української Народної Республіки (1920–1939)» (Idea restytucji Ukraińskiej Republiki Ludowej: (1920–1939) / Robert Potocki. *Dzieje Najnowsze*, R. 33 nr 2. Lublin, 1999), «Росіяни й українці в Померанії в 1920–1930-х рр.» (The Russians and the Ukrainians in Pomerania in the 1920s and 1930s. *Neighborhood dilemmas: the Poles, the Germans and the Jews in Pomerania along the Vistula River in the 19th and 20th century: a collection of studies* / ed. Jan Sziling and Mieczysław Wojciechowski. Toruń, 2002), «Козацькі відділи, сформовані в Польщі (червень – листопад 1920) та їх участь в польсько-більшовицькій війні» (Oddziały kozackie formowane w Polsce (czerwiec – listopad 1920 r.) i ich udział w wojnie polsko-sowieckiej. *Kawaleria przeciwników i sojuszników Wojska Polskiego w latach 1918–1921* / pod red. Aleksandra Smolińskiego. Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2003. S. 211–238), «Холмщина в роки німецької окупації» (Chełmszczyzna w latach okupacji niemieckiej. *Polska – Ukraina: trudne pytania*. Т. 10: Матеріали XI міжнародного семінару історичного «Stosunki polsko-ukraińskie w latach II wojny światowej». Warszawa, 26–28 kwietnia 2005 / oprac. red. Romuald Niedzielko. Warszawa, 2006. S. 195–202), «Польсько-українські відносини: війна та сучасність» (Stosunki polsko-ukraińskie: wojna i współczesność / pod red. Joanny Marszałek-Kawy i Zbigniewa Karpusa. Toruń, 2008), «Польсько-українські відносини: історія та пам'ять» (Stosunki polsko-ukraińskie: historia i pamięć / pod red. Joanny Marszałek-Kawy, Zbigniewa Karpusa. Toruń, 2008), «Польсько-українські відносини в період формування польського східного кордону в 1918–1921» (Stosunki polsko-ukraińskie w okresie kształtowania się polskiej granicy wschodniej w latach 1918–1921. *Toruńskie Studia Międzynarodowe*. 2009, Nr 2), «Український союзник Польщі у війні 1920 року: боротьба відділів Української Народної Республіки поряд з польською армією та їх подальша доля» (Ukraiński sojusznik Polski w wojnie 1920 roku: walka oddziałów Ukraińskiej Republiki Ludowej u boku Wojska Polskiego i ich dalsze losy. *Biuletyn IPN*. 2010. nr 7–8 (116–117)), «Зраджені союзники: відділи Української народної Республіки в 1920 р. та їх подальша доля» (Zdradzeni sojusznicy: oddziały Ukraińskiej Republiki Ludowej w roku 1920 i ich dalsze losy. *Wiedza i Życie Inne Oblicza Historii*, 2010. nr 4 (23). S. 14–19), «Україна в 1914–2018» (*Czas samotności: Ukraina w latach 1914–2018*. Warszawa : Bellona, 2018. 336 s.), «Освіта інтернованих солдатів Української Народної Армії в Польщі: справа табору в Олександрові Куявському» (*Education of interned soldiers of Ukrainian People's Army in Poland: the case of the camp in Aleksandrów Kujawski*. *Cxid*. № 6 (164). 2019)¹⁹⁴⁵.

Стефан КОЗАК (Stefan Kozak, 1937 р. н.) – український і польський вчений-українознавець і літературний критик, професор Варшавського університету. Довголітній завідувач кафедри україністики. Президент Наукового товариства ім. Шевченка в Польщі, голова Асоціації українців у Польщі, один з організаторів Міжнародної асоціації українців, закордонний член Національної Академії наук України (2000 р.), дійсний член Української Вільної Академії Наук (Нью-Йорк). Псевдоніми – Степан Вербицький, С. Соловій. Пише польською та українською мовами¹⁹⁴⁶.

С. Козак народився 11 серпня 1937 р. у Вежбіці на Замоїщині. У 1947 р. родина була переселена на «повернені землі» до містечка Пененжно (Ельблонгське воєводство). Закінчивши там початкову та середню школу, як стипендіат польського уряду, у 1957–1962 рр. Стефан вивчав філологію в Київському університеті ім. Тараса Шевченка. Згодом продовжив навчання в аспірантурі в тому ж університеті. У 1967 р. здобув диплом доктора в галузі українського літературознавства. У 1968 р. обійняв посаду ад'юнкта в Інституті слов'янознавства Польської академії наук у Варшаві, де працював до 1978 р. Водночас у 1968–1974 роках працював науковим редактором квартальника «*Slavia Orientalis*». Під час навчання в Києві підтримував контакти з рухом «шістдесятників». С. Козак намагався презентувати їхню творчість у

¹⁹⁴⁵ Bibliografia publikacji pracowników i doktorantów Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. URL: http://bg.cm.umk.pl/scripts/splendor/expert4e.exe?KAT=c%3A%5Csplendor%5Cumk%5Cpar%5C&FST=data.fst&FDT=for mat-pelny-etykiety.fdt&ekran=ISO&lnkmsk=2&cond=AND&sort=1%2C773%2C740%2C260&mask=2&F_00=02&V_00=Karpus+Zbigniew+.

¹⁹⁴⁶ Козак Стефан Петрович. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Козак_Стефан_Петрович.

Польщі, головним чином на сторінках українського тижневика «Наше слово», місячника «Наша культура» та щорічника «Український календар». Він також брав участь у незаконному перевезенні українських емігрантських друкованих видань через кордон до Радянської України, за що заплатив втратою посади вченого секретаря щоквартальника «Slavia Orientalis» (1974 р.) та заборону в'їзду до України до 1989 р. У 1976 р. учений отримав статус доктора габлітованого у Вроцлавському університеті на основі дисертації «У джерел романтизму та сучасної суспільної думки в Україні». У 1978 р. обійняв посаду доцента в Інституті слов'янознавства Польської академії наук. Раніше, під час підготовки габлітаційної роботи, пройшов низку стажувань та наукових виїздів. Зокрема: у Празі та Братиславі (1971 р.), Львові, Києві, Москві та Ленінграді (1972 р.). С. Козак читав лекції в українських наукових центрах: у США, Канаді, Західній Німеччині та Болгарії. Він зосередив свої дослідницькі інтереси не лише навколо українського літературознавства та польсько-українських літературних зв'язків, а й культури, суспільно-політичної, філософської та релігійної думки. За його ініціативи було організовано декілька міжнародних наукових конференцій, зокрема в 1969 р. конференцію до дня народження Івана Котляревського, у 1971 р. – із нагоди століття від дня народження Лесі Українки, у 1981 р. відбулася конференція «Епоха Наполеона та слов'яни». У 1981 р. Стефан Козак розпочав читати лекції з української філології у Варшавському університеті, до 1989 р. керував там кафедрою польсько-східнослов'янських порівняльних студій. З 1990 р. очолював кафедру української філології (від 2005 р. – кафедру українознавства). У цьому ж університеті у 1989 р. здобув титул надзвичайного професора, а в 1993 р. – став звичайним професором.

З 1982 р. С. Козак співпрацює з дослідницьким центром Перемишля. У той час дослідник був призначений до Наукової ради Польського історичного товариства, а в 1985 р. – до редакції журналу «Перемишльські історичні записки», на сторінках якого почав публікувати свої праці. Учений підтримав створення нового науково-дослідного закладу в Перемишлі – Південно-Східного наукового інституту, став членом наукової ради інституції.

Науковий доробок професора Козака включає кілька книг та понад 300 статей, повідомлень та рецензій, а також великі колективні публікації, співавтором чи співредактором яких він був. У більшості випадків його публікації стосуються різних періодів та літературних епох, але особливе місце у його творчості посідають дослідження українського преромантизму та романтизму з урахуванням взаємних польсько-українських впливів.

Зміна політичної реальності у Польщі та Центрально-Східній Європі від 1980 р. стала імпульсом для вченого ще активніше брати участь у процесі зближення поляків та українців. Такі ініціативи включали «польсько-українські зустрічі» – серію щорічних міжнародних конференцій, розпочатих у 1988 р., присвячених тисячоліттю хрещення Русі-України. За задумом С. Козака вони мусили стати чимось подібним до польсько-українського наукового форуму. Активізація цього виду діяльності відбулася у 1990 р., коли професор запропонував створити Польське українознавче товариство, яке очолив. У новій політичній реальності відбулося посилення українознавчих досліджень на керованій ним кафедрі українознавства Варшавського університету. До співпраці було запрошені багато фахівців із різних академічних центрів з України. Щороку кафедра організовувала міжнародні наукові конференції разом із Польським українознавчим товариством, щороку за редакцією С. Козака виходили друком «Варшавські українознавчі зошити» (*Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze*)¹⁹⁴⁷. Фахівці з галузей історії літератури, історії, мовознавства, історії церкви, історії мистецтва, політології, дослідники різних аспектів польсько-українського прикордоння публікували статті на своїх сторінках видання. Про науковий авторитет професора Козака свідчить також той факт, що, крім «Перемишльських історичних записок», він був призначений до редакційних комісій відомих наукових журналів, таких як: «Slavia Orientalis», «Ukrainian Quarterly», «Przegląd Wschodni» та «Studia Litteraria Polono-Slavica» та «Сучасність».

Наукова діяльність Стефана Козака виявилася також у його належності до багатьох авторитетних наукових організацій Польщі та за кордоном. С. Козак – віцепрезидент Міжнародної асоціації українців, голова Польської асоціації українознавства, член Президії Комітету слов'янських студій Польської академії наук, президент Польського наукового товариства ім. Т. Шевченка. Учений також став членом Східнослов'янської комісії Польської академії мистецтв і наук, дійсним членом Наукового товариства Католицького університету в Любліні та Української вільної академії наук у Нью-Йорку, а також іноземним членом Української національної академії наук у Києві. Яскравим

¹⁹⁴⁷ Морозова О. Історія України на шпальтах наукового збірника «Варшавські українознавчі записки». *Історичний архів. Наукові студії*: збірник наукових праць. Миколаїв: вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. Вип. 9. С. 112–117.

свідченням визнання високого рівня наукової праці вченого є присвоєні йому численні звання та відзнаки, це насамперед статус почесного професора Київського, Чернівецького та Прикарпатського (м. Івано-Франківськ) університетів. У 1997 р. С. Козак був нагороджений президентом України Леонідом Кучмою медаллю «За заслуги» III ступеня за наукові досягнення та діяльність у напрямі розвитку польсько-українських відносин. У 2001 р. Іван Павло II нагородив ученого орденом «Pro Ecclesia et Pontifice». Це було визнанням його заслуг у вивченні історії греко-католицької церкви та проблеми сакральності в українській літературі, культурі та духовності. У 2003 р. президент України Л. Кучма нагородив професора Козака орденом Ярослава Мудрого за видатні досягнення в галузі українознавства та внесок у розвиток польсько-українських відносин. Того ж року президент Республіки Польща нагородив ученого Лицарським хрестом ордену Відродження Польщі за всі його наукові досягнення та діяльність на користь польсько-української співпраці. Вченого також вшанував Сенат Варшавського університету, нагородивши медаллю за науково-дидактичні та організаційні досягнення та багаторічну роботу на користь університету¹⁹⁴⁸.

Еугеніуш КОКО (Eugeniusz Koko, 1952 р. н.) – історик, доктор габілітований, професор звичайний Інституту історії Гданського університету. Завідує кафедрою Новітньої історії Польщі. Науковець займається дослідженням української проблематики з кінця XIX ст. до початку Другої світової війни, українсько-польськими відносинами XIX–XX ст.

Зацікавлення вченого українською проблематикою пов'язано з тим, що батько Еугеніуша народився в селі Воютичі (поблизу Самбора, Львівська область) у змішаній родині. Бабуся Е. Коко була україною, а дід – поляком. Науковець багато разів розмовляв з батьком про польсько-українські відносини. Родичі дослідника й досі живуть у Львові та Самборі, учений мав нагоду кілька разів побувати у рідних і досі підтримує з ними зв'язок.

Титул доктора історик здобув у 1986 р., доктора габілітованого – у 1995 р. У 1997 р. Є. Коко став професором надзвичайним Гданського університету, в 2007 р. – професором титулярним, а в 2009 р. – звичайним професором¹⁹⁴⁹.

Найважливіші праці науковця: «Вільні з вільними. ППС (Польська соціалістична партія – О.М.) щодо українського питання в 1918–1925» (Wolni z wolnymi. PPS wobec kwestii ukraińskiej w latach 1918–1925. Gdańsk, 1991); «У сподіванні на згоду. Польський соціалістичний рух до питання національності в Польщі (1918–1939)» (W nadziei na zgodę. Polski ruch socjalistyczny wobec kwestii narodowościowej w Polsce 1918–1939). Гданськ, 1995); «Францішек Равіта-Гавронський (1846–1930). Щодо України та її минулого» (Franciszek Rawita-Gawroński (1846–1930). Wobec Ukrainy i jej przeszłości. Гданськ, 2006). Роботи Е. Коко, написані у співавторстві: «Справа Картуз» (Dzieje Kartuz / red. M. Widernik. Т. II. Картузи, 2001); «Справа Жукова» (Dzieje Żukowa / red. B. Śliwiński. Гданськ, 2003); «Справа гміни Сераковіце» (Dzieje gminy Sierakowice / red. A. Groth. Гданськ, 2008).

Джерельний матеріал: Равіта-Гавронський Ф. «Люди та часи мого віку. Спогади, випадки, записки (1892–1914)» (опрацювання, передмова, виноски) (Rawita-Gawroński F. Ludzie i czasy mego wieku. Wspomnienia, wypadki, zapiski (1892–1914) (opracowanie, przedmowa i przypisy). Гданськ, 2012); Равіта-Гавронський Ф. «Люди та часи мого віку. Спогади, випадки, записки. У Закопаному (1914–1916)» (опрацювання, передмова, виноски) (Rawita-Gawroński F. Ludzie i czasy mego wieku. Wspomnienia, wypadki, zapiski. W Zakopanem (1914–1916) (opracowanie, przedmowa i przypisy) (Гданськ, 2012), «Документи з питань польської політики щодо українського питання (травень – грудень 1918)» (Dokumenty z dziejów polityki polskiej w kwestii ukraińskiej (maj – grudzień 1918 r.). Teki Archiwalne. Seria nowa. Т. 1 (23). Warszawa, 1996. S. 57–80).

Історіографічні праці: «Проблематика польсько-українських стосунків у 1918–1939 рр. в історіографії, виданій у Польщі після 1945 р.» (Problematyka stosunków polsko-ukraińskich w latach 1918–1939 w historiografii wydawanej w Polsce po 1945 r. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. Т. 2. Warszawa, 1994. S. 105–113); «Польська історіографія після 1989 р. про польсько-українські відносини 1918–1939 рр.» (Polska historiografia po 1989 roku o relacjach polsko-ukraińskich w latach 1918–1939. *Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX wieku* / pod red. Piotra Kosiewskiego i Grzegorza Motyki. Kraków, 2000. S. 132–145), «Союз Пілсудський – Петлюра в польській

¹⁹⁴⁸ Jubileusz naszych przyjaciół, czyli o Stefanie Kozaku i Aleksandrze Kolańczuku słów kilka. *Biuletyn Ukrainoznawczy*. 2007. № 13. С. 9–46.

¹⁹⁴⁹ Из особистого листування автора монографії з науковцем.

історіографії» (Sojusz Piłsudski-Petlura w polskiej historiografii. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. T. 3. Warszawa, 1996. S. 305–314).

Статті з історії України: «Місце та роль України в Центрально-Східній Європі в думках представників української інтелектуальної та політичної еліти (від початку ХХ ст. до 1945 р.)» (Miejsce i rola Ukrainy w Europie Środkowo-Wschodniej w przemysłeniach przedstawicieli ukraińskiej elity intelektualnej i politycznej (od początku XX wieku do 1945 r.). *Europa Środkowo-Wschodnia – w kręgu koncepcji Międzymorza* / red. E. Czapiewski, A. Szczepańska-Dudziak. Szczecin, 2017. S. 185–198), «Українські прагнення незалежності 1918–1921» (Niepodległościowe aspiracje ukraińskie 1918–1921. *Przełomy w historii. XVI Powszechny Zjazd Historyków Polskich*. Wrocław, 15–18 września 1999 r. Pamiętnik. T. II. Cz. II, Toruń, 2000. S. 141–156), «Українські галицькі соціал-демократи в міжвоєнний період (1918–1939)» (Ukraińscy socjaldemokraci galicyjscy w okresie międzywojennym (1918–1939). *Ukraińska myśl polityczna w XX wieku* / pod red. M. Pułaskiego. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*. MLXXXVIII. Prace historyczne. Z. 103. Kraków, 1993. S. 125–141), «Далекі й близькі. Поляки й українці в ХІХ–ХХ ст. (до 1914 р.)» (Dalecy i bliscy. Polacy i Ukraińcy w XIX–XX wieku (do 1914 r.). *Polska – Ukraina spotkanie kultur*. Materiały z sesji naukowej / pod red. T. Stegnera. Gdańsk, 1997. S. 75–84), «Поляки – Українці: 1918–1944–1989» (Polacy-Ukraińcy : 1918–1944–1989. *U progu niepodległości 1918–1989*. Zbiór studiów / pod red. R. Wapińskiego. Gdańsk, 1999. S. 113–126), «Греко-католицький костел у ХІХ–ХХ ст. (до 1914 р.) у польській думці. З історії її становлення» (Kościół grekokatolicki w XIX–XX w. (do 1914 r.) w polskiej opinii. Z dziejów jej kształtowania. *Pasłęk 700-lecie. Ludzie-religia-historia* / pod red. ks. W. Rodzewicza i J. Włodarskiego. Pasłęk, 1998. S. 73–85), «Митрополит Шептицький і польська держава в 1918–1939 рр.» (Metropolita Szeptycki a państwo polskie w latach 1918–1939. *Metropolita Szeptycki*. Materiały z sesji naukowej / pod red. T. Stegnera. Gdańsk, 1995. S. 55–69), «Польща – Україна в період: січень 1918 – квітень 1920 р. – проблема партнерства» (Polska – Ukraina w okresie: styczeń 1918 – kwiecień 1920 r. – problem partnerstwa. *Czas XX wieku – nie tylko w polskiej perspektywie*. Zbiór studiów / pod red. R. Wapińskiego. Gdańsk, 2000. S. 168–177), «Будильник» – орган громадського комітету VI округу м. Львова щодо польсько-українського конфлікту щодо Львова й Східної Галичини» («Pobudka» – organ Komitetu Obywatelskiego VI Okręgu m. Lwowa wobec konfliktu polsko-ukraińskiego o Lwów i Galicję Wschodnią. *Polacy i sąsiedzi – dystanse i przenikanie kultur*. Cz. II. Zbiór studiów / pod red. R. Wapińskiego. Gdańsk, 2001. S. 154–162), «Українська революція (1917–1921) у спогадах польських поміщиків» (Rewolucja ukraińska (1917–1921) we wspomnieniach polskich ziemian. *Pomiędzy pamięcią zbiorową a historią. Rekonstrukcje przeszłości w Europie Środkowo-Wschodniej* / pod red. P. Bałdys, I. Jakimowicz-Ostrowskiej, J. Charuty-Kojkoł. Gdańsk, 2016. S. 81–97), «Перед ризькими прелімінаріями. З історії галицьких українців» (Przed ryskimi preliminariami. Z dziejów stanowiska Ukraińców galicyjskich w 1920 r. *Polacy o Ukraińcach, Ukraińcy o Polakach*. Materiały sesji naukowej / pod red. T. Stegnera. Gdańsk, 1993. S. 118–138), «ППС (Польська соціалістична партія – О.М.) щодо українського питання від кінця ХІХ ст. до 1918 р.» (PPS na Ukrainie wobec kwestii ukraińskiej od końca XIX w. do 1918 r. *Polska i jej wschodni sąsiedzi*. T. 5 / pod red. A. Andrusiewicza. Rzeszów, 2004. S. 50–63), «Польська соціалістична партія та Юзеф Пілсудський щодо українського питання в 1918–1920 рр. Спроба порівняння становищ» (Polska Partia Socjalistyczna i Józef Piłsudski wobec kwestii ukraińskiej w latach 1918–1920. Próba porównania stanowisk. *Dzieje Najnowsze*. 1989. № 1. S. 27–40), «Концепція територіальної автономії ППС (Польської соціалістичної партії – О.М.) та становище головних українських угруповань (1921–1939)» (Koncepcja autonomii terytorialnej PPS a stanowisko głównych ugrupowań ukraińskich (1921–1939). *Akcja «Wisła» na tle stosunków polsko-ukraińskich w XX wieku*. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez Instytutu Historii Uniwersytetu Szczecińskiego i Polskie Towarzystwo Ukrainoznawcze w dniach 12–14 czerwca 1992 r. / pod red. J. Farysia i J. Jekła. Szczecin, 1994. S. 55–60.

Олександр КОЛЯНЧУК (*Aleksander Kolańczuk*, 1932 р. н.) – польський учений українського походження, доктор історії, громадський діяч.

У 1941 р. О. Колянчук вступив до загальноосвітньої школи з українською мовою викладання, однак у 1943 р. заклад припинив своє функціонування внаслідок напруженої ситуації між поляками та українцями. Подальше навчання продовжив уже після завершення воєнних дій на приватному курсі в селі Тарнув. У 1947 р. разом із родиною під час акції «Вісла» був переселений до Північно-Західної Польщі. Закінчив Ольштинську рільничо-технічну академію в 1957 р. Працював на різних посадах у системі сільського

господарства: був заступником голови воєводської управи в Ольштині (1959–1965 рр.), членом головної управи (1971–1973 рр.), членом редколегії, відповідальним редактором радіопередач українською мовою в Ольштині (1958–1976 рр.). Співпрацював із редакціями наукових журналів. За свою діяльність у 1974 р. здобув нагороду міністра освіти й виховання.

У 1974 р. О. Колянчук влаштувався на роботу викладачем у Рільничний технікум в Тулавах. Почав працювати над докторським дослідженням. Багато своїх наукових статей дослідник друкував на сторінках журналів «Педагогічний бюлетень сільськогосподарської освіти» («Biuletyn Pedagogiczny Oświaty Rolniczej»), «Нове сільське господарство» («Nowe Rolnictwo»), «Ольштинський голос» («Głos Olsztyński»), «Сільськогосподарська служба» («Służba Rolna»). Усе частіше об'єктом наукових зацікавлень О. Колянчука ставала історична тематика. Результати своїх наукових розвідок історик представляв на сторінках часописів «Наше слово» («Nasze Słowo»), «Український календар» («Kalendarz Ukraiński»), «Український альманах» («Ukraiński Almanach»).

У 1979 р. О. Колянчук був призначений заступником директора, а в 1985 р. директором Воєводського осередку сільськогосподарського поступу в Серадзу. Від 1983 р. історик став членом Ради освіти при Міністрі сільського господарства (виконував ці функції до 6 липня 1987 р.), а також членом редакційного комітету «Регіонального інформатора сільськогосподарської служби». Науковець активно діяв на суспільній ниві в Асоціації інженерів і техніків сільського господарства, Вищій технічній організації, Українському культурному товаристві тощо. Наукові зацікавлення О. Колянчука концентруються навколо українських визвольних змагань 1917–1920 рр., а також питань петлюрівської еміграції в Польщі.

Захоплення історією посилилося у вченого після його переїзду до Перемишля в 1994 р. та активізації співпраці з Південно-Східним науковим інститутом. На сторінках польських та закордонних наукових видань з'являється все більше праць О. Колянчука, присвячених осередкам інтернування армії Української Народної Республіки, офіцерських кадрів, культурно-освітньої діяльності в таборах для інтернованих, а також цвинтарям, похованням і пам'ятникам петлюрівців. Учений брав участь у численних наукових конференціях. Протягом 1996–2001 рр. науковець виконував функції голови Українського суспільно-культурного товариства, був членом головної ради Об'єднання українців у Польщі. Від 1998 р. А. Колянчук був призначений заступником директора Південно-Східного наукового інституту в м. Перемишль.

У 2000 р. у Національному університеті «Львівська політехніка» учений захистив докторську роботу за темою «Українська військова еміграція в Польщі 1920–1939 рр.» (Львів, 2000). Дослідження було написане під керівництвом професора Миколи Литвина з Інституту Українознавства Національної академії наук України.

Протягом 2004–2008 рр. О. Колянчук – заступник голови програмової ради польського радіо в Жешові. Історик досліджує проблеми рільництва, польсько-українських відносин першої половини ХХ ст. (інтернування армії УНР й питання організації військових структур української еміграції в Польщі, суспільно-політичну і господарську діяльність українців, депортованих у 1944–1947 рр.). Учений є членом Українського товариства в Польщі, Українського історичного товариства, а також співорганізатором Товариства опіки над могилами солдат і генералів збройних сил Української Народної Республіки в Любліні. За ініціативи О. Колянчука було відновлено значну кількість цвинтарів, а також могил вояків УНР.

Учений написав більше 300 наукових праць із проблем сільського господарства, педагогіки, історії. Значна частина з них присвячена питанням українознавства. О. Колянчук нагороджений срібним і золотим хрестом за заслуги (1959 і 1972 рр.), Лицарським Хрестом Ордену Відродження Польщі (1985 р.), Орденом Ярослава Мудрого V ступеня (2007 р.), Офіцерським Хрестом Ордену Відродження Польщі (2015 р.), медаллю 40-річчя Польської Народної Республіки (1984 р.), ювілейною медаллю «25 років незалежності України» (2016 р.)¹⁹⁵⁰.

Праці О. Колянчука з актуальних питань історії України: «Незабуті могили» (Львів, 1993), «Українці в таборах Перемишля (1918–1921)» (*Пам'ятки України*. 1995. № 3. С. 112–117), «Генерали УНР інтерновані в Польщі» (*Наше слово*. 1996. № 32–37), «Українські військові некрополі у Польщі» (*Український альманах*. 1996. С. 369–373), «Український військовий цвинтар у Щипьорні» (*Український альманах*. 1997. С. 370–374), «Православні офіцери на командних посадах в УГА» (*Церковний календар*. 1998. С. 219–235), «Шлях армії УНР у Польщу» (*Наше Слово*. 1998. № 10–13, 16, 17.), «Симон Петлюра і українсько-польські відносини. Армія УНР у польських

¹⁹⁵⁰ Гаврилук. Ю. Колянчук Олександр Миколайович. *Енциклопедія сучасної України*. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=5825 ; Jubileusze naszych przyjaciół, czyli o Stefanie Kozaku i Aleksandrze Kolańczuku słów kilka. *Biuletyn Ukrainoznawczy*. 2007. № 13. S. 9–46.

таборах (1920–1924 рр.)» (*Інформаційний бюлетень Української Бібліотеки ім. Симона Петлюри в Парижі*. 1999. Ч. 62. С. 22–30), «Табори інтернованої армії УНР у Ченстохові та Пйотркові Трибунальському» (Четвертий міжнародний конгрес українців (Одеса, 26–29 серпня 1999 р.). Доповіді та повідомлення. Історія. Одеса ; Київ ; Львів, 1999. Ч. II : XX століття. С. 297–298), «Українські військові некрополі та могили у Польщі» (*Наше слово*. 1999. № 9–12), «Взаємні відносини Польщі та Української Народної Республіки» (*Wzajemne relacje Polski i Ukrainiejskiej Republiki Ludowej. Ukraina – Polska. Kultura – wartości – zmagania duchowe*. Koszalin, 1999. S. 75–103), «Угода Пілсудський – Петлюра по 80 роках» (*Наше слово*. 2000. № 24. С. 9), «Українська військова еміграція в Польщі 1920–1939 рр.» (*Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2000. Вип. 7 : Збірник на пошану професора Юрія Сливки. С. 372–376), «Уенерівські біографії. Визначні постаті Української Народної Республіки в історії Підляшшя і Холмщини» (*Над Бугом і Нарвою*. 2000. № 1–2. С. 36–39; № 4. С. 31–32), «Українці у Польщі та проблеми збереження їх національної totoжності» (*Кордони еднання. Проблеми міжетнічних відносин у Карпатському єврорегіоні*. Ужгород, 2001. С. 27–36), «Симон Петлюра і українсько-польські відносини» (*Рідна мова*. 2003. № 3. С. 47–57), «Увічнення нескорених. Українські військові меморіали 20–30-х років ХХ ст. у Польщі» (Львів, 2003. 244 с.), «Шкільна мережа петлюрівської еміграції у Польщі 1921–1939» (*Український альманах*. 2005. С. 242–254), «Українська політична еміграція в Другій Речі Посполитій. Зарис проблематики» (*Biuletyn Ukrainoznawczy PWIN w Przemyślu*. 2006. № 12. S. 36–65), «Українські некрополі» (*Наше слово*. 2007. № 45. С. 1–2), «Наддніпрянци – популяризатори українських пісень на Підкарпатті» (*Церковний календар*. 2008. С. 163–195), «Другий Зимовий Похід» (*Наше слово*. 2011. № 46. С. 9, № 47. С. 9), «Українські Пастирські православні курси вояків Армії УНР в Каліші» (*Церковний календар*. 2011. С. 155–180) та інші.

Мацей КРОТОФІЛЬ (*Maciej Krotofil*, 1970 р. н.) – професор кафедри військової історії Інституту історії та архівістики Університету ім. Міколая Коперника в Торуні.

Закінчив Університет ім. Міколая Коперника в Торуні. У 1997 р. здобув ступінь магістра на підставі дослідження «Українці – союзники та солдати Війська польського 1920–1939». У 2001 р. здобув ступінь доктора на підставі захисту роботи «Українська Галицька армія 1918–1920. Організація, озброєння, техніка та бойова цінність збройних сил Західно-Української Народної Республіки» (Торунь, 2002). У 2013 р. історик захистив дисертацію на звання доктора габілітованого на тему «Збройні сили Української Народної Республіки (листопад 1918 – грудень 1919)» (Київ, 2011). Від 2001 р. учений працює на кафедрі військової історії Інституту історії та архівістики.

Основні наукові інтереси історика зосереджуються на питаннях історії України, військової історії Польщі та України, польсько-українських відносин у міжвоєнний період, національних меншин у Польщі та військово-морської історії Польщі й сусідніх країн. Крім того, ученого цікавлять проблеми міжнародних відносин у Центральній та Східній Європі. Він є автором праць на вищезазначені теми, опублікованих у Польщі, Україні, Литві, Румунії тощо. У 2012 р. М. Кротофіль став почесним іноземним членом Південного центру Інституту української археографії та джерелознавства. М. С. Грушевського Національної академії наук України. Історик є членом польсько-української комісії з питань взаємовідносин у 1917–1921 рр. Із січня 2015 р. вчений став заступником директора Інституту історії та архівних наук імені Міколая Коперника. Науковець очолює кафедру військової історії цього ж інституту, є головою обласного комітету історичної олімпіади. З 2017 р. він координує програму добровільної військової освіти студентів Академічного легіону університету¹⁹⁵¹.

Праці вченого з української проблематики: «Артилерія Української Галицької Армії 1918–1920» (*Artyleria Ukrainiejskiej Armii Halickiej 1918–1920. Zeszyty naukowe*. 2001. R. 34. № 20. S. 523–535), «Історія України на сторінках журналу "Сторінки воєнної історії України"» (*Historia Ukrainy na łamach czasopisma Storkinky Wojennej Istoriji Ukrainy. Przegląd Historyczno-Wojkowy*. 2003. R. 4. № 2 S. 255–263); «Кавалерія Української Галицької Армії 1918–1920» (*Kawaleria Ukrainiejskiej Armii Halickiej 1918–1920. Kawaleria przeciwników i sojuszników Wojska Polskiego w latach*

¹⁹⁵¹ Енциклопедія сучасної України. Т. 15. Київ, 2014 ; URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=2146 ; URL: <http://www.home.umk.pl/~makr/>.

1918–1921 / pod red. A. Smolińskiego. Toruń, 2003. S. 175–209), «Служба українців в війську II Речіпосполитої» (Służba Ukraińców w wojsku II Rzeczypospolitej. *Rzeczpospolita Obojga Narodów i jej tradycje : studia i szkice* / red. M. Wagner, J. Wojtasik. Siedlce, 2004. S. 345–360), «Українська Галицька Армія в польській та українській історіографії» (Ukraińska Armia Halicka w polskiej i ukraińskiej historiografii. *Південний архів*. 2004. Вип. 16. С. 205–210), «Про польсько-українські проблеми на УМК (Університеті ім. Миколая Коперника – *О.М.*) в Торуні» (O problemach polsko-ukraińskich na UMK w Toruniu : XII Międzynarodowe Seminarium Historyczne «Polska – Ukraina: trudne pytania» 12–13 października 2006. *Klio*. 2007. № 9. S. 187–189), «Мілітарна ситуація та перспективи Української Народної Республіки на зламі 1918 та 1919 р. – український військовий звіт» (Sytuacja militarna i perspektywę Ukraińskiej Republiki Ludowej na przełomie 1918 i 1919 r. – ukraiński raport wojskowy. *Dzieje Najnowsze*. 2006. R. 38. № 4. S. 207–215), «Проект Норманської бригади в армії УНР» (Військово-історичний альманах. 2007. № 1 (14) С. 38–48), «Українські січові стрільці на Буковині в 1918 р. : причина до початку польсько-української війни» (Ukraińscy Strzelcy Siczowi na Bukowinie w 1918 roku : przyczynek do początku wojny polsko-ukraińskiej. *Polska i Rumunia : od historycznego sąsiedztwa do europejskiego partnerstwa : materiały z sympozjum* / oprac. red. S. Iachimovschi, E. Wieruszewska-Calistru. Suceava : Związek Polaków w Rumunii, 2009. S. 183–191), «Чому Петлюра уклав союз з Пiлсудським? Воєнний стан Української Народної Республіки восени 1919 р.» (Dlaczego Petlura zawarł sojusz z Piłsudskim? Sytuacja militarna Ukraińskiej Republiki Ludowej jesienią 1919 roku. *Od Zborowa do NATO (1649–2009) : studia z dziejów stosunków polsko-ukraińskich od XVII do XXI wieku* : monografia naukowa : historia / red. M. Franz, K. Pietkiewicz. Toruń, 2009. S. 506–531; «Організація артилерії Дієвої армії Української Народної Республіки в 1919 році» (Organizacja artylerii Armii Czynnej Ukraińskiej Republiki Ludowej w 1919 roku. *Studia artyleryjskie*. T. 2. Toruń, 2010. S. 439–477); «Кінець 1918 р. в Східній Галичині: польсько-українська війна – збройні сили воюючих сторін» (Koniec 1918 roku w Galicji Wschodniej : wojna polsko-ukraińska – siły zbrojne stron walczących. *Rok 1918 w Europie Środkowo-Wschodniej* / pod red. D. Grinberga, J. Snopko, G. Zackiewicza. Białystok, 2010. S. 439–449), «Петлюрівська армія в польсько-українському конфлікті на Волині в 1919 р.» (Armia petlurowska w polsko-ukraińskim konflikcie na Wołyniu w 1919 roku. *Od armii komputowej do narodowej* / pod red. W. Rezmera. Toruń, 2012. S. 189–204), «Оком польського історика : битви за незалежність України (1918–1921) в польській історіографії» (Okiem polskiego historyka : walki o niepodległość Ukrainy (1918–1921) w polskiej historiografii. *Reset czy kontynuacja?* / pod red. A. Kulczyckiego et al. Rzeszów, 2012. S. 405–411); «Армія Української Народної республіки в 1920 р.» (Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w 1920 r. *Europa Orientalis*. 2013. T. 4. S. 173–177); «В'язні-українці підчас Першої світової війни та організовані з них військові формації» (Jeńcy – Ukraińcy podczas I wojny światowej i zorganizowane z nich formacje wojskowe. *Łambinowski Rocznik Muzealny*. 2013. № 36. S. 47–62), «Військові аспекти польсько-українських відносин 1917–1921 в світлі польської історіографії» (Militarne aspekty stosunków polsko-ukraińskich z lat 1917–1921 w świetle historiografii polskiej. *Праці Українсько-Польської комісії дослідження взаємних відносин 1917–1921 рр.* / відп. ред. В. Ф. Верстюк, Я. Я. Бруський. Київ, 2019. С. 169–179).

Люцина КУЛІНСЬКА (Lucyna Kulińska, 1955 р. н.) – історик, доктор гуманітарних наук у галузі історії. Голова Суспільної фундації пам'яті польського народу (Społeczna Fundacja Pamięci Narodu Polskiego) у 2011–2013 рр. Спеціалізується на Новітній історії.

Закінчила філософсько-історичний факультет Ягеллонського університету (1978 р.). У 1997 р. вчена захистила докторську дисертацію на тему «Національний табір у Польщі у 1944–1947 рр. (Національна партія та польська організація)» (Narodowcy: z dziejów Obozu Narodowego w Polsce w latach 1944–1947. Warszawa; Kraków, 1999) у Педагогічному університеті ім. Національної комісії освіти у Кракові на гуманітарному факультеті. Науковим консультантом був доктор габілітований Томаш Ян Бідрон. Габілітаційне дослідження на тему «Історія Комітету Східних земель на тлі долі населення польських Кресів у 1943–1947 рр.» було відхилене університетом у 2003 р. Наступна габілітаційна робота на тему «Терористична та диверсійна діяльність українських націоналістичних організацій у Польщі в 1922–1939 рр.» була відхилена соціологічно-історичною кафедрою Жешувського університету у 2013 році.

Учена є ад'юнктом кафедри політології та новітньої історії факультету гуманітарних наук Гірничо-металургійної академії ім. Станіслава Сташиця у Кракові. Читає лекції з історії міжнародних відносин, зокрема історії Центральної та Східної Європи, сучасного тероризму та

проблем глобалізації, проводить семінари з історії гірничої справи та металургії в Заолжі та наслідків технічного розвитку у військовій сфері. Її дослідницькі інтереси зосереджені на польсько-українських відносинах у ХХ та ХХІ століттях, сталінському терорі в Польщі та глобалізації.

Л. Кулінська була одним із організаторів виставки «Східні креси, що тонуть в польській крові», яка була організована Товариством любителів Волині та Полісся та проведена у Палаці мистецтв у Кракові. Дослідниця є автором багатьох історичних книг, збірників документів, а також наукових статей, багатьох публікацій і виступів, головним чином у пресі, пов'язаних із польським патріотичним, кресовим та національним рухом. 10 травня 2004 р. Л. Кулінська була відзначена Срібним хрестом за заслуги. У 2019 р. балотувалася на виборах до Європейського Парламенту та Сейму на парламентських виборах¹⁹⁵².

Праці вченої на тему історії України: «Українське питання та винищення польського населення у Східній Малопольщі у світлі документів польської підпільної держави 1942–1944» (*Kwestia ukraińska i eksterminacja ludności polskiej w Małopolsce Wschodniej w świetle dokumentów Polskiego Państwa Podziemnego 1942–1944*. Kraków, 2004), «Діти кресів» (*Dzieci Kresów*. Cz. 1–4. Kraków, 2006, 2009, 2013), «Терористична та диверсійна діяльність українських націоналістичних організацій у Польщі у 1922–1939 роках» (*Działalność terrorystyczna i sabotażowa nacjonalistycznych organizacji ukraińskich w Polsce w latach 1922–1939*. Kraków, 2009), «З історії Другої Польської Республіки. Тероризм у міжвоєнний період. Геноцид ОУН-УПА в південно-східних кресах» (*Z dziejów II Rzeczypospolitej. Terroryzm w międzywojniu. Ludobójstwo OUN-UPA na Kresach Południowo-Wschodnich. Materiały konferencji naukowej odbytej 5 czerwca 2010 r. podczas VII Dnia Kultury Kresowej*. Kędzierzyn-Koźle, 2010. S. 33–45), «Антипольська акція українських націоналістів у Східній Малопольщі у світлі документів Головної опікунської ради 1943–1944 років. Протиставлення жертв» (Kulińska L., Roliński A. *Antypolska akcja nacjonalistów ukraińskich w Małopolsce Wschodniej w świetle dokumentów Rady Głównej Opiekuńczej 1943–1944. Zestawienie ofiar*. Kraków, 2012), «Націоналізм у сучасній Україні – серйозна загроза для Польщі. Геноцид ОУН-УПА на Південно-Східних кресах» (*Nacjonalizm na dzisiejszej Ukrainie poważnym zagrożeniem dla Polski. Ludobójstwo OUN-UPA na Kresach Południowo-Wschodnich. Dawne Kresy Południowo-Wschodnie w Optyce Historycznej i Współczesnej / red. W. Listowski. T. 7. Kędzierzyn-Koźle, 2015. S. 7–24*), «Геноцид українських націоналістів щодо поляків у 1939–1945. Незасуджений геноцид» (Kulińska L., Partacz Cz. *Zbrodnie nacjonalistów ukraińskich na Polakach w latach 1939–1945. Ludobójstwo niepotępienie*. Warszawa, 2015), «Тероризм у II Речіпосполитій – Українська військова організація та Організація Українських націоналістів» (*Terroryzm w II RP – Ukraińska Wojskowa Organizacja i Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów. Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka*. 2016. S. 87–108) та інші.

У роботах Л. Кулінської відкрито демонструється антиукраїнська позиція. Попри ґрунтовну джерельну базу досліджень Кулінської, більшість істориків визнає односторонність і суб'єктивність доказових засад. Праці ученої часто мають агітаційний характер. У публічних виступах дослідниця закликає поляків до протидії подальшій українізації, недопущення українців до обіймання впливових посад в польських урядах і державних службах, зміни польського політичного курсу щодо України тощо. Окрім брудної антиукраїнської агітації, дослідниця яскраво демонструє свою проросійську позицію.

Григорій КУПРІЯНОВИЧ (Grzegorz Kuprianowicz, 1968 р. н.) – польський історик і публіцист українського походження. Працював ад'юнктом Університету ім. М. Кюрі-Склодовської в Любліні. Голова Українського товариства в Любліні. Представник української спільноти в Спільній комісії уряду та національних та етнічних меншин.

Науковець – активний учасник українського громадського руху з 1980-х років, організатор важливих культурних і наукових подій у Любліні та Холмі, автор книжок та статей, активіст мирянського руху Православної церкви в Польщі.

Г. Купріянович із народження проживає в Любліні. Закінчив університет Марії Кюрі-Склодовської у Любліні (1994 р.), у якому з того часу працює в Інституті історії. У 1998 р. історик захистив кандидатську дисертацію «Українці на Холмщині та Південному Підляшші в міжвоєнному двадцятиріччі (1918–1939 рр.)».

Учений – член центральної управи (1985–1987 рр.), заступник голови Люблінсько-Холмської єпархії (1992–1994 рр.), Братства православної молоді в Польщі, член головної ради (1990–1992 рр.),

¹⁹⁵² Lucina Kulińska. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Lucyna_Kuli%C5%84ska

голова Люблінського відділення (1996–2000 рр.) Об'єднання українців у Польщі. Співзасновник і голова (від 1999 р.) Українського товариства у Любліні, співзасновник і заступник голови (2004–2008 рр.) Українського історичного товариства в Польщі. Співзасновник і секретар редакції (1991–1993 рр.), заступник головного редактора (1998 р.) часопису «Над Бугом і Нарвою», видавець і головний редактор часопису «Холмський вісник» (1999–2002 рр.). У 2001 р. Г. Купріянович став ініціатором спорудження пам'ятника поховання на православному цвинтарі в Любліні воякам Армії УНР. У 2004–2006 рр. дослідник був канцлером Європейського колегіуму польських і українських університетів.

Щороку історик організовує урочистості на честь вшанування жертв Сагрині*. 8 липня 2018 р. Г. Купріянович брав участь в урочистостях на честь пам'яті українських православних жертв Холмщини, котрі загинули 10 березня 1944 р. у Сагрині від рук солдатів підрозділів Армії Крайової та Батальйонів хлопських. Захід відбувся за участі президента України Петра Порошенка. Г. Купріянович виголосив промову, у якій згадав перебіг подій 1944 р.¹⁹⁵³:

Вельмидостойний Пане Президенте!

Всечесні Отці!

Шановна громадо!

Зібралися ми у місці священному для Холмщини – у Сагрині, де віддали своє життя численні сини і дочки українського народу – вірні діти Православної Церкви. Важко уявити собі те, що відбулося у цьому місці 74 роки тому – вранці 10 березня 1944 року, коли на цих подвір'ях і полях вбивали синів цієї землі лише тому, що говорили вони українською мовою, за те, що сповідували святу православну віру.

Ця земля довкола Сагриня – це серце Холмщини, регіону, який так помітно записався в історії українського народу. Не лише тому, що Холм був столицею Галицько-Волинського князівства, містом князя Данила Романовича, усипальницею руських князів та місцем народження першого голови української держави у XX столітті – Михайла Грушевського. Холмщина – це регіон, у якому століттями побутувала і розвивалася українська культура і мова, де жили у минулому сотні тисяч синів і дочок українського народу.

Цей регіон відіграв також важливу роль в історії Українського Православ'я. Вже у XIII столітті була заснована Холмська православна єпархія, одна із найдревніших єпархій Київської православної митрополії. Холм протягом століть був одним із центрів духовного життя українського народу як столиця православної єпархії та місце почитання Холмської чудотворної ікони Пресвятої Богородиці.

Саме тут поруч – неподалік літописного Червня височіє над Гучвою відроджений 10 років тому Турковицький Св.-Покровський православний монастир. Саме через тиждень – 15 липня збиратимуться там сини цієї землі у день свята Турковицької ікони Пресвятої Богородиці. У минулому у цей день збиралися там десятки тисяч православних холмщаків. Й досі співають у церковній пісні: «До Туркович спішить народ на Ризи Положення, тут від недругів і турбот шукають всі спасення».

Сьогодні згадуємо події березня 1944 року, у ці воєнні дні, в розпалі польсько-українського протистояння, захисту в Сагрині шукали українські мешканці сусідніх сіл. Саме в ніч з 9 на 10 березня 1944 року, у день особливий в українській національній традиції, атаку на село здійснило об'єднання відділів Армії Крайової – військового формування польської підпільної держави під командування поручника Зенона Яхимека – «Віктора». Атака на Сагринь почалася біля 4 години ранку і продовжувалася до 10 години, коли село було повністю спаленим. Досі не знаємо точної кількості жертв.

Цього ж дня формування Армії Крайової провели також атаки на інші сусідні українські села: Шиховичі, Ласків, Малиці, Метелин, Турковичі, Прегоріле, Терebin, Терebinець, Верешин та інші. У результаті акції польського підпілля ці села були частково або повністю спаленими, а їхні українські мешканці вбиті.

* Трагедія в Сагрині – акція зі знищення місцевого українського населення польськими бойовиками, що сталася 10 березня 1944 у селі Сагринь (пол. Sahrzyn, Грубешівський повіт, Люблінське воєводство, нині Польща). Спланована та проведена військовими (у кількості 800 осіб) польської Армії Крайової та Батальйонів Хлопських під командуванням Станіслава Басая (псевдонім «Рись»). Батальйони хлопські були організовані з колоністів та поляків навколишніх сіл колоністом з колонії Гурки Станіславом Басаем. За підрахунками українських вчених, в Сагрині було вбито й закатовано понад 800 українців (М. Микитюк, А. Крамик), за іншими – 1240 (В. Прутула), в тому числі понад 100 дітей. На сагринському кладовищі споруджено пам'ятник, на якому викарбувані прізвища 660 українців, які вдалось встановити.

¹⁹⁵³ Григорій Купріянович. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Григорій_Купріянович.

Стоїмо перед пам'ятником, який вшановує жертви мешканців Сагрині й навколишніх сіл, які загинули трагічним ранком 10 березня 1944 року. Варто нагадати, що 74 роки тому загинули тут громадяни Республіки Польща – православні українці, мешканці цієї землі, на якій століттями жили їхні предки. Загинули вони від рук інших громадян Республіки Польща тому, що говорили іншою мовою, ніж більшість, та були іншої віри. Той злочин проти людяності здійснили члени польської нації – партизани Армії Крайової, що були солдатами Польської підпільної держави.

Свідок тих страшних часів – тодішній архипастир Холмщини і Підляшшя – знаменитий православний ієрарх та визначний український вчений архиепископ холмський і підляський Іларіон (Огієнко) у своєму посланні у Свято Зішестя Святого Духа 1944 року писав: «Глибоко вірю, що багатьох з-посеред замордованих священнослужителів моєї єпархії будуть приєднані нашою Церквою до лику святих».

Так і сталося. Саме 15 років тому, у 2003 році, рішенням Священного Собору Єпископів Автокефальної Православної Церкви в Польщі до сонму святих включено свв. Мучеників Холмських і Підляських, які загинули на цій землі у 40-ві роки ХХ століття. Як записано в соборній постанові до Собору свв. Мучеників Холмських і Підляських зараховано «Тих, імена котрих знаємо та Тих, чийх імен не знаємо, а відомі вони тільки Всемогутньому Богові...». Таким шляхом Православна Церква дала свою оцінку цих жаклих подій.

У цьому місці варто нагадати, що трагедія українського православного населення Холмщини і Підляшшя не почалася в роки Другої світової війни. Вже напередодні війни – у 1938 році на Холмщині та Південному Підляшші було проведено безпрецедентне варварське руйнування православних храмів та полонізаційно-ревіндикаційну акцію, метою якої була полонізація та насильне навернення на католицизм місцевого українського православного населення.

Саме відзначаємо 80-і роковини цих драматичних подій, які відбувалися також і на цій землі. Не були вони стихійною, незапланованою акцією радикальних середовищ, не були також результатом рішень окремих місцевих чиновників. Руйнування православних церков, як і вся полонізаційно-ревіндикаційна акція, були елементом послідовної і спланованої на довгі роки політики тодішньої польської держави.

Власне цього року відзначаємо 80-ту річницю операції руйнування православних церков на Холмщині та Південному Підляшші, проведеної в 1938 році, коли на тій землі зруйновано в мирний час і рішенням держави понад 120 християнських святинь. Святої пам'яті президент Республіки Польща Лех Качинський 10 років тому писав:

«Драматичні події 1938 року на Холмщині та Підляшші, де дійшло до руйнування православних церков, показують, що в діяльності влади кожної держави засадничі права і цінності не можна забувати чи ігнорувати. У 1938 році не вшанували природного притулку, яким є кожен Дім Божий. На мішаних релігійно й етнічно теренах трапилися випадки, які ніколи не повинні були статися».

Без розуміння подій 1938–1939 років неможливо зрозуміти польсько-українські стосунки у ХХ столітті, адже польсько-українські конфлікти не почалися в 1943 чи 1944 роках...

Після українських мешканців Сагриня та інших навколишніх сіл не залишилося тут майже нічого, крім їхніх останків, які часто без християнського похорону спочивають не лише на цьому кладовищі, але також на полях, які бачимо довкола. Після українських жертв Холмщини залишилася лише пам'ять...

Коли 10 років тому назад, за ініціативою української держави і старанням Волинської обласної державної адміністрації, споруджено цей меморіал у Сагрині українська громада сприйняла це з великою надією, хоч була проігнорована в процесі узгоджень, а форма меморіалу та написи, які там уміщені, не відповідають очікуванням нашої громади. Лише після домагань української громади та Православної Церкви виправлено споруджені у Сагрині хрести, надаючи їм форму, згідну з місцевою православною традицією.

Незважаючи на брак офіційного відкриття, цей пам'ятник протягом минулих 10 років став місцем пам'яті про жертви Сагриня. Кілька разів у рік возносимо тут молитву, прибувають тут віддати шану своїм предкам сини Холмської землі – і ті, що живуть на рідній Холмщині, і ті, які є зараз громадянами української держави і згуртовані у Товариствах «Холмщина».

У 2014 році – у 70-ті роковини Сагринського злочину – відбулися тут особливі урочистості, очолені Його Високопреосвященством Високопреосвященнішим Авелем, Православним Архиепископом Люблинським і Холмським. Саме тоді – після семи десятиліть – була тут вознесена заупокійна молитва з елементами чину похорону, котрого жертви Сагриня не мали...

Стоїмо перед пам'ятником, спорудженим уже 10 років тому, який не дочекався офіційного відкриття за участі президентів Польщі й України так, як це було спершу узгоджено. Шкодуємо, що пам'ять українських православних жертв Холмщини в Сагрині не була пошанована в аналогічний

спосіб як це було у випадку пам'яті польських жертв Волині в Порицьку-Павлівці, у випадку пам'яті українських жертв Землі Перемишльської в Павлокомі чи у випадку пам'яті польський жертв Східної Галичини в Гуті Пеняцькій.

Шкодуємо, що підряд три президенти Республіки Польща не захотіли вшанувати тут пам'ять громадян Республіки Польща православної віри української національності, які загинули в Сагрині. Мали й досі маємо надію, що їх пам'ять залишиться, однак, ушанована Республікою Польща так само гідно, як і пам'ять про громадян інших національностей і конфесій, які втратили життя у страшні роки Другої світової війни. Для суспільства українського Сагринь є символом трагедії Холмщини в 40-х роках ХХ століття.

Закінчуючи, хотів би зацитувати слова Президента Республіки Польща Анджея Дуди, які він скерував кудись-інде, але які надзвичайно актуально звучать також і тут, у Сагрині:

«Пам'ять про скоєну тут різанину несе також зобов'язання, аби майбутнє спирати на тривкому фундаменті правди, а не на фальшу, забутті, витісненні [...] наші народи потребують одне для одного, аби обидві наші держави були сильні та безпечні. І для цього потребуємо також пам'яті й правди [...] аби нічого подібного ніколи більше не повторилося і аби наші стосунки спиралися на міцні підстави і взаємну довіру».

Вельмидостойний Пане Президенте!

Прийміть від української громадськості Холмщини і Підляшшя, від усієї української громади в Польщі, слова вдячності за Вашу присутність у місці священному для українського народу Холмщини і Підляшшя. Це вперше Президент України відвідує Холмську Голгофу – село Сагринь, вперше схиляє голову перед українськими жертвами Холмської землі.

Сподіваємось, що це спричиниться до цього, що пам'ять про українські жертви Холмщини 40-х років ХХ століття стане елементом загальноукраїнської національної пам'яті, а українська держава буде послідовно піклуватися про ці священні для всього українського народу місця.

Мусимо мати надію, що важке майбутнє перестане бути перешкодою в побудові добрих стосунків між польським і українським народами, між Польщею і Україною. Звичайно, жоден злочин, який приносить смерть невинних жертв не може бути виправданий, незалежно від того, чи жертвами є українці, поляки чи особи іншої національності. Кожний має теж право на пам'ять, оскільки вона будує нашу ідентичність, історичну тяглість.

Сагринь – це символ трагедії українського православного народу Холмщини. Пам'ять про це триває в українській громаді Холмщини, серед синів цієї землі, що мешкають в Україні та по всьому світі. Ми, як українці, як православні, не маємо права забувати, ми зобов'язані до збереження пам'яті.

Проте, зберігаючи пам'ять про невинні жертви, які спочивають у цій землі, ми повинні навчитися пробачити, адже це наш християнський обов'язок. Тим, хто 10 березня 1944 р. знайшов у Сагрині смерть, можемо дати від себе лише пам'ять і нашу гарячу заупокійну молитву.

Вічна пам'ять!¹⁹⁵⁴

«Ми очікували ..., що українські православні жертви Холмщини будуть вшановані так само достойно, як польські жертви Волині у Павлівці, українські жертви Надсяння в Павлокомі чи польські жертви Галичини у Гуті-Пеняцькій. На жаль, цього не сталося, проте 8 липня ми поверталися з Сагриня з почуттям, що відбулося щось важливе і символічне...», – згадує Купріянович.

Уже наступного дня після події промова вченого була піддана гострій критиці з боку Люблінського воєводи Пшемислава Чарнека. У словах Купріяновича, на думку люблінського воєводи, начебто міститься порівняння злочинів польських підпільників щодо українського населення Холмщини із протистоянням на Волині під час Другої світової війни, хоча насправді такого порівняння історик не робив. У своїй заяві воєвода назвав учасників вшанування «українськими націоналістами», а сам захід – «українською провокацією». Заяву воєводи Чарнека розкритикувала низка польських діячів, зокрема посол Сейму Польщі Міхал Камінський, журналіст Едвін Бендик, публіцист Павел Смоленський, публіцист Якуб Маймурек та інші. Сам Григорій також спростовував звинувачення та висловив побоювання, що подібні дії польської влади погіршать становище українців у Польщі.

Чарнек навіть подав заяву до прокуратури щодо промови Купріяновича. Люблінський воєвода назвав відзначення у Сагрині «провокацією». Такі слова про Сагринь використав також голова Канцелярії прем'єр-міністра Польщі Міхал Дворчик. «Його заява мене приголомшила. Я досі не

¹⁹⁵⁴ Промова голови Українського Товариства в Сагрині 8 липня. URL: <http://www.istpravda.com.ua/columns/2018/07/11/152688/>.

уявляв, що урядовець, найвищий представник держави у регіоні, може собі таке дозволяти. Очевидно, люблінський воєвода має право на своє бачення історії, проте повинен пам'ятати, що таке право мають також українці, також і ті, що є громадянами Республіки Польщі і становлять – використовуючи юридичну термінологію – українську національну меншину в регіоні, у якому він представляє державу... Я обурений заявами люблінського воєводи Пшемислава Чарнека. Це недопустимо і ганебно, коли найвищий представник держави у регіоні називає скорботні урочистості на честь пам'яті невинних жертв за участю президента сусідньої держави «провокацією» чи «гуцпою». Кожен народ має право зберігати свою національну пам'ять, поминати свої жертви. Для православних українців Холмщини таким священним місцем є село Сагринь, де від рук учасників польського підпілля у березні 1944 р. загинули сотні православних українців – загинули саме тому, що були православними й українцями. Коли представник держави так зневажливо ставиться до вшанувань чужої пам'яті, він робить щось недопустиме», – відреагував Купріянович.

Оцінюючи дії люблінського воєводи з перспективи наслідків цього для української громади в Польщі, учений зазначає: «сам факт такого "гучного" звинувачення у злочині з боку високого державного службовця, безперечно викликає серед української громади у Польщі побоювання відкрито представляти своє бачення історії. Це звинувачення мене з боку воєводи і весь "театр", який його супроводжував, вже виконали свою роль, реально вплинули на свідомість наших людей. Окремим питанням є загальнодержавний вимір цієї ситуації, адже те, що спіткало мене як представника української громади, може спіткати кожного громадянина цієї держави, який думає інакше, ніж ті, хто зараз перебуває при владі».

«Не менш важливими є наслідки другого виміру дій люблінського воєводи, тобто численних заяв у засобах масової інформації. Протягом кільканадцяти днів після подій у Сагрині воєвода дозволяв собі висловлювати у ЗМІ необґрунтовані звинувачення та образливі заяви про мою особу, очолювану мною організацію чи взагалі українську громаду. Ще буде час на те, щоб детально проаналізувати ці заяви. Проте вже тепер можна ствердити, що це все має глибокі наслідки. До польського суспільства, зокрема в Люблінському воєводстві, надійшло повідомлення, що українці роблять щось недопустиме, що можна їх публічно лаяти, звинувачувати у націоналізмі. А навіть більше, адже воєвода підкреслив: "Моїм обов'язком як поляка є звернення з повідомленням до прокуратури", тобто він як представник влади показує місцевому суспільству певне розуміння національного обов'язку... У люблінському регіоні вже видно наслідки цього».

«Я готовий відповідати за кожне слово, яке я сказав у Сагрині в присутності президента України Петра Порошенка 8 липня 2018 р. З моїх вуст не прозвучало там ані слова неправди. Якщо за ті слова я маю понести відповідальність – я готовий до цього. Моїм основним аргументом перед прокурором та у суді буде моя промова, виголошена у Сагрині. Хто вміє, нехай вкаже, де там неправда, де злочини, у яких звинувачує мене люблінський воєвода. На усі звинувачення можу відповісти словами Т. Шевченка: "Ми просто йшли; у нас нема зерна неправди за собою..."», – підсумовує Купріянович.

17 серпня на відкриття кримінальної справи проти Г. Купріяновича відреагувало Міністерство закордонних справ України, закликавши припинити кримінальне переслідування вченого.

23 серпня 2018 р. прокурор Інституту національної пам'яті Польщі відмовив у відкритті розслідування щодо Григорія Купріяновича за 55 статтею закону Інституту національної пам'яті, проте натомість передав заяву люблінського воєводи до районної прокуратури за можливе порушення статті 133 Кримінального кодексу (образа польської нації). 30 серпня Інститут національної пам'яті Польщі звільнив Григорія Купріяновича з Комітету із захисту боротьби і мучеництва Інституту. 23 жовтня допитаний у прокуратурі Замостя як свідок.

На підтримку історика зробила заяви низка українських діячів, зокрема Міністр закордонних справ України Павло Клімкін, посол України в Польщі Андрій Дециця, президент Світового Конгресу Українців Євген Чолій, український історик Володимир В'ятрович, голова Львівської ОДА Олег Синютка, Науково-дослідний інститут українознавства МОН України та інші.

28 листопада 2018 р. окружна прокуратура в Замості закрила слідство у справі промови Григорія Купріяновича¹⁹⁵⁵.

¹⁹⁵⁵ Інтерв'ю з Григорієм Купріяновичем. 05.08.2018. URL: <https://www.nasze-slowo.pl/d-r-grigorij-kuprijanovich-golova-ukrainskogo-tovaristva-na-vsi-zvinuvachennja-mozhu-vidpovisti-slovami-shevchenka-mi-prosto-jshli-u-nas-nema-zerna-nepravdi-za-soboju/>; Григорій Купріянович. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Григорій_Купріянович.

Роберт КУСЬНЕЖ (*Robert Kuśnierz*, 1977 р. н.) – історик, професор Інституту історії Поморської Академії в Слупську. Советолог. Фахівець з історії України міжвоєнного періоду. Дослідник проблеми Голодомору в Україні. У 2007 р. вперше оприлюднив документи МЗС та військової розвідки Другої Реччі Посполитої про Голодомор в Україні. Автор сценарію вистави «Великий голод в Україні 1932–1933 рр.», що була вперше презентована 5 березня 2007 р. у Кракові, а в 2007–2008 рр. в інших польських містах.

Р. Кусьнеж із відзнакою завершив навчання на історичному факультеті університету ім. Марії Кюрі-Склодовської у Любліні. У 2000 р. історик захистив магістерську роботу, написану під керівництвом професора Тадеуша Радзика, який згодом став науковим консультантом і його докторської праці. Саме професор Радзик надихнув молодого студента на дослідження проблематики Голодомору в Україні. Наприкінці 90-х рр. у Польщі про проблематику Голодомору можна було прочитати тільки в статті Чеслава Райци, що вийшла друком ще в 1993 р. й базувалася на українських друківаних джерелах. Грандіозність трагедії України 1932–1933 рр. на той час узагалі не була досліджена в Польщі. За порадою свого наукового керівника, Р. Кусьнеж поринув у проблему Голодомору в Україні й з того часу не відходив від вивчення східної тематики загалом. У 2004 р. науковець захистив докторську дисертацію.

Р. Кусьнеж – трикратний стипендіат фундації Лянцкоронських (2002, 2005 та 2019 рр.), Фонду польської науки (2005 р., 2010 р.), лауреат стипендії для видатних молодих науковців «Залишайтеся з нами» тижневика «Політика» (2007 р.). У листопаді 2007 р. президент України Віктор Ющенко нагородив доктора Куснежа орденом за заслуги третього ступеня за «активну громадську діяльність, великий внесок у висвітлення правди про Великий Голод 1932–1933 рр. в Україні». У 2009/2010 навчальному році історик став стипендіатом Гарвардського університету (Harvard Ukrainian Research Institute), а в 2013–2014 рр. отримав стипендію міністра науки і освіти в рамках програми «Мобільність плюс», що фінансує дослідження в Гарвардському університеті (Davis Center for Russian and Eurasian Studies). У цей час науковець працює як запрошений професор в Гарвардському університеті, проводить лекції в Університеті Манітоби у Вінніпезі, а також Албертському університеті в Едмонтоні. Учений бере участь у численних конференціях, семінарах та симпозіумах в Америці, Україні, Канаді тощо. У 2015 р. історик отримав ступінь доктора габлітованого в Інституті історії ім. Тадеуша Мантейфеля Польської академії наук у Варшаві. У цей же час був номінований на наукову нагороду ім. Є. Гедройця за монографію «У світі сталінських злочинів. Україна в роки чисток і терору (1934–1938) у спостереженнях та аналізах Міністерства закордонних справ та військової розвідки Другої Реччі Посполитої» (*W świecie stalinowskich zbrodni. Ukraina w latach czystek i terroru (1934–1938) w obserwacjach i analizach MSZ oraz wywiadu wojskowego Drugiej Rzeczypospolitej*. Słupsk, 2013). У 2016 р. дослідник став лауреатом конкурсу Міністерства науки та вищої освіти Республіки Польща в рамках Національної програми розвитку гуманістики «Інтернаціоналізація», завдяки чому були призначені кошти для перекладу книги «У світі сталінських злочинів ...» англійською мовою та її видання в Канаді. У 2017 та 2019 рр. за свої наукові досягнення історик отримав нагороду III ступеня ректора Поморської академії в Слупську. У 2018 р. професор Кусьнеж отримав грант на наукові публікації від Канадської фундації українських досліджень в Торонто. У 2019 р. вчений був номінований науковою нагородою «Історична книга року» за роботу «Нас, поляків, немає хто боронити. Репресії щодо поляків у Радянському Союзі в 1935–1938 рр. у матеріалах МЗС та Військової розвідки Другої Реччі Посполитої» (*Nas Polaków nie ma kto bronić. Represje wobec Polaków w Związku Sowieckim w latach 1935–1938 w materiałach MSZ i Wywiadu Wojskowego Drugiej Rzeczypospolitej*. Łomianki, 2018) та отримав стипендію Фундації Лянцкоронських на проведення досліджень у Лондоні¹⁹⁵⁶.

Найважливіші роботи Р. Кусьнежа з історії України (були видані польською, українською, англійською, словацькою та сербською мовами): «Великий Голод в Україні в 1932–1933 рр.» (*Wielki Głód na Ukrainie w latach 1932–1933. Mówią Wieki*. 2001. № 1. S. 6–14), «Радянська пропаганда в період Великого Голоду в Україні (1932–1933)» (*Propaganda radziecka w okresie Wielkiego Głodu na Ukrainie (1932–1933). Dzieje Najnowsze*. 2004. № 4. S. 29–46), «Боротьба з релігією в Україні в тридцять роки» (*Walka z religią na Ukrainie w latach trzydziestych. Więź*. 2004.

¹⁹⁵⁶ Із особистого листування автора монографії з науковцем; Robert Kuśnierz. URL: http://pl.wikipedia.org/wiki/Robert_Ku%C5%9Bnierz.

№ 6. S. 115–125), «Участь української громадськості Польщі в допомогивих та протестаційних акціях проти голодомору в Україні» (*Український історичний журнал*. 2005. № 2. С. 131–141), «Голод в Україні в 1933 р. на сторінках преси» (*Głód na Ukrainie w roku 1933 na łamach prasy. Res Historica*, 2005. Т. 21. S. 79–90), «Україна в роки колективізації та Великого Голоду (1929–1933)» (*Ukraina w latach kolektywizacji i Wielkiego Głodu (1929–1933)*. Toruń, 2005, 2008, 2012), «Львівська українська преса про голодомор в УСРР» (*Український історичний журнал*. 2006. № 3. С. 199–209), «Питання Великого Голоду під час президентства Віктора Ющенка» (*Kwestia Wielkiego Głodu w prezydenturze Wiktora Juszczenki. Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*. 2007. Lublin. S. 74–79), «Голод в Україні в 1932–1933 рр. у світлі колекцій Архіву нових актів та Центрального військового архіву» (*Głód na Ukrainie w latach 1932–1933 w świetle zbiorów Archiwum Akt Nowych oraz Centralnego, Archiwum Wojskowego w Warszawie. Dzieje Najnowsze*. 2007. № 2. S. 129–159)*, «Великий Голод» (*Wielki Głód. Polityka*. 2007. № 48. S. 100–103), «Голод прокляття» (*Głód potępienia. Wprost*, 2007. № 10. S. 68–71), «Дипломатичне замовчування» (*Dyplomatyczne milczenie. Polityka*. 2017. № 38), «Весна не пахла квітами...» (*Wiosna nie pachniała kwiatami... Gazeta Wyborcza*. 2007. 8–9 września), «Проблематика голоду в "більшовицькому раю" на сторінках львівського "Діла"» (*Problematyka głodu w «raju bolszewickim» na łamach lwowskiego «Dila». Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski, 1918–1989*. Т. III / red. R. Drozd. Słupsk, 2007. S. 7–24), «Комуністичний злочин Великого Голоду в суспільно-політичному житті України» (*Komunistyczna zbrodnia Wielkiego Głodu w życiu społeczno-politycznym Ukrainy. Dziedzictwo komunizmu w Europie Środkowo-Wschodniej* / red. J. Sadowska. Białystok, 2008. S. 65–80), «Мор в "більшовицькому раю". Голод в Україні в 1932–1933 рр. у світлі польських дипломатичних документів та звітів. Торунь, 2008» (*Pomór w «raju bolszewickim». Głód na Ukrainie w latach 1932–1933 w świetle polskich dokumentów dyplomatycznych i dokumentów wywiadu. Toruń, 2008*), «Річниця Великого голоду в незалежній Україні» (*Obchody rocznic Wielkiego Głodu w niepodległej Ukrainie, w: Historia – mentalność – tożsamość. Miejsce i rola historii oraz historyków w życiu narodu polskiego i ukraińskiego w XIX i XX w.* / red. J. Pisulińska, P. Sierżęga, L. Zaskilniak. Rzeszów, 2008. S. 690–703), «Голод в Україні 1932–1933 рр. (за документами польських дипломатів)» (*Архіви України*. 2008. № 3–4. S. 46–52), «Документи польської дипломатії про голодомор» (*Український історичний журнал*. 2008. № 6. С. 196–211), «"Коллективна консумпція" в період радянської п'ятирічки – пропаганда та реальність (Маловідомий більшовицький абсурд)» («Kolektywne konsumpcja» w okresie pierwszej radzieckiej pięcioletki – propaganda a rzeczywistość (Mało znany absurd bolszewicki). *Dzieje Najnowsze*. 2008. № 2. S. 37–48), «Голодомор. Великий голод в Україні 1932–1933 рр.», у співавторстві (*Holodomor. The Great Famine in Ukraine 1932–1933* / Warsaw – Kiev, 2009), «Канібалізм під час Великого Голоду в Україні (1932–1933)» (*Kanibalizm podczas Wielkiego Głodu na Ukrainie (1932–1933)*. *Palestra Świętokrzyska*. 2009. № 9–10. S. 28–31), «Голодомор – трагедія українського села в 1932–1933 рр.» (*Holodomor – Tragedia wsi ukraińskiej w latach 1932–1933*. *Palestra Świętokrzyska*. 2009. № 7–8. S. 45–47), «Документи польської дипломатії та розвідки про голодомор» (Голод 1932–1933 років в Україні: причини, демографічні наслідки, правова оцінка. Матеріали міжнародної наукової конференції. Київ, 25–26 вересня 2008 р. / відп. ред. І. Юхновський. Київ, 2009. С. 144–168), «Образ голодуючого українського села в 30-х рр. ХХ ст. в документах польських дипломатичних представників у СРСР та польської розвідки» (*Obraz głodującej wsi ukraińskiej w latach trzydziestych XX w. w dokumentach polskich przedstawicielstw dyplomatycznych w ZSRR i polskiego wywiadu. Polska i jej Wschodni Sąsiedzi*. 2009. S. 64–75), «Питання Голодомору в Україні 1932–1933 рр. в польських дипломатичних та розвідувальних доповідях» (*The Question of the Holodomor in Ukraine of 1932–1933 in the Polish diplomatic and intelligence reports. Holodomor Studies*. 2009. № 1. P. 77–90), «Функціонування польських дипломатичних представництв в СРСР в умовах Великого терору (1937–1938 рр.)» (*Funkcjonowanie polskich placówek dyplomatycznych w ZSRR w warunkach Wielkiego Terroru (1937–1938)*. *Polska dyplomacja na Wschodzie w XX-początkach XXI wieku* / red. H. Stroński, G. Seroczyński, Olsztyn – Charków 2010, S. 374–403), «Насильство комуністичної системи проти селян у 1929–1939 рр. (на прикладі радянської України)» (*Przemoc systemu komunistycznego wobec chłopów w latach 1929–1939 (na przykładzie sowieckiej Ukrainy)*. *Imperial Victims – Empires as Victims: 44 views (Ofiary imperiów – Imperia jako ofiary: 44 spojrzenia)* / red. A. Nowak. Warszawa, 2010. S. 431–442), «Невідомі польські фотографії голодомору» (*Unknown Polish Photographs of the Holodomor. Holodomor Studies*. 2010. № 2. P. 249–255), «Репресії проти поляків в Україні підчас Великої чистки –

* Це були перші в історіографії опубліковані документи польських дипломатичних та розвідувальних документів, присвячених Голодомору.

знання та реакція польської дипломатії» (Represje wobec Polaków na Ukrainie podczas Wielkiej Czystki – wiedza i reakcja polskiej dyplomacji. *Polska – Ukraina. Dziedzictwo i współczesność*. Słupsk, 2012), «У світі сталінських злочинів. Україна в роки чисток та терору (1934–1938) у спостереженнях та аналізах Міністерства закордонних справ та військової розвідки Другої Речі Посполитої» (W świecie stalinowskich zbrodni. Ukraina w latach czystek i terroru (1934–1938) w obserwacjach i analizach MSZ oraz wywiadu wojskowego Drugiej Rzeczypospolitej. Słupsk, 2013), «Вплив великого голоду на українські міста: свідчення з польських архівів» (The Impact of the Great Famine on Ukrainian Cities: Evidence from the Polish Archives. *Harvard Ukrainian Studies*. 2013. S. 16–31; *After the Holodomor. The Enduring Impact of the Great Famine on Ukraine* / ed. by A. Graziosi, L. Hajda, H. Hryn. Cambridge, 2013. P. 15–30), «Максимальна експлуатація робітника. Стаханівський рух в оцінках і думках польських дипломатів та консульських службовців» («Maksymalna eksploatacja robotnika. Ruch stachanowski w ocenach i opiniach polskich dyptomatów i urzędników konsularnych». *Dzieje Najnowsze*. R. XLVI. 2014. Z. 1. S. 60–74), «Справа Рана. Затримання радянською контррозвідкою лейтенанта Стефа Касперського в світлі його доповіді від 12 серпня 1936 р.», у співавторстві з Пйотрем Колаковським (Afera Rana. Zatrzymanie przez sowiecki kontrwywiad por. Stefa Kasperskiego w świetle jego sprawozdania z 12 sierpnia 1936 r. Kraków, 2014), «Невідомі факти з історії репресованих сімей Крушельницьких, Сказинських та Бачинських» (*Український історичний журнал*. 2015. № 1. С. 57–68), «Польська операція НКВС на Україні (1937–1938)» (Operacja polska NKWD na Ukrainie (1937–1938). *Scripta Historica*. 2015. № 21. S. 171–186), «Nothilfe – німецька допомога голодуючим співвітчизникам у 1930-х рр. у Радянській Україні» (Nothilfe – niemiecka pomoc głodującym rodakom w latach 30. XX w. na sowieckiej Ukrainie. *Przegląd Zachodni*. 2015. № 4. S. 257–268), «Діяльність польських наукових, публіцистичних та політичних кіл після 1989 р. у справі розширення знань про Великий Голод в Україні та вшанування пам'яті його жертв» (Działania polskich środowisk naukowych, dziennikarskich i politycznych po 1989 roku w sprawie poszerzenia wiedzy na temat Wielkiego Głodu na Ukrainie oraz upamiętnienia jego Ofiar. *Polityka pamięci – polityka zabuttia: sprawa Katyń / Polityka pamięci – polityka zapomnienia: sprawa katyńska* / red. S. Rudnicki. Żytomierz, 2016. S. 82–96), «Колгоспна дійсність в Україні після Великого Голоду» (Kołchozowa rzeczywistość na Ukrainie po Wielkim Głodzie. *Scripta Historica*. 2016. № 22. S. 233–252), «Як розважалися енкаведисти? Кілька фактів з діяльності глави НКВС УРСР Всеволода Балицького та його підлеглих» в співавторстві з Ю. Шаповалом (Jak zabawiali się enkawudziści? Kilka faktów z działalności szefa NKWD USRS Wsewołoda Balickiego i jego podwładnych. *Homo ludens. Zabawy i rozrywki na co dzień i od święta w dziejach krajów Europy Środkowej i ich sąsiadów* / red. A. Teterycz-Puzio, W. Bejd, L. Kościelak. Słupsk, 2017. S. 359–368), «Сталінська конституція 1936 р. та сподівання віруючих радянської України на зміну антирелігійної політики більшовиків» (Stalinowska konstytucja z 1936 r. i nadzieje wierzących na sowieckiej Ukrainie na zmianę antyreligijnej polityki bolszewików. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*. 2017. T. 107. S. 199–212), «Депортації в Радянській Україні в міжвоєнний період в умовах радянської репресивної політики» (Deportácie na sovietskej Ukrajinie v medzivojnovom období v kontexte sovietskej represívnej politiky. *Lemkovia, Bojkovia, Rusíni : dejiny, súčasnosť, kultúra materiálna a duchovná*. Tomus VII. Časť I. / Eds. M. Šmigel', B. Halczak, R. Drozd, S. Dudra, O. Kozakevyč. Belianum, Banská Bystrica, 2018. S. 83–95), «Переселення населення в Україні в 1933–1934 рр.» (Przesiedlenia ludności na Ukrainie w latach 1933–1934. *Dzieje Najnowsze*, 2018. № 1. S. 51–68), «Комуністичні репресії в Україні протягом 1930-х рр. з точки зору Міністерства закордонних справ та військової розвідки Другої Польської Республіки» (Komunistické represije u Ukrajinі tokom tridesetih godina XX veka iz ugla ministarstva spoljnih poslova i vojne obaveštajne službe Druge Poljske Republike. *Лемки, Бойки, Гуцули, Русини – історія, сучасності, матеріальна і духовна культура. Збірник наукових робіт. З нагоди 100-рочниці од снованя Руского народного просвітного друштва и 65-рочниці од снованя Филозофского факултета Университета у Новим Садзе* / red. Я. Рамач, Р. Дрозд. Нови Сад – Słupsk 2019. S. 301–320), «Великий голод і радянське село 1930-х рр. на фотографіях військової розвідки Другої Польської Республіки» (Wielki Głód i sowiecka wieś lat 30. XX w. na zdjęciach wywiadu wojskowego Drugiej Rzeczypospolitej. *Holodomor. Polska. Polskie Ofiary 1932–1933* / red. M. Dworczyk, R. Kuśnierz. Warszawa, 2019. S. 81–110), *Голодомор. Польща. Польські жертви 1932–1933 рр.*» «Добре є тільки тоді, коли не є дуже пагано..., тобто про ситуацію українського села після Великого Голоду» (Dobrze jest już wtedy, gdy nie jest bardzo źle..., czyli o sytuacji wsi ukraińskiej po Wielkim Głodzie. *Dzieje Najnowsze*. 2020. № 2. S. 49–72) та інші. А також книги: «Чистки та терор в Україні (1934–1938 рр.)» (Czystki i terror na Ukrainie (1934–1938). Toruń, 2016), «Голодомор. Польща. Польські жертви 1932–1933» (Holodomor. Polska. Polskie Ofiary 1932–1933. Warszawa, 2019 (у співредакторстві з Міхалом Дворчиком),

«У світі сталінських злочинів: Україна в роки чисток і терору (1934–1938) з польської точки зору» (In the World of Stalinists Crimes: Ukraine in the Years of the Purges and Terror (1934–1938) from the Polish Perspective. Edmonton – Toronto, 2020) та інші.

Ґжеґож МАЗУР (Grzegorz/ Grzegory Mazur, 1952 р. н.) – історик, професор Ягеллонського університету. Керівник кафедри історії польської політики Інституту політичних наук і міжнародних відносин. Дослідник справ польського підпілля часів Другої світової війни, польсько-українських відносин, проблеми Східних Кресів, історії Львова, національних меншин. Вивчає діяльність Літературного інституту в Парижі, паризької «Культури», «Історичних зошитів».

У 1976 р. Ґ. Мазур закінчив навчання на історичному факультеті Ягеллонського університету. Історик – активний учасник численних польсько-українських конференцій, зокрема тих, що започаткували серію видань «Польща – Україна. Важкі питання» (Polska – Ukraina. Trudne pytania). Науковець – автор статей на тему польсько-українських відносин, надрукованих у цьому зібранні. Беручи участь у різних наукових заходах, учений нав'язав контакти з відомими українськими істориками – професорами Ярославом Ісаєвичем, Леонідом Зашкільняком, Ігорем Льюшиним та багатьма іншими, які допомогли йому в проведенні дослідницької роботи.

Працюючи в польських архівах, Ґ. Мазур натрапив в одному з них на документи щодо діяльності польського підпілля (Армії Крайової) на території Покуття. Тож виникла потреба дослідити водночас і дії українського підпільного руху (й навіть ширше – українського суспільства) на цій території. Історик почав вивчати українську еміграційну літературу. Для вченого стало відкриттям існування величезного масиву інформації на цю тему. Результатом роботи стала книга «Покуття в роки Другої світової війни. Розташування населення, політика окупантів, діяльність підпілля» (Pokucie w latach drugiej wojny światowej : położenie ludności, polityka okupantów, działalność podziemia. Kraków, 1994). Видання водночас являло собою габілітаційну роботу науковця, що була захищена в 1996 р. У 2008 р. отримав титул професора. Дослідник продовжив займатися українською тематикою, хоча проблемою була відсутність будь-яких наукових праць із міжвоєнного періоду. Науковець брав участь у Польсько-українському форумі істориків¹⁹⁵⁷.

Ґ. Мазур – автор монографії «Бюро інформації та пропаганди АК (Армії Крайової – О.М.) 1939–1945 рр.» (Biuro Informacji i Propagandy AK 1939–1945. Warszawa, 1987), роботи «Хто був хто у Другій Польській Республіці?» (Kto był kim w II Rzeczypospolitej? Warszawa, 1994), співавтор праць «Львівська змова 1939–1944. Біографічний словник» (Konspiracja lwowska 1939–1944. Słownik biograficzny. Katowice, 1997), «Війна та окупація на Підкарпатті та Підгалі» (Wojna i okupacja na Podkarpacku i Podhalu. Kraków, 1998), «Хроніка 2350 днів війни та окупації Львова» (Kronika 2350 dni wojny i okupacji Lwowa. Katowice, 2007), «Політичне життя польського Львова 1918–1939» (Życie polityczne polskiego Lwowa 1918–1939. Kraków, 2007), наукових статей в еміграційному виданні «Zeszyty Historyczne».

Ян МАЛІЦЬКИЙ (Jan Malicki, 1958 р. н.) – історик, директор Центру Східноєвропейських студій Варшавського університету, почесний професор НАУКМА, почесний доктор Острозької академії і Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Університету імені Ґжеґожа Перадже у Тбілісі.

Головний напрям наукових зацікавлень ученого: історія радянських і східних досліджень, процеси трансформації в Східній Європі та їх передумови. Народився у Жероміні Демби Шляхецьке. Упродовж 1977–1983 рр. навчався на історичному факультеті Варшавського університету, працював над роботою про лицарство у Польщі під керівництвом Олександра Гейштора. Упродовж 1980–1985 рр. навчався в магістратурі за напрямом історія мистецтва і класична філологія у Варшавському університеті. Протягом 1983–1985 рр. займався написанням докторського дослідження у галузі медієвістики під керівництвом Олександра Гейштора.

¹⁹⁵⁷ Із особистого листування автора монографії з науковцем; Grzegorz Mazur. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Grzegorz_Mazur.

У період Польської Народної Республіки історик був активним опозиційним діячем і публіцистом підпільних видавництв: «Głosu», «Biuletynu Informacyjnego KOR», «Placówki». У 1981 р. був засновником, пізніше – редактором незалежного журналу «Obóz».

У 1983–1985 рр. Я. Маліцький – організатор і керівник підпільного Інституту Східної Європи. Співпрацював із організацією «Niepodległość». Першочерговою метою Інституту була: наукова праця, прогнозування східних явищ у Польщі, пропагування знань про Схід, дослідження комунізму та посткомунізму, історії сусідніх із Польщею держав. Друге завдання – це підготовка молодих кадрів, гарних спеціалістів у справах Східної Європи. Третій напрям діяльності – це регулярна підготовка молоді, навчання молодих еліт, фахівців із сусідніх країн. Таке завдання виконують: Східна літня й зимова школи, Польсько-українська, Польсько-російська, Польсько-кавказька школи.

«Я пробував створити інституцію, яка мала б згуртувати групу добрих дослідників (проведення докторантських семінарів, керівництво докторантурами), а також створити другу групу – з аналізу актуальної ситуації. Велику групу, яка б читала те, що видається на Заході на тему цієї країни, слухала радіо на кшталт "Вільна Європа" та "Свобода". Інші мали б читати комуністичну пресу, що писала про цей регіон... Це призводило до того, що вже треба було виходити назовні, це вже не була конспіративна редакційна робота, де кількість контактів поза редакцією була вкрай обмежена...». У результаті підпільної діяльності молодий активіст Маліцький потрапив до в'язниці в травні 1985 р. Справа щодо діяльності Інституту продовжилася вже після арешту, наприкінці 1980-х рр.

«Мені вдалося залучити дуже поважних осіб з відомими професорськими іменами, створити наукову раду. Коли я був на Заході, я вмовив два великих інститути нострифікувати наші докторські дипломи, що сьогодні звучить як казка. Однак все сказане можна завершити твердженням, що коли тобі 25 років, ти думаєш, ніби в підпіллі можна створити науковий та аналітичний інститут. Тепер я знаю: зробити це неможливо. І навіть якби вибухнула війна, я би не зробив цього, це неможливо. Тобто, великі справи роблять ті, хто не знає про їхню нездійсненність...», – ділиться спогадами Ян Маліцький.

Повернувшись 1989 р. до публіцистичної та наукової діяльності, Маліцький стає співорганізатором, а від 1990-го – директором Інституту східноєвропейських досліджень (Студії Східної Європи – Studium Europu Wschodniej) при Варшавському університеті. Науковець бере активну участь у численних конференціях, у тому числі міжнародних, присвячених історії і сучасності Східної Європи, Росії і Кавказу. Є членом-засновником Інституту Великого Князівства Литовського (Ковно, 2009).

За сприяння Інституту у Варшаві почав виходити щоквартальник «Східний огляд» («Przegląd Wschodni»), головний редактор – проф. Ян Маліцький. Часопис присвячений історії Східної Європи й Росії від середньовіччя до сучасності як культурно-політичного регіону. Протягом уже понад 15 років існує міжнародна наукова «Нагорода Східного огляду» («Nagroda Przeglądu Wschodniego»), яка призначається щороку за найкращі наукові книжки, присвячені зазначеній тематиці.

З 1997 р. завдяки Інституту східноєвропейських досліджень виходить у світ наукова серія «Бібліографія Східної Європи (Польща – Литва – Білорусь – Україна – Росія)» («Bibliografia Europu Wschodniej (Polska – Litwa – Białoruś – Ukraina – Rosja)»). Серія презентує праці з різних галузей гуманістики, що були надруковані після 1991 р. в Польщі, Литві, Білорусі, Україні та Росії й присвячені «східній» тематиці: історії, мистецтву, культурі, політиці, міжнародним відносинам краю часів XIV–XX ст. Значну увагу працівники Інституту приділяють і виданню інших часописів: «Про Грузію» («Pro Georgia»), присвяченого справам Кавказу, «Східний інформатор» («Informator Wschodni»), що висвітлює діяльність польських інституцій та осіб, які займаються справами Сходу, пострадянського простору, серії «Бібліотека Обозу» («Biblioteka OBOZU») й «Бібліотека Східної Європи» («Biblioteka Europae Orientalis») тощо.

У своїй діяльності Я. Маліцький виявляє велику турботу щодо проведення міжнародних літніх і зимових шкіл для молодих науковців-гуманітаріїв із країн пострадянського простору для просвітництва, обміну досвідом, співпраці. «Наш флагман – Східна літня школа. Вона призначена для молодих дослідників зі Східної Європи. Це своєрідна спроба побудувати мережі еліт... Інститут створив власні проекти, координує стипендіальні програми для Сходу...», – ділиться організатор.

Значна увага приділяється й проведенню наукових конференцій, зокрема міжнародної Східноєвропейської конференції (Warsaw East European Conference), у якій беруть участь провідні вчені світу й молоді науковці, спеціалісти з історії, політології, міжнародних відносин, психології з Польщі, Латвії, Литви, Білорусії, України, Чехії, Фінляндії, Франції, Угорщини, Молдови, Вірменії, Словаччини, Македонії, Грузії, Італії.

Глибоко стурбовані працівники Інституту сучасними подіями в Україні й майбутньою долею країни. Ще в 2009 р. директор Ян Маліцький частково прогнозував події сьогодення в Українській державі, запевняв, що в Україні ймовірний грузинський сценарій, зокрема щодо Криму...¹⁹⁵⁸.

За активну наукову діяльність історик нагороджений такими відзнаками:

Академічні нагороди й достоїнства:

Нагорода імені Адольфа Бохеньського (спільно з Єжим Туровічем, 1993 р.), Нагорода Інституту Юзефа Пілсудського у Нью-Йорку імені Єжего Лойка (1999 р.), Медаль імені Іване Явачішвілі Державного університету Тбілісі (2003 р.), Золота відзнака Східноєвропейського державного університету в Луцьку (2013 р.).

Державні ордени і відзнаки:

Бронзова медаль за заслуги перед культурою «Gloria Artis» (2005 р.), Лицарський хрест «За заслуги перед Литвою» (2006 р.), Медаль міністра культури Болгарії (2008 р.), Лицарський хрест «За заслуги перед Угорщиною» (2009 р.), Хрест Командора Ордену Відродження Польщі (2009 р.), Почесна відзнака міністра закордонних справ «Vene Merito» (2011 р.), Орден пошани Грузії (2011 р.), Грамота Міністерства закордонних справ України та Посольства України в Республіці Польща «За видатний внесок у розвиток українсько-польського стратегічного партнерства» (2013 р.), Знак Державної служби з надзвичайних ситуацій України в Івано-Франківській області «За заслуги у сфері цивільної оборони» (2013 р.), Медаль «За заслуги перед Прикарпаттям» (2013 р.), Нагорода «Речіпосполитої» ім. Єжи Гедройця (2013 р.), Медаль 25-річчя незалежності України, Медаль імені святого Кирила та Мефодія Центру Східної Європи Університету ім. Марії Кюрі-Склодовської (2017)¹⁹⁵⁹.

Марек МЕЛЬНИК (*Marek Melnyk*, 1967 р. н.) – історик, публіцист, теолог, релігієзнавець. Надзвичайний професор кафедри аксіологічних основ освіти Вармінсько-Мазурського університету в Ольштині. Дослідник українсько-польських відносин, польсько-українського діалогу, культурної спадщини Речі Посполитої, історії релігійних ідей на цивілізаційному візантійсько-руському та латинсько-польському стику, православної антропології, питань об'єднання православних, історії греко-католицької церкви.

Протягом 1986–1992 рр. М. Мельник навчався на філософсько-теологічному факультеті Католицького університету в Любліні. Велику увагу присвятив історії греко-католицької церкви та питанню православної теологічної думки. Тема його магістерської роботи – «Проблема церковної унії в польській історіографії 1945–1989 рр.» («Problem unii kościelnej w polskiej historiografii 1945–1989»). У 1992 р. молодий теолог вступив до аспірантури Філософського факультету Інституту релігієзнавства Ягеллонського університету. Зацікавився аксіологією.

У 1997–1998 рр. майбутній вчений був стипендіатом Міжнародної школи гуманістичних наук у Варшаві. 20 лютого 1998 р. отримав диплом доктора гуманістичних наук у галузі релігієзнавства на підставі захисту роботи «Сотеріологічні питання у світлі православних унійних проєктів у Речі Посполитій (кінець XVI – перша половина XVII ст.)» (*Zagadnienia soteriologiczne w świetle prawosławnych projektów unijnych w Rzeczpospolitej (koniec XVI – pierwsza połowa XVII w.)*). Працював в Інституті політичних і суспільно-філософських наук у Вищій педагогічній школі в Ольштині. А від 1999 р. і донині вчений працює у Вармінсько-Мазурському університеті в Ольштині.

У 2006 р. у цьому ж закладі захистив дисертацію на звання доктора габлітованого на основі праці «Антропологічна проблематика в листах Петра Могили» (*Problematyka antropologiczna w listach P. Mohuły*). Протягом 2006–2007 рр. проходив стажування в Центрі досліджень Міністерства культури України «Печерська лавра» в Києві. Протягом 2008–2012 рр. виконував функції проректора з питань освіти, а від 2010 р. – керівник кафедри аксіологічних основ освіти Вармінсько-Мазурського університету в Ольштині. Від 2011 р. М. Мельник – співорганізатор та голова культурно-освітнього товариства «Просвіта Ольштин». У 2016 р. проводив наукові дослідження в Римі та Львові.

¹⁹⁵⁸ Морозова О. Становлення й діяльність Центру Східноєвропейських досліджень (Studium Europy Wschodniej) Варшавського університету (з нагоди 25-річчя Східної літньої школи). *Наукові праці* : науково-методичний журнал. Т. 264, Вип. 251. Історія. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2015. С. 100–103.

¹⁹⁵⁹ Jan Malicki. URL: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Malicki_\(historyk\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Malicki_(historyk)).

За значні наукові досягнення вчений відзначений Нагородою спілки ректорів Вармінсько-Мазурського університету в Ольштині (2002, 2004 pp.) та Нагородою Ректора Вармінсько-Мазурського університету в Ольштині (2007, 2012, 2015 pp.)¹⁹⁶⁰.

Основні праці науковця з української проблематики: «Екуменічні прагнення до польсько-українських відносин на Волині на прикладі Костянтина Острозького та Мелетія Смотрицького» (*Dążenia ekumeniczne w stosunku Polsko-Ukraińskich na Wołyniu na przykładzie Konstantyna Ostrogi i Melecjusza Smotryckiego. Ukraino-Polonica*. Київ-Житомир, 2004. S. 7–20), «Польсько-українське поєднання. Декларація католицьких костелів Польщі та України від 19.04.2005» (*Pojednanie polsko-ukraińskie. Deklaracja Kościołów katolickich Polski i Ukrainy z 19 IV 2005. Przegląd Powszechny*, 2005. № 12. S. 87–102), «Культурна ідентичність українців у Польщі. Між асиміляцією та вірністю традиції» (*Tożsamość kulturowa Ukraińców w Polsce. Między asymilacją a wiernością tradycji. Tożsamość europejska a tożsamość polska. Materiały konferencji naukowej 27–28 kwietnia 2005 organizowanej w ramach grantu «Polskie dziedzictwo kulturowe w nowej Europie»*. Kraków, 2005. S. 23–29), «Роль Греко-Католицької Церкви у польсько-українському діалозі та примиренні після 2001 року» (*Rola Kościoła grekokatolickiego w dialogu i pojednaniu polsko-ukraińskim po 2001 roku. Polityka i mniejszości narodowe na pograniczach* / red. M. Giegroję, M. Mieczkowska, J. Mieczkowski. Szczecin, 2005. S. 145–156), «Синтезоване опрацювання історії греко-католицької Церкви в польській історіографії (1945–1989)» (*Studia Politologiczne*. 2006. № 2. S. 234–248), «Польсько-українська спадщина» (*Dziedzictwo Polsko-Ukraińskie. Studia Politologiczne*. 2006. № 2), «Синтезоване опрацювання історії греко-католицької церкви в польських підручниках історії церкви (1945–1989)» (*Православ'я-наука-суспільство: питання взаємодії* / red. К. Крайний. Т. 5. Київ, 2007. S. 124–136), «У тіні акції "Вісла"» (*W cieniu akcji «Wisła»* / red. M. Melnyk. Olsztyn, 2008), «Про Україну. Майже все...?» (M. Łesiów, M. Melnyk, O Ukrainie. Prawie wszystko...? Olsztyn, 2011), «Публікації джерел до історії уніятської Греко-католицької церкви в польській історіографії (1945–1989)» (*Могілянські читання* / red. J. Krajnyj. Kijów, 2008. S. 203–212), «Проблема дослідження польсько-українського діалогу та примирення» (*Problem badań nad dialogiem i pojednaniem polsko-ukraińskim. W cieniu akcji «Wisła»* / red. M. Melnyk. Olsztyn, 2008. S. 99–120), «Шістдесят років присутності української громади у Вармії та Мазурах» (*Sześćdziesiąt lat obecności społeczności ukraińskiej na Warmii i Mazurach. Warmia i Mazury w 90-lecie odzyskania przez Polskę niepodległości* / red. B. Gaziński. Olsztyn, 2009. S. 80–89), «Політична діяльність української громади у Вармії та Мазурах» (*Aktywność polityczna społeczności ukraińskiej na Warmii i Mazurach. Polityczne wymiary etniczności* / red. M. Mieczkowska, D. Scholze. Kraków, 2009. S. 206–217), «Екуменічний вимір польсько-українського діалогу» (*Ekumeniczny wymiar dialogu polsko-ukraińskiego. Pogranicza. Studia społeczne*. 2011. Т. 17. № 2. S. 84–98), «Про Україну. Майже все...?» (Łesiów M., Melnyk M. O Ukrainie. Prawie wszystko...? Olsztyn, 2011), «Канонічна територія православної церкви. Сучасність та історія» (*Kanoniczne terytorium Cerkwi prawosławnej. Współczesność i historia. Kontekst kulturowo-moralny współczesnej działalności misyjnej i ewangelizacyjnej* / red. A. Jucewicz SVD. Pieniężno, 2012. S. 249–264), «Праві цінності у процесі польсько-українського діалогу та примирення» (*Wartości prawicowe w procesie dialogu i pojednania polsko-ukraińskiego. Częstochowskie Teki Historyczne*. 2012. № 3. S. 241–254), «Аксіологія польсько-українського діалогу» (*Aksjologia dialogu polsko-ukraińskiego. Aksjologia społeczno-polityczna. Studia i Materiały* / red. Z. Kobylińska, M. Melnyk, H. Skorowski. Warszawa, 2016. S. 111–130) та інші.

Влодзімєж МЕНДЖЕЦЬКИЙ (*Włodzimierz Mędrzecki*, 1959 р. н.) – історик, доктор габлітований, професор кафедри культурної етнології й антропології Варшавського університету, керівник закладу соціальної історії XIX–XX століть Інституту історії ім. Тадеуша Мантейфеля Польської академії наук, секретар Варшавського наукового товариства, член Комітету з оцінювання наукових підрозділів Польської академії наук.

У 1983 р. В. Менджецький закінчив навчання на історичному факультеті Варшавського університету. У 1991 р. історик захистив докторську дисертацію «Соціалізація селянської молоді в Центральній Польщі в 1864–1939 pp.» (*Socjalizacja młodzieży chłopskiej na ziemiach Polski centralnej 1864–1939*),

¹⁹⁶⁰ Із особистого листування автора монографії з науковцем; Marek Melnyk. URL: <https://peoplepill.com/people/marek-melnyk/>; Marek Melnyk. URL: http://www.uwm.edu.pl/kape/index.php?option=com_content&view=article&id=98&Itemid=34.

написану під керівництвом Януша Жарновського, в Інституті історії Польської академії наук. Там же, у 2001 р., учений отримав ступінь доктора габлітованого на основі роботи «Німецька військова інтервенція в Україні в 1918 р.» (Niemiecka interwencja militarna na Ukrainie w 1918 roku). У 2009 р. дослідник отримав звання професора.

В. Менджецький спеціалізується на історичній етнографії, новітній історії, соціальній історії та національних відносинах у Польщі. Працював заступником директора Інституту історії Польської академії наук та генеральним секретарем Головної ради Польського історичного товариства¹⁹⁶¹.

Найважливіші праці на тему історії України: «Волинське воєводство: 1921–1939: елементи цивілізаційних, соціальних та політичних змін» (Województwo wołyńskie 1921–1939: elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych. Wrocław, 1988), «Німецька військова інтервенція в Україні у 1918 р.» (Niemiecka interwencja militarna na Ukrainie w 1918 roku. Warszawa, 2000), «Польська інтелігенція на Волині в міжвоєнний період» (Inteligencja polska na Wołyniu w okresie międzywojennym. Warszawa, 2005), «Кресовий калейдоскоп. Мандрі східними землями Другої Речіпосполитої» (Kresowy kalejdoskop. Wędrowki przez Ziemię Wschodnie Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939. Kraków, 2018) та інші.

Євген МІСИЛО (*Eugeniusz Misilo*, 1954 р. н.) – доктор історії, архівіст українського походження, директор приватного Українського Архіву у Варшаві, колишній співробітник Польської Академії Наук, член Наукового товариства імені Тараса Шевченка у Львові та Нью-Йорку.

Предки Євгена Місила походять з Перемищини, звідки були депортовані під час операції «Вісла» до Вармінсько-Мазурського воєводства.

Учений займається дослідженням українсько-польських відносин у ХХ столітті, українських національно-визвольних змагань, історією ЗУНР, діяльності ОУН і УПА, депортацій українців 1944–1947 років. Вивчає й збирає інформацію про злочини поляків проти українців під час Другої світової війни, а також депортацію українців до УРСР та операцію «Вісла». Збирає та опрацьовує приватні архіви Дмитра Донцова, Олени Кисилевської, а також об'єднань і організацій «Просвіта», «Рідна Школа», УНР, УСС, УГА. Упорядкував разом з Галиною Сварник архів Дмитра Донцова, який знаходиться у Національній бібліотеці у Варшаві. Це в основному матеріали редакції Літературно-наукового вісника, також його особисте листування, паспорт з часів ЗУНР.

Є. Місило веде активну публіцистичну діяльність. Регулярно друкує історичні розвідки у газеті «Наше слово»¹⁹⁶².

Праці вченого на українознавчу тематику: «Репатріація чи депортація. Переселення українців з Польщі до УРСР 1944–1946» (Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944–1946. Tom 1. Warszawa, 1996. Tom 2. Warszawa, 1999); «Акція "Вісла"» (Akcja «Wisła». Dokumenty. Warszawa, 1993; 2012); «Павлокома 3» (Pawłokoma 3 III 1945 r. Warszawa, 2006); «УПА у світлі польських документів. Військовий суд Оперативної групи "Вісла"» (The UPA in Light of Polish Documents. The Military Court of the Operation Group «Wisła». Toronto, 1992) та інші.

Ярослав МОКЛЯК (*Jarosław Moklak*, 1959 р. н.) – історик, професор Інституту Історії Ягеллонського університету. Постійний учасник українознавчих конференцій, конгресів і форумів, член редакційних комітетів українських наукових журналів.

Від 1965 р. разом із родиною мешкав у с. Ганчова на Лемківщині (нині Малопольське воєводство). У 1974–79 рр. вивчав образотворче мистецтво та скульптуру в школі мистецтв у м. Закопане. У 1994 р. здобув ступінь доктора історії у Ягеллонському університеті в Кракові. Досліджує політичну, національну, релігійну історію Лемківщини й України. Від 2006 р. був головним редактором часопису «Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne»¹⁹⁶³.

Основні книги й монографії історика: «Лемківський регіон в Другій польській республіці» (The Lemko Region in the Second Polish Republic : Political and Interdenominational Issues 1918–1939. Krakow, 2013), «Галичина contra Галіція. Українська середня та вища освіта в дебатах Галицького

¹⁹⁶¹ Włodzimierz Mędrzecki. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/W%C5%82odzimierz_M%C4%99drzecki.

¹⁹⁶² Євген Місило. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%84%D0%B2%D0%B3%D0%B5%D0%BD_%D0%9C%D1%96%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%BE.

¹⁹⁶³ Макар. Ю. Ярослав Мокляк. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=68404.

крайового сейму» (Hałyczyna contra Galicja. Ukraińskie szkolnictwo średnie i wyższe w debatach Sejmu Krajowego galicyjskiego, 1907–1914. *Historia Jagellonica*. Kraków, 2013). Роботи за редакцією вченого: «Українські парламентарні традиції XIX–XX ст.» (Ukraińskie tradycje parlamentarne XIX–XXI wiek. Kraków, 2006), «Лемківщина, 1939–1947. Війна, окупація, депортація» (The Lemko Region, 1939–1947. War, Occupation and Deportation – Articles and Essays / red. P. Best i J. Moklak. Cracow – New Haven, 2002), «Протоколи з'їздів Лемко-союзу: 1931–1935» (Protokoły Zjazdów Łemko-Sojuzu : 1931–1935. Dokumenty i Materiały do Dziejów Łemków w Polsce ze Zbiorów Instytutu Karpackiego w Higganum, Connecticut, USA. T. 2/1. Kraków, 2016), «Протоколи з'їздів Лемко-союзу: 1936–1939» (Protokoły Zjazdów Łemko-Sojuzu : 1936–1939. Dokumenty i Materiały do Dziejów Łemków w Polsce ze Zbiorów Instytutu Karpackiego w Higganum, Connecticut, USA. T. 2/2. Kraków, 2016), «Лемківська літературна творчість в еміграції» (Łemkowska twórczość literacka na emigracji. Dokumenty i Materiały do Dziejów Łemków w Polsce ze Zbiorów Instytutu Karpackiego w Higganum, Connecticut, USA. T. 4/1. Kraków, 2016), «Організаційні матеріали лемківських інституцій в Америці. Ч. 1» (Materiały organizacyjne instytucji łemkowskich w Ameryce. Dokumenty i Materiały do Dziejów Łemków w Polsce ze Zbiorów Instytutu Karpackiego w Higganum, Connecticut, USA / red. J. Moklaka. T. 3. Cz. 1. Kraków, 2016). Книги у співредакції: «Лемки. Статті й есе» (The Lemkos. Articles and Essays. Second edition, revised and expanded / edited by P. Best and J. Moklak, Higganum, Connecticut, 2013), «Організаційні матеріали лемківських інституцій в Америці. Ч. 2» (Materiały organizacyjne instytucji łemkowskich w Ameryce. Dokumenty i materiały do dziejów Łemków w Polsce ze zbiorów Instytutu Karpackiego w Higganum, Connecticut, USA / red. J. Moklaka, P. Besta. T. 3. Cz. 2. Kraków, 2016), «Документи й матеріали до справ лемків зі зборів Карпатського інституту в Гіганум, штат Коннектикут, США» (Dokumenty i materiały do dziejów Łemków ze zbiorów Instytutu Karpackiego w Higganum, Connecticut, USA, Katalog / red. J. Moklak, P. Best. Kraków, 2016). Статті: «Голодомор в історичній пам'яті українців» (Hołodomor w pamięci historycznej Ukraińców. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. *Prace Historyczne*. 2010. № 137. S. 237–240) та інші роботи.

Володимир МОКРИЙ (*Włodzimierz Mokry*, 1949 р. н.) – польський історик українського походження, доктор габлітований, професор. Славист, публіцист, політичний і громадський діяч, лідер українського громадського руху. Довгий час був завідувачем кафедри україністики Ягеллонського університету (1999–2003 рр.), а згодом – новоствореної кафедри українознавства на факультеті міжнародних і політичних студій Ягеллонського університету.

У 1987 р. історик заснував у Кракові Фундацію Святого Володимира Хрестителя Київської Русі (Fundacja św. Włodzimierza Chrzcziciela Rusi Kijowskiej). За багаторічну плідну наукову і громадську роботу, спрямовану на українсько-польське порозуміння, отримав нагороду Івана Павла II. Фундація створена для підтримки і популяризації української науки і християнської культури, що спрямовано на взаєморозуміння і поєднання поляків та українців. У рамках Фундації діє видавництво «Швальпольт Фіоль», Галерея українського образотворчого мистецтва, Музей ікон, бібліотека, читальня, книгарня «Нестор», українська кав'ярня. Ідеологічним завершенням діяльності Фундації є її екуменічна каплиця перших мучеників Київської Русі святих Бориса і Гліба, посвячена 12 травня 1995 р. римо-католицьким кардиналом Францішеком Махарським, греко-католицьким єпископом Іваном Мартиняком та священником Вітольдом Максимовичем – парохом православної церкви у Кракові. Ікони для каплиці подарував Юрій Новосільський, а антиминос з мощами святих з благословення папи Івана Павла II передав кардинал Мирослав Любачівський. 9 червня 1997 року каплицю відвідав папа римський Іван Павло II.

Володимир Мокрий був кандидатом від «Солідарності» до Сейму Польської Народної Республіки 1989 р. За нього проголосувало 60,1 % (33142 голосів) виборців з Гожувського воеводства. Історик був обраний до складу польського Сейму X-го скликання та працював парламентарем протягом 1989–1991 років.

Професор Мокрий – лауреат міжнародної нагороди Фундації Крижанівських (1992 р.), Незалежної Фундації Сприяння Польській Культурі POLCUL FOUNDATION (1997 р.). За діяльність

у напрямку українсько-польського зближення вчений отримав нагороду Лицарський хрест ордену відродження Польщі (Krzyz Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, 1998)¹⁹⁶⁴.

В. Мокрий – багатогранний науковець, дослідник, організатор. Його праці присвячені літературознавству, історії України, зокрема українській національній меншини в Польщі, українській православній церкві тощо. Учений організував численну кількість українсько-польських наукових конференцій, що сприяли зближенню українців і поляків.

Творчий доробок Володимира Мокрого включає низку монографій, наукових розвідок і статей. Основні роботи вченого на тему історії України: «Церква в житті українців» (Львів – Краків – Париж, 1993), «Література і філософсько-релігійна думка українського романтизму: Шевченко, Костомаров, Шашкевич» (Literatura i myśl filozoficzno-religijna ukraińskiego romantyzmu. Szewczenko, Kostomarov, Szaszkiewicz. Kraków, 1996), «Від Іларіона до Сквороди» (Od Ilariona do Skworody. Antologia poezji ukraińskiej XI–XVIII wieku. Kraków, 1996), «Руська Трійця»: карта з історії літературного життя українців Галичини першої половини ХІХ ст.» (Ruska Trójca. Karta z dziejów życia literackiego Ukraińców w Galicji w pierwszej połowie XIX wieku. Kraków, 1997), «Проблеми українців в Польщі після акції виселення "Вісла"» (Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji «Wisła» 1947 roku. Kraków, 1997), «Папські послання Івана Павла ІІ до українців» (Papieskie posłania Jana Pawła II do Ukraińców. Kraków, 2001), «Україна Василя Стефаника» (Ukraina Wasyla Stefanyka. Kraków, 2001), «Апостольське слово Івана Павла ІІ в Україні 2001 року» (Apostolskie Słowo Jana Pawła II na Ukrainie w 2001 roku. Kraków, 2002), «Духовні джерела Помаранчевої революції в Україні» (Duchowe źródła pomarańczowej rewolucji na Ukrainie w 2004 roku. Kraków, 2006), «Собори Київської Русі як опора духу в житті українського народу та в листі «Orientale Lumen» святого Івана Павла ІІ» (Sobory Rusi Kijowskiej jako opoka ducha w życiu narodu ukraińskiego i w Liście «Orientale Lumen» świętego Jana Pawła II. Kraków, 2014), «Тарас Шевченко в колі біблійних читань» (Taras Szewczenko w kręgu lektur biblijnych. Zeszyty Naukowe KUL. 1982. № 2–4. S. 115–147), «Тарас Шевченко та його простір внутрішньої свободи» (Taras Szewczenko i jego przestrzeń wolności wewnętrznej. Ethos. 1988. № 1. S. 109–119), «Романтична українська думка Кирило-Методіївського братства» (Romantyczna myśl ukraińska Bractwa Cyrylo-Methodiańskiego. Dziedzictwo misji słowiańskiej Cyryla i Metodego. Materiały z sesji naukowej w WSP w Kielcach 4–5 XII 1985. Kielce, 1988. S. 97–122) та інші.

Гжегож МОТИКА (*Grzegorz Motyka*, 1967 р. н.) – історик, політолог, доктор габлітований, професор, директор Інституту політичних досліджень Польської академії наук. Спеціаліст із польсько-українських відносин ХХ ст., антикомуністичних рухів у Центральній Європі.

Рід Г. Мотики походить із північної Мазовії. Дідусь ученого був членом Армії Крайової, загинув у 1945 р. у концентраційному таборі Маутхаузен. Інший дід теж брав участь у Другій світовій війні, потрапив до табору військовополонених.

Батьки історика займалися сільським господарством, жили скромно. Тато вченого до пенсії працював монтером на автобусній станції. Удома часто розповідали про війну. Частина родини Г. Мотики загинула під час воєнних дій, однак це жодним чином не вплинуло на подальше захоплення ученим українською проблематикою. Єдина деталь, яка пов'язувала життєвий шлях науковця з Україною, – це те, що і поляки Північної Мазовії, і ті українці, які жили у Райхкомісаріаті «Україна», підпорядковувалися тій самій особі – Еріху Коху. «Його політика була однаково брутальною для українців і поляків. Але, звичайно, це є та річ, про яку я знаю зараз, але не знав тоді», – зазначає історик.

¹⁹⁶⁴ Морозова О. Фондація Святого Володимира й популяризація української науки і культури в Польщі. V Міжнародна наукова конференція «Дні науки історичного факультету – 2012». Секція кафедри історії для гуманітарних факультетів. 12–13 квітня. Київ : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2012. С. 60–63 ; Морозова О. Українознавча діяльність в Ягеллонському університеті. Четверта міжнародна науково-практична конференція «Світове українство як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті "...землякам моїм в Україні і не в Україні..." (у рамках IV Міжнародного конгресу світового українства)». Збірник матеріалів. Львів, 2013. С. 75–78 ; Морозова. О. Аграрні відносини в Україні в дослідженнях польських істориків. Матеріали міжнародної наукової конференції «Землеробські цивілізації світу: історія, археологія, етнологія, екологія, економіка, політика, право». Севастополь, 2012.

Ще з дитинства Гжегож захоплювався історією, любов до якої прищепив тато, що захоплювався історичною літературою. Під час навчання в школі, у 1980-ті рр., часи «Солідарності», наростання опозиційних щодо комуністичної влади настроїв у суспільстві, де католицька церква посідала чільне місце в русі Опору, майбутній студент не мав сумнівів щодо вибору майбутнього навчального закладу. Г. Мотика обирає Люблінський католицький університет. «... там добре викладали історію, а тоді я не уявляв, що можу вивчати щось інше. Уперше в житті в університеті я усвідомив, що вивчаю те, що мене насправді дуже захоплює», – згадує історик.

У студентські роки молодий учений долучився до нової, радикальної хвилі страйків. «Тішуся з того, що долучився до студентських протестів 1988 року. Звичайно, мій вклад був невеликий, але маю почуття, що ми виграли. Тоді ми могли читати, що пише про нас комуністична преса. І це такий переломний для багатьох момент, коли було розуміння, що ми живемо у країні, де правлять комуністи, але бачимо речі "білими", тоді, коли їх називають "чорними". Ми розуміли, наскільки та система є зіпсованою. І заледве ми це усвідомили, як все розпалося. То був для нас дуже щасливий час», – ділиться спогадами науковець.

Г. Мотику завжди цікавило питання опору комуністичному режиму та історія Другої світової війни загалом. На вибір української тематики для наукових досліджень вплинув науковий керівник магістерської роботи Гжегожа професор Томаш Стшембож. На питання студента Мотики щодо того, яку тему із трьох запропонованих обрати для вивчення, професор відповів, що «саме час зайнятися українською тематикою, бо вона дуже потрібна». «Тоді було мало досліджень про українсько-польські відносини під час Другої світової війни і вони давали загальне бачення проблеми. Дослідження Тадеуша Ольшанського про польсько-українське протистояння 1943–1947 роках стало для мене своєрідним методологічним і теоретичним взірцем. Великий вплив на мене мали праці Ришарда Тожецького і Варшавської історичної школи загалом», – зауважує Г. Мотика.

«Професор Стшембож керував семінаром щодо Армії Крайової, який значною мірою базувався на усних свідченнях. Доступ до архівних матеріалів тоді був дуже обмежений. На початку моїх наукових студій ситуація трохи змінилася. Я працював у державних архівах Жешова, Любліна і Сянока, у Центральному військовому архіві і першим отримав на руки зізнання колишніх членів ОУН і УПА, яких захопили в полон і засудили до смертної кари, як, наприклад, сотенного Щигельського. Багато читав опублікованих спогадів і намагався зрозуміти, як автори репрезентували свій досвід. Саме так почав вивчати українську мову. Курс російської у початковій школі тут дуже дався взнаки. Моя сатисфакція як науковця, який займався конкретним регіоном Бещад полягала в тому, що про багато речей я дізнавався вперше, бо ніхто переді мною не переглядав документів, до яких я отримав доступ».

У 1992 р. Г. Мотика здобув ступінь магістра на факультеті Гуманітарних наук Католицького університету в Любліні й продовжив займатися науковою роботою. Його науковий інтерес був сконцентрований навколо проблеми польсько-української війни у воєнний і післявоєнний періоди. Молодий вчений часто розмовляв із колишніми учасниками українського підпільного руху, листувався з чотовим командира УПА Стебельським. «То були вражаючі історії, зокрема про сексуальне насильство над жінками, екзекуцію однієї з санітарок УПА. Вивчаючи обставини смерті генерала Кароля Сверчевського, я розмовляв з одним із поручників КБВ (від польськ. KBW – Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego). Він говорив виключно про протистояння з УПА і заперечував участь у боротьбі з польським антикомуністичним підпіллям. Казав, що так йому щастило, і навіть коли доводилося переслідувати когось із польського підпілля, то ніколи не дійшло до бою. Коли я дібрався до документів Центрального військового архіву, то виявилось, що його оповіді не дуже правдиві. Наприклад, одна з його історій про переслідування і винищення "цілого відділу УПА" до найменших деталей відповідала опису бою, віднайденому мною у архіві, з тією "маленькою" різницею, що розбитий відділ належав до польського підпілля. Для мене це була дуже цікава школа про те, як люди, сидячи навпроти одне одного брешуть. І наступні кілька років я шукав відповідь на питання: Чому? У цьому конкретному випадку я замислювався, для чого він мені це розповів, коли знав, що це ризиковано? Через певний час я знайшов його особову справу, яка багато прояснила. Описаний бій влада трактувала як зразковий, цього поручника обсіпали нагородами, а через кілька років він із тріском вилетів із війська за кримінальний вчинок. Решту життя він проводив у тіні змарнованих шансів. Тому, говорячи зі мною, він розповів про найкращий фрагмент свого життя, коли уперше відчув себе героєм і ніколи більше не зазнав такої похвали»¹⁹⁶⁵.

¹⁹⁶⁵ Із особистого листування автора монографії з науковцем; Гавришко М. Інтерв'ю з Г. Мотикою. URL: <http://uamoderna.com/jittepis-istory/motyka>.

У 1998 р. Г. Мотика здобув титул доктора гуманітарних наук у галузі «Історія» на факультеті Гуманітарних наук цього ж університету. Тема докторської роботи – «Польсько-українські війни на землях сучасної Польщі в 1943–1948 рр.». Нарешті, у 2007 р. учений здобув ступінь доктора габлітованого в галузі політичних наук в Інституті політичних досліджень ПАН. Тема роботи – «Український партизанський рух 1942–1960. Діяльність Організації Українських Націоналістів і Української повстанської армії».

Свою професійну кар'єру будував в Інституті політичних досліджень Польської академії наук, з 1994 р. – у закладі справ східних територій (2004–2016 рр. – керівник Відділу справ східних територій ПДПАН), Інституті національної пам'яті (2000–2007 рр. – працівник Бюро громадської освіти ІНП), Гуманітарній Академії ім. А. Гейстора в Пултуску (2007–2009 рр. – професор Відділу політичних наук), Ягеллонському університеті (2008–2013 рр. – викладач кафедри українознавства факультету міжнародних і політичних відносин). У 2011–2016 рр. був членом Ради Інституту національної пам'яті, вибраним Сенатом Речі Посполитої. З 1 травня 2016 р. – директор Інституту політичних досліджень ПАН¹⁹⁶⁶.

У своїх дослідженнях Г. Мотика піднімає ряд «складних» тем, що викликають жваві дискусії не лише в наукових, а й у політичних і громадських колах, зокрема: польсько-українська війна, діяльність українських націоналістів, Волинська трагедія, операція «Вісла» тощо.

Найважливіші праці вченого – монографії «Пани і різни. Співпраця АК-ВіН і УПА в 1945–1947» (*Pani i rezuny. Współpraca AK-WiN i UPA 1945–1947*. Warszawa, 1997 (współautor z Rafałem Wnukiem)); «Так було в Бещадах» (*Tak było w Bieszczadach*. Warszawa, 1999, книга здобула нагороду «Східного Перегляду» й «Політики»); «Антипольська акція ОУН-УПА 1943–1944. Факти та інтерпретації» (*Antypolska Akcja OUN-UPA 1943–1944. Fakty i interpretacje*. Warszawa, 2002 (red. G. Motyka i D. Libionka), «Українська проблематика в діяльності Служб Безпеки Польщі та Чехословаччини в 1945–1989 рр.» (*Służby Bezpieczeństwa Polski i Czechosłowacji wobec Ukraińców 1945–1989*. Warszawa, 2005 (współautor)); «Український партизанський рух 1942–1960. Діяльність Організації Українських Націоналістів і Української Повстанської Армії» (*Ukraińska partyzantka 1942–1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii*. Warszawa, 2006. Ця праця отримала нагороду Видання історичної книги «Кліо»); збірка історіографічних нарисів «У колі сюжетів "Заграв у Бещадах". Нариси з новітньої історії польських Бещад» (*W kręgu «Łun w Bieszczadach». Szkice z najnowszej historii polskich Bieszczad*. Warszawa, 2009); науково-популярна праця «Від Волинської різанини до операції "Вісла"» (*Od rzezi wołyńskiej do akcji «Wisła»*. Kraków, 2011, що у 2012 р. була відзначена нагородою журналу «Polityka» як найкраща історична праця року в Польщі); книга у співавторстві «Війна після війни. Антирадянське підпілля в Центрально-Східній Європі» (*Wojna po wojnie. Antysowieckie podziemie w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1944–1953*. Warszawa, 2012), «Облава на білих поляків. Війська НКВД у боротьбі з польським підпіллям 1944–1953 рр.» (*Na Białych Polaków oblawa. Wojska NKWD w walce z polskim podziemem 1944–1953*. Kraków, 2014), «Волинь'43. Геноцидна чистка – факти, аналогії, історична політика (*Wołyń '43. Ludobójcza czystka – fakty, analogie, polityka historyczna*. Kraków, 2016), «Громадянин "Ігла" – кравець зі Скаришева. Мікроісторичний аналіз проклятої контрреволюції» (*Obywatel «Igła» – krawiec ze Skaryszewa. Analiza mikrohistoryczna kontrrewolucji wyklętych*, Warszawa, 2018).

Автор численних наукових статей, які надруковані у фахових виданнях Польщі та за кордоном. Науково-популярні тексти уміщує в часописах «Karta», «Więź», «Zeszyty Historyczne», «Gazeta Wyborcza», «Rzeczpospolita», «Wprost». За досягнення в популяризації історичних знань отримав нагороду Об'єднання видавців історичної книжки «Кліо» (2006 р.), нагороду журналу «Przegląd Wschodni», нагороду журналу «Polityka», з рук Люблінського архієпископа Юзефа Жицінського отримав відзнаку «Memoria Iustrum» за «спорудження мостів у культурному діалозі між Польщею та Україною»¹⁹⁶⁷.

«Своїм успіхом вважаю те, – підсумовує Г. Мотика, – що мої критики завжди чіпляються за дрібниці, а не метаісторії. Бо ж якби я помилявся у значимих речах, то польські чи українські дослідники мені б цим дорікали». «Моїм завдання є добитися того, аби поляки зрозуміли, що акція "Вісла" була злочинною і непотрібною, а українці – що події на Волині були злочином, виконаним Українською повстанською армією». «Більше двадцяти років тому я ступив на "українську стежку" і йду нею з приємністю, бо Україна є захоплюючим краєм з цікавою історією»¹⁹⁶⁸.

¹⁹⁶⁶ Motyka G. Curriculum Vita. URL: <http://isppan.waw.pl/wp-content/uploads/2017/02/Motyka-CV.pdf>.

¹⁹⁶⁷ Мотика Г. Від Волинської різанини до операції «Вісла». Польсько-український конфлікт 1943–1947 рр. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2013. С. 356–357.

¹⁹⁶⁸ Гавришко М. Інтерв'ю з Г. Мотикою. URL: <http://uamoderna.com/jittepis-istory/motyka>.

Богуслав ПАЗЬ (*Bogusław Paź*) – доктор габілітований, професор філософії Вроцлавського університету. Випускник католицького університету в Любліні. Вихованець «кресов'янина», фундатора Люблінської школи філософії проф. Мечислава Альберта Кромпца. Українофоб. Дослідник українсько-польського порубіжжя, діяльності ОУН і УПА, українсько-польських відносин. Член «кресових» організацій. Активний учасник наукових конференцій, присвячених українському питанню.

Богуслав Пазь вивчав філософію в Люблінському католицькому університеті. У 1998 р. захистив докторське дослідження у Вроцлавському університеті і почав там свою викладацьку діяльність. Учений займається питаннями раціоналізму XVII століття, філософії історії, теорії правди і брехні. Вивчає історію українсько-польських відносин часів Другої світової війни. Гаряче відстоює необхідність дослідження масових злочинів українських націоналістів проти поляків. Уважає, що задля ретельного здійснення аналізу відносин українців і поляків треба подолати «алетофобію» (від грецьких слів «алетея» – правда і «фобос» – страх). На думку Б. Пазя, «алетофобія», або «страх перед правдою», – це особливий страх перед особливою істиною, правдою про геноцид на Східних Кресах. Історик доводить, що в польсько-українських відносинах існує багато маніпуляцій, брехні та замовчування¹⁹⁶⁹.

Через українофобські висловлювання Б. Пазя прокуратура м. Вроцлава у 2015 р. відкрила на нього справу за образливий коментар у Фейсбучі під відео, на якому донецькі сепаратисти знущаються над українськими полоненими. Ученому загрожувало покарання строком до трьох років позбавлення волі. Ректорат університету призупинив права науковця як робітника вузу¹⁹⁷⁰.

Чеслав ПАРТАЧ (*Czesław Partacz*) – історик і політолог, доктор габілітований, професор Інституту Суспільної політики і Міжнародних відносин Політехніки в Кошаліні. Автор понад ста публікацій й кількох книжок, присвячених польсько-українським відносинам XIX і XX ст. Представник «кресових» організацій. Активний учасник наукових конференцій, присвячених важким питанням польсько-українського минулого.

З 1981 р. Ч. Партач почав дослідження історії Польщі та України, польсько-українських відносин. Захистив докторське дослідження на тему «Польсько-українські відносини в Галичині в 1888–1908 рр.» (*Stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1888–1908*) в 1989 р. в Інституті історії Університету ім. Адама Міцкевича в Познані (науковий керівник – Ентоні Чубінський). У 2002 р. учений здобув ступінь доктора габілітованого на підставі наукового доробку й роботи «Українське питання в політиці польського уряду та його представництв у країні (1939–1945)» (*Kwestia ukraińska w polityce polskiego rządu na uchodźstwie i jego ekspozytur w kraju (1939–1945)*). Отримав посаду надзвичайного професора в Інституті соціальної політики та міжнародних відносин Кошалінської політехніки на кафедрі міжнародних відносин. Ч. Партач – член Західнопоморського соціального комітету підтримки Ярослава Качинського на дострокових президентських виборах 2010 р., Комітету захисту доброго імені Польщі та поляків. Відзначений медаллю «Polonia Mater Nostra Est» (2010)¹⁹⁷¹.

Праці вченого з історії України: «Від Бадені до Потоцького. Польсько-українські відносини в Галичині в 1888–1908 рр.» (*Od Badeniego do Potockiego. Stosunki Polsko-Ukraińskie w Galicji w latach 1888–1908. Toruń, 1996*), «Польща щодо українських прагнень незалежності часів Другої світової війни» (*Polska wobec ukraińskich dążeń niepodległościowych w czasie II wojny światowej. Toruń, 2004*) тощо.

Наукова позиція дослідника базується на обґрунтуванні акції «Вісла» розміром злочинів українських націоналістів відносно поляків. Ч. Партач вважає, що Україна «зі своєю ідеологією та брехливими спогадами становить загрозу для Польщі і поляків». Науковець навіть припускає можливість будівництва стіни на кордоні з Україною¹⁹⁷².

¹⁹⁶⁹ Strach przed prawdą o ludobójstwie na Kresach. URL: <https://www.tuolawa.pl/wiadomosci/7222,strach-przed-prawda-o-ludobojstwie-na-kresach>.

¹⁹⁷⁰ Польському професору грозить тюрма за оскорбление украинских военнопленных URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2015/01/30/7056967/>.

¹⁹⁷¹ Czesław Partacz. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Czesław_C5%82aw_Partacz.

¹⁹⁷² Польський історик: «багато виїхало – шкода, що не всі». URL: <https://www.nasze-slowo.pl/polskiy-istorik-bagato-viyihalo/>.

Ян ПІСУЛІНСЬКИЙ (*Jan Pisuliński*, 1968 р. н.) – історик, професор Жешівського університету. Керівник кафедри новітньої історії. Спеціалізується на всесвітній історії після 1918 р.

Закінчив Вищу педагогічну школу в Жешуві. Був прийнятий на посаду асистента кафедри новітньої історії Інституту історії цього закладу. Проходив стажування в Інституті історії Ягеллонського університету (1994/1995), Інституті історії Варшавського університету (1995/1996). У 2000 р. здобув науковий ступінь на соціологічно-історичному факультеті Вищої педагогічної школи м. Жешув на підставі дослідження «Українське питання в польській зовнішній політиці в 1918–1923». Згодом ученому було присвоєно звання ад'юнкта. У 2010 р. захистив габілітаційну роботу на тему «Переселення українського населення з Польщі до УСРР в 1944–1947 рр.». Із 2011 р. працює на посаді надзвичайного професора Інституту історії Жешівського університету. Із 2012 р. є керівником цього закладу. Протягом 2000–2005 рр. працював у Бюро народної освіти Інституту національної пам'яті в Жешуві.

Його наукові зацікавлення сконцентровані навколо питань польсько-українських відносин ХХ ст., справ польської дипломатії, а також прав людини. До найважливіших праць історика належать роботи: «Акція "Вісла"» (Акція «Wisła». Warszawa, 2003), «Не тільки Петлюра. Українське питання в польській зовнішній політиці в 1918–1923» (Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923. Wrocław, 2004; Toruń, 2013), «Переселення українського населення з Польщі до УСРР в 1944–1947» (Przesiedlenie ludności ukraińskiej z Polski do USRR w latach 1944–1947. Rzeszów, 2009; Krosno, 2017).

Історик гостро відреагував на прийняття Верховною Радою проєкту Постанови про вшанування жертв геноциду, вчиненого польською державою щодо українців у 1919–1951 рр., поданого на розгляд Верховної Ради України 3 серпня 2016 р. Я. Пісулінський вважає, що цей проєкт говорить про «геноцид Українців» поляками й може «сфальсифікувати історію». Професор підкреслив, що зміст резолюції «має небагато спільного з правдою», бо в зазначений період, про який йдеться, «абсолютно не може йтися про те, щоб поляки вчиняли геноцид проти українців». Згідно з думкою вченого, прийняття ухвали призведе до глухого кута в українсько-польських відносинах¹⁹⁷³.

Вальдемар РЕЗМЕР (*Waldemar Rezmer*, 1949 р. н.) – історик, професор кафедри суспільної і культурної безпеки Університету ім. Міколая Коперника в Торуні.

У 1968 р. закінчив Технікум зв'язку в Гданську та вступив до Університету ім. Міколая Коперника в Торуні на спеціальність «Історія». Завершив навчання в 1973 р. Протягом 1973–1981 рр. працював вчителем у школах Триміста*. У 1981 р. влаштувався на посаду старшого асистента в Інститут історії та архівістики Університету ім. Міколая Коперника в Торуні. В 1983 р. отримав звання доктора гуманістичних наук. Тема його докторського дослідження – «Дії армії "Познань" в 1939 р.» (Działania armii «Poznań» w 1939 r.). Науковим керівником був Владислав Левандовський. Ступінь доктора габілітованого в галузі історії отримав у 1993 р. в Університеті М. Коперника на підставі роботи «Оперативна служба штабів Війська польського в 1939 р. Організація, принципи функціонування, підготовка до війни» (Operacyjna służba sztabów Wojska Polskiego w 1939 roku. Organizacja, zasady funkcjonowania, przygotowanie do wojny).

Від 1994 р. В. Резмер керував кафедрою військової історії в Інституті історії та архівістики. У 1997–2008 рр. науковець був постійним членом і головним організатором польсько-українського міжнародного наукового семінару «Польща – Україна: важкі питання». Відбулося 13 зустрічей, результати яких опубліковано польською та українською мовою в 11 томах наукових праць. За високі досягнення у сфері науки в 1999 р. науковець був нагороджений Золотим хрестом заслуги. У 2000 р. дослідник отримав звання професора.

¹⁹⁷³ Jan Pisuliński. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Pisuli%C5%84ski; Prof. Pisuliński: projekt uchwały ws. «ludobójstwa Ukraińców» przez Polskę zafałszowuje historię. URL: <https://dzieje.pl/aktualnosci/prof-pisulinski-projekt-uchwaly-ws-ludobojstwa-ukraincow-przez-polske-zafalszowuje-histo>.

* Тримісто (пол. Trójmiasto – Тріймасто) – назва агломерації на півночі Польщі, над Гданською затокою. До її складу входять Гданськ, Сопот та Гдиня.

Учений співпрацював із литовськими та російськими істориками. Протягом 2001–2004 рр. історик керував дослідницьким проєктом «Литовське військо 1918–1940 рр.». 30 квітня 2009 р. досліднику було присвоєно звання почесного професора (*doktora honoris causa*) університету Вітовта Великого в Ковні.

У 2002–2008 рр. В. Резмер виконував обов'язки декана Історичного факультету Університету М. Коперника. Від 2009 р. професор працює головним редактором щорічника «Europa Orientalis. Дослідження історії Східної Європи та країн Балтії» (*Europa Orientalis. Studia z dziejów Europy Wschodniej i Państw Bałtyckich*).

Протягом 2015–2017 рр. професор Резмер був співголовою Польсько-українського форуму істориків. Метою форуму було відновлення і підтримка фактичного польсько-українського історичного діалогу, зокрема стосовно найбільш драматичного періоду у спільних діях обох народів – 1939–1947 рр., спільне досягнення професійної реконструкції польсько-української історії. Учений подав у відставку у 2017 р., бо не бачив більше сенсу в засіданнях форуму, на яких «замість займатися автентичними проблемами важкої польсько-української історії, будуть дебатувати про чергові випадки її фальшування чи викривлення». Історик зауважив, що він не може більше сприймати релятивізації істориків та опускання до політичних чи ідеологічних і пропагандистських потреб¹⁹⁷⁴.

9 жовтня 2018 р. за високі досягнення в науково-дидактичній сфері та за внесок у розвиток міжнародної наукової співпраці В. Резмер був відзначений Президентом Республіки Польща Лицарським хрестом Ордена Відродження Польщі.

Основні праці науковця на тему історії України: «Оборона Львова в 1939 р.» (*Obrona Lwowa w 1939 r. Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Historia*. Toruń, 1975. Т. 10 (67)), «Польща та Україна: союз 1920 року та його наслідки» (*Polska i Ukraina: sojusz 1920 roku i jego następstwa / Z Karpus, E Wiszka*. Toruń, 1997), «Справа українських збройних сил» (*Dzieje Ukraińskich Sił Zbrojnych / В. Jakymowycz. Przegląd Historyczno-Wojskowy*. 2000. Т. 1 (52). № 1 (182)), «Польсько-український конфлікт» (*Konflikt polsko-ukraiński 1918–1948 / red. G. Motyka. Przegląd Historyczno-Wojskowy*. 2000. Т. 1 (52). №3 (184)), «Національна політика в війську II Речі Посполитої» (*Polityka narodowościowa w wojsku Drugiej Rzeczypospolitej. Mniejszości narodowe i wyznaniowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939 / red. P. Stawewski, Z. Karpus*. Toruń, 2001), «Польсько-українські військові відносини в світлі праць історичного семінару "Польща – Україна: важкі питання"» (*Polsko-ukraińskie stosunki wojskowe w świetle prac seminarium historycznego «Polska-Ukraina: trudne pytania»*. *Przegląd Historyczno-Wojskowy*, 2006. Т. 7. № 1), «Біографічний словник українських генералів – учасників війн за незалежність в 1917–1921» (*Słownik biograficzny generałów ukraińskich-uczestników walk niepodległościowych w latach 1917–1921 / red. Kolańczuk A. Przegląd Historyczno-Wojskowy*. 2010. Т. 11 (62). № 4 (233) та інші.

Владислав СЕРЧИК (Władysław Serczyk, 1935–2014) – польський історик, професор, фахівець з питань історії України, Росії, історії польсько-українських відносин. Автор більше ніж 300 наукових праць, з них 30 книжок. Автор єдиної виданої в Польській Народній Республіці «Історії України» (*Historię Ukrainy*. Wrocław, 1979).

Народився 23 липня 1935 р. в Кракові, в селянській родині з галицькими традиціями. Дідусі В. Серчика були селянами. Один емігрував до Америки, а другий – діяч Польської народної партії (*Polskie Stronnictwo Ludowe*) – був послом до Галицького сейму. Батько Владислава, Войцех, – інженер-землероб, під час Другої світової війни брав участь в обороні Львова, був в'язнем німецьких концентраційних таборів. Мати – Валерія – була вчителькою.

Історією Владислав захопився під впливом старшого брата – Єжи Владзімежа Серчика (1927–2006), що згодом став істориком історіографії, професором Торунського університету. В. Серчик вчився на історика в Ягеллонському університеті в Кракові та Університеті ім. Марії Кюрі-Склодовської в Любліні. Після завершення навчання в 1956 р. працював на кафедрі історії народів СРСР. В 1963 р. на підставі дослідження «Магнатське господарство в Подільському воєводстві в другій половині XVIII ст.» (*Gospodarstwo magnackie w województwie podolskim w drugiej połowie XVIII wieku*. Warszawa, 1965) отримав звання доктора. А в 1968 р. став доктором габлітованим. Тема габлітаційної дисертації – «Повстання гайдамаків і селян в 1768–1771 рр.»

¹⁹⁷⁴ Співголова Польсько-українського форуму істориків подав у відставку. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2017/11/21/151472/>.

(Powstanie Hajdamaków i chłorów w 1768–1771), що була видана в рамках «Наукових зошитів Ягеллонського університету» («Zeszytów Naukowych Uniwersytetu Jagiellońskiego», seria: Prace Historyczne, z. 24). Від 1971 р. учений керував кафедрою Східної Європи (після перейменування кафедри історії народів СРСР). У 1978 р. історик отримав титул надзвичайного, а в 1983 р. – звичайного професора. В 1974–1978 рр. науковець виконував функції директора Ягеллонської бібліотеки.

У 1979 р. було надруковано перше видання підручника В. Серчика «Історія України», що охоплювало події на українських землях від кам'яної доби до сучасності. У 1990 р. книга була перевидана, а в 2001 р. з'явилось третє, чергове видання. В останній книзі автор довів розповідь про події в Україні до 90-х рр. ХХ ст. Історик намагався показати багатовекторність і багатобарвність історії, зокрема українсько-польських стосунків. Дослідник оптимістично зазначив, що в 90-х рр. ХХ ст. «почався переворот в суспільній свідомості поляків і українців. Він мав насправді революційний характер. Місце традиційного бачення сусіда як, з одного боку, різна, просоченого кров'ю невинних, а з іншого – гнобителя й колонізатора, тепер поступово займають образи народу, що наполегливо боровся за право існування у власній державі, також іншого – невірно в минулому знехтуваного та зле трактованого потенційного союзника, що може бути ретельною підтримкою в тій боротьбі. Це правда, що емоції як і раніше грають вагомую роль не лише у взаємних стосунках, а також у способі підходу до спільного, часто драматичного минулого, однак кропітка праця істориків дозволяє усунути стереотипне трактування історії». Таку оцінку ученого підтримали й інші польські історики.

Протягом 1979–1981 рр. В. Серчик був проректором з науки Ягеллонського університету. У 1986–1996 рр. науковець працював у філії Варшавського університету в Білостоку. У 1993–1996 рр. дослідник виконував обов'язки проректора цього закладу. Від 1997 р. історик перейшов на посаду професора Вищої педагогічної школи м. Жешова (від 2001 р. – Жешівського університету) і став керівником кафедри історії і культури Східної Європи.

Учений був членом багатьох організацій, зокрема членом Польської академії мистецтв і Польської академії наук, Міжнародного комітету слов'янських студій, Міжнародної слов'янської академії наук, міжнародної асоціації українців (член правління у 1989–1990 рр.), Польського історичного товариства (віцепрезидент головного управління в 1990–1995 рр.), Комітету історичних наук Польської академії наук (1979–1981, 1999–2002 рр.), Центральної комісії у справах наукових ступенів і титулів (1997–1999 та від 2002 р.), Польсько-української комісії у справах шкільних підручників (голова від 1993 р.), Спілки польських письменників (від 1985 р., в 1988–1992 рр. – голова управління відділення Спілки в Білостоку та член Головного управління). Професор Серчик – співзасновник і перший голова Білостоцького відділу Спілки польських письменників (1988–1992). Як визнаний дослідник входив до складу редакційних колегій журналів «Harvard Ukrainian Studies» (від 1980 р.) та «Przeglądu Wschodniego» (від 1999 р.).

В. Серчик працював запрошеним професором в університетах Австрії, Болгарії, Чехії, України, Росії, Німеччини, Канади, Литви, Словаччини, Америки, Туркменістані.

Науковець був відзначений: Командорським хрестом ордена відродження Польщі (2010 р.), Офіцерським хрестом ордена відродження Польщі (1999), Кавалерським хрестом ордена відродження Польщі, Золотим хрестом заслуги, Медаллю 1000-ліття Польської держави, Медаллю ХХХ-ліття ПНР (пол. – PRL – Польської Народної Республіки), Медаллю комісії національної освіти, Золотою відзнакою «За працю для міста Кракова», золотою медаллю «За заслуги перед Білостоциною». Історик був багаторазово нагороджений Міністром вищої освіти (I ступеня – триразово, II ступеня – дворазово та III ступеня – один раз). Учений також мав титули: «Заслужений діяч культури» та «Заслужений для польської архівістики». У 2007 р. дослідник отримав престижну нагороду «Przeglądu Wschodniego» за наукову творчість.

Історик був головним історичним консультантом під час зйомок Єжи Гоффманом, його колеги по ліцею, фільму «Вогнем та мечем». Був також членом офіційної делегації президента Леха Валенси під час його візиту в Україну, а також делегації президента Александра Квасневського під час його перебування в Україні. Професор брав участь в підготовці тексту «заяви Президентів України та Республіки Польща щодо згоди та примирення». У 2010 р. на честь 75 річниці дослідника та його 55-річної праці було видано пам'ятну книгу¹⁹⁷⁵.

В. Серчик мав також великі дидактичні заслуги. Він виховав близько 300 магістрів та кілька десятків докторів. Його найвідомішим учнем є Анджей Новак, досконалий фахівець зі справ Росії¹⁹⁷⁶.

¹⁹⁷⁵ Między Odrą a Uralem. Księga dedykowana Profesorowi Władysławowi Andrzejowi Serczykowi / red. W. Wierzbieniec. Rzeszów : Wyd-wo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2010.

¹⁹⁷⁶ Srogosz T., Morozowa O. Stosunki Polsko-Ukraińskie podczas panowania Stanisława Augusta Poniatowskiwego w historiografii polskiej (lata sześćdziesiąte XX w. do początku XXI w.). *Історичний архів. Наукові студії* : збірник

Ярослав СИРНИК (*Jarosław Syrnyk*) – надзвичайний професор кафедри етнології і культурної антропології Вроцлавського університету. Виконує функції головного спеціаліста у відділі історичних досліджень Інституту національної пам'яті у Вроцлаві. Фахівець з історії України, українсько-польських відносин.

Основні праці вченого з історії України: «Польща щодо армії Симона Петлюри» (*Polska wobec armii Symona Petlury. Przegląd Wschodni*. 1992/93. Z. 4 (8). T. II. S. 791–801), «Інтерновані військові Української Народної Республіки в Польщі в 1920–1924 рр.» (*Internowanie żołnierzy Ukrainiejskiej Republiki Ludowej w Polsce w latach 1920–1924. Wrocławskie Studia Wschodnie*. 1993. № 3. S. 9–24), «До питання про інтернування Армії УНР у Польщі у 1920–1924 рр. *Україна в минулому*. Т. 7, 1995. S. 45–51), «Освіта українською мовою в Нижній Сілезії в 1952–1989 рр.» (*Szkolnictwo w języku ukraińskim na Dolnym Śląsku w latach 1952–1989. Śląski Kwartalnik Historyczny «Sobótka»*. 1995. № 1–2. S. 91–109), «Лемківське питання в діяльності Служби безпеки» (*Kwestia łemkowska w działalności Służby Bezpieczeństwa. Lemkowie, Bojkowie, Rusini. Historia, współczesność, kultura materialna i duchowa* / pod red. J. Starzyńskiego, B. Halczaka, A. Ksenicza. Zielona Góra, 2007. S. 281–304), «Українське населення Нижньої Силезії» (*Ludność ukraińska na Dolnym Śląsku (1945–1989)*. Wrocław, 2007), «Українське суспільно-культурне товариство» (*Ukraińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne (1956–1990)*. Wrocław, 2008), «Українське суспільно-культурне товариство у Польщі (1956–1990), його діяльність та роль у державотворчому процесі в Україні» (*Діяспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті*. Львів, 2008. S. 224–232), «Політичні кризи в Польщі 60-х – початок 70-х рр. XX ст. та українське населення» (*Kryzysy polityczne w Polsce od lat 60. do początku lat 70. XX w. a ludność ukraińska. Wokół Marca '68 na Dolnym Śląsku* / red. J. Hytrek-Hryciuk, W. Trębacz. Wrocław, 2008. S. 125–134), «Український молодіжний рух в Польщі в сімдесятих-вісімдесятих роках XX ст.» (*Ukraiński ruch młodzieżowy w Polsce w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku. Pamięć i Sprawiedliwość*. 2011. № 1 (17). S. 191–210), «Міфологізація минулого в описах польсько-українських відносин XX ст.» (*Mitologizowanie przeszłości w opisach relacji polsko-ukraińskich w XX w. Damnatio memoriae w europejskiej kulturze politycznej* / red. R. Gałaj-Dempniak, D. Okoń, M. Semczyszyn. Szczecin, 2011. S. 225–237), «Спеціальний нагляд. Історико-антропологічний аналіз діяльності органів безпеки щодо т. зв українського націоналізму у Підкарпатті у 1947–1989 рр.» (*Nadzór specjalny. Analiza historyczno-antropologiczna działań organów bezpieczeństwa w kwestii tzw. nacjonalizmu ukraińskiego na Podkarpaciu w latach 1947–1989*. Wrocław – Warszawa, 2015), «Волинське питання в історичній, політичній перспективі та перспективі пам'яті» (*Kwestia wołyńska w perspektywie historycznej, politycznej i perspektywie pamięci. Dzieje Najnowsze. Rocznik L*. 2018. № 2. S. 71–86) тощо¹⁹⁷⁷.

Ґжегож СКРУКВА (*Grzegorz Skrukwa*, 1975 р. н.) – професор кафедри Східних студій історичного факультету Університету ім. А. Міцкевича в Познані.

Наукові зацікавлення вченого: міжнародні відносини в Східній Європі, історія України XX та XXI ст., зокрема історія формування української національної ідентичності, регіон Причорномор'я, Українська Національно-демократична революція й змагання українців за незалежність 1914–1921 рр., історія України після 1991 р.

Народився в 1975 р. в Познані. У шкільні роки зацікавився історією й географією. У 1991 р., коли Ґжегожу було 16 років, «на його очах географія Європи почала змінюватися. Була ліквідована цензура й історія стала висвітлюватися по-іншому, вона стала більш цікавою, вийшли друком нові, вільні від ідеології, книги». Своєрідним поштовхом до активізації інтересу Ґ. Скрукви до історії стала книга Тадеуша Анджея Ольшанського «Історія України XX ст.», яку він випадково придбав на залізничному

наукових праць. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. Вип. 15. С. 128–136; Kozłowski M. Pro memoria – dwóch badaczy dziejów Europy Wschodniej: Władysław Andrzej Serczyk (23.VII.1935–05.I.2014) i Zbigniew Wójcik (29.X.1922–22.III.2014). *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*. URL: file:///C:/Users/samsung/Downloads/8847-23463-2-PB.pdf.

¹⁹⁷⁷ Dr hab. Jarosław Syrnyk, prof. Uwr. URL: <https://etnologia.uni.wroc.pl/Katedra-Etnologii-i-Antropologii-Kulturowej/Pracownicy-i-doktoranci/Zainteresowania-naukowe-pracownikow/dr-hab.-Jaroslaw-Syrnyk-prof.-UWr>.

вокзалі Вроцлава. З книги Гжегож більше дізнався про такі українські феномени, як Українська Народна Республіка, Західно-Українська Народна Республіка, про таких постатей, як Симон Петлюра й Павло Скоропадський. У 1994 р. в Польщі вийшла друком книга Річарда Пайпса «Російська революція», яка ще більше поглибила захоплення майбутнього історика минулим Східної Європи періоду 1914–1922 рр. Це все вплинуло на вибір майбутньої професії.

У 1994 р. Гжегож розпочав навчання на історичному факультеті Університету ім. Адама Міцкевича в Познані. Спочатку студента більше цікавила історія Польщі. Темою магістерської роботи молодий історик обрав «Пролужицький рух у Познані в 1945–1950 рр.». Але вже на той момент Г. Скруква більше цікавився історією України. До цього його спонукали розмови з однокурсниками, зокрема з Маріушем Маршевським, який сьогодні вже є доктором і працює в Центрі Східноєвропейських студій Варшавського університету. У тих розмовах прозвучала теза, що «немає іншого краю з такою складною та цікавою історією, як Україна». Сильний вплив на тогочасну молодь справили також книги з теорії нації і націоналізму Ернеста Геллнера, Бенедікта Андерсона, Модріса Екстейнса, що були перекладені польською. «Це були захоплюючі пізнавальні інструменти і ми хотіли вивчати "як вони", пізнавати Україну та інші країни колишнього СРСР». Значний вплив на мислення істориків справили також ідеї Єжи Гедройця та сформованого ним мислення про Україну, що було поширене в польських інтелектуальних колах. Саме тоді молоді люди зрозуміли, що мають багато спільного з історією України, що існують джерела, які треба вивчати, книги із Заходу, які варто прочитати тощо. Виявилось, що в бібліотеці в Познані є повний набір "Літопису Червоної Калини"*.

У той же самий час в Університеті ім. А. Міцкевича в Познані був відкритий Східний інститут і спеціальність «Сходознавство». Після захисту магістерської роботи у 1999 р. Г. Скруква хотів далі продовжити свій науковий розвиток і стати науковцем, вступити до аспірантури. Його науковим наставником став проф. Криштоф Петкевіч – очільник кафедри Східної Європи, відомий фахівець з історії Великого князівства Литовського, історії козацтва. Професор Петкевіч – представник познанської литуаністичної школи, започаткованої ще після 1945 р. Генриком Ловмянським. На семінарах для аспірантів Г. Скруква запропонував тему свого дослідження – «Українські військові формування 1914–1921». Історик хотів проаналізувати діяльність українських збройних сил не з точки зору типової військової історії, а під кутом того, яка була роль тих військових формувань в утворенні сучасної української національної ідентичності. У 2001 р. Гжегож вступив до аспірантури й розпочав поважну роботу над своїм науковим проектом. Протягом 2001–2005 рр. навчався в аспірантурі й згодом захистив дисертацію на тему: «Військові формування української "національної революції" 1914–1921 рр.» (Formacje wojskowe ukraińskiej «rewolucji narodowej» 1914–1921. Toruń, 2008). Науковий консультант – проф. Криштоф Петкевіч, рецензенти – проф. Збігнєв Карпус і проф. Тадеуш Котловський¹⁹⁷⁸.

Протягом 2006–2009 рр. Г. Скруква працював у Щецинському університеті, в Інституті історії й міжнародних відносин. З 2009 р. науковець працює в Університеті Адама Міцкевича в Познані. Протягом 2009–2019 рр. – у Східному інституті на історичному відділі. А після його реорганізації, з 1 січня 2020 р., – на кафедрі Східних студій історичного факультету.

Протягом 2020–2016 рр. історик був віцедиректором Східного інституту з дидактичних питань, а від 2016 р. й до 2019 р. – виконував обов'язки заступника директора зі справ науки.

У 2017 р. дослідник отримав науковий ступінь доктора габілітованого на підставі монографії «Про Чорноморську Україну: націєтворчі процеси в надчорноморському регіоні до 1921 р. в українській історичній перспективі» (O Czarnomorską Ukrainę: procesy narodotwórcze w regionie nadczarnomorskim do 1921 roku w ukraińskiej perspektywie historycznej. Poznań, 2016).

Від 2017 р. Г. Скруква – член Польсько-українського форуму партнерства при Міністрі закордонних справ Республіки Польща, наукової ради видавничої серії «Познанські сходознавчі студії». Від 2019 р. – член редакційної комісії «Вісника Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна», серії «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки».

На сьогодні науковець працює над монографією на тему історії чорноморського регіону в 1990–2014 рр.

*Літопис Червоної Калини – історико-літературне щомісячне ілюстроване видання львівського видавництва «Червона Калина», яке виходило впродовж 1929–1939 років. Місячник публікував матеріали про визвольні змагання 1917–1921 років. На сторінках видання публікували спогади, бібліографії, огляди книжок міжвоєнного періоду, автографи та документи.

¹⁹⁷⁸ Із особистого листування автора монографії з науковцем.

Історик нагороджений медаллю Університету ім. А. Міцкевича (1999 р.), Нагородою II ступеня Ректора Щецинського Університету (2009 р.), Нагородою III ступеня Ректора Університету ім. А. Міцкевича (2014 р.), Нагородою Ректора Університету ім. А. Міцкевича за наукові досягнення (2017 р.)¹⁹⁷⁹.

Роботи вченого на тему історії України: «Осип Назарук – український політик і публіцист щодо Польщі та поляків» (Osyp Nazaruk – ukraiński polityk i publicysta wobec Polski i Polaków. *Гуманітарні науки. Науково-практичний журнал*. 2008. № 2 (16). S. 89–94), «Поляки й українці щодо моря (до 1939)» (Polacy i Ukraińcy wobec morza (do 1939). *Polska – Ukraina. Dziedzictwo i współczesność* / red. R. Drozd i T. Sucharski. Słupsk, 2012. S. 57–66), «Росіяни в боротьбі за незалежність Української Народної Республіки (1917–1920)» (Rosjanie w walce o niepodległość Ukraińskiej Republiki Ludowej (1917–1920). *Studia z dziejów Europy Wschodniej* / red. P. Kraszewski, G. Błaszczuk. Poznań, 2010. S. 355–368), «Ментальність галицької української інтелігенції – до 1918 р. та зміни внаслідок війни й революції» (Mentalność halickiej ukraińskiej inteligencji – do 1918 r. oraz przemiany na skutek wojny i rewolucji. *Historia – mentalność – tożsamość. Studia z historii, historii historiografii i metodologii historii* / red. K. Polasik-Wrzosek, W. Wrzosek, L. Zaszkilniak. Poznań, 2010), «Українська галицька армія під час епідемії тифу (листопад 1919 – квітень 1920)» (Ukraińska Halicka Armia podczas epidemii tyfusu (listopad 1919 – kwiecień 1920). *Choroba i śmierć w perspektywie społecznej w XIII–XXI wieku* / red. D. K. Chojecki, E. Włodarczyk. Warszawa, 2010. S. 301–309), «Українці та Чорне море. Націоналістична географія в пострадянській реальності» (Ukrainians and the Black Sea. Nationalist Geography in the Post-Soviet Reality. *Sensus Historiae*. Vol. XII. 2013. № 3. S. 29–53), «Майстри ситуації: німецька та австро-угорська інтервенція в Україну 1918 р. у світлі українських спогадів» («Masters of Situation»: German and Austro-Hungarian Intervention on Ukraine in 1918 in the Light of Ukrainian Memoirs. *Acta Poloniae Historica*. 2016. V. 113. S. 37–64), «Західні варіанти польської та української незалежності 1918–1919: Великопольща й Східна Галичина. Окреслення порівняльного аналізу» (Zachodnie warianty irredenty polskiej i ukraińskiej 1918–1919: Wielkopolska i Galicja Wschodnia. *Zarys analizy porównawczej. 1918 рік в історії Центрально-Східної Європи: до 100-річчя проголошення незалежності УНР та 100-річчя відродження польської державності. Матеріали міжнародної наукової конференції (Харків, 27–29.09.2018)* / ред. Є. Сінкевич. Харків, 2018. S. 228–240).

Александр СМОЛІНСЬКИЙ (Aleksander Smoliński, 1964 р.н.) – звичайний професор кафедри військової історії Інституту історії та архівістики історичного факультету Університету ім. М. Коперніка в Торуні. Фахівець з військової історії, проблеми Східних Кресів, міжвоєнного періоду історії України. Особливе місце в науковій діяльності вченого посідають питання польсько-радянської війни 1919–1921 рр., діяльність Робітничо-Селянської Червоної Армії. Велику увагу історик приділяє дослідженню Голодомору в Україні 1932–1933 рр. А. Смолінський – автор більше ніж 500 наукових робіт і 9 монографій. Редактор чотирнадцяти та співредактор сімнадцяти колективних праць. Чотирикратно був стипендіатом Фондації Лянцкоронських. Історик

реалізував дві дослідницькі програми в рамках досліджень, проведених за сприяння Комітету наукових досліджень¹⁹⁸⁰.

Основні праці з історії України: «Радянська Україна в оцінках II відділу Головного штабу Війська польського. 1921–1939 рр.» (Sowiecka Ukraina w ocenach Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego – lata 1921–1939. *Nad Wisłą i Dnieprem. Polska i Ukraina w Przestrzeni Europejskiej – Przeszłość i Terażniejszość*. Seria: Historia, Systemy Międzynarodowe i Globalny Rozwój. Toruń – Kijów, 2003–2004. № 2–3. S. 175–196), «Військова, економічна й суспільна ситуація в радянській Україні в 1921–1939 рр. в оцінках II відділу Головного польського штабу» (Sytuacja wojskowa, ekonomiczna i społeczna na sowieckiej Ukrainie w latach 1921–1939 w ocenach Oddziału II polskiego Sztabu Głównego. *Південний Архів. Історичні Науки*. Міністерство Освіти і Науки України. Херсон, 2004. Випуск 16. S. 239–250), «Без "вогню та меча" по незалежній Україні у пошуку слідів колишньої Речі Посполитої обох народів» (Bez «ognia i miecza» po niepodległej Ukrainie w poszukiwaniu śladów byłej

¹⁹⁷⁹ Prof. UAM Grzegorz Skrukwa. URL: <http://iw.amu.edu.pl/nasi-wykladowcy/24-dr-grzegorz-skrukwa>.

¹⁹⁸⁰ Из особистого листування автора монографії з науковцем; Prof. dr hab. Aleksander Smoliński. URL: <http://www.home.umk.pl/~asm/>.

Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Część 2. Złoczów – Podkamień – Poczajów – Krzemieniec. *Pro Memoria. Pismo Miłośników Przeszłości*. Warszawa, 2005. № 1 (16). S. 28–36), «Без "вогню та меча": знімки сентиментальних подорожей по незалежній Україні в пошуках слідів колишньої Речі Посполитої» (Bez «ognia i miecza. Migawki z sentymentalnych podróży po niepodległej Ukrainie w poszukiwaniu śladów byłej Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Część 1. Lwów. *Semper Fidelis. Pismo Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich*. Wrocław, 2005. № 1 (84). S. 4–9; Część 2. Olesko i Podhorce. *Semper Fidelis. Pismo Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich*. Wrocław, 2005. № 2 (85). S. 9–13; Część 3 (I). Złoczów – Podkamień. *Semper Fidelis. Pismo Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich*. Wrocław, 2005. № 3 (86). S. 52–56; Część 4. Poczajów – Krzemieniec. *Semper Fidelis. Pismo Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich*. Wrocław, 2005, Nr 4 (87). S. 42–46; Część 5 (I). Zbaraż. *Semper Fidelis. Pismo Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich*. Wrocław, 2005. Nr 6 (89). S. 39–42; Część 3 (II). Zbaraż – Brzeżany – Podhajce. *Pro Memoria. Pismo Miłośników Przeszłości*. Warszawa, 2006. № 1 (17). S. 6–11; Część 5 (II). Brzeżany. *Semper Fidelis. Pismo Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich*. Wrocław, 2006. № 1 (90). S. 7–10; Część 6. Podhajce. *Semper Fidelis. Pismo Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich*. Wrocław, 2006. № 4 (93). S. 46–49; Część 7 (I). Kamieniec Podolski – dzieje miasta i twierdzy. *Semper Fidelis. Pismo Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich*. Wrocław, 2007. № 1 (96). S. 5–11; Część 7 (II). Kamieniec Podolski – świątynie. *Semper Fidelis. Pismo Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich*. Wrocław, 2007. № 4 (99). S. 36–40; Część 7 (III). Kamieniec Podolski – świątynie niekatolickie, synagoga oraz inne obiekty. *Semper Fidelis. Pismo Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich*. Wrocław, 2007. № 5 (100). S. 31–35; Część 8. Chocim. *Semper Fidelis. Pismo Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich*. Wrocław, 2007. № 6 (101). S. 31–34; Część 9. Okopy Świętej Trójcy. *Semper Fidelis. Pismo Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich*. Wrocław, 2008. № 1 (102). S. 36–40; Część 10. Jazłowiec (Odcinek I). *Semper Fidelis. Pismo Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich*. Wrocław, 2008. № 2 (103). S. 10–14; Część 10. Jazłowiec (Odcinek II). Obiekty zabytkowe znajdujące się na terenie Jazłowca. *Semper Fidelis. Pismo Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich*. Wrocław, 2008. № 3 (104). S. 10–14; Część 11. Buczacz (Odcinek I). Dzieje miasta. Ratusz oraz ruiny zamku. *Semper Fidelis. Pismo Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich*. Wrocław, 2008. № 4 (105). S. 5–8; Część 11. Buczacz (Odcinek II). Buczackie świątynie oraz inne obiekty zabytkowe. *Semper Fidelis. Pismo Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich*. Wrocław, 2008. № 5 (106). S. 6–11; Część 4. Chocim – kresowe miejsce chwały oręża polskiego. *Pro Memoria. Pismo Miłośników Historii*, (Warszawa) 2008, Nr 2 (19), S. 36–42; Część 12. Ołyka. *Semper Fidelis. Pismo Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich*. Wrocław, 2008. № 6 (107). S. 32–40), «Кавалерія Республіки Польща та Робітничо-селянська Червона армія на Східному фронті напередодні "Київської операції" 1920 р.» (Jazda Rzeczypospolitej Polskiej oraz Robotniczo-Chłopskiej Armii Czerwonej na froncie wschodnim w przededniu «wyprawy kijowskiej» 1920 r. *Wschodni Rocznik Humanistyczny*. Lublin – Radzyń Podlaski, 2005. Tom II. S. 217–258), «Радянська Україна 1921–1939 рр. в документах II відділу Головного штабу польського війська та спроба оцінки пізнавальної цінності цих діянь» (Sowiecka Ukraina z lat 1921–1939 w dokumentach Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego oraz próba oceny wartości poznawczej tych akt. *Przegląd Wschodni*. 2006. Tom X. Zeszyt 1 (37). S. 107–143), «49-й Гуцульський Стрілецький Полк війська польського» (*Військово-Історичний Альманах*. Київ, 2007. R.VIII. № 1 (14). S. 49–72), «Грабіж, пограбування та погроми євреїв 1-ю кавалерійською армією на півдні Росії та в Україні й Польщі в 1920 р.» (Rozboje, rabunki i pogromy Żydów przez 1 Armię Konną na południu Rosji oraz na Ukrainie i w Polsce w 1920 roku. *Wschodni Rocznik Humanistyczny*, 2009. T. VI. S. 267–306), «Як виглядало вторгнення польського війська до Києва в травні 1920 р.» (Jak wyglądało wkroczenie Wojska Polskiego do Kijowa w maju 1920 r. Część I «Semper Fidelis». *Pismo Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich*. Wrocław, 2010. № 4/5 (117/118). S. 34–37. Część II, 2010. № 6 (119). S. 15–22), «Питання радянської економіки України в 1921–1939 рр. у світлі справ другого відділу Генерального штабу Війська Польського» (Problematyka gospodarki sowieckiej Ukrainy z lat 1921–1939 w świetle akt Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego. *Історичний Архів. Наукові студії*. Миколаїв, 2012. Вип. 9. S. 118–129), «Акт другого відділу Генерального штабу Війська Польського як джерело для вивчення історії Радянської України в 1921–1939 рр.» (Akta Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego jako źródło do poznania dziejów sowieckiej Ukrainy z lat 1921–1939.

Історичний архів. Наукові студії. 2012. Випуск 8. S. 159–163), «Питання радянської економіки України в 1921–1939 роках у світлі архівів Другого відділу Генерального штабу Війська Польського» (*Problematyka gospodarki sowieckiej Ukrainy z lat 1921–1939 w świetle akt Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego. Історичний архів. Наукові студії.* 2012. Випуск 9. S. 118–129), «Економіка Радянської України на межі 1920-х та 1930-х років у світлі файлів Другого відділу Генерального штабу польської армії» (*Gospodarka sowieckiej Ukrainy z przełomu lat dwudziestych i trzydziestych w świetle akt Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego. Studia z Dziejów Wojskowości.* 2012. T. I. S. 257–287), «Дезертирство з Робітничо-селянської Червоної армії в Україні під час громадянської війни в Росії в 1918–1922 рр.» (*Dezercje z Robotniczo-Chłopskiej Armii Czerwonej na Ukrainie podczas wojny domowej w Rosji w latach 1918–1922. Od ugody hadziackiej do Unii Europejskiej.* Tom II. Reset czy kontynuacja (Від Гадяцької угоди до Європейського Союзу. Том II. Перезавантаження чи продовження?) Praca zbiorowa / red. A. Kulczycki, I. Gurak, I. Słota, M. Rowicki, O. Boryniak. Rzeszów – Lwów – Iwano-Frankowsk, 2012. S. 345–382), «Польськомовні публікації про голод в Україні 1920–1930-х рр.» (*Polskojęzyczne publikacje na temat głodu na Ukrainie w latach dwudziestych i trzydziestych XX w. Історичний архів. Наукові студії* : збірник наукових праць. Миколаїв, 2013. Вип. 11. С. 50), «Зображення промисловості, сільського господарства та радянських комунікацій України з початку 1930-х років XX ст. у світлі файлів польської військової розвідки» (*Obraz przemysłu, rolnictwa i komunikacji sowieckiej Ukrainy z początku lat trzydziestych XX wieku w świetle akt polskiego wywiadu wojskowego. Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість* / ред. М. Литвин. Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2013. Вип. 6), «Червона армія в радянській Україні та у решті західних військових округів СРСР у 1930-х рр. у документах Другого відділу Генерального штабу польської армії» (*Armia Czerwona na sowieckiej Ukrainie oraz w pozostałych zachodnich okręgach wojskowych ZSRS w latach trzydziestych XX wieku w dokumentach Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego. Історичний Архів. Наукові студії.* Миколаїв, 2014. № 12. С. 172–186), «Оцінки економічних змін в радянській Україні з кінця 1920-х до кінця 1930-х рр. XX ст., сформульовані аналітиками польської військової розвідки та офіцерами польських дипломатичних служб» (*Ocenę zmian ekonomicznych na sowieckiej Ukrainie od końca lat dwudziestych do końca lat trzydziestych XX w. formułowane przez analityków polskiego wywiadu wojskowego oraz funkcjonariuszy polskich służb dyplomatycznych. Історичний Архів. Наукові Студії.* Миколаїв, 2016. № 16. С. 93–102), «Цитадель» зі Львова – маловідомий в Польщі український періодичний журнал, присвячений військовій історії. Обговорення томів від 1 до 7 та від 9 до 10 за 2009–2013 рр.» («*Cytadela*» ze Lwowa – mało znany w Polsce ukraiński periodyk poświęcony historii wojskowej. Omówienie tomów od 1 do 7 oraz od 9 do 10 za lata 2009–2013. *Studia z Dziejów Wojskowości.* Białystok, 2016. T. V. S. 243–279), «Українські прагнення до незалежності з початку XX ст. та польсько-українська війна 1918–1919 рр. у світлі польської історіографії» (*Ukraińskie dążenia niepodległościowe z początku XX w. oraz wojna polsko-ukraińska z lat 1918–1919 w świetle historiografii polskiej. Історичний Архів. Наукові Студії.* Миколаїв, 2017. № 18. С. 124–133), «Стан науково-дослідних постулатів щодо мобілізації та бойових дій 11 Карпатської піхотної дивізії в осінній кампанії 1939 року» (*Stan badań i postulaty badawcze dotyczące mobilizacji oraz działań bojowych 11 Karpackiej Dywizji Piechoty w kampanii jesiennej 1939 roku. Wojna zmieniła wszystko. Stanisławów i Ziemia Stanisławowska w dobie wojny, okupacji i «wyzwolenia» (1939–1945).* Tom I. Wojskowość. Praca zbiorowa / red. A. A. Ostanek, M. Kardas. Warszawa – Iwano-Frankiowski, 2019. S. 167–218). Історик – співредактор колективних праць «Обіч себе. Польсько-українські студії» (*Obok siebie. Studia polsko-ukraińskie* / red. K. Kościelniak, M. Krotofil, A. Smoliński. Toruń, 2014) та «Історія III. Польсько-українські зустрічі молодих істориків» (*Historia III. Polsko-ukraińskie spotkania młodych historyków.* Tom II. Praca zbiorowa / red. A. Boral, I. Krywoszeja, N. Morawiec, A. Smoliński. Częstochowa, 2015). А. Смолінський – автор монографій «Про "червону" Росію, "червону" Європу та "червоний" світ. Студії про військовий потенціал Советів у 1918–1941 рр.» (*O «czerwona» Rosję, «czerwona» Europę i «czerwony» świat. Studia o potencjale militarnym Sowietów w latach 1918–1941.* Toruń, 2015) та «Важка промисловість, сільське господарство та зв'язок Радянської України у 1930-х рр. у світлі акту Другого відділу Генерального штабу польської армії та документів польської дипломатичної служби в СРСР. Внесок в оцінку військового потенціалу Української Радянської Соціалістичної Республіки та СРСР у міжвоєнний період» (*Przemysł ciężki, rolnictwo i komunikacja sowieckiej Ukrainy w latach trzydziestych XX w. w świetle akt Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego oraz dokumentów*

polskiej służby dyplomatycznej w ZSRS. Przyczynek do oceny potencjału militarnego Ukrainiejskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej oraz ZSRS w okresie międzywojennym. Oświęcim, 2016) тощо.

Анджей Леон СОВА (*Andrzej Leon Sowa*, 1946 р. н.) – історик, професор кафедри новітньої історії Польщі Педагогічного університету в Кракові. Багато років працював в Інституті історії Ягеллонського університету. Фахівець з питань історії ХХ ст., українсько-польських відносин.

Науковий ступінь доктора отримав у 1978 р. на підставі праці «Менталітет правлячої еліти в Речі Посполитій у період правління Августа II». У 2000 р. учений здобув титул доктора габілітованого на основі роботи «Польсько-українські відносини 1939–1947 рр. Окреслення проблеми» (*Stosunki polsko-ukraińskie 1939–1947. Zarys problematyki*. Kraków, 1998). Від 2010 р. учений працює в Педагогічному університеті ім. Комісії національної освіти в Кракові, є членом Польської академії мистецтв, історично-філософського відділу, входить до комісії історії воєн та військової справи. У 2013 р. науковець отримав учене звання професора¹⁹⁸¹.

Батько вченого був очевидцем українсько-польських протистоянь періоду Другої світової війни. А. Л. Сова зазначає, що на території сучасної Польщі є багато втікачів із території, що були охоплені кривавими подіями. Саме вони, як і батько історика, залишили й поширили свої розповіді про українців усією Польщею. Це сприяло формуванню особливого ставлення до українського народу. «Дійшло навіть до того, що українець, подібно німцю, став синонімом особи, що має найгірші риси». Науковець зауважує, що образ українця погіршився в період Варшавського повстання завдяки росіянам. Навіть на землях, де не проявлялася активність українських націоналістів, доходило до такого мислення й поведження більшості поляків (як цивільних, так і військових): якщо хтось був українцем – його треба вбити.

Дослідник не виключає факт про те, що без переселенської операції «Вісла» процес ліквідації українських націоналістичних угруповань у післявоєнний період міг би затягнутися й потягнути за собою ще більшу кількість жертв з обох сторін. Історик вважає, що не можна дивитися на акцію «Вісла» з точки зору сучасника, порівнювати її із запланованим злочином, пов'язаним зі знищенням українського населення. Операцію треба розглядати лише як спосіб держави захищати вищу мету, тобто так, як дана акція сприймалася на момент її проведення. Дослідник звертає увагу на те, що переселенські акції були звичною практикою в повоєнному світі. На думку А. Л. Сиви, втрата Львова є великою трагедією для поляків. Однак, науковець визнає, що розділення поляків та українців мусило відбутися¹⁹⁸².

Станіслав СТЕМПІНЬ (*Stanisław Stępień*, 1953 р. н.) – доктор габілітований, директор Південно-Східного наукового інституту в Перемишлі. Фахівець з історії України, українсько-польських відносин ХІХ–ХХ ст., національних меншин, питань греко-католицької церкви тощо.

С. Стемпень закінчив загальноосвітню школу в Сандомирі, а середню – в Кросно над Віслоком. У 1978 р. завершив навчання у Вищій педагогічній школі в Кракові (сьогодні – Педагогічний університет) за спеціальністю «Історія». Тема його магістерської роботи – «Білоруські депутати у сеймі Республіки Польща у 1922–1927 рр.». З цього ж року історик почав працювати в науковому закладі «Польське історичне товариство» в Перемишлі (*Stacja Naukowa Polskiego Towarzystwa Historycznego*). Пройшов шлях від асистента до ад'юнкта. Між тим від 1979 р. до 1980 р. проходив стажування на кафедрі української філології Варшавського університету. Згодом, протягом 1985–1986 рр., вивчав пропедевтику філософії і релігієзнавство в аспірантурі. У 1988 р. захистив докторську роботу на тему «Українці та їх суспільно-культурна діяльність у Республіці Польща в 1918–1939 рр.»¹⁹⁸³.

¹⁹⁸¹ Andrzej Leon Sowa. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Andrzej_Leon_Sowa.

¹⁹⁸² Rozdzielenie Polaków i Ukraińców musiało nastąpić – rozmowa z prof. Andrzejem Leonem Sową. Przegląd. 2012. 6 maja. URL: <https://www.tygodnikprzeglad.pl/rozdzielenie-polakow-i-ukraincow-musialo-nastapic-rozmowa-z-prof-andrzejem-leonem-sowa/>.

¹⁹⁸³ Dr Stanisław Stępień. URL: http://www.archiwum.pwsw.pl/kadra_historia/id822,Dr-Stanislaw-Stepien.html.

У 1990 р. С. Стемпень заснував українознавчий науково-дослідний центр – Південно-Східний науковий інститут (Południowo-Wschodni Instytut Naukowy) у Перемишлі¹⁹⁸⁴. Від початку заснування установи й до сьогодні історик виконує функції директора установи. Інституція є однією з потужних та найбільш ефективних наукових осередків Республіки Польща, що вивчає історію України, українсько-польські відносини, культурні взаємовпливи на теренах українсько-польського пограниччя. За три десятиріччя свого функціонування Інститут реалізував цілу низку дослідницьких програм та проєктів, у результаті яких було видано близько 100 узагальнюючих праць, монографій та збірників архівних документів¹⁹⁸⁵.

У 1998–1999 рр. науковець був запрошеним професором в Інституті історичних досліджень Львівського університету, провів цикл лекцій для магістрів на тему «Польсько-українські відносини протягом століть». Протягом 2003–2004 рр. дослідник прочитав лекції на тему «Українська та польська історична церковна термінологія» на теологічному відділі Українського католицького університету у Львові.

У 2002 та 2005 рр. історик пройшов стажування в Інституті суспільної антропології Інституту Макса Плянка в Галле над Заале і Інституті історії культури східної Європи Бременського університету (Німеччина).

Від 2004 р. С. Стемпень почав працювати на посаді старшого викладача в Інституті історії Державної Вищої Східноєвропейської школи (Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska) в Перемишлі. Протягом 2012–2016 рр. учений виконував обов'язки проректора закладу.

Для доктора Стемпеня історія і сучасність взаємовідносин Польщі та України є предметом не тільки його багаторічних наукових досліджень, а і духовною потребою. Дослідник – автор численних статей і наукових праць із цієї тематики. Зокрема, С. Стемпень – автор і редактор серії архівних документів «Поляки України 1917–1991» (12 томів), «Волинь за «перших Совєтів» (2 томи); збірників наукових праць «Польща – Україна: 1000 років сусідства» (6 томів), «Українознавство. Матеріали до бібліографії 90-х рр.», наукового щорічника «Українознавчий бюлетень» (16 томів) тощо¹⁹⁸⁶.

За активну дослідницьку роботу учений отримав Наукову нагороду ім. Станіслава Гербста (1978 р.), Нагороду сприяння незалежній польській культурі в Австралії (1999 р.), Нагороду Східного перегляду ім. Александра Гейштора (2007 р.), Нагороду економічного форуму «Карпатська Європа спільних цінностей» (2020 р.) тощо.

У 2019 р. історик здобув ступінь доктора габілітованого в Університеті ім. Марії Кюрі-Склодовської на підставі захисту роботи «Між традиціоналізмом і ритуальною модернізацією. Греко-католицька церква в пошуках ритуальної ідентичності в міжвоєнний період»¹⁹⁸⁷.

Основні публікації науковця з історії України: «Релігійне життя української спільноти в II Речі Посполитій» (*Życie religijne społeczności ukraińskiej w II Rzeczypospolitej. Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa / pod red. S. Stępnia. Przemyśl, 1990. T. 1. S. 207–228*), «Поляки й українці в II Речі Посполитій: спроба діалогу» (*Polacy i Ukraińcy w II Rzeczypospolitej: próby dialogu. Studia polsko-ukraińskie. T. 1. Kijów – Przemyśl, 1993. S. 211–221*), «Зусилля поляків та українців у напрямку порозуміння» (*Wysiłki Polaków i Ukraińców na rzecz wzajemnego porozumienia w latach 1918–1939. Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze. 1994. Z. 2. S. 96–104*), «Відлуння 17 вересня 1939 р. на Україні – сучасне розуміння поняття націоналізму в українському політичному житті» (*Echo 17 września 1939 r. na Ukrainie – współczesne rozumienie pojęcia nacjonalizmu w ukraińskim życiu politycznym. 17 września 1939. Kraków, 1994. S. 195*), «Поляки – українці: традиції спільного минулого, або зіткнення національних причин» (*Polacy – Ukraińcy: tradycje wspólnej przeszłości czy ścieranie się racji narodowych. Polska – Niemcy – Ukraina w Europie / red. W. Bonusiak. Rzeszów, 1996. S. 157–185*), «Українознавчі дослідження на українсько-польському пограниччі» (*Ukrainoznawcze badania na pograniczu polsko-ukraińskim. Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze. 1998. № 6–7. S. 373–381*), «Юзеф Пілсудський і Симон Петлюра. Польсько-українська угода» (*Józef Piłsudski i Symon Petlura. Umowa*

¹⁹⁸⁴ Lewkowicz H. *Ukrainoznawstwo na polsko-ukraińskim pograniczu etnicznym. Dziesięć lat działalności Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu*. Przemyśl: PWIN, 2001. С. 13–15.

¹⁹⁸⁵ Морозова О. Південно-східний науковий інститут як дослідницький центр з історії українсько-польських взаємин. *Історичний архів. Наукові студії*: збірник наукових праць. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. Вип. 8. С. 145–149.

¹⁹⁸⁶ Із особистого листування автора монографії з науковцем.

¹⁹⁸⁷ Dr hab. Stanisław STĘPIEŃ. Dyrektor Instytutu. URL: <http://www.pwin.pl/Organizacja/dokumenty/prezes.html>; <https://rzeszow.tvp.pl/46533414/prof-stanislaw-stepien-dyrektor-poludniowo-wschodniego-instytutu-naukowego-w-przemyslu>.

polsko-ukraińska. *Ukraina – Polska. Kultura, wartości, zmagania duchowe* / red. R. Skeczkowski i in. Koszalin, 1999. S. 37–44), «Українська громада в Польщі» (*Spoleczność ukraińska w Polsce. Tematy polsko-ukraińskie* / red. Robert Traba. Olsztyn, 2000. S. 162–213), «Антипольська акція УПА на Волині й у Східній Галичині. Пропозиція для авторів шкільних підручників» (*Antypolska akcja UPA na Wołyniu i w Galicji Wschodniej. Propozycja dla autorów podręczników szkolnych. Antypolska akcja OUN-UPA. 1943–1944. Fakty i interpretacje* / red. G. Motyka i D. Libionka. Warszawa, 2002. S. 157–159), «Переселення поляків з України» (*Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. Т. 2 : Депортації 1944–1951* / ред. кол. М. Литвин та ін. Львів, 2007. С. 172–181), «Акція «Вісла». Пропозиції до шкільних підручників і допоміжних матеріалів для вчителів» (*Акція «Wisła». Propozycje do podręczników szkolnych i materiałów pomocniczych dla nauczycieli. Akcja «Wisła»* / pod red. Jana Pisulińskiego. Warszawa, 2003. S. 204–210), «Польсько-українські культурні взаємини впродовж віків» (*Україна – Польща: спадщина століть* / ред. О. Крушинська. Київ, 2007. С. 15–29), «Довкола формування національної ідентичності на польсько-українському етнічному пограниччі на зламі і XIX й ХХ ст.» (*Wokół kształtowania się tożsamości narodowej na polsko-ukraińskim pograniczu etnicznym na przełomie XIX i XX wieku. Biografia Włodzimierza Starosolskiego. Biuletyn Ukrainoznawczy. 2012. № 15. S. 9–36*), «Польсько-українські відносини – від поневолення після Другої світової війни до державної суверенності» (*Stosunki polsko-ukraińskie – od zniewolenia po II wojnie światowej do suwerenności państwowej w latach dziewięćdziesiątych XX wieku. Od ugody hadziackiej do Unii Europejskiej. T. 3: Polsko-ukraińskie strategiczne partnerstwo: realia i perspektywy* / red. A. Kulczycki i in. Reszów – Lwów – Iwano-Frankowsk, 2012. S. 7–45), «Спроби польсько-українського порозуміння середовища, що формувало суспільну думку в Другій Речі Посполитій» (*Історичний архів. 2016. № 16. С. 110–118.*) та інші.

Образ української інтелігенції часів Другої Речі Посполитої учений представив у двох аналітичних статтях: «Формування інтелігентської верстви в умовах браку власної держави. Українська інтелігенція в Речі Посполитій у 1918–1939 рр.» (*Kształtowanie się warstwy inteligenckiej w warunkach braku własnego państwa. Ukraińska inteligencja w Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918–1939. Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. 2006. T. LXV. S. 87–110*) та «Українське наукове життя в Другій Речі Посполитій» (*Ukraińskie życie naukowe w Drugiej Rzeczypospolitej. Polska – Ukraina – Osadczuk* / red. V. Berdychowska i O. Hnatiuk. Lublin, 2007. S. 181–212).

Станіслав Степень – один з найкращих знавців історії Греко-католицької церкви XIX та ХХ ст. у Польщі. Його роботи опубліковані польською, англійською та німецькою мовами. Науковця особливо цікавить еволюція обряду в церкві. Такі термінологічні визначення (дефініції) ученого, як орієнталізація, візантізація, латинізація та оксиденталізація увійшли до польської, української та західноєвропейської історіографії. Сьогодні ці терміни використовують історики церкви як фундаментальні визначення. Ці питання дослідник представив у таких наукових статтях: «Організація та територіальна структура Перемиської греко-католицької єпархії за владства єпископа Йосафата (Коциловського) ЧСВВ (1917–1946)» (*Перемишль і перемиська земля протягом віків* / ред. С. Заброварний. Перемишль – Львів, 2003. Т. 3. С. 195–233), «Вплив народної культури на зміцнення української національної свідомості українців в міжвоєнній Польщі» (*Україна – Польща. Монолог – діалог культур. Студії взаємин народів-сусідів. Кіровоград – Дрогобич – Кошалін, 2004. Т. 2. С. 291–302*), «Критика терору як методу вирішення національних і політичних конфліктів у пастирській науці митрополита Андрея Шептицького» (*Наукові записки Українського Католицького Університету. 2010. Ч. II : Історія. Вип. 1. С. 191–208*), «Ставлення Митрополита Андрея Шептицького до Польщі та поляків» (*Мойсей українського духа* / ред. О. Михайлюк, Л. Гентош. Львів, 2015. С. 246–251), «Поляк з походження та виховання, український архиєрей і патріот з вибору... Митрополит Андрей Шептицький і Польща та поляки» (*Ковчег. Науковий збірник із церковної історії. Львів, 2015. Т. 7. С. 251–268*).

Польський дослідник є також знавцем історії української революції 1917–1921 рр. та передовсім життя та політичної діяльності отамана Петлюри. Треба виокремити такі статті С. Степня, надруковані польською та українською мовою, як: «Симон Петлюра – життя та діяльність» (*Symon Petlura – życie i działalność. Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze. 1996. Z. 3. S. 28–60*), «Симон Петлюра – головний отаман українських збройних сил» (*Symon Petlura – Ataman Główny Ukraińskich Sił Zbrojnych. Wojsko i Wychowanie. 1998. № 6. S. 64–73*), «Юзеф Пілсудський і Симон Петлюра. Польсько-українська угода» (*Józef Piłsudski i Symon Petlura. Umowa polsko-ukraińska. Ukraina – Polska. Kultura, wartości, zmagania duchowe* / red. R. Skeczkowski i in. Koszalin, 1999. S. 37–44), «Зв'язки Симона Петлюри з Науковим товариством ім. Т. Шевченка у Львові» (*Związki*

Symona Petlury z Towarzystwem Naukowym im. Szewczenki we Lwowie. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 2004. № 17–18. S. 294–313), «Симон Петлюра та Польща й поляки» (Symon Petlura a Polska i Polacy. *Nowy Prometeusz*. 2011. Т. 1. S. 101–112), «Львівський період життя С. Петлюри: вплив галицького середовища на молодого українського політика (листопад 1904 р. – грудень 1905 р.)» (*Український Історичний Журнал*. 2009. № 3. С. 27–34), «Ольга з Більських Петлюра – в світлі нових архівних пошуків» (Olga z Bilskich Petlura – w świetle nowych poszukiwań archiwalnych. *Pracje Ukrainсько-Польської комісії дослідження взаємин (1917–1921 рр.)*. Київ, 2019. С. 234–252). Історик є також автором біограми отамана С. Петлюри (*Енциклопедія історії України*. Т. 8. С. 176–180).

С. Стемпень займається й історичною біографістикою. На сторінках «Польського біографічного словника», виданого в Кракові Інститутом історії Польської академії наук, він опублікував багато обширних біограм українських істориків, письменників, літературознавців, церковних ієрархів, політичних та соціальних активістів (Маркіяна і Володимира Сашкевичів, єпископа Івана Сатурніна Ступницького, Володимира Старосольського, Кирила Студинського, Володимира Шухевича, отця Кліментія Шептицького, Ізидора Сараневича, Василя Щурата, Петра Щекерика-Доніквія, єпископа Івана Снігурського, Іларіона Свенцицького, Пауліни Свенцицької, Гриня Тершаковиця та ін.

Історик є членом таких наукових організацій: «Наукове товариство ім. Тараса Шевченка у Львові», «Польсько-українська комісія Комітету історичних наук Польської академії наук» (1992–2000 рр.), «Польська академія мистецтв у Кракові» (член Східноєвропейської комісії), «Польське українознавче товариство» (віцепрезидент Головного управління від 1997 р.), «Польське історичне товариство» (член відділу в Перемишлі), «Капітула Нагороди польсько-українського поєднання», «Програмова рада Польсько-українського форуму при міністрі закордонних справ Речі Посполитої»¹⁹⁸⁸.

Анджей СТЕМПНИК (*Andrzej Stępnik*, 1955 р. н.) – історик, дослідник історії історіографії, автор праць з історичної дидактики. Професор Університету Марії Кюрі-Склодовської у Любліні. Закінчив УМКС у 1981 р. У 1990 р. у Варшавському університеті захистив докторську дисертацію на тему «Регіональна та місцева історія в Польщі у 1918–1939 рр. Дослідження, популяризація, викладання» («Historia regionalna i lokalna w Polsce 1918–1939. Badania, popularyzacja, nauczanie (науковий керівник – проф. С. Матерніцький). У 1999 р. захистив в УМКС габілітаційну дисертацію на тему «Україна та польсько-українські відносини у синтезах та підручниках вітчизняної історії періоду 1795–1918 рр.» («Ukraina i stosunki polsko-ukraińskie w syntezach i podręcznikach dziejów ojczystych okresu porozbiorowego 1795–1918»). Від 2002 р. А. Стемпнік – професор УМКС, завідувач кафедри історичної дидактики та культурної спадщини. У різний час також викладав у Вищій педагогічній школі у Жешуві, Міжнародній гуманістичній школі Центрально-Східної Європи у Варшаві, Державній вищій професійній школі у Холмі. Двічі був відзначений міністром освіти за наукові праці. Нагороджений Срібним Хрестом Заслуги. Очолює Холмське наукове товариство, є членом Міжнародного товариства з дидактики історії (International Society for History Didactics), Люблінського наукового товариства, Дрогобицького відділу НТШ, Історіографічного товариства та ін. Член редакційних комітетів видань: «Rocznik Chełmski» (Холм), «Res Historica» (Люблін), «Acta Humana» (Люблін), «Scientific Bulletin of Chelm» (Холм), «Актуальні питання гуманітарних наук. Міжвузівський Збірник» (Дрогобич), «Наукові записки Черкаського національного університету. Історичні Науки» (Черкаси), «Scriptorium Nostrum» (Херсон). Голова Ради Музею при Державному музеї на Майданку.

Професор А. Стемпнік – автор біля 270 наукових і науково-популярних публікацій. Основні роботи вченого з української проблематики: «Стереотип українця та польсько-українські відносини в польських підручниках історії періоду II Речі Посполитої» (*Stereotyp Ukraińca i stosunki polsko-ukraińskie w polskich podręcznikach historii okresu II Rzeczypospolitej. Między Wschodem i Zachodem*. Lublin, 1994), «Україна та польсько-українські відносини в синтезах і підручниках рідної історії періоду 1795–1918 рр.» (*Ukraina i stosunki polsko-ukraińskie w syntezach i podręcznikach dziejów ojczystych okresu porozbiorowego 1795–1918*. Lublin, 1998), «Українська проблематика в польських

¹⁹⁸⁸ Із особистого листування автора монографії з науковцем.

елементарних книжках періоду перед повстанням» (Problematyka ukraińska w polskich książkach elementarnych okresu przedpowstaniowego. *Res Historica*. 1997. Т. 1), «Історія та література, суперечки навколо повстання Хмельницького на зламі ХІХ і ХХ ст.» (Historia a literatura, kontrowersje wokół powstania Chmielnickiego na przełomie ХІХ і ХХ w. *Historia, poznanie i przekaz*. Rzeszów, 2000), «"Слово" з Поділля. Польсько-українські відносини в історичній думці Валеріана Короновича-Врублевського» («Słowo» z Podola. Stosunki polsko-ukraińskie w myśli historycznej Waleriana Koronowicza-Wróblewskiego. *Pamiętnik Kijowski*. Т. 7), «Поляки на Поділлі» (Polacy na Podolu. Kijów, 2004); «Україна, Литва, Білорусь в "Історичних зошитах" (1962–1991)» (Ukraina, Litwa, Białoruś w «Zeszytach Historycznych» (1962–1991). *Jerzego Giedroycia rozrachunki z historią i polityką. Studia i szkice w czterdziestą rocznicę «Zeszytów Historycznych»* / red. R. Stobiecki. Łódź, 2005), «Польща – Україна. Ідея стратегічного партнерства та історична освіта (польська перспектива)» (Polska – Ukraina. Idea strategicznego partnerstwa a edukacja historyczna (perspektywa polska). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 17. Українсько-польсько-білоруське сусідство: ХХ століття. Львів, 2008), «Міфи та історіографічні стереотипи й історична пам'ять» (Mity i stereotypy historiograficzne a pamięć historyczna. *Історична наука, історична пам'ять та національна свідомість модерної доби в Україні, Білорусі та Польщі*. Черкаси, 2011), «Міф про козацтво в польській історіографії ХІХ–ХХ століть» (Mit Kozaczyzny w historiografii polskiej ХІХ і ХХ wieku. *Mity i stereotypy w dziejach Polski i Ukrainy w ХІХ і ХХ wieku*. Warszawa – Łódź, 2012), «Регіональна історія у Львівському університеті у 1918–1939 рр.» (Historia regionalna i lokalna na Uniwersytecie Lwowskim w latach 1918–1939. *Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету)*. Львів, 2015)¹⁹⁸⁹.

Томаш СТРИЄК (Tomasz Stryjek, 1964 р. н.) – історик, історіограф і політолог доктор габілітований, науковий працівник Інституту політичних студій ПАН у Варшаві, очільник відділу з питань східних територій, професор політичної історії в Католицькому університеті (Люблін). Дослідник колективної пам'яті, політики пам'яті й ідентичності, історіографії вітчизняної історії країн Центральної і Східної Європи ХІХ–ХХ ст., сучасного націоналізму, його методологій дослідження, історії України й українсько-польських відносин.

Свій науковий шлях Т. Стриєк почав у 1982 р., вступивши до Варшавського університету на історичний факультет. У 1988 р. здобув ступінь магістра історії. Згодом навчався в аспірантурі в Інституті філософії й соціології Польської Академії Наук й у 1998 р. отримав ступінь доктора гуманітарних наук у галузі політології в Інституті політичних досліджень ПАН. Нарешті, у 2008 р., здобув ступінь доктора габілітованого гуманітарних і суспільних наук в галузі політології в ПІД ПАН.

Кар'єра вченого розпочалася з учительської праці в VI Загальноосвітньому ліцеї ім. Т. Рейтана в Варшаві (1989–1996). Протягом 1994–2009 рр. Т. Стриєк продовжував працював вчителем історії в I суспільному загальноосвітньому ліцеї «Беднарська» у Варшаві. Після здобуття ступеня доктора габілітованого учений продовжив кар'єру на посаді ад'юнкта, а згодом – професора в Інституті політології Католицького університету в Любліні.

У 2008 р. учений отримав історичну нагороду «Кліо» й «Східного перегляду» за працю «Якого минулого потребує майбутнє? Інтерпретація національних питань та історіографії в публічному дискурсі в Україні 1991–2004» (Jakiej przeszłości potrzebuje przyszłość? Interpretacje dziejów narodowych i historiografii i debacie publicznej na Ukrainie 1991–2004. Warszawa, 2007). А в 2014 р. науковець здобув ще одну нагороду ім. Єжи Гедройця за книгу «Війна після війни. Антирадянське підпілля в Центрально-Східній Європі 1944–1953 рр.» (*Wojna po wojnie. Antysowieckie podziemie w Europie Środkowo-Wschodniej 1944–1953* / red. G. Motyka, R. Wnuk, A. F. Baran. Gdańsk – Warszawa, 2012)¹⁹⁹⁰. Т. Стриєк є автором публікацій на тему історії України: «Українська національна ідея міжвоєнного періоду» (Ukraińska idea narodowa okresu międzywojennego. Wrocław, 2000).

Книга «Україна напередодні кінця історії» (*Ukraina przed końcem historii. Szkice o polityce państw wobec pamięci*. Warszawa, 2014.) професора Стриєка є збіркою тематично споріднених есеїв із проблематики політик пам'яті у посткомуністичній Європі. Автор аналізує український матеріал, порівнюючи з процесами в Польщі, Росії, Хорватії, Балтійських країнах тощо. Історик звертає увагу

¹⁹⁸⁹ Dr hab. Andrzej Stepiak. URL: <https://www.umcs.pl/ru/addres-book-employee,2630,pl.html> ; Із особистого листування автора монографії з науковцем.

¹⁹⁹⁰ Tomasz Stryjek. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Tomasz_Stryjek.

на «змагання за пам'ять про Другу світову війну». У розділі «Фашизм чи інтегральний націоналізм? ОУН з історіографічної та політологічної перспективи» автор наголошує на міжнародному вимірі проблеми УПА й Другої світової війни в Україні, бачить їх зв'язок із проблемою євроінтеграції країни.

Генрик СТРОНСЬКИЙ (*Henryk Stroński*, 1952 р. н.) – історик, професор Вармінсько-Мазурського університету в Ольштині. Завідувач кафедри міжнародних відносин. Голова товариства польських вчених в Україні.

У 1977 р. Генрик завершив навчання на історичному факультеті Львівського університету. Протягом 1977–1980 рр. Г. Стронський працював вчителем історії в селі Кам'янка Підволочиського району. У 1980–1982 рр. історик був директором середньої школи в Колодівці. У 1982 р., будучи аспірантом, влаштувався на роботу на кафедрі історії південних та західних слов'ян. Протягом 1984–1984 рр. працював на кафедрі суспільних наук Тернопільської політехніки. А від 1986 р. – Тернопільського технічного університету. У 1984 р. дослідник захистив кандидатську дисертацію в Ужгородському університеті, а в 2000 р. – отримав науковий ступінь доктора габілітованого у Варшавському університеті.

Наприкінці 1980-х рр. історик долучився до відродження польськості на західноукраїнських землях – колишніх польських Кресах. З 1994 р. Г. Стронський очолив Польське культурно-просвітницьке товариство в Тернопільській області. А з 1998 р. учений став головою товариства польських вчених України.

Науковець досліджує історію польської громади на сучасних українських землях, зокрема репресії в міжвоєнний період в УРСР, польську культурну спадщину на українсько-польському прикордонні. Він читає лекції у Вармінсько-Мазурському університеті в Ольштині. Учений є членом програмної ради Центру східних досліджень ім. Войцеха Кентжинського в Ольштині¹⁹⁹¹.

Роботи Г. Стронського з історії України: «Католики в радянській Україні в 1920 р.» (*Katolicy na sowieckiej Ukrainie w latach 1920. Więż.* 1993. № 8), «Засуджений на мовчання. Римо-католицький костел в Радянській Україні в 1920–1930» (*Skazany na milczenie. Kościół rzymskokatolicki na Ukrainie Radzieckiej w latach 1920–1930. Więż.* 1996. № 10), «Депортації – масові вивезення польського населення з України до Казахстану в 1936 р.» (*Deportacje-masowe wywózki ludności polskiej z Ukrainy do Kazachstanu w 1936 r. Przegląd Polonijny.* Т. 23. № 3. 1997. S. 108–121), «Репресії сталінізму щодо польського населення на Україні в 1929–1939 рр.» (*Represje stalinizmu wobec ludności polskiej na Ukrainie w latach 1929–1939. Warszawa : Wyd. Stowarzyszenie «Wspólnota Polska», 1998. S. 53–62*), «Про католицизм в Україні» (*O katolicyzmie na Ukrainie. Polska i jej wschodni sąsiedzi / pod red. A. Andrusiewicza. Rzeszów, 2003. Т. 3. 320 s.*), «Доли селян-поляків в Радянській Україні в 30-х рр. XX ст.» (*Losy chłopów-Polaków na Ukrainie Radzieckiej w latach 30. XX w. Dzieje partii i stronnictw chłopskich w Europie. Narodziny i rozwój / pod red. J. Szaflika. Pułtusk – Warszawa, 2007. Т. 1. S. 289–306*), «Колись давно, або поляки на Україні» (*Dawno temu, czyli Polacy na Ukrainie. Rzeczpospolita.* 2009. № 29), «Польське населення УСРР в умовах Голодомору 1932–1933 рр.» (*Український історичний журнал.* 2017. № 4. С. 95–128) тощо.

Ришард ТОЖЕЦЬКИЙ (*Ryszard Torzecki*, 1925–2003 рр.) – історик, доктор габілітований, професор. Фахівець з питань польсько-українських відносин.

Народився 20 березня 1925 р. у м. Лодзі. Спочатку вивчав питання економіки у Торговельній високій школі, а згодом присвятив себе історичним наукам у Варшавському університеті, де вивчав українську проблематику у польських і німецьких аспектах. Результатом цих студій була докторська дисертація «Українське питання у політиці Третього рейху» (*Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy*), яку він захистив у 1969 р. Книгу під цією ж назвою учений видав у 1972 р. (*Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy (1933–1945). Warszawa, 1972*).

У 1971 р. Тожецький став науковим співробітником Інституту історії Польської академії наук. У 1982 р. закінчив працю «Українська справа у Польщі в роках 1923–1929» (*Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929. Kraków, 1989*), яка, зважаючи на цензуру, пролежала кілька років і була видана лише в 1989 р. У 1993 р. Р. Тожецький видав працю «Поляки і українці – українська справа в

¹⁹⁹¹ Henryk Stroński. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Henryk_Stro%C5%84ski.

період Другої світової війни на території II Речі Посполитої» (Polacy i ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej. Warszawa, 1993). Загалом перу Ришарда Тожецького належить більше 100 праць, присвячених українській або польсько-українській тематиці. Серед них: «Деякі аспекти гітлерівської політики щодо українців (1940–1944)» (Niektóre aspekty hitlerowskiej polityki wobec Ukraińców (1940–1944). *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały* / red. T. Cieślak. T. V. Warszawa, 1969), «Польсько-українські контакти на тлі української проблеми в політиці польського еміграційного підпільного уряду» (Kontakty polsko-ukraińskie na tle problemu ukraińskiego w polityce polskiego rządu emigracyjnego i podziemia (1939–1944). *Dzieje Najnowsze*. 1981. № 1–2), «З історії польсько-українських відносин на Люблінщині» (Z dziejów stosunków polsko-ukraińskich na Lubelszczyźnie. Stan i perspektywy badań historycznych lat wojny i okupacji: 1939–1945. Warszawa, 1988), «Митрополит Андрей Шептицький» (Metropolita Andrzej Szeptycki. *Znak*. 1988. № 400 (9), «Українці у вересні 1939» (Ukraińcy we wrześniu 1939. *Zuстрічи*. 1990. № 1), «Польська політична думка щодо українського питання періоду Другої світової війни» (Polska myśl polityczna wobec kwestii ukraińskiej w czasie II wojny światowej (kraj i emigracja). *Polska – Polacy – mniejszości narodowe* / red. W. Wrzesiński. Wrocław – Warszawa – Kraków, 1992), «Великий голод на Україні в 1931–1933» (Wielki głód na Ukrainie w latach 1931–1933. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1994. Z. 2), «Проблеми польсько-українського порозуміння в період Другої світової війни» (Problemy porozumienia polsko-ukraińskiego w okresie II wojny światowej. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1994. Z. 2), «Польсько-українські відносини на повоєнних роздоріжжях» (Wielki głód na Ukrainie w latach 1931–1933. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1994. Z. 2), «Пілсудський і Петлюра в 1919–1923» (Piłsudski i Petlura w latach 1919–1923. *Międzymorze: Polska i kraje Europy Środkowo-Wschodniej: XX wiek. Studia ofiarowane Piotrowi Łossowskiemu w 70-tą rocznicę urodzin*. Warszawa, 1995), «Поляки – українці в 1939–1948» (Polacy – Ukraińcy w latach 1939–1948. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*. Sectio F. 1996. V. LI), «Польсько-українські питання перед Ялтою та опісля (1944–1945)» (Sprawy polsko-ukraińskie przed i po Jałcie (1944–1945). Jałta. Szkice i polemiki : Zbiór studiów / red. M. Drozdowski. Warszawa, 1996), «Федерація чи спільна оборона незалежності: Пілсудський і Петлюра в 1919–1923» (Federacja czy wspólna obrona niezależności: Piłsudski i Petlura w latach 1919–1923. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1996. Z. 3), «На шляху до єднання греко-католицької та православної церков: з історії співіснування греко-католиків з православними у ХХ ст.» (Na drodze do jedności Kościoła grekokatolickiego i prawosławnego: Z dziejów współżycia grekokatolików z prawosławnymi w XX w. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1997. Z. 4–5), «Польсько-українські відносини від епохи Люблінської унії до 1945 р.» (Stosunki polsko-ukraińskie od epoki unii lubelskiej do 1945 r. *Europa nieprowincjonalna: Przemiany na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej* / red. K. Jasiewicz. Warszawa, 1999).

Професор Тожецький часто брав участь у наукових і публіцистичних дебатах проти недругів України у Польщі, зокрема у полеміках з автором численних антиукраїнських публікацій Едвардом Прусом, між іншим, на захист доброго імені митрополита Української греко-католицької церкви Андрея Шептицького. У 1990-х рр. Р. Тожецький був одним з експертів польського парламенту з питань польсько-українських відносин. Історична наука зазнала великої втрати 20 серпня 2003 р. У Констанціні поблизу Варшави Ришард Тожецький помер. Його останнім виступом перед смертю була участь у дискусії про трагічні події на Волині під час Другої світової війни¹⁹⁹².

Ришард ТОМЧИК (Ryszard Tomczyk, 1959 р. н.) – надзвичайний професор Інституту історії й міжнародних відносин Щецинського університету. Історик, політик, викладач. Керівник кафедри східних досліджень й аналізу. Депутат польського Сейму IV каденції. Автор близько ста публікацій на тему української проблематики, історії права й адміністрації в Австрії й Галичині в ХІХ–ХХ ст.

Р. Томчик навчався на гуманітарному факультеті Вищої педагогічної школи в Щецині (нині Щецинський університет). У Щецинському університеті дослідник захистив докторську дисертацію, обіймав посаду ад'юнкта. Працював також директором школи-восьмирічки. З 1994 р. історик став війтом гміни Бежвник. Протягом 2002–2003 рр. був депутатом сейму Західно-Поморського воєводства та членом правління воєводства. У 2003 р. Р. Томчик став депутатом Сейму 4-й каденції по Кошалінському округу від партії «Союз демократичних лівих сил».

¹⁹⁹² Ришард Тожецький. *Український історичний журнал*. 2004. № 2. С. 156.

Крім того, працював на кафедрі історії держави і права факультету права та управління Жешувського університету. Отримав вчений ступінь доктора габілітованого. Згодом науковець став співробітником Інституту історії і міжнародних відносин Щецинського університету. У 2019 р. учений отримав звання професора. Р. Томчик – член Комісії з питань освіти, науки і молоді, Комісії з питань культури та засобів масової інформації, парламентського слідчого комітету з питань приватизації тощо¹⁹⁹³.

Основні праці науковця з історії України: «Українське національно-демократичне об'єднання: 1925–1939» (Ukraińskie zjednoczenie narodowo-demokratyczne: 1925–1939. Szczecin, 2006), «Між Віднем та Львовом: нариси з історії» (Miedzy Wiedniem a Lwowem: szkice z historii administracji Austrii. Szczecin, 2010), «Українська радикальна партія» (Ukraińska Partia Radykalna w II Rzeczypospolitej 1918–1926. Szczecin, 2007), «Радикали й соціал-демократи: місце та роль лівих в українському національному таборі в Галичині 1890–1914» (Radykałowie i socjaldemokraci : miejsce i rola lewicy w ukraińskim obozie narodowym w Galicji 1890–1914. Szczecin, 2007), «Українські та польські соціал-демократи в Галичині (з питань співпраці)» (Socjaldemokraci ukraińscy i polscy w Galicji: (z dziejów współpracy). Warszawa, 2007).

Мареk ФІГУРА (Marek Figura, 1962 р. н.) – історик, надзвичайний професор Східного інституту Університету ім. А. Міцкевича в Познані. Завідувач відділу досліджень політичних та соціальних змін у Східній Європі та Азії. Професор філії Лодзької Академії гуманітарних та економічних наук у Серадзу. Член редакційного комітету журналу «Східні справи».

Займається дослідженням новітньої історії та сучасної ситуації в країнах Центральної та Східної Європи, зокрема в Україні. До наукових зацікавлень ученого входять також питання національних меншин II Речі Посполитої, польська політична думка.

3 квітня 1995 р. історик захистив докторську дисертацію «Українська проблема в Познанській, Поморській та Сілезькій пресі в 1918–1930 рр.» (Problem ukraiński w prasie poznańskiej, pomorskiej i śląskiej w latach 1918–1930). 29 червня 2009 р. отримав титул доктора габілітованого на основі роботи «Росія в політичній думці Владислава Студницького» (Rosja w myśli politycznej Władysława Studnickiego). Учений був працевлаштований доцентом у Східному інституті історичного факультету Університету ім. Адама Міцкевича в Познані.

Основні праці з історії України: «Польсько-український конфлікт в західній пресі в 1918–1923» (Konflikt polsko-ukraiński w prasie Polski Zachodniej w latach 1918–1923. Poznań, 2001), «Великопольська й поморська преса щодо спроб зміни політики відносно української меншості в період першого строку урядування Казимира Бартеля» (Wielkopolska i pomorska naciskają na próby zmiany polityki wobec mniejszości ukraińskiej w pierwszej kadencji Kazimierza Barthela) та інші.

Станіслав ЦЕСЕЛЬСЬКИЙ (Stanisław Cieselski, 1954 р. н.) – звичайний професор Вроцлавського університету. Керівник закладу Історії Східної Європи. Спеціалізується на новітній історії, зокрема проблемі переселень і депортацій.

С. Цесельський народився в 1954 р. в Познані. Закінчивши середню школу та успішно склавши іспит зрілості, протягом 1974–1978 рр. вивчав історію у Вроцлавському університеті. Від 1978 р. історик працює науковим співробітником та викладачем в Історичному інституті Вроцлавського університету. Згодом розпочав докторські студії, які закінчив у 1982 р., здобувши науковий ступінь доктора історії на основі роботи «Традиція в політичній думці польського соціалістичного руху в 1939–1944 рр.». Завдяки цій праці учений отримав нагороду I ступеня на національному конкурсі робіт у галузі новітньої історії. Ступінь доктора габілітованого йому було присвоєно у 1990 р. на основі дисертації «Політична думка польських комуністів у 1939–1944 рр.». У 1994 р. дослідник був призначений на посаду надзвичайного професора. У 1997 р. президент Польщі Александр Квасневський відзначив історика титулом звичайного професора.

¹⁹⁹³ Ryszard Tomczyk. URL: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Ryszard_Tomczyk_\(polityk\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Ryszard_Tomczyk_(polityk)).

С. Цесельський – співорганізатор нової видавничої серії Вроцлавського університету, присвяченої східним проблемам. Перший том був опублікований у 1997 р. Учений організував та очолював аспірантуру у Вроцлавському університеті, керував нею в 1993–1995 рр. У 1996–2008 рр. історик працював заступником директора з наукових досліджень в Історичному інституті Вроцлавського університету. Науковець є членом редакційного комітету Квартальника історичного інституту Польської академії наук «Dzieje Najnowsze».

Його наукові інтереси зосереджуються на трьох основних проблемах: історія польської політичної думки з особливим акцентом на соціологічну, комуністичну та синдикалістичну думку як на межі ХІХ – ХХ століть, так і в період 1939–1948 років; історія Вроцлавського університету, зокрема його студентська спільнота; примусове переселення польських мирних жителів углиб Радянського Союзу та його долі.

У 2000 р. дослідник отримав історичну премію «Політика» у відділі видавництва джерел за книгу «Переселення польського населення зі східних кресів до Польщі в 1944–1947 рр.» (Przesiedlenie ludności polskiej z kresów wschodnich do Polski 1944–1947. Warszawa, 2000)¹⁹⁹⁴.

Основні праці С. Цесельського з історії України: «Переселення польського населення зі східних кресів до Польщі в 1944–1947 рр.» (Przesiedlenie ludności polskiej z kresów wschodnich do Polski 1944–1947. Warszawa, 1999), «Східні Креси II Речі Посполитої і проблеми національної ідентифікації» (Kresy Wschodnie II Rzeczypospolitej i problemy identyfikacji narodowościowej. Przemiany narodowościowe na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej 1931–1948 / red. S. Ciesielskiego. Torun, 2003), «Східні Креси II Речі Посполитої. Перетворення національної структури 1931–1948» (Kresy Wschodnie II Rzeczypospolitej. Przekształcenia struktury narodowościowej 1931–1948 / pod red. S. Ciesielskiego. Wrocław, 2006) та інші.

Мірослав ШУМІЛО (Mirosław Szumilo, 1975 р. н.) – професор кафедри суспільної історії та освіти Інституту історії Університету ім. Марії Кюрі-Склодовської у Любліні. Головний спеціаліст Інституту Національної Пам'яті Польщі.

Спеціалізується на питаннях українсько-польських відносин. Член польсько-української комісії істориків для досліджень взаємних відносин у 1917–1921 рр. Головний редактор наукового часопису «Пам'ять та справедливість» («Pamięć i Sprawiedliwość»).

Протягом 1994–1999 рр. М. Шуміло навчався на гуманістичному факультеті Університету ім. Марії Кюрі-Склодовської в Любліні на спеціальності «Історія». Вже на першому курсі молодий історик зацікавився польсько-українськими відносинами 1918–1939 рр. Під керівництвом д-ра габ. Збігнева Запоровського студент написав магістерську роботу на тему «Антін Васинчук (1885–1935). Український національний діяч з Холма». Результати своїх наукових досліджень історик представив на сторінках «Кола історії» («Koło historii»), «Холмського щорічника» («Rocznik Chelmski»), «Східного перегляду» («Przegląd Wschodni»).

Протягом 1999–2003 рр. М. Шуміло навчався в аспірантурі Інституту історії УМКС. Під час навчання в аспірантурі дослідник проводив дидактичні заняття з сучасної історії. З 1 вересня 2003 р. учений почав працювати вчителем історії і суспільствознавства в І Загальноосвітньому ліцеї у Веселій із садибою в Сулеювку. 4 лютого 2004 р. історик захистив дисертацію на тему «Українське парламентарне представництво в Сеймі й Сенаті Речі Посполитої (1928–1939)» (Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP (1928–1939)). Науковий керівник роботи – проф. Запоровський.

Починаючи з 2004 р. науковець працював на посаді ад'юнкта кафедри суспільної історії ХХ ст. Інституту історії УМКС. Учений проводив заняття зі студентами з історії сучасної Польщі, польсько-українських відносин ХХ ст., історії польського суспільства в ХХ ст., політичних еліт в Польщі ХХ ст., польського парламентаризму, народної демократії, нової системи в Європі після Другої світової війни, історії Європейського Союзу, основних проблем сучасного світу, історії сучасних політичних систем, місцевого самоврядування та місцевої політики тощо.

22 квітня 2015 р. дослідник отримав ступінь доктора габлітованого.

М. Шуміло – віцепрезидент правління Товариства науки і культури «Лібра», член Ради з розвитку науки та вищої освіти Люблінського воєводства, Польського історичного товариства.

¹⁹⁹⁴ Stanisław Ciesielski (historyk). URL: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Stanis%C5%82aw_Ciesielski_\(historyk\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Stanis%C5%82aw_Ciesielski_(historyk)).

Протягом 2012–2016 рр. працював головним редактором електронного наукового видання «Комунізм: система – люди – документація», член наукової ради даного видання. Протягом 2016–2017 рр. дослідник обіймав посаду директора Відділу історичних досліджень Інституту національної пам'яті Польщі.

За значні наукові досягнення учений був відзначений нагородами, зокрема Індивідуальною нагородою III ступеня ректора Університету ім. М. Кюрі-Склодовської (2007 р.), Науковою нагородою ім. Є. Гедройця тощо.

Історик займається дослідженням діяльності функціонування комуністичних еліт та владної еліти у Польщі у 1944–1989 рр., незалежної профспілки «Солидарність» («Solidarność») в УМКС та Центрально-Східному регіоні, краєзнавства районів, що входять до складу колишнього (міжвоєнного) повіту Влодава, історії Любліна та Люблінщини ХХ ст.

Особливе значення в дослідженнях М. Шуміла займає українська проблематика. Науковець вивчає діяльність українських депутатів та сенаторів у Сеймі та Сенаті Республіки Польща, польсько-українські відносини часів Другої Речі Посполитої; діяльність Українського національно-демократичного об'єднання, роль преси в роботі українського національно-демократичного руху в Польщі, проблему українських концепцій установа територіальної автономії для земель із українським населенням в Польщі, польсько-української військової співпраці, зокрема союз Пілсудського та Петлюри, ставлення українських еліт Галичини, Волині й Холмщини до союзу поляків і українців 1920 р. Історик – постійний активний учасник польсько-українських з'їздів і конференцій¹⁹⁹⁵.

Основні роботи вченого з історії України: «Українська політична еліта в Другій Речі Посполитій» (Ukraińska elita polityczna w Drugiej Rzeczypospolitej. *Dzieje Najnowsze*. 2002. № 3. S. 21–37), «Польсько-українська військова співпраця в 1920 р. як практичний вираз східної політики Юзефа Пілсудського» (Polsko-ukraińska współpraca wojskowa w roku 1920 jako praktyczny wyraz polityki wschodniej Józefa Piłsudskiego. *Żar niepodległości. Międzynarodowe aspekty życia i działalności Józefa Piłsudskiego* / red. L. Maliszewski. Lublin, 2004. S. 123–134), «Антін Васинчук 1885–1935. Український національний діяч й політик» (Antoni Wasyńczuk 1885–1935. Ukraiński działacz narodowy i polityk. Lublin, 2006), «Українське парламентарне представництво в Сеймі й Сенаті Речі Посполитої 1928–1939» (Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP 1928–1939. Warszawa, 2007), «Карно-судова відповідальність послів і сенаторів Української парламентарної репрезентації в 1928–1933 рр.» (Odpowiedzialność karno-sądowa posłów i senatorów Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej w latach 1928–1933. *Res Historica*. 2007. № 24. S. 115–140), «Еволюція становища Української парламентарної репрезентації щодо польської держави в 1931–1935 рр.» (Ewolucja stanowiska Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej wobec państwa polskiego w latach 1931–1935. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 17 : *Українсько-польсько-білоруське сусідство: ХХ століття*. Львів, 2008. S. 186–197), «Проект устави про територіальну автономію, виголошений Українською парламентарною репрезентацією в 1938 р.» (Projekt ustawy o autonomii terytorialnej zgłoszony przez Ukraińską Reprezentację Parlamentarną w 1938 roku. *Res Historica*. 2009. № 27. S. 141–154), «Антін і Павло Васинчуки – українські національні діячі з Холма» (Anton i Pawło Wasyńczukowie – ukraińscy działacze narodowi z Chełma. *Українці Холмщини і Підляшшя: історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків* / ред. М. Кучерепа. Луцьк, 2010. Т. 2. S. 56–64), «Українські політичні еліти щодо союзу з Польщею в 1920 р.» (Ukraińskie elity polityczne wobec sojuszu z Polską w 1920 roku. *Rok 1920. Wojna i polityka* / ред. М. Szumiło. Lublin, 2011. S. 83–98), «Дмитро Левицький – голова Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО) в 1925–1935 рр.» (Dmytro Łewyckij – prezes Ukraińskiego Narodowo-Demokratycznego Zjednoczenia (UNDO) w latach 1925–1935. *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість* / відп. ред. М. Литвин. Львів, 2013. Вип. 6. 282 с.), «Українська держава на міжнародній арені (1917–1920)» (Państwo ukraińskie na arenie międzynarodowej (1917–1920). *Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право*. *Збірник наукових праць*. Львів, 2015. S. 129–140), «Юзеф Пілсудський і польсько-український союз 1920 р.» (Józef Piłsudski i sojusz polsko-ukraiński w 1920 roku. *Józef Piłsudski. Człowiek – Żołnierz – Polityk* / ред. Z. Girzyński, J. Kłaczek. Toruń, 2016. S. 59–73), «Події на Холмщині та генеза польсько-українського конфлікту на Волині в 1943 р.» (Події на Холмщині та генеза польсько-українського конфлікту на Волині в 1943 р. *Волинь-43: Міфи і реальність* / ред. М. Кучерепа і А. Шваб. Луцьк, 2019. S. 102–117) тощо.

¹⁹⁹⁵ Із особистого листування автора монографії з науковцем.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Аврамчук Олександр (Avramchuk Oleksandr), 87
Адамський Лукаш (Adamski Łukasz), 12, 28, 33, 35, 40, 132, 140, 148, 192, 219, 226, 227, 240, 241, 365
Аксер Єжи (Akser Jerzy), 56
Антонівч Марцелій (Antoniewicz Marcelli), 63
Антонович Володимир, 148
Байер Пйотр (Bajer Piotr), 55
Бакула Богуслав (Bakuła Bogusław), 66
Балей Степан, 213
Балук Валенти (Baluk Walenty), 58
Бандера Степан, 36, 111, 142, 185, 222, 223, 224, 225, 232
Баран Володимир, 103, 220, 281
Барвінський Марек (Barwiński Marek), 83, 102, 144
Бартмінський Єжи (Bartmiński Jerzy), 56
Баціц-Салішевська Аліна (Bacic-Saliszewska Alina), 87
Бачинський Сергій, 161
Безручко Марко (Bezruczko Marko), 204, 205
Бенбнік Гжегож (Bębnik Grzegorz), 32
Бертелсен Ольга, 86
Бест Пол (Paul Best), 231, 256
Бех Пйотр (Bech Piotr), 57
Бескова Наталя, 75, 102, 144
Бжезінський Збігнев (Brzeziński Zbigniew), 56
Бжоза Лешек (Brzoza Leszek), 244
Биковський Левко, 213
Біднов Василь, 209, 213
Білецький Володимир, 83, 208
Блаховська Катажина (Błachowska Katarzyna), 53
Блушевич Томаш, 86
Бовуа Даніель (Beauvois Daniel), 51, 58, 95, 192
Боженцький Єжи (Borzęcki Jerzy), 191
Боримський Віталій, 16, 17, 83, 167
Боровець Тарас, 226
Борщик Ярослав, 30
Брацисевич Єжи (Bracysewicz Jerzy), 193
Бредов Микола, 205
Бриковський Ришард (Brykowski Ryszard), 82
Брожиняк Артур (Brożyniak Artur), 218, 221
Бруський Ян Яцек (Bruski Jan Jacek), 13, 14, 16, 31, 35, 55, 68, 84, 109, 112, 113, 118, 124, 127, 128, 135, 141, 143, 167, 168, 172, 175, 191, 194, 195, 197, 198, 202, 319, 366
Булак-Балахович Станіслав, 174, 207, 204, 205
Булзацький Кшиштоф (Bulzacki Krzysztof), 125
В'ятрович Володимир, 40, 117, 185, 222, 228, 230, 237, 231, 233, 237, 238, 240, 241, 242, 391
Вавжонек Марек (Wawrzonek Marek), 12
Вагілевич Ян (Wagilewicz Jan), 59
Валенса Лех (Wałęsa Lech), 9, 89, 102, 145
Вандич Пйотр (Wandycz Piotr), 56, 77, 84, 156, 192
Венґерський Єжи (Więgerski Jerzy), 36, 42, 90, 109, 216
Верстюк Владислав, 16, 167, 193, 194
Вежбіцький Марек (Werzbicki Marek), 34, 227
Вежбіцький Andrzej (Werzbicki Andrzej), 62, 87
Вжосек Мечислав (Wrzosek Mieczysław), 14, 106, 156, 169, 191, 192
Винниченко Володимир, 15, 40, 153, 161, 171
Вирва Тадеуш (Wyrwa Tadeusz), 77
Виробіш Анджей (Wyrobisz Andrzej), 85
Вирозумський Єжи (Wyrozumski Jerzy), 84
Висоцький Роман (Wysocki Roman), 52, 58, 72, 85, 87, 122, 137, 144, 188, 219, 248, 366, 367
Вільсон Томас Вудро, 153
Вільчур Яцек (Wilczur Jacek), 35, 114, 115
Вінклер Мартін, 86
Вісліч Томаш (Wislicz Tomasz), 25, 45, 115, 117
Вішка Омелян (Wiszka Emilian/Omelian), 26, 35, 68, 79, 96, 101, 102, 135, 164, 169, 173, 201, 202, 210, 211, 212, 213, 367, 368
Внук Рафал (Wnuk Rafał), 35, 42, 45, 59, 103, 109, 110, 129, 135, 139, 140, 192, 216, 219, 229, 230, 234, 235, 250, 262, 368, 369
Возьнічка Зигмунт (Zygmunt Woźniczka), 136
Возьняк Марек (Woźniak Marek), 87
Волша Тадеуш (Wolsza Tadeusz), 86
Вудро Вільсон, 153
Вуйчик-Лаган Ганна (Wójczyk-Lagan), 71
Гаврилюк Єжи (Hawryluk Jerzy), 102, 188, 384
Гаврилюк Олександр, 188
Гайдай Ольга, 64, 74
Галаґіда Ігор (Hałagida Igor), 42, 52, 69, 82, 96, 97, 109, 134, 230, 245, 246, 247, 249, 253, 254, 370, 371
Галецький Оскар (Halecki Oskar), 49, 63, 87, 177
Гальчак Богдан (Halczak Bohdan), 35, 52, 69, 96, 99, 100, 131, 140, 150, 154, 155, 178, 179, 181, 244, 247, 248, 249, 253, 256, 257, 371, 372, 373
Гасімов Заур, 84
Гауль Єжи (Gaul Jerzy), 184
Гаштольд Тадеуш (Gasztold Tadeusz), 86
Гербер Рафал (Herber Rafał), 83
Гирич Ігор, 33, 55, 79, 102, 144, 194, 195, 196
Гітлер Адольф, 224, 225
Гловацький Албін (Głowacki Albin), 73
Гмурчик-Вронська Малгожата (Gmurczyk-Wrońska), 86
Гнатюк Александра/Гнатюк Оля (Hnatiuk Aleksandra; Hnatiuk Ola), 167
Головко Олександр, 75
Голувко Тадеуш, 114, 171, 190
Грабович Григорій, 192
Грабський Станіслав (Grabski Stanisław), 181
Греков Олександр, 161
Гриневич Тарас, 2, 45
Грицак Ярослав, 39, 83, 242

- Грицан Анатолій, 19
 Грицьків Роман, 23, 24, 45, 83
 Грицок Гжегож (Hrucyuk Grzegorz), 28, 65, 66,
 109, 116, 118, 119, 178, 186, 192, 219, 221, 222,
 241, 246, 373, 374
 Гросс Фелікс, 50
 Грушевський Михайло, 12, 13, 15, 28, 33, 40, 148,
 153, 170, 171, 176, 261, 365
 Губка Мацей (Hubka Maciej), 74
 Гудь Богдан, 79, 86, 171, 230, 232, 233, 236, 237,
 240
 Гук Богдан, 96, 109, 110, 249
 Гунчак Тарас, 79
 Гава Петро, 19, 20, 21
 Галензовський Марек (Gałęzowski Marek), 158,
 193, 221, 222, 243, 250, 251, 253
 Галуба Рафал (Galuba Rafał), 131, 164
 Гапські Генрик (Gapski Henryk), 56
 Гарлінський Юзеф (Garliński Józef), 77
 Гарчевський Кшиштоф (Garczewski Krzysztof), 74
 Гедройць Генрик (Giedroyc Henryk), 78
 Гедройць Єжи (Giedroyc Jerzy), 8, 48, 57, 59, 76,
 77, 78, 79, 112, 244, 256, 366, 376
 Гергало-Домбек Надія (Gergało-Dąbek Nadia), 58
 Гжелак Чеслав (Grzełak Czesław), 131
 Гіль Анджей (Gil Andrzej), 35
 Гіль Владислав (Gil Władysław), 121
 Гіль Норберт (Gil Norbert), 121
 Гловінський Томаш (Głowiński Tomasz), 149
 Гломбінський Станіслав (Głabiński Stanisław), 181
 Госєвська Малгожата (Gosiewska Małgorzata), 218
 Граля Геронім (Grala Hieronim), 236
 Гросс Ян Томаш (Gross Jan Tomasz), 117, 231
 Гротт Богуміл (Grott Bogumił), 130, 137, 138, 184,
 218, 219, 221, 374
 Гротт Ольгерд (Grott Olgierd), 64
 Данилюк Юрій, 103
 Дашкевич Ярослав, 95, 192
 Дейвіс Норман (Davies Norman), 51, 56, 241
 Денікін Антон, 203, 204
 Дзвонковський Роман (Dzwonkowski Roman), 114
 Дзевановський Мар'ян Каміль (Dziewanowski
 Marian Kamil), 193
 Дильонгова Ганна (Dylałowa Hanna), 116, 151,
 152, 153, 154, 175, 193, 195
 Димчик Рафал (Dymczyk Rafał), 63, 83
 Дікстейн Самюель, 85
 Дмовський Роман (Dmowski Roman), 150, 156,
 158, 160, 177, 181
 Домбковський Тадеуш (Dąbkowski Tadeusz), 156
 Донцов Дмитро, 184, 375
 Дорошенко Дмитро, 148, 153, 213
 Дрозд Роман (Drozd Roman), 34, 35, 42, 52, 62, 86,
 96, 97, 98, 99, 109, 116, 130, 178, 179, 181, 230,
 235, 244, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253,
 256, 257, 375
 Дубіцький Тадеуш (Dubicki Tadeusz), 64
 Дуда Анджей (Duda Andrzej), 9, 36, 142, 145, 242,
 375
 Дудра Стефан (Dudra Stefan), 70
 Дуткевіч Марек (Dutkiewicz Marek), 15, 45
 Ейслер Єжи (Eisler Jerzy), 53
 Жарновський Ян (Żarnowski Jan), 83, 87
 Жерелік Ростислав (Żerelik Rostysław), 35, 52, 65,
 79, 96, 170, 247, 248, 377, 378
 Жила Марек (Żyła Marek), 64
 Жулінський Микола, 58
 Заброварний Степан, 78, 80, 169, 415
 Зайончковський Маріуш (Zajoncowski Mariusz),
 53, 134, 140, 219, 226, 232, 239, 247, 250, 376
 Закс Зофія (Zaks Zofia), 156
 Закшевський Анджей (Zakrzewski Andrzej), 63
 Заморський Кшиштоф (Zamorski Krzysztof), 55,
 87, 137, 377
 Заник Христина, 78
 Запаловський Анджей (Zapałowski Andrzej), 32,
 218
 Зашкільняк Леонід, 39, 45, 62, 87, 89, 92, 111, 148,
 167, 173, 230, 236, 241
 Заштовт Лешек (Zasztowt Leszek), 51
 Зємба Анджей (Zięba Andrzej), 178, 222, 257
 Зінченко Олександр, 40, 55, 153
 Зленко Анатолій, 102
 Злотковський Даріуш (Złotkowski Dariusz), 63
 Зьолковська-Боем Александра (Ziółkowska-
 Boehm Aleksandra), 77
 Зуляк Іван, 19
 Іванов Миколай, 51
 Ільюшин Ігор (Іллюшин Igor), 26, 31, 92, 111,
 130, 140, 216, 219, 222, 230, 236, 243, 256
 Ісаєвич Ярослав, 58, 95, 100, 103, 141, 192, 231,
 236, 319
 Ісхаков Салават, 84
 Кабачій Роман, 82, 255
 Казік Магдалена (Kazik Magdalena), 22, 64, 83
 Калакура Ярослав, 27, 46
 Каліновський Мірослав (Kalinowski Mirosław), 57
 Каліщук Оксана, 23, 24, 45, 230, 231
 Каляструк Ольга, 40
 Камінський Анджей (Kamiński Andrzej), 83, 390
 Камінський Марек Казімеж (Kamiński Marek
 Kazimierz), 83
 Камунтавічус Рустіс, 84
 Капральська Люся (Kapralska Lusja), 178
 Карбаз-Вілінська Йоанна (Karbarz-Wilińska
 Joanna), 179
 Карпус Збігнев (Karpus Zbigniew), 67, 69, 104,
 157, 169, 170, 171, 201, 202, 203, 204, 205, 206,
 207, 208, 209, 211, 213, 245, 378
 Кастори Агнешка (Kastory Agnieszka), 55, 56
 Качинський Лех (Lech Kaczyński), 9, 36, 140, 145,
 48, 375, 389
 Квасневський Олександр (Kwaśniewski
 Aleksander), 9, 145, 231, 246

- Кенсік Ян (Kęsik Jan), 65, 66, 178, 240, 241
Кентжинський Станіслав (Kętrzyński Stanisław), 85
Кєневич Стефан (Kieniewicz Stefan), 85
Кінах Анатолій, 233
Кіта Ярослав (Kita Jarosław), 53
Кічій Іван, 103, 241
Клімецький Міхал (Klimecki Michał), 15, 103, 112, 127, 149, 157, 159, 160, 161, 162, 169, 170, 172
Ключовський Єжи (Kłoczowski Jerzy), 56, 57, 58, 79, 84
Клясса Барбара (Klassa Barbara), 62
Клячківський Дмитро, 226
Ковалевський Збігнєв (Kowalewski Zbigniew), 241
Коваль Віктор, 103
Ковалюк Вадим, 103
Козак Стефан (Kozak Stefan), 26, 50, 51, 78, 79, 91, 334, 380, 381
Козловська Зофія Тереза (Kozłowska Zofia Teresa), 52, 53
Козловський Мацей (Kozłowski Maciej), 14, 92, 93, 156, 157, 168
Козубел Марек Богдан (Kozubiel Marek Bohdan), 162
Коко Евгеніуш (Koko Eugeniusz), 15, 20, 35, 45, 69, 79, 108, 112, 128, 131, 157, 170, 171, 195, 258, 367, 382
Колабіа Давід, 84
Колбушевська Йоланта (Kolbuszewska Jolanta), 62
Колесник Ірина, 87
Колодзинський Михайло, 222
Колянчук Олександр (Колянчук Александр; Kolańczuk Aleksander), 59, 60, 108, 169, 171, 202, 383, 384
Команський Генрик (Komański Henryk), 125, 230
Комар Володимир, 84, 86
Коморовський Броніслав (Bronisław Komorowski), 9, 69, 220
Конечний Станіслав, 256
Коновалець Євген, 185
Конопка Адріан (Копорка Adrian), 72
Конрат Марек (Konrat Marek), 84
Копанський Зенон (Кораński Zenon), 87
Копанський Томаш (Кораński Tomasz), 165
Копцевич Гжегож (Kopcewicz Grzegorz), 87
Корбич Галина (Korbycz Hałyna), 66
Коритко Анджей (Korytko Andrzej), 52, 70, 84, 149
Корман Александер (Korman Aleksander), 114, 216, 234
Корнат Марек (Kornat Marek), 53, 102, 144
Корольов Геннадій, 167
Коропецький Руслан, 192
Косик Володимир, 241
Косман Марцелій (Kosman Marceli), 67, 149
Котляр Юрій, 64, 74, 174
Кохановський Єжи (Kochanowski Jerzy), 85
Кравченко Віктор, 28
Кравчик (Krawczyk Jacek), 77
Крамаж Генрик (Kramarz Henryk), 14
Краушар Александер (Krauszar Aleksander), 85
Кривошея Ігор, 63, 83
Крикун Микола, 173, 236, 241
Кроль Пйотр (Kroll Piotr), 54, 75, 102, 144
Кротофіль Мацей (Krotofil Maciej), 14, 16, 35, 68, 72, 131, 140, 141, 142, 143, 157, 163, 164, 202, 385
Крохмаль Анна, 167
Круль Марцин (Król Marcin), 55, 56
Круль-Мазур Рената (Król-Mazur Renata), 55
Крушевський Збігнєв (Kruszewski Zbigniew), 51, 58
Кугутяк Микола, 102
Кубійович Володимир, 22
Кукло Цезари (Kuklo Cezary), 53
Кулінська Люцина (Kulińska Lucyna), 32, 35, 42, 130, 133, 136, 138, 139, 178, 184, 185, 218, 386, 387
Кульчицька-Салоні Яніна (Kulczycka-Saloni Janina), 245
Кульчицький Станіслав, 75, 100, 102, 144, 190, 230
Куманецький Єжи (Kumaniecki Jerzy), 191
Купріянович Григорій / Купріянович Гжегож (Kurgianowicz Grzegorz), 52, 57, 58, 96, 100, 101, 181, 182, 183, 184, 187, 188, 233, 247, 387, 388, 390, 391
Куритка Януш (Kurytka Janusz), 32
Кузьнеж Роберт (Kuśnierz Robert), 35, 62, 87, 125, 127, 137, 191, 196, 197, 392
Куций Олекси (Kucy Oleksy), 57
Кучерепа Микола, 86, 103, 117, 120, 188, 189, 229, 230, 235, 236, 256, 348, 422
Кучма Леонід, 231
Кшиковський Пйотр (Krzykowski Piotr), 64
Кшонстек Тадеуш (Ksząstek Tadeusz), 84, 143
Кяупене Юрате, 84
Лавати Андреас, 84
Лаврецький Роман, 17, 166
Лавріненко Юрій, 76
Лада Кшиштоф (Łada Krzysztof), 130, 184, 192, 217
Лახович Магдалена (Lachowicz Magdalena), 67
Лашкєвіч Губерт (Łaszkiewicz Hubert), 149
Лебідь Микола, 224, 225, 238
Левицький Дмитро, 120, 422
Левицький Костянтин (Кость), 15, 154, 162
Левкович Губерт (Lewkowicz Hubert), 60
Левченко Лариса, 74
Легець Яцек (Legiec Jacek), 173
Лемкін Рафал (Lemkin Rafał), 198
Ленгауер Владзімеж (Lengauer Włodzimierz), 85
Лесів Михайло, 78, 82
Лисевич Юзеф (Lysewicz Józef), 169
Лисенко Олександр, 102
Лисяк-Рудницький, 76

- Литвин Микола, 14, 15, 23, 58, 80, 102, 103, 106, 109, 120, 124, 129, 136, 151, 171, 247, 248, 342, 346, 377, 412, 415, 422
- Лінкевич Ольга (Linkiewicz Olga), 28, 53
- Літвінський Роберт (Litwiński Robert), 72
- Ллойд Джордж Дейвід, 153
- Лось Валентина, 83
- Лотоцький Олександр, 213
- Лукомський Гжегож (Łukomski Grzegorz), 14, 34, 93, 157
- Луцький Олександр, 224
- Магочій Павло-Роберт/ Магочій Пол-Роберт (Paul Robert Magocsi), 231, 241
- Мазепа Ісаак, 161
- Мазур Гжегож (Mazur Grzegorz), 35, 36, 55, 77, 85, 108, 122, 192, 216, 227, 234, 239, 246, 254, 395
- Май Іренеуш Пйотр (Maj Ireneusz Piotr) 55, 64, 84
- Макар Юрій, 79, 188
- Маліцький Ян (Malicki Jan), 25, 51, 52, 83, 84, 143, 167, 395, 396, 397
- Мамуля Гіоргі, 84
- Маньковський Зигмунт (Mańkowski Zygmunt), 112, 227
- Масловський Віталій, 116
- Масненко Віталій, 12
- Матерніцький Єжи (Maternicki Jerzy), 18, 62, 87, 416
- Матушак Зигмунт (Matuszak Zygmunt), 131
- Матушак Томаш (Matuszak Tomasz), 74
- Мельник Андрій, 185, 222, 223
- Мельник Марек (Melnik Marek), 35, 111, 123, 185, 222, 223, 248, 397
- Меляк Анджей (Meliak Andrzej), 218
- Менджецький Влодзімеж (Mędrzecki Włodzimierz), 21, 28, 35, 53, 75, 79, 102, 109, 118, 143, 151, 153, 160, 167, 178, 179, 180, 183, 193, 219, 235, 398, 399
- Михайлуца Микола, 65
- Мишак Іван, 23, 234
- Міколайчик Марек (Mikołajczyk Marek), 167
- Мікульський Кшиштоф (Mikulski Krzysztof), 52, 86
- Міллер Алексій, 84
- Міронова Ірина, 64, 65, 167
- Місило Євген / Місило Еугеніуш (Misyło Jevhen; Misyło Eugeniusz), 34, 42, 82, 96, 109, 136, 202, 235, 244, 245, 246, 253, 254, 255, 256, 399
- Мітзнер Пйотр (Mitzner Piotr), 103
- Міх Влодзімеж (Mich Włodzimierz), 192, 196
- Міхалевська Кшиштофа (Krzysztofa Michalewska), 12
- Міхальська-Браха Лідія (Michalska-Braha Lidia), 71
- Міхновський Микола, 148
- Могильницький Борис, 46
- Мокляк Ярослав (Moklak Jarosław), 55, 82, 121, 122, 198, 244, 247, 256, 257, 258, 399
- Мокрий Володимир / Мокрий Влодзімеж (Mokry Włodzimierz), 54, 55, 78, 81, 96, 101, 244, 246, 400, 401
- Моравець Норберт (Morawiec Norbert), 63, 64, 65, 83
- Морозова Ольга (Morozowa Olga; Morozova Olha), 64, 74, 83, 167
- Моссор Стефан (Mossor Stefan), 254
- Мотика Гжегож (Motyka Grzegorz), 8, 21, 22, 24, 26, 28, 32, 34, 35, 42, 45, 53, 75, 79, 90, 92, 102, 103, 109, 110, 111, 116, 118, 128, 130, 136, 139, 144, 185, 190, 192, 196, 197, 216, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 229, 232, 233, 234, 235, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 249, 253, 255, 256, 262, 376, 401, 402, 403
- Мрочка Людвік (Mrocza Ludwik), 14, 112, 155
- Мруз Мацей (Mróz Maciej), 187, 192
- Муховський Якуб (Muchowski Jakub), 55
- Мюллер Веслав (Muller Wiesław), 56
- Нагельський Мірослав (Nagielski Mirosław), 54
- Назарук Василь, 50, 78, 131, 410
- Назарук Осип, 161
- Налевайко Ева (Nalewajko Ewa), 53
- Новак Анджей (Nowak Andrzej), 53, 55, 83, 84, 149, 172, 178, 191, 245
- Новак Кшиштоф (Krzysztof Nowak), 32, 72, 137
- Новак Магдалена (Nowak Magdalena), 12, 13, 28, 53, 55, 69, 72, 83, 84, 137, 149, 172, 179, 181, 191, 407
- Новак-Єзьоранський Ян (Nowak-Jeziorański Jan), 66
- Огієнко Іван, 213, 389
- Окулевич Пйотр (Okuliewicz Piotr), 67
- Олех Уршула (Olech Urszula), 103
- Ольшанський Анджей Тадеуш (Olszański Andrzej Tadeusz), 41, 91, 109, 111, 116, 117, 169, 226, 228, 234, 235, 241, 244, 245, 255
- Олхава Мацей (Olchawa Maciej), 82, 255
- Омелянович-Павленко Михайло, 154, 204
- Онуфрійчук Микола, 189
- Ордак Міхал (Ordak Michał), 74
- Осадчий Володимир/Осадчий Влодзімеж (Osadczy Włodzimierz), 57, 59, 93, 94, 218
- Осадчук Богдан (Osadczyk Bohdan), 57, 58, 76, 79, 102
- Оссовський Пйотр (Ossowski Piotr), 83
- Остапенко Сергій, 161
- П'єрацький Броніслав, 190, 199
- П'єткєвич Кшиштоф (Pietkiewicz Krzysztof), 67
- Павленко Дмитро, 203
- Павлишин Олег, 15, 143, 256
- Пагіря Олександр, 253, 254
- Пазь Богуслав (Paź Bogusław), 35, 133, 184, 218, 404
- Пайпс Річард, 51, 83
- Папакін Артем, 162
- Папакін Гергій, 159

- Папезинська-Турек Мирослава (Papierzynska-Turek Mirosława), 18, 178, 188, 189
- Папроцький Станіслав (Paprocki Stanisław), 49
- Партач Чеслав (Partacz Czesław), 12, 14, 21, 32, 34, 35, 73, 93, 94, 109, 133, 138, 157, 178, 184, 185, 192, 217, 218, 404
- Парух Вальдемар (Paruch Waldemar), 187, 192
- Пархоменко Владислав, 65
- Патриляк Іван, 102, 144, 237
- Пачковський Анджей (Paczkowski Andrzej), 77
- Перкун Віталій, 75
- Педич Василь, 12
- Петлюра Симон (Petliura Symon), 8, 15, 16, 20, 21, 28, 50, 68, 97, 106, 111, 112, 113, 131, 136, 143, 145, 161, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 193, 194, 195, 201, 202, 203, 204, 206, 208, 211, 212, 214, 261, 349, 378, 382, 384, 386, 405, 409, 414, 415, 419
- Петрушевич Євген, 15, 154, 171
- Печкіс Гжегож (Peczki Grzegorz), 218
- Пілудський Юзеф (Piłsudski Józef), 8, 20, 21, 49, 50, 68, 71, 90, 97, 107, 112, 113, 120, 131, 143, 145, 154, 156, 158, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 184, 186, 193, 194, 204, 207, 214, 261, 349, 378, 382, 383, 385, 414, 415, 419, 422
- Піскун Валентина, 143, 167
- Пісулінська Йоланта (Pisulińska Jolanta), 62
- Пісулінський Ян (Pisuliński Jan), 13, 14, 15, 21, 22, 28, 45, 82, 112, 122, 124, 136, 140, 143, 167, 172, 217, 219, 246, 248, 250, 255, 256, 405
- Піх Олег, 25
- Побуг-Ленартович Анна (Pobug-Lenartowicz Anna), 53
- Поліщук Віктор (Wiktor Poliszczuk), 114, 115, 116, 130, 184, 216, 234, 235, 255
- Полонський Антоні, 84
- Поляк Богуслав (Polak Bogusław), 14, 34, 93, 107, 157, 164, 415
- Поморський Ян (Pomorski Jan), 56, 57, 87
- Портнов Андрій, 222
- Потоцький Роберт (Potocki Robert), 170, 192
- Пріцак Омелян, 76
- Прус Едвард (Prus Edward), 12, 90, 216, 234
- Пуласький Францішек (Pułaski Franciszek), 85
- Пурала Анджей (Purała Andrzej), 72
- Пшеньосло Марек (Przeniosło Marek), 70
- Равіта-Гавронський Францішек (Gawronski-Rawita Franciszek), 69, 128, 382
- Райсс Ян (Rajs Jan), 56
- Резмер Влодзімеж (Rezmer Włodzimierz), 35, 68, 133, 134, 149, 169, 405, 406
- Репринцев Володимир, 103
- Рибалт Ева (Rybalt Ewa), 57
- Ридз-Сміглий Едвард (Rydz-Śmigły Edward), 193, 194
- Рігер Януш (Rigier Janusz), 255
- Ровецький Стефан (Rowecki Stefan), 220
- Розбіцька Рената (Rozbicka Renata), 15
- Романовіч Єжи (Romanowicz Jerzy), 87
- Романовський Вінценти (Romanowski Wincenty), 216
- Рошківський Войцех (Roszkowski Wojciech), 193
- Рубаха Ярослав (Rubacha Jarosław), 86, 158, 161, 165
- Рубльов Олександр, 103
- Руда Оксана, 19, 28, 29, 30, 45, 189
- Руккас Андрій, 166, 193, 194
- Рухневич Малгожата (Ruchniewicz Małgorzata), 65
- Рябчук Микола, 51, 80
- Савінков Віктор, 207
- Савченко Сергій, 166, 255
- Садикова Бахит, 84
- Садівський Іренеуш (Sadowski Ireneusz), 53
- Саксон Анджей (Sakson Andrzej), 86
- Сальський Влодзімеж (Salski Włodzimierz), 170
- Самсонович Генрик, 84
- Санойца Кароль (Sanojca Karol), 75, 102
- Сацевич Кароль (Sacewicz Karol), 70
- Сверчевський Кароль, 243, 253
- Свентоховський Тадеуш (Świętochowski Tadeusz), 84
- Семенюк, 238
- Сергійчук Володимир, 16, 230, 231, 236, 237, 251
- Серединський Олександр, 65
- Середницький Антоні (Serednicki Antoni), 12, 169, 170, 171
- Серхула Рафал (Sierchuła Rafał), 32
- Серчик Владислав (Serczyk Władysław), 26, 79, 95, 102, 116, 170, 180, 182, 186, 187, 192, 220, 224, 225, 226, 406, 407
- Секерка Щепан (Siekierka Szczepan), 66, 93, 125
- Семашко Владислав (Siemaszko Władysław), 77, 90, 92, 103, 109, 116, 122, 216, 217, 230, 231, 232, 234, 240, 241
- Семашко Ева (Siemaszko Ewa), 42, 109, 116, 122, 216, 217, 230, 231, 232, 234, 240
- Семашко Збігнєв Себастьян (Siemaszko Zbigniew Sebastian), 77
- Серженга Павел (Sierżęga Paweł), 62
- Сидор Василь, 224
- Сидоренко Наталія, 203
- Сирник Ярослав (Syrnyk Jarosław), 52, 144, 204, 248, 408
- Сівицький Миколай / Сівицький Микола (Siwicki Mikołaj), 96, 178, 235, 241, 253
- Сікорський Владислав (Sikorski Władysław), 49, 224
- Сінкевич Євген, 61, 63, 65, 90, 132, 201, 203, 255, 256, 342, 410
- Сіцяк Ання (Siciak Anna), 60
- Скальський Віталій, 13, 14, 16, 31, 68, 113, 143, 167, 203, 319
- Скарадзінський Богдан (Skaradziński Bohdan), 168, 245

- Скверчинський Кшиштоф (Skwierczyński Krzysztof), 85
- Скоропадський Павло, 14, 15, 159, 235, 409
- Скруква Гжегож (Skrukwa Grzegorz), 67, 68, 131, 142, 159, 161, 164, 408, 409
- Скубішевський Кшиштоф (Skubiszewski Krzysztof), 56
- Скурка Мірослав (Skórka Mirosław), 102, 144
- Скшинецький Пйотр (Skrzynecki Piotr), 244
- Смаль-Стоцький Роман, 213
- Смоленський Владислав (Smoleński Władysław), 85
- Смолій Валерій, 95, 192, 230, 243
- Смолінський Александр (Smoliński Aleksander), 16, 35, 69, 123, 136, 157, 162, 165, 173, 191, 199, 410, 412
- Смоляр Александр, 84
- Снайдер Тімоті (Snyder Timothy), 82, 83, 231, 241
- Собеський Вацлав (Sobieski Waclaw), 85
- Соболь Валентина, 51
- Сова Анджей Леон (Sowa Andrzej Leon), 21, 86, 110, 216, 222, 230, 233, 246, 262, 413
- Соляж Ольга (Solarz Olga), 248, 249
- Спольська-Онішко Ірина, 82
- Сребраковський Александр (Srebrakowski Aleksander), 65
- Срібняк Ігор, 16, 171, 203, 213
- Срогош Тадеуш (Srogosz Tadeusz), 53, 63, 64
- Ставови-Кавка Ірена (Stawowy-Kawka Irena), 55
- Сталін Йосип, 197, 199, 251
- Сталюнас Даріус, 83
- Степень Станіслав (Stępień Stanisław), 14, 35, 45, 59, 60, 61, 79, 106, 107, 143, 169, 170, 171, 191, 199, 202, 221, 238, 241, 247, 256, 292, 413, 414, 415, 416
- Стемпіньський Владзімеж (Stępiński Włodzimierz), 86
- Стемпнік Анджей (Stępnik Andrzej), 12, 13, 58, 176, 416
- Степаняк Михайло, 238
- Стецько Ярослав, 224
- Стобецький Рафал (Stobiecki Rafał), 20, 72, 86, 87
- Столя Даріуш (Stola Dariusz), 236
- Сточевська Барбара (Stoczewska Barbara), 18, 24, 150
- Стрик Томаш (Stryjek Tomasz), 18, 28, 33, 35, 53, 59, 79, 109, 119, 137, 184, 192, 231, 367, 417
- Стройновський Анджей (Stroynowski Andrzej), 64, 65
- Стронський Генрик (Stroński Henryk), 70, 192, 199, 418
- Студенна-Скруква Марта (Studenna-Skrukwa Marta), 68
- Студницька-Мар'янчик Кароліна (Studnicka-Mariańczyk Karolina), 64
- Ступницький Леонід, 226
- Сулея Владзімеж/ Сулея Володимир (Suleja Włodzimierz), 96, 169, 170
- Суліма-Камінський Анджей (Sulima-Kamiński Andrzej), 51
- Сурмач Беата (Surmacz Beata), 84
- Сухарський Роберт (Sucharski Robert), 54, 189
- Сухарський Тадеуш (Sucharski Tadeusz), 179, 189
- Сьома Марек (Sioma Marek), 85
- Талапканич Михайло (Tałapkanycz Mychailo), 171
- Таргонська Барбара (Targońska Barbara), 58
- Тарчинський Марек (Tarczyński Marek), 191
- Тєбінка Яцек (Tebinka Jacek), 86
- Тельвак Віталій, 12, 13, 33, 49, 62, 85, 87, 176
- Тершак Рафал (Terszak Rafał), 65
- Тима Петро, 78
- Тожецький Ришард (Torzecki Ryszard), 18, 21, 24, 26, 41, 79, 91, 103, 106, 109, 116, 178, 191, 216, 227, 234, 235, 241, 255, 262, 418, 419
- Толочко Олексій, 84
- Томчик Ришард (Tomczyk Ryszard), 73, 125, 419, 420
- Тромбський Мацей (Trąbski Maciej), 64
- Туровський Юзеф (Turowski Józef), 92, 110, 216, 241
- Удовиченко Олександр, 205, 206
- Удод Олександр, 36, 75, 102, 144
- Фігура Марек (Figura Marek), 67, 120
- Філіпович Мірослав (Filipowycz Mirosław), 19, 57, 84
- Філяр Владислав (Filar Władysław), 42, 90, 93, 95, 103, 109, 216, 230, 234, 245
- Флорчак Ілона (Florczak Ilona), 73
- Франко Іван, 148
- Фрішке Анджей (Friszke Andrzej), 77, 103, 367
- Футала Василь, 19, 20, 29, 58, 201, 346
- Хахай Яцек (Chachaj Jacek), 85
- Хахула Любомир, 24
- Хвальба Анджей (Chwalba Andrzej), 52
- Хібовський Станіслав (Chibowski Stanisław), 57
- Хмеляж Анджей (Chmielarz Andrzej), 103
- Хойновський Анджей (Chojnowski Andrzej), 41, 86, 112, 114, 127, 170, 178, 182, 237, 255
- Хрущов Микита, 251
- Хшановський Ігнаці (Chrzanowski Ignacy), 85
- Цабай Ярослав (Cabaj Jarosław), 102
- Царук Ярослав, 231
- Ценцяла Анна (Anna Cienciala), 192
- Цепенда Ігор, 79
- Цесельський Станіслав (Ciesielski Stanisław), 65, 66, 128, 149, 178, 179, 186, 373, 420, 421
- Чанчара Агнешка, 53
- Чарнек Пшемислав (Czarnek Przemysław), 233
- Чернецька-Габерко Анна (Czerniecka-Haberko Anna), 64
- Чехівський Володимир, 161
- Чорна Наталія, 29, 45

- Чубінський Антоні (Czubiński Antoni), 14, 73, 106, 157, 172, 191, 404
- Шавловський Ришард (Ryszard Szawłowski), 116, 245
- Шагала Роман (Szagała Roman), 135, 213
- Шайдак Себастьян (Szajdak Sebastian), 172, 173
- Шаповал Микита, 153, 205
- Шарек Ярослав (Szarek Jarosław), 54, 196
- Швидюк Сергій, 82
- Шептицький Анджей (Szepticki Andrzej), 12, 28, 50, 176, 224, 261
- Шиндлер Бартоломей (Szyndler Bartłomiej), 63
- Шота Веслав (Szota Wiesław), 180, 181, 182, 185, 215, 223, 226, 254
- Шпорлюк Роман, 83, 231
- Шуміло Мірослав (Szumiło Mirosław), 22, 58, 65, 79, 120, 135, 143, 167, 173, 183, 188, 193, 194, 196, 230, 238, 421
- Шухевич Роман, 142, 224, 226, 238
- Щерба Ігор, 78
- Щесняк Антоні (Szcześniak Antoni), 90, 180, 181, 182, 185, 215, 223, 226, 254
- Щесняк Марцин (Szcześniak Marcin), 87, 180, 181, 182, 185, 223, 226
- Щупак Ігор, 102
- Юзвенко Адольф (Juzwenko Adolf), 84, 156
- Ющенко Віктор, 129, 132, 232, 248, 375, 392
- Яблоновський Александер (Jablonowski Aleksander), 85
- Яворський Едвард (Jaworski Edward), 241
- Язовнік Лешек (Jazownik Leszek), 32, 69
- Язовнік Марія (Jazownik Maria), 69
- Яковенко Наталія, 39, 84, 148, 151
- Яковська Анна Марія (Jakowska Anna Maria), 28
- Якублу Насін, 84
- Якубовський Гжегож, (Jakubowski Grzegorz), 77
- Янкевич Лешек (Jankiewicz Leszek), 32
- Яновський Мацей (Janowski Maciej), 53, 87, 150, 151, 152
- Янушевська-Юркевич Йоанна (Januszewska-Jurkiewicz Joanna), 32, 72, 136
- Ярмошик Іван, 29, 45
- Ярош Беата (Jarosz Beata), 85
- Ярузельський Войцех (Wojciech Jaruzelski), 9, 89, 145
- Ясіна Лукаш (Jasina Łukasz), 188
- Ясяк Марек (Jasiak Marek), 103

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

Морозова Оля Станіславівна

*Дослідження історії України
першої половини ХХ ст.
в сучасній польській історіографії:
напрямки, концепції, дискусії*

Монографія

Редактори *Я. Котенко, А. Бурмус.*

Технічний редактор, комп'ютерна верстка *Н. Хасянова.*

Друк *С. Волинець.* Фальцювальні-палітурні роботи *О. Мішалкіна.*

Фотографії для обкладинки використані з ресурсів:

Prof. Adam Ambroży Lenkiewicz-Irohorski. Львівський університет, 1938

http://www.pastvu.com/_p/a/w/6/q/w6qovl40bcdqjicwxv.jpg (з приватної колекції);

Краков, Ягеллонський університет, начало ХХ века

<https://stare-fotografie.flog.pl/wpis/2109655/krakow-universytet-jagiellonski> (з приватної колекції).

Підп. до друку 27.12.2019.

Формат 60×84¹/₈. Папір офсет.

Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.

Ум. друк. арк. 50,22. Обл.-вид. арк. 47,03.

Тираж 300 пр. Зам. № 6119.

54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.

Тел.: 8 (0512) 50-03-32, 8 (0512) 76-55-81, e-mail: rector@chmnu.edu.ua.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6124 від 05.04.2018.